

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Doktora Tezi

**TÜRK SİYASİ HAYATINDA İSMAİL KEMAL SATIR
(1943-1974)**

Muhibbe ERDOĞAN

Zonguldak 2024

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Doktora Tezi

**TÜRK SİYASİ HAYATINDA İSMAİL KEMAL SATIR
(1943-1974)**

**Hazırlayan
Muhibbe ERDOĞAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yücel NAMAL**

Zonguldak 2024

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin/Doktora Tezinin/Sanatta Yeterlik çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını, yazım sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

...../.../2024

Muhibbe ERDOĞAN

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalında 175382206001 numaralı Muhibbe ERDOĞAN'nın hazırladığı “**Türk Siyasi Hayatında İsmail Kemal Satır (1943-1974)**” başlıklı DOKTORA tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 23/02/2024 Cuma günü saat 14:30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OY ÇOKLUĞUYLA / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Doç. Dr. Yücel NAMAL
(Tez Danışmanı)

Doç. Dr. Gürbüz ARSLAN
Üye

Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ (Başkan)
Üye

Doç. Dr. Mustafa SARI
Üye

Dr. Öğretim Üyesi Emre SATICI
Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2024

Doç. Dr. Yücel NAMAL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum : ZBEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Türk Siyasi Hayatında İsmail Kemal Satır (1943-1974)
Tez Yazarı : Muhibbe ERDOĞAN
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Yücel NAMAL
Türü, Yılı : Doktora Tezi, 2024
Sayfa Adedi : 631

1911 yılında Adana’da doğan İsmail Kemal Satır, ilk ve orta öğretimini Adana’da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden mezun olmuştur. Zorunlu görevi esnasında Kemal Satır, Kızılay Başkanlığı da yaparak kendini siyasi yaşama hazırlamıştır. 1943 Seçimleri’nde Adana’dan milletvekili olarak meclise giren Satır, 30 yıl boyunca Adana ve Elazığ milletvekilliklerinde bulunmuştur. Ancak Kemal Satır sadece milletvekilliği ile yetinen bir siyasetçi olmamıştır. Satır; 1949-1950 yılları arasında Ulaştırma Bakanlığı, 1963-1965 ve 1973-1974 yılları arasında Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerini üstlenmiştir. Ayrıca Satır; CHP Genel Sekreter Yardımcılıklarıyla birlikte CHP Genel Sekreterliği, CP Genel Başkanlığı ve CGP Divan Başkanlığı da yapmıştır. Bu görevleri sırasında Kemal Satır, gerek meclis konuşmalarında gerek parti içi çalışmalarında yaptığı konuşmalarla Türk siyasetine yön vermeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Satır, CHP, CP, CGP, DP, AP, Ortanın Solu, Kıbrıs Meselesi, İsmet İnönü.

ABSTRACT

Institution : ZBEÜ, Institute of Social Sciences, Department of History
Thesis Title : İsmail Kemal Satır in Turkish Political Life (1943-1974)
Thesis Writer : Muhibbe ERDOĞAN
Thesis Advisor : Assoc. Prof. Dr. Yücel NAMAL
Type, Year : Doctorate, 2024
Number of Pages : 631

Born in Adana in 1911, İsmail Kemal Satır completed his primary and secondary education in Adana and graduated from Istanbul University Faculty of Medicine. During his compulsory duty, Kemal Satır prepared himself for political life by serving as the President of the Red Crescent. Satır, who entered the parliament as a member of parliament from Adana in the 1943 elections, served as a member of parliament from Adana and Elazığ for 30 years. However, Kemal Satır wasn't a politician who was satisfied with just being a member of parliament. Satır served as Minister of Transport between 1949-1950, and as Minister of State and Deputy Prime Minister between 1963-1965 and 1973-1974. Also Satır; along with CHP Deputy General Secretaries, he also served as CHP General Secretary, CP Chairman and CGP Council Chairman. During these duties, Kemal Satır tried to shape Turkish politics with the speeches he made both in parliamentary speeches and in-party activities.

Key Words: Kemal Satır, CHP, CP, CGP, DP, AP, Left of the Middle, Cyprus Issue, İsmet İnönü.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Türk siyasi hayatında önemli bir isim olan İsmail Kemal Satır'ın 1943-1974 yılları arasındaki siyasi faaliyetleri incelenmiştir. Birinci bölümünde; 1943-1946, 1946-1950, 1950-1957, 1969-1973 Adana milletvekillikleriyle birlikte 1961-1965 ve 1965-1969 Elazığ milletvekillikleri incelenecektir. Tezin ikinci bölümünde; 1949-1950 Ulaştırma Bakanlığı, 1963-1965 ve 1973-1974 Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı ile birlikte meclis dışı siyaset dönemi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise cHP Genel Sekreter Yardımcılıkları, cHP genel Sekreterliği, CP Genel Başkanlığı ve CGP Divan Başkanlığı esnasında faaliyetler gözden geçirilecektir. Ele alınan bu dönemlerde Kemal Satır'ın meclislerde, arşivlerde, dergilerde ve gazetelerde yer alan konuşmaları iğnelenerek Türk siyasi tarihine farklı bir açıdan ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın hazırlık aşamasında birçok güçlükle karşılaşmıştır. İlk olarak bir isim üzerinden dönem anlatıldığı için gazeteler hariç basılı kaynak bulmakta zorluk çekilmiştir. İkinci olarak da arşivlerde konuyla alakalı belge bulmakta güçlük yaşanmıştır. Ancak bütün güçlükler aşılarak tez yazım aşamasına geçilmiştir. Bu eseri hazırlarken yararlandığımız ilk kaynak gazeteler olmuştur. Ancak gazetelere baktığımız zaman, Ulus gazetesinin bir CHP organı olması nedeniyle Kemal Satır'a yönelik eleştirilere yer vermediği fakat böyle bir yaklaşımın Zafer, Yeni İstanbul ve Akşam gazetelerinde olmadığı gözlenmiştir. Türk siyasi tarihinin önemli şehirlerinden olan Adana'da çıkan Yeni Adana gazetesi ise Kemal Satır'ın hem CHP hem CP ve CGP Adana İl Teşkilatlarındaki faaliyetlerinden verdiği haberlerle önemli bir yer tutmuştur. Ancak aynı gazetede, 1959-1965 yılları arasında Kasım Gülek'in tarafını tuttuğunu açıkça hissettirdiğinden bu dönemdeki İsmail Rüştü Aksal Genel Sekreterliği'ndeki CHP Genel Sekreter Yardımcılığı ve CHP Genel Sekreterliği haberlerine yer verilmediği anlaşılmıştır. Bu eserin hazırlanmasında yararlanılan ikinci kaynak ise anılar, günlükler ve hatıratlardır. Birçok anı, günlük ve hatıratтан yararlanmamıza rağmen İsmet İnönü'nün iki ciltlik defterlerinde hem Kıbrıs hem de İsmet İnönü'nün genel başkanlıktan ayrılma süreci gibi enteresan konulara temas ettiği gözlenmiştir. Üçüncü kaynak grubu ise hem eski Başbakanlık Arşivi

hem de Cumhurbaşkanlığı içerisinde bulunan Cumhurbaşkanlığı Arşividir. Burada da Kemal Satır'ın Adana Halkevi Reisliği, Başbakan yardımcılığı, DP ve AP ile ilişkiler noktasında yararlı olmuştur. Kullanılan kaynak grubunun dördüncüsü ise bilimsel eserlerdir. Burada hem basılı hem de basılmamış doktora ve yüksek lisans tezlerinden faydalanılarak İsmail Kemal Satır'ın siyasi tarihimizdeki yerini daha rahat anlamamıza olanak sağlanmıştır.

Bu çalışmamda bana destek olan anneme ve babama, bana her konuda yardımcı olan hocam Doç. Dr. Yücel Namal'a ve bana biyografi yazmayı sevdiren Doç. Dr. Orhan Avcı'ya teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. MİLLETVEKİLLİKLERİ.....	11
1.1. Adana (Seyhan) Milletvekilliği (1943-1946).....	11
1.2. Adana Milletvekilliği (1946-1950)	20
1.2.1. CHP İçindeki Faaliyetleri	27
1.2.2. Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri.....	31
1.2.3. Demokrat Parti ile İlişkiler	39
1.3. Adana Milletvekilliği (1957-1960)	40
1.3.1. CHP İçindeki Faaliyetleri	55
1.3.2. Demokrat Parti ile İlişkiler	59
1.4. Elazığ Milletvekilliği (1961-1965)	66
1.5. Elazığ Milletvekilliği (1965-1969)	74
1.5.1. CHP İçindeki Faaliyetleri	85
1.5.2. Adalet Partisi ile İlişkiler	105
1.5.3. 1968 Senato ve Milletvekili Ara Seçimleri	120
1.6. Adana Milletvekilliği (1969-1973)	122
1.6.1. CHP İçindeki Faaliyetleri	152
1.6.2. Adalet Partisi ile İlişkiler	200
1.6.3. 12 Mart Muhtırası ve Nihat Erim Hükümetlerinde Kemal Satır	205
1.6.4. Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri	210
2. BAKANLIKLARI VE MECLİS DIŞI SİYASET DÖNEMİ.....	212
2.1. Ulaştırma Bakanlığı (1949-1950)	212
2.1.1.Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri.....	223
2.1.2. Demokrat Parti ile İlişkiler	239
2.1.3. Bakan Olarak Seçim Çalışmaları.....	241
2.2. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı (1963-1965).....	246
2.2.1. Bakan Olarak Üstlendiği Görevler	260
2.2.2. CHP İçindeki Faaliyetleri	266

2.2.3. Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri.....	272
2.2.4. Adalet Partisi ile İlişkiler.....	309
2.2.5. Suat Hayri Ürgüplü'nün Hükümet Kurma Sürecinde Kemal Satır	314
2.2.6. Seçim Çalışmaları.....	318
2.3. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı (1973-1974).....	321
2.3.1. Diğer Konular Hakkındaki Düşünceleri.....	323
2.3.2. Bakan Olarak Seçim Faaliyetleri.....	331
2.4. Meclis Dışı Siyaset (1950-1957).....	333
3. CHP VE DİĞER PARTİLERDEKİ GÖREVLERİ	379
3.1. Genel Sekreter Yardımcılığı (17 Ocak 1959-28 Eylül 1959)	379
3.2. Genel Sekreter Yardımcılığı (1959-1962)	386
3.2.1. 27 Mayıs İhtilali ve Sonrasında Kemal Satır.....	387
3.2.2. Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri.....	406
3.2.3. 1961 Seçimleri.....	430
3.3. CHP Genel Sekreterliği (1962-1966).....	434
3.3.1. CHP İçindeki Faaliyetleri.....	435
3.3.2. Çeşitli Konular Hakkındaki Düşünceleri.....	468
3.3.3. TBMM'deki Faaliyetleri	536
3.3.4. Seçim Çalışmaları.....	540
3.3.5. Genel Sekreterlikten Ayrılışı.....	567
3.4. Diğer Partilerdeki Görevleri.....	573
3.4.1. Cumhuriyetçi Parti Genel Başkanlığı.....	573
3.4.2. Cumhuriyetçi Güven Partisi Divan Başkanlığı	587
SONUÇ.....	593
KAYNAKÇA	607
EKLER.....	622
Ek 1. İsmail Kemal Satır'ın Resmi	622
Ek 2. İsmail Kemal Satır'ın Tercüme-i Hal Yazılarından Bir Örnek	622
Ek 3. İsmail Kemal Satır'ın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Gönderdiği Bir Telgraf.....	624
Ek 4. Kıbrıs Meselesi Hakkında Büyükelçilerle Yaptığı Görüşme Tutanağı ..	625
Ek 5. Ulus Gazetesi'nde İsmail Kemal Satır Hakkında Yer Alan Bir Haber ..	629
Ek 6. İsmail Kemal Satır'ın Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde Bakan Olarak Görev Alması	630

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
AP	: Adalet Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CA	: Cumhurbaşkanlığı Arşivi
CCGA	: Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi
CCSA	: Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi
CFKA	: Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CİİA	: Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
DP	: Demokrat Parti
HF	: Halk Fırkası
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MMTD	: Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
O	: Oturum
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TMTF	: Türk Milli Talebe Federasyonu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
SM	: Seçim Mazbatası

GİRİŞ

Demokrasi, halk veya yurttaş topluluğu anlamına gelen *demos* ile iktidar manasında kullanılan *kratos* sözcüğünün birleşmesinden oluşan Yunanca bir sözcüktür. Böylelikle demokrasi, halkın egemenliği ya da iktidarı elinde bulundurması anlamında kullanılmaktadır.¹ Bu kavram ile Osmanlı Devleti'nin son döneminde tanışan Türkler, Kurtuluş Savaşı da dâhil olmak üzere çeşitli aşamalar yaşanmışsa da demokrasiyi tam anlamıyla benimseyememiştir.²

I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde çok ağır şartları olan Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. İmzalanan antlaşma gereği Yıldırım Orduları'nı terhis eden Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a dönerek kurtuluş için çalışmalara başlamıştır.³ Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, kurtuluş mücadelesini başlatmak için çalışmalar yaptığı sırada Samsun ve çevresinde birtakım karışıklıklar meydana gelmiştir. Bunu fırsat olarak

---

¹ Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2003), 22.

² Yaşanan süreç hakkında bkz: Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 33-36.; Hilal Turan, "II. Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11/2 (Haziran 2019), 39.; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985), 181.; Enver Ziya Karal, "Gülhane Hattı Hümayûn'da Batı'nın Etkisi", *Tanzimat(Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 79.; Yılmaz Yurtseven, "İslam ve Klasik Dönem Uygulamasında Zimmilerin Hukuki Statüsü", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 8/1, (2000), 448.; Halil Cin- Gül Akyıldız, *Türk Hukuk Tarihi*, (Konya: Sayram Yayınları, 2003), 193.; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000), 19.; Gülnihal Bozkurt, *Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 71.; Ali İhsan Karataş, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1, (2006), 270.; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-2010)*, (İstanbul: DER Yayınları, 2010), 369.; Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan-1918'e*, (Ankara: İmge Kitabevi, Mart 1994), 232.; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*, (Ankara: İmge Kitabevi, Mart 2004), 44.; Hakan Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/2, (2005), 154.; Satılmış Gökbayır, "Gizli bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1, (2012), 62.; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya: Enver Paşa*, II, (İstanbul: Remzi Kitabevi, Kasım 2006), 13.; Hazal Ceren Çeviker, "II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi:23 Ocak 1913 Babiâli Baskını", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 8/1, (2022), 161-167.; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, III, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 191.; Ömer Çiçek, "İttihat ve Terakki Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme", *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/2, (Temmuz 2019), 115.; Sina Akşin, "Siyasal Tarih(1908-1923), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye Tarihi(1908-1980)*, ed. Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 2000), s.69.

³ Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, *Türk İnkılâp Tarihi*, (İstanbul: Der Yayınları, 2006), 69-72, 89.

değerlendiren Mustafa Kemal ve arkadaşları, karışıklığı önlemek için 9. Ordu Müfettişliği adı altında bir görev oluşturmuştur. İtilaf Devletleri'nin istediği şartlara uygun olan Mustafa Kemal Paşa da bu göreve getirilmiştir. 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a gelen Mustafa Kemal Paşa, yayınladığı Havza ve Amasya genelgeleri ile bağımsızlık savaşını başlatmıştır.⁴ Yayımlanan genelgelerin ardından toplanan Erzurum ve Sivas Kongreleri ile hem tam bağımsızlık ilkesi kabul edilmiş hem de dağınık halde bulunan direniş örgütleri *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adı altında toplanmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın başkanı olduğu bir *Heyet-i Temsiliye* de oluşturularak mücadelenin tek elden yönetilmesi sağlanmıştır.⁵ Sivas Kongresi esnasında İstanbul ile haberleşmenin kesilmesi üzerine Damat Ferit Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine getirilen Ali Rıza Paşa Hükümeti de ilk iş olarak Mustafa Kemal Paşa ile Amasya Görüşmelerini gerçekleştirmiştir. Böylelikle İtilaf Devletleri Anadolu'da başlayan bu direnişi kabul etmek zorunda kalmıştır. Sivas'ta çalışmalarını bitiren Heyet-i Temsiliye de Anadolu'da hâkim bir konumda bulunan Ankara'ya gelmiştir.⁶

Amasya Görüşmelerinden sonra 1919 seçimleri yapılarak Son Osmanlı Mebusan Meclisi milletvekilleri belirlenmiştir. Seçilen milletvekilleri, Heyet-i Temsiliye'nin davetine uyarak Ankara'da toplanmıştır. Toplantıda Mustafa Kemal Paşa, mecliste bir *Müdafaa-i Hukuk Grubu*'nun kurulmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Ardından Mustafa Kemal Paşa, milletvekillerinden kendisinin meclis başkanı seçtirilmesini ve Misak-ı Milli'nin kabul ettirilmesini istemiştir.⁷ İstanbul'a giden milletvekilleri, bu isteklerden sadece 20 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli'yi kabul ettirebilmiştir.⁸ Zaten bu gelişmenin ardından 16 Mart 1920'de İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmiştir.⁹

---

⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam II*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 57-85.

⁵ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-I: Erzurum Kongresi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2008), 81-124.; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi- II: Sivas Kongresi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Temmuz 2008), 74-131.

⁶ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi-II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Nisan 1992), 37-117.

⁷ İsrail Kurtcephe-Aydın Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Ankara: Alp Yayınevi, 2007), 208-211.

⁸ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 72.

⁹ Gürkan Fırat Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali(16 Mart 1920), *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11/41 (Ocak 2014), 24.

İstanbul'un işgalini öğrenen Mustafa Kemal Paşa, vakit kaybetmeden Ankara'da yeni bir meclis oluşturmak için çalışmalara başlamıştır. Çalışmalar sonucunda, Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin de katılabileceği yeni bir seçim yasası düzenlenmiştir. Tüm illere, bağımsız mutasarrıflıklara ve kolordu komutanlarına gönderilen bir genelge ile ilan edilmiştir. Buna göre; Ankara'da olağanüstü yetkilere haiz bir meclis açılarak seçilen milletvekillerinin kendileriyle ilgili yasa hükümlerine uyması gerekmektedir. Her sancağın bir seçim bölgesi sayılacağı bu seçimde beş üye seçilecek olup, iki dereceli seçim sistemi geçerli olacaktır. Seçimde her parti ve derneğin aday gösterme hakkı olduğu gibi bağımsız adaylarda seçime katılabilecektir. Seçimler gizli oy prensibiyle yapılacak ve oy sayımları kurul önünde gerçekleşecektir. Seçilen milletvekillerinin yollukları seçim bölgesinden karşılanarak milletvekilinin bir tutanak eşliğinde 15 gün içinde Ankara'da olması sağlanacaktır.¹⁰

Yayınlanan bu bildiri incelendiğinde, olağanüstü koşullara uygun bir seçim yönteminin geliştirildiği anlaşılmıştır. Yapılan seçimler sonucunda, Abdullah Faik Efendi, İbrahim Bey, Tevfik Bey, Zekai Bey, Ali Bey, Zamir Bey, Mehmet Hamdi Bey ve Dr. Eşref Bey Adana milletvekilliğine seçilmiştir. Ancak Tevfik Bey meclise gelmeden, İbrahim Bey de milletvekilliği yerine cepheyi tercih ettiği için milletvekilliğinden istifa etmiştir.¹¹ Seçilen milletvekillerinin eğitim ve meslek durumları incelendiğinde, her iki alanda da çeşitlilik gösterdiği anlaşılmıştır. Ancak milletvekillerinin ortak noktaları Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine üye olmalarıdır. Milletvekili seçimlerinin tamamlanmasından sonra 23 Nisan 1920 tarihinde *dini bir törenle* meclis açılmıştır.¹² Dolayısıyla açılan ilk mecliste din kavramı büyük rol oynamıştır.

Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla birlikte bir yandan düzenli ordu için çalışmalar devam ederken diğer yandan da Milli Mücadele karşıtı isyanlarla uğraşmıştır. Yeniden düzenlenmeye çalışılan Türk Ordusu'nu arkadan vurmak için İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti tarafından Ali Batı, Bozkır, Anzavur, Düzcce, Çapanoğlu, Delibaş, Kuvay-ı İnzibatiye, Çerkez Ethem ve Pontus

¹⁰ Rabia Yıldız, *Zonguldak Milletvekilleri ve TBMM'deki Faaliyetleri* (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018), 4-5.

¹¹ *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt, (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayın Müdürlüğü, 2010), 8.

¹² Mahmut Esat Bozkurt, *Anadolu İhtilali I-II*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, Nisan 2003), 93.

ayaklanmaları çıkartılmıştır.¹³ İsyânlar devam ederken İtilaf Devletleri de kendi aralarında yaptıkları toplantılar sonucunda bir barış antlaşması taslağı oluşturmuştur. 20 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması'na göre, Osmanlı İmparatorluğu iyice küçülmüştür.¹⁴ Bu antlaşmaya tepki gösteren Ankara'nın da nihai bir zaferden başka bir çaresi kalmamıştır. Bu nedenle sırasıyla İnönü Muharebeleri, Sakarya ve Büyük Taarruz'u zaferle sonuçlandıran Türk Ordusu düşmanı Anadolu'dan temizlemiştir.¹⁵ Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra hem Mondros Ateşkes Antlaşması hem de Ankara'nın büyük tepki gösterdiği Sevr Barış Anlatması geçerliliğini yitirmiştir. Mondros Mütarekesi yerine 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Trakya savaşa gerek kalmadan düşman işgalinden kurtarılmıştır.¹⁶

Ateşkes antlaşmasının ardından barış antlaşmasının imzalanması da tıpkı Sevr Antlaşması sürecine benzemektedir. Çünkü Sevr sürecinde İtilaf Devletleri hem kendi aralarında anlaşamamış hem de fiili durumu olabildiğince kullanmaya çalışmıştır. Aynı şekilde yeni barış antlaşması için Ankara Hükümeti'nin taleplerine zamanında cevap verilmeyerek kendi aralarında anlaşma sağlanmaya çalışılmış ve barış görüşmelerine hem Ankara hem de İstanbul hükümetleri birlikte çağırılarak oluşabilecek ikilikleri kendi lehlerine kullanmak istemişlerdir. İtilaf Devletleri'nin bu oyununu gören Gazi Mustafa Kemal Paşa, demokratik ve

¹³ Bu isyanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Abdülnasır Yiner, "Bir Asayişsizlik Hareketi Olarak Ali Batı Olayı(1913-1919)", *Tarih Dergisi*, 54/2 (2012), 193-220.; Taha Niyazi Karaca, "Milli Mücadele'de Bozkır İsyânları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/16 (2004), 169-190.; Orhan Hülagü, "Anzavur İsyânı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14/40 (1998), 50-67.; Fahri Yetim, "Milli Mücadele Döneminde İsyânların Gölgesinde Düzce ve Çevresindeki Asayiş Sorunları", *CTAD*, 7/13 (Bahar 2011), 54-69.; Ahmet Oğuz, "Yozgat Çapanoğlu İsyânı Hakkında Bir Değerlendirme", *Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi SBE Dergisi*, 11/4 (2021), 1875-1890.; Nuri Köstüklü, "1920 Yılı Son Aylarında Akşehir Askeralma Bölge Başkanlığı Mıntıkasında Delibaş İsyânının Tesirleri ve Alınan Tedbirler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/1 (2022), 53-67.; Ayten Dirier, "Kuvay-ı İnzibatiye/Hilâfet Ordusu", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8/3 (2021), 968-983.; Dilek Kızıldağ Soileau, *Koçgiri İsyânı: Sosyo-tarihsel Bir Analiz*, (İstanbul: İletişim Yayınları,, 2017).; Nuran Kılavuz, "Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare'nin Teşkili ve Tasfiyesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/1 (2011), 273-288.; Yusuf Sarımay, "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11/31 (1995), 107-162.

¹⁴ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele III: İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2017), 207-224.

¹⁵ Bu savaşlar için bkz: İ. Hakkı Tümerdem, *Yunanlılarla İstiklal Harbi*, (İstanbul: Çelçüt Matbaası, 1940), 9-39.; Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 4 Cilt, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990).

¹⁶ Antlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Türkan Başyigit, "Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması", *CTAD*, 6/14 (2007), 177-184.; Ömer Faruk Kırmıt, "Lozan'a Giden Süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması", *AÜSBD*, 21/1 145-162.

laik Türk Devleti için engellerden biri olan saltanatı kaldırmak için bu durumu kullanmaya karar vermiştir. Bunun sonucunda TBMM tarafından 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat ve hilafet birbirinden ayrılarak saltanatın kaldırılmasına karar verilmiştir. Böylelikle İtilaf Devletleri'nin ikili oyunu bozulmuştur. Uzun süren barış görüşmelerinin ardından 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır.¹⁷ Böylelikle Türkiye, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını ilan etmiştir.

Lozan görüşmeleri devam ederken TBMM, yeni seçim kararı almıştır. Alınan karar sonucunda 28 Haziran 1923 tarihinde seçimler yapılarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun bütün milletvekili adayları seçilmiştir. Adana milletvekilleri ise İsmail Safa Bey, Kemal Bey ve Zamir Bey'dir.¹⁸ Seçilen milletvekilleri incelendiğinde, geçen seçimdeki milletvekillerinin hem sayı hem de mesleki anlamda azaldığı anlaşılmıştır. Yeni siyasi ortamın oluşmasıyla birlikte ilginç bir girişimde bulunulmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinden beri çeşitli dernekler aracılığıyla faaliyet gösteren Türk kadını, Nezihe Muhittin Hanım önderliğinde Haziran 1923'te *Kadınlar Halk Fırkası* adıyla bir siyasi teşekkül kurmuştur. Fırkanın kuruluş amacı; *memleketin her noktasında siyasi, sosyal, iktisadi ve bütün meselelerde geri durumda bulunan kadınlara yardım etmektir*. Ancak kadınların bu girişimi hoş karşılanmadığından fırka kapatılmıştır.¹⁹ Bu durumda kadınların siyasi hayata atılmasına, politikanın hazır olmadığı anlaşılmıştır.

Ülkede bunlar yaşanırken Gazi Mustafa Kemal Paşa da devletin yeni adını koymak için çalışmalara başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, 9 Ekim 1929 tarihinde *Halk Fırkası*'nı kurmuştur. Kurulan bu parti incelendiğinde, ülkenin *milliyetçi ve modernleştirici bir yapıda olması gerektiği* görüşüne sahip oldukları

---

¹⁷ Bu süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Hasan Demirci, "24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan (Lausanne) Barış Antlaşması'nın Türkiye ve Dünya Tarihi Açısından Yeri ve Önemi", *Anasay*, 1/2 (Kasım 2017), 247-263.; Temuçin Faik Ertan, "Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 14/53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı) (2013), 61-76.; Ramazan Erhan Güllü, "Saltanatın Kaldırılmasının Ardından İstanbul Bürokrasisinin TBMM Hükümeti'ne Bağlanma Süreci ve İstanbul Türklüğü'nün Muhafazası Tartışmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 116/228 (2017), 119-144.; Betül Aslan, "Saltanatın Kaldırılmasını İstanbul'daki Yansımaları", *Belleten*, 66/245 (2002), 95-122.

¹⁸ *TBMM Albümü 1920-2010*, 81.

¹⁹ Leylâ Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998), 140-141.

anlaşılmıştır.²⁰ Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilanı ve diğer inkılâpların hayata geçirilmesi daha kolay hale gelmiştir. 29 Ekim 1923'te de Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte demokratik yaşama adım atılmıştır. Ancak bazı kesimler devletin yeni şeklinden memnun olmamıştır. Bu arada Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun da Halk Fırkası adıyla seçimlere girmesi muhalefetin örgütlenmesini hızlandırmıştır.²¹ Özellikle Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay HF içindeki ayrılıkçı görüşlerin temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, orduda görevli milletvekillerinin görevlerinden birini seçmesini istemiştir. Fahrettin Altay ve Fevzi Çakmak milletvekilliğinden istifa edip orduya dönerken Cevat Çobanlı bu teklifi kabul etmemiştir. Recep Peker muhalefetin ayrılmaya başladığını belirterek 10 Kasım 1924 tarihli parti toplantısında parti isminin başına *Cumhuriyet* kelimesinin eklenmesini istemiştir. Peker'in bu isteği parti tarafından kabul edilerek yeni ismin *Cumhuriyet Halk Fırkası* olmuştur. Ardından 17 Kasım 1924'te de *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* kurulmuştur.²² Bu partiye üye olan milletvekilleri incelendiğinde Adana'dan herhangi bir katılım olmadığı görülmüştür. Partinin kurulduğu dönemde iktidara yönelik hoşnutsuzluklar ve İngiltere'nin Musul ve Kerkük'ü Türkiye'ye vermek istememesi Şeyh Sait İsyanı'na neden olmuştur. 13 Şubat 1925 tarihinde başlayan isyan Diyarbakır, Bingöl ve Elazığ'da etkili olduktan sonra başarılı bir askeri harekât sonucu 15 Nisan 1925'te bastırılmıştır. İsyanın ardından parti programına *dini görüşlere saygılı olduğunu* ifade ettiği için TCF de kapatılmıştır.²³ Çünkü bu maddeyle birlikte partinin içine irtica yanlısı kişilerin de kaydolduğu anlaşılmıştır.

Siyasi hayatta bunlar yaşanırken Mustafa Kemal Paşa Türk halkını sosyal, kültürel ve ekonomik olarak rahatlatacak inkılâplar yapmaya devam etmiştir. Bunlar; Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Medeni Kanun ve Şapka Kanunu'nun kabulü ile birlikte tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, Aşar vergisinin

---

²⁰ Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, y.t.), 113.

²¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi-III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu(1923-1938)*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Ekim 2013), 92.

²² Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 73-86.

²³ Hasan Acar, "Türk Siyasi Hayatında Şeyh Sait İsyanı", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/3 (2019), 2937- 2945.

kaldırılmasıdır.²⁴ Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti laik ve çağdaş bir ülke olma yolunda olduğunu göstermiştir. Bu arada 1 Eylül 1927’de yapılan seçimler sonucunda; Hilmi Bey, Kadri Bey, Kemal Bey ve Zamir Bey Adana milletvekili olmuştur.²⁵ Bu dönemde seçilen milletvekilleri incelendiğinde, Hilmi ve Kadri Bey’in siyasi hayata yeni atıldığı görülmüştür. Bu dönemde Harf İnkılâbı gerçekleştirilmiştir.²⁶ Böylelikle Türkiye, çağdaşlaşma yolunda yürüdüğünü göstermeye devam etmiştir.

Başarısız olan TCF denemesinden dört yıl sonra hem hükümetin denetimsizliğinden şikâyetlerin bulunması hem de ekonomik buhranın varlığı yeni bir muhalefet partisinin doğmasına neden olmuştur. 1930 Haziran’ında Ankara’ya gelen Fethi Bey ile Başbakan İsmet İnönü arasında eski devlet borçlarını ödeme konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır. Anlaşma gereğince borçlar altın ile ödenmesi gerekirken İsmet Paşa bunu kabul etmemiştir. Yaşanan olayı haber alan Mustafa Kemal Paşa, 31 Temmuz 1930 tarihinde Fethi Bey’i ziyaret ederek bir parti kurmasını istemiştir.²⁷ Fethi Bey’in de bu teklifi kabul etmesinden sonra kurulacak olan partiye karşı olmadığını göstermek için kız kardeşi Makbule Atadan’ın partiye kaydolmasını sağlamıştır. 12 Ağustos 1930’da da *Serbest Cumhuriyet Fırkası* resmen kurulmuştur. SCF’nin parti programına bakıldığında, partinin devrimlere saygılı olmakla birlikte ekonomide liberal görüşten yana olduğu anlaşılmıştır. Güdümlü bir muhalefet partisi olan SCF ile CHF arasında 1930 belediye seçimleri esnasında istenmeyen olaylar yaşanmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal, CHF’nin yanında yer alacağını belirterek tarafsız olmayacağını göstermiştir. Bu konuyu parti yöneticileriyle de

---

²⁴ Bu inkılaplar için bkz.: Hasan Akgündüz, “Tevhid-i Tedrisat Kanununun Amaç Gerçekleştirme Başarısına Dair Bir İnceleme”, *Turkish History Education Journal*, 8/1 (2019), 199-210.; Cem Apaydın, “Belgeler Işığında Tekke Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16/32 (2017), 149-171.; Ahmet M. Kılıçoğlu, “Medeni Kanunumuzu Nasıl Değiştirdik”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22/3 (2016), 1717-1757.; Şahin Yeşilyurt-Ali Tuna, “1926 Yılı İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Raporu Çerçevesinde Aşar Vergisinin Kaldırılmasıyla İlgili Bir Değerlendirme”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33/95 (2017), 39-92.; Seçil Akgün, “Şapka Kanunu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25 (1981), 69-79.

²⁵ *TBMM Albümü 1920-2010*, 133.

²⁶ Harf İnkılâbı’nın tarihsel gelişimi için bkz: Sinan Ateş- Yücel Namal vd., *Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri: -Zonguldak Örneği-*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019).

²⁷ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2009), 303.

görüşen Fethi Bey, 18 Kasım 1930 tarihinde partisini feshettiğini açıklamıştır.²⁸ Böylelikle çok partili hayata geçiş süreci başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

SCF'nin kendini feshetmesinden sonra CHP'de yapılması planlanan 1931 seçimlerinde parti yerine bağımsız adayların desteklenmesi kararı alınmıştır. Alınan karara göre, 22 ilde CHP aday göstermeyecektir. Ancak bağımsız adaylarda laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olma şartı aranacaktır.²⁹ Bu durumda mecliste çokseslilik kontrol altına alınmıştır. Belirlenen şartlar altında 25 Nisan 1931 tarihinde yapılan seçimler sonucunda biri bağımsız olmak üzere Adana'nın dört milletvekili ile temsil edileceği anlaşılmıştır. Seçilen milletvekilleri; Ali Münif Bey, Arukoğlu Damar Bey, Hilmi Bey ve Ömer Resul Bey'dir. Ali Münif Bey, bağımsız Adana milletvekili olmasına rağmen daha sonra CHP'ye katılmıştır.³⁰ Böylelikle bağımsız aday destekleme politikasının seçim dönemi dışında uygulanmadığı görülmüştür. Bu dönemde de inkılâplar yapılmaya devam etmiştir. Bunlar; kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, üniversite reformu, Soyadı Kanunu'dur.³¹ Bu durumda Türkiye çağdaşlaşma adımlarına devam etmektedir.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinden sonra 8 Şubat 1935 tarihinde genel seçim yapılmıştır. Bu seçimler sonucunda biri kadın olmak üzere sekiz adet Adana milletvekili meclise girmiştir. Bunlar; Damar Arıkoğlu, Ömer Biçer, Naci Eldeniz, İbrahim Mete, Esmâ Nayman Tevfik Tarman, Hilmi Uran ve Ali Münif Yeğenağa'dır. Burada Adana'nın ilk kadın milletvekili olan Esmâ Nayman hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. 1899'da İstanbul'da doğan Nayman, Bezmiâlem Kız Lisesinde Fransızca öğretmeni olarak görev yapmakla birlikte Adana belediye meclisi üyesidir.³² Dolayısıyla Adana'nın ilk kadın milletvekilinin eğitimli ve çalışma hayatında da aktif olduğu tespit edilmiştir.

²⁸ Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1/2, (Aralık 2010), 75-86.

²⁹ Melike Ayşe Kapdan, *Türkiye'de Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi* (İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), 65-66.

³⁰ *TBMM Albümü 1920-2010*, 181,185.

³¹ Bu inkılâplar için bkz: Yunus Demir-Rahime Fulya Yüksel, "Kemalist İdeolojide Kadın İmgesi: Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi Bir Lütuf Mu Yoksa Kazanılmış Bir Hak Mı?", *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 3/2 (2017), 226-248.; Saadet Tekin, "Dr. Reşit Galip ve Üniversite Reformu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (1992), 179-211.; Sabit Dokuyan, "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31/1 (2016), 129-166.

³² *TBMM Albümü 1920-2010*, 284-285.

Esma Nayman bu aktifliğini TBMM’de de sürdürmüştür. İlgili tutanaklar incelendiğinde, Nayman’ın hem kanun tasarıları hem de bütçe görüşmelerinde konuşmalar yaptığı anlaşılmıştır.³³ Esma Nayman’ın yaptığı konuşma konularına bakıldığında, genel konular hakkında söz aldığı ve Adana’nın hiçbir sorununu gündeme getirmediği tespit edilmiştir.

Türkiye çağdaşlaşma ve demokratikleşme yolunda emin adımlar atmaya devam ederken Batı, diktatörlük rejimi altına girmiştir. Bunun en kritik örneği Almanya’da Adolf Hitler ve İtalya’da Benito Mussoli’dir. Bu isimlerin diktatörlüğe özenmesi ve hem Alman hem de İtalyan halkının dikta rejimini kabul etmesinin sebebi I. Dünya Savaşı ve sonrasında aranmalıdır. Çünkü İngiltere ve Fransa hem I. Dünya Savaşı esnasında İtalya’ya vaat ettiği Batı Anadolu’yu Yunanlılara vermiş hem de savaş sonrasında Almanya’yı ağır şartlar içeren bir antlaşmayı imzalamak zorunda bırakmıştır. Yaşanan bu kutuplaşma kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almış olsa da Türkiye, tecrübelerden ders alarak savaşın dışında kalmayı başarmıştır.³⁴ Hatta Türkiye’de 26 Mart 1939 tarihinde seçim yapılarak yeni bir parlamento oluşturulmuştur. Parlamente’ye Adana’dan; Damar Arıkoğlu, Salâhattin Çam, Naci Eldeniz, Şemsa İşçen, İbrahim Mete, İsmail Safa Özler, Tevfik Tarman, Ahmet Kutsi Tecer, Sinan Tekelioğlu, Hilmi Uran ve Ali Münif Yeğenağa milletvekili olarak girmiştir.³⁵ Bu seçimde de Adana’dan bir kadın milletvekili daha meclise girmişse de bu milletvekilinin TBMM’de bir varlık gösteremediği tespit edilmiştir. Ayrıca CHP, kendi içinde *Müstakil Grup* oluşturarak bir denetim mekanizması meydana getirmiştir.³⁶ Fakat bu gruba Adana milletvekillerinden katılan olmamıştır.

³³ Esma Nayman’ın TBMM’deki konuşmaları için bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, V. Devre, 7. Cilt, 13. İnikat, (6 Aralık 1935), 33.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, V. Devre, 11. Cilt, 68. İnikat, (26 Mayıs 1936), 236-237.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, V. Devre, 18. Cilt, 64. İnikat, (25 Mayıs 1937), 229.

³⁴ Bu konu hakkında bkz: Nesrin Atıcı, “II. Dünya Savaşı”, *Tarih Okulu, Dergisi*, 2009/3 (2009), 175-181.; Kâmuran Gürün, “ Türkiye’yi II. Dünya Savaşı’na Sokma Çabaları”, *Belleten*, 52/204 (1988), 1455-1468.; Hakan Özden, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Diplomatik Manevraları”, *Karadeniz Araştırmaları*, 37/37 (2013), 91-110.; Nergiz Arat, “Hitler: Canavarın Ardındaki Adam”, *Tarih Kritik Dergisi*, 9/3 (2023), 284-287.; Mücahit Demir, “Operasyon: Mussolini”, *Tarih Kritik Dergisi*, 7/1 (2021), 78-86.

³⁵ *TBMM Albümü 1920-2010*, 352-354.

³⁶ *Müstakil Grup* için bkz: Meltem Tekerek, “Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve *Müstakil Grup*”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 15/57 (Güz 2015), 147-172.; Volkan Payaslı, “Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: *Müstakil Grup*(1939-1946)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14/28 (2014), 175-197.

1911 yılında doğan Kemal Satır'ın babası Mustafa Bey ve annesi Zekiye Hanım'dır. Satır, ilk, orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamlamıştır.³⁷ 1936'da İstanbul Tıp Fakültesinden mezun olan Kemal Satır, 1936 Ekim-1937 Kasım arasında askerliğini yapmıştır. Daha sonra Besni Hükümet Tabipliği ile birlikte Besni Kızılay Başkanlığını da üstlenmiştir.³⁸ Daha sonra Adana'ya gelerek Belediye Tabibi olarak görev yapan Kemal Satır, Ağustos 1938'de bu görevinden istifa ederek serbest doktor olarak çalışmaya başlamıştır.³⁹ Adana'da Kızılay Umumi Kâtipliğini yapan Kemal Satır, 1940 yılında hem CHP Vilayet İdare Heyetine hem de Halkevi Reisliğine seçildikten sonra 1941 Haziran'ında ikinci defa askerliğe çağırılmıştır. 13,5 ay süren askerlikten sonra 1 Ağustos 1942 tarihinde üsteğmen olarak terhis edilmiştir. Terhisten sonra Adana'ya dönen Satır, belediye azalığına seçilirken aynı zamanda ikinci kez CHP Vilayet Heyetine ve Halkevi Reisliğine seçilince belediye azalığından istifa etmiştir.⁴⁰ 1943 yılında Adana Halkevi Reisi olan Kemal Satır, Halkevlerinin 11. kuruluş yıldönümü münasebetiyle 20 Şubat 1943 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye çektiği bağlılık telgrafında "Milli Şefin nurlu işaretleriyle Adana Halkevleri'nin daha faydalı olacağını" belirtmiştir.⁴¹ Kemal Satır'ın CHP'ye katılması hayatının dönüm noktası olmuş ve 35 yıl boyunca siyasetin içinde yer almıştır.

³⁷ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi(1946-1950): Milletvekilleri Özgeçmişleri, III*, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu, 2012), 945.

³⁸ *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302,1, 7.

³⁹ Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi(1946-1950)*, 945.

⁴⁰ *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302,1, 7.

⁴¹ *T.C. Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi (CİİA)*, 02, 000, 235, 44, 757476.

1. MİLLETVEKİLLİKLERİ

1.1. Adana (Seyhan) Milletvekilliği (1943-1946)

İsmail Kemal Satır'ın siyasi hayatı 1943 seçimlerinden sonra başlamıştır. Son iki dereceli seçim olan 1943 seçimleri için 13 Ocak 1943 tarihinde CHP Parti meclisinde seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir.⁴² Yapılan hazırlıkların tamamlanmasından sonra seçimin birinci kısmı tamamlanmıştır.⁴³ Seçimin ikinci kısmı için 24 Şubat 1943'te milletvekili adaylarının belli olmasıyla⁴⁴ Adana Halkevi Başkanı olarak tanıtılan İsmail Kemal Satır'ın adaylığı kesinleşmiştir.⁴⁵ Satır'ın adaylığının kesinleşmesinden sonra⁴⁶ 25 Şubat 1943'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bağlılık telgrafi çekmiştir.⁴⁷ Böylelikle Satır-İnönü dostluğu başlamıştır. Seçimlerin ikinci kısmının yapılacağına tekrar duyurulmasından sonra⁴⁸ 28 Şubat 1943'te oy verme işlemi başlamış olup⁴⁹ iki gün sonra sona ermiştir.⁵⁰ Seçim sonuçlarına göre 32 yaşında⁵¹ ve Adana Halkevi Başkanı olan⁵² İsmail Kemal Satır, Seyhan milletvekili olarak⁵³ 15 Mart 1943 tarihinde seçim mazbatasını almıştır.⁵⁴

6 Mart 1943 tarihinde meclisin açılış tarihi duyurulduktan sonra⁵⁵ TBMM 8 Mart 1943'te açılmıştır.⁵⁶ 15 Mart 1943'te ise İhtisas Komisyonları seçimi

⁴² *İkdam*, “Parti Divanı Seçimin Yenilenmesine Karar Verdi”, (13 İkincikânun 1943), 1.

⁴³ *İkdam*, “Büyük Millet Meclisi: Seçimin Yenilenmesine Dair Bir Tahriri İttifakla Kabul Etti”, (15 İkincikânun 1943), 1.; *İkdam*, “Yeni Meclis 8 Martta Toplanacak: Meclisin Dünkü Toplantısında Tatil Kararı Verildi”, (16 İkincikânun 1943), 1.; *Son Posta*, “Şehir Haberleri: Yurdda İkinci Seçmenlerin İntihabına Dün Başlandı”, (16 Şubat 1943), 1.; *Ulus*, “Birinci Seçmenler, Bugün Son Gündür”, (20 Şubat 1943), 1.; *Son Posta*, “Meb’us Seçimi”, (21 Şubat 1943), 1.; *Son Posta*, “Meb’us Seçimi Pazara Yapılacak”, (23 Şubat 1943), 1.

⁴⁴ *Ulus*, “Cumhuriyet Halk Partisi Mebus Namzetleri Listesi”, (24 Şubat 1943), 4.

⁴⁵ *Son Posta*, “Meb’us Seçimi”, (25 Şubat 1943), 1.

⁴⁶ *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, 490, 1, 00, 343, 1435, 152.

⁴⁷ *CİİA*, 0201135479, 502637.

⁴⁸ *Son Posta*, “Meb’us Seçimi Yarın Yapılıyor”, (27 Şubat 1943), 1.

⁴⁹ *Ulus*, “Büyük Millet Meclisi Yedinci Devresi İçin Mebus Seçimi: Memleketin Her Yerinde Bugün Yapılacak”, (28 Şubat 1943), 1. ; *Son Posta*, “Meb’us Seçimi Bu Sabah Başladı”, (28 Şubat 1943), 1.

⁵⁰ *Son Posta*, “Seçim Neticeledi: Partinin Namzedleri Dün Seçildiler”, (1 Mart 1943), 1.

⁵¹ *Milliyet Renk Eki*, “120 Eski Mebus Seçimi Kaybetti: Tek Partili Sistem Çok Adaylı Seçim”, (11 Ocak 1984), 3.

⁵² *Ulus*, “Yurtta Mebus Seçimi Dün Sona Erdi”, (1 Mart 1943), 4.

⁵³ *Vakit*, “Seçim Dün Neticeledi”, (1 Mart 1943), 2. ; *Ulus*, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Yedinci Devre İntihabında: Namzet Gösterilip Kazanarak Mebus Olanların Adları”, (1 Mart 1943), 4.

⁵⁴ *TBMM Arşivi*, SM, 1302, 1, 7.

⁵⁵ *Ulus*, “B.M.M. Meclisi Pazartesi Günü Açılıyor”, (6 Mart 1943), 1.

⁵⁶ *Ulus*, “B.M.M. nin Yedinci Devresinin Öğleden Sonra Yapılacak İlk Toplantısında: Cumhurreisi Seçimi Yapılacak”, (8 Mart 1943), 1.

yapılarak⁵⁷ Kemal Satır, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonuna seçilmiştir.⁵⁸ Bu komisyon raporlarına baktığımız zaman, Kemal Satır'ın adı ilk olarak bir emraz cetveline madde eklenmesi isteminde geçer. Bu istem, 24 Mayıs 1943 tarihinde kaleme alınmış olan 25 Aralık 1941 tarihli askeri malûllerin terfisine ait olan 511 Sayılı Kanun'un 11. maddesine dalağın vücutta önemli bir organ olduğunun anlaşılması üzerine emraz cetveline bir madde eklenmesi istemidir. Bu istek üzerine dönemin başbakanı Dr. Refik Saydam'ın dilekçesi görüşülmüştür. Görüşmeler sonucunda hükümet bu sorunu, dalağın yaraları veya çıkarılması olarak ele aldığı görülmüştür. Ancak hastalığında dalakta bir sorun yaratabileceği bir önceki dönemde de belirtilmiş olduğundan bu durumun hükümetin tekrar dikkatine sunulduğu belirtilmiştir. Görüşmelerin devamında diğer maddelerin olduğu gibi oybirliği ile kabul edilip Bütçe Komisyonuna gönderildiği bildirilmiştir.⁵⁹ Bu rapordaki isteğe göre; kanun tasarısı düzenlenerek 24 Ocak 1944 tarihli birinci birleşimde kabul edilmiştir.⁶⁰

6 Kasım 1946 tarihinde yeniden Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonuna seçilen Kemal Satır'ın⁶¹ katıldığı 30 Ocak 1946 tarihinde toplanan komisyonda Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 12 Ocak 1946 tarihli dilekçesinde 3017 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilât ve Memurin Kanunu'nda var olan sistemin yeni ihtiyaçlara uygun olmaması ele alınmıştır. Bu duruma yeni çıkan kanunlar sonucunda bu bakanlıkta görev yapan memurların aylıklarının düşmesi, görev ve yetkilerinin karışması neden olmuştur. Yeni duruma uyum sağlamak amacıyla sıtma mücadelesinde yeni önlemler alabilmek için seyyar sıtma hastanelerinin kurulması, üç sağlık merkezi açılması istenmiştir. Açılan kurumlara gerekli personelin sağlanması ile birlikte Etimesgut Sağlık Merkezinin takviyesi, bu sene özel idarelere ait hastanelerin genel bütçeye alınması, frengi hastalığı bulunan vatandaşlar için köylerde veya köy civarında bucak tedavi merkezlerinin açılması gerekmektedir. Ayrıca nüfus artışı sebebiyle 16 olan doğumevinin 18'e

⁵⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, VII. Devre, 2. Cilt, 2. İnikat, (15 Mart 1943), 18.

⁵⁸ *Ulus*, “Büyük Millet Meclisi'nde: Dün Encümenlerin Seçimi Yapıldı”, (16 Mart 1943), 4.; *Vakit*, “Büyük Millet Meclisi Toplantısı”, (16 Mart 1943), 4.

⁵⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, VII. Devre, 7. Cilt, 23. İnikat, (24 Ocak 1944), İ.1, 33 Sayılı Bilûmum Askeri Mâlûllerin Terfhine Ait 551 Sayılı Kanunun 11 nci Maddesine Bağlı Emraz Cetvelinin 5 nci Derece Mâlûliyetleri Arasına Bir Fıkra İlavesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal yardım Komisyonu Raporu.

⁶⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, VII. Devre, 7. Cilt, 23. İnikat, (24 Ocak 1944), 102.

⁶¹ *Ulus*, “Büyük Millet Meclisi'nde”, (6 Kasım 1945), 5. ; *Vakit*, “Büyük Millet Meclisi'nde: Dün İhtisas Komisyonları Seçimi Yapıldı”, (6 Kasım 1945), 4.

çıkartılması, Adana'dan Siirt'e kadar dokuz ili kapsayan Trahom bölgesinin ikiye ayrılması, 6 verem dispanserine bir yenisinin eklenmesi, var olan Sağlık Memurları Mektebine biri Diyarbakır'da biri Sivas'ta olmak üzere iki okul daha eklenmelidir. Doktor yetiştirmek için Ankara'da da bir Tıp Fakültesi açılması, salgın ve bulaşıcı hastalıklar ile mücadele için aşı üreten, fenni araştırma yapan Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Kurumunun işleri daha hızlı yürütebilmesi için idari kadro arttırılmalıdır. Ancak kurulacak tesisler için kalifiye eleman ihtiyacı bulunduğundan Merkez Hıfzıssıhha Okulunun kuvvetlendirilmesi için hazırladığı yasa tasarısı görüşmesi sonucunda mevcut bütçede bu istekler için ek ödenek verilemeyecektir. Bu durumun önüne geçmek için Satır, Sağlık Bakanlığı bütçesinde değişiklikler yapılarak mümkün kılınabileceği yönündeki karara olumlu oy vermiştir.⁶²

Kemal Satır'ın bu dönem son olarak katıldığı Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu toplantısında görüşülen konu, Kütahya Milletvekili Dr. Ali Süha Delibaşı'nın 21 Ocak 1946 tarihli Karar Cetveli'nin görüşülme isteğidir. Bunun sebebi Dr. Önyüzbaşı İhsan Cansel'in 1935 yılında Artvin Hudut Taburu'nda görevli iken aynı senenin Temmuz ve Ağustos aylarında görevlendirildiği askerlik şube muayenelerine giderken attan düşüp kısa bir baygınlık geçirmesinden sonra sol dizinin eklemine kızartı ve el ile dokunulduğunda şiddetli ağrı veren tromatik iltihaplanma şüphesi yaşamasıdır. Bu şüphenin ardından 15 Ocak 1936'da Trabzon Askeri Hastanesinden aldığı raporlardan başlanarak 12 Şubat 1944 yılında Gülhane Askeri Hastanesi sağlık heyetinden aldığı raporla birlikte toplam 18 rapor incelenmiştir. Ayrıca dönemin Milli Savunma Bakanlığı Sağlık İşleri Başkanı ve halen Ankara Tıp Fakültesi Dekanı General Dr. Profesör Abdülkadir Noyan'ın ifadesi dinlendiğinde, Cansel'in durumunun kayıtsız şartsız askerlik görevini yerine getiremeyeceği ve bu sebeple emekli edildiği anlaşılmıştır. Ancak bu durumun emraz cetvelinde yer almamasından dolayı malül sayılmadığı

---

⁶² *TBMM Tutanak Dergisi*, VII. Dönem, 22. Cilt, 35. Birleşim, (11 Şubat 1946), O.3, 86 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurları Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine ve 4258 Sayılı Kanuna Bağlı Cetvelin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

anlaşıldığından meclisten gerekli yasal düzenlemenin yapılması oybirliği ile istenmiştir.⁶³

İsmail Kemal Satır'ın milletvekili oluş süreci incelendiğinde, herhangi bir propaganda konuşması yapmadığı tespit edilmiştir. Çünkü tek parti döneminde CHP tarafından belirlenen adayların seçileceği kesindir. Kemal Satır milletvekili olduktan sonra TBMM'de de aktif görev almaya başlamıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonuna seçilen Satır, dört yıllık komisyon çalışmaları esnasında çok az toplantıya katılmıştır. Katıldığı toplantılarda da hiçbir olumsuz görüş bildirmemiştir. Bunun yanında komisyon harici meclis çalışmalarında Kemal Satır'ın adı geçmemektedir. Bu nedenle de Satır'ın meclis içi faaliyetlerinin komisyon çalışmalarıyla sınırlı kaldığı anlaşılmıştır.

Kemal Satır, genç yaşına rağmen sadece TBMM içinde değil CHP'de de önemli görevler üstlenmiştir. VI. CHP Kurultayı için yapılan hazırlıklardan sonra⁶⁴ 9 Haziran 1943 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün konuşmasıyla kurultay açılmıştır. Encümen seçimi için de kura çekilmiştir. Kura sonucunda Nizamname-Program encümenliğine Seyhan Milletvekili İsmail Kemal Satır seçilmiştir.⁶⁵ 11 Haziran 1943 tarihinde çalışmalarına devam eden Nizamname-program encümenliği⁶⁶ 12 Haziran 1943'te çalışmalarını bitirmiştir.⁶⁷ 13 Haziran 1943 tarihinde nizamname-program encümenliği parti programı üzerinde yaptığı değişiklikleri⁶⁸ anlatarak Kurultay'ın parti idare kuruluna yetki vermesi⁶⁹, parti teşkilatının yurttan arttırılması ve belediyeye yapılacak şikâyetlerin parti

---

⁶³ *TBMM Tutanak Dergisi*, VII. Dönem, 24. Cilt, 61. Birleşim, (10 Haziran 1946), O.1, 116'ya Ek Kütahya Milletvekili Dr. Ali Süha Delibaşı'nın Dilekçe Komisyonunun 25. I. 1946 Tarihli Haftalık Karar Cetvelindeki 2302 Sayılı Kararın Kamutayda Görüşülmesine Dair Önergesi ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

⁶⁴ *Son Posta*, "Parti Büyük Kurultayı Mayıs Başında Toplantıya Çağırılıyor", (5 Nisan 1943), 1.; *Son Posta*, "Parti Büyük Kurultayı Salı Günü Toplanıyor", (5 Haziran 1943), 1.

⁶⁵ *Ulus*, "Büyük Kurultay'ın Dünkü Çalışmaları: Reislik Divanı ve Encümenler Seçildi", (9 Haziran 1943), 1.; *Ulus*, "Büyük Kurultay'ın Dünkü Çalışmaları: Reislik Divanı ve Encümenler Seçildi", (9 Haziran 1943), 4.

⁶⁶ *Ulus*, "C.H.P. Büyük Kurultayı Dün Öğleden Önce İkinci Umumi Toplantısını Yaptı", (11 Haziran 1943), 3.

⁶⁷ *Ulus*, "Kurultay'da Program ve Nizamname Encümeni Çalışmalarını Bitirdi: Dilek Encümeni Dün Geç Vakte Kadar Nafia, İktisat, Ticaret, Münakalât ve Ziraat Vekilleriyle İlgili Dilekler Üzerinde Çalıştı", (12 Haziran 1943), 1.; *Ulus*, "Kurultay Program ve Nizamname Encümenleri Çalışmasını Bitirdi", (12 Haziran 1943), 4.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: *C.H.P. VI. ncı Büyük Kurultay'ın Tetkikine Sunulan Nizamname Projesi*, Ankara: 8.6.1943.

⁶⁹ *Ulus*, "Dün Öğleden Önce: Büyük Kurultay Üçüncü Umumi Toplantısını Yaptı", (13 Haziran 1943), 1.

başkanlarınca önlenmemesi teklifleri⁷⁰ 15 Haziran 1943 tarihli oturumda kabul edilmiştir.⁷¹ Çalışmalardan sonra 16 Haziran 1943 tarihinde CHP VI. Kurultayı sona ermiştir.⁷²

Kurultaydaki hizmetlerinin ardından 13 Temmuz 1943 tarihinde parti müfettişliğine atanan Kemal Satır'ın⁷³ İzmir parti müfettişi olduğu anlaşılmıştır.⁷⁴ İsmail Kemal Satır'ın parti müfettişi sıfatıyla katıldığı ilk toplantı Manisa Halkevi Halk Türküleri Konseri olmuştur.⁷⁵ 29 Ağustos 1943 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün selamlarını getirdiğini söyleyerek İzmir'e gelen Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu parti müfettişi sıfatıyla Kemal Satır karşılamıştır.⁷⁶

1943 seçimleri esnasında başlayan İsmet İnönü- Kemal Satır dostluğu, Satır'ın parti müfettişliği esnasında da devam etmiştir. Böylelikle İnönü, İzmir parti müfettişi Kemal Satır'a, 23 Ekim 1943'te İzmir Kongresi nedeniyle bir telgraf göndermiştir.⁷⁷ İnönü'nün gönderdiği telgrafın karşılığında da Satır, İsmet İnönü'ye iyi dilekler içeren telgraflar göndermeyi ihmal etmemiştir. Kırkağaç Kongresi'ne katılan Kemal Satır'ın da Cumhurbaşkanı'na kongre süresince telgraf gönderdiği anlaşılmıştır.⁷⁸ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de Soma Kongresi⁷⁹ ve 23 Kasım 1943 tarihinde Salihli Kongresi'ne telgraf göndererek bu durumu sürdürmüştür.⁸⁰ 27 Aralık 1943 tarihinde İzmir Halkevinde Parti Müfettişi Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan kaza kongresinde gerçekleşen geç saatteki Satır'ın konuşmasıyla kongre sona ermiştir.⁸¹ Kasım ayının

⁷⁰ *Ulus*, "Büyük Kurultay Üçüncü Umumi Toplantısını Yaptı", (13 Haziran 1943), s.3.

⁷¹ *Ulus*, "VI ncı Büyük Kurultay'ın Dün Yaptığı Umumi Toplantıda: C.H. Partisi Programının Yeni Şekli Kabul Edildi", (15 Haziran 1943), 1.; *Ulus*, "C.H. Partisi Programının Yeni Şekli Kabul Edildi", (15 Haziran 1943), 3.

⁷² *Son Posta*, "Parti Kurultayı Bugün Kapanıyor", (15 Haziran 1943), 1.; *Ulus*, "VI ncı Büyük Kurultay Dün Sona Erdi", (16 Haziran 1943), 1.

⁷³ *Cumhuriyet*, "Yeni Parti Müfettişleri", (13 Temmuz 1943), 3.

⁷⁴ *Vakit*, "Parti Mntıka Müfettişlerinin Teftiş Bölgeleri", (18 Temmuz 1943), 3.

⁷⁵ *Ulus*, "Halkevleri: Manisa Halkevi Halk Türküleri Konseri", (25 Ağustos 1943), 2.

⁷⁶ *Son Posta*, "Başvekil İzmirde Kısa Bir Hitabede Bulundu", (29 Ağustos 1943), 1.; *Son Posta*, "Başvekil İzmirde Kısa Bir Hitabede Bulundu", (29 Ağustos 1943), 3.; *Ulus*, "Cumhurreisimizin İzmir'e Selamları: Dün İzmir'e Gelerek Halka Bunu Bildiren Başvekilimiz Kızılay'ın Müsameresinde Bulunan On Binlerce Yurttaş Tarafından Şiddetle Alkışlandı", (29 Ağustos 1943), 1.; *Ulus*, "Cumhurreisimizin İzmir'e Selamları", (29 Ağustos 1943), 3.

⁷⁷ *CİİA*, 02004523, 88, 480565.

⁷⁸ *CİİA*, 02004391, 102, 487084.; *CİİA*, 02004524, 2164, 93545.; *CİİA*, 02004391, 101, 487202.

⁷⁹ *CİİA*, 02004524, 240, 493549.

⁸⁰ *CİİA*, 02004391, 141, 487214.

⁸¹ *Son Posta*, "İzmirde Parti Kongresi", (27 Aralık 1943), 3.; *Son Posta*, "İzmirde Parti Kongresi", (27 Aralık 1943), 3.

başlarında toplanan Dikili Kongresi'nde kongre başkanı olan Kemal Satır'a İsmet İnönü, 6 Kasım 1944 tarihinde bir teşekkür telgrafi göndermiş;⁸² Satır da buna bağlılık telgrafıyla karşılık vermiştir.⁸³ Tanin gazetesinin haberine göre Turgutlu'da yapılan kaza kongresine Kemal Satır katılmış⁸⁴ ve kongre başkanı olarak Cumhurbaşkanı'na bağlılık telgrafi çekmiştir.⁸⁵ Aynı bağlılık telgrafını Manisa,⁸⁶ Dikili⁸⁷ ve Bergama Kaza Kongresi başkanı olarak da göndermiştir.⁸⁸ Bu kongreler esnasında çeşitli zamanlarda CHP Genel Sekreterliği'nin Satır'a harcırah verdiği tespit edilmiştir.⁸⁹ Dolayısıyla Kemal Satır'ın milletvekili maaşıyla birlikte bir başka gelir kapısı daha olduğu tespit edilmiştir.

Parti müfettişi olan İsmail Kemal Satır, sadece parti kongrelerinde başkanlık yapmakla kalmamış çeşitli toplantılara da katılarak partisini temsil ettiği anlaşılmıştır. Ulus gazetesinin 7 Mayıs 1945 tarihindeki habere göre Satır, her sene yapılan Bergama Kermesi'ne katılmıştır.⁹⁰ Kemal Satır'ın parti müfettişi olarak katıldığı açılışlardan biri de Son Posta gazetesinin 19 Ağustos 1945 tarihinde açıldığını duyurduğu İzmir Enternasyonal Fuarı'dır.⁹¹ 20 Ağustos 1945'te dönemin Ticaret Bakanı Raif Karadeniz'in konuşmasıyla açılan İzmir Enternasyonal Fuarı'nda İzmir Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu, böyle bir fuarın İzmir'de açılmasından duyduğu memnuniyeti belirttikten yardımlarından dolayı İzmir parti müfettişi Kemal Satır'a teşekkür etmiştir.⁹²

⁸² CİİA, 02004523, 1374, 80127.

⁸³ CİİA, 020045231664, 80573.

⁸⁴ Tanin, "Turgutluda Verimli Çalışmalar ve Parti Kongresi", (19 Birincikânun 1944), 7.

⁸⁵ CİİA, 0200439112,1, 492987.

⁸⁶ CİİA, 020043911, 224, 87213.

⁸⁷ CİİA, 02004523, 139, 480129.

⁸⁸ CİİA, 02004523, 138, 49144.

⁸⁹ BCA,490, 1, 00, 1614, 589, 1, 29.; BCA,490, 1, 00, 1614, 589, 1, 23.; BCA,490, 1, 00, 16145, 89, 1, 28.;

BCA,490, 1, 00, 1614, 589,1,28.; BCA,490, 1, 00, 1614, 589, 1, 25.; BCA,490, 1, 00, 1614, 589, 1, 25.; BCA, 490, 1, 00, 16145, 89, 1, 22.; BCA, 490, 1,00, 1614, 589, 1, 21.; BCA, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 19.; BCA, 490, 1,00, 1614, 589, 1, 18.; BCA, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 17.; BCA, 490,1, 00, 1614, 589, 1, 16.; BCA, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 15.; BCA, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 13.; BCA, 490,1, 00, 1614, 589, 1, 14.; BCA, 490, 1-001 614, 589, 1, 11.

⁹⁰ Ulus, "İzmir Mektupları: Şaşal Suyu Kaynaklarından Tekrar İstifade Edilecek", (7 Mayıs 1945), 4.

⁹¹ Son Posta, "İzmir Fuarı Yaın Törenle Açılıyor", (19 Ağustos 1945), 1.

⁹² Ulus, "İzmir Fuarı Güzel Bir Törenle Açıldı", (21 Ağustos 1945), 1. ; Son Posta, "İzmir Fuarı Dün Ticaret Bakanı'nın Mühim Bir Nutku İle Açıldı", (21 Ağustos 1945), 1.; Son Posta, "İzmir Fuarı Ticaret Bakanı'nın Mühim Bir Nutku İle Açıldı", (21 Ağustos 1945), 4.; Ulus, "İzmir Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu'nun Söylevi", (21 Ağustos 1945), 4.

1939'dan çok partili hayata geçene kadar İnönü'yü tanımlayan *Milli Şef, Değişmez Genel Başkan* ifadelerini; Kemal Satır, parti müfettişi sıfatıyla katıldığı Akhisar Kaza Kongresi için 11 Kasım 1945 tarihinde çektiği bağıllık telgrafına “*Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü'ye*” şeklinde başlayarak kullanmıştır.⁹³ Bu telgraflara 16 Kasım 1945 tarihinde İsmet İnönü bir telgrafla teşekkür etmiştir.⁹⁴ Ancak Kemal Satır'ın bu tanımlamaları çok fazla kullanmadığı Turgutlu Kaza Kongresi için 14 Kasım 1945 tarihinde çektiği bağıllık telgrafından anlaşılmıştır.⁹⁵

25 Kasım 1945 tarihinde hem İzmir Parti Müfettişi İsmail Kemal Satır'ın görev yeri Ankara bölgesi olarak değiştirilmiştir.⁹⁶ Ancak bu değişimin sebebi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Aynı gün Kocaeli, İstanbul, Denizli, Muğla ve İzmir illeri için seçim kararı alınmıştır.⁹⁷ Seçimin 2 Aralık 1945 tarihinde yapılacağı duyurulmuştur.⁹⁸ Duyurulan tarihte seçim yapılmasına rağmen⁹⁹ aynı gün Kemal Satır'ın Ankara Müfettişi olarak Belediye Salonu'nda yapılan Ankara Merkez İlçe Kongresi'ne katılması¹⁰⁰ seçim yapıldığı esnada siyasi faaliyetlerin durmadığına ve kongre için yerel yönetim salonlarından faydalandığına güzel bir örnek olmuştur.

1946 yılına gelindiğinde Kemal Satır'ın Ankara Parti Müfettişi olarak ilk katıldığı toplantı, Ulus gazetesinin 19 Mart 1946 tarihinde başlıksız bir haberde yer alan CHP Ankara Cebeci bucağının Mamak Parti ve Halkodasında yapılan toplantıdır. Bu toplantıda konuşan Satır, Halkevleri hakkında bir konuşma yaparak köylüler ve mahallelilerin istekleriyle birlikte dileklerine de güzel cevaplar vermiştir.¹⁰¹ Kemal Satır'ın Ankara Parti Müfettişi olarak da harcırah almaya devam ettiği tespit edilmiştir.¹⁰² Böylelikle CHP, parti müfettişlerinin

⁹³ CİİA, 02004524-213-494185.

⁹⁴ CİİA, 02004524-248-494103.

⁹⁵ CİİA, 02004524-249-487453.

⁹⁶ *Akşam*, “Parti Ankara Bölgesi Müfettişliği”, (25 Kasım 1945), 2.

⁹⁷ *Son Posta*, “Beş Vilâyette Seçim Yapılacak”, (25 Kasım 1945), 1.

⁹⁸ *Son Posta*, “Milletvekilleri Yarın Seçilecek”, (1 Aralık 1945), 1.

⁹⁹ *Son Posta*, “Milletvekili Seçimi Bugün Yapılıyor”, (2 Aralık 1945), 1.; *Son Posta*, “Milletvekili Seçimi Bugün Yapılıyor”, (2 Aralık 1945), 7.

¹⁰⁰ *Ulus*, “Ankara Belediye Salonunda: C.H.P. Merkez İlçe Kongresi Toplandı”, (2 Aralık 1945), 2.

¹⁰¹ *Ulus*, 19 Mart 1946, 4. (Bu haberin başlığı olmadığı için bu şekilde gösterilmiştir.)

¹⁰² *BCA*, 490,1,00,1614,589, 1, 8.; *BCA*, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 9. ;*BCA*, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 10.; *BCA*, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 7.; *BCA*, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 5.; *BCA*, 490,1,00,1614, 589,1,3.; *BCA*, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 4.; *BCA*, 490, 1, 00, 1614, 589, 1, 1.

harcamalarını görev yeri değişse dahi kontrol altında tuttuğu ve ödemeleri ayrıntılı bir şekilde ele aldığı gözlemlenmiştir.

1946 yılı belediye seçimleri esnasında Ankara’da belediye sınırları içinde kalan CHP teşkilatı görevlilerinin Halkevinde düzenlediği toplantıya Ankara Müfettişi Kemal Satır katılmıştır. Burada yaptığı konuşmada seçimin ve vatandaşların seçime katılmasının önemine değindikten sonra bu seçimde Ankaralıların hemşehrîsi ve milletvekili olan İnönü’nün kendilerine olan güveni sarsmayacağını söylemesi¹⁰³ bu konuşmaya propaganda niteliği kazandırmıştır. Belediye seçim hazırlıkları hızla sürerken Ankara Parti müfettişi Kemal Satır, ilk parti teşkilatı açılışını Tan bucağı ile bu bucağa bağlı Pınar, Telsiz, Hıdırlık Çırçın ve Karataş Ocaklarında yapmıştır. Burada yaptığı konuşmada partinin ana vasıflarını açıkladıktan sonra parti teşkilatının hiçbir propaganda yapmamasına rağmen partinin Tan’da iki bin üye kazanmasının sebebini halkın CHP’ye olan güveninden ileri geldiğini ifade ettikten sonra bir partili olmanın ödevlerini hatırlatarak konuşmasını bitirmiştir.¹⁰⁴ Bu konuşmanın yapıldığı zaman göz önüne alındığında seçime dair hiçbir ifadenin geçmemesi çok ilginç olmasına rağmen 8 Mayıs 1946’da Kemal Satır’a belediye seçimleri için harcamak üzere 250 lira verilmesi¹⁰⁵ CHP’nin bu seçimlerde bütün teşkilatını kullanacağını bir göstergesi olmuştur. Belediye seçimleri için Ankara’da Kemal Satır’ın başkanlığında yapılan toplantıda, Satır’ın burada konuşulanların dışarıya sızdırılmamasını istemesi¹⁰⁶ daha önceleri parti içi konuşmaları yayınlayan CHP için farklı bir karar olmuştur. Belediye seçimleri için 26 Mayıs 1946’da başlayan oy verme işleminin¹⁰⁷ sonuçlarını Ankara Belediyesinden takip eden Kemal Satır, DP’den Adnan Menderes ve Bahri Aktaş’ı çok rahat tavırlarla¹⁰⁸ burada

---

¹⁰³ *Ulus*, “Halkevinde Dün Geceki Toplantı: Seçimler Dolayısıyla C.H.P. Üyeleri Bir Hasbıhal Yaptılar”, (3 Mayıs 1946), 1.; *Ulus*, “Halkevinde Dün Geceki Toplantı: Seçimler Dolayısıyla C.H.P. Üyeleri Bir Hasbıhal Yaptılar”, (3 Mayıs 1946), 4.

¹⁰⁴ *Ulus*, “C.H.P. Teşkilâtı: Dün Yeniden Bir Bucak ve Beş Ocak Açıldı”, (6 Mayıs 1946), 1.; *Ulus*, “C.H.P. Teşkilâtı: Dün Yeniden Bir Bucak ve Beş Ocak Açıldı”, (6 Mayıs 1946), 5.

¹⁰⁵ *BCA*, 490,1, 00, 1614, 589, 1, 2.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, “Ankara”, (22 Mayıs 1946), 3.

¹⁰⁷ *Ulus*, “Yurdun Her Tarafında: Belediye Seçimlerine Bu Sabah Başlanacak”, (26 Mayıs 1946), 1.

¹⁰⁸ Metin Toker, “Moskova Yolu” Bu Sözü İlk CHP’liler DP İçin İcat Etmişti”, (Tek Partiden Çok Partiye... 1946-1950), *Milliyet* (26 Mart 1970), 7.

kabul etmiştir.¹⁰⁹ Sonuçlar 28 Mayıs 1946 tarihinde belli olmaya başlamıştır.¹¹⁰ 29 Mayıs 1946 konuşan Kemal Satır, seçime katılma oranının %62 olduğunu, bu oranın daha fazla olmamasının sebebini vatandaşların askıda isimlerini aramamasına bağlaması¹¹¹ halkın seçime olan güvensizliğini görmemesinin bir kanıtıdır. 30 Mayıs 1946 tarihinde belediye seçimlerini çoğunlukla CHP'nin kazandığı anlaşılmıştır.¹¹² Seçim çalışmalarında Satır'ın tutum ve davranışları incelendiğinde görev tanımının dışına çıktığı anlaşılmıştır.

3 Temmuz 1946 tarihinde Ankara CHP Parti Müfettişi Kemal Satır, Mümtaz Ökmen ile Balâ'da yapılan bir toplantıya katılarak burada yaptığı konuşmada CHP'nin çalışmalarını anlatmıştır.¹¹³ 5 Temmuz 1946'da ise Kemal Satır, Mümtaz Ökmen ile Ankara'nın köylerinde halkla temaslarda bulunurken bir vatandaşın İsmet İnönü'nün hem CHP hem de DP'nin Genel Başkanı olduğu yönündeki iddiaları sorması üzerine İnönü'nün sadece CHP'nin Genel Başkanı olduğu ve başka bir partinin başkanı olmasının imkân dâhilinde olmadığını söylemiştir.¹¹⁴

7 Temmuz 1946 tarihinde Cebeci bucağına bağlı Saimekadın Ocağı'nın açılışına katılan Kemal Satır, partileri programlarına göre değerlendirerek CHP'nin bir ideal partisi olduğunu, karşısına geçmeye çalışan partilerin birer zümreye dayanmak zorunda olması nedeniyle CHP'nin karşısında tutunmalarının imkânsız olduğunu söyledikten sonra vatandaşlar da İsmet İnönü'den ayrılmayacaklarını yüksek sesle belirtmişlerdir. Aynı gün Tan bucağına bağlı Orta Ocak açılışına da katılan Kemal Satır, burada da etraflı bir konuşma yaptıktan sonra Bentderesi Ocağı'na gitmiştir. Burada yaptığı konuşmada Satır, partili olmanın ne demek olduğunu anlatmıştır.¹¹⁵

¹⁰⁹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Eylül 1990), 109.

¹¹⁰ *Ulus*, “Belediye Seçiminde Alınan Neticeler: Dün Gelen Haberlere Göre: Partimizin Adayları Çok Yerde İttifakla Seçildi”, (28 Mayıs 1946), 1.

¹¹¹ *Ulus*, “Ankara’da Da C.H.P. Adayları Seçildi”, (29 Mayıs 1946), 1.

¹¹² *Ulus*, “Seçimler: İstanbul’da C.H.P. Adayları Kazandı”, (30 Mayıs 1946), 1.

¹¹³ *Ulus*, “Balâ’daki Toplantı: Mümtaz Ökmen Bir Konuşma Yaptı”, (3 Temmuz 1946), 1.; *Ulus*, “Balâ’daki Toplantı: Mümtaz Ökmen Dün Bir Konuşma Yaptı”, (3 Temmuz 1946), 3.

¹¹⁴ *Ulus*, “Ankara Köylerinde: Mümtaz Ökmen Halkla Görüştü”, (6 Temmuz 1946), 1.; *Ulus*, “Ankara Köylerinde: Mümtaz Ökmen Halkla Görüştü”, (6 Temmuz 1946), 4.

¹¹⁵ *Ulus*, “Ankara’da: Partimizin Üç Yeni Ocağı Daha Açıldı”, (8 Temmuz 1946), 1.; *Ulus*, “Partimizin Üç Yeni Ocağı Daha Açıldı”, (8 Temmuz 1946), 4.

Parti içi görevlerde aktif olan Kemal Satır, sadece parti müfettişliği değil Akşam gazetesinin 11 Kasım 1945 ve Vakit gazetesinin 12 Kasım 1945 tarihli haberlerine göre İzmir parti idare kuruluna tayin edilmiştir.¹¹⁶ 17 Aralık 1945 tarihinde idare kurulunun da katılacağı İzmir Merkez Kongresi için¹¹⁷ kurulun hazırladığı raporda partinin halka karşı görevlerini tam olarak yaptığı iddia edilmiştir.¹¹⁸

Kemal Satır siyaset sahnesine yeni giren bir isim olmasına rağmen parti üst düzey yöneticilerinin güvendiği bir isim olmayı başarmıştır. Bunu da hem kurultayda Nizamname- Program Encümenliğine seçilerek hem de İzmir ve Ankara parti müfettişliği yaparak kanıtlamıştır. Özellikle Satır'ın parti müfettişliği görevinde Adana ve Besni dışında herhangi bir yöreyi tanımadığı düşünüldüğünde, yabancı olduğu muhitlerde bu görevi yerine getirmesi doğru bulunmamıştır. Ancak bu durum Kemal Satır'ın değil partinin tasarrufunda olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca Satır'ın bu görevi yerine getirirken aldığı harcırahları belgelemesi de dürüst bir siyasetçi olduğunun göstergesidir. Fakat Kemal Satır'ın parti müfettişliği esnasında görevli olduğu yerlerle ilgili hazırladığını düşündüğümüz raporlara ulaşamadığımız için yerel parti faaliyetleri hakkında bilgi edinilememiştir. Yine de her iki parti müfettişliği görevi esnasında parti teşkilatlarının düzenlediği toplantılara katılan Satır'ın sadece partiyi ve *Milli Şef* İsmet İnönü'yü övdüğü görülmüştür. Bu durumda Kemal Satır'ın yerel sorunlara değinmediği anlaşılmıştır.

1.2. Adana Milletvekilliği (1946-1950)

Türkiye'de ilk tek dereceli seçim olan 1946 seçimlerinin yapılmasına karar verilmesinden sonra Kemal Satır, ilk seçim gezisini parti müfettişi olarak Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen ve Ankara Milletvekili Arif Çubukçu'ya eşlik ederek yapmıştır.¹¹⁹ 12 Temmuz 1946'da Ayaş ve Nallıhan'a gittikten son ilk seçim konuşmasını Beypazarı'nda yapmıştır. Satır, *Milli Şef* İsmet İnönü'nün

---

¹¹⁶ *Ulus*, "İzmir Parti Başkanlığı", (11 Kasım 1945), 2.; *Vakit*, "Kısa Haberler", (12 Kasım 1945), 5.

¹¹⁷ *Ulus*, "İzmir'de", (16 Aralık 1945), 5.

¹¹⁸ *Son Posta*, "C.H.P. İzmir Kongresi Bugün Toplanıyor", (16 Aralık 1945), 3.

¹¹⁹ *Ulus*, "Seçim Çevrelerinde: Bakanlarımızın Halkla Temasları", (29 Haziran 1946), 1.; *Akşam*, "Ankara'da Faaliyet", (29 Haziran 1946), 2.

ülkeyi bütün tehlikelerden koruduğunu söylemiştir.¹²⁰ 13 Temmuz 1946 tarihinde Ankara köylerini dolaşan Satır; burada yaptığı konuşmalarda karşı partilerin vergi almayan hükümet ve erken terhis edilecek ordu gibi aldatıcı propagandalara inanılmaması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca CHP'nin halkın yararına ve aldatıcı ifadeler içermeyen vaatleri olduğunu belirttikten sonra CHP'nin Ankara için faydalarını anlatmıştır. Bu geziden dönüşte Balâ ilçesine de uğrayan Satır, konuşmasında vatandaşların CHP'den bir endişesi varsa bunu sormalarını istemiştir.¹²¹ 14 Temmuz 1946 tarihinde Yeni Hayat, Ulus ve Sakarya CHP Parti Ocaklarının açılışına katılan Satır, konuşmasında CHP'nin ne vadettiye yaptığını bu yüzden de millete güvenlerinin tam olduğunu söylemiştir.¹²² Bu geziler esnasında bir vatandaşın İnönü'yü kalkan gibi kullandıklarını söylemesi üzerine Satır, karşı partilerin bu tip söylemlerine son günlerde fazlaca karşılaştıklarını ancak partinin İnönü'yü bir kalkan değil başlarının tacı olarak gördüklerini ifade etmesi üzerine orada bulunan vatandaşlar “*Sağ olasın İnönü, var olasın Cumhuriyet Halk Partisi*” nidalarıyla karşılık vermiştir.¹²³

CHP aday belirleme işini bitirdikten sonra Kemal Satır'ın Adana'dan adaylığına kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştır.¹²⁴ 19 Temmuz 1946'da açıklanan CHP milletvekili aday listesine bakıldığı zaman, Kemal Satır'ın Adana'dan aday olmasına¹²⁵ rağmen Adana'da değil Ankara'da seçim çalışmalarına devam ettiği, 21 Temmuz 1946 tarihinde Çubuk ilçesinde yaptığı konuşmadan anlaşılmıştır. Çubuk pazarının kurulduğu bu tarihte pazaryerinde konuşan Kemal Satır, DP'nin oyunlarını halka anlatırken burada DP'yi tutmasıyla bilinen Fehmi Yağcı, Satır'ın sözünü kesmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Kemal Satır da DP'nin kendi listesini İnönü'nün listesi olarak halka dağıttığını bu yüzden vatandaşların dikkatli olması gerektiğini söyleyerek

¹²⁰ *Ulus*, “Parti Müfettişimizin İlçelerdeki Temasları”, (13 Temmuz 1946), 3.

¹²¹ *Ulus*, “C.H.P. lilerin Toplantısı: Ankara İlçelerinde Güzel Tezahürler”, (14 Temmuz 1946), 1.; *Ulus*, “C.H.P. lilerin Toplantısı”, (14 Temmuz 1946), 3.

¹²² *Ulus*, “Yeni C.H.P. Ocakları: Ankara'da Güzel Bir Törenle Dört Ocak Açıldı”, (15 Temmuz 1946), 1.; *Akşam*, “Ankara'da Halk Partisinin Ocakları”, (15 Temmuz 1946), 2.

¹²³ *Ulus*, “Ankara'da 4 Yeni Ocak Açıldı”, (15 Temmuz 1946), 3.

¹²⁴ *Vakit*, “C.H.P. Adayları Bu Akşam İlân Edilecek”, (18 Temmuz 1946), 1.; *Vakit*, “C.H.P. Adayları”, (18 Temmuz 1946), 7.

¹²⁵ *BCA*, 490, 1, 00 , 343, 1438, 1, 66.; *Ulus*, “C.H.P. nin Milletvekili Adayları: Genel Başkan Aday Listesini Dün İlân Etti”, (19 Temmuz 1946), 4.

konusmasını bitirmiştir.¹²⁶ Seçim faaliyetinin sonlarına doğru CHP'nin Ankara'daki seçim çalışmalarını değerlendiren bir yazı kaleme alan Metin Toker'e göre CHP seçim gezilerine başta önem vermemesine rağmen sonlara doğru köylerde propaganda gezilerini arttıran Kemal Satır'ın bu açığı kapatmaya çalıştığını ifade etmiştir.¹²⁷

21 Temmuz 1946 seçimlerinde Satır, Ankara Çankaya İlkokulunda oyunu kullanmıştır.¹²⁸ Yeni Adana gazetesinde 22 Temmuz 1946¹²⁹ ve Ulus gazetesinde 23 Temmuz 1946 tarihli nüshalarında Kemal Satır'ın kazandığı ilan edilmiştir.¹³⁰ Yeni Adana gazetesi, Kemal Satır'ın Adana şehrinde aldığı toplam oy sayısını 12.050 olarak bildirmiştir. Yeni Adana gazetesine göre Adana Merkez kazasında 22.104, Kozan'da 8.839, Kadirli'de 3.955, Ceyhan'da 10.696, Saimbeyli'de 5.004, Karaisalı'da 3.015, Bahçe'de 2.933 oy almasına rağmen sadece Feke'de 3.938 oy alarak burada birinci olabilmıştır.¹³¹ Halen sayım devam ettiği için Yeni Adana gazetesi 63.954 oyu daha Kemal Satır'ın aldığını duyurmuştur.¹³² Bu nedenle Satır'ın seçim tutanağının kabulüne kesin gözüyle bakılan bu seçimde CHP 396, DP 62 ve Bağımsızlar 7 milletvekilliği kazanmıştır.¹³³

27 Ağustos 1946 tarihindeki oturumda bütün tutanakların kabul edilmesine rağmen seçim tutanaklarının bir kısmı DP'li milletvekillerince itiraza uğramıştır.¹³⁴ Bu itirazlar görüşülürken Fuat Köprülü söz alarak hükümet

¹²⁶ *Ulus*, "Çubuk'ta Dün Yapılan Toplantı", (20 Temmuz 1946), 3.

¹²⁷ Metin Toker, "Hükümet Merkezinde Hangi Taraf Kazanacak?", (Ankarada), *Cumhuriyet*, (21 Temmuz 1946), 2.

¹²⁸ *Ulus*, "Ankara'da: Seçim Sukûnet İçinde Yapıldı", (22 Temmuz 1946), 1.

¹²⁹ *Yeni Adana*, "Seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi Ekseriyetle Kazanmıştır: C.H.P. Adayları Ankara'da 20 Bin, Şehrimizde Yüzde 70 Fazlâsiyle Kazanmıştır", (22 Temmuz 1946), 1.

¹³⁰ *Ulus*, "Tasnifi Tamamlanan Yerlerden Alınan Haberlere Göre: 46 İlde Seçimi C.H.P. Kazandı", (23 Temmuz 1946), 4.

¹³¹ *Yeni Adana*, "İlimizde Seçimi: Cumhuriyet Halk Partisi Adayları Kazanmıştır", (23 Temmuz 1946), 1.; *Yeni Adana*, "İlimizdeki Seçimin Neticeleri", (23 Temmuz 1946), 3.

¹³² *Yeni Adana*, "C.H.P. Seçimleri Çoğunlukla Kazandı: İstanbul'da Tasnif Sonucu İlân Edildi. C.H.P. 5, D.P. 15 ve 3 Bağımsız Milletvekili Seçildi: İlimizde Tasnifin Son Neticeleri Alındı", (24 Temmuz 1946), 1.

¹³³ Hikmet Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, (Ankara: DMS Doruk Matbaacılık Sanayii, 1979), s.207.; Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), 97.

¹³⁴ *Yeni Adana*, "B.M.M. Dün Sabah 2,40 a Kadar Çalışmalarına Devam Etti: Eski İçişleri Bakanı Hilmi Uran 21 Temmuz Seçimleri Hakkında Etraflı İzahlarda Bulundu: Seçim Tutanakları Kâmilten Kabul Edildi", (27 Ağustos 1946), 1.; *Ulus*, "Büyük Millet Meclisi'nde Seçim Tutanakları Üzerinde Müzakereler: Meclis, Gece De Toplantıya Devam Etti", 27 Ağustos 1946,

adamlarının mesela Kemal Satır'ın seçimlerde neler yaptığını bildiklerini iddia etmiştir.¹³⁵ Köprülü'nün iddialarına cevap vermek üzere söz alan Kemal Satır, aslında konuşmayı düşünmediğini bu sözler üzerine konuşma listesine adını yazdığını söylemiştir. Satır bu seçimde iddia edildiği gibi oylar üzerinde bir tahrifatın yapılmadığını Demokrat Partililerin de bildiğini, zaten DP'nin kazanma ihtimalinin dahi bulunmadığı yerlere itirazlarda bulunulduğunu belirtmiştir. Ayrıca DP, CHP'ye atfetmek istediği usulsüzlüğü irtica yoluyla Çubuk ilçesinde şeyh olduğu iddia edilen Kemal Pilavoğlu'nun marifetiyle yaptırmaya çalıştıklarını bu yüzden de ilçede 6 adet boş oy pusulasının çıktığını ifade etmiştir.¹³⁶ Çok partili hayata geçildikten sonra gazetelerin siyasi partilere karşı olan tutumu da eleştiri konusu olmuştur.¹³⁷ Bu konu hakkında da konuşan Kemal Satır, Yeni Türkiye gazetesinin yapmadığı şeyleri yapmış gibi göstererek gazete satanları "*Kemal Satır'ın rezilliklerini yazıyor*" diyerek bağırttıklarını iddia etmiştir.¹³⁸ Bu konuşmalardan sonra Fuat Köprülü'nün görüşmelerin yeterliliği için verdiği dilekçenin kabulünden sonra görüşmeler sona ermiştir.¹³⁹

Ulus gazetesinin 5 Eylül 1946 tarihli haberine göre; Adana Milletvekili İsmail Kemal Satır'ın seçim tutanağının incelendiği¹⁴⁰ ve Cumhuriyet gazetesinin 3 Aralık 1946 tarihli haberinde ise incelemenin devam ettiği belirtilmiştir.¹⁴¹ 5 Aralık 1946'da ise incelemelerin tamamlanarak tutanakların meclise verildiği açıklanmıştır.¹⁴² Burada Satır, hakkında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye *Mücadele T.* imzalı bir ihbar mektubu geldiği anlaşılmıştır. Buna göre Satır'ın gerçek isminin İsmail olduğu, Tıp Fakültesi zamanında Rum kızlarıyla vakit geçirdiği, mecburi hizmetten kaçmak için kendini Kemal olarak tanıtmıştır. Ayrıca birçok sahte vesika hazırladığı, en sonunda ismini Kemal Satır, olarak değiştirerek yapmış olduğu usulsüzlükleri temizlemeye çalıştığı ve en sonunda milletvekilli olduğu iddia edilmiştir. Fakat yaptığı kirli işleri duyan Cumhurbaşkanı'nın buna

---

1.; *Vakit*, "Mecliste Seçim Tutanaklarının Görüşülmesi Çok Gürültülü Oldu", (27 Ağustos 1946), 1.

¹³⁵ *Ulus*, "B. Millet Meclisi'ndeki Müzakereler", (27 Ağustos 1946), 3.; *Vakit*, "Meclis Tutanaklarının Görüşülmesi", (27 Ağustos 1946), 4.

¹³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, 1. Cilt, 8. Birleşim, (26. VIII. 1946), 128-131, 133.

¹³⁷ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV: Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 2013), 75-76.

¹³⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 1. Cilt, 8. Birleşim, (26 Ağustos 1946), 217.

¹³⁹ *Ulus*, "Meclisteki Müzakereler", (27 Ağustos 1946), 4.

¹⁴⁰ *Ulus*, "Haklarında İtiraz Yapılan Milletvekilleri", (5 Eylül 1946), 2.

¹⁴¹ *Cumhuriyet*, "Tutanakları İtiraza Uğrayan Milletvekilleri", (3 Aralık 1946), 3.

¹⁴² *Ulus*, "Seçim Tutanakları Millet Meclisine Gelen Milletvekilleri", (5 Aralık 1946), 7.

müsaade etmeyeceğinin düşünüldüğü bildirilmiştir.¹⁴³ Bu belgeye dayanılarak 6 Aralık 1946 tarihindeki meclis oturumunda 2 Numaralı Hazırlama Komisyonu'nda imzasız ihbar mektubunda belirtilen hallerden hiçbirinin Kemal Satır'da bulunmamasından dolayı mazbatasının tasdikine oy birliği ile karar verilmiştir. 22 Kasım 1946 tarihinde Isparta Milletvekili Kemal Turan başkanlığında toplanan Tutanakları İnceleme Komisyonu'nda oy birliği ile Kemal Satır'ın tutanağı kabul edilmiştir.¹⁴⁴ Bu mektubun dikkate alınarak incelendiğinde Seyhan Milletvekili İsmail Kemal Satır'a olan güvenin tam olduğu anlaşılmıştır. Alınan karar doğrultusunda 6 Aralık 1946'da seçim tutanağı hazırlanarak¹⁴⁵ 7 Aralık 1946 tarihli gazetelerde Kemal Satır'ın seçim tutanağının kabul edildiği duyurulmuştur.¹⁴⁶

Meclisin açılmasından sonra hem Ulus hem de Akşam gazetesinde yer alan habere göre 12 Ağustos 1946 tarihinde yapılan ihtisas komisyonları seçimi sonucunda Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'na Kemal Satır seçilmiştir.¹⁴⁷ Ancak 11 Kasım 1946 tarihinde ihtisas komisyon seçimleri yenilenerek Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'na Satır tekrar seçilmiştir.¹⁴⁸

Bu dönemde Kemal Satır'ın Sağlık ve Yardım Komisyonu toplantısına katıldığı tarih 7 Şubat 1947'dir. Bu toplantıda Başbakan Recep Peker'in 22 Ocak 1947 tarihli 4772 Sayılı *İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Hakkındaki Kanunun* kanun esasının beyana dayalı olması nedeniyle her durumun beyana uymaması sonucu bazı maddelerinin değiştirilmesini istediği dilekçe görüşülmüştür. Bu görüşmenin sonucunda komisyonun oy birliği ile aldığı karar doğrultusunda değişiklikler uygun bulunmuştur.¹⁴⁹ Böylelikle

¹⁴³ CİİA, 02011379, 1,529250.

¹⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 3. Cilt, 13. Birleşim, (6 Aralık 1946), O.I, 7 Sayılı Seyhan Milletvekilliğine Seçilen Dr. Kemal Satır'ın Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu.

¹⁴⁵ TBMM Arşivi, SM, 1302, 1, 8.

¹⁴⁶ *Ulus*, "B.M. Meclisi'nde Dünkü Görüşmeler: Uzun ve Hararetili Görüşmelerden Sonra: İki Milletvekilinin Tutanakları Reddedildi", (7 Aralık 1946), 1.; *Vakit*, "Zeki Rıza Sporel İle Abdurrahman Münib'in Seçim Tutanakları Reddedildi: Müzakereler Altı Saat Sürdü ve Hararetili Tartışmalarla Geçti", (7 Aralık 1946), 1.

¹⁴⁷ *Ulus*, "Dünkü Mecliste: İhtisas Komisyonlarının Seçimi Tamamlandı", (13 Ağustos 1946), 3.; *Akşam*, "Meclis Komisyonları", (14 Ağustos 1946), 7.

¹⁴⁸ *Ulus*, "Millet Meclisi'nde: İhtisas Komisyonları Seçimi Dün Yapıldı", (12 Kasım 1946), 1.; *Ulus*, "İhtisas Komisyonları Seçimi Dün Yapıldı", (12 Kasım 1946), 2.

¹⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 4. Cilt, 47. Birleşim, (20 Şubat 1947), O.I, 89 Sayılı İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Hakkındaki 4772 Sayılı Kanunun Bazı

Satır'ın kanunların yeniden düzenlenmesine herhangi bir itirazı olmadığı görülmüştür.

5 Kasım 1947 tarihinde tekrar yapılan ihtisas komisyonları seçimiyle Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'na Dr. Kemal Satır bir kez daha seçilmiştir.¹⁵⁰ Bu seçimden sonra Kemal Satır'ın katıldığı tek komisyon toplantısı Başbakan Hasan Saka'nın 16 Şubat 1948 tarihli *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurlar Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Olan 4862 Sayılı Kanuna Bağlı 1 ve 2 Sayılı Cetvellerde* değişiklik yapılması için gönderdiği dilekçenin 20 Şubat 1948 tarihli görüşmesidir. Bu değişikliğin sebepleri ise bakıma muhtaç çocukların reşit ve bir meslek sahibi oluncaya kadar bakılabilmesi için şimdilik 250 kişilik bir yurt yapılması ve bunun takibi için Sosyal Yardım İşleri Genel Müdürlüğüne bir şube açılmasının gerekliliğidir. Ayrıca sıtma ile savaşta önemli bir yeri olan bataklıkların kurutulabilmesi için gerekli olan teknik ekibin teşkilat kanununa eklenmesi zorunluluğu mevcuttur. 1947 Bütçe müzakeresinde *Genel Bütçeye Alınacak Hastaneler* kaydıyla belirlenen Amasya, Urfa, Bitlis ve Burdur Memleket Hastanelerinin devlet hastanesi olabilmesi için 500.000 liralık ek bütçeyle birlikte Maraş Memleket Hastanesinin de eklenmesidir. Bu konuyu inceleyen Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu hükümetin isteklerini oy birliği ile kabul etmiştir.¹⁵¹ 5 Kasım 1948 tarihinde yeniden yapılan ihtisas komisyonları seçiminde¹⁵² Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'na Dr. Kemal Satır son kez seçilmiştir.¹⁵³ Çünkü çok kısa bir süre sonra kurulan Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde Ulaştırma Bakanı olması nedeniyle bu seçimden sonraki komisyon faaliyetlerine katılmadığı anlaşılmıştır.

Çok partili hayata geçişten sonra kurulan I. Hasan Saka Hükümeti, ihtiyaç duyulan maddelerin sağlanamaması, ekonomik istikrarsızlık ve bakanların

---

Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

¹⁵⁰ *Ulus*, "B. Millet Meclisi'nde: Dün Komisyonlar Seçimi Yapıldı", (6 Kasım 1947), 2.

¹⁵¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 11. Cilt, 47. Birleşim, (14 Nisan 1948), 0.1, 109 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurları Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Olan 4862 Sayılı Kanuna Bağlı 1 ve 2 Sayılı Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

¹⁵² *Ulus*, "Meclis Toplantısı: Yeni Milletvekilleri Dün Yemin Ettiler: İhtisas Komisyonları Da Seçildi", (6 Kasım 1948), 4.

¹⁵³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, 13. Cilt, İkinci Birleşim, (5 Kasım 1948), 24.

adlarının geçtiği yolsuzluk iddialarının yanı sıra dış politikanın da eleştirilere maruz kalması nedeniyle kabinedeki bazı üyeleri değiştirmek amacıyla 8 Haziran 1948'de istifa etmiştir.¹⁵⁴ Hükümeti kurma görevi cumhurbaşkanı tarafından tekrar Hasan Saka'ya verildikten sonra kurulan hükümette Nihat Erim ve Cemil Sait Barlas gibi hırslı isimlere yer verildiği anlaşılmıştır.¹⁵⁵ Bu durum parti içinde Nihat Erim'in başbakanlığa aday olduğunun düşünülmesine yol açınca Nihat Erim; böyle bir düşüncesi olmadığını Kemal Satır, Cavit Oral, Sait Odyak ve Kemal Çelik'in hazır bulunduğu Çankaya'daki akşam yemeğinden sonra Raşit Hatipoğlu'na anlatma ihtiyacı duymuştur.¹⁵⁶

II. Hasan Saka Hükümeti, 31 Ağustos 1948 tarihinde uzun zaman serbest bırakılmamış şeker satışını serbest bırakmıştır. Ancak hemen ardından şekere zam yapılması nedeniyle Fuat Köprülü ve arkadaşları II. Hasan Saka Hükümeti'nin soruşturulmasını istemiştir.¹⁵⁷ Bu konuda her ne kadar CHP müfettiş raporunu bekleme kararı almışsa da 15 Kasım 1948 tarihinde toplanan parti genel kurulunda Kemal Satır, Fazıl Şerafettin Bürge ve Nurullah Esat Sümer olası bir kabine değişikliğinde kendilerine de bir koltuk düşebileceği sevdasıyla hükümeti eleştirmiştir.¹⁵⁸ Bu durumda Satır'ın politikada üst düzey mevkilere gelmek istediği anlaşılmıştır.

Türkiye'de ilk tek dereceli seçim olan 1946 seçimlerine Kemal Satır bir kez daha Adana'dan aday olmuştur. Ancak seçim çalışmalarını Adana'da değil Ankara'da sürdüren Satır seçim bölgesini önemsemediğini göstermiştir. Seçim çalışmaları esnasında Kemal Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, vaatlerini anlatmak yerine İsmet İnönü ve Milli Mücadele dönemini övmüştür. Seçim sonucunda Adana milletvekili olmaya hak kazanan Satır'ın tutanağı meclisteki DP varlığından dolayı hemen kabul edilmemiştir. Çünkü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye hitaben *Mücadele T.* rumuzlu birinin Kemal Satır hakkında yazdığı mektup incelemeye tabi tutulmuştur. Bu yüzden de Satır, DP'ye mesafeli hatta saldırgan davranmaya başlamıştır. Kemal Satır'ın seçim tutanağının kabulünden

¹⁵⁴ Sevil Tuna, *Siyasi Açidan I. Ve II. Hasan Saka Hükümetleri(1947-1949)* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi, 2006), 101.

¹⁵⁵ Tuna, *Siyasi Açidan*, 104.

¹⁵⁶ Nihat Erim, *Günlükler I*, haz. Ahmet Demirel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 309.

¹⁵⁷ Fatih Öztürk, *Hasan Saka(1885-1960)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 86.

¹⁵⁸ Erim, *Günlükler I*, 302.

sonra tekrar Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'na seçilmiştir. Ancak geçen dönem milletvekilliğinde katıldığı komisyon toplantılarıyla bu dönemki komisyon toplantıları karşılaştırıldığında, komisyonda daha az aktif olduğu görülmüştür. Bunun nedeni de 1949-1950 yılları arasında Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde Ulaştırma Bakanı olarak görev yapmasıdır. Bu dönemde Satır kabinede de görev almak istemektedir. Ancak bu isteğini çalışarak değil var olan hükümeti eleştirerek yapmaya çalışmaktadır. Bu durumda Kemal Satır'ın siyasi etiğe uygun davranmadığı gözlenmiştir.

1.2.1. CHP İçindeki Faaliyetleri

Meclisin 1947 Şubat ayının sonlarına doğru tatile gireceğinin belli olmasıyla CHP'de kurultay hazırlıklarının başlayabileceği duyurulmuştur.¹⁵⁹ Uzun süren hazırlıklar sonucunda¹⁶⁰ Ulus gazetesinin 16 Kasım 1947 tarihinde toplanacağı duyurulan kurultaya¹⁶¹ Adana delegesi olarak Kemal Satır katılmıştır.¹⁶² 17 Kasım 1947 tarihinde toplanan CHP 7. Kurultayı'nda Genel Başkan İsmet İnönü, 15 Kasım 1947'de Satır'a okuduğu nutkunda¹⁶³ demokrasiye atıf yaparak tarafsızlık vurgusu yapmıştır.¹⁶⁴ Aynı gün Seyhan milletvekillerinden Kemal Satır ve arkadaşları bir liste vererek Dilekçe Komisyonu'nda çalışmak istemiştir.¹⁶⁵ Satır ve arkadaşları 18 Kasım 1947'de

¹⁵⁹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı: Hazırlıklar Devam Ediyor- Parti Büyük Kurultayı Siyasî Tarihimizde Mühim Bir Hâdise Olacak", (7 Şubat 1947), 1.

¹⁶⁰ *Yeni Adana*, "C.H.P. Büyük Kurultayı: Mayısta Yapılacak Olan Toplantıda Önemli Kararlar Alınacak", (17 Nisan 1947), 1.; *Yeni Adana*, "Kabinede Beş Bakan Değişecekmiş: CH.P. Divanı Pazartesi Günü Kurultay Hazırlıklarına Başlıyor", (3 Eylül 1947), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı'na Doğru: C.H.P. Divanı Dün Toplanarak Kurultaya Sunulacak Tüzük ve Programı Görüştü", (9 Eylül 1947), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı İçin Hummalı Bir Faaliyet Göze Çarpıyor: Kurultaya 729 Delege İştirak Edecek. Halkevi Salonunda Geniş Tadilat Yapılıyor", (24 Ekim 1947), 1.

¹⁶¹ *Ulus*, "C.H.P. Kurultayı Yarın Toplanıyor: Dün Akşama Kadar: Üç Yüze Yakın Delege Şehrimizde Toplandı", (16 Kasım 1947), 1.; *Son Posta*, "C.H.P. Büyük Kurultayı Yarın Toplanıyor: Antidemokratik Kanunlar Olduğunu Kabul ve Bunları Değiştirmek Şarttır", (16 Kasım 1947), 1.

¹⁶² *C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı*, 1948, 11.

¹⁶³ Erim, *Günlükler I*, 225.

¹⁶⁴ *Ulus*, "Bu Sabah 10 da Ankara Halkevinde: C.H.P. Kurultayı Açılıyor", (17 Kasım 1947), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Büyük Kurultayı Toplandı: İnönü'nün Tarihi Nutku", 18 Kasım 1947, 1,2.; *Son Posta*, "C.H.P. Kurultayı İnönü'nün Nutkile Açıldı: İsmet İnönü Dedi Ki: Herşey Kanun İçinde Olacak, Hiçbir Hedefe Zorla Varılmayacaktır", (18 Kasım 1947), 1.

¹⁶⁵ *C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı*, 1948, 27.

Dilekçe Komisyonu'nda çalışmaya başlamıştır.¹⁶⁶ Ancak çalışmalar hakkında bilgi edinilememiştir.

Bu kurultayda çeşitli konular ele alındıktan sonra yeni tüzük kurultayda kabul edilmiştir.¹⁶⁷ Kurultay'ın sonuna yaklaşıldıkça parti divanı için kulisler başlamış olup parti divanının *müfritler grubu*¹⁶⁸ tarafından kurulacağı haberleri yayılmasına rağmen¹⁶⁹ 3 Aralık 1947 tarihinde Kurultay'ın onuncu birleşiminde yapılan seçimler sonrasında Kemal Satır, 379 oy alarak 26. sıradan parti meclisine girmiştir.¹⁷⁰ 5 Aralık 1947 tarihinde CHP Genel Başkanlığına İnönü'nün seçilmesiyle CHP 7. Kurultayı sona ermiştir.¹⁷¹ 5 Aralık 1947 tarihinde ilk toplantısını yapan parti meclisi¹⁷² genel idare kuruluna Kemal Satır seçilmiştir.¹⁷³ 6 Aralık 1947'de toplanan Genel İdare Kurulu'nun kararlarını duyuran Genel Başkan Vekili Hilmi Uran'ın genelgesinde yapılan iş bölümü sonucunda Kemal Satır'ın seçim işleriyle ilgilenmesi kararlaştırıldığı bildirilmiştir.¹⁷⁴ Bu durumda Satır'ın parti içindeki görevlerinin arttığı tespit edilmiştir.

¹⁶⁶ *Ulus*, "C.H.P. Büyük Kurultay'ında: Dün Komisyonlar Çalışmaya Başladı", (18 Kasım 1947), 5.

¹⁶⁷ *Ulus*, "Kurultay Komisyonlarının Kararları: Halkevleri C.H.P. ne Bağlı Muhtar Bir Tesis Haline Gelecek", (20 Kasım 1947), 1.; *Ulus*, "Halkevleri C.H.P. ne Bağlı Muhtar Bir Tesis Haline Gelecek", (20 Kasım 1947), 6.; *Son Posta*, "Komisyon Tüzüğü'nün Başkanlık Maddesini Tesbit Etti: Parti Başkanı Cumhurbaşkanı Olursa Yetkileri Başkan Vekiline Ait Olur", (23 Kasım 1947), 1.; *Son Posta*, "Komisyon Tüzüğü'nün Başkanlık Maddesini Tesbit Etti", (23 Kasım 1947), 3.; ¹⁶⁷ *Son Posta*, "Kurultay Genel Heyeti Dün de Toplandı: 18 Yaşındaki Çocuklar da Halk Partisine Girebilecek!", (30 Kasım 1947), 1.; *Son Posta*, "Kurultay Genel Heyeti Dün de Toplandı", (30 Kasım 1947), 5.; *Son Posta*, "C.H.P. Kurultayı Dün İki Toplantı Yaptı: Tüzük Tasarısı Olduğu Gibi Kabul Edildi: Gizli Toplantıları İfşa Edenler Ceza Görecek", (1 Aralık 1947), 1.; *Son Posta*, "C.H.P. Kurultayı Dün İki Toplantı Yaptı", (1 Aralık 1947), 3.

¹⁶⁸ Bu konu için bkz: Muhibbe Erdoğan, *İsmail Rüştü Aksal'ın Siyasi Hayatı (1946-1950)*, (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 17-21.

¹⁶⁹ *Son Posta*, "C.H.P. Kurultay'ını Bekleyen Netice Belli Oldu: İnönü İttifakla Başkan Seçilecek: Parti Divanını Müfritler Kuracak", (29 Kasım 1947), 1.; *Son Posta*, "C.H.P. Kurultay'ını Bekleyen Netice Belli Oldu", (29 Kasım 1947), 5.

¹⁷⁰ *C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı*, 1948, 573, 575.

¹⁷¹ *Ulus*, "Parti Divanı Toplandı: B. Tevfik Fikret Sılay Genel Sekreter Seçildi", (5 Aralık 1947), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı Dün Dağıldı: Parti Divanı, Merkezi İdare Heyeti Seçimleri Neticesi Belli Oldu", (5 Aralık 1947), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı Çalışmalarını Bitirdi", (5 Aralık 1947), 4.; *Son Posta*, "Kurultay Bitti: Tevfik Fikret Sılay Genel Sekreter Oldu", (5 Aralık 1947), 1.; *Son Posta*, "Kurultay Bitti", (5 Aralık 1947), 7.

¹⁷² *Ulus*, "Parti Divanı Toplandı: B. Tevfik Fikret Sılay Genel Sekreter Seçildi", (5 Aralık 1947), 5.

¹⁷³ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 232.

¹⁷⁴ *Son Posta*, "C.H.P. Divanında İş Bölümü Yapıldı: Meclis Grubu Müzakereleri Gizli Olmıyacak", (6 Aralık 1947), 1.; *Akşam*, "C.H.P. İdare Kurulu İşe Başladı", *Ulus*, 7 Aralık 1947, s.1.; "C.H.P. Genel Başkan Vekilinin Tamimi", (6 Aralık 1947), 2.; *Son Posta*, "C.H.P. Divanında İş Bölümü Yapıldı", (6 Aralık 1947), 7.

16 Ocak 1948 tarihinde Kemal Satır, CHP Ayaşlı İlçe Kongresi'ne katılarak burada yaptığı konuşmada partinin aldığı yeni seçim kanununa uygun olan “gizli oy açık tasnif” kararların uygulanmasının doğru olduğunu, seçim yapılmasının halkın CHP'ye bağlılığının sarsılmaz bir biçimde göstereceğini belirtmiştir. Ayrıca Satır'a göre bir gün ülkenin tarihi yazıldığında CHP'nin demokrasiye nasıl sahip çıktığı anlatılacaktır.¹⁷⁵ 30 Mart 1948'de yapılan CHP il idare kurulu toplantısına parti müşahidi olarak katılan Kemal Satır, seçimlerin bitmesinden sonra kurula başarılar dileyerek ayrılmıştır.¹⁷⁶ Satır'ın gözünden bakıldığında, CHP'nin kendisine fazla güvendiğini göstermiştir. Kemal Satır'ın parti divanı üyesi olarak isminin son geçtiği zaman, 17 Haziran 1949 tarihidir. Parti meclisinde Başbakan Şemsettin Günaltay'ın partiyi beceriksizlikle eleştirmesi üzerine Genel Sekreter Tevfik Fikret Sılay'ın istifasını haber alan Satır, Sılay'ı bu kararından vazgeçirmiştir.¹⁷⁷ Dolayısıyla Kemal Satır'ın parti içinde büyük değişimlerden yana olmadığı anlaşılmıştır.

1946 seçimlerinin sonuçlanmasından sonra Kemal Satır'ın parti müfettişi olarak katıldığı ilk kongre Bahçelievler Ocak Kongresi'dir.¹⁷⁸ Burada yaptığı konuşmada Satır, partililerin gayretlerine teşekkür ettikten sonra bu gayretlerinin sadece seçim zamanı değil her zaman olması gerektiğini hatırlatmıştır.¹⁷⁹ Satır'ın bakış açısıyla teşkilat çalışmalarında bir tutarsızlık olduğu görülmüştür. Ulus gazetesinin 22 Ekim 1946 tarihli haberine göre, Tan Bucağı Kongresi'nde kongre başkanı seçilen Kemal Satır, yaptığı konuşmada Ankara'nın eski ve yeni valilerine teşekkür etmesi¹⁸⁰ parti-devlet ilişkisinin sürdüğünün bir kanıtı olmuştur. 2 Kasım 1946 tarihinde Keçiören Bucak Kongresi'ne katılan Kemal Satır, kongre başkanı seçildikten sonra kongrenin ikinci oturumunda dileklerle ilgili konuşma yapmıştır.¹⁸¹ 17 Kasım 1946'da Cebeci Bucağı Kongresi'ne katılan Kemal Satır, yaptığı konuşmada partililere gelecek yıl yapılacak işler

¹⁷⁵ *Ulus*, “C.H.P. Ayaş İlçe Kongresi Toplandı”, (17 Ocak 1948), 1.; *Ulus*, “C.H.P. Ayaş İlçe Kongresi Toplandı”, (17 Ocak 1948), 2.

¹⁷⁶ *Ulus*, “C.H.P. İl İdare Kurulu”, 31 Mart 1948, s.1.; *Ulus*, “C.H.P. İl İdare Kurulu”, (31 Mart 1948), 3.

¹⁷⁷ Erim, *Günlükler I*, 347.

¹⁷⁸ *Ulus*, “C.H.P. Teşkilâtında: Ocak Kongreleri Devam Ediyor”, (6 Ekim 1946), 1.

¹⁷⁹ *Ulus*, “C.H.P. Teşkilâtında: Ocak Kongreleri Devam Ediyor”, (6 Ekim 1946), 2.

¹⁸⁰ *Ulus*, “C.H.P. Ocak ve Bucak Kongreleri”, (22 Ekim 1946), 8.

¹⁸¹ *Ulus*, “Keçiören C.H.P. Kongresi'nde: Recep Peker Dün Partililerle Bir Konuşma Yaptı”, (3 Kasım 1946), 1.; *Ulus*, “Recep Peker Partililerle Bir Konuşma Yaptı”, (3 Kasım 1946), 2.

konusunda bilgi vermiştir.¹⁸² Ulus gazetesinin 11 Aralık 1946 tarihli haberine göre Kemal Satır'ın Polatlı İlçe Kongresi'ne katıldığı bildirilmiştir.¹⁸³ Kemal Satır 12 Aralık 1946'da ise Kızılcahamam İlçe Kongresi'nde kongre başkanlığı yapmıştır.¹⁸⁴ Ardından Satır 16 Aralık 1946 tarihinde yapılan Kırıkkale İlçe Kongresi'nde partinin milliyetçilik ideali etrafında daha çok yükseleceğini söylemesi¹⁸⁵ uzun zamandır kullanılmayan Milliyetçilik tabirinin artık kullanıldığını göstermiştir. 26 Aralık 1946 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü CHP Merkez Kongresi'ndeki başkanlığı ve kongrede Türk kadınına yücelten konuşmaların yapılması nedeniyle Satır'a iki ayrı telgraf çekmesi¹⁸⁶ bu dönemdeki parti-devlet ilişkisinin ikinci örneği olmuştur. 1946 yılının son kongresi olan 28 Aralık 1948 tarihli Ankara İl Kongresi'ne Ankara Parti müfettişi sıfatıyla Kemal Satır katılmıştır.¹⁸⁷ 31 Aralık 1946 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün CHP Ankara İl İdare Kurulu'nu kabulünde Kemal Satır'ın da bulunması¹⁸⁸ görevi dışında kalan toplantılara da katıldığının bir göstergesidir.

1947 yılında Kemal Satır'ın ilk katıldığı kongre Çankırı CHP İl Kongresi'dir. Kongre başkanlığına seçilen Kemal Satır, kongre bitiminde güzel bir konuşma yapmıştır.¹⁸⁹ 26 Ocak 1947 tarihinde Sakarya bucağına bağlı Kılıçaslan Ocağını açan Kemal Satır, yaptığı konuşmada bu ocağın adını aldığı büyük Türk kahramanına yakışır bir çalışma gerçekleştireceklerini söylemesiyle¹⁹⁰ parti müfettişliğindeki ikinci milliyetçi konuşmayı yapmıştır. 13 Nisan 1947'de de Tan bucağına bağlı Yüksel Ocağı'nın açılışına katılan Satır, burada yaptığı konuşmada CHP'nin çok partili hayata geçişi gerçekleştirdiğini ve memlekette samimi hizmete bel bağlamış vatandaşların bulunduğunu ifade

¹⁸² *Ulus*, "Cebeci Bucağı Parti Kongresi Dün Toplandı", (18 Kasım 1946), 2.

¹⁸³ *Ulus*, "Haymana ve Polatlı'da C.H.P. Kongreleri", (11 Aralık 1946), 2.

¹⁸⁴ *Ulus*, "Kızılcahamamda: C.H.P. Kongresi Dün Yapıldı", (13 Aralık 1946), 2.

¹⁸⁵ *Ulus*, "Kırıkkale'de: C.H.P. İlçe Kongresi Toplandı", (17 Aralık 1946), 2.; *Ulus*, "Kırıkkale'de C.H.P. İlçe Kongresi Toplandı", (17 Aralık 1946), 3.

¹⁸⁶ *Ulus*, "C.H.P. Merkez Kongresi'ne: İnönü'nün Cevapları", (26 Aralık 1946), 1.

¹⁸⁷ *Vakit*, "C.H.P. Ankara İl Kongresi", (28 Aralık 1946), 1.; *Vakit*, "C.H.P. Ankara İl Kongresi", (28 Aralık 1946), 2.

¹⁸⁸ *Akşam*, "Cumhurbaşkanı: C.H.P. Ankara İdare Kurulu Üyelerini Kabul Etti", (1 Ocak 1947), 2.

¹⁸⁹ *Ulus*, "C.H.P. İl Kongreleri: Çankırı Yozgat, Edirne Li ve Eyüp İlçe Kongreleri Toplandı", (1 Ocak 1947), 2.

¹⁹⁰ *Ulus*, "Şehir Haberleri: C.H.P. Kılıçaslan Ocağı Dün Törenle Açıldı", (27 Ocak 1947), 2.

etmesiyle¹⁹¹ CHP'yi yücelten konuşmalarından birini yaptığı gözlenmiştir. 23 Nisan 1947 tarihinde Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları için Kızılcahamam'da parti müfettişi sıfatıyla bulunan Kemal Satır, kutlamalardan sonra belediyenin verdiği öğle yemeğine katılarak¹⁹² yerel yönetimlere değer verdiğini göstermiştir. Ayrıca Satır'ın 5 Mayıs 1947'de Gölbaşı bataklık kurutma işlerini izlemesi de¹⁹³ bunun bir başka örneğidir.

Kemal Satır'ın CHP içindeki faaliyetlerine baktığımız zaman, İsmet İnönü ile bağlarını kuvvetlendirdiği görülmüştür. Bunun kanıtı olarak 7. CHP Kurultayı öncesinde İnönü'nün kurultay açış nutkunu Satır'a okuması gösterilebilir. Ancak kuvvetlenen bağlara rağmen Kemal Satır kurultayda Dilekçe Komisyonu'na seçilmesi dışında herhangi bir faaliyeti olmamıştır. Bu durumda da İsmet İnönü, Satır'ın istediği düzeye gelemediği şeklinde yorumlanabilir. Parti meclisine seçilen Kemal Satır'ın yapılan iş bölümü sonucunda seçim işleriyle ilgilenmesine karar verilmesi propaganda alanında aktif olacağını düşündürmüştür. Ayrıca parti müfettişliği görevine de devam eden Satır'ın bulunduğu kongreler ve açılışlarda partiyi övmekten başka bir konuyu ele almamıştır.

1.2.2. Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri

Kemal Satır'ın bu dönemde ilk ilgilendiği konu çok partili hayata geçiş konusudur. Atatürk'ün ölümünden sonra II. Dünya Savaşı'nın yaşanması bu geçişi imkânsız hale gelmiştir. Savaş esnasında hem iç politikada hem de dış politikada birçok değişim yaşanmıştır. Hem iç hem de dış durumu değerlendiren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, demokratikleşmeye karar vermiştir.¹⁹⁴ İsmet

¹⁹¹ *Ulus*, "Telsizler Semtinde: Yüksel Ocağı Dün Törenle Açıldı", (14 Nisan 1947), 2.

¹⁹² *Ulus*, "Ankara'da ve Bütün Yurtta: Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı Dün Kutlandı", (24 Nisan 1947), 2.

¹⁹³ *Ulus*, "Gölbaşında: İki Bataklık Özel Şekilde İlaçlanıyor", (6 Mayıs 1947), 2.

¹⁹⁴ Tefik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi:1900-1960*, (Ankara: İmge Kitabevi, Eylül 2003), 303.; Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, (Ankara: İmge Kitabevi, Nisan 2012), 82.; Süleyman Seydi, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara: Türkiye'nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, Ed. Adem Çaylak vd., (Ankara: Savaş Yayınevi, Ekim 2011), 266.; Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi:1900-1960*, 321.; Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, çev. Güneş Ayas (İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011), 267.; Mete Tunçay, "Cumhuriyet Halk Partisi(1923-1950), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Ağı, vd., (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 8/2023.; Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 19.; Kemal H. Karpat, *Türk Siyasal Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, çev. Ceren Elitez, (İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011), 94-95.; Yaşar Özüçetin, "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Partinin Kuruluşu, 1946 Seçimleri", *Türkler*, ed. Hasan Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002),16/1409-1410.; Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950), *Yakınçağ*

İnönü'ye göre, II. Dünya Savaşı'nda *Milli Şef* ortaya çıktığı için kendisinin bunlara müdahale edememesi, tek parti iktidarına alışmış simaların çok partiye alışamayacak olması ve halkın demokrasiyi benimsemesi için çok partili hayata geçişin kendisinin sağlığında devlet adamlığının nasıl olması gerektiğini gösterebilmesi açısından doğru olmalıdır.¹⁹⁵ Bu düşüncesinde haklı çıkan İnönü, ikna etmek için bu görüşe karşı çıkan Satır'ı seçmiştir. Çankaya Köşkü'ndeki yemekte İnönü, Kemal Satır'a çok partili hayata birçok ulusun geçtiğini Türklerin de geçmesi gerektiğini anlatmıştır.¹⁹⁶ İnönü'ye göre çok partili hayata geçişte teorik bilgi kadar pratik bilgilerin de önemli olacağından hataların yapılmasının doğal olduğunu düşünmüştür.¹⁹⁷ Ancak yıllar sonra bu dönemle ilgili röportajları incelediğimizde, İsmet İnönü, damadı Metin Toker'e verdiği röportajda çok partili hayata karşı çıkan Satır olmadan bu işi başaramayacağını ifade etmiştir.¹⁹⁸ Kemal Satır da 1983'te İlhami Soysal'a verdiği röportajda inkılâpların henüz benimsenmediğini ve çok partili hayata geçildiğinde inkılâp karşıtlarının yeniden ortaya çıkabileceğini İnönü'ye söylediğini belirtirmiştir.¹⁹⁹ Yine Satır'ın 1985 yılında Pınar Türenç'e verdiği röportajda da İnönü'nün demokrasinin yerleşmesi için iktidarında el değiştirmesi gerektiğini düşündüğünü kendisine 1950 seçimlerine 10 gün kala söylediğini iddia etmiştir.²⁰⁰ Yaşanan süreç sonrası hem Satır'ın hem de İnönü'nün röportajları incelendiğinde, her ikisinin de düşüncelerinde sabit kaldığı görülmüştür.

İsmet İnönü tarafından çok partili hayata geçişin bir kez daha gündeme gelmesinden sonra Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Celal Bayar ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kurulmuştur.²⁰¹

Türkiye Tarihi 1908-1980, haz. Sina Akşin vd., (İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005), 1/178.; Kili, *1960-1975 Döneminde*, 91-92,94.

¹⁹⁵ Metin Heper, *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi*, çev. Sermet Yalçın, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 116-117,126,166.

¹⁹⁶ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 274-275.

¹⁹⁷ Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, (İstanbul: Dünya Yayınları, 1964), 249.

¹⁹⁸ Metin Toker, "C.H.P. Genel Başkanı Ben Olsaydım!", *Milliyet*, (30 Ağustos 1967), 2.

¹⁹⁹ İlhami Soysal, "Dr. Kemal Satır, "Paşa Demokrasiye Geçmeye Kararlıydı", *Milliyet*, (25 Aralık 1983), 9.

²⁰⁰ Pınar Türenç, "Satır, 14 Mayıs'ın Mimarı İnönü'dür", *Milliyet*, (14 Mayıs 1985), s.8.

²⁰¹ Rıdvan Akın, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı", *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd. (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 16/1684.; Adem Çaylak- Şükrü Nişancı, "Türkiye de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş Mi Siyasal Rejimin Restorasyonu Mu?", *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara: Türkiye'nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd., (Ankara: Savaş Kitap, 2011), 307.; Tevfik Çavdar,

Ancak CHP içinde Kemal Satır'ın da yer aldığı bir grup irtica endişesini dile getirmeye devam etmektedir. CHP içindeki irtica korkusunu unutmayan İnönü, Celal Bayar'a din konusunu ele alış biçimini sormuştur. Bayar, bu konuda CHP ile aynı çizgide olduklarını söylemesi üzerine İnönü partideki aşırıçılara yüz vermemeye karar vermiştir.²⁰² İnönü'nün bu kararını fark eden Satır, görüşünden belirli noktalarda İnönü ile yakınlaşması sonucunda CHP'nin yeniden şekillendirilmesinde görev almıştır. 1946 yılında parti içinde özel teşebbüsten de insanlar olmasını isteyen İnönü, Vehbi Koç'un partiye girmesini arzu ettiği haberini Satır'la göndermiştir. Ancak Koç işlerinin yoğunluğu nedeniyle bu görevi kabul edemeyeceğini bildirmesi üzerine İnönü, Kemal Satır ile Koç'un paradan başka bir şey düşünmediği mesajını göndermiştir. Koç'a göre *bu acı mesajdan* sonra uykusuz geçen iki gecenin ardından partinin en yüksek kurulunun üyeliğini kabul etmiştir. Vehbi Koç bu görevini 1950 seçimlerinden sonra yapılan baskılara dayanamayarak istifasına kadar sürdürmüştür.²⁰³ Böylelikle Kemal Satır'ın olumsuz bir durumu kendi lehine çevirmeyi başardığı görülmüştür.

Çok partili hayata geçişin bir başka noktası olan Seçim Kanunu'nun yenilenmesi için CHP Meclis Grubu 13 Ocak 1948 tarihinde toplanmıştır. Yenilenme taraftarı bir konuşma yapan Kemal Satır,²⁰⁴ 7 Mayıs 1948'de meclisteki açıklamalarında da parti olarak adalet ve ahlaktan ayrılmayacaklarını, idare amirlerinin geçmiş seçimlerde yaptıkları baskıcı tutumu doğru bulmadıklarını belirtmiştir.²⁰⁵ Sonrasında *Mahalle Muhtarı Seçimi Kanunu* kabul edilmiştir.²⁰⁶ Bu dönemde Cumhurbaşkanı'nın nasıl bir vaziyet alması gerektiğine dair Nihat Erim'in hazırladığı beyanname 12 Temmuz 1947 tarihinde Çankaya Köşkünde Kemal Satır tarafından dinlenmiştir. Parti içi huzursuzluğu engellemek isteyen İnönü, Kemal Satır'ı 19 Temmuz 1947'de Çankaya Köşkü'ne akşam yemeğine çağırmıştır. Burada yaptığı konuşmada İsmet İnönü,

---

,"Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 8, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 8/2064.

²⁰² Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, s.81.; Heper, *İsmet İnönü*, 143.

²⁰³ Altan Öymen, *Umutlar ve İdamlar 1960- 1961*, (İstanbul: Doğan Kitap, Mayıs 2018), 55.

²⁰⁴ *Akşam*, "C.H. Partisi Meclis Grubu Seçim Kanununun Tadili Teklifini Kabul Etti", (10 Ocak 1947), 1.

²⁰⁵ *TBM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 5. Cilt, 57. Birleşim, (7 Mayıs 1947), 113-114.

²⁰⁶ *Ulus*, "B. M. Meclisi'ndeki Görüşmeler: Mahalle Muhtar Seçimi Kanunu Kabul Edildi", (8 Mayıs 1947), 5.

çok partili hayata geçişin önemini bir kez daha anlatmıştır. Erim'in Anayasa hakkındaki düşüncelerine de kızgın olan Kemal Satır, 23 Temmuz 1947 tarihinde Çankaya Köşkü'nde kendisi ile karşılaşmıştır. Burada Nihat Erim Kemal Satır'ı bir kenara çekerek kendilerinin yarının adamı olabileceğini söylemiştir²⁰⁷. Konuşmanın ardından partideki konuşmasında Kemal Satır; Nihat Erim'in kendisini *hürriyet kahramanı* olarak nitelendirdiğini, *çok partili hayatı ülkeye kendisinin getirdiği* yolundaki beyanların Erim'e ait olmadığını, 30 Ağustos 1947 tarihindeki İnönü'nün akşam yemeğinde söylemiştir.²⁰⁸ Bu durumda Satır'ın Erim'i koruduğu tespit edilmiştir.

Seçim Kanunu'nun yenilenmesi için 13 Ocak 1948 tarihinde tekrar toplanan CHP Meclis Grubu'nda Kemal Satır, bu kanunun yenilenmesi lehinde bir konuşma yapmıştır.²⁰⁹ Ancak konuşmanın ayrıntılarına ulaşamamıştır. Toplantı sonucunda hükümete seçim kanununun yenilenmesi için yetki verilmiştir.²¹⁰ 23 Ocak 1948 de toplanan Polatlı CHP Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, Seçim Kanunu'nu övmüştür.²¹¹ Ancak Satır, çok partili hayata alışamadığının ilk sinyallerini 30 Ocak 1948 tarihinde göstermiştir. Buna göre Satır, meclis başkanlığı için Ali Fuat Cebesoy'un aday gösterilmesini, CHP içindeki 35'lerin elinin güçlendireceği endişesiyle sert bir tepki ile karşılamıştır. Fakat daha sonra Satır'ın, İnönü'nün isteğine boyun eğmesi bu süreçteki tepkilerinden biri sayılmıştır.²¹² Bu dönemde orta yolu bulmaya yönelik konuşmalar yapan Kemal Satır, 28 Mart 1947 tarihinde Ankara İl Kongresi'ndeki konuşmasında muhalefetin çok partili hayata geçişte iktidara yardımcı olduğunu²¹³ söyleyerek çok partili hayat düşüncesine yumuşak yaklaşmıştır. Ancak Satır'ın Adana İl Kongresi'nde kongre başkanı seçildikten sonra yaptığı konuşmasında polis salâhiyetleri kanunun DP'nin istediği gibi değil millet ve memleket yararına göre olacağını, ne Atatürk'ün ne de onun silah

²⁰⁷ Erim, *Günlükler I*, 162.

²⁰⁸ İsmet İnönü, *Defterler I*, haz. Ahmet Demirel, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 475.

²⁰⁹ *Vakit- Yeni Gazete*, "Seçim Kanunu: Tâdil İçin Hükümete Salâhiyat Verildi", (14 Ocak 1948), 1.; *Yeni Sabah*, "Seçim Kanunun Tadili Kararlaştırıldı", (14 Ocak 1948), 5.; *Vakit- Yeni Gazete*, "Seçim Kanunu", (14 Ocak 1948), 3.; *Yeni Sabah*, "Seçim Kanunun Tadili Kararlaştırıldı", (14 Ocak 1948), 5.

²¹⁰ *Vakit- Yeni Gazete*, "Seçim Kanunu: Tâdil İçin Hükümete Salâhiyat Verildi", (14 Ocak 1948), 1.

²¹¹ *Ulus*, "Polatlı'da: C.H.P. Kongresi Çok Heyecanlı Oldu", (23 Ocak 1948), 1.; *Ulus*, "Polatlı C.H.P. Kongresi Çok Heyecanlı Oldu", (23 Ocak 1948), 5.

²¹² Erim, *Günlükler I*, 248.

²¹³ *Akşam*, "C.H.P. Ankara Kongresi", (29 Mart 1947), 2.

arkadaşı İnönü'nün heykellerini yıkabileceklerini söyleyerek böylelerinin İstiklal Mahkemesine verilmesi gerektiğini iddia ederek DP'nin içindeki mikropları temizlemesini istemesi²¹⁴ havayı sertleştirmiştir. 20 Mayıs 1948 tarihinde de Mersin İl Kongresi'ne katılarak kongre başkanı seçilen Kemal Satır'ın konuşması Ulus gazetesinde çok yüzeysel bir biçimde ele alınmıştır.²¹⁵ Vakit gazetesi aynı konuşmayı DP'yi hasım olarak nitelendirdiğini, onunla güçlü olduğu zaman savaşıacaklarını, çalışma döneminin daha verimli iç ve dış düşmanların bizi birlik halinde görmesi gerektiğini belirttiğini iddia etmiştir.²¹⁶ Bu durumda gazetelerin konuşmanın belli kısımlarını alarak çok partili hayata geçişin sadece CHP'nin başarısı olduğunu söylediğinin²¹⁷ iddia edilmesi çok partili hayata geçişte gazetelerin haberleri nasıl yanlış verebilmesine nasıl yol açıldığını göstermiştir. Bu yanlış tutumu Ulus gazetesinin de yaptığı 29 Mart 1948 tarihli haberden anlaşılmıştır. Buna göre 28 Mart 1948'de halen devam eden Ankara İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır'a bu kongrede sadece katılmalarından dolayı teşekkür edildiği haberi yer alırken²¹⁸ aynı tarihli Cumhuriyet gazetesi, bu kongrede konuşan Satır'ın iktidar ve muhalefet ilişkilerinin iyi olduğunu bildirmiştir.²¹⁹ Ancak Ulus gazetesinin 30 Mart 1948 tarihli haberinde Kemal Satır'ın sadece Adana ve Mersin konuşmaları çarpıtıldığını iddia ederek bu konuşmaların geniş bir özetinin verileceği belirtilmiştir. Bu özete göre Satır, demokrasinin öneminden başladığı konuşmasına demokrasiye giden yolun her ne kadar iktidar partisinden geçse de DP'de bu havanın yurda yayılması için çalıştığını ifade etmiştir. Satır da Adana ve Mersin konuşmalarının çarpıtıldığını iddia ederek bunun sorumlusunun Refik Koraltan olduğunu ve CHP iktidarı devrederken bile ülkeyi iyi durumda bırakmak istediğini söylemiştir.²²⁰ Kemal Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, İnönü'nün çevresinde olmadığı zamanlarda çok partili hayatı eleştirdiği gözlemlenmiştir.

---

²¹⁴ *Vakit- Yeni Gazete*, "Kimin Heykelini Yıkamak İstiyorlar", (19 Mart 1948), 1.; Çoban Yurdem, "D.P. Bu Mikrobları Temizlemeli", *Cumhuriyet*, (19 Mart 1948), 1,3.

²¹⁵ *Ulus*, "İl C.H.P. Kongreleri", (21 Mart 1948), 3.

²¹⁶ *Vakit- Yeni Gazete*, "Mersin C.H.P. İl Kongresi", (21 Mart 1948), 2.

²¹⁷ *Vakit- Yeni Gazete*, "Gazetelere Göre İç ve Dış Politika: Demokrasi Bulutu", (20 Mart 1948), 3.

²¹⁸ *Ulus*, "C.H.P İl Kongresi", (29 Mart 1948), 4.

²¹⁹ *Cumhuriyet*, "Bakanların C.H.P. Ankara İl Kongresi'ndeki İzahları", (29 Mart 1948), 3.

²²⁰ *Ulus*, "C.H.P. nin Değişmez Prensibi: Yurtta Demokrasiyi Yaratın Parti Yaşatmasını Da Bilecektir", (30 Mart 1948), 2.

Bu yeni döneme alışmakta zorlanmayan gazete ve dergiler incelendiğinde, hem Seçim Kanunu'nu hem de CHP- DP ilişkilerini ele almaya başladıkları anlaşılmıştır.²²¹ Gazete ve dergilerin bu tutumu karşısında CHP kendisini savunma ihtiyacı duymuştur. Böylelikle Kemal Satır'ın katıldığı ve 16 Mayıs 1948'de başlayan İstanbul CHP İl Kongresi'nde okunan raporda DP eleştirilmiştir.²²² Bundan sonra CHP'deki müfritlerin yeni planı, CHP yönetimini ele geçirmek olduğundan son dönemlerde demokrasi karşıtı söylemleriyle yeniden yıldızı parlayan Kemal Satır'ı CHP Genel Sekreteri yapmak istemişlerdir.²²³ Fakat 21 Mayıs 1948 tarihli CHP Meclis Grubu toplantısında²²⁴ Satır'ın Seçim Kanununun yenilenmesini istemesi²²⁵ bu planı suya düşürmüş olup Seçim Kanununda gerekli değişiklikler yapılarak kabul edilmiştir.²²⁶ Kanunun kabulüyle birlikte çok partili hayata geçiş süreci tamamlanmıştır.

Kemal Satır'ın ilgilendiği bir başka konu da komünizmle mücadeledir. Bu kavramın ortaya çıktığı zamandan itibaren mesafeli bir tavır sergileyen Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında mücadeleyi şiddetlendirme kararı almıştır.²²⁷ 1947 yılındaki üniversite gençliğine bakıldığında, antikomünist hareketlerde

²²¹ Cafer Semo, "Seçim Kanunu Etrafında: Seçim Kanununda "Nisbî" Usulün Kabulünü İstiyoruz", *Büyükdöğü*, (2 Nisan 1948), 12.; *Yeni Sabah*, "Maksad Yine, İktidarda Kalmak Fakat...", (2 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, "Maksat Yine, İktidarda Kalmak Fakat...", (2 Mayıs 1948), 3.; *Yeni Sabah*, "Yeni Seçim Tasarısı", (3 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, "Yeni Seçim Tasarısı", (3 Mayıs 1948), 5.; A. Cemaleddin Saraçoğlu, "İnönü "C.H.P." Başkanı Kaldıkça", *Yeni Sabah*, (6 Mayıs 1948), 1,3.; A. Cemaleddin Saraçoğlu, "Yazdı-Bozdu Tahtası", *Yeni Sabah*, (9 Mayıs 1948), 1,3.; *Yeni Sabah*, "Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek..", (10 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, "Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek", (10 Mayıs 1948), 3.

²²² *Ulus*, "C.H.P. İstanbul İl Kongresi Toplandı", (16 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, "C.H.P. İl Kongresi Dün Sabah Toplandı", (16 Mayıs 1948), 1.; *Ulus*, "C.H.P. İstanbul İl Kongresi Toplandı", (16 Mayıs 1948), 5.; *Yeni Sabah*, "C.H.P. İl Kongresi Dün Sabah Toplandı", (16 Mayıs 1948), 5.; *Vakit- Yeni Gazete*, "C.H.P. İl Kongresi", (16 Mayıs 1948), 2. ; *Vakit- Yeni Gazete*, "C.H.P. İl Kongresi", (16 Mayıs 1948), 3.

²²³ *Yeni Sabah*, "Halk Partisinde: Müfritler Yine Vaziyete Hâkim Oluyorlar", (11 Mayıs 1948), 1.

²²⁴ *Akşam*, "Seçim Emniyeti", (21 Mayıs 1948), 1.

²²⁵ *Akşam*, "Seçim Emniyeti", (21 Mayıs 1948), 2.

²²⁶ "Seçim Kanunu Tasdik Edildi", *Yeni Adana*, 14 Temmuz 1948, s.1.

²²⁷ Bu konu hakkında bkz: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Ankara, Mayıs 1978.; Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, y.y., t.y.; Necip Hablemitoğlu, *Milli Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti*, İstanbul: Birharf Yayınları, İstanbul, Ocak 2006.

²²⁷ Selcen N. Korkmazcan, "Soğuk Savaş Başlangıcında Dış Etkenlerin Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Dönüşüme Etkileri", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu 26-28 Kasım 2015/İzmir, II*, haz. Erdem Ünlen, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2017), 1679.; Yücel Bozdağlıoğlu, İsmet İnönü Hükümetlerinde Dış Politika: Hükümet Programları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber, (İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019), 95.; Ahmet Çelik, "Soğuk Savaş Başlarında Türkiye'de Anti- Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/1 (Ocak 2020), 400-401.

bulunması için *Adımlar, Yurt ve Dünya* dergileri resmi ideoloji tarafından desteklenmiştir. Bu sebeple bahsi geçen dergilerin *solcu hocalar* olarak tanımlanan Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Naili Boratav'ın üniversiteden atılmalarında belirli roller üstlendikleri anlaşılmıştır.²²⁸ Artan gerilim üzerine 22 Aralık 1947 tarihinde toplanan Milli Eğitim Komisyonunda, bu durum görüşülerek *Üniversite Muhtariyeti Kanunu'nun* herhangi bir yoruma ihtiyaç duyulmaksızın Senato'nun öğretim üyelerinin ihracına karar verebileceğini bildirmiştir.²²⁹ Bunun üzerine 27 Aralık 1947'de²³⁰ Ankara Üniversitesinin çeşitli fakültelerinden öğrenciler büyük bir yürüyüş yaparak²³¹ komünizm karşıtı olduklarını göstermişlerdir.²³² Yapılan gösteriyi Niyazi Berkes de izlemiştir. Berkes, bu gösterinin tertipçilerinden birinin Kemal Satır olduğunu ifade etmiştir. Kanıt olarak da Satır'ın yürüyüşe katılan gençleri Coğrafya Müzesi önünde karşıladıktan sonra Ankara Valisi'nin de Kemal Satır ile bir süre görüşmesini öne sürmüştür.²³³ Ancak Niyazi Berkes'in bu iddiasını destekleyecek başka bir kaynak bulunamadığından iddianın gerçekliği sorgulanamamıştır. Akşam gazetesine göre yürüyüşün ardından Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu'nun istifasını isteyen öğrenciler rektörün istifasını öğrendikten sonra dağılmışlarsa da Vakit gazetesi öğrencilerin istifa ile yetinmeyip rektörün "*Kahrolsun komünistler*" diye bağırmasını da istediklerini yazmıştır.²³⁴ 27 Aralık 1947 tarihinde öğrencilerin yürüyüşü esnasında öğretim üyeleri hakkında karar vermek için toplanan Senato'da

²²⁸ Sami Yılmaz, *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010), 99-100.

²²⁹ *Ulus*, "Fakültedeki Tahkikat Meselesi", (23 Aralık 1947), 1.; *Ulus*, "Fakültedeki Tahkikat", (23 Aralık 1947), 2..

²³⁰ *Yeni Adana*, "Ankara Yüksek Tahsil Gençliği Bu Sabah Komünizm Aleyhinde Bir Nümayiş Yaptı: Onbinlerce Genç Bir Sel Halinde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine Giderek Binayı İşgal Ettiler. Gençler(Rektör İstifa Etsin, Komünist Öğretmen İstemiyoruz, Kahrolsun Komünistler) Diye Bağırıyordu", (27 Aralık 1947), 1.

²³¹ *Ulus*, "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı: Büyük Heyecanla Kızıl İdeoloji Bir Daha Takbih Edildi", (28 Aralık 1947) 1.; *Vakit- Yeni Gazete*, "Ankara Gençliğinin Dünkü Nümayişleri: "Komünizmi Nerede Bulursak Yok Edeceğiz! Diye Andıçtılar", (28 Aralık 1947), 1.

²³² *Ulus*, "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı: Büyük Heyecanla Kızıl İdeoloji Bir Daha Takbih Edildi", 1.; *Vakit- Yeni Gazete*, "Ankara Gençliğinin Dünkü Nümayişleri: "Komünizmi Nerede Bulursak Yok Edeceğiz! Diye Andıçtılar", 1.; *Ulus*, "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı", (28 Aralık 1947), 4.

²³³ Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, yay. haz. Ruşen Sezer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 432-433.

²³⁴ *Akşam*, "Komünizmle Mücadele: Ankara'da Dün Büyük Bir Nümayiş Yapıldı", (28 Aralık 1947), 1.; *Akşam*, "Komünizmle Mücadele", (28 Aralık 1947), 2.; *Vakit- Yeni Gazete*, "11'e Kadar Gelen Haberler: Ankara Gençlerinin Dünkü Nümayişleri", (28 Aralık 1947), 2.

bulunan Prof. Dr. Nüzhet Dirisu'ya göre bu öğretim üyeleri hakkında çok ciddi tartışmalar olmuştur.²³⁵ Bu protesto yürüyüşü hakkında Ankara Valiliği bir açıklama yaparak protestonun sorunsuz bir biçimde tamamlandığını ancak protesto içinde suç sayılan hareketlerde bulunanlar için kanuni işlem başlatıldığını duyurmuştur.²³⁶ 30 Aralık 1947 tarihinde mecliste bütçe görüşmeleri esnasında hem İhsan Hamit Tiğrel hem de Cemil Sait Barlas gençliğin komünizme karşı gösterdiği hassasiyeti takdir ettiklerini söylemesiyle²³⁷ devletin her kademesinin bu protestoyu onayladığı anlaşılmıştır. Bu noktadan sonra komünizm propagandası yapmanın cezası arttırılmıştır.²³⁸ Bu protestodan sonra haklarında *görevi kötüye kullanmak suçundan* dava açılan ve uzun süre yargılanan Niyazi Berkes ve Behice Boran'ın üçer ay hapsine karar verilirken Pertev Naili Boratav ise aynı davadan beraat etmiştir.²³⁹ Ancak Kemal Satır'ın komünizm karşıtlığı bununla da bitmemiştir. Satır, hem köy enstitülerini hem de CHP içindeki ilk gerçek muhalefet olan 35'ler Grubu'nun lideri sayılan Nihat Erim'e sataşmıştır.²⁴⁰ Bu durumda Kemal Satır, komünizm karşıtlığını parti içinde de göstererek bir adım ileriye götürmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin iç politikasında değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bunlar, çok partili hayata geçiş ve komünizmle mücadeledir. Savaşın bitmesine yakın hem iç huzursuzluğun farkında olan hem de dış ilişkilerde Batı Bloğu'nda yer alması gerektiğini düşünen İsmet İnönü çok partili hayata geçmeye karar vermiştir. İnönü'nün bu kararına karşı çıkan Kemal Satır, katıldığı her toplantıda çok partili hayata geçişin karşısında olduğunu söylemekten çekinmemiştir. Böylelikle ilk defa parti politikasından ayrılmaya cesaret etmiştir. Yine Türkiye'nin kırmızıçizgisi olan komünizmle mücadele konusuna Kemal Satır da katılmıştır. Fakat çok partili hayata geçişin aksine bu mücadelede fiili eylemde bulunduğunu iddia eden Niyazi Berkes'e göre Satır, 27

²³⁵ *Ulus*, "Aşırı Solcu Hocalar Hakkında: Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), s.1.; *Ulus*, "Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), 3.

²³⁶ *Yeni Adana*, "Son Ankara Nümayişi Hakkında: Ankara Valiliğinin Tebliği", (29 Aralık 1947), 1.

²³⁷ *Yeni Adana*, "Millî Eğitim Müzakereleri Sırasında: Komünizme Karşı Gençliğin İnfialleri Takdir Edildi", (30 Aralık 1947), 1.; *Yeni Adana*, "Bütçe Görüşmeleri: Millî Eğitim ve Bayındırlık Bütçeleri Kabul Edildi", (30 Aralık 1947), 2.

²³⁸ Korkmazcan, "Soğuk Savaş Başlangıcında", 1686.

²³⁹ *Yeni Adana*, "Sol Propaganda Yapmaktan: İki Öğretim Üyesi 3 Aya Mahkûm Oldu", (11 Şubat 1950), 1.

²⁴⁰ Erim, *Günlükler I*, 96,268.

Aralık 1947 tarihinde Ankara Üniversitesi öğrencilerinin düzenlediği yürüyüşte protestocu öğrencileri Coğrafya Müzesi önünde karşılamıştır. Bütün basın organları incelenmesine rağmen böyle bir bilgiye rastlanılmaması bu iddianın sadece Berkes'e ait olduğu görüşünün oluşmasına olanak tanımıştır. Her ne olursa olsun böyle önemli bir konuda Kemal Satır'ın bir konuşma yapmamasına da bir anlam verilememiştir.

1.2.3. Demokrat Parti ile İlişkiler

Kemal Satır'ın DP ile olan ilişkileri, seçim tutanakları sorunu ile başlayarak Mareşal Fevzi Çakmak'ın durumu ile devam ettikten sonra demagojiye dönmüştür.²⁴¹ Çok çabuk gerginleşen CHP-DP ilişkilerini görüşmek için 29 Eylül 1947'de Fuat Köprülü ile konuşan Nihat Erim, aynı akşam Kemal Satır'ın da hazır bulunduğu yemekte İnönü'ye Köprülü'nün iki partinin arasını açmak isteyenlerin komünistler olduğunu söylediğini aktarmıştır.²⁴² 5 Kasım 1947 tarihinde Bahçelievler yıllık toplantısına katılan Kemal Satır, DP'yi CHP'nin kurduğunu söyleyerek isterlerse DP'yi kapatabileceklerini iddia etmiştir.²⁴³ Kemal Satır'ın bu iddiaları karşısında DP böyle tavırların hiç değişmediğini, bu engellemeleri Türk milletinin gördüğünü ve DP'nin kapatılamayacağını ifade etmiştir.²⁴⁴ 7 Kasım 1947'de hem kongreyi izleyen Ulus muhabiri hem de Ulus gazetesine açıklama yapan Satır, DP hakkında böyle bir konuşma yapılmadığını söylemiştir.²⁴⁵

Fazla gerginleşen havayı yumuşatmak isteyen İnönü; 13 Aralık 1947 tarihinde Kemal Satır ile birlikte DP'den Nuri Özsan'ı akşam yemeğine çağırmıştır.²⁴⁶ Ancak bu yumuşatma çabaları bir işe yaramadığı, 18 Mart 1948 tarihinde Seyhan İl Kongresi'ne katılan ve başkan seçilen Kemal Satır'ın sel felaketi yaşayan Seyhanlılar'a geçmiş olsun dilekleriyle başlayan bu sel felaketini DP'nin kullanmaya kalktığını iddia eden ve heykel mevzusuna yeniden

²⁴¹ Berkes, *Unutulan Yıllar*, 425.; Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV*, 91.; Erim, *Günlükler I*, 183-184.

²⁴² Erim, *Günlükler I*, 197.

²⁴³ *Yeni Gazete*, "C.H.P. Ankara Bölge Müfettişi Kemal Satır, "Biz İstersek Demokrat Partiyi Kapatırız" Demiş", (5 Kasım 1947), 1.; *Vakit- Yeni Gazete*, "Kemal Satır", (5 Kasım 1947), 2.

²⁴⁴ *Cumhuriyet*, "D.P. yi Sinirlendiren Yeni Bir Nutuk", (5 Kasım 1947), 1.; *Cumhuriyet*, "D.P. yi Sinirlendiren Yeni Bir Nutuk", (5 Kasım 1947), 3.

²⁴⁵ *Ulus*, "Aşlı Olmayan Bir Haber: B. Kemal Satır, Kendine Atfedilen Sözleri Yalanlıyor", (7 Kasım 1947), 1.

²⁴⁶ Erim, *Günlükler I*, 235.

temas ettiği konuşmasından²⁴⁷ anlaşılmıştır. Aynı şekilde 18 Mayıs 1948’de İstanbul İl Kongresi’ne katılan Satır, yaptığı konuşmada kongrede hazır bulunan CHP’lilerin pahalılıkla ilgili dileklerini kimsenin yapamayacağını²⁴⁸ iddia etmiştir. Kemal Satır, 21 Temmuz seçimlerinin tarihte şanlı bir şekilde yer alacağını, seçim kanununu yenilemelerine rağmen DP’nin *Memurini Muhakemat Kanunun* kaldırılmasını istediklerini ve bu sebeple yenilemeye gidileceğini belirtmiştir.²⁴⁹ Dahası CHP’nin ara seçimleri kazanacağını ifade etmesi²⁵⁰ düşüncelerinde bir değişim olmadığını göstermiştir. Çok klasik bir parti sevgi gösterisi olan resmigeçit kortejlerindeki insan sayısı Kemal Satır için etkili olmuştur. 11 Ocak 1949’da Adana’dan döndükten sonra Satır, oradaki izlenimlerini Nihat Erim’e de anlatmıştır.²⁵¹ Dolayısıyla Satır demokrasi fikrini benimseyememiştir.

DP’nin kurulduğu günden bu yana Kemal Satır’ın bu partiye tutumu gayet serttir. Bu durumda Satır’ın seçim tutanağının kolay bir biçimde meclisten geçmemesinin etkisi büyüktür. Bu durumda Kemal Satır’ın DP’den bahsettiği konuşmalarında hoş bahsetmemesi normaldir.

Tek dereceli ikinci seçim olan 1950 seçimlerinde Kemal Satır’ı hem seçim işlerinden sorumlu hem de milletvekili adaylığı olmasından dolayı iki kategoride ele almak lazımdır. CHP’nin bu seçimde iyi bir vaatler listesi hazırlayarak halkın karşısına çıkmaması Satır’ın sorumluluğunda olduğu düşünüldüğünde, başarılı bir seçim stratejisi oluşturamadığı anlaşılmıştır. Zaten milletvekili olarak yaptığı konuşmada DP’yi küçümsemesi Kemal Satır’ın kendisine fazla güvendiğinin bir ispatıdır. Ancak umduğu sonucu alamamıştır.

1.3. Adana Milletvekilliği (1957-1960)

1950’de halk arasında *ceberut demokrasiyi koruyan, devlet imkânlarını ve bürokrasiyi elinde tutan CHP ile sanayi ve ticaret burjuvazisi, şehirlerdeki dar*

²⁴⁷ *Yeni Adana*, “C.H.P. İl Kongresi: Kongre Saat 9.30 da Başladı; İkinci Oturum Devam Ediyor”, (18 Mart 1948), 1.

²⁴⁸ *Ulus*, “C.H.P. İstanbul İl Kongresi’nde: Ekonomi Bakanı B. Ekin Şeker Meselesini Bir Daha Açıkladı”, (18 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, “Kemal Satır, Demokratlara Meydan Okuyor”, (18 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, “Kemal Satır, Demokratlara Meydan Okuyor”, (18 Mayıs 1948), 5.

²⁴⁹ *Ulus*, “C.H.P. İstanbul İl Kongresi’nde: Ekonomi Bakanı B. Ekin Şeker Meselesini Bir Daha Açıkladı”, (18 Mayıs 1948), 5.

²⁵⁰ Necdet Evliyagil, “C.H.P. İstanbul Kongresi’nde Sert ve Acı Tenkidler”, *Cumhuriyet*, (18 Mayıs 1948), 1,2.

²⁵¹ Erim, *Günlükler I*, 323.

gelirli kesimin, köylü sınıfın daha modern kabul edilen sınıfının desteklediği DP arasındaki çekişmenin arttığı dönemde seçim kararı alınmıştır.²⁵² Seçimlerin ilk basamağı olan aday belirleme işlemi tamamlanarak listelerin 9 Nisan 1950’de ilan edileceği duyurulmuştur.²⁵³ Ulus gazetesinin 10 Nisan 1950 tarihli haberine göre adayların %80’i belli olurken Kemal Satır, Adana’dan aday olmuştur.²⁵⁴ Ön seçimle belli olan adaylıklar ve merkezin hazırladığı listenin karışımı olan aday listesi 23 Nisan 1950’de ilan edilerek Kemal Satır’ın Adana’dan adaylığı kesinleşmiştir.²⁵⁵ CHP’nin Kemal Satır, gibi eski yüzlerle katıldığı anlaşılmıştır.²⁵⁶ Seçime iki ay kala Satır, halkın DP’den de bıkacağını iddia etmiştir.²⁵⁷ Kemal Satır’ın konuşması incelendiğinde partisine fazla güvenmiştir. Ancak 14 Mayıs seçimlerini DP kazanmıştır.²⁵⁸

1950 genel, 1951 ara ve 1954 genel seçimleri kaybeden Kemal Satır, 1957 seçimleri için işini şansa bırakmamak amacıyla çok önceden çalışmaya başladığının ilk sinyali 19 Nisan 1957 tarihli yeni Adana gazetesinde 29 Nisan 1957’de toplanacağı duyurulan²⁵⁹ CHP Adana bölge toplantısına katılmasıyla vermiştir. Ancak belirtilen tarihte bu toplantının ayrıntılarına ulaşamamıştır. Bu arada hem TBMM’de hem de CHP’de seçim hazırlıkları başlamıştır.²⁶⁰

²⁵² Ersin Kalaycıoğlu, “27 Mayıs 1960 İhtilaline Giden Yol: Nedenler ve Açıklamalar”, 27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, ed. Suna Kili, (İstanbul: Boyut Matbaacılık, Aralık 1998), 37.

²⁵³ Yeni İstanbul, “Seçimlere Doğru: Partilerin Adayları Yarın Belli Olacak”, (8 Nisan 1950), 1.

²⁵⁴ Ulus, “C.H.P. Adaylarının Yüzde Yetmiş Belli Oldu”, (10 Nisan 1950), 5.; Yeni İstanbul, “Memleket Haberleri: Partiler Adaylarını Dün Tesbit Ettiler”, (10 Nisan 1950), 2.; Zafer, “Adana’da”, 10 Nisan 1950, 1.

²⁵⁵ Zafer, “C.H.P. nin Namzet Listesi İlân Edildi”, (23 Nisan 1950), 1.; Zafer, “C.H.P. nin Namzet Listesi İlân Edildi”, (23 Nisan 1950), 6.

²⁵⁶ Cüneyt Arcayürek, “Bayar ve Menderes En Çok 200 Milletvekili Bekliyorlar, CHP’nin Yine İktidarda Kalacağını Varsayıyorlardı: DP Tek Başına İktidar Beklemiyordu”, (40 Yılın Ardından DP İktidarı), Cumhuriyet, (17 Mayıs 1990), 10.

²⁵⁷ Şengün Kılıç Hristidis - Ersel Ergüz, İsmail Hakkı Birler’in Anılarında Chp’li Yıllar (1946-1992), (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 24.

²⁵⁸ Ulus, “Milletimizin Verdiği Karar Pazar Günkü Seçimde Tecelli Etti: C.H.P. İktidarı Devrediyor”, (16 Mayıs 1950), 1.; Ulus, “C.H.P. İktidarı Devrediyor”, (16 Mayıs 1950), 3.

²⁵⁹ Yeni Adana, “İlimiz C.H.P., C.M.P., ve Hür. P. Teşkilatları Seçim Faaliyetini Hızlandırdı”, (19 Nisan 1957), 1.

²⁶⁰ Yeni Adana, “Seçimler 27 Ekim 1957 Pazar Günü Yapılacak”, (28 Haziran 1957), 1.; Yeni Adana, “D.P. Meclis Grubunda Varılan Karara Göre: Seçimler 27 Ekimde Yapılacak: Grup’ta İşbirliğini Önleyici Tedbirlerin Alınması İstendi: Meclis 11 Eylülde Nihai Kararını Verecek”, (6 Eylül 1957), 1.; Yeni Adana, “Meclis Dün Gece Feshedildi”, (12 Eylül 1957), 1.; Bilâ, CHP Tarihi (1919- 1979), 307.; Kili, 1960-1975 Döneminde, 126.

Partilerin aday belirleme sürecinde Kemal Satır'ın Adana'dan ön seçimi kazanacağına kesin gözüyle bakılmıştır.²⁶¹ 29 Eylül 1957'de yapılan ön seçim sonucunda Kemal Satır Adana adaylığını kazanmıştır.²⁶² Ön seçimleri değerlendiren Yeni Adana gazetesine göre, bu yoklamalardan Adanalıların çok memnun olduğu iddia edilmiştir.²⁶³ Ön seçim sonuçları CHP genel merkezine gelmeye başlamasıyla²⁶⁴ birlikte CHP aday tespit sürecine girilerek Adana'dan Kemal Satır'ın adaylığına kesin gözüyle bakılmıştır.²⁶⁵ Tam listenin ise 6 Ekim 1957 tarihinde açıklanacağını duyurulmasından sonra Ulus gazetesinin 4 Ekim 1957 tarihli haberine göre CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in duyurduğu taahhünameyi milletvekilliği kesinleşmeden önce Kemal Satır'ın da imzalaması²⁶⁶ milletvekilliğinin kesinleştiğinin bir işareti olmuştur. 6 Ekim 1957 tarihinde Yüksek Seçim Kurulu tarafından açıklanan CHP listesine göre Kemal Satır Adana'dan milletvekili aday olmuştur.²⁶⁷

Kemal Satır'ın milletvekili adaylığı kesinleştikten sonra katılacağı ilk miting Yeni Adana gazetesinin duyurusuna göre 6 Ekim 1957 tarihinde²⁶⁸ Kuruköprü'de yapılmıştır.²⁶⁹ Bu mitingi izleyen Cumhuriyet ve Vatan gazeteleri Satır'ın sadece nasıl çok partili hayata geçtiğini anlattığını kaydetmiştir.²⁷⁰ Ancak Yeni Adana gazetesi, Kemal Satır'ın bunların yanı sıra işçi meselelerine

²⁶¹ *Milliyet*, “Köylü Partisi Seçimlere Girmiyor”, (29 Eylül 1957), 5.

²⁶² *Ulus*, “Adana”, (30 Eylül 1957), 5.; *Yeni Adana*, “C.H.P. Adana Mebus Adayları Dün Belli Oldu”, (30 Eylül 1957), 1.; *Yeni Adana*, “Şehir Haberleri: C.H.P. Adana Mebus Adayları”, (30 Eylül 1957), 2.; *Vatan*, “Muhallif Aday Yoklamaları”, (1 Ekim 1957), 1.; *Vatan*, “Muhallif Aday Yoklamaları”, (1 Ekim 1957), 5.

²⁶³ *Yeni Adana*, “Adana C.H.P. Aday Yoklamasının Neticeleri Memnunluk Uyandırdı”, (1 Ekim 1957), 1.; *Yeni Adana*, “Adana C.H.P. Aday Yoklamasının Neticesi”, (1 Ekim 1957), 2.

²⁶⁴ *Milliyet*, “Muhallif Parti Adayları”, (2 Ekim 1957), 1.

²⁶⁵ *Ulus*, “C.H.P. Adayları Tesbit Edildi”, (3 Ekim 1957), 1.; *Vatan*, “C.H.P. 13 İlde Daha Aday Seçti”, (3 Ekim 1957), 1.

²⁶⁶ *Yeni Adana*, “Muhallif Parti Aday Listeleri Üzerindeki Çalışmalar Devam Ediyor: CHP. Nin Aday Listesi Pazar Günü Çıkacak”, (4 Ekim 1957), 1.; *Yeni Adana*, “Muhallif Parti Aday Listesi”, (4 Ekim 1957), 4.; *Ulus*, “CHP. Adana Adayları Taahhüt Etiler”, (4 Ekim 1957), 1.; *Ulus*, “Adana Adayları”, (4 Ekim 1957), 3.

²⁶⁷ *Ulus*, “Yüksek Seçim Kuruluna Verilen C.H.P. Aday Listesi Dün Açıklandı: Adayların Tam Listesini Veriyoruz”, (6 Ekim 1957), 1.; *Vatan*, “CHP Aday Listesinin Tamamı Dün İlan Edildi”, (6 Ekim 1957), 1.;

Milliyet, “C.H.P. Listeleri Dün İlan Edildi”, (6 Ekim 1957), 1.; *Ulus*, “Yüksek Seçim Kuruluna Verilen C.H.P. Aday Listesi Dün Açıklandı: Adayların Tam Listesini Veriyoruz”, (6 Ekim 1957), 1.; *Vatan*, “CHP Aday Listesinin Tamamı Dün İlan Edildi”, (6 Ekim 1957), 1. *Ulus*, “C. Halk Partisi Adaylarının Tam Listesi”, (6 Ekim 1957), 3.; *Milliyet*, “C.H.P. Listeleri Dün İlan Edildi”, (6 Ekim 1957), 1.

²⁶⁸ *Yeni Adana*, “C.H.P. nin Beklenen Mitingi Yarın Yapılıyor”, (5 Ekim 1957), 1.

²⁶⁹ *Yeni Adana*, “C.H.P. Dün İlk Açık Hava Toplantısını Kuruköprüde Yaptı: Dr. Satır, Dedi Ki: “Biz Milletin İktidardan Bıktığına Kaniyiz”, (7 Ekim 1957), 1.

²⁷⁰ *Cumhuriyet*, “Adana’da”, (7 Ekim 1957), 5.; *Vatan*, “Adana Mitingi”, (7 Ekim 1957), 5.

değinerak sendikaların kapatılmasının doğru olmadığını, CHP'nin amacının sadece iktidara gelmek değil DP'nin hesapsız kitapsız harcamalarına da dur demek olduğunu ifade ettiğini bildirmiştir.²⁷¹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, imzaladığı taahhüde uygun bir konuşma yaptığı gözlemlenmiştir. Bütün partilerin aday listeleri yayımlandıktan sonra²⁷² CHP'nin *halka inme politikasına* uygun olarak Kemal Satır, 14 Ekim 1957'de Kozan ilçesinin İmamoğlu ve Gazi köyünde yapılan CHP mitingine katılmıştır. Burada yaptığı konuşmada Satır, iktidarın 7,5 yıldır CHP'nin ikazlarına kulak asmadığını, DP'nin elinde olan başka memleketlerde olsaydı oranın cennete döneceğini ve iktidar partisinin hiçbir vaadini tutmadığını belirtmiştir.²⁷³ 16 Ekim 1957 tarihinde ise hem Osmaniye hem de Kadirli mitinglerine katılan Kemal Satır, DP'nin son Adana mitingine değinerak CHP'nin hür adalet isteminin DP'nin işine yarayacağını söyleyerek tarihten örnekler vermiştir.²⁷⁴ Adana'da seçim çalışmalarına devam eden Satır, 18 Ekim 1957'de Bahçe, Yeniköy ve Haruniye mitinglerine katılmıştır.²⁷⁵ Ancak burada yaptığı konuşmalar hakkında bilgi edinilememiştir. Daha sonra 20 Ekim 1957 tarihinde Adana CHP mitinginde yaptığı konuşmada Kemal Satır, hem CHP'nin iktidarı nasıl devrettiğine hem de hayat pahalılığına değinerak CHP'nin ailelerin ıstırap çekmesini istediğini söyleyerek milletin vicdanının parayla satın alınamayacağını iddia etmiştir.²⁷⁶ Satır'ın konuşması incelendiğinde, bir noktada olabilecek seçim yolsuzluklarına dikkat çekildiği anlaşılmıştır.

23 Ekim 1957 tarihinde seçim faaliyetleri sona ermiştir.²⁷⁷ 26 Ekim 1957'de seçimlerin planlandığı gibi 27 Ekim 1957 tarihinde yapılacağı duyurulmuştur.²⁷⁸ Belirtilen tarihte seçim yapılmıştır.²⁷⁹ Ertesi gün alınmaya başlanan sonuçlara göre CHP; Ankara, Adana, Elazığ, Kars, Malatya Ordu,

---

²⁷¹ *Yeni Adana*, "Biz Milletin İktidardan Bıktığına Kaniyiz", (7 Ekim 1957), 2.

²⁷² *Vatan*, "Partilerin Aday Listeleri", (8 Ekim 1957), 4.

²⁷³ *Yeni Adana*, "C.H. Partisi Adana Teşkilâtı Dün Muhtelif Yerlerde Miting Yaptı: Yeniden C.H.P. Ne Geniş İltihaklar Oldu", (14 Ekim 1957), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. nin Yaptığı Mitingler", (14 Ekim 1957), 2.

²⁷⁴ *Yeni Adana*, "CHP. Adana Teşkilâtı Dün De Osmaniye ve Kadirli'de Miting Yaptı", (16 Ekim 1957), 1.; Teoman Karahun, "Adana", *Ulus*, (16 Ekim 1957), 6.

²⁷⁵ *Yeni Adana*, "CHP. Dün Bahçe ve Feke'de Birer Miting Yaptı", (19 Ekim 1957), 1.

²⁷⁶ Kayhan Sağlamer, "Kasım Gülek İyileşti", *Cumhuriyet*, (21 Ekim 1957), 1,5.

²⁷⁷ *Vatan*, "Seçim Faaliyetleri Dün Sona Erdi", (24 Ekim 1957), 1.

²⁷⁸ *Vatan*, "Seçimler Yarın", (26 Ekim 1957), 1.

²⁷⁹ *Ulus*, "Milletvekillerimizi Bugün Seçiyoruz", (27 Ekim 1957), 1.; *Vatan*, "Genel Seçimler Bugün Yapılıyor", (27 Ekim 1957), 1.

Sivas, Tunceli Uşak, Niğde, Hatay, Tokat, Mardin, Erzincan Urfa ve Van'da seçimleri kazanmıştır.²⁸⁰ Ayrıca Adana'da da DP'yi 25 bin oy farkla geçtiği anlaşılmıştır.²⁸¹ Bu seçim, Adnan Menderes'in "*Allah bize bir daha bu günü göstermesin*" dediği bir seçim olmuştur.²⁸² Bu seçimin sonunda ağır oturluk bir liste ile her şeyi çözümleyeceğini düşünen CHP²⁸³ ağır bir darbe olarak iktidar olma şansını kaybetmiştir.²⁸⁴ Gazetelerdeki haberlerde, CHP'nin milletvekili sayısı 171 olarak ilan edilmiş, Kemal Satır da 7 yıl aradan sonra tekrar meclise girmiştir.²⁸⁵

Seçim sonuçlarının kesin olarak açıklanmamasına rağmen CHP'nin 16 Adana milletvekilliğinin tamamını aldığı anlaşılmıştır.²⁸⁶ Bu arada 1 Kasım 1957 tarihinde TBMM açılmıştır.²⁸⁷ Meclisin çalışmaya başlamasıyla birlikte CHP cumhurbaşkanı seçimine katılmama kararı alıp²⁸⁸ bu kararı uygularken²⁸⁹ Kemal Satır'ın da bu karara uyduğu görülmüştür.²⁹⁰

İtirazlar konusunda Vatan gazetesinin 10 Kasım 1957 tarihli haberine göre Adana seçimlerinin iptalinin olası olduğu iddia edilmiştir.²⁹¹ 31 Kasım 1957 tarihinde Kemal Satır, adına düzenlenen seçim mazbatasında genel olarak Adana seçimlerine itiraz edildiğinin belirtilmesi²⁹² bu iddiayı doğrulamıştır. Bunun üzerine 17 Aralık 1957'de Adana İl Seçim Kurulu tarafından Adana seçimleri

²⁸⁰ Vatan, "Mücadele Çetin Oldu", (28 Ekim 1957), 1.

²⁸¹ Yeni Adana, "CHP. Adana 25 Bin Rey Farkla DP'yi Mağlûp Etti", (28 Ekim 1957), 1.

²⁸² Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007), 248.

²⁸³ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 281.

²⁸⁴ Vatan, "D.P. İktidarı Yüzde 42 İle Aldı", (29 Ekim 1957), 1.

²⁸⁵ Ulus, "C.H.P. 21 İlde 171 Milletvekili Çıkardı", (29 Ekim 1957), 5.; Milliyet, "Yeni Milletvekilleri", (29 Ekim 1957), 5.

²⁸⁶ Fatma Alev Atayakul, *Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 420-421.

²⁸⁷ Vatan, "B.M. Meclisi Bugün Açılıyor: C.H.P. li Mebuslar Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Oy Kullanmayacak", (1 Kasım 1957), 1.

²⁸⁸ Vatan, "B.M. Meclisi Bugün Açılıyor", (1 Kasım 1957), 5.

²⁸⁹ Ulus, "XI. Dönem Büyük Millet Meclisi Dün Toplandı: C.H.P. Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Oy Kullanmadı", (2 Kasım 1957), 1.

²⁹⁰ Ulus, "C.H.P. Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Oy Kullanmadı", (2 Kasım 1957), 3.

²⁹¹ Vatan, "Adana Seçiminin İptal Edilmesi Muhtemel", (10 Kasım 1957), 1.

²⁹² TBMM Arşivi, SM_1302_1_11.

bozularak durumu Adana milletvekillerine bildirilmesi istenmişse de²⁹³ yapılan incelemeler sonucunda seçimlerin yenilenmemesine karar verilmiştir.²⁹⁴

1957 seçimlerini kazanan Kemal Satır'ın TBMM'deki ilk faaliyeti, Mersin ve Gaziantep'te tutuklu olanlar için bir soru önergesi hazırlanmasına yardımcı olmaktır.²⁹⁵ Bundan sonra Satır, 11 Ocak 1958 tarihinde Ulaştırma Bakanı Fevzi Uçaner'e 1950-1957 yılları arasında armatörlere gemi almak için ne kadar döviz ayrıldığını, bu dövizlerle alınan gemilerin sahibinin kimler olduğunu sormuştur. Bunlara ne zaman Türk Bayrağı çekildiği, halen gemi almak isteyen armatörlere döviz ayrımının yapılıp yapılmadığı, armatör filonun durumu ve iyileştirilmesi için yapılması gerekenlerin neler olduğunun yanı sıra yeni gemilerde hangi şartların arandığı da soruları arasındadır. Kemal Satır'ın bu yazılı sorusuna 11 Ocak 1958'de yazılı olarak cevaplandıran Uçaner; döviz ayrımını Ulaştırma Bakanlığı yapmadığından bu konu hakkında bilgi veremeyeceğini, gemilere Türk Bayrağının çekiliş tarihinin cevaplara ek listede gönderildiğini ifade etmiştir. Gemi filomuzun toplam ağırlığının 658.465 gros ton olduğunu, bunların bütün iç nakliyatta faaliyette olmalarının yanında ithal ve ihraç malları da taşıdığını, filonun gençleştirilmesi üzerinde durulduğunu belirtmiştir. Gemilerin dışarıdan satın alınabilmesi için 1 Eylül 1953 tarih ve 4/1360 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında belirtildiği gibi Ulaştırma Bakanlığının iznine bağlı olarak dışarıdan alınacak gemilerde yolcu gemilerinin en fazla 20 yaşında, yük gemilerinin en fazla 25 ve tankerlerin en fazla 16 yaşında olma şartı arandığını iddia etmiştir. Satın alınan gemilerin üretildikleri ülkelerin en yüksek standardında olması, inşa ettirilen gemilerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin imzasının bulunduğu uluslararası anlaşmalara uygun olması gerektiği de ifade edilmiştir.²⁹⁶ Bazı sorularına cevap alamayan Kemal Satır, 6 Şubat 1959'da 1950'den 1957'ye kadar armatörlere ayrılan dövizlerle ilgili ve ithalatı kendi gemilerimizle yaparak ne kadar tasarruf ettiğimize dair sorularını bu sefer de Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a iletmiştir. Aynı tarihte bu sorulara yazılı olarak

²⁹³ *Yeni Adana*, "Adana Milletvekili Seçimleri İl Seçim Kurulunca Bozuldu", (17 Aralık 1957), s.1.; *Yeni Adana*, "Adana Milletvekili Seçimleri Bozuldu", (17 Aralık 1957), 4.

²⁹⁴ *Yeni Adana*, "Adana Seçimleri Yüksek Seçim Kurulunca Tasdik Edildi: Adana DP. Teşkilâtının Adana Seçimleri'nin Bozulması İçin Yapmış Olduğu Müracaat Reddolundu", (9 Ocak 1958), 1.

²⁹⁵ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Gaziantep ve Mersine Dair Soru Önergesi Hazırlıyor", (5 Kasım 1957), 1.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. Gaziantep ve Mersine Dair Soru Önergesi Hazırlıyor", (5 Kasım 1957), s.5.

²⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, XI. Devre, 1.Cilt Yirmi Dokuzuncu İnikat, (24 Ocak 1958), 535-538.

cevap veren Polatkan; bu soruların cevabını 24 Kasım 1958 tarihli 47830 sayılı yazıda bulacağını, bu tasarrufları isim şeklinde açıklamanın doğru olmayacağını bildirmiştir.²⁹⁷

31 Mart 1959 tarihinde ise yapılan müracaatlar sonucunda Atatürk'ün *Nutuk*'unun basımının tükendiğini öğrendiğini ifade eden Kemal Satır, bu eserin yeniden basılıp basılamayacağını Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye sormuştur. Bu soruya yazılı olarak 5 Haziran 1959'da cevap veren İleri, *Nutuk*'un 24 formadan oluşan 3. cildinin basıldığı diğer ciltlerinin de tükendikçe basılacağını belirtmiştir.²⁹⁸ Kemal Satır'ın soru önergelerine baktığımız zaman, meclis dışı kaldığı dönemlerinde kendi alanı olan Ulaştırma Bakanlığı ile alakalı soru sorması ve istediği cevap için uğraşması ve alanı olmasa dahi *Nutuk* hakkında soru sorması mecliste aktif olduğunu göstermiştir.

TBMM faaliyetleri içinde çok önemli bir yeri olan bütçe görüşmeleri için seçimin bitmesinden sonra çalışılmaya başlanarak 1958 bütçesinin toplam 4.596.710.809 lira olduğu ve bu bütçe içerisinde Ulaştırma Bakanlığı bütçesinin de 4.662.702 lira olarak belirlendiği anlaşılmıştır.²⁹⁹ Basılı halinin 1300 sayfa olduğu bütçe tasarısının³⁰⁰ bütçe komisyonundaki görüşmelerine 18 Aralık 1957'de başlanılmış³⁰¹ ve kabul edilmiştir. Komisyonun kabul ettiği bütçe görüşmelerine 19 Şubat 1958 tarihinde başlanmıştır.³⁰²

27 Şubat 1958 tarihinde CHP adına 1958 Ulaştırma bütçesi eleştirisini yapan Kemal Satır, Ulaştırma Bakanlığı bünyesindeki işletmelerin durumunun tam olarak bilinmemesinden dolayı sağlıklı bir değerlendirme yapılamadığı, bir kalkınmadan bahsediliyorsa bu araçların ön planda tutulması ve bu vasıtaların Cumhuriyet kazanımı olduğunun unutulmaması gerektiğini belirtmiştir. Satır'a göre demiryolu, hava yolu PTT'ye bakıldığında her kurumun bocalamasına

²⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, XI. Devre, 7. Cilt, 34. İnkat, (6 Şubat 1959), 78.

²⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, XI. Devre, 9. Cilt, 28. İnkat, (8 Haziran 1959), 620.

²⁹⁹ Vatan, "957'Ye Göre Yüzde 11 Artış ve Mülhakları İle Birlikte: Bütçe 4 Milyar 596 Milyon 710 Bin 809 Lira", (3 Aralık 1957), 1.; Vatan, "Bütçe 4 Milyar", (3 Aralık 1957), 5.

³⁰⁰ Vatan, "Bütçe Tasarısı 1300 Sayfa", (4 Aralık 1957), 1.; Vatan, "Bütçe Tasarısı 1300 Sayfa", (4 Aralık 1957), 5.

³⁰¹ Vatan, "Komisyon Bütçe Görüşmelerine Dün Başladı", (19 Aralık 1957), 1.; Vatan, "Komisyon Bütçe Görüşmeleri", (19 Aralık 1957), 5.

³⁰² Ulus, "Bütçe Görüşmeleri Bugün Başlıyor", (19 Şubat 1958), 1.; Ulus, "Bütçe Görüşmeleri", (19 Şubat 1958), 3.; Cumhuriyet, "M. Meclisi'nde Bütçe Bugün Görüşülüyor", (19 Şubat 1958), 5.

rağmen gereksiz personel alımı ve iyileştirmelerin plansız programsız yapılmasının kurumlara hiçbir fayda getirmediğini; aksine denizyolu, demiryolu ve havayolunun bundan zarar gördüğünü iddia etmiştir. Bu kurumlarda genelgelerin bir parti merkezinden gelen bir genelge gibi olmasından dolayı bunun Anayasaya aykırı olduğunu söylemiştir. Kemal Satır'ın konuşmasının ardından DP adına Ulaştırma bütçesini savunacak olan Rıza Çerçel, Satır'a teşekkür ederek konuşmaya başlamıştır. Çerçel'e göre asıl Satır'ın eleştirilerinin Anayasaya uymadığını iddia ettikten sonra DP'nin ulaştırma politikasının temelini sağlıklı ve emniyetli bir ilerlemeyle birlikte ulaştırma araçlarını uluslararası seviyeye çıkartmak olması gerektiğini belirtmiştir. Çerçel, bu amaçla tarifelerde değişiklik yapıldığını, aynı durumun deniz ve demiryollarında da uygulandığını ifade etmiştir. Ayrıca hava yolunda bunu askeri ve sivil havacılık ayırımına giderek başarıldığını, PTT'nin de modern aletlerle donatılarak uluslararası bir seviyeye gelmesine çalışıldığını ve bunların da hazırlanan bütçelerle yapıldığını belirtmiştir. Tekrar söz alan Kemal Satır, bu anlatılanların sanki yeni bir şey olarak önlerine konduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine söz alan Ulaştırma Bakanı Fevzi Uçaner'e göre Satır, konuşmaya çok iyi başlamışsa da sonunda siyasete bulaştırdığını, hiçbir kurumda karışıklık olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Satır'ın sadece kendini düşünerek demiryolundan bahsetmesine rağmen DP döneminde de demiryolunun unutulmadığını 12.000 km demiryolu ve 22.000 geçidin açıldığını söylemiştir. Bu rakamlar karşısında Kemal Satır'ın mahcup olacağını, aynı durumun denizcilik için de geçerli olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine kürsüye gelen Satır, kendisinin politika yapmadığını, Ulaştırma Bakanlığına ait bilgilerin 1950'ye kadar olan kısmının zaten kendisinde de bulunduğunu, geri kalanı da gazetelerden takip ettiğini, DP'nin her zaman kendini haklı göstermeye çalıştığını belirtmiştir. Rize Milletvekili Osman Kavrakoğlu, CHP sözcülerinin sadece demiryolundan bahsettiğini ancak ulaştırma aracı olarak kara ve havayolunu da eklemek gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Satır, CHP'nin de gemi aldığını hatırlatmasına atıfta bulunan Kavrakoğlu CHP'nin anca hayal gördüğünü iddia etmiştir.³⁰³ Bu konuşmalara baktığımız zaman, hem Kemal Satır'ın hem de diğer konuşmacıların geçmişten kopamadıkları görülerek teknik öneri ve bilgi paylaşımına açık olmadıkları

---

³⁰³ TBMM Zabut Ceridesi, XI. Devre, 2. Cilt, 28. İnikat, (27 Şubat 1958), 1020-1033.

anlaşılmıştır. CHP'nin kırmızı oy verdiği 1958 bütçe görüşmeleri 1 Mart 1958'de sona ermiş olup bütçe DP'nin oylarıyla kabul edilmiştir.³⁰⁴

1959 Bütçesi için 17 Aralık 1958 tarihinde bütçe komisyonunda başlayan görüşmeler³⁰⁵ uzunca bir süre devam ederek³⁰⁶ 13 Şubat 1959 tarihinde sona ermiştir.³⁰⁷ Aynı gün CHP Meclis Grubu toplanarak bu görüşmenin bir iktidar hazırlığı olacağı düşünülerek bütçeyi ihtisas alanlarına uygun kişilerin eleştirmesine karar verilmiştir.³⁰⁸ Bu kararın ardından Ulaştırma Bakanlığını Kemal Satır'ın eleştirmesi uygun bulunmuştur.³⁰⁹ 16 Şubat 1959'da meclise gelen ve 700 sayfalık kitap halinde milletvekillerine dağıtılan bütçenin 5.980.630.000 lira olduğunu anlaşılmıştır.³¹⁰ 17 Şubat 1959 tarihinde bütçeyi görüşmek için toplanan meclis görüşmelere 20 Şubat 1959'da başlamaya karar vermiştir.³¹¹

20 Şubat 1959 tarihinde başlayan bütçe görüşmelerinin³¹² 6. gününde Ulaştırma Bakanlığı bütçesi incelenmiştir. Bu konu hakkında konuşan Kemal Satır, bugün görüşülen bütçenin 5-10 milyon olduğunu ancak bunun gerçeği yansıtmadığını denizyolu, demiryolu ve havayoluna ait bazı işletmelerin 1953'ten sonra İktisadi Devlet Teşekkülleri adı altında bir düzenlemeyle Ulaştırma Bakanlığından ayrılmasından ötürü bu kuruluşlarla ilgili bilgilerden mahrum olarak bunların eleştirisini yapamadığını iddia etmiştir. Satır'a göre, Ulaştırma Bakanlığının sadece devlet kuruluşlarını değil özel işletmeler sınıfına giren Adana-Ankara Demiryolunu da kontrol etmeye çalışmasına rağmen teknik personel eksikliğinden ötürü gereğince yapılamamıştır. Satır'ın yaptığı incelemelere göre Ulaştırma Bakanlığı üstlendiği görevleri yerine getirememiş, demiryolları için birçok reklam vasıtasıyla duyurduğu 10 yıllık kalkınma

³⁰⁴ *Yeni Adana*, "Muhalefet 1958 Senesi Bütçesine Kırmızı Oy Verdi", (1 Mart 1958), 1.; *Ulus*, "Ulaştırma Bütçesinde C.H.P. nin Tenkidleri", (1 Mart 1958), 1.; *Ulus*, "Ulaştırma Bütçesinde C.H.P. nin Tenkidleri", (1 Mart 1958), 3.

³⁰⁵ *Yeni Adana*, "Bütçe Komisyonunda: Bugün Bütçe Tasarısının Müzakeresine Başlıyor", (17 Aralık 1958), 1.

³⁰⁶ *Yeni Adana*, "Bütçe Komisyonu Müzakereleri", (27 Aralık 1958), 1.

³⁰⁷ *Yeni Adana*, "Bütçe Görüşmeleri Dün Sonuçlandı", (13 Şubat 1959), 1.

³⁰⁸ *KİM*, "İç Olaylar: Millet: Mücadele Çetin Olacak", S.38, (13 Şubat 1959), 4.

³⁰⁹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Bütçe: Cezbe İçinde Kalkınma", (14 Şubat 1959), 10.

³¹⁰ *Yeni Adana*, "959 Malî Bütçe Tasarısı Meclise Sevkediliyor: Milletvekillerine Dağıtılan Bütçe Tasarısı ve Komisyon Raporu 700 Sahifelik Bir Kitap Halinde: Denk Bütçe 5.986. 630.000 Lira", (16 Şubat 1959), 1.

³¹¹ *Yeni Adana*, "Bütçe Görüşmeleri 20 Şubat'a Bırakıldı", (17 Şubat 1959), 1.

³¹² *Yeni Adana*, "Bütçe Kanun Tasarısı Bugün Görüşülüyor", (20 Şubat 1959), 1.

planının gerçekleşmemiştir. Satır'a göre sadece demiryolları tarifelerinde zam yapıldığı, demiryollarının planları için 2 milyar lira gerekmesine rağmen devalüasyonla bunun 6 milyara çıkmasından dolayı da gerçekleşmesi imkânsızdır. Kemal Satır, bu ulaşım aracının günden güne çürümeye terkedildiğini, rayların çok kötü olduğunu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınan demiryolunun getirisi artsa da bunun işletmeye bir fayda sağlamadığını ifade etmiştir. Ayrıca PTT memurlarının büyük fedakârlıklarla çalışmasına rağmen yılda iki çift ayakkabı isteklerinin dahi karşılanmadığını iddia eden Satır, süresini doldurduğu için kürsüden ayrılmıştır.³¹³

Kemal Satır'dan sonra bütçeyi savunmak üzere DP adına İzmir Milletvekili Muammer Çavuşoğlu söz almıştır. Çavuşoğlu'na göre Satır'ın, konuşmalarını akıl süzgecinden geçirmediği için insafli davranmadığını iddia etmiş olsa da Ulaştırma Bakanlığının sorumluluğu doğru tanımladığını, DP'nin de en kısa zamanda İktisadi Devlet Teşekküllerini düzenleyen bir kanun tasarısı hazırlayacaklarını söylemiştir. DP zamanında gelişen ulaşım araçları olan karayolu ve denizyolu hakkında bilgi veren Çavuşoğlu, II. Dünya Savaşı'ndan Satır'ın Ulaştırma Bakanlığı da dâhil olmak üzere geçen zamanda demiryolu için hiçbir şey yapılmadığından dolayı her senenin yükü bir sonraki seneye aktarıldığından bir çıkmaza girildiğini iddia etmiştir. Kemal Satır'ın konuşmasına bir başka cevap da Bilecik Milletvekili Yümnü Üresin'den gelmiştir. Üresin, Satır'ın denizyolu ve havayolu gibi geniş sermayeli idareleri incelenmediğine dair sözlerinin dikkate alınmamasını istemiştir. Yine Artvin Milletvekili Yaşar Gümüşel de Satır'ın devlet memurlarına değinerek PTT memurlarının kötü durumda olduğunu iddia ettiğini belirtmiştir. Gümüşel, o günkü PTT çalışanlarının çalıştıkları yeri gururla söylediklerini ayrıca demiryolu emniyetinin de Satır'ın döneminden çok daha iyi olduğunu belirtmiştir. Gümüşel, bu durumu Satır'ın bildiğini ancak kürsüye geldiğinde partisini korumak için böyle konuşmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Bu konuşmalardan sonra Kemal Satır, tekrar söz almıştır. Bu konuşmasında Satır, insafa gelecek bir cümle kurmadığını, CHP'nin de iktidarı devretmeden önce karayolu planlarının olduğunu, şu an kendilerinin icraatı olarak lanse ettikleri Haydarpaşa rıhtımı, Zonguldak limanı gibi projelere CHP zamanında

³¹³ *TBMM Zabut Ceridesi*, XI. Devre, 7. Cilt, 46. İnikat, (26 Şubat 1959), 1014-1019.

başlandığını ifade etmiştir. DP'nin zamlarla ulaşımı bunalttığını, CHP'nin iktidarı devrettiği zaman 300 km'lik bir demiryolu malzemesi bulunduğunu, DP'nin de 300 km'lik bir malzeme alarak bunu 600 km'ye çıkarttığını ifade etmiştir. Ancak 600 km'yi DP'ye mal ettiklerinden dolayı insafli olması gerekenin kendisi değil DP'li sözcüler olduğunu iddia etmiştir. Satır'ın ardından söz alan Devlet Bakanı ve Ulaştırma Bakanı Vekili Muzaffer Kurbanoglu da Satır'a eleştirilerini akıl süzgecinden geçirmesi gerektiğini söylemiştir.³¹⁴ Konuşmalar bittikten sonra yapılan oylama sonucunda Ulaştırma Bakanlığı bütçesi DP'nin çoğunluğu ile kabul edilmiştir.³¹⁵ Bu konuşmalara baktığımız zaman, her ne kadar DP'li sözcüler konuşmalarına siyaset karıştırırsa da aynı oranda Satır'ın da geçmişten kopmadığı karayolu, limanlar gibi konularda eleştirilerinin eksik olduğu gözlenmiştir.

1958 yılında meclis tatili bitmeden önce CHP Grup Başkanvekillerinin seçimine odaklanan CHP'de³¹⁶ Faik Ahmet Barutçu'nun Grup Başkanvekilliğine kesin gözüyle bakılırken Nüvit Yetkin'in Grup Başkanvekilliği şüpheli görülerek yerine Kemal Satır, Hıfzı Oğuz Bekata, Ferda Güley, Suphi Baykam ve Ahmet Sırrı Hocaoglu'nun aday olacağı konuşulmaya başlanmıştır.³¹⁷ 31 Ekim 1958 tarihli Cumhuriyet gazetesi haberine göre 1 Kasım 1958'de toplanacak olan CHP Meclis Grup Başkanvekilliğine Kemal Satır ve Avni Doğan'ın kendi istekleriyle aday olduğu bildirilmiştir.³¹⁸ Aynı tarihli Milliyet gazetesinde Barutçu ve Gülek taraftarlarının çarpışacağı ve Gülek taraftarlarının adaylarının Kemal Satır ve Turhan Feyzioğlu olduğu iddia edilmiştir.³¹⁹ Ancak KİM dergisinin görüştüğü Kemal Satır, hem Cumhuriyet hem de Milliyet gazetelerindeki haberleri yalanlayarak aday olmadığını belirtmiştir.³²⁰ Buradan gazetelerin ya kaynakları güvenilir olmadığı ya da yalan haber yapılarak Kemal Satır'ın buna alet edilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır.

³¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, XI. Devre, 7. Cilt, 46. İnkat, (26 Şubat 1959), 1019- 1024.

³¹⁵ Ulus, "Basın- Yayın Bütçesinde Kavgalar Oldu", (27 Şubat 1959), 1.; Ulus, "Basın- Yayın Bütçesinde Kavgalar Oldu", (27 Şubat 1959), 4.

³¹⁶ Cumhuriyet, "Ankara'da Siyasî Faaliyet Artıyor", (28 Ekim 1958), 5.

³¹⁷ Milliyet, "D.P. Grubu Adaylarını Tesbit Etmeye Başladı", (30 Ekim 1958), 5.

³¹⁸ Cumhuriyet, "Büyük Millet Meclisi Yarın Çalışmalarına Başlıyor", (31 Ekim 1958), 1.; Cumhuriyet, "Büyük Millet Meclisi Yarın Çalışmalarına Başlıyor", (31 Ekim 1958), 5.

³¹⁹ Milliyet, "DP ve CHP Grubu Bugün Toplanıyor", (31 Ekim 1958), 5.

³²⁰ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. :Tecrübelerden Faydalanmak", (7 Kasım 1958), 13.

XI. Dönem TBMM çalışmaya başlamasından sonra ihtisas komisyonlarının 15 Kasım 1957 tarihinde seçilmesi uygun görülmüştür.³²¹ Ancak ihtisas komisyonu seçimi 21 Kasım 1957’de yapılarak³²² Kemal Satır, 341 oy alarak Ulaştırma Komisyonuna seçilmiştir.³²³ Satır’ın Ulaştırma Komisyonuna seçilmesine rağmen bu dönemde hem bütçe hem de ulaştırma komisyonu toplantılarına katıldığı anlaşılmıştır. Bunun ilk ispatı 17 Ocak 1958 gecesı hükümetin bütçe Komisyonuna İmar Bakanlığının tahsisatının karşılığının belirlenmesi için gönderdiği aktarmadır. Burada yapılan görüşmelerde Satır da konuşmuş ve sonuç olarak ilgili hükümet sözcüsünün bilgi vermesi kararlaştırılmıştır.³²⁴ İkinci olarak 19 Ocak 1958’de Bayındırlık Bakanlığı bütçesi bütçe komisyonunda konuşulması esnasında Kemal Satır söz almıştır. Satır, ihale bedelleri ile maliyet arasında ciddi bir fark olduğunu ve güney demiryolunun Suriye’den geçen kısımlarının Türkiye sınırları içinde inşa edilmesini istemesine rağmen seçim bölgesine yakın olan İskenderun ve Mersin limanları hakkında konuşmamasına³²⁵ bir anlam verilememiştir. Bütçe Komisyonu’nda Bayındırlık Bakanlığı bütçesi görüşmelerine 20 Ocak 1958 tarihinde de devam edilmiştir. Görüşmeler esnasında söz alan Satır, çabuk kalkınmak isteniyorsa şehir imarı gibi gereksiz harcamalardan kaçınarak fabrikaların hammadde ihtiyacını karşılamak gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle çekilen ıstıraplara son verilmesini söylemesi³²⁶ görevi şehirleri güzelleştirmek olan bir bakanlık bütçesinde olması, çok daha ilginç olmuştur.

Ulaştırma Komisyonunda Satır’ın ilk faaliyeti, 28 Ocak 1959 tarihinde Ulaştırma Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde demiryolu rayların yarısından fazlasının ömrünü tamamladığını, demiryolu kalkınma planı için TCDD’nin yerli gücü olmadığını söylemesi olmuştur.³²⁷ Kemal Satır’ın konuşması incelendiğinde, bir nevi 1959 Ulaştırma bütçesi görüşmelerine hazırlık yaptığı anlaşılmıştır. Satır’ın katıldığı tek Ulaştırma Komisyonu toplantısı Başbakan

³²¹ *Vatan*, “Meclis, Komisyon Seçimini Yarın Yapacak”, (14 Kasım 1957), 1.

³²² *Ulus*, “Yeni Kabine Dün De Belli Olmadı”, (21 Kasım 1957), 3.

³²³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI. Devre, 1. Cilt, 5. İnikat, (22 Kasım 1957), 36.

³²⁴ *Cumhuriyet*, “İmar Bakanlığının Makam Tahsisatına Dair Teklif Komisyonunda Görüşülmedi”, (18 Ocak 1958), 3.

³²⁵ *Cumhuriyet*, “İskenderun ve Mersin Limanları”, (19 Ocak 1958), 1.; *Cumhuriyet*, “İskenderun ve Mersin Limanları”, (19 Ocak 1958), 5.

³²⁶ *Cumhuriyet*, “Opera Binası Meselesi Bütçe Komisyonunda Görüşüldü”, (20 Ocak 1958), 1.; *Cumhuriyet*, “Opera Binası Meselesi Bütçe Komisyonunda Görüşüldü”, (20 Ocak 1958), 5.

³²⁷ *Milliyet*, “C.H.P. Trenlere Yapılan Zammı Tenkid Etti”, (28 Ocak 1959), 5.

Adnan Menderes'in 1 Nisan 1957 tarihli Tavşanlı-Tunçbilek şube hattının TCDD'ye devri hakkındaki dilekçesinin görüşülmesidir. Bu dilekçenin gerekçesi ise belirtilen yolun 1942 yılında Etibanka yaptırılmasına rağmen dönemin şartlarından dolayı devrin gerçekleşmemesidir. 6 Haziran 1958 ilgili dilekçe Ulaştırma Komisyonunda görüşülerek oy birliği ile kabul edilmiştir.³²⁸

29 Ocak 1959'da milletvekili maaşları konusunun parti meclisindeki görüşmelerine katılan Satır, her türlü sıkıntıyı milletle birlikte çekeceklerini söylemesiyle³²⁹ bu kanuna karşı olduğunu belirtmiştir. 16 Şubat 1959 tarihinde Ankara Milletvekili Ubeyde Elli ve 14 arkadaşı *1757 Sayılı Kanuna Ek 5142 Kanunun 6478 Numaralı Kanunla* değiştirilen birinci maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun teklifinin görüşülmesine Kemal Satır da katılmıştır. Bu kanun teklifiyle milletvekillerinin artan harcamaları göz önünde bulundurarak milletvekili harcırahlarının birinci dereceden devlet memurunun bir yıllık maaş ve tahsisatının 1/12'sini geçmeyecek şekilde yeniden düzenlenmesi istenmiştir. Kanun tasarısının görüşülmesi esnasında kanun teklifinin komisyona havalesi milletvekilleri arasında ciddi tartışmalara yol açması üzerine söz alan Satır, komisyon görüşünün önemli olduğunu söyledikten sonra kanunu doğru bulduğunu iddia ederek lehte konuşma yapmak istemiştir. Ancak meclis başkanı, buna lehte yeterince konuşma olduğu düşüncesiyle izin vermemesi üzerine Kemal Satır, bu sefer de usul hakkında konuşmak istemiş ancak aynı gerekçe ile yine izin alamamıştır.³³⁰

17 Şubat 1960 tarihinde Samet Ağaoğlu hakkında³³¹ CHP'li milletvekilleri 26 Mart 1959 tarihinde 1955-1956 yıllarında SEKA'da Amerika (İ.C.A) yardımıyla alınan 550.000 selüloz odunu ihalesinde yolsuzluk yapılarak dönemin Sanayi Bakanı Samet Ağaoğlu'nun eniştesi Verner Taşenbreker'e çıkar sağladığı iddia edilmiştir. Aynı surette 200.000 dolarlık bir (İ.C.A) yardımıyla satın alınmasına karar verilen Graft selülozun ilk ihaleyi kazanan firmadan

---

³²⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI. Devre, 9. Cilt, 80. İnkat, (12 Haziran 1959), İçtima 2, Tavşanlı-Tunçbilek Demiryolu Şube Hattının Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesine Devri Hakkında Kanun Lâhiyası ve Ulaştırma Komisyonu Raporu.

³²⁹ *Cumhuriyet*, "Mebus Maaşları Artıyor Mu?", (29 Ocak 1959), 1.

³³⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI. Devre, 7. Cilt, 38. İnkat, (16 Şubat 1959), 212-223.

³³¹ *Cumhuriyet*, "Ağaoğlu Hakkındaki Önerenin Görüşülmesi 10 Saat Sürdü", (18 Şubat 1960), 1.; *Cumhuriyet*, "Ağaoğlu Hakkındaki Önerenin Görüşülmesi 10 Saat Sürdü", (18 Şubat 1960), 5.

alınarak birtakım usulsüz işlemlerden sonra yine Verner Taşenbreker'e çıkar sağlandığı tespit edilmiştir. Bu yüzden Samet Ağaoğlu ve bu işte ortaklık edenler hakkında cezai ve mali işlemlerin başlayabilmesi için meclis araştırma komisyonun kurulması istenmiştir. Bu konu hakkında Samet Ağaoğlu uzun bir savunma yaptıktan sonra müzakerenin yeterliliği aleyhinde konuşan Satır, bugün konuşulan konunun ve konuşulma tarzının meclisin manevi şahsını rencide ettiğini, bundan böyle politikaya atılan herkesin mal beyanında bulunması için bir kanun tasarısı hazırlanmasını istemiştir. Bu arada meclis başkanı, yeterlilik üzerinde konuşması gerektiğini hatırlatmasına rağmen Kemal Satır, mal beyanı hakkında konuşmaya devam ederek tartışmadan meselenin özüne inilemediği ve yeterlilik aleyhinde olduğunu belirtmek için bunlara değinilmesinin yerinde olacağını belirtmiştir. Satır'ın konuşmasından sonra yapılan oylama sonucunda DP'nin oylarıyla meclis soruşturması açılmamasına karar verilmiştir.³³² Kemal Satır'ın konuşmasına bakıldığı zaman konuyla alakalı isimlerin geçmediği, gereksiz bir şekilde derine inen bir konuşma yapmasına rağmen Türk siyasetinde önemli bir tartışma konusu olan *mal beyanı* konusuna temas ettiği anlaşılmıştır.

Kemal Satır'ın bu dönemde TBMM içi son faaliyeti Kıbrıs Meselesi hakkındaki görüşmelerde İsmet İnönü'ye yardımcı olmasıdır. Akdeniz'de stratejik bir öneme sahip olan Kıbrıs, çeşitli süreçlerin ardından İngiltere tarafından ilhak edilmiştir.³³³ Ancak adayı elinde tutmakta zorlanan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan ile birçok görüşme gerçekleştirmiştir.³³⁴ Yaşanan bu gelişmelerden sonra 5-11 Şubat 1959 Zürih'te yapılan toplantılar sonucunda,

³³² *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI. Devre, 11. Cilt, 39. İnkat, (17 Şubat 1960), 1012-1087.

³³³ Bu konu hakkında bilgi edinmek için bakınız: Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.; Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878): 300 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış*, Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ocak 1994.; Lord Kinnross, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander, İstanbul: Altın Kitaplar, 1994.; Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1950-1960), *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, 1, haz. Sina Akşin vd. (İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005.) 1/215-226.; Nuri Çevikel, "Osmanlı Devleti'nde Kıbrıs'ın Statüsü ve Osmanlı'nın Kıbrıs Politikası (1570-1878), *Türk Dış Politikası: - Osmanlı Dönemi-*, ed. Mustafa Bıyıklı, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008), 1/181-218.; Sabahattin Özel, "Atatürk Dönemi Türkiye Yunanistan İlişkileri", *Türkler*, ed. Hasan Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 16/1171-1189.; Cihat Göktepe, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960), *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara: Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politikası)*, ed. Adem Çaylak vd., (Ankara: Savaş Kitap, 2011), 361-394.

³³⁴ Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959: Türk Hükümeti ve Kamu Oyununun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1963), 400-413, 472, 477, 480-481.; Arslan, *Türk Parlamento Tarihi XI. Dönem (1957-1960)*, 315.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verilerek Türkiye-İngiltere-Yunanistan arasında Garanti Antlaşması ve Türkiye-Yunanistan arasında İttifak ve Centilmenlik Antlaşmaları imzalanmıştır.³³⁵ Böylelikle Kıbrıs yeni bir statüye kavuşmuştur.

Bu anlaşmaların TBMM'de görüşülmesi için toplanma kararı verilmesinden sonra CHP bir toplantı yaparak anlaşmalardan memnuniyetini bildirme kararı almasına rağmen³³⁶ görüşmenin olacağı gün CHP'nin erteleme istemesi³³⁷ verdiği karardan pek de emin olmadığını göstermiştir. 4 Mart 1959 tarihinde, TBMM'de saat 15.00'te başlayan Kıbrıs görüşmelerinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü çeşitli isteklerde bulunmuştur. Bunlar; yapılan anlaşmalarda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ileride Yunanistan'a katılması halinde hukuki ve fiili teminatların güvence altına alınması, Kıbrıs'taki Türk nüfusun ekonomik anlamda Rum cemaatinden geri kalmasını önlemek maksadıyla yapılması gerekenler için Türkiye'ye verilecek yetki ve yaptırımların tamamlanmasını istemesidir.³³⁸ Bunun üzerine Adana Milletvekili Kemal Satır meclisten alınması istenen kararlar için verilen önergelerin oya konmasını istemiştir. Yapılan tartışmalar sonucunda İnönü'nün belirttiği hususlar dikkate alınmayarak hükümetin politikası kabul edilmiştir.³³⁹ Bunun sonucunda bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuşsa da başına Makarios'un getirilmesi ENOSİS'in daha da şiddetleneceğini göstermiştir.³⁴⁰

Kemal Satır, 1951 ara ve 1954 genel milletvekili seçimlerinde kaybetmesinden sonra 1957 seçimlerine hem daha erken hem de daha iyi bir biçimde hazırlanmıştır. Bunu, yaptığı konuşmalarda işçi meselelerine

³³⁵ Kâmuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, (Ankara: A.Ü S.B.F. ve Basın- Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1983), 394.; Cihat Göktepe, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk İngiliz İlişkileri", *Türkler*, ed. Hasan Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002),16/1752.

³³⁶ *Yeni Adana*, "B.M.M. Bugün Toplanıyor: Kıbrıs Mevzuunda Geniş Bir Müzakere Açılacak", (2 Mart 1959), 1.; *Yeni Adana*, "B.M.M. Bugün Toplanıyor", (2 Mart 1959), 4.

³³⁷ *Yeni Adana*, "B.M.M. Bugün Kıbrıs İşini Görüşemedi", (3 Mart 1959), 1.; *Yeni Adana*, "B.M.M. Kıbrıs Konusunu Görüşemedi", (3 Mart 1959), 4.

³³⁸ *Yeni Adana*, "Meclis Bugün Kıbrıs Konusunu Görüşüyor: Bugünkü Görüşmede Dışişleri Bakanı Kıbrıs Anlaşması İle Alâkalı Geniş Bilgi Verecek", (4 Mart 1959), 1.; *Yeni Adana*, "Meclis Bugün Kıbrıs Konusunu Görüşüyor", (4 Mart 1959), 4.; *Milliyet*, "Meclis Kıbrıs İşini Bugün Görüşecek", (4 Mart 1959), 1.; *Milliyet*, "Meclis Kıbrıs İşini Bugün Görüşecek", (4 Mart 1959), 5.

³³⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI. Devre, 8. Cilt, 50. İnikat, (4 Mart 1959), 52-54.

³⁴⁰ Rauf Denктаş, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti(KKTC)", *Türkler*, ed. Hasan Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002),19/1433.; Ahmet Gazioğlu, "Rum Mezalimi ve Kktc'ye Doğru", *Türkler*, ed. Hasan Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002),19/1539-1542.

değınmesiyle göstermiştir. Satır milletvekili olduktan sonra da kendi seçim bölgesi ve komşu illerdeki sorunları mecliste dile getirerek vatandaşın yanında olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ayrıca dış politika sorunlarına da değınen Kemal Satır, kurulacak olan Kıbrıs Cumhuriyeti için alınması gereken önlemleri içeren önergelerin kabulü için bir konuşma yapmışsa da başarılı olamamıştır.

1.3.1. CHP İçindeki Faaliyetleri

Yeniden milletvekili olan Kemal Satır, CHP içindeki faaliyetlerine devam etmiştir. Bu durumda Satır'ın parti içi faaliyetler konusunda kurultaylardan başlamak yararlı olacaktır. 1957 seçimlerinden sonra toplanacak olan 14. CHP Kurultayı için yapılan hazırlıkların son aşamasına gelinmiştir.³⁴¹ 12 Ocak 1959 tarihinde toplanan CHP Kurultayı³⁴² daha önce Hür Parti'nin CHP ile birleşme kararı almasından dolayı kurultay başkanlığına eski HP Genel Başkanı Lütfi Karaosmanoğlu ve Şemsettin Günaltay birlikte seçilmişlerdir.³⁴³ Kurultay çalışmalarında ise genel merkez³⁴⁴ ve DP iktidarı³⁴⁵ delegelerce eleştirilmiştir. Daha sonra parti meclisi seçimleri için çalışmalara başlanarak Kasım Gülek'in listesinin karşısına³⁴⁶ 14 ayrı liste çıkarılmasına rağmen bu listelerin birçoğunun Gülek listesini zayıflatmak amacıyla ortaya atılan *taktik liste* olduğu anlaşılmıştır. Gülek aleyhtarı olduğu kesinleşen listede Kemal Satır yer almıştır.³⁴⁷ İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in çıkardığı AKİS dergisine göre *Gülekofil* olduğu kesinleşen Kemal Satır, *genel sekreterin kurultayca seçilme* kararına karşı çıkarak bir hamle ile bunun önüne geçmek istediğini İnönü'ye iletmiştir. Bu istek karşısında İnönü'nün *karşı tarafında bunu düşünerek bir hamle hazırlığında olduğunu acele karar verilmemesi gerektiğini ve en önemlisi şimdilik bu kararın kabulünde ısrarcı olmasıyla* Satır, *boyun*

³⁴¹ ³⁴¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı Hazırlıkları Son Safhasına Girdi", (3 Ekim 1958), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı", (3 Ekim 1958), 4.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı 12 Ocakta Toplanıyor", (4 Aralık 1958), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı", (4 Aralık 1958), 3.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı Toplanıyor", (1 Ocak 1959), 1.

³⁴² *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı Bugün Toplanıyor", (12 Ocak 1959), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı", (12 Ocak 1959), 4.

³⁴³ Kenan Gedikoğlu, "C.H.P. Kurultayı Çalışmalarına Başladı: Günaltay ve Karaosmanoğlu'nun Başkanlığında Devam Eden: Kurultayı Kalabalık Bir Kitle Alâka İle Takip Etti", *Yeni Adana*, (13 Ocak 1959), 1,4.

³⁴⁴ Kenan Gedikoğlu, "CH.P. Kurultayı Dün De Çalıştı", *Yeni Adana*, (14 Ocak 1959), 1,3.

³⁴⁵ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı Dün Tarihi Anlardan Birini Daha Yaşadı", (15 Ocak 1959), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı", (15 Ocak 1959), 3.

³⁴⁶ *Cumhuriyet*, "Parti Meclisi Bellibaşlı İki Liste Var", (15 Ocak 1959), 1.

³⁴⁷ *Cumhuriyet*, "Parti Meclisi Belli Başlı İki Liste Var", (15 Ocak 1959), 5.

eğme, uyma anlamına gelen *mutavaat* kelimesini kullanarak bu kararı kabul etmeleri³⁴⁸ İnönü'ye ileride bu karara karşı olacaklarının da sinyallerini de verdiklerini göstermiştir. 16 Ocak 1959 tarihinde tüzük değişikliklerinin kabul edilmesinden sonra parti meclisi seçimi yapılmıştır.³⁴⁹ Seçim sonuçları ertesi gün açıklanarak Kemal Satır'ın parti meclisine 732 oy alarak 21. sıradan girdiği anlaşılmıştır.³⁵⁰ Cumhuriyet gazetesine göre Kasım Gülek'i genel sekreterliğe seçerek Gülek karşıtı listeye pek de itibar etmeyen delegeler *Güçbirliğinin* yanında olduklarını göstermek amacıyla parti meclisi seçiminde eski HP'li adayların en yüksek oyu alarak parti meclisine girmesi sağlanmıştır.³⁵¹

Kemal Satır'ın milletvekili seçilmesinden sonra ilk katıldığı toplantı 13 Temmuz 1958 tarihinde İstanbul CHP il merkez binasında başlayan ancak binanın çok sıcak olması nedeniyle Beşiktaş ilçe merkezinde devam eden parti meclisi toplantısıdır. Bu toplantıda, Kasım Gülek ve Mehmet Hazer gibi birçok CHP'li milletvekilinin bol dövizli Avrupa gezileri eleştirilmiştir. Parti meclisi üyesi olan Satır'ın hasta eşini tedavi için Avrupa'ya götürmesi konu dışı bırakılmıştır.³⁵² Bu durum, parti meclisinin Kemal Satır'a olan güvenini göstermesi açısından önemlidir. Ancak KİM dergisinin 19 Eylül 1958 tarihli haberine göre, İstanbul'da toplanan parti meclisine Satır, hiçbir mazeret bildirmeden katılmaması³⁵³ Kemal Satır gibi sorumluluk sahibi biri için beklenmedik bir davranış olmuştur. 1 Aralık 1958'de ise CHP Reyhanlı İlçe Kongresi'ne katılan Satır, burada partizan idareden şikâyet eden bir konuşma yapmıştır.³⁵⁴

14. CHP Kurultayı'ndan sonraki ilk parti toplantısında Gülek ve karşıtlarının çekişmesi tekrar alevlenerek merkez yönetim kurulu seçimini etkilemiştir. Gülek karşıtı gruptan olan Ferit Melen, Kemal Satır'ı, Satır da Emin Paksüt ve Orhan Öztrak'ı aday gösterince parti meclisinin elinden gitmemesi için

³⁴⁸ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Birlik Kuvvettir", (17 Ocak 1959), 5.

³⁴⁹ Kenan Gedikoğlu, "Dört Gün Devam Eden ve Türlü Memleket Meselelerinin Görüşüldüğü C.H.P. Kurultay'ında Alınan Karara Göre: Genel Sekreteri C.H.P. Meclisi Murakabe Edecek", *Yeni Adana*, (16 Ocak 1959), 1,3.

³⁵⁰ *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclis Üyeleri Seçimi Dün Neticelendi", (17 Ocak 1959), 1.; *Milliyet*, "C.H.P. Meclisine 7 Hür P. Li Girdi", (17 Ocak 1959), 1.

³⁵¹ *Cumhuriyet*, "C.H.P. nin Yeni Meclisi'nde Güçbirliği Ruhu Hâkim", (17 Ocak 1959), 1.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. nin Yeni Meclisi'nde Güçbirliği Ruhu Hâkim", (17 Ocak 1959), 5.

³⁵² AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Birbirini Yiyenler", (19 Temmuz 1958), 14.

³⁵³ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. :Dertlerin Çâresi", S.17, 19 Eylül 1958, s.4.

³⁵⁴ *Cumhuriyet*, "Reyhanlı C.H.P. İlçe Kongresi Dün Yapıldı", (1 Aralık 1958), 3.

Kasım Gülek de Kamil Kırıkoglu, Mehmet Hazer, Şevket Raşit Hatipoğlu, Halil Sezai Erkut, Muammer Aksoy, Feridun Ergin isimlerini vermiştir. Mehmet Hazer ve Kamil Kırıkoglu'nun Gülek taraftarlığı kesin olmakla birlikte diğerleri için bunu söylemek zordur. Ancak Gülek'in son seçimde Kemal Satır'ın karşısına bu isimleri vermiş olmasının tek açıklaması Adanalıların hiç sevmediği Kemal Sarıbrahimoğlu ve Rıza Tekeli'yi Adanalılar tarafından çok eleştirilmesidir.³⁵⁵ Adanalıların bir dönem Kemal Satır'a bağlı olduklarının bir göstergesidir.

10 Şubat 1959 tarihinde milletvekilleri maaşları hakkında CHP'nin görüşünü belirlemek amacıyla toplanan parti meclisinde, Kemal Satır'ın kanunun aleyhinde olması³⁵⁶ seçim öncesi imzaladığı taahhüde sadık olduğunun bir göstergesidir. Yine AKİS dergisinin 14 Mart 1959 tarihli haberine göre parti meclisi üyesi Kemal Satır ve Kemali Beyazıt'ın Adana CHP Teşkilatındaki bir sorunu halletmek için Adana'ya gitmiş olduğu iddia edilse de³⁵⁷ ne Yeni Adana gazetesinde ne de başka bir kaynakta bu haberi doğrulayan bir bilgiye rastlanmıştır. 3 Nisan 1959'dan AKİS dergisinin 11 Nisan 1959 tarihli sayısına kadar geçen sürede yapılan parti meclisi toplantısında yurt gezileri hakkında bir çizelge oluşturulurken bir parti meclisi üyesinin *"Paşam günlerden beridir müzakere idare ettin. Yoruluyorsun. Biraz istirahat et"* demesi üzerine İnönü kahkaha atınca, Satır da kimsenin Paşa'nın yerinde gözü olmadığına dair bir espri yapması³⁵⁸ aralarında güçlü bir bağın göstergesi olmuştur. 22 Nisan 1959 tarihinde gezi programları belli olduğunda 29 Nisan 1959'da Ege gezisine çıkacak olan İnönü'nün yanında Kemal Satır'ın bulunmasına karar verilmesi³⁵⁹ İnönü'nün Gülek'in karşısında yer alan grubun yanında olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bu dönemde Kemal Satır'ın ilk katıldığı kongre 24 Eylül 1958 tarihinde yapılan Rize İl Kongresi'dir.³⁶⁰ Satır'ın kongre başkanlığına seçilmesi³⁶¹ seçim bölgesinde olmasa dahi kendisine saygı duyulduğunun göstergelerinden biri

³⁵⁵ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Islahatçıların Zaferi", (24 Ocak 1959), 9-10.

³⁵⁶ Cumhuriyet, "CHP Grubu Mebuslara Zam Teklifini Reddetti", (11 Şubat 1959), 1.; Cumhuriyet, "CHP Grubu Mebuslara Zam Teklifini Reddetti", Cumhuriyet, 11 Şubat 1959, s.5.

³⁵⁷ AKİS, "C.H.P. :İçte Çeki Düzen", (14 Mart 1959), s.11.

³⁵⁸ AKİS, "C.H.P. :Kimildiyor!", (11 Nisan 1959), 5.

³⁵⁹ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Hareketin Bereketi", (25 Nisan 1959), 7.

³⁶⁰ Ulus, "CHP. Çaresiz Sanılan Nice Vaziyetlerden Yüz Akıyla Çıkmıştır", (25 Eylül 1958), 1.

³⁶¹ Ulus, "CHP. Çaresiz Sanılan Nice Vaziyetlerden Yüz Akıyla Çıkmıştır", (25 Eylül 1958), 3.

olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin 13 Ekim 1958 tarihli haberine göre, Adana İl Kongresi'nde kongre başkanı olan Kemal Satır'ın bir konuşma yaparak iktidarı eleştirdiğine değinilmiştir.³⁶² Ancak aynı kongreyi bir gün sonra haber yapan Ulus gazetesinin bu konuşmadan asla bahsetmemiştir.³⁶³ Milliyet gazetesinin haberine göre ise kongredeki delegelerin “*Satır'ın beline Satır inecek*” şeklinde Satır aleyhine tezahürat yapıldığı iddia edilmiştir.³⁶⁴ Aynı gün Ulus gazetesinde Kemal Satır'ın CHP Kozan İlçe Kongresi'ne gönderdiği telgrafın delegeler tarafından okunmasının istenmemesi³⁶⁵ hem gazete sorumluluğunun Kasım Gülek'te olması hem de Adana teşkilatında hala Gülek'in güçlü olması nedeniyle Satır'ın yok sayılmaya çalışıldığını göstermiştir. 28 Ekim 1958'de ise Kırklareli CHP İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır'ın sadece İnönü'nün kongreye gönderdiği mesajı okuması³⁶⁶ yine bir yok sayılma örneği olmuştur.

1959 yılında Kemal Satır'ın katıldığı ilk kongre 26 Temmuz 1959'da Adapazarı İl Kongresi olup³⁶⁷ kongrede Kemal Satır'ın faaliyetlerinden bahsedilmemiştir. 17 Ocak 1960 tarihinde yapılan Adana İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır'ın³⁶⁸ yaptığı konuşmada DP ile ilişkilerden çok CHP içindeki çekişmenin bitmesi üzerinde durması³⁶⁹ Kasım Gülek ile olan husumeti bitirmeye yönelik olarak yorumlanmıştır. Ancak AKİS dergisine göre, kongreye Kasım Gülek'in omuzlarda taşınarak girdiği esnada Satır'ın konuşma yapıyor olması ve hem ikisinin de birbirlerine sarılırken temkinli olmaları³⁷⁰ durumun Kemal Satır'ın söylemlerinden farklı olduğunu göstermiştir. 21 Ocak 1960 tarihinde Ankara Balın Otel'deki toplantıya eşi ile birlikte katılan Satır'ın ertesi

³⁶² Cumhuriyet, “CHP Adana İl Kongresi”, (13 Ekim 1958), 5.

³⁶³ Ulus, “C.H.P. Adana İl Kongresi Yapıldı”, (14 Ekim 1958), 1.; Ulus, “C.H.P. Adana İl Kongresi Yapıldı”, (14 Ekim 1958), 3.

³⁶⁴ Mete Akyol, “Gülek “Parti Masadan İdare Edilemez” Dedi”, Milliyet, (13 Ekim 1959), 1, 5.

³⁶⁵ Mete Akyol, “Gülek “ Sâbık Sıfatından Asla Korkmam “ Dedi”, Milliyet, (14 Ekim 1959), 1.

³⁶⁶ Ulus, “CHP. Kongreleri Devam Ediyor: Vatan Cephesi Demokrat Parti Zihniyetine Karşı Kurulacaktır”, (28 Ekim 1958), 1.; Ulus, “C.H.P. Kongreleri Devamediyor”, (28 Ekim 1958), 3.

³⁶⁷ Milliyet, “Gülek, C.H.P. Sururi Ocağı Kongresi'nde Konuşacak”, (26 Temmuz 1959), 5.

³⁶⁸ Milliyet, “C.H.P. Adana İl Kongresi Bugün Toplanıyor”, (17 Ocak 1960), 1.

³⁶⁹ Milliyet, “Adana CHP İl Kongresi Kordon Altında Yapıldı”, (18 Ocak 1960), 1.; Milliyet, “Adana CHP İl Kongresi Kordon Altında Yapıldı”, (18 Ocak 1960), 5.

³⁷⁰ AKİS, “C.H.P. :Kızgın Kardeşler”, (20 Ocak 1960), 11.

gün Sakarya İl Kongresi'ne katılmayacakmış gibi eğlenmesi³⁷¹ sonucunda gazetelerin geçiştirdiği bir konuşma yapmasına neden olmuştur.³⁷²

Bu dönemde Kemal Satır'ın parti içi faaliyetlerini incelediğimizde, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ile karşı karşıya geldiği görülmüştür. Ancak bu gerilimin sebebi bilinmemektedir. Özellikle 14. CHP Kurultayı'nda Satır'ın Gülek karşıtı listede yer alması ve genel sekreterin kurultay tarafından seçilmesine karşı çıkması gerilimin en büyük göstergelerinden biridir. Fakat bu gerilimi İsmet İnönü yatıştırmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır.

1.3.2. Demokrat Parti ile İlişkiler

1957 seçimlerinde CHP'nin umulmayan bir başarı elde etmesi sonucu iktidar yanlısı gazetelerin CHP'li milletvekillerine birtakım iftiralar atması üzerine³⁷³ bu iftiralara cevap veren milletvekilleri arasında Kemal Satır da bulunmuştur. Satır, DP'nin kendi yaptığı şeyleri CHP'ye mal etmeye çalıştığını söylemesi³⁷⁴ iktidar- muhalefet ilişkisinin daha ilk günden gerginleştiğini göstermiştir. Ancak bu konuda başarılı olamayan DP, Meclis iç tüzüğünü değiştirerek grup kurmayı zorlaştırma başta olmak üzere zabıttan çıkarma, para cezası, meclisten çıkarma, sözlü ve yazılı soruların cevaplanmasına kısıtlama getirme gibi engellemelerle muhalefeti ve basını çeşitli yollarla sindirmeye çalışmak için bir yasa tasarısı hazırlamıştır.³⁷⁵ Kanun hakkında yazılan eleştirilere ve bazı DP'li milletvekillerinin bildirdiği olumsuz görüşlere rağmen DP tasarını meclise getirmekte ısrarcı olmuştur.³⁷⁶ Dolayısıyla bu kanun

³⁷¹ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Tavşan ve Kaplumbağa Hikâyesi", (24 Şubat 1960), 14-16.

³⁷² Cumhuriyet, "C.H.P. Sakarya Kongresi", (22 Şubat 1960), 5.

³⁷³ Ulus, "C.H.P. Milletvekillerinin Tehditlere Cevabı: C.H.P. yi Tedhişçilikle İtham Etmek Sadece Gülünçtür", (8 Kasım 1957), 1.

³⁷⁴ Ulus, "C.H.P. Milletvekillerinin Cevabı", (8 Kasım 1957), 3.

³⁷⁵ Vatan, "Bastırılarak Milletvekillerine Dağıtılan: Meclis İç Tüzüğünü Tâdil Eden Tasarı Muhalefeti Çalışamaz Hale Getiriyor", (11 Aralık 1957), 1.; Vatan, "Meclis İç Tüzüğünü Tâdil Eden Tasarı", (11 Aralık 1957), 5.

³⁷⁶ Erol Aksoy, "Meclis İç Tüzüğünün Alın Yazısı İktidar Milletvekillerine Kaldı", Vatan, (13 Aralık 1957), 1,5.; Vatan, "Muhalefetin Terkettiği Komisyon İç Tüzüğün Tadilini Dün Kabûl Etti", (14 Aralık 1957), 1.; Vatan, "Muhalefetin Terkettiği Komisyon", (14 Aralık 1957), 5.; Vatan, "Sıra Hürriyetlerin Son Sığınağında", (15 Aralık 1957), 1.; Vatan, "Sıra Hürriyetlerin Son Sığınağında", (15 Aralık 1957), 3.; Vatan, "İç Tüzük Tadilatı Halâ Meclise Getirilemedi", (18 Aralık 1957), 1.; Vatan, "İç Tüzük Tadilatı", (18 Aralık 1957), 5.; Vatan, "İç Tüzük Tâdili Pazartesi Günü Görüşülecek", (20 Aralık 1957), 1.; Vatan, "İç Tüzük", (20 Aralık 1957), 5.; Vatan, "Meclisin Yine İç Tüzük Tâdili Gündeminde Yok", (22 Aralık 1957), 1.; Vatan, "Meclisin Yine İç Tüzük Tâdili", (22 Aralık 1957), 3.; Vatan, "Muhalefetin Terkettiği Komisyon İç Tüzüğün Tadilini Dün Kabûl Etti", (14 Aralık 1957), 1.; Vatan, "Muhalefetin Terkettiği

hakkında DP tarafında bir birlik olmadığı anlaşılmıştır. 25 Aralık 1957 tarihinde meclise gelen kanun tasarısı görüşmelerinin uzaması nedeniyle Kemal Satır'ın bir yeterlilik önergesi vermesine rağmen meclis başkanının önergeyi oya koymaması sonucu³⁷⁷ ilgili tutanakta böyle bir dilekçeye rastlanılmaması³⁷⁸ iç tüzük yasa tasarısı kanun haline gelmeden uygulanmaya başlandığının bir ispatı olmuştur. İç tüzük yasa tasarısının tümünün oylanmasından sonra CHP daha önce aldığı karar gereği meclisi terk etmiştir.³⁷⁹ CHP'lilerden sonra da görüşmelere devam eden DP milletvekillerinin çalışmaları sonucunda meclis iç tüzüğünün değiştirilmesinin kabul edilmesine³⁸⁰ rağmen sadece CHP değil bütün muhalefet partileri bu yasanın kendilerini sarsmadığına dair açıklamalar yapması³⁸¹ DP'ye karşı muhalefetin aynı şeyi düşündüğünü göstermiştir.

İç tüzük kanunuyla birlikte mecliste muhalefeti bir noktaya kadar denetim altına almayı başaran DP, iktidar yanlısı Adana gazeteleri aracılığıyla da Adana CHP il teşkilatını içten çökertmeyi düşünmeye başlamıştır. Bu gazetelerde hem Adana'da CHP il teşkilatında hizipçilik hem de Satır-Gülek arasında bir çekişmenin varlığı haberleri yer almıştır. Bunun üzerine bir basın toplantısı düzenleyen Satır, CHP il teşkilatında *Gülekçiler- anti Gülekçiler* diye bir grubun ve teşkilat içinde bir problem olmadığını söyledikten sonra DP'nin kendi il teşkilatına bakmasını önermesi³⁸² Adana İl Kongresi'nde yaşananlar düşünüldüğünde *kol kırılır yen içinde kalır* deyimine uygun bir konuşma yaptığını göstermiştir. 21 Ekim 1958 tarihinde İskenderun CHP İlçe Kongresi'ne katılan Satır, burada yaptığı konuşmada DP'nin huzursuzluğu arttırmak için her yolu denediğini ancak CHP'yi yolundan alıkoyamadığını söylerken HP'lileri de

---

Komisyon", (14 Aralık 1957), 5.; *Vatan*, "İç Tüzük Tâdili D P'yi İkiye Böldü", (24 Aralık 1957), 1.; *Vatan*, "İç Tüzük Tâdili", (24 Aralık 1957), 5.

³⁷⁷ M. Beşer-T. Karahan, "10 Saat Aralıksız Devam Ettirilen Görüşmelerin Normal Şartlar Altında Yapılmasını Sağlamak İçin: Muhalefet Salondan Çıkınca Meclis Çoğunluksuz Kaldı", *Ulus*, (26 Aralık 1957), 1,3.

³⁷⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, XI. Devre, 1. Cilt, 19. İnkat, (25 Aralık 1957), 234-310.

³⁷⁹ *Yeni Adana*, "Anayasaya Aykırı Olan ve Meclisin Kontrolünü Tahdit Eden İç Tüzük Teklifi Dün B.M. Meclisi'nde Görüşüldü: Teklifin Tümü Kabul Edildikten Sonra C.H.P. liler Salonu Terkettiler", (26 Aralık 1957), 1.; *Yeni Adana*, "İç Tüzük Teklifi Dün Görüşüldü", (26 Aralık 1957), 4.

³⁸⁰ *Vatan*, "İktidar İç Tüzüğü Değiştirdi: Teklif 2'ye Kadar Süren Kavgalı Toplantıdan Sonra Kabul Edildi", (28 Aralık 1957), 1.; *Vatan*, "İktidar İçtüzüğü Değiştirdi", (28 Aralık 1957), s.5.

³⁸¹ *Vatan*, "İçtüzük'te Yapılan Son Tadilat", (29 Aralık 1957), 5.

³⁸² *Yeni Adana*, "Dr. K. Satır, Basına Bir Açıklamada Bulundu: "Gülek- Satır, Anlaşmazlığı Diye Birşey Olmadığı Gibi, Adana'da Hizipçilik de Yoktur", (15 Ekim 1958), 1.; *Yeni Adana*, "K. Satır, Basına Bir Açıklamada Bulundu", (15 Ekim 1958), 3.

övmeyi unutmaması³⁸³ hem iktidarı gerektiği gibi eleştirdiğini hem de HP'lileri kendi saflarına çekme konusunu atlamadığını ispatlamıştır. 26 Ekim 1958 tarihinde Çorlu İlçe Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, DP'nin kendi propagandasını yaptırmak için radyoya emir verdiğini, İstanbul'da plansız imarlara izin verildiğini³⁸⁴ ve günü geldiğinde bunların hesabının sorulacağını iddia etmesi³⁸⁵ bir seçim konuşması gibidir. Reyhanlı CHP İlçe Kongresi'ne katılan Satır, DP'yi pahalılık ve karaborsacılıktan ayıramadıklarını, memleket ve rejim hayrına hiçbir şey yapmayan DP'nin hakkından milletin seçimle geleceğini belirtmesi³⁸⁶ halkın sorunlarına ve seçime önem verildiğinin bir göstergesi olmuştur. Kemal Satır, 8 Aralık 1959 da Kahramanmaraş CHP İl Kongresi'ne katılarak bu seneki kongre gezilerini bitirmiştir.³⁸⁷

1959 yılına gelindiğinde DP yeni bir taktik uygulayarak CHP'yi dinsizlikle itham etmesinden sonraki ilk CHP Meclis toplantısında konuşan Satır, zararlı yayınların sokaklarda rahatça satıldığını, böyle giderse irticanın yeniden doğabileceğini söylemiştir. Ayrıca üniversite gençliği TMTF önderliğinde protestolar yapması ve basının bu konuya kayıtsız kalmamasına rağmen Menderes'in suskun olması³⁸⁸ bunun bir DP tertibi olduğunu kanıtlamıştır. Bu yıl aynı zamanda CHP'nin *Bahar Taarruzu*'na çıktığı yıl olması nedeniyle de önemlidir. *Bahar Taarruzu* için 14 Nisan 1959'da bir program hazırlayan CHP Merkez İdare Kurulunun kararına göre Kemal Satır'ın Trakya bölgesine gitmesine karar verilerek³⁸⁹ burada seçim çalışmalarını denetlemesini istenmesi³⁹⁰ CHP'nin milletvekillerini pek de tanınmadığı coğrafyalarda görevlendirmesine güzel bir örnek olmuştur. Hazırlanan gezi programına göre, 17 Nisan 1959 tarihinde Çorluya gelen Satır, parti ilçe merkezinde bir toplantı

³⁸³ *Ulus*, "Yokluğu Da Darlığı Da Beraber Paylaşacağız", (21 Ekim 1958), 1.; *Ulus*, "Zorluğu Da Darlığı Da Paylaşacağız", (21 Ekim 1958), 4.

³⁸⁴ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Kongrelerinde Dün Radyoya Hücumlar Yapıldı", (27 Ekim 1958), 1.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. Kongrelerinde Dün Radyoya Hücumlar Yapıldı", (27 Ekim 1958), 5.

³⁸⁵ Mete Akyol, "Gülek " Sâbık Sıfatından Asla Korkmam " Dedi", *Milliyet*, (14 Ekim 1959), 1.

³⁸⁶ *Yeni Adana*, "Reyhanlı C.H.P. Kongresi'nde Satır, Bahadır ve F. Yalçın Konuştular", (2 Aralık 1958), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (2 Aralık 1959), 3.

³⁸⁷ Teoman Karahan, "Maraş C.H.P. Kongresi Dün Yapıldı: Kongrede Konuşan Gülek "Önümüzde Milli Mücadele Var Sıkıntılardan Memleketi Kurtarma Mücadelesi" Dedi", *Ulus*, (8 Aralık 1958), 1,3.

³⁸⁸ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Lâiklik: İsfendiyar Gol Atarsa", (28 Mart 1959), 7-9.

³⁸⁹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Buyuran Vatan Sathına...", (18 Nisan 1959), 6.

³⁹⁰ *Milliyet*, "CHP Mebuslarının Trakya Seyahati Bugün Başlıyor", (17 Nisan 1959), 2.

yapmıştır.³⁹¹ Daha sonra Kemal Satır Malkara'ya gelerek konuşma yapmak istemesi üzerine Malkara Kaymakamı Kemal Hacıyüzbaşıoğlu'nun *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu*'na göre kaymakamlığa 48 saat öncesinden bilgi verilmesi gerektiğini öne sürerek burada konuşma yapmasına izin vermediğinden Malkara'dan ayrılmak zorunda kalması³⁹² DP'nin Satır'ı ilk engellemesi olarak görülmüştür. Trakya gezisini bitiren Kemal Satır, bu defa da Balıkesir üzerinden Bursa ve Eskişehir'e gitmeye karar vermesinden sonra Turan Güneş ve Emin Paksüt ile gezi programını kararlaştırmak için bir toplantı yapmıştır.³⁹³ 22 Nisan 1959'da Bursa'ya giderken Mudanya'ya da uğrayan Satır, CHP'nin iktidara yakın olmasının doğal olduğuna dair bir konuşma yapmıştır.³⁹⁴ Daha sonra Bursa'ya gelen Kemal Satır, burada da CHP'nin iktidardan ıstırap çekenlerin sığınağı olması nedeniyle CHP iktidarından şahsi çıkar bekleyenlerin şimdi partiden ayrılmasını istemesi³⁹⁵ seçimden sonra yapılacaklara dair genel bir örnek olması açısından önemlidir. 23 Nisan 1959 tarihinde Bursa'da temaslarına başlayan Satır, burada yaptığı konuşmada parti adına gördüğü şeylerin göğsünü kabarttığını, DP iktidarında vatandaşın memleket meselelerine katılamadığını, basın özgürlükten yoksun olduğunu söylemiştir. Ardından Kemal Satır samimi bir itirafta bulunarak CHP'nin 1946'da hatalar yaptığını kabul ettiğini ancak bugün DP'nin demokrasi anlayışından uzaklaşmasına rağmen halkın demokrasi anlayışının sabit kalacağını ifade etmiştir.³⁹⁶ Bu konuşma, Kemal Satır'ın ilk defa doğru bir geçmiş hesaplaşması yapması açısından çok daha önemlidir. Kemal Satır'ın bu yurt gezileri ve yaptığı konuşmalar DP'nin hoşuna gitmediğinden 26 Nisan 1959 tarihinde İstanbul DP Beşiktaş ilçe merkezinde bulunan Dikilitaş Vatan Cephesi Kongresi'nde Satır, Feyzioğlu ve Aksal Üç *Silahşor* olarak adlandırılmıştır.³⁹⁷

³⁹¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. nin "İlk Taarruz Ekibi" Trakya'da Harekete Geçti", (18 Nisan 1959), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. nin İlk Taarruz Ekibi", (18 Nisan 1959), 4.

³⁹² *Milliyet*, "Bahar Taarruzu" nda İlk Hâdise Dün Oldu", (19 Nisan 1959), 1.

³⁹³ *Yeni Adana*, "C.H.P. "Taarruz Ekibi" Yeni Bir Geziye Çıkacak", (21 Nisan 1959), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. "Taarruz Ekibi", (21 Nisan 1959), 4.; *Milliyet*, "Bahar Taarruzu" Ekibi Yeni Bir Geziye Çıkıyor", (21 Nisan 1959), 5.

³⁹⁴ *Milliyet*, "Bahar Taarruzu" Ekibi Bursa'da", (22 Nisan 1959), 1.

³⁹⁵ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Ekipi Bursada", (22 Nisan 1959), 1.

³⁹⁶ *Ulus*, "Demokrasi Anlayışını Milletten Koparamazlar", (23 Nisan 1959), 1.; *Ulus*, "Demokrasi Anlayışını", (23 Nisan 1959), 4.

³⁹⁷ *Milliyet*, "D.P. Muhabbet Toplantısı Yapıyor", (27 Nisan 1959), 5.

16 Haziran 1959'da Ege Bölgesi'nde geziye çıkan Satır,³⁹⁸ 21 Haziran 1959 tarihinde Balıkesir'e gelmiştir.³⁹⁹ Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır'ın iktidara zorla gelmenin adının ihtilal olduğunu söylemesi⁴⁰⁰ CHP tarafından bu kelimenin ilk defa telaffuz edildiğini göstermiştir. Aynı gün Akhisar'da da konuşan Satır, seçim zamanı olarak 1961 yılını göstermesi⁴⁰¹ CHP'de herhangi bir erken seçim beklentisi olmadığını anlaşılmamasını sağlamıştır. 24 Haziran 1959'da İzmir Gaziler Ocağı Kongresi'nde 40 milyar lira dış yardım alan DP'nin ekonomi politikasına değinen Satır, israf politikası yüzünden DP'nin başarılı olamadığını bu yüzden halkın CHP'ye geri geldiğini belirttikten sonra Aydın'a gitmiştir.⁴⁰² Satır'ın bu konuşmasında pek de temas etmediği ekonomi konusuna değindiği görülmüştür. Kemal Satır'ın 27 Haziran 1959 tarihinde katıldığı Aydın İl Kongresi'nde alınan polis önlemlerini⁴⁰³ gülerek anlatması ise⁴⁰⁴ DP'den korkmadığına bir işaret olarak algılanmasıyla birlikte bu önlemlere karşı halkın tepkisi de Aydın'ın DP'nin kalesi olmaktan çıktığının anlaşılmasına olanak sağlamıştır.⁴⁰⁵ 12 Temmuz 1959 tarihinde Büyükkada Güçbirliği Kongresi'nde konuşan Satır, dünyadaki bütün iktidarların başlıca görevinin huzuru sağlamak olmasına rağmen DP'nin huzuru bozmak için yollar icat ettiğini belirtmesi⁴⁰⁶ bu dönemde huzur konusuna ikinci kez temas ettiğini göstermiştir.

DP, Kemal Satır'ın bu gezilerinden ve konuşmalarından rahatsız olmaya başlamıştır. Bunun ilk işaretini de 3 Ocak 1959 tarihinde İskenderun İlçe Kongresi'nde konuşan Kemal Satır'ın, Ulaştırma Bakanı Tefik İleri'yi küçük düşüren ifadelerini yayımlayan Ulus gazetesinin 1 ay süreyle kapatılması⁴⁰⁷ davası ile göstermiştir. İlgili dava 26 Nisan 1959'da sonuçlanarak gazete

³⁹⁸ *Milliyet*, "C.H.P. Mebusları Dün Geziye Çıktı", (16 Haziran 1959), 1.

³⁹⁹ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Ekipleri Yurd Gezilerine Başladı", (22 Haziran 1959), 1.

⁴⁰⁰ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Ekipleri Yurd Gezilerine Başladı", (22 Haziran 1959), 5.

⁴⁰¹ *Milliyet*, "CHP Mebusları Yurt Gezisinde DPye Sert Hücumlar Yaptı", (22 Haziran 1959), 1.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. Ekipleri Yurd Gezilerine Başladı", (22 Haziran 1959), 5.

⁴⁰² *Yeni Adana*, "Dr. Kemal Satır'a Göre: D.P. İktidarı 40 Milyar Lira Dış Yardım Aldı", (25 Haziran 1959), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır'a Göre", (25 Haziran 1959), 4. ; *Milliyet*, "Bir C.H.P. Ekibi Daha Geziye Çıktı: Satır'ın Konuşması", (25 Haziran 1959), 5.

⁴⁰³ *Milliyet*, "C.H.P. Kongresi'nde Hâdiseler", (27 Haziran 1959), 1.

⁴⁰⁴ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, 240.

⁴⁰⁵ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Sinci Millete...", (30 Haziran 1959), 9.

⁴⁰⁶ *Cumhuriyet*, "Bir C.H.P. Kongresi'nde Müessif Hâdiseler Oldu", (13 Temmuz 1959), 5.

⁴⁰⁷ *Milliyet*, "Ulus Hakkında Üç Dâvâ Açıldı", (3 Ocak 1959), 1.

kapatılmıştır.⁴⁰⁸ 18 Ocak 1959'da toplanan ve Kemal Satır'ın da katıldığı Adana İl Kongresi sonrasında aynı gün kaleme alınıp Anadolu Ajansı'na verilen yedi adet mektuba ulaşılmıştır. Bu mektupların ilkinde Nallıhan 1946 Demokratları'ndan olduğunu belirten Fehmi Eren, Mehmet Harmancı, Adil Mutlu Sururi Özben ve Mehmet Kılavuz'a göre Satır, 1946 seçimleri için Nallıhan'da direktifler vermiştir.⁴⁰⁹ İkinci mektupta, Keskin 1946 Demokratları'ndan olduğunu iddia eden Zühtü Behlivanlı ve Akcan Derviş, 1946 seçimlerinde istediği kişiyi milletvekili seçtirmek için Satır'ın kanunsuz yollara başvurduğunu belirtmiştir.⁴¹⁰ Hem üçüncü mektupta, Haymana 1946 Demokratları'ndan olduğunu belirten Ali Rıza Koç, Hasan Aliver, Mehmet Sevinç, Hilmi Ünal hem de dördüncü mektupta Ankara 1946 Demokratları'ndan olan Lebip Divanlıoğlu'nun da 1946 seçimlerinin idarecisi olarak Kemal Satır'ın görevli olduğunu ifade etmiştir.⁴¹¹ Beşinci mektupta, Çubuk 1946 Demokratları'ndan olduğunu yazan Halil Aydos, Hamit Özdemir, Mustafa Demirel ve Nuri Çetinkaya'ya göre Satır, artık milli iradeye el uzatamayacaktır.⁴¹² Altıncı mektupta yine Ankara 1946 Demokratları'ndan olduğunu iddia eden Halil Erdik ve Haydar Okaner ise, Kemal Satır'ın dayak attırma gibi uygulamalarının 1946 seçimlerinde kaldığını savunmuştur.⁴¹³ Yedinci mektupta ise Beypazarı 1946 Demokratları ve Parti kurucularından olan Osman Karaalp, Rıza Pekalp, Muammer İncoğlu ve Halit Topbaş da Satır'ın 1946 seçimlerinde *haydutluk* yaptığını⁴¹⁴ iddia etmiştir. Ancak yaptığımız tüm araştırmalara rağmen bu kongrede Kemal Satır'ın daha çok parti içi çekişmelerden bahsettiği anlaşıldığından ve bu mektupları kaleme alan kişilerin var olduğuna inandıkları böyle bir konuşmanın kaynağını belirtmemelerinden dolayı bir DP propagandası olabileceği ihtimali göz önüne alınmıştır. Bu tip tahriklere rağmen AKİS dergisinin *İdeal Kabine* anketinin sonuçlarına göre, Kemal Satır'ın Ulaştırma Bakanı seçilmesi⁴¹⁵ sevilen bir insan olduğunu göstermiştir. 16 Kasım 1959'da toplanan İzmit DP Kongresi'nde konuşan DP milletvekillerinden Himmet Ölçmen'in iddiasına göre, Satır'ın yer ve zaman

⁴⁰⁸ *Milliyet*, "Ulus Bir Ay Kapatıldı", (26 Nisan 1959), 1.

⁴⁰⁹ BCA, 030, 01, 00, 00, 50, 304, 5, 1.

⁴¹⁰ BCA, 030, 01, 00, 0050, 304, 5, 2.

⁴¹¹ BCA, 030, 01, 00, 0050, 304, 5, 3.; BCA, 030, 01, 00, 0050, 304, 5, 4.

⁴¹² BCA, 030, 01, 00, 0050, 304, 5, 5.

⁴¹³ BCA, 030, 01, 00, 0050, 304, 5, 6.

⁴¹⁴ BCA, 030, 01, 00, 0050, 304, 5, 7.

⁴¹⁵ AKİS, "İdeal Kabine", (21 Şubat 1959), 11.

belirtmeksizin *ipe çekmek* tabirini kullandığını iddia etmişse de⁴¹⁶ hiçbir yerde böyle bir ifadeye rastlanılmamıştır.

Bu dönemde DP'nin kişiler ve çeşitli basın organlarına karşı yapmış olduğu baskılardan dolayı Kemal Satır, bu kişiler ve basın kuruluşlarının yanında olmuştur. KİM dergisinin karı koca Pulliamların makalesini yayımlamasıyla, başbakan Adnan Menderes'e karşı küçültücü ifadeler kullandığı iddiasıyla 23 Aralık 1959 tarihinden itibaren derginin 1 ay süreyle kapatılmasına karar verilmiştir. Bu olaydan sonra Satır, bu karara üzüldüğüne dair bir telgraf göndermesiyle⁴¹⁷ bunu ispatlamıştır. Aynı şekilde bir dönem CHP parti meclisi üyeliği yapan ve DP iktidara geldikten sonra iktidarın baskılarına dayanamayarak istifa eden Vehbi Koç'un oğlu Rahmi Koç'un 7 Ocak 1960 tarihli düğününe katılarak⁴¹⁸ aralarında bir sorun olmadığını göstermiştir.

25 Ocak 1960 tarihinde CHP Ankara Yenimahalle İlçe Kongresi'ne katılan Satır,⁴¹⁹ radyonun tutumunu eleştirerek kimsenin zorla iktidarda kalamayacağını belirtmiştir.⁴²⁰ Bu konuşma Satır'ın bir sonraki seçimi CHP'nin alacağından emin olduğunu düşündürmüştür. CHP'nin her alanda gittikçe güçlenmesini istemeyen DP, sözlü sataşmaları bırakıp fiili engellemelere geçtiğini Yeşilhisar Olayları ile göstermiştir.⁴²¹ Ancak muhalefet bu olayın ardından Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu, İsmail Rüştü Aksal,⁴²² Nüvit Yetkin ve Atalay Akan'dan oluşan bir heyeti Yeşilhisar'a hareket ettirmesi⁴²³ muhalefetin kendi gücünü göstermesi açısından önemlidir. Öncelikle Kayseri'de bulunan yaralıları ziyaret eden Satır ve yanındakiler Yeşilhisar'da da ortak bir beyanat vermeleri⁴²⁴ CHP'nin güçlendiğine dair bir işaret olmuştur.

⁴¹⁶ *Milliyet*, “İzmit D.P. Kongresini “Muhalefet” Kazandı”, (16 Kasım 1959), 5.

⁴¹⁷ *Cumhuriyet*, “Kim” Dergisi De Dün 1 Ay İçin Kapatıldı”, (24 Aralık 1959), 1.; *Cumhuriyet*, “Kim” Dergisi De Dün 1 Ay İçin Kapatıldı”, (24 Aralık 1959), 5.

⁴¹⁸ *MİM*, “Cemiyet”, 4 (13 Ocak 1960), 32.

⁴¹⁹ *Milliyet*, “C.H.P. Radyodan Dün De Şikâyet Etti”, (25 Ocak 1960), 1.

⁴²⁰ *Milliyet*, “C.H.P. Radyodan Dün De Şikâyet Etti”, (25 Ocak 1960), 5.

⁴²¹ Bu konu İsmail Rüştü Aksal Genel Sekreterliğinde Genel Sekreter Yardımcılığı konusunda ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir.

⁴²² *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Deşarj Zamanı”, (30 Mart 1960), 8.

⁴²³ *Cumhuriyet*, “Kayseri'deki Hâdisenin Neticesi ve Akisleri”, (26 Mart 1960), 5.

⁴²⁴ *AKİS*, “XXVII: Mukavemet Yarışının Finişi Başlıyor- Türkiye nin Önünde Açılan İki Yol- İsmet Paşa Seçimlerin Ancak Serbest Yapılabileceğine, Bunları C.H.P.'nin Kazanacağına Milleti İkona Etmeye Çalışıyor ve Menderes Kendi Vatan Cephesine İstanbul Milyonerlerini Kaydediyor- İsmet Paşanın Evinde Bir Amerikalı- Himmet Dede Macerası Nasıl Başladı”, 23 Nisan 1966, 20.

Kemal Satır'ın 4 Nisan 1960 tarihinde katıldığı CHP Antakya İl Kongresi'nde CHP'nin iktidara gelmek için değil iktidarda olanların ettikleri birbirini kırdırma tohumlarının yeşermemesi için çalıştıklarını söylemesi⁴²⁵ DP'ye yaptığı en ağır itham olmuştur. Havanın fazla gerginleştiğini düşünen İnönü, Ankara Bulvarı Palas'ta bir yemek düzenleyerek şeref konuğu olarak da Fuat Köprülü'yü çağırmıştır. Bu yemekte İnönü'nün masasında hem Kemal Satır, hem de Fuat Köprülü'nün bulunması⁴²⁶ Satır'ın her ne kadar DP'ye ağır ithamlarda bulunmuş olsa da arada İnönü olduğu zaman DP'yle dahi yanyana gelebildiğinin de göstergesidir.

1957 seçimlerinde CHP'nin meclisteki milletvekili sayısını arttırması DP'nin hoşuna gitmemiştir. Bu yüzden CHP'nin meclisteki etkinliğini azaltmak isteyen DP, meclis iç tüzüğünde grup kurmayı zorlaştırma, tutanakları düzenleme gibi değişiklik yapmaya karar vermiştir. Bunda da kısmen başarılı olmuştur. Çünkü Kemal Satır'ın bir kanun hakkında vermiş olduğu yeterlilik önermesine meclis tutanaklarında var olmadığı anlaşılmıştır. Mecliste yaptığı düzenlemelerin ardından DP, Satır'ın CHP Adana İl Teşkilatı ile arasını bozmaya çalışmıştır. Bu konuda da Satır-Gülek çekişmesini kullanmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Yaptıklarıyla yetinmeyen iktidar partisi Satır'ın yurt gezilerinin basında yer almaması için Ulus gazetesini bir ay kapatmıştır. Ayrıca DP'li olduklarını ve Kemal Satır'ı tanıdıklarını iddia eden bazı isimler mektup yoluyla asılsız ihbarlar yaparak kendisini halkın gözünden düşürmeye çalışmışlardır. DP milletvekillerinden bazıları da Kemal Satır'ı söylemediği sözlerle itham ederek bir karalama kampanyası başlatmıştır. Fakat bu konuda da başarılı olamamışlardır.

1.4. Elazığ Milletvekilliği (1961-1965)

Kurucu Meclis'in 6 Ocak 1961 tarihinde açılmasından sonra Kemal Satır'ın katıldığı MBK ile gazeteciler arasında yapılan toplantıda, seçimlere müdahale edilmemesi kararı alınmıştır.⁴²⁷ Bu kararın ardından Satır iyimser

⁴²⁵ Orhan Tokatlı, "Aksal, Antakya'da Gülek İle Beraber Konuştu", *Milliyet*, (4 Nisan 1960), 5.

⁴²⁶ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :İnönü! Sevgili İnönü!", (27 Nisan 1960), s.19.

⁴²⁷ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Yarı Silahlı Yarı Kılıklı Bir Ara Rejim 1960-1961*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Aralık 1991), 259.

görüşe sahiptir.⁴²⁸ CHP adaylarını belirmeye başladığı sırada Satır'ın Adana'dan olacağı kesinleşmiştir.⁴²⁹ Ardından Adana CHP teşkilatı var olan Satır-Gülek gerginliğini sona erdirmeye çalışırken Gülek ise bu gerginliği sürdürme peşindedir.⁴³⁰ Her şeye rağmen CHP merkez yönetimi Kemal Satır'ı Adana'dan aday göstermesinden⁴³¹ sonra Satır, Adana adaylığı konusunda iddialı olduğunu belirtmiştir.⁴³² 14 Eylül 1961'de ön seçime Satır-Gülek çekişmesi halledilememiş olsa da CHP Adana aday adayları arasında hem Kemal Satır hem de Kasım Gülek yer almışsa da⁴³³ ön seçimin ilk sonuçlarına göre Gülek 1796 oyla liste başı olmuştur. Satır ise 845 oyla listede sondan üçüncü olmuştur.⁴³⁴ 18 Eylül 1961 tarihinde kesin sonuçlar açıklanarak 2653 oyla Kasım Gülek liste başı yerini korurken Kemal Satır, 1341 oyla⁴³⁵ liste sonuncusu bile olamayarak⁴³⁶ seçim bölgesinden büyük bir darbe almıştır.⁴³⁷

Ön seçimlerin sonuçlanmasından sonra Adana'dan milletvekili olamayan Satır'ın Elazığ'dan aday olma fikrine sıcak bakmamasına rağmen Yeni Adana gazetesinin bildirdiğine göre Adana listesinin onaylanması muhtemel olarak adlandırılması⁴³⁸ genel merkeze kafa tutma niteliği taşımaktadır. Cumhuriyet gazetesinin 19 Eylül 1961 tarihli haberinde Kemal Satır'ın milletvekili olabilmesi için uygun yer arayışları başlamıştır. Bu esnada hem 4. sıradan milletvekili adayını olan İstanbul İl İdare Üyesi Salih Nuri Tüzen hem de 4. sıradan milletvekili adayını Orhan Eyüboğlu yerini Kemal Satır'a teklif etmiştir.⁴³⁹ Tekliften sonra 20 Eylül 1961'de CHP Genel Sekreterliği tarafından Adana

⁴²⁸ Tokar, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Yarı Silahlı Yarı Kılahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, 294.

⁴²⁹ İzzet S. Sedes, "Sarper ve Orbay CHP Adayı Oluyor", *Milliyet*, (8 Eylül 1961), 1,5.

⁴³⁰ *Milliyet*, "Gülek Adana'da", (10 Eylül 1961), 5.; *Cumhuriyet*, "Gülek Adana'da", (10 Eylül 1961), 5.

⁴³¹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Kasabın Eti, Koyunun Canı", (11 Eylül 1961), 17.

⁴³² *KİM*, "İç Olaylar: Kim, Nerden?", 168 (11 Eylül 1961), 19.

⁴³³ *Cumhuriyet*, "Kontenjanlara Girmek İstiyen Partililer Genel Merkezleri Doldurdular", (14 Eylül 1961), 5.

⁴³⁴ *Yeni Adana*, "C.H.P. Yoklamalarında Tasnif Devam Ediyor", (17 Eylül 1961), 4.

⁴³⁵ *Yeni Adana*, "İlimiz C.H.P. Adayları", (18 Eylül 1961), 1.

⁴³⁶ *KİM*, "İç Olaylar: Seçimler: Garip Tecelli", 170 (19 Eylül 1961), 23.

⁴³⁷ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Yoklamalar: Bir Koy, Beş Al", (18 Eylül 1961), 23.

⁴³⁸ *Yeni Adana*, "C.H.P. Merkezinde Adana Listesinin Tasdiki Muhtemel", (19 Eylül 1961), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Merkezi Listesi", (19 Eylül 1961), 4.

⁴³⁹ *Cumhuriyet*, "İki Aday Listedeki Yerlerinden Satır'ın Lehine Feragatte Bulunuyorlar", (19 Eylül 1961), 1.; *Cumhuriyet*, "İki Aday Listedeki Yerlerinden Satır'ın Lehine Feragatte Bulunuyorlar", (19 Eylül 1961), 5.

milletvekili listesinin onaylandığını CHP Adana İl Teşkilatına bildirilmiştir.⁴⁴⁰ CHP parti meclisi 21 Eylül 1961 tarihinde çalışmalarını tamamlayarak aynı gün Yüksek Seçim Kuruluna sunduğu aday listesinde Kemal Satır'ın Elazığ'dan liste başı aday gösterildiği görülmüştür.⁴⁴¹ Bu durum Elazığ'da CHP teşkilatını zayıflattığı öne sürülmüştür.⁴⁴² Ancak Kemal Satır'dan vazgeçemeyen CHP'nin bu tutumu Satır'ın kendi bölgesinde kendini sevdirememesine rağmen “*lider isteği*” üzerine seçime dâhil edildiği yorumunun yapılmasına neden olmuştur.⁴⁴³ Dolayısıyla bu formülden kimse memnun olmamıştır.

Seçim çalışmalarında CHP'nin hedefi, düşmanlığı ortadan kaldırmaktır.⁴⁴⁴ Bu nedenle propaganda gezilerine İnönü'nün doğum günü olan 24 Ekim 1961 tarihinde başlanmıştır.⁴⁴⁵ Bu nedenle Kemal Satır, İnönü'ye eşlik ederek Malatya'ya gitmesi⁴⁴⁶ kendi seçim bölgesini önemsemediğini göstermiştir. Bu arada gazetelerde Satır'ın Elazığ'dan aday olmasına rağmen Adana CHP Teşkilatı'nda etkin olması Adana'daki seçim çalışmalarında partiyi ikiye böldüğü yorumlarının yapılmasına neden olmuştur.⁴⁴⁷ 7 Ekim 1961 tarihinde Elazığ Hürriyet Meydanı'nda konuşan Kemal Satır, kürsüye “*Şatiroğlularından hemşerimiz*” diye tanıtılarak çıktıktan sonra yuvarlak masa konusuna temas ederek başladığı konuşmasında diğer partilerin seçimi gölgelediklerini belirtmesi⁴⁴⁸ ile kendisine Elazığ'ın hiç tanıtılmamasından dolayı yüzeysel bir konuşma yapmasına neden olduğu göstermiştir. 11 Ekim 1961 tarihinde ise İzmir'de konuşacak olan İnönü'ye Kemal Satır'ın eşlik etmesi⁴⁴⁹ kendi seçim

⁴⁴⁰ *Yeni Adana*, “İlimiz CHP. Listesini Merkez Tasdik Etti: Durum Telgrafla Bildirildi”, (20 Eylül 1961), 1.

⁴⁴¹ *Cumhuriyet*, “C.H.P. Meclisi Çalışmalarını Tamamladı”, (21 Eylül 1961), 1.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. Meclisi Çalışmalarını Tamamladı”, (21 Eylül 1961), 5.; *Ulus*, “C.H.P. Aday Listeleri Yüksek Seçim Kurulunda”, (21 Eylül 1961), 1.; *Yeni Adana*, “C.H.P. Adayları Yüksek Seçim Kuruluna Sunuldu”, (21 Eylül 1961), 1.; *Milliyet*, “Aday Listeleri Yüksek Seçim Kuruluna Verildi”, (21 Ağustos 1961), 5.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. Meclisi Çalışmalarını Tamamladı”, (21 Eylül 1961), 5.; *Ulus*, “C.H.P. Aday Listeleri Y. Seçim Kurulunda”, (21 Eylül 1961), 5.

⁴⁴² *Cumhuriyet*, “Elazığ 21”, (22 Eylül 1961), s.5.

⁴⁴³ *KİM*, “İç Olaylar: Adaylar: Baş Çekenler Kim?”, 171 (25 Eylül 1961), 14.

⁴⁴⁴ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, I*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965), 264.

⁴⁴⁵ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. :İnönü Malatya'da”, 172 (2 Ekim 1961), 16.

⁴⁴⁶ *Cumhuriyet*, “Parti Liderleri De Seçim Propogandasına Başlıyor”, (25 Eylül 1961), 1.; *Cumhuriyet*, “Parti Liderleri De Seçim Propogandasına Başlıyor”, (25 Eylül 1961), 5.

⁴⁴⁷ Erol Dalli, “Adana'da Dört Parti Çalışıyor: Gülekçi C.H.P., Satırcı CHP, AP ve CKMP”, *Cumhuriyet*, (27 Eylül 1961), 4,5.

⁴⁴⁸ Ziya Nebioğlu, “K. Satır, Seçmenleri İkaz Ediyor”, *Cumhuriyet*, (7 Ekim 1961), 1,5.

⁴⁴⁹ *Cumhuriyet*, “İnönü Bugün İzmirde Konuşacak”, (11 Ekim 1961), 1.; *Cumhuriyet*, “İnönü Bugün İzmirde Konuşacak”, (11 Ekim 1961), 5.; *Cumhuriyet*, “Seçim Kampanyasının Büyük Gövde Gösterisi”, (12 Ekim 1961), 5.

bölgesi olan Elazığ'a önem vermemeye devam ettiğini ispatlamıştır. Ulus gazetesinin seçimden bir gün önce tekrar adayları tanıtmaya ihtiyacı duymasına⁴⁵⁰ rağmen Cumhuriyet gazetesinden Ziya Nebioğlu'na göre Elazıqlılar, Satır'ı Elazıqlı olmadığı için içlerine sindirememişlerdir.⁴⁵¹ Aynı gün Yeni Adana gazetesi Kemal Satır'ın Adana'ya geldiğini bildirmişse de⁴⁵² buradaki faaliyetleri hakkında bir bilgi vermemiştir.

15 Ekim 1961 tarihinde seçimlerin yapılmasından sonra 17 Ekim 1961 tarihinde açıklanan sonuçlara göre⁴⁵³ Elazığ'da 5 milletvekilliğinden 2'sini kazan CHP Kemal Satır ve Hürrem Müftügilili meclise gönderebilmiştir.⁴⁵⁴ Bu sonuç Elazıqlıların kişiye değil partiye oy verdiklerini göstermiştir. Seçim sonuçlarını değerlendiren Suna Kili'ye göre CHP ilk parti gibi görünse de diğer partilerin toplamı CHP'den fazladır.⁴⁵⁵

Meclisin yeniden açılmasından sonra, ilk olarak meclis başkanı seçimi yapılarak bu seçim için Kemal Satır, Fuat Sirmen'i aday göstermiştir.⁴⁵⁶ 11 Kasım 1961 tarihinde yapılan meclis başkanlığı seçimi oy tasnif heyetine seçilen Satır'ın da imzasının bulunduğu tasnif sonucunda Rafet Aksoy 364, Mekki Keskin 358 ve Zekai Dormen 338 oy alırken⁴⁵⁷ Fuat Sirmen'in adı dahi geçmemiştir.

TBMM'de 20 Şubat 1963 tarihinde taksirli suça giren, cezası 5 seneyi aşmayan, para cezası alan ve bir mesleğin veya sanatın icrasına engel olanlar ve Anayasa Mahkemesi'ne intikal ettirilen davalardan Uşak, İskele⁴⁵⁸ ve 31. Kilometre⁴⁵⁹ olayları hakkında soruşturma açılmayacağına dair kanun tasarısı görüşülmüştür. Bu görüşmeler esnasında CHP Grubu adına konuşan Kemal

⁴⁵⁰ *Ulus*, "15 Ekim 1961 C.H.P. Adayları", (14 Ekim 1961), 4.

⁴⁵¹ Ziya Nebioğlu, Üç Doğu İlimizde Seçim Tahmini: Elazığ: Seçim Ortada Muş: Barajı Aşan Yok", *Cumhuriyet*, (14 Ekim 1961), 4.

⁴⁵² *Yeni Adana*, "Satır, Bugün Şehrimize Geliyor", (14 Ekim 1961), 1.

⁴⁵³ *Cumhuriyet*, "Milletvekili Seçimleri'nin Oy Tasnifi Neticeleri: Son Haberlere Göre CHP 188, AP 155, YTP 60, CKMP 45 Milletvekili Çıkardı, 2 Yer Ortada", (17 Ekim 1961), 1.

⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, "Milletvekili Seçimleri'nin Oy Tasnifi Neticesi", (17 Ekim 1961), 5.; *Ulus*, "CHP. 173-180 Milletvekilliği Aldı", (18 Ekim 1961), 5.; *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302, 4.1.

⁴⁵⁵ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 178.

⁴⁵⁶ *Milliyet*, "Meclis ve Senato'da Başkanlar Seçilemedi", (2 Kasım 1963), 1.

⁴⁵⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, I Dönem, 1. Cilt, Dördüncü Birleşim, 1 Kasım 1961, 47-48.

⁴⁵⁸ Bu olay hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁴⁵⁹ Geyikli olaylarının diğer adıdır.

Satır, CHP'ye geçmişte yapılanlara kısaca değindikten sonra bunların geçmişte kaldığını belirttiği⁴⁶⁰ gündem dışı bir konuşma yapmıştır.

1963 Bütçesi görüşmeleri esnasında 23 Şubat 1963 tarihinde, 1963 Devlet Borçları Bütçesi görüşmelerinde CHP Grubu adına Kemal Satır konuşmuştur. Bu konuşmasında bu meclisin nasıl açıldığı, hükümetin nasıl kurulduğu, partizan idare ile savaşıldığını hatta zamanında CHP'ye kötülük etmiş olanların dahi siyasi aftan yararlanması için çalışıldığını belirttikten sonra 1963-1964 bütçesi ile bir kalkınma devresine girildiğini iddia etmiştir. Satır, geçen zaman içinde tarım ve vergi reformlarının yapıldığını; İktisadi Devlet Teşekkülleri, devlet personel ve ücret sisteminde de reformlar yapılacağını, CHP olarak hükümete güvendiğinden bütçeler için olumlu oy vereceklerini söylemesi⁴⁶¹ Satır'ın eskiye atıfla konuşmaya başlama huyundan vazgeçemediğini göstermiştir.

23 Ağustos 1963'te Amerika'dan alınacak dizel lokomotifler konusunda söz alan Satır, burada bir suiistimal olmadığından Ulaştırma Bakanı'nın meclis soruşturması istemesinden dolayı CHP'nin kendinden emin olmasına rağmen CHP'li milletvekillerinden bu komisyon için lehte oy kullanmalarını istemiştir. Hemen ardından Kemal Satır, bu komisyon için mecliste grubu olan partilerden oluşturulacak bir komisyonun önce bir ay bu konuyu incelemesini istemişse de daha sonra süreyi 15 güne indirdiği bir önerge vermesi ve bu önergenin kabul edilmesi⁴⁶² Satır'ın gözünden CHP'nin kendisine güvendiğini ispatlamıştır. Milliyet gazetesinin 6 Nisan 1965 tarihindeki haberine göre TRT konusunda Satır'ın konuşacağı duyurulmuşsa da⁴⁶³ TBMM arşivinde böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır.

1961 seçim sonuçlarına göre hiçbir partinin tek başına iktidar olamayacağı anlaşılmasına rağmen 16 Ekim 1961 tarihinde İsmail Rüştü Aksal'ın evinde yapılan toplantıdan çıkan Kemal Satır'ın hala umutlu olması çok dikkat çekicidir.⁴⁶⁴ Ancak çok çabuk toparlanan siyasi partiler koalisyon için çalışmaya başlamışlardır. İsmet İnönü'nün başbakanlığa getirilmesine kesin gözüyle

⁴⁶⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 13. Cilt, 55. Birleşim, (20 Şubat 1963), 599, 603,649-650.

⁴⁶¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 14. Cilt, 58. Birleşim, (23 Şubat 1963), 276-280.

⁴⁶² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 20. Cilt, 25. Birleşim, (27 Ağustos 1963), 432-434.

⁴⁶³ *Milliyet*, "Kavgalı Oturum", (6 Nisan 1965), 1.

⁴⁶⁴ *Milliyet*, "Liderler Koalisyon İçin "Vakit Erken" Diyor", (17 Ekim 1961), 1.

bakılırken koalisyon görüşmeleri başlamadığı halde Kemal Satır durumu olumlu görmeye devam etmiştir.⁴⁶⁵ Başbakanlığa getirilen İsmet İnönü vakit geçirmeden çalışmaya başlayarak görüşmeyi kabul eden AP ile koalisyonu kurmaya karar vermiştir.⁴⁶⁶ Daha sonra koalisyon protokolü için AKİS dergisinin *iki ahbap çavuşlar* olarak nitelediği bir grup oluşturulmuştur.⁴⁶⁷ Bunun için CHP'den Kemal Satır, İsmail Rüştü Aksal, Orhan Öztrak, Fethi Çelikbaş, Turhan Feyzioğlu, Hıfzı Oğuz Bekata ve Tahsin Banguoğlu yer almıştır. AP'den Ragıp Gümüşpala, Şinasi Osma, Muhittin Güven, Ferit Alpiskender, Cavit Oral, Kâmuran Evliyaoğlu ve Burhan Apaydın'ın hazır bulunduğu bir toplantı yapılmıştır.⁴⁶⁸ 17 Kasım 1961 tarihinde de devam eden toplantıda hükümet programı üzerinde çalışılmıştır. Bu sürecin ardından başlangıçta geçirilen zorlu sürece değinen, 15 Ekim 1961 seçimlerinde en yüksek oyu alan iki parti olan CHP ve AP'nin kuracağı hükümette huzurlu, insan ve işçi haklarına saygılı, iç ve dış siyasette istikrarlı olunacağını bildiren⁴⁶⁹ kâğıt üzerinde çok iyimser bir bildiri yayınlanmıştır. 18 Kasım 1961'de yapılan toplantıda ise bakanlıklar iki parti arasında paylaşılmıştır.⁴⁷⁰ Daha sonra 2 Aralık 1961 tarihinde hükümet güvenoyu alırken CHP'den katılmayan 8 kişinin varlığı sonucunda CHP'den güvenoyu verenlerin isimleri açıklandığında Kemal Satır'ın güvenoyu verdiği anlaşılmıştır.⁴⁷¹ YÖN dergisinin 20 Aralık 1961 tarihli haberine göre bakan olmayı bekleyen ancak olamayan Satır'ın idare kadrosundaki ahengi bozduğu iddia edilse de⁴⁷² bunu destekleyen bir olay ya da durum yaşanmamıştır.

I. İnönü hükümetinin istifasıyla birlikte Cemal Gürsel tarafından hükümeti kurma görevi tekrar İsmet İnönü'ye verilmiştir. 3 Haziran 1962 tarihinde Başbakan İsmet İnönü parti meclisinde çalışmıştır. Çalışmalarını bitiren İnönü CHP'nin iktidarda kalmak değil memlekete iyi hizmet etmek derdinde olduğunu,

⁴⁶⁵ *Cumhuriyet*, “CHP ve AP Nöbetleşe İktidarı İstemediler”, (9 Kasım 1961), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP ve AP Nöbetleşe”, (9 Kasım 1961), 5.

⁴⁶⁶ *Milliyet*, “Oldu: A.P. , C.H.P. İle Kabine Kurmayı Kabul Etti”, (16 Kasım 1961), 1.

⁴⁶⁷ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: Hükümet: İki Ahbap Çavuşlar”, (20 Kasım 1961), 6.

⁴⁶⁸ *Cumhuriyet*, “(CHP –AP Kabinesi)”, (16 Kasım 1961), 5.

⁴⁶⁹ *Cumhuriyet*, “Kabine Listesinin Bugün Açıklanması Muhtemel”, (17 Kasım 1961), 1.; *Cumhuriyet*, “Kabine Listesi”, (17 Kasım 1961), 5.

⁴⁷⁰ *Ulus*, “Kabinenin Teşkili İçin C.H.P. – A.P. Arasında: Anlaşmaya Varıldı”, (18 Kasım 1961), 1.; *Ulus*, “Anlaşmaya Varıldı”, (18 Kasım 1961), 5.

⁴⁷¹ *Ulus*, “Kabine Güven Oyu Aldı: Oy Veren 351 M. Vekilinden 269'u Tasvip Oyu Kullandı”, (3 Aralık 1961), 1.; *Ulus*, “Kabine Güven Oyu Aldı”, (3 Aralık 1961), 5. ; *Milliyet*, “Güven Oyunda Milletvekilleri: Güven Oyu Verenler”, (3 Aralık 1961), 1.; *Milliyet*, “Güven Oyu Verenler”, (3 Aralık 1961), 5.

⁴⁷² *Yön*, “Siyasi Notlar: C.H.P. de Gruplar”, 1/1 (20 Aralık 1961), 8.

27 Mayısın meşruluğunu koruyarak ekonomik ve sosyal davaların Atatürk ilke ve inkılaplarından ayrılmayarak çözüleceğini söylediği iyimser bir demeç vermiştir.⁴⁷³ Uzun uğraşlar sonucu hükümetin kurulmasından sonra⁴⁷⁴ 1 Temmuz 1962 tarihinde toplanan CHP meclis grubunda yapılan görüşmeler sonucunda CHP içinde de bu hükümete karşı olanlar olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Kemal Satır, CHP Grup Başkanvekilliğine verdiği önergede hastalığı yüzünden evden çıkamayan milletvekilleri haricinde bütün milletvekillerinin güven oylamasında bulunarak hükümete beyaz oy verilmesini istemesi ve bu isteğinin kabul edilmesi⁴⁷⁵ Satır'ın güven oylaması işini ciddiye aldığı bir göstergesi olmuştur.

Milletvekili maaşlarının arttırılması görüşmelerinde konuşan Kemal Satır, istenilen düzenlemenin hem Anayasaya hem de kamu vicdanına aykırı olduğunu söyleyerek⁴⁷⁶ bu kanunun karşısında olduğunu belirtmiştir. 26 Aralık 1961'de de aynı konu üzerinde yapılan konuşmalar esnasında⁴⁷⁷ yine konuşan Satır, milletin vicdanına sinecek bir karar verilmesini isteyerek⁴⁷⁸ bu kanunun aleyhinde olduğunu bir kez daha göstermiştir. Ancak bu zammın bir şekilde meclisten geçmesini doğru bulmayan CHP'nin 15 sayfalık iptal dilekçesini Kemal Satır eliyle Anayasa Mahkemesi'ne göndermiştir. Daha sonra Satır, mecliste bu konu hakkında konuşurken CHP'li ve AP'li milletvekillerinin kavgaya tutuşması da⁴⁷⁹ bu konunun iki parti arasında farklı açılardan önemli olduğunu kanıtlamıştır.

Meclisin yeniden açılmasından sonra bütün partilerin değişik şekillerde af istemini dile getirmesine rağmen bu konuda ciddi adım atan CHP olmuştur. 26 Ağustos 1962 tarihinde CHP-AP af görüşmelerinde bulunan Kemal Satır,⁴⁸⁰ 22

---

⁴⁷³ *Cumhuriyet*, “Kabine Buhranında 3üncü Gün: CHP Organları Bir Koalisyonu Katılmak İçin İleri Sürülecek Şartları Tesbit Ettiler: Yeni Kabineyi İnönü Kuracak”, (3 Haziran 1962), 1.; *Cumhuriyet*, “Yeni Kabineyi İnönü Kuracak”, (3 Haziran 1962), 7.

⁴⁷⁴ *Cumhuriyet*, “C.H.P. ve Y.T.P. Grupları Dün Hükümete Güvenini Bildirdi”, (2 Temmuz 1962), 1.

⁴⁷⁵ *Cumhuriyet*, “C.H.P. ve Y.T.P. Grupları Dün Hükümete Güvenini Bildirdi”, (2 Temmuz 1962), 5.

⁴⁷⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 1. Cilt, 26. Birleşim, (25 Aralık 1961), 389.

⁴⁷⁷ *Cumhuriyet*, “Mebus Maaşları Meclisi Karıştırdı”, (26 Aralık 1961), 1.

⁴⁷⁸ *Cumhuriyet*, “Mebus Maaşları”, (26 Aralık 1961), 5.

⁴⁷⁹ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. Köşeyi Döndü”, (3 Haziran 1965), 6,7.

⁴⁸⁰ *Cumhuriyet*, “Af Anlaşması, Gümüşpala ve 8 AP linin Muhalefetine Rağmen Yapıldı”, (26 Ağustos 1962), 5.

Aralık 1962’de ise partilerin anlaşma toplantısına da katılarak⁴⁸¹ siyasi aftan yana olduğunu ispatlamıştır.

27 Mayıs İhtilali’nden bir sene sonra meclisin açılmasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından Kemal Satır Adana’dan seçime katılmak istemiştir. Ancak Adana CHP İl Teşkilatı Satır-Gülek çekişmesinde Kasım Gülek’in tarafını tutarak Satır’ın Adana’dan milletvekili adayı olmasına engel olmuştur. Bu durumda teşkilat genel merkezin isteğine karşı gelerek önemli bir güç olduğunu ortaya koymuştur. Ancak genel merkez Kemal Satır’dan vazgeçmek istemediğinden onu Elazığ’da birinci sıradan aday göstermiştir. Satır’ın yeni seçim bölgesinin Elazığ olması hiç bilmediği bir coğrafyada halka hitap etmesini zorlaştırmasına rağmen buradaki CHP’liler partiyi kişiden üstün tutarak onu milletvekili olmasını sağlamışlardır. Mecliste Elazığ milletvekili olarak faaliyet gösteren Kemal Satır, hem DP’den kalan sorunların hem de kabine bunalımlarının çözümüne yardımcı olarak örnek bir siyasetçi profili çizmiştir.

1961-1965 yılları arasında Kemal Satır, parti içi faaliyetlerde aktif olmaya çalışmıştır. Bu nedenle dönemin ilk kurultayı olan CHP 15. Kurultayı’nda parti meclisine Satır da seçilmiştir.⁴⁸² CHP 17. Kurultayı arifesinde ise Kasım Gülek’in af dilekçesini reddedenler arasında Kemal Satır’ın da bulunması⁴⁸³ Satır-Gülek çekişmesinin devam ettiğinin göstergesidir. 29 Ağustos 1961 tarihinde toplanan parti meclisi Kemal Satır’ı Merkez İdare Kuruluna seçmiştir.⁴⁸⁴ Bu da Satır’ın parti için önemli bir isim olduğunu göstermiştir.

Bu dönemdeki il ve ilçe kongrelerine baktığımız zaman, 30 Temmuz 1961 tarihinde Kemal Satır ve Kasım Gülek’in çekişmesinin Adana İl Kongresi’nde de devam edeceği anlaşılmıştır.⁴⁸⁵ Cumhuriyet gazetesinin Mücahit Beşer’in haberine göre CHP Beşiktaş Kadınlar Kongresi’nde konuşan Kemal Satır, CHP’yi istemeyenleri üçe ayırarak eski dönemde emek sarf etmeden zengin olanlar, ihtiraslarını frenlemekte aciz olan politikacılar ve bulanık suda balık

⁴⁸¹ *Milliyet*, “Koalisyon Partileri Af İçin Anlaştılar”, (22 Aralık 1962), 1.

⁴⁸² *Cumhuriyet*, “CHP Parti Meclisi Üyelerinin İsimleri Dün Belli Oldu”, (29 Ağustos 1961), 1.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. Parti Meclisi Üyelerinin İsimleri Dün Belli Oldu”, (29 Ağustos 1961), 5.

⁴⁸³ *Milliyet*, “Kurultay Bugün Açılıyor: Gülek’in Af Dilekçesi Reddölundu...”, (16 Ekim 1964), 1.

⁴⁸⁴ *Milliyet*, “C.H.P. Meclisi”, (30 Ağustos 1961), 7.

⁴⁸⁵ *Milliyet*, “Gülek Bugün Adana’da ve Ankara’da Çarpışacak”, (30 Temmuz 1961), 1.

avlamak isteyenler olarak sınıflandırması⁴⁸⁶ siyasi olmayan bir kongrede siyasi bir konuşmasına örnek olmuştur. 3 Mart 1963 tarihinde toplanan CHP Gençlik Kongresi'nde konuşan Satır, CHP'nin olağanüstü bir kongre toplayarak tüzükte birtakım değişikliklere gidileceğini söylemesi⁴⁸⁷ merak uyandırmıştır.

Siyasi hayatın yeniden başlamasının ardından önceki dönemden kalan sorunlar ve fikir ayrılıkları artarak gün yüzüne çıkmasından sonra CHP'de 4'ler meselesi⁴⁸⁸ gündeme gelmiştir. 4'ler grubundan Avni Doğan CHP parti meclisi üyeliğinden istifa etmiştir.⁴⁸⁹ Konu mahkemeye taşınıp 10. Asliye Hukuk Mahkemesinin bu grubun CHP Kurultayı'na girmesini sağlayacak olan ihtiyati tedbir kararını reddetmiştir.⁴⁹⁰ Bu kararın ardından bir açıklama yapan Doğan, Satır ve Öktem'in kendisinin yeni bir parti kurmak için CHP'yi bölmeye çalıştığına dair suçlamayı İnönü'nün geri almasını istemesine rağmen İnönü'nün buna yanaşmadığını iddia etmesi⁴⁹¹ partide Satır,-İnönü arasında bir danışıklı dövüş olduğunun ispatıdır.

Bu dönemde Kemal Satır'ın CHP içi faaliyetleri incelendiğinde, ihtilal öncesinde başlayan ve ihtilal sürecinde de devam eden sorunlara bir çözüm bulamadığı görülmüştür. Satır-Gülek çekişmesi bitmediği gibi CHP'nin politikalarını eleştiren 4'ler meselesi de gündeme gelmiştir. Kemal Satır'ın da bu iki sorunu çözmek için hiçbir şey yapmaması sorunların çözümünden yana olmadığının göstergesidir.

1.5. Elazığ Milletvekilliği (1965-1969)

1965 yılında seçim kararı alınmasından sonra Kemal Satır, ön seçime Elazığ'dan girmeye karar vermiştir.⁴⁹² Bu da hâlâ Adana CHP seçmenine kırıgın olduğunu göstermektedir. 29 Ağustos 1965 tarihinde yapılan ön seçimler sonucunda⁴⁹³ Kemal Satır'ın Elazığ'dan birinci sıradan milletvekili adayı

⁴⁸⁶ Mücahit Beşer, "CHP Beşiktaş Kadınlar Kolu Toplantısında Daha Çok Erkekler Konuştu", *Cumhuriyet*, (12 Ağustos 1962), 1,5.

⁴⁸⁷ *Milliyet*, "C.H.P. Tüzüğünde Tâdilât Yapılacak", (4 Mart 1963), 1.

⁴⁸⁸ Bu konu CHP Genel sekreterliğinde ayrıntılı olarak işlenecektir.

⁴⁸⁹ *Yeni Adana*, "Avni Doğan C.H.P. Parti Meclisi Üyeliğinden Ayrıldı", (24 Eylül 1961), 1.; *Yeni Adana*, "Avni Doğan Üyelikten Ayrıldı", (24 Eylül 1961), 4.

⁴⁹⁰ *Milliyet*, "Doğan İnönü'ye Şiddetle Çattı", (14 Aralık 1962), 1.

⁴⁹¹ *Milliyet*, "Doğan İnönü'ye Şiddetle Çattı", (14 Aralık 1962), 5.

⁴⁹² *Milliyet*, "3000 Kişi Adaylık İçin Müracaat Etti", (15 Ağustos 1965), 1.

⁴⁹³ *Cumhuriyet*, "İstanbul'da Ön Seçimlere İştirak Nispeti AP'de % 90 CHP'de % 60 Oldu: Adaylar Seçildi", (30 Ağustos 1965), 1.

olması⁴⁹⁴ Elazığ CHP seçmeninin yine milletvekili adayına değil partiye oy verdiğinin bir ispatıdır. 4 Eylül 1965 tarihinde Yüksek Seçim Kurulu'nun yayınladığı listede Satır'ın Elazığ'dan birinci sıradan aday gösterilmesi⁴⁹⁵ milletvekilliğinin garanti altına alındığının bir göstergesidir.

Bu aşamadan sonra planlı kalkınma vergi adaleti, halka açık anonim ortaklıklar, dış ticaret politikasında iyileşme ve dış ödemelerde denge, yabancı sermayenin ülkeye getirilmesi, dış yardım alınması, sanayi ve küçük esnafın korunması, enerji işlerini tek elde toplama, petrol konusunda çeşitli iyileştirmeler konusu ele alınmıştır. Ayrıca ulaşımın iyileştirilerek geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasına çalışma, köylerin kalkınmasına gerekli önemin verilmesi, tarımın iyileştirilmesi için başta Toprak Reformu olmak üzere çeşitli girişimler, çalışma ve sosyal güvenlik konusuna eğilmeye çalışılmıştır. Yine milli eğitim politikasının her alanda yeniden düzenlenmesi, vicdan ve din hürriyetinin korunması, konut, arsa, gecekondü politikasının yeniden gözden geçirilmesi, göçmenlerle ilgili önlemler, sağlık konusu, idare, adalet, milli savunma konusunda yeni düzenlemeler, dış politikada uluslararası alanda başarılı kılmak için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar ışığında bir seçim bildirgesi hazırlayan CHP⁴⁹⁶ hem halkın çeşitli kesimlerine seslenmiş hem de kendi isteklerinden taviz vermemiştir. CHP'nin halkın isteklerini iyi anladığı bir seçim bildirgesine rağmen CHP'nin bu dönem *ortanın solu* fikrini benimsemesi AP'nin "*Ortanın Solu Moskovanın Yolu*" sloganını geliştirmesine neden olmuştur. Bu sebeple milletvekilleri bu yeni görüşü halka anlatmakta zorluk çekmişlerdir. Seçim sonucunda CHP seçimi kaybetmiştir.⁴⁹⁷ Seçimin sonuçlanmasından sonra Satır, İnönü ve Baykam bir toplantı yaparak seçim esnasında yaşanan olayları ve seçim sonuçlarını değerlendirmişlerdir.⁴⁹⁸ 11 Ekim 1965 tarihinde hiçbir itirazın yapılmadığının belirtildiği seçim mazbatası düzenlenmiş,⁴⁹⁹ Kemal Satır'ın

⁴⁹⁴ *Cumhuriyet*, "Son Dakika", (30 Ağustos 1965), 7.; *Ulus*, "Pazar Günü Yurdun Her Tarafında Yapılan Önseçimde Kazanan: CHP. Adayları Belli Oldu", *Ulus*, (31 Ağustos 1965), 1.; *Ulus*, "CHP. Adayları Belli Oldu", (31 Ağustos 1965), 7.

⁴⁹⁵ *Cumhuriyet*, "Milletvekili Adayları", (4 Eylül 1965), 5.; *Ulus*, "CHP Aday Listeleri Seçim Kurulunda", (4 Eylül 1965), 5.

⁴⁹⁶ *Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor: CHP. nin 1965 Milletvekili Seçimleri Seçim Bildirgesi Özeti*, y.t.

⁴⁹⁷ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 208, 211, 213.

⁴⁹⁸ Çetin Özbayrak, "İnönü Yarışın Kaybı Haberini Dün Sabah Aldı", *Cumhuriyet*, (12 Ekim 1965), 1.

⁴⁹⁹ TBMM Arşivi, SM, 1302, 4, 2.

milletvekilliği kesinleştikten sonra⁵⁰⁰ 22 Ekim 1965 de Satır, yemin ederek milletvekilliğine başlamıştır.⁵⁰¹

1967 bütçesi için 17 Aralık 1966 tarihinde toplanan karma komisyon görüşmelerini Kemal Satır'ın dikkatli bir biçimde izlemesine rağmen⁵⁰² mecliste konuşma yapmamasına bir anlam verilememiştir. Ulus gazetesinin 11 Şubat 1969 tarihli haberine göre 1969 bütçesi görüşmeleri 12 Şubat 1969 tarihinde başlayacaktır.⁵⁰³ CHP adına Kemal Satır'ın Başbakanlık Bütçesini eleştirilmesine karar verilmesi⁵⁰⁴ CHP'nin Satır'ın uzmanı olduğu Ulaştırma Bakanlığını da eleştirebileceğini de düşündüğü anlamına gelmiştir. 15 Şubat 1969 tarihinde Başbakanlık Bütçesi hakkında konuşan Kemal Satır,⁵⁰⁵ Başbakan'ın hükümeti koordine etme görevi olmasına rağmen Başbakan Süleyman Demirel'in bu konuda başarılı olamayarak bunun sebebini kendine değil çelişkili ifadelerle başkalarına yüklemeye çalışmıştır. Aslında Demirel'in bütün idareler üzerinde totaliter bir yönetim kurmak istemesi üzerine tarafsızlıktan ödün vererek partizanlık yaptığını, bunu gerçekleştirmek için de devlet ve parti yönetimini birbirine karıştırdığını iddia etmiştir. Uzun tartışmalardan sonra Tokat Milletvekili Osman Saraç'ın yeterlilik önermesine karşı çıkan Satır'ın AP'yi eleştirmesi üzerine meclis başkanından uyarı almıştır. Bu konu hakkında konuşan Kemal Satır, çok partili hayata geçiş yaparken deneyerek öğrendiklerini bu yüzden CHP'yi partizanlıkla suçlamamak gerektiğini asıl partizanlığı AP'nin yaptığını söylemesi⁵⁰⁶ Satır'ın hem bütçe eleştirisinde hem de yeterlilik aleyhindeki konuşmasında konudan sapan bir konuşma yaptığını ispatlamıştır. Uzun süren bütçe görüşmelerinden sonra 25 Şubat 1969'da 1969 bütçesi kabul edilmiştir.⁵⁰⁷

---

⁵⁰⁰ *Milliyet*, “Milletvekilliği Kesinleşenler: Milli Bakiyeden Milletvekili Giriyor”, (13 Ekim 1965), 1.

⁵⁰¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 1. Cilt, 1. Birleşim, (22 Ekim 1965), 4.

⁵⁰² Orhan Tokatlı, “Karma Komisyona Aksal İle Gürsan Kolkola Girdi”, *Milliyet*, (17 Aralık 1966), 1,7.

⁵⁰³ *Ulus*, “1969 Bütçesi Millet Meclisi'nde: Ecevit, Yarın Bütçe Üzerinde Konuşacak”, (11 Şubat 1969), 1.

⁵⁰⁴ *Ulus*, “Ecevit”, (11 Şubat 1969), s.7.

⁵⁰⁵ *Cumhuriyet*, “Meclis'te AP- MP Küfürleşmesi Devam Ediyor”, (16 Şubat 1969), 1.; *Cumhuriyet*, “Meclis'te”, (16 Şubat 1969), 7.

⁵⁰⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 3. Cilt, 52. Birleşim, (15 Şubat 1969), 107-110, 146-148.

⁵⁰⁷ *Ulus*, “Bütçe Dün Gece Kabul Edildi”, (26 Şubat 1969), 1.

17 Şubat 1969 tarihinde İçişleri Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde Kemal Satır da konuşmuştur.⁵⁰⁸ Satır, şu dönemde yaşanan üzücü olayların çilesini vatandaşın çektiğini, çekilen çilenin sebebinin de hükümet içindeki ahenksizlikten kaynaklandığını söylemiştir. Ayrıca Kemal Satır, İçişleri Bakanlığının bu olaylar karşısında yetersiz kaldığını, bu olayların karşısında şiddetle değil kanuni olarak önlem alınması gerektiğini, vatandaşın huzurunun bozulmasında hem İçişleri Bakanlığının hem de Diyanet İşleri Başkanlığının sorumluluğu olmasına rağmen suçun CHP'ye atıldığını iddia etmiştir. Satır'a göre AP huzuru güvence altına almaya çalıştığında CHP'nin yardımcı olacak ve böylece tarafsız bir yönetim kurulabilecektir. Kemal Satır'ın konuşmasından sonra söz alan başbakan Süleyman Demirel Satır'ın sadece konuştuğunu, kendisinin ise var olan sorunu çeşitli vasıtalarla çözmek zorunda olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁹ Bu bütçe görüşmesinde Satır'ın bütçeden çok yaşanan olaylara temas etmesi her zaman olduğu gibi konudan saptığını göstermiştir.

TBMM'de partiler için önemli faaliyetlerden biri olan Grup Başkanvekili seçiminde 1965 yılında CHP için Nihat Erim'in yeniden aday gösterilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Satır ve arkadaşları onu birinci Grup Başkanvekilliğine; ikinci Grup Başkanvekilliğine de Satır aday göstermiştir. Sonuçta ikisinin birden seçilmesine⁵¹⁰ rağmen Erim 25 Ekim 1966 tarihli günlüğünde yazdığına göre bir daha aday olmak istememektedir. Kendi yerine Satır veya Öktem'in olabileceğini söylemesi⁵¹¹ Satır'a güvendiğinin ispatıdır. Ancak 1967 yılı için 9 Mayıs 1967 tarihinde yapılan seçimler sonucunda Kemal Satır ve Nihat Erim'in seçilmesi⁵¹² ve bu seçimlerin 1 Kasım 1967'da yenilenerek tekrar Kemal Satır ve Nihat Erim'in seçilmesi⁵¹³ her ikisinin de CHP'nin vazgeçemediği insanlar olduğunu göstermiştir. Özellikle İnönü, Kemal

⁵⁰⁸ *Cumhuriyet*, “Ecevit ve Satır'ın Konuşmaları Demirel'i Sinirlendirdi: AP ve CHP Milletvekilleri Dün Gece Birbirlerine Giriyordu”, (18 Şubat 1969), 1.; *Cumhuriyet*, “AP ve CHP”, (18 Şubat 1969), 7.

⁵⁰⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 33. Cilt, 54. Birleşim, (17 Şubat 1969), 469-473.

⁵¹⁰ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. :Grupta Seçimler”, 280 (30 Ekim 1965), 18.

⁵¹¹ Erim, *Günlükler II*, 840.

⁵¹² *Ulus*, “CHP Grupları Genel Başkan İnönü'nün Başkanlığında Ayrı Ayrı Toplandı: CHP Senato, Meclis Grup Yöneticileri Seçildi”, (10 Mayıs 1967), 1. ; *Ulus*, “CHP Senato, Meclis Grup Yöneticileri”, (10 Mayıs 1967), 7.; *Cumhuriyet*, “CHP Grupları Toplandı”, (10 Mayıs 1967), 1.; *Milliyet*, “Satır ve Erim”, (10 Mayıs 1967), 7.

⁵¹³ *Cumhuriyet*, “İnönü”, (2 Kasım 1967), 7.

Satır'ı parti içinde tutmak istemektedir,⁵¹⁴ Bu nedenle 31 Ekim 1968 tarihinde CHP Meclis Grubu'nda yapılan seçimler sonucunda Kemal Satır ve Nihat Erim CHP Grup Başkanvekilliğine seçilmiştir.⁵¹⁵ Bu seçimden sonra 3 Kasım 1968 tarihinde CHP Genel Sekreter yardımcılarını tebrike giden Satır'a 5 Kasım 1968'de Genel Sekter Bülent Ecevit ve yardımcıları iade-i ziyarette bulunmuşlardır.⁵¹⁶

Kemal Satır'ın Grup Başkanvekilliği görevini incelediğimiz zaman sadece meclis içinde değil aynı zamanda parti içi işlerle de ilgilendiği anlaşılmıştır. Bunun ilk örneği 28 Şubat 1969 tarihinde 3-4 Mart 1969'da CHP genel merkezine çağırılan milletvekili ve senatörlerin gruptan para istemeleridir. 3 Mart 1969'da ise, Kemal Satır'ın Amerika'da olmasından dolayı bu sorumluluğu tek başına alan Nihat Erim 4 Mart 1969 tarihinde gruptan 30 milyon borç vermiştir. 12 Temmuz 1969 tarihinde Vehbi Koç'un Büyükderedeki evine öğle yemeğine gitmiştir. Koç, Erim'e Kemal Satır ve İsmail Rüştü Aksal para yardımı için kendisine geldiklerini söylemesine rağmen parayı verip vermediği hakkında bir şey söylememiştir⁵¹⁷.

Kemal Satır'ın TBMM içi faaliyetler noktasında ilgilendiği bir diğer konu da İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'dır. Türkiye'de bu düşünce 1920 yılından beri mevcuttur. Ancak çeşitli sebeplerden ötürü planlı kalkınmaya geçilememiştir.⁵¹⁸ 1960'lı yıllarda planlama tekrar gündeme gelerek kapitalist sistemin dışına çıkarak özel sektörü zorlayıcı planları devreye sokarak bu sektörü milli faydaya uygun hale getirmeyi hedeflemiştir.⁵¹⁹ Ancak özel sektörü destekleyen AP planlama mantığının kısıtlayıcı olmasından rahatsız olarak onu rahat bırakarak devlete de pozitif görevler yüklenmesini istemesine rağmen uzun süreli planlardan kaçınmıştır.⁵²⁰

⁵¹⁴ Cahit Kayra, 38 *Kuşağı: Cumhuriyetle Yetişenler*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 335.

⁵¹⁵ *Ulus*, "CHP. Meclis Grubunda Seçim Yapıldı", (1 Kasım 1968), 1.; *Ulus*, "CHP. Meclis Grubunda Seçim Yapıldı", (1 Kasım 1968), 7.

⁵¹⁶ Erim, *Günlükler II*, 883.

⁵¹⁷ Erim, *Günlükler II*, 890, 901.

⁵¹⁸ Bilsay Kuruç, "1961 Anayasası ve Planlı Ekonomi: Nedenler ve Açıklamalar", 27 Mayıs 1960 *Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, ed. Suna Kili, (İstanbul: Boyut Matbaacılık, Aralık 1998), 73-75.

⁵¹⁹ Demirel, *Adalet Partisi*, 288-302.

⁵²⁰ Demirel, *Adalet Partisi*, 288, 309, 312-313.

AP'nin olumsuz tutumu olmasına rağmen hazırladığı planın görüşmeleri için CHP'den Kemal Satır, Nihat Erim ve CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in planı eleştirmesine karar verilmiştir.⁵²¹ Bu kararın ardından 29 Haziran 1967 tarihinde Kemal Satır ve İsmet İnönü plan üzerinde çalışmıştır.⁵²² 29 Haziran 1967 tarihinde plan hakkında konuşan⁵²³ ve bu konuşması CHP tarafından bastırılan Satır,⁵²⁴ planı yererek⁵²⁵ başladığı konuşmasında halkı ilgilendiren bir konuda başbakanın, Bütçe ve Plan Komisyonu'nda dahası Cumhuriyet Senatosu'nda sorulan sorulara yuvarlak cevaplar vererek işin içine siyasi tercihlerini de koyduğunun gözlemlendiğini iddia etmiştir. Statükocu plan anlayışının karşısında olduklarını ifade eden Kemal Satır, kamu kurumları gibi özel teşebbüsün de disiplin altına alınması gerektiğini, büyüme hedefi olarak %7'yi CHP'nin de benimsediğini ancak bu büyümenin ülkenin refah seviyesinde yükselmesi için yapısal değişikliklerin yapılması için adım atılmasının altını çizmiştir. Satır'a göre Türkiye'nin büyüme kadar dışa bağımlılığının azalması da CHP için önemlidir ve bu hedefe 1972'de ulaşılacaktır. Ancak AP planı yanlış bir söylemle savunduğunu belirten Satır,⁵²⁶ konuşmasının Turhan Feyzioğlu tarafından kesilmesi üzerine Feyzioğlu'nu azarlamıştır⁵²⁷.

Meclis başkanı hem Kemal Satır'a hem de Turhan Feyzioğlu'na gerekli uyarıları yapmıştır. Uyarılardan sonra konuşmasına devam eden Satır, büyüme hızının küçültülmesinin dışa bağımlılığı sona erdirmeyeceğini, AP'nin anlamadığını belirttikten sonra planda bölgesel kalkınmaya yer verilmemesine rağmen CHP'nin bu konuyu önemseydiğini ve 4 yıl sonra AP'nin seçimde bölgesel kalkınmadan bahsetmesinin tuhaf kaçacağını iddia etmiştir. Bu planı hazırlayan uzmanların sosyal adaletli gelir dağılımını önermelerine rağmen başbakan Süleyman Demirel'in bu konuyu plana aldirtmamasını eleştiren Satır,

⁵²¹ *Milliyet*, "Planın Meclis'te Görüşülmesine Bugün Başlanıyor", (26 Haziran 1967), 9.

⁵²² İnönü, *DeFTERler II*, 1050.

⁵²³ *Ulus*, "CHP. Grup Başkan Vekili Dr. Satır, Mecliste Yaptığı Önemli Konuşmada, İkinci Beş Yıllık Plânı Tenkit Etti: Bu Plân Gevşek ve Statükocudur", (30 Haziran 1967), 1.; *Ulus*, "Satır'ın Plân Üzerindeki Konuşması", (30 Haziran 1967), 3.

⁵²⁴ [Erim, Nihat- Ecevit, Bülent- Satır, Kemal- Gündoğan, Fikret- Kılıç, Muhsin], *İkinci Beş Yıllık Plân Hakkında C.H.P. 'nin Görüşü*, (Ankara: Ulusal Basımevi, 1967), 81-102.

⁵²⁵ *Cumhuriyet*, "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânını Yeren Satır,: "El Parası İle Gerdeğe Girmek Sevdasından Vazgeçsinler" Dedi: Meclis'te CHP İle GP Sözcüleri Tartıştı", (30 Haziran 1967), 1.; *Cumhuriyet*, "Meclis'te", (30 Haziran 1967), 7.

⁵²⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 19. Cilt, 128. Birleşim, (29 Haziran 1967), 577-591.

⁵²⁷ *Yeni Adana*, "Millet Meclisi'nde Plân Görüşmeleri: Kemal Satır, Feyzioğlu'nu Azarladı", (30 Haziran 1967), 1.

gelişmeyi sınırlayan yapısal güçlüklerle değinerek bunların tasarruf ve döviz yetersizliği ile birlikte kurumsal güçlükler olduğunu belirtmiştir. Satır'a göre AP bu planı büyük plan olarak niteleyerek halkı büyük umutlara sevk etmesine rağmen aslında sıradan hatta eksik plan bir plan olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Kemal Satır'a göre, özel sektör ve kamu yatırımları arasındaki dengesizliğin her iki oluşumun gücünün hesaplanmadan ve özel sektörü istenilen şekle sokmadan bir plan yapılmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca sanayinin yanında dengeli bir şehirleşmenin de göz önünde bulundurulması önemliyken bu konunun AP tarafından önemsenmemesinin dengesiz nüfus dağılımına yol açacaktır. Ayrıca Ortak Pazar'a ve hizmet sektörüne de gerekli ilgi gösterilmemiştir. Kalkınmada sadece özel teşebbüsün özel haklarına değinildiğini belirten Kemal Satır, halkın ihtiyaçlarının göz ardı edildiğini savunduktan sonra ülkenin sorunlarının çözümü için bu sorunlarla daha önce baş etmiş olan Batı'nın örnek alınmasının zorunlu olduğunu; kısır çekişmelerden, vatandaşı birbirine düşürücü faaliyet ve söylemlerden uzak durulmasını ifade ettikten sonra konuşmasını bitirmiştir.⁵²⁸ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, çok iyi hazırlanmış ve konudan sapmayan nadir konuşmalarından biri olduğu açıktır. Uzun görüşmelerden sonra 3 Temmuz 1967 tarihinde CHP'nin muhalefetine rağmen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kabul edilmiştir.⁵²⁹ Bilge Okay'ın araştırmalarına göre, bu planla hedefler aşılarak ihracatın artması Satır nezdinde CHP'nin planı yanlış yorumladığının bir ispatı olmuştur.⁵³⁰

22 Temmuz 1967 tarihinde Adapazarı ve çevresinde yaşanan deprem sonrasında 23 Temmuz 1967'de alınan ilk bilgilere göre 74 kişinin öldüğü tespit edilmesine rağmen yaralı sayısı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁵³¹ Ancak 25 Temmuz 1967'de duyurulan son bilgilere göre ölü sayısı 83 kişi olurken yaralı sayısı da 223 olarak açıklanmıştır. Kandilli Rasathanesi verilerine göre ilk

⁵²⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 29 Haziran 1967, 579-591.

⁵²⁹ *Ulus*, "İkinci Beş Yıllık Plân Onaylandı: Türk Halkının Çıkarını Korumayan Bu Plân Taslağını CHP Reddetti", (4 Temmuz 1967), 1.

⁵³⁰ Bilge Okay, "Beş Yıllık Kalkınma Planları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Ang, vd., (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 6/1612-1613.

⁵³¹ *Ulus*, "Dün Sabah 9.53 e Kadar 27 Deprem Kaydedildi: Köylerle Henüz İrtibat Kurulamadı", (24 Temmuz 1967), 1.

depremden bu yana 120 deprem daha olduğu anlaşılmıştır.⁵³² Bu konu hakkında 24 Temmuz 1967 tarihinde mecliste açıklama yapan başbakan Süleyman Demirel ölü sayısını 15 olarak telaffuz etmesi⁵³³ gazetelerden edindiğimiz ilk bilgilerle uyuşmadığını göstermiştir. Süleyman Demirel'in açıklamalarından sonra söz alan Kemal Satır, Türk milletinin daha önce de böyle bir acı yaşadığını eğer hükümet kanuni bir yetki istiyorsa CHP'nin hükümetin yanında yer alacağını söylemiştir.⁵³⁴ Satır, başbakanın yanlış bilgilendirmelerine rağmen durumun hassasiyetini kavrayarak hükümetin yanında yer alabileceğini göstermiştir.

27 Temmuz 1967 tarihinde MP Milletvekili Ahmet Bilgin, Çetin Altan'ın yazısına ithafen kendi mal varlığını açıklamıştır.⁵³⁵ Ayrıca TİP Milletvekili Çetin Altan'ın 26 Temmuz 1967'deki mecliste tabanca taşıması olayına tekrar değinerek CHP'nin Altan'ı koruma altına aldığını iddia etmiştir.⁵³⁶ Bu iddiaya cevap vermek için kürsüye gelen ve konuşması Ulus gazetesinde manşetten verilen Satır,⁵³⁷ CHP'nin Altan'ı koruduğunun bir iftira olduğunu söyleyerek⁵³⁸ partisini savunmuştur.

12 Aralık 1967 tarihinde Manisa CHP Milletvekili Mustafa Ok ve 4 arkadaşının tütün hakkındaki meclis araştırma önergesinin görüşmelerine devam edilmiştir.⁵³⁹ Burada hem Gümrük ve Tekel Bakanı İbrahim Tekin hem de Ticaret Bakanı Ahmet Türkel meclis araştırması kararının meclisin elinde olduğunu ifade ettikten sonra Tekin bunun yanında CHP'nin halkı kışkırttığını söylemiştir.⁵⁴⁰ Bunun üzerine söz alan Kemal Satır, CHP'nin halkı kışkırtmak gibi bir derdi olmadığını iddia etmiştir.⁵⁴¹ Bu konuşmalara baktığımız zaman,

⁵³² Alâeddin Bilgi - İlhan Uygun, "Üç Günde 120 Yer Sarsıntısı Tesbit Edildi; Elektrik, Havagazı ve Yiyecek Darlığı Giderildi; Borular Tamir Edilerek Şehre Su Verildi: Deprem Bölgesinde Hayat Normale Döndü", *Cumhuriyet*, (25 Temmuz 1967), 1,7.

⁵³³ *Cumhuriyet*, "Başbakan Meclis'te Bilgi Verdi", (25 Temmuz 1967), 7.

⁵³⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 21. Cilt, 146. Birleşim, (24 Temmuz 1967), 544.

⁵³⁵ *Cumhuriyet*, "Meclis'te Yine Tabanca Olayı Tartışıldı", (28 Temmuz 1967), 1.

⁵³⁶ *Cumhuriyet*, "Mecliste", (28 Temmuz 1967), 7.

⁵³⁷ *Ulus*, "Meclis'te: Dr. Satır Boşuna Vakit Öldürmeyelim", (28 Temmuz 1967), 1.; *Ulus*, "Dr. Satır", (28 Temmuz 1967), 7.

⁵³⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 21. Cilt, 149. Birleşim, (27 Temmuz 1967), 697-698.

⁵³⁹ *Milliyet*, "Tütün Konusunda Meclis Araştırması Kabul Edilmedi", (12 Aralık 1967), 1.

⁵⁴⁰ *Milliyet*, "Tütün Konusunda", (12 Aralık 1967), 7.

⁵⁴¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 22. Cilt, 15. Birleşim, (11 Aralık 1967), 451-453.

Gümrük ve Tekel Bakanı İbrahim Tekin'in konu dışına çıkmasından dolayı Satır'ın da buna cevap vermek zorunda kaldığı anlaşılmıştır.

Yeni bir seçim kanununun çıkarılması için çalışan AP, CHP Grup Başkanvekili Kemal Satır ile yaptığı görüşmelerden bir sonuç alamamıştır. Bunun üzerine AP kanunu tek başına meclise getirmeye karar vermiştir.⁵⁴²

1 Şubat 1968 tarihinde TİP'in 180 sayfalık petrol konusundaki önergesi de aynı konuyu içeren diğer üç önerge okutulmayıp bastırılarak milletvekillerine dağıtılmıştır. Bu konuya dair MP Milletvekili Ahmet Bilgin'in önergesi ile diğer önergelerin okutulması, meclisin aleniyeti konusunda gerekli olduğuna inanan ve bu konuda bir önerge sunan CHP Milletvekili Reşit Ülker'in önergesi Adalet Komisyonu'na gönderilmiştir.⁵⁴³ Aynı gün AP'lilerin de 180 sayfalık önergenin özetlenip 20 dakika içinde okunmasını isteyen bir önerge vermesi üzerine AP'li Mazhar Arıkan bu önerge meclise geldiğinde Kemal Satır'a bir pusula göndererek bu konu hakkında grubunu hazırlamasını istemişse de Satır, hiçbir şey yapmayarak⁵⁴⁴ CHP'nin muhalefet görevini yapmasına engel olmuştur.

Siyasi Partiler Kanunu'nun 14 Şubat 1968 tarihindeki CHP'nin GP'ye yardım olarak algıladığı görüşmesinde yeterlilik önergesi aleyhinde konuşmak için Kemal Satır söz almıştır. Satır, Siyasi Partiler Kanununun bu yeni halinin demokrasimize getireceği unsurların etraflıca konuşulması gerekirken şu ana kadar yapılan konuşmaların yeterli olmadığının görüldüğü, AP'nin CHP'den ayrılan unsurlarla eski CHP'lilerin kapışmasını keyifle izlediğini belirtmiştir. Satır, bugün siyasi yaşamın zorlanacağı bir devir başladığını ve dün CHP'nin yanında olanların bugün karşısında yer almalarını hayretle izlediğini ifade etmiştir. Satır için dün partilere yardım konusunun aleyhinde olan GP'lilerin bugün lehinde konuştuğunu görmek hayret vericidir. Satır'ın bunu söylemesinden sonra hem AP'den hem de GP'den sesler yükselmesinden sonra meclis başkanı Kemal Satır'a yeterlilik konusunun dışına çıkmaması gerektiğini söylemesine rağmen Satır, yine yardım konusuna değinmesi üzerine çeşitli milletvekillerinden uyarı almıştır. Daha sonra sözlerini toparlayarak konuşmasını

⁵⁴² *Milliyet*, "AP, CHP İle Anlaşmak İstiyor", (23 Ocak 1968), 7.

⁵⁴³ *Milliyet*, "Önerge Özetleme İşi Anayasa Komisyonunda", (2 Şubat 1968), 1.

⁵⁴⁴ *Milliyet*, "Önerge Özetleme İşi", (2 Şubat 1968), 7.

bitirmiştir.⁵⁴⁵ Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, konuşmak için izin aldığı konunun dışına çıktığı gözlemlenmiştir. Satır'ın konuşmasından sonra da tartışmalar devam etmesine rağmen⁵⁴⁶ yapılan oylama sonucunda GP'ye her yıl 500 bin liralık yardım yapılması 225 oyla kabul edilmiştir.⁵⁴⁷ Buna rağmen CHP Ulus gazetesinin *iane kanunu* olarak nitelediği bu kanunu kabul etmediği gözlemlenmiştir.⁵⁴⁸

14 Haziran 1968 tarihinde Kemal Satır, Ahmet Şener, Nihat Erim, Murat Öner, Seyfi Sadi Pencap, M. Kemal Yılmaz, Kudret Bosuter, Nuri Kodamanoglu, Mesut Ozansu, Kamil Kırıkoğlu ve Nermin Neftçi genel görüşme önergesi hazırlamışlardır.⁵⁴⁹ Konusu Milli Eğitim sorunları ışığında son dönemde yaşanan öğrenci hareketlerinin irdelenmesi olup görüşme sırasına alınmıştır.⁵⁵⁰ Uzun süre bekleyen görüşmenin yapılması için başta Satır olmak üzere genel görüşme isteyenlerin hepsi bir kanun teklifi vermişlerdir. Buna göre fakülte, yüksekokul, enstitü gibi üniversite birimlerinde son yaşanan olaylar hakkında polis soruşturması yapılmayarak öğrencilerin affedilmelerini istemeleri⁵⁵¹ CHP'nin öğrencilerin yanında olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

29 Nisan 1969 tarihli meclis toplantısında Yunus Koçak'ın İçişleri, Sadun Aren'in Bütçe ve Behice Boran'ın Maliye komisyonlarından istifa ettiğine dair dilekçelerin okunarak yeni üye seçimine geçilmişse de CHP seçim sonuçlarına muhalefet şerhi koymasından sonra Kemal Satır söz almıştır.⁵⁵² Satır, konuşmasında seçimde 250 oy kullanılmasına rağmen Meclis Başkanlığının 235 oyun katıldığını açıklamıştır. Fakat CHP'li milletvekillerinin 219-220 arası milletvekilinin seçime katıldığının ispatlanmasından sonra seçime fesat

⁵⁴⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 24. Cilt, 40. Birleşim, (14 Şubat 1968), 445-448.

⁵⁴⁶ Cenap Çetinel, "GP'ye Devlet Hazinesinden Her Yıl 500 Bin Lira Verilmesini Öngören Kanun AP'nin Desteğiyle Kabul Edildi: Meclis Dün Kavgalı Bir Oturum Yaptı", *Ulus*, (15 Şubat 1968), 1,7.

⁵⁴⁷ *Milliyet*, "GP'ye 500 Bin Lira Verilmesi Kabul Edildi", (15 Şubat 1968), 1.; *Milliyet*, "GP'ye 500 Bin Lira Verilmesi Kabul Edildi", (15 Şubat 1968), 7.

⁵⁴⁸ *Ulus*, "Halkın Oyuna Kendisini Sunmamış Kişiler, Hazinesinden Para İstiyor! :GP. liler "İane Kanunu" nu Kabul Ettiremediler", (14 Şubat 1968), 1.; *Ulus*, "GP. liler "İane Kanunu" nu Kabul Ettiremediler", (14 Şubat 1968), 7.

⁵⁴⁹ *Ulus*, "CHP, Eğitim Sorunlarıyla İlgili Genel Görüşme İstedi", (15 Haziran 1968), 1.; *Ulus*, "CHP, Eğitim Sorunlarıyla", (15 Haziran 1968), 7.

⁵⁵⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 28. Cilt,76. Birleşim, (14 Haziran 1968), 153-154.

⁵⁵¹ *Ulus*, "Gençler İçin Af İstendi", (30 Kasım 1968), 1.; *Ulus*, "Gençler İçin Af", (30 Kasım 1968), 7.

⁵⁵² *Cumhuriyet*, "Komisyon Seçimine Hile Karıştırıldığı İddia Edilince.. :Meclis'te Kavgaya Çıktı", (30 Nisan 1969), 1.; *Cumhuriyet*, "Meclis'te", (30 Nisan 1969), 7.

karıştırıldığını iddia etmiştir. Satır'ın bu iddiasına cevap veren Giresun Milletvekili İ. Ethem Kılıçlıoğlu'na göre fesadı AP değil CHP'nin karıştırdığını belirtmiştir. Uzun tartışmalardan sonra ise bu seçim kabul edilmiştir.⁵⁵³ Kemal Satır'ın bu konudaki konuşmasına baktığımız zaman, sayısal verilerle görüşünü ispatlamasına rağmen sonucu değiştiremediği anlaşılmıştır.

30 Nisan 1969 tarihinde Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit'in iş yoğunluğu nedeniyle Ortak Pazar Parlamento Komisyonu üyeliğinden istifa ettiğine dair dilekçesi meclise gelmiştir. Aynı tarihte CHP Grup Başkanvekili Kemal Satır da bir dilekçe ile Ecevit'in yerine Aydın Milletvekili M. Kemal Yılmaz'ın CHP adayı olduğunu TBMM başkanlığına bildirmesi üzerine Yılmaz Ortak Pazar Parlamento üyeliğine seçilmesi⁵⁵⁴ Satır'ın meclis çalışmalarına gösterdiği önemin anlaşılmasını sağlamıştır.

Ulus gazetesinin 6 Haziran 1969 tarihli haberinde Kemal Satır, Hamdi Orhon, Ahmet Şener, Cevdet Aykan, Sadrettin Çanga, Hüsnü Özkan, Nuri Kodamanoğlu, Kudret Bosuter ve M. Kemal Palaoğlu tarafından memur maaşlarının yeniden düzenlenmesi için bir kanun teklifinin hazırlandığı duyurulmuştur. Bu kanuna gerekçe olarak memur maaşlarının yeniden bir düzenlemeye ihtiyaç duyması ve bu düzenlemelerin de tek çatı altında birleştirmesi gerektiğinden, kanun teklifi⁵⁵⁵ aynı tarihli Cumhuriyet gazetesine göre 89⁵⁵⁶ Ulus gazetesine göre 90 imzayla⁵⁵⁷ aynı gün meclise verilmiştir.⁵⁵⁸ Bu önergeyi meclis başkanına götüren Satır, tek maddelik önergenin mecliste görüşülebilmesi için meclisin acil toplanması gerektiğini, bu toplantıda da öncelikli olarak tek maddelik bu kanunun görüşülmesini istediklerini söylemiştir.⁵⁵⁹ Ayrıca Kemal Satır, kanunun görülme tarihini meclis başkanının

⁵⁵³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 36. Cilt, 85. Birleşim, (29 Nisan 1969), 97-99,103.

⁵⁵⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 36. Cilt, 86. Birleşim, (30 Nisan 1969), 113.

⁵⁵⁵ *Ulus*, “CHP, Memur Maaşları İçin Meclisi Toplantıya Çağırıyor: CHP. nin Yeni Maaş Teklifi Meclis’te”, (6 Haziran 1969), 1.; *Ulus*, “CHP, Memur Maaşları İçin Meclisi Toplantıya Çağırıyor: CHP. nin Yeni Maaş Teklifi Meclis’te”, (6 Haziran 1969), 7.

⁵⁵⁶ *Cumhuriyet*, “CHP’nin Meclisi De Toplantıya Çağırın 89 İmzalı Önergesi Bugün Veriliyor”, (6 Haziran 1969), 7.

⁵⁵⁷ *Ulus*, “90 İmza Tamam”, (6 Haziran 1969), 1.

⁵⁵⁸ *Milliyet*, “CHP Personel Kanunu Teklifini Meclis’e Verdi”, (6 Haziran 1969), 1.

⁵⁵⁹ *Ulus*, “90 İmzalı CHP Önergesi Meclise Verildi: Memur Maaşları İçin CHP, Meclisin Toplanmasını İstedi”, (7 Haziran 1969), 1.; *Ulus*, “CHP Meclisin”, (7 Haziran 1969), 7.

takdirine bıraktıklarını ifade etmiştir.⁵⁶⁰ Meclisten çıkan Demirel'e gazeteciler meclisin ne zaman toplanacağını sorduklarında Demirel'den bunu meclis ve senato başkanlarının bildiği cevabını almışlardır.⁵⁶¹

Meclisin 13 Haziran 1969'da toplanabileceğinin duyurulmasından sonra AP Grup Başkanvekilinin 9 Haziran 1969 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yer alan demecinde bu toplantı isteğine AP'li milletvekillerinin katılmayacağını, zaten Satır'ın her şeyi buhran olarak nitelendirmesine alıştıklarını söylemiştir.⁵⁶² Kemal Satır'ın 11 Haziran 1969'da verdiği demeçte ise meclisi toplayıp toplamama kararının sadece AP'nin elinde olmadığını iddia etmesi⁵⁶³ Satır'ın konu dışı konuşma yapmasına örnektir.

1961 seçimlerinden dolayı Adana'ya kırıgın olan Kemal Satır, 1965 seçimlerinde de Elazığ'dan aday olmayı seçmesiyle birlikte partisi sayesinde milletvekili seçilebilmiştir. Satır'ın TBMM faaliyetleri incelendiğinde birçok konuda aktif olduğu anlaşılmıştır. Ancak bütçe görüşmelerinde sayısal verilerden çok konu dışı konuşmalar yaptığı tespit edilmiştir. Yıllardır siyasetin içinde olan Kemal Satır'ın bu durumu önemsememesine de bir anlam verilememiştir. Böylelikle Kemal Satır nezdinde CHP'nin konuların önemini kavrayamadığı görüşüne ulaşılmıştır.

1.5.1. CHP İçindeki Faaliyetleri

1965-1969 yılları arasında CHP'de kısmen üst düzey görevlerde bulunan Kemal Satır, parti içinde de aktif olmayı sürdürmüştür. 18. CHP Kurultayı öncesinde Cumhuriyet gazetesinde köşe yazarlığı yapan Ecvet Güresin'in 14 Ekim 1966 tarihli yazısında Kemal Satır'ın görevinden uzaklaştırılacağı iddiasının⁵⁶⁴ gerçek olduğu anlaşılmıştır. Yine kurultayda bulunan bir partilinin Milliyet gazetesine verdiği bilgiye göre Genel Başkanlık seçiminde İnönü'nün oyunu Satır'dan yana kullanması⁵⁶⁵ bunun İnönü'yü pek etkilemediğinin

⁵⁶⁰ *Cumhuriyet*, "CHP Meclisi De Toplantıya Çağırıldı", (7 Haziran 1969), 1.; *Milliyet*, "CHP Meclis Toplantısı İçin Önerge Verdi", (7 Haziran 1969), 1.

⁵⁶¹ *Cumhuriyet*, "CHP", (7 Haziran 1969), 7.

⁵⁶² *Cumhuriyet*, "AP Grup Başkan Vekili Avcı, AP'lilerin Toplantılara Katılmayacağını Sanıyor: "Meclisleri Toplamak Demokrasiye Aykırı", (9 Haziran 1969), 1.; *Cumhuriyet*, "Meclislerin", (9 Haziran 1969), 7.

⁵⁶³ *Cumhuriyet*, "Parlâmentoyu AP de Toplantıya Çağırarak", (11 Haziran 1969), 5.

⁵⁶⁴ Ecvet Güresin, "İki Kongre", (Günün Notları), *Cumhuriyet*, (14 Ekim 1966), 1.

⁵⁶⁵ *Milliyet*, "C.H.P. Genel Başkanlığına Tekrar İnönü Seçildi", (22 Ekim 1966), 7.

göstergesidir. Hatta İnönü parti meclisine Satır'ın da girmesi için Ecevit'e baskı yaparak⁵⁶⁶ parti meclisine aldırması⁵⁶⁷ İnönü'nün ağırlığını Kemal Satır'dan yana kullandığı göstermesi açısından önemlidir.

18. CHP Kurultayı'ndan 2 yıl sonra 19. CHP Kurultayı için hazırlıklara başlandığı sırada⁵⁶⁸ 5 Ekim 1968 tarihinde İnönü'yü ziyarete giden Kemal Satır ve Nihat Erim'in parti içindeki tertipleri İnönü'ye anlatması⁵⁶⁹ Kurultay'ın Satır açısından çekişmeli geçeceğinin bir işareti olmuştur. Ant dergisinin 15 Ekim 1968 tarihli sayısında yer alan habere göre İnönü Ecevit ile anlaşarak bir sonraki seçime kadar Kemal Satır'a dokunulmayacağı sözünü almasından sonra⁵⁷⁰ 16 Ekim 1968 tarihinde duyurulan açılış tarihinde⁵⁷¹ yani 18 Ekim 1968'de kurultay açılmıştır⁵⁷². Satır ve Erim'in korktuğu başına gelmiştir. İnönü'nün Ecevit ile anlaşmalarını görmeleri üzerine her ikisi de İnönü'nün yanına giderek hiçbir listeyi tutmadığını açıklamasını istemişlerdir.⁵⁷³ İnönü'nün de bunu yapması hâlâ Satır'ın vazgeçilmez olduğunun bir göstergesi olmuştur.

19 Ekim 1968 tarihinde parti meclisi raporunun kabul edilmesinden sonra daha önce bir tartışma yaşayan Kemal Satır ve Muammer Aksoy barışarak birlik mesajı vermiştir.⁵⁷⁴ Aynı gün bir konuşma da yapan Satır, hakkındaki kulis iddialarını yalanlayarak bunları yazan Falih Rıfkı Atay ve Bedii Faik ile bir alakasının bulunmadığını söylemişti.⁵⁷⁵ Parti meclisi seçimleri için Bülent Ecevit'in listesinin yanında İnönü'nün desteklediği Kemal Satır listesi ve 3 ayrı liste daha bulunmaktadır.⁵⁷⁶ Ancak bütün listelerdeki isimlerin aynı olmasından

⁵⁶⁶ *Milliyet*, “Nedret Gürçan On Sekizinci CHP Kurultay'ının Kulisini Anlatıyor: “Ah, Bizans Bu”, (25 Ocak 1967), 5.

⁵⁶⁷ *Milliyet*, “CHP Parti Meclisi Tasnifinde Son Duruma Göre: Ecevit Çoğunluğu Elde Etti”, (23 Ekim 1966), 1.

⁵⁶⁸ *Ulus*, “CHP. 19. Kurultay'ına Delegelerin Eşleri De Davetli”, (28 Eylül 1968), 1.; *Ulus*, “CHP. 19. Kurultay'ına”, (28 Eylül 1968), 7.

⁵⁶⁹ Erim, *Günlükler II*, 881.

⁵⁷⁰ *Ant*, “İnönü'nün CHP Kurultay Stratejisi”, 94 (15 Ekim 1968), 5.

⁵⁷¹ *Ulus*, “CHP. Parti Meclisi Bugün Devam Edecek: Kurultay 18 Ekim'de”, (16 Ekim 1968), 1.

⁵⁷² *Ant*, “İnönü'nün CHP Kurultay Stratejisi”, 5.

⁵⁷³ Erim, *Günlükler II*, 882.

⁵⁷⁴ *Ulus*, “Kurultay'daki Birlik ve Beraberliğin Güzel Örneği: Dr. Satır İle Aksoy Öpüştü”, (20 Ekim 1968), 1.

⁵⁷⁵ *Ulus*, “Dr. Satır İle Aksoy Öpüştü”, (20 Ekim 1968), 7.; *Ant*, “CHP Kurultayı: İnönü'nün Partisi Soldan Ricat Ediyor”, 95 (22 Ekim 1968), 5.

⁵⁷⁶ Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971*, (İstanbul: Doğan Kitap, Eylül 2017), 311.; Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 441.

dolayı⁵⁷⁷ hem ortanın solunu savunanların hem ortanın soluna karşı çıkanların bulunduğu karmaşık bir liste sistemi mevcuttur.⁵⁷⁸ Aynı gün yapılan parti meclisi sonuçlarına göre Kemal Satır 9. sıradan girmiştir.⁵⁷⁹ Ancak parti meclisi oylamasında hata olduğunun söylentilerinin ortaya çıkmasından sonra böyle bir şeyin olmadığına açıklaması yapılarak oylama sonuçları bir kez daha paylaşılmıştır.⁵⁸⁰ Yaşanan durum bu seçimin kimsenin içine sinmediğini göstermiştir. Satır ve Erim'in parti meclisine seçilmelerine rağmen genel merkez yöneticilerini 3 Kasım 1968 tarihinde tebrik ederken parti meclisi üyesi değil de Meclis Grubu olarak lanse edilmeleri⁵⁸¹ de bunun bir ispatıdır.

AKİS dergisinin 23 Ekim 1965 tarihli sayısındaki habere göre 1965 seçimlerinden sonra büyük bir hezimet yaşayan CHP genel merkezinde milli bakiyeden seçilecek olanların belirlenmesi için bir parti meclisi toplantısı yapılmıştır. Yapılan bu toplantı sonucunda CHP'nin milli bakiye listesindeki İrfan Solmazer, Cihat Baban, Zarife Koçak, Vefik Pirinçcioğlu, Nazmi Oğuz, Nermin Neftçi, Selahattin Kılıç, Bahri Yazır, Nuri Kodamanoğlu ve İsmail Arar'ın seçildiği anlaşılmıştır. Bu konu hakkında AKİS muhabirine bilgi veren bir parti meclisi üyesi İsmail Arar'ı, Kemal Satır'ın desteklediğini söylemesi⁵⁸² her ne olursa olsun Satır'ın parti içinde etkin olduğunun göstergelerinden biridir. 17 Aralık 1966 tarihinde toplanan parti meclisinde Kemal Satır ile konuşan Zekeriya Akçal'ın İnönü'ye anlattığına göre kendisini *partinin toparlayıcısı* olarak gördüğünü söylemiştir.⁵⁸³ Buna göre Satır'ın kendine çok güvendiği anlaşılmıştır.

1967 yılının ilk parti meclisi toplantısı 9 Şubat 1967 tarihinde yapılarak burada İlhami Soysal'ın kaçırılıp dövülmesi hariç Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın İnönü'nün yorumuyla vatandaşın işine karışmaya çalıştığı emri ve diğer

---

⁵⁷⁷ *Cumhuriyet*, “İnönü Tekrar Başkan: Liste Yüzünden Kavga Çıktı”, (21 Ekim 1968), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP Kurultayı”, (21 Ekim 1968), 7.; Orhan Tokatlı, “... Ve İnönü Yine Genel Başkan”, *Milliyet*, (21 Ekim 1968), 1,7.

⁵⁷⁸ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 442.

⁵⁷⁹ *Ulus*, “CHP. Parti Meclisi Seçim Sonuçları”, (22 Ekim 1968), 1.; *Milliyet*, “Seçimlerde En Çok Oyu Ecevit, Erten ve Erim Aldılar: Ecevit Listesinin Çoğunluğu Kazandı”, (22 Ekim 1968), 1.

⁵⁸⁰ *Ulus*, “CHP Parti Meclisi Oyları Sayımında Hata Yok”, (25 Ekim 1968), 1.; *Ulus*, “CHP. Parti Meclisi Oyları Sayımında”, (25 Ekim 1968), 7.

⁵⁸¹ *Ulus*, “CHP. Grubu Yöneticileri Genel Merkez Yöneticilerini Tebrik Etti”, (3 Kasım 1968), 1.; *Milliyet*, “Satır ve Erim Ecevitte Yardımcılarını Kutladı”, (3 Kasım 1968), 1.

⁵⁸² *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Uyan Sunam, Uyan!”, (23 Ekim 1965), 14.

⁵⁸³ İnönü, *Defterler II*, 1035.

olaylar hakkında TBMM’de bir önerge vermesinin daha iyi olacağı kararı alınmıştır.⁵⁸⁴ Ancak tutanaklarda böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. AKİS dergisinin 13 Mayıs 1967 tarihli haberine göre Turan Feyzioğlu ve arkadaşlarının partiden ayrılmasından sonra parti meclisinin hemen toplanarak Grup Başkanvekilliğine Kemal Satır’ı seçmesi⁵⁸⁵ CHP’nin çabuk toparlandığına bir işarettir. 8 Kasım 1967 tarihinde Kemal Satır, Bülent Ecevit, Nihat Erim ve İbrahim Öktem ile görüşen İnönü bir parti meclisi programı hazırlamışsa da bu program gerçekleşmemiştir.⁵⁸⁶ 26 Aralık 1967 tarihinde Kemal Satır’ın başkanlığında toplanan parti meclisinde parti politikası ve İnönü’nün eleştirilmesine rağmen⁵⁸⁷ Satır’ın bir müdahalede bulunmaması onun demokratik kişiliğine bir örnektir.

31 Ocak 1968’de toplanan parti meclisinde İbrahim Öktem Kemal Satır’ı eleştirmiştir.⁵⁸⁸ 6 Şubat 1968 tarihinde toplanan parti meclisinde konuşan Kemal Satır, partide herhangi bir kırılgınlığının bulunmadığını söylemesi⁵⁸⁹ parti içi eleştiriye açık olduğunu göstermiştir. Hükümetin seçimlerde milli bakiyeyi kaldırma isteğine karşı direnme kararı alan CHP parti meclisi⁵⁹⁰ kararı uyarınca Mustafa Ok’un önergesini geri almak istemiştir. Bunun üzerine İnönü ve Satır, bunu aralarında konuştuktan sonra açıklama yapan İnönü Ok’un parti kararına uymadığını ifade etmesi⁵⁹¹ bir yana bırakılırsa İnönü’nün Kemal Satır’a diğer parti yöneticilerinden daha fazla güvendiği anlaşılmıştır. 10 Eylül 1968 tarihindeki parti meclisinde aşırı solcuların karşısında yer alan bir konuşma yapan Kemal Satır’a hem Muammer Aksoy’un hem de GP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu’nun cevap vermesinden sonra⁵⁹² Satır hakkında asılsız iddialar içeren çeşitli makaleler kaleme alınmıştır. 14 Ekim 1968’de toplanan parti meclisinde daha önceden tartışma yaşadığı Aksoy’un Yeni İstanbul gazetesi

⁵⁸⁴ *Milliyet*, “İnönü: “Ordu Sivil Vatandaşın İşine Karışamaz” Dedi: CHP Tural’ın Emrini Tasvip Etmedi”, (9 Şubat 1967), 1.; *Milliyet*, “CHP Tural’ın Emrini Tasvip Etmedi”, (9 Şubat 1967), 7.

⁵⁸⁵ *AKİS*, “C.H.P. :Safra Atıldıktan Sonra”, (13 Mayıs 1967), 7.

⁵⁸⁶ İnönü, *DeFTERler II*, 1068.

⁵⁸⁷ *Milliyet*, “CHP Meclis Genel Kurulunda İnönü’nün Tutumu Tenkid Edildi”, (27 Aralık 1967), 1.

⁵⁸⁸ İnönü, *DeFTERler II*, 1075.

⁵⁸⁹ *Milliyet*, “İsmet İnönü: “Engelleme Yapmayacağız”, (8 Şubat 1968), 1.; *Milliyet*, “İnönü”, (8 Şubat 1968), 7.

⁵⁹⁰ *Cumhuriyet*, “CHP “Direnme” Kararını Nasıl Aldı”, (2 Mart 1968), 1.

⁵⁹¹ *Cumhuriyet*, “CHP”, (2 Mart 1968), 7.

⁵⁹² *Milliyet*, “Kemal Satır’ın Demecine Tepkiler: Prof. Aksoy: “CHP’de Aşırı Solcu Olduğunu Söylemek Kasıtlıdır”, (10 Eylül 1968), 1.; *Milliyet*, “Prof. Aksoy”, (10 Eylül 1968), 7.

başyazarına bir demeç verdiğini iddia etmiştir⁵⁹³. İddianın ardından İsmet İnönü Kemal Satır'ı korumuştur.⁵⁹⁴ Söz alan Satır, kendi hakkında yazılan bütün yazıların asılsız olduğunu iddia etmesiyle İnönü'nün bu konuda bir tekzip yayınlamasına karar verilmesi⁵⁹⁵ parti meclisinin Satır'ı istemediğine bir işaretidir. Ancak kurultayda Satır ve Aksoy'un barışması sağlanmıştır.⁵⁹⁶

10 Mayıs 1969 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşükten sonra gazetecilerin Celal Bayar'a siyasi haklarının iadesi için CHP'nin neler yaptığı sorusuna cevap veren İnönü, üzerinde çalışıldığını söylemiştir.⁵⁹⁷ Aynı gün Kemal Satır'ın 1969 yılında katılarak başkanlık yaptığı ilk parti meclisi toplantısında da bu konu görüşülmüştür.⁵⁹⁸ Bu görüşme, tarihi açısından bir seçim yatırımı olarak algılanmıştır. 13 Mayıs 1969'da ise Genel Sekreter Bülent Ecevit'in siyasi af kapsamını genişleten önergesinin kabulü ise⁵⁹⁹ seçim yatırımının genişlediğini göstermiştir. 15 Temmuz 1969 tarihinde Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan parti meclisinde üniversiteleri boykota götürecek çalışmalar yapıldığının bildirilmesi⁶⁰⁰ CHP'nin güncel olayları takip ettiğinin bir işaretidir. 4 Ağustos 1969'da tekrar Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan parti meclisinde seçim bildirgesi üzerinde çalışılacağı bildirilmesinden sonra⁶⁰¹ seçim bildirisinin ana hatları belli olmuştur.⁶⁰²

Parti içi anlaşmazlıkların büyüdüğü 1967 yılında yapılan güven oylamasına Kemal Satır katılmamıştır.⁶⁰³ Böylelikle parti içi anlaşmazlıklarda

⁵⁹³ *Cumhuriyet*, "Prof. Aksoy'un İddiası, CHP Parti Meclisini Karıştırdı: İnönü: "Kemal Satır, Hakkında Söylenenler Haksız ve Mesnetsizdir", (15 Ekim 1968), 1.

⁵⁹⁴ *Cumhuriyet*, "İnönü", (15 Ekim 1968), 7.

⁵⁹⁵ *Milliyet*, "CHP Meclisi'nde Prof. Aksoy İle İnönü Tartıştı", (15 Ekim 1968), 1.; *Milliyet*, "CHP Meclisi'nde", (15 Ekim 1968), 7.

⁵⁹⁶ *Cumhuriyet*, "Satır ve Aksoy Barıştı", (20 Ekim 1968), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır ve Aksoy", (20 Ekim 1968), 7.

⁵⁹⁷ *Cumhuriyet*, "Sunay'la Görüşen İnönü, Bayar'la Buluşma Tarihinin Henüz Belli Olmadığını Söyledi ve Kararlı Konuştu: "Halk İadesini Seçim Öncesi Çıkartmağa Çalışacağım", (11 Mayıs 1969), 1.

⁵⁹⁸ *Cumhuriyet*, "Hak İadesini Seçim Öncesi", (11 Mayıs 1969), 7.

⁵⁹⁹ *Yeni Adana*, "Ecevit'in Af Kapsamını Genişleten Önergesi Parti Meclisi'nde Kabul Edildi", (13 Mayıs 1969), 1.

⁶⁰⁰ *Milliyet*, "CHP: Dikta İçin Hazırlık Var", (16 Temmuz 1969), 1.

⁶⁰¹ *Milliyet*, "CHP Meclisi, Merkez Adaylarının Kullanacağı İlleri Tesbit Ediyor: A.P. 23 Kontenjan Adayı Gösterecek", (5 Ağustos 1969), 1.; *Milliyet*, "AP", (5 Ağustos 1969), 11.

⁶⁰² *Cumhuriyet*, "Başbakanın Münazara Çağrısı "Gereksiz" Bulundu: CHP Hukuk Düzenini Açıkladı", (18 Eylül 1969), 1.

⁶⁰³ *Cumhuriyet*, "Güven Oyuna Katılmayanlar Ne Dedi?", (26 Ocak 1967), s.1.; *Cumhuriyet*, "Güven Oylaması", (26 Ocak 1967), 7.

şimdilik taraf olmadığını göstermiştir.⁶⁰⁴ 23 Şubat 1967 tarihinde toplanan CHP Ortak Grubu'na katılmayan İnönü'ye ertesi gün grupta konuşulanların Kemal Satır tarafından anlatılmasına bir anlam verilememiştir.

18 Ocak 1968 tarihinde toplanan grupta⁶⁰⁵ konuşan Nihat Erim, Kemal Satır ve kendisi için Akşam gazetesinde çıkan İş Bankası İdare Kuruluna baskı yaparak Sefa Kılıçlıoğlu'na 2 milyon lira kredi verdirdikleri iddiasının doğru olmadığını ifade etmiştir. Bu açıklamanın ardından düşüncesi sorulan Satır, böyle bir şeyin olmadığını belirterek⁶⁰⁶ iddiaları yalanlamıştır. 31 Ekim 1968'de toplanan CHP Grubu'nda Kemal Satır'ın tuttuğu adam olarak bilinen İsmail Arar'ın CHP Grup yönetimine seçilmesinden sonra⁶⁰⁷ artık parti içinde Satır'ın da “*tarafhtarlarından*” bahsedilmeye başlanmıştır. 9 Haziran 1969 tarihinde Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan CHP Grubu'nun konusu 13 Haziran 1969'da yapılacak olan olağanüstü toplantıyla ilgili olduğu anlaşılmıştır.⁶⁰⁸ Belirtilen tarihte bir kez daha Satır'ın başkanlığında grup toplantısı yapılmıştır.⁶⁰⁹ Burada bir konuşma yapan Kemal Satır, bundan sonraki meclis toplantılarına CHP'li milletvekillerinin eksiksiz olarak katılmasını istemesi⁶¹⁰ CHP'nin meclis içinde kendi milletvekillerine dair geç de olsa kararlar aldığını kanıtlamıştır.

Bu dönemde Kemal Satır'ın ilk katıldığı kongre seçim bölgesi olan Elazığ CHP İl Kongresi olup burada hayat pahalılığından bahsetmesi⁶¹¹ halkın sorunlarını nadiren de olsa dile getirdiğinin bir kanıtıdır. 11 Eylül 1967 tarihinde yapılan CHP İznik İlçe Kongresi yapılmıştır.⁶¹² Burada konuşan Kemal Satır, CHP'ye atılan iftiraların doğru olmadığını, CHP'nin Atatürk ve İnönü'nün yolundan ayrılmadan inkılaplara sahip çıktığını ve gençlerin bu konuda hiç

---

⁶⁰⁴ Erim, *Günlükler II*, 847.

⁶⁰⁵ *Ulus*, “CHP Meclis Grubu'nun Dünkü Toplantısında: Erim ve Satır Bir Gazetenin İthamını Reddetti”, (19 Ocak 1968), 1.

⁶⁰⁶ *Ulus*, “Erim ve Satır Bir Gazetenin İthamını Reddetti”, (19 Ocak 1968), 7.

⁶⁰⁷ *Cumhuriyet*, “CHP Grup Yönetim Kuruluna Satır Tarafhtarları Seçildi”, (1 Kasım 1968), 7.

⁶⁰⁸ *Ulus*, “CHP. Grup Yönetim Kurulu Toplandı”, (10 Haziran 1969), 1.; *Ulus*, “CHP. Grup Yönetim Kurulu”, (10 Haziran 1969), 7.

⁶⁰⁹ *Cumhuriyet*, “CHP Grubunda Konuşan İnönü, “İktidar Çok Üzülünecek Bir Misal Vermişti; Bundan Sonrası Seçmene Kalıyor” Dedi”, (14 Haziran 1969), 1.

⁶¹⁰ *Cumhuriyet*, “İnönü”, (14 Haziran 1969), 7.

⁶¹¹ *Milliyet*, “Öteki Kongreler”, (10 Ekim 1966), 7.

⁶¹² *Ulus*, “Partizanlığa Âlet Olan İdare Adamı Nazarımızda Suçludur”, (12 Eylül 1967), 1.

endişe etmemeleri gerektiğini söyleyerek⁶¹³ klasik bir konuşma yaptığı anlaşılmıştır. 5 Kasım 1967 tarihinde Akçakoca CHP İlçe Kongresi’nde konuşan Satır, Odalar Birliği Başkanının tarafsızlığı bozan tutumunu eleştirerek CHP iktidara geldiği zaman Anayasa’da bu taraf anlayışını değiştireceklerini ifade etmesi⁶¹⁴ erken bir seçim konuşması olmuştur. Milliyet gazetesinin 16 Mart 1968 tarihli haberine göre 17 Mart 1968 de İzmir İl Kongresi’ne Kemal Satır’ın katılacağına duyurulmasına rağmen⁶¹⁵ ilerleyen tarihli gazetelerde Satır’ın bu kongredeki faaliyetlerine yer verilmemiştir. Ancak 18 Mart 1968’de İnönü ile görüşen Kemal Satır, bu kongrenin çok iyi geçtiğini söylemiştir.⁶¹⁶ 14 Nisan 1968 tarihinde yapılan Balıkesir CHP İl Kongresi’ne katılan Kemal Satır,⁶¹⁷ yaptığı konuşmada CHP’nin ilkelerine çok bağlı bir parti olduğundan halkın refah ve huzurunu düşünerek devletçiliği hâlâ ilkeleri arasında olduğunu söylemesi⁶¹⁸ eski görüşe yeni kılıf mahiyetindedir. Kemal Satır’ın 1969 yılında katıldığı tek kongrenin Bolu Merkez İlçe Kongresi olmasına rağmen⁶¹⁹ kongredeki faaliyetleri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

İsmet İnönü’nün düşüncesi olan “*ortanın solu*” fikri ile⁶²⁰ birlikte bu görüşün yanında ve karşısında olan isimler belli olmaya başladığında çağdışı kaldığı düşünülen CHP’nin *âkil adamlarından* olan Kemal Satır’ın hangi tarafta yer alacağı merak konusu olmuştur.⁶²¹ Ancak Satır, bu görüşün İnönü’ye ait olmasından dolayı İnönü’nün yanında yer almıştır⁶²². Ama burada da dengeyi korumak isteyen Kemal Satır, *ortanın solunu* kabul ediyormuş gibi görünse de

⁶¹³ Niyazi Menteş, “Dr. Satır’ın Konuşması”, *Ulus*, (12 Eylül 1967), 7.

⁶¹⁴ *Cumhuriyet*, “Kemal Satır, Odalar Birliği Başkanına Cevap Verdi”, (5 Kasım 1967), 1.

⁶¹⁵ *Milliyet*, “CHP İzmir Kongresi Yarın Yapılıyor”, (16 Mart 1968), 7.

⁶¹⁶ İnönü, *DeFTERler II*, 1083.

⁶¹⁷ *Ulus*, “Satır ve Oral Balıkesir’e Gittiler”, (14 Nisan 1968), 1.

⁶¹⁸ *Ulus*, “Satır: Karma Ekonomiyi Devamlı Bir Sistem Olarak Kabul Ettik”, (15 Nisan 1968), 1.;

Ulus, “Satır: Karma Ekonomiyi Devamlı Bir Sistem Olarak Kabul Ettik”, (15 Nisan 1968), 7.

⁶¹⁹ *Ulus*, “Kemal Satır, Bolu’ya Gidiyor”, (28 Haziran 1969), 1.

⁶²⁰ Bu düşüncenin ayrıntıları CHP Genel Sekreterliği bölümünde aynı konu başlığı altında ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

⁶²¹ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde C.II*, 413.; Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, (İstanbul: O.b.a. Kitapları Dizisi, Şubat 1976), 374.; Kurtul Altuğ, *Genelkurmay’ın Işıkları Yanıyordu: Süngü- Sandık- İrticanın Ayak Sesleri- İlmî İslam*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Kasım 2007), 174.

⁶²² Altuğ, *Genelkurmay’ın Işıkları*, 117.; Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, 379.

onlardan fazla yana olmaması sol yazarların onu *Ortanın Göbekçisi* olarak nitelemelerine neden olmuştur⁶²³.

1965 seçimini kaybeden CHP’de *Ortanın Göbekçisi* olarak anılan Kemal Satır, iş çevreleriyle ilişki kurarak onlara solcuları partiden temizleme sözü vererek bu görüşün yanında olmadığını göstermiştir.⁶²⁴ 1965 seçimlerini kaybeden CHP’de tartışmalar yaşanırken İnönü’den sonra geleceğin lideri olarak Satır’ın gösterilmesine rağmen⁶²⁵ Kemal Satır’ın *resmi bir biçimde ortanın solunu* savunması⁶²⁶ bu görüşe fazla ısınmadığının bir işaretidir. Ancak CHP 18. Kurultayı’nda İsmet İnönü’nün ısrarıyla parti meclisine alınan Satır,⁶²⁷ Genel Sekreter Bülent Ecevit’le çalışmayı kabul edip onu övücü sözlerle yüreklendirmiştir.⁶²⁸

Bununla da yetinmeyen Kemal Satır, 9 Kasım 1966 tarihinde Yeni Adana gazetesine bir demeç vererek *ortanın solunun* korkulacak bir fikir olmadığını söylemiştir.⁶²⁹ Ardından Ceyhan Ticaret Odasının kapatılması meselesinde Adana CHP İl Teşkilatında yaptığı konuşmada da bu konuya değinip bu düşüncenin prensiplerinin yerleşeceğini ve *ortanın solunun* kimsenin malı olmadığını iddia etmiştir.⁶³⁰ Ayrıca Satır, bu düşüncenin özel teşebbüsün karşısında olmadığını söylemesi⁶³¹ Satır’ın içten bir savunma yapmadığının bir ispatıdır. 28 Aralık 1966 tarihinde toplanan Parti meclisinde *ortanın solu* tartışılmıştır.⁶³² Burada söz alan Kemal Satır, Genel Sekreter Bülent Ecevit’e yardımcı olunması ve parti içi anlaşmazlığı İnönü’nün bitirmesi gerektiğini söylemesi⁶³³ bir çeşit İnönü’ye pas atma olarak algılanmıştır. Bu tartışmaların sonucunda *ortanın solu* düşüncesinin yazılı bir metin haline gelebilmesi için

⁶²³ Kurtul Altuğ, *Umutun Tükenişinde Son Perde*, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2001), 148.; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa’nın Son Yılları*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Aralık 1993), 109.

⁶²⁴ Turan, *İsmet İnönü*, 433.

⁶²⁵ Yön, “CHP’de Ortanın Solu Kokteyli”, 4/139 (26 Kasım 1965), 4-5.

⁶²⁶ Yön, “CHP’de Yön Tartışmaları”, 5/171 (8 Temmuz 1966), 4.

⁶²⁷ İzzet S. Sedes, “CHP’de Yeni Bir Lider”, (Kurultaydan Notlar), *Milliyet*, (22 Ekim 1966), 1,7.

⁶²⁸ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 248.

⁶²⁹ *Yeni Adana*, “Antakya’da Gazetemize Özel Bir Demeç Veren: Satır,; “Milletini Seven Herkes Ortanın Solu’nu Desteklemeli”, (9 Kasım 1966), 1.

⁶³⁰ *Yeni Adana*, “Ceyhan Ticaret Odasının Feshi AP’nin Şaşkınlığını Gösterir”: K. Satır: “Yolumuzdan Komünistler Şikâyetçi”, (12 Kasım 1966), 1.; *Yeni Adana*, “Yurtta ve Dünyada: Ceyhan Ticaret Odası”, *Yeni* (12 Kasım 1966), 6.

⁶³¹ *Cumhuriyet*, “Satır, Ortanın Solu’nu Savundu”, (13 Kasım 1966), 1.

⁶³² *Cumhuriyet*, “Kırca CHP’nin Neden Sosyalist Olmayacağını Anlattı”, (29 Aralık 1966), 1.

⁶³³ *Cumhuriyet*, “Kırca CHP’nin”, (29 Aralık 1966), 7.

yapılan toplantıya Kemal Satır'ın katılmaması⁶³⁴ savunmasının sadece sözde olduğunu göstermesine rağmen ortanın solunun tanıtımı için Ege'de bir geziye çıkarak gelecek hafta İzmir'de olacağını duyurulması⁶³⁵ tezat bir durum oluşmasına neden olmuştur. Bu gezide konuşan Kemal Satır, *ortanın solunun* bir sonraki seçimde parlama yapacağını, bu anlayışın hem AP'den hem de TİP'ten ayrı olarak ne fakire ne de zengine hor gözle bakılacağını söylemiştir.⁶³⁶ Bunun üzerine Orhan Öztrak 10 Nisan 1967 tarihinde Milliyet gazetesine bir demeç vererek Satır'ın bu gezilerinin bir göz boyama olduğunu⁶³⁷ ve bu yaptıklarından bir ödül beklediğini iddia eden Öztrak, Kemal Satır'ın umduğunu alamayacağını söylemesi⁶³⁸ yaptıklarının kimseyi kandıramadığının bir göstergesi olmuştur.

Her ne kadar *ortanın solu* yazılı hale gelmişse de hâlâ sosyalizm-*ortanın solu* tartışmaları parti içinde devam ettiğinden 30 Haziran 1967 tarihinde İsmet İnönü Kemal Satır, Bülent Ecevit ve Nihat Erim'in yaptığı toplantı sonucunda Anayasa'nın sosyalizme kapalı olduğu anlaşılmıştır.⁶³⁹ Yine İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının görüşmelerine hazırlık esnasında Kemal Satır'ın *ortanın solunu* savunması⁶⁴⁰ çok dikkat çekicidir. 28 Eylül 1968 tarihinde ise Bursa'da düzenlenen açık hava toplantısında konuşan Satır, *ortanın soluna* bazı büyükelçilerin yurt gezileri esnasında yaptığı saldırıları anlatmıştır. Satır'a göre *ortanın solu* düşüncesinin tamamen ekonomik sebeplerden dolayı ortaya çıktığını ve komünizmle bir alakası olmadığını iddia ederek AP'nin yanlış bir biçimde bu konuyu ele aldığını belirtmesi⁶⁴¹ *ortanın solunun* teorisine uygun bir konuşma yaptığının göstergesidir. Anti-komünist bir cephede yer almaya çalışırken yeni bir söylem de geliştirmeye çalışan CHP'de Kemal Satır, Ant dergisine göre çıktığı bir yurt gezisinde TİP'in rotasının komünizmle alakalı olduğunu söylemiştir.⁶⁴² Bu konuşma Satır'ın inanmadan savunduğu bir görüşü temize çıkarmaya çalıştığını kanıtlar niteliktedir. Ancak 25 Ekim 1967 tarihinde

⁶³⁴ Orhan Duru, "8 Günlük Toplantının Ortaya Çıkardığı Sonuçlar", *Cumhuriyet*, (2 Ocak 1967), 1, 7.

⁶³⁵ *Cumhuriyet*, "Satır'ın Gezisi", (1 Nisan 1967), 7.

⁶³⁶ KİM, "Bir Fiyasko ve Ardındaki Gerçekler: Sekizlerin Şansı Her Geçen Gün Azalıyor", 454 (12 Nisan- 18 Nisan 1967), 4,5.

⁶³⁷ *Milliyet*, "Öztrak, "Satır Mükâfatını Alamayacak", (11 Nisan 1967), 1.

⁶³⁸ *Milliyet*, "Öztrak", (11 Nisan 1967), 7.

⁶³⁹ İnönü, *Defterler. II*, 1051.

⁶⁴⁰ AKİS, "Ortanın Solunda Tenkit", (8 Temmuz 1967), 8.

⁶⁴¹ Niyazi Menteş, "Satır,: Ortanın Solu Millete Hakkını Verme Hareketidir", *Ulus*, (29 Eylül 1967), 1,7.; *Milliyet*, "Satır: "AP İnançsızlık İçindedir" Dedi", (29 Eylül 1967), 1.

⁶⁴² *Ant*, "Ortanın Solunda Tehlikeli Oyunlar", 43 (24 Ekim 1967), 4.

yurt gezisinden İnönü'ye memnunlukla bahsetmesi⁶⁴³ çok da doğruyu ifade etmediğinin ispatıdır.

Ortanın solunun istenilen rotadan saptığını gören ve GP'nin de istediği çıkışı yapamadığını anlayan *ortanın solu* karşıtları, parti meclisini ele geçirip *ortanın solu* yöneticilerini pasif hale getirmeyi düşünmüştür. Fakat teoride de olsa *ortanın solunu* savunan Kemal Satır'ın Grup Başkanvekilliğine getirileceğini anlamalarıyla⁶⁴⁴ hayalleri suya düşmüştür. Ancak Satır'ın, merkez yöneticilerinin *ortanın solunda* çok ileri gittiklerini söylemesi⁶⁴⁵ ilk defa bu konu hakkındaki gerçek düşüncelerini açıkça ifade ettiğinin ispatıdır.

CHP için 1968 yılı İnönü'den sonra ne olacağının konuşulmaya başladığı yıl olması nedeniyle içten içe bir liderlik kavgası da başlamıştır.⁶⁴⁶ Bu nedenle 15 Ocak 1968 tarihinde aşırı solcu gazeteler Kemal Satır'a iftira atmaktan çekinmemişlerdir.⁶⁴⁷ Ancak Ulus gazetesinin 21 Ocak 1968 tarihli haberinde CHP Konya İl Kongresi'ne Genel Sekreter Bülent Ecevit'in yanında Kemal Satır'ın da bulunması⁶⁴⁸ atılan iftiraların hiçbir işe yaramadığını göstermiştir. Bu kongrede konuşan Satır, CHP'nin doktrinler bir parti olmadığı için onu hiçbir kalıba sokamadıklarından dolayı iftira atma yöntemine başvurdıklarını söyledikten sonra partinin rotasının *ortanın solu* olduğunu, aşırı uçlarda yer almayarak adilane bir düzen kurmak istediklerini ifade etmesi⁶⁴⁹ Kemal Satır'ın bu konuda resmi duruşunu bozmadığının bir ispatıdır.

Her ne kadar bu görüşe resmî duran Satır, bu görüşün fazla taraftar bulmasına engel olmaya da çalışmıştır. Ant dergisinin 23 Ocak 1968 tarihli haberine göre İstanbul CHP İl Başkanlığına Ecevit'in istememesine rağmen Kemal Satır ve diğer Ortanın Göbekçilerinin çalışmasıyla iş adamı ve *ortanın solu* fikrine sıcak bakmayan Ali Sohtorik'in seçilmesi⁶⁵⁰ örneklerden biridir. 6 Şubat 1968 tarihinde bir toplantı yapan Meclis Grubu'nda partinin

---

⁶⁴³ İnönü, *Defterler II*, 1066.

⁶⁴⁴ AKİS, "İç Olaylar: C.H.P. :Yeni Geminin Eski Fareleri", (28 Ekim 1967), 15.

⁶⁴⁵ Güneri Cıvaoglu, "Partiler: Yeminlilerle Yaylacıların Savaşı, AKİS, (6 Kasım 1967), 11.

⁶⁴⁶ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 245.

⁶⁴⁷ Erim, *Günlükler II*, 867.

⁶⁴⁸ Ulus, "Ecevit, Konya İl Kongresi'nde Konuşma Yapacak", (21 Ocak 1968), 1.

⁶⁴⁹ Ulus, "Satır: Hepimiz Ortanın Solunda ve Doğru Yoldayız", (22 Ocak 1968), 1.; Ulus, "Satır: Hepimiz Ortanın Solunda ve Doğru Yoldayız", (22 Ocak 1968), 7.

⁶⁵⁰ Ant, "Yiyin Efendiler Yiyin", 56 (23 Ocak 1968), 4.

dağınıklığından şikâyet edilmiştir.⁶⁵¹ Şikâyetin ardından bir konuşma yapan Kemal Satır, kendisinin Ortanın Göbekçisi olarak adlandırılmaması gerektiğini ve *ortanın solu* fikrine gönülden bağlı olduğunu söylemesi⁶⁵² pek inandırıcı değildir. 8 Nisan 1968 tarihinde Celal Sungurun dokunulmazlığının kaldırılması esnasında Selahattin Hakkı Esatoğlu'nun yersiz bir konuşma yapması üzerine İnönü'ye giden Kemal Satır, Ecevit ve hizbinin dağılmaması halinde böyle sıkıntılar yaşanacağını söylemiştir.⁶⁵³

Kemal Satır'ın Ecevit'ten ayrılmaya başladığının ispatı belediye seçimleridir. 26 Nisan 1968 tarihinde Ankara Belediye Başkanlığı için tanınmamış sendikalı işçi Osman Soğukpınarı Ecevit'in aday gösterdiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine ertesi gün Nihat Erim'le birlikte İnönü'ye giden Kemal Satır, bu seçimin Ankara'da ve diğer yerlerde oy kaybettireceğini söylemiştir. Belediye seçimlerinin 2 Haziran 1968 tarihinde sona ermesiyle birlikte Satır ve Erim seçimleri İnönü'nün evinde takip etmiştir. 12 Haziran 1968'de Nihat Erim'in evinde bir araya gelen Kemal Satır, Kemal Demir ve Orhan Kabibay seçim sonuçlarını değerlendirmiştir.⁶⁵⁴ Bu değerlendirmenin ardından 23 Haziran 1968 tarihinde İnönü'ye giden Kemal Satır ve Nihat Erim'in CHP Merkezi'nden şikâyetçi olduklarını ifade etmişlerdir.⁶⁵⁵ Bu durumda Hem Satır'ın hem de Erim'in parti merkeziyle arası açılmıştır. Fakat Selahattin Hakkı Esatoğlu'nun evinde ve Muammer Ertem'nin şerefine yapılan toplantılarda Ecevit'in İnönü'ye laf söyletmemesi⁶⁵⁶ CHP Genel Sekreterinin İnönü'ye saygısından dolayıdır.

Ancak hem Satır'ın hem de Erim'in parti içi rahatsızlıkları devam etse de İnönü bunları serbest bırakmamıştır.⁶⁵⁷ Kemal Satır, Genel Başkan ile görüşükten sonra gazetelere bir demeç vermiştir.⁶⁵⁸ Bu demecinde Satır, CHP'nin her zaman *ortanın solunda* olduğunu, CHP'ye çamur atanların önce

⁶⁵¹ *Milliyet*, “CHP Grubu, Parti İçi Durumu Tartıştı”, (7 Şubat 1968), 1.

⁶⁵² *Milliyet*, “CHP Grubunda”, (7 Şubat 1968), 7.

⁶⁵³ Erim, *Günlükler II*, 872.

⁶⁵⁴ Erim, *Günlükler II*, 874, 876-877.

⁶⁵⁵ İnönü, *Defterler II*, 1091.

⁶⁵⁶ Erim, *Günlükler II*, 878.; İnönü, *Defterler II*, 1093.

⁶⁵⁷ Erim, *Günlükler II*, 879.

⁶⁵⁸ İnönü, *Defterler II*, 1097.

kendilerine bakması gerektiğini söylemesi⁶⁵⁹ Satır'ın bu konuşmayı İnönü'yü kaybetmemek için yaptığının göstergesidir. Bununla da yetinmeyen Kemal Satır, Nihat Erim'le birlikte bir demeç daha vererek *ortanın solu* fikrinin genel başkan İnönü tarafından ortaya konmasından sonra kurultayda da kabul edilerek benimsendiğini, dolayısıyla bir hizbin mümkün olmadığını söylemiştir.⁶⁶⁰ Kemal Satır'a göre bu görüş CHP'nin 6 ilkesine de uymakta ve vatandaşın istekleri bu yolla sağlanacaktır. Satır'a göre bu sebeplerle aşırı uçlar CHP'ye iftira atmaktadır.⁶⁶¹ Bu konuşma incelendiğinde, hem Satır'ın yanına bir destek aradığına hem de iki gazetenin demecin farklı yönlerini ele almasından dolayı taraf tuttuğunu göstermiştir. Kemal Satır, 18 Ağustos 1968'de bir demeç daha vererek *ortanın solunun* sınırlarının çizilmesini istemesi⁶⁶² *ortanın solunun* kendi düşüncesine göre ileri gittiğinin ifadesi olmuştur. Bu konuşmalardan sonra 20 Ağustos 1968 tarihinde İnönüyle görüşen Kemal Satır'ın ne konuştuğu hakkında bilgi yoktur.⁶⁶³

Bu zamana kadar Satır-Inönü dostluğundan bahsedilmesine rağmen CHP'nin 1968 yılı kuruluş kutlamaları esnasında Kemal Satır'ın İnönü'nün beyanatını beğenmemesine⁶⁶⁴ bir anlam verilememiştir. CHP'nin 45. yıldönümünde Yeni Adana gazetesinin yüzeysel bir biçimde değindiği bir demeç veren Kemal Satır, CHP'de aşırı solcular varsa temizlenmesini istemiştir.⁶⁶⁵ Bunun ardından Vehbi Koç'un İnönü'ye Falih Rıfkı Atay ve Bedii Faik'ten duyduğunu aktarmıştır. Buna göre Kemal Satır 1969'da Bülent Ecevit'in partide olmayacağını söylemiştir.⁶⁶⁶ Bu durum Satır için *ortanın solunun* karşısına geçtiğinin açık ilanıdır. 16 Ekim 1968 tarihindeki parti meclisinde Satır'ın İsmet

⁶⁵⁹ *Cumhuriyet*, "Ecevit Çatışma İçin Açıklama Yapacak: K. Satır: "Biz Oranın Solundayız", (11 Ağustos 1968), 1.; *Ulus*, "Ecevit Çatışma İçin Açıklama Yapacak", (11 Ağustos 1968), 7.

⁶⁶⁰ *Ulus*, "Prof. Erim ve Dr. Satır'ın Demeci: CHP de Sadece Ortanın Solu Cephesi Vardır", (14 Ağustos 1968), 1.; *Milliyet*, "CHP Grup Başkan Vekili Erim ve Satır, "Ortak Demeç" Verdi: "CHP İçinde Bir Anlaşmazlık Yok", (14 Ağustos 1968), 1.

⁶⁶¹ *Milliyet*, "CHP Grup Başkanı", (14 Ağustos 1968), 7.; *Ulus*, "CHP. de Sadece Ortanın Solu Cephesi Vardır", (14 Ağustos 1968), 7.

⁶⁶² *Milliyet*, "Kemal Satır, "CHP'deki Gelişmeler: Ortanın Solu'nun Sınırı Çizilmelidir", (18 Ağustos 1968), 2.

⁶⁶³ İnönü, *Defterler II*, 1098.

⁶⁶⁴ İnönü, *Defterler II*, 1102.

⁶⁶⁵ *Cumhuriyet*, "CHP 45 Yaşında: Ecevit, "Türkiye'de Yeni Düzeni CHP Kuracak" Dedi", (9 Eylül 1968), 1.; *Yeni Adana*, "Elbirliği", (9 Eylül 1968), 1.; *Cumhuriyet*, "Ecevit", (9 Eylül 1968), 7.

⁶⁶⁶ İnönü, *Defterler II*, 1103.

İnönü'nün tek lider olduğunu iddia etmesi de⁶⁶⁷ Satır'ın düşüncesinin başka bir göstergesidir. Türk Solu dergisinin 17 Eylül 1968 tarihli haberine göre Kemal Satır ve İnönü'nün *ortanın soluna* karşı taarruza geçtiğini belirtmiştir.⁶⁶⁸ Bununla birlikte Satır'ın 1969'u Genel Sekreter olarak çıkaramayacağını söylenmesi⁶⁶⁹ safların iyice belirginleştiğinin bir ifadesidir. Ant dergisinin 24 Eylül 1968 tarihli haberinde ise Genel Sekreter Bülent Ecevit de boş durmamış ve "*seçim bölgesinde itibarını kaybetmiş olan*" Kemal Satır'ın İnönüyle olan bağlantısını kesmeyi başararak⁶⁷⁰ Kemal Satır'ı saf dışı bırakmıştır. Ulus gazetesinin 29 Eylül 1968 tarihli haberinde CHP'ye gelen bildirinin imzasız olduğu iddia edilmiştir.⁶⁷¹ Ancak Barış Dünyası dergisinin Eylül 1968 sayısında ise bildirinin AP tarafından gönderilerek İnönü'yü aşırı solculukla itham edildiği belirtilmiştir.⁶⁷² Bunun üzerine bildiriye cevap veren Satır, CHP'de herhangi bir mücadele olmadığını ve bir sonraki kurultayda İnönü'nün Genel başkan ve Ecevit'in de Genel Sekreter seçileceğini belirtmesi⁶⁷³ ithamda İnönü'nün ismi geçtiği takdirde Kemal Satır'ı inandığı görüş ve karşısına geçtiği kişi dahi savunabileceğinin güçlü bir kanıtı olmuştur. Bu yaşananlardan sonra CHP 19. Kurultayı öncesinde 16 Ekim 1968'de Cumhuriyet gazetesinde "Günün Notları" adlı köşede yazan Ecvet Güresin'e göre, Kemal Satır'ın Ecevit'in karşısına geçmediği, aksine yanına çekmeye çalıştığını iddia etmesine rağmen⁶⁷⁴ bu kurultayda parti içi çekişmeler olmuştur.⁶⁷⁵ Kurultaydan sonra 1 Kasım 1968 tarihinde Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan parti meclisinde Satır'ın kurultayda alınan kararlardan memnuniyet duyan bir konuşma yapması ve parti meclisi bildirgesinde de kurultayda alınan kararların uygulanacağını

---

⁶⁶⁷ Erim, *Günlükler II*, 880.

⁶⁶⁸ *Türk Solu*, "Olaylar-Olaylar: CHP'de Dönerler", (17 Eylül 1968), 2.

⁶⁶⁹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Aralık 1993), 130.

⁶⁷⁰ *Ant*, "Kongreler Dönemine Girerken Partiler", 91 (24 Eylül 1968), 4.

⁶⁷¹ *Ulus*, "Satır, CHP de Mevki Mücadelesi Yoktur, Dedi", (29 Eylül 1968), 1.

⁶⁷² *Barış Dünyası*, "Olaylar- Yorumlar: CHP, Rejimin Korunması Sorumluluğunu Kavramalıdır", 76 (Eylül 1968), s.12.

⁶⁷³ *Ulus*, "Satır, CHP de Mevki Mücadelesi Yoktur, Dedi", 1.; *Cumhuriyet*, "Satır'ın Sözleri", (29 Eylül 1968), 7.; *Ulus*, "Satır, CHP de", (29 Eylül 1968), 7.

⁶⁷⁴ Ecvet Güresin, "Kurultaya Doğru", (Günün Notları), *Cumhuriyet*, (16 Ekim 1968), 1.

⁶⁷⁵ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 242.

açıklanması⁶⁷⁶ her ne kadar *ortanın solu*na karşı çıksa da Kemal Satır'ın oluşan son duruma göre şekil aldığıının ispatıdır.

İsmet İnönü'nün *ortanın solu* fikrini ortaya atmasından sonra bir kararsızlık dönemi yaşayan Kemal Satır daha sonra İnönü'nün yanında yer almıştır. Ancak Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Orhan Öztrak, Ferit Melen Turan Şahin, Coşkun Kırca, Süreyya Koç ve Fehmi Alpaslandan oluşan 8'ler Grubu CHP parti meclisinden CHP'nin sosyalist olmadığı kararı çıkartmaya çalışarak bu görüşe karşı çıkmışlardır.⁶⁷⁷ 8'ler Grubu'nun ortaya çıkmasına rağmen İnönü bu gruba önem vermemiştir. Satır ve Ecevit'in yanında olduğunu, Atatürk Orman Çiftliği'nde yaptığı yürüyüşlerde bu iki ismi yanına alması bunun bir kanıtıdır.⁶⁷⁸ Saflar belli olduktan sonra CHP 18. Kurultay öncesinde Kemal Satır'ın *aklı ihtirasından dört parmak aşağıda* olduğunu iddia ettiği Feyzioğlu ve arkadaşları bu kurultayda istediklerini elde edememiş, Bülent Ecevit genel sekreterliğe seçilmiştir⁶⁷⁹

Yaşanan gelişmelerden sonra Kemal Satır, 8'ler Grubu'na sözlü hücumlar yaparak CHP'nin aşırı solcu olmadığını, bu iftiraları atanların din istismarı iftirası atanlara benzeyeceğini söyleyerek⁶⁸⁰ *ortanın solu* düşüncesini şiddetle savunmuştur. Satır'ın bu konuşmasından sonra AKİS dergisinin 11 Şubat 1967 tarihindeki Kemal Satır hakkındaki yorumuna baktığımız zaman, eksikliklerine rağmen Satır'ın birleştirici bir güç olarak düşünülmesi⁶⁸¹ CHP'nin Satır'dan vazgeçmeye hazır olmadığıının ispatıdır.

Nihayet 8'ler meselesinin halledilmesine karar veren İnönü Olağanüstü Kurultay çağrısı yapmıştır.⁶⁸² Çağrının ardından 8'lerin lideri olan Turhan Feyzioğlu, kurultaydan korkmadıklarını söylemiştir.⁶⁸³ 15 Mart 1967 tarihinde

⁶⁷⁶ *Ulus*, "CHP. Meclis Grubu Yönetim Kurulu Bildirisi: "Ortanın Solu Politikasını Yürütmek İçin, Merkez'le Tam Dayanışma İçinde Çalışılacak", (2 Kasım 1968), 1.

⁶⁷⁷ Altuğ, *Genelkurmay'ın Işıkları*, 353.; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 93.; Kili, *1960-1975 Döneminde*, 232.

⁶⁷⁸ Celâl Bozkurt, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi: Dünü Bugünü İdeolojisi(Siyaset İlmi Açısından Bir İnceleme)*, (y.y,t.y), 117.; Altuğ, *Genelkurmay'ın Işıkları*, 194.

⁶⁷⁹ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 424-425.; Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 160.

⁶⁸⁰ *Cumhuriyet*, "Ulu Önder ve Ebedî Huzur", (12 Kasım 1972), s.6.

⁶⁸¹ *AKİS*, "Yükselen Adam", (11 Şubat 1967), 9.

⁶⁸² *Cumhuriyet*, "CHP Parti Meclis Bugün Satır'ın Başkanlığında Toplanıyor: İnönü, 14 Nisanda Kurultayı Toplantıya Çağırıldı", (15 Mart 1967), 1.

⁶⁸³ *Cumhuriyet*, "İnönü", (15 Mart 1967), 7.

İnönü'nün rahatsızlığından dolayı Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan parti meclisinin oturumunun istek üzerine basına açık olarak yapılmasına karar verilmiştir. Bu toplantıda Merkez Yönetim Kurulu raporu okunarak 8'ler çok ağır bir dille eleştirilmiştir.⁶⁸⁴ Daha sonra İlhami Sancar, Hüsnü Özkan ve Orhan Erkanlı'nın konuşmaları 15 dakika ile sınırlandırılmasına dair önergesi tartışma yaratmıştır. Ancak önerge 6'ya karşı 21 oyla kabul edilmesine rağmen 8'lerin konuşmaları lehte ve aleyhte olarak ayrılmasına dair önergesi de 6'ya karşı 21 oyla reddedilmiştir. 8'lerin suçlandığı konulara baktığımız zaman; Atatürkçü görünüp partiye zarar verme, 8'lerin kendi kafasına göre yazdığı bildiriye gruptan izin almadan partililere gönderme, merkez yöneticilerine karşı tahrik edici notlar kaleme alma, parti dışı kuvvet yuvalarının kurulması gibi maddelerin olduğunu görürüz. 8'lerin parti yönetiminden *ortanın solu* fikrinin sosyalizme kaymayacağını bildirilmesi, partinin hiyerarşik bir biçimde yönetilmesi, 27 Mayıs Anayasası ve onun rejimine bağlılık gibi öne sürülen nedenlerden dolayı, CHP'lilerin açık veya gizli olarak bağlı bulundukları kimi dergilerle ilişkisini kesmelerini istemişlerdir. Milliyet gazetesine göre toplantı çok tartışmalı olduğu için bir karar alınamadığı iddia edilse de⁶⁸⁵ Ulus gazetesinin 16 Mart 1967 tarihinde yayınladığı parti meclisi bildirisinde 8'lerin çok uyarılmasına rağmen uyarıları kulak arkası etmesinden dolayı uyarıların faydasız olduğu açıklanmıştır.⁶⁸⁶ Bu parti toplantısına baktığımız zaman, her ne kadar *ortanın solu* fikrinden yana olsa da Kemal Satır'ın parti meclisini çok adilane yönettiği anlaşılmıştır.

Yayınlanan bildirinin ardından 16 Mayıs 1967'deki parti meclisi tekrar Kemal Satır'ın başkanlığında toplanmış⁶⁸⁷ ve toplantıda hararetli tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar esnasında 8'ler adına Feyzioğlu söz isterken "*giyotin*" benzetmesi yapması ortamı daha da gerginleştirse de Satır, Feyzioğluna hak vererek usul hakkındaki önergeyi Ecevit'in konuşmasından sonra oylamaya koyacağını söylemiştir. 8'ler tarafından çok bölünen bir

⁶⁸⁴ *Milliyet*, "CHP Merkez Yönetim Kurulu 8'leri Suçladı", (16 Mart 1967), 1.

⁶⁸⁵ *Milliyet*, "CHP Merkez Yönetim Kurulu 8'leri Suçladı", (16 Mart 1967), 7.

⁶⁸⁶ *Ulus*, "8'lerin Tutumu Üzerinde Duran ve Geniş Bilgi Veren Parti Meclisi Raporunda Şöyle Denilmektedir: "Parti Kademelerinin Yaptığı Her Uyarı Tesirsiz Kalmıştır", (16 Mart 1967), 1.; *Ulus*, "Parti Kademelerinin Yaptığı Her Uyarı", (16 Mart 1967), 7.

⁶⁸⁷ *Cumhuriyet*, "Grup Yönetim Kurulu Üyesi Şoğlu İle Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Esatoğlu Birbirlerinin Üzerine Yürüdüler: CHP Parti Meclisi'nde Sert Tartışmalar Oldu", (17 Mart 1967), 1.; *Ulus*, "Bildiri Bugün Açıklanıyor", (17 Mart 1967), 1.

konuşma yapan Bülent Ecevit iddialara cevap verirken Atıf Şohoğlu, Selahattin Hakkı Esatoğlu'na “*sahtekâr*” deyince ortalık karışmıştır. Bu karışıklığı düzelten Kemal Satır, Yaşar Akal'ın yerinden fırlayarak Ruhi Soyerin “*komünistler*” diye bağırdığını iddia etmesi üzerine Satır, komünist diyenin alçak olduğu şeklinde bir cevap vermiştir. Ecevit konuşmasını bitirdikten sonra parti meclisi başkanı yeterlilik önergesinin kabul edildiğini açıklamasıyla⁶⁸⁸ Feyzioğlu'nun konuşma isteği yerine getirilemediği anlaşılmıştır. Aynı gün tekrar Kemal Satır'ın başkanlığında yapılan ikinci oturumda ise Turan Feyzioğlu'nun arkadaşlarının CHP'de dayanışmayı arttırma önergesi kabul edilmiştir.⁶⁸⁹ Bu parti meclisi yönetimine baktığımız zaman, Kemal Satır'ın tarafsız bir biçimde yönetemediği görülmüştür.

17 Mart 1967 tarihinde Kemal Satır başkanlığında devam eden parti meclisi toplantısında⁶⁹⁰ Ferit Melen'in yeterlilik önergesi aleyhinde konuşmak istemesi üzerine Satır, kendisine söz vermiştir. Melen yeterlilik önergelerinin sistemli bir biçimde işlemesine rağmen artık CHP'nin sosyalist olduğunu ifade etmesi üzerine cevap veren Satır, CHP'nin sosyalist olamayacağını buradaki bütün arkadaşların kabul ettiğini söylemiştir. Bunun ardından parti meclisi başkanı bildiriye oylamaya koyarak 5'e karşı 28 oyla bildiri kabul edilse de bu durum 8'leri tatmin etmemiştir.⁶⁹¹ Kabul edilen parti meclisi raporuna baktığımız zaman, *ortanın solu* bilincine uygun olarak oluşturulan parti politikasının memnuniyetle karşılanmış, 8 parti meclisi üyesinin asılsız iddialarının bir daha tekrar edildiği görülmüştür.⁶⁹² Parti içinde bölünmeye sebep olan davranışlarının reddedildiği, CHP'nin parti politikasıyla ilgili kısıtlayıcı yorum yapmaya kimsenin hakkı olmadığını, partide Genel Başkan İsmet İnönü'nün hukuki yetkileri kadar tarihi şahsiyetinin de farkında olunduğunun altının çizilmesi⁶⁹³ ortanın solu kabul edilirken İnönü'nün tarihi şahsiyetine de vurgu yapılarak bir güç kazanma isteği göze çarpmıştır. Bu toplantılara AKİS dergisi gözüyle

⁶⁸⁸ *Cumhuriyet*, “CHP Parti Meclisi'nde”, (17 Mart 1967), 7.

⁶⁸⁹ *Ulus*, “Parti Meclisi Gizli Bir Oturum Yaptı”, (17 Mart 1967), 7.

⁶⁹⁰ *Ulus*, “Satır, “Melen Ya Yanlış Anlıyor, Ya da Anlamak İstiyor” Dedi”, (18 Mart 1967), 1.; *Cumhuriyet*, “Bildiri İçin Yapılan Gizli Toplantı Tartışmalı Geçti”, (18 Mart 1967), 1.

⁶⁹¹ *Ulus*, “Parti Meclisi Gizli Bir Oturum Yaptı”, (17 Mart 1967), 7.; *Cumhuriyet*, “Bildiri”, (18 Mart 1967), 7.

⁶⁹² *Yeni Adana*, “C.H.P. Parti Meclisi Bildirisinde 8'lerin Tesanüdü Bozdukları Belirtili: Kurultayda Huzursuzluk Kesin Sonuca Bağlanacak”, (18 Mart 1967), 1.

⁶⁹³ *Yeni Adana*, “Yurtta ve Dünyada: CHP Parti Meclisi”, (18 Mart 1967), 6.

baktığımız zaman, partililerin 8'ler konusunu halledilmesini isterken⁶⁹⁴ bunun gerçekleşmediği görülmüştür. 25 Mart 1967 tarihli AKİS dergisine göre parti meclisi görüşmelerinin basına açık olmasını isteyenlerin hem 8'ler hem de 8'lerin karşısında olan grubun istediği iddiası⁶⁹⁵ parti meclisi sonrası kanıtlanamaz bir durumun yazıya geçirilmesinden başka bir şey değildir.

Bu süreçten sonra her iki grup da düşüncelerini anlatmak için yurt gezisine çıkarken hem 8'lerin hem de Kemal Satır'ın ilk durak olarak İzmir'i seçmesi⁶⁹⁶ CHP'nin tarihine bir atıf niteliğindedir. 2 Nisan 1967 tarihinde çıkacağı gezi hakkında gazetecilere bilgi veren Kemal Satır, 8'lerin haksız ithamlarına karşı duracaklarını iddia etmesi⁶⁹⁷ gezinin çok hararetli olacağını kanıttır. Ancak Satır'dan önce İzmir'e gelen 8'lerin buradaki toplantısının çok sönük geçmesi⁶⁹⁸ parti tabanında *ortanın solu* fikrine ısındığını göstermiştir. Milliyet gazetesinin 5 Nisan 1967 tarihli haberine göre 9 Nisan 1967'de Kemal Satır'ın İzmir'e gideceği duyurulmuştur.⁶⁹⁹ Duyurulan tarihte İzmir'e gelen Kemal Satır, CHP Lokali'nde yaptığı konuşmada CHP'nin iç meseleleri olmasına rağmen partinin çok değerli arkadaşlar elinde bulunduğunu, kendisini de dâhil ederek *eski partililerin* görev başında olmadıkları zamanda dahi CHP'nin ideallerini gerçekleştirmek⁷⁰⁰ ve idarenin devamlılığını sağlamak için çalıştıklarını söylemiştir. Kurultayda alınan kararları *can-ı gönülden* desteklediğini ifade eden Kemal Satır, bu görüşün ülkenin ekonomik şartlarından doğduğunu, kurultayda da bütün CHP'lilerin bu görüşü fire vermeden kabul edeceğini iddia etmiştir. Ardından bir basın toplantısı yapan Satır, Ankara'dan Denizli'ye uzanan gezi programının amacının hem yaklaşan mahalli ve kısmî senato seçimleri için hem de yanlış fikirlere kapılan arkadaşları uyarmak için çıktıklarını ifade etmiştir.⁷⁰¹ Bu konuşmalara baktığımız zaman, Kemal Satır'ın kendisine söylenen *eski partili* ve bu görüşü *can-ı gönülden* kabul etmediği

⁶⁹⁴ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Dananın Kuyruğu", (18 Mart 1967), 10.

⁶⁹⁵ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Allahın Değirmenleri", (25 Mart 1967), 5.

⁶⁹⁶ Cumhuriyet, "Satır ve Diğer Parti Meclisi De Geziye Çıkıyor: İzmir'de 8'ler İçin 20 Milyon Lira Toplandığı Açıklandı", (1 Nisan 1967), 1.

⁶⁹⁷ Cumhuriyet, "Satır, "Haksız İthamları Karşılama Çalışacağız"Dedi", (2 Nisan 1967), 7.

⁶⁹⁸ Ulus, "Sekizlerin İzmir Toplantısı Çok Sönük Geçti", (3 Nisan 1967), 1.; Ulus, "8'lerin İzmir Toplantısı", (3 Nisan 1967), 7.

⁶⁹⁹ Milliyet, "Ecevit "Sekizlerin Halini Yüreğim Sızlayarak Seyrediyorum", (5 Nisan 1967), 9.

⁷⁰⁰ Ulus, "Dr. Satır, İzmir'de Konuşma Yaptı: Ortanın Solu Memleketi Kurtaracak Politikadır", (9 Nisan 1967), 1.

⁷⁰¹ Ulus, "Dr. Satır, İzmir'de Konuşma Yaptı: Ortanın Solu Memleketi Kurtaracak Politikadır", (9 Nisan 1967), 1.; Ulus, "Ortanın Solu", (9 Nisan 1967), 7.

söylemlerini ustaca kullandığı görülmüştür. Satır'ın İzmir'de yaptığı bir başka toplantının adresi de Eşrefpaşa Evlendirme Dairesi olmuştur. Daha önce burada 8'lerin toplantı yapması sebebiyle Satır, bir misilleme yapmak istemiştir. Burada konuşan Satır, AP ve TİP'in aşırı uçları temsil ettiğini, ekonomik anlamda ise AP'nin her şeyi serbest bırakmak isterken TİP'in de her şeyi devletleştirmek istediğini söyledikten sonra⁷⁰² konuşmanın sonunda 8'lerden bahsetmiştir. Ayrıca CHP'yi kendi yoluna çekmenin kimsenin haddi olmadığını iddia etmiştir.⁷⁰³ Bu konuşma ise konuşmanın yapıldığı yer bakımından 8'lere misilleme iken Kemal Satır'ın onlardan konuşmanın sonunda bahsetmesi onları pek de önemsemediğini göstermiştir.

11 Nisan 1967 tarihinde Kemal Satır, başarılı bir İzmir gezisi yaptığını iddia etmiştir. Bu sırada Orhan Öztrak Satır'ın konuşmasına cevap vermiştir.⁷⁰⁴ Konuşmasında Öztrak, Satır'ın bu yaptığı faaliyetlerden dolayı büyük ödül beklemesine rağmen buna kavuşamayacağını, 8'lerin parti içi işleyişe ikaz görevini yerine getirdiklerini ifade etmiştir.⁷⁰⁵ Öztrak'a göre Kemal Satır, 8'ler diye adlandırılan gruba değil parti meclisi raporlarını izinsiz bir şekilde basına veren genel yönetim kuruluna çatmasının daha uygun olacağını söylemesi,⁷⁰⁶ Orhan Öztrak'ın Kemal Satır'ın İzmir konuşmasına cevap niteliğinde bir karşılık veremediğini göstermiştir. Aynı günün akşamı İzmir'den ayrılarak “*Türkiye'nin Gülü*” sloganlarıyla karşılandığı Denizli'nin Tavas ve Kızılhisar ilçelerinde bir konuşma yapan Kemal Satır, iktidar-muhalefet ilişkilerine değinmiştir.⁷⁰⁷ Bununla da yetinmeyen Orhan Öztrak'ın merkez yönetim kurulu iddiasına cevap veren Satır, merkez yönetim kurulunun kurultayda alınan karar doğrultusunda çalıştığını belirtmesi de⁷⁰⁸ Satır'ın da Öztrak'a tam manasıyla cevap veremediğini ispatlamıştır.

⁷⁰² *Cumhuriyet*, “Kemal Satır, İzmir'de Sekizler İçin “Beyhude Telâşa Kapılıyorlar” Dedi”, (10 Nisan 1967), 1.; *Cumhuriyet*, “Kemal Satır”, (10 Nisan 1967), 7.

⁷⁰³ *Milliyet*, “Satır: “8'ler Beyhude Bir Telâş İçindedir”, (10 Nisan 1967), 1.

⁷⁰⁴ İnönü, *Defterler II*, 1041.

⁷⁰⁵ *Cumhuriyet*, “Öztrak Dün Satır'ın İzmir Konuşmasına Cevap Verdi”, (11 Nisan 1967), 1.

⁷⁰⁶ *Cumhuriyet*, “Öztrak”, (11 Nisan 1967), 7.

⁷⁰⁷ Erol Özbal, “Ya Yola Gelecekler Ya Da Getireceğiz”, *Cumhuriyet*, (12 Nisan 1967), 7. ; *Milliyet*, “Türkiye'nin Gülü: Satır”, (12 Nisan 1967), 7.; *Ulus*, “K. Satır, İ. Sancar, K. Demir ve O. Erkanlı'nın Ege Gezisi Dün Sona Erdi: 8ler CHP den Kıymık Dahi *Koparamaz*”, (12 Nisan 1967), 1.

⁷⁰⁸ *Ulus*, “8ler CHP. den Kıymık Dahi Koparamaz”, (12 Nisan 1967), 7.

Ancak Milliyet gazetesinin 21 Nisan 1967 tarihli haberine göre 8'lerin 18 Nisan 1967 tarihinde CHP Ortak Grubu'nun usulsüz toplandığı iddia edilmesi karşısında grup yönetimi toplantının usulsüz olmadığını belirtmiştir.⁷⁰⁹ *Ortanın solu* taraftarları için bu durum kabul edilemez olduğundan CHP Ortak Grubu için verilen önergeyi Kemal Satır'ın imzalaması⁷¹⁰ bu grubun karşısında yer aldığının bir belgesi olması nedeniyle önemlidir.

Bu arada 8'ler için karar verilmek üzere toplanacak olan 4. Olağanüstü Kurultay'ın hazırlıkları devam ederken İnönü'nün her iki isme de eşit oranda güvendiğini gösteren hareketi ise 25 Nisan 1967 tarihinde bu kurultayda okuyacağı nutku ilk olarak Kemal Satır ve Nihat Erime okutmasıdır.⁷¹¹ Bu hazırlıklardan sonra 4. CHP Olağanüstü Kurultayı 28 Nisan 1967 tarihinde Selim Sırrı Salonu'nda toplanmıştır.⁷¹² Milliyet gazetesinin 23 Nisan 1972 tarihli yazısında bu kurultayda Kemal Satır'ın sadece bir önceki kurultayda il kongresini yapamayan Çankırı'nın bu kurultaya il kongresini yaptığı için delege göndermesinden memnuniyet duyduğunu ifade etmesi,⁷¹³ sonucun belli olduğu izlenimini vermiştir. 29 Nisan 1967 tarihinde 4. CHP Olağanüstü Kurultayı çalışmalarını tamamlamıştır. Son bir konuşma yapan Genel Sekreter Bülent Ecevit'in Kemal Satır'a gayretlerinden dolayı teşekkür etmesi⁷¹⁴ Satır'ın *ortanın solu* fikrini tam benimsemese de 8'lerin tasfiyesinde iyi iş çıkardığının göstergesidir. Böylelikle yapılan tüzük değişikliği ile birlikte⁷¹⁵ partide yeni bir dönem başlamıştır. Kurultay'ın sonunda 8'lerin tasfiyesinden sonra sadece 8'lerin istifa edeceği düşünülmüşse de 48 parlamenterin istifa etmesi beklenmedik bir durumdur.⁷¹⁶ Bu istifaların ardından⁷¹⁷ Grupbaşkan

⁷⁰⁹ *Milliyet*, "Grup Başkanlığı Bildiri Yayınlandı: Ecevit: Sekizler İftira Ediyor", (21 Nisan 1967), 1.

⁷¹⁰ *Ulus*, "Usûlsüz Olarak Toplanan CHP. Grup Toplantısının Yankıları", (21 Nisan 1967), 1.; *Ulus*, "Usûlsüz Olarak Toplanan", (21 Nisan 1967), 7.; *Milliyet*, "Ecevit: Sekizler İftira Ediyor", (21 Nisan 1967), 7.

⁷¹¹ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 237.; Erim, *Günlükler II*, 851.

⁷¹² *Ulus*, "İnönü'nün Konuşmasıyla Çalışmalar Başlıyor: Söz Kurultay'ın", (28 Nisan 1967), 1.

⁷¹³ *Milliyet*, "CHP'nin Olağanüstü Kurultayları: CHP Tarihinde Dört Olağanüstü Kurultay Toplandı", (23 Nisan 1972), 1.

⁷¹⁴ *Ulus*, "Tüzük Değişikliği Kabul Edildi", (30 Nisan 1967), 1.

⁷¹⁵ *Ulus*, "Tüzük Değişikliğinin Tam Metni", (30 Nisan 1967), 7.

⁷¹⁶ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 240.

⁷¹⁷ *Ulus*, "İsyancılar Cumhuriyet Halk Partisinden Ayrıldı: Daha Güçlü, Daha İnançlıyız", (1 Mayıs 1967), 1.; *Ulus*, "Daha Güçlü Daha İnançlıyız", (1 Mayıs 1967), 7.

vekilliklerinin de boş kalması üzerine⁷¹⁸ Kemal Satır ve Nihat Erim'in seçilmesinden sonra bu seçim aşırı solcular ve TİP'in hoşuna gitmemiştir.⁷¹⁹ CHP'den ayrılanlar yeni bir parti hazırlığına giriştiği esnada⁷²⁰ Ant dergisinin 16 Mayıs 1967 tarihli haberine göre CHP'den istifa eden Kasım Gülek'in kurulacak olan GP'ye katılmaması için Kemal Satır'ı ikna etmeye çalışması⁷²¹ çok dikkat çekmiştir. Oysaki 1968 Ocak ayında İstanbul İl Kongresi'nde konuşan Ecevit 8'lerin ayrılmasından sonra CHP'nin daha homojen bir yapıya kavuştuğunu söylemiştir.⁷²² Ancak Ant dergisinin 16 Ocak 1968 tarihli haberine göre *Ortanın Solu-Ortanın Göbekçisi* kavgası başlamak üzeredir.⁷²³

1965 seçimleri sonrasında istediğini alamayan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü parti Başkanlığı'nı bırakmanın zamanı geldiğini düşünmüşse de Kemal Satır'ın buna karşı çıkması⁷²⁴ Satır'ın İnönü'ye olan bağlılığından kaynaklanmıştır. Oysaki parti içinde *geleceğin genel başkanı* olarak Kemal Satır'ın da adının geçmesi⁷²⁵ onun parti içindeki gücünden gelmiştir. Ancak AKİS dergisinin 20 Kasım 1965 tarihli yazısında Kemal Satır'ın çok iyi ekip kurabilmesine rağmen 1965 ve daha sonrasının sorunlarını çözmek konusunda soru işareti bulunduğunu belirtmesi⁷²⁶ parti içinde Satır'a güvenin tam olmadığını göstermiştir.

Kemal Satır'ın parti içi faaliyetleri incelendiğinde, diğer milletvekilliklerinden farklı olarak kendine taraftar toplamaya başladığı tespit edilmiştir. Bu dönemin önemli konularından olan *ortanın solu* ve 8'ler Olayı'nda bu durum iyice açığa çıkmıştır. Böylelikle Kemal Satır'ın *geleceğin CHP lideri* olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Ancak Satır bu fırsatı değerlendirememiştir. Zaten *ortanın solu* fikrine de sıcak bakmayan Kemal Satır'ın bundan sonra

⁷¹⁸ *Cumhuriyet*, "Prof. Nihat Erim ve Dr. Kemal Satır, Grup Başkan Vekili Olacaklar: "Ayrılanlar Milli Bakiyeye Muhtaç Haldeler", (6 Mayıs 1967), 1.

⁷¹⁹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 104.; Turan, *İsmet İnönü*, 441.

⁷²⁰ *Ant*, "Halka Karşı Bir Parti Daha...", 19 (9 Mayıs 1967), 5.

⁷²¹ *Ant*, "Çirkin Politikacılar Çekişmesi", 20 (16 Mayıs 1967), 4.

⁷²² Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 290.

⁷²³ *Ant*, "CHP ve AP İçindeki Çekişmeler", 55 (16 Ocak 1968), 4.

⁷²⁴ Mehmet Barlas, "İsmet İnönü Çekilmeyecek", *Cumhuriyet*, (19 Ekim 1965), 1,7.

⁷²⁵ *Cumhuriyet*, "CHP Parti Meclisi Bugün Toplanıyor", (19 Kasım 1965), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP Parti Meclisi", (19 Kasım 1965), 7.

⁷²⁶ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Siyamlı İkizler", 383 (20 Kasım 1965), 9.

yaşanabilecek olan sorunları çözebileceğine parti içinde inananların sayısının azalmasına neden olmuştur.

1.5.2. Adalet Partisi ile İlişkiler

AP-CHP ilişkilerine baktığımız zaman, ilişkinin bir önceki dönemden gergin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun Kemal Satır'ın gözünden ilk sinyali Samsun'da alınmıştır. 22 Eylül 1965 tarihinde Samsun'daki konuşmasında Satır, AP döneminde eşkıyalığın çeşitlendiğini iddia ederek⁷²⁷ sert bir giriş yapmıştır. 8 Kasım 1966 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel AP'nin İzmir Kongresi'nde söylediği "*sivil halkın silahlanması*" sözüne açıklık getirerek burada halkın ekonomik anlamda güçlenmesini kastettiğini, bunun gerçek anlamda bir silahlanma olmadığını ifade etmiştir.⁷²⁸ Başbakanın bu açıklamalarını İskenderun'da dinlenmekte olan Kemal Satır hayretle karşılayarak CHP'nin ilkelerine sadık bir parti olmasına rağmen AP'de bunun bulunmamasından dolayı gözdağı yöntemiyle muhalefeti sindirebileceğini söyleyerek⁷²⁹ Başbakanın açıklamalarına yerinde cevap vermiştir.

1967 yılının önemli olaylarından biri olan Sakarya depremi için mecliste konuşan Kemal Satır, CHP'nin iktidara her türlü yardıma hazır olduğunu bildirmesine rağmen Başbakan'ın bu teklife teşekkür etmemesi⁷³⁰ Demirel adına bir siyasi nezaketsizlik örneği olup CHP'nin de önemli bir durum karşısında ne olursa olsun AP'nin yanında yer alabileceğinin ispatı niteliğindedir. CHP'nin Kuruluşunun 44. yıldönümü münasebetiyle Bursa'nın Çalı bucağına bağlı Akçalar köyünde yaptığı konuşmada Satır, *ortanın solundan* rahatsız olan AP'nin köylüyü sömürdüğünü, kalkınmayı bilinmeyen kuvvetlere dayayarak başarılı olunamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Başbakan Demirel'in de icraattan

⁷²⁷ Sait Terzioğlu, "Aksal: "AP Siyasî Miras Bekliyor", Cumhuriyet, (22 Eylül 1965), 1.

⁷²⁸ Cumhuriyet, "Başbakan ve "Sivil Halkın Silahlanması", (8 Kasım 1966), 1.; Cumhuriyet, "Başbakan", (8 Kasım 1966), 7.

⁷²⁹ Özer Öztep, "Satır'ın Hayreti", Cumhuriyet, (8 Kasım 1966), 7.; Ulus, "Başbakan Kime Gözdağı Veriyor", (8 Kasım 1966), 1.; Ulus, "Başbakan Kime Gözdağı Veriyor", (8 Kasım 1966), 7.

⁷³⁰ Ulus, "Satır, CHP Felaketzedeler İçin Alınacak Her Tedbirde Hükümete Yardıma Hazırdır, Dedi", (25 Temmuz 1967), 1.; Ulus, "Satır", (25 Temmuz 1967), 7.

çok konuştuğunu iddia ederek⁷³¹ AP ile CHP arasındaki görüş farklılıklarını anlatmaya çalışmıştır.

Yeni Adana gazetesinin 20 Eylül 1967 tarihinde bildirdiğine göre ekim ayında başlayacak olan Adana CHP Kongrelerine Kemal Satır'ın da katılması ile⁷³² AP hakkında gergin konuşmaların yapılacağı anlaşılmıştır. Ancak Kemal Satır, 11 Ekim 1967 tarihinde Mardin'e giderek burada yaptığı konuşmada Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulanmamasından dolayı protestoların haklı olduğunu, sanılanın aksine burada çok vatanperver insanların bulunduğunu belirtmiştir. Satır'a göre bu bölgelerin çabuk kalkınabilmesi için askerlik yapan üniversite mezunlarının 2 yıl olan askerlik sürelerini ikiye bölerek bir kısmını Doğu'da geçirmelerinin bölgeye katkısından dolayı CHP'nin bu konuda çalıştığını belirtmiştir.⁷³³ Bu durum Kemal Satır'ın AP'yi ekonomik anlamda eleştirdiğini göstermiştir. Ulus gazetesi için bu geziyi izleyen Teoman Karahuna izlenimlerine baktığımız zaman, hem Mardin hem de 13 Ekim 1967 tarihinde konuşma yaptığı Şanlıurfa'da elektriklerin bilerek kesildiği anlaşılmıştır. Bu durum Kemal Satır'ın konuşmalarında bu gibi tertiplerin CHP'yi yıldırmayacağı şeklinde yer bularak⁷³⁴ hiç isim vermeden AP'yi eleştirmiştir. Yapılan tertipler incelendiği zaman AP'nin DP'nin yolundan gittiği de ispatlanmıştır. Ayrıca 13 Ekim 1967'de Gaziantep ve Nizip'te de bir konuşma yaptıktan sonra 14 Ekim 1967 tarihinde Kahramanmaraş'a gelen Kemal Satır, konuşmasında AP'nin çiftçiyi tüccarın eline terk ettiğini, sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak partizan bir idare kurulduğunu söylemiştir. Satır, bu sefer halkı değil CHP teşkilatını uyararak bir sonraki seçimin Milli Mücadele gibi görülmesini istemesi⁷³⁵ teşkilat çalışmalarından çok da memnun kalmadığını hissettirmiştir. 15 Ekim 1967'de Kırıkkhan İlçe Kongresi'ne katılan Kemal Satır, AP tarafından hem vatandaş

---

⁷³¹ *Ulus*, "Satır, CHP. İle AP'nin Görüş Farklarını Anlattı", (11 Eylül 1967), 1.; *Ulus*, "Satır, CHP. İle AP'nin Görüş Farklarını Anlattı", (11 Eylül 1967), 7.

⁷³² *Yeni Adana*, "CHP Adana İlçe Kongreleri Önümüzdeki Ayda Başlıyor", (20 Eylül 1967), 1.

⁷³³ Teoman Karahun, "Dr. Satır'ın Teklifi: Askerlik Süresi Bir Yıla İndirilmeli, Geri Kalan Süre İçin: Üniversite Mezunları Doğu ve Güneydoğu İllerinde Çalışmalı", *Ulus*, (11 Ekim 1967), 1,7.

⁷³⁴ Teoman Karahun, "Denenmiş ve Sonucu Hüsrana Varmış Tertipler: Satır'ın Her Gittiği Yerde AP'li Tertipçiler Elektrikleri Kesiyor", *Ulus*, (13 Ekim 1967), 1,7.

⁷³⁵ Teoman Karahun, "Partizan İdarecilere Af Yoktur", *Ulus*, (14 Ekim 1967), 1,7.

hem de TRT'ye partizanca muamele yapıldığını iddia etmesi⁷³⁶ AP partizanlığının nerelere kadar yayıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Nihayet Adana kongrelerine katılmaya başlayan Kemal Satır, 16 Ekim 1967 tarihinde yapılan Ceyhan İlçe Kongresi'nde konuşarak partizan idarenin Anayasaya karşı da sinsi bir plan içinde memleketin ilerlemesini istemediğini ve bunu CHP'nin halka anlatmasından rahatsız olduğunu iddia etmiştir. Satır'ın bu konuşmasında ısrarla Toprak Reformu üzerinde durması⁷³⁷ Adana ve çevresinde büyük toprak sahiplerini rahatsız etmiştir. Yanlış bir konuşmayla onların AP'ye yanaşmasına neden olmuştur. Kadirli CHP İlçe Kongresi'nde⁷³⁸ 16 Ekim 1967'de konuşan Kemal Satır, AP'nin milletin yanında olmamasından dolayı vatandaşın malından ve canından emin olmadığını, iktidarın her kurumu kendi isteğine göre kullanarak radyoyu da bir propaganda aracı haline getirdiğini belirtmiştir. Satır'a göre AP'nin savunduğu liberalizmin sola kaymasından dolayı AP'nin de sol görüşü savunduğunu iddia etmesi ise⁷³⁹ doğru bir yorum değildir.

Ortanın solu konusunda AP ile çatışan Kemal Satır, 18 Ekim 1967 tarihinde Tarsusta yaptığı konuşmada bu görüşe AP'li milletvekillerinin de olumlu bakmasından dolayı hükümetin de kooperatifçiliğe sıcak bakmasına rağmen CHP'yi *öcü* gibi gördüklerini belirtmiştir.⁷⁴⁰ Satır'ın Demirel'in vatandaşa yaptığı zulüm ve baskının hesabını vermesini istemesi de⁷⁴¹ CHP'nin bu konu üzerinde ciddiyetle durduğunun kanıtıdır. Aynı günün gecesi Erdemli'de konuşan Satır, üreticinin zor durumda olmasının sebebinin AP iktidarı olduğunu, bu dertlerin *ortanın solu* ile hallolacağını söylemesine rağmen⁷⁴² bu konu hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir. 19 Ekim 1967'de Kandıra İlçe Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, partizan idarenin tercihli muamele yaptığına değinerek liyakata önem verilmediğini, dış politikada CHP'nin hükümete destek vermesine rağmen halkta NATO'ya karşı oluşan

⁷³⁶ Teoman Karahun, "Yapılan Zulmün Hesabı Sorulacak", *Ulus*, (15 Ekim 1967), 1,7.

⁷³⁷ Gürel Seydialioğlu, "Ecevit Kars'ta, Prof. Nihad Erim ve Muammer Erten Kırşehir'de Dr. Kemal Satır, Ceyhan'da Hüdaî Oral Koçarlı'da Orhan Birgit Keşan'da Konuştu: AP İktidarı Anayasa Kuruluşlarına Karşı Darbe Hazırlığında", *Ulus*, (16 Ekim 1967,) 1,7.

⁷³⁸ *Cumhuriyet*, "Satır; İktidarı, Yargıç Teminatını Zedeleyecek Hareketlere Girişmekle Suçladı", (17 Ekim 1967), 7.

⁷³⁹ Teoman Karahun, "Yurttaş Can ve Malından Emin Değil", *Ulus*, (17 Ekim 1967), 1,7.

⁷⁴⁰ *Ulus*, "AP İktidarı Yurdu Emin Adımlarla İflasa Doğru Götürüyor", (18 Ekim 1967), 1.

⁷⁴¹ *Ulus*, "AP. İktidarı Yurdu Emin Adımlarla İflasa Doğru Götürüyor", (18 Ekim 1967), 7.

⁷⁴² Teoman Karahun, "Dr. Satır, Erdemli İlçesinde Konuştu", *Ulus*, (19 Ekim 1967), 1.

olumsuz tutumun mimarının hükümet olduğunu belirtmesi⁷⁴³ ciddi bir eleştiridir. 21 Ekim 1967 tarihinde seçim bölgesi olan Elazığ'da Sivrice Kongresi'ne katılan Satır, partizan idarenin halkı canından bezdirdiğini söyledikten sonra AP'nin halkın alım gücünü düşürdüğünü belirtmesi⁷⁴⁴ ekonomik yönden AP'ye çatarak bir nevi *ortanın solunu* savunmuştur. 23 Ekim 1967'de Karakoçan CHP İlçe Kongresi'nde konuşan Satır, AP'nin komünizmle mücadele etmek yerine bu düşünceyi vatandaş ezmek için bir koz olduğunu söylemesi de⁷⁴⁵ komünizmi kullananın kendi partisi olmadığını belirtmeye çalıştığını göstermiştir. 6 Kasım 1967 tarihinde Düzcce İlçe Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, AP'nin vatandaşa verdiği vaatleri yerine getirememesinden dolayı halkı yeni bir rejim aramaya ittiğini ifade etmesi⁷⁴⁶ AP'nin komünizmle mücadele edemediğini gündeme taşımıştır.

1967 yılının sonlarında CHP AP'ye yasal olarak yaptırımlar uygulamayı düşündüğünden 18 Aralık 1967 tarihinde toplanan CHP Grubu aldığı karar gereği ülkenin sosyal ve ekonomik sorunlarını irdelemek için bir komisyon kuracaktır.⁷⁴⁷ Bu komisyon çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra 26 Aralık 1967'de mahalli idareler ve özellikle Ankara Belediyesine yapılan baskılar nedeniyle İçişleri Bakanı hakkında gensoru verilmesi için CHP Meclis Grubu Kemal Satır'ın başkanlığında toplanmıştır.⁷⁴⁸ Burada alınan karara göre baskının AP'nin partizan tutumundan kaynaklandığı konusunda CHP'nin hemfikir olması⁷⁴⁹ CHP'de AP'ye karşı güçlü bir birliğin varlığına işarettir.

CHP 1961 seçimlerinde haksızlıkları giderme sözünü bu dönem de tutmaya devam etmiştir. 1950 seçimleri sonrasında iktidara gelen DP, kendisine oy vermeyen Abana ilçesini kanun değişikliği yaparak 1953'te köy haline

⁷⁴³ Nedim Akkaya, "Soygun Düzeni Son Bulacaktır", *Ulus*, (19 Ekim 1967), 1,7.

⁷⁴⁴ *Yeni Adana*, "Satır: "Partizan İdare, Vatandaşları Canından Bezdirmiştir", (21 Ekim 1967), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Dr. K. Satır", (21 Ekim 1967), 6.

⁷⁴⁵ *Ulus*, "Karakoçan- Nazilli- Karacabey- Tarsus- Gülnar- Gölbaşı- Çarşamba- Kangal- Eruh- Zonguldak İl Gençlik Kongreleri Yapıldı: Partizanlık ve Kanunsuz İdare Devri Hortlamıştır", (23 Ekim 1967), 1.; *Cumhuriyet*, "Diğer Konuşmalar", (23 Ekim 1967), 7.; *Ulus*, "Partizanlık ve Kanunsuz İdare Devri Hortlamıştır", (23 Ekim 1967), 7.

⁷⁴⁶ *Cumhuriyet*, "Siyasi Toplantılar", (6 Kasım 1967), 7.

⁷⁴⁷ *Ulus*, "CHP. Grubunda Sosyal ve Ekonomik Sorunlar İçin İhzarî Komisyonlar", (19 Aralık 1967), 1.

⁷⁴⁸ *Ulus*, "Belediyelere Baskı Yapan İçişleri Bakanı İçin Gensoru İstenecek", (27 Aralık 1967), 1.; *Yeni Adana*, "CHP Tarafından, Partizan Baskıda Bulunduğu Gerekçesiyle: Sükân İçin Gensoru İstenecek", (27 Aralık 1967), 1.

⁷⁴⁹ *Ulus*, "Belediyelere Baskı Yapan İçişleri Bakanı İçin Gensoru İstenecek", 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada Sükân", (27 Aralık 1967), 6.

getirmiştir. 1961’de meclisin yeniden açılmasından sonra CHP’nin Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuru sonucunda Abana’nın yeniden ilçe yapılmasına karar verilmiştir.⁷⁵⁰ Ancak bu kararı uygulamamakta ısrar eden İçişleri Bakanlığını uyarmak için 27 Aralık 1967 tarihinde kürsüye gelen Kemal Satır,⁷⁵¹ yaşanan süreci hatırlatarak Abana’nın yeniden ilçe olması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine kürsüye gelen Devlet Bakanı Sadık Tekin Müftüoğlu Anayasa Mahkemesinin böyle bir karar vermesine rağmen geçmişte verilen kararın geriye doğru işletilemeyeceğini belirtmiştir. Fakat bu açıklamasını aynı şekilde kendi sözleriyle çürüten Müftüoğlu CHP mallarının müsaderesinde elinden alınan Ulus gazetesinin aynı mahkemece CHP’ye geri verildiğini hatırlatması, bir biçimde Satır üzerinden CHP’ye gözdağı niteliğindedir.⁷⁵² Kemal Satır’ın bu konuşması incelendiğinde ise ilk defa geçmişe atfı doğru olarak kullandığı görülmüştür. Bu konuşmanın ardından CHP bu konuda AP’yi suçlayan bir bildiri almışsa da bu bildiri İnönü tarafından iptal edilmiştir.⁷⁵³ CHP-AP ilişkilerini daha da gerginleştirmek istemediğinden CHP’nin verdiği sözü tutamadığı görülmüştür.

1968 yılına girildikten sonra CHP’de arzu edilen AP ile ilişkilerin yumuşaması isteği AP’de bütün partileri kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Bunu göstermek isteyen Başbakan Süleyman Demirel seçim bölgesi Adana’ya kadar olan milletvekillerini 17 Ocak 1968 tarihinde yemeğe davet etmiştir. Bu davete CHP’den Kemal Satır, İsmail Rüştü Aksal ve Suphi Baykam eşleriyle birlikte katıldıktan sonra Başbakan 18 Ocak 1968’de de İ’den Z’ye kadar olan milletvekillerini davet ederek⁷⁵⁴ iyi niyetini göstermeye devam etmiştir. Ancak bu iyi niyet AP’nin *milli bakiyeyi* kaldırma isteğinde son bulduğunda, 24 Ocak 1968 tarihinde Kemal Satır, Bülent Ecevit, Muammer Fikret Gündoğan ve Hıfzı Oğuz Bekata Pembe Köşke gelerek bu konu hakkında İnönü ile görüşmüşlerdir.⁷⁵⁵ Ancak AP bununla da yetinmeyerek meclis iç tüzüğünü değiştirmek için harekete geçtiğinde CHP mücadele kararı almıştır. Bu konuda açıklama yapan Satır, AP

⁷⁵⁰ *Ulus*, “Satır, Anayasa Mahkemesi Kararını Uygulanmasını İstedi: Anayasa Mahkemesi Kararı Abana’yı İlçe Yapmıştır”, (28 Aralık 1967), 1.

⁷⁵¹ *Ulus*, “Anayasa Mahkemesi Kararı Abana’yı İlçe Yapmıştır”, (28 Aralık 1967), 7.

⁷⁵² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 23. Cilt, 22. Birleşim, (27 Aralık 1967), 81-82.

⁷⁵³ *Milliyet*, “İnönü, AP’yi Suçlayan Bildiriyi İptâl Etti”, (30 Aralık 1967), 1.

⁷⁵⁴ *Cumhuriyet*, “Demirel’in Yemek Dâveti Üzerine “Gazel” Yazdı”, (19 Ocak 1968), 1.; *Cumhuriyet*, “Demirel”, (19 Ocak 1968), 7.

⁷⁵⁵ İnönü, *Defterler II*, 1073.; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa’nın Son Yılları*, 111.

rejimi zorlayacak kararlar aldığında karşısında CHP'yi bulacağını söylemesi⁷⁵⁶ partinin kararlılığının göstergesidir. 30 Ocak 1968 tarihinde Kemal Satır ve Bülent Ecevit İnönü'nün evine gelerek Demirel'e verilecek cevabı hazırlamışlarsa da⁷⁵⁷ bu cevap hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

CHP ile AP ilişkilerinde en büyük tartışma konularından biri irticadır. Bu konu hakkında Kemal Satır'ın ilk konuşması 28 Ocak 1959 tarihinde Eskişehir İl Kongresi'ndedir.⁷⁵⁸ Burada yaptığı konuşmada Satır, iktidarın seçimi irtica üzerine kurmasına rağmen cemaatin onlara dersini vereceğini söylemiştir. Kemal Satır, AP'nin din ve vicdan hürriyetine haksız baskı yaptığını, bunun Allah ile kul arasına kimsenin girememesinden dolayı dinen de uygun olmadığını, CHP'nin milli birliği sağlayacak din adamlarıyla değil yobazlarla sorunu olduğunu iddia ederek camilerin miting alanına çevrildiğini belirtmiştir.⁷⁵⁹ Satır'a göre AP yobazları tasfiye etmediği müddetçe din istismarı töhmetinden kurtulamayacaktır.⁷⁶⁰ Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, din ve din istismarı konularını çok güzel bir biçimde ayırarak net cümlelerle bu konu hakkındaki düşüncelerini ifade ettiği görülmüştür. 3 Mart 1968'de Bolu il Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, AP'nin iktidarını komünizm, din istismarı ve adil olmayan seçim kanununa dayadığını söyledikten sonra⁷⁶¹ 5 Mart 1968'de yazılı bir demeç vermiştir. AP tüm ikazlara rağmen irticayı reddetmiştir.⁷⁶² Ancak Kemal Satır'a göre AP, seçim çalışmaları esnasında mezhep ayrılıklarını destekleyerek İstanbul Mitingi'nin parasını ödediğini belirtmiştir.⁷⁶³ Ayrıca Satır, Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal'e idam fermanı veren din adamı zihniyetinin bugün CHP'yi küfürle andığını, iktidarın yürüdüğü yolun memleketi de karanlığa sürükleyeceğini iddia etmesi⁷⁶⁴ inkılâp karşıtlığının geldiği boyutu göstermesi açısından önemlidir. 23 Mart 1968 tarihinde yapılan Elazığ İl Kongresi'ne bir mesaj gönderen Kemal Satır, AP'nin türlü tertiplerle oluşturduğu bozuk düzen

⁷⁵⁶ *Cumhuriyet*, "CHP Genel Başkanı, Engellemeye Taraftar Değil", (25 Ocak 1968), 1.

⁷⁵⁷ İnönü, *DeFTERler II*, 1074.

⁷⁵⁸ *Ulus*, "Ecevit, Bugün İçel'de Konuşuyor", (28 Ocak 1968), 7.

⁷⁵⁹ *Ulus*, "Dr. Satır, İktidar Tedbir Almazsa Ne Olacağını Söyledi: "Camileri AP. İçin Kullanan Yobaza Cemaat Dersini Verir", (29 Ocak 1968), 1.; *Ulus*, "Camileri AP. İçin Kullanan Yobaza Cemaat Dersini Verir", (29 Ocak 1968), 7.

⁷⁶⁰ *Cumhuriyet*, "Satır, Yobazların Tasfiyesini İstedi", (29 Ocak 1968), 7.

⁷⁶¹ *Milliyet*, "Muhalefet AP yi Dikta İle Suçladı", (4 Mart 1968), 7.

⁷⁶² *Ulus*, "Satır: İrtica Hareketi Hızlanıyor", (6 Mart 1968), 1.

⁷⁶³ *Milliyet*, "Satır", (6 Mart 1968), 7.

⁷⁶⁴ *Ulus*, "Satır: İrtica Hareketi Hızlanıyor", (6 Mart 1968), 7.; *Cumhuriyet*, "İktidarın Bir Ayağı İrtica, Bir Ayağı Seçim", (6 Mart 1968), 1.

sayesinde iktidarda kaldığına dikkat çekmesi⁷⁶⁵ inkılâp karşıtlığına bir gönderme niteliğindedir. Barış Dünyası dergisinin Nisan 1968 sayısında Satır'ın din adamlarının siyaset yapmasının Anayasa tarafından da yasaklandığını hatırlatması ise⁷⁶⁶ savunduğu görüşü yasal bir temele de dayandığıının göstergesidir.

1968 belediye seçimlerinde hem CHP hem de AP'nin seçmenin oy ile tehdit edildiği anlaşılmıştır. Kemal Satır'ın iddiasına göre, 15 Mayıs 1968'de Enerji Bakanı Rafet Sezgin Çanakkale'de bir konuşma yapmıştır.⁷⁶⁷ Sezgin, halkı kendi partilerine oy vermedikleri takdirde memleketlerinin hizmetten mahrum kalacaklarını söylemiştir.⁷⁶⁸ Ancak seçim sonuçlarının AP'nin istediği gibi çıkmaması üzerine Satır, AP'nin beyanlarını inkâr ettiğini söylemiştir.⁷⁶⁹ Bununla da yetinmeyen AP, kendini din adamları aracılığıyla aklamaya çalışması⁷⁷⁰ dinin siyasete alet olmasının çarpıcı bir örneğidir.

CHP-AP ilişkisi sadece iki parti çekişmesi değil aynı zamanda iktidar-muhalefet ilişkisi de olduğundan mecliste de sert tartışmalar yaşanmıştır. Bunun örneklerinden biri Ulus gazetesinin 24 Kasım 1968 tarihli haberine göre İsmet İnönü Amasya'nın Taşova ilçesine bağlı Belevi köyünde jandarmaların halka ateş açmasıdır.⁷⁷¹ Bu olayı sorgulamak için Samsun milletvekillerinden Yaşar Akal ve Ferda Güley'den oluşan bir heyetin olay yerine gönderileceği duyurulmuştur.⁷⁷² Bununla da yetinmeyen İnönü bu olay hakkında gensoru açılmasını istemesi üzerine⁷⁷³ Kemal Satır, Nihat Erim ve Bülent Ecevit'in 24 Kasım 1968 tarihinde aldığı gensoru kararını resmileştirmek için 25 Kasım 1968'de bir toplantı

---

⁷⁶⁵ *Ulus*, "CHP. Genel Elâzığ'da Konuştu: Ecevit: Halkın Oylarıyla Düzeni Değiştirecek", (24 Mart 1968), 1.; *Ulus*, "Ecevit: Halkın Oylarıyla Düzeni Değiştirecek", (24 Mart 1968), 7.

⁷⁶⁶ *Barış Dünyası*, "Olaylar-Yorumlar: İnönü'ye Göre: AP İktidarı İki Ayak Üzerinde Yürüyor", (Nisan 1968), 6.

⁷⁶⁷ *Cumhuriyet*, "Sezgin: "AP Adayına Oy Verilmezse Hiç Bir Yardım Yapılmayacak", (17 Mayıs 1968), 1.

⁷⁶⁸ "Sezgin AP Adayına", *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1968, s.7.

⁷⁶⁹ *Ulus*, "Dr. Kemal Satır, Demirel'in Sözlerini Cevaplandırdı: "Demirel Yurdu Ümmet Devrine İtmektedir", (11 Ağustos 1968), 1.

⁷⁷⁰ *Ulus*, "Demirel Yurdu Ümmet Devrine İtmektedir", (11 Ağustos 1968), 7.

⁷⁷¹ *Ulus*, "İnönü, Taşovada Yurttaşların Jandarma Ateşiyle Kasten Öldürülmesini "Facia" Olarak Niteledi: Jandarmalar Yurttaşları Öldürüyor, Fakat Tahkikat Açan Kimse Yok", (24 Kasım 1968), 1.

⁷⁷² *Ulus*, "Jandarmalar Yurttaşları Öldürüyorlar", (24 Kasım 1968), 7.

⁷⁷³ *Milliyet*, "İnönü Belevi Olayı İçin Gensoru İstedi", (26 Kasım 1968), 1.

yapılmıştır.⁷⁷⁴ Bu toplantı sonucunda İsmet İnönü, Kemal Satır, Nihat Erim ve Samsunda incelemelerini tamamlayan Yaşar Akal ve Ferda Güley'in İçişleri Bakanı hakkında gensoru açması kararlaştırılmıştır.⁷⁷⁵ Bu kararın ardından aynı gün kararlaştırılan isimler 19 Kasım 1968 tarihinde tarlalardan ormana geçiş konusunda anlaşmazlık yaşayan köylülerin üzerinde jandarma ateş açmıştır. Bunun sonucunda 1'i kadın diğeri 18 yaşında bir genç kızın öldüğü ve 13 kişinin yaralandığı bu olayı İçişleri Bakanının sağlıklı bir biçimde soruşturmamasından dolayı hakkında gensoru açılması istemiyle bir önerge verilmiştir.⁷⁷⁶ Ertesi gün Amasya Valisi bir açıklama yaparak bu olayda öncelikle halkın jandarmaya ateş açtığını söylemesi⁷⁷⁷ AP'nin kendini aklama çabasından başka bir şey değildir. 27 Kasım 1968 tarihinde bu önerge görüşülmüştür.⁷⁷⁸ İnönü burada yaptığı konuşmada İçişleri Bakanı Faruk Sükan'dan ümidi kestiklerini açıklamasıyla⁷⁷⁹ AP'nin bu olayı örtbas etmek istediği anlaşılmıştır. Buna rağmen Ulus gazetesinin bu olayı iki gün haber yapması ise⁷⁸⁰ hem CHP için bu olayın önemine hem de Kemal Satır'ın sadece seçim bölgesiyle ilgilenmediğine işaret etmiştir.

1965 seçimlerinin sonuçlanması üzerinden bir yıl geçmeden AP meclis iç tüzüğünü değiştirmek istemesi üzerine 5 Mart 1966 tarihinde bunu meclise getirdiğinde görüşmeler esnasında milletvekilleri arasında çirkin olaylar yaşanmıştır. Olaylar yatıştıktan sonra söz alan Kemal Satır, bunu yapanların belli olduğunu ve meclis başkanlığınca kınanması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine meclis başkanı Grup Başkanvekillerine söz vermenin bir yararı olmadığını ifade etmesi⁷⁸¹ AP'nin CHP hakkındaki katılaşmış fikirlerinin bir yansıması niteliğindedir. Yaşanan olayların ardından 6 Mart 1966 tarihinde Kemal Satır'ın da katıldığı grup başkan vekilleri toplantısında seçimin

---

⁷⁷⁴ Erim, *Günlükler II*, 885.

⁷⁷⁵ *Milliyet*, "İnönü", (26 Kasım 1968), 7.; *Ulus*, "CHP Grubu", (26 Kasım 1968), 7.

⁷⁷⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 29. Cilt, 9. Birleşim, (25 Kasım 1968), 225-226.

⁷⁷⁷ *Milliyet*, "Valinin Açıklaması", (26 Kasım 1968), 7.

⁷⁷⁸ *Ulus*, "İnönü ve Arkadaşlarının Sükan Hakkındaki Gensorusunu AP ve GP. liler Reddetti: "Sükan'dan Ümidi Kestik", (28 Kasım 1968), 1.; *Ulus*, "Sükan'dan Ümidi Kestik", (28 Kasım 1968), 7.

⁷⁷⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 29. Cilt, 10. Birleşim, (27 Kasım 1968), 260-266.

⁷⁸⁰ *Ulus*, "Meclis Baskını, Zonguldak, Elbistan, Kayseri Konya, Gaziantep ve Son Amasya Olaylarında İçişleri Bakanı Anlayışını Göstermiştir. Bunu Düzeltmeye İmkân Yoktur: "Sükan'dan Ümidi Kestik", (29 Kasım 1968), s.1.; *Ulus*, "Sükan'dan Ümidi Kestik", (29 Kasım 1968), 7.

⁷⁸¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 5. Cilt, 62. Birleşim, (5 Mart 1966), 111-112.

yenilenmesi için önerge verilmesi kararı alınmışsa da⁷⁸² bundan bir sonuç çıkmamıştır. AP, CHP'nin kapısını bu sefer de seçim kanunu için çalmıştır. AP, 31 Ocak 1969 tarihinde Ferruh Bozbeyli ve Kemal Satır görüşmüştür. 5 Şubat 1969'da Kemal Satır ve Nihat Erim'le görüşerek CHP'yi bu konuda razı etmeye çalışmıştır.⁷⁸³ Bu görüşmelerin ardından 6 Şubat 1969'da CHP Meclis Grubu toplantısı düzenlenmiş ve bu toplantıda Kemal Satır seçim kanunu konusunda hazırlık yapmasına rağmen konuşmamıştır. Aynı toplantıda konuşan İnönü'nün, CHP'nin her türlü seçimi kazanacağını iddia etmesi⁷⁸⁴ AP'ye bir gözdağı niteliğindedir.

AP'nin iktidara geldikten sonraki en büyük isteklerinden biri Anayasa'yı değiştirmektir. Bunun için çeşitli hamleler yapan AP'ye CHP adına Kemal Satır, çeşitli nedenlerle cevap vermiştir. 14 Şubat 1969 tarihinde mecliste Başbakanlık bütçesi görüşülürken bir konuşma yapan Kemal Satır, AP'nin Anayasa'yı değiştirmek istediğini iddia etmesi⁷⁸⁵ hem CHP'nin hem de Kemal Satır'ın AP'nin düşüncesinden haberdar olduğunun göstergesidir. Bu dönemde öğrenciler arasında Amerikan emperyalizmine karşı öğrenci hareketleri artarak 17 Şubat 1969'da Taksim'de sağ ve sol görüşlü öğrenciler arasında çıkan arbedenin 2 ölü 114 yaralı ile sonuçlanmasından sonra Satır, bir açıklama yapmıştır.⁷⁸⁶ Bu açıklamada bu olayların bir tertip olduğunu ve bu tertipler sonucunda iktidarın istediği anarşik ortamın oluştuğunu belirtmesi⁷⁸⁷ bir noktada AP'nin istediği Anayasa değişikliği için anarşik ortamın hazırlandığını hissettirmiştir. 18 Şubat 1969 tarihinde aynı konu hakkında bir açıklama daha yapan Kemal Satır, iktidarın anarşi ortamı yaratma arzusu devam ettiği müddetçe daha kanlı olayların meydana gelebileceğini söylemesi⁷⁸⁸ AP'ye ciddi bir uyarı niteliğindedir.

---

⁷⁸² *Cumhuriyet*, “Seçimlerin Yenilenmesini İsteyen Önergeyi Meclis Görüşecek”, (7 Mart 1966), 1.

⁷⁸³ İnönü, *Defterler II*, 1119-1120.; Erim, *Günlükler II*, 888.

⁷⁸⁴ *Ulus*, “İnönü, CHP. Millet Meclisi Grubunda Bir Konuşma Yaptı: İnönü: Seçimi Başarı İle Geçireceğiz”, (7 Şubat 1969), 1.; *Ulus*, “Seçimi Başarı İle Geçireceğiz”, (7 Şubat 1969), 7.

⁷⁸⁵ *Ulus*, “Dr. Satır, Başbakanlık Bütçesi Üzerinde Yaptığı Konuşmada A.P. İktidarının Tutumunu Gözler Önüne Serdi: AP. Anayasa Düzenini Değiştirmek İstiyor”, (16 Şubat 1969), 1.; *Ulus*, “AP Anayasa Düzenini Değiştirmek İstiyor”, (16 Şubat 1969), 7.

⁷⁸⁶ *Ulus*, “Dr. Satır, “İktidarın Bu Tutumu Devam Ederse Daha Vahim Olaylar Meydana Gelecektir” Dedi: Son Kanlı Olayların Sorumlusu İktidardır”, (18 Şubat 1969), 1.

⁷⁸⁷ *Ulus*, “Son Kanlı Olayların Sorumlusu İktidardır”, (18 Şubat 1969), 7.

⁷⁸⁸ *Ulus*, “Dr. Satır, İktidarın Bu Tutumu Devam Ederse Daha Vahim Olaylar Meydana Gelecektir, Dedi: Son Kanlı Olayların Sorumlusu: İktidar”, (19 Şubat 1969), 1.; *Ulus*, “Son Kanlı Olayların”, (19 Şubat 1969), 7.

CHP ve AP sağ-sol çatışmalarının arttığı bir dönemi yaşamaya başlamışken *ortanın solunu* savunan Kemal Satır'ın Amerika'ya davet edilmesini irdeleyen 1 Nisan 1969 tarihli Ant dergisi bunun kirli bir oyun olduğu yorumunu yapmıştır.⁷⁸⁹ Aynı derginin 22 Nisan 1969 tarihli sayısında bu durumun CHP'ye iktidar yolunu açtığını savunması⁷⁹⁰ iktidar savaşında CHP'nin AP'nin önüne geçtiği ve Amerika için Kemal Satır'ın önemli bir siyasi kişilik olduğunun da ispatıdır. Ancak Ant dergisinin 6 Mayıs 1969 tarihli sayısında Kemal Satır'ın da davetli olduğu bu ziyaretin asıl amacının bir CHP-AP koalisyonu yaratma iddiasının yer alması⁷⁹¹ Amerika'nın CHP'yi tek başına iktidarda görmek istemediğinin de bir kanıtıdır.

CHP-AP ilişkilerinde 1969 yılının ortalarına gelindiğinde irticanın fiili hareketlerle toplumda huzursuzluk yaratma meselesi ciddi bir tartışma konusu olarak görülmüştür. Bu tartışmanın kökenine baktığımız zaman, Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in 1966 Adli Yıl açılışında yaptığı konuşmada, “gerici ve sağ akımların tehlikeli bir hal alarak saf insanlar üzerinde etkili olmaya başlamışlardır”⁷⁹² ifadelerini kullanmasıdır. Ayrıca Öktem, 25 Eylül 1965 tarihinde alınan karar gereği İslam dini adı altında kendi görüşlerini anlatan kitapların basımının yasak olduğunu hatırlatarak Said-i Nursi'ye bir gönderme yapmıştır. Öktem'e göre Said-i Nursi Derviş Vahdeti ile ilişkisi bulunan, okuma yazma bilmeyen, Türkiye'nin Batılılaşmasına engel olmak isteyen, Atatürk inkılaplarını durdurmayı kendine hedef seçen ancak kendisinin de İslam'a uymayan düşüncelerinin olduğunu iddia ettiği bir kişidir.⁷⁹³ Bu konuşmanın ardından gericilerin tepkisini çeken Yargıtay Başkanı Öktem, Yargıtayın 100. Yıl hazırlıklarıyla ilgili olarak yaptığı açıklamada⁷⁹⁴ *her şeyin insan eliyle yapıldığını* belirterek “*Tanrının dahi bir insanın yarattığı bir şey*” olduğunu iddia ederek irtica yanlılarının tepkilerine alışkın olduğunu söylemesi⁷⁹⁵ kendine çok güvendiğinin bir göstergesidir. İmran Öktem'in açıklamalarının ardından gericiler

⁷⁸⁹ Ant, “Amerika CHP'ye Çengel Attı”, 118 (1 Nisan 1969), 6.

⁷⁹⁰ Ant, “İnönü'nün Kafasındaki Tilkiler”, 121 (22 Nisan 1969), 4.

⁷⁹¹ Ant, “Amerikalılar CHP-AP Koalisyonu İstiyorlar”, 123 (6 Mayıs 1969), 4.

⁷⁹² Milliyet, “Adalet Yılı'nın Açılışında Sağ Akımların Çok Tehlikeli Olduğu Belirtildi: Yargıtay Başkanı: Saidi Nursi İslam'lığı Bilmez”, (7 Eylül 1966), 1.

⁷⁹³ Milliyet, “Yargıtay Başkanı: Saidi Nursi İslam'lığı Bilmez”, (7 Eylül 1966), 7.

⁷⁹⁴ Milliyet, “Yargıtay Başkanı ‘Gericilerin Hücumuna Artık Alıştık’ Dedi”, (12 Haziran 1968), 1.

⁷⁹⁵ Milliyet, “Yargıtay Başkanı”, (12 Haziran 1968), 9.

çok tepki göstermişlerdir.⁷⁹⁶ Osman Yıldırım'ın İlahî Işık dergisinde kaleme aldığı makalede Öktem'in Tanrı ile ilgili söylemlerine karşı çıkarak *her şeyin Allah ile başlayıp Allah ile bittiğinin* bir ifadesi olan vahdet-i vücudu savunması⁷⁹⁷ bunun en güzel örneklerinden biridir. Yaşanan bu olayların ardından 3 Mayıs 1969'da vefat eden İmran Öktem'in cenazesinde⁷⁹⁸ aşırı sağcıların Öktem'in cenaze namazını kıldırarak istemeyince olaylar çıkmıştır.⁷⁹⁹ Aynı günün gecesi İnönü, Satır ve Ecevit bir toplantı yapmıştır.⁸⁰⁰ Bu toplantının ardından İnönü'nün *31 Mart Vakası* olarak değerlendirmiştir.⁸⁰¹ Bu olay için 4 Mayıs 1969 tarihinde Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubu'nda gensoru açılmasına, bunun için de 5 Mayıs 1969'da CHP Grubu Genel Kurulunun acil olarak toplanmasına karar verilmiştir.⁸⁰² CHP'nin önemseydiği bu olay için yapılan toplantının ardından İsmet İnönü, Kemal Satır, Nihat Erim, Kudret Bosuter, Nuri Kodamanoğlu ve Cevdet Aykan'ın hükümet hakkında gensoru açılmasına dair önergesine ek olarak bu olayın Anayasayı ortadan kaldırarak devleti temelinden yıkmak şeklinde algılanmasını istemesi⁸⁰³ işin ciddiyetini arttırmıştır. Bu gensoru görüşmesi 6 Mayıs 1969'da yapılmıştır.⁸⁰⁴ Uzun tartışmalar sonucunda⁸⁰⁵ gensorunun AP oylarıyla reddedilmesi karşısında⁸⁰⁶ CHP tarafından hükümetin hesap vermekten kaçtığı yorumlarının yapılmasına⁸⁰⁷ neden olmuştur. Aynı gün bu olayın hâkimlerce protesto edilmesi AP'nin, bürokratları CHP ideolojisinden yana görme konusundaki düşüncelerinin pekişmesine neden olmuştur. Çünkü Danıştayın Kızılay'da gösteri yapılamayacağına dair valilik kararını iptal etmesi, AP tarafından bu düşüncenin

⁷⁹⁶ Ahmet Turan, *Darbe Arası Türkiye: 27 Mayıs. 12 Mart. 12 Eylül. Anılar. Gözlemler. Tanıklıklar.*, yay. haz. Emin Turan, (İstanbul: Resital Yayıncılık, 2007), 78.

⁷⁹⁷ Osman Yıldırım, "İnsan Allah'ı Yarattı Demek Cehalet Zamanında Görülmeyen Bir Cehalettir", *İlahî Işık*, 42 (1 Temmuz 1968), 1,6.

⁷⁹⁸ *Ulus*, "Aşırı Sağcılar, İmran Öktem'in Cenaze Töreninde Hadise Çıkardı: Demirel Ektiğini Biçiyor", (4 Mayıs 1969), 1.

⁷⁹⁹ *Ulus*, "Demirel Ektiğini Biçiyor", (4 Mayıs 1969), 7.

⁸⁰⁰ İnönü, *Defterler II*, 1122.

⁸⁰¹ *Milliyet*, "Öktem Olayını İçinde Yaşıyan İnönü Teşhisi Koydu: Bu 31 Mart Olayıdır", (5 Mayıs 1969), 1.

⁸⁰² *Ulus*, "Olay, Her Manası İle, Kesin Ölçüde Bir 31 Mart Vak'asıdır": İnönü: Parlamento, Devlet ve Anayasaya Sahip Çıkılmalıdır", (5 Mayıs 1969), 1.; *Ulus*, "İnönü: Parlamento, Devlet ve Anayasaya Sahip Çıkılmalıdır", (5 Mayıs 1969), 7.

⁸⁰³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 36. Cilt, 87. Birleşim, (5 Mayıs 1969), 132-133.

⁸⁰⁴ *Ulus*, "C.H.P. Hükümet Hakkında Gensoru Açılmasını İstedi: "İrtica Olayı'nın Sorumlusu Hükümettir", (6 Mayıs 1969), 1.; *Ulus*, "İrtica Olayı'nın Sorumlusu", (6 Mayıs 1969), 7.

⁸⁰⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 36. Cilt, 88. Birleşim, (6 Mayıs 1969), 195-223.

⁸⁰⁶ *Ulus*, "Millet Meclisi'ndeki Görüşme: Hükümet Hesap Vermekten Kaçtı", (7 Mayıs 1969), 1.

⁸⁰⁷ *Ulus*, "Hükümet Hesap Vermekten Kaçtı", (7 Mayıs 1969), 7.

en önemli göstergesi kabul edilmiştir.⁸⁰⁸ Ertesi gün bu konu hakkında bir demeç veren Satır, hâkimlerin bu konuda hükümeti mahkûm ettiklerini iddia ederek birçok tarafsız kuruluşun da bu kaniya vardığını, yayınladıkları bildirgelerden anlaşılacağını söylemesi de⁸⁰⁹ bir noktada AP'nin düşüncesini pekiştirmeye yaramıştır. Ancak Yurdun Sesi Mayıs-Haziran 1969 tarihindeki haberine baktığımız zaman, AP yanlısı olarak nitelendirilen Konya Müftüsü Tahir Büyükkörükçünün okuduğu Cuma hutbesinde İmran Öktem'i ağır bir biçimde suçlaması⁸¹⁰ olayın bürokrasi değil inkılâp karşıtı bir faaliyet olduğunun göstergesidir.

27 Mayıs darbesinden sonra normal parlamento hayatına geçilmesiyle birlikte İnönü *kuyudan adam çıkarma* hamlesiyle eski DP'lilere siyasi af isteme sürecine girmiştir.⁸¹¹ İnönü'nün bu girişimleri üzerine Celal Bayar'ın özel doktoru Recai Ergüder, Kemal Satır'a gelerek İnönü ve Bayar'ı barıştırmak gerektiğini söylemiştir. Konuşmayı Satır'ın İnönü'ye 25 Ağustos 1968 tarihinde iletmesi İnönü'yü şaşırtmıştır.⁸¹² 19. CHP Kurultayı'ndan çıkan partide bu konu hakkında görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına rağmen 22 Aralık 1968'de Recai Ergüder'in bu konu hakkında bir daha Kemal Satır'a başvurduğu anlaşılmıştır.⁸¹³ 10 Mayıs 1969 tarihinde Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan parti meclisinde konuşan İnönü, siyasi af konusunda çalışacağını söylemesi⁸¹⁴ parti içi görüş ayrılığında İnönü'nün tarafını çok net bir biçimde belirlediğinin göstergesidir. Bu konunun gündeme gelmesinden rahatsız olan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, İnönü-Bayar görüşmesinden sonra 15 Mayıs 1969 tarihinde yaptığı toplantıya⁸¹⁵ çağrıldığı halde katılmayan Kemal Satır'ın Memduh Tağmaç ve Şahap Gürler ile görüşmesi,⁸¹⁶ Satır'ın İnönü'nün yanında olmasına rağmen ordu

⁸⁰⁸ Demirel, *Adalet Partisi*, 231,238.

⁸⁰⁹ *Milliyet*, “Satır, “Hâkimler Olay İçin Hüküm Vermişlerdir”, (8 Mayıs 1969), 11.

⁸¹⁰ *Yurdun Sesi*, “Konya Müftüsü Büyükkörükçünün Körüğü”, 71-72 (Mayıs-Haziran 1969), 18.

⁸¹¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi V: Çağdaşlaşma Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Ocak 2002), 165.

⁸¹² Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 145.; İnönü, *Defterler II*, 1099.

⁸¹³ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü*, 450.; İnönü, *Defterler II*, 1114.

⁸¹⁴ *Ulus*, “CHP. Parti Meclisi'nde, İnönü “Memlekette Kin Gütme Davasını Kaldırmak Bende İman Halindedir” Dedi: İsabet Ettiğimi Anlıyorum Bir Üzüntü Devri Kapanacaktır”, (12 Mayıs 1969), 1.

⁸¹⁵ *Ulus*, “Sunay ve K. Satır, G. Kurmay Başkanı Tağmaç'ı Ziyaret Etti”, (16 Mayıs 1969), 1.; *Ulus*, “Sunay”, (16 Mayıs 1969), 7.

⁸¹⁶ *Milliyet*, “Demirel: “Silâhlı Kuvvetleri Görevleri Dışında Göstermek Anayasaya Saygısızlıktır” Dedi: Sunay Dün Genel Kurmaydaydı...”, (16 Mayıs 1969), 1.

ile de arasını bozmak istememesinden kaynaklanmıştır. Bu görüşmede Kemal Satır'a İnönü'nün 27 Mayıs kazanımlarına engel olacak bir şey yapmaması gerektiğinin söylenmesi bu konuda ordu ile İnönü arasında Satır'ın *güvenilir bir köprü* olduğunun ispatıdır.⁸¹⁷ Bu görüşmenin ardından bir demeç veren Kemal Satır; bu konu hakkında Demirel'in bir açıklama yapması gerektiğini, siyasi af konusunda hükümetin tavrının net olmadığını belirtmiştir.⁸¹⁸ Satır'a göre başbakanın oy kaygısı ile susmayıp açıklama yapması kendisini küçültmeyecektir.⁸¹⁹ Ant dergisinin Kemal Satır'ın da içinde bulunduğu bu süreci *ordunun çaresizliği* olarak nitelendirmesi⁸²⁰ askerden eskisi kadar korkulmadığının bir işaretidir. 28 Mayıs 1969 tarihinde toplanan mecliste bir konuşma yapan Satır,⁸²¹ seçimler için meclisin tatil edilmesine rağmen önemli konuların görüşülmesi gerektiğini söylemiştir. Satır'a göre Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkanın idamları için CHP'yi suçlamak doğru değildir. Ona göre siyasi hakların iadesini CHP de istemekte bu nedenle meclisin tatil edilmemesi gerekmektedir. CHP'den oy kapmak için bu tip oyunlara düşülmemelidir.⁸²² Kemal Satır'ın konuşmalarına baktığımızda kendisinin siyasi affı gerçekten istediği anlaşılmıştır.

Meclisin tatile girmesine rağmen önemli konular için meclisin çalışması gerektiğini düşünmüştür. Ancak Başbakan Süleyman Demirel, CHP'yi, meclisi çalıştırmamakla suçlaması üzerine bir demeç veren Satır, AP'nin meclis tartışmasından kaçtığı için bu bunalımın yaşandığını iddia etmesi⁸²³ çok doğru bir tespittir. 6 Haziran 1969 tarihinde Personel Kanunu görüşmek üzere Meclisi olağanüstü toplantıya çağıran önergeyi meclis başkanı Ferruh Bozbeyleli'ye vermesinden sonra bir açıklama yapan Satır, toplantı tarihini meclis başkanının insiyatifine bıraktıklarını söylemiştir.⁸²⁴ Kemal Satır'a göre Demirel CHP'nin

⁸¹⁷ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 152.

⁸¹⁸ *Milliyet*, "CHP Lideri: "Hükümet Sorumluluğu Başkasında Arıyor", (19 Mayıs 1969), 1.; *Cumhuriyet*, "Sorumlu Demireldir", (19 Mayıs 1969), 11.

⁸¹⁹ *Milliyet*, "CHP Lideri", (19 Mayıs 1969), 11.

⁸²⁰ *Ant*, "İki Eski Kurdun Oyunu ve "2. takım" İle Geniş Cephe'cilerin Şaşkınlığı", 125 (20 Mayıs 1969), 5.

⁸²¹ *Ulus*, "A.P. lilerin Oyları İle: Meclis ve Senato Tatile Girdi", (29 Mayıs 1969), 1.; *Ulus*, "Meclis ve Senato Tatile Girdi", (29 Mayıs 1969), 7.

⁸²² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II. Dönem, 36. Cilt, 98. Birleşim, (28 Mayıs 1969), 741-743.

⁸²³ *Milliyet*, "CHP Toplantı Önergesini Verdi ve Başbakan Konuştu: "CHP Yaptığı Zararları Tazmin Yolunda", (5 Haziran 1969), 1.; *Milliyet*, "CHP Toplantı", (5 Haziran 1969), 11.

⁸²⁴ *Milliyet*, "CHP Toplantı Önergesini Verdi ve Başbakan Konuştu: "CHP Yaptığı Zararları Tazmin Yolunda", (5 Haziran 1969), 1.

değil kendi *rengârenk ipliklerini* ortaya sermiştir.⁸²⁵ Ayrıca Satır'ın, Anayasasız meclis hayalini ortaya çıkarttığını, eski DP'lilerin siyasi haklarını vermeyerek CHP'den oy devşirmeye çalıştığını iddia etmesi⁸²⁶ seçim çalışmaları öncesi AP'ye ilk ağır ithamıdır. Uzun uğraşlardan sonra CHP'nin önergesi 13 Haziran 1969 tarihinde toplanacak olan meclis ve senatoda görüşülmesi kararının alınmasının ardından⁸²⁷ bir konuşma yapan Satır, toplantıyı Anayasanın 83. maddesine dayanarak istediklerini ve bu maddenin yoruma açık olmadığını iddia etmiştir. Satır'a göre AP'li milletvekillerinin Grup Başkanvekillerini dinlemesi halinde bir Anayasa buhranı kaçınılmazdır.⁸²⁸ 10 Haziran 1969'da bir açıklama yapan Satır'a cevap veren AP Millet Meclisi Grup Başkanvekili Ethem Kılıçlıoğlu'na göre, AP'nin meclisi çalıştırmamak gibi bir derdi olmadığını, seçim çalışmaları dolayısıyla mecliste çoğunluğun sağlanamayacağını ifade etmesi⁸²⁹ AP'nin çoğunluğu sağlamayacağını gözler önüne sermiştir. Bunun üzerine aynı gün bir demeç daha veren Kemal Satır, bu konunun kimsenin kişisel görüşüne göre uydurulamayacağını, CHP'nin önergesinde yer alan sorunların AP'nin tabanını da ilgilendirdiğini, iktidarın bunu reddetmesi halinde tabanını kaybedebileceğini iddia etmesi⁸³⁰ konunun seçim yönüyle ele alındığını göstermiştir.

13 Haziran 1969 tarihinde toplanan mecliste yeterli çoğunluğun AP tarafından sağlanamaması nedeniyle CHP Millet Meclisi Grubu'nda konuşan Satır, CHP hükümetleri döneminde AP'nin olağanüstü toplantı istediğini hatta bunlardan birinin CHP aleyhinde bir önerge olmasına rağmen⁸³¹ CHP'nin bundan kaçmadığını iddia etmiştir. Satır'a göre AP'nin bu tutumu dar gelirli vatandaş düşünmediği anlamındadır.⁸³² Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, AP'yi çok doğru bir biçimde değerlendirmiştir. 15 Haziran 1969'da Kemal Satır

⁸²⁵ *Milliyet*, "CHP, Meclis Toplantısı", 11.

⁸²⁶ *Cumhuriyet*, "Satır, Demirel'in Anayasasız Meclis Hayali Peşinde Olduğunu Söyledi", (7 Haziran 1969), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır", (7 Haziran 1969), 7.; *Ulus*, "Dr. Satır, Demirel'e Cevap Vererek "Meclisin Yarısından Fazlası AP. Milletvekilidir. Bu Gücü Kullanamayacak Kadar Acizseler, Suç Bizim mi?" Dedi: "AP. Liderinin İpliği Pazara Çıkmıştır", (7 Haziran 1969), 1.; *Ulus*, "AP. Liderinin İpliği", (7 Haziran 1969), 7.

⁸²⁷ *Ulus*, "CHP'nin İsteğiyle Senato ve Meclis Cuma Günü Toplantıya Çağırıldı: Çoğunluk Sağlanmazsa, Tatil Devam Edecek!", (8 Haziran 1969), 1.

⁸²⁸ *Ulus*, "Çoğunluk Sağlanamazsa", (8 Haziran 1969), 7.

⁸²⁹ *Milliyet*, "Satır, "Çoğunluk Oluncaya Kadar Meclis Açık Kalmalı", (10 Haziran 1969), 1.; *Milliyet*, "Satır", (10 Haziran 1969), 11.

⁸³⁰ *Ulus*, "Dr. Satır: AP. Gaflet İçinde", (11 Haziran 1969), 1.; *Ulus*, "Dr. Satır: AP Gaflet İçinde", (11 Haziran 1969), 7.

⁸³¹ *Ulus*, "Satır: Sorumluluk AP. nindir Erim: Toplantıdan Kaçtılar", (14 Haziran 1969), 1.

⁸³² *Ulus*, "Satır: Sorumluluk AP. nindir", (14 Haziran 1969), 7.

başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubu'nda konuşan İnönü iktidarın bu olaydaki tutumunu eleştirerek⁸³³ Satır ile aynı fikirde olduğunu göstermiştir. Yaşanan bu olay Kemal Satır'ın 29 Haziran 1969 tarihinde toplanan CHP Bolu Merkez İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşmasına da yansyarak Demirel'in hiçbir sözünü tutmadığını ifade etmesi⁸³⁴ Satır'ın bu olayı önemsedığının bir ispatıdır.

Son olarak kısır döngü halini alan CHP-AP çekişmesine baktığımız zaman, 27 Temmuz 1969 tarihinde yapımı 25 milyon liraya mal olacak İstanbul Kongre Binası'nın açılışı damga vurmuştur. Açılışa katılan Başbakan Süleyman Demirel bu eserin medeni dünyanın bir gereğı olarak inşa edileceğini, bunun turizm açısından büyük bir gelir kaynağı olarak görülmesi gerektiğini söylemesi⁸³⁵ yapılan harcamanın yerinde olduğunu düşündürmüştür. Aynı gün İstanbul'da demeç veren Kemal Satır, Demirel'in *temel atma töreni* bahanesiyle Seçim Kanunu'nun boşluklarından yararlanarak geniş propaganda yaptığını iddia etmesi⁸³⁶ Satır'ın da bu binanın gerekliliğine inanmasına rağmen seçime alet edilmemesini düşünmektedir. 28 Ağustos 1969 tarihinde Adana ve çevresinde inceleme gezilerinde bulunan Kemal Satır, Ayaş'ta yaptığı sohbet esnasında AP'nin işçi, memur, esnaf ve çiftçinin sorunlarıyla ilgilenmediğini, mahsulün para etmediğini, köylü kalkınmadan memleket refahından bahsedilemeyeceğini iddia etmesi⁸³⁷ Kemal Satır'ın AP'yi çok yerinde eleştirdiğinin bir göstergesidir. Ayrıca Satır'ın 29 Ağustos 1969'da Adana'dan Başbakan Süleyman Demirel'e gönderdiği telgrafta son zamanlarda Adana'da artan partizanlıktan bahsetmesi⁸³⁸ iki parti arasında klasik bir çekişmenin varlığına işaret etmiştir. 28 Eylül 1969 tarihinde Erzurum CHP Parti Lokali'nde yaptığı konuşmada Kemal Satır, Demirel'in dolar rezervi ile ilgili açıklamalarına inanmadığını söylemesi⁸³⁹ Satır'ın AP'yi ekonomik anlamda da eleştirdiğinin bir göstergesidir. Ayrıca 1

⁸³³ *Ulus*, “İktidar, Daima Üzüntüyle Anılacak Bir Örnek Verdi”, (15 Haziran 1969), 1.; *Ulus*, “İktidar, Daima Üzüntüyle Anılacak Bir Örnek Verdi”, (15 Haziran 1969), 7.

⁸³⁴ *Ulus*, “Dr. Satır, “Demirel, Sözünü Tutmamakta Rekor Kırdı”, (30 Haziran 1969), 1.; *Ulus*, “Dr. Satır, “Demirel Sözünü Tutmamakta Rekor Kırdı”, (30 Haziran 1969), 7.

⁸³⁵ *Cumhuriyet*, “Demirel: “Anamın Su Taşırmaktan Elleri Uzanmıştı”, (28 Temmuz 1969), 1,7.

⁸³⁶ Hikmet Çetinkaya, “Muhalefet, İktidarı Ağır Suçladı: Ecevit'e Sataşan Gericileri Halk Hırpaladı”, *Cumhuriyet*, (28 Temmuz 1969), 1, 7.

⁸³⁷ *Ulus*, “Kemal Satır, Adana'da Bir Konuşma Yaptı: A.P. Memleketi El Yordamı İle İdare Ediyor”, (28 Ağustos 1969), 1.; *Ulus*, “AP Memleketi El Yordamı İle İdare Ediyor”, (28 Ağustos 1969), 7.

⁸³⁸ *Ulus*, “Satır, Partizanlığı Önlemesi İçin Başbakan'a Telgraf Gönderdi”, (29 Ağustos 1969), 1.; *Ulus*, “Satır”, (29 Ağustos 1969), 7.

⁸³⁹ *Milliyet*, “Satır: “Demirel'in Sözleri Gerçeğı Yansıtmıyor”, (28 Eylül 1969), 1.; *Milliyet*, “Satır”, (28 Eylül 1969), 11.

Ekim 1969 tarihinde radyoda yaptığı konuşmada AP'nin Anayasa değişikliği istemini eleştiren Satır, AP'nin Anayasa ile çekişmeli bir durumda bulunduğunu ve özgürlükleri kısıtlayarak buna ulaşamayacağını ifade etmesi⁸⁴⁰ ve 5 Ekim 1969'da Adana'da yaptığı konuşmada AP'nin insan avına çıktığını iddia etmesi⁸⁴¹ çok yerinde bir tespit olmuştur. 4 Ekim 1969'da Gaziantep'te yaptığı konuşmada Kemal Satır, vatandaşların AP'yi icraya vermeleri gerektiğini söyleyerek⁸⁴² iddialı bir konuşma yapmıştır.

CHP-AP ilişkilerini Kemal Satır'ın gözünden incelediğimizde, ekonomiden siyasete her konuda karşı karşıya geldikleri görülmüştür. Özellikle ekonomi ve inkılâp karşıtlığı konusunda AP'yi eleştirmekten çekinmeyen Satır hem mecliste hem de yurt gezilerinde bu konulara fazlaca değinmiştir. Ancak vatandaşı ilgilendiren deprem, silahlı çatışma gibi konularda AP'nin yanında olmaya özen gösteren Kemal Satır aynı karşılığı AP'den görememiştir. Yine İnönü'nün *kuyudan adam çıkarma* siyaseti esnasında genel başkanın yanında Satır'ın da yer alması, AP'lilerin hoşuna gitmemiştir. Ayrıca *ortanın solu* konusunda da AP ile karşı karşıya gelen Kemal Satır, komünist olmadıklarını defalarca söylemek zorunda kalmıştır.

1.5.3. 1968 Senato ve Milletvekili Ara Seçimleri

13 Haziran 1967 tarihinde bir bildiri yayınlayan AP, her yıl seçim yapmayı sakıncalı bularak Cumhuriyet Senatosu ve mahalli seçimlerin 1968 yılında yapılacağını duyurmuştur.⁸⁴³ Duyurunun ardından CHP Adana İl Başkanı Melih Kemal Küçüktepepınar'ın yaptığı açıklamaya göre, Kemal Satır'ın 15 Mayıs 1968 tarihinde Adana'ya gelmesi⁸⁴⁴ yıllardır Satır'ın CHP Adana İl Teşkilatıyla yaşadığı sorunun bittiğine işarettir. Satır, aynı günün gecesi Adana Yeşilevler Mahallesi'nde yaptığı kapalı salon konuşmasında CHP'nin sınıfsız bir topluma hitap ettiğini, TİP gibi mülkiyet düşmanı olmadıklarını söyledikten sonra Adana Çiftçiler Başkanı'nın bazı çiftçilerin mahsul ağırlığını arttırmak için çeşitli hilelere başvurduğunu, bunun komünistlikten farkı olmadığını iddia

⁸⁴⁰ *Milliyet*, "Radyo'da Söz Düellosu Devam Ediyor... :Demirel: "Anayasa'da Değişiklik, Zorunludur", (2 Ekim 1969), 4.

⁸⁴¹ *Milliyet*, "Satır: "Devlet Otoritesi Sıfıra İndi" Dedi", (5 Ekim 1969), 11.

⁸⁴² *Cumhuriyet*, "Satır: "AP İcraya Verilmelidir", (4 Ekim 1969), 1.

⁸⁴³ *Yeni Adana*, "CHP ve AP Bildiri Yayınladılar: Mahallî Seçimler 1968'e Bırakıldı", (13 Haziran 1967), 1.

⁸⁴⁴ *Yeni Adana*, "Dr. Satır, Bugün Adana'ya Geliyor", (15 Mayıs 1968), 1.

etmiştir.⁸⁴⁵ Bu sözlerle TİP ile AP'yi aynı kefeye koyduğunu göstermiştir. 16 Mayıs 1968'de Mersin'e gelen Kemal Satır, AP'nin sadece seçim kazandığı yerlere yatırım yaptığını belirterek devlet hazinesinin AP'nin çiftliği olarak görülüp görülmediğini Başbakan'a sormuştur. Satır'a göre Başbakan'dan alacağı cevabın onun demokratik düşüncesine de ışık tutacağından başbakanın bu sorudan kaçmayacağını ifade etmesi⁸⁴⁶ bu konuşmanın seçim vaatlerinden ziyade bir çekişme konuşması olduğu izlenimini yaratmıştır. 17 Mayıs 1968 tarihinde ise İmamoğlu bucağı ile Ceyhan ve Osmaniye'de konuşan Kemal Satır, CHP'nin halkın sorunlarını görerek *ortanın solu* düşüncesini geliştirdiğini iddia etmesi⁸⁴⁷ halkın sorunlarına değinmeyen bir konuşma yaptığını kanıtlamıştır. Aynı günün gecesi Kemal Satır ve AP Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal Çukurova Kulübü'nde Gazeteciler Balosu'nda karşılaşıp birbirlerine başarılar dilemesi⁸⁴⁸ göstermelik bir dilekten öteye geçmemiştir. 19 Mayıs 1968'de Tarsus'un Reşadiye Mahallesi'nde bir konuşma yapan Satır, 2 Haziran'da yapılacak seçimlerin önemli olduğunu ve CHP'nin sınıf ayrımı yapmadan halka hizmet edeceğini söylemesi⁸⁴⁹ çok yüzeysel bir konuşma yaptığına işarettir. 20 Mayıs 1968 tarihinde de Antakya'da bir konuşma yapan Kemal Satır, halkın alım gücünün düştüğünü ve yakadaki rozete göre muamele edildiğini iddia ederek AP'li seçmenden oy istemesi⁸⁵⁰ uygun olmamıştır.

Bu seçim gezisinin ardından 29 Mayıs 1968 tarihinde radyodan yaptığı konuşmada Kemal Satır, çıktığı seçim gezisinde vatandaşların şikâyetlerini dinlemiştir. Satır, AP'li yöneticilerin vatandaşa eziyet etme işini bir sanat haline getirdiğini belirtmiştir. Kemal Satır, memleketin başlıca derdinin pahalılık olmasından dolayı hem şehirdeki hem de köydeki vatandaşların halinin perişan olduğunu, vatandaşın can ve mal güvenliğinden endişe etmesinden ötürü

---

⁸⁴⁵ *Yeni Adana*, “Kemal Satır, Adana'da Yeşilevler Mahallesinde Konuştu: A P Vurguncularla, Bizse Onlara Karşıyız”, (16 Mayıs 1968), 1.; *Yeni Adana*, “Kemal Satır”, (16 Mayıs 1968), 6.

⁸⁴⁶ *Yeni Adana*, “Satır, AP İktidarını Seçim Kazandığı Yerlere Yatırım Yapmakla Suçladı”, (17 Mayıs 1968), 1; *Yeni Adana*, “Satır'ın Konuşması”, (17 Mayıs 1968), 6.

⁸⁴⁷ *Yeni Adana*, “Dün Çeşitli Yerlerde: Satır, Yüreğir, Öztekin, Göğüş Konuştular”, (18 Mayıs 1968), 1.; *Yeni Adana*, “Satır, Yüreğir, Öztekin Konuştular”, (18 Mayıs 1968), 6.

⁸⁴⁸ *Yeni Adana*, “Satır- Asal Birbirlerine Şans Diledi”, (18 Mayıs 1968), 1.; *Yeni Adana*, “Satır-Asal”, (18 Mayıs 1968), 6.

⁸⁴⁹ *Ulus*, “İbrahim Öktem Karaman'da, Satır, Tarsus'ta Konuşma Yaptı”, (19 Mayıs 1968), 1.; *Ulus*, “İbrahim Öktem Karaman'da, Satır, Tarsus'ta Konuşma Yaptı”, (19 Mayıs 1968), 7.

⁸⁵⁰ *Cumhuriyet*, “Seçim.Seçim.Seçim.Seçim.Seçim. :Ecevit “Kurtuluş Savaşı” Şartları İle Bugünü Kıyasladı: “Sömürücüler Gericilerle İşbirliği Yapıyor”, (20 Mayıs 1968), 1.; *Cumhuriyet*, “Seçim.Seçim.Seçim.Seçim. ”, (20 Mayıs 1968), 7.

silahlandığını iddia etmiştir.⁸⁵¹ Seçim çalışmaları başında Başbakan'a bir soru sorduğunu hatırlatan Kemal Satır, Başbakan'ın verecek bir cevabı olmadığından halkın ona sandık başında bir cevap vermesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁵² Bu konuşmaya baktığımız zaman, Satır'ın tüm seçim boyunca yaptığı konuşmaların bir özeti olduğu anlaşılmıştır. Seçim çalışmalarının ardından 2 Haziran 1968'de senato ve milletvekili ara seçimleri gerçekleştirilmiş,⁸⁵³ 4 Haziran 1968 tarihinde alınan ilk sonuçlara göre CHP'nin bir önceki seçime göre oylarının arttığı görülmüştür.⁸⁵⁴

Bu seçim çalışması esnasında Kemal Satır'ın aday olmamasına rağmen partisine destek vermek amacıyla seçim gezisine çıktığı anlaşılmıştır. Ancak bu seçim gezisinde Satır, halkın ihtiyaçlarına yönelik değil TİP ile AP'yi kıyaslayan konuşmalar yaptığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla eski, haktan kopmuş konuşma tarzına geri döndüğünden seçim faaliyeti partisi için yararlı olmamıştır.

1.6. Adana Milletvekilliği (1969-1973)

1969 yılında genel seçim kararı alınmasından sonra Kemal Satır'ın hangi ilden aday olacağı konusu CHP'de yazısız bir gündem olmuştur. 31 Mayıs 1969 tarihinde Satır, İstanbul veya Adana arasında kararsız olduğunu bildirmesine rağmen rahatlık bakımından İstanbul'u seçeceği anlaşılmıştır. Ancak CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, kendisine 1 Haziran 1969'da Adana'dan kontenjan aday olmasını teklif etmiştir. Kemal Satır, bu teklife olumsuz cevap vermiştir. 2 Haziran 1969 tarihinde ise Bülent Ecevit ve Nihat Erim İnönü ile görüşerek Satır'ın adaylık konusunu gündeme getirdiklerinde İnönü bu konunun parti meclisinde konuşulup karara bağlanması gerektiğini söylemiştir. Fakat 16 Haziran 1969'da Kemal Satır, İstanbul'dan yoklamaya girmek konusunda kararlı olduğunu bildirmiştir.⁸⁵⁵ Bu durumda Satır'ın Adanalı CHP'lilere kırgın olduğu anlaşılmıştır.

⁸⁵¹ *Ulus*, "İnsanları Kavuran Pahalılık Âfeti Artık Dayanılmaz Haldedir", (30 Mayıs 1968), 1.

⁸⁵² *Ulus*, "İnsanları Kavuran Pahalılık Âfeti", (30 Mayıs 1968), 7.

⁸⁵³ *Ulus*, "Yurttaş! Sandık Başına: Oy Verme Saat 8 de Başlayıp 17 de Bitiyor", (2 Haziran 1968), 1.

⁸⁵⁴ *Ulus*, "Ortanın Solu İlk Seçim Başarısını Kazandı: CHP nin Oy Oranı Arttı", (4 Haziran 1968), 1.

⁸⁵⁵ Erim, *Günlükler II*, 898-900.

Bu tartışmaların ortasında 15 Temmuz 1969 tarihinde parti meclisi Kemal Satır'ın başkanlığında toplanarak bir seçim bildirgesi hazırlanmasına karar vermiştir.⁸⁵⁶ Alınan karar doğrultusunda hazırlanan 17 bölümden oluşan bu seçim bildirgesinde; köylüden kentliye, doğudan batıya bütün sorunların ele alınarak çözümlenmesi ve çözümleri hayata geçirirken dayanılacak kaynaklar ele alınmıştır.⁸⁵⁷ Böylelikle CHP'nin bu seçimlere çok iyi bir şekilde hazırlandığı görülmüştür.

Kemal Satır'ın nereden aday olacağı konusu tam olarak netleşmediğinden 17 Temmuz 1969 tarihinde Nihat Erim ile görüşen Satır, Erim'in de İstanbul'dan aday olmasını teklif etmiştir. Buna rağmen Erim Kocaeli yoklaması için çalışacağını söylemiştir. 20 Temmuz 1969'da İnönü ile Kemal Satır'ın milletvekili adaylığı işini konuşan Erim, İnönü'nün Kemal Satır'ın bu kararı hissi sebeplerle aldığını belirttiğini günlüğüne yazmıştır. Bu görüşmelerin ardından 23 Temmuz 1969 tarihinde saat 17'de İnönü'nün evinde Satır, İnönü ve Zekeriya Aksal seçim işini konuşmuştur. 1 Ağustos 1969'da Heybeliada'da İnönü'yü ziyarete giden Erim, Kemal Satır'ın İstanbul'dan aday olmaya karar verdiğini bildirmiştir.⁸⁵⁸

Kemal Satır'ın bu kararından sonra bir parti meclisi toplantısı yapılmıştır. 5 Ağustos 1969 tarihinde Satır'ın başkanlığında seçim işlerini görüşmek üzere toplanan parti meclisi sonrasında hiçbir açıklama yapılmamıştır.⁸⁵⁹ Ancak Cumhuriyet gazetesinin 6 Ağustos 1969 tarihli haberine göre, Kemal Satır'ın adaylığını Adana'dan koyacağı duyurulmuştur.⁸⁶⁰ Daha önce de belirttiğimiz gibi İstanbul konusunda ciddi olan Satır'ın Adana'dan aday olmasının sebebi Milliyet gazetesinin 7 Ağustos 1969 tarihli haberine göre CHP Adana İl Teşkilatı'nın isteği üzerinedir.⁸⁶¹ Fakat aynı tarihli Yeni Adana gazetesine göre bu adaylığın İnönü'nün isteği üzerine olduğu duyurulmuştur.⁸⁶² İsmail Kemal Satır'ın şu ana

⁸⁵⁶ *Ulus*, "Dr.Satır'ın Başkanlığında: CHP.Parti Meclisi, Dün İstanbul da Toplandı", (16 Temmuz 1969), 1.

⁸⁵⁷ *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz: CHP nin Düzen Değişikliği Programı*, 1969.

⁸⁵⁸ İnönü, *Defterler II*, 1129.; Erim, *Günlükler II*, 902- 903.

⁸⁵⁹ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi Aday Adaylarını Veto Edebilecek", (6 Ağustos 1969), 1.; *Ulus*, "CHP. Parti Meclisinin", (6 Ağustos 1969), 7.

⁸⁶⁰ *Cumhuriyet*, "CHP Genel Merkezi", (6 Ağustos 1969), 7.

⁸⁶¹ *Milliyet*, "Satır, Adana'da Yoklamaya Katılacak", (7 Ağustos 1969), 4.

⁸⁶² *Yeni Adana*, "Satır'ın Adana'dan Aday Adayı Olması Geniş Tepkilere Yolaçtı", (7 Ağustos 1969), 1.

kadar olan siyasi hayatına baktığımız zaman, İsmet İnönü'nün onun üzerinde büyük bir etkisi olduğu düşünüldüğünde Yeni Adana gazetesinin yorumu daha doğrudur. 7 Ağustos 1969 tarihli Yeni Adana gazetesinde bu adaylığı, Adanalı CHP'lilere sorulduğunda bir kısmının bu kararı olumlu karşılayarak iyi bir organizasyonla Adana'dan aday olabileceğini belirtilmesi⁸⁶³ tam bir birlik olmadığının göstergesidir.

Her şeye rağmen 8 Ağustos 1969 tarihinde Kemal Satır'ın Adana'dan aday adaylığı kesinleşmiştir. Bu konu hakkında bir açıklama yapması beklenen Kemal Satır, sadece Adana'dan ön seçime gireceğini söyleyerek fazla açıklama yapmamıştır.⁸⁶⁴ Ancak 10 Ağustos 1969'da bir demeç vererek adaylık süreci hakkında bilgi vermiştir. İstanbul'dan aday olmak isteğini doğrulayan Satır, bu düşüncesini İstanbul İl Teşkilatı ile de paylaştığını, teşkilatın bu düşüncüyü olumlu bularak kendisini liste başı göstereceklerini genel merkeze bildirmiştir. Buna rağmen Adana İl Teşkilatı yazılı olarak kendisini Adana'dan aday göstermek istediğini belirtmiştir. Bu beyan kendisine iletildiğinde kabul ettiğini söyleyen Kemal Satır'ın⁸⁶⁵ bu konuşması gazetelerde yapılan çeşitli yorumların önüne geçerek teşkilattaki birliği sağlamak yönünde yapıldığı anlaşılmıştır. 16 Ağustos 1969 tarihinde açıklanan muhtemel Adana aday adaylarına baktığımız zaman; Kemal Satır'ın da aralarında olduğu görülmüştür.⁸⁶⁶

Ulus gazetesinin 20 Ağustos 1969 tarihli haberinde Kemal Satır'ın 21 Ağustos 1969'da Adana'ya gelerek ön seçim için çalışacağı bildirilmiştir.⁸⁶⁷ Satır, ön seçim için çalışmalara başlamadan önce Cumhuriyet gazetesinde 22 Ağustos 1969 tarihinde yayınlanan CHP kesin ön seçim aday listesi ile⁸⁶⁸ Milliyet gazetesinde yayınlanan listenin aynı sıralamaya sahip olduğu görülmüştür. Kemal Satır'ın ön seçimi kazanması kesinleştirilmiştir. Cumhuriyet gazetesinin 24 Ağustos 1969 tarihli haberine göre Tufanbeyli'de Satır bir

---

⁸⁶³ *Yeni Adana*, "Satır", (7 Ağustos 1969), 6.

⁸⁶⁴ *Yeni Adana*, "Müracaatlar Dün CHP'de Sona Erdi- Aday Adayı Sayısı 24'ü Buldu: K. Satır'ın Adana'dan Adaylığı Dün Kesinleşti", (9 Ağustos 1969), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (9 Ağustos 1969), 6.

⁸⁶⁵ *Ulus*, "Dr. Satır, Ön Seçime Adana'dan Giriyor", (11 Ağustos 1969), 1.; *Ulus*, "Dr. Satır", (11 Ağustos 1969), 7.

⁸⁶⁶ *Milliyet*, "CHP Aday Adayları Belli Oldu", (16 Ağustos 1969), 4.

⁸⁶⁷ *Ulus*, "Dr. Satır, Yarın Adana'ya Gidiyor", (20 Ağustos 1969), 1.

⁸⁶⁸ *Ulus*, "Yüksek Seçim Kuruluna Verilen: C.H.P. Önseçim Adayları Listesi", (22 Ağustos 1969), 1.; *Ulus*, "Aday Adaylarının Listeleri", (22 Ağustos 1969), 1.

konuşma yapmıştır. Kemal Satır'a göre AP'nin iktidara gelme şansı olmayacaktır. Satır, AP iktidara gelse bile yaptıklarından dolayı en geç 1971 yılında seçime gitmek zorunda kalacağını iddia etmiştir. Ardından Kemal Satır, Türk parasında da yeniden bir ayarlama yapılacağını sözlerine eklemiştir.⁸⁶⁹ Bu sözlerin bir ön seçim konuşmasından çok yüzeysel bir vaat konuşması olduğu anlaşılmıştır.

Kemal Satır, seçim gezilerine devam ederken Yeni Adana gazetesinde de onunla ilgili yorumlar yapılmıştır. Bunlardan ilki 25 Ağustos 1969 tarihinde M. Yitikçi imzasıyla yayınlanan yazıdır. Bu yazıda Satır'ın Saimbeyli'de yapmış olduğu konuşmaya değinmiştir.⁸⁷⁰ Satır'ın CHP iktidara geldiğinde Anayasa değişikliği yapılacağını, orman suçları affı çıkarılacağı sözünü verdiğini iddia edilerek politikacıların bir iş yapması gerektiğinde bir çıkarının olması gerektiği savunmuştur.⁸⁷¹ Bu yazıya baktığımız zaman, Kemal Satır'ın Adana'dan aday olmasının hoş karşılanmadığı anlaşılmıştır. Aynı gazetenin 28 Ağustos 1969 tarihli yazısında Satır'ın daha önceki seçim dönemlerinde Adana İl Teşkilatı ile yaşadığı sorunlara değinilmiştir. Bu seçimde CHP Adana İl Başkanı Melih Kemal Küçüktepepınar'ın ısrarıyla Kemal Satır'ın listeye alınmasının bir noktada genel merkezin teşkilata bir dayatma şekli olduğu ve liste başı yapılarak da adaylığının kesinleşmesinin sağlanmaya çalışıldığı iddia edilmiştir.⁸⁷² Bu yazıya göre ön seçimlerde Satır'ın liste başı adaylığı kesinleşmediği ve genel seçimlerde Adana'dan kaçınıcı sıradan meclise girebileceğinin kestirilemediğinin belirtilmesi⁸⁷³ Adana'da Kemal Satır'ın istenmemesine rağmen genel merkez baskısıyla hem ön seçimleri hem de genel seçimleri kazanacağı anlaşılmıştır. Genel seçimleri garantilediğinin bir başka kanıtı ise her ne kadar Satır'ın İstanbul'dan adaylığını koyamamasına rağmen CHP İstanbul İl Teşkilatında kendisini destekleyenlerin bulunmasıdır.⁸⁷⁴ 31 Ağustos 1969 tarihinde yapılan ön

⁸⁶⁹ Özer Öztep, "Türkiye, Ekonomik Yönden, Her Geçen Yıl Batağa Saplanmaktadır": Satır: "AP Kazanırsa 1971'de Seçime Gidilecek", *Cumhuriyet*, (24 Ağustos 1969), 5.

⁸⁷⁰ Bütün araştırmalarımıza rağmen bu konuşmanın metnine ulaşılammıştır.

⁸⁷¹ M. Yitikçi, ""Dr. Kemal Satır, Örneği", (Kızıma Mektuplar), *Yeni Adana*, (25 Ağustos 1969), 2.

⁸⁷² *Yeni Adana*, "(Seçimlere Doğru!): C H P'ye İçtenlikle Bağlı Geniş Seçmen Kitleleri, 31 Ağustostan Çok Şey Bekliyor", (28 Ağustos 1969), 1.

⁸⁷³ *Yeni Adana*, "C H P'ye İçtenlikle Bağlı", (28 Ağustos 1969), 6.

⁸⁷⁴ *Cumhuriyet*, "Seçim.. Seçim.. Seçim.. Seçim.. Seçim.. Seçim.. Seçim.. Seçim.. :CHP Aday Adayı İlhan Özbay1969'da "Ben Kemal Ağabeyi Destekliyorum Ecevite Güvenim Yok" Diyordu", (30 Nisan 1977), 5.

seçimlerden sonra⁸⁷⁵ alınan ilk sonuçlara göre Kemal Satır'ın Adana adaylığı kesinleşmiştir.⁸⁷⁶ Adana'da yapılan ilk sayımlara göre Satır'ın Pozantı'da 84, Feke'de 84, Kadirli'de 200, Karataş'ta 131, Saimbeyli'de 93 ve Yumurtalık'tan 72 oy aldığı anlaşılmıştır.⁸⁷⁷ 2 Eylül 1969'da oyların tamamı sayıldığında 2224 oyla Kemal Satır'ın liste başı olması⁸⁷⁸ yapılan bütün yorumları geçersizleştirmiştir. Ön seçimin tamamlanmasının ardından 4 Eylül 1969 tarihinde Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan parti meclisi merkez adaylarını tespit etmeye başlamıştır.⁸⁷⁹ 8 Eylül 1969'da ise İstanbul'da bulunan İnönü'yü ziyaret eden Satır'ın ardından 15 Eylül 1969 tarihinde Nihat Erim'le İnönü görüşmüştür. Yapılan görüşmede İnönü, seçim konuşmaları içeriği belirleyerek Kemal Satır'ın seçim hakkında konuşmasına karar vermiştir.⁸⁸⁰ Dolayısıyla Satır'ın ekonomiden uzak durması istenmiştir.

Bu sürecin ardından seçim çalışmalarına hız veren Kemal Satır, 15 Eylül 1969 tarihinde Adana'ya gelerek yaptığı konuşmada Ortak Pazar konusuna değinmiştir. Bu konuda hazırlanan rapora bakıldığında ikinci döneme geçilemeyeceğini, dış ticarete AET'e uygun kararlar alındıkça ithalatımızın yükseldiğini, ihracatımızın düştüğünü iddia etmiştir.⁸⁸¹ Oluşan dengesiz duruma rağmen Türkiye'nin ısrarla ikinci döneme geçmek istemesi AET yöneticilerini şaşkın bir memnunluğa ittiğini belirten Satır, AET'in yapmış olduğu yardımların kesilmesini önlemek amacını taşımaktadır. Var olan durumu yok sayarak Türk sanayisinin bitme noktasına getirttiğini, bu gidişle özel sektörün zarar görmesinin önüne geçilemeyerek ekonomik anlamda bağımsız bir Türkiye'nin hayal olduğunu söylemiştir.⁸⁸² Bu konuşmaya baktığımız zaman, Kemal Satır'ın İnönü'nün belirlediği seçim konusu dışında konuşmasına rağmen ekonomik durumu çok iyi özetlediği görülmüştür. Bu konu hakkında konuşmaya devam eden Satır, iktidarın kısa vadeli çözümler bulmaya çalışarak sorunu daha da

⁸⁷⁵ *Ulus*, "Milletvekili Adaylarını Tesbit Etmek Üzere: Ön Seçimler Bugün Yapılıyor", (31 Ağustos 1969), 1.

⁸⁷⁶ *Cumhuriyet*, "Belli Olan Milletvekili Adayları", (1 Eylül 1969), 1.

⁸⁷⁷ *Yeni Adana*, "Oy Aldığı İlçe", (1 Eylül 1969), 1.

⁸⁷⁸ *Yeni Adana*, "Adana'da Önseçimi Kazanan Adaylar Belli Oldu", (2 Eylül 1969), 1.; *Cumhuriyet*, "Parti Adaylarının Listesi", (2 Eylül 1969), 1.; *Ulus*, "Milletvekili Adayları Belli Oldu", (2 Eylül 1969), 5.

⁸⁷⁹ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi, Merkez Adaylarını Tesbit Etti", (5 Eylül 1969), 1.

⁸⁸⁰ İnönü, *Defterler II*, 1135.; Erim, *Günlükler II*, 909.

⁸⁸¹ *Yeni Adana*, "Adana'da", (16 Eylül 1969), 1.; *Ulus*, "Satır: Türk Sanayii Feda Ediliyor", (16 Eylül 1969), 1.

⁸⁸² *Ulus*, "Satır: Türk Sanayii Feda Ediliyor", (16 Eylül 1969), 7.

büyüttüğünü, bu nedenle felaketler zincirinin kapıya dayandığını savunmuştur.⁸⁸³ Kısaca ekonomik durumu gözler önüne sermiştir. 19 Eylül 1969 tarihinde bir konuşma daha yapan Kemal Satır, AP'nin sosyal adalet ve sosyal güvenliğe inanmayan, işçi haklarına saygı duymayan bir parti olduğunu iddia ederek bu nedenle büyük işçi liderlerinin AP'li olamayacağını söylemesi⁸⁸⁴ Satır'ın bu seçimde her kesimi kucaklamaya özen gösterdiğinin kanıtıdır. Seçim gezisinde ilçeleri de ihmal etmeyen Kemal Satır, 21 Eylül 1969'da Ceyhan'da yaptığı konuşmada AP tarafında çiftçinin ihtiyacının hiçbir önemi olmadığını belirtmesiyle⁸⁸⁵ tarımdaki düzensizliği gözler önüne sermiştir.

Seçim çalışmalarına kısa bir süre ara veren Kemal Satır, 25 Eylül 1969 tarihinde seçim bölgesi olan Adana'ya tekrar gelmiştir.⁸⁸⁶ Adana'ya gelir gelmez Kuruköprü'de bulunan Yüksek Kahvehane'deki toplantıya katılan Satır, AP'nin 1965 seçim beyannamesine değinerek⁸⁸⁷ hükümetin hiçbir vaadini yerine getiremediğini iddia etmesi⁸⁸⁸ klasik bir seçim konuşmasıdır.

27 Eylül 1969 tarihinde ise Doğu illerini gezmeye başlayan Kemal Satır, Hamur, Tutak, Patnos ve Erciş'te seçim çalışmalarını tamamladıktan sonra 28 Eylül 1969'da Van'a gelmiştir. Burada yaptığı konuşmada yurttaki emniyet sorunundan bahsederek bunun sorumlusunun AP olduğunu, AP'li yöneticilerin insan avına çıktığını iddia ederek bu durumun halkın silahlanmasına yol açtığını belirtmiştir.⁸⁸⁹ Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, Doğu'nun asayiş sorununa çok doğru bir biçimde değindiği görülmüştür. 29 Eylül 1969'da Ağrı'da bir konuşma yapan Kemal Satır,⁸⁹⁰ tekrar can ve mal güvenliği konusuna değinerek AP'nin rozete göre muamele yaptığını, köylüyü perişan hale getirdiğini söylemiştir. Satır'a göre bu düzenin yıkılması için kredi tahsilatlarının

---

⁸⁸³ *Ulus*, "Satır: İktidar Sakat İktisadî Politikadan Vazgeçmelidir", (18 Eylül 1969), 1.; *Yeni Adana*, "Satır, Hükümetin Malî Politikasını Sakat Olarak Niteledi", (18 Eylül 1969), 1.; *Ulus*, "Satır", (18 Eylül 1969), 7.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (18 Eylül 1969), 6.

⁸⁸⁴ *Yeni Adana*, "Satır, İşçi Liderlerinin AP'li Olamayacağını Söyledi", (20 Eylül 1969), 1.; *Yeni Adana*, "Satır", (20 Eylül 1969), 6.

⁸⁸⁵ *Yeni Adana*, "Dün Ceyhan'da Bir Konuşma Yapan: Satır, İktidarın Soygun Düzenini Keyifle Seyrettiğini Söyledi", (22 Eylül 1969), 1.

⁸⁸⁶ İnönü, *Defterler. II*, 1140.

⁸⁸⁷ *Yeni Adana*, "CHP'nin İlk Büyük Toplantısı İlgi Gördü", (26 Eylül 1969), 1.

⁸⁸⁸ *Yeni Adana*, "CHP Toplantısı", (26 Eylül 1969), 1.

⁸⁸⁹ Doğan Araslı, "Satır, "Asayiş Buhranı Had Safhada" Dedi", *Ulus*, (29 Eylül 1969), 7.

⁸⁹⁰ Teoman Karahun, "Bülent Ecevit Samsun Amasya ve Tokat'ta; Bekata Ankara'da; Satır, Ağrı'da, Erim Samsun ve Rize'de Konuştular: "Demirel İktidarı Değişmedikçe Huzur ve Kardeşlik Gelmez", *Ulus*, (30 Eylül 1969), 1,7.

halka açılması gerektiği, bunun da CHP ile mümkün olacağından halka çok iş düştüğünü iddia etmiştir.⁸⁹¹ Kemal Satır'ın bu konuşmasında ise Doğu'nun ekonomik sorununa eğilirken vaadini yerine getirebilmek için kaynağı nasıl oluşturacağını belirtmemesi büyük bir eksikliklerdir.

3 Ekim 1969 tarihinde Adana'ya dönen Kemal Satır'ın, 4 Ekim 1969'da Kuruköprü'de yapılacak olan açık hava mitingine katılacağı duyurulmasına rağmen⁸⁹² hiçbir gazetede, bu miting hakkında bir bilgi yer almamıştır. 10 Ekim 1969 tarihinde Adana'da Kanlı Fabrika Meydanı'nda yapılan mitinge katılan Satır'ın konuşma yapmaması⁸⁹³ büyük bir eksikliklerdir. Bu seçim çalışmalarının sonucunda 12 Ekim 1969'da seçim yapılmış olup 13 Ekim 1969 tarihinde alınan ilk sonuçlara göre Kemal Satır'ın Adana milletvekili olduğu anlaşılmıştır.⁸⁹⁴ 14 Ekim 1969'da sonuçların kesinleşmesinden sonra⁸⁹⁵ aynı tarihte Kemal Satır'ın adına düzenlenen seçim mazbatasına baktığımız zaman, hiçbir itiraz görülmemesiyle birlikte⁸⁹⁶ 15 Ekim 1969'da Yüksek Seçim Kurulu da sonuçları resmen açıklamıştır.⁸⁹⁷ Seçim sonuçları incelendiğinde, seçim propagandasının tutarlılığına ve seçim stratejisine uyulmasına rağmen 1969 seçimlerinde CHP'nin oyları %27,4'e düştüğü görülmüştür.⁸⁹⁸

Seçimlerin tamamlanmasının ardından meclisin 22 Ekim 1969 tarihinde açılacağı duyurulmuştur.⁸⁹⁹ Belirtilen tarihte açılan mecliste yemin töreninden sonra Ferruh Bozbeyli meclis başkanlığına seçilmiştir.⁹⁰⁰ Meclis başkanı seçiminden sonra aynı tarihte İnönü Kemal Satır, Necdet Uğur ve Fikret Gündoğan ile görüşmüşse de bu görüşmenin ayrıntıları belirtilmemiştir.⁹⁰¹ Ancak meclis divanı konusunda CHP-AP-GP arasında meclis başkanvekilliği

⁸⁹¹ Doğan Araslı, "AP. Namuslu Özel Sektörün Değil Rezalet Sektörün Aleti Oluyor", *Ulus*, (30 Eylül 1969), 7.

⁸⁹² *Yeni Adana*, "CHP'nin Mitingi Bugün", (4 Ekim 1969), 1.

⁸⁹³ *Yeni Adana*, "Kanlı Fabrika Meydanındaki: Dünkü Açık hava Toplantısı İlgi Gördü", (11 Ekim 1969), 1.; *Yeni Adana*, "Açık Hava Toplantısı", (11 Ekim 1969), 6.

⁸⁹⁴ *Ulus*, "Sandık Başına", (12 Ekim 1969), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Meclis'te Güçlendi", (13 Ekim 1969), 1.; *Milliyet*, "Meclisin Yeni Üyeleri", (13 Ekim 1969), 7.

⁸⁹⁵ *Ulus*, "Sonucu Alınan İllerin CHP li Milletvekilleri", (14 Ekim 1969), 1.

⁸⁹⁶ TBMM Arşivi, SM, 1302, 4, 3.

⁸⁹⁷ *Ulus*, "Yüksek Seçim Kurulu Seçilenleri Açıkladı", (16 Ekim 1969), 1.

⁸⁹⁸ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 250.

⁸⁹⁹ *Ulus*, "Meclis Yarın Toplanıyor", (21 Ekim 1969), 1.

⁹⁰⁰ *Cumhuriyet*, "3. Dönem Millet Meclisi Dün Açıldı: Bozbeyli Başkan Seçildi", (23 Ekim 1969), 1.; *Cumhuriyet*, "Üçüncü Dönem", (23 Ekim 1969), 7.

⁹⁰¹ İnönü, *Defterler II*, 1144.

konusunda anlaşmazlık çıkmıştır.⁹⁰² CHP adına 28 Ekim 1969 tarihinde konuşan Kemal Satır, CHP'nin de tıpkı AP gibi iki başkan vekilliğine sahip olması gerektiğini iddia etmesi⁹⁰³ partilerin sandalye sayıları sebebiyle bu durumun imkânsız olduğu görülmüştür.

Anlaşma sağlanamamasına rağmen TBMM 1 Kasım 1969 tarihinde toplanarak meclis divanını oluşturma çabalarına devam etmiştir. Ulus gazetesine bir demeç veren Kemal Satır, bu konunun kuvvetler ölçüsünde ele alınmasının meclis divanının tarafsızlığına aykırı olduğunu belirtmiştir.⁹⁰⁴ Aynı gün bu konu hakkında mecliste de konuşan Satır, Anayasanın 84. maddesinde meclis divanının siyasi partilerin kuvvetleri ölçüsünde divana katılımlarını karara bağladığını belirtmiştir. Bu durumda Kemal Satır'a göre mecliste grubu bulunan siyasi teşekküllerin meclis divanına katılmaları öngörülmüşken önceki dönemde meclis divanı çoğunluğu konusunda Anayasa Mahkemesinin olumsuz görüş bildirdiğini hatırlatarak divanın asıl amacının tarafsız bir biçimde çalışmak olduğunu savunmuştur. Meclis divanı oluşumu için üç parti temsilcileri bir araya geldiğinde CHP'nin isteği Ferruh Bozbeyli tarafından önce olumlu karşılmasına rağmen sonra iç tüzük değişikliğine gidilmesi gerektiği savunulmuştur. Bu savunmanın, durumu buralara getirdiğini belirten Satır bu düşüncenin karşısında CHP'nin iki başkanvekilliğini istediğini belirtmiştir. İki başkanvekili isteğinin CHP'nin hakkı olduğunu söylemiştir.⁹⁰⁵ Kemal Satır'ın konuşmasına baktığımız zaman, yasanın karşısına bir karar bozma metnini koyarak partisini haklı çıkarmaya çalıştığı gözlemlenmiştir.

Kemal Satır'ın haksız itirazlarına rağmen aynı gün Ferruh Bozbeyli'nin teklifi AP oylarıyla kabul edilmiştir.⁹⁰⁶ 3 Kasım 1969 tarihinde meclis divanı oluşturularak ihtisas komisyonlarının seçimine geçilmesi düşünülmüşse de hem

---

⁹⁰² *Cumhuriyet*, “Meclis Başkanlık Divanı Teşkilinde Anlaşma Olmadı”, (29 Ekim 1969), 1.

⁹⁰³ *Ulus*, “Meclis”, (29 Ekim 1969), 7.

⁹⁰⁴ *Ulus*, “Meclis Bugün Toplanıyor”, (1 Kasım 1969), 1.; *Ulus*, “Meclis Bugün Toplanıyor”, (1 Kasım 1969), 7.

⁹⁰⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 1. Cilt, 2. Birleşim, (1 Kasım 1969), 13-18.

⁹⁰⁶ *Cumhuriyet*, “CHP, Anayasa Mahkemesine Başvuracak: Millet Meclisi Başkanlık Divanı İçin Bozbeyli'nin Öne Sürdüğü Teklif, AP Oylarıyla Kabul Edildi: Meclis Yeni Dönemin İlk Toplantısını Yaptı”, (2 Kasım 1969), 1.; *Cumhuriyet*, “Meclis”, (2 Kasım 1969), 7.

AP hem de CHP adına Kemal Satır'ın itirazları sonucu komisyon seçimi ertelenmiştir.⁹⁰⁷

Seçimlerin tamamlanmasından sonra CHP, Grup başkanvekilliği için çalışmalara başlandığında Nihat Erim Grup Başkanvekili olmak istememiştir. Ancak 14 Ekim 1969 tarihinde Kemal Satır, Erim'i tekrar Grup Başkanvekili olması için ikna etmeye çalışmışsa da 15 Ekim 1969'da İnönü'yü ziyaret eden Erim kararından dönmeyeceğini bildirmiştir. Bu konu hakkında son durumu öğrenmek için İnönü'yü arayan Satır, Erim'in kararından vazgeçmediğini öğrenmiştir.⁹⁰⁸ Cumhuriyet gazetesinin 19 Ekim 1969 tarihli haberine göre Kemal Satır'ın bu görev için tekrar aday olacağı açıklanırken⁹⁰⁹ Milliyet gazetesinin 21 Ekim 1969 tarihli haberinde de bu duyum doğrulanmıştır.⁹¹⁰ 22 Ekim 1969 tarihinde toplanan CHP Meclis Grubu'nda⁹¹¹ İnönü'nün desteklediği Kemal Satır ve Bülent Ecevit'in desteklediği Necdet Uğur aday gösterilmiştir.⁹¹² Bu arada Satır'ın desteklediği İlhami Sancar da kendisi aday olmasına rağmen yapılan seçim sonucunda Satır, 130 oy ve Uğur 79 oy alarak⁹¹³ Grup Başkanvekilliğine seçilmesi⁹¹⁴ parti içinde hala İnönü'nün etkin olduğunun göstergesidir.

Seçimlerin ardından daha önce kararlaştırıldığı gibi 23 Ekim 1969 tarihinde Anıtkabir'e giden CHP üçüncü dönem milletvekilleri arasında Grup Başkanvekili sıfatıyla Kemal Satır da bulunarak Anıtkabir Özel Defteri'ni imzalamıştır.⁹¹⁵ Aynı gün saat 12.00'de Satır'ın başkanlığında toplanan CHP Meclis grubu grup yönetim kurulu ve Haysiyet Divanı seçimlerini tamamlamıştır.⁹¹⁶ Her ne kadar Kemal Satır, Grup Başkanvekili seçilmiş olsa da 25 Ekim 1969'da seçimden önce İnönü'nün Kemal Satır'a Erim'in yeniden Grup

⁹⁰⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 1. Cilt, 3. Birleşim, (3 Kasım 1969), 39.

⁹⁰⁸ Erim, *Günlükler II*, 911-912.

⁹⁰⁹ *Cumhuriyet*, "Erim Grup Başkan Vekili Görevini Bu Yıl Almıyor", (19 Ekim 1969), 7.

⁹¹⁰ Orhan Tokatlı, "Meclis Başkanlığı İçin Tek Aday: Ferruh Bozbeyli", *Milliyet*, (21 Ekim 1969), 11.

⁹¹¹ *Ulus*, "CHP. Grubunda Ecevit Konuştu: Meşru Muhalefetin Yüğü CHP. nin Omuzlarındadır", (23 Ekim 1969), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır ve Uğur CHP Grup Başkan Vekili Seçildiler", (23 Ekim 1969), 1.

⁹¹² Erim, *Günlükler II*, 912.

⁹¹³ *Cumhuriyet*, "Satır ve Uğur", (23 Ekim 1969), 7.

⁹¹⁴ *Ulus*, "Meşru Muhalefetin Yüğü", (23 Ekim 1969), 7.; *Milliyet*, "Ecevit: "Rejimin Teminatı C H P Muhalefetidir", (23 Ekim 1969), 1.

⁹¹⁵ *Ulus*, "CHP. Milletvekilleri Ata'nın Huzurunda Saygı Duruşunda Bulundular: İnönü: Mecliste İstemediğimiz Hiçbir Şeyi Yaptırmayız", (24 Ekim 1969), 1.

⁹¹⁶ *Ulus*, "İnönü: Mecliste İstemediğimiz Hiçbir Şeyi Yaptırmayız", (24 Ekim 1969), 7.

Başkanvekili olacağını söylediğini aktarmıştır.⁹¹⁷ Bu durumda Satır'ın Erim'in hâlâ Grup Başkanvekilliğine dönmesini arzu ettiğinin göstergesidir.

1970 yılında meclisin yeni çalışma dönemi başlangıcında 8 Ekim 1970 tarihinde bir açıklama yapan Kemal Satır, bütün yan görevlerinden ayrılıp⁹¹⁸ olası bir erken seçim için çalışmak istediğini belirtmiştir.⁹¹⁹ Satır'a göre, ne kadar sık seçim olursa CHP için iyi olacaktır.⁹²⁰ Ayrıca Kemal Satır, halk değil devlet devrimciliğinden yana olduğunu iddia etmiştir.⁹²¹ Satır'ın bu isteğinin arkasında birçok sebep olduğunu düşündürmüştür. 10 Ekim 1970'de Ahmet İsvan tarafından özetlenen Kemal Satır'ın beyanatı hakkında, İnönü'nün bir şey dememesi⁹²² hayret vericidir. Aynı gün Milliyet gazetesine göre Kemal Satır'ın yerine İzmir Milletvekili Coşkun Karagözoğlu ve İstanbul Milletvekili Reşit Ülker aday olacaklarını açıklamıştır.⁹²³

Seçimden bir ay sonra 7 Kasım 1969 tarihinde okunan hükümet programının CHP adına kimin eleştireceği konuşulmaya başlanınca Kemal Satır, Nihat Erime programı ya İnönü'nün ya da kendisinin eleştireceğini söylemiştir.⁹²⁴ Ancak 10 Kasım 1969'da İnönü'nün bir soğuk algınlığı geçirerek konuşma yapamayacağını anlaşılmaya üzerine⁹²⁵ aynı tarihte toplanan CHP Meclis Grubu'nda Satır, kendisinin hükümet programını eleştireceğini söyleyerek hazırladığı metni okumuştur. Okunan metin milletvekillerince eksik görülmüştür. Milletvekillerine göre hazırlanan metin yeterince CHP seçim bildirgesine değinmemektedir. Bu gerekçe ile beğenilmemesi⁹²⁶ parti içi anlaşmazlığa işaret etmiştir.

Partinin içine sinmese de Kemal Satır, 10 Kasım 1969 tarihinde CHP adına hükümet programını eleştirmiştir. Satır, bu konuşmasında eleştirilerini kendilerine verilen hükümet programı sistematığına bağlı kalarak yapacağını

---

⁹¹⁷ Erim, *Günlükler II*, 913.

⁹¹⁸ *Cumhuriyet*, "Satır, Görev Kabul Etmiyor", (9 Ekim 1970), 1.

⁹¹⁹ *Ulus*, "Dr. Satır, Halk Değil Devlet Devrimciliğinden Yana Olduğunu Açıkladı", (9 Ekim 1970), 1.

⁹²⁰ *Ulus*, "Dr. Satır, Halk Değil Devlet Devrimciliğinden Yana Olduğunu Açıkladı", (9 Ekim 1970) 7.

⁹²¹ *Cumhuriyet*, "Satır", (9 Ekim 1970), 7.

⁹²² İnönü, *Defterler II*, 1195.

⁹²³ *Milliyet*, "Ecevit Satır'a Cevap Vermiyor", (10 Ekim 1970), 9.

⁹²⁴ Erim, *Günlükler II*, 915.

⁹²⁵ *Ulus*, "Hükümet Programı Bugün Meclis'te Görüşülecek", (10 Kasım 1969), 1.

⁹²⁶ Orhan Tokatlı, "AP Programa Kırmızı Oy Verecek", *Milliyet*, (11 Kasım 1969), 1.

bildirdikten sonra Başbakan'ın açılış konuşmasındaki ağır sorumluluk konusuna değinerek Atatürkçülük ve Anayasa konusunun bütün partilerce bir kırmızıçizgi olması gerektiğini savunmuştur. Satır'a göre bu konularda hükümetin tutarsız davranması bu iki konunun zedelenmesine yol açmıştır. Hükümetin Anayasa ile çatıştığını ifade eden Kemal Satır, Anayasa'nın da anarşiye karşı olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerinde bir özgürlük kısıtlamasının doğru olmayacağını söyleyen Satır, bunun meclisi hükümet sorumluluğuna ortak etmek olduğunu, yargının da yürütmenin vesayeti altına sokularak hükümetin kendine alan yaratmaya çalıştığını ifade etmiştir. Ayrıca Kemal Satır, TRT'nin özerkliğine dokunulmayacağı belirtilmesine rağmen zihni spekülasyonlara devam edildiğinin görüldüğünü iddia etmiştir. Hükümetin üniversitelere de müdahale etmek istediğini söyleyen Satır, oluşturulmak istenen üniversitelerarası kurulun yetki ve sorumluluklarının tam olarak anlaşılamadığı ve özel yüksekokulların seviyesi hakkında görüş bildirerek onları da bir ticarethaneye dönüştürmeye çalıştığını ancak bu konularda CHP olarak yanılmak istediklerini belirtmiştir. Satır'a göre seçimlere katılım oranının az olmasının sebepleri; ön seçimdeki aksaklıklar, seçmen vatandaşların oldubittilerle karşı karşıya kalmaları ve feodal sistem kalıntılarının bulunmasıdır. Fakat Kemal Satır'a göre hükümetin birçok eksiği olmasına rağmen programda idare ve personel reformuna yer vermesinin sevindirici olmasına rağmen planlı kalkınmada Anayasa Mahkemesince iptal edilen 933 Sayılı Yetki Kanununun geçmiş tecrübe olarak anılması üzücüdür. Ayrıca planlı kalkınmanın özüne aykırı bir anlayışı da hükümet programında görmek istemediklerini beyan etmiştir.⁹²⁷

Burada araya giren Meclis Başkanı, Kemal Satır'ın 20 dakikalık konuşma süresinin bittiğini söyleyerek devamı için meclisten onay alması gerektiğini belirtmiştir. Onay alındıktan sonra konuşmasına devam eden Satır, hükümetin özel ve kamu sektörüne eşit davranması gerekirken bunu göz ardı etmesinin Anayasa'ya aykırı olduğunu, Anayasa'nın devlete plan konusunda önemli görev ve sorumluluklar yüklemesine rağmen bundan kaçınılarak özel sektörün ihya edilmeye çalışıldığını savunmuştur. Başbakan'ın sıkça bahsettiği “*ekonomik genişleme*” konusuna da değinen Kemal Satır, bunun gelişmiş ülkelerde daha ucuz bir para politikasıyla yapılmasına rağmen Türkiye'nin ekonomik

---

⁹²⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 1. Cilt, 5. Birleşim, (10 Kasım 1969), 102-105.

kalkınmaya ihtiyacı olduğunu, bunun da dışa el açmadan başarılması gerektiğini, CHP'nin iktidarda olduğu dönemde bunu yapmaya çalışmasına rağmen şimdiki hükümetin bundan kaçtığını iddia etmiştir. Ortak Pazar konusunda da hükümeti eleştiren Satır, bu konuda ekonomik bağımsızlığın tehlikeye atıldığını, yabancı sermayeye kayıtsız şartsız kapıların açılmasının geçmişte verdiği zararların bilindiğini söylemiştir. Satır'a göre bu konunun bir başka boyutu ise yer altı kaynaklarımızın işletilmesidir. Burada dikkat edilmesi gerekenin yabancı sermaye kabulünün bu kaynakları bir başkasına devretme anlamına gelmesidir. Bunun da yabancı sermayenin imalat sanayisinde söz sahibi olmasına yol açacağına bilinmesine rağmen hükümetin buna neden ses çıkarmadığını merak ettiklerini belirten Satır, zaten bu yabancı sermayedarların harcamalarının iç pazarda bir etkisi olmadığını ifade etmiştir. Kemal Satır'a göre madenler konusunda hükümetin hızlı davranarak ileride değeri daha da artacak olan madenlerin şimdiden harcanması gereksiz olduğu gibi programda belirtildiği üzere bir tarım ülkesi olan Türkiye'de toprak reformu konusunda hiçbir şey yapılmayacağı anlaşılmıştır. Hükümetin bakış açısına göre tarıma gerekli yatırımın yapılmadığını, bu durumun çiftçiyi büyük bir çıkmaza soktuğunun bizzat şahidi olduğunu söyleyen Satır'a Antalya Milletvekili Hasan Akçalıoğlu müdahale etmiştir. Akçalıoğlu'na göre çiftçi zor durumda olmadığı gibi onlara verilmesi gereken primler de dağıtılmıştır. Bu satışmanın ardından ikinci kez bir müdahale gereği duyan Meclis Başkanı böyle devam ederse müzakerenin sağlıklı bir biçimde ilerlemeyeceğini söylemiştir.⁹²⁸

Bu uyarının ardından konuşmasına devam eden Kemal Satır; incir, tütün, üzüm ve pamukta da aynı sıkıntıların yaşandığını söylemesi üzerine Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga fındığın da aynı durumda olduğunu belirtmiştir. Meclis Başkanı'nın müdahale edilmemesini istemesi üzerine Çanga müdahale değil takiiye yaptığını iddia etmiştir. Konuşmasına devam eden Satır, pamukta hükümetin üreticiyi korumak için 225 lira taban fiyatı koymasına rağmen alım hızlı olmadığından daha düşük bir fiyata satıldığını ve uzun görüşmeler sonucunda pamuk için %2 vergi iadesi konulduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Sanayi Bakanı ve Adana Milletvekili Selâhattin Kılıç %10 itirazını yapmıştır. Meclis Başkanı tarafından hiçbir müdahale olmaksızın konuşmasına devam eden

⁹²⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 1. Cilt, 5. Birleşim, (10 Kasım 1969), 105-110.

Kemal Satır, Kılıç'ı bu konu hakkında hiçbir şey bilmemekle suçladıktan sonra seçimden önce Adana'ya gelen dönemin Ziraat Bakanı⁹²⁹, Devlet Bakanı⁹³⁰ ve Ticaret Bakanına⁹³¹ Adana'daki AP'lilerin çok daha ağır bir dille bunları söylediklerini iddia etmiştir. Satır, hükümetin yanlış tarım politikası yüzünden köylünün çok sıkıntı çektiğini ifade etmesinden sonra orman köylüsüne de değinerek orman-köylü ilişkisinin doğru temellere oturtulması gerektiği için CHP'nin bir kanun tasarısı hazırladığını söylemesi üzerine Çanakkale Milletvekili Kemal Bağcıoğlu AP'nin de bu konu hakkında bir kanun teklifi hazırladığını iddia etmiştir. Bu iddia üzerine Kemal Satır, kendisinin işbirliğinden AP'nin ise sayı üstünlüğünden bahsettiğini söyledikten sonra orman köylülerinin kanunda belirtilmesine rağmen asgari ücreti dahi alamadıklarını ifade etmiştir. Satır'a göre bölgelerarası kredi dağılımının dengesizliğinin çözümü için kredinin gelişmiş bölgelerden geri kalmış bölgelere kaydırılması gerekirken bunun tam tersi olduğunun görüldüğünü belirtmiştir. Aynı durumun meslek kollarında da geçerli olduğunu belirten Kemal Satır, can ve mal güvenliği konusuna değinerek son dönemlerde yaşanan olaylarda emniyet güçlerine yakın kimselerin buralarda tahrik görevi üstlendiğini ve devletin kaçakçılığa göz yumduğunu da iddia etmiştir. Türk ordusunun sorunları için de çözüm üreten Satır, bunların teknik sorunlar olduğunu, bunların giderilmesi halinde ordunun harika işler başaracağını savunmuştur. Dış politika konusuna da değinen Kemal Satır, hükümetle CHP'nin esaslı bir fikir ayrılığı olmadığını, Sovyet Rusya ve Avrupa ile var olan ilişkilerin korunması gerektiğini söylemiştir. Satır, Ortadoğu'da yaşanan gerginlik için bir an önce tarafsızlığın ilan edilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Ardından Satır, Kıbrıs konusunda ise adanın bağımsız yönetiminden yana olmakla birlikte bunun Türk cemaatinin asla bir azınlık olarak görülemeyeceğinin de ortaya konması gerektiğini söylemiştir. Kemal Satır sözlerini programda hassasiyetle üzerinde durdukları konular nedeniyle kırmızı oy vereceklerini açıklayarak bitirmiştir.⁹³² Kemal Satır'ın konuşmasına baktığımız zaman, hükümet programını ayrıntılı bir biçimde eleştirmesine rağmen tarıma verdiği önem kadar işçiye yer ayırmadığı görülmüştür. 11 Kasım 1969 tarihinde yayınlanan gazetelerde bu konuşmanın

---

⁹²⁹ Turhan Kapanlı.

⁹³⁰ Şekip İnal.

⁹³¹ Mustafa Macit Zeren.

⁹³² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 1. Cilt, 5. Birleşim, (10 Kasım 1969), 110-115.

belli başlı bölümleri yayınlanmıştır.⁹³³ Buna göre Ulus ve Cumhuriyet gazetelerinde konuşmanın ekonomik boyutu yer alırken⁹³⁴ Cumhuriyet gazetesinde ise özgürlükler ve Atatürkçülük konusuna yer verilmiştir.⁹³⁵ Her gazetenin kendi bakış açısıyla konuşmayı ele aldığı gözlemlenmiştir.

28 Mart 1970 tarihinde meydana gelen Gediz depreminden sonra 30 Mart 1970’de bu konu hakkında İçişleri Bakanı Haldun Menteşoğlu tarafından bilgi verilmiştir. Buna göre, 657 ölü, 531 ağır ve 15 hafif yaralının olduğu; 3000 yıkık, 2107 hasarlı konut tespit edildiği, 9 sağlık ekibinin sahada çalıştığı, ilk iskân için 8140 çadır ve 3000 çadır yerine geçebilecek ölçüde naylon bez gönderilmiştir.⁹³⁶ Bu bilgilendirmenin ardından söz alan Kemal Satır, depremde oluşan maddi hasarın bir an önce telafi edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Satır’a göre zaman particilik değil birleşme zamanı olup Afetler Kanunu’nun işletilerek sorunların giderilmesi ve kanunun yeterli gelmediği durumlarda muhalefetten destek alma zamanı olduğunu belirtmesi,⁹³⁷ konunun partiler üstü bir biçimde ele alınması gerektiğini göstermiştir.

CHP Nevşehir Milletvekili Selâhattin Hakkı Esatoğlu ve CHP Çorum Milletvekili Cahit Angın tarafından bir gazete haberi kaynak gösterilerek başbakan Süleyman Demirel’in kardeşlerine haksız krediler sağladığı ve demiryollarına ait bazı arazileri bedelinin çok altında kardeşlerine satılması konusunda rol oynaması hakkında bir soruşturma açılması istenmiştir.⁹³⁸ Bu konu hakkında açıklama yapan Kemal Satır, soruşturma önergesinde yer alan iddialar için açılan komisyonda bulunan 3 AP’li üyenin engellemesine rağmen komisyonun çalışması bir ay daha uzatılmazsa Anayasa Mahkemesi’ne

⁹³³ *Ulus*, “Dr. Satır’ın Hükümet Programı Üzerinde Konuşması: “İktidar Türk Ekonomisini Dar Boğazlara ve Çıkmaz Sokaklara Götürmüştür”, (11 Kasım 1969), 1. ; *Cumhuriyet*, “Programı Meclis’te CHP Adına Satır, Eleştirdi: “Hürriyetleri Kısıtlayıcı Tasavvurlar Görüyoruz”, (11 Kasım 1969), 1.; *Milliyet*, “Programın Müzakeresi Başladı”, (11 Kasım 1969), 1.

⁹³⁴ *Ulus*, “İktidar Türk Ekonomisini Dar Boğazlara ve Çıkmaz Sokaklara Götürmüştür”, (11 Kasım 1969), 7.; *Milliyet*, “Programın Müzakeresi”, (11 Kasım 1969), 11.

⁹³⁵ *Cumhuriyet*, “Programı Meclis’te”, (11 Kasım 1969), 7.

⁹³⁶ *Cumhuriyet*, “Deprem Felâketi, Meclis’te Tartışma Konusu Oldu”, (31 Mart 1970), 1.; *Cumhuriyet*, “Deprem Felâketi”, (31 Mart 1970), 7.

⁹³⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 4. Cilt, 62. Birleşim, (30 Mart 1970), 38.

⁹³⁸ *Yeni Adana*, “Demirel Hakkında Meclis Soruşturması İstendi”, (28 Şubat 1970), 1.; *Yeni Adana*, “Demirel Hakkında”, (28 Şubat 1970), 6.

gideceklerini söylemiştir.⁹³⁹ Satır'a göre bu komisyonun çalışması halinde Demirel zor duruma düşecektir ve bunu Demirel istemeyecektir.⁹⁴⁰ Ancak AP çoğunluğu elinde bulundurmasına rağmen komisyonu engelleyemediği 8 Haziran 1970 tarihinde İnönü'nün bu konu hakkında Kemal Satır ile görüşmesinden anlaşılmıştır.⁹⁴¹ Bu olaya baktığımız zaman, Satır'ın Demirel hakkındaki iddiaları çok ciddiye aldığı görülmüştür.

TBMM'deki en önemli faaliyetlerden biri olan bütçe görüşmelerinin 1970 yılına ait olanını 10 Şubat 1970 tarihinde⁹⁴² CHP adına Kemal Satır eleştirmiştir.⁹⁴³ Satır, konuşmasına yeni bir döneme girildiğinden acı gerçeklerin ortaya konacağını belirterek AP'nin 27 Mayıs öncesi dönemlerde yapılan hataları tekrarladığını savunmuştur. Satır'a göre hükümetin şikâyetçi olduğu planlı kalkınma ve Devlet Planlama Teşkilatını istediği gibi değiştirerek bu düşüncenin oluşturduğu kurumun verdiği rakamların güvenilirliği sorgulanır hale getirmiştir. Her ne kadar hükümet CHP'nin kendilerini gelişmiş ülkelerle kıyasladığını düşünse de Kemal Satır, 1970 bütçesi ve son on yılda yapılanlar göz önünde bulundurulduğunda tarım ve sanayide büyüme olmadığını belirtmiştir. Bütçede kalkınma sorunları çerçevesinde kaynak sorunlarının kâğıt üzerinde giderildiğini savunan Satır, sonrasında bunu örtbas etmek için şimdiki zamanı otuz yıl öncesiyle karşılaştırarak kendilerini tatmin ettiklerini söylemiştir.⁹⁴⁴

Bundan sonra 1970 bütçesine değinen Kemal Satır; bütçe açığının arttığını, bunu kapatmak için 1,7 milyar liralık açık finansmana gidilmesinden dolayı ülke ekonomisinin çok zorlanacağını ve bu durumun kalkınmadan fedakârlık getirecek bir düzeyde olacağını belirtmişti. Burada araya giren Meclis Başkanı'nın Satır'a konuşmasında başka bir bölüme geçiliyorsa devamını 14.30'dan sonraya bırakmasını istediğinde Kemal Satır, bu isteği olumlu karşılamıştır.⁹⁴⁵ Aradan sonra konuşmasına devam eden Kemal Satır, Türk

---

⁹³⁹ *Cumhuriyet*, "Demirel Komisyonunun Kaderi Yarın Belli Oluyor", (28 Nisan 1970), 1.; *Milliyet*, "Satır, "Komisyonun Süresi Uzatılmazsa Anayasa Mahkemesine Gideceğiz", (28 Nisan 1970), 1.

⁹⁴⁰ *Milliyet*, "Satır", (28 Nisan 1970), 11.

⁹⁴¹ İnönü, *Defterler II*, 1171.

⁹⁴² *Ulus*, "Bütçe Bugün Mecliste", (10 Şubat 1970), 1.; *Milliyet*, "Satır: Bütçede 2 Milyardan Fazla Açık Var", (11 Şubat 1970), 1.

⁹⁴³ *Ulus*, "Bütçe", (10 Şubat 1970), 7.

⁹⁴⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 3. Cilt, 44. Birleşim, (10 Şubat 1970), 17-22.

⁹⁴⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 3. Cilt, 44. Birleşim, (10 Şubat 1970), 22-23.

ekonomisinin ithalat talebinin hızla artmasının sebebinin hatalı ekonomi politikası olduğunu, son yıllarda hammadde ve yarı mamul ihtiyacı yüzünden dışarıya bağımlı hale geldiğini savunmuştur. Ayrıca döviz kıtlığının da bu durumu daha da kötüleştirdiğini ifade eden Satır, ihracatımızda da büyük bir düşme yaşandığını bunun da dış ticaret açığının büyümesine yol açtığını iddia etmiştir. Bu arada İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın süresinin bitmesine iki yıl kaldığını hatırlatan Kemal Satır, dış borçların da arttığına dikkat çekerek hükümetin uzun vadeli planlar yerine günü kurtarmaya çalıştığını belirtmiştir. AET konusuna da değinen Satır, burada da hayal peşinde Türk sanayisini bitirici tekliflere olumlu bakılarak olmayacak ihracatlar üzerinden pazarlık yapıldığını söylemiştir. Satır'a göre bu durum AET yöneticilerinin Türkiye'ye karşı fikrini ortaya koyduğu gibi Türkiye'nin AET için de geçiş dönemine girmesinin onun aleyhinde olduğunu AET yöneticileri dahi söylemiştir. Bu konuda yabancı sermayeye bel bağlandığını savunan Kemal Satır, Atatürk ve İnönü'nün büyük emeklerle kurduğu tesisler kötülenerek yabancı sermayeye yer açılmaya çalışılmasına rağmen Başbakan'ın büyük gösterilerle temelini attığı yabancı sermayeli fabrikalarda bir çivi dahi çakılmadığını ifade etmiştir.⁹⁴⁶

Bu arada Kemal Satır'ın sözünü kesen Meclis Başkanı, Türkiye'ye özel ziyarette bulunan Hindistan Parlamento Heyeti'nin kordiplomatik locada yer aldığını söylemesinden sonra Satır, konuşmasına devam etmiştir. Tekrar dış yatırımlar konusuna devam eden Kemal Satır; yabancı sermayede getirilmesi taahhüt edilen miktarla getirilen miktar arasında uçurum olduğunu, bu açığın da patentle sağlanacağını düşünülmesine rağmen bu patentlerin daha önce de Türkiye'de var olduğuna dikkat çekmiştir. Satır'ın dikkat çektiği bir diğer nokta da yer altı kaynaklarımız olup Satır, bunların yerli imkânlarla değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bundan sonra 1970 bütçesini tanımlamaya geçen Kemal Satır, bu bütçenin ekonomik kalkınmayı destekleyici, sosyal adalet ve ekonomik istikrarı sağlayıcı, gerçekçi ve reformcu bir bütçe olmadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra cari açıklarda öngörülen %5,59'luk artışın gerçeği yansıtmadığını, yapılması planlanan reformlara kaynak ayrılmadığını, yatırım

---

⁹⁴⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 3. Cilt, 44. Birleşim, (10 Şubat 1970), 23-29.

harcamalarını arttırmayan sermaye oluşumu ve aktarımı bakımından Devlet İktisadi Teşekkülleri yerine özel sektörün ön planda tutulduğunu belirtmiştir.⁹⁴⁷

Vergi sistemi konusuna da değinen Kemal Satır, 1970 bütçesinde şişirme yapılarak %22,2'lik bir artış beklenmesine rağmen vergi kaçakçılığının önüne geçilemediğini ve toplanan vergilerin gerekli yerlere aktarılmasında güçlük çekildiğini ifade etmiştir. Böylelikle 1970 bütçesi dengeli, adaletli ve bölgelerarası farkı kapatıcı değil iktidarın sırtını dayadığı tefeci ve tüccara yarayan ama vatandaş sömüren bir düzen olduğunu gözler önüne serilmiştir. Bu durumda Satır'a göre hayat pahalılığı artmıştır. Hem şehirde hem de köyde oturan vatandaş zor durumda bırakmış, var olan birikimi kaybetmekten korkan vatandaşın yatırıma yönelememesine neden olmuştur.⁹⁴⁸

Bütçenin ekonomik eleştirisini bitiren Kemal Satır, bütçeyi sosyal ve siyasal olarak da eleştirmeye devam etmiştir. Satır'a göre siyasal bir devrimden Anayasal bir devrime geçen Türkiye'de özgür tartışma ortamı oluşmasının Anayasa ile güvence altına alınmış olmasına rağmen iktidarın bundan hoşlanmayarak bunu engellemeye çalıştığını belirtmiştir. Yine ekonomik kalkınma da Anayasa ile güvence altına alınmış olsa da bu durum Başbakan Süleyman Demirel'in özel sektör tutkusunu dizginlemeye yetmemiştir.⁹⁴⁹ Bunun yanı sıra AP'yi üniversite ve gençlik sorunlarında da baskıcı olmakla eleştiren Kemal Satır, üniversitenin çeşitli sorunlarını görmezden gelerek sadece anarşi ortamını körüklemiştir. AP'nin kendi vesayet sistemini kurmaya çalıştığını, bunun da demokrasiyle bir alakası olmadığını savunmuştur. Satır, eğitilmiş insandan korkularak onun baskı altına alındığı bir ortamda irticanın hortladığı, kalkınmanın olmadığı bir ortam oluşturulduğunu belirtmiştir.⁹⁵⁰

Kemal Satır'ın irticadan bahsetmesinden rahatsız olan İstanbul Milletvekili İlhan Darendelioğlu komünizmden de bahsetmesini istemesi üzerine Satır, komünizmi de aşırı akımlar kategorisinde değerlendirmelerine rağmen Süleyman Demirel'in Başbakan olmadan önce her türlü düşünceye saygı gösterilmesini istediğini savunmuştur. Ancak Kemal Satır'a göre Başbakan

⁹⁴⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 3. Cilt, 44. Birleşim, (10 Şubat 1970), 29-31.

⁹⁴⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 3. Cilt, 44. Birleşim, (10 Şubat 1970), 31-36.

⁹⁴⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 3. Cilt, 44. Birleşim, (10 Şubat 1970), 31-39.

⁹⁵⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 3. Cilt, 44. Birleşim, (10 Şubat 1970), 39-46.

olduktan sonra aşırı sağ kanatları altına alıp aşırı sola karşı kışkırtması sonucu anarşi ortamının daha da büyümesine neden olmuştur. Başbakanın CHP önyargısı hakkında da birkaç cümle sarf eden Satır, *ortanın solu* fikrine yaklaşımlarının yanlış olduğu ve büyük inkılâpçı olan Atatürk ve İnönü'ye devrim öğretmeye kalkmalarının yanlış olduğunu söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.⁹⁵¹ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, ekonomik durumu çok iyi özetlemesine rağmen sonunda iktidar-muhalefet çekişmesinden kurtulamadığı anlaşılmıştır.

Kemal Satır'ın yapmış olduğu bütçe eleştirisini gazeteler açısından incelediğimizde, hem Ulus hem de Cumhuriyet gazetelerinde iktidar muhalefet çekişmesinden çok iktisadi duruma önem vermiştir.⁹⁵² Hatta Ulus gazetesinin bu konuşmaya bir gün değil üç gün yer vermesi⁹⁵³ iktisadi durumun her şeyden önemli olduğunu göstermiştir.

Bütçenin reddedilmesinden sonra CHP içinde bazı toplantılar yapılmasına rağmen 12 Şubat 1970 tarihinde Kemal Satır, Genel Sekreter Bülent Ecevit ve Necdet Uğur İnönü'nün evinde toplanarak durumu ve olasılıkları görüşmüştür.⁹⁵⁴ Ancak 1 Nisan 1970 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan Fikret Otyam'ın yazısına baktığımız zaman, parti içinde bütçe eleştirisini Ecevit'in yapmasını isteyenler olmasına rağmen İsmet İnönü Kemal Satır'da ısrar etmiştir. Bunun üzerine milletvekilleri 34 imzalı bir önerge hazırlayarak sıkıntılarını Meclis Grubu'na anlatmalarına rağmen kararın değişmemesi⁹⁵⁵ parti içi demokraside ciddi sıkıntılar olduğunu ortaya koymuştur.

---

⁹⁵¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 3. Cilt, 44. Birleşim, (10 Şubat 1970), 46-47.

⁹⁵² *Ulus*, “1970 Bütçesi Mecliste: Bütçenin Tümü Üzerinde Oylama Bugün”, (11 Şubat 1970), 1.; *Cumhuriyet*, “Meclis'te Bütçe'ye İlgi Az, Kulis Çok... :Oylama Bugüne Kaldı”, (11 Şubat 1970), 1.; *Ulus*, “CHP. Adına Dr. Satır, Bütçeyi Tenkit Etti”, (11 Şubat 1970), 6.; *Cumhuriyet*, “Oylama Bugüne Kaldı”, (11 Şubat 1970), 7.

⁹⁵³ *Ulus*, “CHP. Adına Dr. Satır, Bütçeyi Tenkit Etti”, (12 Şubat 1970), 6.; *Cumhuriyet*, “CHP Yetkilileri İnönü İle Görüştü”, (13 Şubat 1970), 1.; *Ulus*, “CHP. Adına Dr. Satır, Bütçeyi Tenkit Etti”, (13 Şubat 1970), 6.; *Ulus*, “CHP. Adına Dr. Satır, Bütçeyi Tenkit Etti”, (13 Şubat 1970), 7.

⁹⁵⁴ *Cumhuriyet*, “CHP Yetkilileri İnönü İle Görüştü”, (13 Şubat 1970), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP”, (13 Şubat 1970), 7.

⁹⁵⁵ Fikret Otyam, “Ecevit Bütün Suçlamalara Cevap Veriyor”, (CHP'de Neler Oluyor?), *Cumhuriyet*, (1 Nisan 1970), 1, 7.

21 Nisan 1970 tarihinde tekrar başlayan bütçe görüşmelerinde⁹⁵⁶ CHP adına eleştiriyi Kemal Satır'ın yapacağı kesinleşmiştir.⁹⁵⁷ 18 Mayıs 1970'de Satır, yeni bütçe eleştirisinden parçaları İnönü'ye okumuştur.⁹⁵⁸

20 Mayıs 1970 tarihinde ikinci kez 1970 bütçesini eleştiren Kemal Satır, konuşmasına bütçe eleştirisinin çoğunluk olmadan yapılmasının doğru olmadığını belirterek başlamıştır. Kalkınma planları konusuna değinen Satır, kalkınmanın sadece bir sermaye birikimi olmadığı, yaratıcılığın da desteklenmesi gerektiğini, kalkınma hızının çok yavaş olduğunu ancak Başbakan'ın konuşmalarında hızın daha fazla gibi gösterildiğini iddia etmiştir. Fiyat artışıındaki fazla dalgalanmayı da doğru bulmayan Kemal Satır, bunu sabit gelirlieleri zorlayacağını, bütçede gelir dengesinin doğru kurulmayarak hayat pahalılığının artacağını savunmuştur. Satır'a göre hayat pahalılığı artarsa ya açık finansman ya da harcamalarda kısıntıya gidilmesi durumu ortaya çıkacaktır. Bu durumda da hizmetin aksayacağı, kalkınma planının geniş kapsamda uygulanamayarak yatırımların gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Kemal Satır, CHP'nin AP'yi tanıdığı için bu durumu garipsememesine rağmen Türk halkının özlediği kalkınmış ülke konumundan uzaklaşılacağını, ithalat-ihracat dengesinin sağlanamayacağını, alım gücünün düşeceğini, dış borçların arttığını ve Merkez Bankasındaki altın rezervlerinin de bu durumu gözler önüne serdiğini savunmuştur. Satır'a göre bu dengesiz durumun üzerine bir de Ortak Pazar konusunda yanlış adım atılması ülkenin felâketi olacaktır.⁹⁵⁹

Artık dünyada bütçelerin sadece rakamlardan ibaret olmadığını savunan Kemal Satır, bütçenin bir ülkenin siyasi, sosyal ve felsefi durumunu da ortaya koyduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle hükümetin Anayasa ile çatıştığını ancak bunu kabul etmediklerini söyleyen Satır, iktidarın zaten az olan kaynakları israf ettiğini, devletçiliği bu toprakların bir zorunluluğu olarak görmediğini, üniversite olaylarının ülkede yarattığı zararı görmezden gelerek sorunları çözmek yerine bunu aşırı akımlara bağlayarak sorundan kaçmayı uygun bulduğunu belirtmiştir. Satır'a göre, Başbakan Süleyman Demirel aşırı

⁹⁵⁶ *Cumhuriyet*, "Meclis'te Bütçe Görüşmeleri Başladı: Muhalefet Sözcüleri İktidarı Suçladı", (21 Nisan 1970), 1.

⁹⁵⁷ *Cumhuriyet*, "Muhalefet", (21 Nisan 1970), 7.

⁹⁵⁸ İnönü, *DeFTERler II*, 1168.

⁹⁵⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 5. Cilt, 83. Birleşim, (20 Mayıs 1970), 11-17.

akımlardan olan sağcılığı yıllardır dini ibadetlerini yapamayan insanların isteği olarak görüp irticayı koruması onları daha saldırgan hale getirerek can ve mal güvenliğini de tehlikeye atmıştır.⁹⁶⁰

Bu arada Meclis Başkanı, Kemal Satır'a kalan süresini hatırlatınca Satır da konuşmasını bitireceğini söylemiştir. Aşırı akımlar konusuna devam eden Kemal Satır, Anayasa'nın sosyalizmi değil ihtilalci sosyalizmi yasakladığını belirttikten sonra kendisinin imzasız bir notla uyarıldığını söylemesi üzerine Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, notun altına imzasını atması gerektiğini ifade etmiştir. Bu çıkışa Satır, Ataöv dedektifliğe meraklıysa notu kendisine göndererek yazısından milletvekilini kendisinin bulması gerektiği şeklinde bir cevap vermiştir. Bundan sonra halkın can ve mal güvenliği meselesine geri dönen Kemal Satır, hükümetin henüz buna bir çözüm bulamadığını, anarşi zamanlarında kolluk kuvvetlerinin yetersiz olduğu görülmesine rağmen hükümetin bu sorumluluğu da üzerine almadığını iddia etmiştir.⁹⁶¹

Kemal Satır'ın konuşmasından sonra birçok parti sözcüsü bütçe hakkında görüş bildirmesine rağmen AP sözcüsü Sadık Tekin Müftüoğlu'nun CHP hakkında sarf ettiği sözlere cevap vermek için Satır tekrar söz almıştır. Satır'a göre Müftüoğlu'nun, partisi başarılı olsa da olmasa da savunması doğru olmakla birlikte CHP ve AP'nin ekonomiye farklı baktığı unutulmamalıdır. CHP devletçi bir karma ekonomiyi savunurken AP'nin zenginin daha zengin olması şeklinde bir ekonomi politikası benimsediğini iddia eden Kemal Satır, şartlar gereği plana karşı çıkamayan iktidarın onu istediği şekle sokmaya çalıştığını belirtmiştir. Satır, AP'nin 1960'ların başlarında sosyal adalet ve sosyal güvenliğı aşırı solun bir basamağı olarak görmelerine rağmen bu zamanda bu düşüncenin gerekliliğini anlamalarından dolayı CHP olarak mutlu olduklarını ifade etmiştir. AP'nin ihtilal döneminde işkenceye maruz kaldığını iddia ettiklerini belirten Kemal Satır, CHP'nin ihtilalin bir öç alma mekanizmasına dönüşmemesi için bu tip durumların resmî makamlara şikâyet edilmesi gerektiğini duyurduklarını söylemesi üzerine Trabzon Milletvekili Selâhattin Güven o dönemlerde AP'nin basıldığını hatırlatmıştır. Bunun üzerine Satır, bu duruma üzüldüklerini ancak o dönemde AP'nin bir silah deposu olduğunun da unutulmaması gerektiğini

⁹⁶⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 5. Cilt, 83. Birleşim, (20 Mayıs 1970), 17-23.

⁹⁶¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 5. Cilt, 83. Birleşim, (20 Mayıs 1970), 23-25.

savunmuştur. Burada araya giren Güven, partinin dört gün öncesinden basılacağına Kemal Satır'a bildirildiğini söylemesine rağmen Satır, partinin içinin kendilerini ilgilendirmediğini, bunun bu günün meselesi olmadığını belirtmiştir.⁹⁶²

Kemal Satır'a göre kısır çekişmeler bir kenara bırakılarak partiler üstü prensipler belirlemek lazımdır. Bunlar; Atatürk'ün hiçbir siyasi amaç için kullanılmaması, rüşvet ve adam kayırmanın ortadan kalkması, tüm özgürlüklerin kısıtlamadan kurtarılması, toprak reformunun gerçekleştirilmesidir. Ancak Müftüoğlu'nun bunların hiçbirine temas etmeyerek olmayan kalkınmalardan bahsetmesi Satır'a ilginç gelmiştir.⁹⁶³ Bu konuşmayı incelediğimiz zaman birinci kısmında sayısal veriler olmadan Kemal Satır'ın bütçeyi eleştirmesine rağmen ikinci kısımda AP sözcüsü bütçe eleştirisinde CHP'yi eleştirmiştir. Bunun üzerine Satır'ın tekrar cevap verme gereği duyduğu anlaşılmıştır.

Kemal Satır, bütçe eleştirisinin ardından 21 Mayıs 1969 tarihinde yapılan Meclis Grubu toplantısında konuşarak bütçedeki tutarsızlıkların giderilememesinden ötürü bütçeye kırmızı oy verileceğini bildirmiştir.⁹⁶⁴ 21 Mayıs tarihli Ulus, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde yer alan Kemal Satır'ın bütçe konuşmasına baktığımız zaman, konuşmanın bütçe ağırlıklı önemli yerlerinin alındığı gözlemlenerek⁹⁶⁵ parti çekişmelerine yer verilmediği anlaşılmıştır.

17 Şubat 1973 tarihinde yapılan 1973 bütçe görüşmelerinde CHP adına bütçeyi Kemal Satır eleştirmiştir. Satır, konuşmasına bütçe eleştirilerinin siyasi anlamda önemli olduğunu belirterek başlamıştır. Kemal Satır Türkiye'de insan hakları mücadelesinin 100 yılı aşan bir tarihi olduğunu, Osmanlı'da bütün iyi niyetli çabalara rağmen bunun mümkün olmadığını ancak Cumhuriyet'le birlikte

⁹⁶² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 5. Cilt, 83. Birleşim, (20 Mayıs 1970), 59-61.

⁹⁶³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 5. Cilt, 83. Birleşim, (20 Mayıs 1970), 61-63.

⁹⁶⁴ *Yeni Adana*, "CHP Bütçeye Kırmızı Oy Verecek", (21 Mayıs 1970), 1.; *Yeni Adana*, "CHP. Bütçeye", (21 Mayıs 1970), 4.

⁹⁶⁵ *Ulus*, "Mecliste, 1970 Mali Yılı Bütçesi Üzerinde Görüşmeler Başladı. Tasarıyı CHP Grubu Adına Dr. Satır, Tenkit Etti: "Yanlış Hesaplar Türkiye'yi Devalüasyonun Eşiğine Getirdi", (21 Mayıs 1970), 1.; *Cumhuriyet*, "Meclis'te Bütçe Görüşmeleri Başladı: Muhalefet Sözcüleri İktidarı Suçladı", (21 Nisan 1970), 1.; *Milliyet*, "10 Şubat Günü Meclis'te 214'e Karşı 224 Oyla Reddedildiği İçin: 1970 Bütçesi İkinci Defa Mecliste", (21 Mayıs 1970), 1.; *Ulus*, "Yanlış Hesaplar Türkiye'yi Devalüasyonun Eşiğine Getirdi", (21 Mayıs 1970), 7.; *Milliyet*, "1970 Bütçesi", (21 Mayıs 1970), 11.; *Cumhuriyet*, "Muhalefet", (21 Nisan 1970), 7.

başarıldığını söylemiştir. Satır, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da arzu edilen çok partili hayata geçişin ardından CHP'ye muhalefet görevi verilmişse de 1950'lerin sonlarında yaşanan olaylar sonucunda 1960 askeri darbesinin yaşandığını belirtmiştir. Darbeden sonra özgürlüklerin geniş ölçüde verildiğini iddia eden Kemal Satır, 1970'lerde bu hakların suiistimal edilmesinden sonra 12 Mart Muhtırasının yaşandığını ifade etmiştir. Fakat bu konulardan TBMM'yi ayrı tutmak gerektiğini düşünen Kemal Satır, hiçbir muhtıra ya da darbenin ona karşı yapılmadığını savunmuştur.⁹⁶⁶

Kemal Satır'a göre toplumlar zamanla değişerek er ya da geç karşılaştıkları güçlükleri yenme noktasında kendi yolunu, kendine özgü yöntemlerle bulabileceğinden dolayı karamsar bir görüş beslenmemelidir. Bu noktadan hareketle ön seçim konusundaki görüşlerini belirten Satır; daraltılmış önseçimin sakıncalı olduğunu, seçmenle seçilecek olanın arasındaki aracılardan kaldırılarak tercihli oy sisteminin en doğru yol alacağını belirtmiştir.⁹⁶⁷ Tekrar 12 Mart konusuna dönen Kemal Satır, muhtıra öncesinde üniversitelerde huzursuzluğun arttığını, bundan dolayı gençlerimizin eğitim ve öğretimlerinin aksaması nedeniyle malî bir külfet oluşturduğunu ancak 12 Mart ile birlikte bunun ortadan kalktığını ifade etmiştir. Dış ilişkiler konusunda da iyimser olan Satır, Türkiye'nin stratejik konumu göz önüne alındığında ilkelerin çok iyi bir biçimde belirlenmesi gerektiğini ve yurt dışından finanse edilen anarşik olaylara da bu ilkeler doğrultusunda yaklaşılmasını istemiştir.⁹⁶⁸

Bu uzun girişten sonra 1973 bütçe eleştirisine başlayan Kemal Satır, denkliğin olmadığı, cari açıktan dolayı yatırımların düşük bir düzeyde kaldığı bir bütçe ile karşı karşıya olduklarını belirtmiştir. Oysaki Satır'a göre elde bulunan kaynaklar yüksek verimle kullanılması gerekmesine rağmen bütçe denkliğinin kâğıt üzerinde kaldığı anlaşılmıştır. Ancak bunu tek başına hükümete yüklemenin doğru olmadığını düşünen Kemal Satır, bu durumun daha önce yürütülen yanlış politikalar yüzünden olduğunu, alınacak en ufak bir yanlış kararın ülkede çalışan her kesimi etkileyeceğini ifade etmiştir. Enflasyonun varlığını kabul eden Satır, devalüasyonun gerektiği zaman yapılması gerektiğini

⁹⁶⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 34. Cilt, 60. Birleşim, (17 Şubat 1973), 110-112.

⁹⁶⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 34. Cilt, 60. Birleşim, (17 Şubat 1973), 112-113.

⁹⁶⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 34. Cilt, 60. Birleşim, (17 Şubat 1973), 113-114.

savunsa da bunun sakıncalarının unutulmamasını isteyerek yaşanacak fiyat artışlarına da dikkat çekmiştir. Bu konuda daha önce hükümeti uyardığını savunan Kemal Satır, bunun sadece ekonomide değil sosyal yönde de sıkıntı yaşanacağını düşünülmesine rağmen hükümetin rapor vermekten başka bir işlevi olmadığını düşünmesine şaşırmıştır.⁹⁶⁹

Bundan sonra 1971 yılında havaların iyi olması sonucu tarım ürünlerinde beklenmedik artış ve 1972’de yurt dışında bulunan işçilerin gönderdiği dövizlerin sonucunda ekonomide bazı iyileşmeler görüldüğünü savunan Kemal Satır, bu çok bilinmeyenli denkleme güvenmemek gerektiğinin altını çizmiştir. Satır’a göre işsizlik sorununun çığ gibi büyümesiyle birlikte yaşanacak olan sosyal ve ekonomik sorunların da hızlı bir biçimde çözülemeyeceği unutulmamalıdır. Yurt dışındaki işçiler konusuna değinen Kemal Satır, hükümetin döviz konusunda çok yardımcı olmasına rağmen aile dışı tasarruflarına yeterince önem verilmediğini belirtmiştir. Ayrıca bulundukları ülkelerde bir mali durgunluk yaşanması halinde ilk etkilenecek kitlenin yurt dışında yaşayan işçilerin olacağını ifade eden Satır, yukarıda belirtilen aile dışı tasarruflarının bir an önce yurt içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Şehirleşmenin getirdiği sorunlar üzerinde de duran Kemal Satır, çarpık şehirleşmenin sağlık ve temizlik hizmetlerini etkilediğini, gelişmekte olan bir ülkenin enerji ihtiyacının da göz ardı edilmemesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir.⁹⁷⁰ CHP adına bütçe eleştirisi yapan Kemal Satır’ın bu konuşmasına baktığımız zaman, uzun bir tarihsel süreç girişinden sonra gelecek kaygısı olmasına rağmen sayısal verilere yer vermeyen zayıf bir bütçe eleştirisi yaptığı görülmüştür.

Cumhuriyet gazetesinin 9 Kasım 1969 tarihli haberine göre Kemal Satır ve 9 arkadaşı memur maaşlarına zam yapılarak en düşük memur maaşının 750 lira olması için bir kanun teklifi hazırlamışsa da⁹⁷¹ bu teklifin meclis tutanaklarında karşılığı bulunamamıştır.

⁹⁶⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 34. Cilt, 60. Birleşim, (17 Şubat 1973), 113-116.

⁹⁷⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 34. Cilt, 60. Birleşim, (17 Şubat 1973), 116-118.

⁹⁷¹ *Cumhuriyet*, “CHP, Maaşların 750-5000 Lira Olması İçin Teklif Yaptı”, (9 Kasım 1969), 1.

Ulus gazetesinin 19 Aralık 1969,⁹⁷² Cumhuriyet gazetesinin de 22 Aralık 1969 tarihli haberine göre İstanbul’da yaşanan öğrenci olayları için Kemal Satır ve 9 milletvekili meclise gensoru vermeyi kararlaştırmışlardır. Gensoru için araştırma yapmak üzere İstanbul’a giden heyet de incelemelerde bulunmuştur.⁹⁷³ Ancak aynı gün gensoru görüşmelerinde gensorunun reddedileceğinin anlaşılması üzerine CHP’nin Meclisi terk etmesi⁹⁷⁴ yerinde bir davranış olmamıştır. 10 ve 11 Ocak 1970’de ikili anlaşmalar konusunda İnönü-Kemal Satır-Sezai Orkunt’un çalışmasından sonra mecliste bir hukuk komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir.⁹⁷⁵ Bu kararın ardından 22 Ocak 1970 tarihinde TBMM’de ikili anlaşmalar konusunda genel görüşme açılması için Kemal Satır’ın verdiği önerge kabul edilmişse de⁹⁷⁶ sonrasında yaşananlar hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 25 Ocak 1970 tarihindeki görüşmeye gitmeyen İnönü mecliste yaşananlar hakkında Kemal Satır ve Necdet Uğur’dan bilgi almayı da ihmal etmemiştir.⁹⁷⁷

Cumhuriyet gazetesinin 5 Aralık 1969 tarihli haberine göre Kemal Satır, Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyle’ye bir mektup yazarak Dışişleri Komisyonu Başkanlık seçimlerinin genel kurula getirilmesini istemişse de⁹⁷⁸ bu isteğin yerine getirilmediği anlaşılmıştır. 10 Kasım 1971 tarihinde Kemal Satır’ın 260 oyla Dışişleri Komisyonuna seçilmesinden sonra⁹⁷⁹ bu komisyon görüşmelerinde sadece bir kez bulunduğu anlaşılmıştır. 24 Aralık 1971 tarihinde 3 Kasım 1970’de Viyana’da imzalanan “*Gelir ve Servet Vergilerinde Çifte Vergilendirmenin Önlenmesine ve Diğer Bâzı Hususların Düzenlenmesine İlişkin Anlaşma*”nın onaylanmasının uygun bulunmasından sonra bu anlaşma çerçevesinde hazırlanan kanun teklifinin 28 Kasım 1972 tarihinde Bütçe Plan Komisyonu tarafından Dışişleri Komisyonuna gönderilmesidir. Bu kanun

⁹⁷² *Ulus*, “Gensoru: “C.H.P. Grubunun Gensoru Önergesi Meclis’e Verildi”, (19 Aralık 1969), 1.; *Ulus*, “Gensoru”, (19 Aralık 1969), 7.

⁹⁷³ *Cumhuriyet*, “Son Olaylarla İlgili Gensoru Önergesi Bugün Görüşülecek”, (22 Aralık 1969), 1.; *Cumhuriyet*, “Son Olaylar”, (22 Aralık 1969), 7.

⁹⁷⁴ *Cumhuriyet*, “CHP, Meclisi Terketti: Demirel İle İlgili Gensoru Reddedildi”, (23 Aralık 1969), 1.; *Cumhuriyet*, “Demirel İle İlgili Gensoru”, (23 Aralık 1969), 7.

⁹⁷⁵ İnönü, *Defterler II*, 1159.

⁹⁷⁶ *Ulus*, “İkili Anlaşmalar Genel Görüşme Açılmasını Millet Meclisi Kabul Etti”, (23 Ocak 1970), 1.; *Ulus*, “İkili Anlaşmalar”, (23 Ocak 1970), 7.

⁹⁷⁷ İnönü, *Defterler II*, 1544.

⁹⁷⁸ *Cumhuriyet*, “CHP, Dışişleri Komisyonu Seçimi Meselesinin Peşini Bırakmıyor”, (5 Aralık 1969), 5.

⁹⁷⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 19. Cilt, 2. Birleşim, (10 Kasım 1971), 28.

tasarısının gerekçesi çifte vergilendirmenin Türkiye açısından yabancı sermayenin gelmesi için özel kanun tasarıları hazırlanmış olmasıdır. Anlaşma metni incelenerek bu kanun tasarısının gerekliliği oy birliği ile kabul edilmesine rağmen Satır'ın imzada bulunamamasına⁹⁸⁰ bir anlam verilememiştir.

Yabancı sermaye konusu Kemal Satır'ın hassasiyetle durduğu bir konu olduğundan 20 Aralık 1969 tarihinde genel görüşme açılması istemiyle meclise bir gensoru vermiştir. Bu gensoruda Satır, gelişmekte olan ülkelerin ya tasarruf yapamamaktan ya da yatırım gücüne sahip olmadığı malları ithalatının doğurduğu sorunlardan dolayı yabancı sermayeyi önemsemekle birlikte bu konuda şartların çok iyi belirlenmesini istemiştir. Kemal Satır'a göre dikkat edilmesi gerekenler ise tamamlayıcı sanayiye yardımcı olmak ve üstün teknolojinin ülkeye getirilmesidir.⁹⁸¹ Bunlar düşünülmediği ve ödeme dengesinin sağlanmadığı takdirde ise Türkiye ekonomik bağımsızlığını kaybedecektir.⁹⁸² 22 Aralık 1969'da mecliste bu gensorunun okunmasına rağmen Meclis başkanı tarafından sırası geldiğinde gündeme alınacağı bildirilmiştir.⁹⁸³

Bu sıra 21 Nisan 1971 tarihinde gelmiş olup önerge sahibi Kemal Satır, da bir konuşma yapmıştır. Satır, konuşmasında yabancı sermayeyi gelişmiş ülkeler dahi kullansa da Türkiye'nin bu konudaki acı tecrübelerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Kemal Satır'a göre II. Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı sermayeye bakış açısının değişmesine rağmen ilkelerin çok iyi bir biçimde belirlenmesi gerekmiştir. Bu konu hakkında uzun tartışmalardan sonra görüşmeye başka bir gün devam edilmesi kararı alınmıştır.⁹⁸⁴ Bu konuşmaya baktığımız zaman, Kemal Satır'ın net istediği anlaşılamamıştır.

5 Mayıs 1971 tarihinde ise Adana Milletvekili Kemal Satır, Konya Milletvekili Orhan Okay ve Kahramanmaraş Milletvekili İbrahim Öztürk'ün yabancı sermaye hakkında birleştirilmiş genel görüme önergesi gündeme

---

⁹⁸⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 35. Cilt, 72. Birleşim, (5 Mart 1973), T.4, 790 Sayılı 3 Kasım 1970 Tarihinde Viyana'da İmzalanan "Gelir ve Servet Vergilerinde Çifte Vergilendirmenin Önlenmesine ve Diğer Bâzı Hususların Düzenlenmesine İlişkin Anlaşma"nın Onaylanmasına Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu.

⁹⁸¹ *Ulus*, "Gensoru: "C.H.P. Grubunun Gensoru Önergesi Meclis'e Verildi", (19 Aralık 1969), 1.

⁹⁸² *Ulus*, "Yabancı Sermaye İçin", (21 Aralık 1969), 7.

⁹⁸³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 1. Cilt, 18. Birleşim, (22 Aralık 1969), 553-554.

⁹⁸⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 12. Cilt, 90. Birleşim, (21 Nisan 1971), 673-674,692.

alınmıştır. Bu önerenin kabulünden sonra konuşan Kemal Satır, son yıllarda ortaya çıkan yabancı sermaye konusunun çok boyutlu bir biçimde ele alınması gerektiği için genel görüşme istediğini söylemiştir. Satır'a göre kapitülasyon cefasını yaşamış olan Türkiye'nin daha hassas olması kaçınılmaz olması gerekirken hem CHP hem de AP döneminde yürütülen yanlış politikalar sonucu bu sistem sorgulanır hale gelmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar olan dönemi kısaca özetleyen Kemal Satır, 1951 yılından başlayarak yabancı sermayeye tanınan hakların genişlemesinden sonra planlı kalkınma döneminde bu haklar yeniden düzenlendiğini ifade etmiştir. Yabancı sermayenin faydalarından bahseden Satır, ülkeye modern teknolojinin gelmesi, ülkeye işletme tecrübesinin girmesi, işletilmeyen kaynakların işletilmesine başlanmasına rağmen son yıllarda yaşanan durumların sonucunda bu sistemin değerini kaybettiğini belirtmiştir. Bu konuda bilimsel çalışmaları referans gösteren Kemal Satır, yabancı sermayenin ülkeye yarardan çok zarar getirdiğini savunarak planlı kalkınmaya geçildiğini söylemiştir. Planlı kalkınmanın ana kuralları olarak; üretim kapasitesini arttırmak, ödeme dengesini her zaman olumlu etkileyen büyük çaplı ihracat veya uzun süreli ithalat imkânı sağlamak ve ülkeye teknoloji getirirken lüks tüketim maddelerinin imalatına yönelmemek olduğunu savunan Satır, Türkiye'ye uymayan örneklerin verilmemesi gerektiğini hatırlatmıştır.⁹⁸⁵

Böylece konunun ana girişini özetleyen Kemal Satır, son yıllarda Türkiye'ye sermaye girişlerine bakıldığında yukarıda belirtilen kurallara uyulmadığı gibi ülkeye yapılacak yatırımlarında bir kâr getirmediğini ve yabancı sermayenin dışarıdan para getirmeyerek ülke içinde aldığı kredilerle şirketlerin büyük ortakları haline geldiklerini savunmuştur. Bu kredi yöntemi sonucu en basit üretim maddesi olan “zırmık”ın bile saygı duyulacak hale geldiğini söyleyen Satır, bundan dolayı gayrimaddi hakların seviyesinin de arttığını iddia etmiştir. İleri teknoloji konusuna da değinen Kemal Satır, ülkede bulunan ilaç, buzdolabı ve kamyon montajı gibi konularda yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmadan milli şirketlerce de yapıldığını söyleyerek burada yabancı sermayenin haksız kazanç edip Türk sanayisini baltaladığını hatırlatmıştır.⁹⁸⁶

⁹⁸⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 13. Cilt, 95. Birleşim, (5 Nisan 1971), 126-128.

⁹⁸⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 13. Cilt, 95. Birleşim, (5 Nisan 1971), 128-130.

Kemal Satır'a göre yabancı sermayenin gayrimaddi haklar noktasında aynı teknolojiyi üç farklı firmanın Türkiye'ye getirerek bundan kazanç sağlandığını görmek üzücüdür. Aynı zamanda ödemeler dengesine de değinen Satır, burada imalat sanayi ve hammadde üretiminin ayrı tutulması gerektiğini belirterek hammadde üretiminin sadece bulunduğu ülkeye faydalı olmak zorunda olmadığını hatırlatmıştır. Ancak imalat sanayinin ihracata yönelmesi gerektiğini savunarak son yıllarda gelişme çabası içinde olan ülkelerin yabancı sermayeden ihracat garantisi istemelerine rağmen Türkiye'nin bunu da istemediğini iddia etmiştir. Satır, Türkiye'de bulunan yabancı sermayenin rahatça istediği üretimi yaptığını savunmuştur. Ayrıca yerli sanayinin yeterli olduğu alanlarda dahi yabancı sermayenin üretim yapma hakkını elde ettiğini belirten Kemal Satır, yabancı işletmenin de yerli işletme satın alarak bu işletmeleri atıl konuma getirdiğini beyan etmiştir. Satır'a göre yabancı sermayenin ithalatı azaltıcı bir yönü olması gerekirken dolambaçlı yollarla buradan da kaçıldığı ve rakamlarla gerçeklerin birbirini tutmadığı da unutulmamalıdır. Aynı zamanda yabancı sermayenin tasarrufa da katkısı bulunmadığını söyleyen Kemal Satır, bu sistemin tüketime çalıştığını belirterek resmi belgelerdeki rakamların da birbirini tutmadığını iddia etmiştir.⁹⁸⁷

Kemal Satır son olarak bu konuyu bir de siyasi yönden değerlendirmiştir. Satır'a göre bağımsızlık sadece siyasi anlamda değil aynı zamanda ekonomik olarak da ele alınması gereken bir olgudur. Bu nedenle yabancı sermayeyi de bağımsızlığı etkileyecek bir faktör olarak görmek gerektiğini savunan Kemal Satır, bu konuda çok dikkatli olunması gerektiğini savunarak konuşmasını bitirmiştir.⁹⁸⁸

Kemal Satır'ın konuşmasının ardından önergede imzası bulunan diğer isimlerde konuştuğundan sonra Meclis Başkanı başka bir gündem maddesine geçmek istemiştir. Ancak Satır, daha önce vermiş olduğu araştırma önergesini hatırlatarak bunun da oylamaya konmasını istemesine rağmen Meclis Başkanı bu isteğin içtüzüğe aykırı olduğunu söylemiştir.⁹⁸⁹ Kemal Satır'ın bu konuşmasına

⁹⁸⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 13. Cilt, 95. Birleşim, (5 Nisan 1971), 130-133.

⁹⁸⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 13. Cilt, 95. Birleşim, (5 Nisan 1971), 133-134.

⁹⁸⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 13. Cilt, 95. Birleşim, (5 Nisan 1971), 165-166.

baktığımız zaman, dürüst bir biçimde CHP'yi eleştirdiği hem de ele aldığı konuyu her açıdan incelediği anlaşılmıştır.

Kemal Satır, 24 Ekim 1970 tarihinde⁹⁹⁰ bir baba-oğul tarafından⁹⁹¹ bir Sovyet uçağının Trabzon'a kaçırılması esnasında bir hostesin öldürülmesi üzerine açılan davanın dosyasının Sovyet Başsavcılığı'ndan gelmesiyle birlikte Adalet ve Dışişleri Bakanlarının cevaplaması için bir soru önergesi vermiştir. Bu soru önergesinde Satır, suçun çeşidi bir kenara bırakılarak Türk Hükümeti'nin bu olay hakkındaki tavrını öğrenmek istemiştir.⁹⁹² Bu konu hakkında bir kanun tasarısı da hazırlayan Satır, sivil havacılıkta yolcuların ve nakliyatın güvenliği için zorla uçak kaçırانların uyuğu bulunduğu devlete iadesini istemesi⁹⁹³ yerinde bir davranıştır.

Kemal Satır'a ait bu soru önergesinin 16 Kasım 1970'de Dışişleri ve Adalet Bakanlıklarına gönderilmesinin ardından⁹⁹⁴ 14 Temmuz 1970 tarihli meclis tutanağına bakıldığında Satır'ın yazılı sorusunun ilgili bakanlıklarca cevaplandığı görölmüştür. 26 Haziran 1971'de Adalet Bakanlığınca gönderilen cevapta uçak kaçırانlar hakkında adam öldürmek, adam öldürmeye tam teşebbüs, silahla tehdit, kişisel özgürlüğü kısıtlama, Pasaport Kanunu ve Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkındaki Kanun'a uymama suçlarından haklarında işlem yapılmışsa da TCK'nin 6, 9 ve 49/3 maddeleri uyarınca tutuklama yapılmadığı anlaşılmıştır. Yine işledikleri bu suçların uyuğunda bulundukları devlete karşı işlenmiş olduğu anlaşılmasına rağmen savcılığın tutuklama istemini Yargıtay'ın bozmasıyla birlikte 8 Mart 1971 tarihinde sorunun çözümlendiğı belirtilmiştir.⁹⁹⁵ Aynı tutanakta 30 Kasım 1971 tarihinde Dışişleri Bakanlığının da verdiğı cevap yer almıştır. Buna göre SSCB ile Türkiye arasında suçlu iadesi bulunmadığı için TCK'nin 9. maddesinde yer alan karma usulün uygulanacağı, henüz yetkili mahkeme ve Türk hükümetinin bu konuda bir karar almamasına rağmen SSCB'nin suçluların iadesini istediğini belirtilmiştir. Türkiye'nin bu konuda

⁹⁹⁰ *Ulus*, "Dr. Satır'ın Uçak Kaçırma İle İlgili Soru Önergesi", (25 Ekim 1970), 1.

⁹⁹¹ *Cumhuriyet*, "Kemal Satır, Hava Korsanları Konusunda Soru Önergesi Verdi", (25 Ekim 1970), 7.

⁹⁹² *Milliyet*, "Satır, Trabzon'a Kaçırılan Uçakla İlgili Bir Soru Önergesi Verdi", (25 Ekim 1970), 11.

⁹⁹³ *Ulus*, "Satır, Hava Korsanlarının İadesini İstedi", (14 Kasım 1970), 1.

⁹⁹⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 9. Cilt, 8. Birleşim, (16 Kasım 1970), 45.

⁹⁹⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 15. Cilt, 130. Birleşim, (14 Temmuz)1971, 445-447.

üstüne düşeni yaptığı açıklanmıştır.⁹⁹⁶ Bu açıklamalara baktığımız zaman, Türkiye'nin herhangi bir yargılama yapmayacağı ve bu konunun hükümet tarafından dış politikada bir krize neden olmayacağının düşünüldüğü görülmüştür.

27 Şubat 1970 tarihinde Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu yurt içinde ve parlamentoda gelişen olaylar hakkında bir demeç vermiştir. Bu demecinde Müftüoğlu, demokrasiyi getirdiğini iddia eden CHP'nin demokrasiyi anlayamadığını belirtmiştir. Sadık Tekin Müftüoğlu'na göre demokrasiyi kötü bir biçimde kullanmak isteyenler için Anayasanın işletilmesi gerektiğini, demokrasiyi kötüye kullanmak isteyenlerin demagoji yapmasının önüne geçmenin Atatürkçü gençlerin ödevi olmasından dolayı buna müsaade edilmeyecektir ve Anayasaya başvurulacaktır. Müftüoğlu'nun bu konuşmasından sonra sataşma olduğunu iddia eden Kemal Satır'a Meclis Başkanı'nın söz vermemesine⁹⁹⁷ bir anlam verilememiştir.

20 Kasım 1970 tarihinde ise 11. oturumun açılışında Meclis Başkanı Fikret Turhangil'in yoklama esnasında partilerin katılımın ölçüleceğini söylemiştir. Bunun üzerine Kemal Satır, yoklamanın sadece mecliste bulunan milletvekili adedini belirlemek için yapıldığını söyleyerek Meclis Başkanı'nın sözlerini düzeltmesini istemişse de Turhangil bunu yapmamıştır.⁹⁹⁸ Bu olaya baktığımız zaman, meclisin işleyişinde ciddi sıkıntılar olduğu ve uyarılara rağmen bunun dikkate alınmadığı görülmüştür.

Kemal Satır'ın milletvekili olarak son faaliyetlerine baktığımız zaman, 1973 seçimleri için CGP'den Adana milletvekilliğine aday olmasından sonra⁹⁹⁹ seçimi kazanamamış ve doğal olarak siyasi hayattan çekilmiştir. Satır siyasi hayattan çekildikten sonra da konuşulmaya devam eden milletvekilleri arasındadır. Muammer Aksoy'un 8 Mayıs 1974 tarihli makalesinde düşünce suçları için uygulanan cezaların yer aldığı 141-142. maddeleri incelerken Satır'ın DP'lilere karşı çok sert açıklamalarına rağmen bu suçtan yargılanan Şadi

⁹⁹⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 15. Cilt, 130. Birleşim, (14 Temmuz 1971), 447-448.

⁹⁹⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 3. Cilt, 69. Birleşim, (27 Şubat 1970), 253-254.

⁹⁹⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 9. Cilt, 11. Birleşim. (20 Kasım 1970, 72.

⁹⁹⁹ *Milliyet*, "CGP, MP Milletvekili Adayları", (16 Ağustos 1973), 5.

Alkılıç'ın hapisten çıkma istemini ikili oynama olarak göstermesi¹⁰⁰⁰ doğru bir yaklaşım değildir. Ancak Aksoy ertesi gün kaleme aldığı düzeltme yazısında Kemal Satır'ın Alkılıç'ın sağlık durumunu göz önünde bulundurarak serbest bırakılması gerektiğini belirtmesi¹⁰⁰¹ doğrudur. Ayrıca 26 Mayıs 1974 tarihinde Kocaeli CHP Milletvekili İbrahim Akdoğan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bir mektup yazarak geçmişte Bülent Ecevit'e hakaret eden Satır'ın kontenjan senatörü olarak seçilmemesini istemesi¹⁰⁰² devletin üst kademelerinde Kemal Satır'ı hâlâ siyaset sahnesinde görmek isteyenlerin olmasına rağmen CHP'nin buna karşı çıktığının kanıtıdır. Cumhuriyet gazetesinin 29 Aralık 1974 tarihli haberinde kendisinin sağlık sorunlarından dolayı tamamen siyasetten çekildiği anlaşılmıştır.¹⁰⁰³

1969 yılında seçim kararının alınmasından sonra Kemal Satır CHP genel merkezinin zorlamasıyla Adana'dan milletvekili olmak zorunda kalmıştır. Ancak bu milletvekilliğini ne Satır ne de Adana CHP İl Teşkilatı gönüllü bir şekilde istediğinden seçim çalışmalarında tam bir işbirliği sağlanamamıştır. Bu durum Yeni Adana gazetesinin nüshalarından anlaşılmıştır. Kemal Satır'ın Adana'da ve diğer illerdeki seçim çalışmaları incelendiğinde, ekonomiden ülkede yaşanan huzursuzluğa kadar geniş bir yelpazede konuşmalar yaparak seçime iyi hazırlandığı düşünülmüştür. Fakat seçim sonuçları göz önüne alındığında Satır meclise girmiş olsa dahi CHP'nin oy oranları düşmüştür. Meclisin açılmasından bir ay sonra yapılan hükümet programı eleştirisinde Kemal Satır; ekonomi, Ortak Pazar, Kıbrıs, işçi konularına değinen güzel bir konuşma yapmasına rağmen CHP içindeki bazı gruplar konuşmadan memnun olmamışlardır. Onlara göre, Satır parti programından hareketle bir konuşma yapmamıştır. Oysaki hükümet programında esas olan iktidarın beyanlarına cevap vermektir. Ayrıca Kemal Satır, İsmet İnönü'nün isteği üzerine grup başkan vekilliğine seçilmişse de 1970 yılında bu görevinden istifa etmiştir. Böylelikle İnönü'nün Kemal Satır üzerindeki etkisi sorgulanır hale gelmiştir. Hükümetin kurulmasından sonra meclis çalışmalarına başlayan Satır'ın deprem, yolsuzluk ve ekonomi konularında başarılı işler yaptığı anlaşılmıştır.

¹⁰⁰⁰ Muammer Aksoy, "141- 142. Maddeler ve Af", *Cumhuriyet*, (8 Mayıs 1974), 2.

¹⁰⁰¹ *Cumhuriyet*, "Prof. M. Aksoy'un Bir Açıklaması", (9 Mayıs 1974), 2.

¹⁰⁰² *Cumhuriyet*, "CHP'li Akdoğan Korutürk'e Başvurarak Kemal Satır'ın Kontenjan Senatörlüğüne Seçilmemesini İstedi", (27 Mayıs 1974), 1.

¹⁰⁰³ *Cumhuriyet*, "Kemal Satır, Da Politikadan Çekildi", (29 Aralık 1974), 8.

1.6.1. CHP İçindeki Faaliyetleri

Kemal Satır'ın bu dönemdeki ilk parti meclisi toplantısına katıldığı tarih 6 Aralık 1969 olup parti meclisi öncesi yaptığı açıklamada seçim öncesi ve sonrası hakkında konuşacağını söyleyerek parti meclisine kesin bir hükümle katılmayacağını belirtmesi¹⁰⁰⁴ parti içinde seçim sonrası birtakım sıkıntılar olduğunu göstermiştir. Ancak bu toplantıların ardından yayınlanan bildiride CHP içinde görüş ayrılığı olmadığı ifade edilerek *ortanın solunun* savunulmasından sora parti içinde çeşitli seçimler yapılmıştır.¹⁰⁰⁵ Bu bildiriye baktığımız zaman, hiçbir şey olmamış havası verilmeye çalışıldığı görülmüştür.

1970 yılının ilk parti meclisi toplantısı Yeni Adana gazetesinin 17 Mart 1970 tarihli haberine göre 18 Mart 1970'de yapılmıştır.¹⁰⁰⁶ Kemal Satır'ın başkanlık ettiği parti meclisinde seçim ve Anayasa konusunda hazırlanan raporların görüşülmesi¹⁰⁰⁷ seçim konusunun hâlâ gündemde olduğunu düşündürmüştür. Ancak 19 Mart 1970 tarihinde yeniden Satır'ın başkanlığında toplanan parti meclisi toplantısından sonra yayınlanan bildiride hükümet bunalımından bahsederek bir an önce bu sorunun çözümlenerek adalet, toprak, üniversite ve personel reformu, vergi, eğitim sistemi, iç ve dış sömürüyü önleyecek çözümler üretilmesi gibi sorunların gündeme alınması gerektiğini belirtilmesi¹⁰⁰⁸ tahminleri boşa çıkarmıştır. 24 Mart 1970'de Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan parti meclisinde senato seçimi işinin görüşülmesinden sonra Satır'ın seçimlerin zamanında yapılacağını ifade etmesi¹⁰⁰⁹ partisine olan güvenin göstergesidir.

Milliyet gazetesinin 30 Mart 1970 tarihli haberine göre CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yle görüşen Kemal Satır, Ecevit ile olan anlaşmazlığının Avrupa Konseyi seçimlerinden kaynaklandığını belirtmiştir.¹⁰¹⁰ Bunun ardından 13 Haziran 1970'de Satır'ın posta kutusuna imzasız bir biçimde kendisinin

¹⁰⁰⁴ *Milliyet*, “Ecevit-Satır CHP'nin Yönetimi Konusunu Tartışacak”, (7 Aralık 1969), 1.; *Milliyet*, “Ecevit-Satır”, (7 Aralık 1969), 11.

¹⁰⁰⁵ *Yeni Adana*, “C.H.P. Parti Meclisi Bir Bildiri Yayınladı”, (11 Aralık 1969), 1.; *Yeni Adana*, “C.H.P. Parti Meclisi”, (11 Aralık 1969), 6.

¹⁰⁰⁶ *Yeni Adana*, “C.H.P. Parti Meclisi Toplanıyor”, (17 Mart 1970), 1.

¹⁰⁰⁷ *Milliyet*, “CHP Meclisi Dün Toplandı”, (18 Mart 1970), 1.

¹⁰⁰⁸ *Milliyet*, “CHP: Olayın Gerisinde Dikta Hevesi Bulunuyor”, (20 Mart 1970), 1.; *Milliyet*, “CHP: Olayın”, (20 Mart 1970), 11.

¹⁰⁰⁹ *Milliyet*, “Anlaşma Olmadığı İçin Senato Seçimi Haziran'da Yapılacak”, (25 Mart 1970), 11.

¹⁰¹⁰ *Milliyet*, “Ecevit Parti Meclisi'nden Güven Oyu İsteyecek”, (30 Mart 1970), 11.

suçlandığı ağır bildiriler atılmıştır.¹⁰¹¹ İmzasız mektuplar hakkında Genel Sekreter Bülent Ecevit bir açıklama yaparak parti içinde bu tip oyunlara gelinmemesini istemesi¹⁰¹² gerilimi durdurmaya yönelik bir konuşmadır. Bu şeklen ılımlı konuşmalar ve parti içinde Kemal Satır konusu büyüyerek devam etmesi üzerine 26 Kasım 1970 tarihinde toplanacak parti meclisinde bu konunun ele alınacağı duyurulması¹⁰¹³ parti içindeki sıkıntının varlığına işaret etmiştir.

1971 yılının sonlarına doğru parti meclisinde bulunan boş üyelikler için 12 Ekim 1971 tarihinde yapılan seçimde Kemal Satır'ın parti meclisi üyeliğine seçilmesi¹⁰¹⁴ İnönü'nün parti içinde güçlü olduğunun göstergesidir. Ancak Milliyet gazetesinin 23 Kasım 1971 tarihli haberine göre bayramlaşmadan sonraki parti meclisi toplantısına Satır'ın katılmaması¹⁰¹⁵ gerginliğin hâlâ devam ettiğinin ispatıdır. Zaten 26 Kasım 1971 tarihinde yaptığı açıklamada da Kemal Satır, bunun sinyallerini vermiştir.¹⁰¹⁶ Milliyet gazetesinin 4 Temmuz 1972 tarihli haberine göre Satır, CHP'nin içinde yaşanan durumlardan hoşnut olmadığını belirterek dava açma konusunu da düşündüğünü söylemesi¹⁰¹⁷ gerilimin hızla tırmandığının kanıtıdır.

Bu dönemde Kemal Satır'ın ilk katıldığı CHP Ortak Grup toplantısı 28 Kasım 1969 tarihinde CHP'den istifa eden Kasım Gülek'in partiye yeniden kabulü hakkındadır.¹⁰¹⁸ Burada bir konuşma yaparak Gülek haberlerinde kendisine yapılan ithamları cevaplandıran Satır, kendisinin de sonuna kadar *ortanın solunda* yer alacağını söylemesi¹⁰¹⁹ konu dışı bir konuşma örneği olmuştur. 23 Aralık 1969'da Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan grupta

¹⁰¹¹ *Milliyet*, “CHP İstanbul Kongresi Bugün”, (13 Haziran 1970), 1.

¹⁰¹² *Milliyet*, “CHP İstanbul Kongresi”, (13 Haziran 1970), 11.

¹⁰¹³ Rafet Genç, “CHP Meclisi Erken Seçim Konusunu Görüşecek”, *Milliyet*, (26 Kasım 1970), 1,13.

¹⁰¹⁴ *Cumhuriyet*, “CHP Parti Meclisi Üyeliklerine Seçim Yapıldı”, (13 Ekim 1971), 7.

¹⁰¹⁵ *Milliyet*, “Parti Meclisi'nde”, (23 Kasım 1971), 9.

¹⁰¹⁶ *Milliyet*, “CHP Genel Sekreteri”, (27 Kasım 1971), 9.

¹⁰¹⁷ *Milliyet*, “CHP Parti Meclisi Seçimini Genel Merkez Adayları Kazandı: Kırıkoğlu Tekrar Genel Sekreter Oldu”, (4 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, “Kırıkoğlu”, (4 Temmuz 1972), 9.

¹⁰¹⁸ *Cumhuriyet*, “Gülek“Konusu CHP Grupunu Karıştırdı”, (29 Kasım 1969), 1.; *Cumhuriyet*, “Gülek”, (29 Kasım 1969), 7.

¹⁰¹⁹ *Milliyet*, “Satır, “Ortanın Solunda Ecevit'in Yanındayım” Dedi”, (29 Kasım 1969), 1.

öğretmen boykotları ve öğrenci hareketlerinin ele alınması¹⁰²⁰ CHP'nin güncel olaylara eğildiğinin göstergesidir.

23 Haziran 1970 tarihinde ise CHP Senato ve Meclis grupları Kemal Satır'ın başkanlığında toplanarak Mersin Milletvekili Celal Kargılı'nın 274 ve 275 sayılı kanunlarda yapılan değişiklikler hakkındaki genel görüşme önergesi ele alınmış ve bu önerge oy birliği ile reddedilmiştir.¹⁰²¹ Bu duruma baktığımız zaman, CHP'nin sendika işini pek de önemsemediği anlaşılmıştır.

Özdemir Kalpakçıoğlu'nun 31 Mart 1971 tarihinde ele aldığı makaleye baktığımız zaman, CHP lideri İsmet İnönü'nün siyasetten çekilmek isteğini yakın çalışma arkadaşlarına söylemiştir. Bu yakın çalışma arkadaşlarından birinin de Kemal Satır olduğu anlaşılmıştır. Satır da bu haberi doğrulamasına rağmen başkalarına da bu düşüncesinden bahsedip bahsetmediğini bilmemesi¹⁰²² İnönü'nün Kemal Satır'a karşı her zaman açık olmadığının göstergesidir.

Kemal Satır, 1966 Kurultayı'nda Genel Sekreterlikten ayrılmasından sonra parti içinde oluşan yeni durumu kabullenememesinden dolayı yeni Genel Sekreter Bülent Ecevit'e karşı *muhafazakâr cumhuriyetçiler* adlı oluşumda yer alarak Bülent Ecevit'i eleştirmeye başladığı görülmüştür.¹⁰²³ Bu dönemde Ecevit'in asıl hedefi olan İnönü'den sonra CHP'yi sosyalist bir parti haline getirmek istemesi Satır'la Ecevit'i karşı karşıya getirmiştir.¹⁰²⁴ 1969 seçimlerinde Bülent Ecevit'in toprak işgallerini meşru sayarak bu işe Allah'ı da karıştırması Kemal Satır'ın tepki göstermesine yol açmıştır.¹⁰²⁵ 1969 seçimlerinden sonra ise toprak işleyenin su kullananın söyleminde yasal sınırlar içinde kalınmasını isteyen Kemal Satır, bu düşüncenin objektif bir biçimde ele alınarak partinin modernleştirilmesinden yana olduğunu söylemiştir. Ancak

¹⁰²⁰ Ulus, "CHP. Ortak Grup Toplantısında Son Olaylar Ele Alındı: İki Gensoru Önergesi Daha Verilecek", (24 Aralık 1969), 1.; Ulus, "İki Gensoru", (24 Aralık 1969), 7.

¹⁰²¹ Ulus, "CHP. Grubunda İnönü ve Ecevit, Sendikalar Kanunu Konusunda Konuştu: İnönü: Bir Fena Anlaşmayı Önlersek Ödev Yapmış Olacağız", (24 Haziran 1970), 1.; Ulus, "İnönü", (24 Haziran 1970), 7.; Yeni Adana, "CHP Ortak Grubunda 274 ve 275 Sayılı Kanunu Değiştiren Tasarılar Konusunda Genel Görüşme Açılması Reddedildi: İnönü "Olaylar, Memleketin İtibarına Gölge Düşürebilecek Bir Görünüştür", (24 Haziran 1970), 1.

¹⁰²² Özdemir Kalpakçıoğlu, "İnönü: "Politikadan Çekilmek İstedığımı Her Zaman Söylerim", Milliyet, (31 Mart 1971), 1, 9.

¹⁰²³ Turan, *Türk Devrim Tarihi V*, 159.; Mustafa Çolak, *Karaoğlan: Bülent Ecevit*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 126.

¹⁰²⁴ Bozkurt, *Türk Siyasi Tarihinde*, 123.; Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 184.

¹⁰²⁵ Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 187.

Satır'a göre modernleştirme adına hiçbir şey yapılmamaktadır. Bu yüzden de Bülent Ecevit iyi bir lider olamayacaktır.¹⁰²⁶ Bu düşünceden sonra 1 Kasım 1969 tarihinde Ankara'da Cihat Baban ile görüşen Nihat Erim, liderlik için Kemal Satır ile yarışmak istemediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Baban, Erim'e Satır'ı genel başkanlık için ikna etmesini istemişse de Nihat Erim bunu kabul etmemiştir. Daha sonra 12 Kasım 1969'da İsmail Arar ile Ankara Otelinde yemek yiyen Erim, kurultayda İnönü'nün ayrılması halinde Kemal Satır'ın lider olamayacağını belirtmiştir. Bu görüşmelerden sonra İnönü ile görüşen Kemal Satır, bu görüşmeyi Nihat Erim'e anlatmıştır. Satır, genel merkezin tutumu aynı kaldığı müddetçe kendisinin de tavrının değişmeyeceğini söylemiştir.¹⁰²⁷ Böylelikle bu konu da Satır'ın inatçılığını ortaya koymuştur.

Yaşanan bu durumdan sonra İnönü bir kez daha ünlü denge politikasını işleterek Kemal Satır'ı Grup Başkanvekilliğine getirmişse de çatışmanın büyümesini önleyememiştir.¹⁰²⁸ İnönü'nün bu hamlesinden sonra 2 Aralık 1969 tarihinde İnönü'yle yaptığı görüşmeyi 3 Aralık 1969'da Erim'e anlatan Satır, İnönü'ye parti meclisindeki boş üyelikler için tarafsızlığını koruması gerektiğini söylemesini istemiştir.¹⁰²⁹ İnönü'nün denge politikası karşısında Bülent Ecevit de Kasım Gülek'i yeniden partiye çağırarak kendine karşı oluşan hizbi alaşağı etmek istemiştir.¹⁰³⁰ Ancak Gülek *ortanın solu* düşüncesinin karşısında yer alarak¹⁰³¹ komployu açık etmesi sonucu parti içinde Satırcı-Ecevitçi söylemleri duyulmaya başlamıştır.¹⁰³² Hiziplerin belli olmasının ardından Ecevit, yerinde gözü olduğuna dair İnönü'nün kuşkularını gidererek kendi ekibini de kurmaya başlamıştır. Bunun üzerine Kemal Satır da boş durmayarak kendi ekibini oluşturmuştur.¹⁰³³ Ecevit'in bu planından sonra¹⁰³⁴ Kemal Satır da harekete

¹⁰²⁶ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 252.; Altuğ, *Umutun Tükenişinde*, 174.; Erim, *Günlükler II*, 913-914.

¹⁰²⁷ Erim, *Günlükler II*, 914-915, 917.

¹⁰²⁸ Turan, *İsmet İnönü*, 457.

¹⁰²⁹ İnönü, *Defterler II*, 1146.; Erim, *Günlükler II*, 918.

¹⁰³⁰ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 452.

¹⁰³¹ Hikmet Bila, "İsmet İnönü Gitti ve Bülent Ecevit Geldi... CHP, Kabuk Değiştirdi", *Milliyet*, (21 Ekim 1987), 11.

¹⁰³² Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 453.

¹⁰³³ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 262.; Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 175-176.

¹⁰³⁴ *Cumhuriyet*, "Parti İçindeki Anlaşmazlık Sebebi Olarak "Hizipçilik" ve "Kötü Yönetim" Öne Sürülüyor: CHP'de Çatışma", (9 Aralık 1969), 1.

geçerek verdiği demeçte CHP'nin Atatürk ve İnönü'nün partisi olduğunu belirtmesi¹⁰³⁵ bu çatışmaya İnönü'nün de çekilmek istendiğini göstermiştir.

1969'un sonlarına doğru bir parti meclisinde Orhan Erkanlı bir şiir kaleme alarak şiiri Kemal Satır'a göstermiştir. Bu şiir; *"Yeni bir düzen arıyorum haberin olsun/Bizi bugüne kadar düzen diye aldatanlar Allah'tan bulsun..."* şeklindedir. Bunu okuyan Satır, gülmeye başlayınca İnönü'nün dikkatini çekmiştir. Şiir parti meclisinde okununca Ecevitçiler bozulmuştur.¹⁰³⁶ Bu psikolojik savaşın yanı sıra Satır'ın Bülent Ecevit'e karşı bir başka hamlesi de 17 Aralık 1969 tarihindeki görüşmeyi fırsat bilerek 22 Aralık 1969'da Ecevit'e bir yazı gönderip seçim bildirgesini açıklamasını istemesidir. Kemal Satır'ın amacı Ecevit'in iş çevrelerinden destek almasını önlemektir. Ecevit de 20 Ocak 1970 tarihinde yazdığı cevapta bunun 33 imzalı önerge üzerinden görüşülmesinin uygun olacağını bildirmiştir.¹⁰³⁷ 21 Aralık 1969'da Erim'i ziyarete gelen Kemal Satır'ın İnönü'nün sağlığının her gün kötüye gittiğinden bahsetmiştir. Görüşmenin ardından 30 Aralık 1969 tarihinde Vehbi Koç'un Nihat Erim'in ziyaretine Satır ile birlikte gelerek parti işlerini konuşmasına rağmen İnönü'ye hiçbir bilgi verilmemesine¹⁰³⁸ yorum yapılamamıştır.

CHP'de yaşanan bu iç çekişmede Kemal Satır'ın rolü köşe yazılarında geniş yer bulmuştur. Bu konuda çeşitli gözlemleri derleyen Fikret Otyam'a göre partide milli şeflik döneminden bu yana parti meclisinde olanlarla yeni yolda yürünemeyeceği söylenerek Satır itham edilmekte olup bir başka kesimin de bu çekişmeyi bir genel başkanlık savaşı olarak aktarmıştır. Kemal Satır'ın iş çevreleriyle ilişkisini yanlış gösterenler Ecevitçilerdir.¹⁰³⁹ Bu yazıya baktığımız zaman, Kemal Satır hakkında ciddi ithamların olduğu ve bunun partililere de sirayet ettiği anlaşılmıştır. Otyam'ın 30 Mart 1970 tarihli yazısında ise gençlerin neden Ecevit'i desteklediği irdelenerek Satır'ın ABD seyahati esnasında Dünya Bankasında üst düzey bir yönetici olan Ayhan Çilingiroğlu'nu Türkiye'ye gelmeye ikna etmesine rağmen 1969 seçimlerinde asla kazanamayacağı Van'dan aday göstermesi sonucunda gençlerin Kemal Satır'ı tutmaktan vazgeçtiği

¹⁰³⁵ Cumhuriyet, "CHP'de Çatışma", (9 Aralık 1969), 7.

¹⁰³⁶ Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 185-186.

¹⁰³⁷ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 458-459.

¹⁰³⁸ Erim, *Günlükler II*, 920-921.

¹⁰³⁹ Fikret Otyam, "İnönü, Çekişmeleri Önlemeye Çalışıyor: CHP, Bir İç Çatışmanın Eşiğine Geldi", (CHP'DE Neler Oldu, Neler Oluyor?), *Cumhuriyet*, (29 Mart 1970), 1,7.

anlaşılmıştır.¹⁰⁴⁰ Bu durumda gençlerin özellikle ekonomide somut iyileştirmelerin vaadini beklemlerine rağmen Satır'ın böyle bir söylem ya da hareket geliştiremediği gözlemlenmiştir. 31 Mart 1970 tarihli yazısında Fikret Otyam CHP içindeki bölünme konusuna devam ederek Bülent Ecevit'in genel sekreter oluşunu ele almıştır. Otyam'a göre Ecevit'in genel sekreterliği için oy verenler arasında Kemal Satır'ın bulunmasına rağmen Ecevit hizipçilik yapmıştır.¹⁰⁴¹ Oysaki bu zamana kadar anlatılan durumda sadece Ecevit değil aynı oranda Satır'ın da hataları olduğu anlaşılmıştır.

İpler bu kadar gerilmişken Cumhuriyet gazetesinin 2 Nisan 1970 tarihli haberine göre kurultayın erkene alınması kararı partide huzursuzluğu daha da arttırmıştır.¹⁰⁴² Buna bir de CHP'lilere yapılan çeşitli ithamlar da eklenince Kemal Satır, bir açıklama yapmıştır. Satır'a göre bu ithamlar sadece onlara değil kendisine hatta İnönü'ye dahi yapıldığı düşünülerek bu sakın karşılanmalıdır. Kurultayın erkene alınması konusuna değinen Kemal Satır'ın bu karara olumlu baktığını belirtmesi¹⁰⁴³ iftira gibi bir konuda daha uzun açıklamalarına şahit olduğumuz Satır'ın bu kadar sakın kalması hesaplaşmak için kurultayı beklediğine işaretler. Ancak 3 Nisan 1970 tarihinde TRT muhabirinin sorularını cevaplayan Kemal Satır, parti içinde yaşanan sorunların kaynağının *ortanın solu* fikrinin olmadığını ifade ettikten sonra Genel Sekreter Bülent Ecevit'in "*Anlaşmanın çözümü kurultaydır*" düşüncesi hakkındaki görüşlerini belirtmiştir.¹⁰⁴⁴ Satır, kendisinin de kurultayın erkene alınması için oy vermesine rağmen kurultayın bir çözüm olmadığını ifade ederek parti içi iktidar mücadelesi olduğunu iddia etmiştir. Bu iddia üzerine TRT muhabiri bu mücadelenin hangi gruplar arasında olduğunu sormuştur. Cevap veren Kemal Satır'ın, tecrübelerine dayanarak şöhretli ve dümen suyuna giden politikacılar arasında bir çekişme olduğunu savunarak¹⁰⁴⁵ net bir şey söylemekten kaçındığı gözlemlenmiştir. 4

¹⁰⁴⁰ Fikret Otyam, "Cepheleşmede Gençler Ecevit'in Yanında Yeraldı", (CHP'de Neler Oluyor?), *Cumhuriyet*, (30 Mart 1970), 1,7.

¹⁰⁴¹ Fikret Otyam, "Ecevit'i Koruma Çabaları ve 8'ler Olayı..", (CHP'de Neler Oluyor?), *Cumhuriyet*, (31 Mart 1970), 1,7.

¹⁰⁴² *Cumhuriyet*, "Kurultay'ın Öne Alınması CHP'de Anlaşmazlık Yarattı", (2 Nisan 1970), 1.

¹⁰⁴³ *Cumhuriyet*, "Kurultay'ın", (2 Nisan 1970), 7.

¹⁰⁴⁴ *Ulus*, "C.H.P. Kurultayı Konusunda Satır, Diyor Ki: "Parti İçi İktidar Mücadelesi Vardır", (3 Nisan 1970), 1.

¹⁰⁴⁵ *Ulus*, "Satır Diyor Ki", (3 Nisan 1970), 7.

Nisan 1970 tarihinde *Haber Ajansı Bülteninde* yer alan asılsız habere¹⁰⁴⁶ yazılı bir cevap veren Satır, partinin içinde üç grubun bulunduğu ve bu gruplardan *ortanın soluna* karşı olan grubun kendisine bağlı olduğunu yalanlamıştır. Kemal Satır, *ortanın solu* fikrine bağlı olduğunu belirterek ülkücü güçlerin partiye zarar vermek için böyle haberler yaptırttığını ifade etmesi¹⁰⁴⁷ gerçeği şimdilik örtbas eden bir açıklamadır.

7 Nisan 1970 tarihinde bir açıklama yapan Genel Sekreter Yardımcısı Besim Üstünel kurultayın Mayıs ayında toplanacağını duyurmuştur.¹⁰⁴⁸ Aynı tarihli *Milliyet* gazetesinin haberine göre İnönü, kendisini ziyaret eden milletvekili ve senatörlere kurultayda tarafsızlığını koruyacağını söylemesiyle birlikte¹⁰⁴⁹ kurultayda çarpışacak listeler de belli olmuştur. Buna göre Ecevit'in listesinin karşısına Kemal Satır-Nihat Erim'in yürüttüğü listenin yer alması¹⁰⁵⁰ artık safların açık olarak belirgin hale geldiğinin göstergesidir.

Kurultay tarihinin kısmen belli olmasından sonra 9 Nisan 1970 tarihinde Bursa CHP İl Merkezi'nde toplanan delegeler parti içindeki son durumu değerlendirmişlerdir. Delegelerin düşüncesine göre Kemal Satır, *ortanın solu* fikrine karşı çıkmak için kurultayı beklemeli, Satır'ı da sevmelerine rağmen toprak reformu konusunda Ecevit'in yanında yer almak gerektiği ve Kemal Satır'ın *ortanın solunda* olduğuna dair halkı ikna edememiştir.¹⁰⁵¹ Delegelerin bu düşüncelerine baktığımız zaman, Ecevit'in Satır'a göre bir adım önde olduğu anlaşılmıştır. 26 Nisan 1970'de Denizli İl Kongresi'ne bir telgraf gönderen Kemal Satır, kongreye katılamamaktan duyduğu üzüntüyü belirttikten sonra parti içinde birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyulan bir dönemden geçildiğini hatırlatarak bazılarının kendi ideolojilerini partiye mal etmeye çalıştıklarını iddia etmesi¹⁰⁵² isim vermeden Bülent Ecevit'i hedef aldığının ispatıdır. Ancak 30 Nisan 1970 tarihinde toplanan parti meclisinde senato seçimleri bahane edilerek

¹⁰⁴⁶ *Ulus*, "CHP Genel Başkanlığı, "gerçeğe aykırı" Bir Haber Hakkında Açıklama Yaptı: "CHP. Kurultay'dan Daha Güçlü Çıkacak", (5 Nisan 1970), 1.; *Milliyet*, "Ecevit: "Parti İçi Ameliyat Yok" Dedi", (5 Nisan 1970), 1.

¹⁰⁴⁷ *Ulus*, "CHP Kurultaydan", (5 Nisan 1970), 7.; *Cumhuriyet*, "Ecevit: Kurultay Partiyeye Huzur Getirecek", (5 Nisan 1970), 1.; *Milliyet*, "Ecevit", (5 Nisan 1970), 11.

¹⁰⁴⁸ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı Mayıs Ayında Toplanıyor", (7 Nisan 1970), 1.

¹⁰⁴⁹ *Milliyet*, "İnönü Kurultayda Tarafsız Kalacak", (7 Nisan 1970), 1.

¹⁰⁵⁰ *Milliyet*, "İnönü", (7 Nisan 1970), 11.

¹⁰⁵¹ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 177-179.

¹⁰⁵² *Ulus*, "Ecevit CHP Denizli İl Kongresi'nde Dedi Ki: Süleyman Demirel Hesap Vermekten Kurtulmak İstiyor", (27 Nisan 1970), 1.; *Ulus*, "Süleyman Demirel", (27 Nisan 1970), 7.

kurultayın 3 Temmuz 1970’de yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁵³ Kurultay’ın zamanında yapılması gerektiğini savunan Satır, bunun için mücadele edeceklerini belirtmesi¹⁰⁵⁴ iplerin bir kez daha gerildiğinin kanıtıdır. 9 Mayıs 1970 tarihinde ise Kemal Satır, İnönü’ye giderek genel merkezin oyunlarını anlatmıştır.¹⁰⁵⁵ Ecevit’in aşırı sola kaymasından endişe eden Satır, bütün araştırmalara rağmen ulaşamadığımız *Haftanın Mektubu* adlı bir bültenle görüşlerini savunmuştur.¹⁰⁵⁶ Cumhuriyet gazetesinin 11 Haziran 1970 tarihli haberine göre İstanbul CHP İl Kongresi’nde bir Satır-Ecevit mücadelesinin yaşanacağını duyurulmasına rağmen¹⁰⁵⁷ kongredeki çekişmeler hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kararlaştırıldığı gibi 3 Temmuz 1970 tarihinde toplanan 20. CHP Kurultayı’nda¹⁰⁵⁸ 1200 delegenin katılacağı ve Ecevit’in parti meclisi listesinde Kemal Satır’ın da yer alacağını duyurulması¹⁰⁵⁹ İnönü’nün denge politikasını kısmen işlettiğine işarettir. Cumhuriyet gazetesi adına 20. CHP Kurultayı’nı izleyen Orhan Duru’ya göre Ecevitçiler kendilerinden emin oldukları için Satır ve arkadaşlarının birçok isteğini yerine getirmişlerdir. Kurultayda en çok tezahüratın İnönü ve Ecevit’e yapılmış olması da¹⁰⁶⁰ delegelerin Kemal Satır’a önem vermediğini göstermiştir. Aynı tarihli Milliyet gazetesine göre de İnönü konuşurken delegelerin birçoğu Satır ve Erim’i birbirlerine göstermelerine rağmen¹⁰⁶¹ İnönü’yü dikkatle dinleyen Kemal Satır ve Nihat Erim’in ellerinde bulunan İnönü’nün konuşmasındaki *genel sekreterin rahatça çalışabileceği bir parti meclisi olması* hakkındaki sözlerinin altını çizmiştir.¹⁰⁶² Açıklanan Ecevit

¹⁰⁵³ *Ulus*, “C.H.P. Kurultayı 3 Temmuzda”, (1 Mayıs 1970), 1.

¹⁰⁵⁴ *Milliyet*, “Satır: “CHP Usulsüzlüğe Düşmemelidir”, (2 Mayıs 1970), 1.; *Milliyet*, “Satır”, (2 Mayıs 1970), 11.

¹⁰⁵⁵ Erim, *Günlükler II*, 933-934.

¹⁰⁵⁶ Altuğ, *Umutun Tükenişinde*, 182.; Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 461.

¹⁰⁵⁷ *Cumhuriyet*, “CHP Belediye Meclisi Grubu, Atabey İçin Bugün Karar Alacak”, (11 Haziran 1970), 5.

¹⁰⁵⁸ *Ulus*, “CHP XX. Kurultayı Toplanıyor”, (3 Temmuz 1970), 1. ; *Milliyet*, “CHP 20. Kurultayı Bugün Toplanıyor: Ecevit: Kurtlar Etrafı Sardı”, (3 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁵⁹ *Milliyet*, “Ecevit”, (3 Temmuz 1970), 11.

¹⁰⁶⁰ Orhan Duru, “Ecevitçiler Hâkim Durumunda”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1970, s.1, 7.

¹⁰⁶¹ *Milliyet*, “Notlar: Herkes “Kurt” Arıyordu”, (4 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁶² *Milliyet*, “Herkes “Kurt” Arıyordu”, (4 Temmuz 1970), 11.

listesine baktığımız zaman da listede Satır'ın da adının bulunması¹⁰⁶³ dikkat çekicidir.

4 Temmuz 1970 tarihinde kurultayda bir konuşma yapan Kemal Satır,¹⁰⁶⁴ ülkenin çok kötü durumda olduğunu belirterek bunun eleştirisinin kurultayda yapılabileceğini söyledikten sonra hükümetin yanlış ekonomi politikası hakkında görüşlerini bildirmiştir. Satır'a göre parti içi anlaşmazlığın sadece rapora dayandırılmayacağı, eleştiriden uzak bir yönetim anlayışıyla yanlış fikirler üretilerek bu durumun parti içi iktidar mücadelesine dönüştüğü gözlemlenmiştir.¹⁰⁶⁵ Kemal Satır konuşurken çıkan olayları İnönü'nün bastırarak Satır'ı parti meclisinde görmek istediğini söylemesi¹⁰⁶⁶ delegeler gözüyle Satır açısından iyi bir izlenim olmamıştır. Olayların yatışmasının ardından yaşanan durumu değerlendiren Kemal Satır, dışarıdan müdahalenin sadece CHP dışındakileri sevindireceğini söyledikten sonra Ecevit'e bağlı olmasına rağmen onun eleştiriye açık olmamasından ötürü CHP'nin oylarının eridiğini ve Ecevit'in Atatürkçüleri gücendirmemesi gerektiğini¹⁰⁶⁷ savunmuştur. Satır'ın bu konuşmasından sonra kürsüye gelen Bülent Ecevit, kurultaydan birkaç gün önce yayınlanan Kemal Satır'ın makalesine değinerek orada merkez yönetim kuruluna olan güvensizliğini belirttiğini ve kurultayın meşruluğuna gölge düşürdüğünü iddia etmiştir. Bunun üzerine bir kez daha kürsüye gelen Satır, adı geçen makaleyi sadece kendisinin yazmadığını ifade ederek orada partinin ne zaman iktidara gelebileceğinin tartışıldığını ve kendisinin Ecevit gibi gizli kapaklı işler çevirmediğini beyan etmiştir.¹⁰⁶⁸ Kemal Satır'ın bu konuşmasını değerlendiren İnönü'ye göre bu sataşmadan Satır zararlı çıkacaktır.¹⁰⁶⁹ Kurultayın ikinci gününü analiz eden Orhan Duru'nun bildirdiğine göre, Kemal Satır delegelerden şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Duru'nun kurultayların dinleyicisiz

¹⁰⁶³ *Milliyet*, “Parti Meclisi Kulisi Toplandı”, (4 Temmuz 1970), 1.; *Milliyet*, “Parti Meclisi”, (4 Temmuz 1970), 11.

¹⁰⁶⁴ *Ulus*, “Kurultay’ın İkinci Gününde Satır, Erten, Göğüş, Yüceler, Tenkidlerini Etraflıca Açıkladı: Kurultay Bugün Ecevit’i Dinleyecek”, (5 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁶⁵ *Ulus*, “Kurultay Bugün Ecevit’i Dinleyecek”, (5 Temmuz 1970), 7.

¹⁰⁶⁶ *Milliyet*, “Kurultay Notları: İnönü Kalkınca Herkes Oturdu”, (5 Temmuz 1970), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP Kurultay’ında İkinci Gün: “CHP’de Huzursuzluk Var” Diyen Satır, Protesto Edildi, Gerginleşen Havayı İnönü Yatıştırdı: Satır: “Ecevit Tenkide Tahammülsüz”, (5 Temmuz 1970), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP’de Huzursuzluk Var”, (5 Temmuz 1970), 7.; *Milliyet*, “İnönü Kalkınca”, (5 Temmuz 1970), 11.

¹⁰⁶⁷ *Milliyet*, “Satır Konuşurken Çıkan Olayları İnönü Bastırdı: Kurultay Karıştı”, (5 Temmuz 1970), 1.; *Milliyet*, “Kurultay Karıştı”, (5 Temmuz 1970), 11.

¹⁰⁶⁸ *Ulus*, “Kurultay Bugün Ecevit’i Dinleyecek”, 7.

¹⁰⁶⁹ Şeref Bakışık, *CHP İle Bir Ömür*, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009), 354.

yapılmasını önermesi¹⁰⁷⁰ Satır'ın demokrasi anlayışında bir problem olduğunun kanıtıdır.

Kurultay'ın üçüncü gününde toprak işgalleri konusu tekrar gündeme geldiğinde İnönü, Ecevit'in yanında yer almıştır. Buradan güç alan Bülent Ecevit, Kemal Satır'ı *kurt ve saray soytarısı* olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁷¹ Bunun üzerine Satır, konuşmak isteyince çıkan olaylar güçlükle yatıştırıldıktan sonra Kemal Satır'a söz verilmiştir.¹⁰⁷² Satır'a göre şu ana kadar Ecevit'le bir anlaşmazlıkları olmamasına rağmen şu durumda bir anlaşmazlık doğduğunun kabul edilmesi gerekmekte, hükümetin yapamayacağını Ecevit yapacak gibi bir anlayışla karşı karşıya oldukları aşikârdır.¹⁰⁷³ Kemal Satır'ın usul dışına çıktığını belirten kurultay başkanına Satır, İnönü'ye bir soru sorarak bu işin hallolacağını söyleyerek İnönü'nün toprak işgalleri hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Bu soru karşısında İsmet İnönü bu eylemin kanuna uygun ya da uygun olmadığı şeklinde değerlendirilemeyeceğini ifade etmesi¹⁰⁷⁴ denge politikasının kötü bir örneği olmuştur. Kemal Satır'ın konuşması bir gün sonra Cumhuriyet gazetesinde bir makale kaleme alan Kemal Aybar'a göre Kemal Satır'ın Ecevit'le olan anlaşmazlığına üstü kapalı bir şekilde değindiğini iddia etmesi¹⁰⁷⁵ görüldüğü üzere yanlış bir değerlendirme olmuştur.

Bu tartışmaların ardından parti meclisi seçimine geçilmiştir. Burada hem Kemal Satır, hem de Bülent Ecevit birer liste sunmasına rağmen Satır'ın listesinde Ecevit, Ecevit'in listesinde Satır olduğu görülmüştür. Böylelikle İnönü'nün denge politikası işlemeye devam etmiştir.¹⁰⁷⁶ Kemal Satır'ın parti meclisi listesi incelendiğinde, adayların 26'sının daha önce partiden ayrılıp tekrar partiye dönenler olduğu anlaşılmıştır. Fakat bunun var olan çekişmeyi

¹⁰⁷⁰ Orhan Duru, "Kurultay İzlenimleri", Cumhuriyet, (5 Temmuz 1970), 1,7.

¹⁰⁷¹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 220; Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 185.

¹⁰⁷² *Cumhuriyet*, "CHP Kurultay'ında Üçüncü Gün: Dün Yine Olaylar Çıktı: Ecevit: Toprak İşgali Devrimci Eylemdir", (6 Temmuz 1970), 1.; *Cumhuriyet*, "Ecevit: Toprak İşgali", (6 Temmuz 1970), 7.

¹⁰⁷³ *Milliyet*, "Kurultay'da Çatışmayı Yine İnönü Önledi: "İnönü: Bir Çare Bulacağım", (6 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁷⁴ *Milliyet*, "İnönü: Anlaşmazlığa Bir Çare Bulacağım", (6 Temmuz 1970), 11.

¹⁰⁷⁵ Kemal Aybar, "20. Kurultay'ın Getirdikleri", *Cumhuriyet*, (7 Temmuz 1970), 1,7.

¹⁰⁷⁶ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 262.; Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 467.; Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 368-369.

bitiremeyeceği düşünülmüştür.¹⁰⁷⁷ Ancak İnönü, seçim öncesi yaptığı konuşmada Genel Sekreter'in tekrar Bülent Ecevit olacağı ve parti meclisine de grup başkan vekillerinin seçilmesi gerektiğini söylemesi¹⁰⁷⁸ üstü kapalı bir biçimde Satır'ı parti meclisinde görmek istediğinin bir ispatıdır. Bu konuşmanın sonrasında oylama başladığında Satır, hastalığını bahane ederek sonucu beklemeyeceğini ifade etmesi¹⁰⁷⁹ sonucun kendi listesi aleyhine olacağını tahmin ettiğinin bir göstergesidir.

7 Temmuz 1970 tarihli gazetelere baktığımız zaman, aday tasnifinin 11 saat sürdüğü,¹⁰⁸⁰ seçimi Ecevit'in listesinin kazandığı, parti meclisine Satırcılardan Kemal Satır ve Kemal Demir'in girdiği duyurulmuştur.¹⁰⁸¹ Ancak aynı tarihli Milliyet gazetesine göre Satır'ın aldığı oy sonucunda 39. sırada bulunmasına rağmen¹⁰⁸² Ulus gazetesinde 31. sırada gösterilmesi¹⁰⁸³ büyük bir çelişkidir. Yeni Adana gazetesinin 8 Temmuz 1970 tarihli haberine göre Genel Sekreterlik için tek adayın Bülent Ecevit olacağı bildirilirken¹⁰⁸⁴ aynı tarihli Milliyet gazetesinde de Kemal Satır'ın parti meclisi üyeliğinden istifa ettiği duyurulmuştur.¹⁰⁸⁵ Milliyet gazetesinin aynı tarihli haberinden edinilen bilgiye göre İnönü ile 45 dakikalık bir görüşme yapan Satır, Ecevit'le olan fikir ayrılığı sebebiyle parti meclisi üyeliğinden istifa etmek istediğini söylemiştir.¹⁰⁸⁶ Ancak Satır hem parti meclisinden hem de grup başkan vekilliğinden istifa etmek istemesine rağmen İnönü sadece parti meclisinden istifasını onaylamıştır.¹⁰⁸⁷ Aynı tarihli Yeni Adana gazetesinde bu istifa hakkında Kemal Satır'ın yarın açıklama yapacağı ilan edilmiştir.¹⁰⁸⁸ İlan edildiği gibi 9 Temmuz 1970 tarihinde bir açıklama yapan Satır, toprak reformu konusunda Ecevit'le görüş ayrılığı yaşadığını, bunun devrimci bir eylem değil anarşi yaratacak bir davranış

¹⁰⁷⁷ Kili, 1960-1975 Döneminde, 263.; Bilâ, CHP Tarihi (1919- 1979), 470.

¹⁰⁷⁸ Cumhuriyet, "İnönü: "Genel Sekreter Ecevit Olacaktır", (6 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁷⁹ Cumhuriyet, "İnönü: Genel Sekreter Ecevit", (6 Temmuz 1970), 7.

¹⁰⁸⁰ Milliyet, "Ecevit Listesi", (7 Temmuz 1970), 11.

¹⁰⁸¹ Cumhuriyet, "Eski Parti Meclisi'nden 18 Kişi Değişti. Satır'cıların Listesinden Yalnız Demir ve Satır, Kazandı: Seçimi Ecevit'in Listesi Kazandı", (7 Temmuz 1970), 1.; Cumhuriyet, "Ecevit", (7 Temmuz 1970), 7.

¹⁰⁸² Cumhuriyet, "Kemal Satır Parti Meclisine 39uncu Sırada Girebildi: Ecevit Listesi Bütünüyle Kazandı", (7 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁸³ Ulus, "CHP. Parti Meclisi Seçimi Sonuçları", (7 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁸⁴ Yeni Adana, "CHP. Parti Meclisi Yarın Toplanıyor: Ecevit Tek Aday", (8 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁸⁵ Milliyet, "Satır ve Demir Parti Meclisi'nden Çekildi", (8 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁸⁶ Milliyet, "Satır ve Demir Parti Meclisi'nden", (8 Temmuz 1970), 11.

¹⁰⁸⁷ Hristidis - Ergüz, İsmail Hakkı Birler'in, 187-188.; Turan, İsmet İnönü, 459.

¹⁰⁸⁸ Yeni Adana, "Ecevit Tek Aday", (8 Temmuz 1970), 4.

olduğunu ve bunu Anayasa'ya aykırı bulduğundan dolayı istifa ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁸⁹ Böylelikle CHP Ecevitçilerin eline geçmiştir.¹⁰⁹⁰

Bu açıklamayla yetinmeyen Kemal Satır, TRT muhabiri Örsan Öymen'in sorularını da cevaplandırmıştır. Kendisinin de toprak reformundan yana olduğunu söyleyen Satır, Bülent Ecevit'le aralarındaki farkın Ecevit'in bu konuda sabırsız davranmasından kaynaklı olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹¹ Ayrıca bu isteğinin ne kurultay kararlarında ne de parti tüzüğünde yer aldığını iddia etmiştir.¹⁰⁹² Kemal Satır'a göre toprak işgali devrimci bir eylem olmayıp Anayasaya aykırı olduğu için kanunsuz bir eylem olduğu için Ecevit'in düşüncesinin partiye yarar değil zarar getirecektir. Ecevit'in CHP'nin bir kitle partisi olmadığı düşüncesini de yorumlayan Satır, Atatürk'ün kurduğu partinin *sınıfsız, imtiyazsız bir millet* yaratma düşüncesinde olduğu için bir ideal partisi olduğunu savunmuştur.¹⁰⁹³ İstifası hakkındaki soruyu da cevaplandıran Kemal Satır, istifasında seçim sonuçlarının bir etkisi olmadığını ifade etmiştir.¹⁰⁹⁴ Kemal Satır'ın bu açıklamalarına baktığımız zaman, anlaşmazlığı bütün yönleriyle ortaya koyduğu anlaşılmıştır.

10 Temmuz 1970 tarihinde ilk toplantısını yapan parti meclisinde Kemal Satır'ın istifasının kabul edilmesinin ardından¹⁰⁹⁵ aynı toplantıda İnönü toprak işgalleriyle ilgili görüşünü açıklamıştır.¹⁰⁹⁶ İnönü'ye göre toprak reformu halkın isteği olup¹⁰⁹⁷ toprak işgalinin hem devrimci hem de kanun dışı bir eylem olduğunu belirterek¹⁰⁹⁸ bu tip eylemlerin kanun yoluyla engellenmesi gerektiğini de savunmuştur.¹⁰⁹⁹ Ayrıca *devrimci* ve *işgal* kelimelerine bu kadar takılmanın doğru olmadığını savunan İnönü'nün bu takılmaların devam etmesi halinde işin

¹⁰⁸⁹ *Ulus*, "Dr. Satır, CHP Parti Meclisi'nden İstifa Etti", (9 Temmuz 1970), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır: "CHP'nin Laiklik Anlayışında Sapma Var", (9 Temmuz 1970), 1.; *Milliyet*, "Satır İstifa Mektubunu Açıkladı", (9 Temmuz 1970), 1.; *Ulus*, "Dr. Satır CHP. Parti Meclisi'nden İstifa Etti", (9 Temmuz 1970), 7.; *Cumhuriyet*, "Satır CHP'nin", (9 Temmuz 1970), 9.; *Milliyet*, "Satır İstifa Mektubunu Açıkladı", (9 Temmuz 1970), 11.

¹⁰⁹⁰ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 264.; Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 469.

¹⁰⁹¹ *Cumhuriyet*, "Satır: "Ecevit Sabırsız Davranıyor", (10 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁹² *Milliyet*, "Satır: "Çatışma CHP Grubunda da Çıkabilir", (10 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁹³ *Milliyet*, "Satır: Çatışma CHP Grubunda", (10 Temmuz 1970), 11.

¹⁰⁹⁴ *Cumhuriyet*, "Satır", (10 Temmuz 1970), 7.

¹⁰⁹⁵ *Cumhuriyet*, "Ecevit Gine CHP Genel Sekreteri", (11 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁹⁶ *Cumhuriyet*, "İnönü, Kemal Satır'a Cevap Verdi: Toprak İşgali Kanun Dışıdır", (12 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁹⁷ *Cumhuriyet*, "İnönü", (12 Temmuz 1970), 7.

¹⁰⁹⁸ *Milliyet*, "İnönü Toprak İşgaliyle İlgili Görüşünü Açıkladı: "Hem Devrimci, Hem de Kanun Dışı Bir Harektir", (12 Temmuz 1970), 1.

¹⁰⁹⁹ *Milliyet*, "Hem Devrimci Hem de", (12 Temmuz 1970), 11.

içinden çıkılamayacağını belirtmesi¹¹⁰⁰ bu konuşmayla Kemal Satır'ı sakın olmaya davet ettiği anlaşılmıştır. İnönü'nün bu beyanının ardından İskenderun'da bir demeç veren Satır, İnönü ile bir görüş ayrılığının bulunmadığını söylemesine rağmen her türlü zorbalığın karşısında olacağını söylemesi¹¹⁰¹ çekişmeyi bir adım öteye götürdüğünün göstergesidir.

Yaşanan bu süreçlerin gazete ve dergilerde yorumlanmaması imkânsızdır. Cumhuriyet gazetesinin 14 Temmuz 1970 tarihli "*Olayların Ardındaki Gerçek*" köşesinde bu konu hakkında yapılan yoruma göre Kemal Satır'ın kurultay sonrasında da Ecevit ve ekibini suçlar nitelikte demeçler vermesi devlet-parti işlerinde *yetkili kurullarda tartışılan ve karara bağlanan konular hakkında konuşulmaması* prensibine bağlı olan İnönü ile Satır'ı karşı karşıya getirmiştir.¹¹⁰² Satır'a bundan sonra iki yol öneren yazıda Satır'ın parti içinde mücadele etme kararı alması halinde Ecevit'in başarısız olmasını beklemesi, mücadelesini parti dışında sürdürme kararı alması halinde de hiç beklemeden harekete geçmesi gerektiğinin belirtilmesi¹¹⁰³ çok yerinde bir tavsiyedir. Emek dergisinin Ağustos 1970 sayısında 20. Kurultay'da Kemal Satır'ın yenildiğini,¹¹⁰⁴ Proleter Devrimci Aydınlik dergisinde de Satır'ın konuşmalarıyla kendilerini yanıltmadığı,¹¹⁰⁵ bu dergilerin aşırı solu savundukları düşünüldüğünde kendilerine göre geçerli bir tespit yaptıkları anlaşılmıştır.

Parti içi huzursuzlukların artması üzerine 22 Aralık 1969 tarihinde Kemal Satır, bir genel görüşme istemişse de bundan bir şey çıkmamıştır.¹¹⁰⁶ Ali İhsan Göğüş ile görüşen Satır, İnönü'nün kendisini partinin başına geçecek insan olarak gördüğünü söyleyerek kendisinin parti içi çekişmelerden uzak durması

---

¹¹⁰⁰ *Ulus*, "İnönü Parti İçî Tartışmalar Hakkında Görüşünü Açıkladı: Devrim veya Eylem Sözünden İhtilaf Çıkarmak İstiyorsak Nefes Almamız Mümkün Olmaz", (12 Temmuz 1970), 1.; *Ulus*, "İnönü Parti İçî Tartışmalar Hakkında Görüşünü Açıkladı", (12 Temmuz 1970), 7.

¹¹⁰¹ *Ulus*, "Satır, "İnönü İle Temelde Bir Görüş Ayrılığım Yoktur" Dedi", (13 Temmuz 1970), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır, "İnönü İle Görüş Ayrılığım Yok" Dedi", (13 Temmuz 1970), 1.; *Milliyet*, "Satır", (13 Temmuz 1970), 9.; *Ulus*, "Satır", (13 Temmuz 1970), 7.; *Milliyet*, "Satır: "Her Türlü Zorbalığın Karşısındayım", (13 Temmuz 1970), 1.

¹¹⁰² *Cumhuriyet*, "Olayların Ardındaki Gerçek: İnönü- Ecevit- Satır", (14 Temmuz 1970), 1.

¹¹⁰³ *Cumhuriyet*, "Olayların Ardındaki Gerçek", (14 Temmuz 1970), 7.

¹¹⁰⁴ *Emek*, "Emek Açısından: Ecevit Solculuğu Sınıfsal Temeline Oturuyor", 3 (Ağustos 1970), 6.

¹¹⁰⁵ Erdoğan Güçbilmez, "CHP'deki Gelişmeler Üzerine", *Proleter Devrimci Aydınlik*, 8-22 (Ağustos 1970), 316.

¹¹⁰⁶ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 256.

gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁰⁷ Ancak Kemal Satır ve arkadaşları bir süre sonra *83'ler Hareketi* olarak ortaya çıktığında bu hareketin içinde yer alan diğer isimler Hıfzı Oğuz Bekata, Muammer Ertem ve Orhan Kabibay, Hüdaî Oral, Ali İhsan Göğüş ve Mehmet Yüceler olmuştur.¹¹⁰⁸ Bu grup ilk başta Bülent Ecevit'le yöntem ayrılığı olduğunu savunmasına rağmen Ecevit'in toprak işgallerini savunmasından sonra temel ilkelerde de ayrılık olduğunu kabul etmişlerdir.¹¹⁰⁹ Bu hareket hakkında düşüncesini açıklayan İsmail Hakkı Birler'e göre bu hareketle ilgilenmesi gereken İsmet İnönü'dür¹¹¹⁰.

Gruplar belli olduktan sonra 28 Ocak 1970 tarihinde Nihat Erim'le görüşen İzzet Sedes, Ecevit'i Kemal Satır'ın sevimliliği ile yenebilecekleri için Erim'i ikna etmeye çalışması¹¹¹¹ çok zayıf bir ikna yöntemidir. Yine İsmet İnönü, 2 Şubat 1970'de Satır'dan parti içi sıkıntıları bütçe görüşmelerine kadar ertelemesini istemiştir. Bunun üzerine 15 Şubat 1970 tarihinde Erim'in evinde toplanan Kemal Satır, Cihat Baban, İlhami Sancar ve Orhan Kabibay bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Nihat Erim Satır'ın daha tecrübeli olduğunu söyleyerek bir Satır-Erim mücadelesinin önüne geçmiştir. 20 Şubat 1970'de Kemal Satır, Nihat Erim ve Kemal Demir, Ankara Oteli'nde buluşarak parti içi sorunlara değindikleri muhtırayı İnönü'ye parti meclisinden sonra vermeye karar vermişlerdir.¹¹¹² Bu zamana kadar yaşanan olaylara baktığımız zaman, Satır ve arkadaşları kendi içlerinde güçlü bir birlik kuramamalarına rağmen İnönü'yü yanlarına çekmeye çalışmışlarsa da çoktan İnönüsüz bir parti hayali kurmaya başladıkları görülmüştür.

Bundan sonra 7 Mart 1970 tarihinde 5 gündür İstanbul'da bulunan Kemal Satır, Nihat Erim'i arayarak Ecevit grubuna karşı alınacak vaziyetin görüşülmesini istemiştir. Bunun üzerine 8 Mart 1970'de Satır'ın evinde Orhan Kabibay, Kemal Demir, Hıfzı Oğuz Bekata, Kamil Evliyaoğlu, Ali İhsan Göğüş, Muammer Erten, Hüdaî Oral, Mehmet Yüceler, İlhami Sancar, Kudret Bosuter ve Nihat Erim toplanarak mücadele kararı almıştır. Ancak 9 Mart 1970 tarihinde çünkü toplantıda bulunanlarla birlikte Cihat Baban'la yapılan toplantı

¹¹⁰⁷ Altuğ, *Umutun Tükenişinde*, 224.

¹¹⁰⁸ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 225.; Kili, *1960-1975 Döneminde*, 258.

¹¹⁰⁹ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 259.

¹¹¹⁰ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 226.

¹¹¹¹ Erim, *Günlükler II*, 924.

¹¹¹² İnönü, *Defterler II*, 1155.; Erim, *Günlükler II*, 925.

sonucunda mücadelenin hükümet güven oylamasından sonraya bırakılması kararlaştırılmıştır.¹¹¹³ Alınan bu karar sonrasında 13 Mart 1970’de İnönü’yle görüşen Kemal Satır’ın İnönü’den istediği desteği bulamamıştır. Görüşmenin ardından İsmet İnönü’nün damadı Metin Toker, 16 Nisan 1970 tarihinde Nihat Erim’e yemeğe gelerek İnönü’nün asıl düşüncesini açıklamıştır. Buna göre İnönü, Ecevit Grubu’nun saldırgan olmasının yanında Satır Grubu’nun da fazla miskin olduğunu düşünmektedir. Ayrıca İnönü, Satır Grubu’nun daha hareketli olması halinde onları tutacağını bildirmiştir. Ancak hemen harekete geçmezlerse partide bir daha denge kurmanın mümkün olmayacağını ifade etmiştir.¹¹¹⁴

İnönü’den destek sözü alan Satır ve ekibi 14 Mayıs 1970 tarihinde senatörlükten çekilen Nadir Nadi’nin yerine kendi taraflarında yer alan Cihad Baban’ın seçilmesini istemektedir. Bunu Cumhurbaşkanı’na rica etmesi için Milli Emniyet Başkanı Fuat Doğu Paşa’ya söylemiştir. Bu durumda Satırcıların ilk hamlesinin mecliste güçlenmek olduğu anlaşılmıştır. Satırcıların bu hamlesinin üzerine 15 Mayıs 1970’de Kemal Satır, Selahattin Hakkı Esatoğlu’nun Doğan Avcıoğlu’na CHP’de bir grup olmadığını iddia etmiştir. Satır’a göre, Ecevit’in de aşırı düşünceleri olmayıp bunu İnönü’yü idare etmek için yaptıklarını söylediğini Nihat Erim’e anlatmıştır.¹¹¹⁵ Bu konuşmanın sebebi ise Satırcıların hamlesinden Ecevitçilerin korktuğunun belli olmasıdır. 26 Mayıs 1970 tarihinde Kemal Satır, Hıfzı Oğuz Bekata ve Kemal Demir, İnönü’yü ziyaret ederek partinin durumunu konuşmak için toplanılmasını istemişlerse de böyle bir toplantı gerçekleşmemiştir.¹¹¹⁶ Bu durum Satır Grubu için büyük bir kayıptır.

Parti merkezinde yaşanan bu çekişmelerin teşkilata yansımalarına baktığımız zaman, 15 Haziran 1970 tarihinde İstanbul CHP İl Kongresi’ni Kemal Satır’ın tahminlerinin aksine Ecevitçilerin kazandığı anlaşılmıştır. Bundan sonra 5 Ağustos 1970’de Satır ve Cihad Baban artık CHP’de barınamayacaklarına karar vermişlerdir. Ancak tüzüğe aykırı işler olmasına rağmen Kemal Satır,

---

¹¹¹³ Erim, *Günlükler II*, 927.

¹¹¹⁴ İnönü, *Defterler II*, 1158.; Erim, *Günlükler II*, 931-932.

¹¹¹⁵ Erim, *Günlükler II*, 935.

¹¹¹⁶ İnönü, *Defterler II*, 1169.

İnönü'nün ses çıkarmaması hakkında İnönü'ye sitemde de bulunmaktan geri durmamıştır.¹¹¹⁷

Yaşanan olaylardan partisi için bir fayda sağlamayı düşünen Ferit Melen ise 12 Ağustos 1970 tarihinde Kemal Satır ile görüşerek kendisinin GP'ye geçmesini önermişse de Satır, bu teklifi reddetmiştir. Bu konuyu 14 Ağustos 1970'de bir daha Nihat Erim'le görüşen Kemal Satır'ın kararında bir değişim olmadığı anlaşılmıştır. Buna rağmen aynı teklif 22 Ağustos 1970 tarihinde bir kez de Turhan Feyzioğlu tarafından yapılarak olumlu bir sonuç alınmaya çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. Yapılan tekliflere rağmen Satır'ın CHP'de kalma isteğini 26 Ağustos 1970 tarihli günlüğünde değerlendiren Erim, Kemal Satır'ın partiyi kurtaramayacağı hükmünü verdiği görülmüştür.¹¹¹⁸ Bu arada 5 Eylül 1970 tarihinde Vehbi Koç ile bir yemek yiyen Satır ve Erim parti içindeki huzursuzluğu konuşmuşlardır. Koç'un İnönü'den ümidi kestiğini belirtmesinden sonra Satır'ın da yeni bir partiden ziyade GP ile birleşmelerini önermiştir. Ancak Kemal Satır önce CHP, olmazsa dışında mücadele fikrinden vazgeçmeyeceğini ifade etmiştir. Bu yemeğin ardından Ali Sohtorik'le 7 Ağustos 1970'de görüşen Kemal Satır, onun daha karamsar olduğunu görmüştür. Sohtrik'e İnönü, Metin Toker ve kendisinin bir yemekte buluşarak durumu konuşacağını söylemiştir. Aynı günün akşamı bir kez daha Vehbi Koç ile yemek yiyen Satır'ın düşüncelerinde bir değişim olmadığı gözlenmiştir. 14 Eylül 1970 tarihinde Kemal Satır; Ali İhsan Göğüş, Metin Toker ve Nihat Erim ile öğle yemeğinde buluşarak kendisinin de İnönü'den ümidini kestiğini belirtmiştir.¹¹¹⁹ Satır'ın bu fikrini İnönü'nün damadı Toker'in yanında açıklaması İnönü'ye bir mesaj niteliğinde olup Kemal Satır'ın siyasi hayatında ilk defa böyle bir durum yaşanmıştır.

Grupların birbirleriyle ve kendi içlerinde yaşadıkları çatışmaların ardından Cumhuriyet gazetesinin 15 Ekim 1970 tarihli haberine göre, Ceyhan'da bir konuşma yapan Kemal Satır, parti içindeki fikir ayrılığını kabul ederek yakında bir kurultay yapılabileceğini söylemiştir. Bu konuşmasında kendi ekibinin düşüncesini de açıklayan Satır, zenginden alıp fakire vermek gibi bir düşünceleri

¹¹¹⁷ Erim, *Günlükler II*, 938, 942-943.

¹¹¹⁸ Erim, *Günlükler II*, 945-948.

¹¹¹⁹ Erim, *Günlükler II*, 950-951.

olmadığı gibi yabancı sermayenin Türkiye’yi sömürmekten başka bir işe yaramadığını da belirtmiştir.¹¹²⁰ Haberin devamında ise Kemal Satır’ın başlattığı hareketin İnönü’nün hoşuna gitmediği yorumunun yapılması¹¹²¹ kısmen doğrudur. Satır’ın bu demecinin Ulus gazetesinde 16 Ekim 1970 tarihinde yer almasına baktığımız zaman¹¹²² bu gazetenin bir CHP organı olduğu ve başında da Genel Sekreter Bülent Ecevit’in bulunduğu da göz önünde bulundurulduğunda Genel Sekreter’in Satırcıları önemsemediği mesajını vermeye çalıştığı anlaşılmıştır.

Milliyet gazetesinin 17 Kasım 1970 tarihli haberine göre, Bursa’da Ecevit taraftarı gençlerin Kemal Satır’ın partiden ihracını istemişlerdir. Bunun üzerine CHP Bursa İl Teşkilatının bu gençleri dörde karşı yedi oyla Haysiyet Divanına vererek bir de araştırma komisyonu kurulmasına karar verilmesi¹¹²³ teşkilatlarda hâlâ Satır’a saygı duyulduğunun göstergesidir. Ancak 23 Ekim 1970 tarihinde Ecevit’i tutan CHP Gençlik Kolları İzmir İl Merkezini işgal ederek Satır ve ekibini *bozuk düzenin uşakları Göbekçilerin defolması* şeklinde itham etmişlerdir. 28 Kasım 1970’de yapılan toplantıda konuşan Bülent Ecevit, gençlerin duygu ve düşüncelerini dile getirdiğini söyleyerek yaşanan olayın sorumlusunun da Kemal Satır olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca 30 Ekim 1970 tarihinde CHP Ortak Grubu’nu belirlemek için yapılan toplantıda konuşan delegeler, Satır’ın kurultay isteminin halk tarafından hoş karşılanmadığını belirtmiştir.¹¹²⁴ 10 Kasım 1970’de Erim’i ziyaret eden İnönü’nün doktoru Zafer Paykoç kendisine İsmet İnönü’nün anlattıklarını aktararak Kemal Satır’ın kendisini anlamadığı söylemiştir.¹¹²⁵ 13 Kasım 1970 tarihinde ise İnönü ve Satır, gençlerin tehdidi üzerine görüşmüştür. 15 Kasım 1970’de Danimarka Elçiliğinde Kemal Satır ve İnönü karşılaştıklarında İnönü’nün Ecevit’in hasta olduğunu ifade etmesi üzerine Satır yumuşamıştır.¹¹²⁶ Buraya kadar olan süreci değerlendirdiğimizde iplerin iyice gerilmesine rağmen İnönü’nün isteği ile geri adım atmış gibi görünen ismin Kemal Satır olduğu anlaşılmıştır. Parti içinde yaşananlara değişik bir yorum da İbrahim Öktem’den gelmiştir. Öktem’e göre,

¹¹²⁰ *Cumhuriyet*, “Kemal Satır, “CHP’de Olağanüstü Kurultay Yapılabilir”, (15 Ekim 1970), 1.

¹¹²¹ *Cumhuriyet*, “K. Satır”, (15 Ekim 1970), 7.

¹¹²² *Ulus*, “Dr. Satır, Yeni Olağanüstü Kurultay’dan Söz Ediyor”, (16 Ekim 1970), 1.

¹¹²³ *Milliyet*, “Satır’ın İhracını İsteyenler Haysiyet Divanına Verildi”, (17 Kasım 1970), 9.

¹¹²⁴ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler’in*, 190- 192.

¹¹²⁵ Erim, *Günlükler II*, 953.

¹¹²⁶ İnönü, *Defterler II*, 1200.; Erim, *Günlükler II*, 953.

CHP'nin hem çok partili hayata geçişi hem de yeni doğuş sancısı çekmekte ve buna tahammül edilerek partinin güçlenmesi sağlanmalıdır.¹¹²⁷

1970 yılında parti içi çekişmelerin il ve ilçe kongrelerinde konuşulmaya başlanması ise aralık sonuna denk geldiği görülmüştür. Yeni Adana gazetesinin 27 Aralık 1970 tarihli haberinde Ceyhan İlçe Kongresi'nin aynı gün toplanacağı duyurulmuştur.¹¹²⁸ Bu kongrede genel sekreterliğin kaldırılmasının istenmesi¹¹²⁹ Kemal Satır'ın bu teşkilatta kısmen güçlü olduğu izlenimini vermektedir. Bu durumdan, Ecevit'e ciddi bir engel teşkil edecek bir istekte bulunulduğu anlaşılmıştır. Ancak Ceyhan İlçe Kongresi'nde dile gelen bu isteğin Adana CHP İl Teşkilatını karıştırdığı görülmüştür.¹¹³⁰ Buna göre bir kısım CHP'li bu isteği Satırcıların çıkardığını savunurken bir kısmı da bunun Ecevitçilerin işi olduğunu iddia etmiştir. Tarafsızlara göre, bu kurum İsmet İnönü'nün şahsiyetinden kaynaklanmıştır.¹¹³¹ 4 Mart 1971 tarihinde Metin Toker, Kemal Satır, Ali İhsan Göğüş ile yemek yiyen Nihat Erim partiyi Ecevit'in bitirdiğini iddia etmiştir. 9 Mart 1971 tarihinde İnönü'yle görüşen Satır, Erim'e İnönü'nün parti içi meselelerle uğraşmaktan kaçındığını anlatmıştır.¹¹³² Bu durumda CHP'de ayrılığın derinleştiği anlaşılmıştır.

1971 yılının en önemli olaylarından biri 12 Mart Muhtırası olup Bülent Ecevit'in Nihat Erim'in başbakan oluşuna karşı çıkmasından sonra İnönü'yle iyice arası açılmıştır. Bunun üzerine İnönü ve Satır Ecevit'e karşı ayrılmaz bir blok oluşturmuşlardır.¹¹³³ Oluşturulan bu bloktan güç alan Kemal Satır, Ecevitçileri aşırı solu korumakla suçlamayı da geçerek parti içinde Dev-Genç'ten militanları da partiye aldığını iddia etmiştir. Bu konu hakkında İnönü, Satır'dan bilgi istemesine rağmen Kemal Satır'ın yazılı olarak verdiği cevapta Ankara'da bulunmadığı için İnönü'nün bu isteğini yerine getiremeyeceğini söylemesi¹¹³⁴ Satır'ın İnönü'yü yanlarında tutmak için böyle bir söylem

¹¹²⁷ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 309.

¹¹²⁸ *Yeni Adana*, "CHP. Ceyhan Kongresi Bu Sabah Yapılacak", (27 Aralık 1970), 1.

¹¹²⁹ *Yeni Adana*, "CHP. Adana Teşkilâtı Partide Genel Sekreterliğin Kaldırılmasını İstiyor", (28 Aralık 1970), 1.

¹¹³⁰ *Yeni Adana*, "Genel Sekreterliğin Kaldırılması İle İlgili Haber İl Yönetim Kurulu Üyelerini Telaşa Sevketti: C.H.P. Adana Teşkilâtı Karıştı", (29 Aralık 1970), 1.

¹¹³¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. ", (29 Aralık 1970), 7.

¹¹³² Erim, *Günlükler II*, 962.

¹¹³³ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 340.

¹¹³⁴ Necip Mirkelâmoğlu, "12 Mart Fırtınası", *Milliyet*, (28 Aralık 1997), 16.

geliştirdiği izlenimini uyandırmıştır. Altan Öymen’e bu dönemle ilgili röportaj veren Bülent Ecevit’e göre, Kemal Satır’ın asılsız söylemlerinin nedeni 12 Mart’ın karışık ortamında partiyi ele geçirmekten başka bir şey olmadığını belirtmesi¹¹³⁵ doğru bir yorumdur.

İnönü’nün safını belirlediğini düşünen Bülent Ecevit, 21 Mart 1971 tarihinde *genel başkan ile ters düştüğünü* belirterek genel sekreterlikten istifa etmiştir.¹¹³⁶ Bu konu hakkında bir açıklama yapan Kemal Satır, kendilerinin her zaman *ortanın solunda* olduğunu belirterek bu görüşü Ecevit değil İnönü tarafından meydana getirildiğini iddia etmiştir. Partideki karışıklığın sebebi olarak Ecevit’i gösteren Satır, Ecevit’e konuşmaması gerektiğini eğer konuşursa partide başka etkilerin uyanacağını söylemesi¹¹³⁷ bir nevi tehdit olarak algılanmıştır. Yeni genel sekreter seçiminin yapılmasından önce Yeni Adana gazetesinin 23 Mart 1971 tarihli haberine göre Kemal Satır’ın genel sekreter için en güçlü adayın Necdet Uğur’un olduğunu belirtmesine rağmen¹¹³⁸ aynı gün yapılan 2. tur oylamada Şeref Bakşık’ın genel sekreterliğe seçilmesi¹¹³⁹ Satırcıların parti genel merkezini kaybetmeye başladıklarının göstergesidir. Ancak Nihat Erim’in hükümeti kuramamasını fırsat bilen Satır’ın, Ecevit’in hoşlanmadığı Ferit Melen’i başbakanlık için aday olarak gösterdiğini iddia etmiştir. Bunun üzerine Melen 26 Mart 1971’de başbakanlığa getirilmiştir.¹¹⁴⁰ Bu durumda Satır ve Ecevit ekipleri arasında bir eşitlenme olduğu anlaşılmıştır. Ama bu eşitlik uzun sürmeyerek 1971’in Ağustos ayında daha önce Kemal Satır Necdet Uğur’u genel sekreterlik için aday göstermiştir. Genel Sekreter olamayan Uğur da Satır’a çok bağlı olan Orhan Eyüboğlu’na geleceğin liderinin Ecevit olduğunu söylemiştir. Böylelikle Eyüboğlu Satır ekibinden ayrılmıştır.¹¹⁴¹ Dolayısıyla Ecevitçiler bir adım öne geçmiştir.

¹¹³⁵ Altan Öymen, “Mücadelenin İlk Denemesini Adana Ecevitçileri Kazanıyor”, *Cumhuriyet*, (16 Şubat 1975), 4.

¹¹³⁶ *Ulus*, “Ecevit İstifa Etti”, (22 Mart 1971), 1.

¹¹³⁷ *Milliyet*, “Satır’ın Cevabı”, (23 Mart 1971), 9.

¹¹³⁸ *Yeni Adana*, “Satır, “En Kuvvetli Aday Necdet Uğur’dur”, (23 Mart 1971), 1.

¹¹³⁹ *Yeni Adana*, “Ancak İkinci Turda Sonuç Alındı: CHP Genel Sekreterliğine Şeref Bakşık Seçildi”, (24 Mart 1971), 1.

¹¹⁴⁰ Bakşık, *CHP İle*, 385-386.

¹¹⁴¹ Bakşık, *CHP İle*, 352-353.

1971'in sonlarına doğru Kemal Satır, parti meclisinde var olduğuna inandığı etkisini tabana yaymak için yurt gezilerine çıkmaya karar vermiştir.¹¹⁴² Bunun ilk adımı olarak Yeni Adana gazetesinin 24 Aralık 1971 tarihli haberine göre Satır'ın 2 Ocak 1972'de Adana'ya geleceğinin duyurulmasına rağmen,¹¹⁴³ aynı gazetenin 30 Aralık 1971 tarihli haberinde Kemal Satır'ın Adana'ya geldiği bildirilmiştir. Habere göre Satır'ın yılbaşı ve Adana'nın kurtuluşunu kutlayacağı; bu arada da parti teşkilatlarıyla ilgileceği belirtilmiştir.¹¹⁴⁴ Bu haberlere baktığımız zaman, Satır'ın birtakım hazırlıklar içinde olduğu anlaşılmıştır. Ancak İnönü Kemal Satır'ın bu gezi planından hoşlanmadığını bildirmesi üzerine Satır, kendisinin İnönü'nün karşısına çıkmak gibi bir niyeti olmadığını söylemiştir.¹¹⁴⁵ Bunun üzerine İnönü de Ecevit'in hatasını anlaması gerektiğini Şeref Bakşık'a ifade etmiştir. Böylelikle İnönü'nün genel merkezle arası açılmıştır.¹¹⁴⁶

1972 yılına gelindiğinde ise Satırcılar ve Ecevitçiler arasında saflar bir daha birleşmemek üzere ayrılmıştır. İsmet İnönü de *manevi oğlum* dediği Satır'ın yanında yer alarak Genel Sekreter Kamil Kırıkoğlu ve arkadaşlarının defterini düreceğini söylemiştir.¹¹⁴⁷ Bu arada halen Adana'da bulunan Kemal Satır, 3 Ocak 1972 tarihinde esnaflarla bir araya gelerek onların sorunlarını dinlemiştir.¹¹⁴⁸ Burada bir açıklama yapan Satır, bütün sorunların en kısa sürede çözüleceğini söylemesi¹¹⁴⁹ yaklaşan kongre ile alakalı bir çalışma yapmadığını göstermiştir. 6 Ocak 1972'de ise Adana CHP İl Yönetimi bir basın bildirisi yayınlarak parti içindeki tüm görüşlere saygılı olunduğunu belirterek bu kavganın asla bir İnönü-Ecevit kavgası olmadığını iddia etmiştir.¹¹⁵⁰ Yayınlanan bildiri teşkilatın İnönü'yü ayrı değerlendirdiğinin bir kanıtıdır. Ancak 7 Ocak 1972 tarihinde bir bildiri yayınlayan İnönü, Ecevit'in istifasının

¹¹⁴² Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 189.

¹¹⁴³ *Yeni Adana*, "Kemal Satır, 2 Ocakta Şehrimize Gelecek", (24 Aralık 1971), 1.

¹¹⁴⁴ *Yeni Adana*, "Kemâl Satır, Bugün Geliyor", (30 Aralık 1971), 1.; *Yeni Adana*, "Sosyal Hizmetler ve Romanlar: Kemâl Satır,", *Yeni Adana*, (30 Aralık 1971), 7.

¹¹⁴⁵ Bakşık, *CHP İle*, 342.

¹¹⁴⁶ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 227.

¹¹⁴⁷ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 525.; Turan, *İsmet İnönü*, 481.

¹¹⁴⁸ *Yeni Adana*, "Satır, Esnaf Temsilcileri İle Görüştü", (4 Ocak 1972), 1.

¹¹⁴⁹ *Yeni Adana*, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: Satır,", (4 Ocak 1972), 5.

¹¹⁵⁰ *Yeni Adana*, "CHP İl Kongresi'ne 2 Gün Kaldı: Merkez İlçe Yönetim Kurulu Bildiri Yayınlandı", (7 Ocak 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: CHP İl Kongresi'ne 2 Gün Kaldı", (7 Ocak 1972), 5.

parti kanununa uygun olduğunu belirtmiştir.¹¹⁵¹ İnönü'nün bildirisinin ardından bir daha bildiri yayınlayan CHP Adana İl Teşkilatı, yapılacak olan kongrenin CHP'ye uygun bir biçimde gerçekleştirileceği ve kongrenin bir bütünlük içinde yapılmasının istenmesi¹¹⁵² bir önceki bildiriyle taban tabana zıt bir görüşün savunulduğunun göstergesidir.

Bu çekişmelerin ardından Satır-Ecevit çatışmasının ilk çekişmesi CHP Adana İl Kongresi'nde yaşanmıştır.¹¹⁵³ Adana Kemal Satır'ın memleketi olması nedeniyle Satırcılar bu kongreden umutludur.¹¹⁵⁴ Bu düşünceler ışığında 9 Ocak 1972 tarihinde toplanan Adana CHP İl Kongresi'nde¹¹⁵⁵ kongre başkanı olarak Satırcıların adayı Melih Kemal Küçüktepepınar seçilmiştir.¹¹⁵⁶ Seçimin ardından okunan İnönü'nün mesajında, Bülent Ecevit'in hedefinde Genel Başkan'ın yer aldığı, CHP'de kanunsuz hiçbir eyleme izin verilmeyeceği belirtilmiştir.¹¹⁵⁷ Kongrede bir konuşma yapan Satır, 12 Mart sonrasında rejimin ayakta kalabilmesi için CHP'nin büyük fedakârlıklar yaptığını iddia etmiştir.¹¹⁵⁸ Milliyet gazetesinin 10 Ocak 1972 tarihli haberinde Kemal Satır'ın İnönü'nün etrafında birleşen partililer yerine Satırcı-Ecevitçi diye ayrıştırmaya gidildiğini ifade etmesi¹¹⁵⁹ İnönü'nün mesajıyla örtüşen bir konuşma yaptığının ispatıdır. Ayrıca bu kongrede Satır'ın vermiş olduğu bir soru önergesinde *ortanın solunu* kaldıracaklarını belirtmesi üzerine Orhan Kabibay Atatürkçülüğü savunan bir konuşma yapmıştır.¹¹⁶⁰ Kemal Satır'ın bu önergesine baktığımız zaman, ısrarla *İnönü'nün ortaya koyduğu ortanın solu* savunusundan vazgeçmesi ve İnönü'nün de buna ses çıkarmaması artık *ortanın solundan* vazgeçildiğinin bir işaretidir. Yeni Adana gazetesinin 10 Ocak 1972 tarihli haberine göre İnönü'nün propagandasına rağmen Ecevitçilerin adayı olan Emin Bilen Tümer Adana CHP

¹¹⁵¹ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 227.

¹¹⁵² *Yeni Adana*, "C.H.P. Bildiri Düellosu Devam Ediyor: Dün Adana İl Yönetim Kurulu Görüşünü Açıkladı", (8 Ocak 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: C.H.P. Bildiri Düellosu", (8 Ocak 1972), 5.

¹¹⁵³ Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 283.; Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 276.

¹¹⁵⁴ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 513.; Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 278.

¹¹⁵⁵ *Yeni Adana*, "Kulis- İddia- Bildiri- İtham- Dedikodu Düellosu Bitiyor: CHP İl Kongresi Bugün Yapılıyor: Adaylar Güven ve Tümer Eşit Şansta Görülüyor", (9 Ocak 1972), 8.; *Yeni Adana*, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: C.H.P. İl Kongresi", (9 Ocak 1972), 5.

¹¹⁵⁶ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 279.

¹¹⁵⁷ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 514-515.

¹¹⁵⁸ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 281.

¹¹⁵⁹ *Milliyet*, "Adana İl Kongresini Ecevitçiler Kazandı", 10 Ocak 1972, s.9.

¹¹⁶⁰ Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 284-285.

İl Başkanı olması kurultayda yaşanacakların bir sinyalidir.¹¹⁶¹ Böylelikle Satırcılar Adana'da büyük bir hezimete uğramışlardır.¹¹⁶² Bu hezimette Hikmet Çetinkaya'ya göre Süleyman Genç'in de katkısı olmuştur.¹¹⁶³ 12 Ocak 1972 tarihinde Ankara'ya dönen Satır, yaptığı açıklamada kongrede seçimlerin kimin kazandığının bir önemi olmadığını ve artık CHP'de birlik içinde çalışmak gerektiğini vurgulaması¹¹⁶⁴ yenilgiyi şimdilik hazmettiğinin göstergesidir. Orhan Tokatlı'nın 15 Ocak 1972 tarihli makalesine baktığımız zaman da İnönü'nün Ecevit'in karşısına Kemal Satır'ı çıkaramayacağını anladığı yorumunun yapılması ile¹¹⁶⁵ İnönü'nün Kemal Satır'dan ümidi kestiği anlaşılmıştır.

Ancak 23 Ocak 1972'de yapılacak CHP Ankara İl Kongresi öncesi bir demeç veren Satır;¹¹⁶⁶ Ecevitçilerin halka inme iddialarının doğru olmadığını, parti içinde bir fikir değil bir yöntem mücadelesi bulunduğunu belirtmiştir. Kemal Satır, parti içinde doğru işleyen bir mekanizmanın olmaması halinde partinin itibarsızlaşacağını, parti içi çekişmenin sonucunda halkın gözünde memleketi CHP'nin idare edemeyeceği imajının yaratılacağını iddia etmiştir. Bu konuşmasında *halka inmek* teriminin Ecevitçiler tarafından anlaşıldığı gibi ön seçimi kaldırmamak karşılığında halkın onlara bel bağlayacağını umduklarını belirten Kemal Satır, *halka inen ve inmeyen* tabirini kabul ettiğini belirtmesi¹¹⁶⁷ çekişmenin daha da ateşleneceğinin göstergesidir. Ancak Milliyet gazetesinin 25 Ocak 1972 tarihli haberine göre Ankara İl Kongresi sonuçları hakkında hem Satır hem de Ecevit konuşmak istememesine rağmen Kemal Satır'ın daha sonra İnönü ile konuşacağını ifade etmesi¹¹⁶⁸ hâlâ İnönü'den ümitli olduğunu göstermiştir. Milliyet gazetesinin 23 Ocak 1972 tarihli haberine göre de Hatay'ın Dört Yol ilçesindeki CHP Kongresi'ni Satırcılar kazanarak CHP İlçe

¹¹⁶¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Bildiri Düellosu Devam Ediyor: Dün Adana İl Yönetim Kurulu Görüşünü Açıkladı", (8 Ocak 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Adana İl Kongresini "İnönü'ye Rağmen" Ecevitçiler Kazandı: Yeni Başkan Emin Bilen Tümer" "Parti Tüzüğüne ve Seçim Beyannamesine Uymayanlar CHP'de Barınamayacaklardır", (10 Ocak 1972), 8. ; *Milliyet*, "Adana İl Kongresini Ecevitçiler Kazandı", (10 Ocak 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Sosyal Hizmetler ve Romanlar: Yeni Başkan Emin Bilen Tümer", (10 Ocak 1972), 7.; *Yeni Adana*, "Sosyal Hizmetler ve Romanlar: Kurultay Provası Adana'da Yapıldı", (10 Ocak 1972), 7.

¹¹⁶² Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 285.

¹¹⁶³ Hikmet Çetinkaya, "Genç, Satır'a 35 Oyla Satır, Atmış", (Seçim Anıları), *Cumhuriyet*, (20 Mayıs 1977), 7.

¹¹⁶⁴ *Yeni Adana*, "Dün Ankara'ya Giden Satır, "Mühim Olan Birlik ve Beraberliktir" Dedi", (13 Ocak 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Sosyal Hizmetler ve Romanlar: Satır", (13 Ocak 1972), 7.

¹¹⁶⁵ Orhan Tokatlı, "İnönü Ecevit'e Alternatif Arıyor", *Milliyet*, (15 Ocak 1972), 1.

¹¹⁶⁶ *Milliyet*, "Satır, "CHP İçinde Kıyasıya Mücadele Var", (23 Ocak 1972), 1.

¹¹⁶⁷ *Milliyet*, "Satır", (23 Ocak 1972), 9.

¹¹⁶⁸ *Milliyet*, "Kırıkoğlu: İnönü'ye", (25 Ocak 1972), 9.

Başkanlığına Hüseyin Veisoğlu'nun seçilmesi¹¹⁶⁹ Satırcılar için küçük bir kazanımdır.

83'ler Hareketinde yer alan ve grubun diğer üyeleriyle Şubat 1972'de seçim tarihi konusunda anlaşılamayan Hüdayi Oral-Muammer Ertem'in başını çektiği *Üçüncü Dünyacılar Hareketi* doğmuştur. Hem Satırcıların hem de Üçüncü Dünyacıların Olağanüstü Kurultay istemleriyle İnönü her iki gruba da yakın durma kararı almıştır.¹¹⁷⁰ Yeni Adana gazetesinin 6 Şubat 1972 tarihli haberine göre CHP Ortak Grubu'na katılan Kemal Satır'ın sadece İnönü'nün konuşmasını dinlediğinin bildirilmesine rağmen¹¹⁷¹ 7 Şubat 1972 tarihli Cumhuriyet gazetesine baktığımız zaman, Satır'ın da bir konuşma yaptığının anlaşılması¹¹⁷² Yeni Adana gazetesinin Ecevitçilerin tarafında olduğu göstermiştir. Satır, konuşmasında Ecevit'in çelişkiler içinde bulunmasından dolayı partinin bu halde olduğunu belirttikten sonra CHP'nin daha öncede birtakım fikir ayrılıkları yaşamasına rağmen bu kadar gerilmediğini iddia etmiştir.¹¹⁷³ Kemal Satır'a göre Ecevit'in 12 Marta karşı çıkması AP'nin işine yaraması da onun tutarsızlığına bir örnek oluşturduğunu ifade etmesi¹¹⁷⁴ 12 Mart süreci incelendiğinde doğru bir tespit olmadığı görülmüştür. Yaşanan bu süreci değerlendiren Fikret Otyam'a göre İnönü'nün gruptaki konuşmasında Bülent Ecevit'i hedef olarak göstermesini Ecevit'e karşı olanları sevindirdiğini iddia etmesi¹¹⁷⁵ isim vermese de Satırcıları kastetmiştir. 8 Şubat 1972 tarihinde de devam eden ve Satır'ın dinleyici olarak katıldığı Ortak Grup toplantısında Bülent Ecevit, İnönü'ye cevap vererek kendisine yöneltilen suçlamaları kabul etmemiştir.¹¹⁷⁶ Bu durum Ecevit'in Genel Başkan'a karşı çıktığının ispatıdır. Bu toplantıların ardından yayınlanan bildiride partide bir sorun ve¹¹⁷⁷ Satırcılar diye bir grubun olmadığı görüşünün partide hâkim olduğunun düşünülmesine

¹¹⁶⁹ *Milliyet*, "Dörtüyl'da Satırcılar Kazandı", (23 Ocak 1972), 9.

¹¹⁷⁰ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 517.; Kili, *1960-1975 Döneminde*, 299,306.

¹¹⁷¹ *Yeni Adana*, "CHP Ortak Grubu Toplandı: İnönü, Ecevit ve Arkadaşlarını Yerdî", (6 Şubat 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: İnönü, Ecevit ve Arkadaşlarını Yerdî", (6 Şubat 1972), 5.

¹¹⁷² *Cumhuriyet*, "CHP'deki Gelişmeler Eleştirildi: Satır, Ecevit'i Suçladı", (7 Şubat 1972), 1.

¹¹⁷³ *Cumhuriyet*, "CHP'deki Gelişmeler Eleştirildi", (7 Şubat 1972), 7.

¹¹⁷⁴ *Milliyet*, "Ortak Grupta Ecevit'e Çatıldı", (7 Şubat 1972), 1.; *Milliyet*, "Ortak Grupta", (7 Şubat 1972), 9.

¹¹⁷⁵ Fikret Otyam, "CHP Kulisi: Paşa'nın Kafası İyice Kızmışa Benziyor", *Cumhuriyet*, (7 Şubat 1972), 1,7.

¹¹⁷⁶ *Yeni Adana*, "CHP Ortak Grubu Toplandı: Ecevit İnönü'ye Cevap Verdi", (9 Şubat 1972), 1.;

Yeni Adana, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: Ecevit İnönü'ye Cevap Verdi", (9 Şubat 1972), 5.

¹¹⁷⁷ *Cumhuriyet*, "CHP Grubu Ara Bildirisi Yayınlandı", (10 Şubat 1972), 1.

rağmen¹¹⁷⁸ Satırcıların ayrı bir toplantı yapması¹¹⁷⁹ durumun hiç de bildirideki gibi olmadığının ispatıdır.

Artık açık bir biçimde İsmet İnönü'yü de karşısına aldığını anlayan Bülent Ecevit 14 Şubat 1972 tarihinde barış şartlarını öne sürmüştür. Bunlar parti politikasına uymayan hükümet politikalarını açıkça belirtip bu politikaları demokratik yöntemlerle değiştirmeye çalışmak, normal rejime dönüşü hızlandırmak için hükümetle partiler üstü temasları açıklığa kavuşturmadır. Ayrıca partide genel başkan ve genel başkanlığa en ufak bir saygısızlığa göz yummamak, partide kurulların yetkilerine olağanüstü hallerde dahi saygı göstermek, kurullar ve yöneticiler hakkında kanıtsız ithamlarda bulunmamaktır. Dahası yapılacak kurultaya şimdiden gölge düşürülmesinin engellemek, ordunun parti içinde bir tartışma konusu haline getirmemek, parti üyesi hiç kimseye demokrasiye aykırı davranmamak, normal rejime dönülmesi için bütün partililer tarafından çalışmak gibi şartlardır. Bu şartlar Satırcıları kızdırmıştır.¹¹⁸⁰ Bu şartların yayınlanmasından sonra 17 Şubat 1972'de toplanan CHP Ortak Grubu'nda konuşan Kemal Satır, GP'nin kurulmasıyla birlikte CHP'de istenmeyenlerin bu partiye itildiğini iddia etmiştir. Satır, keyfi bir yönetim olduğu bu yönetimden dolayı parti içinde kalmaya çalışan istenmeyenlerin Satırcı olarak nitelendirildiğini ve 12 Mart'tan önce güçlü olan CHP'nin şimdi bu gücünden eser kalmadığını belirtmiştir. Kemal Satır, kanunsuz toprak işgallerinin meşru gösterilemeyeceğini ve Şili'deki Marksist Allende'nin bile kanunlara daha saygılı olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸¹ Yayınlanan barış şartlarına ve Satır'ın konuşmasına baktığımız zaman, iki tarafın da birbirini parti içinde yok etmekten başka bir hedefleri olmadığı anlaşılmıştır. Aynı tarihli gazetelerde bu toplantıya İnönü'nün katılmadığı bildirilmiştir. Ayrıca gazetelere göre Kemal Satır, Ecevit'in Atatürk'e karşı cephe aldığını, Marksist Allende'nin bile toprak işgallerini savunmayacağını belirtmiştir. Satır'ın Ecevit'in 14 Şubat 1972'de yayınladığı şartlara değinerek kendisini taviz vermez bir konuma

¹¹⁷⁸ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 307.

¹¹⁷⁹ *Cumhuriyet*, "CHP Grubu", (10 Şubat 1972), 7.

¹¹⁸⁰ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 310-311.

¹¹⁸¹ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 317-318.

getirdiğini¹¹⁸² anlatmıştır. Kemal Satır'a göre Ecevit, kendi kendine yarattığı çelişkilerden dolayı ateşle oynamakta ve yapması gerekenin devlet nizamına sahip çıkmasıdır.¹¹⁸³ Bu konuşmaya baktığımız zaman, Satır tarafından Ecevit'e ciddi bir uyarı niteliğinde ifadelerde bulunduğu anlaşılmıştır.

CHP'de Satırcıların imza toplama düzeyine gelmemelerinden önce 18 Şubat 1972 tarihinde toplanan parti meclisinde Nermin Neftçi, Satırcıların diğer adı olan 83'lerle bir ilişkisinin olmadığını savunmuştur. 19 Şubat 1972'de toplanan Ortak Grup toplantısında konuşan Sezai Orkunt ise partide Satırcı-Ecevitçi-Üçüncü Dünyacı gibi ayrımların doğru olmadığını söylemiştir.¹¹⁸⁴ CHP'de oluşan bu duruma baktığımızda bazı partililerin saflarını belli etmekte bir sorun görmezken diğer partililerin de bundan rahatsız olması çekişmenin büyüklüğünü bir kez daha gözler önüne sermiştir. Her ne kadar parti içinde ayrılıklardan hoşlanmayanlar olsa da Kemal Satır ve Bülent Ecevit için durum ortak bir noktada uzlaşmaktan uzak görüldüğü 20 Şubat 1972 tarihinde toplanan grupta anlaşılmıştır. Burada doğu illeri gezisi hakkında bir konuşma yapan Satır'a cevap veren Bülent Ecevit, Satır'ın bu konuyu çarpıttığını belirttikten sonra diğer ithamların da doğru olmadığını savunmuştur.¹¹⁸⁵ Parti içindeki çekişmeleri tabana yaymanın zamanının geldiğini düşünen Kemal Satır, 28 Şubat 1972'de parti içindeki tedirginlikleri gidermek için genel merkez yöneticilerini radyo ve televizyonda açık oturuma davet etmiştir.¹¹⁸⁶ Satır'a göre genel merkez yöneticilerinin kendilerince devrimci eylemlerde bulunmalarından dolayı¹¹⁸⁷ açıkça taraf tutarak hoşlarına gitmeyen kurulları görevden uzaklaştırmışlar ve böylece partiye yeni bir şekil vermeye çalışmışlardır. Bu açık oturumda üniversite, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay'dan oluşan üyeler karşısında partinin durumunu tartışmanın en doğrusu olduğunu söylemesi üzerine CHP İstanbul İl Başkanı Ali Topuz İstanbul adına bu tartışmaya katılacağını

¹¹⁸² *Milliyet*, "Ortak Grup'ta Satır, Ecevit'i İtham Etti", (18 Şubat 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır ve Oral Ecevit'e Çattılar", (18 Şubat 1972), 7.; *Milliyet*, "Ortak Grup'ta", (18 Şubat 1972), 9.; *Cumhuriyet*, "Satır ve Oral Ecevit'e Çattılar", (18 Şubat 1972), 1.

¹¹⁸³ *Yeni Adana*, "Kemal Satır: 'Ecevit Ateşle Oynuyor' Dedi", (18 Şubat 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır 'Ecevit Ateşle Oynuyor' Dedi", (18 Şubat 1972), 6.

¹¹⁸⁴ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 320-322.

¹¹⁸⁵ *Milliyet*, "Ortak Grupa Genel Görüşme Bitti: CHP Ortak Grubu İnönü'nün Yanında Olmaya Kararlı", (20 Şubat 1972), 11.

¹¹⁸⁶ *Cumhuriyet*, "Satır, CHP Merkez Yöneticilerini Açık Oturuma Çağırıldı", (28 Şubat 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır, Merkez Yöneticilerini Açık Oturuma Çağırıldı", (28 Şubat 1972), 1.

¹¹⁸⁷ *Cumhuriyet*, "Satır,", (28 Şubat 1972), 7.

bildirilmesi¹¹⁸⁸ teşkilatın da böyle bir şey istediğinin göstergesidir. 30 Mart 1972’de kendisini ziyaret eden Kemal Satır’dan Satırcıların İnönü’ye karşı harekete geçeceğini öğrenmiştir.¹¹⁸⁹ Bundan sonra Milliyet gazetesinin 31 Mart tarihli haberinde Satır’ın partide yaşanan olaylar karşısında izlenen politikaların yanlışlığı hakkında İnönü’ye bir muhtıra verdiğinin açıklanması ile¹¹⁹⁰ Kemal Satır ve İnönü arasında iplerin gerilmekte olduğu anlaşılmıştır. Aynı gün mecliste bir kavga yaşanmıştır. Kavganın ardından Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı bir bildiri yayınlarak CHP’de bir kanadın askeri savcı ve mahkemelere tecavüzlerde bulunulmasına rağmen bu kurumların Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda görev yaptığı bildirilmiştir. Bu bildiriye İstanbul, Eskişehir, İzmir, Diyarbakır ve Adana Sıkı Yönetim Komutanlıklarının da katılması üzerine CHP Genel Sekreteri Kamil Kırkoğlu’nun hükümetten çekilme kararına Satır karşı çıkmıştır.¹¹⁹¹

2 Nisan 1972’de ise Kemal Satır, CHP yöneticilerinin yetkilerini kötüye kullanarak ortak grupta genel görüşme açılmasını istemiştir.¹¹⁹² Aynı gün Milliyet gazetesinin haberine göre Satır’ın olağanüstü kurultay için imza toplamaya başladığı, şimdilik 50 parlamenterin imza verdiği bildirilmiştir.¹¹⁹³ Bunu yeterli görmeyen Kemal Satır’ın delegelerden de imza topladığı iddia edilmiştir.¹¹⁹⁴ Yaşanan durum, muhtıranın gerçekliğini gözler önüne sererek eski delegelerin 1/5’inin imzasıyla olağanüstü kurultay hazırlıklarına başlanmasına yol açmıştır.¹¹⁹⁵ Böylelikle Satırcılar kurultayı eski delegelerle toplamayı düşünürken Merkez Yönetim Kurulu da geçmiş uygulamaları hatırlatarak yeni delegelerle bir kurultay yapılacağını belirtmiştir. Yeni delegelerin gelmesiyle birlikte Ecevitçilerin İnönü’den vazgeçmeyerek Satır’ı saf dışı bırakma planı yapmıştır. Ayrıca partinin geleneksel ellerde kalmasının önlenilebileceği planları

¹¹⁸⁸ *Milliyet*, “Satır,” (28 Şubat 1972), 11.

¹¹⁸⁹ Erim, *Günlükler II*, 1019.

¹¹⁹⁰ *Milliyet*, “Satır, İnönü’ye Muhtıra Verdi”, (31 Mart 1972), 9.

¹¹⁹¹ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler’in*, 355-357.

¹¹⁹² *Cumhuriyet*, “CHP’de Olağanüstü Kurultay İçin İmza Toplanıyor: Satır, Grupta Genel Görüşme İstedi”, (2 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP’de Olağanüstü Kurultay”, (2 Nisan 1972), 7.; *Yeni Adana*, “Çukurova’da Yurt’da Dünya’da: Satır, CHP’de Genel Görüşme Açılmasını İstedi”, (2 Nisan 1972), 5.

¹¹⁹³ *Milliyet*, “Olağanüstü Kurultay İçin Harekete Geçen Grubu 50 İmza Topladı: Satır, Ortak Grupta Genel Görüşme İstedi”, (2 Nisan 1972), 1.

¹¹⁹⁴ *Milliyet*, “Satır, Ortak Grupta”, (2 Nisan 1972), 9.

¹¹⁹⁵ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 303.; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa’nın Son Yılları*, 292.

yapılmıştır.¹¹⁹⁶ İnönü baştan bu işi ciddiye almazken imzalar çoğalınca *manevi oğlum* diye hitap ettiği Kemal Satır'a destek vermeyi doğru bulmuştur.¹¹⁹⁷ İnönü-Kırıkoğlu çekişmesinin bir diğer sebebi olmuştur.¹¹⁹⁸ Milliyet gazetesinin 3 Nisan 1972 tarihli haberine göre, Satırcılara olağanüstü kurultay için imza vermek isteyen delegelerin onlara telefon ya da telgrafla ulaştığı iddia edilmiştir.¹¹⁹⁹ İmza toplama ve hükümetten çekilme konusunda açıklama yapan Satır, İnönü'den imza için onay alındığını, CHP'nin sorumluluk sahibi bir parti olarak hükümetten çekilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir.¹²⁰⁰ Kemal Satır'a göre imza toplama işi süratle devam etmekte olup olağanüstü kurultay için Antalya, Eskişehir, Bilecik, Gaziantep, Kastamonu, İzmir, Uşak, İstanbul ve Siirt teşkilatları imza vermiştir.¹²⁰¹ Bu durumda kendi seçim bölgesi olan Adana'nın Satırcıları tutmadığı anlaşılmıştır. Bu arada toplanacak olan imzalarla birlikte İnönü'ye verilecek dilekçe de açıklanmıştır. Açıklanan dilekçede, partinin hiç olmadığı kadar ağır bir bunalım yaşadığı belirtilerek CHP'nin çizgisinde yaşanan sapmanın partiyi güç durumda bıraktığı ifade edilmiştir.¹²⁰² Bu da CHP'yi güvensiz hale getirmiştir. Bundan dolayı olağanüstü kurultay toplanarak partiyi yeniden Atatürkçü temellere oturtmanın gerektiği iddia edilmiştir.¹²⁰³ Dilekçe incelendiğinde, Satırcıların hazırlıklı olduğu görülmüştür.

Ancak sadece imza toplamakla yetinmeyen Kemal Satır, parti içi sorunları görüşmek üzere Kemal Demir ile birlikte genel görüşme önergesi vermiş olup bu önergenin bu hafta içinde karara bağlanacağı anlaşılmıştır.¹²⁰⁴ Kurultay için toplanan imzalar konusunda da açıklama yapan Satır, toplanan imzaların sayısını bilmediğini ve bu konuyla İzmir Senatörü Necip Mirkelâmoğlu'nun ilgilendiğini

¹¹⁹⁶ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 303, 313.

¹¹⁹⁷ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birlir'in*, 378.; Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 526.

¹¹⁹⁸ Altuğ, *Umutun Tükenişinde*, 215.

¹¹⁹⁹ *Milliyet*, "CHP'de Durum: Satırcılar Kurultay Hazırlığına Girişti", (3 Nisan 1972), 1.

¹²⁰⁰ *Milliyet*, "Satırcılar, Kurultay", (3 Nisan 1972), 11.; *Yeni Adana*, "Satır, Gerçek CHP'liler Sorumluluk Duygusundan Yoksun Değildirler", (3 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Kamil Kırıkoğlu'nun "Bakanları Çekme" Demeci Sert Tepki Yarattı: CHP'de Olağanüstü Kurultay Gerçekleşiyor", (3 Nisan 1972), 1.

¹²⁰¹ *Yeni Adana*, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: Kemal Satır", (3 Nisan 1972), 5.; *Cumhuriyet*, "Gerekçe", (3 Nisan 1972), 7.

¹²⁰² *Cumhuriyet*, "Olağanüstü Kurultay İstemenin Gerekçesi: "CHP'yi Sorumluluğunu Bilen Parti Haline Getirmek", (3 Nisan 1972), 1. :

¹²⁰³ *Cumhuriyet*, "Gerekçe", 7.

¹²⁰⁴ *Yeni Adana*, "Dr. Satır'ın "Genel Görüşme" Önergesi İçin CHP Ortak Grubu Perşembe Günü Toplanıyor", (4 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır'ın Önergesi Perşembeye Görüşülecek", (4 Nisan 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: Dr. Satır", (4 Nisan 1972), 5.

belirtmiştir.¹²⁰⁵ Konuşması incelendiğinde, iş takibinde Satır'ın yetersiz olduğu görülmüştür. Aynı tarihli Cumhuriyet gazetesinde Kemal Satır'ın kaleme aldığı *CHP'de Bunalım* adlı kitabın tanıtımı yapılmıştır.¹²⁰⁶ Kitapta, son dönemde CHP'de yaşanan sıkıntıların gözler önüne bir kez daha serildiği anlaşılarak bunların hepsinin Bülent Ecevit'in tutum ve davranışlarından kaynaklandığı iddia edilmiştir.¹²⁰⁷ Bu kitaba baktığımız zaman, Kemal Satır'ın her ne kadar kendine ve teşkilata güvense de düşüncelerini bir kez de yazıyla anlatmak istediği öngörülmüştür. Milliyet gazetesinin 6 Nisan 1972 tarihli haberine göre Satır'ın önergesi gündeme alınıp¹²⁰⁸ görüşülerek 59'a karşı 62 oyla kabul edilmiştir.¹²⁰⁹ Fakat Yeni Adana gazetesinin 7 Nisan 1972 tarihli haberine göre, bu önergenin parti içi sorunlardan çok Ordu/Ünye'de yaşanan olaylarla ilgili olduğunun belirtilmesi¹²¹⁰ parti içinde bir sorun olmadığı algısına yol açmıştır. Ancak aynı tarihli Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde yer alan Kemal Satır'ın konuşmasına baktığımız zaman Satır, CHP içinde yaşanan kargaşanın *Yeni Tarihi Akım*'dan kaynaklandığını iddia ederek yöneticilerin partiye rastgele kayıt yaparak CHP'nin adını Ordu olaylarına karıştırılmasına zemin hazırlandığını belirtmiştir. Böylelikle partinin adının olmadık işlerle anıldığını ifade etmiştir.¹²¹¹ Yapılan açıklamaya göre, durum sadece Ordu olayından ibaret değildir. Aynı gün imza konusunda bir açıklama yapan İzmir Senatörü Necip Mirkelamoğlu, şimdiye kadar 75 imza topladıklarını, imza verenlerin başında Kemal Satır ve onun seçim bölgesi olan Adana'nın isminin geçtiğini ifade etmiştir.¹²¹² Fakat Yeni Adana gazetesinin 8 Nisan 1972 tarihli haberine göre imza toplama işinde Satır'ın yer almaması¹²¹³ şaşırtıcıdır.

Cumhuriyet gazetesinin 9 Nisan 1972 tarihli haberine göre CHP Ortak Grubu'nda Kemal Satır'ın önergesi görüşülürken aynı tarihli Yeni Adana

¹²⁰⁵ *Milliyet*, "Satır'ın Önergesi", (4 Nisan 1972), 9.

¹²⁰⁶ *Cumhuriyet*, "CHP'deki Bunalım", (4 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP'deki Bunalım", (4 Nisan 1972), 7.

¹²⁰⁷ Ayrıntılar için bkz: Kemal Satır, *C.H.P. 'de Bunalım*, Ankara: Nüve Matbaası, Haziran 1972.

¹²⁰⁸ *Milliyet*, "AP, CHP ve DP Son", (6 Nisan 1972), 9.

¹²⁰⁹ *Milliyet*, "CHP'de Tartışma: Satır'ın Önergesi 3 Oy Farkla Kabul Edildi", (7 Nisan 1972), 1.

¹²¹⁰ *Yeni Adana*, "CHP Ortak Grubu Toplandı: Satır'ın Genel Görüşme İsteği Kabul Edildi", (7 Nisan 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: Satır", (7 Nisan 1972), 5.

¹²¹¹ *Cumhuriyet*, "Kemal Satır'ın Önergesi Kabul Edildi", (7 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır'ın Önergesi", (7 Nisan 1972), 9.; *Cumhuriyet*, "Satır'ın Önergesi", (7 Nisan 1972), 7.

¹²¹² *Cumhuriyet*, "CHP'de Olağanüstü Kurultay İstemini 75 Parlâmenterin İmzaladığı Açıklandı", (8 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP'de", (8 Nisan 1972), 7.

¹²¹³ *Yeni Adana*, "CHP Kurultayı Kulisi Adana'da da Devam Ediyor: Fazıl Güleç Dün İmza Topladi", (8 Nisan 1972), 1.

gazetesinde Satır'ın yurt gezisine çıkacağına duyurulması¹²¹⁴ genel merkezde yapılacak bir şey kalmadığının göstergesidir. Bu arada ortamı yumuşatmak isteyen İsmet İnönü, 9 Nisan 1972 tarihinde Çanakkale CHP İl Kongresi'ne gönderdiği mesajda CHP'nin demokrasiyi yerleştirmek için çok uğraşmışsa da hep dışarıdan engellendiğini belirterek parti içi çekişmenin sadece CHP'ye zarar verdiğini ifade etmesi¹²¹⁵ Satır'a ciddi bir uyarıdır. İnönü'nün bu uyarısına rağmen Yeni Adana gazetesinin 10 Nisan 1972 tarihli haberinde imza toplama işinin hızla devam edilerek imzanın eski delegelerden toplanmasının ileride parti içinde hukuki bir soruna dönüşebileceği yorumunu yapılmıştır.¹²¹⁶ Milliyet gazetesinin 11 Nisan 1972 tarihli haberinde ise Kemal Satır, imza toplama işinin bugün yarın bitmesi halinde hemen verilmeyeceğini, bunun için bir tarih belirleneceğini söylemesi¹²¹⁷ dikkat çekicidir. Milliyet gazetesinin 12 Nisan 1972 tarihli haberinde İnönü'nün kurultayda taraf tutmadığını ifade etmesine rağmen toplanan imzaların 290'ı bulduğunu açıklayan Satır, toplanacak Kurultay'ın çalışmaları hakkında bilgi verebilmesi¹²¹⁸ İnönü'nün el altından Kemal Satır'ı desteklediğinin işaretidir. Ayrıca ortak grupta Satır'ın önergesinin görüşülmesine 13 Ocak 1972'de başlanacağı duyurulmuştur.¹²¹⁹ Fakat belirtilen tarihte toplantı çağrısını İnönü yapmışsa da bu toplantı gerçekleşmemiştir.¹²²⁰

Toplantının yapılamamasına rağmen imza toplama konusu öngörüldüğü gibi parti içinde yeni sorunlara yol açmıştır. Satırcıların eski delegelerden imza toplamasını tüzüğe aykırı bulan teşkilat imza toplama işinin il ve ilçe kongrelerinin yapılmasından sonra olması konusunda hemfikir olması¹²²¹ Satırcıların toplanacak olan kurultayda ellerinin bir hayli zayıf olacağını

¹²¹⁴ *Cumhuriyet*, "CHP Grubunda Genel Görüşme Var", (9 Nisan 1972), 5.; *Yeni Adana*, "Satır, Yurt Gezisine Çıkıyor", (9 Nisan 1972), 1.

¹²¹⁵ *Cumhuriyet*, "İnönü, Parti İçin Çekişme, Demokrasi İçin Zararlı" Dedi", (10 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü", (10 Nisan 1972), 7.

¹²¹⁶ *Yeni Adana*, "CHP Olağanüstü Kurultay Çalışmaları Devam Ediyor: Adana'da İmza Eski Delegelerden Toplanıyor: Kanunun Hukuki Bir Sorun Olarak Ortaya Çıkması Beklenmektedir", (10 Nisan 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: CHP Olağanüstü Kurultay Çalışmaları", (10 Nisan 1972), 5.

¹²¹⁷ *Milliyet*, "CHP'de İmza Toplama İşlemi Yarın Bitiyor", (11 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "CHP'de İmza Toplama", (11 Nisan 1972), 9.

¹²¹⁸ *Milliyet*, "İnönü Kurultayı Toplama Konusunda Taraf Tutmuyor", (12 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "İnönü", (12 Nisan 1972), 9.

¹²¹⁹ *Milliyet*, "Genel Görüşme Yarın Başlıyor", (12 Nisan 1972), 9.

¹²²⁰ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 379-380.

¹²²¹ *Yeni Adana*, "CHP'de Kurultay Münakaşası Devam Ediyor: Satırcılar Eski Delegelerin İmza Koymasını Tüzüğe Uygun Buluyor", (13 Nisan 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Satırcılar Eski Delegelerin", (13 Nisan 1972), 5.

göstermiştir. İmza toplama işinin yersiz olduğunu söyleyen Kamil Kırıkoglu'nun aksine Necip Mirkelamoğlu imza sayısının 350'ye ulaştığını, gerekirse kurultay masraflarını Satırcılar olarak kendi ceplerinden karşılayacaklarını iddia etmesi Satırcıların kararlılığının bir ispatı olsa da İnönü'nün bu konu hakkında sessizliğini koruması¹²²² şaşırtıcıdır.

Toplantının yapılamamasının ardından gazetelerde Satırcılar, Ecevitçilerin üyeleri tarafından telefonla aranarak toplantının yapılmayacağına dair yanlış bilgi verilmiştir.¹²²³ Bunun üzerine İnönü Merkez Yönetim kuruluna kızmıştır. Satır ve ekibi de İnönü'yü yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Her ne kadar İnönü Merkez Yönetim Kuruluna kızmış olsa da parti meclisi ve teşkilatı İnönü'nün yanında Ecevit'i görmek istediğini yapılan anketlerde göstermiştir.¹²²⁴

Nihayet toplanan imzalar 16 Nisan 1972 tarihinde saat 12.00'de Pembe Köşk'te Kemal Satır tarafından İnönü'ye teslim edildikten sonra¹²²⁵ Satır bir açıklama yaparak imza toplama kampanyasının partinin yararına olduğunu ifade etmiştir. Satır, teşkilatında bu girişimi olumlu karşıladığını iddia etmiştir.¹²²⁶ Aynı gün CHP Genel Sekreteri Kamil Kırıkoglu bir açıklama yaparak parti içi sorunların 18 Nisan 1972'de görüşülerek parti içindeki bu başıbozukluğa son verileceğini belirtmiştir.¹²²⁷ Kırıkoglu'nun açıklaması Satırcılar için ağır bir ithamdır. Aynı gün Ecevitçiler de kurultayın olağan tarihinde toplanmasında ısrarcı olmuşlardır.¹²²⁸ 17 Nisan 1972 tarihli gazetelere baktığımız zaman, imzaları teslim alan İnönü kurultayı toplama kararını açıklamıştır.¹²²⁹ Satır da hiçbir parti organının bu daveti geçemeyeceğini ve kurultayın yeni seçilen veya seçilmekte olan delegelerle değil 20. Kurultay delegeleriyle toplanacağını

¹²²² *Milliyet*, "CHP'de Genel Görüşme Bugün", (13 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "CHP'de", (13 Nisan 1972), 9.; *Cumhuriyet*, "İnönü Tarafsız Kalacağı Haberi İçin Konuşmadı", (13 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü", (13 Nisan 1972), 7.

¹²²³ *Milliyet*, "Ecevitçiler Girmeyince CHP Grubu Toplanamadı", (14 Nisan 1972), s.1.; *Yeni Adana*, "CHP'de Genel Görüşme Yapılamadı: Ekseriyet Sağlanamadı", (14 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "Ecevitçiler", (14 Nisan 1972), 9.; *Yeni Adana*, "CHP'de Genel Görüşme Yapılamadı", (14 Nisan 1972), 5.

¹²²⁴ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 294-295, 297-298.

¹²²⁵ *Milliyet*, "Kurultay İçin Bugün İnönü'ye Başvuruluyor", (16 Nisan 1972), 1.

¹²²⁶ *Milliyet*, "Kurultay İçin", (16 Nisan 1972), 9.

¹²²⁷ *Cumhuriyet*, "Kurultay Müracaatı Bugün Yapılıyor", (16 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Kurultay", (16 Nisan 1972), 9.

¹²²⁸ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 293.

¹²²⁹ *Yeni Adana*, "İnönü 'Kurultay'ı Toplayacağını Dedi", (17 Nisan 1972), 1.

söylemiştir.¹²³⁰ Bu durum Kemal Satır'ın hem genel merkeze hem de oluşan parti teşkilatına güvenmediğinin göstergesidir. Aynı tarihli Cumhuriyet gazetesinde ise Satır'ın kurultay tarihi için 12 Mayıs 1972'yi önermesi¹²³¹ parti teşkilatına duyduğu güvensizliğin bir başka örneğidir.

18 Nisan 1972 tarihinde olağanüstü kurultayı görüşmek için parti meclisini topladığında Ecevitçiler, yeni delegelerle Kurultay'ın yapılmasını isterken Satırcılar bir önceki kurultay delegelerini istemiştir.¹²³² Bu durumda 43 CHP İl Başkanı ortak bildiri yayınlarak Satırcıları kınamıştır. Bu toplantıda Bülent Ecevit kurultayın toplanma yeri ve saati konusu Satırcılara karşı çıksa da İnönü bu konuda ortak bir yol bulacağı konusunda Ecevit'i ikna etmiştir.¹²³³ Ecevitçilere göre bir toplantı yapılacaksa sıkıyönetimden uzak bir yerde toplanmasını istenmişse de İnönü bunu doğru bulmamıştır.¹²³⁴ Orhan Birgit de toplanan imzaların CHP'liler tarafından atılmadığını belirterek duruma başka bir bakış açısı getirirken Tefik Dikmen İleri de partinin Satırcıların eline geçmesi halinde CHP'nin Said-i Nursi çizgisine geleceğini iddia etmiştir.¹²³⁵ Bu durumda görüş ayrılıklarını gideremeyen İnönü'nün parti meclisini terk etmesine rağmen kurultayın 5 Mayıs 1972'de toplanmasına karar verilmesi¹²³⁶ partinin İnönü olmadan da karar alabildiğinin göstergesidir. Ayrıca alınan kararın Kemal Satır'a da bir faydası olmayacaktır. 20 Nisan 1972 tarihinde ise Cumhuriyet gazetesine göre Ecevitçiler engellemezse CHP Ortak Grubu'nun toplanacağı düşünülmesine rağmen Ecevitçiler de her ne olursa olsun gerekli çoğunluğun sağlanamayarak Satır'ın Ünye olayları hakkındaki genel görüşme isteğinin gerçekleşmeyeceği konusunda hemfikir olmuşlardır.¹²³⁷ Aynı tarihli Milliyet gazetesinde yer alan

¹²³⁰ *Milliyet*, "CHP Meclisinin Yarımki Olağanüstü Toplantısında: Kurultay Tarihi Tesbit Ediliyor", (17 Nisan 1972), 1.; *Yeni Adana*, "İnönü 'Kurultayı Toplayacağım, Dedi", (17 Nisan 1972), 5.

¹²³¹ *Cumhuriyet*, "Satır, Kurultay İçin 12 Mayıs'ı Önerdi", (17 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır, Kurultay İçin", (17 Nisan 1972), 7.

¹²³² *Milliyet*, "CHP Parti Meclisi Bugün Toplanıyor: Kurultay Delegeleri İçin İki Ayrı Görüş Var", (18 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "Kurultay Delegeleri İçin", (18 Nisan 1972), 9.

¹²³³ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 383-386, 402-404, 415.

¹²³⁴ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 527.

¹²³⁵ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 390, 394-396.

¹²³⁶ *Cumhuriyet*, "İnönü, Kurultay'ın 20'nci Kurultay Delegeleriyle Toplanmasını Öngörüyor: İnönü CHP Parti Meclisini Terketti", (19 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü CHP Parti Meclisini Terketti", (19 Nisan 1972), 7.; *Milliyet*, "CHP Kurultayı 5 Mayıs'ta Toplanıyor", (19 Nisan 1972), 11.

¹²³⁷ *Cumhuriyet*, "Ecevitçiler Katılırsa CHP Ortak Grubu Bugün Toplanacak", (20 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Ecevitçiler", (20 Nisan 1972), 7.; *Milliyet*, "Ecevitçiler Engellemezse Ortak Grup'ta Satır'ın Önergesi Tartışılacak", (20 Nisan 1972), 1.

Kemal Satır röportajına baktığımız zaman, Ecevitçilerin düşüncesinin tabanda olumlu bir karşılığı bulunmadığına kanıt olarak toplanan imzaları göstermiştir.¹²³⁸ Bu durumda Satır'ın kendine fazla güvendiği görülmüştür. 21 Nisan 1972'de Kemal Satır'ın önergesini kendi isteği ile geri aldığı haberi yer almasına rağmen Cumhuriyet gazetesi haberine göre de Satır'ın önergesini İnönü'nün direktifiyle geri aldığı ve buna zaten olağanüstü kurultayın toplanacağını gerekçe gösterdiği iddia edilmiştir.¹²³⁹ Haberler incelendiğinde, çelişkili bir durum olduğuna işaret edilmektedir. Ancak aynı tarihli gazetede CHP içinde son yaşananları değerlendiren Fikret Otyam'a göre, ortak grupta çoğunluk sağlanarak kurultayın ne şekilde toplanacağını görüşüldüğü esnada Satırcılar dinleyiciye karşı çıkmıştır.¹²⁴⁰ Bu durum Satır hariç diğerlerinin pek de kendilerine güvenmediğinin kanıtıdır.

Bu yaşananlardan sonra Satırcılar ve Ecevitçiler arasında söz düellosu başlamıştır.¹²⁴¹ 21 Nisan 1972 tarihli Milliyet gazetesinde hem Satırcılar hem de Ecevitçiler kurultayı kendilerinin kazanacaklarını belirtmiştir.¹²⁴² Ayrıca hem Satırcılar hem de Ecevitçiler iddialarını bir adım daha ileri götürerek Satır ve taraftarlarının kurultayda 870 imza ile Ecevitçileri devirecekleri söylemine karşın Ecevit ve taraftarları da 900 oy alacaklarını ifade etmiştir.¹²⁴³ Böylelikle parti içi hararetlenmiştir. Bu hararetli ortama başından beri Ecevitçi olan Kamil Kırkoğlu da katılarak 23 Nisan 1972 tarihinde yaptığı basın toplantısında Genel Başkan İsmet İnönü'yü tüzüğe uymadığı gerekçesiyle suçlayarak kendilerinin yasal yollara başvurmaktan başka çare kalmadığını belirtmiştir. Kırkoğlu'na göre Satırcıların hedefi CHP içinde karışıklık çıkartmaktır.¹²⁴⁴ Kamil Kırkoğlu'nun açıklamalarına kızan Kemal Satır, grubunu parti içi iktidarı elinde tutmak için kanunsuz işler yapanların karşısında ve Atatürkçü olarak

¹²³⁸ *Milliyet*, "Ortak Grup'ta", (20 Nisan 1972), 9.

¹²³⁹ *Milliyet*, "Satır, Genel Görüşme Talebini Kurultay Olacak Diye Geri Aldı", (21 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır,", (21 Nisan 1972), 9.; *Cumhuriyet*, "Satır, Önergesini Geri Aldı: CHP Kongreleri Ertelendi", (21 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır, Önergesini", (21 Nisan 1972), 7.

¹²⁴⁰ Fikret Otyam, "CHP'nin İşleri Arapsaçına Dönüyor", (Başkent Notları), *Cumhuriyet*, (21 Nisan 1972), 1,7.

¹²⁴¹ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 531.

¹²⁴² *Milliyet*, "20. Kurultay ve Bugün: Her İki Taraf Da "20 nci Kurultay Bizden" Diyor", (21 Nisan 1972), 1.

¹²⁴³ *Milliyet*, "Her İki Taraf Da", (21 Nisan 1972), 9.

¹²⁴⁴ *Yeni Adana*, "Genel Sekreter Basın Toplantısı Düzenledi: Kırkoğlu: "Genel Başkan Tüzüğe Uymamaktadır", (23 Nisan 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Genel Sekreter Kırkoğlu Basın Toplantısı Yaptı", (23 Nisan 1972), 5.

tanımlayarak genel merkezciileri *usta oyuncular* şeklinde nitelendirmesi¹²⁴⁵ kendince haklı bir yorumdur.

Bu karşılıklı atışmaların ardından Milliyet gazetesinin 25 Nisan 1972 tarihinde genel merkez karşı bir genelge yayınlamak¹²⁴⁶ tüzüğe bağılı olduğunu, delegelerin 3 Mayıs 1972'ye kadar kurultay bürosuna bir fotoğraf eşliğinde başvurarak giriş kartlarını almaları gerektiğini belirtmiştir. Yaşanan süreci değerlendiren Kemal Satır'a göre Genel Başkan İnönü tüzükte yer alan yetkilerini kullandığı ve bunu kurultayın huzurlu geçmesi için gerekli olduğunu ifade etmesi üzerine Kamil Kırıkoglu Satır'a cevap vererek artık Satır'ın malzemesinin kalmadığını iddia etmesi¹²⁴⁷ Kırıkoglu için hiç de yerinde bir eleştiri olmamıştır. Ancak 27 Nisan 1972 tarihine gelindiğinde Satır-Ecevit çekişmesinin sadece parti içinde kalmadığı, meclise de taşındığı görülmüştür. Siyasi Partiler Kanunu için parti meclisinde bir görüşme yapılacağını bildiren İnönü bu görüşmede kimseye baskı yapılmayacağını altının çizilmesinin ardından aynı tarihli Milliyet gazetesinde de Satır-Inönü görüşmesine yer verilmesine rağmen ayrıntıya girilmemesine¹²⁴⁸ bir anlam verilememiştir. Her ne kadar İnönü ortamı yumuşatmaya çalışarak parti içi sorunların dışarıya yansımamasını istemişse de 28 Nisan 1972 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre Siyasi Partiler Kanunu'nun mecliste Ecevitçiler tarafından engellenmesi için¹²⁴⁹ kulis faaliyetlerine başladığı haberi yer almıştır.

Olayların iyice çığırından çıktığını gören Genel Başkan İsmet İnönü bir bildiri daha yayınlamak kurultaya yeni seçilen delegelerin katılamayacağını ve kurultaya katılacak delegelerin de İnönü'nün imzasının olduğu kartı göstermeden kurultayın yapılacağı salona alınmayacağını ifade etmiştir.¹²⁵⁰ Parti teşkilatının

¹²⁴⁵ *Cumhuriyet*, "Satır, Genel Merkezciiler İçin, "Usta Oyuncular" Dedi", (24 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır,", (24 Nisan 1972), 7.

¹²⁴⁶ *Milliyet*, "Genel Merkezin Karşı Çıkması Üzerine Genel Başkan Genelge Yayınladı: İnönü: "Tüzüğe Bağılıyım Tebliğe Aynen Uyulacak", (25 Nisan 1972), 1.

¹²⁴⁷ *Milliyet*, "İnönü", (25 Nisan 1972), 9.

¹²⁴⁸ *Milliyet*, "İnönü Genel Merkezciilere Karşı İki, Genel Merkez De Satırcılara Karşı İki Bildiri Yayınladı: CHP Merkezinde İki Ayrı Karargâh Kuruldu", (27 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "CHP Merkezinde", (27 Nisan 1972), 9.

¹²⁴⁹ *Cumhuriyet*, "Ecevitçiler, Meclis'te Partiler Tasarısını Engellemeye Başladılar", (28 Nisan 1972), 1.

¹²⁵⁰ *Cumhuriyet*, "İnönü'nün İmzalı Kartını Taşıyanlar Kurultaya Girecek: Delegeler İçin İki Ayrı Bildiri Yayımlandı", (28 Nisan 1972), 1.; *Milliyet*, "İnönü: İmzam Yoksa Kart Geçmez", (28 Nisan 1972), 1.

bu durumu onaylamadığını bildirmesi¹²⁵¹ CHP'nin İnönü'ye de kazan kaldırdığının göstergesidir. Parti içinde bunlar olurken Kemal Satır, kurultay için çalışmalarına sadece parti merkezinde değil Stad Otel'in 707 ve 708 numaralı odalarında da devam ettirmiştir. Böylelikle kurultayı kendi ekibinin kazanmasıyla CHP'nin yeniden Atatürkçü temellere oturtulacağını söylemesi¹²⁵² yeni bir söylem geliştirilmediğinin bir kanıtıdır. Yeni Adana gazetesinin 29 Nisan 1972 tarihli haberine göre Stad Otelinde çalışmalarına başlayan Satır, gazetecilere taktik belirlemeye çalıştıklarını söylemesi¹²⁵³ nihayet kurultayı ciddiye aldıklarının ispatıdır.

Bu sırada Ecevitçiler de boş durmayarak İnönü'nün delege kararına karşılık Elazığ Mahkemesinin yeni delegeler lehine karar alınmasını sağlamışlardır. Bu kararın ardından bir açıklama yapan Kemal Satır, Ecevitçileri tüzük dışı davranmakla suçlayarak mahkemenin verdiği kararı bozdurmak için Yüksek Hâkimler Kuruluna başvuracaklarını söylemiştir.¹²⁵⁴ Satır'a göre Elazığ Mahkemesi bu kararı verirken CHP tüzüğüne bakmamıştır.¹²⁵⁵ Kemal Satır'ın bu açıklamalarına baktığımız zaman, tezini savunmak adına yargıyı da zan altında bıraktığı görülmüştür. Ancak 1 Mayıs 1972'de Stad Otel'de çalışmalarını sürdüren Satır, açıklamaların dozunu arttırarak bu kararın politik bir biçimde alındığını, bu nedenle kararı alan hâkim Mustafa Kutluk'un Yüksek Hâkimler Kuruluna şikâyet edildiğini belirtmiştir.¹²⁵⁶ Bülent Ecevit bir başka hamle yaparak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la görüşmüştür. Bunun ardından bir değerlendirme yapan Kemal Satır, bu konu hakkında bir bilgisi olmadığını belirtmiştir.¹²⁵⁷ Çünkü görüşme nedenini bilmediğini ifade etmesi¹²⁵⁸ Ecevitçileri iyi takip etmediğinin göstergesidir. Cumhuriyet gazetesinin 1 Mayıs 1972 tarihli haberine göre de Satırcılar bu günü kurultayda olabilecek muhtemel itirazlara

¹²⁵¹ *Cumhuriyet*, “Delegeler”, (28 Nisan 1972), 7.

¹²⁵² *Milliyet*, “İnönü: İmzam Olmadan”, (28 Nisan 1972), 9.

¹²⁵³ *Yeni Adana*, “Satır, “Taktiğimizi Tesbit Ediyoruz”, (29 Nisan 1972), 5.

¹²⁵⁴ *Cumhuriyet*, “Elâzığ Mahkemesi Kararı İçin Hâkimler Kuruluna Başvuruldu”, (30 Nisan 1972), 1.

¹²⁵⁵ *Cumhuriyet*, “Elâzığ Mahkemesi”, (30 Nisan 1972), 9.

¹²⁵⁶ *Milliyet*, “Satır: “Elazığ Asliye Hukuk Hâkim, Yüksek Hâkimler Kurulu'na Şikâyet Edildi”, (1 Mayıs 1972), 1.; *Milliyet*, “Satır,”, (1 Mayıs 1972), 11.; *Cumhuriyet*, “Satırcılar”, (1 Mayıs 1972), 7.

¹²⁵⁷ *Yeni Adana*, “Satır, “Sunay- Ecevit” Görüşmesi İçin “Bir Sözüm Yok” Dedi”, (1 Mayıs 1972), 1.

¹²⁵⁸ *Yeni Adana*, “Satır, [Sunay- Ecevit] ”, (1 Mayıs 1972), 5.

verilecek hukuki cevapları hazırlamakla uğraşırken¹²⁵⁹ Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Tunceli, Mardin, Erzincan ve Bingöl CHP teşkilatları Satırcıları eleştiren bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride CHP'nin ilkelerine ters düşen birtakım partililerin ülkenin bulunduğu durumdan yararlanarak partiyi kendi çizgilerine çekmeye çalıştıklarını iddia etmişlerse de İnönü'ye bağlılıklarını bildirmekten de geri durmamışlardır.¹²⁶⁰ Bu durum hâlâ İnönü'ye bağlılığın bir işaretidir. Milliyet gazetesinin 1 Mayıs 1972 tarihli haberinde ise Ecevitçilerin kurultay başkan adayının Kars Senatörü Sırrı Atalay'ın olacağı duyurulurken¹²⁶¹ Satırcıların adayının hâlâ belli olmaması¹²⁶² Satırcılar tarafından kurultaya gereken önemin verilmediğinin kanıtıdır.

Kurultaya 3 gün kala Kemal Satır ve Kamil Kırıkoglu arasındaki çekişme tekrar alevlenmiştir. 1 Mayıs 1972 tarihli TRT yayınında CHP içindeki çekişmeyi taraflı anlattığı konusunda Cevdet Sunay'a şikâyetle bulunulması üzerine Satır, Ali İhsan Göğüş ve TRT bir açıklama yapmıştır.¹²⁶³ Kemal Satır, Ali İhsan Göğüş ve TRT yaptıkları açıklamada TRT'nin normal görevini yaptığı konusunda hemfikir olmuşlardır.¹²⁶⁴ Aynı gün aynı gazetede yer alan bir başka haberde ise Ecevitçilerin 807 delege ve 43 il başkanının kendilerini desteklediğini iddia etmesi üzerine Satır, bunun hayali bir rakam olduğunu belirterek¹²⁶⁵ hâlâ eski delege konusunu gündemde tutmaya çalışmıştır. Aynı tarihli Milliyet gazetesindeki habere göre ise Kemal Satır, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden kurultayın yasal olduğunu belirten bir rapor aldıklarını iddia etmiştir.¹²⁶⁶ Ardından Satır, Kurultay'ın 15 gün erteleneceği haberlerinin de asılsız olduğunu ifade edip Stad, İller ve Bulvar Palas Otellerinde kurultay için çalışıldığını; bugün ağırlığın Bulvar Palas'taki çalışmalara verileceğini ifade

¹²⁵⁹ *Cumhuriyet*, “Satırcılar Muhtemel İtirazlara Hukukî Cevaplar Hazırladı”, (1 Mayıs 1972), 1.

¹²⁶⁰ *Cumhuriyet*, “CHP Bölge Toplantılarında Satırcıları Eleştiren Bildiriler Yayımlandı”, (1 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP Bölge”, (1 Mayıs 1972), 7.

¹²⁶¹ *Milliyet*, “CHP. Kurultay’ına 3 Gün Kala: Ecevitçiler’in Kurultay Başkan Adayı: Atalay”, (1 Mayıs 1972), 1.

¹²⁶² *Milliyet*, “Ecevitçiler’in Kurultay Başkan Adayı”, (1 Mayıs 1972), 11.

¹²⁶³ *Cumhuriyet*, “Kemal Satır, “Normal Görevini Yapıyor” Derken.. :Kırıkoglu, TRT’yi Sunay’a Şikâyet Etti”, (2 Mayıs 1972), 1.

¹²⁶⁴ *Cumhuriyet*, “Kırıkoglu ”, (2 Mayıs 1972), 7.

¹²⁶⁵ *Cumhuriyet*, “Ecevitçiler: “807 Delege ve 43 İl Başkanı Bizi Destekliyor ”, (2 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “Ecevitçiler”, (2 Mayıs 1972), 7.

¹²⁶⁶ *Milliyet*, “Satır, “8 Profesör, Kurultay Hukukîdir Raporu Verdi” Dedi”, (2 Mayıs 1972), 1.

etmesi ile¹²⁶⁷ çalışmalar hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip olunmaması bir eksiklik olarak göze çarpmıştır.

Olağanüstü kurultaya iki gün kala kurultayı kimin ya da hangi tarafın kazanıp kazanmayacağı konusu yeniden alevlenmiştir.¹²⁶⁸ Kemal Satır'ın açıklamalarına baktığımız zaman, kurultaya eski delegelerin katılıp katılmayacağı konusunda Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı, Prof. Dr. Bülent Davran, Prof. Dr. Reha Poroy, Prof. Dr. Kemal Oğuzman, Prof. Dr. Saim Üstündağ, Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu ve Doç. Dr. Ünal Tekinalp'in hazırladığı rapora dayanarak eski delegelerin kurultaya katılacağını ifade etmiştir.¹²⁶⁹ Satır'ın bu açıklamalarına rağmen Yeni Adana gazetesinin 3 Mayıs 1972 tarihli haberinde kurultaya katılmak isteyen bir delegenin mahkemeden olur talebine karşılık Ceyhan Sulh Hukuk Mahkemesi bu isteğin ilgili mahkemenin yetkisi dışında olduğuna karar vermesi¹²⁷⁰ bu karışıklığın parti içinde halledilmesi gerektiğinin güzel bir örneği olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin aynı tarihli haberine baktığımızda Kemal Satır'ın yazmış olduğu *C.H.P.'de Bunalım* adlı kitabının yeniden gündeme gelmesi¹²⁷¹ dikkat çekicidir.

Kurultayı hangi tarafın kazanacağı tartışması olağanüstü kurultaya bir gün kalmışken de devam etmekte olup kartını alan Bülent Ecevit kurultay konusunda Kemal Satır'ın hem kendisini hem de İnönü'yü kandırdığını, Satırcıların otel odalarında toplanarak halktan kopuk bir biçimde kurultaya hazırlandıklarını iddia etmiştir.¹²⁷² Ecevit'in bu iddialarına aynı gün cevap veren Satır, halkın acılarını ve üzüntülerini kendi çıkarları için kullananların aldanacağını belirtmiştir. Kemal Satır'a göre halkla bütünleşmeyi halk-aydın ikiliği çıkarmak olarak algılayanların yanıldığını; halkla bütünleşmenin onun sosyal ve ekonomik haklarını kanunsuzluklara sapmadan korunmasını ve reformların bir an önce yapılmasını sağlamak olmasına rağmen Ecevitçilerin kanunsuz yolu tercih

¹²⁶⁷ *Milliyet*, “Satır,” (2 Mayıs 1972), 9.

¹²⁶⁸ *Cumhuriyet*, “Satır: “Kurultay’ı Şimdiden Kazandık”, (3 Mayıs 1972), 1.

¹²⁶⁹ *Cumhuriyet*, “Satır: “Kurultay’ı..”, (3 Mayıs 1972), 7.

¹²⁷⁰ *Yeni Adana*, “Kurultay’a Girme Kararı İsteğini Ceyhan Hakimi Red Etti”, (3 Mayıs 1972), 1.; *Yeni Adana*, “Ceyhan Hakimi”, (3 Mayıs 1972), 5.

¹²⁷¹ *Cumhuriyet*, “Dr. Satır’ın Kitabının Adı “CHP’de Bunalım” Hedefi De Ecevit”, (3 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “Dr. Satır’ın Kitabının Adı”, (3 Mayıs 1972), 7.

¹²⁷² *Cumhuriyet*, “Ecevit , “Satır’ın Hayallerini Yıkma İstemem” Dedi: Tarafların Savaşı Hızlandı”, (4 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “Ecevit”, (4 Mayıs 1972), 7.

ettiğini belirtmiştir.¹²⁷³ Satır, bu cevabının ardından konuşması hakkında Ankara Savcılığına bilgi vermiştir.¹²⁷⁴ Daha sonra Kemal Satır, Stad Otel'deki çalışmalara katılmayarak konuşmasını hazırlaması¹²⁷⁵ Satırcılar için kurultay hazırlıklarının bittiğine işaret etmiştir. Milliyet gazetesinin aynı tarihli haberinde delegeler lehine karar veren Mustafa Kutlu bir açıklama yaparak kararın siyasi olmadığını, bunun Anayasa ve CHP tüzüğüne de uygun olduğunu belirterek Kemal Satır'ın ithamlarını çok çirkin bulduğunu iddia etmesi¹²⁷⁶ haklı bir eleştiridir.

İsmet İnönü normal kurultayın temmuzda yapılacağını belirtmesine rağmen Kemal Satır ve arkadaşları topladıkları imzalarla olağanüstü kurultay çağrısında bulunmuşlardır.¹²⁷⁷ Ancak İnönü'nün Ecevit'i yıkmak için Kemal Satır ve arkadaşlarını desteklemesi¹²⁷⁸ kendisinin gizli desteğine bir işarettir.¹²⁷⁹ Bundan dolayı 5. Olağanüstü Kurultayda Satır-Ecevit çekişmesi yaşanmıştır. Olağanüstü kurultaya bir gün kala Bülent Ecevit *kazandık* açıklaması yapan Satır'ın¹²⁸⁰ bu kurultayda hayatının en büyük siyasi dersini alacağını söylemiştir.¹²⁸¹ Ecevitçi olan Orhan Birgit, Manisa Milletvekili Mustafa Ok ve Gençlik Kolları bu kurultayı Kemal Satır'ın kazanamayacağını iddia etmesi¹²⁸² parti teşkilatının Satır'ı tutmayacağını göstergesidir.

Olağanüstü kurultayın toplanacağı gün olan 5 Mayıs 1972 tarihinde¹²⁸³ Kemal Satır'ın, kurultay başkan adayının Hüdayi Oral olduğunu söylemesi¹²⁸⁴ kurultayı fazla hafife aldıklarının ispatıdır. Kurultay başladığında kurultay salonuna giren Satır, gazetecilerle şakalaştıktan sonra konuşmasını dağıtıp¹²⁸⁵

¹²⁷³ *Milliyet*, "Satır: Halk- Aydın İkiliği Yaratanlar Aldanacaklar Dedi", (4 Mayıs 1972), 3.; *Milliyet*, "Satır: Halk- Aydın", (4 Mayıs 1972), 11.

¹²⁷⁴ *Milliyet*, "Satır, Savcılığa Çağırıldı", (4 Mayıs 1972), 11.

¹²⁷⁵ *Cumhuriyet*, "Ecevit", (4 Mayıs 1972), 7.

¹²⁷⁶ *Milliyet*, "Adana Mahkemesi Yeni Delege Aleyhine Karar Verdi", (4 Mayıs 1972), 3.; *Milliyet*, "Adana Mahkemesi", (4 Mayıs 1972), 11.

¹²⁷⁷ Turan, *İsmet İnönü*, , 483.

¹²⁷⁸ Turan, *Türk Devrim Tarihi V*, 267.

¹²⁷⁹ Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), 318.

¹²⁸⁰ Altan Öymen, "Olağanüstü 5. Kurultay ve İnsan: Satır, "Kazanacağız Demiyorum, Kazandık", (Ecevit 12 Mart ve Sonrasını Anlatıyor), *Cumhuriyet*, (19 Şubat 1975), 5.

¹²⁸¹ *Milliyet*, "Kurultay Yarın Toplanıyor: Ecevit: Satırcılar Tathî Hâyal İçinde", (4 Mayıs 1972), 3.

¹²⁸² *Milliyet*, "Ecevit", (4 Mayıs 1972), 11.

¹²⁸³ *Milliyet*, "Kurultay Bugün Toplanıyor", (5 Mayıs 1972), 1.

¹²⁸⁴ *Milliyet*, "Kurultay Bugün", (5 Mayıs 1972), 11.

¹²⁸⁵ Orhan Tokatlı, "Kurultay İçin Çok Sıkı Güvenlik Tedbiri Alındı", (Kurultaydan Notlar), *Milliyet*, (6 Mayıs 1972), 1,9.

Adana delegelerinin arasında oturmuştur.¹²⁸⁶ Ancak İnönü'nün rahatsızlığı nedeniyle kurultayın ertelenmesi kararının ardından CHP teşkilatı bir an önce kurultayın toplanması gerektiği düşüncesindedir.¹²⁸⁷ Bu durumda CHP'liler her ne kadar İnönü'ye saygıları olsa da Bülent Ecevit'i tutacaklarını göstermektedir.¹²⁸⁸ Cumhuriyet gazetesinin 7 Mayıs 1972 tarihli haberine göre kurultay başkanlığı için hem Satırcılar hem Üçüncü Dünyacılar hem de Ecevitçiler arasında tartışma yaşanmıştır.¹²⁸⁹ Buna göre Ecevitçilerin adayı Sırrı Atalay 733 oy alırken Satırcıların adayı Hüdaî Oral 575 oy alabilmiştir.¹²⁹⁰ Yaşanan bu gelişmelere baktığımız zaman, kurultayda Satırcıların birinci bölümü kaybettiği gözlemlenmiştir. Olağanüstü kurultayda bir konuşma yapan İsmet İnönü, Ecevit'in "*Kapıkulu mu özgür üyeler mi olacağız ?*" sorusuna cevap vererek parti meclisine güvenoyu verenlerin kapıkulu olduğunu iddia etmiştir. İnönü'ye göre, burada bir tüzük ihlalden çok bir yetki aşımı mevcuttur. Konuşmanın ardından 610 delegenin Ecevit'i 402 delegenin ise İnönü'yü desteklemesi her iki grupta da "*İnönü'den sonra CHP'nin nasıl olacağı*" sorusunu gündeme getirmiştir.¹²⁹¹ İnönü'nün bu konuşması Ecevitçilere tehdit Satırcıları koruma şeklindedir.¹²⁹²

Olağanüstü kurultayın ikinci gününde ise Kemal Satır, bir konuşma yaparak bu kurultayı her şeyini ortaya koyarak topladığını, cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık hariç her türlü görevi üstlendiğini bu yüzden verilmeyecek bir hesabının olmadığını belirtmiştir.¹²⁹³ Ayrıca Satır, tabana inmenin anarşik bir ortam yaratacağından dolayı kendisinin bunu kabul etmediğini söylemiştir.¹²⁹⁴ Kemal Satır'a göre, her toplum ve partinin bir çizgisinin olması gerektiği için parti içindeki anlaşmazlıkların partiye zarar verecek boyuta ulaşması bu partiye geçmeyi düşünen kitlenin partiden uzaklaşacağı anlamına gelmektedir. 20.

¹²⁸⁶ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 299.

¹²⁸⁷ *Cumhuriyet*, "İnönü Hastalanınca Kurultay Ertelendi", (6 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü Hastalanınca..", *Cumhuriyet*, (6 Mayıs 1972), 7.

¹²⁸⁸ Turan, *Türk Devrim Tarihi V*, 300.

¹²⁸⁹ *Cumhuriyet*, "Bir Başkan Adaylığı Tartışması", (7 Mayıs 1972), 5.

¹²⁹⁰ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 301-302.; Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 416.; Turan, *İsmet İnönü*, s.484.

¹²⁹¹ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 418-419.; Turan, *İsmet İnönü*, s.485.

¹²⁹² Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 538.

¹²⁹³ *Milliyet*, "5'nci Olağanüstü CHP Kurultayı: İnönü'nün "Kurultay Ecevit'i Haklı Bulursa Meseleye Çare Bulmak Görevinde Eksik Kalır" Demiş Olmasına Rağmen... Kurultay Ecevitçileri Seçti", (8 Mayıs 1972), 1.

¹²⁹⁴ *Yeni Adana*, "Satır, "Tabana İnnek Anarşik Ortam Yaratmaksa Ben Bunu Kabul Etmiyorum" Dedi", *Yeni* (8 Mayıs 1972), 1.

Kurultayda yaşanan anlaşmazlıklara değinen Kemal Satır, anlaşmazlığın partinin çizgisinden sapmaktan kaynaklandığını, CHP'nin bir kitle partisi olduğunun unutulmaması gerektiğini savunmuştur. Satır'ın bu konuşmasının ardından tekrar kürsüye gelen Bülent Ecevit kendilerine isnat edilen Ünye ve Kızıldere olaylarıyla CHP'nin adını kendi ekibinin değil Satırcıların ele geçirdiğini ancak Denizlerin idamını bazı arkadaşların onayladığını iddia etmesi üzerine Kemal Satır, Ecevit'in yalan söylediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Ecevit asıl yalanın Satır tarafından söylendiğini belirtmiştir. Bu konuşmaların ardından kürsüye gelen İnönü, Ecevit'i Satır ve Erim'in dedikodusunu yapmakla suçlamıştır.¹²⁹⁵ Bu konuşmalara baktığımızda Bülent Ecevit'in Kemal Satır'ı asılsız iftiralarla suçladığı görülmekle birlikte İnönü'nün de Satır'ı fazla koruduğu gözlemlenmiştir.

Olağanüstü Kurultay'ın sonuna gelindiğinde delegelerin Bülent Ecevit'i seçtiği anlaşılmaya rağmen İnönü son bir denge politikasıyla bir parti meclisi listesi hazırlamışsa da başarılı olamamıştır. Satırcıların oy aldıkları illere baktığımız zaman, büyükşehir kategorisinde sadece Ankara'dan oy alırken Bilecik'in tam teşkilat Satırcılara oy verdiği anlaşılmıştır. Bunun dışında Satırcıların; Adana, Gümüşhane, Bingöl, Sakarya, Samsun, Siirt, Sivas, Malatya, Kahramanmaraş, Muş, Kastamonu, Kayseri, Tekirdağ ve Şanlıurfa'da da Ecevitçilerden fazla oy aldığı anlaşılmıştır.¹²⁹⁶ Bu sonuçlara bakıldığında CHP teşkilatının büyük bir kısmı Ecevit taraftarı olduğu görülmüştür. Bu sonuçların ardından aynı gün Nihat Erim'i ziyarete gelen Metin Toker, İnönü'nün Kemal Satır'dan ümidi kestiğini söylemiştir.¹²⁹⁷ Alınan bu sonuçlara ve İnönü'nün kendisinden ümidi kesmesine rağmen Satır bir açıklama yaparak mücadelenin bitmediğini belirtmiştir. İstifa haberlerini yalanlamasının ardından gruplar halinde geziye çıkarak yaşananları anlatacaklarını iddia edebilmesi¹²⁹⁸ Satır'ın parti içindeki son çırpınışlarının başlangıcıdır. Ancak aynı gün İnönü'nün Genel

¹²⁹⁵ *Milliyet*, "Kurultay Ecevitçi'leri Seçti", (8 Mayıs 1972), 11.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", 8 Mayıs 1972, s.5.

¹²⁹⁶ Aytekin Yıldız, "İnönü "22.57'de Eşine Gidelim" Demişti", *Milliyet*, (9 Mayıs 1972), 1,11.

¹²⁹⁷ Erim, *Günlükler II*, 1031.

¹²⁹⁸ *Cumhuriyet*, "Kurultay Sonrası: Dr. Satır: Mücadele Bitmedi, Henüz Başladı", (9 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Dr. Satır", (9 Mayıs 1972), 5.

Başkanlıktan istifa etmesinin ardından Satır, bir açıklama yaparak İnönüsüz bir CHP olamayacağı düşüncesini dile getirmiştir¹²⁹⁹.

Her ne kadar Kemal Satır, İsmet İnönü'nün genel başkanlıktan istifasını kabullenemese de 10 Mayıs 1972 tarihinde genel başkanlık kurultayının toplanmasına karar verilmiştir. Bu konu hakkında açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kamil Kırkoğlu tarafından bunun bir olağanüstü kurultay olmadığı için eski-yeni delege tartışması yapılmadan¹³⁰⁰ 14 Mayıs 1972'de toplanacak kurultayda yeni genel başkanın seçileceği bildirilmiştir. Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin 10 Mayıs 1972 tarihli haberlerine göre aralarında Satır'ın da bulunduğu 100'e yakın CHP'li parlamenterin İnönü'yü Pembe Köşk'te ziyaret etmesi ve bunların çoğunun eski siyasetçi olması¹³⁰¹ CHP'de yenilik rüzgârlarının kuvvetli estiğine işaret etmiştir. Parlamenterlerin bu ziyaretinin ardından dinlenmek üzere Yalova'ya hareket eden İnönü'nün genel başkanlığa adaylığını koymamasına rağmen siyasetten de çekilmeyeceğine dair haberler gelmeye başlamıştır.¹³⁰² Cumhuriyet gazetesinin 11 Mayıs 1972 tarihli haberine göre Yalova'ya gidecek olan İnönü'yü uğurlamaya gelen CHP Genel Sekreteri Kamil Kırkoğlu'nun saldırıya uğraması ve Kemal Satır'ın olaya müdahale etmemesi¹³⁰³ siyasi etiğe uymamıştır.

Gazetelerde genel başkan kurultayı kararının ardından Kemal Satır ve İnönü'ye bağlılıklarını bildiren 102 milletvekilinin kurultaya katılmama kararı aldıkları haberleri çıkmıştır.¹³⁰⁴ Bu kurultay hakkında açıklama yapan Satır, eski-yeni delege konusuna değindikten sonra kurultaya katılıp katılmayacağı sorusunu geçiştirmesi¹³⁰⁵ tam karar vermediğinin kanıtıdır. Cumhuriyet gazetesinin 13 Mayıs 1972 tarihli haberine göre parti içinde genel başkanlık kurultayı ile ilgili hazırlıklar devam ederken Satırcılar kurultayın usulsüz

¹²⁹⁹ *Milliyet*, “İnönü İstifa Etti”, (9 Mayıs 1972), 1.; *Milliyet*, “İnönü İstifa Etti”, (9 Mayıs 1972), 11.

¹³⁰⁰ *Cumhuriyet*, “CHP Kurultayı 14 Mayıs'ta Tekrar Toplanacak”, (10 Mayıs 1972), 1.

¹³⁰¹ *Cumhuriyet*, “Yalova'da ”, (10 Mayıs 1972), s.7.; *Milliyet*, “Uğur Da Görevden”, (10 Mayıs 1972), 9.

¹³⁰² *Cumhuriyet*, “İnönü, Siyasî Hayatı Bırakmıyor: Yalova'da Dinlenecek Olan İsmet İnönü, Kurultaya Katılmıyor”, (10 Mayıs 1972), 1.

¹³⁰³ *Cumhuriyet*, “Kırkoğlu Saldırıya Uğradı”, (11 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “Kırkoğlu Saldırıya”, (11 Mayıs 1972), 7.

¹³⁰⁴ *Cumhuriyet*, “CHP'li 102 Parlamenter Kurultaya Katılmayacak”, (11 Mayıs 1972), 1.; *Yeni Adana*, “Satırda Kurultay'a Katılmıyor”, (11 Mayıs 1972), 1.

¹³⁰⁵ *Cumhuriyet*, “CHP'li 102”, (11 Mayıs 1972), 7.

olduğunu belirterek durdurulmasını istemişlerse de¹³⁰⁶ CHP İl Başkanları Bülent Ecevit'i genel başkan adayı seçmiştir. Bu durumda İnönü ve Kemal Satır, kurultaya dahi katılmazsa kurultay yapılacaktır.¹³⁰⁷ Yine parti içerisinde Satır'ın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşmesi rahatsızlık yaratmıştır. Bu konuda Grup Başkanlığına bir yazı yazan Ankara Milletvekili ve Grup Yönetim Kurulu üyesi Yusuf Ziya Yağcı bu tip görüşmelerin partinin yetkili organlarınca yapılmasını isteyerek bu konunun ortak grupta görüşülmesini istemesi¹³⁰⁸ olağanüstü kurultay hazırlığında böyle bir görüşme yapan Ecevit'in parti içinde eleştirilmemesi düşünüldüğünde bir çifte standart uygulandığı anlaşılmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 14 Mayıs 1972 tarihli haberine göre Satırcıların kurultayı durdurma istemi mahkeme tarafından reddedilerek toplanacak olan kurultayda Bülent Ecevit'in ilk turda genel başkan olmasının yolu açılmıştır.¹³⁰⁹

Genel başkanlık kurultayının toplandığı gün olan 14 Mayıs 1972 tarihinde Kemal Satır, yaptığı açıklamada yeni delegeler gelirse kurultaya katılmayacağını, normal bir davet alırsa katılabileceğini belirtmesi¹³¹⁰ Satır'ın her türlü olasılığa açık kapı bıraktığının göstergesidir. Ancak kurultaya katılmayan ve İnönü'yle Yalova'da görüşen Kemal Satır, bu kurultayın yangından mal kaçırır gibi yapıldığını, bunun sonucunun ileride yaşanacak olan tartışmalarda ortaya çıkacağını ifade etmiştir.¹³¹¹ Satır, Ecevitçilerin savunduğu gibi Cumhurbaşkanı ile görüşmediğini ve İnönü'ye de Cumhurbaşkanlığı'nın teklif edildiği yönündeki haberlerin doğru olmadığını iddia ederek *garp cephesinin sakın olduğunu* söylemesi¹³¹² İnönü'den bir huruç hareketi beklediğinin kanıtıdır. Bu görüşmede İnönü'nün kendisine ne zaman sıra geleceği haberleri yayılmışsa da bu İnönü tarafından yalanlanmıştır.¹³¹³

¹³⁰⁶ *Cumhuriyet*, "Satırcılara Göre, Kurultay Çağrısı Usulsüz", (13 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Satırcılara Göre", (13 Mayıs 1972), 7.

¹³⁰⁷ *Milliyet*, "CHP İl Başkanları Ecevit'i Seçtiler", (13 Mayıs 1972), 1.

¹³⁰⁸ *Milliyet*, "CHP İl Başkanları", (13 Mayıs 1972), 9.

¹³⁰⁹ *Cumhuriyet*, "Kurultay'ın Durdurulması Reddedildi", (14 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Kurultay'ın", (14 Mayıs 1972), 9.

¹³¹⁰ *Milliyet*, "Satır: "Yeniler Gelirse Kurultaya Katılmam", (15 Mayıs 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır: "Yeniler", (15 Mayıs 1972), 9.

¹³¹¹ *Cumhuriyet*, "İnönü, Satırla Odasında Görüştü", (15 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü", (15 Mayıs 1972), 7.

¹³¹² *Yeni Adana*, "Paşayı, Yalova'da Ziyarete Gitmişti: Satır, İnönü'ye Başkanlık Teklif Edilmediğini Açıkladı", (15 Mayıs 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Satır,", (15 Mayıs 1972), 5.

¹³¹³ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 440.

Satırcılar'ın her türlü engellemelerine rağmen yeni CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit olmuştur.¹³¹⁴ Cihad Baban; İsmet İnönü ve Kemal Satır'ın ne yapacağını, nasıl davranacağını bilemez hale geldiğini iddia etmiştir.¹³¹⁵ Ancak Satırcıların beklediği huruç hareketini yapmayan İnönü, Bülent Ecevit'i genel başkan olarak tanımıştır.¹³¹⁶ Yeni CHP Genel Başkanı olan Bülent Ecevit beklenenin aksine radikal kararlar almaktan kaçınarak sadece Satır ile birlikte sayıları 10'u bulmayan parti üyelerini disiplin kuruluna vererek geniş çaplı bir tasfiyeden kaçınmıştır.¹³¹⁷

Yeni CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Satırcıların ana kadrosuna karşı ne kadar sert tavır alıyorsa Kemal Satır da Ecevit'e o kadar sert çıkışlarda bulunmaya devam etmiştir. Yeni Adana gazetesinin 20 Mayıs 1972 tarihli haberine göre bir konuşma yapan Satır, Ecevit'ten reformların bir an önce yapılmasını isteyerek ülkenin 27 Mayıs ya da 12 Mart'tan daha kötü durumda olduğunu, bu durumun bir an önce düzeltilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Ayrıca Kemal Satır, Ferit Melen'in kuracağı koalisyon hükümeti için şart öne sürmenin gereksizliğini belirtmiştir.¹³¹⁸ Bu konuşma Satır'ın hâlâ parti içinde savaştığının ispatıdır. Konuşmanın ardından aynı gazetenin aynı tarihli bir başka haberinde Satır'ın uçakla Adana'ya geleceği duyurulurken Kemal Satır'ı karşılayacak olanların *İnönücü* olarak anılması¹³¹⁹ durumun başka bir boyut kazandığının göstergesidir. 21 Mayıs 1972'de Yeni Adana gazetesini ziyaret eden Satır, partideki durumu konuşmaktan kaçınmasına rağmen *C.H.P.'de Bunalım* adlı kitabını dağıtması¹³²⁰ Satır-Ecevit çekişmesinin bitmediğinin kanıtıdır.

Bülent Ecevit'in Genel Başkan olmasından sonra kurultay hazırlıkları hızlandırmıştır.¹³²¹ 21. CHP Kurultayı 30 Haziran 1972 tarihinde toplandığında

¹³¹⁴ *Milliyet*, "CHP Kurultay'ında 913 Delegenin 826 Oyu İle: Ecevit, CHP Genel Başkanı Seçildi", (15 Mayıs 1972), 1.; *Milliyet*, "Ecevit, CHP Genel Başkanı Seçildi", (15 Mayıs 1972), 11.

¹³¹⁵ Cihad Baban, "Siyasette De İki Kere İki Dört Eder", (Günden Güne), *Cumhuriyet*, (20 Mayıs 1972), 2.

¹³¹⁶ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 432.

¹³¹⁷ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 330.

¹³¹⁸ *Yeni Adana*, "Satır, Ecevit'e Cevap Verdi", (20 Mayıs 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Satır, Ecevit'e", (20 Mayıs 1972), 5.

¹³¹⁹ *Yeni Adana*, "Kemal Satır, Yarın Uçakla Adana'ya Geliyor", (20 Mayıs 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (20 Mayıs 1972), 5.

¹³²⁰ *Yeni Adana*, "Satır, Gazetemizi Ziyaret Etti", (22 Mayıs 1972), 1.

¹³²¹ *Yeni Adana*, "Kurultay Çalışmaları Hızlandı: CHP Parti Meclisi'nde "Rapor" Görüşülüyor", (27 Haziran 1972), 1.

eski adıyla Satırcı yeni adıyla İnönücü olan grubun sözcülüğünü Hayrettin Uysal'ın yapacağı duyurulmuştur.¹³²² Bu durum artık Kemal Satır'a güvenilmediğini göstermiştir. 1 Temmuz 1972'de kurultayda konuşan Ecevit engelleri aştıkça halklarıyla CHP'yi iktidara taşıyacağını söylemesine rağmen Satır ve arkadaşlarını da engel olarak göstermekten vazgeçmemiştir.¹³²³ Aynı tarihte Cumhuriyet gazetesinde kurultayı değerlendiren Fikret Otyam'ın CHP'de yepyeni bir kurultaya tanık olunduğu ve Kemal Satır'ın Adana delegeleri arasında oturduğunu belirtmesi¹³²⁴ partide bir devrin kapandığını gözler önüne sermiştir. Otyam'ın tespit ettiği durumun resmileşmesi ise 2 Temmuz 1972 tarihinde Bülent Ecevit'in tekrar CHP Genel Başkanı seçilmesidir.¹³²⁵ Bu oylamada Satır'ın hiçbir şekilde oy kullanmaması¹³²⁶ dikkat çekicidir. Ancak aynı tarihli Milliyet gazetesinin haberine göre de Kemal Satır, İnönü'ye bir mektup yazarak İnönü'nün ortaya koyduğu *ortanın solu* düşüncesinin yozlaştırıldığını savunması¹³²⁷ hâlâ İnönü'den beklentisi olduğunun göstergesidir.

Kemal Satır her ne kadar İsmet İnönü'nün harekete geçmesini beklemişse de umulan olmamıştır. Bunun üzerine 6 Temmuz 1972 tarihinde Satır'ın da katıldığı bir toplantı yapılmıştır.¹³²⁸ İstifayı düşünen 27 parlamenterin CHP grup salonunda toplanarak son durumu görüşmesinden sonra Sezai Orkunt, İlhami Sancar, Ekrem Özden, Cemal Yıldırım ve Mebrure Aksoley CHP'den istifa etmişlerse de diğerleri İnönü'nün açıklama yapmasını bekleme kararı vermişlerdir.¹³²⁹ Bu toplantının ardından 7 Temmuz 1972'de toplanan ortak grupta Kemal Satır, partiden ayrılacakmış gibi bir veda konuşması yapmıştır.¹³³⁰

¹³²² *Yeni Adana*, “Kemal Satır, Yarın Uçakla Adana'ya Geliyor”, (20 Mayıs 1972), 1.; *Yeni Adana*, “CHP 21. Kurultayı Bugün Toplanıyor”, (30 Haziran 1972), 5.

¹³²³ Turan, *İsmet İnönü*, 487.

¹³²⁴ Fikret Otyam, “Yepyeni Bir CHP Kurultay'ına Tanık Olduk”, *Cumhuriyet*, (1 Temmuz 1972), 1, 7.

¹³²⁵ *Cumhuriyet*, “Bülent Ecevit Yine Genel Başkan”, (3 Temmuz 1972), 1.

¹³²⁶ *Cumhuriyet*, “Bülent Ecevit Yine Genel Başkan”, (3 Temmuz 1972), 7.

¹³²⁷ *Milliyet*, “Satır, İnönü'ye Yazdığı Mektupta: “Tarih İnkâr Ediliyor” Dedi”, (3 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, “Satır,” (3 Temmuz 1972), 9.

¹³²⁸ *Milliyet*, “CHP'li 5 Parlâmenter”, (6 Temmuz 1972), 9.

¹³²⁹ *Milliyet*, “Genel Merkez'e Karşı Olan 27 CHP'li Parlâmenter Dün Toplandı: CHP'li 5 Parlâmenter Partiden İstifa Etti”, (6 Temmuz 1972), 1.

¹³³⁰ İnönü, *Defterler II*, 1251.

Tarihler 8 Temmuz 1972'yi gösterdiğinde Kemal Satır ve arkadaşları kendi yol haritalarını belirlemek için toplantı yapmışlardır.¹³³¹ Bu toplantıyı haber yapan 9 Temmuz 1972 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre¹³³² toplantı sonunda milletvekillerinin seçim bölgelerine giderek seçmenlerin eğilimlerinin değerlendirilmesine karar verilmiştir.¹³³³ Satır da yaptığı açıklamada seçmenlerini bir karışıklık içinde bırakmamak için onlarla temaslarının ardından¹³³⁴ partide kalıp kalmayacağı kararını Adana'da vereceğini söylemiştir. Kemal Satır'ın bu açıklamalarından sonra CHP'de bütünleşme çabaları hızlanmış olmasına rağmen Satır'ın bu çabalar karşında suskunluğunu korumasına¹³³⁵ herhangi bir yorum yapılamamıştır. Parti içindeki bu çabaları değerlendiren İsmet Giritli'ye göre CHP'de kalma şansları olmayan Kemal Satır ve arkadaşlarının görüşlerinin yakın olması nedeniyle Milli Güven Partisine katılmaları uygundur.¹³³⁶

CHP içinde her ne kadar bütünleşme çabaları olsa da bu durum Satırcıların ana kadrosu için geçerli olmadığından 18 Temmuz 1972 tarihinde CHP Disiplin Kurulu toplanarak Kemal Satır ve arkadaşları için ihraç istemini görüşmüştür.¹³³⁷ Bu görüşmenin ardından Kemal Satır için partiden tedbirli çıkarma kararı yayınlanmıştır.¹³³⁸ Kararın ardından bir rapor yayınlayan CHP Parti Meclisi Satır'la ilgili raporlar incelenerek bu kararın verildiğini belirtmesi¹³³⁹ parti içinde herhangi bir tartışmaya yer vermeyecek niteliktedir. Kendisi için verilen karardan sonra İnönü Kemal Satır'ı yanına çağırarak onunla görüşmesine rağmen görüşme hakkında bir açıklama yapılmamıştır. İnönü'nün

¹³³¹ *Milliyet*, "Satır ve Arkadaşları "karar için" Bugün Toplanıyor", (8 Temmuz 1972), 1.

¹³³² *Cumhuriyet*, "İrfan Baran Da İstifa Etti, Satırcılar Seçmenlerine Danışacak: Ecevit: Partide Disiplin Sağlanacak", (9 Temmuz 1972), 1.

¹³³³ *Cumhuriyet*, "Ecevit", (9 Temmuz 1972), 9.

¹³³⁴ *Yeni Adana*, "Parti İçindeki Durumu Şehrimizdeki Seçmenleri İle Görüşecek Olan: Kemal Satır, "Kararı Adana'da Vereceğim" Dedi", (10 Temmuz 1972), 1.

¹³³⁵ *Cumhuriyet*, "Ecevit'e Karşı Olan Parlâmenterler Bölünmeyi Önlemek İçin Karar Aldı", CHP'de Bütünleşme Sağlanacak", (10 Temmuz 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP'de Bütünleşme", (10 Temmuz 1972), 7.

¹³³⁶ İsmet Giritli, "Kemal Satır ve Arkadaşları Ne Yapacak", *Cumhuriyet*, (12 Temmuz 1972), 2.

¹³³⁷ *Cumhuriyet*, "Disiplin Kuruluna Verileceklerle İlgili Rapor Bugün CHP Parti Meclisi'nde Ele Alınacak", (18 Temmuz 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Disiplin Kuruluna", (18 Temmuz 1972), 7.

¹³³⁸ *Cumhuriyet*, "CHP'li 8", (19 Temmuz 1972), 7.

¹³³⁹ *Cumhuriyet*, "Parti Meclisi Bir Bildiri Yayımlayarak Açıklamalar Yaptı: CHP'de 8 İhraçla İlgili İşlem İlerliyor", (20 Temmuz 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP'de", (20 Temmuz 1972), 7.

Satırcıların harekete geçmesi için önerilerde bulunduğu söylentileri çıkmıştır.¹³⁴⁰ Bu söylentilerin ardından 20 Temmuz 1972’de bir açıklama yapan İnönü, bu görüşmenin kendisinin değil Satır’ın arzusu olduğunu belirttikten sonra Kemal Satır’ın durumuna üzüldüğünü bildirmiştir.¹³⁴¹ Aynı gün CHP’den Sıtkı Hatiboğlu ve Orhan Kabibay’ın istifasının ardından bir toplantı yapan Satır ve arkadaşları yeni bir parti kurmayı düşündüklerini ifade etmişlerse de bunun için bir girişimde bulunmamışlardır.¹³⁴²

Kemal Satır’ın daha önceden belirttiği gibi 21 Temmuz 1972 tarihli Yeni Adana gazetesi Satır’ın Adana’ya geleceğini duyurmuştur.¹³⁴³ Milliyet gazetesinin 22 Temmuz 1972 tarihli haberine göre ise Adana’da bulunan Satır Ankara’ya döndükten sonra istifa edecektir.¹³⁴⁴ Kemal Satır’ın istifa gerekçesi olarak da CHP’nin Atatürkçü çizgiden ayrılması ve genel merkezi kendisini ihraç etme zevkinden mahrum bırakma isteği olduğu iddia edilmiştir.¹³⁴⁵ Milliyet gazetesinin 23 Temmuz 1972 tarihli haberine göre CHP Yüksek Disiplin Kurulu Kemal Satır’ın savunmasını istemiştir.¹³⁴⁶ Ancak Yeni Adana gazetesi 24 Temmuz 1972 tarihli haberinde kendisinin bir basın toplantısı yaparak istifa konusuna açıklık getireceği duyurulmuştur.¹³⁴⁷ Yaptığı toplantıda hakkında çıkan istifa haberlerini yalanlayan Satır, kendisi parti politikalarına ters düşmekle itham edenlerin önce kendilerinin ne kadar sağda veya solda olduklarına bakmalarını önermiştir.¹³⁴⁸ Kemal Satır, Ecevit’le devrimcilik konusunda ayrıldıklarını, 30 yıl önce tek parti döneminde yaptıkları ocak ve bucak kongrelerinde halkın sorunlarının dile getirilmediğini, Ecevit’in de böyle bir

¹³⁴⁰ *Yeni Adana*, “CHP Eski Genel Başkanı İnönü, Satır İle Görüştü: CHP Parti Meclisi, İhracı İstenen 5 Parlamenter Hakkında Açıklama Yaptı”, (20 Temmuz 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP’de”, 7.

¹³⁴¹ *Cumhuriyet*, “8’lerden Üç Kişi İstifa Etti: İnönü Senatonun, Kalkmasına Karşı”, (21 Temmuz 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “İnönü Senatonun”, (21 Temmuz 1972), 7.

¹³⁴² *Milliyet*, “Hatipoğlu ve Kabibay CHP’den İstifa Etti”, (21 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, “Hatipoğlu ve Kabibay”, (21 Temmuz 1972), 9.

¹³⁴³ *Yeni Adana*, “Kemal Satır, Şehrimize Geliyor: 8’lerden Hatipoğlu CHP’den İstifa Etti”, (21 Temmuz 1972), 1.; *Yeni Adana*, “Satır, Şehrimize Geliyor”, (21 Temmuz 1972), 5.

¹³⁴⁴ *Milliyet*, “Satır: Atılmadan İstifa Edeceğiz”, (22 Temmuz 1972), 1.

¹³⁴⁵ *Milliyet*, “Satır: Atılmadan”, (22 Temmuz 1972), 9.

¹³⁴⁶ *Milliyet*, “8’lerden Mirkelamoğlu ve Akarca Da Partiden Ayrıldı: Disiplin Kurulu İstifa Eden 6’ları İhraç Etti”, (23 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, “Disiplin Kurulu”, (23 Temmuz 1972), 9.

¹³⁴⁷ *Yeni Adana*, “Satır, Basın Toplantısı Yapacak”, (24 Temmuz 1972), 1.; *Yeni Adana*, “Satır”, (24 Temmuz 1972), 5.

¹³⁴⁸ *Yeni Adana*, “Ben Ecevit ve Arkadaşlarını CHP’nin Yıllar Boyu Oturmuş Olduğu Yörüngesini Saptırmakla Suçladım. Onlar Atatürk Devrimlerini Küçümsüyorlar”: Satır, Hakkındaki Suçlamaların Açıklığa Kavuşmasını Bekliyor”, (25 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, “CHP’den Yeni İstifalar Bekleniyor”, (25 Temmuz 1972), 1.

düzen istediğini savunmuştur. Ancak Milliyet gazetesinde Kemal Satır'ın yeni parti sinyallerini verdiğini belirtmesine rağmen Yeni Adana gazetesi ise Satır'ın yeni partinin Ali İhsan Göğüş'ün kendi düşüncesi olduğunu belirtmesi¹³⁴⁹ konuşmanın farklı şekilde yorumlandığının işaretidir. Basın toplantısından sonra Ceyhan, Kadirli ve Osmaniye'ye gelen Kemal Satır, burada yaptığı konuşmada da henüz istifa etmediğini söyleyerek nabız yoklama gezilerine devam etmiştir.¹³⁵⁰ Satır, nabız yoklama gezilerine devam ederken 24 Temmuz 1972'de İnönü ünlü çivileme atlamalarından sonra Kemal Satır'ın istifa edip etmediğini sorması¹³⁵¹ partide merak ettiği kişinin Satır olduğu anlaşılmıştır.

Milliyet gazetesinin 26 Temmuz 1972 tarihli haberine göre CHP Disiplin Kurulu Kemal Satır'ın savunması için hakkında hazırlanan fezlekeyi göndermiştir.¹³⁵² Bu fezleke kendisi için kararın 5 Ağustos 1972 tarihinde verileceği duyurulmuştur.¹³⁵³ Bu haberin ardından 27 Temmuz 1972'de Adana'dan Ankara'ya dönen Satır, hareketinden önce verdiği demeçte Ecevitçi yöneticilerle hesaplaşmadan paldır küldür partiden atılmak istemediğini söylemiştir.¹³⁵⁴ Ancak parti içinde yapılacak bir şey kalmadığını düşünen Kemal Satır, 28 Temmuz 1972 tarihinde CHP'den istifa etmiştir.¹³⁵⁵ İstifasında CHP'nin çizgisinden saptığını savunan Satır, yaptığı açıklamada yeni parti haberlerini doğrulayarak bu partiye İsmet İnönü'nün alacağı karşı tavrın İnönü'ye ait olduğunu bildirmesi¹³⁵⁶ artık İnönü konusunda emin olmadığının göstergesidir. İstifadan sonra da açıklamalarına devam eden Kemal Satır, daha önce İnönü'ye verdiği "not"u açıklamıştır. Buna göre bıraktıkları partinin Atatürk'ün kurduğu CHP ile alakası olmadığını söyledikten sonra yapılan kovuşturmanın da sağlıklı olduğunu bildirerek fezleke imzaları bulunanları ve Ecevit'i kanun dışı

¹³⁴⁹ *Milliyet*, "CHP'den Yeni İstifalar Bekleniyor", (25 Temmuz 1972), 9.; *Yeni Adana*, "Satır'ın Basın Toplantısı", (25 Temmuz 1972), 5.

¹³⁵⁰ *Yeni Adana*, "Satır Ceyhan, Osmaniye ve Kadirli'de Partililerle Temas Etti", (25 Temmuz 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Satır Partililerle", (25 Temmuz 1972), 5.

¹³⁵¹ *Milliyet*, "Çivileme Yapmadan Denize Girdi... İnönü Erim'le Görüştü, Sonra da "Satır İstifa Etti Mi?" Diye Sordu", (25 Temmuz 1972), 1.

¹³⁵² *Milliyet*, "CHP Disiplin Kurulu Satır İçin 5 Ağustos'ta Karar Verecek", (26 Temmuz 1972), 1.

¹³⁵³ *Milliyet*, "CHP Disiplin Kurulu", (26 Temmuz 1972), 9.

¹³⁵⁴ *Yeni Adana*, "Bölgemizdeki Temaslarını Tamamladı: Kemal Satır, Ankara'ya Gitti", (28 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır: "Ecevitçi Yöneticilerle Hesaplaşacağım", (28 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır", (28 Temmuz 1972), 9.

¹³⁵⁵ *Cumhuriyet*, "Satır Da İstifa Etti", (29 Temmuz 1972), 1.

¹³⁵⁶ *Cumhuriyet*, "Satır Da İstifa Etti", (29 Temmuz 1972), 7.

hareketlerde bulunmakla suçlaması¹³⁵⁷ uzun zamandır istifayı düşündüğünün ispatıdır. Satır'ın istifasından sonra parti içinde sular durulmayarak bir başka Adana Milletvekili Melih Kemal Küçüktepepınar'ın da partiden ihracının konuşulması bunun kanıtı olmuştur.¹³⁵⁸ Daha önce duyurulduğu gibi 6 Ağustos 1972 tarihinde toplanan CHP Yüksek Disiplin Kurulu Kemal Satır hakkında ihraç kararı vermesini değerlendiren Ali İhsan Göğüş'e göre zaten Satır istifa ettiği için bu kararın herhangi bir bağlayıcılığının bulunmadığını ifade etmesi¹³⁵⁹ doğru bir tespittir.

Kemal Satır'ın istifası CHP teşkilatlarını az da olsa hareketlendirdiği görülmüştür. Yeni Adana gazetesinin 8 Ağustos 1972 tarihli haberinde Adana'nın tanınmış simalarından olan Mehmet Musabalı'nın istifa etmesine rağmen Satır'ın peşinden gitmeyeceğini açıklaması¹³⁶⁰ bunun göstergesidir. Yine Memduh Aytür, Sadi Koçaş ve Kemal Satır ile dostluklarını sürdürmeye devam etmektedir.¹³⁶¹ Ancak Satır partiden ihraç edilince Aytür'ün Cahit Kayra'ya ağır sözler söylemesi üzerine dostlukları bitmiştir.¹³⁶²

Kemal Satır'ın bu dönem milletvekilliğine baktığımız zaman, CHP içi faaliyetlerde her ne kadar parti içi anlaşmazlıklar geniş yer tutsa da az da olsa il ve ilçe kongrelerinde de faaliyet gösterdiği görülmüştür. Milliyet gazetesinin 27 Nisan 1970 tarihli haberine göre Denizli CHP İl Kongresi'ne bir mesaj gönderen Satır'ın partiyi dışarıdan bölmek isteyenlere karşı uyararak parti içerisinde gerici-göbekçi kimsenin olmadığını iddia etmiştir.¹³⁶³ Partiyi bölmek isteyenlere karşı gerekli tepkinin gösterilmesini isteyen Kemal Satır, memleketin içinde bulunduğu bunalımların CHP'nin varlığı ile çözümleneceğini, Halk Partisi'nin yönünün ve yönteminin Atatürk-İnönü tarafından belirlenerek temel prensiplere

¹³⁵⁷ *Cumhuriyet*, "Satır, İnönü'ye Verdiği "Not" U Açıkladı", (3 Ağustos 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır", (3 Ağustos 1972), 7.; *Yeni Adana*, "Satır'ın Şikâyetnamesi Açıklandı: Şikâyetnamede Ecevit Hukuk Dışı Eylemleri Teşvikle Suçlanıyor", (3 Ağustos 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Satır", (3 Ağustos 1972), 5.

¹³⁵⁸ *Yeni Adana*, "M.K. Küçüktepepınar'ın da Haysiyet Divanına Verileceği Söyleniyor: CHP Kaynar Kazana Döndü", (5 Ağustos 1972), 1.; *Yeni Adana*, "CHP Kaynar Kazan Oldu", (5 Ağustos 1972), 5.

¹³⁵⁹ *Milliyet*, "Satır- Göğüş İhraç Edildi", (6 Ağustos 1972), 9.; *Milliyet*, "Göğüş: "Yeni Parti", (6 Ağustos 1972), 11.

¹³⁶⁰ *Yeni Adana*, "İstifa Ediyorum, Fakat Satır'ın da Peşinden Gitmiyorum": Mehmet Musabalı CHP'den İstifa Etti", (8 Ağustos 1972), 1.

¹³⁶¹ Kayra, 38 *Kuşağı*, 327.

¹³⁶² Kayra, 38 *Kuşağı*, 343.

¹³⁶³ *Milliyet*, "Ecevit: "Başbakan Hesap Vermekten Kaçınıyor", (27 Nisan 1970), 1.

uyulmadığı takdirde partiyi bölmek isteyenlerin kazanacağını söylemesi¹³⁶⁴ dışarıdaki tehlikelere dikkat çektiğinin göstergesidir. 10 Mayıs 1970’de Konya, Kocaeli, Manisa, Şanlıurfa ve Burdur İl Kongrelerine mesaj gönderen Satır, ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için CHP’nin topluma güven vermesi gerektiğinden Halk Partililerin tek vücut halinde çalışmasını istemesi¹³⁶⁵ Kemal Satır’ın bir başka uyarı mesajıdır. 19 Mayıs 1970 tarihinde de Bilecik, Rize ve Nevşehir İl Kongrelerine gönderdiği mesajda bu sefer *ortanın solu* konusuna değinen Satır, burada da CHP’nin ülkenin teminatı olduğunu savunması¹³⁶⁶ dönemin klasik mesajı olduğunu göstermiştir.

Milliyet gazetesinin 8 Haziran 1970 tarihli haberine göre Balıkesir CHP İl Kongresi’nde konuşan Kemal Satır, hayat pahalılığından bahsederek dağdaki eşkiyanın bile kurşunların pahalılığından yakındığını söylemesi¹³⁶⁷ ilginç bir örnektir. 21 Haziran 1970 tarihinde toplanan kongrelere bu sefer bir genelge gönderen Satır; bu dönemde herkesin, her kurumun kendinden önce memleket yararını düşünmesi gerektiğini iddia etmesi¹³⁶⁸ ekonominin kötü olduğunun işaretidir. Ancak 19 Ekim 1970 tarihine gelindiğinde ise Bursa CHP İl Kongresi’ne bu sefer İnönü, Kemal Satır hakkında bir mesaj göndererek Satır’ın bir tartışma ortamı açmasına rağmen bunun tüm partiye yayılmaması gerektiğini belirtmiştir.¹³⁶⁹ Ayrıca İsmet İnönü, 8 Ekim 1970’ten beri Kemal Satır’ı izlediğini, parti organlarının birbirlerine emir vermek gibi bir yetkileri olmadığını iddia etmiştir. Son olarak İnönü, Genel Başkan olarak parti içindeki tüm organlarla koordineli bir biçimde çalışması gerektiğini savunması¹³⁷⁰ tarafsızlığını ortaya koymuştur.

Sadece TBMM’de değil CHP içinde aktif olmaya özen gösteren Kemal Satır parti meclisi ve ortak grup toplantılarına katılmayı ihmal etmemiştir. Ancak bu dönemde CHP içindeki asıl sorun Satır-Ecevit çekişmesi olmuştur. *Ortanın*

¹³⁶⁴ *Milliyet*, “Ecevit”, (27 Nisan 1970), 11.

¹³⁶⁵ *Ulus*, “Dün Konya, Burdur, Manisa ve Urfa’da”, (11 Mayıs 1970), 7.

¹³⁶⁶ *Yeni Adana*, “Satır: “C.H.P. Geleceğimizin En Güçlü Teminatıdır”, (19 Mayıs 1970), 1.; *Yeni Adana*, “Satır”, (19 Mayıs 1970), 4.

¹³⁶⁷ *Milliyet*, “Dağdaki Eşkiya Bile Kurşunların Pahalılığından Şikâyetçi”, (8 Haziran 1970), 11.

¹³⁶⁸ *Cumhuriyet*, “Ecevit”, (22 Haziran 1970), 7.; *Milliyet*, “Kemal Satır’ın Demeci”, (22 Haziran 1970), 11.

¹³⁶⁹ *Cumhuriyet*, “İnönü: “Kemal Satır’ı Takip Ediyorum” Dedi: “Satır Tartışma Havası Açtı”, (19 Ekim 1970), 1.

¹³⁷⁰ Necati Akgün, “İnönü: “Grupbaşkanvekilleri Teftiş Edip Emir Veremez” Dedi”, *Milliyet*, (19 Ekim 1970), 1,11.; *Cumhuriyet*, “Satır”, (19 Ekim 1970), 7.

solu fikrini tam olarak benimsemeyen Kemal Satır, Genel Sekreter Bülent Ecevit'in CHP'yi sosyalist bir parti oluşumuna dâhil etmeyi düşündüğünü söylemeye başlamıştır. Bu söylem eşliğinde 20. CHP Kurultayı'nda toprak işgalleri konusu tartışılmıştır. Hem Ecevit'i hem de Satır'ı kaybetmek istemeyen İsmet İnönü ünlü denge politikasını işletmişse de başarılı olamamıştır. Kurultay sonrasında Kemal Satır ve Bülent Ecevit kendi ekiplerini kurarak mücadeleye hazırlanmışlardır. Böylelikle İnönü de bir süre bu mücadelenin dışında kalarak partisini kontrol edemez hale gelmiştir. Fakat bu konuyu çözmeyi düşünen Satır olağanüstü kurultay hazırlıklarına başlamıştır. Olağanüstü kurultayda istediği sonucu almak isteyen Kemal Satır, söylemleri ve davranışlarıyla İnönü'yü yanına çekmeyi başarmıştır. Bu durumda kurultayın Satır'dan yana olacağı düşünülmüştür. Ancak hem Kemal Satır'ın söylemleri hem de İsmet İnönü'nün antidemokratik kararları teşkilatın hoşuna gitmemiştir. Bu durumda İnönü tüm tehditlerine rağmen teşkilat Ecevit'in yanında yer almıştır. Böylelikle Satır ve İnönü'nün CHP'nin parlak isimleri arasında yer aldığı dönemlerin sonuna gelinmiştir. İsmet İnönü genel başkanlıktan Kemal Satır da partiden istifa etmekten başka bir çare bulamamıştır.

1.6.2. Adalet Partisi ile İlişkiler

1969 seçimlerinden sonra CHP –AP ilişkilerinde var olan gerginlik devam etmiştir. Kemal Satır açısından bu gerginliğin ortaya çıktığı zaman 29 Haziran 1969 tarihinde toplanan CHP Bolu İl Kongresi'dir. Burada Demirel'in söz tutmama konusunda rekor kırdığını iddia eden Satır, Cumhuriyet tarihinde hiçbir başbakanın bu kadar sözünden dönmediğini, meclislerin toplanmamasının tek sorumlusunun AP olduğunu belirtmesi¹³⁷¹ çekişmenin çok sert başladığının göstergesidir. Ulus gazetesinin 23 Ağustos 1969 tarihli haberine göre Adana Çimento Fabrikası'nda çalışan işçilerin bazı isteklerinin işveren tarafından karşılanmaması üzerine ÇİTOS İş Sendikası grev kararı almıştır. Bunun üzerine Adana'ya giden Kemal Satır, burada işçilere yaptığı konuşmada AP'nin işçiye ve onun emeğini sömürdüğünü, CHP olarak işçi haklarına saygı duyulmasını sağlayarak onların hak ettikleri yaşama kavuşmalarını istediklerini

¹³⁷¹ *Milliyet*, “Demirel Söz Tutmamak Rekoru Kırdı”, (30 Haziran 1969), 1.; *Milliyet*, “Satır: Söz Tutmamak Rekoru”, (30 Haziran 1969), 11.

belirtmiştir.¹³⁷² Konuşmasına Adana Çimento Fabrikası'nda yaşananlarla devam eden Satır, işçilerin tüm iyi niyetli çabalarına rağmen gerekli ödemelerin yapılmadığını gören *ortanın solu* görüşünü savunan CHP'nin buna karşı çıkacağını ifade etmesi¹³⁷³ Kemal Satır'ın sevmediği *ortanın solu* görüşünü işçilerin yanında ve AP'nin karşısında savunabildiğinin ispatıdır.

CHP-AP çekişmesinin en önemli konularından biri olan partizanlık 1969 yılında da tartışılan bir durum olmuştur. 27 Ağustos 1969 tarihinde Kemal Satır, Başbakan Süleyman Demirel'e bir telgraf göndererek Adana'da memurların AP propagandası yaptığını, hatta Başmüdürün daha da ileri giderek hiziplere karıştığı için görevden alınmasını istemesine rağmen¹³⁷⁴ AP'nin bu konuda hiçbir şey yapmaması, bunu doğal karşıladığının göstergesidir. 1 Ekim 1969'da radyo konuşmasında AP'nin devrimciliği kabul etmediğini savunan Kemal Satır,¹³⁷⁵ aynı zamanda Anayasa tarafından korunan düzene de karşı çıktığını iddia etmiştir. Satır'a göre ekonomide köklü çözümler yerine geçici çözümlerle sorunları geçiştirmeye çalışan AP'nin demokrasiye de sahip çıkamayacağı tespiti¹³⁷⁶ yerinde olmuştur. Ulus gazetesinin 9 Ekim 1969 tarihli haberine göre Kemal Satır, Hatay'da yaptığı konuşmada AP'nin başarısızlıklarını unutturma telaşında olduğunu söylemesi¹³⁷⁷ bahsettiği başarısızlıkların ne olduğunu tam açıklamadığı için yetersiz bir eleştiridir. Ayrıca Ulus gazetesinin 10 Ekim 1969 tarihli haberine göre Niğde'ye giden Satır, burada yaptığı konuşmada Demirel iktidarını sorumsuzlukla, kalkınmayı yabancı sermayeye dayandırmakla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da var olan sorunlara çözüm bulmamakla suçlayarak¹³⁷⁸ haklı bir eleştiri yapmıştır.

Kemal Satır'ın her ne kadar AP'yi beceriksizlikle suçlasa da 11 Ekim 1969 tarihinde Adana açık hava toplantısında yaptığı konuşmada koalisyon

---

¹³⁷² *Ulus*, "Satır, Adana'da Konuştu: "Ekonomik Bağımsızlığımızın Temel Taşı Türk İşçisidir", (23 Ağustos 1969), 1.

¹³⁷³ *Ulus*, "Ekonomik Bağımsızlığımızın Temel Taşı Türk İşçisidir", (23 Ağustos 1969), 7.

¹³⁷⁴ *Milliyet*, "Satır, Partizan Memurlardan Şikâyetçi: Satır, Demirel'e Telgraf Gönderdi", (28 Ağustos 1969), 4.

¹³⁷⁵ *Ulus*, "Kemal Satır'ın Radyo Konuşması: "AP, 300 Yıl Öncesinin Aşiret Devleti Usûllerini Uygulama Gayreti İçinde", (2 Ekim 1969), 1.

¹³⁷⁶ *Ulus*, "AP, 300 Yıl Öncesinin", (2 Ekim 1969), 7.

¹³⁷⁷ Ali Hikmet Korkmaz, "Satır, AP Başarısızlığını Unutturma Çabasında", *Ulus*, (9 Ekim 1969), 1,7.

¹³⁷⁸ *Ulus*, "Bekata: CHP'nin Kaderi Güç Şartlarda İktidardır...: Satır, Demirel En Ağır İthamlara Bile Cevap Veremiyor", (10 Ekim 1969), 1.; Ali Hikmet Korkmaz, "Satır'ın Konuşması", *Ulus*, (10 Ekim 1969), 7.

çağrısı yapması¹³⁷⁹ CHP'nin iktidar ortaklığına sıcak baktığının göstergesi olmuştur. Ancak 9 Ocak 1970 tarihinde Süleyman Demirel ile görüşen Kemal Satır, yaptığı açıklamada yeni seçim kanununu görüştüklerini söylemiştir.¹³⁸⁰

1970 yılında Süleyman Demirel bütçe görüşmelerinden sonra bütçenin kabul edilmemesi üzerine istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Kemal Satır ve Necdet Uğur Pembe Köşk'e gelerek İnönü'ye bilgi vermişlerdir. Ancak yeni hükümet için çeşitli görüşler olmasına rağmen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay hükümeti kurma görevini yeniden Demirel'e vermiştir.¹³⁸¹ Bu hükümet kurma ve geçmişte yaşanan sorunlar göz önüne alındığında CHP-AP ilişkilerinin bu dönemde fırtınalı olacağı aşîkârdır. Çok kısa bir süre sonra hükümette birtakım sıkıntılar belirmiştir. Bunun üzerine Ulus gazetesinin 23 Şubat 1970 tarihli haberinde koalisyonun söz konusu olmadığını belirten Satır,¹³⁸² AP'ye kapıları kapatmıştır. Yaşanan bu sürecin ardından erken seçim ile ilgili 25 Şubat 1970 tarihinde konuşan Kemal Satır, Demirel'in partisine yapmaya çalıştığı transferleri "*Dökme su ile değîrmen dönmez*" atasözü ile değerlendirerek erken seçimin bir blöf olduğunu iddia etmesi¹³⁸³ yakın dönemde bir seçim olmaması Satır'ın yorumunu haklı çıkarmıştır.

Bu arada mart ayına gelindiğinde ülkenin her alanda bunalımlarının had safhaya çıktığı görülmüştür. Bu nedenle 10 Mart 1970 tarihinde Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan parti meclisinde yaşanan bunalımlı süreç değerlendirilmiştir.¹³⁸⁴ AP'nin kendi içinde yaşadığı çatışmanın ülke geneline yayıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca parti içinde köklü ayrılıklar yaşandığı, hükümet güvenoyu alsa bile bu Demirel'in üstünde dolaşan şüphe bulutlarını dağıtmaya yetmediği, ekonominin her zamankinden daha kötü olduğu ve Ortak Pazarla

¹³⁷⁹ *Milliyet*, "Satır, "Zıt Kardeşler Koalisyonun Daha Hayırlıdır" Dedi", (11 Ekim 1969), 1.; *Milliyet*, "Satır,", (11 Ekim 1969), 11.

¹³⁸⁰ *Ulus*, "Seçim Kanunu Tasarı Üzerinde: Dr. Satır, Demirel'le Görüştü", (10 Ocak 1970), 1.; *Milliyet*, "Başbakan Demirel Kemal Satır, İle Bir Görüşme Yaptı", (10 Ocak 1970), 1.

¹³⁸¹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 184-185.

¹³⁸² *Ulus*, "A.P. Temsilciler Meclisi'nde Yeni Kabine İçin, Alternatiflerin Denenmesi, Sarılamazsa Seçime Gidilmesi İstendi: "Satır: "Bizimle Koalisyon Söz Konusu Değildir", (23 Şubat 1970), 1.; *Ulus*, "Satır: "Bizimle Koalisyon Söz Konusu Değildir", (23 Şubat 1970), 7.

¹³⁸³ *Ulus*, "İnönü, Bugün Önemli Bir Demeç Verecek", (26 Şubat 1970), 1.; *Ulus*, "İnönü, Bugün", (26 Şubat 1970), 7.; *Cumhuriyet*, "Dr. Satır: "Acele Seçim AP'nin Blöfüdür", (26 Şubat 1970), 1.

¹³⁸⁴ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi Toplandı: İktidarda Olanları Çetin Günler Bekliyor", (11 Mart 1970), 1.

ilgili yanlış kararlar alındığı belirtilmiştir.¹³⁸⁵ Dönemi incelediğimizde tespitler doğru olmakla birlikte CHP'nin bunları nasıl düzeltilebileceğine dair bir reçete de veremediği görülmüştür. 19 Mart 1970 tarihli parti meclisi Satır başkanlığında toplandığında son öğrenci olayları ele alınmıştır.¹³⁸⁶ Bu toplantı sonrasında yayınlanan raporda AP'nin iktidarını uzatmak için şiddete başvurusu sonucu demokrasinin yok sayıldığı, hükümetin kargaşalığı arttırmak için olayları körüklediği, bunun sonucunda da demokratik çözüm yolunun ortadan kalktığı görülerek bu tip olaylara yasal çerçeveden bakılması istenmiştir.¹³⁸⁷ Bu rapora baktığımız zaman, parti meclisinin olayların iyi değerlendirilip çözüm önerileri sunduğu anlaşılmıştır.

CHP-AP ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine 8 Mayıs 1970 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Kemal Satır'ı gizlice çağırarak İnönü ile Demirel'in arasının bulunmasını istemişse de İnönü şimdilik böyle bir şeye gerek olmadığını söylemiştir.¹³⁸⁸ Bu barıştırma çabalarının ardından Ulus gazetesinin 15 Haziran 1970 tarihli haberinde İskenderun'da bir konuşma yapan Satır, partinin birbirine kenetlenmesi gerektiğini, AP'nin ülkeyi uçuruma sürüklediğini belirtmiştir.¹³⁸⁹ Ayrıca Kemal Satır, parti içindeki çekişmeleri bir tarafa bırakarak var olan sorunların çözümüne odaklanılmasına vurgu yapılması¹³⁹⁰ yerinde bir uyarıdır.

AP iktidara geldikten sonra sınırsız bir biçimde güçlenmeye başlamıştır. Bunun sonucunda *komandolar* adı verilen birtakım oluşumlar meydana gelmiştir. Bu oluşumları 28 Mayıs 1970 tarihinde eleştiren Kemal Satır'a göre bunun sorumlusunun gençler değil iktidar olmasından dolayı pervasızca silahlanmanın önüne geçilmelidir.¹³⁹¹ Satır'ın bu açıklamalarına baktığımız zaman ise haklı olduğu görülmüştür. Bu buhranlı süreçte 1 Haziran 1970'de Çankaya Köşkü'nde

¹³⁸⁵ *Ulus*, “İktidarda Olanları Çetin Günler Bekliyor”, (11 Mart 1970), 7.

¹³⁸⁶ *Ulus*, “CHP Parti Meclisinin Görüşü: Meclisin Yapacağı İnandırıcı Girişimler, Demirel İktidarı Yüzünden Doğan Haklı Tepkileri Sona Erdirecektir: “Tehlikenin Asıl Kaynağı Dikta Hevesleridir”, (20 Mart 1970), 1.

¹³⁸⁷ *Ulus*, “Tehlikenin Asıl Kaynağı Dikta Hevesleridir”, (20 Mart 1970), 5.

¹³⁸⁸ İnönü, *Defterler II*, 934.

¹³⁸⁹ *Ulus*, “CHP, Tek Kurtarıcıdır”: Dr. Satır, “Seçilenlere Yardım Etmek ve Bütünlüğümüzü Korumak Zorundayız” Dedi”, (15 Haziran 1970), 1.

¹³⁹⁰ *Ulus*, “Dr. Satır,”, (15 Haziran 1970), 7.

¹³⁹¹ Muammer Aksoy, “Demirel 1969'da Komandalara Karşı Çıkar Görünüyordu: Menteşoğlu, Komandolar Konusunda “Bu Teşekkülü En Yüksek Adalet Mahkemesine Tevdi Etti” Diyordu”, *Cumhuriyet*, (26 Nisan 1976), 4.

Cumhurbaşkanı ile görüşen İsmet İnönü konuşulanlar hakkında bir açıklama yapmamıştır.¹³⁹² Ancak Kemal Satır'ın *milli koalisyon* söyleminin düşünülebileceğini söylemesi¹³⁹³ klasik bir İnönü açıklamasıdır. Bu görüşmenin ardından 3 Haziran 1970 tarihinde Pembe Köşk'te yapılan toplantıya katılan Satır, İnönü'nün Cevdet Sunay ile yaptığı görüşmenin ele alındığını ifade etmesine rağmen¹³⁹⁴ ayrıntı vermekten kaçınmıştır. Satır 21 Haziran 1970 tarihli kongrelere bir mesaj göndermiştir.¹³⁹⁵ Mesajda, son zamanlarda yaşanan şiddet olaylarına değinerek CHP'nin kanunsuz her türlü eylemin karşısında olmasına rağmen AP'nin bu durumu kullandığını ifade etmiştir. Kemal Satır'ın yapılacak olan kurultayda partinin birlik içinde hareket etmesini istemesi¹³⁹⁶ her anlamda durumun ciddiyetini gözler önüne sermiştir. Ayrıca 26 Haziran 1970'de İnönü'yü ziyaret eden Satır ve Necdet Uğur'un İstanbul'da gençlerin toplandığını ve sıranın sosyal demokratlara gelmesinden korktuklarını söylemesi de¹³⁹⁷ bir başka örnektir. Aynı gün TBMM'de yaşanan kavgadan sonra bir açıklama yapan Kemal Satır, bu tip olayların parlamentoya zarar verdiğini iddia ederek¹³⁹⁸ çok doğru bir açıklama yapmıştır.

1970'in Ağustos ayında ise CHP-AP ilişkilerinde ekonominin ön planda olduğu görülmüştür. 17 Ağustos 1970 tarihinde bir demeç veren Kemal Satır, para ayarlaması gibi çok önemli bir kararda meclisin toplantıya çağırılması gerektiğini, zaten AP'nin sürdürdüğü politikanın memleketi bataklığa sürüklediğini iddia etmiştir.¹³⁹⁹ Bu açıklamaya bakıldığında her zamanki CHP-AP çekişmesinin ekonomi üzerinden kısır döngüye kapılmış bir örneği olduğu

¹³⁹² *Cumhuriyet*, “Sunay İle Görüşen CHP Lideri, Milli Koalisyon İçin “Düşünmeye Lâyıktır” Dedi: İnönü, Bir Rejim Buhranı Görmüyor”, (2 Haziran 1970), 1.

¹³⁹³ *Cumhuriyet*, “İnönü”, (2 Haziran 1970), 7.

¹³⁹⁴ *Milliyet*, “İnönü'nün Evinde Toplantı Yapıldı”, (4 Haziran 1970), 1.; *Milliyet*, “İnönü'nün Evinde”, (4 Haziran 1970), 11.

¹³⁹⁵ *Ulus*, “CHP. Genel Başkanının Demokrat İzmir'e Özel Demeci: İnönü: Kurultayı Sabote Etmek İsteyen Yakın ve Uzak Dostlar Var”, (22 Haziran 1970), 1.

¹³⁹⁶ *Ulus*, “İnönü: Kurultayı Sabote Etmek İsteyen Yakın ve Uzak Dostlar Var”, (22 Haziran 1970), 7.

¹³⁹⁷ İnönü, *Defterler II*, 1175.

¹³⁹⁸ *Cumhuriyet*, “Yöneticiler, Meclis'teki Kanlı Döğüş İçin “üzücü” Dediler”, (26 Haziran 1970), 7.

¹³⁹⁹ *Ulus*, “Dr. Kemal Satır, Başbakan'a Cevap Verdi: “Hükümet Meclisi Toplantıya Çağırılmalı”, (18 Ağustos 1970), 1.; *Ulus*, “Hükümet Meclisi Toplantıya”, (18 Ağustos 1970), 7.

anlaşılmıştır. 14 Ekim 1970’de Kemal Satır, Süleyman Demirel ile görüşmüşse de¹⁴⁰⁰ bu görüşmenin ayrıntılarına ulaşamamıştır.

1969 seçimleri sonuçlarına göre AP tek başına iktidar olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan Kemal Satır her konuda AP’yi eleştirmeye başlamıştır. Ancak bu durum Satır’ın AP ile koalisyon arayışlarına engel olmaması dürüst siyasetçi kimliğine uymamıştır. Ayrıca 1970 yılında AP’nin *komandolar* adı altında silahlı bir oluşum içine girmesinden dolayı Kemal Satır’ın eleştirilerini de haklı konuma getirmiştir.

1.6.3. 12 Mart Muhtırası ve Nihat Erim Hükümetlerinde Kemal Satır

1970’lerde artan olaylar karşısında ordunun içinde şiddet eğilimi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu duruma Bülent Ecevit karşı çıkarken Kemal Satır bunu onaylar bir tavır takınmıştır. Bununla da yetinmeyen Satır, o sırada disk kayması ameliyatı sonucunda evinde dinlenen Orhan Kabibay’ın evinde Nihat Erim, İsmail Arar, Sadi Koçaş, Cemal Madanoğlu, Mucip Ataklı ve Talat Turhan ile birlikte toplanmıştır. Bu toplantıda olası bir darbede nasıl hareket edeceklerini konuşmuşlardır.¹⁴⁰¹ 12 Mart 1971 tarihinde beklenen olmuş ve ordunun üst kademesi Cumhurbaşkanı’na bir muhtıra göndermiştir. Bu muhtıra ile ülkenin karşı karşıya kaldığı anarşinin, kardeş kavgasının bir an önce sonlandırılmasını, bu kavgalar nedeniyle Atatürk’ün hedefi olan çağdaş uygarlık seviyesine ulaşamadıklarını, Meclis’in Atatürk ilkelerine bağlı, güvenilir, sorun çözen bir hükümet kurmasını aksi takdirde ordunun yönetime el koyacağını bildirmişlerdir.¹⁴⁰² Muhtıranın ardından 15 Mart 1971 tarihinde toplanan CHP Ortak Grubu’nda konuşan İsmet İnönü ordunun demokrasiyi baltaladığını, CHP’nin her ne olursa olsun reformları yapıp demokrasiyi yerleştirme ilkesinden sapmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuşmasıyla İnönü *ortanın solu* taraftarlarının yanında yer aldığı sanılmıştır. Daha sonra Kemal Satır ordunun iyi yaptığı, böylelikle CHP’nin hükümete girerek reformların gerçekleşebileceği görüşünden yana olmuştur.¹⁴⁰³ Bu nedenle İsmet İnönü, ordunun demokrasinin

¹⁴⁰⁰ İnönü, *Defterler II*, 1197.

¹⁴⁰¹ Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, 387- 388.; Altuğ, *Genelkurmay’ın Işıkları*, 373.

¹⁴⁰² Heper, *İsmet İnönü*, 208-209.; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *12 Mart: Faşizmin Felsefesi*, (İstanbul: Evrim Yayınları, y.t.), 206-207.

¹⁴⁰³ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 270- 271.

yanında yer almasından ötürü halkın gözünde ordunun imajının sarsılmayacağını söylemiştir.¹⁴⁰⁴

Kemal Satır, 12 Mart Muhtırası ile ilgili düşüncelerini 18 Mart 1971 tarihinde toplanan ortak grupta açıklamıştır. Satır'a göre muhtıra, AP Hükümeti'ni istifa ettirerek ülkenin nefes almasını sağlayan “şanslı bir muhtıra”dır. Ayrıca CHP'nin ordu ile sıkı fıkı olduğu söylentilerinin kasıtlı olarak çıkartıldığını düşünen Kemal Satır'ın bunu partilerine oy sağlamak isteyenlerin yaptığını iddia etmiştir.¹⁴⁰⁵ Satır'ın söylem ve düşüncelerine baktığımız zaman, yerinde bir değerlendirme olmadığı görülmüştür. Çünkü bu muhtıranın demokrasiye zararı büyük olacaktır. Muhtıradan sonra Kemal Satır, Ecevit ve arkadaşlarını yeni bir parti kurmakla suçlaması¹⁴⁰⁶ durumun başka bir boyutta değerlendirildiğinin göstergesidir. 12 Mart Muhtırasından sonra İnönü hem iktidarın tutumunu hem de ordunun yönetime karışmasını doğru bulmamıştır. Bir de başbakan olarak Nihat Erim'in adının geçmesi hiç hoşuna gitmemiştir.¹⁴⁰⁷ Ancak ordu Erim'in başbakan olması için CHP'den istifa etmesini istemesi üzerine Erim bu konuda İnönü'yü ikna etmesi için Kemal Satır'ın arabulucu olmasını rica etmiştir.¹⁴⁰⁸ Bu durumda Satır ve Metin Toker İnönü'yü yumuşatmayı başarmıştır.¹⁴⁰⁹ Böylelikle ordunun istediği *partilerüstü hükümetin* kurulabilmesi için hiçbir engel kalmamıştır.

İnönü'nün yumuşamasından sonra ordunun istediği şartları sağlayan Nihat Erim'e 20 Mart 1971 tarihinde başbakanlık görevi verilmiştir.¹⁴¹⁰ Aynı gün Erim'in evine giden Kemal Satır, kendisinin başbakan olacağını hissettiğini

---

¹⁴⁰⁴ Heper, *İsmet İnönü*, 209.

¹⁴⁰⁵ *Ulus*, “CHP Ortak Grubunda Dr. Satır, 12 Mart Muhtırası İle Yapılan Müdahaleyi “Şanslı Bir Müdahale” Olarak Niteledi: Dr. Satır: CHP, Ordu İle İşbirliği Yapmamıştır”, (19 Ağustos 1971), 1.

¹⁴⁰⁶ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 224.

¹⁴⁰⁷ Necdet Uğur, *İsmet İnönü*, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları, Ağustos 1995), 31-32.

¹⁴⁰⁸ *Milliyet*, “12 mart'ın” Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş Anlatıyor: Erim: “Hükümeti Birlikte Kuracağız, Daha Doğrusu Bakanları Sen Seçeceksin”, (16 Mart 1978), 5.

¹⁴⁰⁹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 223-224.; Erim, *Günlükler II*, 964.

¹⁴¹⁰ *Ulus*, “Başbakan Olmak İçin CHP'den İstifa Eden: Nihat Erim'e Hükümet Kurma Görevi Verildi”, (20 Mart 1971), 1.

belirtmiştir.¹⁴¹¹ Satır, CHP’den Erim’e yardımcı olunmasını istemiştir.¹⁴¹² Bu durumda Kemal Satır’ın kendisini hâlâ parti içinde güçlü gördüğü anlaşılmıştır.

Hükümet kurma görevinin Nihat Erim’e verilmesi hem CHP hem de AP tarafından kuşkuyla karşılanırken¹⁴¹³ burada CHP’de iki görüş belirmiştir. Satırcılara göre kararın böyle çıkması beklenirken Ecevitçiler bunu bir darbe, oyun olarak algılayarak hükümete güvenoyu vermeme kararı almıştır.¹⁴¹⁴ Bu durumda var olan parti içi çekişmenin farklı noktalara gittiği anlaşılmıştır. Böylelikle parti içi çekişme konularına Nihat Erim Hükümeti de eklenerek olaylar tam bir mahkeme havasında ele alınarak Bülent Ecevit’in Nihat Erim’e karşı hırçınlaştığı görülmüştür.¹⁴¹⁵ Parti içinde yaşananları değerlendiren Rafet Genç’e göre, Ecevitçilerin asıl derdi Nihat Erim’in başbakan olması değil Erim’in Ecevit’i şiddetli bir biçimde eleştirmesinden ötürü başbakan olması halinde sol tarafa göz açtırmayacağı görüşünün hâkim olmasıdır. Bu çekişme karşısında İnönü’nün yorgunluğunu bahane ederek bir gecelik izin istemesinin ardında ya bir denge formülü bulacağı ya da sorunu askıda bırakacağı düşünülmüştür.¹⁴¹⁶ Genç’in bu yorumundan sonra elde olan kaynaklar incelendiğinde İnönü’nün sessiz kalması durumu askıda bıraktığına işaret etmiştir.

Hükümeti kurmak için partilerle temasa başlamadan önce Nihat Erim, partilerin kendi içinde alacakları kararı beklemeği uygun görmüşse de 21 Mart 1971 tarihinde Kemal Satır ile görüşerek¹⁴¹⁷ bu kararında bir istisna yapmıştır. Bu arada Turhan Feyzioğlu Satır’a gelerek Erim’in büyük bir kabine kurması halinde her ikisine de birer bakanlık düşeceğini söylemiştir. Nihat Erimle bu konuyu görüşen Satır, Erim’den olumsuz yanıt almıştır.¹⁴¹⁸ Milliyet gazetesinin 25 Mart 1971 tarihli haberinde ise Nihat Erim’le bir kez daha görüşen Kemal

¹⁴¹¹ *Cumhuriyet*, “Sunay: “Hükümet Şartsız Desteklenecek”: Nihat Erim Başbakan”, (20 Mart 1971), 1.; *Cumhuriyet*, “Nihat Erim Başbakan”, (20 Mart 1971), 7.

¹⁴¹² Nihat Erim, *12 Mart Anıları*, haz. Raşit Çavaş, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları, Nisan 2007), 100.

¹⁴¹³ *Milliyet*, “Nasıl Karşılandı... AP ve CHP’de Tereddüt Var”, (20 Mart 1971), 1.

¹⁴¹⁴ *Milliyet*, “AP ve CHP’de”, (20 Mart 1971), 9.

¹⁴¹⁵ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa’nın Son Yılları*, 222,225.; Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler’in*, 291.

¹⁴¹⁶ Rafet Genç, “CHP’deki Savaşı İnönü Önledi”, (Kuliste), *Milliyet*, (21 Mart 1971), 1,9.

¹⁴¹⁷ *Cumhuriyet*, “Demokratik Parti Hükümete Katılmıyor”, (22 Mart 1971), 1.; *Cumhuriyet*, “Demokratik”, (22 Mart 1971), 7.

¹⁴¹⁸ Erim, *Günlükler II*, 987-988.

Satır, kendisinin bakanlığının söz konusu olmadığını açıklaması¹⁴¹⁹ bu konunun tamamen kapandığını göstermiştir. 25 Mart 1971 tarihinde hâlâ kabine kurma çalışmalarına devam eden Nihat Erim'in kabinesi az çok şekillenmeye başlamıştır.¹⁴²⁰ Aynı gün Milliyet gazetesinin haberinde de saat 10.45'te Hariciye Köşkü'ne gelen Satır'ın kabinenin kuruluşunda bir anlaşmazlık olup olmadığından haberinin olmaması¹⁴²¹ çok dikkat çekicidir. Ancak 26 Mart 1971'de kabinenin kurulmasından sonra¹⁴²² açıklanan hükümet programında bozulan asayişe değinilerek genel güvenlik kuruluşlarının toplumsal olaylarda daha etkili olacağı belirtilmiştir.¹⁴²³ Hükümet programına baktığımız zaman, askerlerin isteğine uygun bir hükümet programı hazırlandığı görülmüştür. Kurulan hükümet hakkında görüşlerini açıklayan Ümit Gürtuna'ya göre siyasi çevrelerin suskunluğuna 29 Mart 1971'de Başbakanlık'a gelerek Nihat Erim'i tebrik eden Kemal Satır katılmışsa da Satır'ın bu kabinede azımsanmayacak çoğunlukta taraftarlarının olduğu iddia edilmiştir.¹⁴²⁴ Bu durumda Kemal Satır'ın kabine kurulumu için çok çalıştığı sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Milliyet gazetesinin 4 Nisan 1971 tarihli haberine baktığımız zaman, Kemal Satır'ın kurulan kabineye güvenoyu vermesi de¹⁴²⁵ bunun bir başka göstergesidir.

Hükümette sorunlar yaşanmasından dolayı Nihat Erim istifa etmiştir. İstifanın ardından Erim'i ziyarete gelen Kemal Satır'a gazeteciler yeni hükümeti Erim'in kurup kuramayacağını sormuşlardır. Satır da bunun olabileceğini ama işe yaramaz kimselerin kabinede görev alamayacaklarını belirtmiştir.¹⁴²⁶ Kemal Satır'ın bu açıklamalarına bakıldığında eğer hükümeti kurma görevi Nihat Erim'e verilmesi halinde Satır'ın kendisine yardımcı olacağı anlaşılmıştır. Yeni Adana gazetesinin 8 Aralık 1971 tarihli haberinde Cumhurbaşkanı Cevdet

¹⁴¹⁹ *Milliyet*, "Ankarada Yoğun Bir "Kulis" Var: Kabinenin İlânı Bir Süre Gecikiyor", (25 Mart 1971), 1.; *Milliyet*, "Kabinenin İlânı", (25 Mart 1971), 9.

¹⁴²⁰ *Milliyet*, "Erim, Kabinesi Sunay'la Görüştükten Sonra Açıklayacak: Erim Kabinesinin Bakanları Belli Oldu", (26 Mart 1971), 1.; *Ulus*, "Erim Kabinesi Bugün Açıklanacak", (26 Mart 1971), 1.; *Ulus*, "Erim Kabinesi", (26 Mart 1971), 7.

¹⁴²¹ *Milliyet*, "Erim, Kabinesini", (26 Mart 1971), 9.

¹⁴²² *Ulus*, "Bakanlar Kurulu Üyeleri Bugün Cumhurbaşkanı'na Takdim Edilecek: Kabine Dünyaya Açıklandı", (27 Mart 1971), 1.

¹⁴²³ Neşe Erdilek, "Hükümetler ve Programları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Ağı, vd., (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 4/1017.

¹⁴²⁴ Ümit Gürtuna, "Gitmek Ya Da Kalmak..", *Cumhuriyet*, (30 Mart 1971), 1,7.

¹⁴²⁵ *Milliyet*, "Kim Ne Oy Verdi", (4 Nisan 1971), 1.; *Milliyet*, "Kimler Ne Oy Verdi", (4 Nisan 1971), 9.

¹⁴²⁶ *Cumhuriyet*, "Erim İnönü İle Görüştü", (5 Aralık 1971), 7.; *Milliyet*, "Erim Hükümet Meclise", (5 Aralık 1971), 9.

Sunay'ın Nihat Erim'i yeniden başbakan seçtiği görülmüştür.¹⁴²⁷ Aynı tarihli Milliyet gazetesinde yer alan habere göre de Başbakan Nihat Erim'in Kemal Satır'ın kabineye girmeyeceğini açıklaması¹⁴²⁸ bir önceki kabine kurulumunda bu konu hakkında çıkan dedikoduları önlemeye yöneliktir.

Kabine kurma çalışmalarına Kemal Satır ile devam eden Nihat Erim AP'li yöneticilerle görüşmüştür.¹⁴²⁹ AP'nin hükümete 7 bakan vereceği belli olurken AP ile Nihat Erim arasında yapılan görüşmeye Satır katılmamıştır.¹⁴³⁰ Bu da akla kabine kurulumuna ne gibi yardımlarda bulunduğu sorusunu getirmiştir. Ancak kulislere Kemal Satır'ın başbakan yardımcısı olup olmayacağı sorularına Satır değil, kabine kurulumuna yardım eden bir diğer isim olan İsmail Arar cevap vermiştir. Arar, bu dönemde herkesin Erim'e yardımcı olmasının gerektiğini söyleyerek¹⁴³¹ belirsiz bir konuşma yapmıştır. 11 Aralık 1971 tarihinde Başbakan Nihat Erim tarafından açıklanan kabine listesinde Kemal Satır'ın yer almadığı görülmüştür.¹⁴³² Hükümet kurulduktan kısa bir süre sonra 6 Şubat 1972'de toplanan ortak grup toplantısında Satır ve Ecevit'in Nihat Erim üzerinden birbirlerine sataştıkları anlaşılmıştır.¹⁴³³ Bu durumu ele aldığımızda parti içinde yaşanan huzursuzlukta bu konunun da kullanıldığı ispatlanmıştır. Hükümet içinde yaşanan problemlerden sonra istifa kararı alan Nihat Erim'i bu kararından vazgeçirmek isteyen Kemal Satır, Orhan Kabibay ve Metin Toker 13 Nisan 1972'de Erimle görüşmüşlerse de onu bu karardan vazgeçirememişlerdir.¹⁴³⁴ Ancak bu kabinede de birtakım sorunlar çıktığından dolayı Nihat Erim istifa etmek zorunda kalınca Satır'ın onu ziyaret etmesi¹⁴³⁵ kendisinin her şartta Erim'in yanında olacağının göstergesidir.

Ülkede artan siyasi olaylar ve kavgalar üzerine ordu 12 Mart 1971 tarihinde bir muhtıra vermek zorunda kalmıştır. Yaşanan bu durumu Kemal Satır

¹⁴²⁷ *Yeni Adana*, “Yeni Başbakan Yine Nihat Erim”, (8 Aralık 1971), 1.

¹⁴²⁸ *Milliyet*, “Başbakan Yeni Hükümet”, (8 Aralık 1971), 9.

¹⁴²⁹ *Yeni Adana*, “Erim Çalışmalarını Satır ve Arar'la Yürütüyor”, (10 Aralık 1971), 1.; *Yeni Adana*, “Çukurova'da Yurt'da Dünya'da: Nihat Erim”, (10 Aralık 1971), 5.

¹⁴³⁰ *Cumhuriyet*, “Kabineye 7 AP'li, 4 CHP'li Bakan Girecek: AP Hükümete 7 Bakan Vermeyi Kabul Etti”, (10 Aralık 1971), 1.; *Cumhuriyet*, “Kabineye”, (10 Aralık 1971), 7.

¹⁴³¹ *Milliyet*, “Kabinenin İlânı”, (10 Aralık 1971), 9.

¹⁴³² *Yeni Adana*, “Yeni Hükümet Kuruldu”, (12 Aralık 1971), 1.

¹⁴³³ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 293-296.

¹⁴³⁴ Erim, *Günlükler II*, 1026.

¹⁴³⁵ *Cumhuriyet*, “Maaş Farklarının Ödenmesi Yeni Hükümet Programına Konması İstendi: Erim'in İstifası “Beklenen Sonuç” Olarak Nitelendi”, (20 Nisan 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “Erim'in”, (20 Nisan 1972), 7.

memnuniyetle karşılarken İsmet İnönü siyasi hayatı etkileyeceğini savunmuştur. Ayrıca Satır, CHP için iktidar hesapları yaparken ordu tarafsız bir hükümet kurma girişiminde bulununca planları suya düşmüştür. Ancak kendini çabuk toparlayan Kemal Satır, hükümet kurmak için kendisinden yardım isteyen Nihat Erim'in yanında yer alarak herhangi bir bakanlık elde edebilmek için çalışmıştır. Fakat I. ve II. Nihat Erim Hükümetleri'nde bakan olamamıştır. Bu durum Satır'ın hırslı bir politikacı olduğunu göstermektedir.

1.6.4. Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri

Milliyet gazetesinin 22 Eylül 1969 tarihli haberine göre Ceyhan'da kapalı salon toplantısında konuşan Kemal Satır; pamuk ihracatında %10 vergi iadesinin üreticiden çok ihracatçı yararına uygulandığını, önceden %2 olan vergi iadesinin üreticinin mahsulünü elinden çıkardıktan sonra %10 olarak belirlenerek 29 milyon liranın 8-10 ihracatçıya bölüştürüldüğünü söylemiştir. Bu yaşanan durumların bakanlara da sorulduğunu ancak tatmin edici cevaplar verilmediğini ifade eden Satır, bu durumu birkaç çalılımlı politikacının keyifle seyrettiğini iddia etmiştir. Kemal Satır'a göre bu para dağıtılmayıp bu seneki satın alma fiyatında bir fon olarak kullanılsaydı yolsuzluğa meydan verilmeyecektir.¹⁴³⁶ Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, durumun çok iyi bir şekilde özetlenerek çözüm yolu sunulduğu görülmüştür.

26 Şubat 1971 tarihli gazetelerde Anayasa değişikliği ile milletvekili ve senatörlerin maaşlarının arttırılması konusu gündeme gelmiştir.¹⁴³⁷ Bu durum CHP'yi karıştırarak bir kişi dahi bu teklifi imzalamadığı takdirde bu değişikliğe partinin katılmayacağı yönünde genel merkez tarafından bir karar alınmıştır. Bu kararı imzalamakta direnenler arasında Kemal Satır da bulunmuştur.¹⁴³⁸ Bu konu hakkında konuşan Satır, canı nasıl isterse öyle hareket edeceğini söyleyerek¹⁴³⁹ parti kararını hiçe saymıştır. Bunun üzerine gazetelerde CHP'de tartışmanın

¹⁴³⁶ *Milliyet*, "Satır: "Bozuk Düzene Çalılımlı Yöneticiler Keyifle Bakıyor", (22 Eylül 1969), 4.

¹⁴³⁷ *Cumhuriyet*, "Bazı CHP'liler Anayasa Değişikliğine Karşı", (26 Şubat 1971), 1.

¹⁴³⁸ *Milliyet*, "CHP Grubu Karıştı", (26 Şubat 1971), 9.

¹⁴³⁹ *Cumhuriyet*, "Bazı CHP'liler", (26 Şubat 1971), 7.

büyüdüğü ve¹⁴⁴⁰ Ecevit'in imza atmayanları suçladığı haberlerinin yer alması¹⁴⁴¹ partinin karıştığını göstermiştir.

Türk dış siyasetinin önemli konularından biri olan Kıbrıs meselesi için Kemal Satır, CHP ve AP'nin ayrı düşüncelerde olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴² Ayrıca Satır, Makariosun *üniter devlet* tezinin hükümet tarafından kabul edildiğini söylemiştir.¹⁴⁴³ Bu nedenle Kemal Satır'a göre hükümetin milli çıkarları gözetmediğini iddia etmesi¹⁴⁴⁴ haklı bir eleştiridir.

1971'in ortalarında CHP'nin kurulduğu günden beri yayın organı olan Ulus gazetesinin kapatılması gündeme gelmiştir. Bu konu hakkında bir demeç veren Kemal Satır, yapılması gerekenin Ulus gazetesini kapatmak değil kurultayı toplayıp yönetimi Ulus gazetesini yaşatacak gücü kendinde görenlere devretmek olduğunu söylemesi¹⁴⁴⁵ yerinde bir tespittir. Bu konu hakkında 26 Haziran 1971 tarihinde Cihad Baban bir yazı kaleme almıştır. Babana göre Satır'ı hasta yatağından kaldıran bu kararın yanlış olmasına rağmen son zamanlarda CHP'nin sesi olmaktan çıktığını belirtmesi de¹⁴⁴⁶ haklı bir eleştiridir.

Kemal Satır son milletvekilliğinde çeşitli konular hakkında da konuşmayı ihmal etmemiştir. İhracat konusunu ele alan Satır uygulamaları haklı bir biçimde eleştirmeyi başarmıştır. Yine milletvekili ve senatör maaşlarının artırılmasına karşı çıkan Kemal Satır, CHP'nin olumlu oy kullanılması isteğine uymayarak Ecevit'i karşısına almıştır. Aynı zamanda CHP içinde birtakım değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Kurulduğu günden beri *CHP'nin sesi* olarak adlandırılan Ulus gazetesinin kapatılması gündeme gelmiştir. Bu duruma çok üzülen Satır bu gidişatı durduramamıştır. Çünkü parti içinde etkinliği kalmamıştır. Ayrıca 1960'tan bu yana siyasi hayatı meşgul eden Siyasi Af Kanunu yürürlüğe girmişse de Kemal Satır'ın bu konu hakkında herhangi bir yorumda bulunmamasına bir anlam verilememiştir.

---

¹⁴⁴⁰ *Cumhuriyet*, "Anayasa Değişikliği Konusu, CHP'liler Arasındaki Anlaşmazlığı Arttırdı: Ecevit Karşı Grubu Suçluyor", (27 Şubat 1971), 1.

¹⁴⁴¹ *Cumhuriyet*, "Ecevit", (27 Şubat 1971), 7.

¹⁴⁴² *Cumhuriyet*, "Kemal Satır, İnönü'nün Son Demeci İle İlgili Bir Açıklama Yaptı: Makarios'un İleri Sürdüğü Bütün Şartlar Kabul Edildi", (2 Mart 1970), 1.; *Milliyet*, "Satır, 'Hükümet Makarios'un Tezini Tasviple Karşıladi'", (2 Mart 1970), 1.

¹⁴⁴³ *Milliyet*, "Satır", (2 Mart 1970), 11.

¹⁴⁴⁴ *Cumhuriyet*, "Makarios", (2 Mart 1970), 7.

¹⁴⁴⁵ *Milliyet*, "İnönü", (16 Haziran 1971), 9.

¹⁴⁴⁶ Cihad Baban, "Çok Yazık Olur!..", *Cumhuriyet*, (26 Haziran 1971), 2.

2. BAKANLIKLARI VE MECLİS DIŞI SİYASET DÖNEMİ

2.1. Ulaştırma Bakanlığı (1949-1950)

1949 yılının başlarında II. Hasan Saka Hükümeti'nde çeşitli sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Sorunların üstesinden gelemeyen Saka, 14 Ocak 1949 tarihinde istifa etmiştir.¹⁴⁴⁷ 15 Ocak 1949'da yeni hükümeti Şemsettin Günaltay'ın kuracağı kesinleşmiştir.¹⁴⁴⁸ Yeni başbakanın belli olmasından sonra sorunlu olarak görülen Ulaştırma Bakanlığı için çalışmalara başlanmıştır.¹⁴⁴⁹ Her ne kadar başbakanlık için gazetelerde Şemsettin Günaltay'ın ismi sonlarda zikredilse de mutedil, dirayetli ve soğukkanlı mizaca sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle bilindik isimleri değil Kemal Satır, İsmail Rüştü Aksal gibi genç isimlerle çalışmayı tercih etmiştir.¹⁴⁵⁰ 16 Ocak 1949'da Günaltay kabine listesini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye arz ederek kabineyi kurmuştur.¹⁴⁵¹ Kabine listesine baktığımız zaman, beş yeni isimden birinin Ulaştırma Bakanı Kemal Satır olduğu anlaşılmıştır.¹⁴⁵² 18 Ocak 1949 tarihli Nihat Erim'in günlüklerinden öğrendiğimize göre Ulaştırma Bakanlığına Satır'ı kendisinin önerdiğini iddia etmiştir.¹⁴⁵³ Böylece sorunlu olarak görülen Ulaştırma Bakanlığı problemi de çözülmüştür.¹⁴⁵⁴ Kabinenin ilan edildiği gün yeni bakanlardan olan Kemal Satır'ın hal tercümesini de Ulus gazetesinde yayınlandığı görülmüştür.¹⁴⁵⁵

¹⁴⁴⁷ *Yeni Adana*, “Kabinenin İstifası Hakkında Söylentiler: Ulaştırma Bakanı K. Gülek Devlet Bakanlığı'na Seçildi”, (12 Ocak 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Kabinedeki Sarsıntılar”, (14 Ocak 1949), 1.; *Yeni Adana*, “Saka İstifa Etti: Başbakan Hasan Saka Bu Sabah Kabinenin İstifasını Devlet Başkanı İnönü'ye Bildirdi”, (14 Ocak 1949), 1.

¹⁴⁴⁸ *Yeni Adana*, “Son Dakika: Kabineyi Kurmaya Şemsettin Günaltay Memur Edildi”, (15 Ocak 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Hasan Saka Kabinesi İstifa Etti: Yeni Kabinenin Kuruluşunda Güçlükler”, (15 Ocak 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Hasan Saka Kabinesi İstifa Etti”, (15 Ocak 1949), 3.

¹⁴⁴⁹ *Yeni Sabah*, “Şemseddin Günaltay Başbakan Oldu”, (16 Ocak 1949), 1.; *Cumhuriyet*, “Şemseddin Günaltay Başbakan Oldu”, (16 Ocak 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Ş. Günaltay Başbakan Oldu”, (16 Ocak 1949), 3.

¹⁴⁵⁰ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde*, C.I, 220,222.

¹⁴⁵¹ *Ulus*, “B. Günaltay Dün Kabinesini Kurdu”, (17 Ocak 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Kabine Güçlkle Kurulabildi”, (17 Ocak 1949), 1.; *Yeni Adana*, “Şemsettin Günaltay Kabinenin Listesini İsmet İnönü'ye Arzetti”, (17 Ocak 1949), 1.; *BCA*, 030,10,14,81,9,1.

¹⁴⁵² *Cumhuriyet*, “Yeni Kabine Dün Kuruldu”, (17 Ocak 1949), 1.

¹⁴⁵³ Erim, *Günlükler I*, 329.

¹⁴⁵⁴ Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV*, 315.; Altan Öymen, *Değişim Yılları*, (İstanbul: Doğan Kitap, Şubat 2018), 286.

¹⁴⁵⁵ *Ulus*, “B. Günaltay Dün Kabinesini Kurdu”, (17 Ocak 1949), 2.; *Ulus*, “Yeni Kabine”, (17 Ocak 1949), 3.

Kurulan yeni kabine 17 Ocak 1949 tarihinde hükümet programı için çalışmalara başlamıştır.¹⁴⁵⁶ Böylelikle Satır istediği üst düzey göreve gelmiştir.

Kemal Satır, hükümet programı üzerinde çalışırken Yeni Sabah gazetesinin 20 Ocak 1949 tarihli nüshasında bir haber yer almıştır. Buna göre Satır uzun zamandır hazırlandığı çocuk hastalıkları uzmanlığı sınavına Ulaştırma Bakanı olması nedeniyle giremeyecektir.¹⁴⁵⁷ Bu durumda Satır'ın siyasi yaşamının mesleki ilerlemesine engel olduğu anlaşılmıştır. Bu arada Kemal Satır'ın da görev aldığı hükümet programı çalışmalarında sona gelinerek hükümet 24 Ocak 1949 tarihinde güvenoyu almıştır.¹⁴⁵⁸

Kemal Satır'ın Ulaştırma Bakanı olmasından yaklaşık dört ay sonra Feridun Osman Menteşoğlu bir makale kaleme almıştır. Makalede Menteşoğlu, ulaştırma işlerinin çok daha kötüye gittiğini iddia etmiştir. Bundan Satır'ın dahi haberinin olmadığını belirten Menteşoğlu, gidişatı durdurmak için ulaştırmanın ana hatlarıyla değil her birimin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini savunmuştur.¹⁴⁵⁹ Aynı şekilde 18 Aralık 1949 tarihli Nihat Erim'in günlüğüne baktığımız zaman, Kemal Satır'ın bakanlığa alınamadığını belirttiği anlaşılmıştır.¹⁴⁶⁰

TBMM içi faaliyetlerden biri olan 1949 bütçesi görüşmelerine Kemal Satır, Ulaştırma Bakanı sıfatıyla katılmıştır. II. Hasan Saka Hükümeti'nin istifa sebeplerinden biri olan 1949 bütçesi 5 Şubat 1949 tarihinde CHP Grubu'nda tekrar ele alınmıştır.¹⁴⁶¹ Yeni düzenlemelerin yapıldığı bilgisi Maliye Bakanı

¹⁴⁵⁶ “Evvelki Gün Kurulmuş Olan: Günaltay Kabinesi Dün İşe Başladı”, *Ulus*, 18 Ocak 1949, s.1.; *Yeni Sabah*, “Yeni Hükümet Programını Hazırlıyor”, (18 Ocak 1949), 1.; *Ulus*, “Günaltay Kabinesi Dün İşe Başladı”, (18 Ocak 1949), 4.; *Yeni Sabah*, “Yeni Hükümet Programını Hazırlıyor”, (18 Ocak 1949), 3.

¹⁴⁵⁷ *Yeni Sabah*, “Ulaştırma Bakanı Dr. Kemal Satır,”, (20 Ocak 1949), 1.

¹⁴⁵⁸ *Yeni Sabah*, “Yeni Hükümet, Programını Neşretti”, (23 Ocak 1949), 1.; *Yeni Adana*, “Grup Kabineye Güven Oyu Verdi: Yeni Hükümet Pazartesi Günü Meclisten İtimat Oyu İstiyecek”, (24 Ocak 1949), 1.; *Yeni Adana*, “Ş. Günaltay Kabinesi Dün Meclisten Güven Oyu Aldı: Kabine 42 Oya Karşı 349 Oyla İktidarda Kaldı: Muhalif Partiler ve Muhalefet Grupları Hükûmete Aleyhte Oy Verdi”, (25 Ocak 1949), 1.; *Yeni Adana*, “Şehir ve Memleket Haberleri: Büyük Millet Meclisi Dün Güvenini Bildirdi: Muhalif Partiler Yeni Kabineye Yine Güven Oyu Vermediler”, (25 Ocak 1949), 2.; *Yeni Adana*, “Büyük Millet Meclisi”, *Yeni* (25 Ocak 1949), 3.; *T.C. Resmî Gazete*, “T.B.M.M Kararı”, 7114 (25 Ocak 1949), 15429-15431.

¹⁴⁵⁹ Feridun Osman Menteşoğlu, “Ulaştırma Dâvasında Rota”, (Zaman İçinde), *Ulus*, (5 Nisan 1949), 2.

¹⁴⁶⁰ Nihat Erim, *Günlükler I*, 394.

¹⁴⁶¹ *Yeni Adana*, “1949 Bütçesi C.H.P. Grupunda Görüşüldü: Maliye Bakanı İ.R. Aksal Yapılan Tasarruf Hakkında İzahat Verdi”, (5 Şubat 1949), 1.

İsmail Rüştü Aksal tarafından doğrulanmıştır.¹⁴⁶² Yapılan hazırlıkların ardından 21 Şubat 1949 tarihinde bütçe müzakereleri yeniden başlamıştır.¹⁴⁶³

Bütçe görüşmelerinin başlamasından bir hafta sonra 27 Şubat 1949 tarihinde Ulaştırma bütçesi ele alınmıştır.¹⁴⁶⁴ Burada Ulaştırma Bakanı sıfatıyla konuşan Kemal Satır, ulaştırmanın dinamik bir konu olmasından dolayı sürekli incelenmesi gerektiğini belirterek başında bulunduğu makamın ulaştırmada mevcut düzeni işletmek ve bu işletmeleri zamanın ihtiyaçlarına uyarlama görevlerini yerine getirmekle yükümlü olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle hem devlet demiryollarında hem de deniz yolları idaresinde gerekli düzenlemeleri yapmaya çalıştıklarını savunan Satır, denizyolunda özel taşımacılığı teşvik ettikleri gibi havayollarını da günün şartlarına uygun hale getirmeyi amaç edindiklerini söylemiştir. Ulaştırma hizmetlerinin hızlı ve ekonomik olmasında hassas olduklarını anlatan Ulaştırma Bakanı bu konuda bir kalkınma planı hazırladıklarını iddia etmiştir. Buna göre 385 milyon liralık kalkınma planının; demiryollarında lokomotif, sundurma, yol ve emniyet tesisine; denizyollarında gemi satın alma, şamandıra, Tophane rıhtımının yenilenmesi, havuzlara; PTT idaresinde de hatların genişletilmesi, otomatik damga ve pul basımına; hava yollarında da çeşitli hava limanlarının yapılması için malzeme alımını içerdiği görülmüştür. Kemal Satır'a göre bu işletmelerde fedakârca çalışan memurların beceriksiz müdürler tarafından hak ettikleri ücretleri alamadıkları gibi bir durumun söz konusu olmadığı aksine her birimin birbirleriyle uyum içinde çalıştıkları görülmüştür. Bundan sonra demiryolları ile ilgili konulara temas eden Satır, demiryollarında 8 hat bulunduğunu ve burada çalışan memurların fazla değil yeterli olduğunu düşünmesine rağmen bu memurların yeterli ücret almadığı eleştirilerini ise kabul etmiştir. Servis vagonları meselesine de değinen Ulaştırma Bakanı bu vagonların teftiş için gerekli olduğunu ve bu

¹⁴⁶² *Yeni Adana*, “1949 Bütçesi C.H.P. Grupunda Görüldü”, (5 Şubat 1949), 3.

¹⁴⁶³ *Yeni Sabah*, “1949 Senesi Bütçesi: 1 Milyar 375 Milyon”, (14 Şubat 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “1949 Senesi Bütçesi”, (14 Şubat 1949), 3.; *Yeni Adana*, “949 Bütçe Tasarısı M. Meclisine Sunuldu: Masraf Yekûnu: 1.371.740.427 L, Gelir Yekûnu: 1.251.802.894”, (16 Şubat 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Bütçe Müzakereleri Pazartesiye Başlıyor”, (17 Şubat 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Bütçe Müzakereleri Yarın Başlıyor”, (20 Şubat 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Bütçe Müzakereleri Bugün Başlıyor”, (21 Şubat 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Bütçe Müzakereleri Bugün Başlıyor”, (21 Şubat 1949), 1.; *Son Posta*, “1949 Bütçe Müzakereleri Bugün Başlıyor”, (21 Şubat 1949), 1.

¹⁴⁶⁴ *Son Posta*, “Bayındırlık, Ticaret, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları Bütçeleri de Kabul Edildi: “Meclis Kürsüsünde Söz Telefon Muharebesi Gibi Tahdit Edilmez!”, (27 Şubat 1949), 1.; *Son Posta*, “Bayındırlık, Ticaret, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları Bütçeleri de Kabul Edildi”, (27 Şubat 1949), 7.

vagonları kullanan memurlara ikamet yevmiyesi değil sadece harcırah verildiğini, bu vagonlar olmazsa işlerin düzgün yürüyemeyeceğini, zaten son bir senede bakanların özel vagon kullanmadıklarını da sözlerine eklemiştir. Demiryollarında ikramiye konusundaki eleştirilere cevap veren Kemal Satır, bunun söylenildiği gibi adaletsiz bir biçimde dağıtılmadığını belirtmiştir. 1949 kışının çok çetin geçtiğini, bu yüzden demiryollarını işletmek için gerekli olan kömürün ilgili yerlere ulaştırılmasında sıkıntı yaşanmasına rağmen yüklerin ve yolcuların umulandan hızlı bir biçimde yerlerine vardıklarını iddia eden Satır, bu dönemde dahi vagon sayısından tasarruf edildiğini ifade etmiştir. Demiryollarında kazanın normal olduğunu savunan Ulaştırma Bakanı 1949 yılında en az seviyeye indiğini belirtmiştir. Hayvan vagonlarının zamanında yerlerine ulaşamaması konusuna değinen Kemal Satır, bunun da hava şartlarından kaynaklandığını, hava şartları biraz düzelince önceliğin bu vagonlara verildiğini ve 13.870 yük vagonundan 756'sının hâlâ tamirde olduğunu söylemiştir.¹⁴⁶⁵ Satır'ın konuşması incelendiğinde, kısa sürede ulaştırma işlerine hâkim olduğu anlaşılmıştır.

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın bu konuşmasından sonra Devlet Demiryollarına ait bütçenin oylaması yapılmıştır. Bu sırada Kemal Satır, bir açıklama yapma gereği duyarak meclis başkanında söz istemiştir. Satır, demiryollarında çalışan on beş birinci sınıf avukatın ücretlerinin C cetvelinin Hukuk İşleri bölümüne alınmasını istemiştir. Ulaştırma Bakanı'nın bu isteğini Bütçe Komisyonu da uygun bulmasından dolayı meclisçe kabul edilmiştir. Yine de Devlet Denizyolları Bütçesinin kabulünde de söz isteyen Satır, Kadıköy'de araba vapuru ve İstinye'deki dokların tamiri için 12. bölümde belirtilen meblağdan 500.000 liranın 17. bölüme aktarılmasını istemiştir. Ulaştırma Bakanı'nın bu isteğine Bütçe Komisyonun da olumlu bakması sonucunda meclis bu isteği kabul etmiştir.¹⁴⁶⁶

PTT bütçesinin kabulünde Afyonkarahisar Milletvekili Ahmet Veziroğlu PTT memurlarının tıpkı veznedarlar gibi zayıat tazminatı alıp almadığını Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a sormuştur. Kemal Satır Veziroğlu'na Ulaştırma

¹⁴⁶⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 16. Cilt, Elli Dördüncü Birleşim, (27 Şubat 1949), 930-936.

¹⁴⁶⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*,. Dönem, 16. Cilt, Elli Dördüncü Birleşim, (27 Şubat 1949), 939-940.

Bakanlığında şimdilik böyle bir kanun bulunmamasına rağmen yakında böyle bir kanun teklifi ile meclise geleceklerini söylemiştir.¹⁴⁶⁷ Ulaştırma Bakanı olarak Kemal Satır'ın konuşmasına baktığımız zaman sadece demiryolu, denizyolu ve havayoluna yönelik bir konuşma yapmasına rağmen karayollarından hiç bahsetmediği görülmüştür. Bu görüşmelerin ardından 1949 yılı Ulaştırma Bakanlığı bütçesi kabul edilmiştir¹⁴⁶⁸.

1949'un sonlarına doğru hükümette 1950 bütçesi için hazırlıklar başlamıştır.¹⁴⁶⁹ 19 Ocak 1950'ye gelindiğinde ise Bütçe Komisyonu Ulaştırma Bakanlığı bütçesini görüşmüştür. Komisyonunda hazır bulunan milletvekilleri bu bakanlığın bütçesini eleştirmişlerdir.¹⁴⁷⁰ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır da bu eleştirilere havayollarının iyi çalıştığını söyleyerek cevap vermiştir.¹⁴⁷¹ Aynı gün demiryolları konusunda da bilgi veren Kemal Satır'a göre, 7700 küsur kilometrelik bir demiryolu hattının Cumhuriyet'le yaşıt bir idareyle yönetilmesi zor olmaktadır. Yapılan eleştirilerle bu sistemin daha iyiye gittiğini belirterek Celal Bayar'ın Elazığ'da bir katarın ışıklarının yanmadığını söylemesi üzerine yaptırdığı inceleme sonucunda işletme müdürünü görevden uzaklaştırarak müfettişi de değiştirdiğini iddia etmiştir.¹⁴⁷² Satır'a göre birçok olumsuzluğa rağmen demiryolu taşımacılığında artış olduğunu ifade ederek bu artışa uygun yeni düzenlemeler yapılacağını, bu düzenlemelerin sadece satın almadan ibaret olmayıp personeli de kapsayacağını söylemiştir. Tekrar özel vagon meselesine değinen Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, bu uygulamadan sadece CHP'nin ve

¹⁴⁶⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 16. Cilt, Elli Dördüncü Birleşim, (27 Şubat 1949), 946.

¹⁴⁶⁸ *Ulus*, “Bütçe Görüşmeleri Bu Sabah Bitti: Meclis Bütün Gece Çalıştı: Beş Bakanlık Bütçesi Geniş Ölçüde İncelendi”, (28 Şubat 1949), 1.; *Cumhuriyet*, “Ulaştırma İşleri”, (28 Şubat 1949), 1.; *Cumhuriyet*, “Ulaştırma İşleri”, (28 Şubat 1949), 3.; *Son Posta*, “Bütçe Müzakereleri Bitti: Meclis Dün Gece Sabaha Kadar Fasilasız Devam Etti”, (28 Şubat 1949), 1.; *Son Posta*, “Bütçe Müzakereleri Bitti”, (28 Şubat 1949), 7.

¹⁴⁶⁹ *Son Posta*, “Kabine Yeni Yıl Bütçesini Dün Tetkike Başladı”, (21 Kasım 1949), 1.; *Son Posta*, “Kabine Yeni Yıl Bütçesini Dün Tetkike Başladı”, (21 Kasım 1949), 2.; *Yeni Adana*, “1950 Bütçesi Dün Meclise Sunuldu”, (1 Aralık 1949), 1.; *Son Posta*, “Yeni Bütçenin Hususiyetleri”, (5 Aralık 1949), 7.; *Yeni İstanbul*, “Bütçenin Tetkikine Başlandı”, (7 Aralık 1949), 1.; *Son Posta*, “Bütçe Komisyonunda: Hararetli Tartışmalar Kifayeti Müzakere Kararıyla Kesildi”, (9 Aralık 1949), 1.; *Son Posta*, “Bütçe Komisyonunda Hararetli Tartışmalar Kifayeti Müzakere Kararıyla Kesildi”, (9 Aralık 1949), 7.

¹⁴⁷⁰ *Zafer*, “Dünkü Bütçe Müzakereleri”, (19 Ocak 1950), 1.; *Yeni Adana*, “Bütçe Komisyonunun Dünkü Toplantısı: Seçim Kurullarının Nasıl Teşekkül Edeceği Hakkındaki Madde Münakaşalara Sebep Oldu: Ulaştırma Bakanlığı Bütçesinin Müzakereleri Dolayısıyla Söz Alan Milletvekilleri, Teşkilat Çalışmalarına Dair Tenkitlerde Bulundular”, (19 Ocak 1950), 1.

¹⁴⁷¹ *Zafer*, “Dünkü Bütçe Müzakereleri”, (19 Ocak 1950), 5.

¹⁴⁷² *Ulus*, “Bütçe Komisyonunda: Kemal Satır, Ulaştırma İşlerimizi İzah Etti”, (20 Ocak 1950), 1.

bakanların değil istendiğinde DP'nin de yararlandığını savunarak Celal Bayar'ın Ödemiş'e özel trenle gitmesini örnek göstermiştir. Bu konuşmanın ardından milletvekilleri demiryollarıyla ilgili çeşitli sorular sormuşlardır. Sorulara cevap veren Kemal Satır, ulaştırma nizamnamesi üzerinde çalışıldığını, yeni vagonların yakında geleceğini, yataklı vagonlarda yemek için ayrıca bilet satılması usulüne son verileceği ve yolcuların satın aldıkları bilet mevkiinde seyahat etmesine çalışılacağını ifade etmiştir. Ayrıca Adapazarı Vagon Fabrikası'nın hizmete girmesiyle vagon adedinin bollaşacağını söyleyen Satır, şimdilik Amerika'dan alınanlarla idare edileceğini savunmuştur. Komisyonun öğleden sonraki toplantısında Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, denizyolu ve liman işletmeleri hakkında bilgi vermiştir. Buna göre deniz taşımacılığında bazı kurallar sonucunda filonun gençleştiğini ve taşıma tonajının arttığını belirtmiştir. Denizyolundan sonra PTT işletmesine de değinen Kemal Satır, burada da hem teknik vasıtalar hem de gönderi miktarı olarak bir artış olduğunu savunarak Ankara'da uluslararası posta servisin yakında faaliyete geçeceğini sözlerine eklemiştir.¹⁴⁷³ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, bir önceki bütçede söylediği kalkınma planının sonuçlarına değinmediği görülmüştür. Kemal Satır'ın bu konuşmasından on üç gün sonra komisyondaki bütçe müzakereleri bitmiş olup¹⁴⁷⁴ mecliste bütçe görüşmeleri 13 Şubat 1950 tarihinde başlamıştır.¹⁴⁷⁵ Ertesi gün Yeni İstanbul gazetesinin bildirdiğine göre Ulaştırma Bakanlığı için hükümetin önerdiği bütçe 3.461.882 iken komisyonun önerdiği bütçenin ise 3.863.262 olduğu anlaşılmıştır.¹⁴⁷⁶ Dolayısıyla her iki bütçe arasında büyük bir uçurum olmadığı anlaşılmıştır.

24 Şubat 1950 tarihinde Ulaştırma Bakanlığı bütçesi mecliste görüşülmüştür. Bu bütçe hakkında bilgi veren Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, ulaştırmanın bir ülke için önemli olduğundan bahsederek bu kurumun birtakım eksikliklerine rağmen her yıl bir önceki yıldan daha ileriye gittiğini belirtmiştir. Ancak her ne kadar bu kurum içinde fedakârca çalışılsa da eksikliklerin Batı bilgisiyle giderildiğini ifade eden Kemal Satır, demiryolunu ihtiyaçlarını en

¹⁴⁷³ *Ulus*, "Bütçe Komisyonunda: Kemal Satır, Ulaştırma İşlerimizi İzah Etti", (20 Ocak 1950), 5.

¹⁴⁷⁴ *Yeni Adana*, "Bütçe Komisyonu Dün Müzakereleri Bitirdi: Undan Alınan Muamele Vergisi Yüzde 12 den Yüzde 5 e İndirildi", (3 Şubat 1950), 1.

¹⁴⁷⁵ *Zafer*, "Bütçe Müzakereleri Bugün Başlıyor", (13 Şubat 1950), 1.; *Yeni İstanbul*, "Büyük Millet Meclisi'nde: Bütçe Müzakereleri Bugün Başlıyor", (13 Şubat 1950), 1.

¹⁴⁷⁶ *Yeni İstanbul*, "Müzakerelerine Başlanan 1950 Senesi Bütçesi", (14 Şubat 1950), 3.

makul bir biçimde karşılamak için Amerikan piyasasına yönelmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Amerika ile ticaretin sadece lokomotifle sınırlı olmadığını belirten Satır, gemileri de oradan satın almalarının bir dedikodu malzemesi haline gelmişse de bu dedikoduların farklı çalışma sistemlerinden kaynaklı olduğunu itiraf ederek aynı durumun vagonlarda da yaşandığını iddia etmiştir. Bundan sonra demiryolu ücretlerine değinen Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, masraflar ve el emeğinin artmasından dolayı tarifelerin arttığını fakat bunun yanında iyileştirme çalışmalarının da artarak demiryolunu daha iyi bir konuma getirdiklerini savunmuştur. Demiryolunun tamirâtı için son teknolojinin izlenmesi adına yurt dışına teknisyen gönderildiğini belirten Kemal Satır, bu tamiratlar için yeni makineler alındığını söylemiştir. Ayrıca milletvekillerinin belirttiği kazalara da değinen Satır, dünyada da bizde olduğu kadar kaz meydana geldiğini iddia ederek çeşitli örnekler vermiştir. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır’a göre burada çalışan memurların baremlerinde de iyileştirmeler yapılacaktır. Bu söylem üzerine Afyonkarahisar Milletvekili Şahin Lâçin bunun dört seneden beri söylendiğini ancak bir şey yapılmadığını belirtmesi üzerine Kemal Satır, çeşitli komisyonlarda bu konu hakkında teklifler olduğunu ifade ettikten sonra havayolları hakkında bilgi vermeye başlamıştır. 1933 yılında iki uçakla çalışmaya başlayan havayollarına 1939 yılında 7-8 uçak daha eklendiğini ifade eden Satır, 1949’da ise iki milyon yedi yüz küsur kilometrenin 80.000’ini yolcu nakliyatına ayırdıklarını belirtmiştir. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır’a göre havayollarının bu kadar çabuk ilerleyebilmesinde hem yerde hem de kabinde çalışanların fedakârlıklarının yanında zenginliğin de bulunması şarttır. Ancak çok fazla dış sefer yapılabilmesinin yolunun hızlı uçaklardan geçtiğini belirten Kemal Satır, bu uçaklara sahip olunması halinde uluslararası alanda daha rekabet edebilir hale gelinebileceğini savunmuştur. Birçok Batı devletleriyle hava anlaşmaları olduğunu ifade eden Satır’a göre uçak hızımızın yeterli olmamasından dolayı bu anlaşmalardan faydalanılamamaktadır. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, hava meydanlarının uluslararası standartlara uygun olarak yapılacağını söyleyerek havayollarında yaş haddini aşan memur olmadığını da sözlerine eklemiştir. Bunun üzerine Afyonkarahisar Milletvekili Şahin Lâçin memurlar açısından durumun anlatıldığı gibi olmadığını iddia etmiştir. Bu iddianın ardından Kemal Satır, bazı uzmanlara ihtiyaç duyulduğu ve şu an onların yerini dolduracak kimseler olmadığı için onları çeşitli kadrolarda

istihdam ettiklerini itiraf etmiştir. Yine milletvekili Lâçin'in hangarlardan da bahsetmesi üzerine Satır, bu konuda daha geniş kapsamlı bilgiler aldıktan sonra cevaplandıracağını söyleyerek denizyolları bahsine giriş yapmıştır. Denizyollarında birtakım yenilikler ve iyileştirmeler yapılarak gemi filosunun gelişmesine rağmen Amerika'dan alınan gemi mevzusunun bir türlü bitmemesine akıl sır erdiremeyen Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, bu konunun adalete intikal ettiğini söyleyerek şu anki Türk filosunun Akdeniz'de en aranan filo olduğunu savunmuştur. Bu arada denizyollarıyla ilgili sorunlara da değinen Kemal Satır, bunların çözümü için uzmanlardan yardım alındığını iddia etmiştir. PTT konusuna giriş yapan Satır, burada çalışan memurların canlarını ortaya koyduklarını, bunun karşılığını da bu yılki bütçede alacaklarını belirtmesi üzerine Afyonkarahisar Milletvekili Ahmet Veziroğlu kasa tazminatını sormuştur. Bunun üzerine Satır, bunun Posta Kanunu'nda yer aldığını belirterek PTT'nin çok iyi çalıştığını savunmuştur.¹⁴⁷⁷

Ertesi gün de devam eden Ulaştırma Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde bütçenin kısımları oylanırken Giresun Milletvekili Dr. Galip Zaimoğlu söz alarak devlet demiryollarında çalışan telsiz memurlarının baremleri düzenlenirken bir yanlışlık yapılarak bir mağduriyet yaşadıklarını iddia etmiştir. Zaimoğlu'na göre demiryolları 50-60'ı geçmeyen bu memurların 300 liradan yukarı maaş ve diğer kurumlarda çalışan telsiz memurları gibi terfi alamamışlardır. Bunun üzerine Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, durumun araştırılacağını söylemiştir.¹⁴⁷⁸ Ulaştırma Bakanlığı bütçesinin çeşitli kısımları oylanırken Kemal Satır, tekrar söz alarak uluslararası hava kongresinin Türkiye'de toplanacağı belli olduğundan 309 nolu bölümden 30.000 liranın yeni oluşturulacak bir bölüme aktarılmasını istemiştir. Bu istek bütçe komisyonundan da onay alınca meclis bu isteği kabul etmiştir.¹⁴⁷⁹ Bu bütçe görüşmelerine baktığımız zaman, muhalefet açısından çok partili sisteme yakışır bir görüşme olmasına rağmen Satır'ın söz verip de cevaplandırmadığı konular açısından hiç de iyi olmamıştır.25 Şubat 1950 tarihinde 1950 bütçesi görüşmeleri sona

¹⁴⁷⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 24. Cilt, 55. Birleşim, (24 Şubat 1950), 1201-1212.

¹⁴⁷⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 24. Cilt, 56. Birleşim, (25 Şubat 1950), 1232.

¹⁴⁷⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 24. Cilt, 56. Birleşim, (25 Şubat 1950), 1235-1236.

ererek¹⁴⁸⁰ bütçe 18'e karşı 383 oyla kabul edilmiştir.¹⁴⁸¹ Nuh'un Gemisi adlı derginin Mart 1950 sayısında Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın konuşması eleştirilerek inandırıcı bulunmamıştır.¹⁴⁸²

Kemal Satır, bakanlığı döneminde kanun tasarıları ile de ilgilenmiştir. 1 Mart 1950 tarihinde TBMM'de Posta Kanunu görüşülmüştür.¹⁴⁸³ Bu görüşme esnasında kanunun yasaklar bölümünde yer alan kırkıncı maddenin birinci fıkrasında zarf içinde mektup sahibine ait olmayan hiçbir şeyin konulamayacağı; ikinci fıkrasında ise gazete, iş ilanı ve her türlü basılmış kâğıdın içine açık da olsa bir mektup konulamayacağı ibaresi yer almıştır. Bu maddeye Isparta Milletvekili Kemal Turan, Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Eskişehir Milletvekili Abidin Potuoğlu maddenin ucu açık ve tespit edilemez olduğunu öne sürerek karşı çıkmışlardır. Ancak Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a göre bu madde konusunda kabine olarak hemfikir olunmasına rağmen meclisin bir şüphesi varsa bu madde kaldırılmalıdır. Kemal Satır'ın bu konuşmasının ardından madde kabul edilmiştir. Kırk birinci maddede ise posta ile gönderilemeyecek şeyler sıralanmıştır. Burada hakaret içerikli adres veya yazı konusundaki ifadelere takılan Şanlıurfa Milletvekili Vasfi Gerger bunun değiştirilmesini istemesi üzerine Kemal Satır, posta kutularının canlı bir varlık olmamasından dolayı bu şekilde ifade edildiğini söylemiştir. Bu açıklamanın ardından madde oylanarak kabul edilmiştir.¹⁴⁸⁴ 8 Mart 1950'de yayınlanan T.C. Resmi Gazete'ye baktığımız zaman, Posta Kanunu'nun yürürlüğe girdiği anlaşılmıştır¹⁴⁸⁵.

¹⁴⁸⁰ *Ulus*, "Meclis Tarım ve Ulaştırma Bütçelerini Kabul Etti: Dünkü Oturumlarda: Cavit Oral ve Dr. Satır, Tenkidlere Cevap Verdi", (25 Şubat 1950), 1.; *Ulus*, "Meclis Tarım ve Ulaştırma Bütçelerini Kabul Etti", (25 Şubat 1950), 5.; *Ulus*, "Meclis Tarım ve Ulaştırma Bütçelerini Kabul Etti", (25 Şubat 1950), 6.; *Cumhuriyet*, "Tarım ve Ulaştırma Bütçeleri Kabul Edildi", (25 Şubat 1950), 1.; *Cumhuriyet*, "Tarım ve Ulaştırma Bütçeleri Kabul Edildi", (25 Şubat 1950), 4.; *Akşam*, "Bütçe Müzakereleri Bugün Sona Eriyor", (25 Şubat 1950), 2.; *Zafer*, "Ulaştırma Bütçesi de Dün Tamamlandı", (25 Şubat 1950), 1.; *Zafer*, "Ulaştırma Bütçesinde Dün Tamamlandı", (25 Şubat 1950), 6.; *Yeni Adana*, "Büyük Millet Meclisi'nde: Bütçe Müzakereleri Devam Edilmektedir: Tarım ve Ulaştırma Bakanlığı Bütçeleri Dün Kabul Edildi", (25 Şubat 1950), 6.

¹⁴⁸¹ *Zafer*, "Dün Bütçe Konuşmaları Sona Erdi: Dün Yapılan Müzakerelerden Sonra: Yeni Yıl Bütçesi 18'e Karşı 383 Reyle Kabul Edildi", (26 Şubat 1950), 1.

¹⁴⁸² *Nuhun Gemisi*, "Bizzat Anlatıyorlar: Ulaştırma Cilveleri", (Mart 1950), 3.

¹⁴⁸³ *Yeni İstanbul*, "B.M. Meclisinin Bugünkü Gündemi: Devlet Kalkınma Plânı ve Telif Hakları Kanunu Görüşülecek", (1 Mart 1950), 1.

¹⁴⁸⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 25. Cilt, 57. Birleşim, (1 Mart 1950), 47-50.

¹⁴⁸⁵ *T.C. Resmî Gazete*, "Posta Kanunu", 7451 (8 Mart 1950), 18041-18047.

Şemsettin Günaltay Hükümeti kurulduktan çok kısa bir süre sonra 17 Şubat 1949 tarihinde Bakanlar Kurulu toplanarak bakanlıklara ait çeşitli işler görüşülmüştür.¹⁴⁸⁶ Bu toplantının ardından hem açık olan Edirne ve Diyarbakır valiliklerine atama yapılmış hem de Milli Eğitim Bakanlığında bir yönetmelik değişikliğine gidilmiş olup her iki kararnamede de Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın imzası olduğu görülmüştür.¹⁴⁸⁷ 14 Nisan 1949 tarihli T.C. Resmi Gazete'ye baktığımız zaman, 17 gençlik kulübünün açılması, bazı kulüp adlarının değiştirilmesi ve Fenerbahçe'den Altınordu isminin çıkartılması kararında da Kemal Satır'ın imzası vardır.¹⁴⁸⁸ Yeni Sabah gazetesinin 27 Haziran 1949 tarihli haberinde Bakanlar Kurulunun toplantısına Satır'ın da katıldığı ve günlük işler konuşulduğu sanılsa da net bir bilgi edinilememiştir.¹⁴⁸⁹ Son Posta gazetesinin 28 Haziran 1949 tarihli haberinde de Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında günlük işlerin konuşulduğu anlaşılmıştır.¹⁴⁹⁰ Bu görüşmelerin ardından 2 Temmuz 1949 tarihli Resmi Gazete'de *Niğde İli Öğrencilerine Yardım Derneği'nin* yararlı dernekler statüsünde sayılması, Toprak Mahsulleri Ofisinin yetkilerinin belirlenmesi ve çeşitli tayinler hakkındaki Bakanlar Kurulu kararlarında Kemal Satır'ın da imzasının olduğu anlaşılmıştır.¹⁴⁹¹ 3 Eylül 1949'da ise *Memleket İçi Düşmana Karşı Savunma Ödevi Yönetmeliğine* yeni bir madde eklenmesi ve çeşitli tayinler hakkında yayınlanan Bakanlar Kurulu kararlarında da Satır'ın imzası vardır.¹⁴⁹² Ayrıca 3 Ocak 1950 tarihli Zimmet Defteri'ne bakıldığında Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın şahsına para verilmesine rağmen bu paranın miktarı ve nereye harcandığına dair bir bilgiye ulaşılammıştır¹⁴⁹³.

Zorlukla kurulan Şemsettin Günaltay kabinesinde 8 Haziran 1949 tarihinde beklenmedik bir değişiklik yaşanarak Devlet Bakanı Nurullah Esat Sümer istifa etmiştir. Her ne kadar iktidar kendisine dış temsilciliklerden birinde önemli bir görev verildiğinden dolayı bu istifanın gerçekleştiğini söylese de

¹⁴⁸⁶ *Ulus*, “Bakanlar Kurulu”, (18 Şubat 1949), 1.

¹⁴⁸⁷ *T.C. Resmi Gazete*, “Bakanlar Kurulu Kararları”, 7139 (23 Şubat 1949), 15561.

¹⁴⁸⁸ *T.C. Resmi Gazete*, “Bakanlar Kurulu Kararı”, 7182 (14 Nisan 1949), 15957.

¹⁴⁸⁹ *Yeni Sabah*, “Bakanlar Kurulu'nun Dün Geceki Toplantısı”, (27 Haziran 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Bakanlar Kurulu'nun Dün Geceki Toplantısı”, (27 Haziran 1949), 5.

¹⁴⁹⁰ *Son Posta*, “Bakanlar Kurulu Günlük İşleri Görüştü”, (28 Haziran 1949), 1.

¹⁴⁹¹ *T.C. Resmi Gazete*, “Bakanlar Kurulu Kararları”, 7248 (2 Temmuz 1949), 16521.

¹⁴⁹² *CİİA*, 02003007,1,459533.

¹⁴⁹³ *CİİA*, 02004596,1,476040.

muhalif milletvekilleri buna inanmamıştır.¹⁴⁹⁴ Bu istifanın ardından Devlet Bakanlığı'na Ticaret ve Ekonomi Bakanı Cemil Sait Barlas'ın getirilmiştir. Barlas'tan boşalan yere de Vedat Dicleli'nin getirileceğine kesin gözüyle bakılmıştır.¹⁴⁹⁵ Aynı tarihli Yeni Adana gazetesinde ise bu istifayla birlikte bir İşletmeler Bakanlığı kurularak başına Münir Birsell'in tayin edildiği duyurulmuştur.¹⁴⁹⁶ Yaşanan bu değişikliklerden yaklaşık bir ay sonra Günaltay kabinesinde anlaşmazlık olduğu iddia edilmişse de bu durum resmen yalanlanmıştır.¹⁴⁹⁷

Kabinede değişiklik söylentileri 1949 yılının Eylül ayında bir kez daha gündeme gelmişse de böyle bir değişikliğe olanak olmadığı açıklanmıştır.¹⁴⁹⁸ Ancak bu söylentilerin devam etmesi üzerine Yeni Adana gazetesinin 28 Eylül 1949 tarihli haberinde CHP'de ismi verilmeyen çok önemli bir kişi ile görüşüldüğünde kabinenin başarılı olduğu ve herhangi bir istifanın söz konusu olmadığı bilgisi edinilmiştir.¹⁴⁹⁹ Bu haberden bir ay sonra Akşam gazetesinde Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın Sağlık Bakanlığına tayini haberinin asılsız olduğu bildirilmiştir.¹⁵⁰⁰ Bu haberlere baktığımız zaman, Şemsettin Günaltay kabinesinin yıpratılmaya çalışıldığı ve bunun için Kemal Satır'ın da adının geçirildiği anlaşılmıştır.

, Başbakan Hasan Saka Ulaştırma Bakanı Kasım Gülek'i Devlet Bakanlığına getirmek istemiştir. Ancak Gülek'in bunu kabul etmemesi de hükümetin istifasına neden olmuştur. Böylece Kemal Satır çok istediği bakanlık görevine Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde kavuşmuştur. Bu hükümette Ulaştırma Bakanı olarak görev alan Kemal Satır'ın eğitim aldığı alanın sağlık olduğu düşünüldüğünde, Günaltay'ın doğru bir tercih yapmadığı düşünülmüştür. Kısa bir süre sonra 1949 Ulaştırma Bütçesi hakkında konuşan Satır'ın demiryolu,

¹⁴⁹⁴ *Son Posta*, "Kabinede Mühim Değişikler Oldu", (8 Haziran 1949), 1.

¹⁴⁹⁵ *Son Posta*, "Kabinede Mühim Değişikler Oldu", (8 Haziran 1949), 3.

¹⁴⁹⁶ *Yeni Adana*, "Günaltay Kabinesinde Değişiklik Yapıldı: D. Bakanı N. Esat Sumer İstifa Etti Yerine C.S. Barlas Getirildi", (8 Haziran 1949), 1.

¹⁴⁹⁷ *Yeni Adana*, "Günaltay Kabinesinde Anlaşmazlık Yok: Kudret Gazetesi'nin Ortaya Attığı Haberler Resmen Yalanlanmakta", (6 Temmuz 1949), 1.; *Yeni Adana*, "Şemsettin Günaltay Kabinesinde Anlaşmazlık Bulunduğu Asılsız", (6 Temmuz 1949), 3.

¹⁴⁹⁸ *Son Posta*, "Kabinede Değişikliğe İhtimal Verilmiyor", (19 Eylül 1949), 1.; *Son Posta*, "Kabinede Değişikliğe İhtimal Verilmiyor", (19 Eylül 1949), 7.

¹⁴⁹⁹ *Yeni Adana*, "Kabinede Yeni Bir Değişiklik Olmıyacak: Selâhiyetli Bir Zat Diyor Ki: Kabinenin Bu Güncü Durumu İş Başına Geldiği Güne Nazaran Çok Kuvvetlidir", (28 Eylül 1949), 1.; *Yeni Adana*, "Kabinede İhtilâf Yok!", (28 Eylül 1949), 3.

¹⁵⁰⁰ *Akşam*, "Asılsız Şayialar", (29 Kasım 1949), 1.

denizyolu ve posta teşkilatı hakkında sayısal verilere dayanan yeterli bir konuşma yaptığı görülmüştür. 1950 Ulaştırma bütçesi incelendiğinde Kemal Satır'ın Bütçe Komisyonunda konuştuğu tespit edilmiştir. Satır'ın burada yaptığı konuşmalar ele alındığında ilk defa havayollarından bahsettiği anlaşılmıştır. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın havayollarındaki hedefi uluslararası düzeyde rekabet edebilmektir. Fakat bu konu hakkında kendisine tahsis edilen bütçeden ne kadar para ayıracağını belirtmemesi konuşması açısından bir eksikliktir. 1950 bütçesi konuşmasındaki eksikliklere rağmen Kemal Satır, ulaştırma konusunda çıkan kanun tasarılarını iyi bir biçimde savunmuştur. Ayrıca kabine toplantılarında da aktif olarak görev alan Satır'ın adı Şemsettin Günaltay Hükümeti'ni yıpratma çalışmalarında da geçtiği anlaşılmışsa da başarılı olunamamıştır.

2.1.1.Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu yana ulaştırmada en önem verdiği konu demiryolu olmuştur. Bu nedenle CHP'nin dolayısıyla Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin de bu konunun önemini kavraması zor olmamıştır. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır da hem bu işletmenin sorunlarıyla ilgilenmiş hem de bu konu hakkındaki soruları cevaplandırmıştır. Kemal Satır'ın bu konu hakkındaki ilk konuşması 26 Ocak 1949 tarihinde Gaziantep Milletvekili Cemil Alevli ve Mardin Milletvekili Kamil Boran'ın sorularına cevap vermesidir.¹⁵⁰¹ TBMM'de 26 Ocak 1949 tarihli oturumda Gaziantep Milletvekili Cemil Alevli'nin iki sorusu okunmuştur. Birinci soruda 1948 yılında Türkiye'nin idaresine geçen güney demiryolunun 166 km'lik kısmının sınırların dışında kalmasından dolayı doğacak olan sıkıntılara ne gibi çözümler üretileceğidir. İkinci soruda ise 1946'da saha çalışmaları yapılan Narlı-Gaziantep-Karkamış demiryolunun 46443 sayılı kanun gereği Narlı-Gaziantep demiryolunun inşasına başlanmışsa da bu inşaatın geçen sene tamamen durdurulmuştur. Bu sebeple bu hattın Karkamış'a ulaşip ulaşmayacağı sorulmuştur. Bu soruları sözlü olarak cevaplandıran Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, ilk soruda yaşanan ve yaşanacak olan sıkıntıları kabul ederek Suriye demiryollarına yıllık olarak 700.000 lira

¹⁵⁰¹ *Ulus*, “Mecliste Dünkü Görüşmeler”, (27 Ocak 1949), 5.; “*Cumhuriyet*”, “Mecliste Yeni Bakanlar 9 Soruyu Cevablandırdılar”, (27 Ocak 1949), 1.; *Cumhuriyet*, “Mecliste Yeni Bakanlar 9 Soruyu Cevablandırdılar”, (27 Ocak 1949), 4.; *Yeni Sabah*, “Kemal Satır,”, (27 Ocak 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Kemal Satır,”, (27 Ocak 1949), 3.

ödendiğini ve bu ödeneğin ileriki zamanlarda daha da arttığını belirtmiştir. Buna rağmen Suriye'nin Türkiye demiryollarından çok az faydalanması nedeniyle bu demiryolunun devletin aldığı önlemlerden etkilenmediğini söylemiştir. Kemal Satır'a göre bunu önlemenin yolu da Gaziantep-Karkamış yolunun bir an önce inşasından geçmektedir.¹⁵⁰² Aynı gün Mardin Milletvekili Kâmil Boran da hem Suriye hem de Yunanistan'dan geçen demiryollarının maliyet ve külfetini gidermek için bu demiryollarının sınırlarımız dâhiline ne zaman alınacağını sormuştur. Satır, Boran'ın Suriye sorusunu Cemil Alevli'nin de cevaplandırıldığını söyleyerek Edirne demiryolu hakkında bilgi vermeye başlamıştır. Yunanistan demiryolunun Güneydoğu gibi çetrefilli olmadığını belirten Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, buradaki sorunun para değil Yunanistan'la yaşanan sorunlardan kaynaklandığını ifade ederek 31 Ağustos 1947-8 Eylül 1948 tarihleri arasındaki Yunan İç Savaşından dolayı bu demiryolunun kullanılamadığı örneğini vermiştir. Bunu aşmak için de Uzunköprü-Edirne arasında bir demiryolu inşa edileceğini söylemiştir.¹⁵⁰³ Kemal Satır'ın bu konuşmalarına baktığımızda göreve gelmesinden kısa bir süre geçmesine rağmen demiryolu meselelerine hâkim olduğu görülmüştür.

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın 1949 bütçesi konuşmasında da söylediği ağır kış şartlarında yaşanan ulaşım sorununa bir çözüm bulunması gerekmiştir. Bu yüzden 14 Şubat 1949 tarihinde Kemal Satır'ın da katıldığı bir demiryolları işletme müdürleri toplantısı yapılmışsa da¹⁵⁰⁴ bu toplantıda alınan kararlar hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. 14 Mart 1949'da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinden Kemal Satır'a gönderilen yazıda askerden önce de demiryollarında çalışan Abdurrahman Akbaş'a yeniden iş verilmesi istenmiştir.¹⁵⁰⁵ Ancak bu iş verilme meselesinin sonuçlanıp sonuçlanmadığına dair bir bilgi edinilememiştir.

Yeni Sabah gazetesinin 1 Mayıs 1949 tarihli haberinde yurt dışına sipariş edilen lokomotiflerde yolsuzluk haberlerine Ulaştırma Bakanı Kemal Satır cevap vermiştir. Kemal Satır'a göre sipariş edilen lokomotifler zamanında gelmiş olup bunların çeşitli hatlarda çalıştırılmasına başlanmıştır. Yeni gelen Amerikan

¹⁵⁰² *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 15. Cilt, 37. Birleşim, (26 Ocak 1949), 223-224.

¹⁵⁰³ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 15. Cilt, 37. Birleşim, (26 Ocak 1949), 227.

¹⁵⁰⁴ *Ulus*, "D. Demir Yolları İşletme Müdürleri Bugün Toplanıyor", (14 Şubat 1949), 1.

¹⁵⁰⁵ CİİA, 02003176-15-460118.

lokomotiflerinde Alman uzmanların tavsiyesiyle linyit kömürü yakılmaya başlanarak iyi verim alındığını söyleyen Kemal Satır, bu lokomotiflerin istasyonlarda manevraya uygun olmadığından yolcu taşımada kullanılmadığını da sözlerine eklemiştir. İngiltere’den alınan lokomotiflerin yolcu taşımada kullanıldığını belirten Satır, bunların gövdelerinin çelikten olmasından dolayı çabuk çatladığını ve tamirat masrafı yerine yeni lokomotif alımına gidildiğini ifade etmiştir.¹⁵⁰⁶ Kemal Satır’ın bu açıklamalarına baktığımız zaman, ulaşımda üretimi bırakıp satın almaya yönelmesinden dolayı Atatürk’ün üretim siyasetinden ayrılma yoluna gidildiği anlaşılmıştır.

Demiryolları sadece Ulaştırma Bakanı Kemal Satır’ın değil muhalefetin de gündeminde olan bir konudur. Bu nedenle Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu, 11 Mayıs 1949 tarihinde meclis başkanlığına iki maddelik bir soru önergesi vermiştir. Burada demiryolunda çalışan 70 bin memur ve hademenin barem kanunu dolayısıyla mağdur edildiğini ve bu mağduriyetin ne zaman giderileceğini sormuştur.¹⁵⁰⁷ Zeytinoğlu’nun bu sorusuna 30 Mayıs 1949 tarihli oturumda cevap veren Kemal Satır,¹⁵⁰⁸ demiryolunda fedakârca çalışıldığını söyleyerek bütün demiryolu çalışanlarına aynı baremden maaş verilebilmesi için 9 milyon liraya ihtiyaç duyulmasına rağmen bu sene yaşanan kıştan dolayı bunun mümkün olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Kemal Zeytinoğlu, bu mağduriyetin ne zaman giderileceğini tekrar sormuştur. Bu tekrar sorudan sonra Satır, demiryolundaki iyileştirmenin 1950 bütçesinde yapılacağını ifade etmiştir.¹⁵⁰⁹ Ancak 1950 bütçesini incelediğimizde herhangi bir iyileştirmenin olmadığı görülmüştür. Her ne kadar 1949 yılı kışı çetin geçmesinden dolayı demiryolları zor günler geçirse de Son Posta gazetesinin 20 Temmuz 1949 tarihli haberinde üniversite öğrencilerine trenlerde uygulanan %95 indirimin yüksekokullarını da kapsaması nedeniyle öğrencilerin Ulaştırma Bakanı Kemal

¹⁵⁰⁶ *Yeni Sabah*, “Ulaştırma Bakanı’nın Gazetemize Beyanatı”, (1 Mayıs 1949), 3.

¹⁵⁰⁷ *Son Posta*, “Demiryolları Memurları Hakkında Bir Soru”, (11 Mayıs 1949), 7.

¹⁵⁰⁸ *Ulus*, “M. Meclisi’nde Dün Sözlü 9 Soruya Cevap Verildi: Kemal Satır’ın Bildirdiğine Göre: Demiryolu Personeli Aylıklarının Arttırılması İçin Tetkikler Yapılıyor”, (31 Mayıs 1949), 1.; *Ulus*, “M. Meclisi’nde Dün Sözlü 9 Soruya Cevap Verildi”, (31 Mayıs 1949), 5.; *Akşam*, “Devlet Demiryolları Personellerinin Ücretleri”, (31 Mayıs 1949), 2.

¹⁵⁰⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 19. Cilt, 96. Birleşim, (30 Mayıs 1949), 1056-1057.

Satır'a teşekkür ettiği duyurulmuştur.¹⁵¹⁰ Bu durumda Kemal Satır'ın eğitime büyük bir katkı yaptığı anlaşılmıştır.

1949'un Ağustos ayında demiryollarında bir yolsuzluk yapıldığı iddiası gündeme gelmiştir. Zaten Ulaştırma Bakanı Kemal Satır ile demiryolu malzeme müdürü Tahsin Kaşınbay'ın anlaşmazlık yaşadığı bilinmektedir. Bu nedenle yolsuzluk iddialarını cevaplandıran Kemal Satır, daha önce ihalesi yapılan ray ve traversler hakkında böyle iddiaların ortaya çıkması nedeniyle yeni bir ihale yapılarak devleti 700 bin zarardan kurtarıldığını belirtmiştir. İkinci ihalenin ardından açılan soruşturma sürerken Tahsin Kaşınbay'ın emekliliğini istediğini ifade eden Satır, onun bu isteği doğrultusunda emeklilik işlemlerinin başladığını söylemiştir.¹⁵¹¹ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın bu açıklamalarına yazılı bir biçimde 14 Ağustos 1949 tarihinde bir cevap veren Kaşınbay, ilk ihalenin 15 metrelik ray ve köprü malzemesi üzerinden yapılmasına rağmen kazanan şirket kararı onaylanmamıştır. Bu sebeple istenilen malzemelerin ölçüsü 12 metreye düşürülerek katılamayan firmaların da katılımı sağlanmıştır. Tahsin Kaşınbay'a göre burada zarar olarak belirtilen miktar net değildir. Aynı şekilde traverslerin de ihalesi yapılmış ancak Kaşınbay yeni emeklilik yasasından faydalanmak istediğinden emeklilik dilekçesini verdiğinden sonucu bilmediğini açıklamıştır.¹⁵¹² Tahsin Kaşınbay'ın bu açıklamalarından sonra 16 Ağustos 1949'da bir açıklama daha yapan Kemal Satır, ilk ihalenin sadece Amerika'da bir fabrikanın üretebildiği 15 metrelik malzemeden açıldığı¹⁵¹³ ancak sonrasında 12 metreye düşürüldüğü ve bunda devletin kazancının büyük olduğunu savunmuştur. Travers işinde de ihalenin her aşamasında Kaşınbay'ın imzası olduğu görüldüğünden burada yanlış bir beyanın söz konusu olduğunu iddia eden Satır, emekliliğin de erken olduğunu ifade etmiştir.¹⁵¹⁴ Karşılıklı açıklamaların ardından 17 Ağustos 1949 tarihli Son Posta gazetesi bu ihaleleri kazanamayan bir firmanın temsilcisiyle görüşerek edindiği bilgileri aktarmıştır.¹⁵¹⁵ Buna göre devlet bu ihalelerde zarar etmiş olup Ulaştırma Bakanı

¹⁵¹⁰ *Son Posta*, "Şehir Haberleri: Anadolu'ya Gidecek Üniversiteliler: Yüksek Okullara da Trenlerde Tenzilât Yapılacak", (20 Temmuz 1949), 2.

¹⁵¹¹ *Yeni Sabah*, "Ulaştırma Bakanı K. Satır'ın Beyanâtı", (11 Ağustos 1949), 5.

¹⁵¹² *Yeni Sabah*, "Tarık Kaşınbay Kemal Satır'a Cevap Veriyor", (14 Ağustos 1949), 7.

¹⁵¹³ *Ulus*, "Yol Malzemesi", (17 Ağustos 1949), 1.

¹⁵¹⁴ *Ulus*, "Yol Malzemesi", (17 Ağustos 1949), 4.

¹⁵¹⁵ *Son Posta*, "Demiryol Malzemesi Alımında Yolsuzluk İddiası: Travers İşinde 700 Bin Dolar Zarar", (17 Ağustos 1949), 1.

Kemal Satır'ın açıklamaları gerçeği yansıtmamaktadır.¹⁵¹⁶ Ancak Ulus gazetesinin 20 Ağustos 1949 tarihli haberinde bir vatandaşın bu yolsuzluk iddialarının tekrar cevaplandırılması için mektup yazması¹⁵¹⁷ kamu vicdanının bu konuda rahat etmediğini göstermiştir.

Bu yolsuzluk iddialarının ardından Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, demiryollarını denetlemek için 19 Ağustos 1949 tarihinde bir geziye çıkmaya karar vermiştir.¹⁵¹⁸ 8 Eylül 1949'da Sivas'a gelen Kemal Satır, burada Sivas'ın demiryolu için öneminden bahsettikten sonra yapılacak teknik ve resmî iyileştirmeleri anlatarak memurların terfi için bir kanun tasarısı hazırladıkları müjdesini vermiştir.¹⁵¹⁹ Bu terfi konusu 22 Ekim 1949 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de ele alınmıştır. Edinilen bilgiye göre, yapılacak terfi tutarı büyük bir meblağ tutsa da Adana'ya giden Satır'ın açıklamasında bu iyileştirmenin yapılacağı bildirilmiştir.¹⁵²⁰ 6 Ocak 1950'de Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu; terfi hakkındaki kanun tasarısının ne durumda olduğunu, bu terfiinin bu güne kadar neden yapılmadığını, katar personeline tazminatlarını alamayanların durumunu ve demiryolu atölyelerinde çalışanların istifa ettirilip ettirilmediğini sormuştur.¹⁵²¹ Zeytinoğlu'nun bu sorusuna Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, 13 Ocak 1950 tarihli oturumda cevap vermiştir.¹⁵²² Bu cevapta Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Zeytinoğlu'nun daha önceki sorusunda bu terfi işinin 1950'ye kalacağını söylediğini hatırlatarak başlamıştır. Kemal Satır'a göre yeni bir terfi yaratmak ve bunun karşılığını bulmak zor olduğundan bu konu üzerinde çalışılmış olup hiçbir dış yardım almadan 6,5 milyonluk bir kaynak yaratılmıştır. Gerekli kanun tasarısı hazırlanmıştır. İlk sorunun ardından terfi edememiş işçiler meselesine değinen Satır; burada deneyime ve belirli derecelere

¹⁵¹⁶ *Son Posta*, "Demiryol Malzemesi Alımında Yolsuzluk İddiası", (17 Ağustos 1949), 4.

¹⁵¹⁷ *Ulus*, "Serbest Sütun: Demiryolları İçin Alınacak Malzeme", (20 Ağustos 1949), 6.

¹⁵¹⁸ *Akşam*, "Demiryolu Müstahdemlerinin Terfihi", (19 Ağustos 1949), 5.

¹⁵¹⁹ *Ulus*, "Demiryolu İşçilerine Yeni Kanun Tasarısı", (8 Eylül 1949), 3.; *Yeni Adana*, "Ulaştırma Bakanı Dr. K. Satır'ın Beyanatı", (8 Eylül 1949), 1.

¹⁵²⁰ *Cumhuriyet*, "Demiryolları Memurlarının Terfihi", (22 Ekim 1949), 3.

¹⁵²¹ *Yeni İstanbul*, "Devlet Demiryolları Hakkında Bir Sözlü Soru", (6 Ocak 1950), 2.; *Zafer*, "Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmelerinde Çalışanlar Hakkında: Mühim Bir Sözlü Soru", (6 Ocak 1950), 5.

¹⁵²² *Zafer*, "Devlet Demiryollarındaki Memurların Durumu", (14 Ocak 1950), 1.; *Zafer*, "D.D. Memurların Durumu", (14 Ocak 1950), 5.; *Yeni İstanbul*, "Büyük Millet Meclisi Müzakereleri: Devlet Demiryolları İşçilerinin Durumu", (14 Ocak 1950), 3.; *Ulus*, "Bakanların Sözlü Sorulara Cevapları: D. Demiryolları Memurları İçin Yeni Barem Tasarısı Hazırlandı", (14 Ocak 1950), 1.; *Ulus*, "Bakanların Sözlü Sorulara Cevapları: D. Demiryolları Memurları İçin Yeni Barem Tasarısı Hazırlandı", (14 Ocak 1950), 5.

bakıldığını, hazırlanan yeni kanunda bunun için de bir düzenleme olduğunu belirtmiştir. Demiryolunda bazı tazminatların ödenememesi konusuna da açıklık getiren Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, 1949 Aralık ayında tahsisat tükendiği için gerekli ödemelerin aksamış olduğunu kabul ederek bunların telafisine başlandığını belirtmiştir. Personelin istifa ettirilmesinin söz konusu olmadığını ifade eden Kemal Satır'a göre cer atölyelerinde çalışanların kapalı yerde çalışanlara nazaran daha az yıprandığı için ücretlerinin de daha az olduğunu iddia etmiştir. Satır'ın bu açıklamaları sorunun sahibi olan Kemal Zeytinoglu tarafından yeterli bulunmamıştır.¹⁵²³ Oysaki Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, yeterli bir açıklama yaptığı tespit edilmiştir.

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın açıklamalarından sonra 10 Mart 1950 tarihinde Bütçe Komisyonunda terfi için 3,5 milyon lira daha bulunmuştur.¹⁵²⁴ Bu haberin ardından 22 Mart 1950'de beklenen tasarı meclise gelmiştir. Tasarı hakkında konuşan Kemal Satır, artık demiryolu çalışanlarının da refaha ereceğini, barem bölüşümünün adil bir biçimde yapılacağını söylemiştir. Bu tasarıda demiryolu çalışanlarını büro, aktif personel ve işçi zümresi olarak üçe ayırdıklarını ifade eden Satır, meclise gelen kanun tasarısının karşılığının 3.100.000 lira olmasına rağmen hükümet tarafından hazırlanan ve Danıştay'a sevk edilecek kısmın da 3,5 milyon olacağını belirterek bunun küçümsenmemesi gerektiğini savunmuştur. Ancak Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a göre yapılan düzenleme asla demiryolu çalışanlarının tatmin edildiği şeklinde algılanmamalı, ödenecek maaşlar denizyolu ve havayolu ile aynı seviyeye getirilme çabası olarak görülmelidir. Kemal Satır'a göre bu yasa tasarısı hükümetin değil milletvekillerininindir.¹⁵²⁵ Satır'ın bu açıklamalarından sonra kanun maddeleri tartışılmaya başlanmıştır. Burada Bursa Milletvekili Faik Yılmazipek'in terfi alma durumuna bir itirazı olmuştur. Yılmazipek'in itirazını cevaplandıran Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a göre 6. derece memurlukta terfi ikiye ayrılarak adalet sağlanmıştır.¹⁵²⁶ Ertesi gün bu kanun tasarısının görüşmeleri devam ederken Kemal Satır, güney demiryolunun Türkiye'ye devredilmesinden sonra burada çalışanların aylıklarını alabilmesi için hazırlanan ek bütçenin meclis

¹⁵²³ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 29. Birleşim, (13 Ocak 1950), 170-172.

¹⁵²⁴ *Yeni İstanbul*, "D. D. Yolları Personeli Terfi Ettirilecek", (10 Mart 1950), 1.

¹⁵²⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 25. Cilt, 70. Birleşim, (22 Mart 1950), 696-698.

¹⁵²⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 25. Cilt, 70. Birleşim, (22 Mart 1950), 702-704.

tarafından görüşülmesini isteyen önergesi uygun bulunmuştur.¹⁵²⁷ Aynı gün mecliste Demiryolları Baremi Kanunu kabul edilerek¹⁵²⁸ 28 Mart 1950 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁵²⁹ Dolayısıyla Satır bir önceki konuşmasında verdiği sözü yerine getirebilmiştir.

1974 yılına gelindiğinde, 1949-1950 yılları arasında demiryolu işletmeciliğinin tekrar gündem olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle Hasan Pulur’un 27 Mayıs 1974 tarihli yazısında dönemin Ulaştırma Bakanı olan Kemal Satır’ın bazı vagonların boş olmasına rağmen diğer vagonların haddinden dolu olduğunu görmesi üzerine konuyu meclise getirerek milletvekillerinin de isteği doğrultusunda bu vagonların kaldırıldığını iddia ettiğini yazmıştır.¹⁵³⁰ Böylelikle bu dönemin demiryolundan azami bir şekilde fayda sağlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bu yana demiryollarına gerekli önemi göstermiştir. Ancak Kemal Satır’ın bakanlığı döneminde en çok eleştirilen konu demiryolu olmuştur. Yapılan eleştiriler yolsuzluk, rüşvet ve memur baremi gibi konularda olup Satır da bunlara doyurucu cevaplar verememiştir. Ayrıca demiryolları için satın alma yolunu normal olarak kabul eden Kemal Satır, yanlış satın almaları da olağan göstermeye çalışmıştır.

Ulaştırmanın önemli kollarından biri de denizyollarıdır. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır’ın denizyollarıyla ilgili ilk konuşması 1 Nisan 1949 tarihinde İstanbul’da yaptığı teftiş sonrasındadır. Bu konuşmasında Kemal Satır, denizyolu işletmelerinde bazı aksaklıkları tespit etmesine rağmen bu aksaklıkları iyi bir organizatör olan Genel Müdür Cemil Parman’ın giderebileceğini söylemiştir. Ardından Satır, Ulaştırma Bakanlığının harcayan değil gelir getiren bir bakanlık olduğunu belirtmiştir.¹⁵³¹ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, bu gelirin arttırılması için şehir hatlarının ücret ve sefer bakımından düzeltilmesi, yeni gemilerin alınması, armatörlere döviz verilmesi gibi çalışmaların içinde olduklarını

¹⁵²⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 25. Cilt, 71. Birleşim, (23 Mart 1950), 807.

¹⁵²⁸ *Ulus*, “Devlet Demiryolları Baremi Kabul edildi: Tasarı Hakkında: Kemal Satır, İzahat Verdi”, (23 Mart 1950), 1.; *Ulus*, “Devlet Demiryolları Baremi Kabul Edildi”, (23 Mart 1950), 5.

¹⁵²⁹ *T.C. Resmî Gazete*, “Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü Memur ve Hizmetlilerinin Ücretlerine Dair Olan 2847, 3173, 4620 ve 5000 Sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına ve 2847 Sayılı Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun”, 7468 (28 Mart 1950), 18173-18191.

¹⁵³⁰ Hasan Pulur, “Eşeğin De Oy Hakkı Olsaydı”, *Milliyet*, (27 Mayıs 1974), 5.

¹⁵³¹ *Cumhuriyet*, “Ulaştırma Bakanı’nın Dün Verdiği İzahat”, (2 Nisan 1949), 1.

belirtmiştir.¹⁵³² Bu durumda denizyolu işletmelerindeki aksaklıkların giderilmesi için yeni çalışmalar yapılacağı anlaşılmıştır.

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, bu açıklamasından kısa bir süre sonra verdiği demeçte Amerika'dan sipariş edilen gemilerin Mayıs ayında geleceğini söylemiştir. Kemal Satır, bu konuda Türkiye'ye yardım eden Mc. Cann isimli bir Amerikan vatandaşı olduğunu açıklamıştır.¹⁵³³ Satır, gelen gemilerin iki tanesinin İstanbul gemilerine ilave olarak Akdeniz seferlerinde; birinin İzmir'de; Karadeniz'de kullanılacağını ifade etmiştir. Satır'a göre Karadeniz'de çalışan gemi sayısı artınca yolcuların hayvanlarla birlikte taşınması işi son bulacaktır.¹⁵³⁴ Böylelikle denizyollarında yapılacak iyileştirmelerin başladığı anlaşılmıştır.

TBMM'de 30 Mayıs 1949 tarihinde tıpkı demiryollarında olduğu gibi denizyollarında çalışanların ücretlerinin arttırılmasını isteyen Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu'nun sorusuna Ulaştırma Bakanı Kemal Satır cevap vermiştir. Kemal Satır'a göre denizyollarında böyle bir artış söz konusu değildir.¹⁵³⁵ Her ne kadar denizyollarında çalışanların maaşları arttırılmasa da Son Posta gazetesinin 3 Haziran 1949 tarihli haberinde Amerika'dan gemi alımında Türkiye'ye yardımcı olan Mc. Cann'e 175 bin dolar ikramiye verilmesi için Satır'a yetki verileceği duyurulmuştur.¹⁵³⁶ 6 Haziran 1949 tarihli TBMM oturumunda bu ikramiye meselesi görüşülmüştür. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın bu konuyu öncelikle konuşulmasını isteyen önergesi kabul edildikten sonra Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata bu tasarının tek taraflı ele alınmaması için öncelikle bakanın dinlenmesini istemiştir. Kemal Satır da bu ikramiyenin ilk defa verildiğini söyledikten sonra Bekata tekrar söz alarak bu konunun savcılık tarafından incelendiğini belirtmiştir. Bu açıklamanın ardından Satır, Mc. Cann'in araştırıldığını ve yapılan işte herhangi bir yolsuzluk olmadığı gerekçesiyle bu yardımın ödüllendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Burada bir Amerikan vatandaşı ile çalışmanın zorunluluğunu anlatan Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a göre Amerika'da 14 milden süratli yolcu gemilerinin yabancılara satılamamasından dolayı kendilerine Mc. Cann'in aracılığının tavsiye edilmesi

¹⁵³² *Cumhuriyet*, "Ulaştırma Bakanı'nın Dün Verdiği İzahat", (2 Nisan 1949), 4.

¹⁵³³ *Ulus*, "B. Kemal Satır'ın Demeci: Yeni Gemilerimiz Mayısta Yola Çıkıyor", (17 Nisan 1949), 1.

¹⁵³⁴ *Ulus*, "Yeni Gemilerimiz Mayısta Geliyor", (17 Nisan 1949), 2.

¹⁵³⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 19. Cilt, 96. Birleşim, (30 Mayıs 1949), 1056-1057.

¹⁵³⁶ *Son Posta*, "Mc Can'a Verilecek İkramiye", (3 Haziran 1949), 3.

sonucu gemiler alınabilmiştir. Zaten resmî bir elçinin bir Amerikalıyla görüşmesinin 400 bin dolardan başladığını iddia eden Kemal Satır'a göre 175 bin dolar çok normal bir rakamdır.¹⁵³⁷ Satır'ın bu konuşmasının ardından ikramiye tasarısı kabul edilmiştir.¹⁵³⁸ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, Amerikan arabuluculuğuna sıcak baktığı görülmüştür.

Son Posta gazetesinin 19 Haziran 1949 tarihli haberinde, Nikaragua Puerto Cazas'ta sarhoşluktan hüküm giyen arkadaşlarını kurtarmak isteyen Kastamonu Şilebi'nin Türk tayfaları ile Nikaragua polisi arasında yaşanan çatışma sonucunda Türk tayfalardan üçü ölmüş, üçü de ağır yaralanmıştır.¹⁵³⁹ Olayın ardından hemen inceleme başlatılarak Türk makamları bilgilendirilmiştir.¹⁵⁴⁰ Bu olayın ardından Ulus ve Yeni Adana gazetesi Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın açıklamalarına yer vermiştir. Kemal Satır, yaptığı açıklamada üç ölümü doğrularken yaralı sayısını beş olarak açıklamıştır.¹⁵⁴¹ Ayrıca Satır, olayı Meksika elçisi Vedit Uzgören'in takip edeceğini belirtmiş olup¹⁵⁴² ertesi gün de bu haber doğrulanmıştır.¹⁵⁴³ Ancak soruşturmanın sonucu hakkında bilgi edinilememiştir.

Yeni Adana gazetesinin 30 Haziran 1949 tarihli haberinde, İstanbul'da kutlanacak olan 1 Temmuz Kabotaj Bayramı için hazırlıkların tamamlandığı

¹⁵³⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 20. Cilt, 102.Birleşim, (6 Haziran 1949), 321-324.

¹⁵³⁸ *Ulus*, "M. Cann'e Verilecek İkrâmiye Tasarısı Dün Kabul Edildi", (7 Haziran 1949), 1.; *Ulus*, "M. Cann'e Verilecek İkrâmiye Tasarısı Dün Kabul Edildi", (7 Haziran 1949), 3.; *Yeni Sabah*, "Amerikadan Satın Alınan Gemiler", (7 Haziran 1949), 1.; *Yeni Sabah*, "Amerikadan Satın Alınan Gemiler", (7 Haziran 1949), 5.; *Son Posta*, "Amerikadan Gemi Mübayaası: Koçak'ın Yerdigini Satır, Övdü", (7 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Amerikadan Gemi Mübayaası", (7 Haziran 1949), 7.

¹⁵³⁹ *Son Posta*, "Kastamonu Şilebinin Tayfası Nikaragua Polisile Çarpıştı", (19 Haziran 1949), 1. *Son Posta*, "Kastamonu Şilebinin Tayfası Nikaragua Polisile Çarpıştı", (19 Haziran 1949), 3.

¹⁵⁴⁰ *Son Posta*, "Kastamonu Suvarisinden Haber Geldi: Tayfalarımızdan 3 Kişiyi Sokakta Askerler Öldürdü", (20 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Kastamonu Suvarisinden Haber Geldi", (20 Haziran 1949), 3.; *Son Posta*, "Nikaraguada Öldürülen Tayfalarımız: Vaşington Elçiliğimizden Rapor Bekleniyor", (21 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Kastamonu Suvarisi Hâdisenin Tafsîlâtını Bildirdi: Tayfalarımıza Askerler Yayılım Ateşi Açmışlar", (22 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Kastamonu Suvarisi Hâdisenin Tafsîlâtını Bildirdi", (22 Haziran 1949), 5.

¹⁵⁴¹ *Ulus*, "Kastamonu Şilebi Hâdisesi: Ulaştırma Bakanı Hâdisi Hakkında Geniş İzahat Verdi", (22 Haziran 1949), 1.; *Yeni Adana*, "Kastamonu Şilebimize Mensup Üç Tayfanın Öldürülmesi: Tahkikat Lehte Devam Ediyor", (22 Haziran 1949), 1.

¹⁵⁴² *Ulus*, "Kastamonu Şilebi Hâdisesi", (22 Haziran 1949), 3.; *Yeni Adana*, "Kastamonu Şilebimize Mensup Üç Tayfanın Öldürülmesi: Tahkikat Lehte Devam Ediyor", (22 Haziran 1949), 3.

¹⁵⁴³ *Son Posta*, "Kastamonu Şilebi Hâdisesi: Meksika Elçimiz Tahkikata Memur Edildi", (23 Haziran 1949), 1.; *Son Posta*, "Kastamonu Şilebi Hâdisesi", (23 Haziran 1949), 6.

duyurulmuştur.¹⁵⁴⁴ Aynı gün Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Denizyolları Genel Müdürlüğünde saat 15.00’te bir toplantı yapmıştır.¹⁵⁴⁵ Bu toplantıda satın alınan gemiler hakkında bilgi veren Kemal Satır, *Ankara* isimli geminin geldiğini ve ilk seferine 8 Temmuz 1949 tarihinde çıkacağını, diğer dört geminin de yolda olduğunu belirtmiştir. Böylelikle yolculuk sürelerinin kısılacağını iddia eden Satır, iki sene içinde 17’si Amerika’dan olmak üzere 19 gemi alındığını belirtmiştir.¹⁵⁴⁶ Bunun için armatörlere döviz sağlandığını söyledikten sonra tarifelerde değişiklik yapılarak vatandaşların daha kolay seyahat etmesinin sağlanacağını, İstanbul şehir hatlarına zam yapılmayacağını bir yüzer havuz vinç ve motor atölyesi karşılığında Eksport-İmport Bank’tan 3.500.000 kredi alınacağını ifade etmiştir.¹⁵⁴⁷ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır’ın bahsettiği tarife değişikliğinin kendince iç yüzünü açıklayan 1 Temmuz 1949 tarihli *Zafer* gazetesine göre güverte ücretlerine zam yapılacaktır.¹⁵⁴⁸ Böylelikle değişikliğin faturası vatandaşa çıkacaktır. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda herhangi bir zam haberine rastlanılmamıştır. Ayrıca aynı tarihli *Yeni Sabah* gazetesinde bayram programı paylaşılmıştır.¹⁵⁴⁹ 2 Temmuz 1949 tarihli gazetelerde ise Kemal Satır’ın Kabotaj Bayramı’nda yaptığı konuşma yer almıştır.¹⁵⁵⁰ Yaptığı konuşmada Satır; deniz ticaret hacmimizin arttığını, gemi alımı için armatörlere kolaylık sağlandığını belirttikten sonra bu bayramın sadece kendi karasularımızda değil yabancı karasularında da filomuzu yüzdürmemize olanak sağladığını söylemiştir.¹⁵⁵¹ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır’ın bu konuşmasına baktığımız zaman, denizyolları için ümit verici bir konuşma olduğu anlaşılmıştır.

¹⁵⁴⁴ *Yeni Adana*, “1 Temmuz: Denizcilik Bayramı: Yarın İstanbul’da Büyük Bir Tören Yapılacak”, (30 Haziran 1949), 1.

¹⁵⁴⁵ *Son Posta*, “Yeni Gemiler de Geldikten Sonra: İnsanların Hayvanlarla Birlikte Nakil İşine Son Verilecek”, (1 Temmuz 1949), 1.

¹⁵⁴⁶ *Ulus*, “Ulaştırma Bakanı’nın Basın Toplantısı”, (1 Temmuz 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu”, (1 Temmuz 1949), 1.

¹⁵⁴⁷ *Ulus*, “Ulaştırma Bakanı’nın Basın Toplantısı”, (1 Temmuz 1949), 6.; *Yeni Sabah*, “Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu”, (1 Temmuz 1949), 5.; *Son Posta*, “İnsanların Hayvanlarla Birlikte Nakli İşine Son Verilecek”, (1 Temmuz 1949), 7.

¹⁵⁴⁸ *Zafer*, “Deniz ve Demiryollarımız: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi”, (1 Temmuz 1949), 6.

¹⁵⁴⁹ *Yeni Sabah*, “Denizcilik ve Donanma Bayramı”, (1 Temmuz 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Denizcilik ve Donanma Bayramı”, (1 Temmuz 1949), 5.

¹⁵⁵⁰ *Son Posta*, “Dün Denizcilik Bayramı Kutlandı”, (2 Temmuz 1949), 1.; *Zafer*, “Denizcilik Bayramı”, (2 Temmuz 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Kabotaj Bayramı Dün Tes’id Edildi”, (2 Temmuz 1949), 1.

¹⁵⁵¹ *Son Posta*, “Dün Denizcilik Bayramı Kutlandı”, (2 Temmuz 1949), 2.; *Zafer*, “Denizciler Bayramı”, (2 Temmuz 1949), 6.; *Yeni Sabah*, “Kabotaj Bayramı Dün Tes’id Edildi”, (2 Temmuz 1949), 5.; *Akşam*, “Denizcilik Bayramı”, (2 Temmuz 1949), 3.

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın Ankara'ya dönmesinden dört gün sonra 9 Temmuz 1949 akşamı Tophane rıhtımında demirli olan Çorum gemisinde bir patlama meydana gelmiştir.¹⁵⁵² Faciayı haber alan Kemal Satır da pazartesi günü İstanbul'a geleceğini bildirerek Türk milletine başsağlığı dilemiştir.¹⁵⁵³ Akşam gazetesinin 12 Temmuz 1949 tarihli haberinde 44 kadın ve çocuk ile birlikte 15 erkeğin öldüğü haberi verilerek 13 Temmuz 1949'da bilirkişi çalışmalarının başlayacağı duyurulmuştur.¹⁵⁵⁴ Aynı tarihli Akşam, Yeni Sabah, Son Posta gazetelerinde Satır'ın İstanbul'a gelerek olay hakkında bilgi aldığı bildirilmiştir.¹⁵⁵⁵ Bilgi alışverişinden sonra gazetelere bilgi veren Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, olay hakkında hem adli hem de bakanlık tarafından yürütülen teknik soruşturmanın başlayacağını; denizyolu ile eşya taşınması konusunda yeni düzenlemeler yapılacağını açıklamıştır.¹⁵⁵⁶ Kemal Satır'ın bu açıklamalarını alaycı bir başlıkla ele alan Zafer gazetesine göre Satır, yaşanan faciayı *olağan* karşılayarak ölenlerin ailelerine ve yaralılara 200.000 lira ayrıldığını ifade etmiştir.¹⁵⁵⁷ Son Posta gazetesinin 13 Temmuz 1949 tarihli haberine göre Çorum faciasıyla ilgili bilirkişi çalışması başlamıştır.¹⁵⁵⁸ Aynı tarihli Zafer gazetesinde ise Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın bu konuyla ilgilenen İstanbul savcısı İhsan Kökneli'yi ziyaret ederek onunla bir saate yakın görüştüktan sonra Denizyolları Genel Müdürü Cemil Parman ile gemiye gelerek

¹⁵⁵² *Yeni Sabah*, “Dün Akşam, Tophane Rıhtımına Bağlı Çorum’da Bir Yangın Faciası Oldu: “80” Ölü Çıkarıldı, Bir O Kadar da Yaralı Var”, (10 Temmuz 1949), 1.; *Yeni Sabah*, “Dün Akşam Tophane Rıhtımına Bağlı Çorum’da Bir Yangın Faciası Oldu”, (10 Temmuz 1949), 7.; *Son Posta*, “Limanda Dün Akşamki Yangın ve İnfilâk Faciası: Çorum Vapurunda Çıkan Yangın 100 e Yakın Vatandaşın Hayatına Mal Oldu”, (10 Temmuz 1949), 1.; *Son Posta*, “Limanda Dün Akşamki Facia”, (10 Temmuz 1949), 7.; *Zafer*, “Çorum Vapurunda Feci Bir Yangın”, (10 Temmuz 1949), 1.; *Zafer*, “Çorum Vapurunda Yangın”, (10 Temmuz 1949), 4.; Salih Dizer, “Facia Ambara Gizli Sokulan Parlayıcı ve Patlayıcı Maddelerden İleri Geldi”, *Son Posta*, (11 Temmuz 1949), 1,7.; *Yeni Sabah*, “Ulaştırma Bakanı Bu Sabah Geliyor”, (11 Temmuz 1949), 1.

¹⁵⁵³ *Yeni Sabah*, “Ulaştırma Bakanı Bu Sabah Geliyor”, (11 Temmuz 1949), 5.; *Yeni Adana*, “Çorum Vapurunda: 56 Kişinin Ölmesine, 30 Kişinin Yaralanmasına Sebep Olan Bu Yangının Sebepleri Araştırılıyor”, (11 Temmuz 1949), 1.

¹⁵⁵⁴ *Akşam*, “Çorum” Yangını Faciası Kurbanları 59’u Buldu”, (12 Temmuz 1949), 1.; *Akşam*, “Çorum Yangını Faciası”, (12 Temmuz 1949), 2.

¹⁵⁵⁵ *Yeni Sabah*, “Ulaştırma Bakanı Dün İstanbul’a Geldi”, (12 Temmuz 1949), 1.; *Akşam*, “Ulaştırma Bakanı K. Satır’ın Beyanatı”, (12 Temmuz 1949), 1.; *Son Posta*, “Ulaştırma Bakanı’nın Beyanatı: Faciaların Tekerrür Etmemesi İçin Tüzük Hazırlanacak”, (12 Temmuz 1949), 1.

¹⁵⁵⁶ *Son Posta*, “Ulaştırma Bakanı’nın Beyanatı”, (12 Temmuz 1949), 7.; *Yeni Sabah*, “Ulaştırma Bakanı”, (12 Temmuz 1949), 5.; *Akşam*, “Ulaştırma Bakanı”, (12 Temmuz 1949), 2.

¹⁵⁵⁷ *Zafer*, “Bundan Sonra Tedbir Alınacakmış: Bakan, Kaza Her Yerde Olur Diyor!”, (12 Temmuz 1949), 1.; *Zafer*, “Ulaştırma Bakanı’nın Sözleri”, (12 Temmuz 1949), 6.

¹⁵⁵⁸ *Son Posta*, “Çorum Vapuru Faciası: Bilirkişi Heyeti Facianın Mesullerini Araştırıyor”, (13 Temmuz 1949), 1.; *Son Posta*, “Çorum Vapuru Faciası”, (13 Temmuz 1949), 7.

incelemelerde bulunmuştur.¹⁵⁵⁹ Aynı tarihli Yeni Adana gazetesinde faciada ölen kurbanların defin törenine Kemal Satır'ın da katıldığı haberi yer almıştır.¹⁵⁶⁰ Böylelikle Satır ilk incelemelerini bitirmiştir.

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın Ankara'ya gelmesinden iki gün sonra Zafer gazetesinde Feyyaz Söker'in yazısında Çorum faciasında sorumlunun denizyolları müdürünün olduğunu belirterek Kemal Satır'dan bahsetmemiştir. Söker, gemi ulaşımında yaşanan aksaklıklara değinerek bu faciadan en çok etkilenen kesim olan güverte yolcularının standartlarının yükseltilmesini, yangın alarmlarının yenilenmesini istemiştir.¹⁵⁶¹ 26 Temmuz 1949 tarihli Son Posta gazetesinde Satır'ın İstanbul'a tekrar geleceği duyurulmuş olup¹⁵⁶² ertesi gün buraya gelmiştir.¹⁵⁶³ Burada verdiği demeçte facia için değil yurt dışına çıkacak gemilerin denetimi ile ilgilenmek amacıyla geldiğini söylemiştir.¹⁵⁶⁴ Dolayısıyla Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın hakkında yazılanlara cevap vermekten kaçındığı anlaşılmıştır.

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın İstanbul ziyaretinden bir ay sonra faciayla ilgili tutuklamalar gerçekleşmiştir.¹⁵⁶⁵ Kararın açıklandığı gün bir açıklama yapan Kemal Satır da suçluların kesinlikle cezalandırılacağını, bu suçluların mahkemeye verilmesinde İstanbul vilayet kanalının kullanılacağını söylemiştir.¹⁵⁶⁶ Satır, bu açıklamalarının ardından 29 Ağustos 1949 tarihinde denizyollarında çalıştıktan sonra Ankara'ya dönmüştür.¹⁵⁶⁷ Bu durumda Satır'ın kararı doğru bulduğu anlaşılmıştır.

Yaşanan bu facianın ardından Ulus gazetesinin 6 Eylül 1949 tarihli haberinde bir yurt gezisine çıkan Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Konya'da

¹⁵⁵⁹ Zafer, "Çorum Faciası: Ehli-vukuf Dün Tetkiklere Başladı", (13 Temmuz 1949), 1.; Zafer, "Çorum Faciası", (13 Temmuz 1949), 6.

¹⁵⁶⁰ Yeni Adana, "İhmalin Kurbanı Olan: Çorum Vapurundaki Ölülerin Defni Başladı", (13 Temmuz 1949), 1.

¹⁵⁶¹ Feyyaz Söker, "Çorum Faciası Karşısında: Güverte Yolcuları İçin Alınacak Tedbirler", Zafer, (16 Temmuz 1949), 2,5.

¹⁵⁶² Son Posta, "Üç Bakan Geliyor", (26 Temmuz 1949), 7.

¹⁵⁶³ Son Posta, "Dün Gelen Bakanlar", (27 Temmuz 1949), 7.

¹⁵⁶⁴ Son Posta, "Ulaştırma Bakanı'nın Beyanatı", (27 Temmuz 1949), 7.

¹⁵⁶⁵ Yeni Adana, "Çorum Yangınının 11 Mesûlü Mahkemede", (25 Ağustos 1949), 1.; Son Posta, "Çorum Faciası: Mesul Memurlar İçin Formaliteler Tamamlanıyor", (27 Ağustos 1949), 1.; Son Posta, "Çorum Faciası", (27 Ağustos 1949), 7.

¹⁵⁶⁶ Son Posta, "Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu: Çorum Faciasında Liman Müdürlüğünde Mesul Görüldü", (28 Ağustos 1949), 1.; Son Posta, "Ulaştırma Bakanı Beyanatta Bulundu", (28 Ağustos 1949), 7.

¹⁵⁶⁷ Akşam, "Ulaştırma Bakanı", (30 Ağustos 1949), 3.

verdiği demeçte Trabzon'a giderek gemilerde inceleme yapacağını söylemiştir.¹⁵⁶⁸ Aynı tarihli Son Posta gazetesi bu konuşmaya daha geniş yer vererek Kemal Satır'ın 1950 yılı için Marshall Yardımı'ndan bakanlığa ayrılan bütçenin gemi filosunun büyütülerek liman inşasına hız verileceğini belirtmiştir.¹⁵⁶⁹ Belirttiği gibi 17 Eylül 1949 tarihinde Trabzon'a giden Satır, burada yaptığı incelemeler sonucunda verdiği demeçte tespit ettiği sorunları sıralamıştır. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a göre bu sorunlar; mısırın uygun fiyata alımı, fındık meselesi ve şehir dışında çalışan işçilerin ulaşımı için gemi teminidir. İlk iki sorunda hükümetin gerekli önlemleri aldığını ifade eden Kemal Satır; üçüncü sorunun kendi bakanlığını ilgilendirdiğini, bu sorunu ucuz gemiler olarak çözüleceğini ve böylelikle hayvan taşımacılığının da kolaylaşacağını iddia etmiştir.¹⁵⁷⁰ Bu açıklamaların ardından Satır, uçakla Samsun'dan Ankara'ya dönmüştür.¹⁵⁷¹ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, denizyollarında var olan sorunların henüz çözülemediği anlaşılmıştır.

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, bu yurt gezisinin ardından 21 Eylül 1949 tarihinde denizyollarını ilgilendiren kredi ve tiraj meseleleri ile bozuk motorlar hakkında bilgi almak için İstanbul'a gelmiştir.¹⁵⁷² 22 Eylül 1949'da Denizyolları Müdürlüğünde bir demeç de veren Kemal Satır, son yurt gezisini değerlendirmiştir.¹⁵⁷³ Bu gezi esnasında gazetelerde alınan gemiler hakkında çıkan haberleri değerlendiren Satır'a göre alınan gemiler ucuz ve sağlam olup çürük değildir.¹⁵⁷⁴ Ayrıca yaptığı incelemeler sonucunda gemilerin güverte yolcularını taşıma konusunda yetersiz olduğunu gören Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, bunun için ikinci kat ambarlarının yolcu taşınmasına uygun hale getirilmesi amacıyla çalışmalar yapılacağını belirtmiştir.¹⁵⁷⁵ Kemal Satır'a göre armatörlere belirli kolaylıklar sağlanması 1949 yılının deniz ticareti için önemli

¹⁵⁶⁸ *Ulus*, "Telgraf- Telefon- Radyo Haberleri: Ulaştırma Bakanı Tetkik Gezisine Devam Ediyor", (6 Eylül 1949), 3.

¹⁵⁶⁹ *Son Posta*, "Telgraf, Telefon ve Telsiz Haberleri: Marshall Yardımı: Deniz Ticaret Filomuz Çoğaltılacak", (6 Eylül 1949), 3.

¹⁵⁷⁰ *Akşam*, "Güverte Yolcuları İçin Yeni Gemiler", (18 Eylül 1949), 3.

¹⁵⁷¹ *Akşam*, "Ulaştırma Bakanı Ankara'ya Döndü", (18 Eylül 1949), 3.

¹⁵⁷² *Akşam*, "Ulaştırma Bakanı Geldi", (22 Eylül 1949), 3.

¹⁵⁷³ *Ulus*, "Amerika'dan Satın Alınan Gemiler: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi", (23 Eylül 1949), 1.; *Son Posta*, "Ulaştırma Bakanı Dediki: Alınan Gemiler Ucuz ve Sağlamdır", (23 Eylül 1949), 1.

¹⁵⁷⁴ *Akşam*, "Ulaştırma Bakanı'nın Demeci: Güverte Yolcuları İçin Gemi Ambarlarında Tadiller Yapılacak", (23 Eylül 1949), 1.; *Son Posta*, "Alınan Gemiler Ucuz ve Sağlamdır", (23 Eylül 1949), 7.

¹⁵⁷⁵ *Akşam*, "Ulaştırma Bakanı'nın Demeci", (23 Eylül 1949), 2.

bir dönüm noktası olacağına işaretler.¹⁵⁷⁶ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, İstanbul'a gelme sebebine ait tek bir cümle olmadığı görülmüştür. Ancak Kemal Satır'ın sağlamlığından emin olduğu gemilerden biri olan *Tarsus Vapuru*, *Son Posta* gazetesinin 24 Eylül 1949 tarihli haberine göre İzmir'den hareket ettikten sonra Midilli Adası civarında Hallos Feneri açıklarında tribünlerde oluşan arıza nedeniyle hareketsiz kalmıştır. Bu durum gemi süvarisinin yardım istemesine neden olmuştur.¹⁵⁷⁷ Bu vahim kaza karşısında Satır'ın hiçbir açıklama yapmaması dikkat çekicidir.

1950 yılına gelindiğinde bu yılın denizyollarıyla ilgili ilk sorusu 9 Ocak 1950 tarihinde Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik'ten gelmiştir. Bu soruda Gedik; hem özel armatörler hem de devlet tarafından satın alınan ve alınacak olan gemilerin iç-dış nakliyat konusunda herhangi bir tip tespitinin yapıp yapılmadığı sormuştur. Ayrıca sipariş edilen gemilerin gros tonlarının ve tiplerinin memleket ihtiyacına göre belirlenip belirlenmediği, denizyollarında özel teşebbüsün önünün neden açılmadığı da sorulmuştur. Denizyollarının tek elden idaresinin zararlı olup olmadığının neden düşünülmendiği, Amerika'dan eşya taşımak için alınan 6 geminin büyük bir masraf yapılarak yolcu gemisi haline getirilmesinin sebebi ve Amerika'dan gemi satın alınmasında görevini kötüye kullanan heyetin mahkemeye sevkini ne olduğunu da Gedik tarafından sormuştur.¹⁵⁷⁸ Hakkı Gedik'in bu sorusundan sonra 16 Ocak 1950'de Cumhuriyet gazetesinde Abidin Da'ver ulaştırmada özellikle denizyollarında CHP'nin dolayısıyla Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın çok kötü bir sınav verdiğini iddia etmiştir. Yakın zamanda denizyollarında hem içte hem de dışta rekabetin başlayacağını Kemal Satır'a söylediğini savunan Da'ver'e göre Denizyolları İşletmesinin bürokrat zihniyetiyle işletilmeye devam ederse batacaktır.¹⁵⁷⁹ Dolayısıyla Kemal Satır'ın bir an önce bu duruma müdahale etmesi gerekmektedir.

---

¹⁵⁷⁶ *Ulus*, "Amerika'dan Satın Alınan Gemiler: Ulaştırma Bakanı Geniş İzahat Verdi", (23 Eylül 1949), 3.

¹⁵⁷⁷ *Son Posta*, "Ulaştırma Bakanı'nın Sağlamlık Teminatı Verdiği Sırada: Tarsus Vapuru Deniz Ortasında Kaldı", (24 Eylül 1949), 1.; *Son Posta*, "Ulaştırma Bakanı'nın Sağlamlık Teminatı Verdiği Sırada", (24 Eylül 1949), 7.

¹⁵⁷⁸ *Yeni İstanbul*, "Deniz İşletmeciliği Hakkında Meclise Verilen Bir Önerge", (9 Ocak 1950), 3.

¹⁵⁷⁹ Abidin Da'ver, "Deniz Ticaretimiz", *Cumhuriyet*, (16 Ocak 1950), 1,3.

23 Ocak 1950 tarihli meclis oturumunda ise Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik'in sormuş olduğu soruları Ulaştırma Bakanı Kemal Satır yanıtlamıştır¹⁵⁸⁰. Bu cevapta Kemal Satır, gemi seçiminde memleketin şartlarının göz önünde bulundurulduğu, gemi alımında armatörlere kolaylık sağlandığından dolayı herhangi bir tekelleşmenin söz konusu olmadığını belirtmiştir. Denizyolu işletmesinin gelişmesi için çeşitli çalışmalar yapıldığını, eşya taşımak için alınan 6 geminin II. Dünya Savaşı sonrasında yolcu gemisi ihtiyacından dolayı ve iddia edilen rakamların altında bir tutarla yolcu gemisine dönüştürüldüğünü ve görevini kötüye kullananlar hakkında adli işlemlerin devam ettiğini söylemiştir.¹⁵⁸¹ Kemal Satır'ın bu açıklamalarından sonra tekrar söz alan Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik'e göre savaş sonrasında Amerika'nın ucuz ve kredili gemi satışına başlamasına rağmen Türkiye'deki yasal engellerden dolayı armatörlerin bu rahatlıktan faydalanamamışlardır.¹⁵⁸² Gedik'in bu ithamlarına cevap veren Satır'a göre olay fazla demagojiye açık olup yapılanları görmemek üzere kurgulanmıştır.¹⁵⁸³ Kemal Satır'ın açıklamalarına baktığımız zaman, ithamlara güzel cevaplar verdiği görülmüştür.

Kemal Satır'ın bakanlığı döneminde ilgilendiği bir diğer konu da denizyolu olmuştur. Bu dönemde denizyolu hakkında birtakım yolsuzluk iddialarıyla birlikte büyük facialar da meydana gelmiştir. Yaşanan olaylar hakkında Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, her şart ve durumu olağan karşılamak gibi anlaşılmaz bir tutum içine girdiği görülmüştür. Böylelikle eleştirilerin hedefi haline gelmiştir.

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde ulaşırmadaki tutuma bakıldığında zaman havayollarının en son sırada yer aldığı görülmüştür. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır da bu konu hakkındaki ilk konuşmasını 14 Mart 1949 tarihinde havayolları için ödenek tasarısının Bütçe Komisyonuna geri verilmesi amacıyla yapmıştır.

---

¹⁵⁸⁰ *Ulus*, "Denizyolları İçin Alınan ve Alınacak Gemiler: Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Dün Mecliste Geniş İzahat Verdi", (24 Ocak 1950), 1.; *Ulus*, "Denizyolları İçin Alınan ve Alınacak Gemiler: Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Dün Mecliste Geniş İzahat Verdi", (24 Ocak 1950), 5.; *Zafer*, "Dünkü M. Meclisi'nde Görüşülen İki Takrir", (24 Ocak 1950), 1.; *Zafer*, "M. Meclisi'nde Görüşülen İki Takrir", (24 Ocak 1950), 6.; *Cumhuriyet*, "Deniz Ticaret Filomuz", (24 Ocak 1950), 1.; *Cumhuriyet*, "Deniz Ticaret Filomuz", (24 Ocak 1950), 3.; *Akşam*, "Denizyolları", (24 Ocak 1950), 2.

¹⁵⁸¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 33. Birleşim, (23 Ocak 1950), 275-283.

¹⁵⁸² *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 33. Birleşim, (23 Ocak 1950), 283-286.

¹⁵⁸³ *TBMM Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 23. Cilt, 33. Birleşim, (23 Ocak 1950), 286-287.

Kemal Satır'a göre bu tasarının çıkması halinde ödenek görevi de Bayındırlık Bakanlığında olacaktır. Bu konuda Satır'ı bütçe komisyonu başkanı Mardin Milletvekili Rıza Erten'in de desteklemesiyle Meclis, tasarının komisyona iadesini kabul etmiştir.¹⁵⁸⁴ 11 Nisan 1949'da mecliste yaptığı konuşmada hava meydanları inşası için kullanılacak ödeneğin Bayındırlık Bakanlığına verilmesini isteyen Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın bu önerisi meclis tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁸⁵ Kemal Satır'ın bu önerisine baktığımız zaman, demiryolu inşasında Bayındırlık Bakanlığına ihtiyaç duyulmazken hava meydanı inşasında Bayındırlık Bakanlığına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Satır, bu konuşmasından iki gün sonra gazetecilere verdiği demeçte yakında Romanya ve Arap ülkelerine uçak seferlerinin başlayacağı müjdesini vererek yurt dışı uçak seferlerinde personelin nazik tutumunun bu seferlere ilgiyi arttırdığını belirtmiştir.¹⁵⁸⁶ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, bu konuşmasının ardından Ankara Etimesgut'ta bulunan uçak fabrikasını ziyaret ederek yapılan çalışmalardan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.¹⁵⁸⁷

1950 yılına gelindiğinde Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ı hava yolları ile ilgilendiren ilk haber 25 Mart 1950 tarihli bir uçak kazasıdır. Devlet Havayollarına ait 32 sayılı "Bal" adlı uçak sis ve tipi yüzünden hava meydanını bulamayarak tepelere çarpmış ve parçalanmıştır. Bu kaza sonucu 15 yolcu ve mürettebattan kurtulan olmamıştır.¹⁵⁸⁸ Kazadan üç gün sonra hayatını kaybedenler için düzenlenen cenaze törenine Kemal Satır da katılmıştır.¹⁵⁸⁹ Satır, her ne kadar acıyı paylaşıp da bu konu hakkında hiçbir açıklamada bulunmamıştır.

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin ulaştırma politikası incelendiğinde havayollarının son sırada yer aldığı görülmüştür. Oysaki gelişen dünyada

¹⁵⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 17. Cilt, 55. Birleşim, (14 Mart 1949), 21.

¹⁵⁸⁵ Ulus, "Meclis'in Dünkü Oturumda: Verem Savaş Kanunu Kamutay'ın Oy Birliğiyle Kabul Edildi", (12 Nisan 1949), 1.; Ulus, "Meclisin Dünkü Oturumda: Verem Savaş Kanunu Kamutay'ın Oy Birliğiyle Kabul Edildi", (12 Nisan 1949), 3.

¹⁵⁸⁶ Cumhuriyet, "Yurd Dışı Uçak Seferleri", (13 Nisan 1949), 1.; Cumhuriyet, "Yurd Dışı Uçak Seferleri", (13 Nisan 1949), 4.

¹⁵⁸⁷ Cumhuriyet, "Uçak Fabrikası", (13 Nisan 1949), 4.

¹⁵⁸⁸ Zafer, "Dünkü Tüylar Ürpertici Uçak Kazası: Bir Yolcu Uçağımız Düştü 15 Kişi Fecî Şekilde Öldü", (26 Mart 1950), 1.; Zafer, "Dünkü Tüylar Ürpertici Uçak Kazası", (26 Mart 1950), 5.; Cumhuriyet, "Dün Bir Yolcu Uçağımız Düştü, 15 Kurban Verdik", (26 Mart 1950), 1.; Cumhuriyet, "Dün Bir Yolcu Uçağımız Düştü On Beş Kurban Verdik", (26 Mart 1950), 3.

¹⁵⁸⁹ Cumhuriyet, "Uçak Kazası Kurbanları", (28 Mart 1950), 1.; Cumhuriyet, "Uçak Kazası Kurbanları", (28 Mart 1950), 3.

havayollarına büyük önem verilmektedir. Zaten Türkiye’de uçak fabrikasının da bulunduğu düşünüldüğünde havayollarına daha çok önem verilmesi gerekmektedir. Ancak Kemal Satır bu konuya yeterince önem vermemiştir. Ayrıca tıpkı gemi kazalarında olduğu gibi 1950 yılında yaşanan uçak kazası sonrasında tatmin edici bir açıklama yapmaması aleyhine olmuştur.

2.1.2. Demokrat Parti ile İlişkiler

21 Temmuz 1946 seçimlerinden sonra iktidar- muhalefet ilişkilerini gerginliği gittikçe artmıştır. DP’nin 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan ilk kongresinde son seçimin eleştirilmesi ve Cumhurbaşkanlığının parti başkanlığından ayrılmasının kabul edilmesi var olan gerginliği iyice tırmandırmıştır.¹⁵⁹⁰ Bu durumu düzeltmek için muhalefet kanadında çalışanlardan biri de DP’li Üzeyir Avunduk’tur.¹⁵⁹¹ 20 Temmuz 1949 günü Avunduk, Ulaştırma Bakanı Kemal Satır ile görüşerek İnönü’nün kendisinden bir şey isteyip istemediğini sormuştur.¹⁵⁹² Kemal Satır’ın bu görüşmeyi İnönü’ye anlatmasından sonra bunun DP’nin bir oyunu olduğunu İnönü anlamıştır. İsmet İnönü, Avunduk’a yazılı bir cevap vermeyi uygun bulmuştur. Mektubunda Avunduk’a teşekkür eden İnönü; kendisi ile görüşemeyeceğini, eğer bir görüşme olacaksa bunun liderler arasında olması gerektiğini belirtmiştir. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır bu mektubu Üzeyir Avunduk’a ilettiğinde, Avunduk’un bu yazılı cevaptan memnun olmadığını da İnönü’ye bildirmiştir. 12 veya 13 Aralık 1949 tarihinde Adnan Menderes ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Celal Bayar’dan gizli bir biçimde Kemal Satır ile görüşerek iki parti arasındaki ilişkilerden bahsetmiştir. Bu görüşme aralarında Satır’ın da bulunduğu bazı CHP’lilere göre İnönü’nün DP’ye yaklaştığını göstererek DP’yi halkın gözünde yüceltmekten başka bir amaç güdülmediğini düşünmüşlerdir. Ancak Nihat Erim’in düşüncesi, bu görüşmenin Bayar’dan gizli olmadığı ve Bayar İnönü ile görüşmek istiyorsa araya fazla adam sokmaması yönündedir. Üzeyir Avunduk, 10 Kasım 1949 tarihinde Satır’ı arayarak yuhalama meselesi ile ilgili olarak kendisinin Fuat Köprülü tarafından tekzibe memur edildiğini söylemiştir. Ayrıca Ahmet

¹⁵⁹⁰ Bekir Koçlar, “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükûmet Muhalefet İlişkisi”, *Türkler*, ed. Hasan Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 16/1391.

¹⁵⁹¹ Eroğul, *Demokrat Parti*, 56.

¹⁵⁹² İnönü, *Defterler I*, 520.

Tahtakılıç'ın gensorusunu da parti olarak tasvip etmeyeceklerini bildirmiştir.¹⁵⁹³ Bu zamana kadar yaşanan olaylara bakıldığında DP'nin kendini ılımlı olarak göstermeye çalışmasında CHP tarafından güvenilir adam olarak Kemal Satır'ı gördüğü anlaşılmıştır.

DP'nin bu ılımlı tutumuna karşılık CHP topyekûn bir hücumla kalkmıştır.¹⁵⁹⁴ Ancak Son Posta gazetesinin 26 Ağustos 1949 tarihli haberine göre, Sivas'ta Ulaştırma Bakanı Kemal Satır değil Devlet Demiryolları Genel Müdürü Galip Güran'ın bir konuşma yapması hayretle karşılanmıştır. Bu konuşmasında Güran oyların aşırı propagandaya göre verilmemesi gerektiğini söylemiştir.¹⁵⁹⁵ Kemal Satır'ın burada konuşma yapmamasını ele aldığımızda CHP'de oluşan aşırı güvenin Satır'ı da etkisi altına aldığı gözlenmiştir.

1950 yılına gelindiğinde ise DP'de bir sonraki seçimi kazanamayacaklarına dair bir görüş belirlemiştir. Bu nedenle Adnan Menderes ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Ulaştırma Bakanı, Kemal Satır'la anlaşmaya varmak istemişlerdir. Bu anlaşma çerçevesinde hem Menderes hem de Karaosmanoğlu bu zamana kadar iki parti arasında yaşananların sorumluluğunu Celal Bayar'ın üzerine atabileceklerini Kemal Satır'a söylemişlerdir.¹⁵⁹⁶ 12 Ocak 1950 tarihinde Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Satır'la bir akşam yemeği yemiştir. Bu yemekte ne konuşulduğu bilinmemekle birlikte ertesi gün Nihat Erim'le buluşan Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, bu yemeği Menderes, Köprülü ve Karaosmanoğlu açısından değerlendirirken bir şey söylemek isteyip de söyleyemeyenlerin ruh halinde olduklarını belirtmiştir.¹⁵⁹⁷ Bu görüşmelerin ardından Zafer gazetesinin 27 Ocak 1950 tarihli haberinde koalisyon iddiaları DP tarafından yalanlanmıştır.¹⁵⁹⁸ Yeni Adana gazetesinin 9 Şubat 1950 tarihli haberinde bu ihtimalin varlığından söz edilmiştir.¹⁵⁹⁹

DP'nin kurulduğu günden bu yana Kemal Satır bu partiyle bir mücadele halinde olmuştur. Ancak 1949'un Temmuz ayına gelindiğinde DP içinde

¹⁵⁹³ Erim, *Günlükler I*, 354,383, 394-395.

¹⁵⁹⁴ *Son Posta*, "Ankara'da Beş Bakan Konuştu", (26 Aralık 1949), 1.

¹⁵⁹⁵ *Son Posta*, "Ankarada Beş Bakan Konuştu", (26 Aralık 1949), 7.

¹⁵⁹⁶ Barutçu, *Siyasi Anılar*, 377.

¹⁵⁹⁷ Erim, *Günlükler I*, 405-406.

¹⁵⁹⁸ *Zafer*, "Koalisyon Kabinesi Şayiaları", (27 Ocak 1950), 1.

¹⁵⁹⁹ *Yeni Adana*, "İyi Haber Alan Kaynaklara Göre: Seçimler Mart Sonunda Veya Nisan Başında Olacak: Bir Koalisyon Kabinesi Muhtemel Görülüyor", (9 Şubat 1950), 1.

CHP'ye yakın durma eğilimi görülmeye başlanmıştır. Bu konuda Üzeyir Avunduk'un Kemal Satır ile görüşmesi DP tarafından Satır'ın güvenilir bir siyasetçi olduğunu göstermiştir. Bu görüşmelerden bir sonuç alamayan DP, 1950 yılında CHP'ye bir koalisyon hükümeti kurma teklifi sunmuştur. Teklif hakkında Satır ile görüşen DP'li yetkililer net bir tutum içinde olmadıkları için koalisyon söylemi havada kalmıştır. Koalisyon teklifi hakkında Kemal Satır'ın bir açıklama yapmaması da dikkat çekicidir.

2.1.3. Bakan Olarak Seçim Çalışmaları

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, 1949'un sonbaharında daha seçim kararı alınmamışken seçim çalışmalarına başlamıştır. Çıktığı yurt gezileri de Ulus gazetesinin 25 Ekim 1949 tarihli haberinde yer alan temasların bu şekilde değerlendirilmesinden anlaşılmıştır.¹⁶⁰⁰ Ancak 2 Mart 1950 tarihli Feridun Fikri Düşünsel'in başkanlığında toplanan mecliste her gün toplanma kararı alınması seçime doğru atılmış bir adım niteliğindedir.¹⁶⁰¹

Seçim kararının alınmasından sonra 19 Nisan 1950 tarihinde Adana'ya gelen Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, seçim gezilerine başlamıştır.¹⁶⁰² İlk olarak Misis'e giden Kemal Satır, burada yaptığı konuşmada seçilmiş bir milletvekili olmasaydı da CHP'li olmaktan gurur duyacağını söyledikten sonra demokrasi konusunda en çok çalışanın CHP olduğunu belirtmiştir. Ardından çok tartışılan 1946 seçimlerine değinen Satır,¹⁶⁰³ Çankaya Köşkü'nde yapılan bir toplantıda çok partili hayata geçişin erken olduğu eleştirilerine cevap veren İnönü'nün 50

¹⁶⁰⁰ *Ulus*, "Kemal Satır, Seçmenleriyle Temas Ediyor", (25 Ekim 1949), 1.; *Ulus*, "Kemal Satır, Seçmenleriyle Temas Ediyor", (25 Ekim 1949), 6.

¹⁶⁰¹ *Yeni Adana*, "Meclis Bu Ay'da Feshedilecek: Meclis Hergün Toplanmak Kararı Aldı", (2 Mart 1950), 1.; *Yeni Adana*, "M.M. Toplantısı", (2 Mart 1950), 2.; *Yeni Adana*, "Meclis 20-25 Mart Arasında Dağılıyor: Meclisteki Seçimlerin Yenilenme Havası: Birçok Milletvekillerinin Seçim Bölgelerine Gitmesine Sebep Oldu", (8 Mart 1950), 1.; *Yeni Adana*, "Seçimlerin Yenilenmesi Havası ve Haberleri", (8 Mart 1950), 3.; *Yeni Adana*, "Meclisin Feshi: C.H.P. Meclis Grubu Salı Günü Karar Alacak", (15 Mart 1950), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclis Grubu Yarın Meclisin Feshi ve Seçim Tarihi Hakkında Kararlar Alacak: B. Millet Meclisi Cuma Günü, Dağılacığı, Seçimlerin de 14 Mayıs'ta Yapılacağı Anlaşıyor", (20 Mart 1950), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclis Grubu Bu Sabahki Toplantısında: Meclisin Cuma Günü Dağılmasına, Seçimlerin 14 Mayıs'ta Yapılmasına Karar Verdi: Başbakan ve Uran Grupta Konuştular", (21 Mart 1950), 1.; *Zafer*, "Genel Seçimler 14 Mayıs'ta Yapılacak", (22 Mart 1950), 1.; *Yeni Adana*, "B. Millet Meclisi Dün Dağılma Kararı Aldı: Muhalefet Meclisin Devamını İstedi: Başbakan Günaltay ve Meclis Başkanı Birer Konuşma Yaptı", (25 Mart 1950), 1.

¹⁶⁰² *Yeni Adana*, "Milletvekilimiz ve Ulaştırma Bakanı: Dr. Kemal Satır, Dün Akşam Uçakla Şehrimize Geldi", (20 Nisan 1950), 1.

¹⁶⁰³ *Yeni Adana*, "Dr. Satır'ın Dünkü Konuşması: "İnanıyoruz ki, Memlekette Demokrasinin Yerleşmesi Ancak Halk Partisinin Kalmasıyla Mümkündür", (21 Nisan 1950), 1.

yıl sonra yapılan atılımda da aynı şeylerin yaşanabileceğini söylediğini ifade etmiştir. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a göre bu gün atacağımız yanlış adımlar dışarıda kazandığımız itibarı zedeleyecektir. Daha sonra Karataş asfalt yolundan bahseden Kemal Satır, Karaisalı ve Saimbeyli yollarının da bu sene yapılacağını iddia etmesi¹⁶⁰⁴ bakanlığı boyunca hiç bahsetmediği karayolundan söz etmesi açısından merak uyandıran bir konuşma yaptığının göstergesidir. 21 Nisan 1950'de Karaisalı'da bir konuşma yapan Satır, doğup büyüdüğü yerde olmaktan mutluluk duyduğunu, geliş sebebi olarak da kendileri için değil Atatürk'ün kurduğu parti için oy istediklerini söylemiştir.¹⁶⁰⁵ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a göre CHP, memleketi ideal bir vatan haline getirmek için birçok olumsuzluklarla savaşıyor bu durumlardan yüzünün akıyla çıkmıştır. Karaisalıların Milli Mücadele'de destan yazan Müslüman bir toplum olduğunu belirten Kemal Satır, kendilerine söylenen her sözü veya vaadi akıl süzgecinden geçirme öğüdü verdikten sonra demokrasiyi CHP'nin getirdiğini unutmamalarını istemiştir.¹⁶⁰⁶ Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın bu konuşması Ulus gazetesinde 23 Nisan 1950 tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶⁰⁷ Satır'ın bu konuşmasına baktığımız zaman, ilk defa dini bir motif kullandığı görülmüştür. Aynı gün kalabalık bir CHP grubuyla Karataş'a gelen Kemal Satır, burada bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında önce 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın önemine değinen Satır, bu karşılamadan memnun olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰⁸ Konuşmanın ardından vatandaşları dinleyen Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Bahçe, Bebeli ve Adalı köylerinde de incelemelerde bulunduktan sonra Adana'ya dönmüştür.¹⁶⁰⁹ 25 Nisan 1950'de Ceyhan'a giden Kemal Satır yaptığı konuşmada, buraya hizmet etmekten duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.¹⁶¹⁰ Daha sonra Satır,

---

¹⁶⁰⁴ *Yeni Adana*, “Şehir ve Memleket Haberleri: Kemal Satır'ın Dünkü Konuşması: “İnanıyoruz ki, Memlekette Demokrasinin Yerleşmesi Ancak Halk Partisinin Kalmasıyla Mümkündür”, (21 Nisan 1950), 2.

¹⁶⁰⁵ *Ulus*, “Kemal Satır, Adana'da Bir Konuşma Yaptı”, (22 Nisan 1950), 1.; *Yeni Adana*, “Karaisalı'da Toplantı: Ulaştırma Bakanı Dr. Kemal Satır, Dün Karaisalı'da Konuştu”, (22 Nisan 1950), 1.

¹⁶⁰⁶ *Ulus*, “Kemal Satır, Adana'da Bir Konuşma Yaptı”, (22 Nisan 1950), 5.; *Yeni Adana*, “Karaisalı'da Toplantı: Ulaştırma Bakanı Dr. Kemal Satır, Dün Karaisalı'da Konuştu”, (22 Nisan 1950), 2.

¹⁶⁰⁷ *Ulus*, “Ulaştırma Bakanı Karaisalı'daki Nutku”, (23 Nisan 1950), 1.; *Ulus*, “Ulaştırma Bakanı Karaisalı'daki Nutku”, (23 Nisan 1950), 4.

¹⁶⁰⁸ *Yeni Adana*, “Ulaştırma Bakanımız Dr. Kemal Satır, Karataş Bölgesinde Halka Temas Etti ve Dileklerini Tesbit Etti”, (24 Nisan 1950), 1.

¹⁶⁰⁹ *Yeni Adana*, “Ulaştırma Bakanı Dr. Kemal Satır”, (24 Nisan 1950), 2.

¹⁶¹⁰ *Yeni Adana*, “C.H.P. li Milletvekillerinin Gezileri: Dr. Kemal Satır, Dr. Dıblan Ceyhan'da Konuşma Yaptı”, (26 Nisan 1950), 1.

demokrasiyi CHP'nin getirdiğini bir kez daha yinelemiştir. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a göre CHP'nin geçmişte yaptığı hizmetler unutulmalı ancak CHP'nin de kin gütmemesi gerekmektedir.¹⁶¹¹ Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda CHP'nin muhalefete düşebilme ihtimalini de göz önünde bulundurmaya başladığı görülmüştür. 26 Nisan 1950 tarihinde Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Bahçe, Haruniye ve Osmaniye'ye giderek burada konuşma yapmıştır. Bahçe'de yaptığı konuşmasında Kemal Satır, kendisini milletvekili seçmelerinden dolayı teşekkürlerini ilettikten sonra seçimde yapılan konuşmaların vatandaşları birbirine düşürmek amacı gütmemesi gerektiğini hatırlatmıştır.¹⁶¹² Bu hatırlatmanın ardından Cumhuriyet'in geçirdiği aşamalardan bahseden Satır, tekrar CHP'nin iktidar olması halinde görevlerini en iyi şekilde yapacaklarını ifade ederek sözlerini bitirmiştir.¹⁶¹³ 28 Nisan 1950'de Kadirli'ye giden Ulaştırma Bakanı burada yaptığı konuşmada CHP'nin inkılâpçılığından bahsederek partiye yapılan çirkin ithamların bir önemi olmadığını iddia etmiştir.¹⁶¹⁴ Kadirli'den sonra Kozan'a giden Kemal Satır, demokrasiden bahseden bir konuşma yaparak Yeni Adana gazetesine göre DP'nin ölçsüz konuşmalarının etkisini silmiştir.¹⁶¹⁵ Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda hiçbir yerel soruna değinilmediği görülmüştür.

Mayıs ayına gelindiğinde ise CHP Adana'daki ilk açık hava toplantısını 1 Mayıs 1950 tarihinde İnönü Meydanı'nda yapmıştır. Burada konuşan Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, Adana'da bulunduğu süre boyunca vatandaşların sevgisiyle karşılaştığını ifade ettikten sonra CHP'nin inkılâp hamlelerinden hareketle demokrasiyi partinin getirdiğini ancak bundan dolayı bazı iftiralara uğramalarına rağmen seçmenlerin gerekli cevabı sandıkta vereceğini söylemiştir.¹⁶¹⁶ Vatandaşların vereceği cevaptan dolayı sustuklarını iddia eden Kemal Satır, muhalefetin türlü oyunlarına rağmen yurt dışında millete itibar kazandıran bir

¹⁶¹¹ *Yeni Adana*, “Şehir ve Memleket Haberleri: C.H.P. li Milletvekillerinin Gezileri”, (26 Nisan 1950), 2.; *Yeni Adana*, “C.H.P. li Milletvekillerinin Gezileri”, (26 Nisan 1950), 3.

¹⁶¹² *Yeni Adana*, “C.H.P sine Bağlılık! :Seçmenlerle Temas Eden C.H.P. Adayları Her Tarafta Sevgi Tezahüratı İle Karşılıyor”, (27 Nisan 1950), 1.

¹⁶¹³ *Yeni Adana*, “C.H.P sine Bağlılık :Seçmenlerle Temas Eden C.H.P. Adayları Her Tarafta Sevgi Tezahüratı İle Karşılıyor”, (27 Nisan 1950), 2.

¹⁶¹⁴ *Yeni Adana*, “Ulaştırma Bakanınızın Gezisi: Milletvekillerimiz Kadirli ve Kozanda Birer Konuşma Yaptı; Feke ve Saimbeyliye Gitti”, (28 Nisan 1950), 1.

¹⁶¹⁵ *Yeni Adana*, “Şehir ve Memleket Haberleri: Kemal Satır'ın Gezileri”, (28 Nisan 1950), 2.

¹⁶¹⁶ *Ulus*, “Kemal Satır, Adana'da Güzel Bir Konuşma Yaptı: C.H.Partisi Adayları Her Tarafta Coşkun Tezahüratla Karşılıyor”, (1 Mayıs 1950), 1.

partinin üyeleri olmaktan övündüklerini belirtmiştir.¹⁶¹⁷ Satır'ın bu konuşması Yeni Adana gazetesinin 2 Mayıs 1950 tarihli nüshasında da yer almıştır.¹⁶¹⁸ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda eski yaşananları anmaktan ve iftiralara üstünkörü değinmekten başka bir şey yapmadığı anlaşılmıştır.

Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın seçim çalışmaları devam ederken Gerçek gazetesinin 3 Mayıs 1950 nüshasında, Adana Halkevi'nde yaptığı konuşmadan bazı kesitler sunulmuştur. Buna göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmaması halinde Türkiye'nin daha erken bir zamanda çok partili hayata geçeceğini söyleyen Kemal Satır, Yeni Sabah gazetesinde köşe yazarlığı yapan Kadircan Kaflı'ya¹⁶¹⁹ cevap verme ihtiyacı duymuştur. Satır'a göre komünizm ile sosyalizm arasındaki farkı anlamayan bu kişinin¹⁶²⁰ Türk- Sovyet dostluğuna hoşgörü ile yaklaşmadığı görülmüştür.¹⁶²¹ Ayrıca Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın bir iddiası da Kaflı'nın Hz. Muhammed ile ilgili delilsiz ithamları olan bu kişinin güvenilmez olduğu yönündedir.¹⁶²² Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda bir günah çıkarma eğiliminde olduğu görülmüştür.

Çok partili hayata geçiş ile birlikte seçimlerde radyo konuşmaları da önemli hale gelmiştir. Zafer gazetesinin 25 Nisan 1950 tarihli haberinde partilerin radyodan faydalanma şeklinin belli olduğu anlaşılmıştır.¹⁶²³ Buna göre partilerin siyasi temsilcilerinin huzurunda çekilen kura ile konuşma sırası

¹⁶¹⁷ *Ulus*, "C.H.Partisi Adayları Her Tarafta Coşkun Tezahüratla Karşılıyor", (1 Mayıs 1950), 5.

¹⁶¹⁸ *Yeni Adana*, "H.P nin Pazar Günkü Mitingi: Binlerce Seyhanlının Katıldığı Toplantıda, Dr. Satır ve Hatipler Dinlenildi", (2 Mayıs 1950), 1.; *Yeni Adana*, "Şehir ve Memleket Haberleri: C. H.P nin Pazar Günkü Mitingi", (2 Mayıs 1950), 2.

¹⁶¹⁹ Asıl adı Abdülkadir olan Kadircan Kaflı 1899 yılında Kuzey Kafkasyanın Dağıstan Bölgesinin Urma Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Bu dönemde Rusların Kafkaslardaki Müslüman zulmüne dayanamayan babası Mehmet Efendi, annesi Ayşe hanım ve yedi kardeşi ile birlikte 1907 yılında Yalova Güneyköye göç eden Kaflı ilköğrenimine İstanbul'da başlamış, oradan Adana Bölge Yatılı Okuluna geçmiştir. 1921 yılında Öğretmen Okulundan mezun olan Kadircan Kaflı 1927 yılında öğretmen maaşlarında kesintiye gidilmesi nedeniyle istifa etmiştir. Bir süre sonra Gazi Eğitim Enstitüsünde edebiyat öğrenimine başlayan Kaflı fıkra yazarlığında şöhrete ulaşmıştır. Siyasi hayata Kurucu Meclis CKMP üyesi olarak giren Kadircan Kaflı 1961 Seçiminde Konya milletvekili olarak meclise girmiştir. CKMP'ye Alparslan Türkeşin genel başkan olmasıyla partiden istifa eden Kaflı 1968 yılında felç geçirdikten sonra 22 Ocak 1969 tarihinde vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Muharrem Kaplan, *Kadircan Kaflı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2011), 17-38.

¹⁶²⁰ Burada bahsedilen makale için bkz: Kadircan Kaflı, "Çin ve Rusya...", (Dün ve Bugün), *Yeni Sabah*, (2 Mayıs 1949), 2.

¹⁶²¹ *Gerçek*, "Ulaştırma Bakanına Göre Yeni Sabahdaki Mürteci", (3 Mayıs 1950), 2.

¹⁶²² *Gerçek*, "Ulaştırma Bakanına Göre- Yeni Sabahtaki Mürteci", (3 Mayıs 1950), 4.

¹⁶²³ *Zafer*, "Partilerin Devlet Radyolarından İstifadesi", (25 Nisan 1950), 1.

belirlenecektir.¹⁶²⁴ 6 Mayıs 1950’de saat 20.50’de seçim için radyoda ilk konuşmasını yapan Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, ulaştırmada son 25 yılda yapılan işlerin dökümünü yaptıktan sonra havayollarında sağlanan başarıdan bahsetmesinin ardından İnönü’nün Lozan’a ait bir anısını anlatarak sözlerini bitirmiştir.¹⁶²⁵ Kemal Satır’ın bu konuşmasına baktığımızda her ne kadar kendi alanındaki işlerden bahsetse de geçmişe vurgu yapmaktan geri kalmadığı anlaşılmıştır. Satır’ın bu konuşmasının tam metni Ulus gazetesinin 8 Mayıs 1950 tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶²⁶

Bu konuşmaların ardından 10 Mayıs 1950 tarihinde seçim propagandası sona ermiştir.¹⁶²⁷ 3 gün sonra seçimlerin kararlaştırılan tarihte yapılacağını duyurulmasının ardından¹⁶²⁸ 14 Mayıs 1950’de seçimler yapılmıştır.¹⁶²⁹ Ertesi gün alınan ilk sonuçlara göre seçimleri DP’nin kazandığı anlaşılmıştır.¹⁶³⁰ 16 Mayıs 1950 tarihinde de Ulaştırma Bakanı Kemal Satır’ın seçimi kaybettiği duyurulmuştur.¹⁶³¹

1949’un sonbaharında seçim çalışmalarına başlayan Kemal Satır, seçim çalışmalarını Adana’da sürdürmüştür. Bu durumda Satır’ın yeni siyasi hayata uyum sağladığı anlaşılmıştır. Adana’da yaptığı konuşmalarda demokrasi ve çok partili hayata geçiş sürecinden bahsetmeye başlamıştır. Oysaki Kemal Satır’ın ulaştırmada başardığı işlerden veya yerel sorunlardan bahsetmemesi kendisinin puan kaybetmesine neden olmuştur. Böylelikle 1950 seçimlerinde Satır milletvekili olamamıştır.

---

¹⁶²⁴ Zafer, “Partilerin Devlet Radyolarından İstifadesi”, (25 Nisan 1950), 6.

¹⁶²⁵ Zafer, “Radyo-Bulmaca”, (6 Mayıs 1950), 4.; *Yeni İstanbul*, “Şehir Haberleri: Siyasî Partiler, Seçim Mücadelesine Dün de Radyo Vasıtasıyla Devam Ettiler”, (6 Mayıs 1950), 2.

¹⁶²⁶ *Ulus*, “Ulaştırma Sahasında Başarılan İşler”, (8 Mayıs 1950), 5.

¹⁶²⁷ *Yeni Adana*, “Seçim Propogandası Bugün Sona Eriyor: C.H.P. liler Dün Saydam Caddesi’nde Toplantı Yaptı”, (10 Mayıs 1950), 1.

¹⁶²⁸ *Yeni Adana*, “Milletvekili Seçimi: Seçimlere Yurdun Her Tarafında Saat 8’den İtibaren Başlanacak”, (13 Mayıs 1950), 1.

¹⁶²⁹ *Akşam*, “Bu Sabah Sekizden İtibaren Yurdun Her Tarafında Seçime Başlandı”, (14 Mayıs 1950), 1.; *Zafer*, “Türk Milleti Nihayet Beklediği Güne Erişti: 9 Milyon Vatandaş Rey Veriyor”, (14 Mayıs 1950), 1.

¹⁶³⁰ *Zafer*, “Dünkü Seçimlerin İlk Neticeleri Alındı: D. Parti Zafer Yolunda”, (15 Mayıs 1950), 1.; *Yeni Adana*, “M. Vekili Seçimi Hakkında Son Neticeler: Sinop ve Hakkari Hariç, Yurdun Hiçbir Tarafında Kat’i Netice Elde Edilemedi”, (16 Mayıs 1950), 1.

¹⁶³¹ *Akşam*, “Meclis Reisi ve 13 Bakan Seçimi Kazanamadı”, (16 Mayıs 1950), 2.

2.2. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı (1963-1965)

1961 seçimlerinde bu zamana kadar kurduğu hükümetleri çeşitli anlaşmazlıklar yüzünden istifa etmek zorunda kalan İsmet İnönü, bu görevi 16 Aralık 1963 tarihinde üçüncü kez kabul etmiştir.¹⁶³² Aynı gün bu konu hakkında CHP'den tam yetki alan İnönü bu sefer bağımsızlarla hükümet kurmayı denemeye karar vermiştir.¹⁶³³ Bu nedenle ilk olarak bağımsız milletvekilleri ve senatörlerle yapılan görüşmelerinde İnönü'ye dönemin CHP Genel Sekreteri olan Kemal Satır eşlik etmiştir.¹⁶³⁴ Hükümet kurma çalışmaları devam ederken YTP'nin hükümete katılma kararı alınmıştır. Bu kararı 18 Aralık 1963'te değerlendiren İnönü'ye, gazeteciler tarafından Kemal Satır'ın hükümetin kurulmaması halinde seçime gidileceği hakkındaki beyanı sorulmuştur.¹⁶³⁵ İnönü, bunun Satır'ın kendi fikri olduğunu söylemiştir.¹⁶³⁶ İnönü'nün bu açıklamalarına baktığımız zaman, sorulan soruya yuvarlak bir cevap verdiği anlaşılmıştır.

YTP'nin hükümette yer almaya karar vermesinden sonra yapılan görüşmeler esnasında CHP üçlü bir komisyon kararı almış olup bu komisyona Kemal Satır da dâhil olmuştur.¹⁶³⁷ 22 Aralık 1963 tarihinde Satır, Lebit Yurdoğlu, Kemal Demir ve Mehmet Hazer hükümetin kurulması için İnönü ile görüşmüştür.¹⁶³⁸ Bu YTP ve bağımsızlarla görüşmeye başlayan CHP ekibinin içinde Kemal Satır da yer almıştır.¹⁶³⁹ Görüşmeler esnasında CHP ekibi Köylü, Toplum ve Kalkınma Bakanlığı, meclisle hükümet arasındaki ilişkileri düzenlemek adına Parlamento Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı adı altında üç bakanlık kurarak bunların başına CHP'lilerin getirilmesini istemiştir. YTP de Ticaret ve Turizm Bakanlığı dâhil 8 bakanlığın kendilerinde olmasını arzu ettiklerini belirtmiştir. Bağımsızlar ise Adalet Bakanlığı ve iki devlet

¹⁶³² *Ulus*, "İ. İnönü Görevi Kabul Etti", (17 Aralık 1963), 1.

¹⁶³³ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 374.

¹⁶³⁴ *Ulus*, "İnönü Görevi Kabul Etti", (17 Aralık 1963), 7.

¹⁶³⁵ *Ulus*, "İnönü, Herşeyin Başında Mâlî Kudret Gelir", (19 Aralık 1963), 1.

¹⁶³⁶ *Ulus*, "İnönü", (19 Aralık 1963), 7.

¹⁶³⁷ *Ulus*, "Koalisyon İçin YTP. Ve CKMP Grupları Dün Toplandı: CKMP. Dışarda Kalmak İstedi: Koalisyonu CHP, YTP ve Bağımsızlar Kuruyor", (21 Aralık 1963), 1.; *Ulus*, "Koalisyonu CHP ve YTP ve Bağımsızlar Kuruyor", (21 Aralık 1963), 7.

¹⁶³⁸ İnönü, *Defterler II*, 901.

¹⁶³⁹ *Ulus*, "İnönü: Durum Düne Göre İyi. Bugün Yarın Ne Olacaksa Olacak: Protokol Görüşmelerine Başlandı", (22 Aralık 1963), 1.; *Ulus*, "Protokol Görüşmelerine Başlandı", (22 Aralık 1963), 7.

bakanlığının kendilerine verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁶⁴⁰ Bu görüşmenin ardından açıklama yapan İnönü şartların belli olduğunu söylemiştir.¹⁶⁴¹ KİM dergisinin 26 Aralık 1963 tarihli haberine göre İnönü kabinede yer alması için Turhan Feyzioğlu ile görüştüğünde Feyzioğlu hem başbakan yardımcılığı hem de dışişleri bakanlığını istemiştir. Turhan Feyzioğlu'ndan vazgeçmek istemeyen İsmet İnönü bu sefer kabinede başbakan yardımcısı olacağı kesin olan Kemal Satır'ı¹⁶⁴² da yanında götürerek ikna turuna devam etmişse de başarılı olamamıştır.¹⁶⁴³

Uzun süren görüşmelerin ardından 25 Aralık 1963 tarihinde Başbakan İsmet İnönü 3. Koalisyon Hükümeti'ni kurduğunu açıklamıştır.¹⁶⁴⁴ Böylelikle Kemal Satır'ın başbakan yardımcılığı kesinleşerek kendisi bir kez daha tanıtılmıştır.¹⁶⁴⁵ 26 Aralık 1963 tarihinde yeni Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, görevi Ekrem Alican'dan teslim almıştır.¹⁶⁴⁶ Satır'ın başbakan yardımcılığına getiriliş sürecini irdelleyen AKİS dergisine göre İnönü bu mevki için önce Feyzioğlu'nu istemesine rağmen Feyzioğlu görevi kabul etmemiş, böylelikle Satır'ın yolunu açmıştır. Ancak İnönü'nün buradaki asıl hedefi başbakan yardımcılığını CHP'ye bağlamaktır.¹⁶⁴⁷ Oysaki o dönem mecliste olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun anılarına baktığımız zaman, Kemal Satır'ın YTP'li milletvekillerini CHP'ye kazandırması sonucunda başbakan yardımcılığı ile ödüllendirildiği iddia edilmiştir.¹⁶⁴⁸

¹⁶⁴⁰ *Cumhuriyet*, “Kabine Bunalımında 19. Gün: İki Taraf Komisyonları Toplandı: CHP ve YTP Şartları Görüşmeye Başladılar”, (22 Aralık 1963), 1.

¹⁶⁴¹ *Cumhuriyet*, “CHP ve YTP Şartları Görüşmeye Başladı”, (22 Aralık 1963), 7.

¹⁶⁴² *KİM*, “3. İnönü Kabinesi”, 284 (26 Aralık 1963), 12.

¹⁶⁴³ *KİM*, “İç Olaylar: Millet: Tutmayan Oyun”, 284 (26 Aralık 1963), 14.

¹⁶⁴⁴ *Cumhuriyet*, “İnönü 3 üncü Koalisyon Hükümetini Dün Kurdu”, (26 Aralık 1963), 1.; *Milliyet*, “İnönü, Yeni Hükümeti Dün Akşam Açıkladı”, (26 Aralık 1963), 1.; *Ulus*, “Kabineyi CHP, Bağımsızlar Kurdu”, (26 Aralık 1963), 1.

¹⁶⁴⁵ *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302, 4, 2.; Zühtü Arslan, *Türk Parlamento Tarihi XI. Dönem (1957-1960) Yasama Faaliyetleri, I*, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Kasım 2009), 45.; *Cumhuriyet*, “Kabine”, (26 Aralık 1963), 7.; *Milliyet*, “İnönü, Yeni Hükümeti”, (26 Aralık 1963), 7.; *Ulus*, *Ulus*, “Kabineyi CHP. ve Bağımsızlar Kurdu”, (26 Aralık 1963), 7.; *Ulus*, “Kabine Dün Açıklandı: Yeni Kabine Üyeleri Kimler?”, (26 Aralık 1963), 1.; *Ulus*, “Yeni Kabine Üyeleri Kimler?”, (26 Aralık 1963), 7.

¹⁶⁴⁶ *Ulus*, “Yeni Bakanlar Görevi Devraldı”, (27 Aralık 1963), 1.; *Ulus*, “Yeni Bakanlar”, (27 Aralık 1963), 7.

¹⁶⁴⁷ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: Koalisyon: Tebdi-i Mekândaki Ferahlık”, (28 Aralık 1963), 10-13.

¹⁶⁴⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 243-244.

Hükümetin kurulmasından sonra 29 Aralık 1963 tarihinde toplanan CHP grubunda hükümet programını Başbakan Yardımcısı Kemal Satır okumuştur.¹⁶⁴⁹ Yapılan oylamada 6 ret 1 çekimser oya karşılık hükümete güvenoyu verilmesi kabul edilmiştir.¹⁶⁵⁰ 30 Aralık 1963'te ise hükümet programı Cumhuriyet Senatosu'nda okunmuştur.¹⁶⁵¹ Gelenek olduğu üzere Başbakan İsmet İnönü'nün okuması gereken hükümet programını başbakanın ses kısıklığı dolayısıyla Başbakan Yardımcısı Kemal Satır okumuştur. Kemal Satır, okumaya başladığı hükümet programında öncelikle Türkiye'nin geçirdiği zor zamanlardan bahsettikten sonra 1961 seçimlerinden bu yana yapılan reformları hatırlatmıştır. İktisadi alanda gelişmek için kalkınma planının uygulanmasından bunun için de enflasyona fazla yük binmemesi gerektiğini belirten Satır, İktisadi Devlet Teşekküllerinin yeniden düzenlenerek kendi kendine yeten hatta kâra geçen bir kurum olması gerektiğini ve vergi reformunun bir an önce yapılmasının önemli olduğunu ifade etmiştir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, iktisadi kalkınmanın bir kolu olan tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi için yeraltı sularından faydalanmak gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca arazi anlaşmazlıklarının bitirilmesiyle birlikte bu gelişimin bir ihtiyacı olan yeni personel rejimiyle daha dinamik bir bürokrasi sağlanacağını iddia etmiştir. Dahası köy kalkınması ve sosyal politikaların hayata geçmesine vurgu yapmıştır. Kemal Satır, eğitimin de gerekli olduğunu belirterek bu konu hakkında her şeyin yapılacağından ve vatandaş-devlet ilişkisinin güven temelli bir düzene sokularak sağlık hizmetlerinin en iyi seviyeye çıkartılacağından bahsetmiştir. Atom enerjisine gereken önem verilerek bu konuda ihtiyaç duyulan altyapı çalışmalarının başladığını, dış ödeme açığının azaltılarak ekonominin rahatlaması için ne lazımsa yapılacağını ve turizme önem verileceğini bildirmiştir. Satır, köylünün rahat yaşaması için gerekli adımların atıldığını ifade etmiştir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, dış politikada barışçıl ama hakkını koruyan, komşularıyla iyi geçinen bir anlayışa sahip olarak Kıbrıs meselesi üzerinde hassasiyetle çözüm için çalışılacağını, askeriyede yeni düzenlemelerin en kısa

¹⁶⁴⁹ *Ulus*, "C.H.P. Grup'u Hükümet Programını Dün Kabul Etti", (30 Aralık 1963), 1.

¹⁶⁵⁰ *Ulus*, "C.H.P. Grubu Hükümet Programını Dün Görüştü", (30 Aralık 1963), 7.

¹⁶⁵¹ *Ulus*, "3. Koalisyon Hükümetinin Programı Dün Okundu: Yenilikler Getiren Program Dün C. Senatoda ve M. Meclisi'nde Okundu", (31 Aralık 1963), 1.; *Ulus*, "Hükümet Programı", (31 Aralık 1963), 7.

sürede meclise getirileceğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir.¹⁶⁵² Kemal Satır'ın okuduğu metne baktığımız zaman, ülkenin ihtiyaçlarının iyi tespit edildiği görülmüştür. Bu konuşmanın ardından 4 Ocak 1964 tarihinde yapılan oylama sonucunda 175 ret 1 çekimser ve 4 boş oya karşılık 225 oyla hükümet güvenoyu almıştır.¹⁶⁵³

Kemal Satır'ın Başbakan Yardımcısı olmasından sonra CHP içindeki en büyük sorun Satır'ın aynı anda iki görevi birden üstlenmesi olmuştur. KİM dergisinin 26 Aralık 1963 tarihinde çıkan nüshasında bu konu irdelenerek aynı anda iki görevin üstlenilmesi CHP tüzüğüne aykırı olsa da partinin nabız yoklama çalışmalarında bu durumun daha iyi olacağı gözler önüne serilmiştir.¹⁶⁵⁴ Bu durum hakkında bir toplantı yapan CHP Parti Meclisi Satır'ın her iki görevi aynı anda yürütmesine karar vermiştir.¹⁶⁵⁵ Böylelikle CHP kendi tüzüğünü çiğnemiştir.

1 Kasım 1964 tarihinde meclisin dördüncü toplanma yılı açılışında Başbakan İsmet İnönü, Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ile birlikte gelerek açılışı izlemiştir.¹⁶⁵⁶ Açılışın ardından 22 Aralık 1964'te Kocaeli senatörü Rıfat Ödeş, Deniz Nakliyat şirketinin 440 Sayılı Kanununa aykırı birçok eleman alınması dolayısıyla soruşturma açılmasını isteyen önergesi hakkında bir konuşma yapmıştır. Ödeş, bunu Kemal Satır'a anlatmasına rağmen bir sonuç alamadığı için soru önergesi vermek zorunda kaldığını söylemiştir. Yapılan oylama sonucunda Özdeş'in önergesi kabul edilmiştir.¹⁶⁵⁷ Yaşanan bu duruma bakıldığında Satır'ın çevresini iyi dinlemediği gözlenmiştir.

Kanun tasarıları konusunda 14 Ocak 1964 tarihinde Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık yaratan anlaşmanın mecliste görüşmesi vardır. Bu anlaşmanın bir an önce görüşülmesini isteyen Başbakan Yardımcısı

---

¹⁶⁵² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, I. Dönem, 17. Cilt, Yirmiikinci Birleşim, (30 Aralık 1963), 161-172.

¹⁶⁵³ *Ulus*, “Güven Oylaması Dün Yapıldı ve...: 405 Milletvekilinin Katıldığı Oylama Sonucu 4 Boş 175 Red Oyuna Karşı 225 Oyla: Hükümet M. Meclisi'nden Güven Oyu Aldı”, (5 Ocak 1964), 1.

¹⁶⁵⁴ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. : Günlerin Getireceği”, 284 (26 Aralık 1963), 16.

¹⁶⁵⁵ *Milliyet*, “Kemal Satır, Genel Sekreter Kalıyor”, (11 Ocak 1964), 7.

¹⁶⁵⁶ *Ulus*, “Mecliste Başkanlık Divanı Seçildi”, (2 Kasım 1964), 1.; *Ulus*, “Meclis'te Başkanlık Divanı Seçildi”, (2 Kasım 1964), 7.; *Cumhuriyet*, “Millet Meclisi Dün Dördüncü Toplantı Yılına Başladı”, (2 Kasım 1964), 1.; *Cumhuriyet*, “Millet Meclisi ”, (2 Kasım 1964), 7.

¹⁶⁵⁷ *Milliyet*, “Deniz Nakliyat Hakkında Soruşturma Açılıyor”, (23 Aralık 1964), 1.

Kemal Satır, bu anlaymayı birçok devletin tasdik etmesine rağmen Türkiye'nin bu konuda yavaş davranmaması gerektiğini söyleyerek kanunun kabulünü istemiştir. Kemal Satır'ın bu konuşmasından sonra kanun mecliste onaylanmıştır.¹⁶⁵⁸ Satır'ın buradaki konuşmasına baktığımızda ikna ediciliğinin fazla olduğu anlaşılmıştır. 5 Kasım 1964'te ise Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın *üzerinde durulmasının zor olduğunu* beyan ettiği Spor Bakanlığı kanun tasarısı bu alanda yetkili isimlerce de eski düşünceyle hazırlandığının kabul edilmesi üzerine yeni bir kanun tasarısının hazırlanacağını duyurulmasına rağmen¹⁶⁵⁹ bu kanun hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bu dönemde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, sadece yardımcılık görevinde bulunmamıştır. 20 Haziran 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün ABD seyahati için yerine bir vekil bırakması gerektiğinde İnönü de Kemal Satır'ı vekil olarak bırakacağını Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bildirmiştir.¹⁶⁶⁰ Aynı gün Gürsel bu vekâleti uygun bulduğunu başbakanlığa,¹⁶⁶¹ Cumhuriyet Senatosuna¹⁶⁶² ve millet meclisine yazılı bir biçimde bildirmiştir.¹⁶⁶³ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in meclise gönderdiği yazı 23 Haziran 1964'te mecliste okunmuştur.¹⁶⁶⁴ İnönü'nün bu hareketine baktığımız zaman, Başbakan Yardımcılığını CHP'de tutup güvendiği bir kişi olan Satır'a emanet ederek başbakanlığını bir nevi garantilediği anlaşılmıştır.

Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın bu dönemdeki bir başka vekâlet görevi de Dışişleri Bakanlığına aittir. Bu bakanlıkta ilk vekâlet görevi için Başbakan İsmet İnönü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e 9 Ocak 1964 tarihinde Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in yurt dışına gitmesi dolayısıyla yerine Kemal Satır'ın vekil olacağını bildirmiştir.¹⁶⁶⁵ Bunun üzerine 10 Ocak 1964'te Cemal Gürsel başbakanlığa,¹⁶⁶⁶ Cumhuriyet Senatosu'na¹⁶⁶⁷ ve TBMM'ye bu

¹⁶⁵⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 25. Cilt, 32. Birleşim, (14 Ocak 1964), 80-81.

¹⁶⁵⁹ *Cumhuriyet*, "Başbakanlık Yolaç'ın Kanun Tasarısını Reddetti: Yeni Kanunu Yetkili Bir Heyet Hazırlıyacak", (6 Kasım 1964), 8.

¹⁶⁶⁰ *Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi (CCGA)*, 04004805, 4, 286301.

¹⁶⁶¹ *CCGA*, 04004805, 1, 285716

¹⁶⁶² *CCGA*, 04004805, 2, 286299.

¹⁶⁶³ *CCGA*, 04004805, 3, 286300.

¹⁶⁶⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 31. Cilt, 111. Birleşim, (23 Ocak 1964), 158.

¹⁶⁶⁵ *CCGA*, 04004794, 4, 286195.

¹⁶⁶⁶ *CCGA*, 04004794, 1, 286319.

¹⁶⁶⁷ *CCGA*, 04004794, 2, 28711.

vekâleti uygun gördüğünü bildirmiştir.¹⁶⁶⁸ Cumhurbaşkanının bu yazısı 13 Ocak 1964 tarihinde mecliste okunmuştur.¹⁶⁶⁹ 19 Mart 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e Feridun Cemal Erkin'in görev ile yurt dışına gideceğinden yerine Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın vekâlet edeceğini bildirmiştir.¹⁶⁷⁰ Bunun üzerine Gürsel başbakanlığa,¹⁶⁷¹ Cumhuriyet Senatosuna¹⁶⁷² ve meclise bu vekilliği uygun gördüğünü belirten bir yazı göndermiştir.¹⁶⁷³ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in bu yazısı 25 Mart 1964'te mecliste okunmuştur.¹⁶⁷⁴ Yine hem 28 Nisan 1964'te¹⁶⁷⁵ hem de 13 Mayıs 1964 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Dışişleri Bakanlığına Kemal Satır'ın vekâlet edeceğine dair yazısı mecliste okunmuştur.¹⁶⁷⁶

Uzun bir aradan sonra 1 Ekim 1964 tarihinde görev nedeniyle yurt dışına gidecek olan Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın vekâletinin Başbakan İsmet İnönü tarafından uygun görüldüğüne dair yazı Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderilmiştir.¹⁶⁷⁷ Aynı gün Cemal Gürsel bu vekâleti uygun bulduğuna dair başbakanlığa,¹⁶⁷⁸ Cumhuriyet Senatosuna¹⁶⁷⁹ ve TBMM'ye bir yazı ile bildirmiştir.¹⁶⁸⁰ Gürsel'in bu yazısı 1 Kasım 1964'de mecliste okunmuştur.¹⁶⁸¹ Ayrıca Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in bu vekilliği 6 Kasım 1964 tarihinde,¹⁶⁸² 20 Kasım 1964'te,¹⁶⁸³ 1 Aralık 1964 tarihinde,¹⁶⁸⁴ 17 Aralık 1964'te¹⁶⁸⁵ ve en son 19 Ocak 1965 tarihinde uygun bulduğunu TBMM'ye bildirdiği yazılar mecliste okunmuştur.¹⁶⁸⁶ Bu süreçlere baktığımız zaman, Kemal Satır'ın İnönü tarafından güvenilir biri olarak nitelendirildiği anlaşılmıştır.

¹⁶⁶⁸ CCGA, 04004794, 3, 299852.

¹⁶⁶⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 25. Cilt, 31. Birleşim, (13 Ocak 1964), 4.

¹⁶⁷⁰ CCGA, 04004797, 4, 286280.

¹⁶⁷¹ CCGA, 04004797, 1, 285881.

¹⁶⁷² CCGA, 04004797, 2, 285882.

¹⁶⁷³ CCGA, 04004797, 3, 285761.

¹⁶⁷⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 28. Cilt, 74. Birleşim, (25 Mart 1964), 733.

¹⁶⁷⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 30. Cilt, 94. Birleşim, (28 Nisan 1964), 31.

¹⁶⁷⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 30. Cilt, 102. Birleşim, (13 Mayıs 1964), 388.

¹⁶⁷⁷ CCGA, 04004812, 4, 286407.

¹⁶⁷⁸ CCGA, 04004812, 1, 286231.

¹⁶⁷⁹ CCGA, 04004812, 2, 286376.

¹⁶⁸⁰ CCGA, 04004812, 3, 286764.

¹⁶⁸¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 33. Cilt, 1. Birleşim (1 Kasım 1964), 9.

¹⁶⁸² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 33. Cilt, 3. Birleşim, (6 Kasım 1964), 81.

¹⁶⁸³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 33. Cilt, 11. Birleşim, (20 Kasım 1964), 493-494.

¹⁶⁸⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 33. Cilt, 15. Birleşim, (1 Aralık 1964), 612.

¹⁶⁸⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 34. Cilt, 25. Birleşim, (17 Aralık 1964), 206.

¹⁶⁸⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 34. Cilt, 41. Birleşim, (19 Ocak 1965), 877.

1964 Başbakanlık bütçesi için Cumhuriyet Senatosunda 2 Şubat 1964 tarihinde bir oturum yapılmıştır. Bu oturumda bütçe için konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, öncelikle senatörlerin Kıbrıs hakkındaki eleştirilerine cevap vermiştir. Kıbrıstaki son olaylar patladığında hemen müdahale için girişimlere başlanıldığını belirten Kemal Satır, bu konuda hem siyasi hem de askeri önlemlere aynı derecede değer verildiğini iddia etmiştir. Senatörlerin demokrasinin tam uygulanmadığı ithamlarına da değinen Satır’a göre CHP partizanlık yapmadığını bir istatistikle ispatlamaya hazırdır. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır’ın bu savunusunun üzerine Cumhurbaşkanı’nca seçilen Senato Üyesi Hasan Kangal bu istatistiği görmek istediğini söylemiştir. Bunun üzerine Kemal Satır, istatistik için ortak bir komisyon kurulması gerektiğini ifade ederek iddianın nasıl ispatlanacağını göstermesine rağmen Kangal, Cumhuriyet Senatosunun dinlenilmediğinden yakınmıştır. Oysaki Satır’a göre bu ithamlar bir bütün halinde incelenerek cevap verileceğini belirtmiştir. Daha sonra Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, hükümet programında vaat edilen işler hakkında bilgi vermeye başlamıştır. Kemal Satır, planlı kalkınmaya geçilerek iç ve dış sermayelerle bunun gerçekleştirilebileceğinden bahsetmiştir. Memur–vatandaş ilişkisine de değinen Satır’a göre bu sorununun üzerinde durulmasını kabul etmesine rağmen herhangi bir işten çıkarma olmayacağı gibi yeni işe alımların da söz konusu olmadığına altını çizerek sözlerini bitirmiştir.¹⁶⁸⁷

Başbakan Yardımcısı Kemal Satır’ın bu açıklamalarından sonra söz alan Aydın Senatörü İskender Cenap Ege, Personel Kanunu’nun çıkıp çıkmayacağını sormasının ardından Kemal Satır’ın açıklamalarını da yeterli bulmadığını söylemiştir. Bunun üzerine tekrar kürsüye gelen Satır, Ege’nin böyle düşünmesine üzüldüğünü söyleyerek gerekli düzenlemelerin ilgili bakanlık ya da daireler içinde yapılacağını belirtmiştir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır’a Personel Kanunu sorusunun hatırlatılması üzerine de bu soruyu Maliye Bakanı Ferit Melen’in cevaplayacağını ifade etmiştir.¹⁶⁸⁸ Kemal Satır’ın bu konuşmasının özeti Ulus gazetesinde 21 Şubat 1964 tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶⁸⁹

¹⁶⁸⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 18. Cilt, 35. Birleşim, (2 Şubat 1964), 139-144.

¹⁶⁸⁸ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 18. Cilt, 35. Birleşim, (2 Şubat 1964), 144-145.

¹⁶⁸⁹ *Ulus*, “Satır: İdari Reformla Bütün Aksaklık Bertaraf Edilecek”, (21 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, “Satır: İdari Reformla Bütün Aksaklık Bertaraf Edilecek”, (21 Şubat 1964), 7.

Satır'ın konuşmalarına baktığımız zaman, sayısal verilerden uzak siyasi bir konuşma olduğu anlaşılmıştır.

20 Şubat 1964 tarihinde ise Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, TBMM'de aynı bütçe hakkında konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Kemal Satır, bütçe için yapılan eleştirilerin politik olanlarını dikkate almayacağını belirttiikten sonra Başbakanlık ile bakanlar arasında herhangi bir iletişim sorununun söz konusu olmadığını ve Yüksek Planlama Kurulunun gerekliliğinden bahsetmiştir. Satır'a göre kalkınma faaliyetlerinde duygularla değil tamamen ihtiyaca dayalı bir yatırım yapıldığı bunun da en iyi göstergesi olarak ihtilal yaşamış bir ülkenin kalkınma hızıdır. Devlet-memur ilişkisine değinen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, devletin memurdan işleri yasalara uygun yürütmesini isterken memur da devletten yasalar çerçevesinde refah bir hayat sürmek istediğini belirterek bu durumu idari reformla güvence altına alınacağını bildirmiştir. Örtülü ödenek ve MİT hakkındaki görüşlerini de dile getiren Kemal Satır, örtülü ödeneğin nasıl kullanılacağını yasal bir biçimde teminat altına alındığını ve MİT Kanunu'nun da meclis gündeminde olduğunu iddia etmiştir. Satır'a göre CHP iddia edildiği gibi meclisi tek başına yönetmediği gibi rejimin kaderinin de bir kişiye bağlı olmadığı bilindiği halde CHP'ye bu tip iftiraların atılması doğru değildir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın bu açıklamalarından sonra söz alan Trabzon Milletvekili Selahattin Güven, meclis içinde yapılan tayinlerin çoğunluğunun iktidar partisinden olmasının tesadüf olup olmadığını sormuştur. Bu soru üzerine Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Güven'in böyle bir şüphesi varsa ilgili mercilerden gerekli bilgiyi alabileceğini söylemişse de Selahattin Güven bu cevaptan tatmin olmamıştır.¹⁶⁹⁰ Kemal Satır'ın bu konuşması Ulus gazetesinin 23 Şubat 1964 tarihli nüshasında yayınlandığı görülmüştür.¹⁶⁹¹ Satır'ın konuşmasına baktığımız zaman, polemiklere girmeyeceğini söylemesine rağmen bundan uzak durmadığı anlaşılmıştır.

1965 bütçesi için 21 Ağustos 1964 tarihinde Başbakan İnönü başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kurulu toplantısına Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmıştır. Bu toplantıda tarımın iklim şartlarına

¹⁶⁹⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 27. Cilt, 57. Birleşim, (20 Şubat 1964), 215-220.

¹⁶⁹¹ *Ulus*, "Planlı Kalkınmanın Önemi Artık Anlaşılmıştır": "Özel Sektöre Her Kolaylık Sağlandı", (23 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, "Özel Sektöre Her Kolaylık Sağlandı", (23 Şubat 1964), 7.

bağlı olmasına rağmen imalat sanayi gelişmiş olsa da planın gerisinde kaldığı ifade edilmiştir.¹⁶⁹² Bu toplantıda Kemal Satır'ın daha öce bahsettiğimiz iyimser görüşlerinin aksi bir tablodan bahsedildiği anlaşılmıştır. Ancak 17 Aralık 1964'te Karma Bütçe Komisyonunda konuşan Satır, planlı kalkınmanın yararlarından bahsederek Devlet Planlama Teşkilatında yapılan değişikliklerin gerekliliğini savunmuştur.¹⁶⁹³ 18 Aralık 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Bütçe Komisyonunda yaptığı konuşmada turizmi överek enflasyonu da kanın sulanmasına benzettikten sonra kalkınma hızımızın iyi olduğunu belirtmesi¹⁶⁹⁴ gerçeğe aykırı bir durumdur. Ayrıca Milliyet gazetesinin 18 Aralık 1964 tarihli haberinde Kemal Satır, yurt dışındaki işçilere değinerek burada çalışanların gönderdikleri dövizler hakkında da bilgi vermiştir.¹⁶⁹⁵ Cumhuriyet gazetesinin 31 Aralık 1964 tarihli haberinde Satır, başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu 1965 bütçesini bir kez daha görüşmüştür. Bu görüşmenin ardından Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Başbakan İnönü ile öğle yemeği yiyerek bütçe hakkındaki çalışmaları anlatmıştır.¹⁶⁹⁶

12 Şubat 1965 tarihinde bütçe görüşmeleri başlamış olup¹⁶⁹⁷ AP ve YTP'nin bütçeye kırmızı oy vereceği kesinleşti. Başbakan İsmet İnönü başkanlığında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın da aralarında bulunduğu CHP'li yöneticiler bir toplantı yaparak CHP için bir yol haritası çizmeye çalışmışlardır.¹⁶⁹⁸ Ancak hazırlanan bütçenin 197'ye karşı 225 oyla reddedilmesinden sonra İsmet İnönü başbakanlıktan istifa etmiştir.¹⁶⁹⁹ Bu istifanın ardından olayların iç yüzünü irdelleyen KİM dergisine göre Kemal Satır, hükümet konusunda partide oluşan çatlakları önleyememiştir.¹⁷⁰⁰

1965 bütçesinin reddinin ardından geçici bir bütçe hazırlanması için 18 Şubat 1965 tarihinde toplanan Bakanlar Kuruluna, hükümet kurmakla

¹⁶⁹² Nilüfer Yalçın, "Planda 1965 Yılı İçin Değişiklik Yapılıyor", *Milliyet*, (22 Ağustos 1964), 1,7.

¹⁶⁹³ *Ulus*, "Plâna İnanma Heyecanı Yurdu Sarmıştır: Plân Kurtuluşumuzu Gerçekleştirecektir", (18 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, "Plân Kurtuluşumuzu Gerçekleştirecektir", (18 Aralık 1964), 7.

¹⁶⁹⁴ *Cumhuriyet*, "Satır, Enflasyon Tehlikesi Yok Dedi", (18 Aralık 1964), 1.

¹⁶⁹⁵ *Milliyet*, "Dışarıdaki İşçiler Geçen Ay Yurda 1,5 Milyon Dolar Gönderdi", (18 Aralık 1964), 7.

¹⁶⁹⁶ *Cumhuriyet*, "Bakanlar Kurulu 965 Programı Üzerinde Çalıştı", (31 Aralık 1964), 9.

¹⁶⁹⁷ *Cumhuriyet*, "1965 Bütçesi Bugün Görüşülüyor: AP ve YTP Kırmızı Oy Veriyor", (12 Şubat 1965), 1.

¹⁶⁹⁸ *Cumhuriyet*, "1965 Bütçesi Görüşülüyor", (12 Şubat 1965), 7.

¹⁶⁹⁹ *Cumhuriyet*, "Bütçe 197'ye 225 Oyla Reddedildi: İnönü İstifa Etti", (14 Şubat 1965), 1.

¹⁷⁰⁰ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. : Toparlanma Zamanı", 344 (18 Şubat 1965), 18.

görevlendirilen Suat Hayri Ürgüplü ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmıştır.¹⁷⁰¹ Bu toplantıdan sonra bir demeç veren Kemal Satır, yeni hükümet kurulana kadar devlet hizmetlerinin aksamaması için görevine devam ederek 1965 geçici bütçesine yardımcı olduğunu söylemiştir.¹⁷⁰² 26 Ocak 1965'te ise Cumhuriyet Senatosunda 1965 bütçesi görüşülmüştür. Bu görüşmede AP Sözcüsü Çanakkale Senatörü Ziya Termen ile Satır arasında bir beyan krizi yaşanarak durum açıklığa kavuşturulmadan görüşmelere devam edilmiştir.¹⁷⁰³

Bütün sözcülerin konuşmasından sonra Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, söz alarak bütün eleştirileri saygıyla karşılamasına rağmen Termen'in konuşmasını ve tavrını beğenmediğini ifade etmiştir. Bütçede birtakım aksaklıkları kabul eden Kemal Satır'a göre gelirler ihtiyaçlar oranında artmamıştır. Aşırı sol meselesine de değinen Satır, bunun için gerekli önlemleri almaya çalıştıklarını söylediğinde Çanakkale Senatörü Tarık Remzi Baltan harekete geçilmesini istemiştir. Baltan'a cevap veren Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, sonuçların görüldüğünü ancak Baltan'ın bunu görmek istemediğini savunmuştur. Aşırı eğilimleri bir iktidara gelme meselesi haline getirildiğini iddia eden Kemal Satır'a göre milli davalarda siz-biz diye bir şey olmadığı gibi Atatürk'ün milli politikasından da sapılmamıştır. Bunun üzerine Adana Senatörü Sakıp Önal Sovyet Rusya ile imzalanan kültür anlaşmasını hatırlatmıştır. Önal'a cevap veren Satır; bunun bir kültür anlaşması olduğunu, siyasi bir yönünün bulunmadığını, zaten dünyanın Sovyet Rusya karşısında eğildiği bir zamanda Türkiye'nin dimdik ayakta durduğunu hatırlatmıştır. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a göre Tedbirler Kanunu sadece aşırı akımlara karşı uygulanmış olup bunun partilerle bir ilgisi yoktur. Diğer kanunlar hakkında da bilgi veren Kemal Satır, birtakım aksaklıkları kabul etmekle birlikte bunların da zamanla düzeleceğini belirtmiştir.¹⁷⁰⁴ Satır'ın bu konuşmasına bakıldığında kendinden emin bir tavır takındığı görülmüştür.

Kemal Satır'ın başbakan yardımcılığı döneminde dış ilişkiler konusunda Kıbrıs meselesi haricinde AET, Sovyet Rusya ile ilişkiler ve çoklu nükleer enerji

¹⁷⁰¹ *Ulus*, "Geçici Bütçe Bugün Senatóda Görüşülecek", (19 Şubat 1965), 1.

¹⁷⁰² *Ulus*, "Geçici Bütçe Bugün Senatóda", (19 Şubat 1965), 7.

¹⁷⁰³ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 24. Cilt, 30. Birleşim, (26 Ocak 1965), 149.

¹⁷⁰⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 24. Cilt, 30. Birleşim, (26 Ocak 1965), 174-179.

konusunun gündemde olduğu görülmüştür. Buna göre 21 Ocak 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosuna bir önerge gönderen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, AET ile imzalanan anlaşma ve eklerinin bir an önce onaylanmasını istemesi üzerine senato bu anlaşmayı onaylayarak yürürlüğe girmesini sağlamıştır.¹⁷⁰⁵ 16 Kasım 1964'te ise Kemal Satır, Sovyet Rusya Büyükelçisi olan Rijovla yaptığı görüşme hakkında Nihat Erim'e bilgi vermiştir. Daha sonra 17 Aralık 1964'te İnönü'yle görüşen Satır ve Nihat Erim, İnönü'nün çoklu nükleer enerjiye girme taraftarı olmadığı anlaşılmıştır.¹⁷⁰⁶ Aynı gün Satır, Cumhuriyet Senatosunda Sovyet Rusya hakkında İstanbul Senatörü Tekin Arıburnu'nun eleştirilerine cevap vermiştir.¹⁷⁰⁷ Bu cevapta Arıburnu'nun ülke çıkarlarını düşünemeyecek kadar hain olmadığını belirtmiştir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a göre hükümet hiçbir dava için ilkelerinden taviz vermeden bir kültür anlaşması imzalayarak her şeyin eskisi gibi devam etmesi sağlanmış olup hiçbir şekilde Rus dili öğretmek gibi bir hedefleri bulunmadığından Türkiye kendi gücüne dayanmaya devam edecektir.¹⁷⁰⁸ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda Sovyet Rusya konusundaki tavrının kesin olduğu anlaşılmıştır.

19 Kasım 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, İstanbul Senatörü Sami Kırdar'ın Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in İspanya gezisini eleştirmesi üzerine bir konuşma yapmıştır.¹⁷⁰⁹ Bu konuşmasında Kemal Satır, İspanya gezisinin normal bir gezi olduğunu hatırlatarak herhangi bir amaca hizmet etmediğini belirtmiştir.¹⁷¹⁰ Fakat Kırdar'ın verilen cevabı yeterli bulmayarak daha ayrıntılı bir cevap istemesi üzerine Satır, bunun genel bir dış politika tartışmasına doğru gittiğini hatırlatarak genel konular için Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in senatoda bulunması gerektiğini iddia etmiştir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a göre, bakanı olduğu hükümet silah zoruyla

---

¹⁷⁰⁵ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 17. Cilt, 30. Birleşim, (21 Ocak 1964), 468.

¹⁷⁰⁶ Erim, *Günlükler II*, 791-792.

¹⁷⁰⁷ *Ulus*, "Türkiye'nin Yeri Batı Blokudur", (18 Kasım 1964), 1.; *Ulus*, "Türkiye'nin Yeri", (18 Kasım 1964), 7.; *Milliyet*, "Satır, Senatoda "Rusya'ya Tâviz Verilmedi" Dedi", (18 Kasım 1964), 1.; *Milliyet*, "Satır, Senatoda "Rusya'ya", (18 Kasım 1964), 7.

¹⁷⁰⁸ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 22. Cilt, 7. Birleşim, (17 Kasım 1964), 140-142.

¹⁷⁰⁹ *Ulus*, "Dr. Satır'ın Senatoda Bir Soruya Cevabı", (20 Kasım 1964), 1; *Ulus*, "K. Satır'ın", (20 Kasım 1964), 7.; *Ulus*, "Satır, "Meclisin Oyu İle İktidardayız" Dedi", (20 Kasım 1964), 1.; *Milliyet*, "Satır, "Meclisin Oyu İle İktidardayız" Dedi", (20 Kasım 1964), 7.

¹⁷¹⁰ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 22. Cilt, 8. Birleşim, (19 Kasım 1964), 190-191.

iş başında olmadığı gibi meclisin hükümete güveni yoksa bir başka hükümeti de iş başına getirme yetkisini kullanmaktan çekinmemelidir.¹⁷¹¹ Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda sınırlı ama tatmin edici konuştuğu görülmüştür. Aynı gün İzmir Senatörü İzzet Birand'ın 2 Nisan 1964 tarihli Alman heyetini karşılama sorusunu da Başbakan Yardımcısı Kemal Satır cevaplamıştır. Buna göre Alman heyeti 31 Mart-11 Nisan tarihleri arasında Türkiye'de bulunmuş olup karşılama protokolünü TBMM Başkanlığı tespit etmiştir. Esenboğa Havalimanı'nda da geleneksel protokol kurallarının uygulandığını savunan Kemal Satır, bu tip karşılımların iki aşamalı olarak gerçekleştiğini belirtmiştir. Birinci karşılama uçağın önünde davet sahibi, misafir ülkenin Ankara temsilcisi ve Protokol Müdürü tarafından gerçekleştirilmektedir. Satır, ikinci karşılamada ise Protokol Müdürü'nün diğer karşılayıcı kişileri misafirlerle tanıştırmayı yönünde bir usul uygulandığını belirtmiştir. Satır'ın bu açıklamalarından sonra tekrar söz alan Birand'a göre bu seferki karşılamada böyle yapılmamasından dolayı karışıklık yaşandığı için bu soruyu sorma ihtiyacı hissettiğini belirtmişse de meclis başkanı tarafından soru cevaplanmış sayılmıştır.¹⁷¹² Satır'ın açıklamalarına baktığımızda ise olayın iç yüzünden çok genel bir konuşma yapmayı tercih ettiği görülmüştür.

1965 yılına gelindiğinde ise TBMM'de AP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan 21 Ocak 1965 tarihinde Pedogrni'nin ziyareti sebebiyle yapılan temaslar ve NATO nükleer gücüne Türkiye'nin katılıp katılmayacağını sormuştur. Bunun üzerine Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bu konu hakkında birkaç gün içinde ayrıntılı açıklama yapacağını bildirmesine rağmen¹⁷¹³ zaten böyle bir oluşumun içinde yer almadıklarını söylemiştir.¹⁷¹⁴ Sükan'a söz verdiği açıklamayı 26 Ocak 1965'te yapan Kemal Satır,¹⁷¹⁵ Türkiye'nin çoklu nükleer kuvvetleri reddetmemesine rağmen NATO bünyesinde oluşturulan büyükelçiler düzeyindeki çalışma grubundan çekilme kararı aldığını belirtmiştir. Satır'a göre bu çekilme kararımız Türkiye'nin NATO'daki kurumuna etki edecek durumda

¹⁷¹¹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 22. Cilt, 8. Birleşim, (19 Kasım 1964), 195-197.

¹⁷¹² *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 22. Cilt, 8. Birleşim, (19 Kasım 1964), 173-175.

¹⁷¹³ *Milliyet*, "AP, Dış Politika İçin Bilgi İstedi", (22 Ocak 1965), 1.

¹⁷¹⁴ *Milliyet*, "A.P. , Dış Politika İçin Bilgi İstedi", (22 Ocak 1965), 7.

¹⁷¹⁵ *Ulus*, "Satır, NATO Nükleer Gücü Hakkında Bilgi Verdi", (27 Ocak 1965), 1.; *Ulus*, "Satır, NATO Nükleer Gücü", (27 Ocak 1965), 7.; *Milliyet*, "Satır, Müttefikler Türkiyeyi Anlıyor" Dedi", (27 Ocak 1965), 1.; *Milliyet*, "Satır, Müttefikler Bizi Anlıyor" Dedi", (27 Ocak 1965), 7.

olmayıp Sükan'ın iddia ettiği gibi Sovyet Rusyaya yaklaşma girişimi de değildir.¹⁷¹⁶ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda Faruk Sükan'ın konuyu çok yanlış anladığı görülmüştür.

Yine TBMM'de 11 Şubat 1965 tarihinde Elazığ Milletvekili Ömer Faruk Sanaç Başbakan İsmet İnönü'nün Hollanda basınına verdiği demeçten hareketle dış politikada farklı bir yol takip edildiğini hissettiren ifadeleri karşında gündem dışı bir konuşma yapmıştır.¹⁷¹⁷ Bu konuşmaya cevap vermek üzere kürsüye gelen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, demeci okumadığını söylemesine rağmen İnönü'nün Türkiye'nin yalnız olduğunu söylemediğini savunarak atılan her imzanın arkasında olduğunu her fırsatta belirttiğini iddia etmiştir.¹⁷¹⁸ Kemal Satır'ın bu açıklamalarına baktığımızda bilgisi olmadığı konu hakkında da konuşabildiği görülmüştür. Satır'ın açıklamalarından sonra ertesi gün Sanaç, mecliste Satır'ın kendisini itham ettiğini düşünerek üzüntülerini bildiren bir demeç vermiştir.¹⁷¹⁹ Oysaki Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın böyle bir ithamda bulunmadığı açıktır.

TBMM'nin 20 Şubat 1964 tarihli oturumunda Devlet Planlama Teşkilatı hakkında yapılan eleştirilere Başbakan Yardımcısı Kemal Satır cevap vermiştir. Kemal Satır'a göre yurdun dört bir tarafında faaliyet gösteren teşkilatın oluşturulan planı uygulamak için çalışmasına rağmen uygulamada bir aksama olmayacağının sözü verilemeyecektir. Kalkınma için hem iç hem de dış kaynaklara olan ihtiyaca vurgu yapan Satır, 1963 yılında 250 milyon dolar kredi sağlanmış olmasına rağmen bu paranın bir kısmının çeşitli sebeplerden dolayı da alınamadığını itiraf etmiştir. Ancak Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a göre 1964 yılında 250 milyon dolar Türkiye'de kalkınma için kullanılacaktır. Kemal Satır'ın bu açıklamalarından sonra söz isteyen Trabzon Milletvekili Selahattin Güven bu senenin kalkınma hızını sorması üzerine Satır, 87 cevabını vermiştir.¹⁷²⁰ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda kendinden emin ve sayısal verilere dayanan bir konuşma yaptığı görülmüştür.

¹⁷¹⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 35. Cilt, 45. Birleşim, (26 Ocak 1965), 173-175.

¹⁷¹⁷ *Ulus*, "CHP. Demokratik Rejimin Bânisi Olmak Şerefini Daima Muhafaza Edecek", (12 Şubat 1965), 1.; *Ulus*, "CHP. Demokratik Rejimin", (12 Şubat 1965), 7.

¹⁷¹⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 35. Cilt, 55. Birleşim, (11 Şubat 1965), 455-456.

¹⁷¹⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 36. Cilt, 56. Birleşim, (12 Şubat 1965), 4.

¹⁷²⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 27. Cilt, 57. Birleşim, (20 Şubat 1964), 254-256.

27 Şubat 1964 tarihinde ise Cumhuriyet Senatosu'nda Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü yaptığı konuşmada partiler arası kardeşlik havasının esmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁷²¹ Bu konu hakkında bir konuşma yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Ürgüplü'ye katıldığını söyleyerek vatandaşların birbirini sevdiğini, parti ayırmaksızın aşırı akımların durdurulması ve kalkınma konusunda el ele verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Siyaset demenin düşmanlık demek olmadığını vatandaşa anlatılması gerektiğini ifade eden Kemal Satır'a göre CHP'de tek partili sisteme dönüş fikrinin bulunmadığı gibi kendisi de hiçbir siyasi oluşuma karşı düşmanca tavır almamıştır.¹⁷²² Satır'ın bu konuşmasından anladığımız partiler arası ilişkilerin düzgün olmasını istediği yönündedir.

10 Temmuz 1964 tarihinde Konya Milletvekili Ahmet Gürkan, 7 Temmuz 1964'te Ankara'da yayınlanan Adalet gazetesinin Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın da aza olarak bulunduğu HEKTAŞ firmasının rakipsiz hale geldiği haberini gündeme getirmiştir. Buna dayanarak bu şirkette Kemal Satır'ın aylığının bakan olduktan sonra arttırıldığı iddiası üzerinden hem Satır hem de HEKTAŞ firması hakkında bilgi isteyen bir yazılı soru önergesi hazırlayarak Başbakanlığa göndermiştir. Başbakan İsmet İnönü 8 Ekim 1964 tarihinde bu soruyu cevaplandırmış olup hem soru hem de cevap MMTD'nin 11 Kasım 1964 tarihli tutanağında yer almıştır. Buna göre HEKTAŞ firması 20 Haziran 1956'da 2.000.000 lira sermaye ile kurulmuş olup şirketin şu anki tescilli sermayesi 10 milyon liradır. İsmet İnönü'ye göre HEKTAŞ firmasına hiçbir ayrıcalık uygulanmamaktır. Bununla birlikte Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bu şirketteki görevinden 29 Aralık 1963 tarihinde ayrılmıştır. Bundan sonra İnönü HEKTAŞ'ın devlete yaptığı işlerin ayrıntılı bir tablosunu sunmuştur.¹⁷²³ Başbakan İsmet İnönü'nün yaptığı açıklamalara baktığımız zaman, Kemal Satır'ın iddia edildiği gibi bir ek maaş ve devleti zarara sokma durumunun olmadığı anlaşılmıştır.

TBMM'de 17 Aralık 1964 tarihinde Nüfus Planlaması Kanun tasarısı görüşülmüştür. Bu görüşmede doğum kontrolünü savunan Başbakan Yardımcısı

¹⁷²¹ *Ulus*, "Bütün Siyasi Partilere Kardeşlik Havası İçinde Yaşamayı Taahhüt Ediyoruz: C.H.P. Parolasında Düşmanlık Aslâ Yoktur", (28 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Parolasında Düşmanlık Aslâ Yoktur", (28 Şubat 1964), 7.

¹⁷²² *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 19. Cilt, 47. Birleşim, (27 Şubat 1964), 107-110.

¹⁷²³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 33. Cilt, 5. Birleşim, (11 Kasım 1964), 234-238.

Kemal Satır, Sağlık Bakanlığının sağlam nesiller yetiştirme gayretinde olduğunu söylemiştir.¹⁷²⁴ Kemal Satır'ın bu konuşmasının ardından kanun mecliste kabul edilmiştir.¹⁷²⁵

1961'den bu yana İnönü hükümetlerinin kurulmasına yardımcı olan Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu'nun hiçbir görevi kabul etmemesinden dolayı başbakan yardımcılığına getirildiği sanılmaktadır. Ancak bu dönemde CHP Genel Sekreteri olan Kemal Satır'ın devlet-parti ilişkisini sağlıklı götüreceği düşünüldüğünden başbakan yardımcılığı görevine getirilmiştir. Hükümet programının kabulünden sonra görevine başlayan Satır, TBMM'de birçok konu üzerinde konuşmalar yapmıştır. Ancak bu konuşmalar ele alındığında, Kemal Satır'ın ikna kabiliyetini iyi kullanamadığı görülmüştür. Aynı zamanda Satır bütçe konuşmalarında da konu dışı birçok soruya cevap vermek zorunda kaldığı için bütçeyi tatmin edici bir biçimde savunamamıştır. Bu koalisyon hükümetinde yabancı ülkelerle yeni işbirlikleri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bunlar AET'e giriş, nükleer enerji gibi konulardır. Özellikle Sovyet Rusya ile ilişkiler hakkında bilgi veren Kemal Satır, komünizmin karşısında olduğunu bir kez daha göstermiştir.

2.2.1. Bakan Olarak Üstlendiği Görevler

Kemal Satır'ın başbakan yardımcılığı döneminde ilk katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısı 27 Şubat 1964 tarihindedir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlık da yaptığı bu toplantının gündemi yeni gümrük tarifesi olup aynı zamanda bakanların yurt dışı seyahatlerinde tasarruflu davranmaları da kararlaştırılmıştır.¹⁷²⁶ 5 Mart 1964'te Kemal Satır'ın başkanlık ettiği Bakanlar Kurulunda ise Ortak Pazar ve Dünya Ticaret Kalkınma Konferansında görüşülen işlerin yürütülmesi görüşülmüştür. Bu konferansta Türkiye'yi tanıtmak için bakanlıkların, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları ile koordineli hareket etmesi karar verilmiştir.¹⁷²⁷ 18 Mart 1964 tarihinde ise Satır'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda hem Eskişehir'de yaşanan sel

¹⁷²⁴ *Ulus*, "Doğumun Kontrolü Dün Meclisten Çıktı", (18 Aralık 1964), 1.

¹⁷²⁵ *Ulus*, "Doğumun Kontrolü", (18 Aralık 1964), 7.

¹⁷²⁶ *Yeni Adana*, "Bakanlar Kurulu Toplandı", (27 Şubat 1964), 1.; *Yeni Adana*, "Bakanlar Kurulu", (27 Şubat 1964), 6.

¹⁷²⁷ *Yeni Adana*, "Bakanlar Kurulu Kemal Satır'ın Başkanlığında Dün Toplandı", (5 Mart 1964), 1.

baskını sonrasında yapılacak yardım¹⁷²⁸ hem de yurt dışında çalışan işçilerin tasarruflarının memleket içinde nasıl değerlendirileceği konusu gündeme gelmiştir.¹⁷²⁹ Bu zamana kadar bahsettiğimiz konulara baktığımızda tasarrufun ön plana çıktığı görülmüştür.

Akşam gazetesinin 26 Mart 1964 tarihli haberinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında artan olaylar karşısında gericiler ve Nurcular için bir komisyon kurularak cezaların arttırılması öngörülmüştür.¹⁷³⁰ Bu toplantıda alınan karara baktığımız zaman, hiçbir şekilde aşırı solun adının geçmemesi dikkat çekmektedir. 26 Mart 1964 tarihinde ise Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda ihracatın nasıl arttırılabileceği görüşülmüştür.¹⁷³¹ 3 Nisan 1964'te Satır'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda da ihracatın arttırılması konusu konuşulmuşsa da¹⁷³² toplantı sonrası herhangi bir açıklama yapılmamıştır. 9 Temmuz 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda Türkiye'nin ekonomik durumu ve dünya pazarlarında üzüm istikrarının Türkiye lehine sağlanması konuları ele alınmıştır.¹⁷³³

5 Ağustos 1964'te ise Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Devlet Personel Yasası'nı incelenmiştir.¹⁷³⁴ Daha sonra 7 Ağustos 1964'te tekrar toplanan Bakanlar Kurulunda hükümet programında da yer alan Toprak Reformu ele alınmıştır. Bu konuda konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, vaat ettiklerini yerine getirmekten büyük bir mutluluk duyacağını belirterek tasarının bugün ya da yarın Bakanlar Kurulundan geçeceğini ifade etmiştir.¹⁷³⁵ Ancak 13 Ağustos 1964 tarihinde Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sonrasında açıklama yapan Hükümet Sözcüsü ve

¹⁷²⁸ *Ulus*, “Bakanlar Kurulu Toplandı: Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın Başkanlık Ettiği Bakanlar Kurulu, Eskişehir'de Zarar Görenlere Yapılacak Yardım ve Dışarıdaki İşçilerimiz Konularını Görüştü: İşçilere Yeni İmkânlar Sağlanıyor”, (19 Mart 1964), 1.

¹⁷²⁹ *Ulus*, “İşçilere Yeni İmkânlar”, (19 Mart 1964), 7.

¹⁷³⁰ *Akşam*, “Adalet Bakanı Artan Gericilik Olayları Karşısında Ceza Kanununda Değişiklik Yapılacağını Söyledi: Gericiler ve Nurculara Karşı Şiddetli Tedbirler Alınıyor”, (26 Mart 1964), 1.; *Akşam*, “Gericiler ve Nurculara Karşı Şiddetli Tedbirler Alınıyor”, (26 Mart 1964), 7.

¹⁷³¹ *Ulus*, “Hükümet, İhracat Durumunu İnceledi”, (27 Mart 1964), 1.; *Ulus*, “Hükümet”, (27 Mart 1964), 7.

¹⁷³² *Milliyet*, “Bakanlar İktisadi Durumu İnceledi”, (4 Nisan 1964), 1.

¹⁷³³ *Ulus*, “Bakanlar Kurulu Toplandı”, (10 Temmuz 1964), 1.

¹⁷³⁴ *Ulus*, “Bakanlar Kurulu Dün de Toplandı”, (6 Ağustos 1964), 1.; *Milliyet*, “Personel Tasarısı Bakanlar Kurulunda”, (6 Ağustos 1964), 1.

¹⁷³⁵ *Ulus*, “Devlet Personel Kanunundan Sonra: Bakanlar Kurulu Toprak Reformunu Ele Alıyor”, (7 Ağustos 1964), 1.

Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş'ün, gündemde olan kanunların görüşüldüğünü söyleyerek toprak reformundan bahsetmemesi¹⁷³⁶ yorum yapmayı imkânsız hale getirmiştir. 25 Eylül 1964'te Başbakan İsmet İnönü başkanlığında toplanan ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın da katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında toprak reformu da gündeme alınmıştır.¹⁷³⁷ 29 Eylül 1964 tarihinde İsmet İnönü başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda Toprak Reformu Kanunu tasarısı görüşülmeye başlanmıştır.¹⁷³⁸ Kemal Satır, yaptığı açıklamada bu tasarı Bakanlar Kurulunda son şeklini aldıktan sonra CHP Meclisinde görüşülerek TBMM'ye getirileceğini bildirmiştir.¹⁷³⁹ Fakat 30 Eylül 1964'te Başbakan İsmet İnönü başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sonrasında açıklama yapan Satır, yasanın ilkelerinin belirlendiğini ve maddelerin düzenlenmesine geçileceğini ifade etmesi¹⁷⁴⁰ bir önceki konuşmasıyla olan tutarsızlığını gözler önüne sermiştir. 2 Ekim 1964 tarihinde ise Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın katılımıyla toplanan Bakanlar Kurulunda toprak reformunun son hali için çalışmalar yapılmıştır.¹⁷⁴¹

21 Ekim 1964 tarihinde Başbakanlıkta Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlığında yapılan toplantıda ise Demirperde ülkeleriyle olan ticari tikanıklığa bir çözüm aranmıştır.¹⁷⁴² 22 Ekim 1964'te Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda yangın, deprem ve sel felaketleri karşısında yapılacak yardımlar gündeme gelmiştir.¹⁷⁴³ 1965 yılına gelindiğinde ise 22 Ocak 1965 tarihinde Satır'ın başkanlığında bazı bakanlar toplanmışsa da toplanma amacı belirtilmemiştir.¹⁷⁴⁴

Üçüncü İsmet İnönü hükümeti kurulduktan sonra Başbakan İsmet İnönü Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a Özlük ve Yazı işleri aracılığıyla gönderdiği

¹⁷³⁶ *Ulus*, “Bakanlar Kurulu Kanun Tasarıları ve Teklifleri Görüştü”, (14 Ağustos 1964), 1.

¹⁷³⁷ *Ulus*, “Derneklere Dağıtılan Sosyal Yardımlara Yeni Bir Yön Veriliyor: Bakanlar Kurulu Toprak Reformunu Ele Alıyor”, (26 Eylül 1964), 1.; *Ulus*, “Bakanlar Kurulu”, (26 Eylül 1964), 7.

¹⁷³⁸ *Milliyet*, “Bakanlar Kurulu Toprak Reformunu Görüşmeye Başladı”, (30 Eylül 1964), 1.

¹⁷³⁹ *Milliyet*, “Bakanlar Kurulu”, (30 Eylül 1964), 7.

¹⁷⁴⁰ *Ulus*, “Kabine Dünde Toprak Reformu Yasasını Görüştü”, (1 Ekim 1964), 1.

¹⁷⁴¹ *Ulus*, “Bakanlar Kurulu Dün İki Defa Toplandı: “Antlaşmalarla Tanınan Haklar Kullanılacak”, (3 Ekim 1964), 1.

¹⁷⁴² *Ulus*, “Doğu Bloku İle Normal Ticaret Zemini Aranıyor”, (22 Ekim 1964), 1.; *Ulus*, “Doğu Bloku İle”, (22 Ekim 1964), 7.

¹⁷⁴³ *Ulus*, “Bakanlar Kurulu Deprem, Sel, Yangın Bölgelerine Yardım Konusunu Konuştu”, (23 Ekim 1964), 1.

¹⁷⁴⁴ *Yeni Adana*, “Satır, Bazı Bakanlarla Görüştü”, (22 Ocak 1965), 1.

belgede kendisini Devlet Planlama Müsteşarlığı ile Devlet Personel İdaresi Başkanlığına ait işlerin yürütülme görevinin verildiği bildirilmiştir.¹⁷⁴⁵ Aynı gün Başbakan adına müsteşar Haldun Derin Cumhurbaşkanlığına yazdığı yazıda Devlet Planlama teşkilatı ve Devlet Personel İdaresi Başkanlığına ait işlerin Kemal Satır tarafından yürütüleceği belirtilmiştir.¹⁷⁴⁶ 1 Ocak 1964'te Satır tarafından Yüksek Planlama Kuruluna Maliye, Tarım ve Sanayi Bakanlarının seçilmesinden sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Bakanlar Kurulu da bu kararı onaylamıştır.¹⁷⁴⁷ İnönü'nün bu seçimine baktığımız zaman, adı geçen kurumları bir noktada güvence altına almaya çalışmış olduğu görülmüştür. 17 Mart 1964 tarihinde Devlet Bakanı Nüvit Yetkin, İsmet İnönü tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğü, Danıştay, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu Başkanlığına atanmıştır.¹⁷⁴⁸ Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay'a da Diyanet İşleri Başkanlığı ile Tapu Kadastro ve Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Genel Müdürlüklerine ait işlerin yürütülmesi görevi verilmiştir.¹⁷⁴⁹ Aynı gün Başbakan adına müsteşar Haldun Derin Satır'a bağlı birimlere ilgili atamaları iletmiştir.¹⁷⁵⁰

Gerekli atamaların yapılmasından sonra 4 Mayıs 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığını yaptığı Yüksek Planlama Kurulu toplantısına Başbakan Kemal Satır da katılmıştır.¹⁷⁵¹ Bu toplantıda yapılan konuşmalara baktığımız zaman, bazı aksaklıklar olsa da kalkınma hızının arttığı anlaşılmıştır.¹⁷⁵² 28 Mayıs 1964'te İsmet İnönü Kemal Satır'a tekrar Yüksek Planlama Kuruluna ait işlerin yürütülmesi görevini vermiştir.¹⁷⁵³ Bu kararı Başbakan adına müsteşar Haldun Derin, Cumhurbaşkanlığına bildirmiştir.¹⁷⁵⁴ Aynı gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Bakanlar Kurulu Satır'ın görevini onaylamıştır.¹⁷⁵⁵

¹⁷⁴⁵ CCGA, 04004838, 2, 286384.

¹⁷⁴⁶ CCGA, 04004838, 1, 286696.

¹⁷⁴⁷ BCA, 030, 18, 01, 02, 175, 2, 00001.; BCA, 030, 18, 01, 02, 175, 2, 9.

¹⁷⁴⁸ BCA, 030, 01, 00, 00, 55, 332, 12, 4.

¹⁷⁴⁹ BCA, 030, 01, 00, 00, 553 32, 12, 5.

¹⁷⁵⁰ BCA, 030, 01, 00, 00, 55, 332, 12, 3.

¹⁷⁵¹ Ulus, "Gelişme Hızımız Her Yıl Artıyor", (5 Mayıs 1964), 1.

¹⁷⁵² Ulus, "Gelişme Hızımız Artıyor", (5 Mayıs 1964), 7.

¹⁷⁵³ BCA, 030, 01, 00, 00, 55, 332, 12, 1.

¹⁷⁵⁴ CCGA, 04004853, 1, 285781.

¹⁷⁵⁵ BCA, 030, 01, 00, 00, 55, 332, 12, 2.

8 Temmuz 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kurulunda ekonominin 1964 yılı ilk yarısındaki durumu, karşılaşılan sorunlar ve enflasyona karşı alınacak önlemler konuşulmuştur.¹⁷⁵⁶ 20 Ağustos 1964'te Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığında ve Kemal Satır'ın katıldığı Yüksek Planlama Kurulu toplantısında 1965 yılı programının görüşülmesi¹⁷⁵⁷ 1964 yılının pek de parlak olmadığını göstermiştir. 21 Ağustos 1964 tarihinde İsmet İnönü başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kuruluna¹⁷⁵⁸ Satır da katılmıştır. Bu toplantıda 1965 yılında gayri safi milli hasılanın %9,7 artış sağlanması ve yurt dışındaki işçilerin tasarruflarının Türkiye'de değerlendirilmesi nedeniyle dış ticaret açığının azaldığı anlaşılmıştır.¹⁷⁵⁹ 24 Ağustos 1964'te Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kurulunda ise tarım politikası, orman alanına yapılacak yatırımlar, maden ve petrol sektöründeki işler görüşülmüştür.¹⁷⁶⁰ 26 Ağustos 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlığında toplantılarına devam eden Yüksek Planlama Kurulunda dizel ve benzin motoru, biçer-döver, elektrik motoru, jeneratör, telefon, santral ve gemi motorlarının yapımı ile birlikte vagon ihracatı konuları ele alınmıştır.¹⁷⁶¹ Ertesi gün de Kemal Satır, başkanlığında devam eden toplantılarda ise küçük sanayinin gelişmesi için alınacak önlemlerle birlikte Antalya Bölgesi'ne yapılacak yatırımların görüşülmesi¹⁷⁶² 1965 yılı için kapsamlı çalışmaların olduğunun göstergesidir. 28 Ağustos 1964'te Satır'ın başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kurulunda eğitim, turizm, sağlık ve konut sektörünün görüşülmesi¹⁷⁶³ hükümet programında eğitime geniş yer veren hükümet açısından bu konunun sona bırakılması doğru olmamıştır. 30 Ağustos 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlığında yapılan Yüksek

¹⁷⁵⁶ *Ulus*, “Y. Plânlama Kurulu Toplantı Yaptı”, (9 Temmuz 1964), 1.; *Milliyet*, “Malî Yıl” Takvim Yılına Uydurulacak”, (9 Temmuz 1964), 7.

¹⁷⁵⁷ *Ulus*, “Y. Plânlama Kurulu Dün Toplandı”, (21 Ağustos 1964), 1.; *Ulus*, “Y. Plânlama Kurulu”, (21 Ağustos 1964), 7.

¹⁷⁵⁸ *Ulus*, “Y. Plânlama İnönü'nün Başkanlığında Toplandı: ‘Malî Dengemizi Kontrol ve Güven Altında Tutuyoruz’”, (22 Ağustos 1964), 1.

¹⁷⁵⁹ *Ulus*, “Malî Dengemizi”, (22 Ağustos 1964), 7.

¹⁷⁶⁰ *Ulus*, “Gelecek Yıl 4.500 Klm Orman Yolu Yapılacak”, (25 Ağustos 1964), 1.; *Ulus*, “Gelecek Yıl”, (25 Ağustos 1964), 7.

¹⁷⁶¹ *Ulus*, “Makine ve Madeni Eşya Yapımına Hız Verilecek”, (27 Ağustos 1964), 1.; *Ulus*, “Makine ve Madeni Eşya”, (27 Ağustos 1964), 7.

¹⁷⁶² *Ulus*, “Y. Plânlama Kurulu Küçük Sanayii İle İlgili Tedbirleri Görüştü”, (28 Ağustos 1964), 1.; *Ulus*, “Y. Plânlama”, (28 Ağustos 1964), 7.

¹⁷⁶³ *Ulus*, “Y. Plânlama Kurulu Turizm, Eğitim, Sağlık Sektörünü Görüştü”, (29 Ağustos 1964), 1.; *Ulus*, “Y. Plânlama”, (29 Ağustos 1964), 7.

Planlama Kurulu toplantısında görüülen işlerin finansman durumu ele alınmıştır.¹⁷⁶⁴ Yapılan bu düzenlemelerin ardından 1 Eylül 1964'te Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kurulunda¹⁷⁶⁵ toprak reformuyla ilgili son gelişmeler gözden geçirilmiştir.¹⁷⁶⁶

25 Kasım 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kuruluna Başbakan Kemal Satır katılmış olup planın 9 aylık sonuçları incelenmeye başlanmıştır.¹⁷⁶⁷ Kemal Satır'ın katıldığı bu inceleme toplantıları 27 Kasım 1964'te de devam etmiştir.¹⁷⁶⁸ 29 Kasım 1964 tarihli toplantıda Devlet İktisadi Teşekküllerinin tasarruf zihniyetiyle hareket etmesine karar verilmesi¹⁷⁶⁹ yerinde bir karar olmuştur.

1964 yılında Türk sanayisini geliştirmek ve ihracatı arttırmak amacıyla bakanlıklar arası İktisadi Kurulun toplanmasına karar verilmiştir. 17 Mart 1964 tarihinde toplanan bu kurula Başbakan Yardımcısı Kemal Satır başkanlık yapmıştır.¹⁷⁷⁰ 21 Ekim 1964'te yapılan toplantıya da Kemal Satır, başkanlık ederek Sovyet Rusya ile ticari ilişkiler ele alınmıştır.¹⁷⁷¹ Bu konuda hazırlanan iki rapora göre Sovyet Rusya'dan alınan bazı malların işlenemediği ve bu ülkedeki malların Türk ithalatı açısından bilinemediği belirtilmiştir. Türkiye'nin, Sovyet Rusya'dan sattığından daha az mal alması nedeniyle¹⁷⁷² Rusya'nın 3 milyon dolar borca yaklaştığı ifade edilmiştir.¹⁷⁷³ 24 Ekim 1964'te Satır'ın başkanlığında bir toplantı daha yapılmıştır.¹⁷⁷⁴ Bu toplantıda iki ülkeye şeker ihracı, yapımına ara verilen Kilis Zeytinyağı Fabrikası için yatırımlara devam edilmesi ve stokta bekletilmesi tehlikeli olan tütünlerin satılmasına karar

¹⁷⁶⁴ *Ulus*, “Yüksek Plânlama Dün de Toplandı”, (31 Ağustos 1964), 1.

¹⁷⁶⁵ *Ulus*, “Y. Plânlama Kurulu “Yeniden Düzenleme Meselelerini” Görüştü”, (2 Eylül 1964), 1.

¹⁷⁶⁶ *Ulus*, “Y. Plânlama Kurulu”, (2 Eylül 1964), 7.

¹⁷⁶⁷ *Ulus*, “Yüksek Plânlama Kurulu Dün Toplandı”, (26 Kasım 1964), 1.; *Ulus*, “Yüksek Plânlama”, (26 Kasım 1964), 7.

¹⁷⁶⁸ *Ulus*, “Yüksek Plânlama Çalışmalarına Devam Ediyor”, (28 Kasım 1964), 1.

¹⁷⁶⁹ *Ulus*, “Halk, Fedakârlığını Yapmış, Vereceğini Vermiştir”: İnönü, Yeni Vergi Düşünülemez, Dedi”, (30 Kasım 1964), 1.

¹⁷⁷⁰ *Ulus*, “İktisadi Kurul Dün Toplandı”, (18 Mart 1964), 1.

¹⁷⁷¹ *Cumhuriyet*, “Doğu Blokuyla Ticaretimiz Artacak”, (22 Ekim 1964), 1.; *Milliyet*, “Sovyetler Türkiye'ye 30 Milyon Borçlu”, (22 Ekim 1964), 1.

¹⁷⁷² *Cumhuriyet*, “Doğu Bloku İle”, (22 Ekim 1964), 7.

¹⁷⁷³ *Milliyet*, “Sovyetler”, (22 Ekim 1964), 7.

¹⁷⁷⁴ *Ulus*, “Bakanlıklararası İktisadi Kurul, Dün Bir Toplantı Yaptı”, (25 Ekim 1964), 1.

verilmiştir.¹⁷⁷⁵ Bu toplantıda alınan kararlara baktığımızda ekonominin hızlanması için önlemler alındığı görülmüştür.

Kemal Satır başbakan yardımcılığı döneminde hem Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmış hem de Devlet Planlama Müsteşarlığı ve Devlet Personel İdaresi Başkanlığına ait işleri yürütmüştür. Bu görevleri dolayısıyla Satır'ın ekonomiden dış ilişkilere kadar her konuda bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir. Ancak Kemal Satır'ın yaptığı konuşmalar incelendiğinde alınan kararları doğru bir biçimde açıklamaması aldığı görevleri önemsemediğini göstermiştir.

2.2.2. CHP İçindeki Faaliyetleri

Bu dönemde Kemal Satır, her ne kadar başbakan yardımcısı olarak anılsa da aynı zamanda CHP Genel Sekreterliğini de bırakmadığı için CHP içinde her iki yönlü olarak aktifliğini sürdürmüştür. 1964 yılının sonlarına doğru artan olaylar nedeniyle tüm siyasi partiler bir araya gelerek bir ortak bildiri yayınlamışlardır. Cumhuriyet gazetesinin 24 Kasım 1964 tarihli haberinde MGK toplantısına katılmak üzere Genelkurmay'a gelen Orgeneral Cevdet Sunay'a bildiri sorulduğunda¹⁷⁷⁶ Sunay, bildiriye güzel bulduğunu ifade etmesinden sonra Başbakan İnönü ile Sunay bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmenin ardından İsmet İnönü ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, CHP genel yönetim kurulunu toplayarak yaşanan gelişmeler hakkında bilgi vermiştir.¹⁷⁷⁷ Cumhuriyet gazetesinden Kemal Aydar'ın bildirdiğine göre CHP Genel Yönetim Kurulunda koalisyon teklifi görüşülmüştür.¹⁷⁷⁸ Ecvet Güresin'e göre bu toplantıda Kemal Satır'ın bir şirkete ortak olmasından dolayı parti içinde birtakım çalkantıların bulunması¹⁷⁷⁹ bu durumun parti içinde rahatsızlığa sebep olduğu anlaşılmıştır.

Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bu dönemde CHP ortak grup toplantılarına da katılarak parti içi faaliyetlerine devam etmiştir. 14 Ocak 1964 tarihinde Kemal Satır, Suriye'deki Türkler'in emlaklarının gasp edildiği haberi üzerine yaptığı konuşmada bu konu hakkındaki gelişmeleri yakından takip

¹⁷⁷⁵ *Ulus*, “İki Ülke Şeker Almak İstiyor”, (26 Ekim 1964), 1.; *Ulus*, “İki Ülke Şeker Almak İstiyor”, (26 Ekim 1964), 7.

¹⁷⁷⁶ *Cumhuriyet*, “Milli Güvenlik Kurulu Toplandı: Sunay Bildiri İçin “Güzel” Dedi”, (24 Kasım 1964), 1.

¹⁷⁷⁷ *Cumhuriyet*, “Sunay Güzel Dedi”, (24 Kasım 1964), 7.

¹⁷⁷⁸ Kemal Aydar, “C.H.P. Her Çeşit Koalisyon Teklifini Reddetti”, *Cumhuriyet*, (6 Aralık 1964), 1.7.

¹⁷⁷⁹ Ecvet Güresin, “Toplantılar”, (Günün Notları), *Cumhuriyet*, (6 Aralık 1964), 1.

ettiklerini belirtmiştir.¹⁷⁸⁰ Satır, hakları gasp edilenlerin Türkiye'ye dönüşü istenmişse de Mardin Valiliğinin sınırı kapatarak buna engel olduğunu ve en kısa zamanda valilikten ayrıntılı bilgi edineceğini ifade etmiştir.¹⁷⁸¹ Satır'ın bu açıklamalarına baktığımız zaman, konuyu yüzeysel bir biçimde ele aldığı görülmüştür. 7 Nisan 1964 tarihinde partiye katılan milletvekili ve senatörlerin ortak grup toplantısında tanıtılmasında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da hazır bulunmuştur.¹⁷⁸² Burada yaptığı konuşmada CHP'de eski-yeni çatışması bulunmadığını, partiye giren ve parti için çalışan herkesin CHP'li sayıldığını söylemesi¹⁷⁸³ parti içinde birtakım olumsuzluklara işaret etmiştir. Milliyet gazetesinin 3 Kasım 1964 tarihli haberinde TBMM'nin 2 günlük tatilinin ardından CKMP'li Saadet Evren ve MP'li Kamil İnân tarafından Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında bir soru önergesi verilmiş olup bu önerge yarın mecliste görüşülecektir.¹⁷⁸⁴ 2 Kasım 1964'te CHP Ortak Grubu'nda konuşan Kemal Satır, önergeye taraftar olduklarını bildirerek önergenin kabul edileceğini ifade etmesi¹⁷⁸⁵ Satır'ın bakana olan güveninin bir göstergesidir.

4 Aralık 1964 tarihinde CHP ortak grup toplantısına katılan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın parti içi ve parti dışı meseleler ile birlikte meclise getirilecek kanunların konuşulduğunu belirtmesi¹⁷⁸⁶ partide birtakım olumsuzlukların devam ettiğinin bir kanıtıdır. Aynı şekilde 5 Aralık 1964 tarihli ortak grup toplantısından çıkan Kemal Satır, yaptığı açıklamada partinin çalışma tarzının ve hizmetlerin artırılması yönünde çalışmalara devam edildiğini söylemiştir.¹⁷⁸⁷ Ulus gazetesinin 6 Aralık 1964 tarihli haberinde ise bu toplantılara bu günden itibaren ara verileceği duyurulmuştur.¹⁷⁸⁸

¹⁷⁸⁰ *Ulus*, "Suriye Türklerinin Durumu İncelendi", (15 Ocak 1964), 1.

¹⁷⁸¹ *Ulus*, "Suriye Türklerinin Durumunu İnceledi", (15 Ocak 1964), 7.

¹⁷⁸² *Ulus*, "İdealistlerin Partisi CHP'dir", 8 Nisan 1964, s.1.

¹⁷⁸³ *Ulus*, "İdealistlerin Partisi C.H.P.dir", (8 Nisan 1964), 7.

¹⁷⁸⁴ *Milliyet*, "Öktem Hakkındaki Gensoru Teklifi Yarın Mecliste Görüşülüyor", (3 Kasım 1964), 1.

¹⁷⁸⁵ *Milliyet*, "Öktem Hakkındaki Gensoru Teklifi Yarın Mecliste Görüşülüyor", (3 Kasım 1964), 7.; *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: T.B.M.M.", (6 Kasım 1964), 11.

¹⁷⁸⁶ *Ulus*, "CHP. Yöneticileri İnönü'nün Başkanlığında Toplantı Yaptı: Parti İçi ve Parti Meseleler Görüşüldü", (5 Aralık 1964), 1.

¹⁷⁸⁷ *Ulus*, "C.H.P. Parti Yöneticileri Dün Yeniden Toplandı", (6 Aralık 1964), 1.

¹⁷⁸⁸ *Ulus*, "CHP. Parti Yöneticileri", (6 Aralık 1964), 7.

21 Aralık 1964 tarihinde toplanan CHP Ortak Grubu'na Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmıştır.¹⁷⁸⁹ Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır, öne sürülen yolsuzluk iddialarını cevaplaması¹⁷⁹⁰ bu konunun parti içinde de rahatsızlık yarattığını göstermiştir. Ulus gazetesinin 23 Aralık 1964 tarihli haberinde yine ortak grupta konuşan Satır, planın iyi gittiğini söyledikten sonra kendisinin üzerinde bulunan sıfatları taşıyamayacağını hissetmesi halinde bunları bırakabileceğini belirtmiştir.¹⁷⁹¹ Milliyet gazetesinin 25 Aralık 1964 tarihli haberinde hafta başında Zonguldak Milletvekili Mehmet Ali Pestici'nin bir iddiası gündeme gelmiştir. İddiada Ereğli Demir-Çelik Fabrikasının ihtiyacı olan kirecin sağlanması için Salih Muzaffer Kuyaş ve Türkiye Çimento Sanayi gibi yetkili isimler yerine kireç ocağı işletme ruhsatı olmayan *dost bir firma olan Sevgi Türkeş- Fevzi Akkaya* firmasına verilmiştir.¹⁷⁹² Bildirildiğine göre bu firma Bayındırlık Bakanlığının araçlarını da kullanarak 24 lira 90 kuruşa mal edeceği taşın tonu Ereğli Çelik'e 36 liradan verileceği Akçakoca Belediye Başkanı tarafından Bayındırlık Bakanlığına bildirmesi üzerine protokol durdurulmuştur. Bu konu hakkında açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, olay hakkında bir soruşturma yapılacağını ortak grupta açıklamıştır.¹⁷⁹³ Ancak bu soruşturmanın sonucu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1965 yılının ilk günlerinde ise Siyasi Partiler Kanunu görüşülmüştür. 7 Ocak 1965 tarihinde yapılan ortak grup toplantısında konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, CHP'nin demokrasinin koruyucusu ve onu yaşatmaya çalışacağını bildirmiştir.¹⁷⁹⁴ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda partisini övdüğü anlaşılmıştır. 15 Ocak 1965 tarihli ortak grup toplantısında Milli Bakiye konusu ele alınmıştır. Bu konu hakkında konuşma yapan Satır'a göre bu

¹⁷⁸⁹ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Ortak Grupunda: Pancara 1 Kuruş Zam Yapılması Kararlaştırıldı", (22 Aralık 1964), 1.; *Yeni Adana*, "CHP Grubunda İnönü'den Bazı Bakanların Uyarılması İstendi", (22 Aralık 1964), 1.

¹⁷⁹⁰ *Cumhuriyet*, "CHP Grubu Genel Görüşme Önergelerini Ele Aldı", (22 Aralık 1964), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: CHP Grubunda İnönü'den Bazı Bakanların Uyarılması İstendi", (22 Aralık 1964), 6.

¹⁷⁹¹ *Ulus*, "Ortak Grup Toplantısında Dr. Satır, CHP, Rengi Tutumu Belli Olan Partidir, Dedi: Grupta Satır ve İ.R. Aksalda Konuşma Yaptı", (23 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, "Grup'ta Satır ve Aksalda", (23 Aralık 1964), 7.

¹⁷⁹² *Milliyet*, "Ereğli Demir- Çelik Tesislerinde Yolsuzluk İddiası İleri Sürüldü", (25 Aralık 1964), 1.

¹⁷⁹³ *Milliyet*, "Ereğli Demir- Çelik Tesislerinde Yolsuzluk", (25 Aralık 1964), 7.

¹⁷⁹⁴ *Cumhuriyet*, "İnönü Küçük Partiler De Yaşamalı Dedi", (8 Ocak 1965), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü", (8 Ocak 1965), 7.

sistem partiler arasında anlaşmazlık çıktığında veya komisyonlar çalışamaz hale geldiğinde işe yarayacaktır.¹⁷⁹⁵ Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın açıklamalarına baktığımız zaman, iktidarı koruma çabası içinde olduğu anlaşılmıştır. Yön dergisinin 22 Ocak 1964 tarihli nüshasına baktığımızda Kemal Satır'ın katıldığı ortak grup toplantısında toprak reformu ele alınmışsa da yaklaşan seçim düşünülerek şimdilik bu reformun rafa kaldırılması uygun bulunmuştur.¹⁷⁹⁶ Satır'ın burada ses çıkarmamasını ele aldığımızda bu reforma onun da inanmadığı anlaşılmıştır. Ancak 16 Şubat 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlığında yapılan toplantı sonrasında yayınlanan bildiride toprak reformunun takipçisi olunacağını bildirilmesi¹⁷⁹⁷ tutarlı davranmadığının göstergesidir.

Kemal Satır'ın başbakan yardımcılığı döneminde CHP Kadınlar Kurultayı'nın ikincisi 13 Ekim 1964 tarihinde düzenlenmiştir. Bu kongreye Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmış olup¹⁷⁹⁸ burada bir konuşma yapmıştır. Kurultaya katılan kadınlar doğum kontrolü üzerinde durmuştur.¹⁷⁹⁹ Ancak Kemal Satır, kadınların Atatürk ilke ve inkılaplarının arkasında durduğunu söyleyerek CHP'nin demokratik rejimi oturtmak için çalıştığını ve kadınların toplumu yükselttiklerini söyledikten sonra muhalefeti eleştirerek kendi zaafılarını vatandaşın saklayarak oy almaya çalıştıklarını iddia etmiştir.¹⁸⁰⁰ Satır'ın bu konuşmasını ele aldığımızda kurultay dışı bir konuşma yaptığı görülmüştür.

Başbakan Yardımcısı Kemal Satır bir bakan olmasına rağmen CHP il ve ilçe kongrelerine katılarak çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Ulus gazetesinin 9 Nisan 1964 tarihli haberinde Kemal Satır'ın CHP Bursa İl Kongresi'nde konuşacağı duyurularak hazırlıkların devam ettiği bildirilmiştir.¹⁸⁰¹ Yeni Adana gazetesinin 13 Nisan 1964 tarihli haberinde *bir seçim hazırlığı olarak*

¹⁷⁹⁵ *Milliyet*, "C.H.P. Grubunda", (16 Ocak 1965), 7.

¹⁷⁹⁶ *Yön*, "Siyasi Notlar: İnönü de Yenik Düştü", 4/95 (22 Ocak 1965), 7.

¹⁷⁹⁷ *Milliyet*, "CHP Türk Milletine Teşekkür Etti", (17 Şubat 1965), 7.

¹⁷⁹⁸ *Ulus*, "C.H.P. Kadın Kolları Kurultayı Dün Toplandı: CHP Atatürk'ün İstikametinde ve Dimdik Ayaktadır", (14 Ekim 1964), 1.

¹⁷⁹⁹ *Milliyet*, "C.H.P. Kadınlar Kurultayı'nda Doğumun Kontrolü İstendi", (14 Ekim 1964), 1.

¹⁸⁰⁰ *Ulus*, "CHP Atatürk'ün İstikametinde", (14 Ekim 1964), 7.; *Milliyet*, "C.H.P. Kadınlar Kurultayı'nda", (14 Ekim 1964), 7.

¹⁸⁰¹ *Ulus*, "Dertler Adil Vergi İle Giderilecektir", (9 Nisan 1964), 1.; *Ulus*, "Bursa'da Hazırlık Tamam", (9 Nisan 1964), 7.

*değerlendirdiği kongre*¹⁸⁰² aynı gün yapılmıştır.¹⁸⁰³ Burada konuşan Satır, yalnız siyasi ve askeri hürriyetin ülkenin rehanı sağlayamayacağını, vergi adaletsizliğini ortadan kaldırarak sosyal devlet anlayışına bir adım daha yaklaşılarak Türkiye'nin kalkınacağını ifade etmiştir.¹⁸⁰⁴ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda Yeni Adana gazetesinin iddia ettiği gibi bir seçim konuşması olmadığı görülmüştür.

26 Temmuz 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Hatay ilinde gündüz sinemasında yapılan kongreye katıldıktan sonra¹⁸⁰⁵ İskenderun İlçe Kongresi'ne de katılmıştır. Kongrede konuşan Kemal Satır, vatandaşın vergi ödemesiyle hazineye biriken para Türkiye'nin itibarlı bir devlet olmasından dolayı yapılan dış yatırımların bakanların keyfine göre harcanmayacağını belirtmiştir. Ayrıca yatırımların hatır-gönül için yapılmayacağını, bunun seçimle ve oyla herhangi bir ilgisinin bulunmadığını, ekonomik durgunluğunda geçici olduğunu söylemiştir.¹⁸⁰⁶ Ulus gazetesinin 27 Temmuz 1964 tarihli haberinde Satır'ın konuşması demokratik rejime övgüyle başlamıştır.¹⁸⁰⁷ Aynı tarihli Cumhuriyet gazetesinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, ekonomi konusunda ise planın yararlarından ve büyüme hızından bahsederek 1972 yılında Türkiye'nin milli gelirinin 100 milyar Türk lirasına çıkacağını ifade etmiştir.¹⁸⁰⁸ Kemal Satır'ın her iki gazetede yer alan konuşmasına baktığımızda Ulus gazetesinin demokrasiye Cumhuriyet gazetesinin ise ekonomiye daha çok önem verdiği anlaşılmıştır.

1 Ağustos 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın katılımıyla İstanbul CHP İl Kongresi başlamıştır.¹⁸⁰⁹ Kongrede ikinci başkan seçiminde yaşanan kavgalar esnasında Kemal Satır'ın hiçbir müdahalede bulunmadığı

¹⁸⁰² *Yeni Adana*, "CHP Bursada Seçim Kampanyasını Açtı", (13 Nisan 1964), 1.

¹⁸⁰³ *Cumhuriyet*, "Satır, Bursada, Feyzioğlu Konyada Konuştu: "Reformlardan Yana Olmıyanlar Türk Milletinin Mutluluğuna Karşı Koyan İnsanlardır", (13 Nisan 1964), 1.

¹⁸⁰⁴ Orhan Tokatlı, "Satır, Muhalefet Partilerini Fikir Tartışmasına Çağırır", *Milliyet*, (13 Nisan 1964), 1,7.; *Cumhuriyet*, "Satır ve Göğüş'ün Bursa'da Yaptığı Konuşma", (13 Nisan 1964), 7.

¹⁸⁰⁵ Kemal Karaömeroğlu, "Piyasada Durgunluğu Giderecek Tedbirler Alındı", *Milliyet*, (27 Temmuz 1964), 1.

¹⁸⁰⁶ *Cumhuriyet*, "İskenderun İlçe Kongresi'nde K. Satır, Konuştu", (27 Temmuz 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "İskenderun", (27 Temmuz 1964), 7.

¹⁸⁰⁷ *Ulus*, "Satır ve Göğüş C.H.P. Hatay Kongresi'ne Katıldı: Yatırımlar Hatır İçin Olmıyacak", (27 Temmuz 1964), 1.

¹⁸⁰⁸ *Ulus*, "Yatırımlar Hatır İçin Olmıyacak", (27 Temmuz 1964), 7.

¹⁸⁰⁹ *Ulus*, "İstanbul CHP. İl Kongresi Bugün", (1 Ağustos 1964), 1.

anlaşılmıştır.¹⁸¹⁰ Kavgalar yatıştıktan sonra konuşan Satır, bu kongrede şimdiye kadar almadığı bir havayı soluduğunu belirtmiştir.¹⁸¹¹ Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, para arzının ve milli gelirin arttığını, planın iyi bir biçimde uygulandığını, dış borçlarda ise önemli bir artış olmadığını iddia etmiştir.¹⁸¹² Kemal Satır'ın bu konuşmasında güncel konulardan bahsettiği görülmüştür.

22 Şubat 1964 tarihinde saat 11.49'da Başbakanlıktan çıkan Başbakan İsmet İnönü arabaya bindiğinde kendisiyle görüşmek isteyen Mesut Suna'nın silahını ateşlemesi sonucu bir suikast girişimi yaşamıştır. Ancak İnönü'nün zamanında yere eğilmesi sonucu bu girişim başarısızlıkla sonuçlanarak Suna yakalanmıştır.¹⁸¹³ Olayın ardından İsmet İnönü hiçbir şey olmamış gibi meclise gittiğinde milletvekili ve senatörlerce karşılanarak geçmiş olsun dilekleri bildirildikten sonra Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın hazır olduğu Bakanlar Kurulu ile yüksek rütbeli subaylara olayı anlatmasının ardından Kemal Satır ile meclisten ayrılmıştır.¹⁸¹⁴ Bu arada Mesut Suna ile ilgili bilgiler toplanmıştır. 58 yaşında eski DP'li yeni AP'li olan Suna, Kayseri bez fabrikasında çalışan bir elektrikçidir. Celal Bayar'ın hapisten çıkması esnasında çıkan olaylara karıştığı için sicili bozuk olan Suna, İnönü'nün 27 Mayıs'ı yaptırttığı için kendisini öldürmek istediğini söyleyerek suikasta yardım noktasında Niyazi Akyüz, Mehmet Sabri Çınar, Ali Deveci ve Yunus Devseren'in adlarını vermiştir. Soruşturma esnasında komünist Rumlar üzerinde durulmuşsa da buradan bir sonuç çıkmamıştır.¹⁸¹⁵ 23 Şubat 1964'te ise CHP teşkilatına bir genelge gönderen Satır, İnönü'nün sağlık durumunun iyi olduğunu belirterek Türk milletine geçmiş olsun dileklerini bildirmiştir.¹⁸¹⁶ Mesut Suna'nın geçmişine bakarak Kemal Satır'ın genelgesini değerlendirdiğimizde herhangi bir parti ya da

¹⁸¹⁰ *Cumhuriyet*, "CHP İl Kongresi Kavgayla Başladı", (2 Ağustos 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP İl Kongresi", (2 Ağustos 1964), 7.

¹⁸¹¹ *Ulus*, "CHP. İstanbul İl Kongresi'nde Satır, Konuşma Yaptı: Yurdumuzda Ciddi Bir Gelişme ve İlerleme Vardır", (3 Ağustos 1964), 1.

¹⁸¹² "Yeni Adana, "Yurtta ve Dünyada: İstanbul C.H.P. İl Kongresi", (3 Ağustos 1964), 6. *Ulus*, "Yurdumuzda Ciddi Bir Gelişme Vardır", (3 Ağustos 1964), 7.; *Yeni Adana*, "İstanbul C.H.P. İl Kongresi'nde Satır, Açıkladı: Merkez Bankası Protestolu Senetleri Bir Defaya Mahsus Olmak Üzere Reskonta Kabul Edecek", (3 Ağustos 1964), 1.

¹⁸¹³ Halûk Besen, "İnönü'ye Suikast", *Cumhuriyet*, (22 Şubat 1964), 1,7.

¹⁸¹⁴ Güngör Yerdeş, "Olay Nefret Yarattı", *Ulus*, (22 Şubat 1964), 1,7.

¹⁸¹⁵ Yücel Yiğit ve İbrahim İrdem, "İnönü'ye Suikastler: Düzmece mi Gerçek mi?", *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber, (İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019), 35-38.

¹⁸¹⁶ *Ulus*, "Satır, CHP. Teşkilâtına Bir Genelge Yolladı: Bütün Medeni Dünya Bu Alçakça Teşebbüsü Lânetle Anmaktadır", (24 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, "Satır, CHP. Teşkilâtına Bir Genelge Yolladı", (24 Şubat 1964), 7.

düşünceyi hedef almadığı görülmüştür. 17 Haziran 1964 tarihinde Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesinde görülen davada Suna'nın suikast girişimini tamamlayamamasından dolayı TCK'nın 61. maddesi uyarınca 20 yıl hapis ve ömür boyu kamu hizmetinden mahrumiyeti ile birlikte cezası süresince kocalık ve babalık vazifelerinden men edilmesi kararlaştırılmıştır. Devseren hariç diğer ismi geçenler de altışar ay hapis ve iki yüzer lira para cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir.¹⁸¹⁷

Kemal Satır hem başbakan yardımcısı hem de CHP genel sekreterliği görevini birlikte yürüttüğü için diğer bakanlık görevinden ayrı bir statüye sahiptir. Bu nedenle Satır parti meclisi, ortak grup toplantıları, il ve ilçe kongrelerine katılmıştır. Kemal Satır'ın yaptığı konuşmalar incelendiğinde, parti içi faaliyetlerden ziyade ekonomi konularından bahsettiği görülmüştür. Böylelikle 1963-1965 yılları arasında bir genel sekreter değil başbakan yardımcısı olarak davranmıştır. Bu dönemin en ilginç yanlarından biri Başbakan İsmet İnönü'ye suikast düzenlenmesidir. Suikastı düzenleyen Mesut Suna'nın eski bir DP'li yeni AP'li olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak Satır yayınladığı tebliğde hiçbir parti veya düşünceyi suçlamaması devlet adamlığına yakışır bir davranıştır.

2.2.3. Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri

İsmet İnönü'nün 1961-1963 yılları arasındaki Kıbrıs politikasına baktığımız zaman, amacı adadaki Türklerin hakkını korumak ve Türkiye'yi de sonu belirsiz bir maceraya atmamak olduğu anlaşılmıştır.¹⁸¹⁸ Bu nedenle de 3. İnönü Koalisyon Hükümeti programında Türkiye'nin bütün akitlere uyacağı bildirilirken Kıbrıs'a ayrı bir parantez açılarak kararlılık vurgusu yapılmıştır.¹⁸¹⁹ Türkiye'nin bu kararlı tutumu karşısında adadaki Rumlar, 24 Aralık 1963 tarihinde Lefkoşa'da Türklere saldırmıştır.¹⁸²⁰ Rumlar'ın bu saldırısından sonra o dönemde yeni Başbakan Yardımcısı olan Kemal Satır, Cumhuriyet gazetesinde 24 Şubat 1962 röportajında Başbakan İsmet İnönü'nün jetlerin havalanması emri

¹⁸¹⁷ Yiğit- İrdem, "İnönü'ye Suikastler", 38-39.

¹⁸¹⁸ Soyalp Tamçelik, "Başbakan İsmet İnönü'nün Kıbrıs Politikası (1961-1965)", *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber, (İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019), s.125.

¹⁸¹⁹ Erdilek, "Hükümetler ve Programları", 1005.

¹⁸²⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, (İstanbul: Alkım Yayınları, Ocak 2010), 938.

vermesi üzerine jetlerin Kıbrıs'a doğru uçuşa geçtiğini söylemiştir.¹⁸²¹ Olayların ardından Türkiye garantörlük haklarını kullanarak Yunanistan ve İngiltere'yi görüşmeye çağırması üzerine 15 Ocak 1964'te Londra'da bir konferans toplanmıştır.¹⁸²² Konferans devam ederken 22 Ocak 1964'te Nihat Erim ile görüşen Kemal Satır, Kıbrıs ile ilgili düşüncelerini Erim'e sormuştur. Nihat Erim de adanın bölünmesi konusunda Türkiye'nin daha aktif olabilmesi için zaman kazanma taktığının iyi olduğunu söylemiştir.¹⁸²³

Konferans devam ederken Rumlar 24 Ocak 1964 tarihinde bir kez daha adadaki Türklere saldırmıştır. Ancak bu süreçte İngiltere'nin Yunanistan'ı tutması üzerine Türkiye de ABD ile yakınlaşma yolunu seçmiştir.¹⁸²⁴ Böylelikle Türkiye-ABD ilişkilerinde Kıbrıs konusu ön plana çıkmıştır.¹⁸²⁵ Yaşanan bu süreç hakkında 24 Ocak 1964'te toplanan mecliste Başbakan Yardımcısı Kemal Satır bilgi vermiştir.¹⁸²⁶ Kemal Satır'a göre hükümet dikkat ve ilgiyle bu konunun her cephesine eğilmiştir. Satır, Kıbrısta yaşanan son olaylar sonucunda adadaki mevcut anlaşmaların işleyememesi sonucunda konferans toplandığını belirterek konferansa katılan ada cemaati temsilcilerinin kendi taraflarına bilgi verebilmesi için konferansa ara verildiğini ve konferans sonucunun birkaç gün içinde alınabileceğini ifade etmiştir. Şu anda Ada'da bulunan Türklerin gıda, barınma, emniyet ve yer değiştirme sorunlarının giderilebilmesi için Dışişleri Bakanı Sekreter Yardımcısı ile Kızılay Sekreterinin Kıbrıs'a gittiğini söyleyen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, aynı zamanda Londra Konferansı'nda adadaki durumun Türkler lehine olması için yılmadan çalıştıklarını savunmuştur. Kemal Satır'ın bu açıklamalarından sonra İzmir Milletvekili Şinasi Osma Rumlar'ın Türkler'e karşı saldırılarının devam etmesi halinde hükümetin tavrının nasıl olacağını sormuştur. Satır, burada her türlü ihtimalin varlığı göz önünde

¹⁸²¹ “Cumhuriyet, ”Kemal Satır, “Johnson Mektuplu Günleri Anlatıyor”: Johnson Mektubu Büyük İnfial Yaratıyor... :Her Kafadan Bir Ses Çıkıyor”, (24 Şubat 1982), 12.

¹⁸²² Armaoğlu, 20. Yüzyıl, 938.

¹⁸²³ Erim, *Günlükler II*, 758-759.; Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde: Kıbrıs*, (Ankara: Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii), 1975, 241.

¹⁸²⁴ Armaoğlu, 20. Yüzyıl, 939.

¹⁸²⁵ Cihat Göktepe, “Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi Sonrası İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1961-1964), *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi*(İç ve Dış Politika), ed. Adem Çaylak vd., (Ankara: Savaş Kitap, 2011),412.

¹⁸²⁶ *Ulus*, “Başbakan Yardımcısı Satır, Kıbrıs Hakkında Konuştu: Kıbrıs Konusunda Kararlıyız”, (25 Ocak 1964), 1.; *Ulus*, “Kıbrıs Konusunda Kararlıyız”, (25 Ocak 1964), 7.; *Cumhuriyet*, “Satır’ın Meclisteki Konuşması”, (25 Ocak 1964), 7.; M. Ali Kışlalı, “Kıbrıs Hakkındaki Tezimiz Değişmiyor”, (Ankara’da), *Milliyet*, (25 Ocak 1964), 1,7.

bulundurularak adadaki Türklerin korunacağını iddia etmiştir.¹⁸²⁷ Kemal Satır'ın bu konuşmasında hem konferans hem de Kıbrıs'ta yaşanan olaylara karşı alınmış önlemler hakkında genel konuştuğu anlaşılmıştır.

TBMM'deki görüşmenin ardından 27 Ocak 1964 tarihinde Kıbrıs ile ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığında Başbakan İsmet İnönü başkanlığında yapılan toplantıya Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmıştır. Toplantıdan ayrılırken bir açıklama yapan Kemal Satır; meselenin gelişme halinde olduğunu, davanın sonuna kadar savunularak adada bulunan Türklerin can ve mal emniyetini sağlamak amacıyla hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağını iddia ederek bunu sonuna kadar devam ettireceklerini belirtmiştir.¹⁸²⁸ 28 Ocak 1964'te NATO Komutanı Orgeneral Lemnitzer ani bir kararla Ankara'ya gelmiştir.¹⁸²⁹ Aynı gün Satır da Amerikan Büyükelçisi Reymond A. Hare ile Kıbrıs meselesini konuşmuştur.¹⁸³⁰ Bu görüşmenin ardından Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, yaptığı açıklamada büyükelçi ile karşılıklı görüş alışverişinde bulunduklarını ifade etmiştir. Londra Konferansı'nı da değerlendiren Kemal Satır'a göre konferanstan bir şey çıkmayacağı anlaşıldığında çekilebileceklerini ancak burada tecavüze uğrayan ve hakları gasp edilenlerin Türkler olduğu da unutulmamalıdır.¹⁸³¹ Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda yaptığı görüşmeler ve NATO Komutanı Lemnitzer'in de bulunması nedeniyle ılımlı bir üslup seçtiği görülmüştür. Aynı gün Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Genelkurmay Başkanlığında yapılan toplantıya da katılmıştır.¹⁸³²

Yapılan bu görüşmelerin ardından 30 Ocak 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna¹⁸³³ Başbakan Yardımcı

¹⁸²⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 25. Cilt, Kırkıncı Birleşim, (24 Ocak 1964), 543-544.

¹⁸²⁸ *Cumhuriyet*, "Genelkurmayda İnönü'nün Başkanlığında Dün Önemli Bir Toplantı Yapıldı: Başbakan Kıbrıs Konusunda "Vaziyet Çıkmaza Giriyor" Dedi", (28 Ocak 1964), 1.; *Ulus*, "Genelkurmay Başkanlığında Dün Kıbrıs'la İlgili Toplantı Yapıldı", (28 Ocak 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Genelkurmaydaki Toplantı", (28 Ocak 1964), 7.; *Ulus*, "Genel Kurmay Başkanlığında", (28 Ocak 1964), 7.

¹⁸²⁹ *Cumhuriyet*, "Nato Komutanı Lemnitzer Dün Ankaraya Geldi", (29 Ocak 1964), 1.; *Ulus*, "NATO Başkomutanı", (29 Ocak 1964), 7.

¹⁸³⁰ *Ulus*, "Başbakan İnönü Amerikan Büyükelçisi İle Görüştü: NATO Başkomutanı Dün Ankara'ya Geldi", (29 Ocak 1964), 1.; *Milliyet*, "Kıbrıs'la İlgili Gelişmeler Kritik Safhada: Londra Konferansından Çekilme İhtimali Belirdi", (29 Ocak 1964), 1.

¹⁸³¹ *Milliyet*, "Londra Konferansından Çekilme İhtimali Belirdi", (29 Ocak 1964), 7.

¹⁸³² *Cumhuriyet*, "Nato Komutanı", (29 Ocak 1964), 7.

¹⁸³³ *Cumhuriyet*, "Hükümet Dün Amerikanın Kıbrıs'a Asker Göndermesi İşini Görüştü", (30 Ocak 1964), 1.

Kemal Satır da katılmıştır. Burada ABD'nin Kıbrıs'a asker göndermesi isteği görüşülmüş olup toplantı çıkışında bir açıklama yapan Kemal Satır, ABD'nin bu teklifini olumlu karşıladıklarını belirterek adada müttefik kuvvetler bulunması isteğinin Türkiye'den geldiğini söylemiştir.¹⁸³⁴ Her ne kadar baştan beri Türkiye bir dış desteğe ihtiyaç duymuş olsa da bu tip teklifleri hemen kabul etmiş görünmesi doğru değildir. 31 Ocak 1964'te Başbakanlıkta İsmet İnönü, Satır ve Ankara Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural ile yaptığı toplantıda son gelişmeler değerlendirilmiştir.¹⁸³⁵ Bu toplantı esnasında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Amerikan Büyükelçisi Reymond A. Hare ve Belçika Büyükelçisi Robert Fernaux ile görüşmüştür.¹⁸³⁶ Görüşmelerin ardından aynı tarihli Ulus gazetesi haricinde ismi geçmeyen Fransa Büyükelçisi Bernard Hardion ve Fernaux yaptıkları açıklamada konu hakkında bilgi aldıklarını söylemelerine rağmen Belçika'nın adada bir NATO kuvveti fikrine sıcak baktığı anlaşılmıştır.¹⁸³⁷ Aynı günün akşamı adada bulunacak olan kuvvetler hakkında Amerika ve İngiliz tekliflerini değerlendiren Bakanlar Kurulu toplantısından sonra¹⁸³⁸ İnönü, Kemal Satır, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Fuat Bayramoğlu görüşmelere devam etmiştir.¹⁸³⁹ 1 Şubat 1964 tarihinde ise ABD Büyükelçisi Reymond A. Hare ve İngiltere Büyükelçisi Sir Dennis Allen Satır ile görüşmüştür.¹⁸⁴⁰ Bu görüşmenin kayda alınan zaptına baktığımızda Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, tekliflerinin şartlı olarak kabul edildiğini bildirerek kararın tercüme edilmiş halini hem ABD hem de İngiltere büyükelçilerine vermiştir. Metni okuyan Hare buradan şartlı değil tamamen kabul anlamının çıktığını söylemesi üzerine Kemal Satır, böyle olmakla birlikte ayrıntılar bulunduğunu ifade etmiştir. Buna göre adaya asker gönderecek devletlerin direktif verme usulünün tespiti, adaya bir an evvel asker sevki ve arabulucunun kim olacağı konusunda anlaşmaya varılmalıdır. Bu görüşmede hazır bulunan Fuat Bayramoğlu araya girerek arabulucu konusunda bir fikir

¹⁸³⁴ *Cumhuriyet*, "Hükümet", (30 Ocak 1964), 1.

¹⁸³⁵ *Ulus*, "Kıbrıs Olaylarının İnkısaflı İle İlgili Toplantı Yapıldı: Başbakan C. Sunay ve Tural'la Görüştü: İnönü "Neticeye Varılmadı" Dedi", (31 Ocak 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü "NATO Kuvvetinin Nasıl Teşkil Edileceği Müzakere Konusudur" Dedi", (31 Ocak 1964), 1.; *Milliyet*, "İnönü, "Ümitli Gelişmeler Var" Dedi", (31 Ocak 1964), 1.

¹⁸³⁶ *Milliyet*, "İnönü, "Ümitli Gelişmeler Var" Dedi", (31 Ocak 1964), 1.

¹⁸³⁷ *Ulus*, "Başbakan C. Sunay ve Tural'la Görüştü", (31 Ocak 1964), 7.

¹⁸³⁸ *Milliyet*, "Son Dakika: Amerikan Teklifini Kabul Ettik", (1 Şubat 1964), 1.

¹⁸³⁹ *Milliyet*, "Amerikan Teklifini Kabul Ettik", (1 Şubat 1964), 7.

¹⁸⁴⁰ *Milliyet*, "Son Dakika: Amerikan Teklifini Kabul Ettik", (1 Şubat 1964), 1.; *Milliyet*, "Amerikan Teklifini Kabul Ettik", (1 Şubat 1964), 7.

birliği olup olmadığını büyükelçilere sorması üzerine hem Hare hem de Allen net bir isim olmamakla birlikte yüksek dereceli birinin atanacağını söylemiştir. Tekrar söz alan Satır, tekrar adaya çıkacak kuvvetler konusuna vurgu yapınca Sir Dennis Allen de zaten İngiltere'nin adada birlikleri olduğunu hatırlatarak gelecek kuvvetin kendilerine de faydalı olacağını söylemiştir. Ancak bu konu hakkında kesin bir tarih belirtilmemiştir. Reymond A. Hare ise bu kuvvetlerin siyasi anlaşmaların sağlanması halinde adaya çıkmasının mümkün olacağını bildirmiştir. Bu konuşmaların ardından hem Allen hem de Hare kendilerine verilen metni bir an önce hükümetlerine göndereceklerini ifade ederek Türkiye'nin adaya karşı hızlı karar almalarından dolayı kendilerini tebrik etmiştir. Başbakan yardımcısı Kemal Satır da Türklerin isteklerinden fedakârlık yaparak kuvvet çıkarma kararı aldıklarını hatırlatarak sürenin hızlandırılmasını her iki büyükelçiden de istemiştir. Bunun üzerine hem Allen hem de Hare hızlandırma işi için çalışacaklarını söyleyerek toplantıyı bitirmişlerdir.¹⁸⁴¹ Bu konuşmalara baktığımızda İngiltere ve ABD'nin belirli prosedürlere takılı kaldığı görülürken Türkiye'nin de dış güçlere olan bağımlılığının arttığı gözlenmiştir.

Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, büyükelçilerle yaptığı toplantı sonunda gazetecilere bilgi vererek adada güvenliği 10 bin kişinin sağlayacağını söylemiştir.¹⁸⁴² Ayrıca Londra Konferansı'nın da bittiğini belirten Kemal Satır, arabulucunun kim olacağını henüz belli olmadığını ifade etmiştir.¹⁸⁴³ Satır, Londra'dan olumlu bir sonuç alındığının altını çizerek adada bir uluslararası kuvvetin oluşturulduğunu iddia edip burada cemaatler arası ayrılık güdülmediğini savunmuştur.¹⁸⁴⁴ 3 Şubat 1964 tarihinde ise Kıbrıs ile ilgili son gelişmeler üzerine parti liderleri Başbakanlığa çağırıldığında CHP'yi Başbakan Yardımcısı sıfatıyla Kemal Satır temsil etmiştir¹⁸⁴⁵.

¹⁸⁴¹ CCGA,04005460, 1, 281111.

¹⁸⁴² *Ulus*, "Satır: Ada'da Emniyeti 10 Bin Kişi Koruyacak", (2 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, "Satır: Ada'da Emniyeti 10 Bin Kişi Koruyacak", (2 Şubat 1964), 1.

¹⁸⁴³ *Ulus*, "Satır", (2 Şubat 1964), 7.

¹⁸⁴⁴ *Ulus*, "Başbakan Yardımcısı Dr. Satır, Dün Senatoda Londra Konferansı ve Kıbrıs Meseleleri Üzerine Bir Konuşma Yaptı: Kıbrıs'ta Can ve Mal Emniyeti Sağlanacaktır", (3 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, "Kıbrıs'ta Can ve Mal Emniyeti Sağlanacaktır", (3 Şubat 1964), 7.; *Milliyet*, "Küçük'ün Konuşması", (3 Şubat 1964), 7.

¹⁸⁴⁵ *Ulus*, "EOKA Ada'da Bir Tugay Kuracağını İlan Etti: NATO Birliğinin Kıbrıs'a Çıkmasını Rumlar İstemiyor", (4 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, "NATO Birliğinin", (4 Şubat 1964), 7.

Gazetelerde Makarios'un tedirgin bir biçimde yaptığı iddia edilse de tam olarak açıklanmayan bildirisinden bahsedilmiştir. Bundan sonra 4 Şubat 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlığında Bakanlar Kurulu adına yetkili olan Kıbrıs Komitesi toplanarak gelişmeleri gözden geçirmiştir. Buradan çıkan sonuca göre Kıbrıs'a çıkacak kuvvetlerde sıkıntı olmayıp hem Türk hem de Rum tarafının demokratik çerçevede haklarının korunacağı bir düzen kurulacağı düşüncesi doğmuştur.¹⁸⁴⁶ 5 Şubat 1964'te TBMM'de Konya Milletvekili İrfan Baran Kıbrıs ile ilgili genel görüşme açılması için soru önergesi vermiştir.¹⁸⁴⁷ Bunun üzerine konuşan Kemal Satır, bu soru önergesinin Türk milletinin Kıbrıs'la ne kadar ilgili olduğunu göstermekle birlikte görüşmeler kritik bir aşamada bulunmasından dolayı genel görüşmenin uygun olmadığını iddia etmiştir. Satır'a göre Kıbrıs ile ilgili herhangi bir vazgeçmenin söz konusu olmayıp Türkiye'nin ABD ve İngiltere'nin teklifini kabul etmesi üzerine Makarios'un endişeli açıklamalarının olması hükümet tarafından doğru yolda olduğunun göstergesi kabul edilerek bu konuda tek vücut halinde hareket edilmesinde fayda vardır.¹⁸⁴⁸ Kemal Satır'ın konuşmasına ve olayların durumuna bakıldığında genel görüşme için erken olduğu anlaşılmıştır. Aynı gün toplanan Bakanlar Kurulu çıkışında konuşan Satır, kendilerinin hâlâ ABD ve İngiltere'nin tekliflerinden yana olduklarını bildirmiştir.¹⁸⁴⁹

Kıbrıs'a çıkması muhtemel olan uluslararası kuvvet konusunun içinden çıkılmaz bir hale geldiği günlerde 8 Şubat 1964 tarihinde Amerikalı Lawrence Shaw Moore Nihat Erim ile görüşerek ABD'nin Türkiye'nin adaya asker çıkarmasına karışmayacağını söylemiştir.¹⁸⁵⁰ Ancak aynı gün hem ABD hem de İngiltere'nin Kıbrıs hakkındaki yeni teklifleri Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda görüşülmüştür.¹⁸⁵¹ Bu yeni teklife

---

¹⁸⁴⁶ *Ulus*, "Makarios Cevap Verdi, Fakat Açıklanmıyor: Dışişleri Bakanı Erkin, Kıbrıs Konusunda Fazla Bekleyemeyiz, Dedi", (5 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, "Dışişleri Bakanı Erkin", (5 Şubat 1964), 7.

¹⁸⁴⁷ *Ulus*, "Satır, 'Kıbrıs Konusunda Müspet Yoldayız' Dedi", (6 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, "Satır, 'Kıbrıs Konusunda Müspet Yoldayız' Dedi", (6 Şubat 1964), 7.

¹⁸⁴⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 26. Cilt, 48. Birleşim, (5 Şubat 1964), 337-338.

¹⁸⁴⁹ *Ulus*, "Erkin, Adaya Müdahale Hakkından Vaz Geçmiş Değiliz, Dedi", (6 Şubat 1964), 7.; *Cumhuriyet*, "Bakanlar Kurulu, Kıbrıs Konusunu ve Makarios'un Cevabını İnceledi", (6 Şubat 1964), s.7.; *Ulus*, "Erkin, Adaya Müdahale Hakkından Vaz Geçmiş Değiliz, Dedi", (6 Şubat 1964), 1.

¹⁸⁵⁰ Erim, *Günlükler II*, 760.

¹⁸⁵¹ *Ulus*, "Bakanlar Kurulu Yeni Teklifleri Görüştü", (9 Şubat 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Hükümet Yeni Plân İle Kruçef'in Mesajlarını Dün Görüştü", (9 Şubat 1964), 1.

göre Kıbrıs'a çıkacak kuvvet sadece BM Güvenlik Konseyi ile NATO arasındaki ilişkiyi sağlamak üzere orada bulunacağı anlaşılmıştır. Toplantı çıkışında konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bunun bir görüş alışverişi olduğunu belirterek her ne olursa olsun adadaki Türk varlığının korunacağını savunmuştur.¹⁸⁵² Son gelişmelere baktığımızda Kemal Satır'ın hâlâ iyimserliğini koruduğu görülmüştür. 10 Şubat 1964'te Mooreun kendisiyle bir kez daha görüşmek istediğini Kemal Satır'a bildiren Nihat Erim, Satır'ın birlikte İnönü'ye gitmelerini teklif edince bunun doğru olmayacağını söylemiştir. Bunun üzerine kendisini çağıran İnönü'ye Erim, ABD'nin Türkiye'nin adaya bir çıkarma yapmasına ses çıkarmayacaklarını bir kez daha söylemiştir. Görüşmenin ardından iki gün sonra İnönü Başbakan Yardımcısı Kemal Satır aracılığı ile ilettiği mesajda Erim'in Moore ile bir kez daha görüşmesini isteyerek Mooreun söylediklerinin sadece kendi düşüncesi olup olmadığını anlamasını istemiştir.¹⁸⁵³

Yaşanan bu gelişmelerin ardından 13 Şubat 1964 tarihinde TBMM'de hükümetin Kıbrıs konusunda kesin tavrı hakkında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır bir demeç vermiştir.¹⁸⁵⁴ Kemal Satır, adada çift cemaatle yönetilen bir cumhuriyet olmasına rağmen son olaylar üzerine 3 ve 12 Ocak'ta Dr. Fazıl Küçük, 29 Ocak'ta ise Küçük adına Londra'dan Rauf Denктаş BM'ye protesto telgrafı çektiğini ifade etmiştir. Bu protesto telgraflarına BM Genel Sekreteri adına Özel Kalem Müdür Yardımcısı Mr. Benet'in cevap verdiğini belirten Satır, cevapta bu konu hakkında BM kuralları gereği BM'ye üye olan bir temsilcinin bildiri yapması gerektiğini ifade ettiğini söylemiştir. Zaten hükümetin bu konuda gerekli bilgilendirmeyi yaptığını savunan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, olayların hâlâ gelişmede olduğunu iddia etmiştir.¹⁸⁵⁵ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda hâlâ ciddi önlemlerden bahsetmediği görülmüştür.

¹⁸⁵² *Ulus*, "Bakanlar Kurulu Yeni Teklifleri Görüştü", (9 Şubat 1964), 7.; *Cumhuriyet*, "Hükümet", (9 Şubat 1964), 7.

¹⁸⁵³ Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm*, 242-243.

¹⁸⁵⁴ *Ulus*, "Kıbrıs'ta Kanlı Olaylar Yenilendi. 16 Saat Süren Çarpışma Sonunda Ateş-kes Temin Edilebildi: Limasol'daki Çatışmada 10 Türk Şehit Oldu", (14 Şubat 1964), 1.; *Ulus*, "Limasol'daki Çatışmada 10 Türk Şehit Oldu", (14 Şubat 1964), 7.; *Cumhuriyet*, "Erim, Rumların Birleşmiş Milletlere Başvurularını Devlet Hukukuna Aykırı Buluyor", (14 Şubat 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Erim", (14 Şubat 1964), 1.

¹⁸⁵⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 26. Cilt, 54. Birleşim, (13 Şubat 1964), 602-603.

Kıbrıs meselesini 14 Şubat 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ile görüşmüştür.¹⁸⁵⁶ Aynı tarihte Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da İkinci Ordu ve Ankara Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Cemal Tural ile görüşerek¹⁸⁵⁷ bir çözüm yolu aramışlardır. Ancak 15 Şubat 1964'te adadaki Rumlar terörlerine devam ederken Yunanistan da Makarios'un Zürih ve Londra Antlaşmalarını feshetmesini desteklemesi üzerine Türkiye müdahale hakkını kullanmayı düşünmüştür.¹⁸⁵⁸ Aynı tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberinde ise ABD Dışişleri Bakanlığı müsteşarı George Ball, Makarios'u bu fikrinden vazgeçiremediği anlaşılmıştır.¹⁸⁵⁹ İsmet İnönü-Ball görüşmesinden sonra İnönü'nün başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna Kemal Satır da katılmışsa da hiçbir açıklama yapmamıştır.¹⁸⁶⁰ Yunanistan ve Makarios'un bu cüretkâr adımlarından sonra uluslararası arenada daha güçlü olunması gerektiğini düşünen BM Güvenlik Konseyi Delegesi ve Washington Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu'nun isteği üzerine 22 Şubat 1964 tarihinde Erim'i arayan Satır, bu delegasyona katılıp katılamayacağını sorduğunda Nihat Erim olumlu yanıt vermiştir.¹⁸⁶¹

27 Şubat 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili atılması gereken adımları attığını savunarak Makarios'un EOKA'cılarını kışkırtarak ENOSİS'i gerçekleştiremeyeceğini söylemiştir.¹⁸⁶² Kemal Satır her ne kadar iyimser konuşsa da Milliyet gazetesinin 29 Şubat 1964 tarihli haberinde BM'nin Türkiye lehine karar vermeyeceği anlaşılmıştır. İngiltere'nin adadan çekilmesi halinde Türkiye'nin neler yapacağı hakkında Başbakan İsmet İnönü, Satır ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin bir toplantı yaparak görüşmüşlerdir. Bu toplantı sonrasında açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, BM'den bir şey beklenmediğini, anlaşmalardaki hükümlerin yoruma açık olmamasından dolayı Rum tarafına yarar bir kararın Türk tarafınca kabul edilmeyeceğini ve bu nedenle de Makarios'un polislerinin Türk mahallerinde arama yetkisinin bulunmadığını

¹⁸⁵⁶ *Ulus*, "Başbakan Sunay İle Görüştü", (15 Şubat 1964), 1.

¹⁸⁵⁷ *Ulus*, "Başbakan Sunay İle Görüştü", (15 Şubat 1964), 7.

¹⁸⁵⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl, 940.

¹⁸⁵⁹ *Cumhuriyet*, "Amerikan Temsilcisi Makarios'un Cevabını İnönü'ye Anlattıktan Sonra: Asker Yüklü Harb Filomuz İskenderun'dan Hareket Etti", (15 Şubat 1964), 1.

¹⁸⁶⁰ *Cumhuriyet*, "Amerikan Temsilcisi", (15 Şubat 1964), 7.

¹⁸⁶¹ Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm*, 244.; Erim, *Günlükler II*, 761.

¹⁸⁶² *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 19. Cilt, 47. Birleşim, (27 Şubat 1964), 107-108.

belirtmiştir.¹⁸⁶³ Kemal Satır'ın Kıbrıs hakkındaki bu sert söyleminden sonra Akşam gazetesinin 6 Mart 1964 tarihli haberinde Kıbrıs için bir arabulucu arandığı duyurulmuştur.¹⁸⁶⁴ Bu duyurunun ardından 7 Mart 1964'te bir basın toplantısı yapan Satır, Kıbrıs meselesi için atanacak arabulucunun Türkler aleyhine karar vermesi halinde hükümet olarak bu kararı tanımayacaklarını ifade etmiştir.¹⁸⁶⁵ Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a göre atanacak arabulucu Türkiye-İngiltere-Yunanistan'ın kabulüyle kurulacak olan *Uluslararası Barışı Koruma Kuvveti* ile beraber çalışarak Türkiye aleyhinde bir karar alınmayacaktır.¹⁸⁶⁶ Gazetelerin manşetlerine ve Kemal Satır'ın söylemlerine baktığımız zaman, iyimserliğin devam ettiği anlaşılmıştır. Bu arada 10 Mart 1964'te Washington'daki Kıbrıs görüşmelerini bitiren Nihat Erim bu görüşmeler hakkında Satır'a bilgi vermiştir.¹⁸⁶⁷ Ancak her iki kaynakta da bu bilgilendirme görüşmesinin ayrıntılarına ulaşılammıştır.

Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın nezdinde Türkiye Kıbrıs meselesinin diplomasi yoluyla halledilmesini istese de Akşam gazetesinin 13 Mart 1964 tarihli haberine göre adadaki Rumlar 10 Türk köyüne saldırmıştır.¹⁸⁶⁸ Yaşanan bu gelişmeler karşısında aynı tarihte toplanan Bakanlar Kurulundan sonra İnönü ve Kemal Satır, baş başa görüşmüşse de herhangi bir açıklama yapılmamasına rağmen Türkiye'nin adaya kuvvet gönderme kararı aldığı anlaşılmıştır.¹⁸⁶⁹ Hükümet aldığı bu karar sonrasında 16 Mart 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü başkanlığında yapılan toplantıya Satır da katılmışsa da bu toplantıda

¹⁸⁶³ M. Ali Kışlalı -Özdemir Kalpakçıoğlu, "İngilizler Çekilirse Müdahale Edeceğiz", *Milliyet*, (29 Şubat 1964), 1,7.

¹⁸⁶⁴ *Akşam*, "Bir Arabulucu Aranıyor: U-Thant Kıbrıs'a Barış Gücü Sevki İçin Beş Devletten Asker İstedi. Arabulucu İçin Bir Çok İsimler Var: Türk Cemaat Binasında Bomba Patladı", (6 Mart 1964), 1.; *Akşam*, "Türk Cemaat Binasında Bomba Patladı", (6 Mart 1964), 7.

¹⁸⁶⁵ *Cumhuriyet*, "Partiler ve Reform Kanunları Meclisten Çıkmazsa CHP Hükümetten Çekilecek", (8 Mart 1964), 1.; *Milliyet*, "Satır, "Konsey İsteğimize Uydu", (8 Mart 1964), 1.

¹⁸⁶⁶ *Cumhuriyet*, "Kemal Satır,", (8 Mart 1964)), 7.; *Milliyet*, "Satır, "Konsey İsteğimize Uydu", (8 Mart 1964), 7.

¹⁸⁶⁷ Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm*, 258.; Erim, *Günlükler II*, 764.

¹⁸⁶⁸ *Akşam*, "Türk Notasına Cevap Veren İngiltere ve Birleşik Amerika Hükümetleri Türkiye'den Birkaç Gün Daha Mühlet İstediler: Rum Çeteciler Yeniden On Türk Köyüne Saldırdı", (13 Mart 1964), 1.; *Akşam*, "Rum Çeteciler Yeniden On Türk Köyüne Saldırdı", (13 Mart 1964), 7.

¹⁸⁶⁹ *Akşam*, "Dün Geceki Toplantı", *Cumhuriyet*, 14 Mart 1964, s.7.; "Genel Sekreter U-Thant'a Gönderilen Mesajda, Hükümetimizin Şartlarımızın Kabul Edilmemesine Bağlanan Kararı Açıkladı: Kıbrıs'a Kuvvet Gönderiyoruz", (14 Mart 1964), 1.; *Akşam*, "Kıbrıs'a Kuvvet Gönderiyoruz", (14 Mart 1964), 7.

alınan kararlara ulaşılammıştır.¹⁸⁷⁰ AKİS dergisinin 21 Mart 1964 tarihli yazısında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın hükümetin Kıbrıs politikasını incelemek üzere kurulan *Meclis İnceleme Komisyonu* için olumlu oy kullandığını açıklaması¹⁸⁷¹ kendisine ve hükümete güvendiğinin bir kanıtıdır. Türkiye'nin aldığı bu sert kararlardan rahatsız olan ABD Büyükelçiliğinden Mr. Dillion 8 Mart 1964 tarihinde Atina dönüşünde Nihat Erim'le görüşerek Yunan Başbakanı'nın Makarios'a baskı yapabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Erim, her ne yapılacaksa bir an önce yapılması gerektiğini yoksa Amerikan dostu İnönü Hükümeti'nin düşeceğini söylemiştir. Bu konuşmanın ardından Erim Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a giderek konuşmayı İnönü'ye aktarmasını istemiştir.¹⁸⁷² Nihat Erim'in söylemlerine hem Kemal Satır'ın hem de İnönü'nün hiç tepki vermemesi dikkat çekmiştir.

TBMM'de Kıbrıs hakkında genel görüşme isteği had safhaya ulaştığında 16 Nisan 1964 tarihinde Kıbrıs hakkında¹⁸⁷³ İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay ve Ordu Milletvekili Sadi Pehlivanoglu hem bu meselenin gidişatı hem de Türk-Yunan ilişkileri hakkında genel görüşme açılmasını istemişlerdir. Bunun üzerine konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bu isteği memnuniyetle karşıladıklarını söyledikten sonra arabulucunun gelmesinin yakın olduğunu bildirerek genel görüşmeyi o zaman açmayı teklif etmiştir. Bunun üzerine önerge sahiplerinden İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray kürsüye gelerek önergeyi geri aldığını söylemiştir.¹⁸⁷⁴ Ancak TBMM'deki baskılara dayanamayan Nihat Erim 25 Nisan 1964'te Kemal Satır'ı arayarak genel görüşme isteyeceğini ifade etmiştir.¹⁸⁷⁵ Bu görüşmeden üç gün sonra on günlük tatilde olan TBMM'nin 28 Nisan 1964 tarihinde çalışmaya başlamasından sonra aynı sabah meclis başkanı Fuat Sirmen ile görüşerek meclis gündemi konuşulduğu sırada Satır da hazır bulunmuştur.¹⁸⁷⁶

¹⁸⁷⁰ *Ulus*, "B. Millet Meclisi'nde Bugün Kıbrıs Konusu Görüşülecek: İstanbul'da Muhteşem Miting Dün Yapıldı", (16 Mart 1964), 1.; *Ulus*, "İstanbul'da Muhteşem Miting", (16 Mart 1964), 7.

¹⁸⁷¹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Hükümet: Çetin Günlere Doğru", (21 Mart 1964), 12.

¹⁸⁷² Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm*, 268-269.; Erim, *Günlükler II*, 767.

¹⁸⁷³ *Ulus*, "Vergi, Şehirliden, Zenginden Alınıp Köylü İçin Harcanacak", (17 Nisan 1964), 1.; *Ulus*, "Vergi, Şehirliden, Zenginden Alınıp Köylü İçin Harcanacak", (17 Nisan 1964), 7.

¹⁸⁷⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 29. Cilt, 92. Birleşim, (16 Nisan 1964), 662-663.

¹⁸⁷⁵ Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm*, 270.

¹⁸⁷⁶ *Cumhuriyet*, "On Günlük Tatilden Sonra: Meclis Bugün Çalışmalarına Başlıyor", (28 Nisan 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü Meclis Başkanı İle NATO Başdelegemizi Kabul Etti", (28 Nisan 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Meclis", (28 Nisan 1964), 7. :

29 Nisan 1964'te Kocaeli Milletvekili Nihat Erim hem Kıbrıs meselesi hem de dünden bugüne Türk-Yunan ilişkileri hakkında bir genel görüşme açılmasını isteyen önergesini TBMM'ye vermiştir. Önergenin mecliste okunmasının ardından hükümet adına söz alan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bu konu hakkında on gün önce de bir önerge verildiğini ifade edip meclis işleyişini de hatırlatarak genel görüşmenin 2 Mayıs 1964'te yapılmasının uygun olacağını söylemiştir.¹⁸⁷⁷ On gün önceki önergenin sahipleri ve siyasi partilerin sözcülerinin konuşmalarından sonra genel görüşmenin 5 Mayıs 1964 tarihinde olmasına karar verilmiştir.¹⁸⁷⁸

Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın genel görüşmeyi erteleme isteği AKİS dergisinin 24 Nisan 1964 tarihli nüshasına bakıldığında anlaşılabilir. arabulucu Tuomioja'nın Türkiye'ye geldiği görülmüştür.¹⁸⁷⁹ Ulus gazetesi muhabirlerinden Aydın Nisari'nin bildirdiğine göre İsmet İnönü Kemal Satır ile birlikte ailesini de yanına alarak Kızılcahamam'a dinlenmeye çekildiğinde dahi Kıbrıs meselesi ile ilgilenmişse de¹⁸⁸⁰ net bir görüş bildirilmemiştir. 28 Nisan 1964 tarihinde Ankara'ya gelen NATO Genel Sekreteri Dirk Stikker saat 10.30'da Satır ile görüşmüştür.¹⁸⁸¹ Stikker'in İnönü ile olan görüşmesinde de Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da hazır bulunmuştur.¹⁸⁸² 30 Nisan 1964 tarihinde ise Dirk Stikker Ankara'dan ayrılırken Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada Stikker'i Kemal Satır'ın uğurladığı bildirilmiştir.¹⁸⁸³ Bu arada genel görüşmeye üç gün kala Satır'ın da içinde bulunduğu süreç Cumhuriyet gazetesinin 2 Mayıs 1964 tarihli haberinde ele alınmasına rağmen¹⁸⁸⁴ genel görüşmede Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşmamasına bir anlam verilememiştir.

¹⁸⁷⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 30. Cilt, 95. Birleşim, (29 Nisan 1964), 75-76.

¹⁸⁷⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 30. Cilt, 95. Birleşim, (29 Nisan 1964), 81.

¹⁸⁷⁹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Kıbrıs: Dikensiz Gül", (24 Nisan 1964), 8.

¹⁸⁸⁰ Aydın Nisari, "İnönü ve Bakanlar Kızılcahamam'a Gitti: İnönü Dinlenirken Bile Kıbrıs'ı Düşünüyordu", *Ulus*, (27 Nisan 1964), 1,7.

¹⁸⁸¹ *Ulus*, "NATO Genel Sekreteri Ankara'ya Geldi", (28 Nisan 1964), 1.; *Ulus*, "NATO Genel Sekreteri", (28 Nisan 1964), 7.

¹⁸⁸² *Ulus*, "Stikker: Yararlı Olmaya Çalışacağım: Başbakan İnönü Dün NATO Sekreteri İle Görüştü", (29 Nisan 1964), 1.; "Ulus, Başbakan İnönü", (29 Nisan 1964), 7.

¹⁸⁸³ *Cumhuriyet*, "NATO'nun İlgisizliğine Değinen İnönü Genel Sekretere Sordu: "Nereye Gidiyoruz?" : Stikker, "Kıbrıs Bütün NATO'yu İlgilendirir Hâle Gelmiştir" Dedi", (30 Nisan 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Stikker Dün Gitti", (30 Nisan 1964), 7.; *Ulus*, "Kıbrıs NATO Meselesidir", (30 Nisan 1964), 1.; *Ulus*, "Kıbrıs NATO Meselesidir", (30 Nisan 1964), 7.

¹⁸⁸⁴ *Cumhuriyet*, "Haftanın Olayı: Genel Görüşme", (2 Mayıs 1964), 5.

1964'ün Mayıs ayına gelindiğinde ise Kıbrıs meselesi sadece siyasi arenada değil halk nezdinde de tepkilerin ortaya konduğu bir konu haline almıştır. Batı'nın ikili oynadığını gören Kore gazileri BM madalyalarını iade etmişlerdir. Bunun üzerine MTTB Kore gazilerine altın madalyalar vermeyi kararlaştırarak bir kampanya düzenlemiştir. Açılan kampanyaya büyük yardımda bulunan Zeki Müren'i Başbakan Yardımcı Kemal Satır'ın makamında kabul etmesi¹⁸⁸⁵ hükümetin de bunu desteklediğinin bir göstergesidir. Yaşanan bu olayların ardından 11 Mayıs 1964 tarihinde CHP Eskişehir İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır, Kıbrısta yaşananlara dikkat çekmiştir.¹⁸⁸⁶ Satır, bu konuda toprak ilhakından yana olmadıklarını belirtmekle birlikte gerekirse Kıbrıs'ı 6 saat içinde işgal edebilecek kuvvette olduklarını söylemesi¹⁸⁸⁷ bu zamana kadar yaptığı konuşmalara tezat oluşturmıştır. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır bu çıkışından sonra 14 Mayıs 1964 tasrihinde Sovyet Rusya Ankara Büyükelçisi Nikita Rijov ile görüşmüşse de bu konu hakkında bir açıklama yapılmamıştır.¹⁸⁸⁸ Kemal Satır'ın bu çıkışı hakkında Başbakan İsmet İnönü'nün görüşleri merak edilmiştir. 15 Mayıs 1964'te Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yaptığı yürüyüş esnasında gazetecilerle sohbet eden İnönü Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşması hakkındaki soruyu cevapsız bırakması¹⁸⁸⁹ bu görüşe katılmadığının göstermiştir. Ancak 27 Mayıs 1964'te Erzurum'da konuşan Satır, Kıbrıs konusunda Eskişehir'in aksine barıştan yana olduklarını ifade etmesi¹⁸⁹⁰ bu konu hakkında eski düşüncelerine döndüğünün ispatıdır.

Bu arada Kıbrıs'ta 16 Türk'ün daha Rumlar tarafından kaçırılmasından sonra 21 Mayıs 1964 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında yapılan toplantıya Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmıştır.¹⁸⁹¹ Ancak toplantı çıkışında hiçbir açıklama yapmamıştır.¹⁸⁹² Fakat

¹⁸⁸⁵ *Ulus*, "Kemal Satır, Zeki Müren'i Kabul Etti", (9 Mayıs 1964), 1.

¹⁸⁸⁶ *Cumhuriyet*, "Satır, "Kıbrıs İçin Cihanla Savaşmaya Hazırız" Dedi", (11 Mayıs 1964), 1.; *Yeni Adana*, "Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Eskişehir C.H.P. ve A.P. Kongresi'nde Konuştu", (11 Mayıs 1964), 1.

¹⁸⁸⁷ *Cumhuriyet*, "Satır,", (11 Mayıs 1964), 7.; *Yeni Adana*, "Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın Konuşması", (11 Mayıs 1964), 6.; *Milliyet*, "Satır, "Kıbrıs'ı 6 Saate İşgal Ederiz" Dedi", (11 Mayıs 1964), 1.

¹⁸⁸⁸ *Milliyet*, "Donanma Birliklerine "Hazırol" Emri Verildi", (15 Mayıs 1964), 1.

¹⁸⁸⁹ *Cumhuriyet*, "İsmet İnönü, "Dünya Zevklerinin Dörtte Üçünü Kaybettik" Dedi", (15 Mayıs 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü", (15 Mayıs 1964), 7.

¹⁸⁹⁰ *Yeni Adana*, "Erzurum'da Kemal Satır: "Vatandaş Aldatmak Bu Memlekete Fayda Değil, Zarar Getirir", (27 Mayıs 1964), 1.

¹⁸⁹¹ *Ulus*, "Gürsel'in Başkanlığında Toplantı Yapıldı", (22 Mayıs 1964), 1

CKMP Genelbaşkan vekili Mehmet Altınsoy yaptığı açıklamada Kemal Satır'ın Kıbrıs konusunda bütün partilerin hükümetle hemfikir olduğunu söylediğini iddia ederek hükümete güvenilmeyeceğini belirtmiştir.¹⁸⁹³ Dolayısıyla muhalefet hükümete güvenmemektedir.

1964'ün Haziran ayına gelindiğinde uluslararası kuruluşlardan istediğı desteğı bulamayan Türkiye tekrar tek taraflı müdahaleyi düşünmeye başlamıştır.¹⁸⁹⁴ Bu nedenle 1 Haziran 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü, Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Dışışleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay adaya çıkarma işini görüşmüştür.¹⁸⁹⁵ Bu toplantıda Makarios'un hiçbir hukuk kuralını dinlemeyerek silah satın alması ve 25 bin kişiyi silahlaltına alması görüşülmüştür. Toplantı çıkışında Kemal Satır, 15 Temmuz 1964'te Paris'te yapılacak olan NATO Savunma Bakanları toplantısı ile ilgili olarak askeri yardımların görüşüldüğünü söylemiştir. Bu toplantının ardından Satır, İlhami Sancar ve Feridun Cemal Erkin'in katılımıyla İnönü'nün evinde de bir toplantı yapılmıştır.¹⁸⁹⁶ Ancak bu toplantının ayrıntılarına ulaşamamıştır.

5 Haziran 1964 tarihine gelindiğinde ise Türkiye'nin adaya tek taraflı müdahaleyi ciddi anlamda düşündüğünü gören ABD Başkanı Lyndon B. Johnson Türkiye'yi bu kararından vazgeçirmek için bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Türkiye'nin tek taraflı müdahalesinin hem Garantörlük Antlaşmasına hem de NATO'ya aykırı olduğunu, BM'nin adadaki şiddeti bitirmeye yönelik çalışmaların sonuna gelmediğini, ABD ile 1947'de imzalanan anlaşmaya göre ABD'nin Türkiye'ye verdiği askeri malzemenin bu harekâta kullanılmasının imkânsız olduğunu ve Kıbrıs meselesinin sadece ikili ilişkiler noktasında çözülemeyeceğini belirtmiştir.¹⁸⁹⁷ Johnson'un bu mektubuna yumuşak ve kararlı bir biçimde 13 Haziran 1964 tarihinde cevap veren Başbakan İsmet İnönü, Türkiye'nin tek taraflı müdahaleyi düşündüğü an ABD'ye haber verildiğini belirtmiştir. BM seçeneğinin ortaya atılması üzerine bunun kabul edildiğı ancak

---

¹⁸⁹² Ulus, "Gürsel'in Başkanlığında", (22 Mayıs 1964), 7.

¹⁸⁹³ Cumhuriyet, "C.K.M.P. Hükümete İtimat Etmiyor", (25 Mayıs 1964), 1.; Cumhuriyet, "Dr. Satır,", (25 Mayıs 1964), 7.

¹⁸⁹⁴ Gürün, *Dış İlişkiler*, 408.

¹⁸⁹⁵ İnönü, *Defterler II*, 915.

¹⁸⁹⁶ Milliyet, "Çankaya'da Önemli Toplantı", (2 Haziran 1964), 7.

¹⁸⁹⁷ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 145-149.

BM'nin burada yeterli olmadığını hatırlatmıştır. Uyarıların Türkiye'ye değil Yunanistan'a yapılmasının daha doğru olacağını, Garanti Anlaşması dışında hareket edilmeyeceğini, NATO'ya saygılı olunacağını, herhangi bir Yunan tecavüzü olması halinde Türk-Yunan savaşından bahsedilebileceğini ifade etmiştir. Bir NATO üyesi devletin bir başka NATO üyesi devlete bütün NATO üyesi devletlerin birleşmesi gerektiğini, BM'nin bu davayı kurtaramadığını, Yunanistan'da yaşanan olayların Türkiye ile ilgisinin bulunmadığını ve Türkiye'nin ABD ile her zaman dost olacağını beyan etmiştir.¹⁸⁹⁸ Karşılıklı mektuplardan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde yeniden bir sorgulama dönemi başlamıştır.¹⁸⁹⁹ Bu nedenle de kendini yalnız hisseden Türkiye Sovyet Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır.¹⁹⁰⁰ Kendisi için tehlikeli yakınlaşmayı fark eden ABD de baskıcı tutumundan vazgeçmiştir.¹⁹⁰¹

ABD ile yaşanan bu sürecin ardından bir yurt dışı seyahatine çıkan Başbakan İsmet İnönü 3 Temmuz 1964 tarihinde yurda dönüşünde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır tarafından karşılanmıştır.¹⁹⁰² Bu konu hakkında sadece Batı destekli ilerleyemeyeceğini gören hükümet kendini Türk dostu olarak kabul eden Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han ile 4 Temmuz 1964'te Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Kıbrıs'ın da ele alındığı bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya Kemal Satır da katılmıştır.¹⁹⁰³ Bu toplantıda Pakistan'ın Türkiye'nin yanında yer aldığı anlaşılmıştır.¹⁹⁰⁴ Bu görüşmede alınan kararlar 6 Temmuz 1964 tarihinde resmî bir yazı ile duyurularak Kıbrıs'ta durumun kötüye gittiği ve anlaşmalara uyulması gerektiğinin altı çizilmiştir.¹⁹⁰⁵ Aynı gün Satır ve Nihat Erim bu konu hakkında İnönü'nün mecliste yapacağı konuşmayı

¹⁸⁹⁸ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 150-159.

¹⁸⁹⁹ Haluk Gerger, "Türk Dış Politikası (1946-1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd., (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 2/544.

¹⁹⁰⁰ Karpas, *Türk Siyasi Tarihi*, 172.

¹⁹⁰¹ Nasuh Uslu, "1965-1970 Dönemi Dış Politika", *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara: Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd., (Ankara: Savaş Kitap, 2011), 470.

¹⁹⁰² Uslu, "Kemal Satır, İstanbul'a Gitti", (3 Temmuz 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Başbakan ve Beraberindeki Heyet Mensupları Yurda Döndü: İnönü "Temaşalarımızda Görüşümüze Uygun Bir Zemin Bulduk" Dedi", (3 Temmuz 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü Yurda Döndü", (3 Temmuz 1964), 7.

¹⁹⁰³ Uslu, "Türkiye İle Pakistan Aynı Görüşü Savunuyor", (5 Temmuz 1964), 1.

¹⁹⁰⁴ Uslu, "Türkiye İle Pakistan", (5 Temmuz 1964), 7.

¹⁹⁰⁵ Uslu, "Türkiye- Pakistan Ortak Bildirileri Yayınlandı: B. Milletlerin Çalışmaları Kıbrıs Anayasasına Uymalı", (6 Temmuz 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Türk- Pakistan Ortak Bildirisi", (6 Temmuz 1964), 1.; Uslu, "B. Milletlerin", (6 Temmuz 1964), 7.; *Cumhuriyet*, "Ortak Bildiri", (6 Temmuz 1964), 7.

hazırlamışlardır.¹⁹⁰⁶ Aynı gün İnönü, Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ve Nüvit Yetkin ile görüşerek son gelişmelerin iç politikaya nasıl yansıtacağı konusunda bilgi vermiştir.¹⁹⁰⁷

Türkiye'nin tek başına müttefik aramasından rahatsız olan ABD, Kıbrıs sorununun halledilmesi için eski Dışişleri Bakanlarından Dean Acheson'u görevlendirmiştir. Sorunu inceleyen Acheson, Magosa'nın kuzeyindeki Boğaz ile Kıbrıs'ın kuzey kıyılarındaki Akantu geçidi arasındaki Karpat Yarımadası'nın Türklere verilmesi önerisini getirmiştir. Rum tarafında kalan Türk nüfusun yoğun olduğu bölgelerde *kanton bölge* uygulamasının hayata geçmesi tekliflerini yapmıştır.¹⁹⁰⁸ Acheson'un bu planı daha Türkiye'nin eline geçmeden AKİS dergisinin 17 Temmuz 1964 tarihli haberinde Kıbrıs meselesinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ı çetin günlerin beklediği belirtilmiştir.¹⁹⁰⁹ Cumhuriyet gazetesinden Özer Öztep'in de bildirdiğine göre Kemal Satır, yaptığı açıklamada Makarios'un başından beri anlaşmaları tanımamakta ısrar ettiğini söyleyerek U-Thant'ın Makarios'u protesto etmesi geç de olsa Türk tezinin kabul edildiğinin işareti olduğunu söylemiştir.¹⁹¹⁰ Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde ne kadar Sovyet Rusya ile yakınlaşmaya çalışsa da Batı'dan kopamayacağının göstergesidir. 29 Temmuz 1964 tarihinde Türkiye Atina Büyükelçisi Nedim Veysel İlkin, Başbakan Yardımcısı Kemal Satır tarafından kabul edilerek¹⁹¹¹ Atina'nın Kıbrıs'a bakışı hakkında bilgi alışverişinde bulunulmuştur.¹⁹¹² Acheson'un Kıbrıs planı açıklandıktan sonra 31 Temmuz 1964'te gazetecilere bir demeç veren Kemal Satır, bu planın gayriciddi olduğunu ifade ederek adada herhangi bir mübadeleye karşı olduklarını iddia etmiştir.¹⁹¹³

Kıbrıs meselesi Türkiye'yi sadece siyasi yönden değil ekonomik yönden de etkileyen bir durumdur. Kıbrıs meselesinin ekonomiye yansımaları 2 Ağustos 1964 tarihinde toplanan İstanbul CHP İl Kongresi'nde Başbakan Yardımcısı

¹⁹⁰⁶ Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm*, 341.; Erim, *Günlükler II*, 775.

¹⁹⁰⁷ *Ulus*, "İnönü, Satır ve Yetkin'le Görüştü", (7 Temmuz 1964), 1.

¹⁹⁰⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, 944-945.

¹⁹⁰⁹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Millet: Volga Mahkûmları", (17 Temmuz 1964), 5.

¹⁹¹⁰ Özer Öztep, "Filomuz, Rumların "Kuzey Kıbrısı Denizden Abluka" Tehdidine Karşı Akdenizde Bekliyor", *Cumhuriyet*, (26 Temmuz 1964), 1,7.

¹⁹¹¹ *Cumhuriyet*, "Satır, Atina Büyük Elçimiz İle Görüştü", (29 Temmuz 1964), 1.

¹⁹¹² *Cumhuriyet*, "Satır,", (29 Temmuz 1964), 7.

¹⁹¹³ *Milliyet*, "Satır, Acheson'un Yaptığı Teklif İçin "Gayri Ciddi" Dedi", (1 Ağustos 1964), 7.

Kemal Satır değerlendirmiştir. Kemal Satır'a göre 1962 yılında 52 milyar lira olan milli gelir 1963 yılında 56 milyar liraya çıkmış olup bu durum ekonominin çeşitli dallarında gelişmeler yaşanmasını da sağlamıştır.¹⁹¹⁴ Dış ticaretimizin arttığını söyleyen Satır, 1960 yılında 1 milyar 350 milyon dolarlık bir borç mazisi devralmalarına rağmen dört yıl gibi kısa bir sürede bu borcun biteceğini söyledikten sonra planın başarılı bir biçimde uygulanması sonucunda iktisadi durgunluğun biteceğini ifade etmiştir. Yunanistan'da yaşanan kıtlık ve darlığın Türkiye'de yaşanmadığını iddia etmiştir.¹⁹¹⁵ Kemal Satır'ın bu değerlendirmelerine baktığımızda hem küçük gelişmeleri büyük bir atılım olarak göstermesi hem de hiç ihracattan bahsetmemesi nedeniyle doğru bir değerlendirme yapmadığını göstermiştir.

1964 Ağustos ayının ilk haftasında Kıbrıs'taki Rumlar yeniden terör faaliyetlerine başlamıştır. Bunun üzerine 6 Ağustos 1964 tarihinde Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin çıkarma yapılacağını söylemesinden sonra Başbakan Yardımcısı Kemal Satır hazır olduklarını belirtmiştir. Çıkarmanın tekrar gündeme geldiğini gören ABD Büyükelçisi, Erkin'i makamında ziyaret ederek¹⁹¹⁶ Türk tezi hakkında bilgi almıştır. Bu görüşmeden sonra 35 dakika Başbakan İsmet İnönü ve Kemal Satır ile bir toplantı yapan Erkin çıkarmayı Makarios söylediği için değil hakkımız olduğu için gerçekleştireceklerini iddia etmesinden sonra Satır da her olasılığa hazırlıklı olduklarını savunmuştur.¹⁹¹⁷ Türkiye'nin hazır olduğunun göstergesi olarak 7 Ağustos 1964'te 4 Türk jetinin Kıbrıs semalarında uçmuştur.¹⁹¹⁸ Daha sonra Başbakan İsmet İnönü ve Kemal Satır, Genelkurmay Başkanlığında yapılan toplantıya katılmıştır.¹⁹¹⁹ Bu toplantının ardından ABD Büyükelçisi Satır'ın da bulunduğu Bakanlar Kurulu toplantısını izlemiştir.¹⁹²⁰ Toplantı çıkışında bir açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, uçuşu doğrularken Türkiye'nin Amerikalılara tahammülü kalmadığını belirtmiştir.¹⁹²¹ Kemal Satır'ın açıklamasına baktığımızda ABD'nin bu konuya dâhil olmasının istenmediği anlaşılmıştır. 8

¹⁹¹⁴ *Cumhuriyet*, "Satır, İktisadi Durgunluğun Geçici Olduğunu Söyledi", (3 Ağustos 1964), 1.

¹⁹¹⁵ *Cumhuriyet*, "Satır'ın Yaptığı Konuşma", (3 Ağustos 1964), 7.

¹⁹¹⁶ *Milliyet*, "Satır, 'Her İhtimale Karşı Hazırız' Dedi", (7 Ağustos 1964), 1.

¹⁹¹⁷ *Milliyet*, "Satır, 'Her İhtimale Karşı Hazırız' Dedi", (7 Ağustos 1964), 7.

¹⁹¹⁸ *Milliyet*, "Jetlerimiz Kıbrıs'ta Uçtu", (8 Ağustos 1964), 1.

¹⁹¹⁹ *Cumhuriyet*, "Bakanlar Kurulu", (8 Ağustos 1964), 7.

¹⁹²⁰ *Cumhuriyet*, "Dün Geceki Bakanlar Kurulu Toplantısında Amerika Büyük Elçisi De Hazır Bulundu", (8 Ağustos 1964), 1.

¹⁹²¹ *Milliyet*, "Jetlerimiz Kıbrıs'ta Uçtu", 7.

Ağustos 1964 tarihinde toplanan Bakanlar Kuruluna Satır'ın da katılmasına rağmen herhangi bir açıklama yapmaması¹⁹²² yorum yapmayı güçleştirmiştir. 9 Ağustos 1964'te Genelkurmay Başkanlığında jetlerin Kıbrıs'taki faaliyetlerinin desteklenmesi yönünde karar alındığı toplantıya Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmıştır.¹⁹²³ Bu toplantının ardından 10 Ağustos 1964 tarihinde hem İnönü'nün evinde hem de Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında yapılan toplantıda Kemal Satır da hazır bulunmuştur.¹⁹²⁴ Türkler'in kararlı tutumunu gören Rumların ateşkes istemesinden sonra 11 Ağustos 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu son gelişmeleri incelemiştir¹⁹²⁵. Ancak haftayı değerlendiren AKİS Dergisine göre Rumlar terör hareketlerinden vazgeçmemiştir.¹⁹²⁶ Bunun üzerine bir açıklama yapan Kemal Satır, Makarios'un çetelerinin bir daha harekete geçmesi halinde Türk tarafının misli ile karşılık vereceğini savunmuştur.¹⁹²⁷

Türkiye'yi askeri harekât ile yıldırıamayacağını anlayan Rumlar Kıbrıs'ta iktisadi abluka uygulamaya başlamışlardır. Bunun üzerine 18 Ağustos 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün evinde sabah ve öğlen bir araya gelen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin son durumu görüşmüşlerdir. Görüşmenin sonunda açıklama yapan Kemal Satır, tüm dünyanın ablukayı kaldırmaya çalıştığını iddia etmiştir. Yunan başbakanı Papandreu'nun Türkler'i barbarlıkla suçladığı konuşmasına cevap veren Satır, Kıbrıs konusunda kararlı olduklarını bir kez daha yinelemiştir.¹⁹²⁸ Bu görüşmenin ardından Başbakan Yardımcısı Kemal Satır başkanlığında toplanan MGK toplantısında Kıbrıs'taki son durum gözden geçirilmiştir.¹⁹²⁹ Bu dönemde Sovyet Rusya Devlet Başkanı Podgorny Türkiye'nin içinde bulunduğu açmazı

¹⁹²² *Ulus*, "Bakanlar Kurulu", (9 Ağustos 1964), 1.

¹⁹²³ *Ulus*, "Kıbrıs Harekâtı", Cumhuriyet, 10 Ağustos 1964, s.8.; "Genel Kurmay'da", (10 Ağustos 1964), 1.

¹⁹²⁴ *Yeni Adana*, "İnönü'nün Evinde ve Çankaya'da Birer Toplantı Yapıldı", (10 Ağustos 1964), 1.; *Yeni Adana*, "İnönü'nün Evinde ve Çankaya'da Toplantı Yapıldı", (10 Ağustos 1964), 6.

¹⁹²⁵ *Ulus*, "Bakanlar Kurulu Durumu Görüştü", (12 Ağustos 1964), 1.

¹⁹²⁶ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Millet: Beraberlik Ruhu", (14 Ağustos 1964), 13.

¹⁹²⁷ *Milliyet*, "Erim Bugün Cenevre'ye Gidiyor", (14 Ağustos 1964), 7.

¹⁹²⁸ *Ulus*, "İnönü, Satır ve Erkin'le Görüştü: Satır, Türk Politikası Kesindir Dedi", (18 Ağustos 1964), 1.; *Ulus*, "Satır", (18 Ağustos 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Erkin "Rusların Davranışı Yeni Durum Getiriyor" Dedi", (18 Ağustos 1964), 1.; *Milliyet*, "Ablukanın Kaldırılmasına Çalışılıyor", (18 Ağustos 1964), 7.

¹⁹²⁹ *Cumhuriyet*, "Güvenlik Kurulu Toplandı", (18 Ağustos 1964), 7.; *Milliyet*, "Millî Güvenlik Kurulu Toplandı", (18 Ağustos 1964), 7.

kendi yararına kullanmak için Türkiye'nin NATO'dan ayrılması karşılığında Sovyet Rusya'nın Kıbrıs konusunda Türkiye'yi destekleyeceğini belirtmiştir. Bu teklifin yapıldığı görüşmede hazır bulunan Kemal Satır, İnönü'nün bu teklif karşısında Türkiye'nin Rusya yüzünden NATO'ya girmek zorunda kaldığını hatırlatmıştır. İnönü'nün bu çıkışı üzerine Satır'ın deyişiyle *180 derecelik bir dönüş yapan* Podgorny bu konuda son sözün Türkiye'ye ait olduğunu söyleyerek görüşmeyi bitirmiştir.¹⁹³⁰ 21 Ağustos 1964'te İnönü'nün evinde bir araya gelen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ve Feridun Erkin Kıbrıstaki son durumu görüşerek ablukanın devam ettiği görüşünde birleşmiştir.¹⁹³¹ Milliyet gazetesinin 28 Ağustos 1964 tarihli haberinde ise İnönü'nün evinde Kemal Satır, Erkin ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Kıbrıs ile ilgili olarak 1,5 saat süren bir toplantı yapmışlardır.¹⁹³²

Yaşanan bu gelişmeler üzerine 1 Eylül 1964 tarihinde Ankara Gazeteciler Cemiyeti tarafından düzenlenen basın toplantısında konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Kıbrıs konusunda hâlâ barışçıl yollar arandığını belirterek dış politikada Türkiye ile Doğu ve Batı blokları arasındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirildiğini söylemiştir. Kıbrıs konusunda milletin görüş ve duygularına karşı olan hiçbir karara evet demeyeceklerini, anlaşmalarla Türkiye'ye sağlanan hakları kullanacaklarını iddia eden Kemal Satır, meclislerdeki açık oturum fikrine sıcak baktıklarını ifade etmiştir.¹⁹³³ Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda dış politikada yeni görüşlerin ortaya çıktığı anlaşılmıştır. 3 Eylül 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın da katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında Cenevre'den dönen Nihat Erim'den Kıbrıs ile ilgili son bilgiler alındıktan sonra¹⁹³⁴ CHP Ortak Grubu'nda genel görüşme için izlenecek yol belirlenmeye çalışılmıştır. Burada konuşan Kemal Satır, kendisinin Cumhuriyet Senatosu'nda İnönü'nün de TBMM'de Kıbrıs ve dış politika hakkında konuşacağını ifade etmiştir.¹⁹³⁵ Aynı tarihli Cumhuriyet

¹⁹³⁰ *Cumhuriyet*, "Kemal Satır, "Johnson Mektuplu Günleri Anlatıyor": Sovyet Sefiri NATO'dan Çıkın, Füzeler Türkiye'ye Düşmek Yerine Üzerinden Geçip Gitsin", (25 Haziran 1982), 16.

¹⁹³¹ *Ulus*, "İnönü, Satır ve Erkinle Görüştü", (22 Ağustos 1964), 7.

¹⁹³² *Milliyet*, "Erkin, "Durum Kötü" Dedi", (28 Ağustos 1964), 1.

¹⁹³³ Cenap Çetinel, "Andlaşmalarla Tanınan Haklarımızı Kullanacağız", *Ulus*, (1 Eylül 1964), 1,7.; "*Cumhuriyet*, "Milletin İzzetinefsi Rencide Olmıyacak", (1 Eylül 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır'ın Basın Toplantısı", (1 Eylül 1964), 7.

¹⁹³⁴ *Cumhuriyet*, "Bakanlar Kurulu", (3 Eylül 1964), 7.

¹⁹³⁵ *Ulus*, "CHP Grupları Dün Toplandı", (4 Eylül 1964), 1.; *Ulus*, "CHP Grupları", (4 Eylül 1964), 7.

Senatosu'nda¹⁹³⁶ konuşan Satır, şu an Başbakan İsmet İnönü'nün TBMM'de konuştuğunu belirterek mecliste devam eden bir müzakere varken senatoda da aynı konunun konuşulamayacağını ifade etmesi üzerine senato görüşmeyi erteleme kararı almıştır.¹⁹³⁷ Ertesi gün TBMM'de konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, hükümet olarak genel görüşmeden korkmadıklarını iddia etmiştir.¹⁹³⁸ Bunun üzerine genel görüşmenin 7 Eylül 1964 tarihinde yapılmasına karar verilmiştir.¹⁹³⁹ Ancak 7 Eylül 1964'te Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu genel görüşmede hükümetin izleyeceği yolu belirlemesinin ardından¹⁹⁴⁰ 9 Eylül 1964'te Kıbrıs için genel görüşme başlamıştır. Bu görüşmede Satır, hükümetin Kıbrıs hakkında takip ettiği politika beğenilmiyor ise gensoru ile hükümetin düşürülmesi gerektiğini ancak hükümete zamanların bu meseleye vereceği zararın da göz ardı edilmemesini istemiştir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın açıklamaları meclisi tatmin etmediğinden CKMP Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz gensoru açılmasını isteyen önergesi¹⁹⁴¹ 169'a 198 oyla reddedilmiştir.¹⁹⁴² Kemal Satır'ın konuşmasına baktığımız zaman, Kıbrıs meselesinden çok hükümeti ayakta tutma çabası içinde olduğu görülmüştür.

Yeni Adana gazetesinin 10 Eylül 1964 tarihli haberinde Kıbrıs için arabuluculuk görevini üstlene Tuomioja Helsinki'de vefat ettiği

---

¹⁹³⁶ *Ulus*, "Ankara Dün Kesif Bir Politik Faaliyete Sahne Oldu: C. Senatosu ve Millet Meclisi Bugün Toplanıyor", (3 Eylül 1964), 1.; *Ulus*, "C. Senatosu ve Millet Meclisi", (3 Eylül 1964), 7.; *Cumhuriyet*, "Kıbrısla İlgili Gelişmeler Sebebiyle Ankarada Siyasi Faaliyet Arttı: Senato ve Millet Meclisi Bugün Toplanıyor", (3 Eylül 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Senato ve Meclis Toplanıyor", (3 Eylül 1964), 7.

¹⁹³⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 18. Cilt, 90. Birleşim, (3 Eylül 1964), 572.

¹⁹³⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 32. Cilt, 131. Birleşim, (4 Eylül 1964), 287.

¹⁹³⁹ *Ulus*, "Hükümet de Genel Görüşme Açılması İsteğine Katıldı: Kıbrıs İçin Genel Görüşme Pazartesi Günü", (5 Eylül 1964), 1.; *Ulus*, "Kıbrıs İçin Genel Görüşme", (5 Eylül 1964), 7. *Milliyet*, "Genel Görüşme Pazartesiye", (5 Eylül 1964), 1.; *Milliyet*, "Genel Görüşme Pazartesiye", (5 Eylül 1964), 7.; *Cumhuriyet*, "Mecliste Pazartesi Günü Kıbrıs Politikası İle İlgili Genel Görüşme Başlıyor", (5 Eylül 1964), 1. *Cumhuriyet*, "Meclisin Dünkü Toplantısı", (5 Eylül 1964), 7.

¹⁹⁴⁰ *Milliyet*, "Bakanlar Kurulu Üç Saat Toplandı", (7 Eylül 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Bakanlar Kurulu 4 Saat Süren Bir Toplantı Yaptı", (7 Eylül 1964), 1.

¹⁹⁴¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 32. Cilt, 130. Birleşim, (9 Eylül 1964), 412-414.

¹⁹⁴² *Ulus*, "Millet Meclisi'nde Dün...: Meclis Gensoru Önergesini Reddetti", (10 Eylül 1964), 1.; *Ulus*, "Meclis Gensoru Önergesini Reddetti", (10 Eylül 1964), 7.; *Cumhuriyet*, "Gensoru Önergesi 169'a Karşı 198 Oyla Reddedildi", (10 Eylül 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Gensoru Önergesi Reddedildi", (10 Eylül 1964), 7.; *Milliyet*, "Meclis Dün Kararını Verdi: AP, CKMP ve MP Milletvekillerinin Kıbrıs Politikası Konusunda Gensoru Açılmasını İstemelerine Rağmen Gensoru Reddedildi", (10 Eylül 1964), 1.; *Milliyet*, "...Gensoru Reddedildi", (10 Eylül 1964), 7.

duyurulmuştur.¹⁹⁴³ Bu durum üzerine abluka sertleşerek Kıbrıslı Türkler aç bırakılmıştır. Bu nedenle 12 Eylül 1964 tarihinde Başbakanlıkta Başbakan İsmet İnönü başkanlığında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Senato Grupbaşkan vekilleri Mehmet Hazer, Zihni Betil, Millet Meclisi Grupbaşkan vekilleri Fethi Çelikbaş ve Kemali Beyazıt'ın katıldığı toplantıda Kıbrıs konusu ele alınmıştır.¹⁹⁴⁴ Toplantının ardından açıklama yapan İnönü Erenköy'e en kısa zamanda yiyecek ve diğer malzemelerin gönderileceğini söylemiştir. Erenköy'e yardımın kesinleşmesinden sonra 14 Eylül 1964'te yapılan Bakanlar Kurulu toplantısı çıkışında bir açıklama yapan Kemal Satır, Kıbrıs'ta aç bırakılan Türklere ne olursa olsun yardım edileceğini, hazırlıkların Anamur'da tamamlandığını ifade etmiştir.¹⁹⁴⁵ 16 Eylül 1964 tarihinde hem yardım malzemeleri yol çıkmış hem de Milli Güvenlik Konseyi de Satır'ın katılımı ile toplanmıştır. Toplantı çıkışında konuşan Satır, dış politikadaki gelişmelerle birlikte yurt içinde de alınacak önlemlerin konuşulduğunu iddia etmiştir.¹⁹⁴⁶ Kemal Satır'ın açıklamalarına baktığımızda aynı gün giden yardım gemisinden bahsetmemesi olayın kendisi için sonuca ulaştığının göstergesidir.

Kıbrıs'ta ablukanın yeniden başlamasıyla birlikte BM arabulucu olarak Galo Plaza'yı atamıştır.¹⁹⁴⁷ Yeni arabulucunun belli olmasından sonra 21 Eylül 1964 tarihinde Genelkurmayda Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay 1,5 saat süren bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıdan yanında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da olduğu halde ayrılan İnönü içeride değiştirme birliği meselesinin görüşüldüğünü söylemiştir.¹⁹⁴⁸ Milliyet gazetesinin 26 Eylül 1964 tarihli haberinde Kemal Satır'ın Kıbrıs konusunda mutlaka başarı kazanılacağını söylemiştir.¹⁹⁴⁹ 29 Ekim 1964'te Başbakanlıkta İsmet İnönü, Satır ve Sunay Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, değiştirme birliği ve güvenlik konseyinde alınan kararlar hakkında 1,5 saat bilgi

¹⁹⁴³ *Yeni Adana*, "Arabulucu Tuomioja Helsinki'de Vefat Etti", (10 Eylül 1964), 1.

¹⁹⁴⁴ *Ulus*, "İnönü'nün Kabulleri", (13 Eylül 1964), 1.; *Milliyet*, "Bir Yetkili: Yardım Gemisi Muhakkak Kıbrıs'a Gidecek", (13 Eylül 1964), 1.; *Milliyet*, "Bir Yetkili: Yardım Gemisi Kıbrıs'a Gidecek", (13 Eylül 1964), 7.

¹⁹⁴⁵ *Milliyet*, "Resmî Bildiri Yayınlandı: Türkiye'den Yardım Sevki BM'den Haber Gelince Başlayacak", (15 Eylül 1964), 1.

¹⁹⁴⁶ Alâattin Kutlu, "Yardım Motoru Bugün Hareket Ediyor", *Milliyet*, (16 Eylül 1964), 1,7.

¹⁹⁴⁷ *Yeni Adana*, "Galo Plaza Kıbrıs Arabulucusu Oldu", (17 Eylül 1964), 1.

¹⁹⁴⁸ *Milliyet*, "Birliğimiz B.M. Emrine Şarhlı Olarak Verilecek", (22 Eylül 1964), 1.

¹⁹⁴⁹ *Milliyet*, "Satır: "Mutlaka Başarı Kazanılacaktır" Dedi", (26 Eylül 1964), 7.

vermiştir.¹⁹⁵⁰ Toplantı sonunda yaptığı açıklamada Erkin, değiştirme birliğinin bu hafta içinde hareket etmesi sebebiyle alayın geçeceği güzergâhtan Rumların çekilmesini istediklerini belirtmiştir.¹⁹⁵¹ Ancak değiştirme birliği konusunda herhangi bir gelişme yaşanmaması üzerine 2 Ekim 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın katılımıyla Başbakanlıkta yapılan toplantıda¹⁹⁵² birliğin gidişi için bir kez daha BM'ye başvurulacaktır. Olumlu bir yanıt gelmemesi halinde Türkiye anlaşmaların kendisine sağladığı hakları kullanacağı anlaşılmıştır.¹⁹⁵³ 3 Ekim 1964 tarihli Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerine bir demeç veren Kemal Satır, değiştirme birliği için müzakerelerin devam ettiğini ve Rusların Rumlara yardım yapması halinde buna tepki göstereceklerini ifade etmiştir.¹⁹⁵⁴ Bu demeç hakkında yorum yapan Cumhuriyet gazetesi U-Thant'ın Rumlar'ı tutmasına rağmen Türkiye'nin meselenin halli için barışçıl çözümden yana olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁵⁵ Satır'ın bu yorumuna baktığımız zaman, bu meselenin dünyada nasıl yorumlandığına dikkat etmediği görülmüştür.

Kıbrıs meselesinin sadece BM ve NATO çerçevesinde halledemeyeceğini anlayan Türkiye 1964'ün ortalarında iyi niyet elçileri görevlendirmeyi düşünmüştür. Ancak heyetlere seçilecek üyelerde özensiz davranılmıştır. Sadi Koçaş'ın başkanı olduğu ve Irak, Mısır, Kuveyt, Ürdün, Lübnan ve Suriye'ye gidecek heyette Nilüfer Yalçın adlı bir bayan gazetecinin bulunması gidilecek ülkelerde hoş karşılanması imkânsızdır. Bu konuyu Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ile görüşen Koçaş Ramazan ayında yapılacak bu gezi için Yalçın yerine Arapça bilen Şemsi Kuseyrinin heyete alınmasını istemişse de Kemal Satır, bu konuyla ilgilenmemiştir.¹⁹⁵⁶ Ulus gazetesinin 29 Ekim 1964 tarihli haberinde Başbakan İsmet İnönü, Satır ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in yaptığı

¹⁹⁵⁰ *Milliyet*, “İnönü, Sunay, Satır ve Erkin Önemli Bir Toplantı Yaptı: Değiştirme Birliği Bu Hafta Gidiyor”, (29 Eylül 1964), 1.; *Milliyet*, “Değiştirme Birliği”, (29 Eylül 1964), 1.

¹⁹⁵¹ *Cumhuriyet*, “Değiştirme Birliğimizin Askerleri İki Gün Sonra Adaya Hareket Edecek”, (29 Eylül 1964), 1.; *Cumhuriyet*, “Değiştirme birliği”, (29 Eylül 1964), 7.

¹⁹⁵² *Cumhuriyet*, “İnönü Sunayla Görüştü Sonra Değiştirme Birliği Konusunda Görüşmeler Yaptı: Erkin, “Sabrımız Taşıyor” Dedi”, (2 Ekim 1964), 1.; *Milliyet*, “İnönü, Erkin ve Sunay Dün Başbakanlıkta Toplanarak Kıbrıs Konusunu Görüştiler: Değiştirme Birliği İşi Halledilemedi”, (2 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁵³ *Cumhuriyet*, “Sabrımız Taşıyor”, (2 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁵⁴ *Cumhuriyet*, “Satır, Ki Konuda Konuştu: Değiştirme Birliği “Çıban Başı” Erken Seçim “Zaruret Yok.”, (3 Ekim 1964), 1.; *Milliyet*, “Satır: “Değiştirme Birliği Çıban Başı Oldu” Dedi: Birlik İçin Müzakereler Devam Ediyor”, (3 Ekim 1964), 1.; *Milliyet*, “Birlik İçin Müzakere”, (3 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁵⁵ *Cumhuriyet*, “Çıban Başı”, (3 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁵⁶ Sadi Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar: “27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyet'e”*, C.III, (İstanbul: May Yayınevi, 1977), 1407-1409.

toplantıda 5 ayrı ülkeye iyi niyet elçilerinin gönderilme kararı alındığı da duyurulmuştur.¹⁹⁵⁷ Milliyet gazetesinin 5 Ekim 1964 tarihli haberinde ise Sovyetler ve tarafsız bloku bu meselede Türkiye'nin yanına çekmek için bir heyet kurulduğu bildirilmiştir.¹⁹⁵⁸ Ancak bu heyette 3 CHP'li 2 AP'li olmasına AP itiraz etmiştir. Bu konu hakkında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ve AP Genel Başkan Yardımcılarından Faruk Sükan görüşmüşse de bir anlaşmaya varamamışlardır.¹⁹⁵⁹ Sadece iyi niyet elçileriyle yetinmeyen Kemal Satır, 6 Ekim 1964 tarihinde Bulgaristan Ankara Büyükelçisi Anguel Markov ve ABD Büyükelçisi Reymond A. Hare ile görüşmüştür.¹⁹⁶⁰ Hare ile yaptığı görüşmenin ardından bir açıklama yapan Satır, ABD'nin yeni bir önerisinin bulunmadığını ve büyükelçinin kendi isteği ile bu görüşmenin gerçekleştiğini söyleyerek bazı gazetelerde yer alan Amerikan yardımının kesilmesi yolundaki haberlerin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir.¹⁹⁶¹ Ayrıca Kahire'de Kıbrıs için toplanan Tarafsızlar Konferansı'nda Kıbrıs'ın geleceğine Kıbrıs'ın karar vermesi yönünde karar alınmıştır.¹⁹⁶² Bu konu hakkında bir demeç veren Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bu bildiri ile Türkiye'nin töhmet altında bırakıldığını iddia etmiştir.¹⁹⁶³

Kıbrıs konusunda arabulucu olarak görevlendirilen Galo Plaza 7 Ekim 1964 tarihinde Ankara'ya gelerek Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ile görüşmeye başlayacaktır.¹⁹⁶⁴ 8 Ekim 1964'te Dışişleri Bakanlığı Protokol Müdürü Yardımcısı Necdet Özmen, Kemal Satır adına Kandıra'da bulunan Nihat Erim'i arayarak görüşmelerde kendisinin de bulunmasını istediklerini bildirmiştir. Bunun üzerine Erim 15 Ekim 1964 tarihinde geleceğini söylemiştir.¹⁹⁶⁵ Nihat Erim'in Satır'a olan bu tavrı çok yanlıştır. Bu arada Galo Plaza Ankara'ya gelir gelmez Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ile Dışişleri

¹⁹⁵⁷ *Ulus*, "Kıbrıs İçin Dış Ülkelere 5 İyi Niyet Heyeti Gönderilecek", (29 Eylül 1964), 1.; *Ulus*, "Kıbrıs İçin", (29 Eylül 1964), 7.

¹⁹⁵⁸ *Milliyet*, "Tarafsız Bloku İknâa Çalışacağız", (5 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁵⁹ *Milliyet*, "Tarafsız Bloku", (5 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁶⁰ *Ulus*, "İnönü ve Satır'ın Dünkü Kabulleri", (7 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁶¹ *Milliyet*, "Amerikan Askerî Yardımı Azalmıyor", (7 Ekim 1964), 1.; *Milliyet*, "Amerikan Askerî Yardımı", (7 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁶² *Ulus*, "Tarafsızlar Kıbrıs İçin Oyuna Geldi", (12 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁶³ *Ulus*, "Tarafsızlar", (12 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁶⁴ "Ulus, Arabulucu Bugün Ankara'ya Geliyor", (7 Ekim 1964), 1.; "Ulus, Arabulucu", (7 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁶⁵ Erim, *Günlükler II*, 788.

Bakanlığında bir görüşme yapmıştır.¹⁹⁶⁶ Bu görüşmede Kıbrıs sorununun halledileceğini söyleyen Plaza arabulucu karargâhı olarak Lefkoşe'yi seçeceğini ve değiştirme meselesinin de bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁶⁷ Bu görüşmenin ardından açıklama yapan Kemal Satır, Galo Plaza'ya meselenin anlatıldığını ve Plaza'nın da Makarios'un yanında yer almadığını iddia etmiştir.¹⁹⁶⁸ Ertesi gün hem Ulus hem de Milliyet gazeteleri Satır ve Plaza görüşmesini ayrıntılı bir biçimde nakletmişlerdir. Burada Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Galo Plaza'nın Türk tarafını rencide etmeyen bir çözüm yolu bulmak istediğini söylemiştir.¹⁹⁶⁹ Ancak Plaza ise geçmişle ilgilenmediğini ifade etmiştir.¹⁹⁷⁰ Bunun üzerine Kemal Satır'ın Galo Plaza'yı doğrulaması hem Cumhuriyet hem de Milliyet gazetelerinde Londra ve Zürih Antlaşmalarının tanınmayacağı yorumlarına neden olmuştur.¹⁹⁷¹ Bu kadar karışık ve çelişkili açıklamalardan sonra 9 Ekim 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü evinde arabulucu Galo Plaza'nın şerefine bir yemek vermiştir. Bu yemekten sonra gazetecilerle konuşan Satır, Plaza'ya Kıbrıs meselesini her yönüyle anlatmalarına rağmen¹⁹⁷² meselenin çok uluslu olmasından dolayı hemen çözüm beklemenin doğru olmayacağını ve Plaza'nın Kasım ortalarında bir kez daha geleceğini söylemiştir.¹⁹⁷³

Bu arada uzun uğraşlar sonucu Değiştirme Birliği'nin ve Girne yolunun BM'nin emrine verilmesi için hazırlanan anlaşma metni U-Thant tarafından imzalanmıştır. Bunun ardından birliğin yola çıkabileceğini duyuran Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, imzanın gecikmesinin birliğe etki edeceğini de sözlerine ekledikten sonra Girne yolunda da Türk polisinin görev yapacağını bildirmiştir.¹⁹⁷⁴ Kemal Satır'ın bu açıklamalarına baktığımız zaman, iyimser havasını koruduğu görülmüştür. 22 Ekim 1964 tarihinde bir açıklama yapan

---

¹⁹⁶⁶ *Ulus*, "Galo Plaza: "Hal Çaresi Bulunulacak, Ümitliyim", (8 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁶⁷ *Ulus*, "Galo Plaza", (8 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁶⁸ *Milliyet*, "Arabulucu", (8 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁶⁹ *Ulus*, "Galo Plaza: Olumlu Görüşme Yaptık", (9 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁷⁰ *Ulus*, "Galo Plaza", (9 Ekim 1964), 7.; *Cumhuriyet*, "Arabulucu", (9 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁷¹ *Cumhuriyet*, "Arabulucu", (9 Ekim 1964), 7.; *Milliyet*, "B.M.'in Kıbrıs Arabulucusu, Londra ve Zürih Anlaşmaları Hakkında Konuşmak İstemiyor: Arabulucu Plaza İle Satır, Tekrar Görüştü", (9 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁷² *Ulus*, "Satır, Arabulucu İle Temaslardan Memnun Olduk", (10 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁷³ *Ulus*, "Satır", (10 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁷⁴ *Milliyet*, "U Thant'ın Temsilcisi Bernardes, Küçük İle Yaptığı Görüşmelerde Mutabakata Vardı: Girne Yolu İçin Türklere Teminat Verildi", (21 Ekim 1964), 1.; *Milliyet*, "Girne Yolu", (21 Ekim 1964), 7.; *Milliyet*, "Girne Yolunda", (22 Ekim 1964), 7.

Satır, değiştirme birliğinin 24 Ekim 1964'te hareket edeceğini bildirdikten sonra bu gelişmeyi U-Thantın özel temsilcisi ile yapılan görüşmelerin sağladığını bildirmiştir.¹⁹⁷⁵ Girne yolu hakkında da konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, BM'ye ait Girne'den iki Lefkoşe'den iki konvoy eşliğinde yolun Rumlara açıldığını iddia etmiştir.¹⁹⁷⁶ Kemal Satır'ın konuşmasına baktığımızda BM'nin Rumlar lehine kararlar aldığı ve Türkiye'nin de buna ses çıkarmadığı anlaşılmıştır. Ancak 24 Ekim 1964'te Ankara ve İşkenderun'dan gelen haberler değiştirme birliğinin hareketinin belirsiz bir tarihe ertelendiği yönündedir.¹⁹⁷⁷ Bu konu hakkında Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar'dan bilgi alan Satır, Magosa'da cumartesi ve pazar gününün tatil olmasından dolayı boşaltma yapılamayacağından birliğin gidişinin pazartesiye kaldığını ifade etmiştir.¹⁹⁷⁸

Batı'nın ikili oynadığını gören Türkiye, Sovyet Rusya ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bunun için Milliyet gazetesinin 29 Ekim 1964 tarihli haberinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Sovyet Rusya ile olan ticari tıkanıklığı gidermek için çalışmalara başlamıştır.¹⁹⁷⁹ Bunun için yolcu uçağı, petrol ve yeraltı için sondaj makinelerinden satın almak istediklerini ancak bu ilişkinin Türkiye'nin içinde bulunduğu anlaşma ve kurumların kurallarına uygun olacağını belirtmiştir.¹⁹⁸⁰ Yaşanan bu gelişmelerin ardından Milliyet gazetesinin 20 Ekim 1964 tarihli haberinde bir açıklaması bulunan Kemal Satır, Sovyet Rusya ile ilişkileri geliştirmek için Dışışleri Bakanı Feridun Cemal Erkin 30 Ekim 1964 tarihinde Moskova'ya hareket edeceğini bildirmiştir.¹⁹⁸¹ Belirtilen zamanda Feridun Cemal Erkin Moskova'ya gitmiştir.¹⁹⁸² Erkin'i uğurlamaya saati yanlış bilmesinden dolayı geç gelerek Erkin'e el sallamak zorunda kalan

¹⁹⁷⁵ *Ulus*, "Değiştirme Birliğine Hazır Ol Emri Verildi", (23 Ekim 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Yeni Bir Değişiklik Olmadığı Takdirde: Değiştirme Birliğimiz Yarın Sabah Gidiyor", (23 Ekim 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Değiştirme Birliğimiz", (23 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁷⁶ *Ulus*, "Değiştirme Birliği", (23 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁷⁷ *Cumhuriyet*, "Birliğimizin Gidişi Yine Geri Kaldı", (24 Ekim 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Dr. Satır'ın Demeci", (24 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁷⁸ *Cumhuriyet*, "Dr. Satır'ın Demeci", (24 Ekim 1964), 7.; *Milliyet*, "Birlik D n Yola  ıkamadı: Birliğin Gidişi Pazartesi Gününe Kaldı", (24 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁷⁹ *Milliyet*, "K. Satır: "Enosisin Karşısında Bütün Fikirler Bizimle Beraberdır" Diyor", (29 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁸⁰ "Kemal Satır", *Milliyet*, 29 Ekim 1964, s.7.

¹⁹⁸¹ *Milliyet*, "Sovyet Rusya İle İktisadî ve Kültürel Münasebetler Geliştirilecek: Erkin 30 Ekim'de Rusyaya Gidiyor", (20 Ekim 1964), 1.

¹⁹⁸² *Ulus*, "Barış Adına Olumlu Sonuç Alınacak": Ekin ve Türk Heyeti D n Moskova'ya Gitti", (31 Ekim 1964), 1.

Satır bir konuşma yapmıştır.¹⁹⁸³ Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Sovyet Rusya ile komşu ülke olarak ilişkilerini iyi tutmak istediklerini ifade ederek Kıbrıs için ENOSİS'e karşı her tezin Türk tezi ile uyduğunu iddia etmiştir.¹⁹⁸⁴ Türkiye'nin tekrar Sovyet Rusya'ya yaklaştığını gören Batı, NATO Genel Sekreteri Manlio Brosia aracılığıyla kendini hatırlatma ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle Brosia 6 Kasım 1964'te Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ile görüşerek¹⁹⁸⁵ Kıbrıs meselesi hakkında bilgi almıştır.¹⁹⁸⁶ Bu görüşmeden sonra Başbakan İsmet İnönü Manlio Brosia şerefine verdiği yemekte Kemal Satır'ın hazır bulunmasına rağmen¹⁹⁸⁷ herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu arada 10 Kasım 1964 tarihinde Genelkurmay Başkanlığında İsmet İnönü, Satır ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin bir toplantı yaparak Erkinin Moskova seyahatini değerlendirmişlerdir.¹⁹⁸⁸ Bu görüşmenin ardından 11 Kasım 1964'te İsmet İnönü, Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ve Feridun Cemal Erkin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ile görüşmüştür. Görüşme hakkında bilgi veren Erkin¹⁹⁸⁹ Moskova seyahatini bir kez daha incelediklerini söyleyerek ayrıntıya girmemiştir.¹⁹⁹⁰ Sovyet Rusya ile ilişkilerin yeni bir boyut kazandığı dönemde 1 Aralık 1964 tarihinde Kemal Satır, Sovyet Rusya Ankara Büyükelçisi Nikita Rıjov'u kabul etmesine rağmen¹⁹⁹¹ görüşme hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. 18 Aralık 1964'te ise 5 kıtaya dağılacak 6 iyi niyet grubu Satır, başkanlığında bir toplantı yapmıştır.¹⁹⁹²

Ulus gazetesinin 22 Aralık 1964 tarihli haberinde bir yıl önce başlayan Rum saldırılarını kınamak için Kıbrıs gazetelerinde bu güne kadar yer alan haberler ile birlikte Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın da konuşmalarına yer

---

¹⁹⁸³ *Milliyet*, "Satır, "Yapılacak Dostane Yardımı Unutmayacağız", (31 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁸⁴ *Cumhuriyet*, "Dünya Basını: Times'e Göre: "Rusya Türkiye İle Gelecekteki İlişkilerinden Emin" Görünüyor", (31 Ekim 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Erkin Moskovada", (31 Ekim 1964), 7.; *Ulus*, "Ekin ve Türk Heyeti", (31 Ekim 1964), 7.

¹⁹⁸⁵ *Ulus*, "İnönü, NATO Genel Sekreterini Kabul Etti", (7 Kasım 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "NATO Sekreteri", ", (7 Kasım 1964), 7.; *Milliyet*, "Ankara'da", (6 Kasım 1964), 7.

¹⁹⁸⁶ *Cumhuriyet*, "NATO Genel Sekreteri İle Kıbrıs Meselesi Görüşüldü", (7 Kasım 1964), 1.

¹⁹⁸⁷ *Ulus*, "İnönü", (7 Kasım 1964), 7.

¹⁹⁸⁸ İnönü, *Defterler II*, 931.

¹⁹⁸⁹ *Yeni Adana*, "İsmet İnönü, Sunay, Kemal Satır ve Erkin İle Görüştü", (11 Kasım 1964), 1.; *Milliyet*, "İnönü", (11 Kasım 1964), 7.

¹⁹⁹⁰ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: İsmet İnönü", (11 Kasım 1964), 6.; *Cumhuriyet*, "İnönü'nün Evinde Moskova Gezisinin Tahlili Yapıldı", (11 Kasım 1964), 1.

¹⁹⁹¹ *Ulus*, "İnönü'nün Kabulleri", (2 Aralık 1964), 1.

¹⁹⁹² *Ulus*, "İyi Niyet Heyeti İlk Toplantısını Yaparak Çalışmaya Başladı", (19 Aralık 1964), 1.

verildiği duyurulmuştur.¹⁹⁹³ Kıbrıs'ta yayın yapan Bozkurt gazetesinde çıkan habere göre Kemal Satır, Kıbrıs Türklerinin kahramanlığını övmüştür.¹⁹⁹⁴ Ulus gazetesi nezdinde Kıbrıs gazetelerine baktığımız zaman, Satır'ın bu konudaki açıklamalarına hiç değinilmediği anlaşılmıştır. 24 Aralık 1964 tarihli MMTD'de ise İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven'in Kıbrıs meselesi ile ilgi son gelişmeler hakkındaki yazılı sorusu ve Satır'ın yazılı cevabı yer almıştır. Bu cevapta Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Türkiye'nin Londra ve Zürih Anlaşmaları'nın geçerliliğini kabul ettiği ve bu anlaşmaların tek taraflı feshinin mümkün olmadığını hava harekâtının Garantörlük Anlaşması çerçevesinde gerçekleştiğini, değiştirme birliği konusunda Türkiye kurallara uyarken Yunanistanın kural dışı asker ve silah sevkiyatı yaptığını belirtmiştir. Girne yolu meselesinin 1960 Antlaşması'yla herhangi bir bağı olmadığını ifade eden Kemal Satır, jet uçaklarının uçurulması esnasında Makarios'a ultimatoom verilmediğini söylemiştir. Jet uçakları konusunda ABD ve İngiltere'nin bilgilendirildiğini, bu harekât sonucunda Erenköy'de zulüm durmuştur. Değiştirme birliğinin Kıbrıs'a gitmesine Makarios ve Yunanistan'ın İttifak Antlaşması'nı yürürlükten kaldırarak engel olmaya çalışmasına rağmen Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında başarılı olamadıklarını, Girne yolu hakkında Türk taleplerinin yürürlükte olduğunu, Rumların yaptığı her terör eylemine karşı NATO ve BM'nin bilgilendirildiğini savunmuştur. Bu süre zarfında Türkiye'nin kazancının ENOSİS'i engellemek olduğunu iddia eden Satır, tüm dünyanın Türkleri haklı bulduğunu söylemiştir.¹⁹⁹⁵ Kemal Satır'ın cevabına baktığımızda süreç çok iyi anlatılırken Türkiye'nin somut adımlar noktasında pasif kaldığı anlaşılmıştır.

1965 yılına gelindiğinde Kıbrıs için Türkiye'nin Batı'ya karşı Sovyet Rusya kartını oynaması çeşitli söylentilere yol açmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet gazetesinin 22 Ocak 1965 tarihli haberinde¹⁹⁹⁶ bu konunun mecliste gündeme gelmesi üzerine bir açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Türkiye'nin dış politikada Atatürk çizgisinden ayrılmadığını ifade etmiştir.¹⁹⁹⁷ Kemal Satır'ın bu açıklamalarına baktığımız zaman, oynanan Rusya kartının arkasında durmadığı görülmüştür. 25 Ocak 1965 tarihinde ise İngiliz devlet

¹⁹⁹³ *Ulus*, "Türkler, Hürriyet ve Hakları İçin Sonuna Kadar Savaşacaklar", (22 Aralık 1964), 1.

¹⁹⁹⁴ *Ulus*, "Türkler", (22 Aralık 1964), 7.

¹⁹⁹⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 34. Cilt, 29. Birleşim, (24 Aralık 1964), 342-347.

¹⁹⁹⁶ *Cumhuriyet*, "AP'li Milletvekilleri Yine Yoklamadan Sonra Meclis Toplantısına Girdiler: AP'nin Cevabı: Hükümet Kurmaktan Korkmuyoruz", (22 Ocak 1965), 1.

¹⁹⁹⁷ *Cumhuriyet*, "Dış Politikada İhtilaf Mı?", (22 Ocak 1965), 7.

adamı Winston Churchill'in ölmesi üzerine cenaze törenine ya Başbakan İsmet İnönü'nün ya da Satır'ın katılma ihtimali doğmuştur.¹⁹⁹⁸ 26 Ocak 1965'te bir açıklama yapan Başbakan İsmet İnönü cenazeye katılmak istediğini belirtmiştir.¹⁹⁹⁹ Bu açıklamanın ardından yanında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır olduğu halde Ankara İngiliz Büyükelçiliğine giderek taziyelerini sunmuştur. Kemal Satır da “*Büyük insanın hatırasına saygılarla*” yazarak taziye defterini imzalamıştır.²⁰⁰⁰ Her ne kadar İnönü cenazeye katılmak istese de aynı gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda Türkiye'yi Kemal Satır'ın temsil etmesine karar verilmiştir.²⁰⁰¹ Bu yüzden cenazeye katılacak heyet için harcırah belgesi düzenlenmiştir.²⁰⁰² Aynı tarihli Milliyet gazetesinde Satır'ın 29 Ocak 1965 tarihinde Satır ve Dışışleri Protokol Genel Müdürü Halûk Kara'nın Londra'ya hareket edeceği duyurulmuştur.²⁰⁰³ Ulus gazetesinin 28 Ocak 1965 tarihli haberinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın duyurulan tarihte Londra'ya gideceği belirtilirken cenaze için son hazırlıklar tamamlanmıştır.²⁰⁰⁴ Churchill'in cenazesi 30 Ocak 1965'te kaldırılmıştır.²⁰⁰⁵ Aynı gün İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığına yazdığı yazıda Kemal Satır, yurt dışından dönene yerine Devlet Bakanı Nüvit Yetkinin vekâlet edeceğini bildirmiştir.²⁰⁰⁶ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de bu kararı uygun bulduğunu başbakanlığa,²⁰⁰⁷ TBMM²⁰⁰⁸ ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlıklarına duyurmuş olmasına rağmen²⁰⁰⁹ Cumhurbaşkanının bu konu hakkındaki tezkeresinin TBMM'de 10 Şubat 1965 tarihinde okunması²⁰¹⁰ ilginç bir durumdur. Churchill'in cenazesine katılan Satır, İngiliz Dışışleri Bakanı Michael Stewart'ın isteği üzerine Kıbrıs meselesi hakkında 45 dakikalık bir görüşme yapmıştır.²⁰¹¹ Bu görüşmenin ardından Başbakan Yardımcısı Kemal

¹⁹⁹⁸ *Cumhuriyet*, “Asrın Adamı Öldü: İnönü “O Sönmemeli İdi”, (25 Ocak 1965), 1.; *Cumhuriyet*, “İnönü”, (25 Ocak 1965), 7.

¹⁹⁹⁹ *Ulus*, “Churchill İçin: Tören İçin Kemal Satır Londra'ya Gidecek”, (26 Ocak 1965), 1.

²⁰⁰⁰ *Ulus*, “Tören İçin”, (26 Ocak 1965), 7.

²⁰⁰¹ *BCA*, 030, 18, 01, 02, 183, 6, 11.

²⁰⁰² *BCA*, 030, 18, 01, 02, 183, 6, 11, 00001.

²⁰⁰³ *Milliyet*, “Türkiye'yi Satır Temsil Edecek”, (26 Ocak 1965), 7.

²⁰⁰⁴ *Ulus*, “Dr. Kemal Satır”, (28 Ocak 1965), 7.

²⁰⁰⁵ *Ulus*, “Churchill'e Son Tören Bugün”, (30 Ocak 1965), 1.; *Ulus*, “Churchill'e Son Tören Bugün”, (30 Ocak 1965), 7.; *Cumhuriyet*, “Bugün Toprağa Veriliyor”, (30 Ocak 1965), 1.

²⁰⁰⁶ *CCGA*, 04006016, 4, 338625.

²⁰⁰⁷ *CCGA*, 04006016, 1, 300001.

²⁰⁰⁸ *CCGA*, 04006016, 3, 300002.

²⁰⁰⁹ *CCGA*, 04006016, 2, 285946.

²⁰¹⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 35. Cilt, 54. Birleşim, (10 Şubat 1965), 411.

²⁰¹¹ *Cumhuriyet*, “Satır, “Kıbrıs ve Kalkınma İki Ana Dâvamızdır”, (1 Şubat 1965), 1.

Satır, Türkiye Londra Büyükelçiliğinde Kıbrıslı Türklerle bir araya gelerek yaptığı konuşmada Kıbrıs'ı Yunan boyunduruğuna bırakmayacaklarını iddia etmiştir.²⁰¹² Londra'daki temaslarını tamamlayan Kemal Satır, 3 Şubat 1965 tarihinde Türkiye'ye dönmüştür.²⁰¹³

Rumların Kanlı Noel saldırılarından sonra Kıbrıs meselesi hem iç politikada hem de dış politikada bir kez daha önemli bir hale gelmiştir. Bu dönemde Kemal Satır'ın tutum ve davranışları incelendiğinde, çoğunlukla yumuşak ama kararlı bir tutum izlemiştir. Ancak Satır'ın Eskişehir CHP İl Kongresi'ndeki konuşması ve muhalefet partilerinin Kıbrıs konusunda hükümete güvenmedikleri konusundaki açıklamaları ele alındığında diplomasiden uzaklaştığı görülmüştür. Bu dönemde Kıbrıs meselesinde Türk tarafının desteklenmesi için çeşitli ülkelere elçilik heyeti gönderilmesi gündeme geldiğinde Kemal Satır oluşturulacak heyetlerle ilgilenmemesine bir anlam verilememiştir. Ayrıca ABD-Sovyet kartlarının doğru kullanılmasında Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, Batı'dan yana tavır aldığı gözlenmiştir. Oysaki hem Johnson Mektubu hem de arabulucuların bu meseleye bakış açısı ele alındığında Batı'nın isim vermese de Yunanistan'ın yanında yer aldığı anlaşılmıştır.

3. İnönü Koalisyon Hükümeti zor şartlar altında ve birbirlerine pek de uyum sağlamayı düşünmeyen kesimlerin bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Bu nedenle hükümetteki ilk çatlak 13 Mart 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ve Başbakan Kemal Satır'ın rahatsız olduğu için evinde dinlenen Devlet Bakanı Vefik Pirinçcioğlu'nu ziyareti sırasında yaşanmıştır. Pirinçcioğlu bu durumda görevine devam edemeyeceğini düşünerek istifasını İsmet İnönü'ye vermiştir.²⁰¹⁴ Ancak kabineyi yıpratıp düşürmek isteyenler 10 Temmuz 1964 tarihinde kabine içinde değişikliğe gidileceği söylentilerini yaymıştır. Aynı gün Başbakanlık kanalıyla yapılan açıklamada böyle bir durumun söz konusu olmadığı ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in görevine devam ettiği bildirilmiştir.²⁰¹⁵ Satır'ın katıldığı 2 Aralık 1964'te toplanan kabine toplantısında ise kabinede değişikliğin zaruri olduğu kabul edilerek bir an önce yapılması

²⁰¹² *Ulus*, "Başbakan Yardımcısı Dr. Kemal Satır'ın Londra'daki Temasları: Kıbrıs'ı Yunan Boyunduruğuna Bırakmayacağız", (1 Şubat 1965), 1.

²⁰¹³ *Ulus*, "Satır, Yurda Dönüyor", (3 Şubat 1965), 1.; *Ulus*, "Satır, Yurda Dönüyor", (3 Şubat 1965), 7.

²⁰¹⁴ *Cumhuriyet*, "Rahatsızlığını İleri Süren Pirinçcioğlu Dün İstifa Etti", (13 Mart 1964), 1.

²⁰¹⁵ *Yeni Adana*, "Bakanlar Kurulunda Değişiklik Yapılmıyacak", (10 Temmuz 1964), 1.

kararlaştırılmıştır.²⁰¹⁶ Bu kararın ardından Milliyet gazetesinin 4 Aralık 1964 tarihli haberine göre Satır, kabinede kalacaktır.²⁰¹⁷ Değişiklik hakkında 9 Aralık 1964 tarihinde yapılan toplantı sonrasında açıklama yapan Kemali Beyazıt ve Fethi Çelikbaş Kemal Satır'ın başbakan yardımcılığından ayrılmasının söz konusu olmadığını belirtmiştir.²⁰¹⁸

Bunun yerine iki tane daha başbakan yardımcısı atanarak Satır'ın yükü hafifletecektir.²⁰¹⁹ Bu toplantının ardından Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ile Başbakan İsmet İnönü değişikliğin nasıl olacağını görüşmüşlerdir.²⁰²⁰ Görüşmenin ardından 11 Aralık 1964'te Kemal Satır, Nihat Erim'i arayarak başbakan yardımcılığını teklif etmesine rağmen Erim bunu kabul etmemiştir. İkinci kez Nihat Erim'i arayan Satır, İnönü'nün mazeret kabul etmediğini söyleyerek teklifi Dışişleri Bakanlığına geçiş gibi düşünmesini istemişse de Erim beklemeyi tercih etmiştir.²⁰²¹ Kemal Satır'ın teklifine baktığımızda Başbakanlıktan 10 Temmuz 1964 tarihinde yapılan açıklamaya uymadığı görülmüştür. Aynı gün Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender ile İmar ve İskân Bakanı Celâlettin Uzerin istifalarını vermesinden sonra Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Maliye Bakanı Ferit Melen, Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem ve Çalışma Bakanı Bülent Ecevit Başbakanlıkta kabine değişikliğini görüşmüştür.²⁰²² Görüşmenin ardından Kemal Satır, İnönü ile fikir alışverişi yapmıştır.²⁰²³ Öğleden sonra ise başbakan yardımcılığı için Turhan Feyzioğlu ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmenin ardından açıklama yapan Feyzioğlu göreve getirilip getirilmediğinin kesin olmadığını belirtmiştir.²⁰²⁴ Temaslarının ardından Başbakanlıktan çıkan Satır, gazetecilerin sorularını yanıtlamıştır. Açıklamalarında başbakan yardımcılığının üçe çıkacağını doğrulayan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bu isimlerin kimler olacağını bilmediğini ve

²⁰¹⁶ *Milliyet*, “Kabinede Değişiklik Yapılması Kararlaştı”, (3 Aralık 1964), 1.; *Milliyet*, “Kabinede Değişiklik Yapılması Kararlaştı”, (3 Aralık 1964), 7.

²⁰¹⁷ *Milliyet*, “İnönü, Gürsel’le Görüştü: 12 Bakan Kabine Dışı Kalıyor”, (4 Aralık 1964), 1.

²⁰¹⁸ *Milliyet*, “Adalet Bakanı Sedat Çumralı “Gördüğüm Lüzum Üzerine” Gereğesi İle Dün İstifasını Verdi: Kabine Tadilatı Başladı”, (10 Aralık 1964), 1.

²⁰¹⁹ *Milliyet*, “Kabine Tadilatı Başladı”, (10 Aralık 1964), 7.

²⁰²⁰ *Cumhuriyet*, “Önemli Kararlar Arifesinde: Kabinede Değişiklik Başladı”, (10 Aralık 1964), 1.

²⁰²¹ Erim, *Günlükler II*, 794.

²⁰²² *Milliyet*, “İnönü “Kesin Netice Yarın Dedi”: Alpiskender İle Uzel De İstifa Etti”, (11 Aralık 1964), 1.; *Cumhuriyet*, “Alpiskender ve Uzer De Dün Görevlerinden Ayrıldı: İstifalar Devam Ediyor”, (11 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, “Başbakan Yardımcılığı”, (11 Aralık 1964), 7.

²⁰²³ *Milliyet*, “Alpiskender İle Uzel De Dün İstifa Etti”, (11 Aralık 1964), 7.

²⁰²⁴ *Cumhuriyet*, “İstifalar Devam Ediyor”, (11 Aralık 1964), 7.

değişikliğin 3-4 bakanla sınırlı kalacağını ifade etmiştir.²⁰²⁵ Ancak AKİS dergisinin 18 Aralık 1964 tarihli haberine baktığımızda başbakan yardımcılığını üçe çıkartma düşüncesinin çok önceden rafa kalktığı anlaşılmıştır.²⁰²⁶

Bu görüşmelerin ardından 11 Aralık 1964'te İnönü yeni bakanları tespit etme çalışmalarında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'dan da destek almıştır.²⁰²⁷ Ulus gazetesinin 12 Aralık 1964 tarihli haberinde Nihat Erim'in başbakan yardımcısı olacağı duyurulmuştur.²⁰²⁸ Aynı tarihli Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde Başbakan İsmet İnönü tarafından Kemal Satır'ın tek başbakan yardımcısı olarak görevine devam edeceği ve bu konuda Satır'ın da iznini aldığına dair bir beyanına yer verilmiştir.²⁰²⁹ Ancak açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, çalışmaların son safhada olduğunu belirtmesinden sonra Ulaştırma Bakanlığına CHP'li birinin getirilmeyeceğini sözlerine eklemiştir.²⁰³⁰ Ayrıca Kemal Satır'ın ikna etmeye çalıştığı Turhan Feyzioğlu'nun da kabinede görev almayı kabul etmediği anlaşılmıştır.²⁰³¹ Tüm bu yaşanan gelişmelerden sonra Satır ve İnönü grup başkanvekilleri ile görüşmüştür.²⁰³²

Her ne kadar kabine değişikliği gerçekleşmişse de 8 Ocak 1965 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ile görüşen Nihat Erim, neden bu görevi kabul etmediğini bir kez daha anlatmıştır. Bunun üzerine 10 Ocak 1965'te Başbakan İsmet İnönü Kemal Satır, aracılığıyla Dışişleri Bakanlığını Erim'e teklif etmesi sonucunda Nihat Erim direkt olarak kendisinin Dışişleri Bakanı yapılması gerektiğini söylemiştir.²⁰³³ Bu görüşmeleri incelediğimizde bu değişikliğin kimsenin içine sinmediği anlaşılmıştır.

1964 yılının sonlarına gelindiğinde kabinede bazı sorunlar baş göstermiştir. Bakanlardan Ferit Alpiskender ve Celâlettin Uzel'in istifaları

---

²⁰²⁵ *Ulus*, "İmar ve Ulaştırma Bakanları Da İstifa Etti: Başbakan Yardımcılığı Sayısı Üçe Çıkarılıyor", (11 Aralık 1964), 1.

²⁰²⁶ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Harman Sonu", (18 Aralık 1964), 5.

²⁰²⁷ *Ulus*, "Başbakan, Kabine İle İlgili Temaslarına Dün De Devam Etti: İnönü. Dün Yeni Bakanlarını Tesbit Etti", (12 Aralık 1964), 1.

²⁰²⁸ *Ulus*, "Son Dakika: Muhtemel Yeni Bakanlar", (12 Aralık 1964), s.1.

²⁰²⁹ *Cumhuriyet*, "Aksal ve Erim Başbakan Yardımcısı Olmadılar", (12 Aralık 1964), 1.; *Milliyet*, "Başbakan Yardımcılığı Tek Kaldı: Üç Bakan Tayin Edildi", (12 Aralık 1964), 1.

²⁰³⁰ *Ulus*, "İnönü Dün Yeni Bakanlarını Tesbit Etti", (12 Aralık 1964), 7.

²⁰³¹ *Cumhuriyet*, "Feyzioğlu Kabinede Görev Almayı Reddetti: Üç Yeni Bakan Belli Oldu", (12 Aralık 1964), 1.

²⁰³² *Milliyet*, "Üç Bakan Tayin Edildi", (12 Aralık 1964), 7.

²⁰³³ Erim, *Günlükler II*, 798-799.

sonucunda da bir kabine değişikliği şart olmuştur. Ancak burada ilginç olan durum herhangi bir sorun olmamasına rağmen başbakan yardımcılığının da bu konuya dâhil edilmesidir. Başbakan yardımcılığının üç kişiden oluşması fikri görünürde Kemal Satır'ın iş yükünü hafifletmek içindir. Fakat asıl sebep diğer koalisyon ortaklarının da isteklerini yerine getirmektir. Yaşanan bu süreçte Satır'ın tutumu ele alındığında, sadece Nihat Erim'i Dışişleri Bakanlığına ikna etmekle geçirdiği tespit edilmiştir.

Kemal Satır'ın 1961-1965 Elazığ milletvekilliği döneminde işlenen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hakkındaki görüşlerini bu kez uygulama sahasında Başbakan Yardımcısı olarak dile getirmiştir. 21 Ocak 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Rifat Öztürkçine'nin plan nedeniyle sarf edilen para için vermiş olduğu sözlü sorusuna Satır cevap vermiştir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, plan için en önemli konunun bütçe olduğunu bu nedenle planın 1964 yılında değil 1963 yılında planın bütçeye dâhil edilerek kalkınmanın hızlanmasına çalışıldığını bildirmiştir. Personel ücretlerinin ilgili daire başkanlıklarından yapıldığını ifade ederek yıllara göre bir tablo sunan Kemal Satır, bu kalkınma hamlelerinin her bakanlığın kendi sorumluluk alanı içinde bütçede gösterilmeye çalışıldığını ifade ederek sözlerini bitirmiştir. Bu açıklamaların ardından da Rifat Öztürkçine de sorusunu 6 Haziran 1963 tarihinde sorduğunu hatırlatarak bu kadar kısa süre içinde cevaplandırıldığı için teşekkür etmiştir.²⁰³⁴ Buradan anlaşılacağı üzere Kemal Satır, soruyu güzel cevaplamıştır.

Muş Milletvekili Sait Mutlu pilot ve toplu kalkınma bölgesi olarak seçilen Muş ve kazalarına yapılacak yatırımlar ile bakanlıkların hizmetlerinin Muş açısından bildirilmesini isteyen bir yazılı soru sormuştur. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, 14 Şubat 1964 tarihinde bu soruya yazılı bir biçimde cevap vermiş olup bu cevap MMTD'de 29 Şubat 1964'te yayınlanmıştır. Bu cevapta Kemal Satır, yıllık %7'lik bir kalkınma hızının hedeflendiğini, bu planda geri kalmış bölgelere hizmet götürülmesinin ön planda tutulmasından dolayı genel yatırım oranının %30 olmasına rağmen geri kalmış bölgelerde bu oranın %50 olduğunu bildirmiştir. 1964 yılında Muş iline 27 milyon 374 liralık bir yatırım yapılacağını

---

²⁰³⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 17. Cilt, 30. Birleşim, (21 Ocak 1964), 473-475.

bildiren Satır'a göre 1963 yılında ise 17 milyon 681 bin liralık yatırım yapıldığı göz önüne alındığında yatırımların arttığı gözlenmiştir. Bu açıklamaların ardından Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, yapılan ve yapılacak olan yatırımlar hakkında ayrıntılı bir cetvel sunmuştur.²⁰³⁵ Kemal Satır'ın bu yazılı cevabına baktığımızda sayısal verileri çok güzel bir biçimde karşılaştırdığı görülmüştür.

Başbakan Yardımcısı Kemal Satır plan hakkında sadece mecliste değil meclis dışında da devam etmiştir. Ulus gazetesinin 7 Nisan 1964 tarihli haberine göre Kemal Satır, Bursa'ya gelecektir.²⁰³⁶ 11 Nisan 1964 tarihinde Bursa Sanayi ve Ticaret Odasında bir konuşma yapan Satır, müttefik olduğumuz devletlerin Türkiye'yi az gelişmiş olarak gördüğünü belirterek bu konuda sıkı çalışarak kısır çekişmelerden kurtulup ihracatın artırılması yönünde çalışmalar yapılması gerektiğini söylemiştir.²⁰³⁷ Bunun içinde planlı kalkınmaya dört elle sarılmak gerektiğini savunan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, böylelikle Türk milletinin dışarıya avuç açmaktan kurtulacağını iddia etmiştir.²⁰³⁸ Kemal Satır'ın bu açıklamalarına baktığımızda sanayi alanında çalışanları ikna etmeye çalışmasına rağmen elle tutulur bir veri ortaya koyamadığı görülmüştür.

Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen de Giresun'da yapılması planlanan 1963 yılı kalkınmalarının ne kadarının gerçekleştirildiği, ele alınamayan projelerin durumu ve kalkınmaya sonradan dâhil edilmesine rağmen hiç ele alınamayan projeler hakkında ne düşünüldüğünü sormuştur. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bu soruyu 11 Nisan 1964 tarihinde cevaplamış olup cevabı 28 Nisan 1964 de MMTD'de yayınlanmıştır. Bu cevapta Kemal Satır; Giresun'a şimdiye kadar 17.787.642 liralık harcama yapıldığını, 1963 yılı planında olmasına rağmen ihale bedellerindeki değişiklikten dolayı bazı projelerin hayata geçirilemediğini bildirmiştir. Hayata geçirilemeyen projeler ise; 150 bin liralık keşif bedelli Giresun Stadı onarımı, Giresun Dispanseri, Harşit Barajı, suni tohumlama laboratuvarıdır. Kemal Satır'a göre planlamaya sonradan dâhil olan hiçbir proje yoktur. Satır, bu açıklamalarının ardından Giresun

²⁰³⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 28. Cilt, 66. Birleşim, (29 Şubat 1964), 466-468.

²⁰³⁶ *Ulus*, "Dr. Kemal Satır, Bursa'ya Gelecek", (7 Nisan 1964), 1.

²⁰³⁷ *Ulus*, "Sanayi Tüccarların Dilekleri Dinlendi: Kısır Çekişmelerden Kurtulmalı", (12 Nisan 1964), 1.; *Ulus*, "Kısır Çekişmelerden Kurtulmalı", (12 Nisan 1964), 7.

²⁰³⁸ Orhan Tokatlı, "Satır, "Plân Bizi Avuç Açmaktan Kurtaracak" Dedi", *Milliyet*, (12 Nisan 1964), 1,7.

projelerinin durumunu ayrıntılı bir biçimde göstermiştir.²⁰³⁹ Kemal Satır'ın bu cevabına baktığımızda bir önceki yazılı soruya göre daha ayrıntılı cevap verdiği anlaşılmıştır.

Bu zamana kadar Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, plan hakkında iyi konuşsa da Cumhuriyet gazetesinin 5 Ağustos 1964 tarihli makalesine bakıldığında planın istenildiği gibi sonuç vermediği iddia edilmiştir.²⁰⁴⁰ 1964 yılının sonlarına doğru Kemal Satır, bu konu hakkında Ankara'da bir demeç vermiştir. Satır'a göre planın başarılı bir biçimde uygulandığı raporlarla da sabit olduğunu belirterek gazetecilerin diğer sorularını da yanıtlamıştır.²⁰⁴¹ Satır'ın burada plan hakkında ayrıntılı bir biçimde konuşmadığı gözlenmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanma süreci 1963 yılında başlamıştır. Bu dönemde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır hem bu konu hakkında mecliste sorulan soruları cevaplarırken hem de yurt gezilerinde yaptığı konuşmalarda sayısal verileri güzel bir biçimde kullanmıştır. Ayrıca Satır, valiler toplantısında da iyimser konuşmuştur. Ancak 1964 yılının Ağustos ayına gelindiğinde Kemal Satır plan hakkında konuşmaktan kaçınmaya başlamıştır. Çünkü Cumhuriyet gazetesine göre plan istenilen sonucu vermemiştir.

3. İnönü Koalisyon Hükümeti'nin ilgilendiği bir başka mesele de çiftçi, işçi sorunları ile birlikte özel sektörün istekleri olmuştur. Bu nedenle Ulus gazetesinin 10 Temmuz 1964 tarihli haberinde 12 Temmuz 1964 tarihinde İzmir'de yapılacak olan bölge toplantısına Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın katılacağı duyurulmuş olup burada esnaf ve sanatkârlara yönelik yeni iyileştirmeler anlatılacaktır.²⁰⁴² Ancak bu toplantıya katılmayan Kemal Satır, 13 Temmuz 1964'te Batman Grevi hakkında konuşarak kanunlar çerçevesinde kullanılması gereken bir hak olduğunu söyleyerek²⁰⁴³ greve karşı olmadığını göstermiştir. Milliyet gazetesinin 12 Ağustos 1964 tarihli haberinde ise Türk-İş bütün grevleri durdurma kararı aldığı için Satır ve Çalışma Bakanı Bülent Ecevit

²⁰³⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 30. Cilt, 94. Birleşim, (28 Nisan 1964), 54-58.

Cumhuriyet,²⁰⁴⁰ "Konu ve Yorum: Yeni Tedbirler", (5 Ağustos 1964), 5.

²⁰⁴¹ *Ulus*, "Beş Yıllık Plânda Başarı Bir Bütündür", (24 Aralık 1964), 1. ; *Yeni Adana*, "Satır: 'Plân Başarı İle Tatbik Ediliyor", (24 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, "Beş Yıllık Plânda", (24 Aralık 1964), 7. ; *Yeni Adana*, "Kemal Satır.", (24 Aralık 1964), 6.

²⁰⁴² *Ulus*, "Esnaf ve Sanatkârların Dertleri Tesbit Edilecek", (10 Temmuz 1964), 1.; *Ulus*, "Esnaf ve Sanatkârların", (10 Temmuz 1964), 7.

²⁰⁴³ *Milliyet*, "Satır'ın Açıklaması", (13 Temmuz 1964), 7.

Türk-İş genel merkezine bir ziyarette bulunmuşlardır. Burada bir süre Genel Sekreter Halil Tunç ile görüşen Başbakan Kemal Satır, bu kritik zamanda haklarından vazgeçtikleri için Tunç'a teşekkür etmiştir.²⁰⁴⁴ Cumhuriyet gazetesinin 23 Eylül 1964 tarihli haberine göre ise Ulaş-İş Şehir Hatları İşletmeleri hariç diğer gemilerde alınan grev kararını durdurmuştur.²⁰⁴⁵

Hükümetin arabuluculuğu sayesinde Ulaş-İş ve Denizcilik Bankası ile varılan anlaşmaya göre deniz taşımacılığında çalışan işçilerin maaşları 450 liraya çıkarılarak bazı sosyal hakları da elde etmesi sağlanmıştır.²⁰⁴⁶ Bu konu hakkında bir açıklama yapan Kemal Satır, Ulaş-İş'in bu kritik zamanda grevi durdurma kararını takdir ettiğini ifade etmiştir. Satır'ın ardından bir demeç de Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender vermiştir.²⁰⁴⁷ Bu demeçte Alpiskender grevin durdurulmasında büyük çabalarından dolayı Satır'a teşekkür etmiştir.²⁰⁴⁸ Ancak haberler incelendiğinde Kemal Satır'ın bu grevin bitirilmesi konusunda özel bir çabası olmadığı anlaşılmıştır. 11 Ekim 1964'te radyoda yaptığı konuşmada fındık alımından bahseden Satır, bu sene tahmin edilen rekoltenin üzerine çıkarak 160 bin tonu bulduğunu, bu rakamın dünyadaki diğer fındık üreticilerinin toplamına eşit olduğunu iddia etmiştir. Şimdiye kadar fiyat belirlemede Türkiye'nin gerekli müdahaleyi yapmadığını kabul eden Başbakan Yardımcısı Kemal Satır,²⁰⁴⁹ bu sefer zamanında müdahale edilerek FİSKOBİRLİK'in tarihinde görülmemiş bir biçimde hızlı alımlar gerçekleştirerek sonunda dünya piyasasında fındığın 53 dolardan 97 dolara yükseldiğini savunmuştur. Bu alımların göstermelik olmadığını belirten Kemal Satır, alımların devam edeceğini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.²⁰⁵⁰ Satır'ın bu konuşmasında baktığımızda tarımla ilgili sevindirici sonuçların duyurulduğu görülmüştür.

Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, sadece işçilerin sorunlarıyla değil özel sektörün istekleriyle de ilgilenmiştir. 12 Kasım 1964 tarihinde²⁰⁵¹ Kemal Satır'ın

²⁰⁴⁴ *Milliyet*, "Hükümet, Türk-İş'e Teşekkür Etti", (12 Ağustos 1964), 7.

²⁰⁴⁵ *Cumhuriyet*, "Ulaş- İş Denizcilik Bankasıyla Anlaştı", (23 Eylül 1964), 1.

²⁰⁴⁶ *Cumhuriyet*, "Ulaş- İş", (23 Eylül 1964), 7.

²⁰⁴⁷ *Ulus*, "Satır, Vazgeçilen Grevle İlgili Bir Demeç Verdi", (24 Eylül 1964), 1.

²⁰⁴⁸ *Ulus*, "Satır,", (24 Eylül 1964), 7.

²⁰⁴⁹ *Ulus*, "Fındık Mahsülümüz BuYıl İhtiyaçtan Çok Fazla...: Fındık Müstahsilinin Bütün Malı Alınacak", (12 Ekim 1964), 1.

²⁰⁵⁰ *Ulus*, "Fındık Müstahsilinin Bütün Malı Alınacak", (12 Ekim 1964), 7.

²⁰⁵¹ *Ulus*, "Özel Sektör Hayatımızın Ayrılmaz Bir Parçasıdır", (13 Kasım 1964), 1.; *Yeni Adana*, "Bakanlarla Özel Sektör Temsilcileri Görüştü: Kemal Satır, "Türkiye Dış Memleketlerde İtibarlı Bir Hale Gelmiştir", (13 Kasım 1964), 1.

başkanlığında hükümet ile özel sektör arasında yapılan toplantıların sekizincisi gerçekleşmiştir.²⁰⁵² Bu toplantıda konuşan Odalar Birliği Başkanı Nuri Ceritoğlu dış ticaret açıklarının normal seviyenin çok üstünde olduğunu belirterek bunun giderilmesi için hem üretimin hem de ihracatın artırılması gerektiğini iddia etmiştir.²⁰⁵³ Bunun üzerine Ticaret Bakanı Fenni İslimyeli bu sorunun nedeninin bu hükümet olmadığı ve böyle sorunların gelişmekte olan her ülkede var olduğunu ifade etmiştir. Maliye Bakanı Ferit Melen ise dış ticaret açığı olmasın diye kalkınma hızının düşürülemeyeceğini savunmuştur.²⁰⁵⁴ Çıkan tartışmanın sertleştiğini gören Kemal Satır,²⁰⁵⁵ yaptığı konuşmada bu toplantıların Türk ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemiştir. Satır; son üç yıldır izlenen politikanın istikrar politikası olarak adlandırılması gerektiğini, bu politika sayesinde Türkiye'nin dış borçlarını düzenli bir biçimde ödediğini sözlerine eklemiştir.²⁰⁵⁶ Kemal Satır'a göre, Ceritoğlu'nun sözleri yanlış anlaşılmış olup hem hükümet hem de özel sektör kalkınmadan yanadır.²⁰⁵⁷ Satır'ın konuşmasına baktığımızda ortamı yumuşatmaya çalıştığı anlaşılmıştır.

Ancak 1964'ün Aralık ayına gelindiğinde grevler yeniden başlamıştır. TCDD grevini bitirmek için bir araya gelen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ve Türk-İş görüşmeleri esnasında istenilen iyileştirmeler için on gün mühlet istenmiştir. Ancak ertesi gün yayınlanan Resmî Gazete'de grevin bitirildiğinin duyurulması iplerin yeniden gerilmesine neden olmuştur. Aynı görüşmede grevin CHP'yi iktidardan düşüreceğini söyleyen Kemal Satır'ın buna izin vermemek için kanun çıkartacaklarını da iddia etmiştir.²⁰⁵⁸ Bu iddiaların ardından 7 Aralık 1964 tarihinde Petrol-Kimya ve Atom İşçileri Sendikası tarafında Berec Pil Fabrikasında ilan edilen grevin üçüncü gününde Taşıtlarla Tunca Sineması'nda sendika başkanlarının katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir.²⁰⁵⁹ Binlerce işçinin katılımıyla yapılan toplantıya omuzlarda getirilen sendika başkanı Ziya Hepbir

²⁰⁵² *Milliyet*, “Hükümetle, Özel Sektör Temsilcilerinin Sekizinci Toplantısı Dün Ankara’da Başladı: Bakanlarla Özel Sektör, Dış Açığı Tartıştı”, (13 Kasım 1964), 1.

²⁰⁵³ *Cumhuriyet*, “Özel Sektör- Bakanlarla Tartıştı: Sanayi Kredisi Altı Misli Artıyor: Odalar Birliği Ücret Artışını Önleyecek Bir Politika İstiyor”, (13 Kasım 1964), 1.

²⁰⁵⁴ *Yeni Adana*, “Bakanlarla Özel Sektör Temsilcileri Görüştü”, (13 Kasım 1964), 6.

²⁰⁵⁵ *Cumhuriyet*, “Odalar Birliği”, (13 Kasım 1964), 7.

²⁰⁵⁶ *Ulus*, “Özel Sektör Hayatımızın”, (13 Kasım 1964), 7.

²⁰⁵⁷ *Milliyet*, “Bakanlarla Özel Sektör, Dış Açığı Tartıştı”, (13 Kasım 1964), 7.

²⁰⁵⁸ Halit Çapın ve Sedat Ağralı, “Hükümet İleri Gelenleri TCDD İşçilerinin Her Konuda Haklı Olduklarını Kabullendikleri Halde Grevi Tehir Etmekten De Geri Kalmıyorlar: Geçici Tedbirlerle Oyalama Politikası”, *Milliyet*, (3 Aralık 1964), 5.

²⁰⁵⁹ *Milliyet*, “Bir Sendika Lideri Satır’ı Cahillikle İtham Etti”, (10 Aralık 1964), 1.

yaptığı konuşmada işverenin tutumunu eleştirirken Satır'ın TCDD grevi için görüşmede sarf ettiği grevi kısıtlama kanununa değinerek Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ı cahillikle itham ederek işçilerin onun dilini keseceğini söylemiştir.²⁰⁶⁰ Hem Kemal Satır'ın hem de Ziya Hepbir'in konuşmalarının tehdit içerikli olduğu görülmüştür. Uzun tartışmalar sonucunda demiryolu işçilerine yeni sosyal haklar tanınmıştır. Bu konu hakkında bir demeç veren Satır, yapılan toplantı sonucunda demiryolu işçilerinin yeni haklar elde ettiğini belirterek demiryolu işçisinin görev anlayışını övmüştür.²⁰⁶¹ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda iyimser bir hava içinde olduğu anlaşılmıştır. Satır'ın işçilere olan tavrını değerlendiren Yön dergisi yazarı Nimet Arzık'a göre Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, duruma göre şekil alan bir siyasetçi olduğundan onun her sözüne kanılmamalıdır.²⁰⁶²

Başbakan Yardımcılığı görevinde Kemal Satır iç ve dış politikanın yanında ekonomik sorunlarla da ilgilenmiştir. Bu dönemde yaşanan grevleri bitirme konusunda pek de çaba harcamadığı görülen Kemal Satır özel sektörü de memnun edememiştir. Ancak Satır tarımla ilgili güzel gelişmeleri vermekten mutluluk duyduğu anlaşılmıştır.

3. İnönü Koalisyon hükümeti döneminde ele alınan bir başka konu da aşırı cereyanlar meselesidir. Bu konu hakkında 18 Mayıs 1964 tarihinde yapılan toplantıya Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmıştır.²⁰⁶³ Toplantı sonunda bir demeç veren Kemal Satır, MGK'nın haziran ayı toplantısında alınacak önlemlerin bir karara bağlanacağını bildirmiştir.²⁰⁶⁴ Ancak haziran ayında bahsedilen toplantı gerçekleşmemiştir. Yön dergisinin 2 Ekim 1964 tarihli nüshasında yer alan habere göre Komünizmle Mücadele Grubu'nun iki üyesinin hazırladığı raporda Satır'ın “çok tehlikeli” sıfatıyla komünist oldukları iddia edilmiştir. Bunun üzerine bir açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bu rapora kargaların bile güleceğini ve kendi çizgisinin belli olduğunu söylemiştir. Açıklamanın ardından Kemal Satır, Milli Emniyetten bu raporun araştırılmasını istemesi üzerine adı geçen raporun 27 Mayıs öncesinde

²⁰⁶⁰ *Milliyet*, “Bir Sendika Lideri”, (10 Aralık 1964), 7.

²⁰⁶¹ *Ulus*, “Satır'ın Demeci: Türk İşçileri Vazife Şuuru İçindedir”, (30 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, “Satır'ın Demeci”, (30 Aralık 1964), 1.

²⁰⁶² Nimet Arzık, “Kemal Satır.”, (Portre), *Yön*, 4/96 (29 Ocak 1965), 10.

²⁰⁶³ *Milliyet*, “Millî Güvenlik Kurulunda, Aşırı Cereyanlar Görüşüldü”, (19 Mayıs 1964), 1.

²⁰⁶⁴ *Milliyet*, “Millî Güvenlik Kurulunda Aşırı Cereyanlar Görüşüldü”, (19 Mayıs 1964), 7.

hazırlanmasına rağmen hükümete gerekli bilginin verilmediği anlaşılmıştır.²⁰⁶⁵ Satır'ın konuşmalarına ve raporun hazırlanma tarihine bakıldığında bunun bir hayata geçmemiş bir komplo olduğu görülmüştür.

Yaşanan bu sürecin ardından Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay siyasi partilere bir mektup göndererek huzuru sağlamalarını istemesi üzerine partiler kendi aralarında anlaşamayınca Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in hakemliğine başvurmaya karar vermişlerdir. Ancak bu görüşmeden önce kendi aralarında bir toplantıya daha ihtiyaç duyan siyasi partiler 21 Kasım 1964 tarihinde Senato Başkanlık Divanı odasında bir araya gelmişlerdir. Bu toplantıya Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmış olup yine kesin bir sonuç alınamamıştır.²⁰⁶⁶ Bunun üzerine Cumhuriyet gazetesinin 18 Aralık 1964 tarihli haberinde ODTÜ'lü öğrencilerin düzenlediği bir açık oturumda politikacılar kendilerini eleştirmiştir. Bu toplantıya Kemal Satır'ın da katılmasına rağmen konuşmaması²⁰⁶⁷ yorum yapmayı güçleştirmiştir.

1965 yılına gelindiğinde Başbakan İsmet İnönü'nün çağrısı üzerine 17 Ocak 1964 tarihinde rektörlerle yapılan toplantıya Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmıştır.²⁰⁶⁸ Toplantı sonunda alınan kararlar; üniversitede öğrenci kuruluşlarının düzenleyeceği açık oturumların denetlenmesi, öğretim üyelerinin kendilerine tanınan haklar dışına çıkmaması, üniversitenin gerektiğinde hükümetin zabıta kuvvetlerinden yararlanması ve bu işbirliğinin devam etmesidir.²⁰⁶⁹ Toplantı çıkışında konuşan Kemal Satır, kanunların eksik taraflarının varlığı halinde üniversitelerin hükümetten ne gibi yardımlar istenildiği üzerinde durularak aşırı cereyanların önüne geçileceğini söylemiştir.²⁰⁷⁰ Satır'ın açıklamalarına ve alınan kararlara bakıldığında hükümetin bütün aşırı akımların karşısında olacağı anlaşılmıştır.

²⁰⁶⁵ Yön, "İç Durum: Milli Emniyete Jurnal Verenler", 3/79 (2 Ekim 1964), 4.

²⁰⁶⁶ Cumhuriyet, "Liderler Gürsel'le Konuşacak: Alican, "Meseleler Bu Suretle Daha Derinliğine Ele Alınacak" Dedi", (21 Kasım 1964), 1.; Cumhuriyet, "Liderler Gürselle Konuşacak", (21 Kasım 1964), 7.

²⁰⁶⁷ Cumhuriyet, "Türkiye'de Politikacılar Görevlerini Yapıyorlar Mı?", (18 Aralık 1964), 1.; Cumhuriyet, "Açık Oturum", (18 Aralık 1964), 7.

²⁰⁶⁸ Cumhuriyet, "Aşırı Cereyanlar İçin Tedbir Alınıyor", (17 Ocak 1965), 1.

²⁰⁶⁹ Cumhuriyet, "Aşırı Cereyanlar", (17 Ocak 1965), 7.

²⁰⁷⁰ Milliyet, "Üniversitede Aşırı Akımlar Önlenecek", (17 Ocak 1965), 7.

Kemal Satır'ın başbakan yardımcılığı döneminde ele alınan bir diğer konu da aşırı akımlardır. Burada sağ-sol kelimesi kullanılmadan bütün aşırı akımlar aynı düzlem içinde değerlendirilmiştir. Ancak bu dönemde ilginç bir rapor da gündeme gelmiştir. DP döneminde hazırlanan bir raporda Satır *azılı bir komünist* olarak ele alınmıştır. Kemal Satır'ın bu döneme kadar yaptığı açıklamalar ve davranışlar incelendiğinde bunun mümkün olmayacağı açıktır.

2.2.4. Adalet Partisi ile İlişkiler

Kemal Satır, 3. İnönü Koalisyon Hükümeti'nde başbakan yardımcısı olduktan sonra ilgilendiği bir başka konuda hükümet-AP ilişkileridir. Bu ilişkideki ilk sorun seçim güvenliği olup Ulus gazetesinin 27 Nisan 1964 tarihli haberinde Kızılcahamam'da AP'nin bu konudaki düşüncelerini değerlendiren Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, seçimlerin Anayasa ve hâkimler tarafından güvence altına alındığını belirterek 1963 mahalli ve senato seçimlerini örnek göstererek AP'nin endişesinin yersiz olduğunu iddia etmiştir.²⁰⁷¹ Kemal Satır'ın bu açıklamalarına baktığımızda seçim konusunda hükümetten emin olduğu görülmüştür. 11 Mayıs 1964 tarihinde ise AP Eskişehir İl Kongresi'ne katılan Satır, burada yaptığı konuşmaya AP'lilere başarılar dileyerek başlamıştır. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a göre iktidara gelen sorumluluk sahibi kimselerin bir partinin değil milletin adamı olmaları gerektiğini hatırlatarak şu anda muhalefette olan AP'lilerin hükümete yardımcı olmaları gerekmektedir. Bu konuşmanın ardından Kemal Satır, AP'lilerin ayakta alkışlarıyla salonu terk etmiştir.²⁰⁷² Satır'ın bu konuşmasını incelediğimizde hükümet-AP arasındaki gergin havayı yumuşatan bir konuşma yaptığı anlaşılmıştır. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın Eskişehir'de yapmış olduğu konuşma ertesi gün parti liderlerince değerlendirilerek bu yakınlaşmadan umutlu olduklarını, böylelikle ülkenin iç ve dış sorunlarının daha kolay halledileceğini söylemişlerdir.²⁰⁷³

Ancak bu kardeşlik havası uzun sürmemiştir. 21 Mayıs 1964 tarihinde İstanbul CHP İl Merkezinde bir toplantı yapan Başbakan Yardımcısı Kemal

²⁰⁷¹ *Ulus*, "K. Satır: Seçim Güvenliği Tam", (27 Nisan 1964), 1.; *Ulus*, "Kemal Satır,", (27 Nisan 1964), 7.

²⁰⁷² Güngör Yerdeş, "Satır, Dün Eskişehir AP. Kongresi'nde Konuşma Yaptı", *Ulus*, (11 Mayıs 1964), 1,7.

²⁰⁷³ *Cumhuriyet*, "Partilerarası Yakınlaşma Teşebbüsü İyi Karşılandı", (12 Mayıs 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "Partilerarası", (12 Mayıs 1964), 7.

Satır, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın CHP'yi sürekli bölücü olmakla itham ederek bu nedenle vatandaşın gerici-ilerici olarak ayrıldığını iddia etmiştir.²⁰⁷⁴ Reformları benimsemeyenin AP olduğunu savunan Kemal Satır, aşırı akımlar konusunda sağ ve solun aynı şekilde ele alındığını belirtmiştir. Ragıp Gümüşpala'nın ekmeye çalıştığı husumet tohumlarını temizleyeceklerini söyleyen Satır, demokrasinin bunu gerektirmesine rağmen AP'nin bu zihniyette olmadığını, Gümüşpala'nın ihtilal zamanında sıkça kullanılan “*kuyruk*” tabirinin yaratıcısı olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁷⁵ Kemal Satır'ın bu konuşmasını ele aldığımızda eski defterlerin açıldığı görülmüştür. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın iddialarına Erzurum'da cevap veren AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala Kemal Satır'ın da “*deli dana*” tabirinin yaratıcı olduğunu söylemiştir.²⁰⁷⁶ Bu konuşmalara baktığımız zaman, garip tabirler üzerinden hem Satır'ın hem de Gümüşpala'nın birbirlerine sataştığı anlaşılmıştır. Sataşmalarla yetinmeyen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, 25 Mayıs 1964'te Rize'nin Pazar ilçesinde yaptığı konuşmada Gümüşpala'yı radyoda münazaraya çağırarak hükümetin beğenmediği taraflarını tartışmak istediğini söylemesine rağmen²⁰⁷⁷ Gümüşpala'dan herhangi bir yanıt gelmemiştir.

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ani ölümü hükümet ile AP arasında yaşanan çekişmenin kısa süreliğine durmasını sağlamıştır. 5 Haziran 1964 tarihinde taziye için AP genel merkezine giden Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Başbakan İsmet İnönü'nün taziye defterine yazdığı yazıyı imzalamasının ardından bir süre genel merkezde oturmuştur. Burada otururken Ragıp Gümüşpala'nın çok tez canlı olduğundan bahsetmiştir.²⁰⁷⁸ Ancak yeni AP Genel Başkanı olan Süleyman Demirel kendine hedef olarak bu hükümeti devirmeyi ve kendisin başında olacağı bir hükümet kurmayı seçmesi üzerine

---

²⁰⁷⁴ *Yeni Adana*, “Kemal Satır: “Gümüşpala Kuyruk Edebiyatının Bizzat İcatçısıdır”, (21 Mayıs 1964), 1.

²⁰⁷⁵ *Yeni Adana*, “Kemal Satır: “Gümüşpala Kuyruk Edebiyatının Bizzat İcatçısıdır”, (21 Mayıs 1964), 8.

²⁰⁷⁶ Mustafa Ekmekçi, “A.P. , Erzurum'da Miting Yaptı”, *Milliyet*, (23 Mayıs 1964), 1,7.

²⁰⁷⁷ *Cumhuriyet*, “Satır, AP'li Yöneticileri Münazaraya Dâvet Etti”, (25 Mayıs 1964), 1.; *Milliyet*, “Satır, Gümüşpala'yı Münazaraya Dâvet Etti”, (25 Mayıs 1964), 7.

²⁰⁷⁸ *Ulus*, “Gümüşpala'nın Cenazesi Resmi Törenle Kaldırılacak: Acı Kayıp Her Yerde Üzüntü Yarattı”, (7 Haziran 1964), 1.; *Milliyet*, “Gümüşpala'nın Cenazesi”, (7 Haziran 1964), 7.; *Ulus*, “Acı Kayıp Üzüntü Yarattı”, (7 Haziran 1964), 7.

Kemal Satır, bu düşünce tarzının hizmeti bir kenara bıraktığını söylemiştir.²⁰⁷⁹ Satır'ın bu açıklamalarına baktığımızda haklı olduğu görülmüştür.

AP genel başkanının değişmesinden sonra iktidar olma hırısı da artan AP'nin Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a karşı ithamları serleşmiştir. AP tarafından Kemal Satır'ın bir şirkete ortak olduğu ve yüksek meblağlara idare başkanlığı yaptığı iddiaları ortaya atılmıştır. Bunun üzerine AP'ye ispat hakkını tanıdığını söyleyen Satır, ispat edemedikleri takdirde amaçlarının rejimi yıkmak olduğunun ortaya çıkacağını söylemiştir.²⁰⁸⁰ Bu söylentiye değerlendiren 14 Temmuz 1964 tarihli Ulus gazetesi AP'nin bu hareketle çıkacak söylentiye dahi muhtaç olduğunu iddia etmiştir.²⁰⁸¹ Ancak AP Adana Senatörü Nuri Ademoğlu bahsedilen kişinin kendisi olduğunu belirterek Satır'ın 10 bin liralık küçük bir ortak olduğunu ve idare heyetinde de yer almadığını belirtmiştir.²⁰⁸² Yaşanan durum irdelendiğinde AP'nin Kemal Satır'a atmış olduğu iftirayı kendisinin temizlediği anlaşılmıştır. Milliyet gazetesinin 28 Temmuz 1964 tarihli haberinde AP'nin iktidar hırısı sorulduğunda Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, “*hoş geldi sefa geldi*” diye cevap vermiştir.²⁰⁸³ Bu cevap Kemal Satır'ın kendisine ve hükümetine güvendiğini göstermiştir.

Ancak AP bu seferde seçimin olmaması üzerinde durmaya başlamıştır. Bunun üzerine Milliyet gazetesinin 27 Ekim 1964 tarihli haberine göre Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın böyle bir şey olmayacağını söylediği duyurulmuştur.²⁰⁸⁴ Cumhuriyet gazetesinin 18 Kasım 1964 tarihli haberinde Kemal Satır, TBMM Başkanı Fuat Sirmen ile görüşmesinin ardından Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığında yapılan toplantıya katılmıştır.²⁰⁸⁵ Bu toplantıda meclise sevk edilen 15 dokunulmazlık dosyası ele alınmıştır. Konu hakkında açıklama yapan Satır, bu dosyaların AP'li milletvekillerine ait olduğunu söyleyerek gerçekten adı geçen milletvekillerinin rejimi yıpratıcı hareketlerde

²⁰⁷⁹ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 165.

²⁰⁸⁰ *Ulus*, “Satır, Müfterilere İspat Hakkı Tanıdı”, (12 Temmuz 1964), 1.; *Cumhuriyet*, “Kemal Satır'ın Bir Şirketin İdare Meclisi Başkanı Olduğu İddiasına Gerçek Başkan AP Senatörü Cevap Verdi”, (12 Temmuz 1964), 1.; *Cumhuriyet*, “Kemal Satır”, (12 Temmuz 1964), 7.

²⁰⁸¹ *Ulus*, “Satır, Hektaştan Murakıp Ücretini Dahi Almamış”, (14 Temmuz 1964), 1.

²⁰⁸² *Ulus*, “Satır”, (14 Temmuz 1964), 7.

²⁰⁸³ *Milliyet*, “Satır, Cevap Verecek”, (28 Temmuz 1964), 7.

²⁰⁸⁴ *Milliyet*, “Başbakan, “Seçimler Geri Kalmayacak” Dedi”, (27 Ekim 1964), 1.

²⁰⁸⁵ *Cumhuriyet*, “Satır'ın Açıklaması: “Meclise 15 Dosya Sevk edildi”, (18 Kasım 1964), 1.

bulunmadıklarını ümit ettiğini belirtmiştir.²⁰⁸⁶ Bununla da yetinmeyen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, *Ulus* gazetesinde 28 Kasım 1964 tarihinde yayınlanan bir makale kaleme almıştır. Bu makalede demokrasiyi getirmek ve yerleştirmek için CHP'nin çok çalıştığını, bu nedenle 1961 seçimlerine “*Düşmanlık Yok Kardeşlik Var*” sloganı ile girdiğini ifade eden Kemal Satır; AP'nin 1963 yılında sıçrama yapmasına rağmen kibirli davranışların partiye oy kaybettirdiğini, bu makaleyi de AP'yi uyarmak için yazdığını iddia etmiştir.²⁰⁸⁷ Bu makaleye baktığımızda Satır'ın öncelikle başbakan yardımcısı olarak tanımlanarak CHP'yi savunması partizanca bir harekettir. Yine Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın Murgul Bakır İşletmeleri Genel Müdürü olan ve ailedeki tek DP'li üye olma sıfatını taşıyan Ziya Temeltaş'ı görevden alması için Hüdai Orala emir vermesi partizanca hareket ettiğinin bir başka örneğidir.²⁰⁸⁸

1964'ün Aralık ayına gelindiğinde hem CHP hem de AP bu kısır çekişmelerden sıkılınca Siyasi Partiler Kanunu konusunda anlaşmaya varmışlardır.²⁰⁸⁹ Bu konu hakkında 4 Aralık 1964 tarihinde konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, tekliflerdeki tek kırmızı çizgilerinin irtica olacağını ifade ederek bu konuda sadece AP'nin değil diğer partilerin de kapatılma tehlikesi bulunmasına rağmen dini siyasete alet eden parti üyesini partiden atmaları halinde partinin kapatılmayacağı güvencesini vermiştir.²⁰⁹⁰ Kemal Satır'ın bu konuşmasını ele aldığımızda AP'yi yumuşak bir biçimde uyardığı görülmüştür. Konuşmanın ardından aynı gün Satır, saat 17.00'de AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'i ziyaret etmiştir.²⁰⁹¹ Bu kısmen iyi niyet havasını sürdürmek isteyen CHP ve AP Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında 9 Aralık 1964'te Çankaya Köşkü'nde bir toplantı yapılmıştır.²⁰⁹² Toplantıya Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da katılmış olup seçimler, Siyasi Partiler Kanunu ve dokunulmazlıkların kaldırılması gibi konular gündeme alınmıştır.²⁰⁹³ 10 Aralık 1964 tarihinde ise AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, CHP genel merkezinde Kemal Satır ile görüşmüştür. Ziyaretin ardından konuşan Satır, bunun

²⁰⁸⁶ *Cumhuriyet*, “Satır'ın Açıklaması”, (18 Kasım 1964), 7.

²⁰⁸⁷ Kemal Satır, “Demokratik Rejim ve Siyaset Adamları”, *Ulus*, (28 Kasım 1964), 1,7.

²⁰⁸⁸ Altuğ, *Genelkurmay'ın Işıkları*, 102.

²⁰⁸⁹ *Milliyet*, “Siyasî Partiler Kanunu İçin C.H.P. ve A.P. Anlaştılar”, (4 Aralık 1964), 1.

²⁰⁹⁰ *Milliyet*, “Siyasî Partiler Kanunu İçin C.H.P. ve A.P. Anlaştılar”, (4 Aralık 1964), 7.

²⁰⁹¹ *Milliyet*, “Kemal Satır, Dün Demirel'i Ziyaret Etti”, (5 Aralık 1964), 1.

²⁰⁹² *Cumhuriyet*, “Liderler, Çankaya'da Toplandı”, (9 Aralık 1964), 1.

²⁰⁹³ *Cumhuriyet*, “Liderler, Çankayada Toplandı”, (9 Aralık 1964), 7.

partilerarası ilişkileri geliştirmek ve demokrasi düzeninin yerleşmesi için yapıldığını belirtmiştir.²⁰⁹⁴

CHP ve AP arasındaki kısmi iyi niyet havası 1964 yılının Aralık ayının ikinci kısmında sona ermiştir. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in hükümeti düşürme hedefini bir daha yenilemesi üzerine 19 Aralık 1964 tarihinde bir demeç veren Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bunun bir görev olmadığını belirterek asıl hedefin şartlar ne olursa olsun vatan sevgisi ve memlekete yararlı olma arzusu olduğunu söylemiştir.²⁰⁹⁵ Aynı tarihli Ulus gazetesinde de İsmet İnönü AP'nin iktidar olma hırsını olumlu karşılamıştır.²⁰⁹⁶ Satır'ın bu yumuşak cevabına karşın AP, 1965 yılında da hükümeti düşürmek yolundaki çalışmaları 26 Ocak 1964 tarihli Cumhuriyet Senatosu oturumunda fiziksel tartışmaya dönüşünce Satır, müdahale etmek zorunda kalmıştır.²⁰⁹⁷ Milliyet gazetesinin 7 Şubat 1965 tarihli haberinde ise Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, AP'nin telaşının yersiz olduğunu belirterek 1965 bütçesinin de en kısa zamanda TBMM'de görüşüleceğini söylemiştir.²⁰⁹⁸ Ancak AP hükümeti yıpratma çabalarına devam etmiştir. Bu seferde Başbakan İnönü'nün Hollanda basınına verdiği demeci gündeme getirdiğinde Kemal Satır, hükümetin gizli emeller peşinde olmadığını ifade etmiştir.²⁰⁹⁹ Hükümet ile AP arasındaki ipler bu kadar gerilmişken Milliyet gazetesinin 13 Şubat 1965 tarihli haberinde ise Ankara Palas Salonları'nda düzenlenen AP'nin kuruluşunun 5. yıldönümü balosuna katılan Satır çayda çıra oynamıştır.²¹⁰⁰ Oyun sırasında MP lideri Osman Bölükbaşı "*giderayak oynasınlar bakalım*" diyerek bağırmasına rağmen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın iyi vakit geçirmesi²¹⁰¹ kendinden emin olduğunun göstergesidir. Fakat her ne kadar ipler gerilmişse de İsmet İnönü AP

²⁰⁹⁴ *Ulus*, "Demirel, Satır'ı Ziyaret Etti", (13 Aralık 1964), 1.; *Milliyet*, "A.P. Genel Başkanı Temaslarına Devam Ediyor: Demirel C.H.P.'yi Ziyaret Etti", (13 Aralık 1964), 1.

²⁰⁹⁵ *Yeni Adana*, "Satır: "Partilerin Görevi Hükümeti Devirmek Değil, Memlekete Hizmet Etmektir", (19 Aralık 1964), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Kemal Satır", (19 Aralık 1964), 6.

²⁰⁹⁶ *Ulus*, "İnönü Dün İstanbul'dan Ankara'ya Döndü", (19 Aralık 1964), 1.

²⁰⁹⁷ *Cumhuriyet*, "Senatoda Sert Tartışmalar: İnönü, Ap'yi İrticai Tutmakla İtham Etti", (27 Ocak 1965), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü A.P. yi", (27 Ocak 1965), 7.

²⁰⁹⁸ *Milliyet*, "Satır, "A.P.'nin Telaşı Yersiz", (7 Şubat 1965), 1.; *Milliyet*, "Satır, "A.P.'nin Telâşı Yersiz", (7 Şubat 1965), 7.

²⁰⁹⁹ *Milliyet*, "Satır, "CHP Gizli Emeller Peşinde Değildir" Dedi", (12 Şubat 1965), 7.

²¹⁰⁰ *Milliyet*, "AP Balosunda Satır "Çayda Çıra" Oynadı: Bölükbaşı; Satır, Oynarken "Giderayak Oynasınlar Bakalım..." Diye Bağırды", (13 Şubat 1965), 1.

²¹⁰¹ *Milliyet*, "Bölükbaşı, Satır Oynarken "Giderayak Oynasınlar Bakalım..." Diye Bağırды", (13 Şubat 1965), 7.

lideri Süleyman Demirel'e güvenmek istemiştir. Bu durumu Necip Mirkelâmoğlu'nun Milliyet gazetesinde 29 Aralık 1997 tarihinde yayınlanan makalesinde görmek mümkündür. Burada yurt dışına çıkan Başbakan İsmet İnönü Kemal Satır'a kendisine bir şey olması halinde Demirel ile bütün olumsuzlukları bertaraf ederek memleketi birlikte idare etmelerini istediğini iddia etmiştir.²¹⁰² Ancak bu iddia Satır tarafından doğrulanmamıştır.

Bu dönemde hükümet-AP ilişkilerine baktığımız zaman sözlü sataşmalardan hükümeti devirmeye kadar her türlü konun ele alındığı görülmüştür. Ragıp Gümüşpala zamanında sözlü başlayan sataşmalar Süleyman Demirel zamanında daha da artarak hükümet darbesinin konuşulmasına kadar gitmiştir. Burada Kemal Satır olgun bir devlet adamı tavrıyla özellikle Demirel'in kışkırtmalarını dikkate almamıştır.

2.2.5. Suat Hayri Ürgüplü'nün Hükümet Kurma Sürecinde Kemal Satır

3. İnönü Koalisyon Hükümeti'ni devirmek için AP lideri Süleyman Demirel ile MP lideri Osman Bölükbaşı anlaşmıştır.²¹⁰³ Ancak hükümetten sadece AP ve MP değil CHP içindeki gruplar da rahatsızdır. Buna göre 16 Haziran 1964 tarihinde Sabri Vardarlı'nın Nihat Erim'e anlattığına göre Emin Paksüt, Turhan Feyzioğlu, İlyas Seçkin ve Coşkun Kırca grubuna yeni katılımlar olmuştur. İbrahim Öktem ve Bülent Ecevit'in bu grubun hükümetteki adamlarıdır. Güç bela Grup Başkanvekilliğine seçilen Kemali Beyazıt da bu gruba katılmış olup bu kişiler Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın grubuyla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu görüşmenin ardından 20 Haziran 1964'te Kemal Satır, Başbakan İsmet İnönü ve Erime Feyzioğlu-Paksüt grubunu şikâyet etmiştir.²¹⁰⁴ Anlatılanlara bakıldığında hükümetten sadece AP ve MP'nin değil CHP'nin de memnun olmadığı ve bu durumdan Satır'ın sorumlu tutulduğu görülmüştür.

Hem CHP içinden hem de diğer partilerden gelen baskıya dayanamayan Başbakan İsmet İnönü istifayı düşünmeye başlamıştır. 13 Şubat 1965 tarihinde

²¹⁰² Necip Mirkelâmoğlu, "Demirel'le Beraber Hareket Edin", *Milliyet*, (29 Aralık 1997), 24.

²¹⁰³ Adem Çaylak- Hüseyin Baran, "Türkiye'de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem(1960-1970), *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara: Türkiye'nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd., (Ankara: Savaş Kitap, 2011),434.

²¹⁰⁴ Erim, *Günlükler II*, 772- 773.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel İsmet İnönü ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ile görüştüğünde İnönü'nün istifa edeceği anlaşılmıştır.²¹⁰⁵ 1965 bütçesinin mecliste kabul edilmemesinden sonra İnönü istifa etmiştir.²¹⁰⁶ Hemen AP, CKMP, YTP ve MP yeni hükümet için çalışmalara başlamıştır.²¹⁰⁷ Bu çalışmalar hakkında düşündüklerini söyleyen Kemal Satır, diğer partilerin CHP'siz bir hükümet kurma konusunda kararlı olduklarını ancak hızlı davranmaları gerektiğini belirtmiştir.²¹⁰⁸ Satır'ın bu açıklamasına bakıldığında CHP'nin yeniden hükümeti kuracağı düşünülmüştür. Fakat 15 Şubat 1965'te CHP Merkez İdare Kurulunu toplantıya çağıran Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, işlerin aksamaması için her türlü önlemin alınacağını ifade ederek diğer partilere güvence vermiştir.²¹⁰⁹ Aynı gün toplanan Bakanlar Kurulunda incelemesi sona eren kanun tasarılarının meclise gönderilmesi kararı alınmıştır.²¹¹⁰ 16 Şubat 1965 tarihinde ise İsmet İnönü Başbakanlıkta Kemal Satır ile görüşmüştür.²¹¹¹ Görüşmenin ardından Satır; İlhami Sancar, Nüvit Yetkin, Ferit Melen ve Saffet Omay ile bir görüşme yapmıştır. Satır, tütün piyasası hakkında yaptığı açıklamada üreticinin telaşa kapılmaması gerektiğini, yeni hükümet kurulunca tütün piyasasının açılacağını ve yeni hükümetin üreticiyi mağdur etmeyeceğini söylemiştir.²¹¹² Kemal Satır'ın açıklamasına bakıldığında işlerin aksamaması yönünde herhangi bir önlem alınmadığı anlaşılmıştır. 17 Şubat 1965 tarihinde Başbakanlıkta veda ziyaretlerini yapan İnönü Satır'a kendisiyle birlikte aşağıya gelmemesini söylemesi²¹¹³ merak uyandıran bir durumdur.

Veda ziyaretlerine devam eden Başbakan İsmet İnönü yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Suat Hayri Ürgüplü ile olan görüşmesinde Başbakan

---

²¹⁰⁵ İnönü, *Defterler II*, 941.

²¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, "İnönü İstifa Etti", (14 Şubat 1965), 7.

²¹⁰⁷ *Milliyet*, "Hükümetin Düşmesinden Sonra: Yeni Hükümet İçin Temaslar Başladı", (14 Şubat 1965), 1.

²¹⁰⁸ *Milliyet*, "Yeni Hükümet İçin Temaslar Başladı", (14 Şubat 1965), 7.

²¹⁰⁹ *Ulus*, "Başbakan Yardımcısı Dr. Kemal Satır'ın Beyanatı: İşlerin Aksamaması İçin Her Türlü Tedbir Alınacak", (15 Şubat 1965), 1.; *Ulus*, "İşlerin Aksamaması İçin", (15 Şubat 1965), 7.

²¹¹⁰ *Ulus*, "Bakanlar Kurulu Bazı Tasarıları Meclis'e Sevkedecek", (16 Şubat 1965), 1.

²¹¹¹ *Cumhuriyet*, "İnönü 'İyi Olacak' Dedi", (16 Şubat 1965), 1.

²¹¹² *Cumhuriyet*, "Kemal Satır'ın Demeci", (16 Şubat 1965), 7.; *Milliyet*, "Satır'ın Açıklaması", (16 Şubat 1965), s.7.

²¹¹³ Özdemir Kalpakçıoğlu, "Başbakan Vedâ Etti: İnönü: Regim Oturmuştur", *Milliyet*, (18 Şubat 1965), 1,7.

Yardımcısı Kemal Satır da hazır bulunmuştur.²¹¹⁴ Bu görüşmenin ardından Ürgüplü ve Kemal Satır, Bakanlar Kurulu toplantısına katılmışlardır.²¹¹⁵ Ayrıca istifa haftasını değerlendiren AKİS dergisi Satır'ın çok neşeli olduğunu hatta AP'li milletvekilleriyle şakalaştığını iddia ederek istifadan etkilenmediğini belirtmiştir.²¹¹⁶ 22 Şubat 1965 tarihinde İsmet İnönü başbakanlığı Suat Hayri Ürgüplü'ye; Kemal Satır da başbakan yardımcılığını Süleyman Demirel'e devretmiştir.²¹¹⁷ Bu devir-teslim töreninde yeni Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel'e bilgi veren Satır daha sonra İnönü'yü evine bırakmıştır.²¹¹⁸ Aynı gün İsmet İnönü öğlen yemeğinde Kemal Satır ve eski bakanlarla buluşmuştur.²¹¹⁹ 25 Şubat 1965 tarihli KİM dergisine göre İsmet İnönü ve Satır, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e de bir veda ziyareti yapmıştır.²¹²⁰ 26 Şubat 1965'te yeni hükümet için imzalanan dördümlü anlaşma hakkında konuşan Kemal Satır, MP lideri Osman Bölükbaşı'nın CHP'siz hükümet kurulmadığı takdirde rejimin çökeceğine dair iddiasının çürük olduğunu söyleyerek kanıt olarak da daha önce kurulan koalisyonları göstermiştir. Ayrıca CHP'nin bundan önceki koalisyonları kurmasına değinen Satır, bu durumun meclis içindeki gücünden kaynaklandığını iddia etmiştir.²¹²¹ Kemal Satır'ın bu iddialarını değerlendiren Bölükbaşı koltuğu kaybedenin acısının büyük olacağını ifade etmiştir.²¹²²

TBMM'nin 1 Mart 1965 tarihli oturumunda ise Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün hazırladığı hükümet programı tartışılmıştır. Burada 3. İnönü Koalisyon Hükümeti'ne yapılan eleştirilere cevap veren Kemal Satır, devlet mekanizmasının nasıl işlediğinin Anayasada yer aldığını, komite usulü çalışmanın doğru olmadığını belirterek konudan sapıldığını iddia etmiştir.

²¹¹⁴ *Cumhuriyet*, "Ürgüplü, İnönü İle Görüştü", (19 Şubat 1965), 1.; *Yeni Adana*, "İsmet İnönü, Ürgüplü ve K. Satır İle Görüştü", (19 Şubat 1965), 1.; *Cumhuriyet*, "Ürgüplü İnönü İle Görüştü", (19 Şubat 1965), 7.

²¹¹⁵ *Yeni Adana*, "İnönü- Ürgüplü", (19 Şubat 1965), 6.

²¹¹⁶ *AKİS*, "Zurnacının Hayal Sukutu", (19 Şubat 1965), 8.

²¹¹⁷ *Cumhuriyet*, "Ürgüplü Görevi İnönü'den Devraldı", (23 Şubat 1965), 1.; *Cumhuriyet*, "Devir Töreni", (23 Şubat 1965), 7.

²¹¹⁸ *Ulus*, "İnönü Muhalefet Lideri: Dr. Satır, Demirel'e Bazı İşlerle İlgili Bilgi Verdi", (23 Şubat 1965), 1.; *Ulus*, "İnönü Muhalefet Lideri", (23 Şubat 1965), 7.

²¹¹⁹ *Ulus*, "İnönü Eski Bakanlarla Dün Yemek Yedi", (23 Şubat 1965), 1.; *Ulus*, "İnönü Eski Bakanlarla", (23 Şubat 1965), 7.

²¹²⁰ *KİM*, "İç Olaylar: Cumhurbaşkanı: "Siz Sola Kaydırtıyordunuz?", S.345, (25 Şubat 1965), 5.

²¹²¹ *Yeni Adana*, "Kemal Satır, İki Parti Liderine Cevap Verdi: "C.H.P., Yalnız ve Ancak Demokratik İdarenin Taraftarı ve Bekçisidir. Başka Hiçbir Usulü Kabul Etmez", (26 Şubat 1965), 1.

²¹²² Deniz Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası: Osman Bölükbaşı*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2005), 359.

Hükümet programı yerine İsmet İnönü'ye sataşıldığını ifade eden Satır, siyaset hayatında seviye olmadığı müddetçe bundan kurtulamayacaklarını ifade etmiştir. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, diğer partilerin CHP'siz bir hükümet kurma sevinci içinde olmalarına rağmen 1950'de de CHP'siz bir hükümet kurulduğunu hatırlatmıştır. Kemal Satır, partinin hiç sorun çıkarmadan iktidarı devrettiğini söyledikten sonra CHP'nin hükümet programında vaat ettiği şeyleri yerine getirdiğini çeşitli örneklerle anlatmıştır. Buna göre taş kömürü istihsalı 3,7 milyondan 4,2 milyona, linyit istihsalinin 1,5 milyondan 4 milyona yükselmiştir. Ham petrol istihsalinin 414 bin tondan 878 bin tona, benzin istihsalinin 77 bin tondan 634 bin tona yükselmesi devam etmiştir. Ayrıca özel sektörde çelikte %67, pencere camında %69, diğer cam ürünlerinde %58 oranında bir artış olduğunu savunan Kemal Satır; mevduatın da 9 milyar 418 milyondan 11 milyar 700 milyona yükseldiğini açıklayarak bundan sonraki iktidarlardan da aynı artışı beklediklerini ifade etmiştir.²¹²³ Satır'ın bu konuşmasına bakıldığında bakan olduğu hükümeti güzel bir biçimde savunduğu anlaşılmıştır. 2 Mart 1965 tarihinde de hükümet programı görüşmelerine devam edilmiştir. Burada da konuşan Kemal Satır, hükümet programı görüşmelerinin bitmesine rağmen MP ve AP'li sözcülerin sadece adları duyulsun diye yeniden bir yarışa girerek 1946 seçimlerini dillerine doladıklarını söylemiştir. Bu dönemde CHP Ankara parti müfettişi olduğunu doğrulayan Satır, DP'nin Ankara seçimine itiraz ederek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü kötü göstermeye çalıştıklarını ancak başarılı olamadıklarını savunmuştur.²¹²⁴ Kemal Satır'ın bu konuşması incelendiğinde eski defterlerin tekrar açıldığı görülmüştür.

3. İnönü Koalisyon Hükümeti, 1963-1965 yılları arasında birçok sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır. Ancak ürettiği çözümler ne muhalefet partilerini ne de CHP içindeki bazı grupları memnun etmeye yetmiştir. Kendini bir çıkmazda hisseden Başbakan İsmet İnönü 1965 bütçesinin kabul edilmemesi üzerine istifa etmiştir. İstifa sürecini incelediğimizde, Kemal Satır'ın istifadan yana olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu durum yeni hükümet programı açıklandığında Satır'ı eski hükümetin icraatlarını savunmaktan alıkoymamıştır. Kemal Satır yaptığı konuşmada, bazı ekonomik kalkınmalara değinse de çok partili hayata geçiş

²¹²³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 37. Cilt, 66. Birleşim, (1 Mart 1965), 33-38.

²¹²⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 37. Cilt, 67. Birleşim, (2 Mart 1965), 100-103.

sürecine atıf yapmadan duramamıştır. Böylelikle Satır'ın eski konuşma alışkanlıklarına devam ettiği tespit edilmiştir.

2.2.6. Seçim Çalışmaları

1964 yılının Mayıs ayı ortalarında senato seçimleri için çalışmalar başlamıştır. Bu seçim çalışmalarına başbakan yardımcısı sıfatıyla katılan Kemal Satır, hakkında ilk haber Milliyet gazetesinde 16 Mayıs 1964 tarihinde çıkmış olup Satır'ın doğu gezisine çıkacağı duyurulmuştur.²¹²⁵ 22 Mayıs 1964'te Erzurum'da bir açık hava toplantısında konuşan AP'li Cevat Önder Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın *deli-dana gibi koşturarak devlet yönetmek* ile itham etmiştir. Aynı mitingde konuşan Turhan Bilgiç de Kemal Satır'ın CHP iktidardayken neler yaptığını anlatması gerekmesine rağmen hiçbir şey yapmadıklarından anlatacak bir şeyleri olmadığını iddia etmiştir. Mitingde en son konuşan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ise Satır'ın seviyesine inemeyeceklerini ifade etmiştir.²¹²⁶ Bu konuşmalardan sonra gazete haberlerine bakıldığında Kemal Satır'ın başbakan yardımcısı olarak AP'lilere karşı herhangi bir küçültücü tabir kullanmadığı anlaşılmıştır. Milliyet gazetesinin 28 Mayıs 1964 tarihli haberinde Kars ilçelerinden Hasankale, Horasan ve Sarıkamış'ta propaganda gezilerine devam eden Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, yerine getirilemeyecek vaatlerde bulunanlara çatarak CHP'nin demokrasi haricindeki idarelere karşı olduğunu, bu nedenle iç ve dış tehditlere karşı demokrasiyi savunduklarını söylemiştir.²¹²⁷ Ülkede demokrasinin acemice anlaşılıp seçimlerde oy toplamak için yerine getirilemeyecek vaatler anlatıldığını belirten Kemal Satır, bu durumu *hedefsiz atışlara* benzetmiştir.²¹²⁸ Satır'ın bu konuşmasının yer aldığı haberin başlığında her ne kadar AP'nin adı geçse de konuşmada AP'nin adının dahi geçmediği tespit edilmiştir. 29 Mayıs 1964 tarihinde Van'da Ferit Melen için konuşan Satır, İsmet İnönü'nün Melen'in Van'dan aday olmasına sıcak bakmamasına rağmen bazı partililerin ricasını kırmayarak bu adaylığı kabul ettiğini söylemiştir. Ferit Melen'i Vanlılara emanet

²¹²⁵ Milliyet, "Seçim Gezisi", (16 Mayıs 1964), 1.

²¹²⁶ Sait Arif Terzioğlu, "Deli- dana" Tabiri Seçim Mücadelesini Kızıştırdı: Önder, Gürsan, Bilgin Satır'a Cevap Verdiler", Cumhuriyet, (23 Mayıs 1964), 1,7.

²¹²⁷ Milliyet, "Satır, AP Vaadleri İçin "Hedefsiz Atışlar" Dedi", (28 Mayıs 1964), 1.; Yeni Adana, "K. Satır, "Rejimin Geleceğinden Ümitliyiz" Dedi", (28 Mayıs 1964), 1.

²¹²⁸ Milliyet, "Satır, AP Vaadleri İçin "Hedefsiz Atışlar" Dedi", (28 Mayıs 1964), 7.

etmiştir.²¹²⁹ Daha sonra planlı kalkınmanın öneminden bahseden Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, AP'nin CHP'nin yaptıklarıyla değil de dine bakış açısıyla ilgilendiğini belirtmiştir.²¹³⁰ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda hükümetin icraatlarından ziyade bir göze girme konuşması yaptığı anlaşılmıştır.

Bu propagandaların ardından yapılan senato seçimleri sonucunda CHP 19 senatörlük kazanmıştır.²¹³¹ Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın Van'da kazanması için konuştuğu Ferit Melen'in Van senatörü olduğu anlaşılmıştır.²¹³² Sonuçların ardından Başbakan İsmet İnönü Kemal Satır'dan seçimlerin nasıl geçtiği ve sonuçlar hakkında bilgi almıştır.²¹³³

1964'ün Aralık ayına gelindiğinde genel seçimlerin erkene alınması gündeme gelmiştir. Bu konu hakkında 7 Aralık 1964 tarihinde Ulus gazetesine bir demeç veren Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, CHP'nin seçimden korkmakla suçlandığını söyleyerek Anayasa çerçevesinde erken seçim dâhil her ihtimale hazır olduklarını belirtmiştir. Ancak Kemal Satır'a göre bunun için diğer partiler TBMM Başkanlığına başvurduktan sonra partinin seçimi isteyip istemediği belirlenmiş olacaktır.²¹³⁴ Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda partisinden emin olduğu anlaşılmıştır. 12 Aralık 1964'te Başbakanlıkta Başbakan İsmet İnönü'nün yaptığı basın toplantısında Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da hazır bulunmuş olup²¹³⁵ İsmet İnönü'nün seçim hakkındaki soruları cevaplamasını izlemiştir.²¹³⁶

1964'ün Aralık ayının sonlarına doğru Kemal Satır'ın yerine Nihat Erim'in başbakan olacağı söylentileri ortaya çıkmıştır. Bu söylentiler 24 Aralık 1964 tarihinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a sorulduğunda Kemal Satır,

²¹²⁹ Orhan Erinç, "Satır, Meleni Van'lılara Emanet Etti", *Cumhuriyet*, (30 Mayıs 1964), 1,7.

²¹³⁰ Kadir Girgin, "Pehlivanoglu'nun Sözleri Artvin'i Karıştırdı", (9 Gün Kala Cumhuriyet Senatosu Seçim Kampanyası), *Milliyet*, (30 Mayıs 1964), 7.

²¹³¹ *Cumhuriyet*, "Senato Seçimleri'nin Tasnifi Dün Geç Vakit Tamamlandı: Gayri Resmî Sonuçlara Göre Durum: 31 AP, 19 CHP, 1 Bağımsız", (9 Haziran 1964), 1.

²¹³² *Cumhuriyet*, "Seçim Sonuçları", (9 Haziran 1964), 7.

²¹³³ *Cumhuriyet*, "İnönü Seçim Sonuçları Hakkında Bilgi Aldı", (9 Haziran 1964), 7.

²¹³⁴ *Ulus*, "Dr. Satır'ın "Erken Seçim" Konusunda Demeci: C.H.P. Her Zaman Seçime Hazırdır", (8 Aralık 1964), s.1.; *Ulus*, "CHP Her Zaman", (8 Aralık 1964), 7.

²¹³⁵ *Ulus*, "Başbakan İnönü Dün Basın Toplantısı Yaptı: İnönü, Seçimlerin 1965 Ekim'inde Yapılması Gerekmemektedir, Dedi", (13 Aralık 1964), 1.

²¹³⁶ *Ulus*, "İnönü, Seçimlerin 1965 Ekim'inde Yapılması Gerekmemektedir, Dedi", (13 Aralık 1964), 1.

ihtiyaçlar neyi gerektiriyorsa onun yapılacağını iddia ederek seçim öncesi her şeyin gözden geçirileceğini sözlerine eklemiştir.²¹³⁷ Çıkan söylentilere rağmen başbakan yardımcılığı görevine devam eden Satır, 26 Aralık 1964'te toplanan Bakanlar Kurulu toplantısı çıkışında gazetecilerle konuşmuştur. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a göre kimin erken seçim istediği meclis müzakerelerinde belli olacaktır.²¹³⁸ Kemal Satır, Seçim Kanunu'nun hazırlanmakta olduğunu ifade ederek hükümet üyeleri arasındaki fikir ayrılığı söylentilerini yalanladıktan sonra seçimlerin 15 Ekim 1965'ten önce yapılacağını savunmuştur.²¹³⁹ Satır'ın bu açıklamalarına baktığımızda muhtemel bir seçim tarihi verdiği görülmüştür. 28 Aralık 1964 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısı çıkışında gazetecilere bir demeç veren Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Seçim Kanunu'nun muhtemelen 29 Aralık 1964 tarihinde meclise sevk edileceğini söylemiştir. Kemal Satır'a göre 3 ve 10 Ekim 1965 tarihleri pazar gününe denk geldiğinden en doğru olasılık 10 Ekim 1965 tarihi olacaktır.²¹⁴⁰

1965 yılına gelindiğinde hükümette anlaşmazlıklar artınca Başbakan İsmet İnönü istifa etmekten başka bir çare bulamamıştır. 2 Mart 1965 tarihinde Suat Hayri Ürgüplü'nün hükümetinin kabulünden sonra resmen başbakanlığı sona eren Kemal Satır, meclisteki parti sözcülerinin konuşmalarından dolayı bakanı olduğu hükümetin yapmış olduğu seçim çalışmalarından çok 1946 ve 1950 genel seçimleri hakkında bilgi vermek zorunda kalmıştır. Satır'a göre 1946 seçimlerinde birçok şikâyet olduğunu kabul ederek 1950 seçimleri sonrasında iktidarı dürüstlikle devrettiğini savunmuştur.²¹⁴¹

Kemal Satır bakan olarak görev yaptığı 1963-1965 yılları arasında hem seçim çalışmalarına katılmış hem de Seçim Kanunu hakkında konuşmuştur. İlk olarak senato seçimlerinde Van'dan aday gösterilen Ferit Melen için seçim çalışmalarına katılan Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, AP'den başka bir konuyu ele almadığı görülmüştür. Dolayısıyla konuşmaların bir kısır döngü haline geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca Seçim Kanunu konusuna da değinen

²¹³⁷ *Cumhuriyet*, "Satır, Seçimden Önce Herşey Gözden Geçecek", (24 Aralık 1964), 1.

²¹³⁸ *Ulus*, "Bakanlar Kurulu Dün de Toplandı", (27 Aralık 1964), 1.

²¹³⁹ *Ulus*, "Bakanlar Kurulu", (27 Aralık 1964), 7.

²¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, "Satır, Seçim 15 Ekimden Önce Yapılacak, Dedi", (29 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, "Bakanlar Kurulu Seçim Kanunu Üzerindeki Çalışmaları Tamamlıyor: Seçim 15 Ekimden Önce Olacak", (29 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, "Seçim 15 Ekimden Önce Olacak", (29 Aralık 1964), 7.

²¹⁴¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I. Dönem, 37. Cilt, 67. Birleşim, (2 Mart 1965), 100-103.

Kemal Satır, tasarının en kısa zamanda meclise geleceğini belirtmesine rağmen kesin bir tarih verememiştir. Bu durumda Satır'ın tasarının arkasında durmadığı izlenimi edinilmiştir.

2.3. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı (1973-1974)

1973'ün Nisan ayına gelindiğinde yeni Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı haklarını kullanması gündeme gelmiştir. Bu nedenle Başbakan Ferit Melen'in 8 Nisan 1973 tarihinde istifa etmesinden sonra Korutürk, hükümeti kurmak için Naim Talû'yu görevlendirmiştir.²¹⁴² Talû'nun görevi kabul etmesi üzerine hükümette yer almak isteyen CGP adına Kemal Satır, 9 Nisan 1973'te AP lideri Süleyman Demirel ile görüşmüştür.²¹⁴³ Bu görüşmede ne konuşulduğu bilinmese de Başbakan Naim Talû'nun yaptığı çalışmalar sonucunda Satır'ın devlet bakanlığına uygun görüldüğü anlaşılmıştır.²¹⁴⁴ 13 Nisan 1973 tarihinde Naim Talû AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu kurulacak hükümet hakkında görüşmüştür.²¹⁴⁵ Görüşmenin sonunda 14 Nisan 1973'ten itibaren CGP'den Kemal Satır ve Emin Paksüt ile birlikte AP'den Nusret Tuna'nın oluşturacağı bir alt komisyonun anlaşma metnini hazırlaması kararlaştırılmıştır.²¹⁴⁶ 15 Nisan 1973 tarihinde anlaşma sağlanmış olup Başbakan Naim Talû da hükümeti kurmuştur. Kurulan hükümete baktığımızda iki başbakan yardımcılığı olup bunlardan birine Satır'ın getirildiği anlaşılmıştır.²¹⁴⁷ 17 Nisan 1973 tarihli gazetelerde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır tanıtılmış olup doktor olan bakanlar sınıfına dâhil edilmiştir.²¹⁴⁸ Aynı tarihli Cumhuriyet gazetesinde kabineyi değerlendiren Ümit Gürtuna'ya göre Kemal Satır'ın başbakan yardımcısı oluşu CGP'nin hükümet içinde bir sözcüsü bulunmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca Satır'ın varlığı CHP

²¹⁴² Cemal Fedayi, "Türkiye'nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi(1971-1980): -Nâm-ı Diğer: 70'li Yıllar, *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara: Türkiye'nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd., (Ankara: Savaş Kitap, 2011), 498.

²¹⁴³ Erim, *Günlükler II*, 1079.

²¹⁴⁴ *Cumhuriyet*, "Kabinenin İskeleti Belli Oldu", (13 Nisan 1973), 1.

²¹⁴⁵ *Cumhuriyet*, "Demirel: "Partiler Demokrasisi İşlemeye Başlamıştır": AP- CGP Koalisyon Protokolü Açıklanıyor", (14 Nisan 1973), 1.

²¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, "Demirel", (14 Nisan 1973), 7.

²¹⁴⁷ *Cumhuriyet*, "Korutürk'ün Onayladığı Kabine'de 13 AP'li, 4 CGP'li, 5 Bağımsız ve 2 Parlamento Dışı Bakan Yer Alıyor: Talu, Bakanlarını Dün Gece Açıkladı", *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1973, s.1.; "Talu Bakanlarını", (16 Nisan 1973), 7.; *Milliyet*, "Korutürk Yeni Kabineyi Onayladı: Hükümet Açıklandı", (16 Nisan 1973), 1.

²¹⁴⁸ *Yeni Adana*, "Yeni Kabinenin 12 Üyesi", (17 Nisan 1973), 5.; *Milliyet*, "Siirt, Bitlis ve Muş İlk Defa Kabineye Bakan Verdi", (17 Nisan 1973), 9.

Genel Başkanı Bülent Ecevit'in muhalefetine cevap verebilecek bir isme sahip olduğunu göstermiştir.²¹⁴⁹

Hükümetin kurulmasının ardından Başbakan Naim Talû nezaket ziyaretlerine başlamış olup 18 Nisan 1973 tarihinde AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e yaptığı ziyarette Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da hazır bulunmuştur.²¹⁵⁰ Bu arada hükümet programı hazırlıkları için Kemal Satır, Nizamettin Erkmen ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Dr. Kemal Demir, Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem'den kurulan bir alt komisyon çalışmaya başlamıştır.²¹⁵¹ Ayrıca Naim Talû CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e de bir nezaket ziyaretine gitmişse de Satır'ı yanına almamıştır.²¹⁵² Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın da içinde bulunduğu alt komisyon hükümet programını hazırlamıştır. 20 Nisan 1973'te Başbakan Naim Talû'nun okuduğu hükümet programına bakıldığında yeni bir reform düzeni getirmeyerek her alanda var olan düzenin korunup seçimlerin güvenli bir biçimde yapılması hedeflendiği anlaşılmıştır.²¹⁵³ 26 Nisan 1973 tarihinde hükümet güvenoyu almıştır.²¹⁵⁴ Hükümetin resmen kabulünden sonra Cumhuriyet gazetesinin 22 Mayıs 1973 tarihli haberine göre devlet bakanları arasında yapılan iş bölümü sonucunda Kemal Satır, aşırı akımlar, sıkıyönetim irtibat işleri ve Kıbrıs Komitesinden sorumlu olacağı görülmüştür.²¹⁵⁵

Bu dönemde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır Milli Savunma Bakanlığına vekâlet etmiştir. Başbakan Naim Talû'nun 4 Haziran 1973 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e gönderdiği yazıda görev amaçlı yurt dışına giden Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar'ın dönüşüne kadar Kemal Satır'ın vekâlet edeceği bildirilmiştir.²¹⁵⁶ Aynı gün Fahri Korutürk bu atamayı onaylayarak²¹⁵⁷ bu konu hakkında TBMM²¹⁵⁸ ve Cumhuriyet Senatosu

²¹⁴⁹ Ümit Gürtuna, "Yeni Kabinenin İçi-Dışı..", *Cumhuriyet*, (17 Nisan 1973), 1,7.

²¹⁵⁰ *Milliyet*, "Başbakan; Sunay, Demirel, Melen ve Bozbeyli İle Görüştü... Talû: "Ben İş Biter Sonra Konuşurum", (18 Nisan 1973), 1.

²¹⁵¹ *Cumhuriyet*, "Hükümet Programı Bugün Kesin Şeklini Alacak", (19 Nisan 1973), 1.

²¹⁵² *Cumhuriyet*, "Hükümet", *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1973, s.7.

²¹⁵³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 36. Cilt, 97. Birleşim, (20 Nisan 1973), 694-699.

²¹⁵⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 36. Cilt, 99. Birleşim, (26 Nisan 1973), 760.

²¹⁵⁵ *Cumhuriyet*, "Devlet Bakanları Görev Bölümü Yaptı", (22 Mayıs 1973), 7.

²¹⁵⁶ *TC. Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi(CFKA)*, 06006693,2, 415784.

²¹⁵⁷ *CFKA*, 06006693, 1, 413934.

²¹⁵⁸ *CFKA*, 06006693, 3, 4138821.

Başkanlığına bir yazı göndermiştir.²¹⁵⁹ Korutürk'ün bu yazısı TBMM'de 11 Haziran 1973'te okunmuştur.²¹⁶⁰ 20 Temmuz 1973 tarihinde Naim Talû görev nedeniyle yurt dışına giden İlhami Sancar'a, Satır'ın vekâlet edeceğini Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk'e bir yazı ile bildirmiştir.²¹⁶¹ Aynı gün atamayı onaylayan Fahri Korutürk²¹⁶² bu durumu TBMM²¹⁶³ ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlıklarına bir yazı göndererek duyurmuştur.²¹⁶⁴

1973 yılına gelindiğinde hükümet kurma görevi Naim Talû'ya verilmiştir. Bu dönemde CGP içinde siyasi faaliyetlerine devam eden Kemal Satır'ın bir bakanlığı üstlenmesi gündeme gelmiştir. Talû tarafından devlet bakanlığına uygun görülen Satır aynı zamanda hükümet programını hazırlamakla görevli olan alt komisyonda da çalışmıştır. Böylelikle Naim Talû'nun kendisine güvendiği ortaya çıkmıştır. Talû'nun bu güveni bakanlığı döneminde de devam ettiği Kemal Satır'ı çeşitli vekâlet görevlerine getirmesinden anlaşılmıştır.

2.3.1. Diğer Konular Hakkındaki Düşünceleri

Türkiye'de işçilere grev hakkı veren 275 Sayılı Kanun 15 Temmuz 1963 tarihinde kabul edilmiş olup 24 Temmuz 1964'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²¹⁶⁵ Bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonra grev işçiler için bir kanuni hak olmuştur. Ancak işçiler bu haklarını 1970 yılından sonra etkin bir biçimde kullanmaya başlamışlardır. Naim Talû Hükümeti'nde grevlerde arabulma görevini Başbakan Yardımcısı Kemal Satır üstlenmiş olup bu konudaki ilk arabuluculuğunu 24 Ağustos 1973 tarihinde Bursa Grev ve Lokavtı ile ilgili olarak Ankara'da durumu görüşmek için işveren ve TÜRK-İŞ Kemal Satır'ın başkanlığında bir araya gelmiştir.²¹⁶⁶ 25 Ağustos 1973'te de Satır, başkanlığında devam eden işveren ile TÜRK-İŞ kesin bir sonuca ulaşamamıştır.²¹⁶⁷ Toplantının sonunda konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, anlaşmak için her iki tarafın da gayret gösterdiğini, tarafların birbirlerine tekliflerini verdiğini belirterek

²¹⁵⁹ CFKA, 06006693, 4, 427968.

²¹⁶⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, III. Dönem, 38. Cilt, 124. Birleşim, (11 Haziran 1973, 475).

²¹⁶¹ CFKA, 06006704, 2, 422396.

²¹⁶² CFKA, 06006704, 1, 427976.

²¹⁶³ CFKA, 06006704, 3, 416671.

²¹⁶⁴ CFKA, 06006704, 4.

²¹⁶⁵ Kemal Sülker, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, (İstanbul: Gözlem İşçi Sorunları Araştırma Merkezi Dizisi, 1976), 266.

²¹⁶⁶ *Milliyet*, "Bursa Grev ve Lokavtı İçin Satır Arabulucu", (24 Ağustos, 1973), 1.

²¹⁶⁷ *Yeni Adana*, "Kemal Satır Başkanlık Ediyor: Grev ve Lokavtlarla İlgili Olarak İşçi ve İşveren Temsilcileri Toplandı", (25 Ağustos 1973), 1.

teklifler arasında farklar olduğunu söylemiştir.²¹⁶⁸ Kemal Satır'ın bu konuşmasına baktığımızda arayı yumuşatmaya çalıştığı anlaşılmıştır. Taraflar teklifleri değerlendirdikten sonra 26 Ağustos 1973 tarihinde grev ve lokavtın kaldırılmasına karar verilmesinden sonra bir açıklama yapan Satır, görüşmelerin karşılıklı anlayış ve olgunluk içinde geçtiğini söyleyerek Türk işçisinin ekonomik bağımsızlığını güvence altına alabilmesi için işverenin yanında olması gerektiğini vurgulamıştır. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, işçi ve işverenin 8 işyerini 2 kısma ayırdığını ifade etmiştir. Birinci kısmın TOFAŞ, OYAK, RENAULT ve NAKO; ikinci kısmın ise KARSAN, SKİ, COŞKUNÖZ, BURÇELİK ve CENTAŞ olarak gruplandırıldığını söylemiştir.²¹⁶⁹ Kemal Satır, bu tasnife uyararak her iki tarafa da orta yolu bulacak bir teklif götürmüştür. Buna göre gruplandırılma sonucunda anlaşmazlığa neden olan ücretler ve ikramiye konusunda birinci grupta yer alan işletmeler birinci yılda 175 saat ücreti zammı, ikinci yıl 170 saat ücreti zammı alacak ve 1,5 maaş olan ikramiyenin 2 maaşa çıkarılacaktır. İkinci grupta yer alan işletmelerin de birinci ve ikinci yıl 140 saat ücreti zammı ile birlikte bir aylık ikramiye zammının iki aya çıkarılması öngörülmüştür. Bunun yanı sıra disiplin kurulu, çocuk zammı, işçi çocuklarına eğitim yardımı ve diğer sorunlarda tarafların görüşmesi sonucu halledilmiştir.²¹⁷⁰ Satır'ın yaptığı çalışmaya baktığımızda hem işçi hem de işveren açısından adaletli olduğu görülmüştür.

Ancak 1973 yılının sonbaharında grevler artmıştır. TİS Sendikaları Toprak- Su Genel Müdürlüğüne bağlı 72 işyerinde grev kararı almıştır. Başbakan Naim Talû da Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ı anlaşmazlığı gidermek için arabulucu olarak atamıştır. Bunun üzerine sendika yöneticileri ve Toprak-Su Müdürlüğü yetkilileriyle görüşmeye başlayan Kemal Satır, anlaşmazlığın çözüleceğine inandığını söylemiştir. Buna rağmen Toprak-Su ve Tarım işçileri Sendikası Güney İlleri Temsilcisi Şükrü Çetin Adana'da 5 Eylül 1973 tarihinde greve gidileceğini iddia etmesi²¹⁷¹ Satır'ın bu arabuluculukta zorlanacağını göstergesi olmuştur. Bu dönemde sendikalar birbirlerini desteklemeye

²¹⁶⁸ *Milliyet*, "Bursa'daki "Grev-Lokavt" İçin Toplantılar Başladı", (25 Ağustos 1973), 1.; *Milliyet*, "Bursadaki", (25 Ağustos 1973), 9.

²¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, "Otomotiv Sanayi Dalında Grev ve Lokavt Kaldırıldı", (26 Ağustos 1973), 1.; *Milliyet*, "Bursa'daki Grev ve Lokavt Kaldırıldı", (26 Ağustos 1973), 1.

²¹⁷⁰ *Cumhuriyet*, "Otomotiv", (26 Ağustos 1973), 7.; *Milliyet*, "Bursadaki Grev", (26 Ağustos 1973), 9.

²¹⁷¹ *Milliyet*, "Satır Toprak- Su Grevinde Arabulucu", (1 Eylül 1973), 9.

başladığından Milliyet gazetesinin 4 Eylül 1973 tarihli haberine göre Bursa'daki toplu sözleşme çıkmaza girmiştir. Bunun sonucunda Samsun Toprak- Su 11. Bölge Müdürlüğü ile bağlı şantiyelerde bir haftalık grev kararı alınması üzerine Başbakan Kemal Satır, TİS ile TOPRAK-SU arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi için görüşmelere devam etmiştir.²¹⁷² Görüşmeler devam ederken 14 Ekim seçimleri için oy pusulalarını basma işini üstlenen Türk Tarih Kurumu Basımevi'nde BASIN-İŞ Sendikası grev kararı almıştır. Bunun üzerine YSK hükümete başvurarak oy pusulalarının basılmaması halinde seçimin tehlikeye gireceğini bildirmiştir. YSK'nın uyarısından sonra 4 Eylül 1973 tarihinde Kemal Satır, DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker, BASIN-İŞ Genel Başkanı Burhan Şahin ve diğer ilgililerle bir toplantı yaparak oy pusulalarının basımı için alınacak önlemler görüşülmüşse de²¹⁷³ herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Grevleri durdurmak için Satır'ın yapmış olduğu girişimler başarısız olunca TİS Sendikası Toprak-Su Çukurova İşletmesinde çalışan 1206 işçinin greve gitmesine karar vermiştir. Bu grevi durdurmak için 10 Eylül 1973'te Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, arabulucu olarak görevlendirilmesine rağmen²¹⁷⁴ Kemal Satır'ın çalışmaları hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bu greve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın arabulucu olarak tayin edilmesinden bir ay sonra Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü ile Maden-İŞ Sendikası arasında bir anlaşmazlık çıkmıştır. Bu anlaşmazlığın çözümü için Kemal Satır görevlendirilmiştir.²¹⁷⁵ Ancak bu arabuluculuk görevinde zorlanan Satır, grevin 74. güne ulaşmasına engel olmamıştır.²¹⁷⁶ Bunun sonucunda hükümet grevi bir ay erteleme kararı almıştır.²¹⁷⁷ Erteleme kararını değerlendiren 9 Aralık 1973 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, aldırıldığı bu kararla sadece işçilerin aleyhine bir durum yaratmakla kalmayıp kalkınma hızının da etkilenmesine sebep olmuştur.²¹⁷⁸ Bu konu hakkında konuşan CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu, Kemal Satır'ın işçileri değil işverenleri tuttuğunu iddia etmiştir. Orhan Eyüboğlu'na göre grevin başladığı günden bu güne kadar

²¹⁷² *Milliyet*, "TOPRAK- SU Grevi Samsun'da Başlıyor", (4 Eylül 1973), 1.

²¹⁷³ *Milliyet*, "AP ve CHP", (5 Eylül 1973), 9.

²¹⁷⁴ *Milliyet*, "TOPRAK- SU'da Grev Başladı", (11 Eylül 1973), 9.

²¹⁷⁵ *Milliyet*, "Ereğli Grevi İçin Satır, Arabuluculuğu", (9 Kasım 1973), 1.

²¹⁷⁶ *Milliyet*, "Ereğli'deki Grev 74. Günü Doldurdu", (14 Kasım 1973), 1.

²¹⁷⁷ *Milliyet*, "Ereğli Grevi Bir Ay Ertelendi", (15 Kasım 1973), 1.

²¹⁷⁸ *Cumhuriyet*, "Olayların Ardındaki Gerçek: Demir- Çelik Bunalımı", (9 Aralık 1973), 1.

fabrikanın uğradığı zararın 712 milyon civarında olduğunu oysaki işçilerin isteklerinin tutarının bu rakamın altında olduğunu, bu nedenle grevin sürdürülmesinde başka bir amaç olması gerektiğinden asıl bu konu üzerinde durulmalıdır.²¹⁷⁹ Bu eleştirilere cevap vermeyen Satır, görevine devam ederek tarafları uzlaştırmaya çalışmıştır.²¹⁸⁰ Ancak uzlaşma sağlanamadığından 15 Aralık 1973 tarihinde Bakanlar Kurulu grevi bir kez daha erteleme kararı almak zorunda kalmıştır.²¹⁸¹

1963 yılında işçilere Anayasal bir hak olarak tanımlanan grev, 1970'lerden sonra sıkça kullanılmaya başlanmıştır. İşçi ile işveren arasındaki anlaşmazlıkları gidermek için de Başbakan Naim Talû, Kemal Satır'ı görevlendirmiştir. Ancak grevlerin ardı ardına başlaması Satır'ı zor durumda bırakmıştır. Bunu fırsat bilen CHP'liler de Kemal Satır'ı işverenin yanında olmakla suçlamışlardır. Ancak Kemal Satır bu iddialara cevap vermeyerek kendine güvendiğini göstermiştir.

1973'ün Aralık ayına gelindiğinde eski CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün sağlık problemleri yeniden gündeme gelmiştir. 17 Aralık 1973 tarihinde bir kalp krizi geçiren İnönü'nün durumunun ağır olmadığı duyurulmuştur.²¹⁸² Bu haberin ardından Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, İsmet İnönü'nün evine giderek geçmiş olsun dileklerini iletmiştir.²¹⁸³ Bu geçici iyilik durumu fazla uzun sürmemiş ve 25 Aralık 1973'te İsmet İnönü vefat etmiştir. İnönü'nün vefatının ardından konuşan Kemal Satır, milletçe büyük bir keder içinde olduklarını, sayısız hizmetlerde bulunan bir insanı değil bir kuruluşu kaybetmiş gibi olduklarını ifade ederek kendisinin de milletin acısına katıldığını belirtmiştir.²¹⁸⁴

İsmet İnönü'nün vefatından sonra nereye defnedileceği gündeme gelmiştir. Nurettin Ok'un 29 Mart 1980 tarihli makalesinden öğrendiğimize göre Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın önerisiyle Bakanlar Kurulunca

²¹⁷⁹ *Cumhuriyet*, "CHP Genel Sekreteri, Erdemir Grevinde Satır'ın İşvereni Tuttuğunu Söyledi", (14 Aralık 1973), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP Genel Sekreteri", (14 Aralık 1973), 7.

²¹⁸⁰ *Cumhuriyet*, "Satır Toplantı Yaptı", (14 Aralık 1973), 7.

²¹⁸¹ *Cumhuriyet*, "Bakanlar Kurulu Ereğli Demir- Çelik Grevini Erteleledi", (15 Aralık 1973), 1.

²¹⁸² *Milliyet*, "İnönü'nün Sağlık Durumu İyiye Gidiyor", (19 Aralık 1973), 1.

²¹⁸³ *Milliyet*, "İnönü'nün Sağlık", (19 Aralık 1973), 11.

²¹⁸⁴ *Cumhuriyet*, "Paşa İçin Ne Dediler", (26 Aralık 1973), 5.; *Milliyet*, "Liderler ve Kuruluşlar Mesajlar Yayınladı", (26 Aralık 1973), 3.

görevlendirilen birkaç bakanın İnönü'nün ailesiyle görüşerek onaylarının alınması takdirde Anıtkabir'de bir yere gömülmesi isteği gündeme gelmiştir.²¹⁸⁵ İnönü'nün ailesinin onayı alındıktan sonra Anıtkabir'de incelemelerde bulunan Kemal Satır, Anıtkabir'de nöbet tutan askerlerin koğuşı olarak bilinen *kolanat* diye adlandırılan yeri beğenmiştir.²¹⁸⁶ Yerin belirlenmesinin ardından açıklama yapan Satır, İnönü'nün mozolesinin Atatürk mozolesine benzeyeceği ve her iki mozolenin de karşılıklı durması kararlaştırıldığından İnönü'nün defnedileceği yerdeki sütunlarda birtakım ayarlamalar gerektiğini, buranın ileride cumhurbaşkanlarının ebedi istirahatgahı olarak düşünülebileceğini söyledikten sonra mezar için şimdilik en süratli hazırlıkların tamamlanarak Cuma gününe yetiştirileceğini belirtmiştir.²¹⁸⁷ Kemal Satır'ın teklifine ve açıklamalarına bakıldığında Anıtkabir'in bir ulus yaratan Atatürk'e has bir yer olduğunu anlamadığı görülmüştür.

İsmet İnönü-Kemal Satır ilişkisi incelendiğinde sadece bir genel başkan-milletvekili ilişkisi olmadığı defalarca ortaya konmuştur. Bu nedenle Satır, İnönü'nün sağlık durumuyla her zaman yakından ilgilenmiştir. İsmet İnönü'nün vefatının ardından onun Anıtkabir'e defnedilmesini sağlamıştır. Ancak defin hazırlıkları esnasında Kemal Satır'ın Anıtkabir'i bir devlet mezarlığı şeklinde değerlendiren açıklamalarda bulunması hoş olmamıştır.

Kemal Satır'ın Başbakanlık Yardımcılığı döneminde ilgilendiği bir diğer konu da tarım olmuştur. 9 Mart 1973 tarihinde Adana'da yapılan Çiftçiler Birliği toplantısına katılan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, çiftçilerin isteklerini dinlemiştir. Çiftçiler hububat taban fiyatlarının 20 Mayıs 1973'ten önce açıklanmasını; buğdayın taban fiyatının 140 kuruştan, pamuğun taban fiyatının ise 480 kuruştan aşağı düşmemesini ve suni yağmurlama yapılmasını istemişlerdir. Bu istekler hakkında konuşan Kemal Satır'a göre hükümetin politikası tarım girdi fiyatlarını dondurmak hatta aşağı çekmek ve üreticinin hayat şartlarını rahatlatmak amacıyla ürün taban fiyatlarını yüksek tespit etmektir. Satır'ın bu açıklamalarının ardından söz alan Çiftçiler Birliği 2.

²¹⁸⁵ Nurettin Ok, "Çankaya'dan Sonrası ve İnönü...", (Düşünenlerin Düşünceleri), *Cumhuriyet*, (29 Mayıs 1980), 2.

²¹⁸⁶ *Milliyet*, "İnönü, Anıt- Kabirin İçinde Atatürk'ün Tam Karşısında Toprağa Verilecek: Tören Yarın", (27 Aralık 1973), 1.; *Cumhuriyet*, "İsmet İnönü", (27 Aralık 1973), 7.

²¹⁸⁷ *Milliyet*, "Tören Yarın", (27 Aralık 1973), 11.

Başkanı İzzettin Özgiray Başbakan Naim Talû'nun bir demecinin çiftçiler arasında üzüntü ile karşılandığını belirtmiştir. Bunun üzerine Naim Talû'nun sözlerinin yanlış anlaşıldığını söyleyen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, taban fiyatlarının çiftçilerin arzu ettiği tarihte açıklanacağını ifade etmesine rağmen taban fiyatları hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir.²¹⁸⁸ Kemal Satır'ın konuşmasına bakıldığında çiftçileri rahatlatacak sözler söylemesine rağmen Talû'nun konuşmasına tam bir açıklık getirmediği görülmüştür. Yeni Adana gazetesinin 24 Nisan 1973 tarihli haberinde Türkiye Ziraat Odaları Birliği tarafından düzenlenen Akdeniz Ziraat Odaları Bölge toplantısına Satır da katılacaktır.²¹⁸⁹ Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın burada çeşitli problemler ve beklentilerin dile getirileceği duyurulmuştur.²¹⁹⁰ Aynı gazetenin 28 Nisan 1973 tarihli haberinde ise toplantının yapılacağı ve Başbakan Kemal Satır'ın bu toplantıya katılacağı doğrulanmasına rağmen²¹⁹¹ bu toplantıdaki faaliyetler hakkında bilgi edinilememiştir.

Kuraklık yaşayan Adana'ya 8 Mayıs 1973 tarihinde bir kez daha gelen Satır'ın geliş nedeniyle ilgili olarak CGP Adana İl Başkanlığı net bir bilgi vermemiştir.²¹⁹² Ancak 10 Mayıs 1973'te Adana Çiftçiler Birliği toplantısına katılan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, kuraklığın büyük bir tehlike olduğunu, bunun önüne geçilmesi için yeraltı ve yer üstü sularından faydalanmakla yetinmeyerek suni yağmurlama da yapıldığını iddia etmiştir.²¹⁹³ Kemal Satır, Adana çiftçisi Türkiye'nin örnek alması gerektiğini savunduktan sonra kuraklıktan zarar gören çiftçilere yardım edileceğini söylemiştir.²¹⁹⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde çiftçilerin isteklerinde haklı olduğu görülmüştür. Milliyet gazetesinin 11 Mayıs 1973 tarihli haberinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Adana Çiftçiler Birliğinde bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda konuşan Kemal Satır'a göre bu sene kuraklık nedeniyle tarımsal gelirlerde

²¹⁸⁸ *Cumhuriyet*, “Başbakan Yardımcısı Satır: Tarım Araç Fiyatları Düşürülüp, Taban Fiyatı Yükseltilecek”, (10 Mart 1973), 1.

²¹⁸⁹ *Yeni Adana*, “Ziraat Odaları Bölge Toplantısında Çeşitli Problemler Görüşülecek”, (24 Nisan 1973), 1.

²¹⁹⁰ *Yeni Adana*, “Ziraat Odaları”, (24 Nisan 1973), 5.

²¹⁹¹ *Yeni Adana*, “Adana’da Hareketli Bir Hafta Sonu: Ziraat Odası Bölge Toplantısına Bazı Parlamenter ve Bakanlar Geliyor”, (28 Nisan 1973), 1.; *Yeni Adana*, “Ziraat Odası”, (28 Nisan 1973), 5.

²¹⁹² *Yeni Adana*, “Kemal Satır Bugün Geliyor”, (8 Mayıs 1973), 1.

²¹⁹³ *Yeni Adana*, “Satır, ”Kuraklıktan Zarar Gören Çiftçilere Azami Kolaylık Gösterilecektir” Dedi: Hububat Taban Fiyatı 10 Gün İçinde Açıklanacak”, (10 Mayıs 1973), 1.

²¹⁹⁴ *Yeni Adana*, “Hububat Taban Fiyatı”, (10 Mayıs 1973), 4.

yaklaşık 10 milyar azalma olacaktır.²¹⁹⁵ Satır'ın bu konuşması incelendiğinde 1973 yılının çiftçiler için iyi bir yıl olmadığı anlaşılmıştır.

Kuraklık sorunu ile boğuşan Adana'ya 1973'ün Temmuz ayında bir kez daha gelen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Yeni Adana gazetesinin 9 Temmuz 1973 tarihli haberine göre Adana Çiftçiler Birliği toplantısına katılarak pamuk taban fiyatları hakkında açıklama yapacaktır.²¹⁹⁶ Ancak beklenen açıklamayı toplantıda değil Karataş'taki incelemeler sırasında yapan Kemal Satır; pamuk taban fiyatlarının ileride açıklanacağını, pamuğun Avrupa taban fiyatındaki artış göz önüne alınarak Türkiye'deki taban fiyatının daha da yükseleceğini söylemiştir. Çiftçilerin pamuğun taban fiyatının açıklanmadan ellerinden çıkarmamasını önermiştir.²¹⁹⁷ Adana'da kuraklığın sadece pamuğu etkilemediği Adana'nın Tuzla nahiyesi sakinlerinin Satır'a başvurarak borçlarının ertelenmesi ve yiyecek yardımı yapılması isteklerinden anlaşılmıştır. Bu istekler karşısında bir açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, bölgede bir hasar tespit komisyonunun çalıştığını ifade ederek komisyon çalışmaları sonucunda tarım ürünlerinin %50'den fazlasını zarar gördüğü anlaşılarak çiftçinin borcunun beş sene vadeyle taksitlendirileceğini bildirmiştir.²¹⁹⁸ Kemal Satır'ın açıklamalarına bakıldığında sadece borçların erteleneceği anlaşılmış olup vatandaşların istekleri göz ardı edilmiştir.

27 Temmuz 1973 tarihinde kuraklık araştırmalarına devam etmek için Adana'ya gelen Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Toprakkale'de faaliyet gösterecek olan Akdeniz Konsantre Sanayi Tesislerinin temel atma törenine katılmıştır.²¹⁹⁹ Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır, orta vadeli kredilerle üretici-sanayici işbirliğinin teşvik edileceğini açıkladıktan sonra narenciye işleme tesisinin özlemi duyulan bir gelişme olmasına rağmen daha önceleri sanayiye uygun narenciye üretiminin ele alınmamasından dolayı tesisler

²¹⁹⁵ *Milliyet*, “Kuraklık, Tarımsal Geliri 10 Milyar Lira Azaltacak”, (11 Mayıs 1973), 7.

²¹⁹⁶ *Yeni Adana*, “Satır ve Demir Çiftçilerle Görüşecek”, (9 Temmuz 1973), 1.; *Yeni Adana*, “Satır ve Demir”, (9 Temmuz 1973), 5.

²¹⁹⁷ *Yeni Adana*, “Satır, Üreticilere Uyarıda Bulundu: Taban Fiyatı Açıklanmadan Pamuklarınızı Satmayın”, (9 Temmuz 1973), 1.; *Yeni Adana*, “Pamuklarınızı Satmayın”, (9 Temmuz 1973), 5.

²¹⁹⁸ *Yeni Adana*, “Kuraklıktan Zarar Gören Çiftçilerin Borcu Ertelenecek”, (9 Temmuz 1973), 1.; *Yeni Adana*, “Kuraklıktan Zarar Gören”, (9 Temmuz 1973), 5.

²¹⁹⁹ *Yeni Adana*, “Satır'ın Gezisi Dört Gün Sürecek”, (28 Temmuz 1973), 1.

kurulmaya başlandığında büyük sıkıntılar çekildiğini iddia etmiştir.²²⁰⁰ Bu tesisin kurulmasıyla birlikte çok yönlü üretime yönelik tesislerin kurulmasının daha kısa sürede gerçekleşeceğini savunan Satır, böylelikle tarım ve ihracatın gelişeceğini belirtmiştir.²²⁰¹ Açılan tesis ve Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde kuraklık nedeniyle kötü durumda olan Adana'da tarıma dayalı sanayide büyük gelişmeler olduğu görüşmüştür.

Ancak kuraklığın sadece Adana'yı değil bütün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni etkilediği anlaşılmıştır. Bu nedenle 31 Temmuz 1973'te Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinde konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, kuralık bölgesinde yaşayan vatandaşların yurt dışına çıkmak istemeleri halinde onlara öncelik tanınacağını söyleyerek bunun sebebi olarak da sadece tarımdan bir gelir elde edilememesi değil aynı zamanda bu bölgelerde su sıkıntısı olduğunu göstermiştir. Ayrıca kuraklık bölgelerinde içme suyu sıkıntısının giderilmesi için 150'ye yakın su tankerinin hizmete girdiğini söyleyen Kemal Satır, Köyışleri Bakanlığı ve DSI'nin devamlı sondaj yapmasına rağmen bölgenin jeofizik şartlarından dolayı daha derinlere inilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²²⁰² Satır'a göre kuraklık bölgesinde yaşayan çiftçilere 160 bin ton tohumluk buğdayın verilmesinin yanı sıra bedelsiz olarak yemeklik buğday için FAO'ya başvurulmuştur.²²⁰³ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde kuraklıkla oluşan sorunların büyüdüğü anlaşılmıştır. Fakat 1 Ağustos 1973'te Diyarbakır'da kuraklık incelemelerinde bulunan Satır; yaptığı açıklamada kuralıktan değil teknik eleman sorunundan, Diyarbakır'ın petrol açısından zengin olmasından dolayı Türkiye'nin kalkınmasındaki rolünden ve Diyarbakır'da açılan et kombinasyonunun faaliyete geçmesiyle birlikte hayvan tefeciliğinin son bulacağından bahsetmesi²²⁰⁴ duruma uygun bir konuşma yapmadığının ispatıdır.

1973 yılında Türkiye'nin doğu kesimlerinde kuraklık yaşanmıştır. Bu konu hakkında çeşitli konuşmalar yapan Kemal Satır, çiftçilere moral vermeye

---

²²⁰⁰ *Yeni Adana*, "Akdeniz Tarım Ürünleri Konsantre Sanayi Tesislerinin Temel Atma Töreninde SATIR, Bir Konuşma Yaptı: "Üretici- Sanayici Orta Vadeli Kredi İle Teşvik Edilecek", (28 Temmuz 1973), 1.

²²⁰¹ *Yeni Adana*, "Üretici- Sanayici Orta Vadeli Kredi", (28 Temmuz 1973), 5.

²²⁰² *Yeni Adana*, "Satır, "Adana'ya Göç Eden İşçilerin Düşük Ücretle Çalıştırılması Önlenecek", (31 Temmuz 1973), 1.

²²⁰³ *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (31 Temmuz 1973), 5.

²²⁰⁴ *Yeni Adana*, "Dr. Satır, "Teknik Eleman Destekleneceğine, Kösteklenmektedir" Dedi", (2 Ağustos 1973), 1.; *Yeni Adana*, "Dr. Satır", (2 Ağustos 1973), 5.

çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Ayrıca Satır'ın kuraklıktan etkilenen bölgelerde yaptığı bazı konuşmalar incelendiğinde, kuraklıktan bahsetmediği tespit edilmiştir. Böylelikle Kemal Satır'ın halkın sorunlarına yerince eğilmediği gözlemlenmiştir.

2.3.2. Bakan Olarak Seçim Faaliyetleri

1973 seçimlerine CGP kontenjan adayı olarak katılan Kemal Satır, seçim çalışmalarının bir kısmını başbakan yardımcısı sıfatıyla yürütmüştür. Bu konu hakkında 23 Ağustos 1973 tarihli Yeni Adana gazetesinde Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın ön seçimlerden sonra Adana'da seçim çalışmalarına başlayacağı duyurulmuştur.²²⁰⁵ Aynı gazetenin 8 Eylül 1973 tarihli haberinde Kemal Satır'ın 9 Eylül 1973'te Adana'ya gelerek²²⁰⁶ hemen seçim çalışmalarına başladığı belirtilmiştir. CGP Adana İl Teşkilatının yaptığı açıklamaya göre Satır, Adana'da iki gün seçim çalışmalarına katıldıktan sonra Bakanlar Kurulu toplantısı için Ankara'ya gidecek olup toplantının ardından Adana'daki seçim çalışmalarına devam edecektir.²²⁰⁷ Teşkilatın duyurusuyla birlikte aynı gün Adana CGP ilçe başkanlarıyla bir toplantı yapan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, seçim çalışmaları hakkında bilgi alarak eksik gördüğü yerlerde başkanları uyarmıştır.²²⁰⁸

Bu seçim çalışmaları esnasında kısa bir süre önce Adana'da yaşanan kuraklığı da seçim malzemesi haline getiren Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, 10 Eylül 1973 tarihinde Tuzla'da vatandaşların dertlerini dinledikten sonra borçların beş yıl süreyle erteleneceği vaadinde bulunmuştur.²²⁰⁹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde siyaset hayatı boyunca partileri vatandaşın kötü durumunu seçim malzemesi yapmakla eleştirirken aynı şeyi kendisi de yapmıştır. CGP Adana İl Teşkilatının duyurduğu gibi Ankara'ya dönen ve 18 Eylül 1973'te tekrar Adana'ya gelen Kemal Satır, Sütneli Oteli'nde karargâh kurmuştur. 19 Eylül 1973'te Yeni Adana gazetesine demeç veren Satır, belediyenin çalışmalarını beğendiğini söyleyerek vatandaşın güvenini suiistimal edenlerle

²²⁰⁵ *Yeni Adana*, “K. Satır Adana'ya Ön Seçimden Sonra Gelecek”, (23 Ağustos 1973), 1.

²²⁰⁶ *Yeni Adana*, “Satır Yarın Geliyor”, (8 Eylül 1973), 1.

²²⁰⁷ *Yeni Adana*, “Kemal Satır Dün Adana'da Seçim Çalışmalarına Başladı”, (10 Eylül 1973), 1.

²²⁰⁸ *Yeni Adana*, “Kemal Satır”, (10 Eylül 1973), 5.

²²⁰⁹ *Yeni Adana*, “Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Tuzla'da Çiftçilerle Görüştü: “Kuraklıktan Zarar Görenlere Peşinatsız Gübre Verilecek”, (11 Eylül 1973), 1.

siyaset yapılmayacağını belirtip CGP'nin bu anlayışın karşısında olduğunu belirtmiştir.²²¹⁰ Kemal Satır'ın bu konuşmasına bakıldığı zaman kimi veya neyi kastettiği anlaşılamamıştır. 6 Ekim 1973 tarihinde CGP'nin Adana açık hava toplantısında konuşan Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, gelecek zamların olağan karşılanmasını isterken bazı ihtiyaç maddelerinde karaborsa ve fırsat düşkünlerine vatandaşları muhtaç etmeyeceklerini iddia etmiştir.²²¹¹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde doğru bir seçim konuşması olmadığı görülmüştür.

14 Ekim 1973 tarihinde genel seçimler yapılmıştır. Bu seçimin ardından Cumhuriyet gazetesinin 16 Ekim 1973 tarihli haberine göre Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'ın seçimi kaybettiği anlaşılmıştır.²²¹² Seçim sonuçlarının kesinleşmesiyle birlikte 23 Ekim 1973'te Çankaya Köşkü'ne giden Başbakan Naim Talû Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e istifasını sunmuştur. Ancak Fahri Korutürk Naim Talû'dan yeni hükümet kurulana kadar görevine devam etmesini istemiştir.²²¹³ Yaklaşık iki ay süren hükümet kurma çalışmalarının ardından 25 Ocak 1974 tarihinde CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ile MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın kurduğu CHP-MSP koalisyon hükümeti Korutürk tarafından onaylanmıştır.²²¹⁴ 7 Şubat 1974'te yapılan güven oylaması sonucunda 136 ret oyuna karşılık 234 kabul oyuyla görevine başlamıştır.²²¹⁵ Böylelikle Kemal Satır'ın hem başbakan yardımcılığı hem de siyasi hayatı sona ermiştir.

Kemal Satır 1973 seçimlerine CGP'den kontenjan adayı olması partisine güvenmediğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Satır, seçim çalışmaları esnasında Adana'da fazla bulunmaması ve üstü kapalı açıklamalar yapması sonucunda seçimleri kaybetmiştir. Ancak yeni hükümetin hemen kurulamaması nedeniyle üç ay daha bakanlık görevine devam etmişse de gazetelerde bu dönemdeki faaliyetlerine yer verilmemiştir.

---

²²¹⁰ *Yeni Adana*, "Partiler Adana'da Seçim Taarruzuna Geçtiler: Cumhuriyetçi Güven Partisi: "Adana'da Başa Mücadele Edeceğiz", (20 Eylül 1973), 1.; *Yeni Adana*, "CGP", (20 Eylül 1973), 5.

²²¹¹ *Cumhuriyet*, "Satır, "Gelecek Zamları Olağan Karşılmalı" Dedi", (6 Ekim 1973), 7.

²²¹² *Cumhuriyet*, "Timisi, Aybar, Tural, Gülek, Satır, Göğüş ve Öztrak Seçilemedi", (16 Ekim 1973), 1.

²²¹³ *Yeni Adana*, "Korutürk Yeni Hükümetin Kurulmasıyla İlgili Temaslara Yarın Başlıyacak: Talû, Hükümetin İstifasını Cumhurbaşkanı Sundu", (24 Ekim 1973), 1.

²²¹⁴ *Yeni Adana*, "Dün Protokol İmzalandı... Bakanlar Tesbit Edildi...: Liste Onaylandı", (26 Ocak 1974,) 1.

²²¹⁵ *Yeni Adana*, "AP ve DP Meclis Başkanı Kemal Güveni Suçladılar: Tartışmalı Bir Oturumda Hükümet "GÜVEN OYU" Aldı", (8 Şubat 1973), 1.

2.4. Meclis Dışı Siyaset (1950-1957)

1950 seçimlerinin DP'nin kesin zaferi²²¹⁶ 434 milletvekiliyle tartışmasız hale gelmiştir.²²¹⁷ 17 Mayıs 1950 tarihinde DP, CHP'ye başvurarak iktidar değişiminin bir sonraki haftaya bırakılmasının istemesinin ardından Bakanlar Kurulu son toplantısını yapmıştır.²²¹⁸ 20 Mayıs 1950'de mecliste devir teslim töreni eski Başbakan Şemsettin Günaltay tarafından yapılarak²²¹⁹ DP'nin isteği yerine getirilmiştir.

Bu beklenmedik ve kesin zafer karşısında seçimi kazanamayan bakanların ne olacağı merak konusu olmuştur. Akşam gazetesinin 20 Mayıs 1950 tarihli nüshasında bu konuyu ele alan Cemaleddin Bildik'e göre Kemal Satır, doktorluk mesleğine dönecektir.²²²⁰ Hatta 22 Mayıs 1950 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle görüşen Satır da doktorluğa dönerek muayenehane açacağını doğrulamıştır.²²²¹ Ancak Kemal Satır'ın bunu yapabilmesi için öncelikle uzmanlık eğitimini tamamlaması gerekmektedir.²²²² Satır'ın Adana'ya dönüp doktorluk yapacağı 23 Mayıs 1950 tarihli Yeni Adana gazetesinde de doğrulanmıştır.²²²³ Ancak Nuhun Gemisi adlı siyasi mizah gazetesinin 24 Mayıs 1950 tarihli nüshasında Kemal Satır'ın yapmış olduğu bakanlığa atıfta bulunarak İstanbul'da vatman olacağı iddia edilmiştir.²²²⁴ Zafer gazetesinin 3 Haziran 1950 tarihli haberinde ise Kemal Satır'ın uzmanlık eğitimine başlayacağı duyurulmuştur.²²²⁵

CHP'nin beklenmedik bir biçimde iktidarı kaybetmesinden sonra partiye yeni bir düzen getirilmesi gerekmiştir. Bunun için 26 Mayıs 1950 tarihinde toplanan parti meclisi kurultayın 29 Haziran 1950'de toplanmasını

²²¹⁶ Zafer, "D.P. İktidarı Aldı", (16 Mayıs 1950), 1.

²²¹⁷ Zafer, "Demokrat Parti 434 Milletvekili İle Kat'i ve Eşsiz Bir Zafer Kazandı", (17 Mayıs 1950), 1.

²²¹⁸ Ulus, "İktidarın Devri: Demokrat Parti Pazartesiye kadar Tahirini İstedi", (17 Mayıs 1950), 1.; Ulus, "İktidarın Devri: Demokrat Parti Pazartesiye kadar Tahirini İstedi", (17 Mayıs 1950), 5.; Yeni İstanbul, "Bakanlar Kurulu Dün Son Toplantısını Yaptı", (17 Mayıs 1950), 1.

²²¹⁹ Ulus, "Günaltay'ın Beyanname", (21 Mayıs 1950), 1.

²²²⁰ Cemaleddin Bildik, "Sabık Bakanlar Ne Yapacak", Akşam, (20 Mayıs 1950), 1.

²²²¹ Mehmet Ali Birand vd., Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), 74.

²²²² Öymen, Değişim Yılları, 457.

²²²³ Yeni Adana, "Bakanlıktan İş Hayatına Dönenler", (23 Mayıs 1950), 2.

²²²⁴ Nuhun Gemisi, "Ne İş Tutacaklar", (24 Mayıs 1950), 2.

²²²⁵ Zafer, "Dr. Kemal Satır, İhtisas Yapacak", (3 Haziran 1950), 6. Aynı durum Kemal Satır'ın hal tercümesinde de geçmektedir. İlgili belge için bkz: TBMM Arşivi, Hal Tercümesi, 1302, 1, 11.

kararlaştırmıştır.²²²⁶ Yeni İstanbul gazetesinin 15 Haziran 1950 tarihli haberinde bu kurultayın çok tartışmalı geçeceği ve parti meclisine genç, dinamik isimlerin alınması gerektiği konuşulmaya başlanmıştır.²²²⁷ Ayrıca Yeni Adana gazetesinin 17 Haziran 1950 tarihli haberine göre kurultaya katılacak delegelerin kendi paralarıyla gelerek partiye bir çeşit yardımda bulunacakları ve genel başkan vekilliğinin kaldırılarak bu kurultay sonunda seçilecek genel başkanın fiilen partiyi yöneteceği anlaşılmıştır.²²²⁸ Yeni İstanbul gazetesinin 19 Haziran 1950 tarihli haberinde ise seçilecek genel başkanın konuşma yeteneğinin kuvvetli olması istenmiştir.²²²⁹ Bu isteklerle birlikte Yeni Adana gazetesinin 23 Haziran 1950 tarihli haberine göre parti tüzüğü gereği eski milletvekillerinin kurultaya katılamayacağı duyurulmuştur.²²³⁰

Parti içinde yaşanan gelişmelerden rahatsız olan Kemal Satır, Dr. Ahmet Selgil ve Cemil Sait Barlas Ulus gazetesinin kendi ellerinde kalması için birtakım tertiplere girmiştir. Bununla da yetinmeyen Satır, Barlas ve Selgil; Barlas'ın genel sekreter olması halinde partiyi ellerine geçireceklerini düşünmüşlerdir.²²³¹ Oysaki Yeni Adana gazetesinin 1950 tarihli nüshasında yayınlanan Adana CHP İl Teşkilatı bildirgesinde Kemal Satır'ın adı geçirilmeyerek seçimin kaybedilmesine neden olanların asla Adana delegesi olamayacağı açıklanmıştır.²²³² Bununla da yetinmeyen Adana CHP İl Teşkilatı CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye 150 imzalı bir telgraf çekerek durumu bildirmiştir.²²³³ CHP genel merkezi bu şikâyetleri önemsemeyerek kurultay hazırlıklarına devam edip²²³⁴ kurultay gündemini açıklamıştır.²²³⁵ Zafer gazetesinin 28 Haziran 1950 tarihli haberinde kurultayın toplanacağı

²²²⁶ *Yeni Adana*, "C.H.P. Divanı: Kurultay'ın 29 Haziranda Toplanması Kararlaştırıldı", (27 Mayıs 1950), 1.

²²²⁷ *Yeni İstanbul*, "C.H.P. Kurultayı Toplanacak", (15 Haziran 1950), 2.

²²²⁸ *Yeni Adana*, "H.P. Kurultayı: Toplantı 29 Haziranda Olacak, Hazırlıklara Şimdiden Başlandı", (17 Haziran 1950), 1.

²²²⁹ *Yeni İstanbul*, "C.H.P. Kurultay'ının Hazırlıkları İlerliyor", (19 Haziran 1950), 2.

²²³⁰ *Yeni Adana*, "C. Halk Partisi Kongresi: Eski Milletvekilleri Kongreye Katılamayacak", (23 Haziran 1950), 1.

²²³¹ Erim, *Günlükler I*, 445.

²²³² *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultay'ına Gidecek Olan: Seyhan Delegeleri Seyhan C.H.P. Teşkilâtını Temsil Etme Yetkisine Haiz Değildir", (24 Haziran 1950), 1.

²²³³ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultay'ına Gidecek Seyhan Delegeleri İçin İsmet İnönü'ye 150 İmzalı Telgraf Çekildi", (26 Haziran 1950), 1.

²²³⁴ *Akşam*, "C.H. Partisi Kurultayı Perşembeye Toplanıyor", (26 Haziran 1950), 1.; *Akşam*, "C.H.P. Kurultayı", (26 Haziran 1950), 2.

²²³⁵ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultay'ının Gündemi İlan Edildi", (27 Haziran 1950), 1.

duyurulmuştur.²²³⁶ Kurultay 29 Haziran 1950 tarihinde çalışmalarına başlamıştır.²²³⁷ 3 Temmuz 1950’de çalışmalarını bitiren CHP VIII. Kurultayı’nda tüzük değişikliği görüşüldükten sonra üç listeli parti meclisi seçimi için listeler oluşturulmuştur. Ancak bu listelere bakıldığında hiçbirinde Satır’ın adının geçmediği görülmüştür.²²³⁸ Ayrıca partiyi ellerinde tutmak isteyen Kemal Satır, Cemil Sait Barlas ve Dr. Ahmet Selgil’den oluşan ekipten Barlas genel sekreterlik için aday olmuştur.²²³⁹ İsmet İnönü’nün bütün delegelerin oyuyla genel başkan seçilmesinden sonra yapılan genel sekreter seçimlerinde 224 oy alan Kasım Gülek genel sekreterliğe seçilmiştir.²²⁴⁰ Bu seçimin ardından parti meclisi seçimlerine geçilerek ilk turda seçilemeyen Kemal Satır’ın, İnönü’nün söylevinden sonra²²⁴¹ yapılan ikinci tur oylamada 144 oy alarak parti meclisine seçildiği duyurulmuştur.²²⁴² Aynı gün toplanan parti meclisinde genel idare kurulu seçimi yapılarak Satır da seçilenler arasında yer almıştır.²²⁴³ Kemal Satır’ın hem parti meclisine hem de genel idare seçilmesi incelendiğinde *eski milletvekillerinin kurultaya katılamayacağı* ilkesinin çiğnendiği görülmüştür.

8. CHP Kurultayı’nda yapılan tüzük değişikliklerinin yeterli olmadığı düşünüldüğünden bir yıl sonra yeni bir kurultay kararı alınmıştır.²²⁴⁴ Parti içinde program ve tüzük değişikliği komisyonu kurulmuş olup 18 Ocak 1950 tarihli toplantıya Kemal Satır da katılmıştır.²²⁴⁵ Uzun çalışmalardan sonra tüzük

²²³⁶ Zafer, “C.H.P. Kurultayı Yarın Toplanıyor”, (28 Haziran 1950), s.1.; Zafer, “C.H.P. Kurultayı”, (28 Haziran 1950), 6.

²²³⁷ Akşam, “C.H.P. Kurultayı Bu Sabah Saat Onda Toplandı”, (29 Haziran 1950), 1.; Yeni Adana, “C.H.P. Kurultayı: Toplantı Saat 10 dan İtibaren Başladı, 450 Delege İştirak Etti”, (29 Haziran 1950), 1.

²²³⁸ Yeni İstanbul, “C.H.P. Kurultayı Bugün Sona Eriyor: Program ve Tüzük Değişikliği Yapıldı”, (3 Temmuz 1950), 1.; Milliyet, “İnönü Tekrar C.H.P. Genel Başkanı Seçildi”, (4 Temmuz 1950), 1.

²²³⁹ Yeni Adana, “C.H.P. Kurultayı Dün Çalışmalarını Bitirdi: İsmet İnönü Mevcut Bütün Delegelerin Oyu İle G. Başkan Seçildi”, (4 Temmuz 1950), 1.

²²⁴⁰ Yeni Sabah, “C.H.P. Kurultayı Dün Sona Erdi”, (4 Temmuz 1950), 1.; Yeni Sabah, “C.H.P. Kurultayı Dün Sona Erdi”, (4 Temmuz 1950), 5.; Zafer, “C.H.P. Kurultayı Dün Sona Erdi: İnönü G. Başkanlığa Gülek de G. Sekreterliğe Seçildi”, (4 Temmuz 1950), 1.

²²⁴¹ Zafer, “C.H.P. Kurultayı Dün Sona Erdi”, (4 Temmuz 1950), 6.

²²⁴² Ulus, “Dün Gece Geç Vakit: C.H.P. Divanının 30 Üyesi De Belli Oldu”, (4 Temmuz 1950), 1.; Ulus, “Dün Gece Geç Vakit: C.H.P. Divanının 30 Üyesi De Belli Oldu”, (4 Temmuz 1950), 5.; Yeni Adana, “C.H.P. Kurultayı Çalışmalarını Bitirdi: İsmet İnönü Mevcut Bütün Delegelerin Oyu İle G. Başkan Seçildi”, (4 Temmuz 1950), 2.; Milliyet, “İnönü Tekrar C.H.P. Genel Başkanı Seçildi”, (4 Temmuz 1950), 5.

²²⁴³ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde*, C.I, 273.; Öymen, *Değişim Yılları*, 506.; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, 77.

²²⁴⁴ Yeni Adana, “C.H.P. Büyük Kurultayı: İnönü’nün Nutkuna Önem Veriliyor: Kurultay Pazartesi Günü Toplanıyor”, (20 Kasım 1951), 1.

²²⁴⁵ Ulus, “C.H.P. Tüzük Komisyonu Dün Toplandı”, (19 Ocak 1951), 1.

değişiklikleri belli olmaya başlamıştır. Buna göre bütün idare kurullarında ikinci başkanlık kaldırılarak yerine yazı işleri için idare kurulu üyeleri arasından birinin olması, genel sekreterin parti meclisi içinden ve genel sekreter yardımcısının da genel idare kurulu üyeleri arasından seçilmesi uygun bulunmuştur.²²⁴⁶ Ayrıca propaganda işlerini yürütmek için ikinci bir genel sekreter yardımcılığı da oluşturulmuştur.²²⁴⁷ Yapılacak değişikliklerin duyurulmasından sonra Yeni Adana gazetesinin 26 Kasım 1951 tarihli haberinde kurultayın başlayacağı ve bu kurultayda diğer kurultaylardan farklı olarak genel başkan seçimi yapılmayacağı da duyurulmuştur.²²⁴⁸ Aynı gün CHP 9. Kurultayı başlamıştır.²²⁴⁹ İkinci gün yapılan genel konuşmalardan sonra²²⁵⁰ genel idare raporu görüşülmüştür.²²⁵¹ Kurultay'ın son gününde ise Ulus gazetesinin durumu ve Atatürk'e *ebedi başkan* ünvanının verilmesi kabul edilmiştir.²²⁵² Kurultayda görüşülecek işlerin bitmesinin ardından genel başkanlık seçiminin yapılmayacağı duyurulmasına rağmen hem genel başkanlık hem de genel sekreterlik seçimi yapılarak genel başkanlığa İsmet İnönü genel sekreterliğe de Kasım Gülek seçilmiştir.²²⁵³ Yeni tüzüğe uyulmadığı görülmüştür. Daha sonra yapılan genel idare kurulu seçimlerinde ise Satır, 287 oy alarak genel idare kuruluna seçilmiştir.²²⁵⁴

1954 seçimlerinin kaybedilmesinden sonra 17 Mayıs 1954 tarihinde toplanan genel idare kurulunda kurultayın toplanması kararı alınarak tüzüğe uygun bir şekilde haziran ayında kurultayın gerçekleştirilmesi istenmiştir.²²⁵⁵

²²⁴⁶ *Yeni Adana*, "Ankara'daki Faaliyet", (24 Kasım 1951), 1.

²²⁴⁷ *Yeni Adana*, "Ankaradaki Faaliyet", (24 Kasım 1951), 2.

²²⁴⁸ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı: İnönü'nün Nutku İle Açılıyor: Bütün Delegeleler Ankara'ya Geldiler: Siyasî Çevreler Kurultaya Büyük Önem Veriyor: C.H.P. de Tam Bir Tesanüt Havası Esiyor", (26 Kasım 1951), 1.; *Yeni Adana*, "Haberler: C.H.P. Kurultayı", (26 Kasım 1951), 2.

²²⁴⁹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı Genelbaşkan İsmet İnönü'nün Nutku İle Dün Açıldı", (27 Kasım 1951), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı İnönü'nün Nutku İle Dün Açıldı", (27 Kasım 1951), 2.

²²⁵⁰ *Yeni Adana*, "CHP Kurultayı'nın 2ci Günü: Dün Umumî Konuşmalar Yapıldı", (28 Kasım 1951), 1.; *Yeni Adana*, "CHP Kurultayı'nın 2ci Günü", (28 Kasım 1951), 2.

²²⁵¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı'nın Dünkü Çalışmaları: Genel İdare Kurulu'nun Raporu Görüşüldü", (29 Kasım 1951), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı'nın Dünkü Çalışmaları", (29 Kasım 1951), 2.

²²⁵² *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı: Atatürk'ü Partinin Ebedî Şefi Olarak Tüzüğüne Aldı: Kurultay Çalışmaları Bugün Sona Eriyor", (30 Kasım 1951), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı", (30 Kasım 1951), 3.

²²⁵³ *Ulus*, "Büyük Çoğunlukla: Kasım Gülek Genel Sekreterliğe Seçildi", (1 Aralık 1951), 1.; *Yeni Adana*, "CHP Büyük Kurultayı'nda: Genel Başkanlığa İsmet İnönü Genel Sekreterliğe de Kasım Gülek Seçildiler: CHP Divanı Kaldırıldı: Yerine İstisari Parti Meclisi Kuruldu: Kurultay Dün Dağıldı", (1 Aralık 1951), 1.

²²⁵⁴ *Ulus*, "Kasım Gülek Genel Sekreterliğe Seçildi", (1 Aralık 1951), 3.

²²⁵⁵ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı Haziran Sonunda İctima Ediyor", (18 Mayıs 1954), 1.

Fakat 20 Mayıs 1954 tarihli Akşam ve Vatan gazeteleri delege seçimlerinin yetiştiremeyeceğinden dolayı kurultayın Temmuz ayında toplanabileceğini belirterek 10 Haziran 1954 tarihli Genel İdare Kurulunun kesin bir karar vereceğini iddia etmiştir.²²⁵⁶ Belirtildiği tarihte toplanmaya başlayan genel idare kurulu 12 Haziran 1954'te kurultay tarihini belirlemiştir. Buna göre kurultayın 26 Temmuz 1954 tarihinde toplanacağı duyurulmuştur.²²⁵⁷ Ayrıca Akşam gazetesinin 22 Temmuz 1954 tarihli haberinde kurultayda 1954 seçimlerinin sonucuyla birlikte parti içinde köklü değişikliklerin konuşulacağı ifade edilmiştir.²²⁵⁸ 26 Temmuz 1954 tarihinde toplanan 11. CHP Kurultayı'nda bir kısım partililer parti içi köklü yenilik taraftarıdır.²²⁵⁹ Bir diğer kısım da var olan mevcut durumun korunması yönünde olup 1954 seçim sonuçları da ağır bir biçimde eleştirilmiştir.²²⁶⁰ Aynı gün kurultay başkanı ve komisyonların seçiminden ve parti meclisi raporunun okunmasının ardından Kemal Satır usul hakkında konuşmuştur. Delegelerin komisyonları takip edebilmesi için kurultayın yarına ertelenmesini isteyen teklifi reddedilmiştir.²²⁶¹ Satır'ın konuşmasına bakıldığında ne köklü yenilikler ne de 1954 seçimlerinden bahsettiği görülmüştür. Görüşmelerin ardından 30 Temmuz 1954 tarihinde parti meclisi seçimi yapılmış olup Kemal Satır, 207 oy alarak parti meclisine seçilmiştir.²²⁶²

1955 yılına gelindiğinde 12. CHP Kurultayı için hazırlıklara çok erken başlandığı görülmüştür.²²⁶³ Bu hazırlıklar 1956'da da devam etmiştir.²²⁶⁴ 21 Mayıs 1956 tarihinde toplanan CHP Kurultayı çalışmalarına başlamıştır.²²⁶⁵

²²⁵⁶ Akşam, "C.H.P. Kurultayı", (20 Mayıs 1954), 2.; Vatan, "C.H.P. Kurultayı Temmuzda Toplanacak", (20 Mayıs 1954), 1.

²²⁵⁷ Akşam, "C.H.P. Meclisinin Mühim Kararları: Genel Başkanlık İlga Edilecek Mi?", (13 Haziran 1954), 1.

²²⁵⁸ Akşam, "C.H.P. Kurultayı 26 Temmuzda Toplanıyor", (22 Temmuz 1954), s.1.

²²⁵⁹ Akşam, "C.H.P. nin Sinesinde Çarpışan İki Zihniyet", (26 Temmuz 1954), 1.

²²⁶⁰ Akşam, "C.H.P. ", (26 Temmuz 1954), 2.

²²⁶¹ Akşam, "C.H.Partisi Kurultayı'nda: Kurultay Reisinin Seçimi Gürültülere Sebebiyet Verdi", (27 Temmuz 1954), 1.; Cumhuriyet, "C.H.P. Kurultayı Dün Ankarada Toplandı", (27 Temmuz 1954), 7.

²²⁶² Halkçı, "Parti Meclisi: Bu Sabah Toplanıyor", (31 Temmuz 1954), 1.; Milliyet, "Halk Partisi Kurultayı Dün Gece Seçimlerle Kapandı", (31 Temmuz 1954), 1.; Halkçı, "Parti Meclisi", (31 Temmuz 1954), 3.

²²⁶³ Yeni Adana, "C.H.P. Kurultay Hazırlıkları Hararetle Devam Etmektedir", (3 Haziran 1955), 1.; Yeni Adana, "C.H.P. Kurultay Hazırlıkları Hararetle Devam Etmektedir", (3 Haziran 1955), 4.

²²⁶⁴ Yeni Adana, "C.H.P. Büyük Kurultayı İçin Şimdiden Hummalı Bir Çalışma Başladı", (8 Mart 1956), 1.

²²⁶⁵ Yeni Adana, "C.H.P. Kurultayı Bugün İnönü'nün Nutku İle Çalışmalarına Başlıyor", (21 Mayıs 1956), 1.; Yeni Adana, "C.H.P. Kurultayı", (21 Mayıs 1956), 4.

Kurultayı Yeni Adana gazetesi adına izleyen Şahin Grtn'un aktardığına göre kurultay başkanının seçimi ve parti raporunun okunmasından sonra delegeler Anıtkabir'i ziyaret etmişlerdir.²²⁶⁶ Kurultayın 23 Mayıs 1956 tarihli oturumunda ise parti delegeler tarafından parti organlarının işleyişı ve seçimlerdeki başarısızlık bir kez daha ele alınmıştır.²²⁶⁷ 24 Mayıs 1956 tarihinde yapılan parti meclisi seçimi sonucunda Kemal Satır'ın önde gittiğı anlaşılmıştır.²²⁶⁸ Ertesi gün açıklanan sonuçlara göre 512 oy alan Satır parti meclisine seçilmiştir.²²⁶⁹

VIII. CHP Kurultayı'ndan sonra 4 Temmuz 1950 tarihinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü başkanlığında toplanan parti meclisinde genel idare kurulu seçimi yapılarak Kemal Satır da seçilenler arasında yerini almıştır.²²⁷⁰ 12 Temmuz 1950'de toplanan genel idare kurulu kendi arasında iş bölümü yaparak Satır'ın seçim işleriyle ilgilenmesi kararlaştırılmıştır.²²⁷¹ Ancak 1954 yılına kadar parti meclisinde Kemal Satır'ın faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1954 Ağıstos ayına gelindiğinde CHP içindeki en önemli konu mahalli seçimlerdir. Yeni Adana gazetesinin 17 Ağıstos 1954 tarihli haberinde bu konu hakkında karar almak için parti meclisinin İstanbul'da toplanacağı duyurulmuştur.²²⁷² Aynı gazetenin 20 Ağıstos 1954 tarihli haberinde ise bu haber CHP tarafından doğırlanmıştır.²²⁷³ Bu arada DP'nin kukla bir muhalefet

²²⁶⁶ Şahin Grtn, "C.H.P. Kurultayı Dn alışmalarına Başladı", *Yeni Adana*, (22 Mayıs 1956), 1,4.

²²⁶⁷ Seyfettin Turhan, "C.H.P. Kurultayı Olgunluk İçinde Devam Etmektedir", *Yeni Adana*, (23 Mayıs 1956), 1,4.

²²⁶⁸ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultay'ında Dn Seçimler Yapıldı: İnönü Seçime Katılan 1021 Delegeden 1020 Oy Alarak Genel Başkanlığa, Kasım Gülek 972 İştirakten 880 Oy Alarak Genel Sekreterliğe Seçildi: Günaltay, Barutçu, Aksal, Satır, Parti Meclisine Girdiler", (24 Mayıs 1956), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Kurultayı", (24 Mayıs 1956), 4.

²²⁶⁹ Seyfettin Turhan, "C.H.P. Kurultayı Dün Akşam alışmalarını Bitirdi", *Yeni Adana*, (25 Mayıs 1956), 1,4.; *Milliyet*, "C.H.P. Nin Yeni İdare Hey'eti", (25 Mayıs 1956), 1.

²²⁷⁰ *Ulus*, "Genel Başkan İsmet İnönü Başkanlığında: C. Halk Partisi Divanı İlk Toplantısını Yaptı: Dünkü Oturumda Genel İdare Kurulu yeleri Seçildi", (5 Temmuz 1950), 1.; *Milliyet*, "C.H.P. Yeni İdare Heyeti Dn Seçildi", (5 Temmuz 1950), 5.; *Yeni İstanbul*, "C.H.P. Genel İdare Kurulu Seçildi: Kurultay Hakkında Mütalâalar", (5 Temmuz 1950), 3.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Divanı Dn Toplandı:Umumi İdare Heyeti Azalarını Seçti", (5 Temmuz 1950), 1.

²²⁷¹ *Yeni İstanbul*, "C.H.P. İdare Genel Kurulu: Dn Toplanarak yeler Arasında İş Bölümü Yaptı", (12 Temmuz 1950), 3.

²²⁷² *Yeni Adana*, "Oldukça Hareketli Bir Gün Yaşıyan: İstanbul'da C.H.P. ve C.M.P. liler önemli Toplantılar Yaptı: C.H.P. Meclisi İstanbul'da Toplanacak", (17 Ağıstos 1954), 1.

²²⁷³ *Yeni Adana*, "T.K.P. ve C.M.P. nin Kararlarından Sonra: C.H.P. nin Seçimlere Girip Girmeme Kararı Âlaka İle Bekleniyor: Nihat Erim'in Son Defa ıkan Sert Makaleleri Yüzünden: Yeni Bir D.P.- C.H.P. Mücadelesi Bekleniyor", (20 Ağıstos 1954), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. nin Seçimlere Girip Girmeme Kararı", (20 Ağıstos 1954), 6.

partisi kuracağı söylentileri çıkmışsa da DP tarafından yalanlanmıştır.²²⁷⁴ 25 Ağustos 1954 tarihinde İstanbul'daki parti meclisi toplantısına gitmek için uçağa bindiği esnada gazeteciler bir demeç veren Kemal Satır verilecek kararın önemli olduğunu hatırlatarak mahalli seçimlere girilmesi gerektiğini söylemiştir.²²⁷⁵ Parti içinde tartışmalar sürerken CHP Ankara İl İdare Kurulunun 26 Ağustos 1954 tarihli toplantısında mahalli seçimlere girme kararı alması²²⁷⁶ partide seçim kararını destekleyenlerin çoğunlukta olduğunu göstermiştir. 28 Ağustos 1954'te İstanbul'da toplanan parti meclisine Satır da katılmıştır.²²⁷⁷ Ancak Yeni Adana gazetesinin 28 Ağustos 1954 tarihli haberinde iddia edildiğine göre meclisten seçime girmeme kararı alınması halinde İsmet İnönü genel başkanlıktan istifa edecektir.²²⁷⁸ Bu söylentiler etrafında toplantılarına devam eden parti meclisi 29 Ağustos 1954 tarihli toplantıda da bir karar verememiştir. Fakat 1 Eylül 1954 tarihinde toplantısını bitiren parti meclisi seçimlere girme kararı alarak yayınladığı tebliğde iktidarı eleştirmiştir.²²⁷⁹

CHP beklenmedik bir şekilde muhalefete düşmesinden sonra uzun bir süre il ve ilçe kongreleri yapamamıştır. Bu nedenle Kemal Satır'ın katıldığı ilk kongre 2 Haziran 1951 tarihli Ayaş Kongresi'dir. Kongrede konuşan Satır, muhalefette olan CHP'ye Ayaşlıların sevgisinin arttığını iddia ettikten sonra CHP'nin çökmekte değil daima yükselmekte olduğunu ve partinin hiçbir zaman uygunsuz yollarla iktidarı elde etmek düşüncesinde olmadığını belirtmiştir.²²⁸⁰ 8 Temmuz 1951 tarihinde toplanan Ankara İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır, birçok konuşmacıdan sonra kürsüye gelerek CHP'nin demokrasiyi getirdiğini bir

²²⁷⁴ *Yeni Adana*, "Demokrat İktidarın Yardımı İle: Kukla Muhalefet Partisi Kurulacağı İddiaları Yalanlandı: C.H.P. Meclisi Hazırlıkları İlerliyor", (24 Ağustos 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Kukla Muhalefet Partisi", (24 Ağustos 1954), 6.

²²⁷⁵ *Yeni Adana*, "Satır, Diyor Ki: Seçimlere Girmek Lâzımdır", (26 Ağustos 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Satır, Diyor Ki", (26 Ağustos 1954), 6.

²²⁷⁶ *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclisi Bugün İstisari Mahiyette Bir Toplantı Yapıyor", (26 Ağustos 1954), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclisi", (26 Ağustos 1954), 6.

²²⁷⁷ *Yeni Adana*, "Halk Partisi Meclisi Bugün İnönü'nün Reisliğinde Toplanıyor: Akis'e Göre C.H.P. Seçime Giriyor", (28 Ağustos 1954), 1.; *Milliyet*, "C.H.P. Meclisi Dün Toplandı", (29 Ağustos 1954), 1.; *Milliyet*, "C.H.P. Meclisi Dün Toplandı", (29 Ağustos 1954), 3.

²²⁷⁸ *Yeni Adana*, "Halk Partisi", (28 Ağustos 1954), 5.

²²⁷⁹ *Yeni Adana*, "Mesaisini Dün Tamamlayan C.H.P. Meclisi Mahalli Seçimlere Girme Kararı Aldı: C.H.P. Meclisi Bir Tebliğ Neşretti", (1 Eylül 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Halk Partisi Meclisinin Tebliği: Tebliğ İktidarı Tenkit Ediyor", (1 Eylül 1954), 1.; *Yeni Adana*, "C. Halk Partisinin Tebliği", (1 Eylül 1954), 2.

²²⁸⁰ *Ulus*, "Ayaş ve Polatlı C.H.P. İlçe Kongreleri", (3 Haziran 1951), 1.; *Ulus*, "Ayaş ve Polatlı C.H.P. İlçe Kongreleri", (3 Haziran 1951), 5.

kez daha anlatmıştır.²²⁸¹ Satır'ın konuşmaları incelendiğinde hâlâ muhalefette olmayı hazmedemediği ve eski söylemlerden kurtulamadığı görülmüştür.

Bu dönemde CHP'nin yayın organı olan Ulus ve CHP taraftarı olan Yeni Adana gazetesi CHP kongrelerinin gerektiği gibi takip etmedikleri gözlemlenmiştir. 15 Temmuz 1951 tarihinde hem Mersin²²⁸² hem de Adana İl Kongrelerine katılan Kemal Satır'ın²²⁸³ her iki kongrede de konuşma yapmasına rağmen²²⁸⁴ konuşmalarına hemen gazetelerde yer verilmemiştir. Fakat Ulus gazetesinin 17 Temmuz 1951 tarihli haberinde Satır'ın sadece Mersin İl Kongresi konuşmasına yer verilmiştir. Burada Kemal Satır'ın muhalefette olup hâlâ politika yaptığını belirtmesi ile²²⁸⁵ geleceğe yönelik planların yer almadığı bir konuşma yapmadığı anlaşılmıştır.

1952 yılına gelindiğinde ise Kemal Satır'ın iki kongreye katıldığı görülmüştür. Bunlardan ilki 27 Nisan 1952 tarihinde toplanacak olan CHP Beyazıt ilçesine bağlı Hacı Kadın Semt Ocağı Kongresi olsa da²²⁸⁶ kongre hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. İkinci olarak 28 Ekim 1952'de toplanan Osmaniye İlçe Kongresi'ne katılan Satır, burada yaptığı konuşmada muhalefetin önemli olduğunu belirterek bunun vatandaşlar arasında sıkıntı yaratmaması gerektiğini ifade etmiştir.²²⁸⁷ Kemal Satır'ın bu konuşmasında muhalefetin varlığına vurgu yaparak partisini övdüğü gözlemlenmiştir. 1953 yılının ilk kongresi 9 Ocak 1953 tarihinde İstanbul'da Taksim Kristal Gazinosu'nda yapılmış olup kongreye Kemal Satır da katılmışsa da konuşma yapmamıştır.²²⁸⁸

²²⁸¹ *Ulus*, “Ankara İl Kongresi Toplandı: Heyecanlı Müzakereler Oldu: C.H.P. İnkılâpları Daima Azimle Savunacaktır”, (9 Temmuz 1951), 1.; *Ulus*, “Ankara İl Kongresi Toplandı”, (9 Temmuz 1951), 4.; *Ulus*, “Ankara İl Kongresi Toplandı”, (9 Temmuz 1951), 5.

²²⁸² *Ulus*, “Kasım Gülek Adana'da: Manisa ve Adana İl Kongreleri Toplanıyor”, (15 Temmuz 1951), 1.

²²⁸³ *Yeni Adana*, “Kongre Çalışmaları Vekar ve Olgunluk İçinde Sona Erdi: Delegeler İsmet İnönü Lehinde Büyük Tezahürat Yaptı”, (16 Temmuz 1951), 1.

²²⁸⁴ *Ulus*, “Kasım Gülek Adana'da”, (15 Temmuz 1951), 5.; *Yeni Adana*, “Kongre Çalışmaları Vekar ve Olgunluk İçinde Sona Erdi”, (16 Temmuz 1951), 2.; *Ulus*, “Kasım Gülek Adana'da Mühim Nutuk Söyledi: C.H.P. Kongrelerinin Arzettiği Vakarlı Manzara İktidarı Ölçsüz Tenkitlere Sevketmiştir”, (16 Temmuz 1951), 1.

²²⁸⁵ *Ulus*, “Mersin ve Adana İl Kongreleri”, (17 Temmuz 1951), 1.; *Ulus*, “Mersin ve Adana İl Kongreleri”, (17 Temmuz 1951), 7.

²²⁸⁶ *Akşam*, “C.H.P. Kongresi”, (27 Nisan 1952), 7.

²²⁸⁷ *Yeni Adana*, “Halk Partisi Osmaniye İlçe Kongresi Dün Sabah Yapıldı: Cavit Oral ve Kemal Satır, Birer Konuşmada Bulundu”, (29 Ekim 1952), 1.; *Yeni Adana*, “Şehir ve Memleket Haberleri: Halk Partisi Osmaniye İlçe Kongresi Dün Yapıldı”, (29 Ekim 1952), 2.

²²⁸⁸ Nejat Cerman, “Kongrenin Tafsîlatı”, *Ulus*, (10 Ocak 1953), 5.; *Milliyet*, “C.H.P. İl Kongresi Dün Çalışmalarına Başladı”, (10 Ocak 1953), 1.

26 Ocak 1953'te Tarsus İlçe Kongresi'ne katılan Satır, yaptığı konuşmada vatandaşlar arasında husumetlerin bitmesini istemiştir.²²⁸⁹ Kemal Satır'ın bu konuşmasında *husumetler* hakkında ayrıntılı bir açıklama yapmadığı anlaşılmıştır. 13 Nisan 1953 tarihinde İçel CHP İl Kongresi'ne katılan Satır,²²⁹⁰ bir konuşma yapmasına rağmen²²⁹¹ gazeteler bu konuşmaya yer vermemiştir. 1955 yılında ise 11 Mayıs 1955 tarihinde Kadirli CHP İlçe Kongresi'ne katılan Kemal Satır, burada yaptığı konuşmada CHP'nin demokrasiye sadık ve güçlü bir parti olduğunu belirtmesi²²⁹² parti teşkilatının hâlâ gerçekçi programlar üzerinde çalışmadığını göstermiştir. 4 Temmuz 1955'te Adana İl Kongresi'nde Satır, bir konuşma yapmasına rağmen²²⁹³ konuşması yayınlanmamıştır.

1956 yılına gelindiğinde CHP kongrelerinde artış gözlenmiştir. 5 Mart 1956 tarihinde Adana'nın Kozan ilçesine bağlı Hamam Köyü Bucak Kongresi'ne katılan Kemal Satır, burada bir konuşma yapmamıştır.²²⁹⁴ 19 Kasım 1956'da Ceyhan İlçe Kongresi'ne katılan Satır, sadece kongreyi izlemiştir.²²⁹⁵ 25 Kasım 1956 tarihinde Mersin CHP İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır, bir konuşma yapmış olup²²⁹⁶ bu konuşma gazetede yer almamıştır. Yeni Adana gazetesinin 10 Aralık 1956 tarihli haberinde ise Adana CHP Merkez İlçe Kongresi'nde kongre başkanlığına Satır seçilmiştir.²²⁹⁷ 28 Aralık 1956'da Köyler İlçesi Kongresi'nde Kemal Satır kongre başkanı seçildikten sonra yaptığı konuşmada köylü ve çiftçi vatandaşların ekonomik durumundan haberdar olduklarını belirterek Adana milletvekillerini eleştirmiştir.²²⁹⁸ Satır'ın bu konuşması incelendiğinde vatandaşın dertleriyle ilgilendiği görülmüştür. 11 Ocak 1956 tarihinde İskenderun CHP İlçe Kongresi'ne katılan Kemal Satır, burada bir konuşma

²²⁸⁹ *Yeni Adana*, "Tarsus C.H.P. İlçe Kongresi Dün Yapıldı", (26 Ocak 1953), 1.; *Yeni Adana*, "Tarsus C.H.P. Kongresi Dün Yapıldı", (26 Ocak 1953), 4.

²²⁹⁰ *Ulus*, "C.H.P. İçel Kongresi Çok Hararetle Oldu", (13 Nisan 1953), 1.

²²⁹¹ *Ulus*, "C.H.P. İçel Kongresi Çok Hararetle Oldu", (13 Nisan 1953), 3.

²²⁹² *Yeni Adana*, "Kadirli C.H.P. Kaza Kongresi Yapıldı", (11 Mayıs 1955), 1.; *Yeni Adana*, "Kadirli CHP. Kaza Kongresi", (11 Mayıs 1955), 6.

²²⁹³ *Ulus*, "C.H.P. Adana Kongresi", (4 Temmuz 1955), 7.

²²⁹⁴ *Yeni Adana*, "C.H.P. Hamam Köyü Bucak Kongresi", (6 Mart 1956), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Hamam Köyü Bucak Kongresi", (6 Mart 1956), 4.

²²⁹⁵ *Yeni Adana*, "Ceyhan C.H.P. İlçe Kongresi", (19 Kasım 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Ceyhan C.H.P. İlçe Kongresi", (19 Kasım 1956), 4.

²²⁹⁶ *Yeni Adana*, "Gülek Dün Mersin'de Bir Konuşma Yaptı", (26 Kasım 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Gülek Dün Mersin'de Bir Konuşma Yaptı", (26 Kasım 1956), 4.

²²⁹⁷ *Yeni Adana*, "C.H.P. İlçe Kongresi Yapıldı", (10 Aralık 1956), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. İlçe Kongresi", (10 Aralık 1956), 4.

²²⁹⁸ *Yeni Adana*, "C.H.P. Köyler İlçesi Kongresi Yapıldı", (29 Aralık 1956), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Köyler İlçesi", (29 Aralık 1956), 4.

yapmışsa da²²⁹⁹ konuşması gazetede yayınlanmamıştır. CHP muhalefet partisi olduktan sonra diğer muhalefet partileriyle olan ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu nedenle 27 Ekim 1952 tarihinde saat 10.00’da Gar Gazinosu’nda toplanan Türkiye Köylü Partisinin birinci Kongresi’ne CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Kemal Satır ile birlikte katılmıştır.²³⁰⁰ Ancak burada İnönü’nün ve Satır’ın hiçbir konuşma yapmaması dikkat çekicidir.

CHP’nin iktidarı kaybetmesinden sonra uzmanlık eğitimine devam eden Kemal Satır, 1953 yılında eğitimini tamamladıktan sonra Adana’ya dönerek hem serbest doktorluk yapmış hem de Adana CHP İl Başkanlığı görevini üstlenmiştir.²³⁰¹ Satır’ın Adana CHP İl Başkanı sıfatıyla katıldığı ilk kongre 8 Mart 1953 tarihli Mersin CHP Merkez İlçe Kongresi olup Kemal Satır burada bir konuşma yapmamıştır.²³⁰² Ulus gazetesinin 15 Nisan 1953 tarihli haberinde Adana ve Mersin illerine bir inceleme gezisine çıkan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’i Adana’da CHP İl Başkanı Kemal Satır karşıladıktan sonra Adana’nın Mıdık Mahallesi’nde bulunan CHP Ocağı’nın açılışına katılmışlardır. Ancak burada bir konuşma yapan Kemal Satır’ın konuşmasının gazetelerde yer almaması²³⁰³ kendisinin önemsenmediğinin göstergesidir. Yeni Adana gazetesinin 16 Haziran 1953 tarihli haberine göre Ramazan Bayramını geçirmek için Adana’ya gelen Kasım Gülek’e Kemal Satır da eşlik ederek Mersin, Erzin, Ceyhan ve Tarsus’ta partili-partisiz vatandaşlarla temaslarda bulunmuştur.²³⁰⁴ Temaslarının ardından Gülek Kırşehir’e gitmiştir.²³⁰⁵

1953’ün Haziran ayının sonlarında CHP 10. Kurultayı toplanmıştır. 23 Haziran 1953 tarihinde açılan kurultayda²³⁰⁶ parti meclisi raporu

---

²²⁹⁹ *Yeni Adana*, “C.H.P. İskenderun İlçe Kongresi”, (12 Ocak 1957), 3.

²³⁰⁰ *Milliyet*, “Köylü Partisi Kongresi Dün Toplandı”, (27 Ekim 1952), 1.; *Vatan*, “Köylü Partisi Kongresi Toplandı”, (27 Ekim 1952), 1.; *Milliyet*, “Köylü Partisi”, (27 Ekim 1952), 7.; *Akşam*, “Köylü Partisi”, (27 Ekim 1952), 2.; *Vatan*, “Köylü Partisi Kongresi Toplandı”, (27 Ekim 1952), 5.

²³⁰¹ *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302, 1, 11.

²³⁰² *Ulus*, “Mersin C.H.P. Kongresi’nde”, (9 Mart 1953), 1.; *Ulus*, “Mersin C.H.P. Kongresi’nde”, (9 Mart 1953), s.2.; *Yeni Adana*, “Mersin C.H.P. İlçe Kongresi”, (9 Mart 1953), 3.

²³⁰³ *Ulus*, “Kasım Gülek Ankarada”, (15 Nisan 1953), 1.

²³⁰⁴ *Yeni Adana*, “Kasım Gülek Kırşehir’e Gitti”, (16 Haziran 1953), 1.

²³⁰⁵ *Yeni Adana*, “Kasım Gülek Kırşehir’e Gitti”, (16 Haziran 1953), 5.

²³⁰⁶ Kemal Bağlam, “Demokrasimizin Mes’ut Bir Günü: Yurdun Muhtelif Yerlerinden Gelen 1300 Delegenin İştirakiyle: 10 uncu Halk Partisi Kurultayı İnönü’nün Nutku İle Dün Açıldı”, *Yeni Adana*, (23 Haziran 1953), 1,5.

eleştirilmiştir.²³⁰⁷ Delegeler ve parti yönetimi arasında sert tartışmalar²³⁰⁸ iki gün devam etmiştir.²³⁰⁹ Kurultay 26 Haziran 1953 tarihinde sona ermiştir.²³¹⁰ Bu kurultayı Adana delegesi olarak izleyen Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır, Yeni Adana gazetesinin 30 Haziran 1953 tarihli haberine göre kurultay izlenimlerini soran bir vatandaşa cevap vermiştir. Kemal Satır'a göre politik yaşamda önemli bir yeri olan partinin²³¹¹ bu kurultayına vatandaşları ilgi göstermesi normaldir. Satır, 20 Haziran 1953 tarihinde kurultaya katılmak için yola çıktıklarında vatandaşların yoğun ilgisiyle karşılaştıklarını belirttikten sonra kurultaya katılan delegeler içinde idealist düşüncede olanların fazla olduğunu iddia etmiştir. Satır'a göre kurultayda delegeler direktifle değil kendi özgür iradeleriyle hareket ederek inkılapların bekçisi olduklarını göstermektedirler. Parti ilkelerinden olan *devletçilik* hakkında düzenlemeler yapılarak bu ilkenin hangi alanlarda etkili olacağı tam anlamıyla belirlenmiştir. Parti içi çalışmalar iş birliği içinde gerçekleşmiştir.²³¹² Kemal Satır'ın bu açıklamalarına bakıldığında kurultayda yaşanan çekişmelerden bahsedilmeyerek partiyi olduğundan farklı gösterme çabası içinde olduğu anlaşılmıştır. 31 Ağustos 1953'te toplanan CHP Gençlik Kolları İdare Kurulu'nun parti içi faaliyetlerin görüşüldüğü toplantıya katılan Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır toplantıyı sadece izlemiştir.²³¹³ Ancak Yeni Adana gazetesinin 8 Eylül 1953 tarihli haberinde CHP'nin gidişatını beğenmeyen Cavit Oral ve kardeşi Adana'da çıkan Bugün gazetesi sahibi Nihat Oral CHP'den ayrılmıştır.²³¹⁴ Bu istifanın ardından bir demeç veren Kemal Satır,

---

²³⁰⁷ Sabahattin Sönmez, "C.H.P. Kurultay'ının İkinci Gününde Geniş Kulis Faaliyeti Oldu", *Yeni Adana*, (24 Haziran 1953), 1,3.

²³⁰⁸ Sabahattin Sönmez, "Kurultay'ın Üçüncü Günü Elektrikli, Tartışmalı ve Çok Heyecanlı Geçti", *Yeni Adana*, (25 Haziran 1953), 1,5.

²³⁰⁹ Sabahattin Sönmez, "Kurultay'ın Dünkü Toplantısında: C.H.P. Bünyesi İle Alâkalı Çok Sert Münakaşalar Oldu", *Yeni Adana*, (26 Haziran 1953), 1,3.

²³¹⁰ Sabahattin Sönmez, "C.H.P. Kurultayı Çalışmalarını Bitirdi: Halk Partisinin Devletçilik Anlayışında Tadilat Yapıldı", *Yeni Adana*, (27 Haziran 1953), 1,5.

²³¹¹ *Yeni Adana*, "Kurultay'a Katılmış Olan: Seyhan C.H.P. Başkanı İntibalarını Anlatıyor", (30 Haziran 1953), 1.

²³¹² *Yeni Adana*, "Seyhan C.H.P. Başkanı İntibalarını Anlatıyor", (30 Haziran 1953), 6.

²³¹³ *Yeni Adana*, "C.H.P. Gençlik Kolu Dün Bir Toplantı Yaptı", (1 Eylül 1953), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Gençlik Kolu", (1 Eylül 1953), 3.

²³¹⁴ *Yeni Adana*, "Eski C.H.P. Ziraat Vekili ve Mebusu: Cavit Oral, Kardeşi İle Birlikte Partiden Çekildi", (8 Eylül 1953), 1.; *Yeni Adana*, "Cavit Oral İle Kardeşi Birlikte Partiden İstifa Etti", (8 Eylül 1953), 3.

Oralların bu istifasına bir anlam veremediğini söylemiştir.²³¹⁵ Oysaki bu sorunu Satır'ın çözmesi gerekmektedir.

CHP Adana İl Teşkilatında bu çalkantılar yaşanırken partinin 30. Kuruluş yıldönümü Adana'da törenlerle kutlanmıştır. Törenin açılış konuşmasını yapan CHP Adana İl Başkanı Kemal Satır, orada bulunanları Atatürk'ün manevi huzurunda saygı duruşuna davet ettikten sonra²³¹⁶ konuşma yapmamasına bir anlam verilememiştir. 28 Eylül 1953 tarihinde Adana'ya gelen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek parti içi ve dışında çeşitli ziyaretlerde bulunurken kendisine Kemal Satır eşlik etmiştir.²³¹⁷ Bu ziyaretlerin ilki Karataş'a yapılmış olup daha sonra Ceyhan'a gidilerek²³¹⁸ çeşitli incelemelerde bulunulmuştur.²³¹⁹ İncelemelerini tamamlayan Kasım Gülek Adana'dan ayrılmıştır.²³²⁰ Adana İl Teşkilatında yaşanan sorunlara Satır'ın ve Gülek'in değinmemesi yorum yapmayı güçleştirmiştir. Ancak Yeni Adana gazetesinin 10 Ekim 1953 tarihli haberinde ne zaman toplanacağı bilinmeyen CHP Meclisi için Adana delegesi seçimleri yapılmış olup²³²¹ Adana İl Başkanı Kemal Satır seçilmiştir.²³²² Bu seçimle birlikte CHP Adana İl Teşkilatında Kemal Satır, açısından herhangi bir sorun olmadığı anlaşılmıştır.

Sorunların halledilmesinin ardından kongrelere katılmaya devam eden Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır, 18 Ekim 1953 tarihinde²³²³ CHP Oymaklı Bucak Kongresi'ne²³²⁴ ve 19 Ekim 1953'te Köyler İlçesine bağlı Ocak Kongreleri'ne katılarak birer konuşma yapmışsa da²³²⁵ bu konuşmalar gazetede yer almamıştır. Ayrıca 21 Ekim 1953 tarihinde yapılan Karataş CHP İlçe Kongresi'ne²³²⁶ Kemal Satır da katılmıştır.²³²⁷ Ancak 27 Kasım 1953'te tekrar

²³¹⁵ *Yeni Adana*, "Dün 17 de Bir Toplantı Yapan: CH.P. Kurulları, Oral'ların Durumu İle D.P. nin Son Tamimini Görüştü", (9 Eylül 1953), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: CH.P. Kurulları, Oral'ların Durumu İle D.P. nin Son Durumunu Görüştü", (9 Eylül 1953), 3.

²³¹⁶ *Yeni Adana*, "Adana C.H.P. lileri Partinin Kuruluş Yılına Törenle Kutladılar", (10 Eylül 1953), 1.; *Yeni Adana*, "Adana C.H.P. lileri Partinin Kuruluş Yılına Kutladı", (10 Eylül 1953), 4.

²³¹⁷ *Yeni Adana*, "C.H.P. Genel Sekreteri: Kasım Gülek Şehrimizde", (29 Eylül 1953), 1.; *Yeni Adana*, "Gülek Şehrimizde", (29 Eylül 1953), 3.

²³¹⁸ *Yeni Adana*, "Kasım Gülek'in Dünkü Temasları", (30 Eylül 1953), 1.

²³¹⁹ *Yeni Adana*, "Gülek Dün Ceyhan'a Gitti", (2 Ekim 1953), 1.

²³²⁰ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Kasım Gülek Dün Ceyhan'a Gitti", (2 Ekim 1953), 3.

²³²¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclisi Seyhan Delegesi Bugün Seçiliyor", (10 Ekim 1953), 1.

²³²² *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclisi İçin Dr. Kemal Satır Seçildi", (12 Ekim 1953), 1.

²³²³ *Yeni Adana*, "Kadıköy ve Oymaklı C.H.P. Kongreleri Dün Yapıldı", (19 Ekim 1953), 1.

²³²⁴ *Yeni Adana*, "Kadıköy Oymaklı C.H.P. Kongreleri", (19 Ekim 1953), 2.

²³²⁵ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kongreleri Devam Etmektedir", (20 Ekim 1953), s.3.

²³²⁶ *Yeni Adana*, "C.H.P. Karataş Bucak Kongresi Dün Yapıldı", (22 Ekim 1953), 1.

toplanan Köyler İlçesi CHP Bucak Kongresi'nde konuşan Satır, CHP'nin muhalefet olarak görevini iyi bir biçimde yaptığını iddia etmesi²³²⁸ Kemal Satır'ın düşüncelerinde herhangi bir değişim olmadığını göstermiştir. 6 Aralık 1953 tarihinde Ceyhan Merkez İlçe Kongresi'ne katılan Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır, bir konuşma yapmasına rağmen bu konuşma gazetede yer almamıştır.²³²⁹

1954 yılına gelindiğinde CHP Adana İl Teşkilatında bir yandan kongreler devam ederken bir yandan da parti Teşkilatı'nın güçlenmesi için çalışmalar başlamıştır. 3 Ocak 1954 tarihinde Kozan ilçesinin Cumhuriyet Mahallesi Kongresi'ne katılan Adana CHP İl Teşkilatı Başkanı Kemal Satır, burada bir konuşma yapmasına rağmen konuşma gazetede yer almamıştır.²³³⁰ 9 Ocak 1954'te ise yeni kurulan Adana CHP Kadınlar Kolu'nun ilk kongresi Erciyespalas Gazinosu'nda yapılmıştır. Kongrede bir konuşma yapan Kemal Satır, tarihte kadınların çeşitli cemiyetler içinde var olmuşsa da kadınların buradaki hâkimiyetinin geçici olduğunu belirttikten sonra son 20-25 yıl öncesine kadar Türkiye'de kadın haklarından bahsetmenin mümkün olmadığını, CHP döneminde kadın haklarının yasal zemine oturtularak korunduğunu ifade etmiştir.²³³¹ Satır'a göre CHP'nin böyle bir kolu kurmasındaki amaç faziletli Türk kadınının partinin davasında yardıma çağırmaktır.²³³² Kemal Satır'ın bu konuşması incelendiğinde kadınlara siyaseten değer verdiği anlaşılmıştır. 19 Ocak 1954 tarihinde Kadirli CHP İlçe Kongresi'ne katılan Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır, kongreyi izlemiştir.²³³³ 24 Ocak 1954'te ise Köyler ilçesine bağlı Yüzbaşılar Köyü'nde CHP Ocağı açılışına Kemal Satır da katılmıştır.²³³⁴ Ocak ayının son gününde toplanan Osmaniye CHP Gençlik Kongresi'ne katılan Satır, yaptığı konuşmada CHP'nin elinde hiçbir imkân olmamasına rağmen partiye duyulan sevgi nedeniyle burada toplanıldığını ve bu kuvvetle memleket

²³²⁷ *Yeni Adana*, "C.H.P. Karataş Kongresi", (22 Ekim 1953), 3.

²³²⁸ *Yeni Adana*, "Dünkü C.H.P. Ocak ve Bucak Kongreleri", (28 Kasım 1953), 1.; *Yeni Adana*, "Dünkü C.H.P. Kongreleri", (28 Kasım 1953), 3.

²³²⁹ *Yeni Adana*, "Ceyhan C.H.P. Merkez Bucak Kongresi Yapıldı", (7 Aralık 1953), 1.; *Yeni Adana*, "Ceyhan C.H.P. Bucak Kongresi", (7 Aralık 1953), 2.

²³³⁰ *Yeni Adana*, "Kozan'da: C.H.P. Ocak ve Bucak Kongreleri", (4 Ocak 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Kozan'da Ocak ve Bucak Kongreleri", (4 Ocak 1954), 4.

²³³¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kadınlar Kolu Kuruldu", (11 Ocak 1954), 1.

²³³² *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: C.H.P. Kadınlar Kolu Kuruldu", (11 Ocak 1954), 3.

²³³³ *Yeni Adana*, "Kadirli C.H.P. İlçe Kongresi Yapıldı", (20 Ocak 1954), 1.

²³³⁴ *Yeni Adana*, "C.H.P. Yeni Bir Ocak Daha Açtı: Yüzbaşı'da Dün Bir Tören Yapıldı", (25 Ocak 1954), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Yeni Bir Ocak Açtı", (25 Ocak 1954), 2.

meselerine eğilebildiklerini söylemiştir.²³³⁵ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde yerel sorunlara değinmediği anlaşılmıştır.

Yeni Adana gazetesinin 11 Şubat 1954 tarihli haberinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün kurultayı olağanüstü toplantıya çağırarak 25 Şubat 1954 tarihinde toplanmasını istemesine rağmen Adana'da kongrelerin tamamlanmamasından dolayı kurultaya eski delegelerin katılmak zorunda kalacağı iddia edilmiştir.²³³⁶ Bu konu hakkında Yeni Adana gazetesinin 13 Şubat 1954 tarihli nüshasında bir demeci yayınlanan Adana İl Başkanı Kemal Satır, CHP İl İdare Kurulunun bu konuyla ilgilendiğini belirtmiştir.²³³⁷ Ayrıca Satır'a göre toplantı sonucunda Adana kongrelerinin kurultaya yetişmeyeceği anlaşılmış olup kurultayda yapılacak değişiklikler hakkında il ve ilçe teşkilatlarının düşüncelerinin alınmasının yanı sıra kış şartları göz önünde tutularak en geç 23 Şubat 1954 tarihinde yola çıkılması gerektiğinden belirtilen tarihte kurultaya yeni delege gönderilmesi imkânsızdır.²³³⁸ Kemal Satır'ın açıklamalarına bakıldığında kurultay tarihine mantıklı sebepler öne sürerek itiraz ettiği görülmüştür.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün erken kurultay istemine karşın CHP Adana İl Teşkilatı kongre planını bozmamıştır. 13 Şubat 1954 tarihinde toplanan Karaisalı İlçe Kongresi'ne katılan Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır'dan önce²³³⁹ konuşan Hacı Mustafa Yüksel CHP'nin bir kardeşlik partisi olduğunu iddia etmiştir. Yüksel'in konuşmasından sonra söz alan Kemal Satır, bu konuşmayı beğendiğini söylemesinin ardından CHP'nin memleket için çalıştığını belirtmiştir.²³⁴⁰ Satır'ın konuşmasına bakıldığında parti içi çalışmalardan bahsetmediği anlaşılmıştır. 14 Şubat 1954'te yapılan Kozan CHP İlçe Kongresi'nde konuşan Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır, Yabancı Sermaye Kanunu'nun aceleyle getirildiğini ifade etmiştir.²³⁴¹ Kemal Satır'ın konuşması

²³³⁵ *Yeni Adana*, "Osmaniye C.H.P. Gençlik Kolu Kongresi Toplandı", (1 Şubat 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Osmaniye C.H.P. Gençlik Kolu Kongresi Toplandı", (1 Şubat 1954), 3.

²³³⁶ *Yeni Adana*, "C.H.P. İl Kongresi Toplanmalıdır", (11 Şubat 1954), 1.

²³³⁷ *Yeni Adana*, "İl Kongresi Hakkında Kemal Satır'ın Demeci", (13 Şubat 1954), 1.

²³³⁸ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Kemal Satır'ın Demeci", (13 Şubat 1954), 5.

²³³⁹ *Yeni Adana*, "Karaisalı C.H.P. İlçe Kongresi Dün Yapıldı", (13 Şubat 1954), 1.

²³⁴⁰ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Karaisalı C.H.P. İlçe Kongresi Dün Yapıldı", (13 Şubat 1954), 5.

²³⁴¹ *Yeni Adana*, "Kozan C.H.P. İlçe Kongresi Yapıldı", (15 Şubat 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Kozan C.H.P. İlçe Kongresi", (15 Şubat 1954), 3.

incelendiğinde bir sorundan bahsettiği görülmüştür. 17 Şubat 1954 tarihinde toplanan Bahçe CHP İlçe Kongresi'ne Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır da katılmıştır.²³⁴² 19 Şubat 1954'te Dervişli Köyü CHP Ocak Binasında yapılan toplantıya katılan Kemal Satır, yaptığı konuşmada CHP'nin günden güne güçlenmesinde halkın katkısından bahsetmiştir.²³⁴³ Satır'ın konuşması incelendiğinde partinin ümit verici bir pozisyonda olduğu anlaşılmıştır.

1954'ün Mart ayında çeşitli kollarında siyasi toplantılar artmış olup bunlardan birine CHP Adana İl Başkanı Kemal Satır da katılmıştır. 11 Mart 1954 tarihinde toplanan CHP kadınlar toplantısında Kemal Satır, yaptığı konuşmada Atatürk'ün çağdaşlık seviyesine çıkarttığı Türk kadınına yeniden çarşafa sokmak ve kafese kapatmak isteyenlerin olduğunu iddia ederek Türk kadınının haklarına sahip çıkması gerektiğini belirtmiştir.²³⁴⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde irticadan bahsettiği görülmüştür. 6 Ağustos 1954'te Adana'ya gelen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır tarafından karşılanmış olup²³⁴⁵ birlikte parti içi incelemelerde bulunmuşlardır.²³⁴⁶

30 Temmuz 1954 tarihinde Adana CHP İl Başkanı Kemal Satır'ın parti meclisine seçilmesinden sonra²³⁴⁷ Yeni Adana gazetesinin 5 Ağustos 1954 tarihli haberinde kendisinin yeni görevini tercih edeceği duyurulmuştur.²³⁴⁸ Bu duyurunun ardından CHP İl İdare Heyeti istifa ederek yerlerini bir düzenleme heyetine bırakmışlardır. Bu heyetle birlikte Kemal Satır da yeni bir il parti başkanının bulunması için yardımcı olmaya başlamıştır.²³⁴⁹ Yeni Adana gazetesinin 14 Ağustos 1954 tarihli haberinde il başkanlığı için Fazlı Meto'ya teklif götürülmüştür. Meto da Satır'a bir mektup yazarak bu görevi kabul etmediğinin bildirilmiştir²³⁵⁰ Aynı gazetenin 23 Ağustos 1954 tarihli haberinde yeni il başkanının belirlenememesinden dolayı il ve ilçe teşkilatının

²³⁴² *Yeni Adana*, "Bahçe C.H.P. Kongresi Dün Yapıldı", (18 Şubat 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Bahçe C.H.P. Kongresi Dün Yapıldı", (18 Şubat 1954), 2.

²³⁴³ *Yeni Adana*, "Dervişli'de Dün Yapılan C.H.P. Toplantısı", (20 Şubat 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Dervişli'de Yapılan C.H.P. Toplantısı", (20 Şubat 1954), 5.

²³⁴⁴ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kadınlar Kolunun Dünkü Siyasî Toplantısı", (12 Mart 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: C.H.P. Kadınlar Kolunun Dünkü Siyasî Toplantısı", (12 Mart 1954), 2.

²³⁴⁵ *Yeni Adana*, "Kasım Gülek Bugün Şehrimizde", (6 Ağustos 1954), 1.

²³⁴⁶ *Yeni Adana*, "Gülek Geldi", (7 Ağustos 1954), 1.

²³⁴⁷ *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302, 2, 2.

²³⁴⁸ *Yeni Adana*, "Halk Partisi Başkanlığı", (5 Ağustos 1954), 1.

²³⁴⁹ *Yeni Adana*, "Seyhan C.H.P. İl Başkanlığı", (7 Ağustos 1954), 1.

²³⁵⁰ *Yeni Adana*, "Fazlı Meto C.H.P. Başkanlığı'nı Kabul Etmedi", (14 Ağustos 1954), 1.

kurulamadığı anlaşılmıştır.²³⁵¹ Ancak bir aya yakın bir süre CHP Adana il başkanının belli olmaması üzerine 28 Eylül 1954 tarihinde yeni bir düzenleme heyeti kurulmuştur. Bu sefer partide aktif görev almayanlardan oluşan bir il idare heyetinin oluşturulduğu anlaşılmıştır.²³⁵² 4 Ekim 1954'te toplanan yeni il idare heyetinin ilçe idare heyetlerini belirlemesinden sonra²³⁵³ çalışmalarına devam etmiştir²³⁵⁴. Yeni Adana gazetesinin 13 Ekim 1954 tarihli haberine göre Turgut Yeğena yeni CHP Adana il başkanı olmasıyla Kemal Satır'ın bu görevi resmen sona ermiştir.²³⁵⁵

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra dış ilişkilerde bocaladığı görülmüştür. Bu dönemde Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde yaşanan gerginlikten dolayı Bulgaristan da yaşayan Türklerin zorunlu olarak Türkiye'ye göç ettirilmesi gündeme gelmiştir. 16 Ekim 1950 tarihinde İsmet İnönü'nün evinde yapılan toplantıda bu konu görüşüldükten sonra İnönü'nün Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı uyaracağını söylemesi üzerine Satır bu görüşmeyi onaylamıştır. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinden sonra 25 Aralık 1950'de Kanada Büyükelçisi, Nihat Erim ile görüşerek Kore'deki Türk Tugayı'nın takviyesiz kalmasının dış politikadaki yansımalarını anlatmıştır. Bu görüşmenin ardından Erim İsmet İnönü'nün evine gittiğinde Satır da orada bulunmaktaydı. Erim'in bu görüşmeden bahsetmesi üzerine İnönü planlı davranılması gerektiğini söylemiştir. Dış politikada yaşanan bu gelişmelerden sonra Nihat Erim DP'nin CHP ile bir koalisyon kurabileceğini düşünerek bu konuyu Kemal Satır ile görüşmüştür.²³⁵⁶

DP iktidara geldiği günden beri CHP'nin yaptıklarını kötülemiş olup bu durumdan eski Ulaştırma Bakanı Kemal Satır da etkilenmiştir. 15 Kasım 1950 tarihinde bir basın toplantısı yapan yeni Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek ulaştırmanın durumunu milletin bilmediğini söyleyerek²³⁵⁷ her alanda ulaştırma bütçesinin milyonlarca lira açık verdiğini buna rağmen eldeki malzemelerin hiçbirinin kullanılabilir durumda olmadığını iddia etmiştir. Seyfi Kurtbek'e göre

²³⁵¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. İl ve İlçe Teşkilâtı Kurulmadı", (23 Ağustos 1954), 3.

²³⁵² *Yeni Adana*, "C.H.P. Müteşebbis Heyeti Dün Kuruldu", (29 Eylül 1954), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Müteşebbis Heyeti", (29 Eylül 1954), 6.

²³⁵³ "Yeni C.H.P. İlçe Kurulu Seçiliyor", *Yeni Adana*, 4 Ekim 1954, s.1.

²³⁵⁴ *Yeni Adana*, "Halk Partisinde Çalışmalar", (6 Ekim 1954), s.1.

²³⁵⁵ *Yeni Adana*, "Turgut Yeğena C.H.P. İl Başkanı Oldu", (13 Ekim 1954), 1.

²³⁵⁶ Erim, *Günlükler I*, s.467, 475, 472.

²³⁵⁷ *Zafer*, "Ulaştırma Bakanı'nın Beyanâtı: Teşkilât 130 Milyon Borçlu!", (16 Kasım 1950), 1.

bu durumun başlıca sebebi ulaştırmanın milli savunma, sosyal ve kültürel alandaki öneminin kavranamamasından dolayı bakanlık içinde bir koordinasyon merkezi kurulamayarak özellikle demiryolunun geliri giderini karşılamadığından personel de zor duruma düşmüştür. Demiryolunun yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyduğuna dikkat çeken Kurtbek idarenin tamamıyla yenilenerek malzeme ve personel tekrar sınıflandırılarak faal olmayan birimlerin kapatılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bu kapatmayla buradan gelecek gelir ile demiryollarının iyileştirilmesinin mümkün olacağını söylemiştir.²³⁵⁸ 17 Kasım 1950 tarihli oturumda konuşan Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek, CHP iktidarı döneminde demiryollarında paso ve perminin geniş ölçüde kullanıldığını belirterek milletvekili, bakan ve CHP'ye permi kontenjanları ayrılmasına rağmen gerçek ihtiyaç sahiplerinin bu haktan faydalanamadığını ifade etmiştir.²³⁵⁹ 21 Kasım 1950'de bir basın toplantısı daha yapan Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek denizyolu, havayolu ve PTT hakkında bilgiler vererek onların da devletçilik yükü altında dondurulduğunu söylemiştir.²³⁶⁰ Kurtbek, denizcilik alanında organizasyon eksikliği ile birlikte merkezi bir yönetim anlayışı doğarak on çeşit işletmenin çeşitli sorunlarla baş etmesi gerektiğinden denizciliğin gelişemediğini anlatmıştır.²³⁶¹ Burada da yeniliğe ihtiyaç olduğunu ifade eden Seyfi Kurtbek denizyollarına ekonomik ve ticari bir statü verilerek işletmenin her alanda kalkındırılacağını söylemiştir. Havayolları konusuna da değinen Kurtbek burada da yenilemeye ihtiyaç duyulduğunu iddia ederek havayolu işletmesi ile sivil havacılığın birbirinden ayrılarak personelin yeniden yapılandırılması, yeni ve büyük hava meydanları inşa edilerek malzeme stokunun artırılacağını savunmuştur. PTT idaresinin de yenilemeye ihtiyacında olduğunu belirten Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek'e göre bu işletme de kalkınacaktır.²³⁶²

²³⁵⁸ *Yeni İstanbul*, "Ulaştırma Bakanı'nın Beyanâtı", *Zafer*, 16 Kasım 1950, s.5.; "Ulaştırma Bakanı'nın Dünkü Basın Toplantısı: Ulaştırma Bakanı, Ulaştırma İşlerinin İhmal Edildiğini Söylüyor", (16 Kasım 1950), 6.

²³⁵⁹ *Zafer*, "C.H.P. nin Paso ve Permi Saltanatı", (19 Kasım 1950), 1.; "Zafer, C.H.P. nin Paso Saltanatı", (19 Kasım 1950), 4.

²³⁶⁰ *Cumhuriyet*, "Ulaştırma İşlerinde Bugünkü Aksaklıklar", (22 Kasım 1950), 1.; *Zafer*, "Denizyollarını Islah Kararı", (22 Kasım 1950), 1.

²³⁶¹ *Cumhuriyet*, "Ulaştırma İşlerinde Bugünkü Aksaklık", (22 Kasım 1950), 7.; *Zafer*, "Denizyollarını Islah Kararı", (22 Kasım 1950), 4.

²³⁶² *Yeni Adana*, "Şehir ve Memleket Haberleri: Ulaştırma Bakanı Kurtbek: Dün Ankara'da Bir Toplantı Yaptı", (22 Kasım 1950), 2.; *Yeni Adana*, "Ulaştırma Bakanı Kurtbek Dün Ankara'da Bir Basın Toplantı Yaptı", (22 Kasım 1950), 3.

Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek'in peş peşe yaptığı açıklamalardan sonra Ulus gazetesinin 24 Kasım 1950 tarihli haberine göre Kemal Satır, Seyfi Kurtbek'i sözlerini açıklamaya davet etmişse de²³⁶³ Kurtbek'ten herhangi bir açıklama gelmemiştir. Bunun üzerine Satır, Ulus gazetesinin 29 Kasım 1950 tarihli nüshasında yayınlanmaya başlayan bir yazı dizisi kaleme alarak iddialara cevap vermeye başlamıştır. Kemal Satır'a göre bu güne kadar ulaştırma alanında yapılan eserlerin %95'i CHP iktidarında yapılmış olup ulaştırma işlerine ait yatırımların başlama yılı da 1924'tür. Bu seneden sonra satın alınan veya DDY'ye devredilen demiryollarının bir listesini veren Satır, II. Dünya Savaşı ardından demiryolu için bir kalkınma planı uygulanarak demiryollarının iyileştirilmeye çalışıldığını iddia etmiştir. Kurtbek'in söylediği gibi sadece hat döşemekle övünmediklerini belirtmiştir. Kemal Satır, DP'nin mahalli parti idarecilerinin hoşuna gitmek için demiryolu işletmesinde gereksiz tayinler yaparak demiryolu randımanını yarı yarıya düşürmüş olup bütçesinde var olan parayı da harcamadığını ifade etmiştir. Seyfi Kurtbek'in 2400 km'lik demiryolunun yenilenmediği söylemlerine cevap veren Satır, bunun II. Dünya Savaşı hariç doğru olmadığını belirtmiştir. Kemal Satır, 130 milyon borç konusuna da değinerek bunun 61 milyonunun nakit borç kalanının da 1955 yılına kadar ödenecek borç olmasına rağmen bu kalan kısmın borç olarak değil sermaye artışı olarak değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Kemal Satır'a göre CHP iktidarının donanımlı bir demiryolu işletmesini DP iktidarına devretmesine rağmen Kurtbek bunu görememiştir.²³⁶⁴

Yazı dizisinin ikincisi Ulus gazetesinin 11 Aralık 1950 tarihli nüshasında yayınlanan Satır, bu sefer denizciliği ele almıştır. Yüzyıllardır denizci olan Türk milletinin Osmanlı'nın son dönemlerinde bu özelliğini yitirmesine rağmen CHP hükümetlerinin azimli çalışmaları sonucunda olumlu sonuçlar alındığını belirttikten sonra Satır, Kabotaj Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte denizcilikte gelişme kaydedildiğini ifade etmiştir. Kemal Satır'a göre 1948 yılında 36 adet 77.097 tonluk filoya sahip olan armatörlerin 1950'de aynı sayıda olan gemilerinin 187.673 tona çıktığı görülmüştür. Bunun sebebinin de imkânsızlıklara rağmen armatörlere döviz ve sterlin sağlanmasıyla birlikte tonaj

²³⁶³ *Ulus*, "Dr. Kemal Satır: Ulaştırma Bakanı'nı Tevzihe Dâvet Ediyor", (24 Kasım 1950), 1.

²³⁶⁴ Kemal Satır, "Demiryolculuğumuz: Yeni İktidara Ne Halde Devredildi?", *Ulus*, (29 Kasım 1950), 1,5.

konusunda esnek davranılmasıdır.²³⁶⁵ Bu yazı dizisinde Satır'ın Kurtbek'in iddialarına cevap verdiği son yazısı da Ulus gazetesinin 1 Şubat 1951 tarihli nüshasında yayınlanmış olup burada PTT'nin gelişimini ele almıştır. Bu yazıda Kemal Satır, posta ve telgraf işletmeciliğinin Osmanlı'dan kalmasına rağmen telefon hizmetinin Cumhuriyet devrinde belirttikten sonra PTT'nin bu hizmetleri vatandaşın ulaşabileceği şekilde ucuza mal etmesi gerektiğinden her yerde bir PTT binası kurularak hizmetlerin vatandaşın ayağına götürebilmek için bütçede ciddi fon ayrıldığını iddia etmiştir. Satır, cumhuriyetin ilanından sonra telefon işletmesi için gerekli çalışmaların başlatılmasından dolayı telefon bağlatan insanların sayısında yükselme olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte santral iyileştirmeleri sonucunda aynı hat üzerinde birkaç telefon görüşmesinin yapılabilmesinin planlandığını savunmuştur. Cumhuriyetin 27.000 km'lik eskimiş telgraf hattı devraldığını belirten Kemal Satır, bütün hatlar yenilendikten sonra 62.000 km uzunluğunda yeni telgraf hattı döşendiğini ve bununla beraber postane bulunmayan yerlerde demiryolu ile koordineli çalışarak ben ücre yerlerde dahi mektup dağıtımının yapıldığını anlatmıştır. Satır'a göre posta ve telgraf konusunda yenilikler takip edilmiş olup teleprinter telgraf makineleri ve yeni posta vagonları alınarak işletmenin iyileştirilmesine çalışılmıştır.²³⁶⁶ Kemal Satır'ın yazı dizisi incelendiğinde bütün CHP iktidarının yaptıklarını anlatarak kendi dönemine az değinmiş ve havayollarından bahsetmemiştir.

Kemal Satır, yazı dizisinden sonra da DP'yi eleştirmeye devam etmiş olup 20 Mayıs 1951 tarihinde toplanan CHP Beyazıt İlçe Kongresi'nde²³⁶⁷ yaptığı konuşmada küçük şeyleri büyüterek iş başına geçen DP'nin küçük şeyler altında ezilmeye başladığını iddia etmiştir. Satır, üniversite gençliğinin CHP'ye olan sevgisini övdükten sonra iktidarın parti kongrelerinde duygu sömürsü yaparak oy toplama peşinde olduğunu belirterek memleketin CHP'nin adil yönetimine bir an önce kavuşması gerektiğini savunmuştur²³⁶⁸. Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde önemli meselelere değinmediği anlaşılmıştır.

---

²³⁶⁵ Kemal Satır, "Cumhuriyet Devrinde: Türk Denizciliği ve İnkişafı", *Ulus*, (11 Aralık 1950), 1.4.

²³⁶⁶ Kemal Satır, "Cumhuriyet Devrinde: P.T.T. İdareleri ve İnkişafı", *Ulus*, (1 Şubat 1951), 1.7.

²³⁶⁷ *Ulus*, "K. Gülek'in İstanbul'daki Konuşması: İnkılapların Korunmasında C.H.P. Üzerine Düşen Vazifeyi Yapacaktır", (21 Mayıs 1951), 1.

²³⁶⁸ *Ulus*, "Kasım Gülek'in İstanbul'daki Konuşması", (21 Mayıs 1951), 2.

DP iktidara geldiği ilk günden itibaren CHP'nin kuvvet aldığı kurum olarak gördüğü Halkevlerini kapatmayı düşünmüştür.²³⁶⁹ DP'nin bu düşüncesi muhalefetle karşı karşıya gelmelerine neden olurken bu konuyu Başbakan Adnan Menderes ile görüşen Kemal Satır'a göre iki parti arasındaki gerginlik DP'nin tutumundan kaynaklanmaktadır. Halkevlerinin CHP'den ayrılma kararını partinin de onaylamasına rağmen DP'nin konuyu bir kısır döngüye çevirmiştir. Ancak Adnan Menderes'e göre bu konunun mali ve hukuki kısmının zaten halledilmiş olduğunu ve siyasi kısmını da kendisinin işi olduğunu belirtmiştir. Bu görüşmenin ardından Bursada bulunan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü arayan Satır, görüşmenin çok iyi geçtiğini söylemiştir.²³⁷⁰ Görüşmeden her ne kadar Kemal Satır, memnun olsa da Menderes oyalama taktiği kullanarak şimdilik suskun kalmayı seçmiştir.

DP'nin oyalama taktiğine rağmen CHP kongrelerini Halkevlerinde yapmaya devam etmiştir. Akşam gazetesinin 21 Haziran 1951 tarihli haberinde CHP İstanbul İl Kongresi Eminönü Halkevinde toplanacak olup Kemal Satır'ın da bir konuşma yapacağı duyurulmuştur.²³⁷¹ Kongrenin ikinci gününde konuşan Satır, 1946 seçimlerinde DP'ye baskı yapan Rüknettin Nasuhioğlu'nun 1950 seçimlerinde DP'den milletvekili yapılmasının ardından bir de İçişleri Bakanlığına getirilmesini hayret verici bulduğunu söylemiştir.²³⁷² Kemal Satır'ın konuşmasına bakıldığında hâlâ eski defterleri açtığı görülmüştür. 24 Haziran 1951'de toplanan CHP İl Kongresi'nde konuşan Satır, ülkeye demokrasiyi nasıl getirdiklerini anlattıktan sonra ilk tek dereceli seçimlerde CHP'nin iktidarı kaybetmesinin sebebi olarak tecrübesizliği göstermiştir.²³⁷³ Kemal Satır'a göre iktidara gelen DP şikâyet ettiği tek parti zihniyetine kendisi de düşmüş olup CHP'yi de iftiralarla bu kuyuda göstermeye çalışmasına rağmen iktidar bunda

²³⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam C.III*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006), 111.

²³⁷⁰ Cihad Baban, *Politika Galerisi: (Büstler ve Portreler)*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), 304-308.

²³⁷¹ *Akşam*, "C.H.P. İl Kongresi Yarın 15'te Toplanacak", (21 Haziran 1951), 3.

²³⁷² *Ulus*, "İstanbul Kongresi", (24 Haziran 1951), 1.; *Milliyet*, "Halk Partisi İstanbul İl Kongresinin İkinci Günü", (24 Haziran 1951), 1.; *Ulus*, "İstanbul C.H.P. Kongresi", (24 Haziran 1951), 5.; *Milliyet*, "Halk Partisi İstanbul İl Kongresinin İkinci Günü", (24 Haziran 1951), 3.

²³⁷³ *Ulus*, "C.H.P. Kongrelerinin Tafsilatı: D.P. İktidarı C.H.P. yi Oyalamağa Çalışıyor: Dâvalarımızdan Vazgeçmiş Değiliz", (25 Haziran 1951), 1.

başarılı olamayacaktır.²³⁷⁴ Satır'ın konuşmasına bakıldığında hâlâ seçimlerden bahsettiği anlaşılmıştır.

Partiyi güçlendirmek isteyen DP, CHP'nin elinde bulunan basın ve diğer kuruluşları elinden almayı düşünmeye başlamıştır. 11 Temmuz 1951 tarihinde bir demeç veren Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu bu düşüncenin zorunluluktan doğduğunu belirterek CHP'nin yalan ve iftiralarının önüne geçmek için çeşitli önlemler alınacağını ifade etmiştir.²³⁷⁵ Samet Ağaoğlu'nun açıklamalarından sonra Kemal Satır 13 Temmuz 1951'de toplanan Mersin CHP İl Kongresi'ne katılmıştır.²³⁷⁶ Satır burada bir konuşma yaparak iktidarın çıkmaz bir yola girdiğini ve tehditle bir yere varılamayacağını söylemiştir.²³⁷⁷ Satır'ın konuşmasına bakıldığında iktidarın bu kadar ileri gidebileceğinin düşünülmediği görülmüştür. Ancak iktidar sadece CHP'nin mallarına el koymakla kalmayıp partiyi kapatmayı da düşünmüştür. DP'nin bu düşüncesine 18 Kasım 1951 tarihinde Düzce'de yapılan CHP toplantısında cevap veren Kemal Satır, iktidarın ancak bu ülkede Atatürk unutulduğunda CHP'nin tasfiyesinden söz edilebileceğini söyleyerek²³⁷⁸ DP'ye bir gözdağı vermeye çalışmıştır. Bu arada DP, CHP'nin mallarına el koymak için çalışmalarına devam etmiştir. 11 Aralık 1952'de CHP mallarına el konulması için bir komisyon belirlenmiş olup partinin her malî hareketinin kayıt altına alınacağı bildirilmiştir.²³⁷⁹ Bu bildirinin ardından Vatan gazetesinin 13 Aralık 1952 tarihli haberine göre CHP'nin mallarının tutarının 30 milyon değerinde olduğu anlaşılmış olup bazı milletvekilleri matbaaların bu tutar dışında bırakılmasını istemelerine rağmen DP'nin kendi milletvekillerine bu konu hakkında dışarıda konuşmamaları

²³⁷⁴ *Ulus*, “D.P. İktidarı C.H.P. yi Oyalamağa Çalışıyor: Bursa Kongresi”, (25 Haziran 1951), 5.; *Milliyet*, “Bursa C.H.P. İl Kongresi Sona Erdi”, (25 Haziran 1951), 3.

²³⁷⁵ *Akşam*, “Başbakan Yardımcısı Muhalefete Ağır İthamlarda Bulundu: “Hürriyeti” Korumak İçin Yeni Tedbirler Alınacak!”, (12 Temmuz 1951), 1.; *Akşam*, “Başbakan Yardımcısı Muhalefete Ağır İthamlarda Bulundu”, (12 Temmuz 1951), 2.

²³⁷⁶ *Yeni Adana*, “C.H.P. İl Kongreleri: Bugün İçel İl Kongresi Toplanıyor”, (13 Temmuz 1951), 1.

²³⁷⁷ *Yeni Adana*, “İçel C.H.P. İl Kongresi Toplandı: Hatıpler İktidarı Şiddetle Tenkit Ettiler”, (14 Temmuz 1951), 1.; *Yeni Adana*, “İçel C.H.P. İl Kongresi Dün Toplandı: Hatıpler İktidarı Şiddetle Tenkit Ettiler”, (14 Temmuz 1951), 2.; *Akşam*, “Samet Ağaoğlunun Son Beyanâtı Her Tarafta Hayret ve Teessür Uyandırdı: Mersin C.H.P. Kongresi'nde Şiddetli Tenkidler Yapıldı”, (14 Temmuz 1951), 1.

²³⁷⁸ *Ulus*, “Düzce'de C.H.P. nin Büyük Toplantısı”, (19 Kasım 1951), 1.; *Ulus*, “Düzcede C.H.P. nin Büyük Toplantısı”, (19 Kasım 1951), 3.

²³⁷⁹ Sabahattin Sönmez, “C.H.P. Mallarının İstirdadı İçin Tasarı Hazırlanıyor”, *Vatan*, (12 Aralık 1952), 1,7.

talimatını vermiştir.²³⁸⁰ 14 Aralık 1952 tarihinde toplanan komisyon²³⁸¹ 19 Aralık 1952 tarihinde çalışmalarını bitirmiştir.²³⁸² Komisyon tarafından hazırlanan rapor hemen meclise gönderilmeyerek beklemeye alınmıştır.

Bekleme sürecinde hazırlanacak olan kanunun halk tarafından kabul edilmesi için çalışmalara başlayan DP ilk olarak Fuat Köprülü'nün CHP'ye yönelik ağır ithamlar içeren bir bildirisini yayınlamıştır. Köprülü'nün iddialarına 10 Eylül 1953 tarihinde Kemal Satır Adana CHP İl Merkezi'nde yaptığı bir basın açıklamasıyla cevap vermiştir.²³⁸³ Satır, CHP'de en ufak bir leke bulunmadığı gibi CHP Kadın ve Gençlik Kolları'nın partinin davasını daha iyi bir şekilde savunmak için kurulduğunu ve hiçbir şekilde para ile işleri olmadığını ifade ederek her ne sebeple olursa olsun Türk adaleti önünde hesap vermekten kaçmayacaklarını söylemiştir.²³⁸⁴ Kemal Satır'ın bu konuşması incelendiğinde partisini iyi savunduğu görülmüştür. Ancak bu bildiriyle yetinmeyen Başbakan Adnan Menderes, 23 Ekim 1953'te Toprak Barajı'nın temelini atmak için geldiği Adana'da Belediye Meydanı'nda bir konuşma yapmıştır.²³⁸⁵ Adnan Menderes, iktidara geldikten sonra Basın Kanunu'nda gerekli düzenlemeleri yaparak gazetecileri mahkûmiyetten kurtarmaları CHP'nin yalan ve iftiralara başvurmasına yol açtığını iddia ederek bu haksız iktisap kanununu çıkarmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Menderes'e göre CHP'nin iftira ve yalanları tamamen bir komünist propagandası olup memleketin huzuru için gerekli önlemler alınacaktır.²³⁸⁶ Menderes'in bu açıklamalarından sonra 27 Ekim 1953 tarihinde toplanan Bağlar Kongresi'ne katılan Kemal Satır, CHP'nin kanunlar çerçevesinde görevini yaptığını belirterek²³⁸⁷ Adnan Menderes'e kısa bir cevap vermiştir. Ancak bu konuşmayı daha ayrıntılı bir biçimde Reşatbey Kongresi'nde yapan Satır, parti meclisi çalışmaları esnasında Başbakan Adnan Menderes'in konuşmasının orada bulunanları güldürdüğünü ifade ederek asıl

²³⁸⁰ *Vatan*, "C.H.P. Mallarının İstirdadı İçin Yapılan Hazırlık", (13 Aralık 1952), 1.; *Vatan*, "C.H.P. Mallarının İstirdadı İçin Yapılan Hazırlık", (13 Aralık 1952), 7.

²³⁸¹ *Vatan*, "C.H.P. Mallarının İstirdad Komisyonu Toplanıyor", (15 Aralık 1952), 1.

²³⁸² *Vatan*, "C.H.P. nin Tesbit Edilen Malları", (20 Aralık 1952), 3.

²³⁸³ *Ulus*, "Dr. Satır'ın Basın Konferansı", (11 Eylül 1953), 1.

²³⁸⁴ *Ulus*, "Dr. Satır'ın Basın Konferansı", (11 Eylül 1953), 7.

²³⁸⁵ *Yeni Adana*, "Adana'da Bir Konuşma Yapan: Menderes, Halk Partisini Çok Ağır İtham ve İsnatlar Altında Bıraktı", (25 Ekim 1953), 1.

²³⁸⁶ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Menderes, Halk Partisini Çok Ağır İtham ve İsnatlar Altında Bıraktı", (25 Ekim 1953), 3.

²³⁸⁷ *Yeni Adana*, "C.H.P. Bağlar ve Reşatbey Kongreleri", (28 Ekim 1953), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Bağlar ve Reşatbey Kongresi", (28 Ekim 1953), 3.

Adnan Menderes'in kanunları hiçe saydığını, Adana'daki konuşmasına güneş battıktan sonra da devam etmesinin bunun bir örneği olmasına rağmen konuşmasına Çukurova'nın dertlerine önem vermediğini söylemiştir.²³⁸⁸ Kemal Satır'ın bu konuşması Ulus gazetesinin 3 Kasım 1953 tarihli nüshasında yayınlanmıştır.²³⁸⁹ Bekleme süresinin yeterliliğine karar veren DP 9 Aralık 1953'te meclise göndermiştir²³⁹⁰. Bu kararın ardından bir açıklama yapan Satır,²³⁹¹ alınan karar sonucunda memleket çocukları arasında bir uçurum oluşmasına rağmen CHP'nin yılmadan görevine devam edeceğini ifade etmiştir.²³⁹² Bunu göstermek amacıyla 7 Aralık 1953 tarihinde sonuçlanan muhtarlık seçimlerinde görülen yolsuzlukları görüşmek için Kemal Satır'ın başkanlığında Adana CHP İl İdare Kurulu bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda konuşan Satır, iktidar partisinin iddia ettiği gibi CHP'nin diğer partilerle ortak hareket etmediğini söylemiştir.²³⁹³ Kemal Satır, DP'nin seçmen kütüklerinde oynama yaptığının tespit edildiğini, Adana'da oturan bir vatandaşın seçmen kartını alarak Denizli'de oy kullanmaya kalktığının anlaşıldığını belirterek bu konular hakkında gerekli yerlere başvurulacağını iddia etmiştir.²³⁹⁴ Fakat herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Yaptığı çalışmalar ve söylemlerle yetinmeyen CHP Adana İl Başkanlığı Satır'ın başkanlığında 11 Aralık 1953'te CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye çektikleri telgrafta partinin Anayasa'nın hukuk ve demokrasi prensiplerini savunmakta gösterdiği gayret ve fedakârlığı Türk tarihinin yazacağını iddia etmiştir.²³⁹⁵ Bu karardan medet umanların aciz olduklarını ifade edip Adana CHP'lilerinin maddi ve manevi partinin emrinde olduğunu bir kez daha altını çizmiştir.²³⁹⁶ Aynı tarihli Yeni Adana gazetesine göre Adana'da çıkan iktidar yanlısı olan *Vatandaş* ve *Demokrat* gazetelerinde Osmaniye CHP İlçe Teşkilatının çökmeye başladığı haberleri yer almıştır. Bu

²³⁸⁸ *Yeni Adana*, “Reşatbey Ocağında: Dr. Kemal Satır'ın Konuşması”, (31 Ekim 1953), 1.; *Yeni Adana*, “Yurtta ve Dünyada: Reşatbey Ocağında Dr. Kemal Satır'ın Konuşması”, (31 Ekim 1953), 3.

²³⁸⁹ *Ulus*, “Adana'dan Başbakan'ın Adana Nutkuna Cevap”, (3 Kasım 1953), 1.; *Ulus*, “Adana'dan Başbakanın Adana Nutkuna Cevap”, 3 Kasım 1953 s.5.

²³⁹⁰ Eroğul, *Demokrat Parti*, 126.

²³⁹¹ *Yeni Adana*, “Satır Diyor Ki: Partiler İmanla Yaşarlar”, (10 Aralık 1953), 1.

²³⁹² *Yeni Adana*, “Yurtta ve Dünyada: Partiler İmanla Yaşarlar”, (10 Aralık 1953), 3.

²³⁹³ *Yeni Adana*, “Muhtar Seçimi Mevzuunda: C.H.P. Teşkilâtı Bir Toplantı Yaptı”, (10 Aralık 1953), 1.

²³⁹⁴ *Yeni Adana*, “C.H.P. Teşkilâtı Bir Toplantı Yaptı”, (10 Aralık 1953), 2.

²³⁹⁵ *Yeni Adana*, “Grupun Müsadere Kararı Üzerine: Adana C.H.P. lileri Partilerine Olan Bağlılıklarını Bildirdiler”, (11 Aralık 1953), 1.

²³⁹⁶ *Yeni Adana*, “Yurtta ve Dünyada: Grupun Müsadere Kararı Üzerine”, (11 Aralık 1953), 3.

durumu yalanlayan Kemal Satır, Osmaniye'deki asıl çöküntünün CHP'de değil DP'de olduğunu ve kendisinin Osmaniye ziyaretinin yaklaşan seçimler konusunda yapılan çalışmaları denetlemek amacını taşıdığını bildirmiştir.²³⁹⁷ Bu kadar karşı çıkmaya rağmen 14 Aralık 1953 tarihli meclis oturumunda 6195 Sayılı *Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının Millete İadesi* adlı kanun yürürlüğe girmiştir.²³⁹⁸

CHP olumsuz şartlara rağmen kongrelere devam etmiştir. 20 Aralık 1953 tarihinde CHP Şehir İlçesi Kongresi Asrî Sinemada toplanmıştır.²³⁹⁹ Kongrede konuşan Kemal Satır, iktidar partisinin her kongresinde CHP'ye küfretmesine rağmen CHP kongrelerinden hiçbirinde bu duruma rastlanılmadığını söylemiştir. CHP malları konusuna değinen Satır, bunun Atatürk'ün vasiyetine zarar vermekten başka bir şey olmadığını iddia etmiştir. CHP zamanında özgürlüğü tadan halkın 1954 seçimlerinde tekrar CHP'yi seçerek bu yaşama döneceğini belirten Kemal Satır, iktisadi konuları da ele alarak DP'nin iktidara geldiği günden bu güne kadar 1 Suriye lirasının neredeyse 2 Türk lirasına denk geldiğini savunarak çöküntüyü gözler önüne sermiştir. Satır'a göre, DP kodamanları birkaç yıl içinde servet sahibi oldukları milletin gözünden kaçmayacaktır.²⁴⁰⁰ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinden ilk defa hem seçimden hem de ekonomiden bahsettiği görülmüştür. Kongreler devam ederken Yeni Adana gazetesinin 25 Aralık 1953 tarihli haberine göre Yeni İstanbul gazetesinde çıkan bir haberde Satır'ın konuşmalarının zabıt altına alındığı haberi Kemal Satır tarafından yalanlanmıştır.²⁴⁰¹

1954 yılına gelindiğinde CHP içinde bir taraftan kongreler devam ederken diğer taraftan da yeni teşkilatlanmalar hız kazanmıştır. 18 Ocak 1954 tarihinde Tarsus CHP İlçe Kongresi Aile Sineması'nda toplanmıştır.²⁴⁰² Kongrede konuşan Kemal Satır, Tarsus'un DP'yi desteklemesine rağmen bu desteğin

---

²³⁹⁷ *Yeni Adana*, "C.H.P. İl Başkanı Diyor Ki: Osmaniye'deki Çöküntü C.H.P. de Değil D.P. dedir", (11 Aralık 1953), 1.; *Yeni Adana*, "Osmaniye'deki Çöküntü ", 11 Aralık 1953, s.3.

²³⁹⁸ Aydemir, *İkinci Adam C.III*, 118.

²³⁹⁹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Merkez İlçe Kongresi Çok Olgun ve Heyecanlı Geçti", (21 Aralık 1953), 1.

²⁴⁰⁰ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: C.H.P. Merkez İlçe Kongresi", (21 Aralık 1953), 3.

²⁴⁰¹ *Yeni Adana*, "Kongrede Konuşan: C.H.P. li Hatipler İçin Zabıt Tutulduğu Yalan", (25 Aralık 1953), 1.

²⁴⁰² *Yeni Adana*, "Tarsus C.H.P. İlçe Kongresi Dün Heyecanlı Bir Hava İçinde Yapıldı", (18 Ocak 1954), 1.

karşılığını alamadığını belirtmiştir. Satır'a göre DP iktidara gelmeden önce ölçüsüz vaatlerde bulunduğu bunların hiçbirini yerine getiremediği gibi dış politika konusunda da bocaladığını iddia etmiştir. Cebinde banka senetleri yerine para olan köylüler görmek istediklerini ifade eden Kemal Satır, 1950 seçimlerinde DP'yi başa getiren Tarsusluların 1954 seçimlerinde de CHP'yi iktidara taşıyacaklarından emin olduklarını söylemiştir.²⁴⁰³ Satır'ın bu konuşması incelendiğinde seçim ve ekonomiden bahsetmeye devam ettiği anlaşılmıştır. 1 Şubat 1954'te Kilis'te bir konuşma yapan Kemal Satır, yaptıkları gezilerin milletin nasıl bir idare altında bulunduğunu göstermek amacı taşıdığını, bunun en bariz örneğinin belediye cezasından korkan esnafın konuşmayı dinlemeye gelmemesi olduğunu belirtmiştir. Satır'a göre çiftçinin borç içinde olduğu her şeyin pahalandığı bu dönemde iktisadi kalkınmadan bahsetmek mümkün olmamakla birlikte CHP'nin iktidarı zamanında sadece demiryoluna yaptığı yatırım DP'nin toplam yatırımından yüksektir.²⁴⁰⁴ Kemal Satır'ın bu konuşmasına bakıldığında, yine eski devirlerden örnek verdiği görülmüştür. 22 Şubat 1954 tarihinde Tarsus'ta yeni CHP Ocakları açılışına katılan Satır, yaptığı konuşmada CHP mallarına el konulması konusuna değinerek iktidarın partinin ocaklarını dahi kapatmasına rağmen şu an daha iyilerini açtıklarını ifade etmiştir.²⁴⁰⁵ Bundan sonra ülkenin içinde bulunduğu iktisadi durum hakkında mecliste gensoru açmak istediklerini söyleyen Kemal Satır, iktidarın buna yanaşmadığını ve yeni çıkan Basın Kanunu ile birlikte rejimin geriye götürüldüğünü anlatmıştır. Satır'a göre DP iktidara gelmeden önce işçilere grev hakkını tanıyacağını vaat etmesine rağmen dört senedir bu konu hakkında hiçbir şey yapmadığı gibi çiftçinin durumu da günden güne kötüye gitmiştir.²⁴⁰⁶ Satır'ın bu konuşması incelendiğinde hem parti içi hem parti dışı sorunlardan bahsettiği anlaşılmıştır.

1954 seçimleri yaklaşırken DP iktidarda kalabilmek için muhalefete tuhaf ithamlarda bulunmaya başlamış olup Kemal Satır da bunlara cevap vermek zorunda kalmıştır. Bunlardan ilki Yeni Adana gazetesinin 15 Mart 1954 tarihli

²⁴⁰³ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Tarsus C.H.P. Kongresi", (18 Ocak 1954), 3.

²⁴⁰⁴ *Yeni Adana*, "Kemal Satır, Kilis'te Bir Konuşma Yaptı", (2 Şubat 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır, Kiliste Bir Konuşma Yaptı", (2 Şubat 1954), 5.

²⁴⁰⁵ *Yeni Adana*, "Tarsus'ta Yeni C.H.P. Ocakları Açıldı", (23 Şubat 1954), 1.

²⁴⁰⁶ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Tarsus'ta Açılan C.H.P. Ocakları", (23 Şubat 1954), 5.

haberine göre, Satır'ın Adana'nın köylerine inceleme gezisidir.²⁴⁰⁷ Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır, DP'nin dört senelik iktidarında milletin güvenini kaybettiğini ifade ettikten sonra DP'nin CHP'yi ülkeyi II. Dünya Savaşı'na sokmayarak milletin erkeklğini öldürdüğü iddiasına cevap vererek bunun doğru olmadığını savunmuştur.²⁴⁰⁸ İkinci olarak aynı gazetenin 27 Nisan 1954 tarihli haberine göre Satır'ın Kadirli'de yaptığı konuşmada göçmenlere hakaret ettiği DP tarafından ortaya atılmıştır.²⁴⁰⁹ Bunun üzerine Yeni Adana gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne bir tektip yazısı gönderen Satır, yaptığı konuşmada göçmenlere değinmediğini beyan etmiştir.²⁴¹⁰

DP, 1950 seçimlerinde kendisine oy vermeyip MP'den Osman Bölükbaşı'yı meclise gönderen Kırşehir'e husumet beslemeye başlamıştır. Bunun ilk sinyallerini veren Refik Koraltan Kırşehir'e yaptığı bir gezide halkı tehdit etmesiyle göstermiştir.²⁴¹¹ Ancak 1954 seçimlerinde Kırşehir DP'ye oy vermeyip Osman Bölükbaşı'yı tekrar meclise göndermiştir.²⁴¹² 1954 seçimlerinden daha güçlenerek çıkan DP İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan *Kırşehir Vilayetinin Kaldırılması ve Nevşehir Kazasında Nevşehir Adıyla İl Haline Getirilmesi* kanun tasarısı 16 Haziran 1954 tarihinde meclise sevk edilmiştir. Bu yasa tasarısı meclisten geçerek 7 Temmuz 1954 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak kanunlaşmıştır.²⁴¹³ Kemal Satır, Başbakan Adnan Menderes ile bu konuyu görüşmüştür. Bu görüşmede Adnan Menderes bu durumun kolaylıkla düzeleceğini söylemesine rağmen hiçbir şey yapılmamıştır.²⁴¹⁴

1954 seçimlerinden ezici bir çoğunlukla çıkan DP'ye aldığı sonuç yeterli gelmediğinden CHP ile uğraşmaya devam etmiştir. Yeni Adana gazetesinin 10 Mayıs 1954 tarihli haberinde Adana'da çıkan *Demokrat gazetesinde* yer alan haberi duyurmuştur. Buna göre CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in arasının açılmasından dolayı Kemal Satır, Kasım

²⁴⁰⁷ *Yeni Adana*, "Kasım Gülek Merkez Köylerde Temaslar Yaptı", (15 Mart 1954), 1.

²⁴⁰⁸ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: K. Gülek'in Dün Merkez Köylerdeki Temasları", (15 Mart 1954), 3.

²⁴⁰⁹ *Yeni Adana*, "Kemal Satır, Tektip Etmektedir", (27 Nisan 1954), 1.

²⁴¹⁰ *Yeni Adana*, "Kemal Satır, Tektip Ediyor", (27 Nisan 1954), 6.

²⁴¹¹ Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde*, 183-184.

²⁴¹² Eroğul, *Demokrat Parti*, 161-162.

²⁴¹³ Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde*, 185, 190.

²⁴¹⁴ Baban, *Politika Galerisi*, 311.

Gülek ve Vedat Dicleli'nin CHP'den ayrılarak yeni bir parti kuracaklardır. Çıkan haber hakkında açıklama yapan Satır, bu yalan haberleri okuma zahmetine dahi katlanmadığını ve bu gazeteler hakkında halkın çok geçmeden hükmünü vereceğini söylemiştir.²⁴¹⁵ Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde bu haberi ciddiye bile almadığı görülmüştür. Buna karşılık CHP'nin yenilgisi ile birlikte Adana CHP İl Teşkilatında bir rehavet göze çarpmıştır. Yeni Adana gazetesi muhabirlerinden Kenan Gedikoğlu'nun 2 Eylül 1954 tarihli haberinde kısa süre önce ilçe olan Pozantı'da yapılacak olan belediye seçimlerinde CHP'nin burada hiç miting yapmaması üzerine bu konu hakkında bilgi almaya çalışan Satır'ın sorusu cevapsız bırakılmıştır.²⁴¹⁶

1955 yılına gelindiğinde iktidar ve muhalefetin arasının fazla açıldığını düşünen Nihat Erim CHP ile DP'nin yakınlaşması gerektiğini önermiştir. Bunun üzerine CHP'de büyük tepkilerle karşılaşan Erim yılmayarak *Gandi Politikası* adını verdiği uzlaşma planını da açıklamıştır. Bu fikri beğenen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'i iktidar partisiyle görüşmek üzere görevlendirirken kendisi de Menderes ile görüşmüştür.²⁴¹⁷ Yapılan çalışmaları parti içinde kalıcı hale getirmek isteyen CHP parti meclisini toplayarak partilerarası ilişkiler hakkında izlenecek yolu belirleme kararı almıştır.²⁴¹⁸ Bu kararın ardından 4 Mart 1955 tarihinde toplanan parti meclisinde hem partilerarası ilişkiler hem de bu düşünceyi ortaya atan Nihat Erim'in parti içindeki durumu görüşülecektir.²⁴¹⁹ Yapılan toplantıda ele alınan rapora göre partilerarası ilişkiler konusunda CHP'nin tüm çabalarına rağmen DP'nin uzak durması nedeniyle herhangi bir sonuca ulaşılmadığı anlaşılmıştır.²⁴²⁰ Aynı toplantıda sahibi olduğu *Halkçı gazetesini* partiye tahsis etmeyen Erim'in tarafsız kalma tavrı da tartışılınca Kemal Satır onu savunmuştur.²⁴²¹ Bu durumda Satır'ın partide kendi düşüncesiyle hareket ettiği anlaşılmıştır. 5 Mart 1955'te devam

²⁴¹⁵ *Yeni Adana*, "Dr. Kemal Satır, Son Rivayetleri Tekzip Ediyor", (10 Mayıs 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Dr. Kemal Satır,", (10 Mayıs 1954), 4.

²⁴¹⁶ Kenan Gedikoğlu, "Yeni Seçim Arifesinde Pozantı ve Pozantılılar", *Yeni Adana*, (2 Eylül 1954), 1,5.

²⁴¹⁷ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 288-289, 291.

²⁴¹⁸ *Akşam*, "C.H.P. Meclisi Toplanıyor", (3 Mart 1955), 1.

²⁴¹⁹ *Akşam*, "C.H.P. Meclisi Bu Sabah Toplandı", (4 Mart 1955), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclisi İ. İnönü'nün Riyasetinde Toplanıyor", (4 Mart 1955), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclisi", (4 Mart 1955), 6.

²⁴²⁰ Oktay Ekşi, "Genel Başkan İsmet İnönü'nün Reisliğinde: Halk Partisi Meclisi Dünden Çalışmaya Başladı", *Yeni Adana*, (5 Mart 1955), 1,6.

²⁴²¹ Erim, *Günlükler II*, 602.; Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 290.

eden parti meclisinde Kemal Satır, partilerarası ilişkiler hakkında bir konuşma yapmasına rağmen²⁴²² konuşması yayınlanmamıştır. Aynı toplantıda Nihat Erim sorununun da bir çözüme kavuşturulmasının istenmesinin ardından²⁴²³ tebliğ çalışmalarına başlanmıştır.²⁴²⁴ 6 Mart 1955 tarihinde yayınlanan tebliğde CHP partilerarası ilişkilerin devamlılığını arzu ettiğini açıklamıştır.²⁴²⁵ Buna rağmen parti bu konuda Erim ile olan bağlarını reddedip yaşanan olaylar karşısında milletin anlayışına sığındıklarını belirtilmesi²⁴²⁶ dikkat çekmektedir.

Hem partilerarası ilişkiler hem de Nihat Erim meselesi tam olarak sonuçlanmadığı için 10 Haziran 1955 tarihinde CHP parti meclisi bir kez daha toplanma kararı almıştır.²⁴²⁷ Bu karar üzerine Ankara'ya giden Kemal Satır verdiği beyanatta DP'nin tutumunda bir değişiklik olmaması nedeniyle yeni bir siyaset belirleneceğini açıklamıştır.²⁴²⁸ Satır, bunun uygulanması gerektiğini iddia ederek bu durumda kurultayın sonbahara bırakılması konusunu savunacağını söylemiştir.²⁴²⁹ Satır'ın konuşması incelendiğinde CHP'de bir hareketlenme olacağı görülmüştür. Belirtilen tarihte toplanan parti meclisinde iktidarın her ılımlı yaklaşıma soğuk davrandığını anlatan rapor üzerinde konuşmalar yapılmıştır.²⁴³⁰ Ancak 11 Haziran 1955 tarihli toplantıda partiden farklı düşünen ve düşündüklerini söylemekten çekinmeyen Şemsettin Günaltay'ın durumu ele alınmıştır. Parti meclisinin çoğunluğu Günaltay'ın partiden ihraç edilmesini istemiştir. Kemal Satır ise buna karşı çıkarak yıllardır partiye hizmet etmiş olan birinin düşüncelerinden dolayı ihracı demokrasiyi savunan CHP'ye yakışmayacağını ifade etmiştir.²⁴³¹ Satır'ın konuşmasına bakıldığında DP'ye yönelik bir eleştiriye rastlanmamıştır. 12 Haziran 1955

²⁴²² *Halkçı*, “İnönü Başkanlığındaki: C.H.P. Meclisi'nde Dünkü Çalışmalar”, (6 Mart 1955), 1.

²⁴²³ *Akşam*, “İnönü'nün C.H. Partisi Meclisi'nde Okuduğu Tebliğ”, (6 Mart 1955), 1.

²⁴²⁴ *Halkçı*, “C.H.P. Meclisi'nde Dünkü Çalışmalar”, (6 Mart 1955), 3.

²⁴²⁵ *Halkçı*, “C.H.P. Meclisi'nin Tebliği: “İktidarla Medenî Münasebatın Kurulması, Devamı Arzumuzdur”, (7 Mart 1955), 1.; *Akşam*, “C.H.P. Tebliği Ankarada Çok İyi Karşılandı”, (7 Mart 1955), 1.

²⁴²⁶ *Akşam*, “C.H.P. Tebliği”, (7 Mart 1955), 2.; Oktay Ekşi, “C.H.P. Meclisi Dün Çalışmalarını Bitirdi: Halk Partisi Milletin Olgunluğuna İnanmaktadır”, *Yeni Adana*, (7 Mart 1955), 1,5.

²⁴²⁷ Seyfettin Turhan, “C.H.P. Meclisi Bugün: Genel Başkan İnönü'nün Reisliğinde: Çalışmalarına Başlıyor”, *Yeni Adana*, (10 Haziran 1955), 1,5.

²⁴²⁸ *Yeni Adana*, “Meclis Çalışmalarına İştirak Etmek Üzere: Dr. Kemal Satır, Ankara'ya Gitti”, (10 Haziran 1955), 1.

²⁴²⁹ *Yeni Adana*, “Dr. Kemal Satır”, (10 Haziran 1955), 5.

²⁴³⁰ Seyfettin Turhan, “C.H.P. Meclisi Çalışmalarına Başladı: Halk Partisinin Seçime Girmemesi Fikri Ekseriyet Halindedir”, *Yeni Adana*, (11 Haziran 1955), 1,6.

²⁴³¹ Altan Öymen, “Günaltay Meselesi Görüşülürken: C.H.P. Meclisi Tartışmalı Oldu”, *Halkçı*, (12 Haziran 1955), 1,3.

tarihinde çalışmalarını bitiren parti meclisi yayınladığı tebliğde iktidar partisinin partilerarası iyi ilişki kurulmasına yönelik çalışmalara son vermekle bütün sorumluluğu üstüne aldığını beyan ederken Günaltay konusunda da sadece sitemde bulunmakla yetinmiştir.²⁴³²

Partiler arası iyi ilişkiler kurma çalışmalarının sona ermesinden sonra iktidar muhalefete karşı tutumunu daha da sertleştirmiştir. 3 Temmuz 1955 tarihinde Erciyes Sineması'nda yapılan Adana CHP il Kongresi'nde²⁴³³ konuşmalar esnasında hoparlörler kesilmiştir. Bunun üzerine konuşmasına bu kesintiyi ele alarak başlayan Kemal Satır, 1954 seçimlerinde DP'nin hakkı olmamasına rağmen Adnan Menderes'in buradan konuşma yaptığını hatırlatarak Menderes hakkında suç duyurusunda bulunulmuşsa da herhangi bir cevap verilmediğini iddia etmiştir. Ancak bugün bir şikâyetle harekete geçen savcılığın hoparlörü kestirmesinin manidar olduğunu söyleyen Satır'a göre DP hazırladığı Basın Kanunu'nda ispat hakkını ortadan kaldırarak muhalefetin kendini savunamamasına neden olmuştur.²⁴³⁴ Kemal Satır'ın konuşmasına bakıldığında DP'ye yapılan eleştirilerde haklı olduğu görülmüştür. Muhalefete karşı tutumunu daha da sertleştirmeyi düşünen DP ilk olarak 4 Temmuz 1955'te Radyo gazetesinde yayınlanan bildiride, yaşanan iktisadi süreç İstiklal mücadelesine benzetilerek her türlü önlem alınarak siyaset ve piyasa fırladıklarına fırsat verilmeyeceği bildirilmiştir.²⁴³⁵ Bu bildiri hakkında düşüncelerini söyleyen Kemal Satır, bildirinin sonunu ağır bulduğunu söylemiştir.²⁴³⁶ Satır, iktidar partisinin kendi sorumluluğunu muhalefete yüklemeye çalıştığını, iktisadi buhran nedeniyle Merkez Bankasının geç müdahalesi sonucunda tüccarların zor durumda kaldığını ifade etmiştir.²⁴³⁷ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde ekonomik durumu iyi takip ettiği anlaşılmıştır. Bu bildiriyle yetinmeyen DP ikinci olarak 11 Ağustos 1955 tarihinde mecliste yaptığı 1954 seçimlerini

²⁴³² *Halkçı*, "Dün Çalışmalarını Tamamlıyan: C.H.P. Meclisi Bir Tebliğ Yayınladı", (13 Haziran 1955), 1.; *Halkçı*, "C.H.P. Meclisi Bir Tebliğ Yayınladı", (13 Haziran 1955), 3.; Seyfettin Turhan, "C.H.P. Parti Meclisi Çalışmalarını Dün Bitirdi: Münasebetler D.P. Tarafından Bozuldu", *Yeni Adana*, (13 Haziran 1955), 5.

²⁴³³ *Yeni Adana*, "C.H.P. Seyhan İl Kongresi Dün Yapıldı ve Alâkalı Geçti", (4 Temmuz 1955), 1.

²⁴³⁴ *Yeni Adana*, "C.H.P. Seyhan İl Kongresi", (4 Temmuz 1955), 6.

²⁴³⁵ *Akşam*, "Siyaset ve Piyasa Fırladıklarına Karşı": Hükûmet Sıkı ve Şiddetli Tedbirler Alacak", (5 Temmuz 1955), 1.; *Akşam*, "Siyaset ve Piyasa Fırladıklarına Karşı", (5 Temmuz 1955), 2.

²⁴³⁶ *Ulus*, "Dr. Kemal Satır'ın Demeci", (7 Temmuz 1955), 1.

²⁴³⁷ *Ulus*, "Doktor Kemâl Satır'ın Demeci", (7 Temmuz 1955), 7.

eleştirdiği konuşması TBMM'yi zan altında bırakması nedeniyle 13 Ağustos 1955'te CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Sinop'ta tutuklanmıştır.²⁴³⁸ Bu tutuklanmanın ardından 16 Ağustos 1955 tarihinde gazetelere bir demeç veren Kemal Satır, tutuklamanın CHP'nin çalışma azmini körüklediğini söyledikten sonra Bolu'da tutuklu olarak İstanbul'a götürülen Kasım Gülek'le karşılaşarak kucaklaştıkları sırada konuşmadan anlaşarak Batı tarzı demokrasiyi ülkeye getirmek için söz verdiklerini iddia etmiştir.²⁴³⁹ Adalet güveninin tam olduğunu belirten Satır, ellerinde bir delil olmadan tutuklama yapmayı iktidar partisine yakıştıramadığını ve CHP'nin seçimden önce iktidara gelmek gibi bir çaba içinde olmadığını ifade etmiştir.²⁴⁴⁰ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde adalet konusu üzerinde durduğu görülmüştür.

1956 yılında ise DP, CHP'yi ve basını sindirmek için çalışmalara başlamıştır. Yeni Adana gazetesinin 4 Nisan 1956 tarihli haberinde Seyhan Barajı'nın açılışının Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes tarafından yapılacağı kesinleşmiştir. Bunun üzerine hem devlet kademelerinde hem Adana DP teşkilatında hummalı bir çalışma başlamıştır.²⁴⁴¹ Aynı gazetenin 6 Nisan 1956 tarihli haberinde tören için 500,00 lira gönderildiği ve yurt dışından da misafir çağırıldığı anlaşılmıştır.²⁴⁴² Yapılan hazırlıklar ve harcanan paralar halkta üzüntü yaratmıştır.²⁴⁴³ 8 Nisan 1956 tarihinde açılan barajda bir konuşma yapan Adnan Menderes, Adanalıların gösterdiği ilgiye teşekkür ettikten sonra muhalefet ve basınla ilgili yeni önlemlerin alınacağını söylemiştir.²⁴⁴⁴ Menderes'in bu konuşması bölgede geniş yankılar uyandırmış ve siyasi ahlaka uygun bulunmamıştır.²⁴⁴⁵ Ancak hızını alamayan Başbakan Adnan Menderes, 10 Nisan 1956'da Gaziantep'te yaptığı konuşmada CHP'nin ve basının ateşli

²⁴³⁸ *Yeni Adana*, "Gülek Nasıl Tevkif Olundu", (15 Ağustos 1955), 1.; *Yeni Adana*, "Gülek Nasıl Tevkif Olundu", (15 Ağustos 1955), 6.

²⁴³⁹ *Yeni Adana*, "Dr. Kemal Satır'ın Beyanatı", (17 Ağustos 1955), 1.

²⁴⁴⁰ *Yeni Adana*, "Kemal Satır'ın Beyanatı", (17 Ağustos 1955), 6.

²⁴⁴¹ *Yeni Adana*, "Bayar ve Menderes'i Karşılama Üzere Hummalı Faaliyet Başladı", (4 Nisan 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Bayar Menderes", (4 Nisan 1956), 4.

²⁴⁴² *Yeni Adana*, "Bayar ve Menderes: Karşılama İçin Girişilen Hummalı Faaliyet Devam Ediyor", (6 Nisan 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Bayar ve Menderes", (6 Nisan 1956), 4.

²⁴⁴³ *Yeni Adana*, "Seyhan Barajının Açılış Töreni Yarın Yapılacak", (7 Nisan 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Seyhan Barajının Açılış Töreni", (7 Nisan 1956), 4.

²⁴⁴⁴ *Yeni Adana*, "Menderes'in Konuşması", (9 Nisan 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Menderes'in Konuşması", (9 Nisan 1956), 4.

²⁴⁴⁵ *Yeni Adana*, "Başbakan A. Menderes'in Bölgemizdeki Konuşmasının Akisleri Devam Etmektedir", (11 Nisan 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Başvekil Adnan Menderes'in Bölgemizdeki Konuşmasının Akisleri Devam Etmektedir", (11 Nisan 1956), 4.

faaliyetleri sonucunda ülkede komünizmin güçlenmesinden dolayı ihtilal havasının esmeye başladığını iddia etmiştir.²⁴⁴⁶ Adnan Menderes'in konuşması incelendiğinde yeni önlemler için kılıf hazırladığı anlaşılmıştır. Menderes'in konuşmalarını inceleyen Yeni Adana gazetesinin 12 Nisan 1956 tarihli haberinde CHP'ye yapılan ithamların doğru olmadığı belirtilmiştir.²⁴⁴⁷ 15 Nisan 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'in konuşmalarına cevap veren Kemal Satır, iktidarın milletin sevgisini kaybetmesinden dolayı soğukkanlılıklarını yitirdiklerini,²⁴⁴⁸ iktisadi buhranı çözmek yerine anormal önlemlere başvurduklarını ifade etmiştir. Satır'a göre CHP'liler emin olmadıkları hiçbir konuyu gündeme getirmemelerine rağmen ispat hakkı ellerinden alındığı için hiçbir şey yapılamayacaktır. Bu sebeple ithamlara gülünüp geçilmelidir.²⁴⁴⁹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde DP'nin söylemlerini ciddiye almadığı anlaşılmıştır. Bu arada DP boş durmayarak yeni bir Basın Kanunu hazırlayarak basının ve muhalefetin sesini iyice kısmayı hedeflemiştir.²⁴⁵⁰ Konu hakkında konuşan Satır, iktidarın bu kanunla basın ve muhalefeti susturduğu²⁴⁵¹ ve vatandaşın haber alma hakkını elinden aldığını iddia etmiştir.²⁴⁵² Kemal Satır'ın bu konuşmasına bakıldığında muhalefetin her anlamda işinin zorlaştığı görülmüştür.

DP'nin muhalefeti susturma çabalarına rağmen 23 Ağustos 1956 tarihinde toplanan CHP Meclisi, parti yöneticilerinin ve ileri gelenlerinin eylül ayı başlarında büyük bir yurt gezisine çıkmalarına karar verip bir gezi programı hazırlamıştır.²⁴⁵³ Buna göre Kemal Satır; Adana, Mersin, Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin illerine giderek çok kapsamlı bir yurt gezisi yapacaktır.²⁴⁵⁴

²⁴⁴⁶ *Yeni Adana*, "Menderes Antepte Yine Sert Bir Konuşma Yaptı", (11 Nisan 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Menderes Antepte Sert Bir Konuşma Yaptı", (11 Nisan 1956), 4.

²⁴⁴⁷ *Yeni Adana*, "Menderes, Muhalefet ve Bağımsız Basının Yokedilmesini İstemektedir", (12 Nisan 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Menderes, Muhalefet ve Bağımsız Basının Yokedilmesini İstemektedir", (12 Nisan 1956), 4.

²⁴⁴⁸ *Cumhuriyet*, "Bu Telâş Neden?", (15 Nisan 1956), 1.

²⁴⁴⁹ *Cumhuriyet*, "Bu Telâş Neden?", (15 Nisan 1956), 5.

²⁴⁵⁰ *Yeni Adana*, "Basına Karşı Yeni Tedbirlerin Alınmasını İstihdaf Eden: Tasarıların Müzakeresi Başladı", (1 Haziran 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Basına Karşı Alınan Tedbirler", (1 Haziran 1956), 4.

²⁴⁵¹ *Yeni Adana*, "D.P. Meclis Grubunun Basın ve Toplanma Hürriyetini Tahdit Edici Kararlarına Karşı Dr. Kemal Satır, Diyor Ki: "Korkunun Ecele Faydası Yoktur!", (1 Haziran 1956), 1.

²⁴⁵² *Yeni Adana*, "K. Satır'ın Beyanatı", (1 Haziran 1956), 4.

²⁴⁵³ *Cumhuriyet*, "Yurd Gezisine Çıkacak C.H.P. Heyetleri", (28 Ağustos 1956), 1.

²⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, "Yurd Gezisine Çıkacak C.H.P. Heyetleri", (28 Ağustos 1956), 5.; Seyfettin Turhan, "Genel Sekreterinin Turistik Gezilerde Bile Pek Rahat Edememiş Olmasına Rağmen:

Satır'ın gezi programının belli olmasından sonra Yeni Adana gazetesinin 31 Ağustos 1956 tarihli nüshasında yayınlanan demecinde iktidarın muhalefeti susturma çabalarının CHP'nin çalışma azmini körüklediğini, bu haksız uygulamalarla aydınları ve demokrasiyi isteyen halkı kendilerinden uzaklaştırdıklarını iddia etmiştir.²⁴⁵⁵ Kemal Satır'a göre CHP'nin hedefi iktidarı kazanmak değil demokrasiye sahip çıkmaktır. Ayrıca Satır, iktidarın yanlış önlemleri sonucu halkın yoksullaştığını belirterek bir an önce bu idareden kurtulmak gerektiğini söylemiştir.²⁴⁵⁶ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde demokrasi vurgusunun yanı sıra ekonomiye de değindiği anlaşılmıştır.

Eylülün ilk haftasında planlanan yurt gezisine çıkan Kemal Satır,²⁴⁵⁷ 9 Eylül 1956 tarihinde Adana'ya gelmesine rağmen²⁴⁵⁸ burada herhangi bir faaliyette bulunmamıştır. Satır, 10 Eylül 1956'da Mersin'e gitmiştir. Öncelikle Mersin CHP Parti Merkezine giden Satır, yaptığı temaslar boyunca polis tarafından takip edilmesi²⁴⁵⁹ iktidarın boş durmadığının göstergesidir. Kemal Satır'ın Mersin temaslarının ayrıntıları Ulus gazetesinin 12 Eylül 1956 tarihli nüshasında yayınlanmış olup parti binasına dahi polisin girdiği açıklanarak bu takibe Karayolları Bölge Müdürlüğünün araçlarından da yararlanıldığı iddia edilmiştir.²⁴⁶⁰ Mersin'de incelemelerini bitiren Satır aynı günün akşamı Adana'ya dönmüştür. Kemal Satır verdiği demeçte, her vatandaşın seyahat hakkını kullanmalarına rağmen bir katil ya da casus gibi resmi araçlarla takip edildiklerini ifade ederek yapılanlar karşısında DP'nin yerine kendisinin yüzünün kızardığını belirtmiştir.²⁴⁶¹ Satır'ın demecine bakıldığında takibin siyasi

---

CHP. Yılın En Şumüllü "Görüşme Gezisi" ne Hazırlanıyor", *Yeni Adana*, (28 Ağustos 1956), 1.4.

²⁴⁵⁵ *Yeni Adana*, "Eski Ulaştırma Bakanlarından: Dr. Kemal Satır, Rejim Mevzuunda Dün Bir Beyanat Verdi", (31 Ağustos 1956), 1.

²⁴⁵⁶ *Yeni Adana*, "K. Satır'ın Beyanati", (31 Ağustos 1956), 4.

²⁴⁵⁷ *Ulus*, "Bir CHP Heyeti Daha Bu Sabah Hareket Ediyor", (8 Eylül 1956), 1.; *Ulus*, "Bir C.H.P. Heyeti Daha Bu Sabah Hareket Ediyor", (8 Eylül 1956), 5.

²⁴⁵⁸ *Yeni Adana*, "Bölgemizde Temaslarda Bulunacak Olan: C.H.P. Heyeti Dün Şehrimize Geldi", (10 Eylül 1956), 1.

²⁴⁵⁹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Heyeti Dün Mersin'e Gitti", (11 Eylül 1956), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Heyeti ", (11 Eylül 1956), 4.

²⁴⁶⁰ *Ulus*, "Yurdun Muhtelif İllerindeki Gezilerde: Polisler, CHP Ekiplerinin Adeta Gölgesi Haline Geldiler", (12 Eylül 1956), 1.; *Ulus*, "Yurdun Muhtelif İllerindeki Geziler", (12 Eylül 1956), 5.

²⁴⁶¹ *Yeni Adana*, "Güney'de Olup Bitenler", *Ulus*, 13 Eylül 1956, s.5.; "Bölgemizde Partililerle Temasları Sırasında Seyahat İntibaları ve Polislerin Takibi Hakkında Suallere Verdiği Cevapta: Kemal Satır, "Bir Katil Gibi Polis Tarafından Takip Edildik" Dedi", (13 Eylül 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Dr. Kemal Satır.", (13 Eylül 1956), 4.

olduğu görülmüştür. Bu demecin ardından Kemal Satır, Hatay'a gitmişse de²⁴⁶² buradaki faaliyetleri hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.

Sadece takiple yetinmeyi yeterli bulmayan iktidar partisi hem resmî hem de fizikî güç ile toplantıları engellemeye başlamıştır. 16 Eylül 1956 tarihinde yapılacak olan Şanlıurfa toplantısı için Valilikten izin almak isteyen CHP Şanlıurfa İl Teşkilatına saat 14.00'te yapılacak toplantı için 13.15'te izin verilmesinden dolayı²⁴⁶³ toplantıyı ilan etme fırsatı bulamayan CHP, parti merkezinde küçük bir toplantı ile yetinmek zorunda kalmıştır. Bu toplantıda konuşan Kemal Satır, bugünkü toplantının sorunsuz bir biçimde yapılabilmesi için önceden başvuran il teşkilatının başvurusu zamanında cevaplandırılmadığı için aile toplantısı yaptıklarını söyleyerek CHP'nin bu gibi ibret tablolarından ders alarak iktidara geldiklerinde böyle davranmamalarını öğütlemiştir.²⁴⁶⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde geleceğe yönelik uyarıların olduğu görülmüştür. 21 Eylül 1956'da Adana'nın Bahçe ilçesine giden Kemal Satır,²⁴⁶⁵ yaptığı konuşmada devamlı olarak iktidarda kalmanın ilacının bulunmadığını, CHP iktidara geldiği zaman demokrasi ve basın özgürlüğünden yana olacaklarını ifade etmiştir. Satır, konuşmasından sonra alkışlanmasını doğru bulmayan bir vatandaşa sakinlik çağrısı yapmıştır. Bunun üzerine Kemal Satır tekrar konuşmuştur. Satır, ilçe savcısının aralarında bulunduğunu iddia ederek insanların beğendiği bir konuşmacıyı alkışlama haklarının olduğunu savunmuştur. Aynı gün izin alınan Osmaniye toplantısını kalabalık bir vatandaş grubunun izlemek istemesi üzerine polisler vatandaşları dağıtmıştır. Burada yaptığı konuşmasında yaşanan olaya değinen Kemal Satır, izinleri olmasına rağmen polislerin bu tavrının hoş karşılanmadığı, her ne olursa olsun vatandaşların CHP'li konuşmacıları dinlemek arzusunda olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁶⁶ Satır'ın yaptığı konuşmalar incelendiğinde yapılan müdahaleleri iktidara karşı bir silah gibi kullandığı anlaşılmıştır. DP 1957 yılında da

---

²⁴⁶² *Yeni Adana*, "Milletvekilleri İbrahim Us, Esat Doğan ve Eski Ulaştırma Bakanlarından Dr. Satırdan Müteşekkil: C.H.P. Heyeti Bugün Hatay'a Gidiyor", (12 Eylül 1956), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Heyeti", (12 Eylül 1956), 4.

²⁴⁶³ *Ulus*, "Toplantılara Mâni Olmak İçin Başvurulan bir Taktik", (18 Eylül 1956), 1.; *Yeni Adana*, "Urfadaki C.H.P. Heyeti (Yeni Bir Taktik Kullanıldığından) Konuşma İmkânı Bulamadı", (18 Eylül 1956), 1.

²⁴⁶⁴ *Ulus*, "Toplantılara Mâni Olmak İçin Başvurulan bir Taktik", (18 Eylül 1956), 5.; *Yeni Adana*, "Urfadaki C.H.P. Heyeti", (18 Eylül 1956), 4.

²⁴⁶⁵ *Yeni Adana*, "C.H.P. Ekibinin Dünkü Gezileri", (22 Eylül 1956), 1.

²⁴⁶⁶ *Yeni Adana*, "C.H.P. Ekibinin Dünkü Gezileri", (22 Eylül 1956), 4.

muhalefete karşı tutumunu değiştirmemiştir. 29 Ocak 1957 tarihinde toplanan Kırıkhan CHP İlçe Kongresi'ni izlemek isteyen vatandaşları polis dağıtmışsa da Kemal Satır, siyasi ve ekonomik sorunları anlatan bir konuşma yapmayı başarmıştır.²⁴⁶⁷

Muhalefetin her alanda susturulmaya çalışılması DP hariç tüm partileri yeni bir arayışa sevk etmiştir. 25 Temmuz 1957 tarihinde Yeni Adana gazetesi muhabirinin sorularını yanıtlayan Kemal Satır, 27 Temmuz 1957'de toplanacak olan parti meclisinde diğer partiler ile ortak çalışma yollarının aranacağını iddia etmiştir.²⁴⁶⁸ Satır'ın belirttiği tarihte başlayan parti meclisi toplantısında işbirliği konusu hemen gündeme gelmediği zannedilmiştir.²⁴⁶⁹ Ancak 28 Temmuz 1957 tarihli parti meclisi toplantısında işbirliği konusu görüşülmüştür.²⁴⁷⁰ 29 Temmuz 1957'de yayınlanan parti meclisi bildirisinde CHP muhalefetin işbirliği yapmasını kabul etmiştir.²⁴⁷¹ Bunun ardından 12 Ağustos 1957 tarihinde toplanan İşbirliği Konferansı'nda bir araya gelen CHP-HP-CMP yetkilileri işbirliğini kabul etmiştir.²⁴⁷² Aynı gün bu konu hakkında bir demeç veren Kemal Satır, DP'li aydınların dahi bir çıkış yolu aradığını belirterek işbirliğine katılan bütün parti teşkilatlarının inanmaları gerektiğini iddia etmiştir.²⁴⁷³ Satır'ın bu konuşması incelendiğinde işbirliğinin bütün yükünün CHP'nin çekmeyeceği görüşünün hâkim olduğu anlaşılmıştır. 18 Ağustos 1957'de işbirliğine taraftar olan bütün partilerin temsilcileri kendi aralarında toplantı yaparak işbirliği

²⁴⁶⁷ *Yeni Adana*, "Kırıkhan C.H.P. İlçe Kongresini Takip Etmek İstiyenler Coplarla Dağıtıldı", (30 Ocak 1957), 1.

²⁴⁶⁸ *Yeni Adana*, "Dr. Kemal Satır, Dün Son Hâdiselerle İlgili Olarak Bir Beyanat Verdi", (26 Temmuz 1957), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (26 Temmuz 1957), 4.

²⁴⁶⁹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek Henüz Tevkif Edilmedi: C.H.P. Meclisi Bugün Toplantılarına Başlıyor", (27 Temmuz 1957), 1.; *Yeni Adana*, "Kasım Gülek", (27 Temmuz 1957), 4.

²⁴⁷⁰ *Yeni Adana*, "C.H.P. Parti Meclisi Toplantısı", (29 Temmuz 1957), 1.; *Yeni Adana* "C.H.P. Meclisi", (29 Temmuz 1957), 4.

²⁴⁷¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Meclisi Dün Bir Tebliğ Yayınladı: Geçler, Adli Teminat, İşbirliği Mevzuuna Geniş Yer Verilen C.H.P. Meclisi Tebliğinde, Adalet Bakanı'nın Son Beyanati Endişe İle Karşılandı: C.H.P. Muhalefetin İşbirliğini Kabul Ediyor: C.H.P. Kurultay 9-9-957 Günü Ankara'da Toplanacak", (30 Temmuz 1957), 1.

²⁴⁷² *Cumhuriyet*, "İşbirliği Konferansı Dün Saat 16da Başladı", (13 Ağustos 1957), 5.; *Yeni Adana* "Muhalefet Liderleri, İşbirliğinin Zaruretini Kati Olarak Kabul Ettiler", (13 Ağustos 1957), 1.; *Yeni Adana* "Muhalefet Liderleri İşbirliğinin Zaruretini Kat'i Olarak Kabul Ettiler", (13 Ağustos 1957), 4.

²⁴⁷³ *Yeni Adana*, "Dr. Kemal Satır, (İşbirliği ve Rejim Mevzuunda) Dün Bir Beyanat Verdi", (13 Ağustos 1957), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır, Bir Beyanat Verdi", (13 Ağustos 1957), 4.

konusunu bir kez daha görüşmüştür.²⁴⁷⁴ 19 Ağustos 1957 tarihinde İşbirliği Konferansı bir kez daha toplanarak işbirliği konusunda kesin bir anlaşmaya varılmıştır.²⁴⁷⁵ Muhalefetin işbirliği kararı almasının ardından DP'nin endişelenerek yeni önlemler alacağı konuşulmaya başlanmıştır.²⁴⁷⁶ 21 Ağustos 1957'de son kez toplanan muhalefet parti temsilcileri²⁴⁷⁷ 1957 seçimlerinde partilerin kontenjanlarını belirlemişlerdir. Buna göre CHP %40, CMP %22 ve HP %20 kontenjana sahip olacaklardır.²⁴⁷⁸

İşbirliği konusunun kesinleşmesinden sonra 3 Eylül 1957 tarihinde toplanan CHP parti meclisi kurultayın 9 Eylül 1957'de toplanmasını kararlaştırmıştır.²⁴⁷⁹ Belirtilen tarihte açılan CHP Kurultayı'na hem CMP hem de HP temsilcileri katılarak işbirliği konusunda kararlı olduklarını göstermişlerdir.²⁴⁸⁰ Kurultayın açılışında CHP Genel Başkanı İsmet İnönü yaptığı konuşmada işbirliğinin önemini vurgulamıştır.²⁴⁸¹ 12 Eylül 1957 tarihinde sonuçlanan parti meclisi seçiminde Kemal Satır'ın meclise girmesi²⁴⁸² her ne kadar işbirliği konusunda olumlu konuşmasa da CHP'nin kendisinden vazgeçemediğinin göstergesidir. Ancak kurultay devam ederken iktidar partisinin önlemlerinin daha da sertleşeceği anlaşıldığından²⁴⁸³ muhalefet parti liderleri işbirliğinden vazgeçmişlerdir.²⁴⁸⁴

---

²⁴⁷⁴ *Yeni Adana*, “İşbirliği Konferansı Neticeleniyor: Dün Üç Partinin İleri Gelenleri Kendi Aralarında İstişareler Yaptılar”, (19 Ağustos 1957), 1.; *Yeni Adana*, “İşbirliği Konferansı Neticeleniyor”, (19 Ağustos 1957), 4.

²⁴⁷⁵ *Yeni Adana*, “Muhalefet Partilerinin İşbirliği Artık Kat'ileşiyor”, (20 Ağustos 1957), 1.; *Yeni Adana*, “Muhalefet Partilerinin İşbirliği Meselesi Artık Katileşiyor”, (20 Ağustos 1957), 4.

²⁴⁷⁶ *Yeni Adana*, “D.P. Muhalefetin İşbirliği Yapmasından Sinirleniyor: İktidarın, İşbirliğini Önlemek İçin Kararlara Varacağı Anlaşıyor”, (21 Ağustos 1957), 1.; *Yeni Adana*, “D.P. Muhalefetin İşbirliği Yapmasından Sinirleniyor”, (21 Ağustos 1957), 4.

²⁴⁷⁷ *Yeni Adana*, “Muhalefet İşbirliğine Karar Verdi: Dün İşbirliği Konferansından Sonra Bütün Meselelerde Mutabakata Varıldığını Bildirdi”, (22 Ağustos 1957), 1.

²⁴⁷⁸ *Yeni Adana*, “Muhalefet İşbirliğine Karar Verdi”, (22 Ağustos 1957), 4.

²⁴⁷⁹ *Yeni Adana*, “CHP. Meclisi Grup'u Dün İki Saat Devam Eden Bir Toplantı Yaptı: C.H.P. Meclisi 6 Eylülde, Kurultay 9 Eylülde 9 Eylülde Toplanıyor”, (4 Eylül 1957), 1.; *Yeni Adana*, “C.H.P. Meclis Grup'u”, (4 Eylül 1957), 4.

²⁴⁸⁰ *Yeni Adana*, “Muhalefet İşbirliğini Katiyetle Tahakkuk Ettirecek: Muhalipler Alınacak Her Tedbire Karşı Yeni Bir Tedbir Alacaklarını İfade Ettiler: CHP. Kurultayı Bugün Açılıyor”, (9 Eylül 1957), 1.; *Yeni Adana*, “Muhalefetin İşbirliği”, (9 Eylül 1957), 4.

²⁴⁸¹ Seyfettin Turhan, “İsmet İnönü, Dün C.H.P. Kurultay'ında Tarihî Bir Nutuk Daha Verdi: İşbirliği, Türkiye'de Demokrasiyi Geliştirecektir”, *Yeni Adana*, (10 Eylül 1957), 1,4.

²⁴⁸² *Ulus*, “Yeni Seçilen C.H.P. Meclisi Dün İlk Toplantısını Yaptı”, (13 Eylül 1957), 1.; *Ulus*, “C.H.P. Meclisi”, (13 Eylül 1957), 5.

²⁴⁸³ *Yeni Adana*, “Muhalefet Cephesinin İşbirliğini Önlemek Üzere: İktidar Şiddetli Tedbirlere Başvuruyor”, (11 Eylül 1957), 1.

²⁴⁸⁴ *Yeni Adana*, “Muhaliif Partiler İşbirliği Yapmıyor: Liderler Saat Sabah Üçe Kadar Toplantı Yaptılar”, (20 Eylül 1957), 1.

CHP beklenmedik bir biçimde iktidarı kaybetmesinden sonra ümidini ara seçimlere bağlamıştır. Ancak 12 Temmuz 1950 tarihli TBMM oturumunda alınan karara göre ara seçimlerin 1951 yılında yapılmasına karar verilmiştir.²⁴⁸⁵ Bu kararın ardından 13 Ağustos 1950 tarihinde muhtar seçimleri yapılmıştır.²⁴⁸⁶ Seçimler esnasında CHP'nin düşüncesi halkın yapmış olduğu hatayı düzelteceği yönünde olup bu görüşe Kemal Satır da katılmıştır.²⁴⁸⁷ Ancak ertesi gün açıklanmaya başlayan sonuçlara göre Zafer gazetesi DP'nin önde gittiğini duyurmasına rağmen²⁴⁸⁸ 15 Ağustos 1950 tarihli Yeni Sabah gazetesi İstanbul'daki seçimi CHP'nin çoğunlukla kazandığını bildirmiştir.²⁴⁸⁹ Aynı tarihli Zafer gazetesi seçimi DP'nin kazandığını belirtmiştir.²⁴⁹⁰ Fakat daha sonra açıklanan sonuçlarda DP'nin tüm seçimi kazanmaya yakın olduğu görülmüştür.²⁴⁹¹ Zafer gazetesinin 28 Ağustos 1950 tarihli haberinde DP'nin seçimi önde bitireceği anlaşılmıştır.²⁴⁹² DP'nin zaferi 30 Ağustos 1950'de kesinleşmiştir.²⁴⁹³ Bu sonuçlara bakıldığında Satır'ın düşüncesinin doğru olmadığı anlaşılmıştır.

Bu arada muhtarlık seçimi sonuçları kesinleşmeden belediye seçimi hazırlıkları başlamıştır.²⁴⁹⁴ Umudunu yitirmeyen CHP bu seçimlerde radyo konuşmalarını da ihmal etmemiştir. 29 Ağustos 1950 tarihinde Ankara Radyosunda konuşan Kemal Satır, iktidarın bu zamana kadar olan kötü icraatlarını anlatmaya çalışmışsa da iktidarın bunlara cevap vermek yerine CHP'nin geçmiş dönemlerini hatırlatmakla yetindiklerini belirterek kimsenin demokrasiyi anne karnında öğrenmediğini iddia etmiştir. Bundan sonra memleketin yetişmiş ve kahraman değerlerine iktidarın muamelesini ele alan Satır, İnönü'ye yapılan saldırıları kınayarak bunun milli itibarı azalttığını ifade

²⁴⁸⁵ *Yeni Sabah*, "Ara Seçim Bu Yıl Yapılmıyor", (13 Temmuz 1950), 1.; *Yeni Sabah*, "Ara Seçimi Bu Yıl Yapılmıyor", (13 Temmuz 1950), 5.

²⁴⁸⁶ *Yeni Sabah*, "Muhtar Seçimi Bugün Yapılıyor", (13 Ağustos 1950), 1.; *Zafer*, "Muhtar Seçimleri Bugün Yapılıyor", (13 Ağustos 1950), 1.

²⁴⁸⁷ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP'nin Altın Yılları*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Haziran 1990), 91.

²⁴⁸⁸ *Zafer*, "Muhtar Seçiminide D.P. Kazanıyor", (14 Ağustos 1950), 1.; *Zafer*, "Muhtar Seçimleri'ni de D.P. Kazanıyor", (14 Ağustos 1950), 6.

²⁴⁸⁹ *Yeni Sabah*, "Muhtar Seçimini C.H.P. Kazandı", (15 Ağustos 1950), 1.; *Yeni Sabah*, "Muhtar Seçimini C.H.P. Kazandı", (15 Ağustos 1950), 5.

²⁴⁹⁰ *Zafer*, "Muhtar Seçiminde D.P. Adayları İlerde Gidiyor", (15 Ağustos 1950), 1.; *Zafer*, "Muhtar Seçimleri", (15 Ağustos 1950), 8.

²⁴⁹¹ *Zafer*, "Muhtar Seçimi Neticeleri Yer Yer Belli Oluyor", (17 Ağustos 1950), 1.

²⁴⁹² *Zafer*, "33 İlde Muhtar Seçimi Neticeleri Belli Oldu", (28 Ağustos 1950), 1.

²⁴⁹³ *Zafer*, "Muhtar Seçimi", (30 Ağustos 1950), 1.

²⁴⁹⁴ *Zafer*, "Belediye Seçimi", (19 Ağustos 1950), 1.

edip kararı Türk halkına bırakmıştır.²⁴⁹⁵ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde DP'nin kötü icraatlarına yönelik somut bir örnek verememesinden dolayı iyi bir seçim konuşması yapamadığı görülmüştür. 3 Eylül 1950'de yapılan belediye seçimlerinde²⁴⁹⁶ DP ezici bir zafer kazanmıştır.²⁴⁹⁷

CHP'nin ümitle beklediği açık olan 17 il için yapılacak olan ara seçim kararı 23 Mart 1951 tarihinde alınmıştır.²⁴⁹⁸ Eylül ayında seçim yapılacak iller ise İstanbul, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, İzmir, Denizli, Kastamonu, Kırşehir, Muğla, Sivas ve Zonguldak'tır.²⁴⁹⁹ Cumhuriyet gazetesinin 5 Temmuz 1951 tarihli haberine göre bu seçimde Kemal Satır'ın aday gösterilmesi olasılığı üzerinde durulmuştur.²⁵⁰⁰ Yıllar sonra bu konuyu ele alan AKİS dergisine göre 1950 seçimlerinde Zonguldak milletvekilliğini kaybeden Sebati Ataman'ın yerine Satır'ın aday gösterildiği anlaşılmıştır.²⁵⁰¹ 5 Ağustos 1951'de yapılan yoklamalar sonucunda Kemal Satır'ın Zonguldak adaylığı kesinleşmiştir.²⁵⁰² Bundan sonra hemen tanıtım işlerine başlayan Ulus gazetesi 15 Ağustos 1951 tarihinde Satır'ın kısa bir özgeçmişini yayınlamıştır.²⁵⁰³ 16 Ağustos 1951'de Kemal Satır'ın adaylığı YSK tarafından resmileştirilmiştir.²⁵⁰⁴ Böylelikle Adanalı olan Satır, meclise girebilmek için Zonguldak'tan aday olmak zorunda kalmıştır.²⁵⁰⁵ 1951 ara seçimleri sadece Türkiye'de değil dünyada

²⁴⁹⁵ *Ulus*, "Pazar Günkü Seçimlerde Oyunuzu Muhalefete Veriniz", (30 Ağustos 1950), 5.

²⁴⁹⁶ *Yeni İstanbul*, "Belediye Seçimleri Bugün Yapılıyor", (3 Eylül 1950), 1.; *Zafer*, "Vatandaş Reyini Kullanmayı İhmal Etme: Belediye Seçimi Bugün Yapılıyor", (3 Eylül 1950), 1.

²⁴⁹⁷ *Zafer*, "Millet D.P. İle Beraber Olduğunu Bir Defa Daha İsbat Etti", (4 Eylül 1950), 1.; *Yeni İstanbul*, "Belediye Seçimleri'ni D.P. Kazanıyor", (4 Eylül 1950), 1.

²⁴⁹⁸ *Akşam*, "17 Milletvekilliği Açık", (24 Mart 1951), 1.

²⁴⁹⁹ *Akşam*, "17 Milletvekilliği", (24 Mart 1951), 2.

²⁵⁰⁰ *Cumhuriyet*, "Ara Seçimler", (5 Temmuz 1951), 3.

²⁵⁰¹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Koordinasyon: Gemiye Pusula Aranıyor", (6 Eylül 1958), 13.

²⁵⁰² *Ulus*, "Ara Seçimi İçin C.H.P. Adayları: Yoklama Kurulları Tarafından: 18 İlde Adaylar Gizli Oyla Tesbit Edildi", (6 Ağustos 1951), 1.; *Ulus*, "Ara Seçimleri", (6 Ağustos 1951), 3.; *Yeni Adana*, "Ara Seçimlerine Hazırlık: Aday Yoklamaları Yapıldı", (6 Ağustos 1951), 1.; *Ulus*, "Ara Seçimleri: C.H.P. Adayları'nın Tesbiti Tamamlandı: Neticeler Dün Belli Oldu", (7 Ağustos 1951), 1.

²⁵⁰³ *Ulus*, "Ara Seçimlerde C.H.P. Adayları: Zonguldak'tan Doktor Kemal Satır", (15 Ağustos 1951), 1.

²⁵⁰⁴ *Cumhuriyet*, "Ara Seçimleri: Seçim Kurulu C.H.P. Tarafından Gösterilen Adayları Resmen İlân Etti", (17 Ağustos 1951), 6.; *Akşam*, "Ara Seçimlerde C.H.P. Adayları Listesi İlân Edildi", (17 Ağustos 1951), 2.

²⁵⁰⁵ Tokar, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP'nin Altın Yılları*, 150.

da ilgi uyandırdığı *FOIRE INTERNATIONALE D'İZMİR* adlı kitapta Kemal Satır'a yer verilmesinden anlaşılmıştır.²⁵⁰⁶

Ara seçime katılacak olan milletvekillerinin belirlenmesinden sonra seçim faaliyetleri başlamıştır. Yeni Adana gazetesinin 29 Ağustos 1951 tarihli haberinde Zonguldak'ta faaliyet gösteren DP'nin CHP'yi komünizmle itham ettiğini iddia etmiştir.²⁵⁰⁷ Bununla da yetinmeyen DP Zonguldak'ta parasız dağıtılan Zafer ilavesinde CHP'nin iktidar olması halinde 1950 seçimlerinde DP'ye oy verenlerin yarsının asılıp diğer yarsının da kazığa oturtulacağını iddia etmiştir. Ayrıca camilerde Arapça ezan ve Kuran'ın kaldırılacağını, hürriyet kelimesi unutulurken Bayar ve Menderes'in evliya sıfatıyla rüyalara gireceği, mahkemeler kapatılarak örfi idareler kurulup hak isteyenlerin gözünden vurulacağı, kıyamet alametleri görülmeye başlanıp katırların doğum yapacağı şeklinde akıl almaz iddialar ortaya atılmıştır. Zonguldak köylerinde dağıtılan *Zafer Köy Postası* adlı bu ilave hakkında CHP'nin savcılığa suç duyurusunda bulunacağı ifade edilmiştir.²⁵⁰⁸ Bu ilavede yer alan ithamlara bakıldığında sadece 17 ili kapsayan bir seçim DP tarafından genel bir seçim olarak algılatılmaya çalışılmakla kalmayıp din kullanılarak oluşturulan akıl almaz iddialarla halkın düşünceleri manipüle edilmeye çalışılmıştır.

Nihayet seçim çalışmalarına başlayan Kemal Satır, 10 Eylül 1951 tarihinde Karadeniz Ereğli'de yaptığı konuşmada kendisinin Zonguldak'ta tutuklanmadığını söyledikten sonra iktidarın hiçbir vaadini yerine getirmediğini ifade etmiştir.²⁵⁰⁹ Satır'a göre iktidarda olanların geçmişte milletvekili aylıklarının fazla olmasından yakınmalarına rağmen şimdi aylıklarını daha da artırmışlardır. Ayrıca Kemal Satır, kendisine oy vermeyenlere dahi hizmet edeceğini belirterek konuşmasını bitirmiştir.²⁵¹⁰ Satır'ın konuşmasına bakıldığında Zonguldak'taki DP Teşkilatının çirkin iftiralarına cevap vermemiştir. Ayrıca aday olduğu ilin hiçbir sorununa değinmediği anlaşılarak başarısız bir seçim propagandası yaptığı tespit edilmiştir. Ertesi gün

²⁵⁰⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi(CA), 03000964-1-800286.

²⁵⁰⁷ *Yeni Adana*, "C.H.P ye Yapılan Adi ve Alçakça İftiralar: Zonguldaklı D.P. lilerin C.H.P sini Komünistlikle İthamı Nefretle Karşılandı", (29 Ağustos 1951), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P ye Yapılan Adi ve Alçakça İftiralar", (29 Ağustos 1951), 3.

²⁵⁰⁸ Gültekin Silman, "Seçim Faaliyetleri Şiddetlendi: D.P. Zonguldak'da Çirkin Bir İlâve Dağıttı: C.H.P. Savcılığa Başvurdu", *Yeni Adana*, (6 Eylül 1951), 1,2.

²⁵⁰⁹ *Ulus*, "Ereğli'de C.H.P. Toplantısı: Kemal Satır İftiralar Cevap Verdi", (11 Eylül 1951), 1.

²⁵¹⁰ *Ulus*, "Ereğli'de C.H.P. Toplantısı: K. Satır İftiralar Cevap Verdi", (11 Eylül 1951), 6.

Zonguldak'ta bir konuşma yapan İşletmeler Bakanı Hakkı Gedik Kemal Satır'a cevap vererek DP'nin baskı yapmadığını halkın CHP'ye gerekli cevabı 1946 seçimlerinde ve 14 Mayıs İnkılabıyla verdiğini söylemiştir.²⁵¹¹

Seçim çalışmalarının ardından 16 Eylül 1951 tarihinde ara seçim yapılmıştır.²⁵¹² Ertesi gün açıklanan sonuçlara göre CHP'nin sadece Sivas ve Sinop'ta seçimleri kazandığı anlaşılarak Kemal Satır'ın seçimi kaybettiği kesinleşmiştir.²⁵¹³ Yeni Adana gazetesinin 21 Eylül 1951 tarihli haberinde Zonguldak seçim sonuçları irdelenerek burada oy kullanan 129.553 kişiden 41.515 kişinin CHP'ye oy verdiği görülmüştür.²⁵¹⁴

1951 ara seçimlerinden ezici bir çoğunlukla çıkan iktidar 1952'nin sonlarına doğru yeniden seçim olabileceğini gündeme getirmiştir.²⁵¹⁵ Ancak seçim kararı 25 Ocak 1954 tarihli DP Genel İdare Kurulunda mayısın ilk haftasında yapılması şeklinde alınmıştır.²⁵¹⁶ Seçim zamanının belli olmasından sonra CHP'de hâlâ halkın 1950 seçimlerinde yanlış oy kullandığı düşüncesinin devam ettiği görülmüştür.²⁵¹⁷ Bu değişmeyen düşünce tarzı ile seçim çalışmalarına başlayan CHP 28 Şubat 1954 tarihinde aldığı kararla aday yoklamalarının 28 Mart 1954'te yapılacağını duyurmuştur.²⁵¹⁸ Bu duyurunun ardından Yeni Adana gazetesinin 10 Mart 1954 tarihli haberinde partilerin Adana'daki durumları incelenerek CHP'den en güçlü adayın Kemal Satır olduğunu belirterek DP'nin kendi içindeki problemlerinden dolayı bu seçimde şanslarının olmadığı iddia edilmiştir.²⁵¹⁹ 12 Mart 1954 tarihli TBMM oturumunda iktidar ve muhalefetin ortak kararıyla meclis feshedilerek seçim

²⁵¹¹ *Milliyet*, "Hakkı Gedik Zoguldaktaki Konuşması", (11 Eylül 1951), 3.

²⁵¹² *Ulus*, "Bugün 17 İlde Ara Seçim Yapılıyor: 20 Milletvekili Seçilecek: Oy Verme Zamanı Sabah 8'den 17'ye Kadardır", (16 Eylül 1951), 1.

²⁵¹³ *Akşam*, "Yurtta Seçim Sukûnet ve Alâkasızlık İçinde Geçti", (17 Eylül 1951), 1.; *Yeni Adana*, "Dün 17 İlimizde Yapılmış Olan: Ara Seçimleri Hâdisesiz Olarak Sona Erdi: Kat'i Neticeler Ancak Bugün Belli Olacak: Sivas ve Sinop'da C.H.P. nin Kazandığı Anlaşıldı", (17 Eylül 1951), 1.; *Akşam*, "Yurtta Seçim", (17 Eylül 1951), 2.

²⁵¹⁴ *Yeni Adana*, "Ara Seçimleri'nde: Partilerimiz Ne Miktar Oy Aldı", (21 Eylül 1951), 1.

²⁵¹⁵ *Vatan*, "Başbakan'ın Kayseri Nutkuna Göre: Altı Ay Sonra Yurtta Seçimler Yapılacak", (22 Kasım 1952), 1.; *Vatan*, "Altı Ay Sonra Yurtta Seçimler Yapılacak", (22 Kasım 1952), 7.

²⁵¹⁶ *Akşam*, "Seçimler: Mayısın İlk Haftasında", (26 Ocak 1954), 1.

²⁵¹⁷ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 119-120.

²⁵¹⁸ *Yeni Adana*, "C.H.P. Aday Yoklaması: 28 Martta Yapılacak", (1 Mart 1954), 1.

²⁵¹⁹ *Yeni Adana*, "Yoklamalar ve Seçim Arifesinde: Seyhanda C.H.P., T.K.P ve C.M.P. nin Son Durumları", (10 Mart 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Yoklamalar ve Seçim Arifesinde: Seyhan'da C.H.P., D.P., T.K.P ve C.M.P. nin Son Durumları", (10 Mart 1954), 3.

alışmaları fiilen başlamıştır.²⁵²⁰ Duyurulduğu tarihte yapılan CHP aday yoklamaları²⁵²¹ sonucunda Kemal Satır, Adana'dan CHP milletvekili adayı olmuştur.²⁵²² Adayların kesinleşmesinden sonra Yeni Adana gazetesinin 30 Mart 1954 tarihli haberinde aday yoklama sonuçları değerlendirilerek partilerin Adana'da bir karma liste yapacağı syolentisi ortaya atılmışsa da hiçbir parti yetkilisi bu syolentiye doğrulamamıştır.²⁵²³ Ancak Akşam gazetesinin 27 Nisan 1954 tarihli haberinde bu konu tekrar gündeme gelerek Adana'da karma listelerin köylere kadar dağıtıldığı iddia edilmiştir. Bu listelerden birinde Satır'ın adının geçmesine raėmen²⁵²⁴ ne Kemal Satır ne de CHP bu haberi doğrulamıştır.

Seçim alışmalarına 3 Nisan 1954 tarihinde Hanedan Mahallesi ocak toplantısıyla²⁵²⁵ başlayan Kemal Satır, yaptığı konuşmada iktidarın vatandaşları ayırıtırarak açtığı uçurumun yıllarca vatani tehdit edeceğini söyleyerek CHP'nin amacının iktidara gelmek değil vatandaşlar arasında yeniden hořėry sağlamak olduğunu belirtmiştir. Satır'a göre hiçbir CHP'li yakasındaki rozete müdahale edilmesine izin vermeyecektir. Bundan sonra iktisadi konulara değinen Kemal Satır, DP'nin aldığı borçları ödeyemediği için vatandaşın cebine el attığından bu seçimde oyların gideceği yerin belli olduğunu ifade etmiştir.²⁵²⁶ Satır'ın konuşması incelendiğinde iktidarın hem CHP'ye hem de vatandaşa yapmış olduğu kötülükleri anlattığı görülmüştür. Ancak aynı gün Adana-İstanbul seferini yapan ARK 47 yolcu uçağının düşmesi sonucu 25 kişinin ölmesi nedeniyle 4 Nisan 1954 tarihinde CHP Adana İl Başkanlığı toplantıları erteleme kararı almıştır.²⁵²⁷ 7 Nisan 1954'te seçim çalışmalarına tekrar başlayan Kemal Satır, Ceyhan ilçesinin Doruk bucağında CHP'lilere hitap edeceği esnada traktrl bir gencin egzozunu patlatarak gelmesi üzerine susmak zorunda kalmıştır. Traktörün uzaklaştığını zanneden Satır, tekrar konuşmaya başlayacağı

²⁵²⁰ Sabahattin Dönmez, "B.M.M Dn Kendini Feshetti: Saat 17.05 te Sona Eren Tarihi Celsede: Seçimin Yenilenmesi 356 Reyle Kabul Edildi", *Yeni Adana*, (13 Mart 1954), 1,5.

²⁵²¹ *Yeni Ulus*, "Partilerin Aday Yoklamaları Dn Bütün Yurtta Yapıldı", (29 Mart 1954), 1.

²⁵²² *Milliyet*, "C.H.P. Adayları", (29 Mart 1954), 7.; *Yeni Adana*, "C.H.P.", (29 Mart 1954), 1.

²⁵²³ *Yeni Adana*, "Pazar Günü Seyhan'da Yapılan: Partiler Yoklaması Nasıl Karşılanıyor?", (30 Mart 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Partiler Yoklaması Nasıl Karşılanıyor", (30 Mart 1954), 5.

²⁵²⁴ *Akşam*, "Yarın Menderes Taksimde, İnönü Fatihde Konuşacaklar", (27 Nisan 1954), 1.

²⁵²⁵ *Yeni Adana*, "C.H.P. Ocakları Bir Siyasî Toplantı Yaptı", (3 Nisan 1954), 1.

²⁵²⁶ *Yeni Adana*, "C.H.P. Ocakları Bir Siyasî Toplantı Yaptı", (3 Nisan 1954), 5.

²⁵²⁷ *Yeni Adana*, "25 Vatandaşımızın Feci şekilde lmiyle Neticelenen: Kaza Tahkikatı Devam Ediyor", (5 Nisan 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Kaza Tahkikatı Devam Ediyor", (5 Nisan 1954), 3.; *Yeni Adana*, "şehir Haberleri: Feci Kaza Dolayısıyla: Halk Partisinin Siyasî Toplantıları Tehir Edildi", (5 Nisan 1954), 2.

sırada²⁵²⁸ geri dönen traktörlü genç bu sefer dinleyicilerin arasında dolaşmaya başlayınca sinirleri gerilen bazı CHP'lileri yatıştırmak Kemal Satır'a düşmüştür. Bu işte gencin bir suçu olmadığını söyleyen Satır, iktidarın tutumunun onu bu hale getirdiğini iddia etmiştir.²⁵²⁹ Yaşanan olay etrafında Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde ortamı yumuşatmaya çalıştığı ve başarılı olduğu anlaşılmıştır.

9 Nisan 1954 Cuma günü CHP, adaylarını pazartesi günü ilan edileceğini duyurmuştur.²⁵³⁰ Aynı gün CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve Kemal Satır'ın Bahçe ve Haruniye ilçelerine giderek burada bir konuşma yapacakları bildirilmiştir.²⁵³¹ Ancak Kemal Satır'ın konuşmasının ayrıntılarına ulaşamamıştır.²⁵³² 12 Nisan 1954 tarihinde YSK tarafından ilan edilen listede²⁵³³ Satır'ın Adana milletvekilliği adaylığı resmen kesinleşmiştir.²⁵³⁴

CHP'nin milletvekili aday listelerini YSK'ya verdiği gün, Kemal Satır Kozan'da düzenlenen CHP toplantısına katılmıştır.²⁵³⁵ Burada yaptığı konuşmada Satır, partinin asıl amacının tüm yurttaki birlik ve beraberliği sağlamak olduğunu belirterek iktidara gelmelerinin bu yönden hayırlı olacağını iddia etmiştir.²⁵³⁶ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde yerel sorunlardan bahsetmediği görülmüştür. 13 Nisan 1954 tarihinde yapılan Osmaniye CHP mitinginde konuşan Kemal Satır, CHP'ye yapılan çirkin söylemleri reddetmişse de bunların ne olduğunu tam olarak açıklamamıştır.²⁵³⁷ Seçim çalışmalarının kızıştığı günlerde Yeni Adana gazetesinin 17 Nisan 1954 tarihli haberinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Adana'ya geleceği ve Kemal Satır tarafından

²⁵²⁸ *Yeni Adana*, "Doruk C.H.P. Mitinginde Müessif Hadiseler Oldu", (8 Nisan 1954), 1.

²⁵²⁹ *Yeni Adana*, "Doruk C.H.P. Mitinginde Müessif Hâdiseler Oldu", (8 Nisan 1954), 5.

²⁵³⁰ *Vatan*, "Aday Listeleri Pazartesi Günü İlân Ediliyor", (9 Nisan 1954), 1.

²⁵³¹ *Yeni Adana*, "Şehrimize Gelen: Gülek, Bugün Bahçe İlçesine Gidecek", (9 Nisan 1954), 1.

²⁵³² *Yeni Adana*, "C.H.P. nin Bahçe ve Haruniye Toplantısı Hararetli Geçti", (10 Nisan 1954), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. nin Bahçe ve Haruniye Toplantısı Hararetli Geçti", (10 Nisan 1954), 5.

²⁵³³ *Vatan*, "S. Kurulu C.H.P. Adaylarını İlân Etti", (12 Nisan 1954), 1.

²⁵³⁴ *Vatan*, "C. Halk Partisi Aday Listesi", (12 Nisan 1954), 6.; *Yeni Adana*, "Aday Listeleri Dün İlân Edildi", (13 Nisan 1954), 2.

²⁵³⁵ *Yeni Adana*, "C.H.P. Genel Sekreterinin de Hazır Bulunduğu: C.H.P. Kozan Mitingi Çok Heyecanlı Geçti", (12 Nisan 1954), 1.

²⁵³⁶ *Yeni Adana*, "C.H.P. Kozan Mitingi Çok Heyecanlı Geçti", (12 Nisan 1954), 5.

²⁵³⁷ *Yeni Adana*, "Osmaniye C.H.P. Toplantısı Yapıldı", (14 Nisan 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Osmaniye C.H.P. Toplantısı", (14 Nisan 1954), 5.

karşılanaacağı duyurulmuştur.²⁵³⁸ 18 Nisan 1954'te Adana'ya gelen İsmet İnönü'yü binlerce kişi ile birlikte Satır da karşılamıştır.²⁵³⁹

Bu karşılaşmanın ardından Yeni Adana gazetesinin 19 Nisan 1954 tarihli haberinde Karşıyaka ve Hürriyet mitinglerine katılan Kemal Satır, sözlerine İnönü'nün Çukurovalıların kendisine gösterdiği ilgiden dolayı teşekkür ettiğini bildirerek başlamıştır. Satır'a göre tekrar aralarında kardeşliği sağlayan millet güçlenecektir. Bundan sonra iktisadi konulara değinen Kemal Satır'ın konuşması vatandaşların şikâyetleriyle kesilmesi üzerine yaraya tuz bastığını belirterek partizan idarenin kötülüklerini anlatmaya çalışmıştır. Yine halkın bu konu hakkındaki şikâyetleri başlayarak konuşmasına müsaade edilmemiştir.²⁵⁴⁰ Satır'ın konuşması esnasında yaşadığı bu olay ilginç olmakla birlikte kendisinin topluluğu idare edemediğini de ortaya koymuştur. 20 Nisan 1954'te Kadirli'de yapılan CHP toplantısına katılan Kemal Satır, bütün ürünlerin 1950 fiyatlarıyla 1954 fiyatlarını karşılaştırarak yaptığı konuşmada pahalılığı sayısal veriler eşliğinde gözler önüne sererek iktidarın halkı kandıramayacağını söylemiştir.²⁵⁴¹ Satır'ın bu konuşması incelendiğinde iktisadi konulara yüzeysel bir biçimde değindiği anlaşılmıştır. Yeni Adana gazetesinin 22 Nisan 1954 tarihli haberine göre Hürriyet ve Karşıyaka mitingleri tekrarlanmış olup Hürriyet Mitingi'nde konuşan Kemal Satır, iktisadi durum ve partizan idareden bahsetmiştir.²⁵⁴² Aynı gün CHP'nin Adana'nın İnönü Meydanı'nda yaptığı mitinge²⁵⁴³ katılan Satır, konuşmasına partili-partisiz bütün vatandaşları selamlayarak başlamıştır. Kemal Satır, milli birlik ve beraberliğin Türk yurdunun kalkınmasına ve Türk çocuklarının iyi yetişmesine olanak tanıyacağını söyledikten sonra pahalılık konusuna değinerek CHP'nin iktidara gelmesi halinde neler yapacaklarını

²⁵³⁸ *Yeni Adana*, "İnönü Yarın Adana'da", (17 Nisan 1954), 1.; *Yeni Adana*, "İnönü Yarın Adana'da", (17 Nisan 1954), 5.

²⁵³⁹ *Yeni Adana*, "Kadın, Erkek Genç, İhtiyar 100.000 i Aşkın İnsanın İçerisinde Yollara Döküldüğü: Çukurova Tarihî Bir Gün Yaşadı", (19 Nisan 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: İnönü'yü Bağrımıza Bastık", (19 Nisan 1954), 3.

²⁵⁴⁰ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: C.H.P. nin Karşıyaka ve Hürriyet Mitingleri", (19 Nisan 1954), 5.

²⁵⁴¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. nin Kadirli Toplantısı: Kasım Gülek İle Kemal Satır, Birer Konuşma Yaptı", (21 Nisan 1954), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. nin Kadirli Toplantısı", (21 Nisan 1954), 5.

²⁵⁴² *Yeni Adana*, "C.H.P. nin Karşıyaka ve Hürriyet Mitingleri", (22 Nisan 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: C.H.P. nin Karşıyaka ve Hürriyet Mitingleri", (22 Nisan 1954), 5.

²⁵⁴³ *Yeni Adana*, "C.H.P. nin İnönü Meydanındaki Mitingine Binlerce Kişi İştirak Etti", (23 Nisan 1954), 1.

anlatmıştır.²⁵⁴⁴ Satır'ın bu konuşması incelendiğinde iktisadi durum karşısında CHP'nin çözümlerini anlattığı görülmüşse de Yeni Adana gazetesinin konuşmayı tam olarak vermemesinden dolayı bahsettiği çözüm ayrıntılarına ulaşamamıştır. 25 Nisan 1954 tarihinde CHP Ceyhan mitinginde de konuşan Satır,²⁵⁴⁵ partili-partisiz bütün vatandaşları selamlayarak başladığı konuşmasında iktidarın dürüst bir muhalefete tahammül edemediğini iddia ederek malını mülkünü elinden aldığı CHP'yi bir korku aracı olarak kullanmaya çalışmışsa da bunda başarılı olamayacağını belirtmiştir. Konuşmasına petrol ve yabancı sermaye konularını ele alarak devam eden Kemal Satır, CHP'nin hiçbir şekilde yabancı sermayeye karşı olmadığını sadece Batı'da yabancı sermaye nasıl kabul ediliyorsa Türkiye'de de öyle olması gerektiğini savunduğunu ifade etmiştir.²⁵⁴⁶ Satır'ın konuşmasına bakıldığında bu sefer ekonominin çok geniş bir perspektiften ele alındığı anlaşılmıştır. 26 Nisan 1954'te CHP'nin Tabakhane toplantısında Kemal Satır, sesinin kısıklığını mazeret göstererek konuşamayacağını bildirmiştir.²⁵⁴⁷

Seçim faaliyetleri esnasında Kemal Satır çeşitli itirazlarda bulunmuştur. Bunlardan ilki Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın seçim gezileridir.²⁵⁴⁸ 19 Nisan 1954 tarihinde geziye başlayan Celal Bayar²⁵⁴⁹ 20 Nisan 1954'te Bursa'da,²⁵⁵⁰ 21 Nisan 1954 tarihinde İzmit'te,²⁵⁵¹ 22 Nisan 1954'te Bolu da²⁵⁵² konuşmasının ardından 24 Nisan 1954 tarihinde Diyarbakır'da²⁵⁵³ ve 27 Nisan 1954'te Eskişehir'de DP'yi öven konuşmalar yapmıştır.²⁵⁵⁴ Bayar'ın Eskişehir'de

²⁵⁴⁴ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: C.H.P. nin İnönü Meydanındaki Mitingine Binlerce Kişi İştirak Etti", (23 Nisan 1954), 3.

²⁵⁴⁵ *Yeni Adana*, "Dün Yapılan C.H.P. Ceyhan Mitingi Çok Heyecanlı Geçti", (26 Nisan 1954), 1.

²⁵⁴⁶ *Yeni Adana*, "Dün Yapılan C.H.P. Ceyhan Mitingi", (26 Nisan 1954), 2.

²⁵⁴⁷ *Yeni Adana*, "C.H.P. nin Tabakhane Toplantısına Binlerce Vatandaşımız İştirak Etti", (27 Nisan 1954), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: C.H.P. nin Tabakhane Toplantısına Binlerce Vatandaşımız İştirak Etti", (27 Nisan 1954), 3.

²⁵⁴⁸ *Vatan*, "Cumhurbaşkanının Marmara'da Uğrayacağı Yerler", (17 Nisan 1954), 1.; *Vatan*, "Cumhurbaşkanının Marmara'da Uğrayacağı Yerler", (17 Nisan 1954), 7.; *Vatan*, "Cumhurbaşkanı Seyahate Çıkıyor", (16 Nisan 1954), 1.

²⁵⁴⁹ *Vatan*, "Cumhurbaşkanı Yarın Seyahate Çıkıyor", (18 Nisan 1954), 1.; *Vatan*, "Cumhurbaşkanı Yarın Seyahate Çıkıyor", (18 Nisan 1954), 7.

²⁵⁵⁰ Burhan Arpad, "Cumhurbaşkanı Bursa'da Dış Politikamızı Anlattı", *Vatan*, (21 Nisan 1954), 1,6.

²⁵⁵¹ Burhan Arpad, "Bayar, Milletle İdeal Birliği Halindeyiz, Dedi", *Vatan*, (22 Nisan 1954), 1,6.

²⁵⁵² *Vatan*, "Cumhurbaşkanı, Memleketin Gidişi İyi Yoldadır, Dedi", (23 Nisan 1954), 1.; *Vatan*, "Cumhurbaşkanı, Memleketin Gidişi İyi Yoldadır, Dedi", (23 Nisan 1954), 7.

²⁵⁵³ *Vatan*, "Bayar, Memleketimizdeki Millî Birlik Devam Edecektir, Dedi", (25 Nisan 1954), 1.; *Vatan*, "Bayar, "Karma Listedden Sakınmak Lâzımdır" Dedi", (26 Nisan 1954), 6

²⁵⁵⁴ *Vatan*, "Bayar, "Karma Listedden Sakınmak Lâzımdır" Dedi", (28 Nisan 1954), 1.; *Vatan*, "Bayar, "Karma Listedden Sakınmak Lâzımdır" Dedi", (28 Nisan 1954), 9.

konuştugu gün Kemal Satır, Adana Savcılığına başvurmuştur.²⁵⁵⁵ Yaptığı başvuruda Satır, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Seçim Kanunu'nun 41. maddesini ihlal ederek seçim propagandası yaptığını bildirerek Celal Bayar hakkında ilgili kanunun 41, 132 ve 160. maddelerinin uygulanmasını istemiştir.²⁵⁵⁶ Bu konu hakkında Yeni Adana gazetesinin 30 Nisan 1954 tarihli haberine göre Bayar hakkındaki suç duyurusunun incelenmesi devam etmişse de²⁵⁵⁷ Cumhurbaşkanı Celal Bayar hakkında herhangi bir işlem yapılmadığı anlaşılmıştır. İkinci olarak Kemal Satır, 29 Nisan 1954 tarihinde seçim propagandasının bitmesinden sonra yayın yasağının ihlali gerekçe göstermiştir.²⁵⁵⁸ Aynı gün Adana'da çıkan *Demokrat gazetesinde* yayınlanan iki yazının seçim yasağını ihlal ettiği gerekçesiyle Kemal Satır, Adana Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunmuşsa da²⁵⁵⁹ bir sonuç elde edilememiştir.

Her türlü itiraza rağmen seçimin kararlaştırılan tarihte yapılacağı duyurulmuştur.²⁵⁶⁰ 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçim sonucunda DP'nin 508 milletvekili ile ezici bir çoğunlukla seçimi kazandığı anlaşılmıştır.²⁵⁶¹ Böylelikle CHP var olan mevcudunun da yarısını kaybetmiştir. Bir önceki seçimde 69 olan milletvekili sayısının 31'e düştüğü görülmüştür.²⁵⁶² 4 Mayıs 1954 tarihli gazetelerde yayınlanan sonuçlara göre DP'nin 504 milletvekili çıkarmasının yanında Kemal Satır'ın seçimi kaybettiği kesinleşmiştir.²⁵⁶³ Yeni Adana gazetesinin 6 Mayıs 1954 tarihli haberinde Satır'ın aldığı oy sayısının 100.750 olduğu açıklanmıştır.²⁵⁶⁴ Ancak 5 Mayıs 1954 tarihinde CHP Adana İl Başkanlığı Kadırlı, Karaisalı ve Osmaniye'de tespit edilen seçim usulsüzlüklerini

²⁵⁵⁵ *Yeni Adana*, "Celâl Bayar Hakkında Müracaat", (28 Nisan 1954), 1.; *Vatan*, "K. Satır, C. Bayar Aleyhine Dâva Açtı", (28 Nisan 1954), 1.

²⁵⁵⁶ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Celâl Bayar Hakkında Müracaat", (28 Nisan 1954), 3.; *Vatan*, "K. Satır, C. Bayar Aleyhine Dâva Açtı", (28 Nisan 1954), 9.

²⁵⁵⁷ *Yeni Adana*, "Savcılık C.H.P. Dilekçesini Tetkik Ediyor", (30 Nisan 1954), 1.

²⁵⁵⁸ *Vatan*, "Yurtta Propoganda Faaliyeti Sona Erdi", (29 Nisan 1954), 1.

²⁵⁵⁹ *Yeni Adana*, "Kanuni Memnuniyete Rağmen: İki Gazete, Dün Seçim İçin Proğopganda Yaptı", (30 Nisan 1954), 1.

²⁵⁶⁰ *Vatan*, "Yurtta Umumî Seçim Yarın Yapılıyor", (1 Mayıs 1954), 1.

²⁵⁶¹ *Vatan*, "1954 Genel Seçimi Bugün Yapılıyor: Oylar, Saat 8'den 17'ye Kadar Kullanılacak", (2 Mayıs 1954), 1.; *Vatan*, "D.P. 508 Milletvekili Çıkartıyor", (3 Mayıs 1954), 1.

²⁵⁶² Kili, *1960-1975 Döneminde*, 122.

²⁵⁶³ *Vatan*, "Meclis 14 Mayısta Toplanacak: Son Duruma Göre D.P. 504 C.H.P 31, C.M.P. 5 ve 1 Liste Dışı Bağimsız Kazandı", (4 Mayıs 1954), 1.; *Vatan*, "Partilerin Kazanmış Oldukları İller", (4 Mayıs 1954), 5. ; *Yeni Adana*, "Pazar Günü Bütün Memlekette Yapılan ve Sükûn İçerisinde Cereyan Eden: Mebus Seçimleri'ni D.P. Kazandı: Seyhan İlinde Son Durum", (4 Mayıs 1954), 1.

²⁵⁶⁴ *Yeni Adana*, "C.H.P. ve D.P. Adaylarının Aldıkları Oylar", (6 Mayıs 1954), 1.

YSK'ya bildirmiştir.²⁵⁶⁵ Bunun üzerine 6 Mayıs 1954 tarihli Yeni Adana gazetesinde Kemal Satır'ın bu konu hakkında bir basın toplantısı yapacağı duyurulmuştur.²⁵⁶⁶ Fakat 7 Mayıs 1954 tarihli Yeni Adana gazetesinde Satır'ın yazılı cevabı yayınlanmış olup seçim boyunca DP'nin CHP'yi komünizm ve Amerikan askerlerine Türk kızlarını peşkeş çektiği iftirasını attığını iddia etmiştir.²⁵⁶⁷ Kemal Satır, öncelikle DP'nin Karaisalı'da, Kadirli'de ve Osmaniye'de yapmış oldukları seçim yolsuzluklarının hesabını vermesini istemiştir.²⁵⁶⁸ Ancak 11 Mayıs 1954 tarihinde toplanan YSK CHP'nin Adana itirazını reddederek²⁵⁶⁹ iktidar partisini hesap vermekten kurtarmıştır.

Kemal Satır'ın 1950 seçimlerini kaybetmesinden sonra da siyasi yaşamı devam etmiştir. 1950-1957 yılları arasında CHP içinde çeşitli görevlerde bulunduğu gibi DP ile ilişkiler ve seçim çalışmaları konusunda da çalışmalar yapmıştır. CHP kurultaylarında Satır'ın faaliyetleri incelendiğinde, Adana CHP İl Teşkilatı istemese de Adana'yı temsil ettiği görülmüştür. Bu durumda Kemal Satır teşkilatın isteklerini önemsememiştir. Ayrıca Satır, kurultaylarda konuşulan tüzük değişiklikleri hakkında da herhangi bir açıklamada bulunmaması değişiklikleri önemsemediğini göstermiştir. Adana CHP İl Teşkilatı her ne kadar Kemal Satır'ı beğenmese de bir dönem il başkanı olarak tanımak zorunda kalmıştır. Bu görevinde Satır'ın tutum ve konuşmaları ele alındığında, CHP'yi öven konuşmalar dışında çok az yerel sorunlara değindiği ve önemli isimlerin patiden istifasını engelleyemediği tespit edilmiştir. Özellikle Adana'da *CHP'nin sesi* olarak adlandırabileceğimiz Yeni Adana gazetesinin de Kemal Satır'ın arkasında durmadığı görülmüştür. Bu dönemdeki CHP-DP ilişkileri Satır gözünden incelendiğinde her alanda karşıt görüş içinde oldukları tespit edilmiştir. Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek'in demiryolu, denizyolu, havayolu ve PTT konusunda CHP hükümetlerini eleştirmesine bir yazı dizisiyle cevap veren Kemal Satır, kurumların tarihsel gelişimine geniş yer vermesine rağmen özellikle kendi dönemindeki sayısal verilerin üzerinde yeteri kadar durmadığı görülmüştür. Dolayısıyla Satır'ın, Seyfi Kurtbek'in iddialarını doğru bir biçimde

²⁵⁶⁵ "C.H.P. Seyhan'daki Seçime İtiraz Etti", Vatan, 6 Mayıs 1954, s.1.

²⁵⁶⁶ Yeni Adana, "Kemal Satır, Başgeğmez'e Cevap Veriyor", (6 Mayıs 1954), 1.

²⁵⁶⁷ Yeni Adana, "C.H.P. İl Başkanı, D.P. İl Başkanına Cevap Veriyor", (7 Mayıs 1954), 1.

²⁵⁶⁸ Yeni Adana, "Yurtta ve Dünyada: C.H.P. İl Başkanının D.P. İl Başkanına Cevabı", (7 Mayıs 1954), 3.

²⁵⁶⁹ Vatan, "C.H.P. nin Seyhan Seçimine İtirazı Reddedildi", (12 Mayıs 1954), 1.; Vatan, "C.H.P. nin Seyhan Seçimine İtirazı", (12 Mayıs 1954), 9.

değerlendiremediği tespit edilmiştir. İktidara gelen DP, CHP'yi güçsüzleştirmeye karar vermesinin ardından önce Halkevlerini kapatmış sonra da CHP'nin mallarını kanunsuz bir biçimde elinden almıştır. Yaşanan bu süreç Kemal Satır açısından incelendiğinde hiçbir savunma yapamadığı anlaşılmıştır. Oysaki Satır'ın bir dönem Adana Halkevi başkanı olduğu göz önüne alındığında, Halkevlerinin faydalarını yakından bilmesi sebebiyle bu kurumları savunması gerekmektedir. CHP'yi güçsüzleştirdiğini düşünen DP, bu sefer de CMP'yi hedef haline getirmiştir. Osman Bölükbaşı'nı meclise gönderen Kırşehir, cezalandırılarak ilçe haline getirilmiştir. Bu konuyu Başbakan Adnan Menderes ile görüşen Kemal Satır sadece CHP'ye yapılan haksızlıklarla ilgilenmediğini göstermiştir. 1953-1954 yılları arasında Nihat Erim'in girişimleriyle iktidar-muhalefet ilişkilerinin yumuşaması için adımlar atılmıştır. Böyle bir konu hakkında Satır'ın sessiz kalması doğru bir tutum olmamıştır. 1955 yılından sonra DP, muhalefet ve basını zor kullanarak susturmaya başlamıştır. Bu dönemde yurt gezisine çıkan Kemal Satır, çeşitli polis ve devlet kurumu takibine maruz kaldığından konuşmalarında bu durumu çok iyi kullanmıştır. DP'nin bu tutumu CHP-CMP ve HP'nin *güçbirliği* yapmasına neden olmuştur. Güçbirliği konusunda çok çalışan Satır başarılı olamamıştır. Ayrıca Kemal Satır bu dönemde yapılan seçimlerde de aktif rol almıştır. 1950 yılında yapılan belediye seçimlerinde bir radyo konuşması yapan Satır, halkın hata yaptığını belirterek seçim sonuçlarını iyi değerlendiremediğini göstermiştir. Ardından 1951 ara seçimlerinde Zonguldak'tan aday olan Kemal Satır, şehrin hiçbir sorunuyla ilgilenmeden sadece DP'ye yüklenerek seçimi kazanmayı düşünmüşse de başarılı olamamıştır. 1954 Genel seçimlerinde Adana'dan aday olan Satır'ın yaptığı seçim konuşmaları incelendiğinde, halkın 1950'den beri yanlış kararlar verdiği düşüncesinden ayrılamadığı tespit edilmiştir. Bu seçim döneminde hem Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın DP'yi öven konuşmalarına hem de seçim yolsuzluklarına itiraz eden Kemal Satır'ın itirazlarının reddedilmesi de iktidar partisinin gücünü ortaya koyması açısından önemlidir.

3. CHP VE DİĞER PARTİLERDEKİ GÖREVLERİ

3.1. Genel Sekreter Yardımcılığı (17 Ocak 1959-28 Eylül 1959)

CHP'nin 14. Kurultayı 12 Ocak 1959 tarihinde toplanmıştır. Bu kurultayda oluşturulan listelere bakıldığında Kemal Satır'ın Kasım Gülek karşıtı listede yer aldığı anlaşılmıştır.²⁵⁷⁰ Ancak 16 Ocak 1959'da yapılan parti meclisi seçimlerinde Satır, 732 oy alarak parti meclisine girmiştir.²⁵⁷¹ 17 Ocak 1959 tarihli parti meclisi toplantısında CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek tarafından genel sekreter yardımcısı olarak seçilmiştir.²⁵⁷² Yapılan seçimi değerlendiren 23 Ocak 1959 tarihli KİM dergisine göre bu seçim parti içinde memnuniyet yaratmıştır.²⁵⁷³ Aynı derginin 6 Şubat 1959 tarihli haberinde ise Kemal Satır'ın basın ve propaganda işlerinden sorumlu olacağı duyurulmuştur.²⁵⁷⁴

Kemal Satır, genel sekreter yardımcısı olduktan sonra parti içi ilk faaliyeti 28 Ocak 1959 tarihinde Nüvit Yetkin ile birlikte bir basın toplantısı yapmak olmuştur.²⁵⁷⁵ Bu toplantıda Genel Başkanlık Bildirisini okuyan Satır, 11 komisyon kurulacağını bildirmiştir. Kurulacak komisyonlar ise; Antidemokratik Kanunlar Komisyonu, Basın Kanunu Komisyonu, Toplantı ve Cemiyetler Hukuku Komisyonu, Seçim Mevzuatı Komisyonu, Adli İstiklal ve Hâkim Teminatı Komisyonu, Üniversite Komisyonu, İçtüzük Komisyonu, Sendika ve İş Kanunu Komisyonu, Anayasa Komisyonu, Suiistimalleri Önleyici Tedbirler Komisyonu, İktisadi ve Mali Tedbirler Komisyonu olacaktır. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, açıklamalarından sonra gazetecilerin sorularını cevaplamıştır. Gazeteciler diğer komisyonlardan ziyade Basın Komisyonunu merak ederek çalışma şekli hakkında bilgi almışlardır. Kemal Satır'a göre bu komisyonda gazetecilerin de fikri alınarak yeni bir Basın Kanunu hazırlanacaktır. Gazetecilerin bir başka sorusu da memur maaşlarına yapılan zam

²⁵⁷⁰ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 313, 315.

²⁵⁷¹ *Ulus*, "C.H.P. Meclisi Seçimleri Sonuçlandı: Meclise 40 Üye Seçildi", (17 Ocak 1959), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Meclisi Seçimleri Sonuçlandı: Meclise 40 Üye Seçildi", (17 Ocak 1959), 3.

²⁵⁷² *Ulus*, "CHP. G. Sekreter Yardımcıları ve Haysiyet Kurulu Dün Belli Oldu", (18 Ocak 1959), 1.; *Cumhuriyet*, "Kasım Gülek Yardımcılarını Dün Seçti", (18 Ocak 1959), 3.; *Milliyet*, "Kasım Gülek'in Yardımcıları Öztrak ve Satır", (18 Ocak 1959), 1.

²⁵⁷³ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Yeni Devir, Yeni Metodlar", 35 (23 Ocak 1959), 5.

²⁵⁷⁴ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :İleri, Hep İleri", 37 (6 Şubat 1959), 12-13.

²⁵⁷⁵ *Ulus*, "CHP. Yeni Çalışma Programını Açıkladı: CHP. Meclis Grubu, Komisyon Kararlarını Büyük Millet Meclisine İntikal Ettirecek: K. Satır ve N. Yetkin'in Ortak Basın Toplantısı", (29 Ocak 1959), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Ekip Halinde Çalışacak", (29 Ocak 1959), 1.

sonrasında milletvekili maaşlarına da %100 zam yapılması halinde Kemal Satır'ın nasıl davranacağı olmuştur. Satır'ın bu soruya cevabı bütün sıkıntılara vatandaşla birlikte katlanacakları şeklindedir.²⁵⁷⁶ Hazırlanan komisyonlar incelendiğinde CHP'nin güçlü bir muhalefet için hazırlıklara başladığı anlaşılmış olup Kemal Satır'ın da basın toplantısını iyi yönettiği görülmüştür. Bu toplantıyı değerlendiren 31 Ocak 1959 tarihli AKİS dergisi parti içinde merkez-grup ayrılığının ortadan kalktığını belirtmiştir.²⁵⁷⁷ Yeni Adana gazetesinin 10 Haziran 1959 tarihli haberinde CHP Meclis Grubu'nun CHP Adana İl Başkanlığına çektiği telgrafta Adana'da bulunan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın Ankara'ya dönmesi istenmiştir.²⁵⁷⁸ Bu çağrının amacının da 12 Haziran 1959 tarihinde toplanacak olan meclis olduğu anlaşılmaya rağmen²⁵⁷⁹ Kemal Satır'ın meclisteki faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kemal Satır, genel sekreter yardımcısı olmasına rağmen parti meclisi toplantılarına çok az katıldığı gözlenmiştir. Bu dönemde katıldığı ilk parti meclisi toplantısında bütçe görüşmelerinde kimin hangi bütçeyi savunacağı henüz belli olmadığından Satır, herhangi bir açıklama yapamamıştır.²⁵⁸⁰ KİM dergisinin 10 Nisan 1959 tarihli haberinde Kemal Satır'ın parti meclisine katıldığı duyurulmasına rağmen²⁵⁸¹ faaliyetleri hakkında bir bilgi verilmemiştir. Kemal Satır'ın genel sekreter yardımcısı olarak katıldığı ilk kongre Milliyet gazetesinin 13 Temmuz 1959 tarihli haberinde yer alan Büyükada Güçbirliği Ocak Kongresi'dir. Burada bir konuşma yapan Satır, ülkedeki istikrarsızlık yüzünden herkesin huzursuz olduğunu söylemiştir.²⁵⁸² Kemal Satır'ın bu konuşması incelendiğinde istikrarsızlıktan ne kastettiği anlaşılamamıştır. 25 Temmuz 1959 tarihinde Sakarya'ya gelen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 26 Ocak 1959'da yapılan Sakarya CHP Bucak Kongresi'nde yaptığı konuşmada CHP'nin 14 yıldır demokrasiyi yerleştirmek için çalıştığını

²⁵⁷⁶ *Ulus*, "CHP. Yeni Çalışma Programını Açıkladı", (29 Ocak 1959), 3.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Ekip Halinde Çalışacak", (29 Ocak 1959), 3.

²⁵⁷⁷ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :İyi Bir Başlangıç", (31 Ocak 1959), 4.

²⁵⁷⁸ *Yeni Adana*, "C.H.P. : Milletvekilleri Acele Ankara'ya Çağırıldı", (10 Haziran 1959), 1.

²⁵⁷⁹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Milletvekilleri Ankara'ya Çağırıldı", (10 Haziran 1959), 4.

²⁵⁸⁰ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Aranan Adam", 42 (13 Mart 1959), 8.

²⁵⁸¹ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Meseleler, Meseleler", 46 (10 Nisan 1959), 6.

²⁵⁸² *Milliyet*, "Huzur Meselesi", (13 Temmuz 1959), 5.

söyledikten sonra²⁵⁸³ demokrasinin yerleşmesi için çalışan gazetecileri selamlamıştır.²⁵⁸⁴ Kemal Satır'ın bu konuşmasına bakıldığında eski söylemlerine yeni kılıf bulmaya başladığı görülmüştür. Ulus gazetesinin 1 Eylül 1959 tarihli haberinde 13 Eylül 1959 tarihinde yapılacak olan İskenderun CHP İlçe Kongresi'ne Satır'ın katılacağı duyurulmasına rağmen²⁵⁸⁵ bu kongrenin ayrıntılarına ulaşamamıştır.

DP'nin 1950 seçimlerinde iktidara gelmesinden sonra artarak devam eden CHP-DP gerginliği 1959 yılında en üst seviyeye ulaşmaya başlamıştır. Yeni Adana gazetesinin 25 Şubat 1959 tarihli haberinde CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın bir telgrafı yayınlanmış olup ismi ve tarihi belirtilmeyen bir dergide çıkan yazıda CHP'yi küçük düşürücü ifadeler kullanılmasını üzüntüyle karşıladığını belirtmiştir.²⁵⁸⁶ Kemal Satır'ın bu yumuşak uyarısına rağmen Konya Milletvekili Himmet Ölçmen katıldığı bir DP Kongresi'nde CHP'ye akıl almaz hakaretlerde bulunmuştur. Satır'ın Ulus ve Yeni Adana gazetelerinin 10 Mart 1959 tarihli nüshasında yayınlanan demecinde bu konu ele alınmıştır. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, DP'nin kongrelerindeki tasarruflarına karışmanın doğru olmayacağını belirttikten sonra bu konuşmanın CHP ve liderlerine hakaret içeriğinde olması nedeniyle işlerin değişeceğini ifade ederek kongre zabıtlarının mahkemeye verileceğini iddia etmiştir.²⁵⁸⁷ Kemal Satır'ın bu açıklamalarından sonra Adana'da yaşayan Avukat İbrahim Günay faaliyete geçmişse de²⁵⁸⁸ bu girişimin nasıl sonuçlandığı hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır. 4 Mayıs 1959 tarihinde TBMM'de CHP'siz bir toplantı yapılmasının ardından bir açıklama yapan Kemal Satır, partinin grup

²⁵⁸³ Ayhan Yetkiner, "Sakarya'da C.H.P. Merkez Bucağının, İstanbul'da Da 18 Ocağın Genel Kurul Toplantısı Yapıldı: Seçim Korkusu Düşme Korkusunun İşaretidir", *Ulus*, (27 Temmuz 1959), 1,5.

²⁵⁸⁴ *Ulus*, "C.H.P. Milletvekilleri Yurttaşlar Arasında", (26 Temmuz 1959), 1.; Ayhan Yetkiner, "Sakarya'da C.H.P. Merkez Bucağının, İstanbul'da Da 18 Ocağın Genel Kurul Toplantısı Yapıldı: Seçim Korkusu Düşme Korkusunun İşaretidir", *Ulus*, (27 Temmuz 1959), 1,5.; *Milliyet*, "Sakarya C.H.P. Kongresi'nde İktidara Hücumlar", (27 Temmuz 1959), 5.

²⁵⁸⁵ *Ulus*, "İskenderun Kongresi 13 Eylül'de Yapılacak", (1 Eylül 1959), 3.

²⁵⁸⁶ *Yeni Adana*, "Dr. Kemal Satır'ın Bir Telgrafı", (25 Şubat 1959), 1.

²⁵⁸⁷ *Ulus*, "C.H.P. Genel Sekreter Yardımcısı Satır'ın Ölçmen'e Cevabı: "İsnat ve İftiraların Cezasını Bizzat Millet Verecektir", (10 Mart 1959), 1. ; *Yeni Adana*, "Konya Mebusu Himmet Ölçmenin D.P. İl Kongresi'ndeki Konuşması C.H.P. De İnfial Yarattı: Doktor Kemal Satır, Ölçmen'e Cevap Verdi", (10 Mart 1959), 1.; *Ulus*, "Satır'ın Ölçmen'e Cevabı", (10 Mart 1959), 4.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır, Ölçmen'e Cevap Verdi", (10 Mart 1959), 6.

²⁵⁸⁸ *Ulus*, "C.H.P. Liderleri İçin Ağır Sözler Söyleyen: Ölçmen Aleyhinde Dâva Açma Kararı", (11 Mart 1959), 1.

toplantısı olmasına rağmen iktidarın buna inanmadığını söylemiştir.²⁵⁸⁹ Yaşanan olay ele alındığında bu çekişmenin TBMM’de de görülmeye başladığı anlaşılmışının ardından CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı iki parti arasında arabulucu olmaya karar vererek 26 Mayıs 1959’da Satır’ın da hazır bulunduğu bir toplantıda CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile görüşmüşse de²⁵⁹⁰ yapılan incelemeler sonucunda buluşmanın bir sonuca bağlanmadığı görülmüştür.

1959’un ortalarına gelindiğinde CHP’nin DP’ye olan hücumlarında iktidar olma söyleminin arttığı görülmüştür. 7 Haziran 1959 tarihinde Asri Sinema Salonu’nda yapılan CHP Tepebağ Ocak Kongresi’nde konuşan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır,²⁵⁹¹ 14 Mayıs 1950’de kaybetmediklerini aksine şerefli bir iş yaptıklarını söyleyerek şu an CHP’nin manen iktidarda olmuşsa da maddi iktidar için biraz daha sabretmeleri gerektiğini belirtmiştir. Kemal Satır’a göre CHP iktidara geldiğinde hesap soracak olmasına rağmen bunu vatandaşlar arasında kin ve nefret tohumları ekmeden gerçekleştirecektir.²⁵⁹² Satır, Adana’da yaptığı konuşmada ise devr-i sabık yaratacaklarını söyleyerek suçluların mahkeme huzuruna çıkarılacağını iddia etmesi²⁵⁹³ kendisinin de vatandaşlar arasına nifak tohumları ektiğinin göstergesidir. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, sabır söylemini Yeni Adana gazetesinin 24 Haziran 1959 tarihli haberinde de yinelemiştir.²⁵⁹⁴ Kemal Satır’ın bu konuşmaları incelendiğinde erken seçim isteminin arttığı anlaşılmıştır. KİM dergisinin 26 Haziran 1959 tarihli haberinde Balıkesir Ege Sineması’nda yaptığı konuşmada Kemal Satır, oyla gelenin oyla gideceğini ifade ederek iktidara düşeceğini hatırlatmıştır.²⁵⁹⁵ Bu arada KİM dergisinin 3 Temmuz 1959 tarihli haberinde Ege gezisinde CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır’ın Samet Ağaoğlu’nu zor durumda bıraktığı iddia edilmişse de²⁵⁹⁶ konuların tam olarak belirtilmemesi yorum

²⁵⁸⁹ *Milliyet*, “C.H.P. Mebusları Meclisin Dünkü İçtimaina Girmedir”, (5 Mayıs 1959), 3.

²⁵⁹⁰ *Milliyet*, “İnönü İle Bölükbaşı İki Saat Görüştü”, (27 Mayıs 1959), 1.

²⁵⁹¹ *Yeni Adana*, “C.H.P. İktidara Gelirse Hesap Soracak!: Dr. Satır, Tepebağ Ocak Kongresi’nde Sert Bir Konuşma Yaptı: Şiddet Tedbirlerinin, Tehditlerin C.H.P. ni Korkutamıyacağına İşaret Eden Satır, Dedi Ki: “Onlar, Haksız Olarak Yaptıkları Tasarrufların Hesabını Vereceklerdir”, (8 Haziran 1959), 1.

²⁵⁹² *Yeni Adana*, “C.H.P. İktidara Gelirse Hesap Soracak! ”, (8 Haziran 1959), 4.

²⁵⁹³ *Milliyet*, “Satır’ın Konuşması”, (8 Haziran 1959), 5.

²⁵⁹⁴ *Yeni Adana*, “K. Satır Dedi Ki: “Seçimleri Sabır ve Sükûnetle Beklemekteyiz”, (24 Haziran 1959), 1.; *Yeni Adana*, “K. Satır Dedi Ki”, (24 Haziran 1959), 4.

²⁵⁹⁵ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. :Bayramın Sonu”, 57 (26 Haziran 1959), 9.

²⁵⁹⁶ *KİM*, “İç Olaylar: Demokrasi: Beklenmeyen Haber”, 58 (3 Temmuz 1959), 6.

yapmayı güçleştirmiştir. 9 Ağustos 1959 tarihinde Asri Sineması'nda yapılan CHP Adana İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır, CHP'nin daha da güçlendiğini belirttiikten sonra DP'nin kolay bir idare sistemi olan partizan ve totaliter idare şeklini benimseyerek vatandaşları baskı altına almaya çalıştığını söylemiştir.²⁵⁹⁷ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın açıklamalarına bakıldığında her alanda hissedilen baskıdan yakındığı görülmüştür. Ayrıca Yeni Adana gazetesinin 17 Ağustos 1959 tarihli haberinde Adana'nın Bahçe ilçesine bağlı Yarbaşı köyünde CHP Karaören Bucak Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, parti olarak DP ile bir kavgaları olmadığı gibi seçmenlere de herhangi bir kırgınlık beslemediklerini iddia etmiştir.²⁵⁹⁸ Satır'a göre asıl amaçlarının tarihe gömülmüş olan derebeylik sisteminin bir daha ortaya çıkmamasıdır.²⁵⁹⁹ Satır'ın bu konuşması incelendiğinde söylemlerini yumuşatma yoluna gittiği anlaşılmıştır.

Kemal Satır'ın genel sekreter yardımcısı olma süreci incelendiğinde, İsmet İnönü'nün kasım Gülek'i kontrol altına almaya çalıştığı anlaşılmıştır. Çünkü bu zamana kadar Satır ile Gülek arasında iyi ilişkilerin kurulduğuna dair herhangi bir durum yaşanmamıştır. Zaten Kemal Satır'ın parti içi faaliyetlere katılması da bunun göstergelerinden biridir. Ancak DP ile ilişkiler konusuna gelindiğinde, Satır daha aktif olmaya çalışmıştır. DP'nin CHP'ye yönelttiği her sözlü saldırıda Kemal Satır bir cevap vermeye çalışmıştır. Fakat Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, iddiaları tamamen çürütecek nitelikte olmadığı gözlenmiştir.

1959'un başlarında CHP yeni atılımlar yapmaya karar verdiğinden AKİS dergisinin 7 Şubat 1959 tarihli haberinde CHP genel merkezi için yeni ve geniş bir binaya geçiş arayışına girilerek irtibat için CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın numarası verilmiştir.²⁶⁰⁰ Bu gelişmenin ardından 10 Nisan 1959 tarihinde toplanan CHP Merkez İdare Kurulu²⁶⁰¹ bir yurt gezisi kararı almıştır. Buna göre Kemal Satır'ın İstanbul, Edirne, Kırklareli ve Edirne'ye gitmesi

²⁵⁹⁷ *Yeni Adana*, "C.H.P. Dün Sabah İlk İlçe Kongresini Yaptı", (10 Ağustos 1959), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Dün Sabah İlk İlçe Kongresini Yaptı", (10 Ağustos 1959), 4.

²⁵⁹⁸ *Yeni Adana*, "Kemal Satır Dedi Ki: "Biz D.P. lilerle Husumet Halinde Değiliz", (17 Ağustos 1959), 1.

²⁵⁹⁹ *Yeni Adana*, "Kemal Satır Dedi Ki", (17 Ağustos 1959), 4.

²⁶⁰⁰ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Kabına Sığmayanlar", (7 Şubat 1959), 8.

²⁶⁰¹ *Ulus*, "C.H.P. Ekipleri Yurt Gezisine Çıkıyor: Merkez İdare Kurulu İle Ankara Milletvekilleri Müşterek Toplantısı", (11 Nisan 1959), 1.

kararlaştırılmıştır.²⁶⁰² Böylelikle CHP uzun süren kış uykusundan uyanmıştır.²⁶⁰³ Alınan karar üzerine Satır, 14 Nisan 1959'da İstanbul'a hareket etmiştir.²⁶⁰⁴ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır 15 Nisan 1959 tarihinde İstanbul CHP İl Merkezi'ne gelerek çeşitli temaslarda bulunmuştur.²⁶⁰⁵ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın temaları incelendiğinde sadece parti teşkilatıyla değil aynı zamanda basın, iş ve ticaret çevreleriyle de görüştüğü anlaşılmıştır.²⁶⁰⁶

İlk Taarruz adı verilen Kemal Satır'ın gezisi²⁶⁰⁷ 16 Nisan 1959'da başlamış olup²⁶⁰⁸ ilk durağı Çorlu'dur.²⁶⁰⁹ Burada yaptığı konuşmada ilk taarruzun neden Trakya'dan başladığını anlatan Kemal Satır'a göre CHP'ye Trakya'da ehlihalip diyenlere ehliwatan olduklarını göstermek içindir. Ayrıca Satır, iktidarda kalmanın ilacının da bulunmadığını söylemiştir.²⁶¹⁰ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde hiçbir yerel soruna değinmediği görülmüştür. Ulus gazetesinin 19 Nisan 1959 tarihli haberine göre Kemal Satır, Kırklareli Merkez Karataş Mahallesi CHP Ocağı Kongresi'ne katılarak yaptığı konuşmada CHP'nin ilk hedefinin iktidara gelmek değil rejimi gerçekleştirmek olduğunu ifade ederek DP'nin iktidardan düşmemek için tir tir titrediğini iddia etmiştir.²⁶¹¹ Satır'ın bu konuşmasına bakıldığında rejim ve iktidar konularına değinildiği anlaşılmıştır. Aynı gün Saray ilçesinde incelemelerde bulunduktan sonra Muratlı'ya gelen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, yaptığı konuşmada DP'nin memleketi aydınlıktan karanlığa doğru sürüklediğini söyledikten sonra bu iktidardan umutlarını kestiklerini belirterek Trakya gezisini sonlandırmıştır.²⁶¹² Kemal Satır'ın bu

²⁶⁰² *Ulus*, "C.H.P. Ekipleri", (11 Nisan 1959), 4.

²⁶⁰³ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Demokrasiden Darbeye(1957-1960)*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Haziran 1991), 228.

²⁶⁰⁴ *Ulus*, "C.H.P. Heyeti İstanbul'a Hareket Etti", (15 Nisan 1959), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Heyeti", (15 Nisan 1959), 4.

²⁶⁰⁵ *Ulus*, "C.H.P. Heyeti Trakya'ya Gidiyor", (16 Nisan 1959), 1.; *Ulus*, "CHP. Heyeti", (16 Nisan 1959), 4.

²⁶⁰⁶ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Sessizlik Bozuldu", (17 Nisan 1959), 9.

²⁶⁰⁷ *Cumhuriyet*, "Günaltay Savcılığa Giderek İfade Verdi", (16 Nisan 1959), 1.

²⁶⁰⁸ *Ulus*, "Trakya Gezisi Başlıyor", (17 Nisan 1959), 1.; *Ulus*, "Trakya Gezisi Başlıyor", (17 Nisan 1959), 4.

²⁶⁰⁹ *Ulus*, "C.H.P. Heyetinin Çorlu'daki Konuşmaları: İktidardan Düşmek D.P. İçin Mukadderdir, Çok Yakındır", (18 Nisan 1959), 1.

²⁶¹⁰ *Ulus*, "İktidardan Düşmek D.P. İçin Mukadderdir, Çok Yakındır", (18 Nisan 1959), 4.

²⁶¹¹ *Ulus*, "D.P. İktidardan Düşmek Telâşı İçinde Çırpınıyor", (19 Nisan 1959), 1.; *Ulus*, "D.P. İktidardan Düşmek Telâşı İçinde Çırpınıyor", (19 Nisan 1959), 5.

²⁶¹² *Ulus*, "C.H.P. Heyetinin Trakya Gezisi Dün Sona Erdi: Büyük Halk Çoğunluğu İstirap İçindedir", (20 Nisan 1959), 1.; *Ulus*, "Büyük Halk Çoğunluğu İstirap İçindedir", (20 Nisan 1959), 4.

konusması incelendiğinde iktidarı sadece siyasi olarak eleştirdiği görülmüştür. Satır'ın Trakya gezisini inceleyen KİM dergisinin 24 Nisan 1959 tarihli haberinde ehl-i iman olduklarını göstermek için çıktıkları bu gezide devlet yönetimi tarafından engellemelerle karşılaştıklarını belirtmiştir.²⁶¹³ 1957-1960 milletvekilliğinde de bu tip engellemelerle karşılaşan Kemal Satır için bu durumun hiç de yeni olmadığı anlaşıldığından konuşmalarında yer vermemiştir.

Trakya gezisinin olumlu bir şekilde sonuçlanmasından sonra Bahar Taarruzu gezilerine devam eden CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 21 Nisan 1959 tarihinde Bursa'nın Mudanya ilçesine gelerek burada bir konuşma yapmıştır.²⁶¹⁴ Yaptığı konuşmada Kemal Satır, halkın DP'den memnun olmadığını iktidar partisi tarafından da bilindiğini iddia ederek DP'nin kendi içinden bir muhalefet partisi çıkaracağı söylentilerine cevap vermiştir. Satır'a göre iktidar partisi öncelikle halka eşit mesafede bulunarak ayırım yapmaması, hâkim teminatını güvence altına alması ve ispat hakkını tanınması gerekmektedir.²⁶¹⁵ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde bir tarım merkezi olan Mudanya'da DP'nin tarım politikasını eleştirmedeği görülmüştür. 22 Nisan 1959'da Bursa'ya gelen Kemal Satır, incelemelerinin ardından Kestel Ocak Kongresi'ne katılarak DP'nin mülteci politikasını eleştirmiştir. İktidar partisinin mültecileri CHP'ye karşı kullanmaya çalıştığını söyleyen Satır, DP'nin yanlış dış politikası yüzünden Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'da soydaşlarımızın zor durumda olduklarını belirtmesi²⁶¹⁶ iktidar partisinin sadece iç politikada değil dış politikada da başarısız olduğunu gözler önüne sermiştir. Bursa'daki incelemelerine devam eden CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 24 Nisan 1959 tarihinde Gemlik'te yaptığı konuşmada İstanbul Belediyesinin çöpçü kadrosunda yer almasına rağmen çöp toplamadan maaş alanların varlığına dikkat çekmesi²⁶¹⁷ iktidar partisinin adam kayırmacılığının boyutlarının anlaşılması için güzel bir örnektir. Kemal Satır'ın Bursa gezisini inceleyen 1 Mayıs 1959 tarihli KİM dergisinde Bursa'da yaptığı konuşmada devr-i sabık yaratacaklarını ifade ederek

²⁶¹³ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. :Kare'nin Üç Ası", 48 (24 Nisan 1959), 16- 17.

²⁶¹⁴ Ulus, "C.H.P. Heyeti Bursa'da", (22 Nisan 1959), 1.

²⁶¹⁵ Ulus, "CHP. Heyeti Bursa'da", Ulus, (22 Nisan 1959), 4.

²⁶¹⁶ Egemen Bostancı, "C.H.P. İkinci Bahar Taaruz Ekibi Bursada", *Cumhuriyet*, (23 Nisan 1959), 5.

²⁶¹⁷ Egemen Bostancı, "C.H.P. nin "Bahar Taarruzu" Ekipinin D.P. ye Hücumları", *Cumhuriyet*, (24 Nisan 1959), 1,5.

dostu düşmanı ayıracaklarını söylediğini iddia etmesine rağmen²⁶¹⁸ gazeteler incelendiğinde böyle bir konuşmasının olmadığı görülmüştür. Bu durumda derginin olmayan bir konuşmayı yayınladığı anlaşılmıştır. CHP ekiplerinin başarılı gezilerinin ardından CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün de bir gezi programı yapması AKİS dergisinin 2 Mayıs 1959 tarihli haberine göre DP'lileri telaşa düşürmüştür. CHP'nin faaliyetlerine engel olmak isteyen DP iktidarda olmanın avantajlarından yararlanmıştır. Buna göre CHP İzmir İl Teşkilatının Göl Gazinosu'nda düzenlemek istediği balo asayışı bozacağı gerekçesiyle engellenmesinin üzerine Satır, İçişleri Bakanı ile görüşmek istemişse de başarılı olamamıştır.²⁶¹⁹ Bu durum iktidarın kendisine güvenmediğinin göstergesidir.

Kemal Satır'ın *Bahar Taarruzu* adı altında katıldığı geziler incelendiğinde, Trakya ve Bursa'ya gittiği tespit edilmiştir. Oysaki Satır'ın seçim bölgesi Adana olması sebebiyle buraya da gitmesinin gerekliliği hatırlatılmalıdır. Kemal Satır'ın burada yaptığı konuşmalar ele alındığında, DP'yi sadece siyasal meseleler üzerinden eleştirmiştir. Satır'ın gittiği bölgelerde tarımın önemli bir gelir kaynağı olduğu düşünüldüğünde, DP'nin tarım politikası hakkında hiçbir şey söylememesi kendisi açısından bir eksikliktir.

3.2. Genel Sekreter Yardımcılığı (1959-1962)

1959'un sonlarına gelindiğinde DP muhalefete olan öfkesini planlı saldırıların dozunu arttırarak göstermeye başlamıştır. Çanakkale'nin Geyikli ilçesinde CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ile organize edilen vatandaşlarla meydana gelen arbede bunun göstergesi olmuştur.²⁶²⁰ Bu konu hakkında bir açıklama yapan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, bu olaya hükümetin el koymasını istemiştir.²⁶²¹ Yaşanan bu olay Kasım Gülek aleyhtarlarının elini güçlendirmesinin ardından Gülek genel sekreterlikten istifa etmiş olup bunu gazetecilere duyuran Kemal Satır'dır.²⁶²² Yerine seçilen İsmail

²⁶¹⁸ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. : Gözler Ege'de", 49 (1 Mayıs 1959), 14.

²⁶¹⁹ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Neye Telâşlandı Acaba!..", (2 Mayıs 1959), 5.

²⁶²⁰ Cumhuriyet, "İç Politikada Mücadele Şiddetlenmeye Başladı", (16 Eylül 1959), 1.

²⁶²¹ "İç Politikada Mücadele Şiddetlenmeye Başladı", Cumhuriyet, 16 Eylül 1959, s.5.

²⁶²² KİM, "İç Olaylar: C.H.P. : Vazife Değişikliği", 72 (3 Ekim 1959), 4.

Rüştü Aksal da²⁶²³ Kemal Satır'ın görevine devam etmesine karar vererek²⁶²⁴ parti içinde yumuşak bir değişim olmasına özen göstermiştir.

3.2.1. 27 Mayıs İhtilali ve Sonrasında Kemal Satır

1960 yılında iktidara karşı halkın arasında iyice kendini gösteren hoşnutsuzluk ve yaşanan olaylar karşısında 27 Mayıs 1960 sabahı askeri ihtilali gerçekleşmiştir.²⁶²⁵ Yapılan açıklamaya göre, meclis feshedilerek Orgeneral Cemal Gürsel Türk Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı ve MBK Başkanı olmuştur.²⁶²⁶ İhtilali gerçekleştiren ordu mensupları İsmet İnönü'yle aralarını iyi tutmaya gayret etmişlerdir. Bu nedenle kordon altında bulunan İnönü'nün evinde Kemal Satır'ın da bulunduğu bir sırada Kurmay Albay Emin Aytekin İnönü'yü ziyarete gelmiştir. Ziyaret esnasında İnönü, Aytekin'e İstanbul'da duruma ne kadar hâkim olduklarını sorduğunda olumlu yanıt almıştır.²⁶²⁷ Bu arada aralarında Satır'ın da bulunduğu bir grup CHP'li MBK ile işbirliğine gidilmesi için çalışmalarda bulunmuşsa da ne parti içinde ne de MBK'da bir karşılık bulmuştur. Ancak MBK içinde kendi başına birtakım tasarılar geliştirenler de olduğundan ihtilalden birkaç gün sonra İsmet İnönü'yü ziyarete gelen Cemal Madanoğlu bir tarafına DP'li bir milletvekilini diğer tarafına da Kemal Satır'ı alarak Kızılay'da yürümeyi teklif etmişse de bu plan uygulanamadan halkın tepkisiyle karşılaşarak rafa kaldırılmıştır.²⁶²⁸ Yaşanan süreç incelendiğinde hem CHP'nin hem de MBK'nın ihtilal sonrası için bir planı olmadığı anlaşılmıştır. Fakat askerlerin gözünde hâlâ İsmet İnönü netlik kazanmış bir konu olmadığından KİM dergisinin 10 Ağustos 1960 tarihli haberinde ise Hükümet ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel İnönü ile bir Heybeliada Mülakatı yapmıştır. Görüşmenin ardından bir baloda karşılaştığı Satır'a görüşmeden çok memnun

²⁶²³ *Ulus*, "C.H.P. De Vazife Değişikliği: Kasım Gülek Genel Sekreterlikten İstifa Etti: C.H.P. Genel Sekreterliğine İsmail Rüştü Aksal Seçildi", (28 Eylül 1959), 1.

²⁶²⁴ *Milliyet*, "Hesap Sorma", (30 Eylül 1959), 5.

²⁶²⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 329.

²⁶²⁶ *Ulus*, "Türk Silahlı Kuvvetleri Bütün Memlekette İdareyi Ele Aldı", (28 Mayıs 1960), 1.

²⁶²⁷ Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, 24-25.

²⁶²⁸ *AKİS*, "Sürpriz Tarih 27 Mayıs- Gürsel Bir Öyle, Bir Böyle Söylüyor ve Çekişmeler Başlıyor- Madanoğlu Bir Gün Bir Gülle Bizim Eve Giriyor- İhtilaller ve Ortamları Hakkında.. – Harp Okulu Yürüyünce İktidar Tedbir Olarak Ne Düşünmüştü", (15 Ekim 1966), 11-13.

kaldığını söylemişse de²⁶²⁹ görüşmenin ayrıntıları hakkında bilgiye ulaşamamıştır.

Bu olaylar yaşanırken hem Kemal Satır'ın hayatında hem de ülkede değişiklikler olmaya başlamıştır. Bunlardan ilki Milliyet gazetesinin 17 Haziran 1960 tarihli haberine göre meclis kapalı olduğundan Satır'ın doktorluk yapabilmek için muayene açmasıdır.²⁶³⁰ İkinci olarak çeşitli basın kuruluşları basın özgürlüğünü güvence altına almak için *Basın Ahlak Yasası* hazırlamış olup bu yasayı yürütmekle görevli *Basın Şeref Divanının* kararlarına uyacaklarına dair taahhütnameyi 24 Temmuz 1960 tarihinde yapılan bir törenle imzalamışlardır.²⁶³¹ Ulus gazetesi adına hazırlanan bu yasayı Kemal Satır ve Nihat Erim imzalamıştır.²⁶³² Böylelikle basın özgürlüğü güvence altına alınmaya çalışılmışsa da meclis tarafından onaylanmadığı için tam bir kanun haline gelememiştir.

Giderek güçlenen MBK siyasi yaşama müdahale etmeye başlamış olup CHP de buna uyum sağlamaya çalışmıştır. 18 Eylül 1960 tarihinde bir açıklama yapan CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal parti tüzüğünü yeni döneme uygun hale getirmek için çalışmalara başladıklarını söylemiştir.²⁶³³ İsmail Rüştü Aksal'ın açıklamasından sonra 3 Ekim 1960'da Adana'ya giden CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, MBK'nın isteği üzerine çalışmalara başladığını belirtmiştir.²⁶³⁴ Kemal Satır, oluşturulan kurulda siyasilerle birlikte bilim adamlarının da görev aldığını iddia etmesi²⁶³⁵ parti olarak düzenlemeyi ciddiye aldıklarını göstermiştir. KİM dergisinin 20 Ekim 1960 tarihli haberine göre Satır, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü tarafından bir kez daha güney illerine gönderilmişse de²⁶³⁶ gezinin ayrıntılarına ulaşamamıştır.

1960'ın sonlarına doğru CHP hariç diğer siyasi partiler ihtilalden kendilerine pay çıkarmaya başlamışlardır. AKİS dergisinin 28 Ekim 1960 tarihli haberinde Ankara Bulvar Palas'ta yapılan bir toplantıda CKMP Genel Başkanı

²⁶²⁹ KİM, “İç Olaylar: Heybeliada Mülakatı”, 109 (10 Ağustos 1960), 6.

²⁶³⁰ Milliyet, “CHP’li Sâbık Mebuslar Eski İşlerine Dönüyor”, (17 Haziran 1960), 3.

²⁶³¹ Ayhan Yetkiner, “Türk Basını, Ahlâk Yasasını Kabul Etti”, *Ulus*, (25 Temmuz 1960), 1,5.

²⁶³² Milliyet, “Basın Ahlâk Yasasına İmza Koyanlar”, (25 Temmuz 1960), 5.

²⁶³³ *Yeni Adana*, “C.H.P. Değişen Şartlara Göre Tüzük Hazırlıyor”, (19 Eylül 1960), 1.; *Yeni Adana*, “Halk Partisi”, (19 Eylül 1960), 4.

²⁶³⁴ *Yeni Adana*, “Kemal Satır, C.H.P. nin Tüzük Çalışmalarını Açıkladı”, (5 Ekim 1960), 1.

²⁶³⁵ *Yeni Adana*, “Kemal Satır,” (5 Ekim 1960), 4.

²⁶³⁶ KİM, “İç Olaylar: C.H.P. :Kuyrukların Bir Yalanı”, 120 (20 Ekim 1960), 28.

Osman Bölükbaşı ihtilalin siyasi zeminini kendilerinin hazırladığını söyleyerek Kemal Satır'ı şahit göstermeye çalışmıştır. Ancak Satır, bu iddiaya cevap vermemiştir.²⁶³⁷

27 Mayıs İhtilali bildirgesinde açıklandığı gibi bir an önce yönetimi sivillere devretmek isteyen MBK hem yeni Anayasa çalışmalarına hem de yeni meclis için çalışmalara başlamıştır.²⁶³⁸

Anayasa hakkında çalışmalar devam ederken 25 Kasım 1960'da edinilen bilgiye göre CHP'den meclise girecek isimleri CHP Genel Başkanı İsmet İnönü belirleyecek olup Kemal Satır'ın bu meclise girmeyeceği anlaşılmıştır.²⁶³⁹ Ancak Milliyet gazetesinin 27 Kasım 1960 tarihli haberinde Satır'ın meclise gireceği muhtemel olduğu bildirilmiştir.²⁶⁴⁰ 28 Kasım 1960 tarihli KİM dergisinde yer alan haberde Kemal Satır'ın meclise gireceği kesinleşmiştir.²⁶⁴¹ Bu arada Kurucu Meclis'in görev ve yetkileri de belirlenmiştir.²⁶⁴²

Kurucu Meclis kararının kesinleşmesinden sonra partiler aday belirleme çalışmalarına başlamıştır. Yeni Adana gazetesinin 16 Aralık 1960 tarihli haberinde CHP Adana Temsilcisi olarak sadece Kasım Gülek'in olacağı belirtilmiştir.²⁶⁴³ Ancak KİM dergisinin 19 Aralık 1960 tarihli haberinde CHP Adana İl Temsilciliğine Kemal Satır'ın da seçildiği anlaşılmıştır.²⁶⁴⁴ Aynı tarihli AKİS dergisinde Satır'ın meclis içinde güçlü bir CHP teşkilatı kurmayı

²⁶³⁷ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: Genel Başkanlar: Revnaklı Bir Gece", (28 Ekim 1960), 25.

²⁶³⁸ Mümtaz Soysal - Fazıl Sağlam, "Türkiye'de Anayasalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd., (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 1/28.; *Ulus*, "Kurucu Meclisin Görevi Açıklandı", (4 Kasım 1960), 1.; *Ulus*, "Kurucu Meclisin Görevi Açıklandı", (4 Kasım 1960), 5.; *Ulus*, "Kurucu Meclis'e Partililer Girebilecek", (12 Kasım 1960), 1.; *Ulus*, "Kurucu Meclis'e Partiler Girebilecek", (12 Kasım 1960), 5. ; *Ulus*, "Kurucu Meclis'e Partiler Girebilecek", (12 Kasım 1960), 1.

²⁶³⁹ *Cumhuriyet*, "İnönü ve CHP İdarecileri K. Meclis'e Girmiyorlar", (26 Kasım 1960), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü ve C.H.P. İdarecileri Kurucu Meclise Girmiyorlar", (26 Kasım 1960), 5.

²⁶⁴⁰ *Milliyet*, "Kurucu Meclis Tasarısı M.B.K. De", (27 Kasım 1960), 5.

²⁶⁴¹ KİM, "İç Olaylar: Kurucu Meclis: Yüzü Gülen Adam", 126 (28 Kasım 1960), 11.

²⁶⁴² Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980), *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, haz. Sina Akşin vd., (İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005), 1/227-237.; *Ulus*, "K. Meclis'te CHP den 49 CMP den 25 Üye Olacak", (11 Aralık 1960), 1.; Giritlioğlu, *Türk Siyasal Tarihinde C.II*, s.217.; Ömer Faruk Gençkaya, "Türk Siyasal Sisteminde Kurucu Meclis: 1961 ve 1981 Deneyimlerinin Karşılaştırılması", *27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, ed. Suna Kili, (İstanbul: Boyut Matbaacılık, Aralık 1998), 22-23.; Aydemir, *İhtilâlin Mantığı*, 406.; Füzûzan Hüseyin Tökin, *Türkiye'de Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)*, (İstanbul: Elif Basımevi, 1965), 103.

²⁶⁴³ *Yeni Adana*, "Siyasî Partiler Kurucu Meclis'e Girecek Temsilcileri Tesbit Ediyor", (16 Aralık 1960), 1.; *Yeni Adana*, "Siyasî Partiler Kurucu Meclis'e Girecek", (16 Aralık 1960), 4.

²⁶⁴⁴ KİM, "İç Olaylar: Adaylar", 130 (19 Aralık 1960), 9.

düşündüğü ifade edilmişse de²⁶⁴⁵ Kemal Satır'ın bu konu hakkında herhangi bir açıklamasına rastlanılmamıştır. Bu arada Yeni Adana gazetesinin 20 Aralık 1960 tarihli haberinde Satır ve Gülek'in Adana Temsilciliği için karşı karşıya geleceği belirtilmesine rağmen²⁶⁴⁶ beklenen çekişme yaşanmamıştır. 21 Aralık 1960'da Kemal Satır'ın Adana CHP İl Temsilciliği parti içinde kesinlik kazanmıştır.²⁶⁴⁷ 31 Aralık 1960 tarihinde ise Kemal Satır'ın Adana CHP adayı olduğu netleşmiştir.²⁶⁴⁸ Satır, kendi adaylığının netleşmesinden sonra diğer aday seçimlerine de karışmaya başlamıştır. 3 Ocak 1961'de Kocaeli CHP İl Teşkilatını arayarak Nihat Erim'in Kocaeli Temsilcisi olarak seçilmesi halinde bu karardan İnönü'nün çok üzüleceğini bildirmiştir.²⁶⁴⁹ Ancak bu konu hakkında Erim'in *Günlükler* adlı eseri dışında hiçbir anıda böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır.

5 Ocak 1961 tarihinde Kurucu Meclis'in açılacağı duyurulmuş olup²⁶⁵⁰ 6 Ocak 1961 tarihinde meclis açılmıştır.²⁶⁵¹ Açılan mecliste Kemal Satır, parti kontenjanından değil iller kısmından Adana il temsilcisi olarak yer aldığı anlaşılmıştır.²⁶⁵² Aynı gün Satır, fazla tezahürat almadığı²⁶⁵³ bir and içme töreninden sonra görevine başlamıştır.²⁶⁵⁴ Kurucu Meclis'te CHP'ye 49 kişilik bir kontenjan ayrılmasına rağmen 75 kişilik iller kontenjanında partisiz olma

²⁶⁴⁵ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Ana Parti”, (19 Aralık 1960), 10.

²⁶⁴⁶ *Yeni Adana*, “Temsilcilik İçin Gülek ve Satır, Karşı Karşıya mı?”, (20 Aralık 1960), 1.

²⁶⁴⁷ *Cumhuriyet*, “Kurucu Meclis İçin Her Tarafta Hummalı Faaliyet: Gürsel Kurucu Meclise Üye Seçmeye Başladı”, (22 Aralık 1960), 1.; *Cumhuriyet*, “Kurucu Meclis İçin Her Tarafta Hummalı Faaliyet”, (22 Aralık 1960), 5.

²⁶⁴⁸ *Milliyet*, “Kurucu Meclis'e 6 Gün Kala: Mecliste 142 C.H.P.li 25 De CKMP li Temsilci Var”, (31 Aralık 1960), 3.; *Cumhuriyet*, “CHP Başkanı İnönü De Dün Kurucu Meclise Girdi: CHP, Ankarada 49 Kurucu Meclis Üyesini Dün Seçti”, (31 Aralık 1960), 1.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. Başkanı İnönü De Dün Kurucu Meclise Girdi”, (31 Aralık 1960), 6.; *Yeni Adana*, “K. Meclise Adana Temsilcileri Kasım Gülek ve Kemal Satır, Oldu”, (31 Aralık 1960), 1.

²⁶⁴⁹ Erim, *Günlükler II*, 725.

²⁶⁵⁰ *Ulus*, “K. Meclis Gürsel'in Konuşmasıyla Yarın Açılacak”, (5 Ocak 1961), 1.; *Ulus*, “Kurucu Meclis Yarın Açılacak”, (5 Ocak 1961), 5.

²⁶⁵¹ *Ulus*, “Dönüm Noktası: Kurucu Meclis Bugün Açılıyor: Ulusal Günümüz Törenle Kutlanacak”, (6 Ocak 1961), 1.

²⁶⁵² *Milliyet*, “Kurucu Meclis Kadrosu”, (6 Ocak 1961), 3.

²⁶⁵³ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: Kurucu Meclis: Besmeleyle Açılır Dükkânımız”, (9 Ocak 1961), 10.

²⁶⁵⁴ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Birleşim, (6 Ocak 1961), 5.; TBMM Arşivi, SM_1302,2,2.

şartı aranmadığından Satır da meclise girebilmiş ve böylece mecliste asıl güç CHP’de olmuştur.²⁶⁵⁵

Kurucu Meclis’in açılmasından sonra 23 Ocak 1961 tarihinde yapılan komisyon seçimlerinde Kemal Satır,²⁶⁵⁶ 215 oyla ulaştırma Komisyonuna seçilmiştir.²⁶⁵⁷ Bu seçimin ardından Kim dergisinin 2 Şubat 1961 tarihli haberinde Ulaştırma Komisyonu başkanlığı için Satır ve Kasım Gülek’in mücadele edeceği duyurulmuştur. Ancak bir konferans vermek için ABD’ye gidecek olan Gülek yokken seçim olmasını istemeyen Kemal Satır, seçimin Kasım Gülek’in döneceği zaman yapılması gerektiğini arkadaşlarına söylemiştir.²⁶⁵⁸ Fakat elde bulunan kaynaklar ve arşiv belgeleri incelendiğinde hem başkanlık sonucu öğrenilememiş hem de Satır’ın bu komisyonda bir faaliyette bulunmadığı anlaşılmıştır.

Kurucu Meclis’in kuruluş amacı yeni bir Anayasa hazırlamaktır. 1961 Anayasası için yapılan görüşmeler incelendiğinde CHP içinde görüş birliği siyasi kavramlar, siyasal ve anayasal konular üzerinde sağlanırken sosyo-ekonomik konular üzerinde de görüş ayrılığının yaşandığı anlaşılmıştır.²⁶⁵⁹ Ancak CHP’deki görüş ayrılıklarına rağmen Kemal Satır, halkın Anayasa’ya evet demesi için çalışmalara başlamıştır. Bu nedenle 4 Haziran 1961 tarihinde Bakırköy CHP İlçe Kongresi’nde²⁶⁶⁰ konuşan Satır, partinin yolunun Atatürk yolu olduğunu belirttikten sonra istikrar isteyen her vatandaşın yeni Anayasa’ya evet demesi gerektiğini söylemiştir. Kemal Satır’a göre 10 yıllık kötü bir idareden sonra 2-3 yıl kemerlerin sıkılması gerektiğinden dolayı gelecek hükümetin işi zor olacaktır. Satır, parti içinde Genel Başkan dâhil herkesin tüm vatandaşlar tarafından eleştirilebileceğini ifade ederek konuşmasını bitirmiştir.²⁶⁶¹ Cumhuriyet gazetesinin 19 Haziran 1961 tarihli haberi

---

²⁶⁵⁵ Öymen, *Umutlar ve İdamlar*, 361.; Gençkaya, “Türk Siyasal Sisteminde”, 24.; Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin*, 99.

²⁶⁵⁶ *Vatan*, “Mecliste 2 Sözlü Soru Görüşüldü”, (24 Ocak 1961), 5.

²⁶⁵⁷ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 8. Birleşim, (23 Ocak 1961), 135.

²⁶⁵⁸ *KİM*, “İç Olaylar: Meclis: Bir Ders”, 135 (2 Şubat 1961), 6.

²⁶⁵⁹ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 166.

²⁶⁶⁰ *Cumhuriyet*, “Satır, Vatandaş Yeni Anayasaya “evet” Demeğe Davet Etti”, (5 Haziran 1961), 1.

²⁶⁶¹ *Cumhuriyet*, “Satır, Vatandaş Yeni Anayasaya “evet” Demeğe Davet Etti”, (5 Haziran 1961), 5.

incelendiğinde Satır'ın konuşmasının partilileri etkilediği görülmüştür.²⁶⁶² Ayrıca aynı tarihli AKİS dergisinde Kemal Satır'ın bir yurt gezisine çıkacağı duyurulmasına rağmen²⁶⁶³ bu konu hakkında herhangi bir yurt gezisine rastlanılmamıştır.

Bu konu hakkında bir yurt gezisine çıkmayan Kemal Satır, 2 Temmuz 1961 tarihinde radyoda yaptığı konuşmada Anayasa'nın mükemmelliğini Türkiye'nin 1,5 yüzyıla yakın sürede geçirdiği tecrübelerden aldığını söylemiştir. Satır, vatandaşların bu Anayasa'yı kabul etmeleri halinde milli iradenin egemen olduğu, seçim yolunun açık olduğu bir döneme girildiğini söylemiştir.²⁶⁶⁴ Kemal Satır, hiçbir şekilde partizan idare ile karşılaşılmayacak olup vatandaşların temel hak ve özgürlüklerine de dokunulmayacağını iddia etmiştir. Satır'a göre Anayasa'nın sahip olduğu özellikleri CHP birçok beyannameinde dile getirmiş olup bu isteklerinin Anayasa'da yer almasından büyük bir sevinç duymuştur.²⁶⁶⁵ Konuşmasına devam eden Kemal Satır, kime ve neye hizmet ettiğini bilmeyen bazı kişilerin Anayasa'nın halkoyuna sunulduğunda kendilerini güçlü gördükleri yerlerde katılımın az olması için çalıştıklarını, güçlü olmadıkları yerlerde ise halkı kırmızı oy vermeye teşvik ettiklerini belirtmiştir. Bu nedenle Satır'a göre ihtilalleri meşru kılan keyfi yönetimlerin bir daha başa gelmemesi için Anayasa'nın millet çoğunluğu tarafından kabul edilmesi için çalışılmalıdır.²⁶⁶⁶ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde partizanlıktan şikâyet ederken kendisinin aynı yola saptığı görülmüştür.

5 Temmuz 1961 tarihinde Anayasa için propaganda çalışmaları sona ererken²⁶⁶⁷ Kemal Satır da Ankara'ya gelmiştir.²⁶⁶⁸ 9 Temmuz 1961'de yapılan oylama sonucunda alınan ilk sonuçlara göre hem katılımın hem de evet oyunun yüksek olduğu anlaşılmıştır. İlk sonuçlara göre bir değerlendirme yapan Satır, CHP'nin düşünce ve ruh birliği içinde Anayasa'yı desteklediğini belirttikten

---

²⁶⁶² Mücahit Beşer, "C.H.P. İlçe Kongreleri Kavgâ ve Gürültülü Geçti", *Cumhuriyet*, (19 Haziran 1961), 5.

²⁶⁶³ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: Karış Karış Anadolu", (19 Haziran 1961), 16.

²⁶⁶⁴ *Ulus*, "K. Satır'ın Radyo Konuşması: İnsan Hakları Çiğnenmeyecek", (3 Temmuz 1961), 1.

²⁶⁶⁵ *Ulus*, "İnsan Hakları Çiğnenmeyecek", (3 Temmuz 1961), 5.

²⁶⁶⁶ *Milliyet*, "Satır, "Bedbahtlar Az İştirâk Peşinde" Dedi", (3 Temmuz 1961), 3.

²⁶⁶⁷ *Ulus*, "Halk Oyu İçin Propaganda Bitti", (6 Temmuz 1961), 1.; *Ulus*, "Halkoyu İçin Propaganda Bitti", (6 Temmuz 1961), 5.

²⁶⁶⁸ *Ulus*, "İnönü Bugün Geliyor", (6 Temmuz 1961), 1.; *Ulus*, "T.M. Oy Verme Sürecinin Uzatılmasını Kabul Etti", (7 Temmuz 1961), 1.

sonra dünyada böyle bir katılımı halkoyu yapılmasının pek nadir olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁶⁹ Ancak KİM dergisinin 13 Temmuz 1961 tarihli haberinde evet oylarının fazla olmasına rağmen hayır oylarının da azımsanmayacak ölçüde olduğu anlaşılmış olup Satır ve Öztrak'ın bu konuyu konuştuğu bilinmesine rağmen²⁶⁷⁰ ayrıntılara ulaşılamamıştır.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra bütün partilerin kapatılması kararı alınmış olduğundan CHP teşkilatlara gönderdiği genelgede ocak ve bucak tabelalarının indirilmesini, üye kayıt ve makbuz defterlerinin bağlı bulundukları ilçe teşkilatlarına teslim edilmesini istemesine rağmen vatandaşların siyasi haklarına dokunulmayacağı bildirilmiştir.²⁶⁷¹ CHP'nin böyle yaparak alınan kararı göstermelik bir şekilde uyguladığı anlaşılmıştır. Bunun bir başka örneği ise Şemsettin Günaltay'ın CHP İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığından istifa etmesi üzerine Kemal Satır ve Fuat Sirmen'in başkan adayı Emekli Orgeneral Şahap Gürleri de yanına alarak Heybeliada'da bulunan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü ziyarete gitmesidir.²⁶⁷² Ancak bu istifanın sebebi herhangi parti içi anlaşmazlık olmayıp Günaltay'ın ve bir grup il idare üyesinin Temsilciler Meclisine seçilmesi olmasıdır.²⁶⁷³ Ancak Satır'ın bu konu üzerindeki çalışmaları parti içinde beğenilmemiştir.²⁶⁷⁴ Her türlü eleştiriye rağmen Kemal Satır, 22 Ocak 1961 tarihinde İstanbul CHP İl İdare Kurulundaki boşlukları doldurmak için çalışmalarına devam etmiştir.²⁶⁷⁵ Satır'a genel merkezden verilen talimata göre seçilecek il başkanının yaşını başını almış, bulunduğu yeri dolduracak biri olmalıdır. Kemal Satır'ın aldığı ve İstanbul CHP İl Teşkilatının uyması gereken bu talimata rağmen teşkilat içinde genç bir isim olan Ali Sohtorik'in ismi başkanlık için dillendirilmeye başlanmıştır.²⁶⁷⁶ Bu gelişmeler üzerine 27 Ocak 1961'de İsmail Rüştü Aksal başkanlığında toplanan CHP Genel İdare Kurulu Satır'ın açıklamalarını dinledikten sonra Ali Sohtorik İstanbul CHP İl Başkanı

²⁶⁶⁹ *Ulus*, "Oy Farkı", (11 Temmuz 1961), 5.

²⁶⁷⁰ *KİM*, "İç Olaylar: Halkoyu: Kuma gömülen Başlar", 158 (13 Temmuz 1961), 4,5.

²⁶⁷¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Ocak ve Bucak Tabelaları İndiriliyor", (8 Temmuz 1960),1.; *Yeni Adana*, "Ocak ve Bucak Tabelaları", (8 Temmuz 1960), 4.

²⁶⁷² *Milliyet*, "CHP İl Başkanlığı İçin İnönü'nün Fikri Alındı", (19 Temmuz 1960), 1.

²⁶⁷³ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :İstanbul'a Başkan", 131 (26 Ocak 1961), 16.

²⁶⁷⁴ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Perde Açılıyor", (17 Ağustos 1960), 17.

²⁶⁷⁵ *Ulus*, "Satır, Öztrak Baykam'ın Temasları", (23 Ocak 1961), 1.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. Heyetinin Şehrimizdeki Temasları", (23 Ocak 1961), 5.

²⁶⁷⁶ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :İstanbul'a Başkan", 131 (26 Ocak 1961), 17.

seçilmiştir.²⁶⁷⁷ Sohtorik'in il başkanı olarak seçilmesi Kemal Satır'ın merkezin kendisine verdiği talimatı yerine getirememesinden dolayı başarısız olduğunun göstergesi olmuştur. Bu dönemde Satır'ın bir başka başarısızlığı da bir zamanlar *İnönü'nün valisi* olarak ünlenen ve daha sonra DP saflarında yer alıp Yüksek Adalet Divanında yargılandıktan sonra aklanan Fahrettin Kerim Gökay'ı yemeğe davet ederek CHP saflarına kazandırmaya çalışmasının olumsuz bir şekilde sonuçlanmasıdır.²⁶⁷⁸

Bu arada siyasi faaliyetlerin başlaması için çalışmalar başlamış olup Yeni Adana gazetesinin 27 Mart 1961 tarihli haberinde Bakanlar Kurulunun toplanarak siyasi faaliyeti kısmi olarak serbest bırakacağı anlaşılmıştır. Buna göre parti il ve ilçe kongreleri serbest olmasına rağmen afiş asmak ve sokakta propaganda yapmaya izin verilmeyecektir.²⁶⁷⁹ Aynı gazetenin 28 Mart 1961 tarihli haberinde Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel tarafından yayınlanan tebliğde kısmî siyasi faaliyetlerin 1 Nisan 1961 tarihinde başlayacağı kesinleşerek faaliyetler esnasında idari amirlerin tarafsız olunacağına dikkat çekilmesinin ardından CHP yayınladığı bir bildiriyle bu kararı olumlu karşıladığını ifade etmiştir.²⁶⁸⁰ Kısmî serbestlikten sonra 26 Haziran 1961'de İstanbul CHP İl Merkezinde Kemal Satır'ın da katıldığı bir toplantıda genel merkezin gönderdiği bir genelge okunmuştur. Bu genelgede hizipleşme konusuna dikkat çekilerek eski DP'lilere iyi davranılması istenmiştir.²⁶⁸¹ Satır'ın bu konu hakkında herhangi bir yorum yapmaması merak uyandırmıştır. Fakat KİM dergisinin 20 Temmuz 1961 tarihli haberinde DP'lileri kötüleme kampanyası başlaması üzerine her dönemin gazetecisi olarak adlandırılan Ziya

²⁶⁷⁷ *Ulus*, "Ali Sohtorik İstanbul C.H.P. İl Başkanı", (28 Ocak 1961), 1.; *Ulus*, "Sohtorik", (28 Ocak 1961), 5.

²⁶⁷⁸ "İç Olaylar: Partiler: Sürek Avı", KİM, S.136, 9 Şubat 1961, s.11.

²⁶⁷⁹ *Yeni Adana*, "Bakanlar Kurulu Siyasî Faaliyetin 1 Nisanda Başlamasına Bugünkü Toplantıda Karar Verecek", (27 Mart 1961), 1.; *Yeni Adana*, "Bakanlar Kurulu", (27 Mart 1961), 4.

²⁶⁸⁰ *Yeni Adana*, "Siyasî Faaliyetlere Kısmî Serbestlik Kesinleşti: Partilerin Teşekkül ve Kademeli Kongre Faaliyetleri Serbest- İdare Amirleri Mutlak Surette Tarafsız Olacak", (28 Mart 1961), 1.; *Yeni Adana*, "Siyasî Faaliyetlere Kısmî Serbestlik Kesinleşti", (28 Mart 1961), 4.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Çevreleri Müsaade ve Tedbirleri Müsait Karşıladı", (28 Mart 1961), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Çevreleri Müsait Karşıladı", (28 Mart 1961), 4.

²⁶⁸¹ *Cumhuriyet*, "CHP Liderlerinden Eski D.P. lilere Karşı İyi Hareket Etmeleri İstendi", (27 Haziran 1961), 5.

Turgut, Kemal Satır'a yaklaşıarak DP'yi kötülemiştir.²⁶⁸² Satır, bu konuda da bir açıklama yapmamıştır.

Siyasi faaliyetlerin kısmen serbest bırakılmasından sonra 18 Haziran 1961 tarihinde yapılan Seyhan CHP İlçe Kongresi'ne katılan Kemal Satır, bir konuşma yapmışsa da²⁶⁸³ bu konuşma gazetede yer almamıştır. Ancak 25 Haziran 1961'de yapılan Fatih CHP İlçe Kongresi'nde konuşan Satır, yeni kurulan partilerin CHP aleyhinde olduğunu söyleyerek²⁶⁸⁴ yeni partilerin bu tavrını CHP'nin dikkate almadığını, Gürün ve Oğuzeli olaylarını da onaylamadıklarını iddia etmiştir. Ekrem Alican ve arkadaşlarının seviye ihlal edici davranışlarını doğru bulmadıklarını belirten Kemal Satır, CHP'nin iktidarın güçlüklerini göze aldığını, iktidarda CHP olsa dahi var olan sıkıntıların bir süre daha devam edeceğini ifade etmiştir.²⁶⁸⁵ Satır'ın bu konuşması incelendiğinde kısmen serbest bırakılan siyasi faaliyette dahi partilerarası ilişkilerin çok çabuk bozulduğu görülmüştür. Milliyet gazetesinin 3 Temmuz 1961 tarihli haberinde Ankara CHP İl Gençlik Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, Ankara gazetelerinde çıkan bir haberde CHP'nin bir MBK üyesine veya Cemal Gürsel'e başvurarak seçimsiz iktidara gelmek istediği iddiasını dile getirmiştir. Satır, bunu bir siyasi malzeme haline getiren YTP'ye çatıp CHP'nin asla süngü gücüyle iktidara gelmeyi düşünmediğini belirtmiştir.²⁶⁸⁶ Kemal Satır'ın konuşmasına bakıldığında siyasi atışmaların dozunun iyice arttığı anlaşılmıştır. 29 Temmuz 1961'de Adana CHP İl Kongresi'nin yapılacağı duyurulmuş olup²⁶⁸⁷ 30 Temmuz 1961 tarihinde Satır'ın katılımıyla kongre yapılmıştır.²⁶⁸⁸ Bu kongrede konuşan Kemal Satır, diğer partileri ele alarak CHP'nin 18 kuruşluk pulla kurulmuş ve iktidara gelmek için çırpınan bir parti olmadığını belirttikten sonra her siyasi partinin MBK'ya yardımcı olma görevi olmasına rağmen bunu sadece CHP'nin yaptığını

²⁶⁸² KİM, "İç Olaylar: Basın: Farklı Bir Açıklama", 159 (20 Temmuz 1961), 18.

²⁶⁸³ Yeni Adana, "Seyhan C.H.P. İlçe Kongresi Dün Yapıldı", (19 Haziran 1961), 1.

²⁶⁸⁴ Cumhuriyet, "Siyasî Partilerin Faaliyeti Hızlandı: Kongrelerde Seçimler ve Anayasa Konuşuldu", (26 Haziran 1961), 1.; Milliyet, "C.H.P. Fatih Kongresi'nde Hadise Çıktı", (26 Haziran 1961), 1.

²⁶⁸⁵ Cumhuriyet, "Siyasî Partilerin Faaliyeti", (26 Haziran 1961), 5.; Milliyet, "C.H.P. Fatih Kongresi'nde Hadise Çıktı", (26 Haziran 1961), 5.

²⁶⁸⁶ Milliyet, "Satır, Y.T.P. ne Çattı", (3 Temmuz 1961), 5.

²⁶⁸⁷ Cumhuriyet, "Adana C.H.P. İl Kongresi Yarın Yapılacak", (29 Temmuz 1961), 5.

²⁶⁸⁸ Cumhuriyet, "C.H.P. Adana İl Kongresi Bugün Yapılıyor", (30 Temmuz 1961), 1.

söylemiştir.²⁶⁸⁹ Satır'ın konuşması incelendiğinde partilerarası çekişmede MBK isminin de geçtiği görülmüştür. Ayrıca Cumhuriyet gazetesinin 3 Ağustos 1961 tarihli haberinde CHP İzmir İl Kongresi'ne Satır'ın da katılacağı duyurulmuşsa da²⁶⁹⁰ bu kongrenin ayrıntılarına ulaşılamamıştır.

Kemal Satır, İsmail Rüştü Aksal döneminde de genel sekreter yardımcılığı görevine devam etmiştir. Ancak Satır, bu görevde bir yılını dolduramadan 27 Mayıs İhtilali yaşanmıştır. Böylelikle Kemal Satır yeni bir düzen içinde siyasi mücadelesine devam etmiştir. Kemal Satır'ın bu dönemdeki faaliyetleri incelendiğinde, hem MBK'ya yakın olmak hem de partisini yeni döneme hazırlamaya çalıştığı anlaşılmıştır. Fakat Satır'ın yaptığı çalışmaların sonuçları ele alındığında her iki konuda da başarısız olduğu görülmüştür.

Kemal Satır İsmail Rüştü Aksal'ın genel sekreterliğinde görevine devam ederken katıldığı ilk kurultay 27 Mayıs İhtilali'nden sonra toplanan 15. CHP Kurultayı olmuştur. Bu kurultayın hazırlıkları Yeni Adana gazetesinin 26 Haziran 1961 tarihli haberinde duyurulmuş olup İsmet İnönü'nün rakipsiz bir biçimde genel başkanlığa aday olmasına rağmen genel sekreterlik için Kasım Gülek'in tekrar aday olacağı ve İsmail Rüştü Aksal'ın genel sekreterliğe bir daha aday olmayacağı bildirilmiştir.²⁶⁹¹ Kurultay hazırlıkları devam ederken kurultay programı hakkında 26 Temmuz 1961 tarihinde bilgi veren CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, yaklaşmakta olan genel seçimleri hatırlatarak kurultayda seçim beyannamesinin de onaylanacağını söylemiştir.²⁶⁹² Kemal Satır, bu zamana kadar kurultay tarafından seçilen genel sekreterin bundan sonra parti meclisinde seçilmesi için bir tüzük değişikliğine gidileceğini iddia etmesi²⁶⁹³ delegelerin partideki en büyük kozları olan genel sekreterlik seçimini kaybedeceklerinin göstergesidir. Bu arada Ulus gazetesinin 14 Ağustos 1961

---

²⁶⁸⁹ *Cumhuriyet*, “Adana C.H.P. İl Kongresi'nde Seçimleri Gülek'çiler Kazandı”, (31 Temmuz 1961), 1.; *Cumhuriyet*, “Adana C.H.P. İl Kongresi'nde Seçimleri Gülek'çiler Kazandı”, (31 Temmuz 1961), 5.

²⁶⁹⁰ *Cumhuriyet*, “İzmir 2”, (3 Ağustos 1961), 5.

²⁶⁹¹ *Yeni Adana*, “İnönü, C.H.P. Genel Başkanlığı İçin Yine Rakipsiz Aday”, (26 Haziran 1961), 1.; *Yeni Adana*, “İnönü”, (26 Haziran 1961), 4.

²⁶⁹² *Ulus*, “CHP. Seçim Beyannamesi Kurultaydan Geçirilecek”, (26 Temmuz 1961), 1.

²⁶⁹³ *Ulus*, “CHP. Seçim Beyannamesi Kurultaydan Geçirilecek”, (26 Temmuz 1961), 5.

tarihli haberine göre il ve ilçe kongreleri tamamlanarak kurultaya gönderilecek delegelerin seçilmesi işlemleri sona ermiştir.²⁶⁹⁴

Hazırlıkların tamamlanmasından sonra 24 Ağustos 1961 tarihinde açılan CHP 15. Kurultayı'nda Gülek-Aksal çekişmesi yaşanmasına rağmen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün desteklediği adayın kazanacağına kesin gözüyle bakılmaktadır.²⁶⁹⁵ Ayrıca İsmail Rüştü Aksal'ın tekrar genel sekreter olması halinde halen CHP Genel Sekreter Yardımcısı olan Kemal Satır'ın görevine devam edip etmeyeceği de merak konusudur.²⁶⁹⁶ 27 Mayıs İhtilali'ni öven İsmet İnönü'nün açılış konuşmasının ardından²⁶⁹⁷ parti meclisi raporu görüşülmüştür.²⁶⁹⁸ Son defa genel sekreter için seçim yapılarak 354 oyla İsmail Rüştü Aksal'ın genel sekreter olarak seçilmesi²⁶⁹⁹ partide İnönü'nün etkinliğinin devam ettiğini göstermiştir. Genel sekreter seçiminden sonra yapılan parti meclisi üyeleri seçimi sonucunda Kemal Satır parti meclisine girmiştir.²⁷⁰⁰ Bu durum Satır'ın genel sekreter yardımcılığına bir adım daha yaklaştığının ispatı olmuştur.

1962 yılına gelindiğinde CHP seçim beyannamesinde vaat edilenlerle yapılan işlerin tutarlılığı konusunda genel merkezin teşkilata bilgi vermesi zorunluluğu doğmuştur.²⁷⁰¹ Bu nedenle 20 Temmuz 1962 tarihinde başlayan²⁷⁰² CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'ın rahatsızlığı nedeniyle CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın ev sahipliği yaptığı²⁷⁰³ küçük kurultayda gergin bir havanın varlığından bahsedilmiştir.²⁷⁰⁴ Kurultayın 22 Temmuz 1962

²⁶⁹⁴ *Ulus*, "Kurultay Hazırlıkları", (14 Ağustos 1961), 1.; *Ulus*, "Kurultay Hazırlıkları", (14 Ağustos 1961), 5.

²⁶⁹⁵ *Yeni Adana*, "XV inci C.H.Partisi Kurultayı Bugün Çalışmalarına Başlıyor", (24 Ağustos 1961), 1.; *Yeni Adana*, "XV inci C.H.Partisi Kurultayı Bugün Çalışmalarına Başlıyor", (24 Ağustos 1961), 4.

²⁶⁹⁶ *Milliyet*, "C.H.P. Kurultayı Bugün Toplanıyor", (24 Ağustos 1961), 1.

²⁶⁹⁷ Çetin Remzi Yüreğir, "İnönü, Kurultayı Önemli Bir Konuşma İle Açtı", *Yeni Adana*, (25 Ağustos 1961), 1,4.

²⁶⁹⁸ *Yeni Adana*, "Gülek, Bugün Sekreterlikten İstifasını Kurultaya Anlatacak", (26 Ağustos 1961), 1.

²⁶⁹⁹ *Yeni Adana*, "Aksal, Tekrar Genel Sekreter Seçildi: İnönü 1164 Oy İle Genel Başkan Oldu-Aksal 354, Gülek 335 Oy Aldı", (28 Ağustos 1961), 1.

²⁷⁰⁰ *Ulus*, "C.H.P. Parti Meclisi Üyeleri Belli Oldu", (29 Ağustos 1961), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Parti Meclisi Üyeleri Belli Oldu", (29 Ağustos 1961), 5.

²⁷⁰¹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Sağlam Adımlar", (23 Temmuz 1962), 11.

²⁷⁰² *Yeni Adana*, "CHP nin Bugünkü Küçük Kurultayı'nda Son Siyasî Olaylar Üzerinde Durulacak", (20 Temmuz 1962), 1.

²⁷⁰³ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Silahlar Konuşuyor", 212 (25 Temmuz 1962), 13.

²⁷⁰⁴ *Yeni Adana*, "C.H.P. Küçük Kurultayı Dün Fırtınalı Bir Hava İçinde Geçti", (21 Temmuz 1962), 1.

tarihli oturumunda bir konuşma yapan Kemal Satır, bazı konuşmacıların mahalli seçimlerin ileri bir tarihe ertelenmesi isteğine cevap vererek bunun söz konusu olmadığını söylemiştir.²⁷⁰⁵ Ancak KİM dergisinin 25 Temmuz 1962 tarihli haberinde Satır kurultayda partinin aksayan yönlerinin olduğunu kabul etmesine rağmen vaatlerin kısa sürede yerine getirildiğini iddia etmiştir.²⁷⁰⁶ Fakat gerçekçi bir yorum değildir.

Küçük kurultay sonrasında kongreler ve gelecek kurultayın hazırlıklarını denetlemek üzere CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, bir yurt gezisine çıkmaya karar vermiştir.²⁷⁰⁷ 30 Temmuz 1962 tarihinde planlanan geziye başlayan Kemal Satır, Kayseri üzerinden Sivas'a gelmiştir.²⁷⁰⁸ 31 Temmuz 1962'de Sivas'ta bir konuşma yapan Satır, ülkenin içinde bulunduğu durumu vatandaşın gizlemenin bir anlamı olmadığını söylemiştir. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'a göre, bu duruma sebep olan 10 yıllık DP iktidarındır. Geçmiş iktidarın kalkınmayı başaramadığını iddia eden Kemal Satır, planlı kalkınma ile memleketin daha iyi bir duruma geleceğini savunmuştur.²⁷⁰⁹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, eski dönemi hatırlatmaktan vazgeçmeyerek gezinin amacına uygun konuşma yapmamıştır.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra MBK kararı gereği siyasi faaliyetlerin tamamının yasaklanmasından dolayı CHP'de parti meclisi toplantılarına ara vermek zorunda kalmıştır. Ancak KİM dergisinin 30 Mart 1961 tarihli haberinde yeniden toplanmaya başlayan parti meclisine CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır da katılmış olup milletvekilleri tarafından yurttaki yapılan ihtilal sonrası nabız yoklamalarında partinin her zamankinden güçlü olduğu iddia edilmiştir²⁷¹⁰. Bu konuyu inceleyen AKİS dergisinin 3 Nisan 1961 tarihli haberine göre Kemal Satır'ın da katıldığı parti meclisinde partinin kendine çekidüzen vermesine karar verilmesi²⁷¹¹ genel merkezin milletvekilleri gibi

²⁷⁰⁵ *Cumhuriyet*, "Çalışmalarını Bitiren CHP Küçük Kurultayı Tebliğ Yayınladı", (23 Temmuz 1962), 1.; *Cumhuriyet*, "Küçük Kurultay'ın Tebliği", (23 Temmuz 1962), 5.

²⁷⁰⁶ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Silahlar Konuşuyor", 212 (25 Temmuz 1962), 15.

²⁷⁰⁷ *Ulus*, "C.H.P. İl Yönetim Kurulu İlçeleri Geziyor", (29 Temmuz 1962), 1.; *Ulus*, "C.H.P. İl Yönetim Kurulu", (29 Temmuz 1962), 5.; *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : İlk Kıvılcımlar", (30 Temmuz 1962), 20.

²⁷⁰⁸ Nedim Tekin, "Kemal Satır Yurttaşlarla Sohbet Etti", *Ulus*, (31 Temmuz 1962), 1.

²⁷⁰⁹ Nedim Tekin, "Biz Demokrasiyi Müdafaa Ettik ve Edeceğiz: K. Satır ve Güley Kayseri'ye Gittiler", *Ulus*, (1 Ağustos 1962), 1,5.

²⁷¹⁰ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Siyasi Faaliyetle Beraber", 143 (30 Mart 1961), 12.

²⁷¹¹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Sarı Binanın Esrarı", (3 Nisan 1961), 8.

düşünmediğini göstermiştir. Ancak toparlanma sürecinin ele alındığı ve Satır'ın da katıldığı 10 Haziran 1961 tarihli parti meclisi toplantısında²⁷¹² kongrelerin bir an önce bitirilmesi dışında bir karar alınmamıştır.²⁷¹³ Böylelikle genel merkezin de bu işi ciddiye almadığının ve CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın da partiyi uyarmadığının ispatıdır. CHP kendi içinde toparlanma yollarını aradığı bu dönemde 15. CHP Kurultayı yapılmış olup 29 Ağustos 1961 tarihli parti meclisi toplantısında genel idare kurulu seçimiyle birlikte Satır'ın da bu kurula seçildiği anlaşılmıştır.²⁷¹⁴ KİM dergisinin 31 Ağustos 1961 tarihli haberinde Kemal Satır'ın yeniden genel sekreter yardımcılığına getirilmesinin muhtemel olduğu duyurulmuştur.²⁷¹⁵ Aynı tarihli Ulus gazetesi ve KİM dergisinin 5 Eylül 1961 tarihli haberinde bu seçim doğrulanmıştır.²⁷¹⁶ Partinin ikinci ve üçüncü adamlarının belli olmasından sonra AKİS dergisinin 4 Eylül 1961 tarihli haberinde iş bölümü sonucunda Kemal Satır'ın propaganda ve seçim işlerinden sorumlu olması²⁷¹⁷ seçim çalışmalarını incelerken Satır'a daha farklı bir gözle bakmamıza olanak tanıyacaktı.

1962 yılına gelindiğinde CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın parti meclisi toplantılarına daha az katıldığı gözlenmiştir. AKİS dergisinin 16 Temmuz 1962 tarihli haberinde parti meclisi toplantısına Kemal Satır katılmışsa da²⁷¹⁸ hem konuşma yapmaması hem de toplantının amacının tam olarak açıklanmaması yorum yapmayı olanaksız hale getirmiştir. KİM dergisinin 18 Temmuz 1962 tarihli haberinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün saat 10.00'daki parti meclisi toplantısına geç kaldığının anlaşılmasının ardından bu durumu telafi etmek isteyen İsmet İnönü, CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ı sağına oturarak onun gönlünü almaya çalışmıştır. Parti meclisi çalışmalarının geç saatlerde bitmesinden dolayı Kemal Satır'ın da içinde bulunduğu bir redaksiyon oluşturularak toplantının sona ermesine²⁷¹⁹ bir anlam verilememiştir. Ayrıca aynı derginin 26 Eylül 1962 tarihli haberinde de Satır'ın

²⁷¹² *Ulus*, "C.H.P. Meclisi İnönü'nün Başkanlığında Toplandı", (11 Haziran 1961), 1.

²⁷¹³ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Müdavele-i Efkar", (12 Haziran 1961), 13.

²⁷¹⁴ *Ulus*, "C.H.P. Meclisi Merkez Kurulunu Dün Seçti", (30 Ağustos 1961), 1.

²⁷¹⁵ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Bulunan Takma Diş", 165 (31 Ağustos 1961), 20.

²⁷¹⁶ *Ulus*, "CHP. de İş Bölümü: Satır, Öztrak Sekreter Yardımcısı Oldu", (31 Ağustos 1961), 1.;

KİM, "İç Olaylar: C.H.P. : İş Başa Düştü", S.167, (5 Eylül 1961), 8.

²⁷¹⁷ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Küçük Kurultay Sonrası", (4 Eylül 1961), 16.

²⁷¹⁸ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Kıpırdanma İstidatları", (16 Temmuz 1962), 14.

²⁷¹⁹ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. : Ev Sahibinin Sürprizi", 211 (18 Temmuz 1962), 8-11.

parti meclisi bildirisini yayınlamakta gecikmesi²⁷²⁰ bu toplantıları ciddiye almadığının göstergesidir.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra MBK tarafından parti faaliyetlerinin kısmen durdurulmasına rağmen CHP faaliyetlerine devam etmiş olup bu konu nedeniyle herhangi bir yaptırıma uğramamıştır. İstanbul CHP İl Başkanı Şemsettin Günaltay'ın istifasından sonra İstanbul 20 Temmuz 1960 tarihinde CHP il binasında CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır ve üst düzey partililerin yaptığı toplantının ardından Emekli Orgeneral Şahap Gürler'in yeni il başkanı olarak seçilmesi²⁷²¹ parti olarak MBK'nın yanında olduklarını göstermek istedikleri anlaşılmıştır. Partinin MBK'nın yanında olduğunun gösterilmesinden sonra KİM dergisinin 31 Ağustos 1960 tarihli haberinde MBK'nın oluşturacağı hükümette CHP'den isimlerin de yer alabileceği söylentisi üzerine partide bir hareketlenme yaşanmışsa da bir açıklama yapan Kemal Satır, parti olarak MBK'ya yardımcı olmak dışında herhangi bir göreve talip olunmadığını söylemesi²⁷²² söylentinin aslı olmadığını göstermiştir.

Siyasi faaliyetlerin kısmen durdurulmasından sonra sessizliğe bürünen CHP genel merkezi seçimlerin 1961 yılında yapılacağını tahmin edilmesi üzerine AKİS dergisinin 19 Eylül 1960 tarihli haberine göre yeniden hareketlenmeye başlamıştır. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır da genel merkeze gelerek partilileri yönlendirmesi²⁷²³ iş bölümü sırasında üzerine aldığı seçim ve propaganda işlerine önem verdiğinin bir ispatı olmuştur. Seçim ümidi sonrası yaşanan bu hareketlilikten sonra CHP yeni düzene ayak uydurmak için tüzüğünde birtakım değişiklikler yapma kararı almıştır. Yapılan değişiklikler hakkında Adana il ve ilçe başkanlarıyla 6 Ekim 1960 tarihinde görüşen Kemal Satır, il ve ilçe başkanlarının düşüncelerini öğrenmişse de²⁷²⁴ başkanların düşüncesi hakkında bir bilgiye ulaşılamaması yorum yapmayı güçleştirmiştir.

²⁷²⁰ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. :Kızılca Kıyamet Koptu", 222 (26 Eylül 1962), 15.

²⁷²¹ Ulus, "İstanbul C.H.P. İl Başkanı: Ş. Güler", (21 Temmuz 1960), 1.; Cumhuriyet, "C.H.P. nin Yeni İl İdare Kurulu Teşekkül Etti", (21 Temmuz 1960), 1.; Ulus, "İstanbul C.H.P. il Başkanı", (21 Temmuz 1960), 3.; Cumhuriyet, "C.H.P. nin Yeni İl İdare Kurulu Teşekkül Etti", (21 Temmuz 1960), 5.

²⁷²² KİM, "İç Olaylar: Mesuliyet Sahibi Dev", 113 (31 Ağustos 1960), 16,17.

²⁷²³ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Aldatan Sessizlik", (19 Eylül 1960), 23.

²⁷²⁴ Yeni Adana, "Satır, C.H.P. İlçe Başkanları İle Görüştü", (6 Ekim 1960), 1.; Yeni Adana, "Kemal Satır,", (6 Ekim 1960), 4.

1961 yılına gelindiğinde Kurucu Meclis'in açılacağı kesinleşmiş olup Cumhuriyet gazetesinin 17 Ocak 1961 tarihli haberinde meclise seçilmelerinden dolayı İstanbul CHP İl Teşkilatından istifalar yaşanmıştır. Bu durumun ardından yeni il teşkilatının kurulabilmesi için CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın beklendiği duyurulmuştur. Duyurunun ardından 21 Ocak 1961'de İstanbul'a gelen Kemal Satır çalışmalara başlamıştır.²⁷²⁵ Yapılan çalışmalardan sonra il başkanlığı için en güçlü adayların Enver Güreli, Ekrem Özden ve Ali Sohtorik olduğu anlaşılmıştır.²⁷²⁶ Ancak il başkanlığı konusunda Satır ile il teşkilatı arasında anlaşmazlık çıkması üzerine yaşananların genel merkeze bildirilmesine karar verilmesine rağmen genel merkez sorunun bir an önce çözülmesini isteyerek²⁷²⁷ sistemin aksamasının önüne geçmiştir. Yeni il başkanı olarak Ali Sohtorik'in seçilmesinin ardından 17 Nisan 1961 tarihinde CHP il başkanları toplantısına CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır da katılarak İstanbul'da yapılması planlanan kongreler ve parti içi meseleler hakkında bilgi aldıktan sonra Esnaf Konfederasyonu Başkanı Hasan Tez ve beraberindekileri kabul etmiştir.²⁷²⁸ Kemal Satır'ın faaliyetleri incelendiğinde sadece parti ile değil çeşitli meslek kuruluşlarıyla da temas halinde olarak CHP'yi güçlendirmeye çalıştığı görülmüştür.

Siyasi hayatın normale dönmeye başlamasıyla birlikte partiler yeniden üye kabul etmeye başlamasıyla birlikte CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın da bu törenlere katılarak giriş belgesi imzaladığı anlaşılmıştır. Kemal Satır'ın bu dönemde imzaladığı ilk giriş belgesi 15 Haziran 1961'de CHP'ye katılan Emekli Topçu Albay Bedri Sönmez'e aittir.²⁷²⁹ 13 Temmuz 1961'de Genelkurmay eski İkinci Başkanı ve eski Kabil Büyükelçisi Zekai Okan ile Eski Muharıpler Cemiyeti Başkanı Emekli Kurmay Albay Emin Baransü'nün giriş belgeleri²⁷³⁰ Kemal Satır tarafından imzalanarak CHP'ye kabul edilmişlerdir.²⁷³¹ Bu dönemde CHP'ye yapılan girişler incelendiğinde hepsinin asker kökenli olması Satır'ın MBK yanlısı açıklamalarının bir sonucudur.

²⁷²⁵ *Milliyet*, "İstanbul İl İdare Kurulu Seçilecek", (21 Ocak 1961), 5.

²⁷²⁶ *Cumhuriyet*, "C.H.P. İl İdare Kurulu Seçimi İçin Ankardan Bir Heyet Geldi", (22 Ocak 1961), 5.

²⁷²⁷ *Cumhuriyet*, "C.H.P. İl İdare Kurulu Seçimleri'nden Önce İhtilâf Çıktı", (24 Ocak 1961), 5.

²⁷²⁸ *Ulus*, "İstanbul'da CHP. İlçe Başkanları Toplandı", (18 Nisan 1961), 1.; *Ulus*, "İstanbul'da C.H.P. İlçe Başkanları Toplandı", (18 Nisan 1961), 5.

²⁷²⁹ *Ulus*, "Bedri Sönmez C.H.P. ye Girdi", (16 Haziran 1961), 1.

²⁷³⁰ *Ulus*, "Z. Okan ve E. Baransü C.H.P. de", (14 Temmuz 1961), 1.

²⁷³¹ *Ulus*, "Z. Okan ve E. Baransü", (14 Temmuz 1961), 5.

İsmail Rüştü Aksal genel sekreter olduktan sonra mide rahatsızlığı sorunları yaşamaya başlamıştır. Doktorların önerisiyle muayene olmak ve tedavi sürecini başlatmak isteyen CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal Londra'ya gitmeye karar vermiştir. 28 Haziran 1961 tarihinde Londra'ya giden Aksal'ı CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, uğurlamıştır.²⁷³² Londra'da başarılı bir tedavi süreci geçirdiği düşünülen CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'ın KİM dergisinin 18 Ocak 1962 tarihli haberine göre dinlenme bahanesiyle İzmir'e gittiğini Kemal Satır'ın da öğrenmesi²⁷³³ yapılan tedaviden istenilen sonucun alınmadığının göstergesidir. İsmail Rüştü Aksal'ın görevine devam edip etmeyeceği konusunda net bir açıklama yapılmamasına rağmen Satır fiilen bir genel sekreter olarak partiye ilgilenmeye başlamıştır. Fiili görev değişikliğinin ardından gazetelerde çıkan CHP'de büyük kitlesel kopmaların yaşanacağına dair haberleri CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın 14 Mart 1962 tarihinde İstanbul'da bulunduğu sırada yalanlaması²⁷³⁴ yeni görevine alışmakta zorluk çekmediğinin ispatıdır. Bu arada Ulus gazetesinin 14 Temmuz 1962 tarihli haberine göre yeniden Londra'ya giden Aksal'ın başarılı bir ameliyat geçirmesinden sonra parti meclisinde yeniden bir görev paylaşımı yapılarak Satır'ın CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'a vekâlet etmesine karar verilmiştir.²⁷³⁵ Aynı gazetenin 15 Temmuz 1962 tarihli nüshasında Kemal Satır'ın yeni görevinin doğrulanması²⁷³⁶ fiili bir durumun resmiyete dökülmesinden başka bir şey değildir. Ayrıca CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın genel sekreterliğe vekâletinin resmen onaylanmasından sonra da İsmail Rüştü Aksal'ın sağlık durumu ile ilgilenmesi²⁷³⁷ vefa sahibi olduğunun bir kanıtıdır. Bu dönemde Adana il Teşkilatının istifası sorununu ele alan Kemal Satır'ın oluşturduğu geçici il idare kurulunun Adana siyasi çevreleri tarafından olumlu karşılanması²⁷³⁸ başarılı bir çalışma yaptığının göstergesidir.

Fiilen genel sekreterlik görevini üstlenen Kemal Satır, 7 Temmuz 1962 tarihinde parti teşkilatına gönderdiği genelgede memleket meselelerini konuşmak

²⁷³² *Ulus*, "Aksal Gitti", (29 Haziran 1961), 1.

²⁷³³ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Rehavet Uykusu", 185 (18 Ocak 1962), 6.

²⁷³⁴ *Ulus*, "CHP. Hizmet Partisidir", (15 Mart 1962), 1.

²⁷³⁵ *Ulus*, "Aksal Başarılı Bir Ameliyat Geçirdi", (14 Temmuz 1962), 1.; *Ulus*, "Aksal'a Vekâlet Ediyor", (14 Temmuz 1962), 5.

²⁷³⁶ *Ulus*, "CHP. de İş Bölümü", (15 Temmuz 1962), 1.; *Ulus*, "CHP de İş Bölümü", (15 Temmuz 1962), 5.

²⁷³⁷ *Ulus*, "İ. R. Aksal Süratle İyileşiyor", (17 Temmuz 1962), 1.

²⁷³⁸ *Ulus*, "CHP Adana İl Yönetim Kurulu Müsbet Karşılandı", (19 Temmuz 1962), 5.

üzere il başkanları ile birlikte il yönetiminden birer üyenin, tarihi daha sonra açıklanacak toplantıya göndermesini istemiştir.²⁷³⁹ Genel sekreter vekilliğinin resmen onaylanmasından sonra 19 Temmuz 1962’de bu toplantı hakkında CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile görüşen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır’ın açıklamalarının yüzeyselliğinden dolayı²⁷⁴⁰ yorum yapılamamıştır. Ancak 20 Temmuz 1962 tarihinde açılan toplantıda hem memleket meselelerinin görüşülmesine hem de kongre tarihlerinin belirlenmesine karar verilmesi²⁷⁴¹ toplantının geniş bir konu yelpazesine sahip olduğu anlaşılmıştır. Toplantının açıldığı gün ilk konuşmasını yapan Kemal Satır, İsmet İnönü’yü övdükten sonra DP yönetiminin nasıl karanlık günler yaşattığını anlatması²⁷⁴² toplantının amacına uygun olmayan bir konulma yaptığının göstergesidir. Ayrıca rahatsızlığından dolayı toplantıya katılamayan CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal’ın toplantının başarılı geçmesini dileyen telgrafını da Satır, okumuştur.²⁷⁴³ Toplantının ikinci gününde mahalli seçim konusu görüşülmüş olup bu konu hakkında ikinci konuşmasını yapan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, toplantıda mahalli seçimlerin yapılma kararının alınmasından duyduğu sevinci belirterek demokrasilerde seçimin önemini bir kez daha hatırlatması²⁷⁴⁴ bu defa toplantının amacına uygun bir konuşma yaptığının ispatıdır.

27 Mayıs İhtilali’nin ardından siyasi faaliyetler yasaklanmışsa da 1961’in ortalarına doğru yasaklar kısmen kaldırıldığından siyasi partiler il ve ilçe kongrelerini yapmaya başlamışlardır. CHP’nin ilk kongresi de 13 Mayıs 1961 tarihli İstanbul Eminönü CHP İlçe Kongresi’dir. Kongrede konuşan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, çok partili hayata geçiş sürecini CHP’nin başlattığını belirterek ardından gelen DP iktidarının özgürlükleri kısıtlayıcı uygulamaları sonucunda basından üniversiteye kadar her kurumda birtakım olumsuz gelişmelerin yaşanması üzerine partinin DP’yi uyarmasına rağmen iktidarın CHP’yi küçük düşürme çabalarının ihtilalle son bulduğunu söylemiştir. Kemal Satır’a göre CHP ihtilali isteyen değil önlemeye çalışmış bir parti

²⁷³⁹ *Ulus*, “C.H.P. İl Başkanları Ankara’ya Çağrıldı”, (9 Temmuz 1962), 1.

²⁷⁴⁰ *Ulus*, “İnönü Satır’ı Kabul Etti”, (20 Temmuz 1962), 1.

²⁷⁴¹ *Ulus*, “CHP. İl Başkanları Toplantısı Bugün”, (20 Temmuz 1962), 1.; *Ulus*, “C.H.P. İl Başkanları”, (20 Temmuz 1962), 5.

²⁷⁴² *Ulus*, “CHP. Dikta Hevesinin Daima Karşısındadır”, (21 Temmuz 1962), 1,5.

²⁷⁴³ *Ulus*, “Aksal’ın Telgrafı”, (21 Temmuz 1962), 1.

²⁷⁴⁴ *Ulus*, “CHP. İl Başkanları Toplantısı Dün Sona Erdi: 9 CHP. li Bakan İl Başkanlarına Yurt Konuları Hakkında Bilgi Verdi”, (23 Temmuz 1962), 1.; *Ulus*, “9 CHP. li Bakan İl Başkanlarına Yurt Konuları Hakkında Bilgi Verdi”, (23 Temmuz 1962), 7.

olmasına rağmen yeni kurulan partilerin CHP'nin sırf ihtilali istediği yalanını ortaya atarak asla iktidar olamayacağını halka anlatmaları gülünç olmakla birlikte vatandaş istediği huzur ortamından da uzaklaştırmaya çalışmaktadırlar.²⁷⁴⁵ Ayrıca Satır, CHP'nin yeni bir yüzle vatandaşın karşısına çıkacağını iddia etmişse de ayrıntı vermemiştir.²⁷⁴⁶ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde 27 Mayıs İhtilali'nden sonra yapılan ilk kongre olduğu göz önünde bulundurularak eski iktidarı eleştirmesi olağan karşılanmıştır. Ancak Kemal Satır'ın eski ile hesaplaşması DP ile sınırlı kalmamış olup Ulaştırma Bakanlığı dönemindeki seçim çalışmaları esnasında sert sözlerle eleştirdiği Kadircan Kaflı ile 21 Mayıs 1961'de toplanan Ankara Altındağ CHP Kongresi'nde de karşı karşıya gelmiştir. Satır'a göre Kaflı kendisini Allah zannederek sarfettiği sözlerin asla CHP'ye mal edilemeyecektir.²⁷⁴⁷ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşmasına bakıldığında Kadircan Kaflı ile ilgili eleştirilerinde ayrıntı vermediğinden yorum yapmak imkânsızdır. Ulus gazetesinin 5 Haziran 1961 tarihli haberine göre İstanbul Bakırköy CHP İlçe Kongresi yapılmıştır.²⁷⁴⁸ Bu kongrede konuşan Kemal Satır, 10 yıllık kötü idarenin ardından CHP olarak vatandaşlar arasında kardeşlik havası esmesini istediklerini savunarak yollarının Atatürk yolu olduğunu belirtmişse de²⁷⁴⁹ tam olarak ifade etmek istediği şey anlaşılamamıştır. Aynı kongreyi izleyen KİM dergisinin 8 Haziran 1961 tarihli haberinde ise Satır'ın CHP'nin Menderesler yetiştiren bir kurum olmadığını söylemesi²⁷⁵⁰ DP'yi eleştirmekten vazgeçmediğinin göstergesidir.

1961 yılının Haziran ayının ortasından sonra CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın hiçbir sebep olmamasına rağmen her konuda kafasının karışmış olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle 16 Haziran 1961 tarihinde Adana Karaisalı CHP İlçe Kongresi'nde Kemal Satır, ağır vergi yükünden bahsederek sadece kanun yapma yetkisinin Kurucu Meclis'te olduğunu hatırlatıp

²⁷⁴⁵ Ayhan Yetkiner, "CHP. Metanet ve Cesaretle Yoluna Devam Etmiştir", *Ulus*, (14 Mayıs 1961), 1,5.; *Cumhuriyet*, "27 Mayıs'tan Sonra İlk İlçe Kongresi Yapıldı", (14 Mayıs 1961), 1.

²⁷⁴⁶ *Cumhuriyet*, "27 Mayıs'tan Sonra İlk İlçe Kongresi Yapıldı", (14 Mayıs 1961), 5.

²⁷⁴⁷ *Milliyet*, "Gülek: "Blöfleri Çok Gördük, Dedi", (22 Mayıs 1961), 5.

²⁷⁴⁸ *Ulus*, "Kemal Satır, Yolumuz Ata'nın Yoludur, Dedi", (5 Haziran 1961), 1.

²⁷⁴⁹ *Ulus*, "Kemal Satır, Yolumuz Ata'nın Yoludur, Dedi", (5 Haziran 1961), 5.

²⁷⁵⁰ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Hareketli Bir Hafta", 168 (8 Haziran 1961), 13.

vergi koyma yetkisinin de MBK'da bulunduğunu belirtmiştir.²⁷⁵¹ Son vergilerin CHP'yle bir ilgisinin olmadığını ifade eden Satır, son vergilerin mecliste kabul edilmeyerek komisyona havale edildiğini söylemesi²⁷⁵² üstü kapalı bir MBK eleştirisi yaptığına bir örnektir. Ancak 18 Haziran 1961 tarihli Adana CHP İl Kongresi'nde de konuşan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 27 Mayıs İhtilali'ni överek dünyada eşi benzeri olmadığını iddia ettikten sonra MBK'nin tarihe altın harflerle yazılacağını savunması²⁷⁵³ dikkat çekmektedir. 25 Haziran 1961 tarihli İstanbul Fatih CHP İlçe Kongresi'ne katılan Kemal Satır, CHP'nin iktidara geldiğinde hiçbir güçlkle karşılaşmayacağını ifade etmesi²⁷⁵⁴ erken bir seçim konuşması olup yapılma sebebi olarak da herhangi bir sebep gösterilememiştir. 7 Ağustos 1961 tarihinde toplanan İstanbul Zeytinburnu CHP İlçe Kongresi'nde konuşan Satır'ın CHP'nin bir Atatürk partisi olduğunu söylemesi²⁷⁵⁵ bilinen bir olgunun yeniden dillendirilmesinden başka bir şey değildir. Ayrıca 12 Ağustos 1961'de toplanan İstanbul CHP İl Kongresi'ne katılan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşma yapmamıştır²⁷⁵⁶.

CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'ın genel sekreterliği döneminde aktif bir genel sekreter yardımcısı olmaya çalışan Kemal Satır, sadece CHP il ve ilçe kongrelerine değil diğer kongrelere de katılarak partisini temsil etmeye çalışmıştır. 18 Kasım 1959 tarihinde CKMP 4. Genel Kurul toplantısına CHP Genel Sekreter Yardımcı Kemal Satır'ın da katılmasına rağmen konuşma yapmamıştır²⁷⁵⁷. Ancak 27 Mayıs İhtilali'nden sonra toplanan CHP Beşiktaş

²⁷⁵¹ *Ulus*, “Kemal Satır, Adana’da Konuştu: CHP. Olarak Ağır Bir Vergi Kanunu Tasvip Etmeyiz”, (17 Haziran 1961), 1.

²⁷⁵² *Ulus*, “CHP. Olarak Ağır Bir Vergi Kanunu Tasvip Etmeyiz”, (17 Haziran 1961), 5.

²⁷⁵³ *Ulus*, “Adana”, (18 Haziran 1961), 3.

²⁷⁵⁴ Ayhan Yetkiner, “C.H.P. Kongreleri Her Yerde Devam Ediyor: “Yalanı Hakikatle, İftirayı Dürüstlikle Yereceğiz”, *Ulus*, (26 Haziran 1961), 1,5.

²⁷⁵⁵ *Ulus*, “Zeytinburnu C.H.P. İlçe Kongresi”, (7 Ağustos, 1961), 5.

²⁷⁵⁶ Nuyan Yiğit -Ayhan Yetkiner, “Heyecanlı Bir Kongre”, *Ulus*, (13 Ağustos 1961), 1,5.

²⁷⁵⁷ *Ulus*, “C.K.M.P. Genel Kurulu Dün Toplandı: Osman Bölükbaşı, DP’yi Düşürmek Vazifedir”, (19 Kasım 1959), 1.; *Cumhuriyet*, “CKMP nin 4 üncü Büyük Kongresi Dün Ankarada Çalışmalara Başladı”, (19 Kasım 1959), 1.; *Ulus*, “Osman Bölükbaşı, DP’yi Düşürmek Vazifedir”, (19 Kasım 1959), 5.; *Cumhuriyet*, “CKMP nin 4 üncü Büyük Kongresi Dün Ankara’da Çalışmalara Başladı”, (19 Kasım 1959), 5.; *KİM*, “İç Olaylar: C.K.M.P. :Demek İstenilenler”, 79 (21 Kasım 1959), 9.

Kadınlar Kongresi'nde ise kadın sorunlarını ele almadan siyasi bir konuşma yapmasına da²⁷⁵⁸ bir anlam verilememiştir.

1961 yılında siyasal faaliyetlere kısmen izin verilmesinden sonra Kemal Satır, CHP'nin yeni düzene göre teşkilatlanması için çalışmalara başlamıştır. Satır, bir taraftan kurultaylarda yeni tüzük çalışmaları yaparken diğer taraftan da il ve ilçe kongreleriyle CHP'yi yeni düzene alıştırmaya çalışacağı düşünülmüştür. Ancak Kemal Satır'ın bu dönemdeki konuşmaları incelendiğinde, DP'den bahsettiği görülmüştür. Bu durumda Satır'ın parti içi düzenlemelerden çok eski defterlerle ilgilendiği anlaşılmıştır. Ayrıca genel sekreter yardımcılığının sonlarına doğru, CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'ın sağlık sorunlarından dolayı Kemal Satır'ın fiilen genel sekreter olarak görevlendirilmesi genel merkezin ona güvendiğinin göstergesidir.

3.2.2. Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşleri

Kasım Gülek'in genel sekreterlikten ayrılmasına rağmen Kemal Satır'ın İsmail Rüştü Aksal genel sekreterliğinde yardımcı olarak görev alması Adana CHP teşkilatını kızdırmıştır. Bu kızgınlık 2 Ekim 1959 tarihinde Adana'ya gelen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın²⁷⁵⁹ 3 Ekim 1959'da şehirde yaptığı temaslar esnasında ortaya çıkmıştır.²⁷⁶⁰ Adana Misis CHP İlçe Kongresi'ne katılan Kemal Satır'a kongreye katılanlar ilgi göstermezken Gülek'e bağlılık telgrafi çekilmesine karar verilmesi²⁷⁶¹ Adanalıların kimin yanında olacağının göstergesidir. Misis CHP İlçe Teşkilatında yapılan bir toplantıya da katılan Satır'a bu görevi neden kabul ettiği sorulmuştur. Soruya sinirlenerek cevap veren CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, bunun bir görev olduğunu belirtmesi²⁷⁶² Adanalıların kızgınlığını önemsemediğinin bir ispatıdır. 4 Ekim 1959 tarihinde yapılan Bahçe CHP İlçe Kongresi'ne katılan Kemal Satır, Kasım Gülek'in istifa sebebini kendisinin açıklamasının doğru olacağını söyleyerek Adanalıların bu olay karşısında partilerine olan

²⁷⁵⁸ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Ağır Top Mevzide", 216 (15 Ağustos 1962), 8.

²⁷⁵⁹ *Ulus*, "C.H.P. nin Gezi Programı Başarıyla Tatbik Ediliyor", (2 Ekim 1959), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Yurt Gezisi Programı Başarıyla Tatbik Ediliyor", (2 Ekim 1959), 5.; *Yeni Adana*, "C.H.P. nin 9 uncu Ekibi Bugün Şehrimize Geliyor", (2 Ekim 1959), 1.; *Yeni Adana*, "CHP nin 9 uncu Ekibi", (2 Ekim 1959), 4.

²⁷⁶⁰ *Yeni Adana*, "C.H.P. Ekiplerinin Gezileri Devam Ediyor: Bir C.H.P. Ekibi Şehrimizde", (3 Ekim 1959), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Ekiplerinin Gezileri Devam Ediyor", (3 Ekim 1959), 4.

²⁷⁶¹ *Cumhuriyet*, "Adana'da C.H.P. liler Kemal Satır'ı Sıkıştırdılar", (4 Ekim 1959), 1.

²⁷⁶² *Cumhuriyet*, "Adana'da C.H.P. liler Kemal Satır'ı Sıkıştırdılar", (4 Ekim 1959), 5.

bağlılıklarının devam edeceğini ifade etmesi²⁷⁶³ bir önceki sert tavrını yumuşattığının göstergesidir. Ancak aynı gün Hamdili CHP Bucak Kongresi'ne katılan Satır'a²⁷⁶⁴ istifa sonrası Kasım Gülek'i teselli edip etmediği sorulmuştur. Soruya sinirlenmeden cevap veren CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, Gülek ile aralarında bir anlaşmazlık olmadığını beyan etmesi²⁷⁶⁵ soruyu net olarak cevaplayamadığının ispatıdır.

Adana'da gördüğü tepki üzerine 5 Ekim 1959 tarihinde gazetecilerle bir röportaj yapan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, Kasım Gülek'in dokuz seneden beri CHP'de çalışarak²⁷⁶⁶ faydalı işler yaptığını söylemesine rağmen istifa sebebini açıklamaktan kaçınmıştır. Kasım Gülek'e asla istifa etmesi gerektiğinin söylenmediğini iddia eden Kemal Satır, bütün CHP teşkilatı gibi Adanalıların da üzgün olduğunu kabul etmişse de parti bütünlüğünün bozulmaması gerektiği ve parti politikasında herhangi bir değişim olmayacağını da hatırlatma ihtiyacı duyması²⁷⁶⁷ teşkilatın gönlünü almaya çalıştığının göstergesidir. Ancak KİM dergisinin 10 Ekim 1959 tarihli haberine göre Satır, Kasım Gülek'in istifası sorularından yılmayacağını belirtmiştir.²⁷⁶⁸ Cumhuriyet gazetesinin 16 Ekim 1959 tarihli haberinde Adana CHP Teşkilatındaki Gülek taraftarları Kasım Gülek'e Vatan Cephesi gibi bir cephe kurmayı teklif etmişlerse de Gülek bu teklifi kabul etmemiştir.²⁷⁶⁹ Aynı derginin 17 Ekim 1959 tarihli haberinde ise Kasım Gülek'e istifasında CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın parmağının olup olmadığı sorulduğunda gülerek hiçbir açıklama yapmamıştır.²⁷⁷⁰ Gülek'in bu tavrı Kemal Satır'ı zor durumda bırakmıştır. 18 Ekim 1959'da yapılan Adana Hürriyet CHP İlçe Kongresi'ne bir başarı telgrafi

²⁷⁶³ *Yeni Adana*, "C.H.P. İl Teşkilâtı Dün Çeşitli Yerlerde Kongre Yaptı", (5 Ekim 1959), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. İl Teşkilâtı Dün Çeşitli Yerlerde Kongre Yaptı", (5 Ekim 1959), 4.

²⁷⁶⁴ *Cumhuriyet*, "Adana'da Duyulan İnfial", (5 Ekim 1959), 1.

²⁷⁶⁵ *Cumhuriyet*, "Adana'da Duyulan İnfial", (5 Ekim 1959), 5.

²⁷⁶⁶ *Ulus*, "Adana'da Kemal Satır ile Yapılan Mülakat: "C.H.P. liler, Şahıslara Değil, Prensibe İnanan İnsanlardır", (6 Ekim 1959), 1.; *Yeni Adana*, "Satır, Gülek İle İlgili Bir Beyanat Verdi", (6 Ekim 1959), 1.

²⁷⁶⁷ *Ulus*, "C.H.P. liler Şahıslara Değil, Prensibe İnanan İnsanlardır", (6 Ekim 1959), 5.; *Yeni Adana*, "Satır, Gülek İle İlgili Bir Beyanat Verdi", (6 Ekim 1959), 4. :

²⁷⁶⁸ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Değişikliğin Manâsı", 73 (10 Ekim 1959), 5.

²⁷⁶⁹ *Cumhuriyet*, "Gülek Dün "Nereden buldun kanunu" Hakkında Konuştu", (16 Ekim 1959), 1.; *Cumhuriyet*, "Gülek Dün "Nereden Buldun Kanunu" Hakkında Konuştu", (16 Ekim 1959), 5.

²⁷⁷⁰ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P.", 74 (17 Ekim 1959), 6.

gönderen Satır, şiddetle protesto edilerek telgrafının geri gönderilmesinin istenmesi²⁷⁷¹ bunun bir sonucudur.

Yaşanan bu olaylardan sonra CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır ve Kasım Gülek ilk defa 25 Ekim 1959 tarihinde toplanan Ankara Altındağ CHP İlçe Kongresi'nde karşılaşmış olup önce Gülek ardından da Kemal Satır konuşmuştur. Satır, konuşmasında CHP'nin şahıslara değil ideallere inanan bir parti olduğunu belirterek parlak sözlerle halkı coşturanların prensipleri olmadığını ifade etmesiyle²⁷⁷² Gülek'i eleştirdiği anlaşılmıştır. Aynı kongreyi izleyen Milliyet gazetesine göre Satır konuşurken Kasım Gülek'in kongreyi terk etmesi de²⁷⁷³ Satır'ın sözlerinin Gülek'e dokunduğunun göstergesidir. Ancak bu çekişme Adana CHP Parti Teşkilatının ikiye bölünmesine yol açmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 28 Ekim 1959 tarihli haberine göre Kasım Gülek aleyhine bir broşür bastırılmış olup Gülek'in Adana'ya gelişi eleştirilmiştir.²⁷⁷⁴ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, taraftarlarının bastırdığı düşünülen broşür elde edilen bilgiler ışığında incelendiğinde Gülek'in faaliyetlerinin çarpıtıldığı anlaşılarak yapılanların Kemal Satır'a bir faydasının olmayacağı sonucuna varılmıştır. Kasım Gülek meselesinin fazla uzadığını düşünen Satır, Gülek taraftarlarını parti meclisine şikâyet etmişse de²⁷⁷⁵ parti meclisinin ayrıntılı inceleme istemesi²⁷⁷⁶ konun uzamasına yol açmıştır.

CHP parti meclisinin yaşananlara zamanında müdahale etmemesi sonucunda bu çekişme 1960 yılında da devam etmiştir. 13 Ocak 1960 tarihinde Adana'ya geleceği duyurulan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır ile²⁷⁷⁷ Kasım Gülek'in 16 Ocak 1960'da toplanan Adana CHP İl Kongresi'nde barışacağı düşünülmektedir.²⁷⁷⁸ Kongre başladığında yapılan seçim sonucunda Gülek'in kongre başkanı seçilmesinden sonra bir konuşma yapan Kemal Satır,

²⁷⁷¹ *Cumhuriyet*, “Adana C.H.P. Kongresi'nde Gülek İçin Nümayişler”, (19 Ekim 1959), 1.; *Cumhuriyet*, “Adana C.H.P. Kongresi'nde Gülek İçin Nümayişler”, (19 Ekim 1959), 3.

²⁷⁷² *Cumhuriyet*, “Gülek ve Satır, Ankara'da Aynı Kongrede Konuştular”, (26 Ekim 1959), 5.

²⁷⁷³ *Milliyet*, “Ankaradaki Kongre”, (26 Ekim 1959), 5.

²⁷⁷⁴ *Cumhuriyet*, “Kasım Gülek Aleyhine Bir Broşür”, (28 Ekim 1959), 3.

²⁷⁷⁵ *Cumhuriyet*, “Kemal Satır, Gülek Taraftarlarını C.H.P. Meclisine Şikâyet Etti”, (3 Aralık 1959), 1.; *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Herşeyin Başı Seçim”, (2 Aralık 1959), 12.

²⁷⁷⁶ *Cumhuriyet*, “Kemal Satır, Gülek Taraftarlarını C.H.P. Meclisine Şikâyet Etti”, (3 Aralık 1959), 5.

²⁷⁷⁷ *Yeni Adana*, “Satır İle Baykam Geliyor”, (14 Ocak 1960), 1.

²⁷⁷⁸ *Cumhuriyet*, “Gülek İle Satır'ın Barışması”, (17 Ocak 1960), 3.

Kasım Gülek ile aralarında herhangi bir anlaşmazlığın olmadığını belirterek Gülek ile kucaklaşması²⁷⁷⁹ anlaşmazlığın bittiğinin göstergesidir.

27 Mayıs İhtilali'nin gerçekleşmesinden sonra siyasi faaliyetlerin bir süre yasaklanmasından ötürü duraksayan Kemal Satır-Kasım Gülek çekişmesi 1961 yılında kaldığı yerden devam etmiştir. Milliyet gazetesinin 31 Mayıs 1961 tarihli haberinde Gülek hakkında kararın kurultay tarafından verileceği duyurulmuşsa da²⁷⁸⁰ bu çekişmeye parti teşkilatları da dâhil olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin 9 Haziran 1961 tarihli haberinde İstanbul CHP İl Teşkilatı Kasım Gülek hakkında gerekli işlemlerin yapılmadığını ifade ederek toplu istifaya kalkışması²⁷⁸¹ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ı güçlendirmiştir. Parti içinde taraftarlarının artmasının ardından Kemal Satır, 18 Haziran 1961 tarihinde toplanan Adana Karataş CHP İlçe Kongresi'nde konuşmuştur. Satır, böyle bir mücadelenin varlığını inkâr ederek 1961 seçimlerinde kendi gayretleriyle milletvekili seçilemeyenlerin ya kendisi ya da Gülek'in eteğine yapışarak bir yerlere gelme çabası içinde olanların çıkardığı bir söylenti olduğunu iddia etmiştir. Satır'ın böyle davrananların partiden atılacağını söylemesi²⁷⁸² parti içinde bir temizlik yapılacağının işaretidir. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, partiden atmayı gündeme getirmişse de bu konu hakkında bir girişimde bulunmayarak teşkilatları ikna etme yoluyla belirli bir çizgiye getirmeyi seçmiştir. Bu nedenle 27 Temmuz 1961'de Adana'ya giden Kemal Satır'ın²⁷⁸³ kongre öncesi kulis faaliyetlerine katılmayarak herhangi bir önlem almaması²⁷⁸⁴ kendisine güvendiğinin göstergesidir. 30 Temmuz 1961 tarihinde toplanan kongrede konuşan Kemal Satır'ın CHP'nin bir görev partisi olduğunu ifade ederek²⁷⁸⁵ Kasım Gülek'in dahi eleştirilebileceğini söylemiş²⁷⁸⁶ ve

²⁷⁷⁹ *Yeni Adana*, "C.H.P. İl Kongresi Dün Hararetli ve Alâkalı Geçti: Kasım Gülek İle Satır Kuçaklaştı. Seçimler Hayli Çekişmeli Oldu", (18 Ocak 1960), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. İl Kongresi Hararetli Geçti", (18 Ocak 1960), 4.

²⁷⁸⁰ *Milliyet*, "Gülek Hakkında Kararı Kurultay Verecek", (31 Mayıs 1961), 1.

²⁷⁸¹ *Cumhuriyet*, "CHP İl İdare Kurulu Genel Merkeze "ya Gülek ya da biz" Dedi", (9 Haziran 1961), 1.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. İl İdare Kurulu Genel Merkeze "Ya Gülek ya biz" Dedi", (9 Haziran 1961), 5.

²⁷⁸² *Yeni Adana*, "C.H.P. İçinde Gülek- Satır Hizipleri Yaratanlar Tard Edilecek", (20 Haziran 1961), 1.; *Yeni Adana*, "Gülek- Satır", (20 Haziran 1961), 4.

²⁷⁸³ *Ulus*, "K. Satır Adana'da", (28 Temmuz 1961), 1.

²⁷⁸⁴ *Yeni Adana*, "İçel C.H.P. Kongresi Bugün", (29 Temmuz 1961), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Adana İl Kongresi Yarın Sabah Yapılacak", (29 Temmuz 1961), 4.

²⁷⁸⁵ *Ulus*, "CHP. Adana İl Kongresi", (31 Temmuz 1961), 5.; *Yeni Adana*, "Satır, "C.H.P. İçinde Tabu Yoktur. Parti İçinde Kimse İmtiyazlı Olamaz" Dedi", (31 Temmuz 1961), 1.

²⁷⁸⁶ *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (31 Temmuz 1961), 4.

durumun olağan karşılanmasını istemiştir. Aynı kongreyi izleyen 3 Ağustos 1962 tarihli KİM dergisine göre Satır'ın Gülek'i Adnan Menderes'e benzetmesine rağmen Adanalılardan tepki gelmemesi²⁷⁸⁷ durumun kabullenildiğinin ispatıdır. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşmasının ardından Adana CHP İl Teşkilatı'ndaki ikilik sona ermiştir. 16 Temmuz 1962'de Adana'ya gelen Kemal Satır'ın aleyhine hiçbir protesto yapılmazken²⁷⁸⁸ 17 Ekim 1962'de Satır'ın da Kasım Gülek'i rahatça eleştirmesi²⁷⁸⁹ bir diğer örnektir.

1959 yılında CHP-DP ilişkilerinde başlayan gergin hava İsmail Rüştü Aksal'ın genel sekreterliği döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın DP'yi eleştirdiği ilk konuşması 11 Ekim 1959 tarihinde yapılan İstanbul Kadıköy CHP İlçe Kongresi'nde olmuştur.²⁷⁹⁰ Kongreyi izleyen AKİS dergisinin 13 Ekim 1959 tarihli nüshasında Kemal Satır'ı 2 bin kişinin karşılaması²⁷⁹¹ halkın da DP'den memnun olmadığını göstergesidir. Kongrede bir konuşma yapan Satır, DP'nin eleştiriye tahammül edememesinden dolayı memlekette huzursuzluğun arttığını söylemesi²⁷⁹² yerinde bir eleştiridir. DP'nin eleştiriye tahammül edemediğini 17 Ekim 1959 tarihli İstanbul Kadıköy CHP İlçe Kongresi'nde de ele alan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 1950 seçimlerinin DP'nin değil CHP'nin bir zaferi olduğunu belirtmiştir.²⁷⁹³ Kemal Satır, ekonomi alanında da DP'nin eleştiriye tahammülü olmadığından dolayı işi uzmanına bırakmamakta direndiğini iddia etmesi²⁷⁹⁴ iktidarı her alanda zayıf bulduğunun ispatıdır. 25 Ekim 1959'da yapılan Ankara Altındağ İlçe Kongresi'nde konuşan Satır, DP'nin parlak sözlerine rağmen herhangi bir icraatının olmadığını anlatmıştır.²⁷⁹⁵ Bu konuşmanın örneklendirilmesini de 3 Kasım 1959 tarihinde yapılan Ankara Kalecik İlçe Kongresi'nde yapan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır,

²⁷⁸⁷ KİM, "İç Olaylar: Bir Eski Silâh", 161 (3 Ağustos 1961), 6, 8.

²⁷⁸⁸ Yeni Adana, "CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır Dün Şehrimize Geldi", (17 Temmuz 1962), 1.

²⁷⁸⁹ Yeni Adana, "Satır: "Gülek Hatalı ve Yanlış Yoldadır", (18 Temmuz 1962), 1.; Yeni Adana, "Satır: "Gülek Hatalı ve Yanlış Yoldadır", (18 Temmuz 1962), 4.

²⁷⁹⁰ Ulus, "Günaltay ve Satır'ın Konuşmaları", (12 Ekim 1959), 1.

²⁷⁹¹ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Anlaşmış Takım", (13 Ekim 1959), 8.

²⁷⁹² Ulus, "Günaltay ve Satır", (12 Ekim 1959), 5.

²⁷⁹³ Ulus, "C.H.P. Sıkıntıları Elbirliği İle Yenmeğe Çalışacaktır", (18 Ekim 1959), 1.; Cumhuriyet, "C.H.P. nin Vaadlerine Dair Kemal Satır'ın Konuşması", (18 Ekim 1959), 1.; Cumhuriyet, "C.H.P. nin Vaadlerine Dair Kemal Satır'ın Konuşması", (18 Ekim 1959), 5.

²⁷⁹⁴ Ulus, "C.H.P. Sıkıntıları Yenmeğe Çalışacaktır", (18 Ekim 1959), 5.

²⁷⁹⁵ Yeni Adana, "Ankara Altındağ İlçe Kongresi'nde: Kasım Gülek ve Satır, Konuştular", (26 Ekim 1959), 1.

işçi ve memurun halini göstermesi²⁷⁹⁶ haklı bir eleştiri olarak kabul edilmiştir. Satır'ın haklı eleştirilerine dayanamayan DP elinde bulunan radyo imkânını kullanarak konuşmalarını çarpıtma yoluna gitmiştir. Bu nedenle CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın Beypazarı CHP İlçe Kongresi'ndeki konuşması radyoda halkı ihtilale davet ettiği şeklinde yayınlanmıştır.²⁷⁹⁷ Çarpıtmayı öğrenen Kemal Satır, 14 Kasım 1959 tarihli Mucur CHP İlçe Kongresi'nden radyoya cevap vererek halkı ihtilale davet edici bir konuşma yapmadığını ifade etmiştir.²⁷⁹⁸ Satır'ın konuşması incelendiğinde ilk defa *ihtilal* sözcüğünün dillendirildiği anlaşılmıştır.

Eleştirilere tahammülü kalmayan DP söylemlerinde ileriye gitmeye başlamıştır. AKİS dergisinin 18 Kasım 1959 tarihli haberine göre seçimleri kaybetseler de iktidarı vermeyecekleri söylentisi ortaya çıkmıştır. Bu söylentinin ardından CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, böyle bir şeyin gerçek olmayacağını söylemesi²⁷⁹⁹ yerinde bir uyarıdır. Ayrıca Kasım Gülek genel sekreterliği döneminde yaşanan ve Kemal Satır'ın da şahit olduğu Uşak hadisesi sonrasında²⁸⁰⁰ araştırmalarını tamamlayan CHP parti meclisi 4 Aralık 1959 tarihinde bir bildiri yayınlayarak²⁸⁰¹ suçluların cezalandırılmasını isteyerek²⁸⁰² iktidarı göreve çağırmışsa da DP bu çağrıyı dikkate almamıştır.

DP'den istediği cevabı alamayan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, Karadeniz Bölgesi'ne bir gezi düzenlemiştir.²⁸⁰³ 8 Aralık 1959 tarihinde Samsun'a gelen Kemal Satır burada sevgi gösterileriyle karşılanmıştır.²⁸⁰⁴ Uşak hadisesi karşısında DP'nin tutumunu 9 Aralık 1959'da Çarşamba CHP İlçe Kongresi'nde değerlendiren Kemal Satır, vatandaşın can ve mal emniyeti

²⁷⁹⁶ *Ulus*, "C.H.P. Kalecik İlçe Kongresi Yapıldı: D.P. deki Sinirli Halin Sebebi Başarısızlıktır", (4 Kasım 1959), 1.; *Cumhuriyet*, "Muhalefet Bayar'ın Meclisi Açış Nutkunu Dün Tenkid Etti", (4 Kasım 1959), 1.; *Ulus*, "Kalecik İlçe Kongresi Yapıldı", (4 Kasım 1959), 5.; *Cumhuriyet*, "Muhalefet Bayar'ın Meclisi Açış Nutkunu Dün Tenkid Etti", (4 Kasım 1959), 5.

²⁷⁹⁷ Sait Arif Terzioğlu, "Satır'ın Radyoya Cevabı", *Cumhuriyet*, (15 Kasım 1959), 1,5.

²⁷⁹⁸ *Ulus*, "D.P. Düşecektir", (15 Kasım 1959), 1.; *Ulus*, "D.P. Düşecektir", (15 Kasım 1959), 5.; *Milliyet*, "Satır, D.P. nin Düşeceğini Söyledi", (15 Kasım 1959), 1.

²⁷⁹⁹ *AKİS*, "Hanım Kırarsa Kaza Hizmetçi Kırarsa Kabahat", (18 Kasım 1959), 11.

²⁸⁰⁰ *KİM*, "İç Olaylar: Adalet: Rasî Şekavet", 81 (2 Aralık 1959), 5.

²⁸⁰¹ *Ulus*, "C.H.P. Meclis Grubu, Uşak Hâdiseleriyle İlgili Bir Bildiri Yayınladı: "Suçlular, Millet Huzuruna Çıkarılmalıdır", (4 Aralık 1959), 1.

²⁸⁰² *Ulus*, "Suçlular, Millet Huzuruna Çıkarılmalıdır", (4 Aralık 1959), 5.

²⁸⁰³ *Cumhuriyet*, "Aksal'ın Yeni Gezi Programı", (3 Aralık 1959), 5.; *Ulus*, "Aksal ve Arkadaşları Bu Sabah Karadeniz'e Hareket Ediyor", (8 Aralık 1959), 1.; *Milliyet*, "Aksal Bugün Karadeniz Gezisine Çıkıyor", (8 Aralık 1959), 1.

²⁸⁰⁴ Teoman Karahun, "Genel Sekreter ve Arkadaşlarının Karadeniz Gezisi Başladı: C.H.P. Heyeti Samsun'da", *Ulus*, (9 Aralık 1959), 1,5.

olmadığından bahsetmiştir.²⁸⁰⁵ Satır, ilgili olayda zabitanın bilerek vatandaşın üzerine ateş açtığını söyleyip iktidara Uşak Valisi'nin hangi sebeple görevinde kaldığını sormuştur.²⁸⁰⁶ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde iddiasını doğru bir biçimde örneklendirdiği görülmüştür.

Uşak olayları hakkında herhangi bir işlem yapılmayacağının anlaşılmasından sonra 10 Aralık 1959 tarihinde Bafra CHP İlçe Kongresi'nde konuşan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır,²⁸⁰⁷ DP'yi bu sefer de tarım politikaları üzerinden eleştirmiştir. Kemal Satır'a göre çiftçi ürettiği malı şehre götürmek istediğinde DP'li bir milletvekilinin imzasına ihtiyaç duyduğu için bu konu hakkında bilgi vermesi için Başbakan Adnan Menderes'i meclise davet etmiştir.²⁸⁰⁸ Menderes'e meydan okumuşsa da Adnan Menderes'ten herhangi bir cevap gelmemiştir. Ancak aynı kongreyi izleyen KİM dergisinin 16 Aralık 1959 tarihli haberine göre Satır, ülkeyi idealistlerin kurtaracağını belirtmesi²⁸⁰⁹ döneme uygun bir konuşma yaptığının göstergesidir.

DP'yi her konuda eleştiren CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, bundan sonraki konuşmalarında çözüm önerileri üzerinde durmuştur. 11 Aralık 1959 tarihli Ordu CHP İl Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, iktidarı bilgisizlik ve beceriksizlikle suçlamıştır.²⁸¹⁰ Kemal Satır, 12 Aralık 1959'da toplanan Giresun CHP Merkez İlçe Kongresi'nde de bunun çözümünün seçimle mümkün olacağını söylemesi²⁸¹¹ gerçekçi bir çözüm yoluna bir adım atılması gerektiğinin göstergesidir. 13 Aralık 1959 tarihinde Trabzon İl Başkanı Kamuran Ural'ın fındık deposunda yapılan Trabzon CHP İl Kongresi'nde konuşan Satır, DP'nin

---

²⁸⁰⁵ Teoman Karahun, "Aksal'ın Samsun Merkez İlçe Kongresi'ndeki Konuşması: D.P. Er Geç Millî İrade Karşısında Eğilmeğe Mecbur Kalacaktır", *Ulus*, (10 Aralık 1959), 1,3.; Teoman Karahun, "C.H.P. Genel Sekreteri İle Beraberindeki Heyet, Çarşamba Kongresi'nde Konuştu: Aksal Uşak Hadiselerini Tahlil Etti", *Ulus*, (10 Aralık 1959), 1,5.

²⁸⁰⁶ Yurdakul Fincancıoğlu, "C.H.P. Genel Sekreteri, Menderes'in Edirne Nutkuna Cevap Verdi", *Cumhuriyet*, (10 Aralık 1959), 1,5.; Rafet Genç, "Aksal, Başvekil'e Dün Cevap Verdi", *Milliyet*, (10 Aralık 1959), 1,5.

²⁸⁰⁷ Yurdakul Fincancıoğlu, "Aksal Bafrada Konuştu", *Cumhuriyet*, (11 Aralık 1959), 1,5.

²⁸⁰⁸ Teoman Karahun, "C.H.P. Genel Sekreteri Aksal'ın Bafra İlçe Kongresi'nde Yaptığı Konuşma: Vatandaş Artık D.P. Den Bezmiştir", *Ulus*, (11 Aralık 1959), 1,5.; Rafet Genç, "Satır, Hesaplaşma İçin Menderes'i Meclise Çağırıldı", *Milliyet*, (11 Aralık 1959), 1, 5.

²⁸⁰⁹ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. : Seçime Hazır Ol!", 83 (16 Aralık 1959), 12.

²⁸¹⁰ Teoman Karahun, "Yurtta Siyasi Huzur Kalmamıştır", *Ulus*, (12 Aralık 1959), 1,5.; Rafet Genç, "Aksal Muhalefet Cephesi Teşkilini İstedi", *Milliyet*, (12 Aralık 1959), 1.

²⁸¹¹ Teoman Karahun, "1960 Yılında Seçim Muhtemeldir", *Ulus*, (13 Aralık 1959), 1,5.

vicdan hürriyetini ortadan kaldırdığını iddia etmesi²⁸¹² doğru bir tespittir. Bu sert konuşmaların ardından CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 14 Aralık 1959'da Rize'ye gitmek için yola çıkmıştır. Ancak Kemal Satır Rize'ye 8 km kala kaza geçirmiştir.²⁸¹³

Seçim ile ilgili fikirlerini seçim bölgesi olan Adana'da da anlatmayı düşünen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 22 Aralık 1959'da Ankara'dan yola çıkarak²⁸¹⁴ 23 Aralık 1959 tarihinde Adana'ya gelmiştir.²⁸¹⁵ Ancak burada herhangi bir açık hava toplantısı veya parti içi sohbet yapmayan Kemal Satır, 27 Aralık 1959 tarihinde gazetecilerle görüşerek onların sorularını yanıtlamakla yetinmiştir.²⁸¹⁶ Bu röportaj esnasında Başbakan Adnan Menderes'in Adana'ya gelme ihtimalini de değerlendiren Satır'a göre, gösterişli gezilere rağmen DP iktidardan düşecektir.²⁸¹⁷ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde isim vermese de partisine güvenmektedir.

DP sadece siyasi arenada değil basın yoluyla da eleştirilmeye başlanınca gazetecilerin hapis cezası alması olağan hale gelmiştir. Bunlardan biri olan Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman Amerikalı gazeteci Pulliama'nın bir yazısını çevirip yayınlamak suretiyle Başbakan Adnan Menderes'e hakaret davasında yargılanarak verilen mahkûmiyet kararı 19 Aralık 1959 tarihinde onanmıştır. Bu kararın duyulmasının ardından CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, Yalman'a bir telgraf göndererek üzüntüsünü belirtmesi²⁸¹⁸ verilen kararı doğru bulmadığının göstergesidir. Mahkûmiyeti 1960 yılında da devam eden Ahmet Emin Yalman'a bir destek telgrafı daha gönderen Kemal Satır, Yalman'ı 1946'nın DP'si değil şu an onun içinde bulunan ve ilgili gazeteciyi

²⁸¹² Teoman Karahun, "Sıkıntıdan Kurtuluş Çaresi Seçimdir", *Ulus*, (14 Aralık 1959), 1,5.

²⁸¹³ Teoman Karahun, "Aksal İle Satır, Dün Otomobil Kazası Geçirdi", *Ulus*, (15 Aralık 1959), 1,4.; Yurdakul Fincancıoğlu, "'C.H.P. Ekipi Rizede Kaza Atlattı", *Cumhuriyet*, (15 Aralık 1959), 1,5.; Rafet Genç, "Aksal ve Satır Rize'de Oto Kazası Geçirdi", *Milliyet*, (15 Aralık 1959), 1,5.

²⁸¹⁴ *Yeni Adana*, "Satır, Geliyor", (23 Aralık 1959), 1.

²⁸¹⁵ *Yeni Adana*, "Kemal Satır, Dün Geldi", (24 Aralık 1959), 1.

²⁸¹⁶ *Ulus*, "Kemal Satır'ın Adana'daki Beyanâtı: DP. nin Yeniden İktidara Geleceği Bir Hayaldir", (28 Aralık 1959), 1.; *Yeni Adana*, "Satır, "Adanalı'nın Perişan Hale Düşmesini Gönlüm Arzu Etmemektedir" Dedi", (28 Aralık 1959), 1.

²⁸¹⁷ *Ulus*, "DP. nin Yeniden İktidara Geleceği Bir Hayaldir", (28 Aralık 1959), 5.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır'ın Beyanâtı", (28 Aralık 1959), 4.

²⁸¹⁸ *Ulus*, "C.H.P. Genel Sekreterinin Yalman'a Telgrafı", (20 Aralık 1959), 1,5.

sevmeyenlerin mahkûm ettirdiğini iddia etmesi²⁸¹⁹ DP ile tamamen köprüleri atmak istemediğinin göstergesidir.

Aslında 1960 yılına gelindiğinde DP, CHP'yi sadece baskıyla değil elinde bulunan polis ve jandarma kuvvetiyle de durdurma kararı almıştır. Alınan kararı CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 3 Ocak 1960 tarihinde İzmir'in Tepecik ilçesine bağlı Mücadele Ocağı Kongresi'nde değerlendirmiştir. Kemal Satır'a göre halkın demokrasi isteği karşısında DP'nin durmaya hakkı olmayacaktır.²⁸²⁰ Konuşmasının ardından Satır, parti teşkilatını denetleyip İzmir'den ayrılmıştır.²⁸²¹ Kararın ilk uygulaması da il kongresine katılmak için 14 Ocak 1960 tarihinde CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın Adana'ya gelmesiyle başlamıştır.²⁸²² Aslında Kemal Satır'ın kalabalık bir vatandaş topluluğu tarafından karşılanması esnasında hiçbir şey yapmayan polis ve jandarma ekipleri²⁸²³ 15 Ocak 1960'da parti binasının önünde toplananları dağıtmışlardır.²⁸²⁴ Bu sert tutumunu 17 Ocak 1960 tarihinde toplanan Adana CHP İl Kongresi'nde de sürdüren polis ve jandarma ekipleri kongre binasına bütün geliş ve gidişleri cop kullanarak engellemiştir.²⁸²⁵ Dışarıda yaşananlara aldırmayan Satır, yaptığı konuşmada parti içinde herhangi bir ayrılığın söz konusu olmadığını iddia etmiş,²⁸²⁶ yaşanan arbedeye değinmemiştir. Yaşanan olaylardan sonra 18 Ocak 1960'da Satır Adana'dan ayrılırken Adana Belediye Başkanı olağan meclis toplantısında yaptığı konuşmada CHP milletvekillerinin konuşmasına değinerek onların haksız olduğunu belirtmesine rağmen²⁸²⁷ haksızlığı tam olarak açıklamaktan kaçınması dikkat çekmektedir. Yerel yönetimin karıştığı bu tartışmaya bürokrasi de el atmış olup Yeni Adana gazetesinin 20 Aralık 1960 tarihli haberinde Adana Valisi Turhan Kapanlı'nın

²⁸¹⁹ *Ulus*, “Satır'ın Yalman'a Telgrafı”, (10 Mart 1960), 1.

²⁸²⁰ *Ulus*, “Kemal Satır'ın İzmir'deki Konuşması”, (4 Ocak 1960), 1.; *Ulus*, “K. Satır'ın İzmir'deki Konuşması”, (4 Ocak 1960), 5.

²⁸²¹ *Ulus*, “Satır ve Öztürk İzmir'de”, (5 Ocak 1960), 1.

²⁸²² *Ulus*, “Adana C.H.P. İl Kongresi Pazar Günü Toplanıyor”, (15 Ocak 1960), 1.

²⁸²³ *Ulus*, “Adana C.H.P. İl Kongresi”, (15 Ocak 1960), 5.

²⁸²⁴ *Ulus*, “Adana Polisi C.H.P. lileri Dağıttı”, (16 Ocak 1960), 1.; *Ulus*, “Adana Polisi C.H.P. lileri Dağıttı”, (16 Ocak 1960), 5.

²⁸²⁵ *Ulus*, “Adana Polisi Cop Kullandı, Birçok CHP. li Karakolda”, (18 Ocak 1960), 1.

²⁸²⁶ *Ulus*, “Adana Polisi Cop Kullandı”, (18 Ocak 1960), 5.

²⁸²⁷ *Ulus*, “C.H.P. Adana'Dan Hareket Etti”, (19 Ocak 1960), 1.; *Ulus*, “C.H.P. Adana'dan Hareket Etti”, (19 Ocak 1960), 5.; *Yeni Adana*, “Ali Sepici Üzgün”, (19 Ocak 1960), 1.; *Yeni Adana*, “Belediye Başkanı Ali Sepici Üzgün”, (19 Ocak 1960), 4.

beyanı yayınlanmıştır.²⁸²⁸ Bu beyanda Kapanlı, Satır'ın *cesaretle ve icap ederse küstahı tabancasıyla katledeceğine* dair sözlerini üzüntü verici bulmuştur.²⁸²⁹ Ancak CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde böyle bir cümle sarf etmediği anlaşılarak Vali'nin yalan beyanda bulunduğu görülmüştür. Vali Turhan Kapanlı ve Belediye Başkanı Ali Sepici'nin açıklamalarını öğrenen Kemal Satır, 19 Aralık 1960 tarihinde verdiği cevapta kendisi hakkında sarf edilen sözleri üzüntüyle karşıladıklarını belirttikten sonra gerekli cevabı seçimle vereceklerini ifade etmesi²⁸³⁰ gerçek dışı söylemlere gerçek bir cevap verildiğinin göstergesidir.

Adana CHP İl Kongresi'nde yaşananlar ve yapılan karşılıklı açıklamalardan sonra CHP'nin seçim isteği daha da artmıştır. Bu isteği 24 Ocak 1960 tarihinde toplanan Ankara Yenimahalle CHP İlçe Kongresi'nde dile getiren CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, tek amaçlarının millet egemenliği olduğunu ve DP'nin seçimi kaybetse de iktidarı bırakmamasının bir ihtilal sebebi olduğunu hatırlatmıştır.²⁸³¹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde seçim isteminde ciddi olduğu ve uzun bir aradan sonra ihtilal söyleminin tekrar gündeme geldiği anlaşılmıştır. Herhangi bir seçim takvimi olmasa da seçim hazırlığına başlayan CHP seçim beyannamesi üzerinde çalışmak için 11 komisyon kurmaya karar vermiştir. Milliyet gazetesinin 29 Ocak 1960 tarihli haberine göre kurulan komisyonlar hakkında bilgi veren Satır, Anti Demokratik Kanunlar Komisyonu'nun aslında 1950 yılında DP tarafından kurularak kanunların demokratik olup olmaması konusunda rapor hazırladığını iddia etmiştir.²⁸³² Ancak DP tarafından raporun dikkate alınmamasından dolayı CHP'nin bu rapor üzerinde çalışarak yeni bir rapor hazırlayacağını söyledikten sonra basın konusunda da çalışacaklarını belirtmesi²⁸³³ seçim işini ciddiye aldığıının göstergesidir.

²⁸²⁸ *Yeni Adana*, "Valinin Adana Mebuslarına Cevabı Geniş Akisler Yarattı", (20 Ocak 1960), 1.

²⁸²⁹ *Yeni Adana*, "Valinin Adana Mebuslarına Cevabı", (20 Ocak 1960), 4.

²⁸³⁰ *Ulus*, "Adana Valisi İle Belediye Başkanına Verilen Cevaplar", (20 Ocak 1960), 1.; *Yeni Adana*, "Adana Milletvekilleri Kapanlıya Cevap Verdi", (20 Ocak 1960), 1.; *Ulus*, "Adana Valisi İle Belediye Başkanına Verilen Cevaplar", (20 Ocak 1960), 5.

²⁸³¹ *Ulus*, "C.H.P. Yenimahalle İlçe Kongresi Dün Yapıldı: Bizim Tek Dâvamız Millet İradesini Hâkim Kılmaktır", (25 Ocak 1960), 1.; *Ulus*, "Bizim Tek Dâvamız Millet İradesini Hâkim Kılmaktır", (25 Ocak 1960), 5.

²⁸³² *Milliyet*, "C.H.P. "İlk Hedef" lerini Tesbit Etmeye Başladı", (29 Ocak 1959), 1.

²⁸³³ *Milliyet*, "C.H.P. "İlk Hedef" lerini Tesbit Etmeye Başladı", (29 Ocak 1959), 5.

CHP'nin bu hamlelerinden rahatsız olan iktidar yeniden şiddet uygulama yolunu seçmiştir. Ulus gazetesinin 6 Şubat 1960 tarihli haberinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın Konya'ya gideceği duyurulmuştur.²⁸³⁴ 7 Şubat 1960'da Konya'ya giden İsmet İnönü ve Kemal Satır'ı²⁸³⁵ karşılayan halkın polis zoruyla dağıtılması²⁸³⁶ DP'nin fiziksel güç kullanımı konusundaki düşüncelerinde hiçbir şeyin değişmediğinin ispatıdır. Olaylı Konya CHP İl Kongresi'nden sonra DP'ye yolsuzluk üzerinden hücumlarını arttıran Satır, 21 Şubat 1960 tarihinde Sakarya CHP İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada iktidarın yapmış olduğu yolsuzluklar hakkında CHP'nin yeterli delili olmasına rağmen meclis incelemesi açılmadığını söylemiştir.²⁸³⁷ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde iktidarın CHP'yi mecliste de sindirmeye çalıştığının göstergesidir. Bu arada seçim çalışmalarına devam eden CHP, 8 Mart 1960'da CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır ve 65 CHP İl Başkanı'nın katıldığı bir toplantı düzenlenmemişse de²⁸³⁸ iktidarın herhangi bir yaptırım uygulamaması DP'nin genel tavrına uymamaktadır.

DP'nin bütün yıldırma çabalarına rağmen yurt gezilerinden vazgeçmeyen CHP, 20 Mart 1960'da Nisan'da yeni bir yurt gezisinin planlandığını duyurmuştur.²⁸³⁹ 2 Nisan 1960 tarihinde Satır'ın da CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'ın Güneydoğu gezisine eşlik edeceği açıklanmıştır.²⁸⁴⁰ Ancak bu gezi başlamadan 23 Mart 1960'da Yeşilhisar'da Tarım Kredi Kooperatifi Seçimlerinin tamamını CHP'lilerin kazanmasından sonra DP'liler bazı CHP'li vatandaşların evlerini taşlamışlardır. Bunun üzerine şikâyetle bulunan bir CHP'li vatandaş ve olayı gerçekleştiren DP'liler jandarma karakoluna gitmelerine rağmen ilçe DP başkanının baskısıyla DP'liler serbest bırakılırken o CHP'li vatandaş sabaha kadar dövülmüştür. Dövülen CHP'li vatandaşın feryatlarına dayanamayan yakınları savcı ve kaymakama müracaat etmişlerse de bir sonuç alamamışlardır. Yine ilçe DP başkanı kaymakama baskı yaparak karakolun

²⁸³⁴ *Ulus*, "İnönü Yarın Sabah Konya'ya Gidiyor", (6 Şubat 1960), 1.

²⁸³⁵ *Ulus*, "İnönü Bugün Konya'da", (7 Şubat 1960), 5.

²⁸³⁶ Sofu Tuğrul, "İnönü'nün Konya'ya Gelişi Hâdiseli Geçti", *Cumhuriyet*, (8 Şubat 1960), 1,5.; Doğan Kasaroğlu, "Paşam Bizi Kurtar", *Ulus*, (8 Şubat 1960), 1,5.

²⁸³⁷ *Yeni Adana*, "İktidar Gidecektir: "Seçmen Vatandaşın Reyi Korunacaktır", (22 Şubat 1960), 1.

²⁸³⁸ *Milliyet*, "65 C.H.P. İl Başkanı Ankara'da Toplandı", (9 Mart 1960), 1.; *Milliyet*, "65 C.H.P. İl Başkanı", (9 Mart 1960), 5.

²⁸³⁹ *Yeni Adana*, "Nisan Başında CHP nin Yurt Gezileri Başlıyor", (21 Mart 1960), 1.

²⁸⁴⁰ *Yeni Adana*, "C.H.P. Yurt Gezileri", (21 Mart 1960), 4.

önündeki kalabalığın dağıtılmasını da sağlamıştır.²⁸⁴¹ Olayın genel merkezde duyulmasının ardından 25 Mart 1960 tarihinde CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu, Atalay Akan ve Nüvit Yetkin'den oluşan bir heyetin Yeşilhisar'a giderek orada incelemelerde bulunmasına karar verilmiştir.²⁸⁴² 26 Mart 1960'da Yeşilhisar'a gelen CHP heyeti incelemelerine devam ederken²⁸⁴³ bazı CHP'liler bu olayı protesto etmek istemelerine rağmen *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu*'na aykırı davrandıkları gerekçesiyle 19 CHP'linin gözaltına alınmasıyla karşı karşıya kalmışlardır.²⁸⁴⁴ İncelemelerini bitiren heyet 27 Mart 1960 tarihinde Ankara'ya döndüklerinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye yaptıkları açıklamada tutuklu bulunan CHP'lilerin morallerinin yüksek olduğu bildirilmiştir.²⁸⁴⁵

Ayrıca bu konu hakkında bir açıklamada bulunan Kemal Satır, DP'nin baskıcı tutumuna halkın gerekli dersi verdiğini ifade etmiştir.²⁸⁴⁶ Yaşanan bu olay DP'nin ne kadar ileri gidebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Artan tepkiler üzerine aynı gün İzmir'de bir açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Medeni Berk, seçimlerin ilkbaharda yapılacağını müjdelemesi²⁸⁴⁷ muhalefeti susturmaya yönelik bir açıklamadır. Fakat Yeşilhisar'da yaşanan olaylar hakkında daha fazla haber yapılmamasını isteyen DP yayın yasağı getirerek halkın bilgi alma özgürlüğünü kısıtlamıştır. Yasağın ardından 28 Mart 1960 tarihinde bir demeç veren CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, vatandaşın hakkını savunan CHP'nin kendini anlatmasına olanak tanımak istemeyen DP'nin böyle bir yola başvurduğunu belirtmiştir.²⁸⁴⁸ Kemal Satır'a göre DP kendi yaptığı olumsuz davranışları örtbas etmek için bu olayı da çarpıtarak CHP'nin ihtilal çıkırtkanlığı yapmakla suçlasa dahi bu iktidarın son

²⁸⁴¹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Demokrasiden Darbeye(1957-1960)*, 304.; Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde*, C.II, 76.

²⁸⁴² *Ulus*, "C.H.P. Genel Sekreteri Aksal'ın Yeşilhisar Olayları Hakkında Demeci: Yıldırma Hareketleri Hüsrana Uğrayacak", (26 Mart 1960), 1.; *Ulus*, "Yıldırma Hareketleri Hüsrana Uğrayacak", (26 Mart 1960), 5.; *Yeni Adana*, "Yeşilhisar Olayları İçin Kemal Satır, Kayseri'ye Gidiyor", (26 Mart 1960), 1.

²⁸⁴³ *Ulus*, "Yeşilhisar'a Giden C.H.P. Tahkik Heyeti D.P. Kurşunlariyle Yaralanan C.H.P. lileri Ziyaret Etti: D.P. Hezimetini Hazmedemiyor", (27 Mart 1960), 1.; *KİM*, "İç Olaylar: Millet: Yeşilhisar'ın İnsanları", (30 Mart 1960), 6.

²⁸⁴⁴ *Ulus*, "D.P. Hezimetini Hazmedemiyor", (27 Mart 1960), 5.

²⁸⁴⁵ *Ulus*, "İnönü İzahat Aldı", (28 Mart 1960), 1.; *Ulus*, "İnönü İzahat Aldı", (28 Mart 1960), 5.

²⁸⁴⁶ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Demokrasiden Darbeye(1957-1960)*, 305.

²⁸⁴⁷ *Yeni Adana*, "İktidar Nihayet İtiraf Etti: Seçimler Bu İlkbaharda!", (28 Mart 1960), 1.

²⁸⁴⁸ *Ulus*, "Dr. Satır'ın Geç Vakit Verdiği Demeç: Neşir Yasağı İle İlgili Olan Hâdiselerin Cereyanını Protesto Ediyoruz", (29 Mart 1960), 1.

çırpınışlarıdır.²⁸⁴⁹ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde ihtilal söyleminin bir kez daha ortaya çıktığı görülmüştür.

Yeşilhisar olayının ardından planladığı yurt gezisine başlayan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır,²⁸⁵⁰ 31 Mart 1960 tarihinde Mersin'e geldiğinde karşılayan kalabalık halk kitlesi ve gördüğü ilgi DP'nin Mersin'de kaybettiğini gözler önüne sermiştir. Tarsus CHP İlçe Kongresi'nde bir konuşma yapan Kemal Satır, bir iktidarı değerlendirmek için yaptığı yol ve köprülerden önce adaleti eşit bir şekilde sağlayamadığı takdirde vatandaşın güvenini kaybedeceğini belirtmiştir.²⁸⁵¹ Satır'ın konuşması incelendiğinde adalet vurgusu ile Yeşilhisar olayının unutulmasına engel olunmaya çalışıldığı anlaşılmıştır. 1 Nisan 1960'da Silifke CHP İlçe Kongresi'nde konuşan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 1946 seçimlerinde DP için canla başla çalışan Halil Çavuş'tan örnek vermiştir. Halil Çavuş'un DP'nin millet için her şeyini feda edeceğine inanmasına rağmen iktidarın yaptığı kötülükleri duyduktan sonra tekrar CHP saflarına katıldığını söylemesi²⁸⁵² halkın DP'den yüz çevirdiğine dair güzel bir örnek verdiğinin ispatıdır. 2 Nisan 1960 tarihinde Hatay'ın ilçelerini gezen Kemal Satır, Dört Yol'da yaptığı konuşmada vatandaşların güçlerini birleştirerek bir *muhabbet cephesi* kurması gerektiğini hatırlatması²⁸⁵³ iktidarın Vatan Cephesi oluşumuna bir gönderme olduğu görülmüştür. Ayrıca bu dönemde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Kayseri'ye girişi iktidar tarafından engellenmeye çalışılmışsa da İsmet İnönü bu engelleri aşmayı bilmiştir.²⁸⁵⁴ Burada yaşananları haber alan Satır, gezisini yarım bırakarak 6 Nisan 1960'da Ankara'ya dönmüşse de²⁸⁵⁵ bu konu hakkındaki çalışmalar hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1960'ın Mayıs ayında CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal

²⁸⁴⁹ *Ulus*, "Dr. Kemal Satır'ın Verdiği Demeç", (29 Mart 1960), 5.

²⁸⁵⁰ *Ulus*, "Aksal, Yarın Akşam Geziye Başlıyacak", (29 Mart 1960), 1.; *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Zafer Yolu", 93 (30 Mart 1960), 8.

²⁸⁵¹ Örsan Öymen, "Bütün Kanunsuz Engeller Yıkılacaktır: Aksal'ın Tarsus'ta Yaptığı Konuşma: Vatandaş D.P. yi Düşürmek Karar ve Azmindedir", *Ulus*, (1 Nisan 1960), 1,5.; Orhan Tokatlı, "Aksal, Seçim Çetin Şartlar Altında Geçecek, Dedi", *Milliyet*, (1 Nisan 1960), 1,5.; *Cumhuriyet*, "Tarsustaki Konuşma", (1 Nisan 1960), 5.

²⁸⁵² Örsan Öymen, "C.H.P. Genel Sekreteri Dün Akşam Adana'ya Gitti: Aksal Silifke'de: "Düşeceklerdir", *Ulus*, (2 Nisan 1960), 1,5.

²⁸⁵³ Örsan Öymen, "D.P. İktidarı Vatandaş Dert ve Izdırabı İle İlgisini Kesmiştir", *Ulus*, (3 Nisan 1960), 1,5.

²⁸⁵⁴ Eroğul, *Demokrat Parti*, 232.

²⁸⁵⁵ *Yeni Adana*, "Güney ve Gün ey Doğu İllerinde Geziye Çıkan: C.H.P. Genel Sekreteri Aksal Dün Adana'dan Geçip Başkente Döndü", (7 Nisan 1960), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Genel Sekreteri Aksal", (7 Nisan 1960), 4.; *Milliyet*, "İnönü Karadeniz Gezisine Başlıyor: Aksal Döndü", (7 Nisan 1960), 5.

Satır, DP hakkında konuşmamış olup 27 Mayıs İhtilali'nin ardından DP'nin kapanmasıyla birlikte CHP-DP ilişkisi de fiilen sona ermiştir. Ancak Milliyet gazetesinin 21 Ağustos 1962 tarihli haberinde Kemal Satır DP'nin gasp ettiği malları geri almak için Anayasa Mahkemesine başvurmaya hazırlandıklarını söylemesine rağmen mallardan sadece Ulus gazetesini isteyeceklerinin anlaşılması²⁸⁵⁶ kendi gazetesini daha rahat şartlarda basmak istemesi olduğu anlaşılmıştır.

Kemal Satır'ın İsmail Rüştü Aksal'ın genel sekreterliği dönemindeki yardımcılığından önce diğer partilerle ilişkilerine bakıldığında CKMP'nin CHP-DP gerginliğini bitirmek üzere birtakım girişimlerde bulunulduğu görülmüştür. Bu nedenle 26 Mayıs 1959 tarihinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile görüşen CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın yanında CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır da görüşmeye katılmışsa da²⁸⁵⁷ bu görüşmeden bir sonuç alınamamıştır. Ancak bu başarısız görüşmeye rağmen 1 Kasım 1959'da bir kaza geçiren Osman Bölükbaşı'yı 2 Kasım 1959 tarihinde İsmet İnönü ve Kemal Satır'ın ziyaret etmesi²⁸⁵⁸ iki parti arasında bir sorun olmadığının göstergesidir.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra siyasi faaliyetler bir süre durdurulmuşsa da kısa süren yasağın ardından kurulan yeni partilerle siyasi yaşam daha da renklenmiştir. Ancak kurulan partilerden YTP hiç vakit kaybetmeden eski dönemde yaşananları şartları gözetmeksizin dile getirerek CHP ve CKMP'ye saldırmaya başlamıştır. Cumhuriyet gazetesinin 17 Mart 1961 tarihli haberine göre YTP Genel Başkanı Ekrem Alican geçmiş dönemde yaşananları hatırlatarak hem DP'nin hem de muhalefet partilerinin suçlu olduğunu söylemiştir. Ekrem Alican'ın sözlerine CHP adına cevap veren CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, o dönemde suç işleyen DP'lilerin şimdi takip edilmesinin doğal olduğunu belirttikten sonra CHP'nin o dönemde sert muhalefete kendi isteği ile geçmediğini iddia etmesi²⁸⁵⁹ durumu özetleyen güzel bir cevap niteliğindedir. Ancak Alican'ın CHP'ye saldırmaya devam etmesi üzerine 2 Temmuz 1961

²⁸⁵⁶ Mustafa Ekmekçi, "C.H.P. Mallarının İadesi İçin Anayasa Mahkemesine Gidiyor", *Milliyet*, (21 Ağustos 1962), 1, 7.

²⁸⁵⁷ *Cumhuriyet*, "Partiler Arası Gerginliği İzale İçin Yeni Teşebbüsler", (27 Mayıs 1959), 1.

²⁸⁵⁸ *Ulus*, "İnönü ve Aksal Bölükbaşı'nı Ziyaret Etti", (3 Kasım 1959), 1.; *Ulus*, "İnönü, Aksal Bölükbaşı'nı Ziyaret Etti", (3 Kasım 1959), 5.

²⁸⁵⁹ Mücahit Beşer, "Alican'ın Basın Toplantısının Tepkileri", *Cumhuriyet*, (17 Mart 1961), 1,5.

tarihli CHP Gençlik Kolları Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, Anayasa referandumunu ele alarak YTP'nin hayır kampanyası yürütmesinin memleket çıkarlarına aykırı olduğunu ifade etmesi²⁸⁶⁰ haklı bir eleştiridir.

Bu dönemde CHP'nin en çok uğraştığı parti 11 Şubat 1961 tarihinde kurulan ve 27 Mayıs sonrasında kaybettiği gücü toplamaya çalışanların partisi olacağını savunan AP'dir.²⁸⁶¹ Yeni partilerin kurulduğu esnada 1961 seçimleri yapılmış olup CHP Genel Başkanı İsmet İnönü koalisyon hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 20-23 Temmuz 1961 tarihinde yapılan parti il toplantısında parti içinde adam kayırma, memur tayini gibi isteklerin arttığı tespit edilmiştir. Bundan sonra bir açıklama yapan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, hiçbir partinin partizan anlayışa kurban edilmemesi gerektiğini söylemiştir.²⁸⁶² Ancak AP, DP'nin mirasına sahip çıkma konusunda kararlı olduğunu göstermesinin ardından 29 Temmuz 1961'de yapılan Mersin CHP İl Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, CHP'nin *kuyruk* peşinde koşan bir parti olmadığını iddia etmiştir.²⁸⁶³ Burada Satır'ın kullandığı kuyruk tabiri Yassıda'da tutuklu bulunanlar için kullanıldığından AP'nin DP'nin devamı niteliği taşıdığının ispatıdır.

DP mirasını savunmaktan hiç rahatsız olmayan AP, siyasi affı çıkartarak DP'lileri hapisten çıkarmaya uğraşmaya başlamıştır. Bu konuda CHP'yi sıkıştıran AP, KİM dergisinin 13 Mayıs 1962 tarihli haberine göre CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın da katıldığı üçüncü toplantıda bir anlaşmaya varılamamışsa da toplantılara devam etme kararının alınması²⁸⁶⁴ olumlu bir sonuçtur. 22 Mayıs 1962'de toplantılarına devam eden CHP-AP kurullarının²⁸⁶⁵ çalışmaları hakkında bilgi veren Satır, son toplantıda affın netleşeceğini bildirmiştir.²⁸⁶⁶ Fakat yapılan toplantı sonucunda siyasi parti liderlerinin

²⁸⁶⁰ *Cumhuriyet*, "Memleket Dâvaları Herşeyin Başında Gelmelidir", (3 Temmuz 1961), 5.

²⁸⁶¹ Demirel, *Adalet Partisi*, 27-28.

²⁸⁶² Kili, *1960-1975 Döneminde*, 142-143.

²⁸⁶³ *Ulus*, "Satır, A.P. Nin İthamları Cevaplandırdı", (30 Temmuz 1961), 1.; *Ulus*, "Satır, A.P. nin İthamları Cevaplandırdı", (30 Temmuz 1961), 5.

²⁸⁶⁴ *KİM*, "İç Olaylar: Rejim: Geçmeyen Saatler", 202 (13 Mayıs 1962), 6.

²⁸⁶⁵ *Ulus*, "C.H.P. ve A.p. Genel Merkez Temsilcileri Toplandı: Mecliste Yapılan Toplantıda "Af" Görüldü", (22 Mayıs 1962), 1.

²⁸⁶⁶ *Yeni Adana*, "C.H.P- A.P. Genel İdare Kurulları Dünkü Müsterek Toplantıda da Siyasî Af Konusunda Anlaşmaya Varamadı: Kemal Satır, "Görüşmelerde İnkişaf Var. Kısmî Af Konusunda Anlaşmaya Vardık Dedi: Toplantıdan Çıkan İki Parti Liderinin Çok Neşeli Oldukları

anlaşamadığı kesinleşmiştir.²⁸⁶⁷ Yaşanan durum incelendiğinde CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın söylemlerinin aksinin gerçekleştiği görülmüştür. Ancak kısmi affı çıkartmak konusunda kararlı olan Başbakan İsmet İnönü Kemal Satır'ın da katıldığı 25 Mayıs 1962 tarihli toplantıda tasarısını AP'ye kabul ettirmesi²⁸⁶⁸ bir başarıdır.

CHP-AP hattındaki bu olumlu gelişmelere rağmen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın bu parti hakkındaki düşüncesi değişmemiştir. 1 Ağustos 1962 tarihinde Kayseri Ticaret Borsası Salonu'nda konuşan Kemal Satır, DP döneminde yaşanan Kayseri olaylarını hatırlattıktan sonra CHP'nin çilesinin hâlâ devam ettiğini söyleyerek AP'lilerin ölçsüz konuşmalarıyla vatandaşın huzurunu kaçırdığını iddia etmiştir.²⁸⁶⁹ Satır'ın konuşması incelendiğinde AP'nin DP'nin bir devamı olduğunun ısrarla altının çizilmeye çalışıldığı görülmüştür. 8 Ağustos 1962'de CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü İstanbul'dan İzmir'e uğurlayan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, AP yanlısı bir gazetenin 1950 yılında CHP'nin örtülü ödeneğe 5 milyar lira borcu olduğu iddiasına cevap vererek o dönemde inşa edilen halkevlerinin parasını dahi CHP'nin kasasından ödendiğini savunmuştur.²⁸⁷⁰ İddialar ve savunmalara bakıldığında eski defter meselesinin kolayca kapanmayacağı anlaşılmıştır.

II. İnönü koalisyon hükümetinin ortaklarından olan AP ortaklığı süresince CHP'ye yardımcı olmamak için elinden geleni yapmıştır. Bu konu hakkında 11 Ağustos 1962 tarihinde yapılan İstanbul Sarıyer İlçe Kongresi'nde konuşan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır,²⁸⁷¹ AP'nin de son koalisyon hükümetinin ortağı olduğunu savunarak o zamanda da sorunların var olduğunu iddia etmiştir. Kemal Satır'a göre yaşanan sıkıntıları bahane ederek bankalardan kredi yoluyla haraç alanlar ya da kolay yoldan para kazanmaya çalışanlar, siyasi

---

Nazarı Dikkati Çekti: Liderler Bugün Toplanacak", (23 Mayıs 1962), 1.; *Yeni Adana*, "Liderler Bugün Toplanıyor", (23 Mayıs 1962), 4.

²⁸⁶⁷ *Yeni Adana*, "4 Parti Lideri Dün de Siyasî Bir Af İçin Bir Anlaşmaya Varamadı", (24 Mayıs 1962), 1.

²⁸⁶⁸ *Yeni Adana*, "Başbakan İnönü, Siyasî Af Konusundaki Tezini A.P. lilere Kabul Ettirdi", (26 Mayıs 1962), 1.; *Yeni Adana*, "Başbakan İnönü, Siyasî Af Konusundaki Tezini A.P. lilere Kabul Ettirdi", (26 Mayıs 1962), 4.

²⁸⁶⁹ Nedim Tekin, "Satır, Kayseri, Nevşehir ve Kırşehir'de Konuştu: CHP. nin Hedefi Yükselmiş Bir Türkiye Görmektir", *Ulus*, (2 Ağustos 1962), 1,5.

²⁸⁷⁰ Ayhan Yetkiner, "Subay Ancak Yaş Haddini Doldurunca Emekli Olur", *Ulus*, (9 Ağustos 1962), 1,5.; *Ulus*, "Verilecek Hesabımız Yoktur", (9 Ağustos 1962), 1.

²⁸⁷¹ *Ulus*, "C.H.P. Genel Sekreter Yardımcısı Satır, Konuştu: AP Vatandaş Dertleri İle Alay Etmektedir", (12 Ağustos 1962), 1.

hırslarına yenilenler ve bulanık suda balık avlamak isteyenler olarak CHP'ye saldıranlar üç grupta toplanmıştır. Partisine söz geçiremeyen AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın her alanda CHP'ye zorluk çıkardığını söyleyen Satır, parti olarak doğru yoldan ayrılmayacaklarını belirterek aydınları ve vatandaşları memleket hizmetine çağırması²⁸⁷² tartışmayı başka bir boyuta taşımıştır. 19 Ağustos 1962'de toplanan Ankara Altındağ CHP İlçe Kadın Kolu Kongresi'nde de hükümet ortağı olan AP'yi suçlamaya devam eden CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, bir yazıyı kekeleyemeden okuyamayan Ragıp Gümüşpala'nın memleketi siyasi ve iktisadi çıkmaza soktuğunu ifade etmiştir.²⁸⁷³ Ardından Kemal Satır, AP'nin yanlış propagandaları sonucunda Karadenizli tütün ekicilerinin tütünlerini ilaçlayarak binlerce lira zarar ettiğini söylemiştir.²⁸⁷⁴ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde bir insanın özüyle alay ederek iktisadi durumun kötü olduğunu beyan etmesi siyaset adabına uymamıştır. 2 Eylül 1962 tarihinde İzmit ve Sakarya il teşkilatlarını ziyaret eden Satır, bir çözüme ulaşmamış af konusuna değinerek kısmi affın çıkarılmasına AP'nin engel olduğunu belirterek²⁸⁷⁵ af hakkında ümitli olmadığını göstermiştir.

AP hakkındaki sert açıklamalarının halk arasında ikilik yaratacağını düşünen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, söylemlerini yumuşatma kararı almıştır. CHP'nin 39. Kuruluş Yıldönümü'nü İstanbul Paşabahçe CHP İlçe Kongresi'nde kutlayan Kemal Satır, yaptığı konuşmada AP'nin demokrasinin yerleşmesine engel olmasına rağmen her AP'linin aynı olmadığını belirterek Üsküdar AP Teşkilatının Üsküdar CHP İlçe Kongresi'ne çiçek göndermesini örnek olarak vermesi²⁸⁷⁶ aldığı kararı uyguladığının ispatıdır. Ancak AP'nin yıkıcı faaliyetlerine devam ettiğini gören Kemal Satır verdiği bu kararı 16 Eylül 1962 tarihli İstanbul Sarıyer İlçe Kongresi'nde bozmuştur. Yaptığı konuşmada Satır, AP'lilerin askere giden çocuklarına bir olay olması halinde komutanları dinlememeleri yönünde öğüt verdiğinin doğrulandığını iddia ederek böyle düşünenlerin adalete teslim edilmesinin bir vatandaşlık görevi

²⁸⁷² *Ulus*, "G. Sekreter Yardımcısı Konuştu", (12 Ağustos 1962), 5.

²⁸⁷³ *Ulus*, "Kemâl Satır, CHP. Altındağ İlçe Kadın Kolu Kongresi'nde Bir Konuşma Yaptı: "Bazı Politikacılar Memleketin Huzurunu Bozmaya Çalışıyor", (20 Ağustos 1962), 1.; *Milliyet*, "Satır, A.P.'ye Şiddetle Çattı", (20 Ağustos 1962), 1.

²⁸⁷⁴ *Ulus*, "Bazı Politikacılar Memleketin Huzurunu Bozmaya Çalışıyor", (20 Ağustos 1962), 5.

²⁸⁷⁵ Ayhan Yetkiner, "Adalet Partisi Kısmî Affı Da Çıkarttırmamak İstiyor", *Ulus*, (3 Eylül 1962), 1,5.; *Milliyet*, "Satır, Af Konusunda A.P'lilere Çattı", (3 Eylül 1962), 7.

²⁸⁷⁶ Ayhan Yetkiner, "İstanbul'da", *Ulus*, (10 Eylül 1962), 5.

olduğunu savunmuştur.²⁸⁷⁷ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde AP'nin askerlere olan tutumunu gözler önüne serdiği anlaşılmıştır.

1961 seçimleri sonucunda alınan oy oranına bakılarak seçime katılan hiçbir partinin tek başına iktidar olamayacağı anlaşıldığından Türkiye'de koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. Partiler içinde en çok oyu alan CHP olduğu için Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından başbakanlık görevi CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye verilmiştir. İsmet İnönü'nün 36 günlük zorlu mücadelesinden sonra CHP-AP koalisyonundan oluşan I. İnönü Koalisyon Hükümeti 20 Kasım 1961 tarihinde kurulmuştur.²⁸⁷⁸ Kurulan hükümet hakkında ilk kez düşüncesini 14 Şubat 1962'de Adana'da paylaşan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, parti olarak koalisyondan şikâyetçi olmadıklarını belirtmesine rağmen işleyişte bazı aksaklıkların olduğunu kabul ettikten sonra iktisadi durumun iyi olmadığını söyleyerek hükümetle birlikte vatandaşın da çalışması gerektiğini ifade etmiştir.²⁸⁷⁹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde koalisyondan memnun olduğu ve sorunlara iyimser yaklaştığı görülmüştür. Bu açıklamalarının ardından Satır, 16 Şubat 1962 tarihinde Adana'dan ayrılmıştır.²⁸⁸⁰

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın açıklamalarından sonra koalisyon hükümeti çalışmalarına devam etmişse de işleyişte bazı sorunlar çıkmaya başlamıştır. Sorunların çözümü için 19 Şubat 1962 tarihinde yapılan toplantı sonucunda hükümet içinde fikir alışverişinin daha sık yapılması gerektiğine karar verilmiştir.²⁸⁸¹ Ancak anlaşmazlıkların devam ettiği 5 Nisan 1962'de Adana CHP il binasında yapılan toplantıya katılan Kemal Satır'ın

---

²⁸⁷⁷ *Ulus*, "Sarıyer Kongresi Yapıldı", (17 Eylül 1962), 1.; *Ulus*, "Sarıyer Kongresi Yapıldı", (17 Eylül 1962), 5.; *Milliyet*, "C.H.P. ve C.K.M.P. Kongreleri Yapıldı: Satır, Yıkıcı Propaganda Var Dedi", (17 Eylül 1962), 1.; *Milliyet*, "Satır, Yıkıcı Propaganda Var, Dedi", *Milliyet*, 17 Eylül 1962, 7..

²⁸⁷⁸ *Ulus*, "Bakanlar Kurulu Açıklandı, Toplandı: Programın Tesbitine Başlandı", (21 Kasım 1961), 1.

²⁸⁷⁹ *Ulus*, "K. Satır, Adana'da", (15 Şubat 1962), 1.; *Yeni Adana*, "Dün Şehrimizde Bir Basın Toplantısı Yapan: Satır, Yeni Bütçe İle Piyasanın Birkaç Ayda Açılacağını Söyledi", (15 Şubat 1962), 1.; *Ulus*, "K. Satır, Adana'da", (15 Şubat 1962), 5.; *Yeni Adana*, "Basın Toplantısı Yapan: Satır", (15 Şubat 1962), 4.

²⁸⁸⁰ *Yeni Adana*, "Kemal Satır Bugün Gidiyor", (16 Şubat 1962), 1.

²⁸⁸¹ *Ulus*, "C.H.P. ve A.P. Görüş Birliğinde", (20 Şubat 1962), 1.

açıklamalarından anlaşılmıştır.²⁸⁸² Satır'a göre anlaşmazlığın sebebi koalisyon ortağı olan AP'nin hükümetin yaptığı iyi şeyleri kendine kötü olanları da CHP'ye bırakmasından kaynaklıdır.²⁸⁸³ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın açıklamalarına bakıldığında koalisyondaki anlaşmazlıkların ciddi boyutta olduğu görülmüştür. Koalisyondaki anlaşmazlığın farkında olan Cemal Gürsel, KİM dergisinin 18 Nisan 1962 tarihli haberine göre CHP'yi ziyaret ederek koalisyon ortağını kırmaması gerektiğini bildirdikten sonra Kemal Satır tarafından uğurlanmıştır.²⁸⁸⁴ Gürsel'in yapmış olduğu uyarı incelendiğinde sorumluluğun CHP'nin omuzlarına yüklendiği görülmüştür.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in uyarısını dikkate alan Başbakan İsmet İnönü, CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal ve CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 21 Nisan 1962 tarihinde bir toplantı yaparak koalisyonun durumunu görüşmüştür. Bu görüşmenin ardından açıklama yapan Kemal Satır, koalisyonun devam ettiğini söyleyerek²⁸⁸⁵ bir noktada Cemal Gürsel'in direktiflerine uyduklarını göstermiştir. Kendi aralarındaki toplantının ardından 29 Nisan 1962'de İsmail Rüştü Aksal'ın başkanlığında bazı CHP'li bakanlar ve merkez idare kurulu, meclis grup başkanvekillerinin ve Cumhuriyet Senatosu grup başkanvekillerinin katıldığı bir toplantı yapılmışsa da²⁸⁸⁶ toplantıda alınan kararlar için bir açıklama yapılmamıştır. Koalisyon ortaklarının kendi içinde yapmış oldukları toplantılarının ardından 30 Nisan 1962 tarihinde Satır'ın da katıldığı müşterek toplantılar başlamıştır.²⁸⁸⁷ Görüşmelerin ilk gününde koalisyonda yaşanan çeşitli sorunlar ele alınmış olup sorunların demokratik bir biçimde çözülmesine karar verildiği bildirilmiştir.²⁸⁸⁸ Görüşmelerin devamında sorunların çözülmesi için Meclis İçi Ahenk Koruma Komisyonu, Meclis Dışı Ahenk Koruma Komisyonu, Mali ve İktisadi Tedbirler Komisyonu, Yaraları Sarma Komisyonu'nun kurulmasına karar verilerek²⁸⁸⁹

²⁸⁸² *Yeni Adana*, "Şehrimiz İl Merkezindeki Toplantıda Konuşan: Satır, Koalisyonda İyiniyetimizin Devamlı İstismarına Tahammül Edemeyiz, Dedi", (6 Nisan 1962), 1.

²⁸⁸³ *Yeni Adana*, "Şehrimiz İl Merkezinde Konuşan Satır", (6 Nisan 1962), 4.

²⁸⁸⁴ *KİM*, "İç Olaylar: Cumhurbaşkanı: Günün Adamı Olmak Merakı", 198 (18 Nisan 1962), 10-11.

²⁸⁸⁵ *Ulus*, "İnönü Dün, İ. R. Aksal, O. Öztrak ve K. Satırla Görüştü", (22 Nisan 1962), 1.

²⁸⁸⁶ *Ulus*, "Koalisyon İçin Toplantı Bugün", (30 Nisan 1962), 5.

²⁸⁸⁷ *Ulus*, "Koalisyon İçin Toplantı Bugün", (30 Nisan 1962), 1.

²⁸⁸⁸ *Ulus*, "İnönü'nün Başkanlığında Dün C.H.P. ve A.P. Yetkilileri Toplandı", (1 Mayıs 1962), 1.; *Ulus*, "İnönü'nün Başkanlığı", (1 Mayıs 1962), 5.

²⁸⁸⁹ *Ulus*, "Dün Koalisyonla İlgili Meseleler İçin Dört Komisyon Teşkili Kararlaştırıldı", (2 Mayıs 1962), 1.; *Ulus*, "Koalisyonla İlgili Meseleler", (2 Mayıs 1962), 5.

hızlı bir biçimde çözüm yolunun aranacağı düşünülmüştür. Ancak AP hâlâ DP'nin mirası peşinde koştuğunu eski bakanlardan Samet Ağaoğlu'nun bakanlık döneminin araştırılmasının meclis gündemine geldiğinde reddetmesiyle göstermesinden sonra, CHP içinde bu koalisyonun sorgulanmasına yol açmıştır. Bu konu hakkında konuşan Satır, koalisyonda bazı tavizlerin verilebileceğini dile getirmesi²⁸⁹⁰ koalisyonun devamından yana olduğunu göstermiştir. AP'nin koalisyonu her türlü baltalamasına rağmen toplantılar devam etmişse de daha önce kararlaştırılan komisyonların yerine başka komisyonların kurulduğu görülmüştür. 2 Mayıs 1962'de Teşkilatlararası Ahenkli Çalışma Komisyonu'na CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın seçildiği anlaşılmıştır.²⁸⁹¹ Komisyonlar çalışmalarına devam ederken 3 Mayıs 1962 tarihinde CHP ve AP liderleri toplanarak görüşmeler bitene kadar bildiri yayınlamama kararı almışlardır.²⁸⁹² 4 Mayıs 1962'de çalışmalarını bitiren komisyonlar hazırladıkları raporları liderlere sunmuşlardır.²⁸⁹³ Hazırlanan raporlarda bütün sorunların iyi niyetle çözüleceğinin iddia edilmesine rağmen²⁸⁹⁴ AP'nin siyasi af konusunu tekrar gündeme getirmesi²⁸⁹⁵ ve Kemal Satır'ın af konusunun reddettiğinin görülmesi²⁸⁹⁶ koalisyonun çıkmaza girdiğinin ispatıdır.

Görüşmelerin çıkmaza girdiğini gören Başbakan İsmet İnönü 31 Mayıs 1962 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e istifa sebebi olarak siyasi af konusunu gösterdiği istifa mektubunu vermiştir.²⁸⁹⁷ Ancak Cemal Gürsel İsmet İnönü'yü bir kez daha başbakanlığa getirmesinden sonra İnönü CHP-YTP-CKMP ve bağımsızlardan oluşan çoklu bir koalisyon için çalışmalara başlamıştır. 16 Haziran 1962'de başlayan toplantılara Başbakan İsmet İnönü CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır ile birlikte katılmış olup devrimler ve 27 Mayıs İhtilali'nin yasallığı görüşülmüştür.²⁸⁹⁸ Görüşülen konulara bakıldığında Kemal Satır'ın hiçbir açıklama yapmaması merak uyandıran bir

²⁸⁹⁰ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. :Hırsızlarla Ortaklık Mı?", 201 (2 Mayıs 1962), 15, 17.

²⁸⁹¹ Ulus, "Koalisyon Grupları Çalışıyor", (3 Mayıs 1962), 1.; Ulus, "Koalisyon Grupları Çalışıyor", (3 Mayıs 1962), 5.

²⁸⁹² Ulus, "Partilerüstü Meseleleri Görüşmek İçin: Dört Lider Toplandı", (4 Mayıs 1962), 1.

²⁸⁹³ Ulus, "Koalisyon Meselelerini İncelemek İçin Yapılan Toplantılara Devam Edildi: CHP. – AP. Yetkilileri Raporları İnceledi", (5 Mayıs 1962), 1.

²⁸⁹⁴ Ulus, "CHP. – AP. Yetkilileri Raporları İnceledi", (5 Mayıs 1962), 5.

²⁸⁹⁵ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: Koalisyon: 555 M", (7 Mayıs 1962), 12.

²⁸⁹⁶ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: Demokrasi: Paşa'nın Çizmeleri", (28 Mayıs 1962), 5.

²⁸⁹⁷ Ulus, "İstifa Kararından Sonra: İnönü'nün İstifa Mektubu Açıklandı", (1 Haziran 1962), 1.

²⁸⁹⁸ Ulus, "Devrimler ve 27 Mayıs'ın Meşruiyeti Konuları Görüşüldü", (17 Haziran 1962), 1.; Ulus, "Devrimler ve 27 Mayıs'ın Meşruiyeti Konuları Görüşüldü", (17 Haziran 1962), 5.

durumdur. Aynı toplantıyı inceleyen AKİS dergisinin 18 Haziran 1962 tarihli haberinde ise AP'nin koalisyon görüşmeleri için davet beklediği İsmet İnönü'ye bildirilmişse de İnönü'nün hiç oralı olmaması²⁸⁹⁹ AP'nin görüşmelerde yer alamayacağını göstergesidir. Ancak 17 Haziran 1962 tarihinde Kemal Satır'ın da katıldığı görüşmeler sonrasında hiçbir açıklama yapılmaması²⁹⁰⁰ koalisyon görüşmelerinin çıkmaza girdiğinin işaretidir. 18 Haziran 1962'de Satır'ın da katıldığı son toplantıdan sonra ölçsüz istekler nedeniyle görüşmelerin kesildiği bildirilmiştir.²⁹⁰¹

Görüşmeler kesilse de Başbakan İsmet İnönü, CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır ile birlikte parti içinde ve başbakanlıkta birtakım temaslarda bulunmuştur.²⁹⁰² Bu durum 20 Kasım 1962 tarihli KİM dergisinde Kemal Satır'ın başbakan yardımcı olmasının muhtemel olduğu yorumlarının yapılmasına yol açmıştır.²⁹⁰³ Derginin yorumu incelendiğinde Satır'ın hükümet kurma konusundaki gayretleri sebebiyle ödüllendirileceği zannedilmiştir. 20 Haziran 1962 tarihinde ise görüşmelerin kesilmesine yol açan YTP-CKMP bir araya gelerek aldıkları karar doğrultusunda CHP'ye başvurarak görüşmelerin tekrar başlamasını istemiştir. Teklifi değerlendiren İsmet İnönü CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın da katıldığı bir grup toplantısı düzenleyerek koalisyon çalışmalarında zihniyet değişmedikçe herhangi bir ilerleme kaydedilmeyeceğini belirtmesi²⁹⁰⁴ CKMP ve YTP'ye bir uyarıdır.

Gerekli uyarıların yapılmasının ardından 21 Haziran 1962 tarihinde görüşmeler tekrar başlamıştır.²⁹⁰⁵ Toplantının başlamasıyla birlikte liderlerin olumlu tutumlarıyla hükümet buhranının kısa sürede çözüleceği inancı

²⁸⁹⁹ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: Hükümet: Masa Başında", (18 Haziran 1962), 6.

²⁹⁰⁰ Ulus, "Koalisyon Komisyonu Çalışmaları Hakkında Parti Yetkili Organlarına Bilgi Verilecek", (18 Haziran 1962), 1.; Ulus, "Koalisyon Komisyonu Çalışmaları", (18 Haziran 1962), 5.

²⁹⁰¹ Ulus, "Koalisyon Görüşmesi Akim Kaldı", (19 Haziran 1962), 1.; Ulus, "Koalisyon Görüşmesi Akim Kaldı", (19 Haziran 1962), 5.

²⁹⁰² Ulus, "Gayretlere Rağmen: 18 Gün Süren Müzakereler Sonunda Kurulması Gerçekleşmeyen 2. Koalisyon Hükümeti İçin: Görüşmeler Başladı", (20 Haziran 1962), 1.; Ulus, "İnönü, CHP. Merkez Yönetim Kurulu Üyeleri İle Görüştü", (20 Haziran 1962), 1.; Ulus, "Görüşmeler Başladı", Ulus, 20 Haziran 1962, s.5.; "İnönü CHP. Merkez Yönetim Kurulu Üyeleri İle Görüştü", (20 Haziran 1962), 5.

²⁹⁰³ KİM, "İç Olaylar: Hükümet", 207 (20 Haziran 1962), 11.

²⁹⁰⁴ Ulus, "İkinci Gün: Gürsel Temaslara Devam Ediyor: İnönü Dün Gruba Bilgi Verdi", (21 Haziran 1962), 1.; Ulus, "İnönü Dün Gruba Bilgi Verdi", (21 Haziran 1962), 5.

²⁹⁰⁵ Cumhuriyet, "Kabine Buhranında 22. Gün: Gürsel, Dün Gece Başbakan'ın İstifasını Kabul Etmediğini Bir Tebliğle Açıkladı: İnönü, Hükümeti Kurmayı Kabul Etti", (22 Haziran 1962), 1.

kuvvetlenmiştir.²⁹⁰⁶ Bu arada kulislerde CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'ın başbakanlığa getirileceği söylentileri dolaşmaya başlamıştır. Ancak bu söylenti CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır tarafından yalanlanarak²⁹⁰⁷ İsmet İnönü'nün başbakan olacağı kesinleşmiştir. Bu arada hem CKMP hem de YTP Kemal Satır'ın evine gönderdiği temsilciler aracılığıyla CHP'nin bütün isteklerini kabul ettiklerini bildirerek²⁹⁰⁸ sürecin hızlanmasını sağlamışlardır. Sürecin hızlanmasıyla birlikte 22 Haziran 1962'de CHP kendi içinde yaptığı toplantıda konuşan Satır, istifadan bu zamana kadar geçen süreç hakkında bilgi vermişse de²⁹⁰⁹ konuşmanın ayrıntılarına ulaşamadığından herhangi bir yorum yapılmamıştır. Toplantının ardından temaslarına devam eden İnönü CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır ile görüşmesine rağmen²⁹¹⁰ ayrıntılı bir bilgi edinilememiştir. Görüşmenin ardından KİM dergisinin 27 Haziran 1962 tarihli haberine göre parti içinde hükümet bunalımı konuşulmuştur.²⁹¹¹ Kemal Satır, 23 Haziran 1962 tarihli son toplantı için hazırlıklara başlamıştır.²⁹¹² Hazırlıklar sürerken Satır'ı evinde ziyaret eden YTP Genel Başkanı Ekrem Alican bakanlıkların paylaşımı konusunu görüşerek anlaşmaya varmaları²⁹¹³ pürüzlerin tamamen ortadan kalktığına göstergesidir.

Uzun süren çalışmalar sonucunda 23 Haziran 1962 tarihinde protokolün hazırlanmış olduğu duyurulmuşsa da CHP Genel Sekreter Yardımcı Kemal Satır'ın alınacak bazı kararların olduğunu söylemesine²⁹¹⁴ bir anlam verilememiştir. Ancak 24 Haziran 1962'de protokolün imzalanması²⁹¹⁵ görüşmelerin olumlu bir biçimde sonuçlandığının ispatıdır. Anlaşmanın imzalanmasından sonra 2 Temmuz 1962'de CHP grup toplantısında Kemal Satır, bir konuşma yaparak hükümet programında CHP'nin hiçbir ilkesinden taviz

²⁹⁰⁶ *Ulus*, “Pürüzler Gideriliyor”, (22 Haziran 1962), 1.

²⁹⁰⁷ *Cumhuriyet*, “İnönü'nün Temasları”, (22 Haziran 1962), 5.

²⁹⁰⁸ *Ulus*, “Pürüzler Gideriliyor”, (22 Haziran 1962), 5.

²⁹⁰⁹ *Ulus*, “Çalışmaları İki- Üç Gün Zarfında Bitirebileceğimizi Zannediyoruz”, (23 Haziran 1962), 1.; *Ulus*, “Çalışmaları İki- Üç Gün Zarfında Bitirebileceğimizi Zannediyoruz”, (23 Haziran 1962), 5.

²⁹¹⁰ *Ulus*, “2. Koalisyon İkinci Devre Müzakereleri Dün Üç Parti ve Bağımsızlar Arasında Başladı: Toplantıdan Sonra Liderler “Memnunuz” Dediler”, (23 Haziran 1962), 1.

²⁹¹¹ *KİM*, “İç Olaylar: Hükümet: Mutad Erkân”, 208 (27 Haziran 1962), 4.

²⁹¹² *KİM*, “İç Olaylar: Hükümet: Mutad Erkân”, 208 (27 Haziran 1962), 10.

²⁹¹³ *Yön*, “İç Durum: CHP'deki Muhalefet”, 1/28 (27 Haziran 1962), 7.

²⁹¹⁴ *Ulus*, “Koalisyonun Prensipleri Tesbit Edildi Bakanların Taksimi Bitti: Atatürk ve 27 Mayıs Korunacak: İ. İnönü “İş Bitti, Hükümet Bugün İlân Edilebilir” Dedî”, (24 Haziran 1962), 1.; *Ulus*, “İ. İnönü “İş Bitti, Hükümet Bugün İlân Edilebilir” Dedî”, (24 Haziran 1962), 5.

²⁹¹⁵ *Ulus*, “2. Koalisyon Hükümetinin Kurulmasıyla İlgili: Protokol Dün İmzalandı”, (25 Haziran 1962), 1.; *Ulus*, “Protokol Dün İmzalandı”, (25 Haziran 1962), 5.

vermediğini belirtmesinden sonra bakanlıkların liyakat esasına göre paylaşıldığını savunarak²⁹¹⁶ toplantıda bulunan CHP'lileri ikna etmeye çalışmıştır. Ancak Satır'ın güven oylamasında bütün CHP milletvekillerinin hazır bulunmasını istediği önergesi oylandığında ittifakla bir karar alınamaması²⁹¹⁷ CHP içinde koalisyona güvenmeyenlerin olduğu anlaşılmıştır. Hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra yeniden anlaşmazlıklar başlamış olup²⁹¹⁸ bu kabinenin de uzun ömürlü olmayacağı görülmüştür.

1961 yılına gelindiğinde MBK siyasi hayata alışmış olup hatta ona müdahale de etmeye başlamıştır. Bu nedenle hem siyasi partiler arasındaki çekişmeye son vermek hem de yeni bir siyasi düzen oluşturmak amacıyla Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında bütün siyasi partilerin yuvarlak masa etrafında toplanarak yeni kuralları oluşturması istenmiştir. MBK'nin bu isteğini İstanbul'da bulunan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 8 Mayıs 1961 tarihinde değerlendirerek parti olarak teklifi olumlu karşıladıklarını söylemesi²⁹¹⁹ bu konuda MBK'nin yanında olduğunun göstergesidir. Açıklamalarından sonra 4 Haziran 1961 tarihinde yuvarlak masa bir kez daha İstanbul Bakırköy CHP İlçe Kongresi'nde değerlendiren Kemal Satır, yuvarlak masa toplantısının zamanının geldiğini hatırlatması²⁹²⁰ toplantıyı hızlandırmaya yöneliktir. Satır'ın bu hatırlatmasını dikkate almayan MBK yuvarlak masayı 1 Eylül 1961'de toplamış olup seçim sırasında uygulanacak 12 yasak belirlenmiştir. Buna göre 27 Mayıs İhtilali'nin siyasete alet edilmemesi, devrimlerin politik tartışma konusu yapılmaması, din konusunun hiçbir şekilde gündeme gelmemesi, Yassıada Mahkemelerinin ve kararlarının politika dışı tutulması, orman davasının seçim malzemesi yapılmaması istenmiştir.²⁹²¹ Ayrıca partilerin seçimin yasallığını gölgeleyecek her türlü davranıştan kaçınması, idari teşkilata hiçbir partinin baskı yapmaması, MBK ruhu etrafında her türlü yıkıcı eyleme karşı siyasi partilerin ortak bir cephe oluşturması yer almıştır. Alınan kararların bütün parti teşkilatlarında uygulanması, partilerin ocak ve bucak teşkilatlarını bir daha

²⁹¹⁶ *Ulus*, "Program Tasvip Edildi", (3 Temmuz 1962), 1.; *Ulus*, "Program Tasvip Edildi", (3 Temmuz 1962), 5.

²⁹¹⁷ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. : Olmaz Ya Da...", 209 (4 Temmuz 1962), 15.

²⁹¹⁸ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Müşterek Toplantı", 217 (22 Ağustos 1962), 8.

²⁹¹⁹ *Ulus*, "C.H.P. Delice Gençlik Kolu Kongresi", (9 Mayıs 1961), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Delice Gençlik Kolu Kongresi", (9 Mayıs 1961), 5.

²⁹²⁰ *Milliyet*, "Partilerin Kongreleri Hararetlendi", (5 Haziran 1961), 1.; *Milliyet*, "Partilerin Kongreleri Hararetlendi", (5 Haziran 1961), 5.

²⁹²¹ *Yeni Adana*, "Yuvarlak Masa'nın 12 Yasağı Dün Açıklandı: 12 Yasak", (1 Eylül 1961), 1.

açılmamasına karar verdiğinin duyurulması, seçim sonrası siyasi çekişmenin memlekete zarar vermemesi için partilerin ortak anlayış içinde bulunması ve dış politikanın seçim dışı tutulması maddeleri yer almıştır.²⁹²² Bu durum MBK'nin hem seçimde hem de seçim sonrasında kendini güvence altına almaya çalıştığının göstergesidir. Yuvarlak masa toplantısında sadece seçim değil DP mirasına da sahip çıkılmayacağını da güvence altına alınmasından sonra Yeni Adana gazetesinin 5 Eylül 1961 tarihli haberine göre *Milli Andlaşma* adını alan deklarasyon hazırlanmış olup aynı gün imzalanmıştır.²⁹²³ Anlaşmanın imzalanmasından sonra MBK Basın İrtibat Bürosu'nun yaptığı açıklamada Sezai Okan, Kadri Kaplan, Ekrem Acuner ve Selahattin Özgür'den oluşan bir MBK heyetinin siyasi partilere alfabetik sırayla bir nezaket ziyareti yapacaktır. Bu duyurunun ardından 7 Eylül 1961'de önce AP'yi ziyaret eden MBK heyeti sonra CHP'yi ziyaret etmiş olup toplantıda Kemal Satır da hazır bulunmasına rağmen²⁹²⁴ CHP'ye herhangi bir özel muamelenin olmaması MBK'nin bütün siyasi partilere eşit mesafede durduğunun göstergesidir.

Ancak CHP-MBK ilişkileri iyi giderken 22 Şubat 1962 tarihinde bir askeri darbe daha gerçekleştirilmek istenmesi MBK'nin CHP'den de şüphelenmesine yol açmıştır. Bu konu hakkında açıklama yapan Satır, CHP'nin 22 Şubatçılarla bir alakası olmadığını ifade etmiştir.²⁹²⁵ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın içinde bulunduğu bu ilişki kurma çabaları CHP'ye yarardan çok zarar getirmiştir.²⁹²⁶ Metin Toker yapmış olduğu bu yorumun sebebini tam açıklamasa da CHP'nin vermiş olduğu tavizlere işaret ettiği anlaşılmıştır.

Kemal Satır, İsmail Rüştü Aksal dönemindeki genel sekreter yardımcılığında hem 27 Mayıs İhtilali öncesi hem de 27 Mayıs İhtilali sonrasında çeşitli konular hakkında konuşmuştur. Satır, genel sekreter yardımcılığı görevine devam etmesi Adana CHP İl Teşkilatı tarafından hoş karşılanmamıştır. Bunun sonucunda teşkilat, Satır'ı her alanda yok saymaya

²⁹²² *Yeni Adana*, “12 Yasak”, (1 Eylül 1961), 4.

²⁹²³ *Yeni Adana*, “Millî Andlaşma” Bugün İmzalanıyor”, (5 Eylül 1961), 1.; Yalçın Remzi Yüreğir, “Millî Andlaşma” Dün İmzalandı”, *Yeni Adana*, (6 Eylül 1961), 1,4.

²⁹²⁴ *Ulus*, “M. B. K. Partilere Nezaket Ziyareti Yapıyor”, (8 Eylül 1961), 1.; *Ulus*, “M. B. K. Partilere Nezaket Ziyareti Yapıyor”, (8 Eylül 1961), 5.

²⁹²⁵ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 145.

²⁹²⁶ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, 30.

başlaması CHP tarihinde ilk defa genel merkez ve teşkilatın arasının açılmasına yol açmıştır. 1959 yılında iyice gerginleşen CHP-DP ilişkileri konusunda Kemal Satır, her yerde ve her alanda DP'yi eleştirmiştir. Ancak Satır'ın yaptığı eleştiriler incelendiğinde, ekonomi konusuna çok az yer verdiği tespit edilmiştir. Oysaki hem çiftçiler hem de sabit gelirliler açısından durum hiç de iç açıcı değildir. 27 Mayıs İhtilali'nden sonra yeni partiler kurulmuştur. Bu partilerin ortak hedefi DP mirasına sahip çıkmak ve yaşanan her durumdan CHP'yi sorumlu tutmaktır. Yapılan ithamlar karşısında sessiz kalmayan Kemal Satır, birtakım cevaplar vermiş olsa da yeterince partisini savunamamıştır. 1961 yılından sonra siyasi hayatta *koalisyonlar dönemi* başlamıştır. Cemal Gürsel tarafından başbakanlığa getirilen İsmet İnönü, Satır'ın da yardımıyla çeşitli koalisyonlar oluşturmayı başarmıştır. Fakat Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, koalisyonu sürdürmek istemeyen CHP değil diğer partilerdir. Oysaki CHP'nin vazgeçemediği koalisyon ortaklığı maddeleri incelendiğinde, hiçbir kesimin hoş karşılamadığı tespit edilmiştir. Bu durumda kurulan koalisyonların kısa ömürlü olması kaçınılmazdır. CHP-MBK ilişkileri gözlemlendiğinde, Satır'ın MBK yanlısı olması hiçbir şey ifade etmemiştir. Çünkü MBK, hem kendini koruyan önlemler almış hem de 22 Şubat 1962 tarihli askeri darbe girişiminden CHP'yi sorumlu tutmuştur.

3.2.3. 1961 Seçimleri

1961 yılında siyasi durumun belirsizliği devam etmesi üzerine CHP'de birtakım toplantılar yapılmıştır. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın katıldığı toplantılardan birinde CHP'nin neden tek başına iktidar olamayacağı sorgulandığında MBK'nin CHP'nin tek başına iktidar olmasını istemesine rağmen aldığı kararlar sonucunda bunu imkânsız hale getirdiğine karar verilmiştir.²⁹²⁷ Görüş birliği incelendiğinde MBK'nin CHP'nin yanında olmadığı anlaşılmıştır. Seçim tarihinin belli olmamasına rağmen 7 Haziran 1961 tarihinde fiilen seçim çalışmalarına başlayan İstanbul CHP İl Teşkilatının gayrimüslimlerle yaptığı toplantıya katılan Kemal Satır, seçime bütün partilerin katılacağını söyleyerek²⁹²⁸ toplantıya katılanları rahatlatmaya çalışmıştır. Bu

²⁹²⁷ Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, 258-260.

²⁹²⁸ Cumhuriyet, "C.H.P. İl Merkezinde Dün Ekaliyet Mensupları İle Gizli Bir Toplantı Yapıldı", (8 Haziran 1961), 5.

arada AKİS dergisinin 24 Temmuz 1961 tarihli haberine göre, bir CHP-MBK toplantısı yapılmış olup seçim tarihi konuşulmuştur. Konu hakkında fikrini ifade eden Satır, seçim için 15 Ekim 1961 tarihini uygun bulması²⁹²⁹ MBK'nin Cumhuriyet Bayramı'nda devlet erkânının hazır olması düşüncesine katıldığının göstergesidir.

Seçim tarihinin belirlenmesinden sonra CHP'de adaylık süreci başlamış olup KİM dergisinin 5 Eylül 1961 tarihli haberinde Adana adaylık sürecinde Kasım Gülek'in etkin olacağı anlaşılmıştır.²⁹³⁰ Ancak Gülek faktörünü önemsemeyen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 8 Eylül 1961 tarihinde Adana'ya gelerek verdiği beyanatta Adana'dan aday olacağını belirtmesi²⁹³¹ CHP Adana İl Teşkilatı ile yaşadığı problemi göz ardı ettiğinin ispatıdır. Aynı konuşmada Adana AP İl Başkanı Ali Bozdoğanoglu'nun CHP kapatılmadıkça memlekete huzur gelmeyeceği beyanına da cevap veren Kemal Satır, Bozdoğanoglu'nun çakırkeyif bir zamanda verdiği beyanatın AP'nin genelini etkilemeyeceğini iddia etmesi²⁹³² yuvarlak masa yasaklarının şimdiden delindiğinin kanıtıdır. Adana CHP İl Teşkilatıyla yaşadığı anlaşmazlığı göz ardı eden CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 12 Eylül 1961 tarihinde yaptığı başvuru ile Adana'dan adaylığını koymasına rağmen teşkilat genel merkezin kontenjan isteğini kendi düşüncesine göre yorumlamıştır.²⁹³³ Bunun sonucunda Kemal Satır'ın adaylığı 25. sıraya alınarak²⁹³⁴ anlaşmazlığın devam ettiği gösterilmiştir. Adana'da yapılan ön seçimi kazanamayan Satır'ın 20 Eylül 1961'de YSK'ye verilen CHP listesine göre Elazığ'dan aday gösterildiği anlaşılmıştır.²⁹³⁵

Parti içinde yaşanan çekişmeyi kaybeden CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 24 Eylül 1961 tarihinde seçim gezisine başlamıştır.²⁹³⁶ Kemal Satır 27 Eylül 1961'de Elazığ'ın Maden ilçesine gelerek bir açık hava toplantısına

²⁹²⁹ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: Evet. Evet, 6. 500.000 Kere Evet!", (24 Temmuz 1961), 8.

²⁹³⁰ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. :İş Başa Düştü", 167 (5 Eylül 1961), 10.

²⁹³¹ Yeni Adana, "Dün Ankaradan Şehrimize Gelen: Kemal Satır, Yurt Ölçüsünde C.H.P. İktidarın Namzetidir, Dedi", (9 Eylül 1961), 1.

²⁹³² Yeni Adana, "Dün Ankara'dan Şehrimize Gelen Kemal Satır", (9 Eylül 1961), 4.

²⁹³³ Cumhuriyet, "Satır, Adaylığını Adana'dan Koydu", (13 Eylül 1961), 5.; Yeni Adana, "Merkezin Kontenjan İsteğini C.H.P. İl İdare Kurulu Kendisine Göre Halletti", (13 Eylül 1961), 1.; Yeni Adana, "Merkezin Kontenjan İsteği", (13 Eylül 1961), 4.

²⁹³⁴ Yeni Adana, "C.H.P. Adaylık İsteklileri", (13 Eylül 1961), 4.

²⁹³⁵ Milliyet, "Aday Listeleri Yüksek Seçim Kuruluna Verildi", (21 Eylül 1961), 1.

²⁹³⁶ Oktay Ekşi, "İnönü Kırşehir'de", Ulus, (25 Eylül 1961), 1,5.

katılmıştır. Burada yaptığı konuşmada Satır, dünyada kanla kazanılan işçi haklarının Türkiye’de yasal yollarla verileceğini söyledikten sonra vergi reformu ve tarımsal kalkınmanın gerçekleşeceğini belirtmiştir. Diğer partilerin iktidar olma arzusunu anlamalarına rağmen CHP’yi yıpratmalarına da izin vermeyeceklerini iddia etmiştir.²⁹³⁷ Satır’ın konuşması incelendiğinde pek de önemsemediği işçi haklarından bahsetmesi dikkat çekmektedir. Seçim gezilerine 28 Eylül 1961 tarihinde de devam eden CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, Elazığ ilçelerinden olan Palu ve Karakoçan’da yapılan sohbet toplantılarına katılmıştır.²⁹³⁸ Buralarda yaptığı konuşmalar hakkında bilgi edinilememiştir. Bu arada Adana’dan milletvekili aday olamayan Kemal Satır’ı 5 Ekim 1961’de Adana CHP eski ocak ve bucak başkanları bir seçim konuşması yapmak üzere davet etmelerine rağmen Satır’ın konuşma yapmak için Adana’ya gelmemesi²⁹³⁹ hâlâ il teşkilatına kırgın olduğunun ispatıdır. 6 Ekim 1961 tarihinde Elazığ açık hava toplantısına katılan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, yaptığı konuşmada²⁹⁴⁰ CHP açısından iktidara gelmek için seçimden başka bir yol olmadığını ifade ettikten sonra Elazığ’ın 1957 seçimlerinde CHP’nin yanında olarak gösterdiği mert duruşu övmüştür. Kemal Satır, 27 Mayıs İhtilali’ni *Türk Mucizesi* olarak adlandırıp demokrasinin yerleşmesi için gerekli olduğunu savunduktan sonra seçimi gölgeleyerek vatandaşın arasına ayrılık tohumları ekmek isteyenlere müsaade edilmeyeceğini ifade etmiştir.²⁹⁴¹ Satır’ın konuşmasına bakıldığında eski defterlerin açılmasıyla birlikte 27 Mayıs İhtilali’ni övme fırsatını da kaçırmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca 7 Ekim 1961’de Karakoçan ilçesindeki mitinge CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır’ın katılmasına rağmen²⁹⁴² konuşması hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Elazığ’daki seçim çalışmalarını bitiren Kemal Satır, 10 Ekim 1961 tarihinde Diyarbakır’da düzenlenen açık hava toplantısına katılarak bir konuşma yapmıştır. Diyarbakırlıları överek başladığı konuşmasında Satır, ekonomik durumun kötü olmasının yanında nüfusun da giderek arttığını kabul ederek tarımsal kalkınma ve üretimin değerlendirilmesi ile sorunların aşılacağını

²⁹³⁷ *Ulus*, “Gayesizliklerini CHP. ne Çatarak Örtmek İstiyorlar”, (28 Eylül 1961), 1.; *Ulus*, “Gayesizliklerini CHP. ye Çatarak Örtmek İstiyorlar”, (28 Eylül 1961), 5.

²⁹³⁸ *Ulus*, “Düşmanlık Yok Kardeşlik Var”, (29 Eylül 1961), 1.

²⁹³⁹ *Ulus*, “Adana’da Toplantılar”, (6 Ekim 1961), 5.

²⁹⁴⁰ *Yeni Adana*, “Kemal Satır, Elazığ’da”, (7 Ekim 1961), 1.

²⁹⁴¹ Ayçetin Tulgar, “Demokratik İdareyi Elbirliğiyle Kuracağız”, *Ulus*, (7 Ekim 1961), 1,5.

²⁹⁴² Ayçetin Tulgar, “Elazığ’da”, *Ulus*, (8 Ekim 1961), 5.

belirtmek bunun için de özgür bir ortamda yapılan seçimlere ve vatandaşın olgun tavrına ihtiyaç duyulduğunu iddia etmiştir.²⁹⁴³ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde ekonomiden bahsederek halkın sorunlarına eğildiği görülmüştür.

Seçim çalışmalarında vatandaşla bire bir temas halinde olduğu yurt gezilerinin yanında teknolojinin gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte radyonun her eve girmesinden sonra partilerin önemli isimlerinin radyo konuşmalarıyla seçim propagandası yapması önem verilen bir konudur. Bu nedenle 1961 seçimleri esnasında Ulus gazetesinin 10 Ekim 1961 tarihli haberinde CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ın da bir radyo konuşması yapacağı duyurulmuştur.²⁹⁴⁴ Kemal Satır beklenen radyo konuşmasını 12 Ekim 1961 tarihinde yapmıştır.²⁹⁴⁵ Konuşmasında Satır, partiler arasında karşılaştırmalar yapacağını söyledikten sonra partilerin vaatlerini hangi elemanlarıyla karşılayacağını, parti liderlerinin devlet tecrübesiyle birlikte sözlerini tutup tutmayacaklarını ve hangi düşüncelerle parti kurduğunu sorarak CHP'yi değerlendirmiştir. Partisinin verdiği sözleri tutacağını ve vatandaşın huzuru için gerekli olan her şeyin yapılacağını belirtmesi²⁹⁴⁶ partisine olan güvenin bir göstergesidir. Ancak Satır'ın seçim çalışmalarını inceleyen Ziya Nebioğlu'na göre Elazığlıların CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır'ı benimsemekte zorlanması²⁹⁴⁷ seçimde istenilen sonucun zor alınacağını düşündürmüştü de Kemal Satır, Elazığ milletvekili olarak seçimi kazanmıştır.

1961 seçimleri sonrasında ordunun iktidarda görmek istediği CHP'nin tek başına iktidar olamaması darbe söylentilerinin ortaya atılmasına neden olmuştur. Ortamı yumuşatmaya çalışan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır, 23 Ekim 1961 tarihinde üç maddelik bir bildiri hazırlayarak diğer parti liderleriyle konuşmuştur.²⁹⁴⁸ Kemal Satır'ın bu çabaları incelendiğinde konuşmalarında 27 Mayıs İhtilali'ni övse de demokrasiden yana olduğunu göstermektedir.

²⁹⁴³ Ayçetin Tulgar, "Parolamız: Düşmanlık Yok, Kardeşlik Var", *Ulus*, (11 Ekim 1961), 1,5.

²⁹⁴⁴ *Ulus*, "İnönü Bugün Radyoda Konuşacak", (10 Ekim 1961), 1.

²⁹⁴⁵ *Ulus*, "İnönü Cumartesi, Aksal Cuma Günü Radyoda Konuşacak", (12 Ekim 1961), 1.

²⁹⁴⁶ *Ulus*, "Sosyal Meselelerin Huzurla Halli Gerek", (13 Ekim 1961), 1.; *Ulus*, "Sosyal Meselelerin Huzurla Halli Gerek", (13 Ekim 1961), 5.

²⁹⁴⁷ Ziya Nebioğlu, "Üç Doğu İlimizde Seçim Tahmini: Elâzığ: Seçim Ortada Muş: Barajı Aşan Yok", *Cumhuriyet*, (14 Ekim 1961), 4.

²⁹⁴⁸ İnönü, *Defterler II*, 841.

Kemal Satır ve Kasım Gülek'in yaşadığı çekişmeden 1961 seçimleri de etkilenmiştir. Bunun sonucunda Satır, çok istemesine rağmen Adana'dan aday olamamıştır. Elazığ'dan aday gösterilen Kemal Satır'ın seçim faaliyetleri incelendiğinde, ne kendisinin Elazığ'ı ne de Elazığ'ın kendisini benimsediği tespit edilmiştir. Konuşmalarında Elazığ'ın hiçbir yerel sorununa yer vermeyen Satır, CHP'ye bağlı seçmenlerin oylarıyla meclise girebilmiştir. Ancak Elazığ merkez ve ilçelerinde Kemal Satır'ın aldığı oylar bilinemediğinden yorum yapılamamıştır.

3.3. CHP Genel Sekreterliği (1962-1966)

1962'nin sonlarına gelindiğinde, CHP içinde yaşanan çekişmeler sonunda değişim rüzgârları esmeye başlamıştır. İsmail Rüştü Aksal'ın genel sekreterliği döneminde başlayan ve 1961 seçimlerine de damgasını vuran Satır-Gülek çekişmesi büyüyerek devam etmiştir. Kasım Gülek, Nihat Erim ve Turgut Göle'yi yanına alarak çekişmenin büyümesine yol açmıştır. Bu durumda Aksal'ın genel sekreterlikten fiilen ayrılmasının ardından²⁹⁴⁹ yeni genel sekreter için kulisler oluşturulmuştur. Ancak parti içinde ne Gülek-Erim-Göle grubunun adayının ne de Satır'ın genel sekreterlik için yeterli oy potansiyeline sahip olduğu görüşü yaygındır.²⁹⁵⁰ Fakat 20 Eylül 1962 tarihinde toplanan parti meclisinde, İsmail Rüştü Aksal'ın istifasının kabulünden sonra 33 üyenin 27'sinin oyunu alan Kemal Satır yeni genel sekreter seçilmiştir.²⁹⁵¹ Oylama esnasında CHP Gençlik Kolları'ndan sorumlu olan Ferda Güley, Suphi Baykam'ın kulağına eğilerek “*Gülek kiminle uğraşıyorsa o önemli görevlere getiriliyor.*” demiştir.²⁹⁵² Bu durumda Satır-Gülek çekişmesini Kemal Satır kazanmıştır. Yapılan bu seçim parti teşkilatında da memnuniyet yaratmıştır.²⁹⁵³

²⁹⁴⁹ KİM, “İç Olaylar: C.H.P. :Kızılca Kıyamet Koptu”, 222 (26 Eylül 1962), 18.

²⁹⁵⁰ Yön, “İç Durum: CHP”, 1/40 (19 Eylül 1962), 7.

²⁹⁵¹ Milliyet, “CHP de Değişiklik: Tedavi İçin Dün Viyana'ya Giden Aksal'ın İstifası Üzerine C.H.P. Genel Sekreterliğine Satır Seçildi”, (21 Eylül 1962), 1.; Cumhuriyet, “CHP Meclisi Çalışmalarına Başladı: Satır, Çekilen Aksal Yerine CHP Genel Sekreteri Seçildi”, (21 Eylül 1962), 1.; Cumhuriyet, “CHP Meclisi”, (21 Eylül 1962), 5.; Ulus, “Satır Genel Sekreter Seçildi: C.H.P. Meclisi ve Grubu Dün Toplandı: Aksal'ın İstifası Kabul Olundu”, (21 Eylül 1962), 1.; Ulus, “Aksal'ın İstifası Kabul Olundu”, (21 Eylül 1962), 5.; KİM, “İç Olaylar: C.H.P. :Kızılca Kıyamet Koptu”, 222 (26 Eylül 1962), 19.; Yön, “CHP: Aksal, Bu Defa da Genel Başkanlığa Mı Getirilecek”, 1/41, (26 Eylül 1962), 7.

²⁹⁵² AKİS, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Sahipsiz Kişiler”, (24 Eylül 1962), 10.

²⁹⁵³ AKİS, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : İncir Çekirdeği”, (1 Ekim 1962), 10.

Yeni genel sekreter Kemal Satır KİM dergisine bir demeç vermiştir. Verdiği demeçte Satır, partinin kongreler döneminde olduğunu hatırlatarak daha dinamik bir politika izleyeceklerini belirtmiştir.²⁹⁵⁴ Yeni genel sekreter Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, aktif olma durumunun bir sürece bağlı olduğu izlenimini yaratmıştır.

3.3.1. CHP İçindeki Faaliyetleri

Kemal Satır, genel sekreterliğe seçildikten sonra 24 Eylül 1962 tarihinde parti teşkilatına bir genelge göndermiştir. Bu genelgede Satır, İsmail Rüştü Aksal'ın genel sekreterlikten istifa ettiğini duyurmuştur.²⁹⁵⁵ Aksal'ın sağlık sorunlarından dolayı istifa ettiğini belirten CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, istifanın genel merkezde büyük bir üzüntüyle karşılandığını belirtmiştir. Sorumluluk duygusunu en üst seviyede hissettiğini savunan Kemal Satır, CHP'yi hak ettiği noktaya taşıyacağını iddia etmiştir.²⁹⁵⁶ Satır'ın genelgesi incelendiğinde, yeni görevine yumuşak bir geçiş yaptığı görülmüştür.

1963 yılına gelindiğinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bir teşkilat denetimine çıkmıştır. 3 Ocak 1963 tarihinde Denizli'ye gelen Kemal Satır, parti teşkilatının vatandaşın hizmetinde daha iyi çalışması gerektiğini söylemiştir.²⁹⁵⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, parti teşkilatına büyük görevler düştüğü anlaşılmıştır. Denizli'deki konuşmasının ardından 4 Ocak 1963'te Aydın'a gelen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, parti teşkilatını partizan tutumlara karşı uyarmıştır.²⁹⁵⁸ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, CHP'nin içindeki partizan varlığına dikkat çekilmiştir. Aynı konuya 5 Ocak 1963 tarihinde İzmir'in Kuşadası ilçesinde bir kez daha değinen Satır, CHP'nin varlığını devam ettirmesinin rejimin teminatı olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁵⁹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, partisinin rejim koruyuculuğu görevini üstlendiğini anlatmıştır. Rejim teminatı konusunda yapılması gerekenleri de 6 Ocak 1963'te İzmir'deki toplantıda anlatan Kemal Satır, teşkilat

²⁹⁵⁴ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. :Kızılca Kıyamet Koptu", 222 (26 Eylül 1962), 20.

²⁹⁵⁵ Ulus, "Dr. Satır'ın Genelgesi", (25 Eylül 1962), 1.

²⁹⁵⁶ Ulus, "Dr. Satır'ın Genelgesi", (25 Eylül 1962), 5.

²⁹⁵⁷ Nedim Tekin, "Dr. Satır Denizlide Konuştu", *Ulus*, (4 Ocak 1963), 1,5.

²⁹⁵⁸ Nedim Tekin, "Satır: "Vatandaşa Eşit Muamele Eden Bir Devlet İdaresi Vardır", *Ulus*, (5 Ocak 1963), 1,5.

²⁹⁵⁹ *Ulus*, "Rejim İçin En Büyük Teminat CHP. nin Kuvvetidir", (6 Ocak 1963), 1.

ve hükümetin sıkı bir şekilde işbirliği yapması gerektiğini savunmuştur.²⁹⁶⁰ Bu görevin getirilerini 7 Ocak 1963 tarihinde Manisa’da anlatan Kemal Satır, vatandaşın hak ettiği huzurlu yaşama kavuşacağını belirtmiştir.²⁹⁶¹ 8 Ocak 1963’te Balıkesir’e gelen Satır, ülkedeki huzurun sağlanması için mutlak bir vazife duygusu ve disiplin havasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.²⁹⁶² CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın şu ana kadarki gezilerini KİM dergisi 9 Ocak 1963 tarihli nüshasında değerlendirmiştir. Buna göre Kemal Satır, gezilmedik yer bırakmayarak teşkilatı dışarıdan ve içeriden gelecek olan tesirlere karşı önlem almıştır.²⁹⁶³ 9 Ocak 1963 tarihinde Bursa’ya gelen Satır, teşkilatta yapılan bir toplantıya katılmıştır. Toplantıda ilk olarak bölgesel dertler dinlendikten sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bir konuşma yapmıştır. Kemal Satır, devlet mekanizmasının normal çalışma dönemine girdiğini ifade ederek CHP’nin memlekete eser kazandırmaya çalıştığını söylemiştir.²⁹⁶⁴ Konuşmasının ardından Bursa’dan ayrılan Satır İstanbul’a gelmiştir. 10 Ocak 1963’te İstanbul CHP Teşkilatında yapılan toplantıya katılan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, teşkilat sorunlarıyla ilgili bilgi almıştır.²⁹⁶⁵ Toplantıda konuşulan konular hakkında bilgiye ulaşılsa da Kemal Satır’ın 11 Ocak 1963 tarihinde bir basın toplantısı yapacağı duyurulmuştur.²⁹⁶⁶ Basın toplantısında konuşan Satır, CHP’de bir çözülme ve şahıs arkasından gitme eğiliminin gözlenmediğini iddia etmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’a göre CHP, bir ay içinde 27 Mayıs öncesine dönecektir. Ayrıca CHP iktidara geldiğinde hesap sorulacağı vehmine kapılanları da rahatlatmak isteyen Kemal Satır, hiçbir zaman 27 Mayıs’ın hortlatılmayacağını savunmuştur.²⁹⁶⁷ Gezisine devam eden Satır, 13 Ocak 1963’te İzmit’e gelmiştir. Teşkilatla ilgili bilgileri aldıktan sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bir konuşma yapmıştır. Satır, partinin temel politikasının

²⁹⁶⁰ Seyfi Özgenel, “Sosyal Adalet Sağlam Bir Temele Bağlanacak”, *Ulus*, (7 Ocak 1963), 1,5.; Nedim Tekin, “CHP. Yurt Hizmetinde Nöbet Tutuyor”, *Ulus*, (7 Ocak 1963), 1,5.; *Milliyet*, “Satır ve Paksüt Son Tevkiflerden Üzgün”, (7 Ocak 1963), 7.

²⁹⁶¹ Nedim Tekin, “Satır: Tutumları Vatana Zararlıdır”, *Ulus*, (8 Ocak 1963), 1,5.

²⁹⁶² Nedim Tekin, “Hükümet Daima Müstahsili Himaye Edecektir”, *Ulus*, (9 Ocak 1963), 1,5.

²⁹⁶³ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. :Teşkilât Kazan, Satır Kepçe”, 236 (9 Ocak 1963), 10.

²⁹⁶⁴ Nedim Tekin, “Atatürk İlkeleri CHP. Programında En Sağlam İfadesini Bulmuştur”, *Ulus*, (10 Ocak 1963), 1,5.

²⁹⁶⁵ *Ulus*, “Satır’ın Basına İzahatı”, (11 Ocak 1963), 1.

²⁹⁶⁶ *Ulus*, “Satır’ın Basına İzahatı”, (11 Ocak 1963), 5.

²⁹⁶⁷ Ayhan Yetkiner, “27 Mayıs Öncesi Hortlatılmaz”, *Ulus*, (12 Ocak 1963), 1,5.; *Milliyet*, “Kemal Satır ‘C.H.P. de Bir Çözülme Yok’ Dedi”, (12 Ocak 1963), 7.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. Genel Sekreteri Dün Basın Toplantısı Yaptı: Satır, ‘27 Mayıs Öncesini Hortlatmak İstiyenler Var’ Dedi”, (12 Ocak 1963), 1.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. Genel Sekreteri Dün Basın Toplantısı Yaptı”, (12 Ocak 1963), 5.

kardeşlik olduğunu belirterek²⁹⁶⁸ kimsenin rozete bakarak ayrımcılık yapmadığını söylemiştir. Ayrıca Adapazarı'nda da bir konuşma yapan Kemal Satır, dış yardımların parti için kullanılması döneminin bittiğine dikkat çekmiştir.²⁹⁶⁹ Aynı gün Bilecik'te de bir konuşma yapan Satır, bütün vatandaşları kardeşlik olgusunda birleşmeye çağırmıştır.²⁹⁷⁰ Adapazarı, Bursa ve Eskişehir gezilerini değerlendiren KİM dergisinin 16 Ocak 1963 tarihli nüshasında, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın gezilerden memnun kaldığı belirtilmiştir.²⁹⁷¹ Kemal Satır'ın gezisi incelendiğinde, parti içinde 27 Mayıs etkisinden kurtulamayanları uyarmaya çalışılmıştır.

Bu gezinin ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 14 Ocak 1963 tarihinde Ankara'ya dönmüştür.²⁹⁷² Ankara'ya gelen Kemal Satır, 16 Ocak 1963 tarihinde bir konferansa katılmıştır.²⁹⁷³ CHP Çankaya Kadın Kollarının düzenlediği konferansta Satır, CHP'nin temel politikasını anlatmıştır.²⁹⁷⁴ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, CHP vatandaşlar arasındaki husumeti bitirmek için canla başla çalışırken bundan faydalanmak isteyen siyasi partilerde vardır.²⁹⁷⁵ Bu partilere fırsat verilmesini istemeyen Kemal Satır, CHP'li kadınlara büyük görevler düştüğünü iddia etmiştir.²⁹⁷⁶ Satır'ın konuşmasına bakıldığında, CHP'nin temel politikası tam olarak benimsenememiştir.

CHP'nin kardeşlik politikasının benimsenmediğini gören CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bölge toplantılarıyla yeni politikayı anlatmaya karar vermiştir. Düzenlenecek ilk bölge toplantısı da İzmir'de 17 Mart 1963 tarihinde yapılacaktır.²⁹⁷⁷ Toplantı başlamadan önce gazetecilerle konuşan Kemal Satır, partilerin vatandaşa daha iyi hizmet verilmesi için kurulduğunu söylemiştir.²⁹⁷⁸

²⁹⁶⁸ *Ulus*, "Dış Yardımın Partiler İçin Kullanılması Artık Tarihe Gömülmüştür", (13 Ocak 1963), 1.

²⁹⁶⁹ *Ulus*, "Dış Yardımın Partiler İçin Kullanılması", (13 Ocak 1963), 7.

²⁹⁷⁰ *Ulus*, "Satır ve Paksüt Eskişehirde Dün Partililerle Konuştular: Kemal Satır "Milletimizi Kardeşliğe Çağırıyoruz" Dedi", (14 Ocak 1963), 1.; *Ulus*, "Satır: "Milletimizi Kardeşliğe Çağırıyoruz" Dedi", (14 Ocak 1963), 5.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. Genel Sekreteri İtirafta Bulundu", (14 Ocak 1963), 5.

²⁹⁷¹ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. : Seçim İsteği", 237 (16 Ocak 1963), 14-15.

²⁹⁷² *Ulus*, "Satır ve Paksüt Ankaraya Geldi", (15 Ocak 1963), 1.

²⁹⁷³ *Ulus*, "CHP. nin Temel Politikası", (16 Ocak 1963), 1.

²⁹⁷⁴ *Ulus*, "C.H.P. nin Temel Politikası", (16 Ocak 1963), 5.

²⁹⁷⁵ *Ulus*, "Satır ve Feyzioğlu Bir Toplantıda Konuştular: K. Satır: Türk Kadınına Büyük Görev Düşüyor", (17 Ocak 1963), 1.

²⁹⁷⁶ *Ulus*, "K. Satır: Türk Kadınına Büyük Görev Düşüyor", (17 Ocak 1963), 5.

²⁹⁷⁷ *Ulus*, "CHP. nin Ege İl Başkanları Yarın İzmir'de Toplanıyor", (16 Mart 1963), 1.

²⁹⁷⁸ Seyfi Özgenel, "Siyasi Partiler Vatandaşı İğfal İçin Kurulmamıştır", *Ulus*, (17 Mart 1963), 1,7.

Satır, aynı şekilde İzmir’de İkbâl Sineması’nda yapılan bölge toplantısında da konuşmuştur.²⁹⁷⁹ İzmir’deki toplantıdan sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, ikinci bölge toplantısına katılmak üzere Samsun’a gelmiştir.²⁹⁸⁰ 23 Mart 1963’te Samsun Zafer Sineması’nda yapılan toplantıda Kemal Satır bir kez daha partizanlığın karşısında olduklarını belirtmiştir.²⁹⁸¹ Samsun’daki toplantıdan sonra 13 Nisan 1963 tarihinde Çanakkale, Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli bölge toplantıları yapılmıştır. Bu toplantıda Satır, kardeşlik politikasının piyasaya ve üreticiye yarayacağını ifade etmiştir.²⁹⁸² Son bölge toplantısı da 12 Mayıs 1963’te yapılmıştır.²⁹⁸³ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır.²⁹⁸⁴ Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır, üreticiyi rahatlatmak amacıyla zirai reform yapılabilmesi için kardeşlik politikasının yürümesi gerektiğini iddia etmiştir.²⁹⁸⁵ Satır’ın yaptığı konuşmalar incelendiğinde, kardeşlik politikasının önemi hem siyasal hem de ekonomik konular ele alınarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Yapılan konuşmalar ve çalışmalar parti içinde kardeşlik havasının benimsenmesine katkı sağlamamıştır. Ancak KİM dergisinin 17 Temmuz 1963 tarihli haberinde, tatile giden CHP milletvekilleri için hazırlanan dosyada Satır’ın bir mektubunun yer aldığı iddia edilmiştir. Bu mektupta Satır, milletvekillerinden seçim bölgelerindeki bütün ilçeleri gezmelerini istemiştir.²⁹⁸⁶ Böylelikle kardeşlik havasının tüm yurda yayılacağı umulmuştur. Fakat parti içindeki anlaşmazlık sadece kardeşlik havası politikasıyla sınırlı kalmamıştır. Cumhuriyet gazetesinin 21 Eylül 1963 tarihli haberinde, CHP İstanbul İl İdare Kurulundan dört kişi istifa etmiştir. İstifa sebebi olarak da Gaziosmanpaşa CHP Girişimci Kurulunun oluşturulma şeklidir.²⁹⁸⁷ Eyüp İlçe İdare Kurulunda görev yapan bazı üyeler kendilerine göre bir Gaziosmanpaşa Girişimci Kurulu

²⁹⁷⁹ *Ulus*, “CHP. Bölge Toplantısı Dün İzmir’de Yapıldı: Dr. Kemal Satır Dedi Ki: Muhalefet Samimi Hareket Etseydi Memleketin Hali Bugün Çok Daha İyi Olurdu”, (18 Mart 1963), 1.; *Ulus*, “CHP. Bölge Toplantısı Dün İzmir’de Yapıldı”, (18 Mart 1963), 5.

²⁹⁸⁰ *Ulus*, “CHP’nin 2. Bölge Toplantısı Bugün”, (23 Mart 1963), 1.

²⁹⁸¹ Orhan Duru, “Meselemiz Milletın Huzuru Meselesidir”, *Ulus*, (24 Mart 1963), 1,5.

²⁹⁸² Nuyan Yiğit, “Piyasa, Müstahsil Huzura Muhtaçtır”, *Ulus*, (14 Nisan 1963), 1,5.

²⁹⁸³ *Yeni Adana*, “C.H.P. nin Şehrimizdeki Bölge Toplantısı Yarın: Toplantıya Katılacak Satır, Hatipoğlu, Baban, Feyzioğlu Bugün Gelecekler”, (11 Mayıs 1963), 1.

²⁹⁸⁴ *Yeni Adana*, “Yurtta ve Dünyada: CHP Toplantısı”, (11 Mayıs 1963), 6.

²⁹⁸⁵ *Yeni Adana*, “K. Satır: “Zirai Reforma İnanmış ve İman Etmişiz”, (13 Mayıs 1963), 1.; *Yeni Adana*, “K. Satır: “Zirai Reforma İman Etmişiz”, (13 Mayıs 1963), 6.

²⁹⁸⁶ *KİM*, “İç Olaylar:C.H.P. :Karnını Doldurum...”, 261 (17 Temmuz 1963), 10.

²⁹⁸⁷ *Cumhuriyet*, “CHP İl İdare Kurulundaki İhtilâf Dün Anlaşıldı”, (21 Eylül 1963), 1.

oluşturmuştur. Oluşturulan bu kurul İl İdare Kuruluna getirildiğinde kabul edilmemiştir. Bunun üzerine de Nermin Neftçi, Salih Nuri Tüzel, Orhan Birgit ve Tarhan Özdem istifa etmiştir. Olayı araştırmak için İstanbul'a gelen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır önce istifa eden isimlerle daha sonra da ilçe başkanlarıyla görüşmüştür.²⁹⁸⁸ Yaptığı araştırmalar sonucunda Kemal Satır, istifaya gerek olmadığını düşünmüştür. Ama istifa eden hiçbir isim İl İdare Kurulundaki görevine dönmek istememiştir.²⁹⁸⁹ Bu durumda Satır krizi iyi yönetememiştir. 1963'ün sonlarına doğru CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, belediye meclislerinde görev yapan CHP'li üyelere bir genelge göndermiştir. 4 Aralık 1963 tarihli genelgede Kemal Satır, belediye meclislerinde bir ya da iki başkan yönetiminde bir CHP grubu oluşturulmasını istemiştir.²⁹⁹⁰ Ayrıca Satır, CHP'li üyelerin azınlıkta olsalar dahi halka hizmetten kaçmalarını vurgulamıştır.²⁹⁹¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın genelgesi incelendiğinde, CHP'li üyeleri uyarma ihtiyacı hissedilmiştir.

1964 yılına gelindiğinde siyasi hayatın yeniden başlamasından sonra yapılan işlerin parti içinde konuşulmasına karar verilmiştir. Bu yüzden 7 Şubat 1964 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın başkanlığında il başkanları düzeyinde bir toplantı yapılmıştır.²⁹⁹² Burada konuşan Kemal Satır, parti içinde oluşan kardeşlik havasını memlekete yaymak için milletvekillerini seçim bölgelerine gönderildiğini söylemiştir.²⁹⁹³ Ancak Satır'ın milletvekillerinin seçim bölgelerindeki faaliyetleri hakkında bilgi vermemesinden dolayı eksik bir konuşma yapmıştır. Akşam gazetesinin 7 Mart 1964 tarihli haberinde, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın Kadıköy CHP İlçe Teşkilatında yaşanan sorunu çözdüğü bildirilmiştir.²⁹⁹⁴ Fakat sorunun içeriği hakkında bilgi verilmemiştir. Ayrıca 6 Ağustos 1964'te Adana'dan Abdurrahman Musabalı ve dört kişilik bir heyet Ankara'ya giderek Satır ile görüşmeyi planlamışlardır. Bu görüşmede CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a parti içi meselelerden bahsedeceklerdir.²⁹⁹⁵ Ancak görüşmenin ayrıntıları hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. 20 Ekim 1964 tarihinde

²⁹⁸⁸ *Cumhuriyet*, "CHP İl İdare Kurulu", (21 Eylül 1963), 5.

²⁹⁸⁹ *Ulus*, "Satır'ın Teşkilât Çalışmaları İle İlgili Beyanâtı", (22 Eylül 1963), 7.

²⁹⁹⁰ *Ulus*, "Satır: Tek Hedef Halka Hizmet", (5 Aralık 1963), 1.

²⁹⁹¹ *Ulus*, "Satır: Tek Hedef Halka Hizmet", (5 Aralık 1963), 7.

²⁹⁹² *Ulus*, "CHP. İl Başkanları ve İl Temsilcileri Toplantısı Dün Başladı: İnönü: İsrâf İçinde Yaşayacak Şartlara Sahip Değiliz", (8 Şubat 1964), 1.

²⁹⁹³ *Ulus*, "İnönü: İsrâf İçinde Yaşayacak Şartlara Sahip Değiliz", (8 Şubat 1964), 7.

²⁹⁹⁴ *Akşam*, "Satır, CHP'deki Anlaşmazlığa Dün El Koydu", (7 Mart 1964), 1.

²⁹⁹⁵ *Yeni Adana*, "C.H.P. li Dört Kişilik Heyet Ankara'ya Gitti", (7 Ağustos 1964), 1.

ise Kemal Satır, Nihat Erim'in Genel İdare Kuruluna girmesini istemiş ancak Erim, Satır'a mecliste daha faydalı olacağını söyleyerek teklifi geri çevirmiştir.²⁹⁹⁶

1965 yılında ise partiden ayrılan Kasım Gülek, yeniden partiye dönmenin yollarını aramaya başlamıştır.²⁹⁹⁷ 19 Mart 1965 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile görüşen Nihat Erim, Kasım Gülek'in partiye dönmesi konusunda anlaşmışlardır.²⁹⁹⁸ Bu durumda Kemal Satır'ın Gülek'e karşı bir kötü düşüncesi mevcut değildir. 13 Mayıs 1965'te ise İstanbul'da yapılan sohbet toplantısına Satır da katılmıştır. Burada İsmet İnönü ile parti işlerini görüşen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, il başkanları toplantısının haziran ayında olduğunu hatırlatmıştır.²⁹⁹⁹ Milliyet gazetesinin 21 Ağustos 1965 tarihli haberinde, Mardin'e bağlı Saur ilçesi CHP Gençlik Kolu'nun topluca istifa ettiği duyurulmuştur. Kemal Satır'a gönderilen telgrafta, partinin kanun ve tüzük tanımaz tutumundan dolayı istifa ettikleri bildirilmiştir.³⁰⁰⁰ Ağustos ayının sonlarına doğru CHP Konya İl Teşkilatında 1961 seçimlerinden beri devam eden bir çekişme yaşanmaktadır. Çekişmenin içinde İhsan Kabadayı ve Orhan Okay yer almıştır. Durumu yerinde değerlendirmek isteyen Satır, yanına Konya Senatörü Sedat Çumralı'yı da alarak Konya'ya gelmiştir.³⁰⁰¹ Burada yaptığı toplantılar sonucunda CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Orhan Okay'ın İhsan Kabadayı'ya şiddet uygulamasını doğru bulmamıştır.³⁰⁰² Fakat Kemal Satır, bu konu hakkında bir yaptırım uygulanmasına gerek görmemiştir.

1966 yılına gelindiğinde de parti içi sorunlar görüşülmeye devam edilmiştir. 4 Şubat 1966 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın katılımıyla parti müfettişleri ve bölge temsilcileriyle bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Kemal Satır, iç ve dış politikayla birlikte partiler arası ilişkiler hakkında konuşmuştur.³⁰⁰³ Ancak Satır'ın konuşmasının tam metni

---

²⁹⁹⁶ Erim, *Günlükler II*, 789.

²⁹⁹⁷ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 33.

²⁹⁹⁸ Erim, *Günlükler II*, 802.

²⁹⁹⁹ Sadun Tanju, "İnönü İstanbul'da Sohbet Toplantısı Yaptı: Petrol Yerli Ellerde Bulunmalıdır", *Ulus*, (14 Mayıs 1965), 1,7.

³⁰⁰⁰ *Milliyet*, "Toptan İstifa", (21 Ağustos 1965), 3.

³⁰⁰¹ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Konya'da Bir Skandal", 371 (26 Ağustos 1965), 13.

³⁰⁰² *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Konya'da Bir Skandal", 371 (26 Ağustos 1965), 14.

³⁰⁰³ *Ulus*, "CHP. Genel Merkezinde Parti Müfettişleri ve Bölge Temsilcileri Toplantı Yaptı", (5 Şubat 1966), 1.; *Ulus*, "CHP. Genel Merkezinde", (5 Şubat 1966), 7.

verilmediğinden yorum yapılamamıştır. 15 Mart 1966'da Eskişehir'e giden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, burada partililerle görüşerek dertlerini dinlemiştir.³⁰⁰⁴ Fakat görüşmenin ayrıntıları verilmediği için yorum yapmak güçleşmiştir. Haziran ayının sonlarına doğru senato seçimlerinde kuranın Konya'ya çıkmaması CHP içinde büyük bir huzursuzluğa yol açmıştır. Bunun üzerine Konya'da oluşturulan girişimci heyetin beğenilmemesinden dolayı³⁰⁰⁵ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Orhan Öztrak istifa etmiştir.³⁰⁰⁶ İstifanın ardından Kemal Satır sessizliğini korumuştur. Orhan Öztrak ise istifanın kurullar ve şahıslar için gerekli bir işlem olduğunu söylemekle yetinmiştir.³⁰⁰⁷ Ancak her ikisi de gerçek meseleye değinmekten kaçınmıştır.

Ancak parti teşkilatında sadece parti içi sorunların değil aynı zamanda şehir sorunları da görüşülmüştür. Bu dönemde İstanbul'da yaşanan feci kış hakkında bilgi almak isteyen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 26 Ocak 1963 tarihinde CHP teşkilatında bir toplantı düzenlemiştir.³⁰⁰⁸ Bu toplantıda İstanbul'un durumu incelenerek atıl konumda bulunan idare amirleri için öneriler getirilmiştir. Toplantı sonucunda İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın İstanbul'a çağırılmasına karar verilmiştir.³⁰⁰⁹ Ancak Bekata'nın tutumu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kemal Satır genel sekreterliği döneminde çeşitli mesajlar yayınlamakla birlikte toplantılara katılmayı da ihmal etmemiştir. 24 Eylül 1963 tarihinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 80 yaşına girmiştir.³⁰¹⁰ İnönü'nün doğum gününü Merkez Yönetim Kurulu adına kutlayan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, kendisine uzun ömürler dilemiştir.³⁰¹¹ 12 Nisan 1965'te başlayacak Kurban Bayramı münasebetiyle CHP'de yapılacak bayramlaşmaya Kemal Satır da katılacaktır.³⁰¹² Ulus gazetesinin 15 Temmuz 1965 tarihli haberinde, CHP Kadın Kolları toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda, yapılan çalışmalar hakkında Satır'a bilgi verilmiştir.³⁰¹³ Ancak verilen bilgiler hakkında

³⁰⁰⁴ *Ulus*, "Eskişehir'de Dr. Satır Halkın Derdini Dinledi", (16 Mart 1966), 1.; *Ulus*, "Dr. Satır Halkın Derdini Dinledi", (16 Mart 1966), 7.

³⁰⁰⁵ *Cumhuriyet*, "Öztrak İstifa Etti", (24 Haziran 1966), 1.

³⁰⁰⁶ *Ulus*, "Orhan Öztrak Görevinden Ayrıldı", (25 Haziran 1966), 1.

³⁰⁰⁷ *Milliyet*, "Öztrak'ın İstifası Hakkında Satır Birşey Söylemiyor", (25 Haziran 1966), 3.

³⁰⁰⁸ *Ulus*, "İstanbul CHP. İl Merkezinde", (27 Ocak 1963), 1.

³⁰⁰⁹ *Ulus*, "İstanbul C.H.P. İl Merkezinde", (27 Ocak 1963), 5.

³⁰¹⁰ *Ulus*, "Varlığınızın Daha Uzun Yıllar Yurda Işık Tutmasını Dileriz", (25 Eylül 1963), 1.

³⁰¹¹ *Ulus*, "Varlığınızın Daha Uzun Yıllar Yurda Işık Tutmasını Dileriz", (25 Eylül 1963), 7.

³⁰¹² *Ulus*, "Kurban Bayramı Yarın Başlıyor", (11 Nisan 1965), 1.; *Ulus*, "Kurban Bayramı", (11 Nisan 1965), 7.

³⁰¹³ *Ulus*, "CHP. Kadın Kolları Toplantısı", (15 Temmuz 1965), 1.

ayrıntıya ulaşılamamıştır. Ayrıca 5-8 Ağustos 1965 tarihleri arasında toplanan CHP Gençlik Kolları toplantısına CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır.³⁰¹⁴ Fakat Kemal Satır'ın buradaki faaliyetleri hakkında bilgi edinilememiştir.

1966 yılının Haziran ayına gelindiğinde Van ve Sarıkamış'ta belediye seçimleri yapılarak her iki belediyeyi de CHP kazanmıştır. Bundan dolayı CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Van Belediye Başkanı Ali Kurdoğlu ve Sarıkamış Belediye Başkanı Hüseyin Bildik'e tebrik telgrafı göndermiştir.³⁰¹⁵ Ağustos ayının sonlarına doğru Varto'da bir deprem meydana gelmiştir. Ancak bu depremden sadece Varto değil çevresinde bulunan Erzurum, Muş ve Bingöl illeri de etkilenmiştir. 20 Ağustos 1966 tarihinde Kemal Satır adına Merkez Yönetim Kurulu üyesi Süreyya Koç, bu illere geçmiş olsun telgrafı göndermiştir.³⁰¹⁶ Fakat CHP'nin deprem bölgesiyle ilgili çalışmaları hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın teşkilat içindeki bir başka görevi de Ulus gazetesinin işleyişiyle ilgilenmektir. Bu konu hakkında gazetelerde ilk çıkan haber Ulus gazetesi başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun istifasıdır. Karaosmanoğlu, partinin Atatürkçü çizgiden ayrıldığını düşünen ve Af Kanunu çalışmalarına kızdığı için istifa kararı almıştır.³⁰¹⁷ Bu söylentiler üzerine bir açıklama yapan Kemal Satır, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bir mektup gönderdiğini kabul etmiştir. Ancak bu mektup bir istifa değil yaşananlardan duyulan sitemin bir ifadesidir.³⁰¹⁸ Oysaki Karaosmanoğlu'nun başyazarlığını değerlendiren Metin Toker'e göre Satır, Karaosmanoğlu'ndan şikâyetçidir.³⁰¹⁹ Bu veriler ışığında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın incelenen açıklamaları, gerçeği yansıtmamaktadır. 21 Mart 1963 tarihinde Ulus gazetesi İdare Meclisine

---

³⁰¹⁴ *Ulus*, "CHP Gençlik Kolları Toplantısı Bitti: Milleti Bölmek İsteyenlere İmkân Verilmeyecektir...", (9 Ağustos 1965), 1.

³⁰¹⁵ *Ulus*, "Satır, Van ve Sarıkamış Belediye Reisleri İle Teşkilatı Tebrik Etti", (14 Haziran 1966), 1.

³⁰¹⁶ *Ulus*, "CHP. nin Felâket Bölgesine Telgrafı", (21 Ağustos 1966), 1.

³⁰¹⁷ *Cumhuriyet*, "Manisa Milletvekili ve "Ulus" Başyazarı: Y.K. Karaosmanoğlu C.H.P. den İstifa Etti", (15 Ekim 1962), 1.

³⁰¹⁸ *Cumhuriyet*, "Manisa Milletvekili ve "Ulus" Başyazarı", (15 Ekim 1962), 5.

³⁰¹⁹ *AKİS*, "İsmet Paşayla İzmir Gidiyorum ve Tirede Bir Nutuk Çekiyor- Seçim Günü İsmet Paşa- Fatin Rüştü Zorlu Çekişmesi- 27 Ekim Gecesinde Unutulmaz Hikâyeleri ve Halk C.H.P'nin Kapısında İktidarı Aldık Diye Bağırıyor", (25 Eylül 1965), 210.

Kemal Satır seçilmiştir.³⁰²⁰ Bu seçim incelendiğinde Satır'ın Ulus gazetesi işlerine daha hâkim olacağı düşünülmüştür. Fakat bu konu hakkında herhangi bir habere ulaşılammıştır.

Kemal Satır genel sekreter olduktan sonra parti içi kutlamalarda daha aktif rol almaya başlamıştır. Bu nedenle Ulus gazetesinin 8 Eylül 1963 tarihli haberinde, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın partinin 40. yıldönümü kutlamalarından dolayı bir makale yayınlayacağı duyurulmuştur.³⁰²¹ Ulus gazetesinin 10 Eylül 1963 tarihli nüshasında yayınlanan makalesinde Kemal Satır, CHP'nin tarihsel geçmişinden bahsettikten sonra hiçbir Türk vatandaşının endişe içinde yaşamaması gerektiğini iddia etmiştir. Satır'a göre, bu durumun oluşabilmesi için Türkiye'nin özgürlüğüne ve bağımsızlığına sahip çıkması gerekmektedir.³⁰²² CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın makalesi incelendiğinde, suya sabuna dokunmadan bir şeyler anlatmaya çalışmışsa da başarılı olamadığı anlaşılmıştır. Bu görüşe KİM dergisinde de rastlamak mümkündür.³⁰²³ 24 Eylül 1964 tarihinde İsmet İnönü 81 yaşına girmiştir. İnönü'yü CHP Gençlik Kollarından bir heyetle kutlayan Kemal Satır, kendisine uzun ömür dileklerinde bulunmuştur.³⁰²⁴ Ayrıca CHP'nin 42. kuruluş yıldönümünde bir konuşma yapan Satır, Atatürk'ün yolunda oy kaygısı peşinde olmadan vatandaşa hizmet edeceklerini belirtmiştir.³⁰²⁵ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, klasik bir konuşma yaptığı anlaşılmıştır. CHP'nin kuruluşunun 43. yıldönümü kapsamında, İstanbul CHP Gençlik Kolları'nın düzenlediği toplantıya Kemal Satır'ın da katılacağı duyurulmuştur.³⁰²⁶ Toplantıda bir konuşma yapan Satır, partinin başarılı olmasını Atatürk ilkelerini ifade eden 6 Ok'un sağladığını söylemiştir.³⁰²⁷ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, partinin temel hedeflerini hatırlattığı görülmüştür.

---

³⁰²⁰ *Ulus*, “İdare Meclisi”, (22 Mart 1963), 1.

³⁰²¹ *Ulus*, “C.H.P. 40. Yıl Törenleri Başladı”, (8 Eylül 1963), 1.; *Ulus*, “40. Yıl Törenleri Başladı”, (8 Eylül 1963), 7.

³⁰²² Kemal Satır, “Geleceğin C. Halk Partisi”, *Ulus*, (10 Eylül 1963), 1.

³⁰²³ *KİM*, “İç Olaylar: Partiler: Orta Yaşın Sessizliği”, 269 (12 Eylül 1963), 12.

³⁰²⁴ *Ulus*, “İnönü, Yaş Gününü Çalışarak Geçirdi”, (25 Eylül 1964), 1.; *Ulus*, “İnönü Yaş Gününü”, (25 Eylül 1964), 7.

³⁰²⁵ *Ulus*, “Dr. Satır'ın 42. Yıl Demeci: C.H.P. İlelebet Vatana Hizmet Edecektir”, (10 Eylül 1965), 1.

³⁰²⁶ *Ulus*, “İstanbul İl Gençlik Kolunun Düzenlediği Tören”, (9 Eylül 1966), 7.

³⁰²⁷ *Ulus*, “C.H.P. nin 43 ncü Yıldönümünde Genel Sekreter Konuştu: Dr. Satır: İlericiliğin Gururunu Taşıyoruz”, (10 Eylül 1966), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP'nin Kırküçüncü Yıldönümü

Kemal Satır'ın parti meclisi tarafından genel sekreter olarak seçilmesinden sonra kurultay hazırlıkları başlamıştır. Satır'ın yeniden genel sekreter olabilmesi için hazırladığı parti meclisi listesinin kazanması gerekmektedir.³⁰²⁸ Bu yüzden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, CHP'yi canlandırmaya çalışmıştır.³⁰²⁹ Kemal Satır'ın partiyi canlandırmak için kullandığı slogan ise “*Kemal Satır, İsmail Rüştü Aksal, Turhan Feyzioğlu, Orhan Öztrak, Emin Paksüt, Bülent Ecevit, Kemali Beyazıt, Ferit Melen, Nüvit Yetkin ve Turgut Göle'nin hiç seçim kaybetmemesi*” şeklindedir.³⁰³⁰ Ancak bu sloganda yer alan isimlerin 1961 seçimlerindeki durumu unutulmuştur. Bu arada kurultayın toplanacağı tarih konusunda da tartışma yaşanmıştır. CHP genel merkezi, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı görüşmelerinden dolayı kurultay tarihini ertelemek istemiştir. Oysaki eski Genel Sekreter Kasım Gülek'e göre, CHP güç toplayabilmek için kurultayı geciktirmektedir. Gülek'in bu söylemleri de Satır tarafından yalanlanmıştır.³⁰³¹ Kurultay tarihi tartışmaları devam ederken genel merkezci olarak anılan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Kasım Gülek'i yıpratmak için bir slogan daha geliştirmiştir. Buna göre, “*genel merkez'i yıpratmak İsmet İnönü'yi yıpratmak*” anlamına gelecektir.³⁰³² Böylelikle Kemal Satır kendini güvence altına almaya çalışmıştır. Bütün söylem ve sloganlara rağmen 15 Kasım 1962 tarihinde toplanan CHP Genel İdare Kurulunda, kurultayın 14 Aralık 1962'de toplanmasına karar verilmiştir.³⁰³³

Kurultay tarihinin belirlenmesinden sonra delegelerin CHP Genel Sekreteri Kemal Satır-Kasım Gülek arasında nasıl bir seçim yapacağı tartışılmaya başlanmıştır. Hala devam eden kongreler üzerinden her iki tarafta parti meclisinde kendilerinden daha fazla temsilci bulanacağını iddia etmiştir.³⁰³⁴ Bu arada CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de tarafını seçmiştir. Yön dergisinin 5 Aralık 1962 tarihli haberinde, İsmet İnönü Malatya'da yaptığı konuşmada Kemal

---

Kutlandı”, (10 Eylül 1966), 1.; “Dr. Satır İlericiliğin Gururunu Taşıyoruz”, Ulus, 10 Eylül 1966, s.7.; *Cumhuriyet*, “CHP”, (10 Eylül 1966), 7.

³⁰²⁸ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Uyanan Prens”, (3 Kasım 1962), 15.

³⁰²⁹ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. :Taze Kan İhtiyacı”, 227 (7 Kasım 1962), 16.

³⁰³⁰ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. :Gün Yaklaşınca”, 228 (14 Kasım 1962), 15.

³⁰³¹ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 45.

³⁰³² *Yön*, “İç Durum: Kurultaydan Önce CHP”, 1/48 (14 Kasım 1962), 5.

³⁰³³ *Milliyet*, “Satır “Bundan Sonra Ceza Verilecek” Dedi”, (15 Kasım 1962), 1.; *Milliyet*, “Satır “Bundan Sonra Ceza Verilecek” Dedi”, (15 Kasım 1962), 7.; *Cumhuriyet*, “Kurultaya Kadar CHP'den İhraç Yok”, (16 Kasım 1962), 1.; *Cumhuriyet*, “Kurultaya Kadar C.H.P. den İhraç Yok”, (16 Kasım 1962), 3.

³⁰³⁴ “*AKİS*, Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Yiğitlerin Yoğurdu”, (1 Aralık 1962), 14.

Satır'ın yanında yer alacağını söylemiştir.³⁰³⁵ Böylelikle hem Satır'ın genel sekreter olmasına kesin gözüyle bakılırken hem de Gülek'in genel sekreter olma hayali suya düşmüştür.³⁰³⁶

14 Aralık 1962 tarihinde Ankara Alemdar Sineması'nda başlayacak olan CHP 16. Kurultayı'nda³⁰³⁷ gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ecvet Güresin'e göre, birinci grup İnönü ve genel merkeze bağlıyken; ikinci grup genel merkezin karşısında yer almıştır. *Ortacı* diye adlandırılan üçüncü grup ise, yeni bir ekiple parti yönetimini ele geçirmek istemektedir. Kurultayda oluşan gruplar hakkında bir açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Kasım Gülek'in Nihat Erim ile görüşerek yeni bir parti kuracağını söyleyerek kendisinin yanında yer almasını istediğini iddia etmiştir. Ancak Satır'a göre Erim bu teklife sıcak bakmamıştır.³⁰³⁸ İddialar incelendiğinde, yeni bir parti kurma hayali tek bir gruba ait değildir.

İlk gün gergin bir hava içinde başlayan CHP 16. Kurultayı'nda³⁰³⁹ kongre başkanı seçildikten sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, parti meclisi raporunu okumuştur. Raporda, yıllardır acı çekilen dönem ile şu kısa sürede oluşan dönem arasındaki farklar hatırlatılmıştır. Radyonun vatandaşa çamur atan, muhalefeti ezen bir araç olmaktan çıkarak tarafsız hale geldiği, sözle ya da basınla iktidarın eleştirilebildiği belirtilmiştir. Ayrıca devlet dairelerinin iktidar partisinin nüfuz alanı olmadığı ifade edilmiştir.³⁰⁴⁰ Hazırlanan rapor incelendiğinde, DP döneminden bahsederek partiyi haklı göstermeye çalışılmıştır. 17 Aralık 1962 tarihinde parti meclisi seçimi yapılmıştır. Buna göre Kemal Satır 12. sıradan parti meclisine girebilmiştir.³⁰⁴¹ Parti meclisine giren

³⁰³⁵ *Yön*, "İç Durum: C.H.P.", 1/51 (5 Aralık 1962), 5.

³⁰³⁶ *KİM*, "İç Olaylar: CHP: Balon Söndü", 232 (12 Aralık 1962), 9, 13.

³⁰³⁷ *Cumhuriyet*, "3 Milletvekilinin Taraftarları İhraç Kararının İptali İçin Önerge Hazırladılar: Çekişmeli Geçecek 16. CHP Kurultayı Bugün Başlıyor", (14 Aralık 1962), 1.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. Kurultayı Bugün Başlıyor", (14 Aralık 1962), 5.

³⁰³⁸ Ecvet Güresin, "C.H.P. Kurultayında 3 Grup", *Cumhuriyet*, (14 Aralık 1962), 1,5.

³⁰³⁹ *Ulus*, "Genel Sekreter Satır, Bir Yıllık Faaliyeti Anlattı", (15 Aralık 1962), 1.; *Milliyet*, "16. C.H.P. Kurultayı Dün İnönü'nün Konuşmasıyla Çalışmaya Başladı: Kurultay, Dörtler İçin Komisyon Kurdu", (15 Aralık 1962), 1.

³⁰⁴⁰ *Ulus*, "Genel Sekreter Satır, Bir Yıllık Faaliyeti Anlattı", (15 Aralık 1962), 7.; *Milliyet*, "Kurultay, Dörtler İçin Komisyon Kurdu", (15 Aralık 1962), 7.

³⁰⁴¹ *Ulus*, "Seçim Sonuçlarının Tasnifi Akşama Kadar Devam Etti: Sonuç Alındı", (18 Aralık 1962), 1.; *Ulus*, "Sonuç Alındı", (18 Aralık 1962), 5.

diğer adaylar incelendiğinde, genel merkezciiler çoğunluktadır.³⁰⁴² Dolayısıyla Satır'ın genel sekreter olmasına kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Aynı gün yapılan toplantı sonucunda Kemal Satır, yeniden genel sekreter seçilmiştir.³⁰⁴³

1963 yılına gelindiğinde, parti tüzüğünün gözden geçirilerek yeni ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi gündeme gelmiştir. Bu konu hakkında açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, olağanüstü bir kurultay toplayarak tüzüğün sosyal adalet çerçevesine daha sağlam bir şekilde oturtulacağını söylemiştir.³⁰⁴⁴ Kemal Satır'ın açıklamalarının ardından 5 Mart 1963 tarihinde, İsmet İnönü başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda olağanüstü kurultay görüşülmüşse de³⁰⁴⁵ ayrıntıya ulaşılamamıştır. Ancak bu kurultay isteği genel merkezden değil CHP Gençlik Kollarından gelmiştir.³⁰⁴⁶ Çünkü 8 Mart 1963'te yapılacak parti meclisi toplantısı öncesinde CHP Gençlik Kolları bir gezi düzenleyerek gördüklerini duyduklarını bir rapor haline getirerek genel merkeze iletmiştir. Raporu inceleyen Satır, memleket meselelerinin konuşulacağı bir kurultayı müjdelemek zorunda kalmıştır.³⁰⁴⁷ Böylelikle Genel Merkez bir sınavdan geçecektir.³⁰⁴⁸ Yapılan hazırlıkların ardından 23 Ağustos 1963 tarihinde, Ankara Bahçelievler'de bulunan bir pastanede küçük kurultay toplanmıştır. Burada konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, hem planlı ekonominin³⁰⁴⁹ hem de ikinci koalisyonun Cumhuriyet'in en verimli dönemi olduğunu iddia etmiştir. Fakat söz alan delegeler Kemal Satır'a katılmadıklarını belirtmiştir. Onlara göre, rüşvet alımı artmış olup CHP'de bu duruma kayıtsız kalmaktadır.³⁰⁵⁰ Satır ve İnönü bu konuşmaları dikkatle dinlemişlerse de³⁰⁵¹ herhangi bir cevap vermemişlerdir. Zaten kurultay da aynı gün sona ermiştir.³⁰⁵² Kurultay incelendiğinde hem toplanılan yer hem de genel merkezin tutumundan dolayı önemli gelişmelerin yaşanmayacağı düşünülmüştür.

³⁰⁴² *Cumhuriyet*, “Yeni CHP Meclisinde Genel Merkez Adayları Çoğunluk Sağladılar”, (18 Aralık 1962), 1.; *Cumhuriyet*, “Yeni CHP Meclisinde”, (18 Aralık 1962), 5.

³⁰⁴³ *Milliyet*, “Satır, C.H.P. Genel Sekreteri Oldu”, (19 Aralık 1962), 1.

³⁰⁴⁴ *Yeni Adana*, “CHP Kurultayı Olağanüstü Bir Toplantı Yapacak”, (5 Mart 1963), 1.

³⁰⁴⁵ *Yeni Adana*, “CHP Kurultayı Olağanüstü Bir Toplantı Yapacak”, (5 Mart 1963), 4.

³⁰⁴⁶ *Yön*, “İç Durum: C.H.P. de Program Değişikliği”, 2/64 (6 Mart 1963), 5.

³⁰⁴⁷ “*KİM*, İç Olaylar: C.H.P. :Bir Meclis Daha”, 245 (13 Mart 1963), 6.

³⁰⁴⁸ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Sıkı Yönetim..”, (9 Mart 1963), 18.

³⁰⁴⁹ *Cumhuriyet*, “C.H.P. Küçük Kurultayında Memurlardan Şikâyet Edildi”, (24 Ağustos 1963), 1.

³⁰⁵⁰ *Cumhuriyet*, “C.H.P. ”, (24 Ağustos 1963), 5.

³⁰⁵¹ *KİM*, “İç Olaylar: Partiler: C.H.P. de Yoklama”, 267 (29 Ağustos 1963), 13.

³⁰⁵² *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Kâse-i Fağfurdan Sesler”, (31 Ağustos 1963), 14.

1964'ün Mart ayının sonlarına gelindiğinde CHP'de 17. Kurultay hazırlıkları başlamıştır. Parti içinde Satır Grubu, Kızılay Grubu ve Mebusevleri Grubu'nun varlığından söz edilmektedir. Ancak Satır Grubu'nun birleştirici bir misyona sahip olmasından dolayı parti içinde daha etkindir.³⁰⁵³ Dolayısıyla Kemal Satır'ın genel sekreter olmasına kesin gözüyle bakılmaktadır.³⁰⁵⁴ Parti içinde gruplaşmalar devam ederken CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bir genelge yayınlamıştır. Genelgede 16 Ekim 1964 tarihinde toplanacak kurultay için³⁰⁵⁵ delege seçimlerinin tamamlanması istenmiştir. Bu işlemin ardından Ankara'ya gelen delegelerin bir fotoğrafla genel sekreterliğe başvurarak giriş kartlarını alması gerekmektedir.³⁰⁵⁶

Her ne kadar parti içi gruplaşma yaşanmayacağı iddia edilse de 16 Ekim 1964 tarihinde 17. CHP Kurultayı Büyük Sinema Salonu'nda toplanmıştır.³⁰⁵⁷ Bu kurultayı değerlendiren Yön dergisine göre, kurultayda Satır-Öztrak mücadelesi yaşanması muhtemeldir.³⁰⁵⁸ Kurultayın birinci gününde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün konuşmasından sonra³⁰⁵⁹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, parti meclisi raporunu okumuştur. Raporda parti meclisi ve ortak grubun sorumluluk sahibine yakışır bir biçimde çalıştığı, mahalli ve kısmî senato seçimlerinin güvenle yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca CHP'nin 45 yıldır milletin hizmetinde çalışmasından dolayı hem demokrasiyi yerleştirmeyi hem de planlı kalkınma ile halkın refah düzeyini yükseltmeyi başaracağı iddia edilmiştir.³⁰⁶⁰ Ancak Kemal Satır'ın okuduğu rapor delegeler tarafından eleştirilmiştir. Yapılan eleştirilere cevap veren Satır, raporun ayrıntılı olmadığını kabul etmesine rağmen

³⁰⁵³ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Semtler ve Fikirler", (28 Mart 1964), 16.

³⁰⁵⁴ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Reform Kurultayına Doğru", (25 Eylül 1964), 17.; Yön, "Vesika: Milli Emniyet Teşkilâtı İslâh Edilmelidir", 3/78, (25 Eylül 1964), 5.

³⁰⁵⁵ Ulus, "CHP Kurultayı İle İlgili Bir Genelge Yayınlandı", (16 Eylül 1964), 1.

³⁰⁵⁶ Ulus, "C.H.P. Kurultayı", (16 Eylül 1964), 7.

³⁰⁵⁷ Ulus, "Yurdun Dört Yanından Gelen CHP. liler Ankara'da: C.H.P. Onyedinci Büyük Kurultayı Bu Sabah Çalışmalarına Başlıyor", (16 Ekim 1964), 1.; Ulus, "C.H.P. Onyedinci Büyük Kurultayı", (16 Ekim 1964), 9.

³⁰⁵⁸ Yön, "CHP Kurultayı", 3/81 (16 Ekim 1964), 4-5.

³⁰⁵⁹ Cumhuriyet, "İnönü CHP nin Din Propogandası Yoluna Sapmamasını İstedi", (17 Ekim 1964), 1.; Cumhuriyet, "C.H.P. Kurultayı", (17 Ekim 1964), 7.; Ulus, "CHP Kurultayı Çalışmalarına Dün Başladı: Atatürk İnkılaplarının Kesin Kararlı Bekçisiyiz", (17 Ekim 1964), 1.; Ulus, "Atatürk İnkılaplarının", (17 Ekim 1964), 7.

³⁰⁶⁰ Ulus, "Geleceğe Büyük Güvenle Bakıyoruz", (17 Ekim 1964), 1.; Ulus, "Geleceğe Büyük Güvenle Bakıyoruz", (17 Ekim 1964), 7.

partinin her alanda durmadan çalıştığını savunmuştur.³⁰⁶¹ Partinin çalışmalarına örnek olarak memur ve küçük esnaftan bono alınmaması için hazırlanan yasa tasarısının yakında geleceğini göstermiştir.³⁰⁶² Ayrıca CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, kalkınma için parti meclisi de çalışmaktadır.³⁰⁶³ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, eleştirilere cevap vermekten çok uzaktır. Kurultay çalışmalarından sonra parti meclisi seçimlerine geçilmiştir. Burada Satır Grubu hariç diğer gruplar tarafından Kemal Satır'ın karşısına Orhan Öztrak çıkartılmaya çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır.³⁰⁶⁴ Çünkü İsmet İnönü'nün yeniden genel başkan olmasından sonra yapılan parti meclisi seçimleri sonucunda Satır parti meclisine girmiştir.³⁰⁶⁵ Parti meclisinin ilk toplantısında da Kemal Satır yeniden genel sekreterliğe seçilmiştir.³⁰⁶⁶

Kemal Satır genel sekreter olduktan sonra bazı gazetelerde CHP parti meclisinde özgür bir tartışma ortamının olmadığı iddia edilmiştir. Bunun üzerine Ulus gazetesine bir beyanat veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, iddianın doğru olmadığını belirtmiştir. Kemal Satır'a göre, CHP parti meclisi demokrasiye inanan insanlar olduğu için³⁰⁶⁷ her konuda özgürce tartışma yaşanabilmektedir. Dolayısıyla çıkan haberlerin aslı yoktur.³⁰⁶⁸ Satır'ın konuşması incelendiğinde, partisine güvenmektedir. Ayrıca bu yıl içinde yapılan 16. CHP Kurultayı sonrasında parti meclisi üyeleri belli olmuştur.³⁰⁶⁹ Kurultaydan sonra yapılan ilk toplantıda Kemal Satır yeniden genel sekreterliğe seçilmiştir.³⁰⁷⁰ Ardından Satır; CHP Genel Sekreterliği İdari Yardımcılığı'na

³⁰⁶¹ *Ulus*, "C.H.P. Genel Sekreteri Dr. Kemal Satır Dün Tenkidleri Cevaplandırdı: Vatan ve Millet Yolunda CHP. Daima Başarı Kazanacaktır", (18 Ekim 1964), 1.; *Ulus*, "Vatan ve Millet Yolunda CHP", (18 Ekim 1964), 7.

³⁰⁶² *Milliyet*, "İşçi, Memur ve Esnaf İçin Bono Kalkıyor", (18 Ekim 1964), 1.

³⁰⁶³ *Milliyet*, "İşçi, Memur ve Esnaf İçin Bono Kalkıyor", (18 Ekim 1964), 7.

³⁰⁶⁴ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Kulistekiler", (23 Ekim 1964), 15.

³⁰⁶⁵ *Ulus*, "C.H.P. 17. Kurultay Dün Çalışmalarını Tamamladı: İnönü Genel Başkan Seçildi", (19 Ekim 1964), 1.; *Ulus*, "İnönü Genel Başkan Seçildi", (19 Ekim 1964), 7.

³⁰⁶⁶ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 382.; Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 64.

³⁰⁶⁷ *Ulus*, "Genel Sekreter Satır Son Parti Meclisi Toplantısı Hakkındaki Yayınların Yanlış Olduğunu Söyledi: CHP. İçinde Fikir Hürriyeti Vardır", (24 Eylül 1962), 1.

³⁰⁶⁸ *Ulus*, "CHP. İçinde Fikir Hürriyeti Vardır", (24 Eylül 1962), 5.

³⁰⁶⁹ *Milliyet*, "CHP Meclisine 10 Yeni Üye Girdi", (18 Aralık 1962), 1.; *Milliyet*, "CHP Meclisine 10 Yeni Üye Girdi", (18 Aralık 1962), 7.

³⁰⁷⁰ *Ulus*, "Dün İlk Toplantısını Yapan CHP. Meclisi, Genel Sekreteri M. İdare Kurulunu Seçti: Satır Tekrar CHP. Genel Sekreteri", (19 Aralık 1962), 1.

Emin Paksüt'ü, Propoganda Yardımcılığı'na da Hürrem Müftügil'i getirmiştir.³⁰⁷¹

1963 yılına gelindiğinde ise Türkiye'de siyasal içerikli olaylar yaşanmaya başlamıştır. Bunun üzerine 4 Nisan 1963 tarihinde CHP, parti meclisini toplamıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, alınacak olan kararlar milletvekillerini bağlamasa da parti meclisi üyelerinin görüşlerine başvurulacaktır.³⁰⁷² Ancak alınan kararlar hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Temmuz ayında da teşkilat meselelerinin halledilmesi için Kemal Satır tarafından bir parti meclisi toplantısı yapılacağı duyurulmuştur.³⁰⁷³ Fakat bu toplantının ayrıntıları hakkında bilgi edinilememiştir. Ayrıca 19 Ekim 1963'te Satır başkanlığında toplanan parti meclisinde parti meclisi üyeliğinden ayrılan Emin Paksüt'ün yerine Ferda Güley seçilmiştir.³⁰⁷⁴ Ancak ertesi gün yayınlanan parti meclisi raporunda bundan bahsedilmemiştir.³⁰⁷⁵

1964 yılında da CHP 17. Kurultayı yapılmıştır.³⁰⁷⁶ Sakin geçen kurultay sonrasında Kemal Satır'ın parti meclisine 6. sıradan girdiği belli olmuştur.³⁰⁷⁷ 20 Ekim 1964 tarihinde yapılan parti meclisi toplantısına katılmayan Satır,³⁰⁷⁸ 42 oyun 34'ünü alarak yeniden genel sekreterliğe seçilmiştir.³⁰⁷⁹ 22 Kasım 1964'te CHP Genel Sekreteri Kemal Satır yardımcılarını açıklamıştır. Buna göre Cihad Baban idari işlerden, Sırrı Atalay da propaganda işlerinden sorumlu olacaktır. Açıklamanın ardından Kemal Satır parti meclisi üyeleriyle birlikte Anıtkabir'e

³⁰⁷¹ *Ulus*, "Paksüt, Müftügil G. Sekreter Yardımcılığına Getirildi", (20 Aralık 1962), 1.; *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Voronof Aşısı!", (22 Aralık 1962), 10-11.

³⁰⁷² *Cumhuriyet*, "CHP Meclisi Olağanüstü Toplantı Yaptı", (5 Nisan 1963), 1.

³⁰⁷³ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :İki İleri Bir Geri", (6 Temmuz 1963), 15.

³⁰⁷⁴ *Ulus*, "CHP. Meclisi Toplantısı Devam Etti", (20 Ekim 1963), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Meclisi Toplantısı Devam Etti", (20 Ekim 1963), 7.

³⁰⁷⁵ *Ulus*, "C.H.P. Meclisi Toplantısı Bitti Kurultay Tarihini Gelecek Meclis Tesbit Edecek: Millî İrade CHP. nin Demokratik İdeallere Sadakatini Mutlaka Takdir Edecektir", (21 Ekim 1963), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Meclisi Toplantısı Bitti", (21 Ekim 1963), 7.

³⁰⁷⁶ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Harman Sonu", (16 Ekim 1964), 8.

³⁰⁷⁷ *Milliyet*, "Yeni CHP. Meclisi Üyeleri", *Ulus*, 20 Ekim 1964, s.1.; "C.H.P. Meclisine 12 Yeni Üye Girdi", (20 Ekim 1964), 1.; *Milliyet*, "C.H.P. Meclisine 12 Yeni Üye Girdi", (20 Ekim 1964), 7.

³⁰⁷⁸ *Yön*, "Siyasî Notlar: CHP Kurultayı", 3/82 (23 Ekim 1964), 4.

³⁰⁷⁹ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Meclisi İş Bölümü: Kemal Satır, Tekrar Genel Sekreter Seçildi", (21 Ekim 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. Meclisi İş Bölümü: Kemal Satır, Tekrar Genel Sekreter Seçildi", (21 Ekim 1964), 7.; *Milliyet*, "Kemal Satır Tekrar Genel Sekreter Oldu", (21 Ekim 1964), 1.; *Milliyet*, "Kemal Satır", (21 Ekim 1964), 7.; *Ulus*, "Yeni C.H.P. Meclisi İlk Toplantısını Yaptı: Dr. Kemal Satır Yeniden C.H.P. Genel Sekreterliğine Seçildi", (21 Ekim 1964), 1.; *Ulus*, "Kemal Satır", (21 Ekim 1964), 7.

giderek Atatürk'ü ziyaret etmiştir.³⁰⁸⁰ Satır burada Anıtkabir şeref defterine, Atatürk'ün partisi olarak kendisine duydukları şükranları belirtmek için huzurunda olduklarını yazmıştır.³⁰⁸¹

1965 yılına gelindiğinde, parti içinde tutulan politikalar sorgulanmaya başlamıştır. Yön dergisinin 5 Şubat 1965 tarihli haberinde, İsmet İnönü ve CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın hazır bulunmadığı toplantıda, vatandaşların partiye olan ilgisinin azalma sebepleri konuşulmuştur.³⁰⁸² Bu durum parti içinde ciddi bir sıkıntı yaratmaya devam etmiştir. Kemal Satır da 19 Kasım 1965 tarihli parti meclisinde bu konunun ele alınacağını duyurmuştur.³⁰⁸³ Parti meclisinin 20 Kasım 1965 tarihli toplantısında da aynı konu görüşülmüşse de³⁰⁸⁴ ayrıntılara ulaşılamamıştır. Ancak 23 Kasım 1965'te gazetecilerle görüşen Satır, parti içinde bir düşünce ayrılığının olmadığını belirtmiştir.³⁰⁸⁵ 24 Kasım 1964 tarihli parti meclisinin ilk toplantısından sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, daha ayrıntılı bir açıklama yapmıştır. Kemal Satır'a göre bu toplantıların amacı, Temel Hedefler Beyannamesi ve İleri Türkiye Ülküsüne uygun politikalar geliştirmektir.³⁰⁸⁶ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, toplantının amacına uygun bir konuşma yapmamıştır. Parti meclisinde yapılan toplantılarda tansiyonun yükselmesi İsmet İnönü'nün genel başkanlıktan çekileceği söylentilerinin çıkmasına yol açmıştır. Söylenti hakkında açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, böyle bir durumun mevzu dahi edilmediğini söylemiştir.³⁰⁸⁷ Fakat parti meclisinde tartışmanın dozu iyice alevlendiğinden Kemal Satır hariç bütün Merkez Yönetim Kurulu üyeleri istifa etmiştir.³⁰⁸⁸ Bu istifaların ardından Satır da istifa etmek zorunda kalmıştır. Milliyet gazetesinin 29 Kasım 1965 tarihli haberinde, parti meclisi Kemal Satır'ı yeniden genel

---

³⁰⁸⁰ *Ulus*, "CHP. Genel Sekreter Yardımcıları: Baban ve Atalay", (23 Ekim 1964), 1.

³⁰⁸¹ *Ulus*, "CHP. Genel Sekreter Yardımcıları", (23 Ekim 1964), 7.

³⁰⁸² *Yön*, "Siyasi Notlar: CHP. Meclisi", 4/97 (5 Şubat 1965), 6.

³⁰⁸³ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi Bugün De Toplanacak", (20 Kasım 1965), 1.

³⁰⁸⁴ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi Toplantısı", (21 Kasım 1965), 1.

³⁰⁸⁵ *Milliyet*, "İnönü, Parti Meclisi Hakkında "Konuşma Yok" Dedi", (24 Kasım 1965), 3.

³⁰⁸⁶ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi Toplantısı Devam Etti: Dr. Satır: Parti Meclisi Gelecekte Uygulanacak Politikayı Tesbit Ediyor", (25 Kasım 1965), 1.; *Ulus*, "Dr. Satır", (25 Kasım 1965), 7.

³⁰⁸⁷ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi Çalışmalarına Devam Ediyor", (26 Kasım 1965), 1.; *Milliyet*, "CHP Meclisi Parti Politikasını Görüştü", (26 Kasım 1965), 1.

³⁰⁸⁸ *Milliyet*, "Parti Meclisi'nin Dün Akşam 3,5 Saat Süren Toplantısı Sonunda: CHP Merkez Yönetim Kurulu İstifa Etti", (28 Kasım 1965), 1.

sekreter olarak seçmiştir.³⁰⁸⁹ Aynı gün CHP Genel Sekreteri Kemal Satır başkanlığında toplanan Merkez İdare Kurulunda³⁰⁹⁰ genel sekreter yardımcıları belirlenmiştir. Buna göre; İdari İşler Yardımcılığı'na İlhami Sancar, Propaganda İşleri Yardımcılığı'na da Orhan Öztrak getirilmiştir.³⁰⁹¹ Görev dağılımlarının tamamlanmasından sonra Kemal Satır başkanlığındaki Merkez Yönetim Kurulu İnönü'yü ziyaret etmiştir.³⁰⁹² Böylelikle yaşanan tartışma sona ermiştir. Ayrıca KİM dergisinin 1 Nisan 1965 tarihli haberinde, Kasım Gülek'i partiye döndürme çabalarına Satır'ın da katıldığı iddia edilmiştir. Israrlar sonucunda İnönü, Kasım Gülek'in partiye dönmesine yeşil ışık yakmıştır. Ancak Gülek, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a yazdığı mektupta sadece parti kaydının korunmasını istemiştir.³⁰⁹³ Bu durumda Gülek, parti içinde etkin olmaya çalışmayacağını belirtmiştir.

Kemal Satır genel sekreter olduktan sonra yapılan ilk ortak grup toplantısı 28 Mart 1963 tarihlidir. Bu toplantıda 27 Mayıs rejimine karşı son dönemde girişilen hareketler ele alınmıştır. Bu konu hakkında konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partinin rejimi korunması için elinden geleni yapacağını söylemiştir.³⁰⁹⁴ Kemal Satır'a göre, rejimin korunması için kanunların uygulanması gerekmektedir.³⁰⁹⁵ Rejimi korumak amacıyla yola çıkan CHP, seçim kanunlarını incelemeye başlamıştır. 27 Haziran 1963'te yapılan ortak grup toplantısında muhtar ve belediye seçimleri ele alınmıştır. Toplantıdan çıkan ortak görüş ise muhtarlık seçimlerinin partilerden bağımsız ve tek dereceli olması, belediye seçimlerinin de partili olmasına rağmen tek dereceli olmasıdır. Bu konu hakkında konuşan Satır, parti olarak mahalli seçimlerin yapılmasını istediklerini belirtmiştir. Mahalli seçimler için milletvekillerinin seçim bölgelerine gitmelerini isteyeceklerini söyleyen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, her il için vergi durumlarını ve yapılan yatırımların anlatıldığı birer dosya hazırladığını

³⁰⁸⁹ *Milliyet*, “Merkez Yönetim Kurulu İle Beraber İstifa Eden Satır Yine Genel Sekreter Oldu”, (29 Kasım 1965), 1.

³⁰⁹⁰ *Ulus*, “CHP. Merkez İdare Kurulu Dün Görev Bölümü Yaptı: Sancar ve Öztrak Genel Sekreter Yardımcısı”, (30 Kasım 1965), 1.

³⁰⁹¹ *Ulus*, “Sancar ve Öztrak”, (30 Kasım 1965), 7.

³⁰⁹² *Ulus*, “CHP. Merkez Yönetim Kurulu'nun İnönü'yü Ziyareti”, (2 Aralık 1965), 1.

³⁰⁹³ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. :Sağlam Sinir Gösterisi”, 350 (1 Nisan 1965), 11-12.

³⁰⁹⁴ *Ulus*, “CHP. Grupları Toplandı: CHP. Rejimi Savunma Konusunda Azimli ve İnançlı”, (29 Mart 1963), 1.; *Milliyet*, “27 Mayıs Bayramını YTP ve CHP Destekliyor”, (29 Mart 1963), 1.

³⁰⁹⁵ *Ulus*, “CHP. Rejimi Savunma Konusunda Azimli”, (29 Mart 1963), 5.

iddia etmiştir.³⁰⁹⁶ Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, mahalli seçimlerle rejimin korunması arasında sağlam bir ilişki kuramamıştır. Ancak 18 Temmuz 1963 tarihli ortak grup toplantısında Satır, mahalli seçimler için meclis üyelerinin bir defaya mahsus olarak üye başına 400 lira bağışlamalarını istemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın bu önerisi toplantıdakiler tarafından kabul edilerek 5.000 lira toplanmıştır.³⁰⁹⁷

1963 yılının sonundan 1965 yılının Şubat ayına kadar CHP Genel Sekreteri Kemal Satır aynı zamanda Başbakan Yardımcısı olduğu için bu dönemdeki ortak grup toplantıları bu bölüm içinde ele alınmamıştır. Ancak 23 Şubat 1965 tarihinde Senato, Milletvekilleri Başkanlık Divanları ortak grup toplantısına³⁰⁹⁸ Kemal Satır, genel sekreter olarak katılmıştır. Toplantıda iç ve dış meseleler görüşülmüşse de³⁰⁹⁹ ayrıntıya ulaşamamıştır. 4 Haziran 1965 tarihli Birleşik Grup toplantısında milli bakiye konusu görüşülmüştür.³¹⁰⁰ Bu konu hakkında Satır'ın da konuştuğu belirtilmişse de³¹⁰¹ konuşma hakkında bilgi verilmemiştir. Ayrıca 21 Ekim 1965'te yapılan grup toplantısına CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır.³¹⁰² Ancak toplantının ayrıntılarına ulaşamamıştır. 8 Aralık 1965 tarihinde yapılan ortak grup toplantısında ise gündem dışı olarak İsmet İnönü'nün bazı üyelere kızgın olması konuşulmuştur.³¹⁰³ Konuşulan mesele hakkında bir açıklama yapma ihtiyacı duyan Kemal Satır, böyle bir sorunun olmadığını söylemiştir.³¹⁰⁴ Toplantı incelendiğinde parti meseleleriyle birlikte kişisel meseleler de konuşulmuştur.

1966 yılına gelindiğinde, ortak grup toplantılarında seçim sonuçları konuşmaya başlamıştır. 15 Haziran 1966 tarihinde yapılan ortak grup toplantısında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, sonuçlar hakkında bilgi vermeye

---

³⁰⁹⁶ *Milliyet*, "C.H.P. Ortak Grubu Seçim Kanunlarını Müzakere Etti: C.H.P. , Mahalli Seçim İstiyor", (28 Haziran 1963), 1.; *Milliyet*, "C.H.P. , Mahalli Seçim İstiyor", (28 Haziran 1963), 7.

³⁰⁹⁷ *Milliyet*, "Nerde Görülmüştür Bundan Dürüst İdare?", (19 Temmuz 1963), 7.

³⁰⁹⁸ *Milliyet*, "İnönü "Amerikan Elçisi, Ziyaretinin Zamansızlığını İtiraf Etti" Dedi: CHP nin Muhalefeti Sert Olmayacak", (24 Şubat 1965), 1.

³⁰⁹⁹ *Milliyet*, "CHP'nin Muhalefeti Sert Olmayacak", (24 Şubat 1965), 7.

³¹⁰⁰ *Ulus*, "CHP. Birleşik Grubu'nun Dünkü Çalışmaları: İnönü: Millî Bakiyede Israrlıyız", (5 Haziran 1965), 1.

³¹⁰¹ *Ulus*, "İnönü: Millî Bakiyede Israrlıyız", (5 Haziran 1965), 7.

³¹⁰² *Ulus*, "İnönü, Satır, Feyzioğlu", (22 Ekim 1965), 1.

³¹⁰³ *Yeni Adana*, "CHP Senato ve Meclis Grupları Dün de Toplandı: Kemal Satır, İnönü'nün Grup Toplantısından Kimseye Sarılmadan Çıktığını Söyledi", (9 Aralık 1965), 1.

³¹⁰⁴ *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (9 Aralık 1965), 6.

hazır olduğunu söylemiştir.³¹⁰⁵ Aynı konu hakkında 20 Haziran 1966 tarihli toplantıda da konuşulmaya devam edilmiştir. Toplantı öncesinde bir açıklama yapan Kemal Satır, toplantıların açık bir şekilde yapılmasını istediğini iddia etmiştir.³¹⁰⁶ Ancak toplantının ayrıntıları hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Haziran ayına gelindiğinde ise ortak grup toplantılarında farklı konular da ele alınmıştır. 23 Haziran 1966'da yapılan toplantıda konuşan Satır, Nurculuk tehlikesine dikkat çekmiştir.³¹⁰⁷

Kemal Satır genel sekreter olduktan sonra CHP kongrelerine katılmaya devam etmiştir. Ulus gazetesinin 26 Eylül 1962 tarihli haberinde, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın Uşak'a gideceği duyurulmuştur.³¹⁰⁸ Ayrıca Kemal Satır yol üzerinde bulunan ilçelerin kongrelerine de katılacaktır.³¹⁰⁹ Aynı tarihte Sivrihisar CHP İlçe Kongresi'ne katılan Satır, 10 yıl boyunca Türkiye'nin karanlık bir dönem yaşadığını iddia etmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, bu karanlık devirde vatandaşların arasına ekilen husumet tohumları CHP tarafından kardeşlik tohumlarına dönüştürülecektir. Kemal Satır, vatandaşların milletvekillerini aralarında görme arzusuna da cevap vermiştir. Satır, TBMM'de her gün suçluları suçsuz gösterme eğiliminden dolayı milletvekillerinin şimdilik yurt gezilerine ara vermesi gerektiğini söylemiştir.³¹¹⁰ Satır'ın konuşması incelendiğinde, eski devirden kopamamıştır. 28 Eylül 1962'de yapılan Uşak CHP İl Kongresi'ne bir mesaj gönderen İsmet İnönü, kongreye CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile birlikte katılmayı arzu ettiğini belirtmiştir.³¹¹¹ Uşak'ın her alanda mücadeleci bir ruha sahip olduğunu ifade eden İnönü, planlı kalkınma ile başarılı olunacağını müjdelemiştir.³¹¹² İsmet İnönü'nün mesajı incelendiğinde, Kemal Satır'ın yanında olduğunu hissettirmiştir.

³¹⁰⁵ *Ulus*, "Müşterek Toplantı", (16 Haziran 1966), 1.

³¹⁰⁶ *Milliyet*, "CHP Grubu'nun Açık Toplantı Yapması İstendi", (20 Haziran 1966), 1.

³¹⁰⁷ *Ulus*, "CHP. Ortak Grubu Dün De Toplandı: Gensorular İçin Yönetim Kurullarına Yetki Verildi", (24 Haziran 1966), 1.; *Ulus*, "Gensorular İçin Yönetim Kurullarına", (24 Haziran 1966), 7.; *Milliyet*, "CHP'deki İhtilâf, Genel Sekreter Yardımcısının Çekilmesi İle Ortaya Çıktı: Öztrak İstifa Etti", (24 Haziran 1966), 1.

³¹⁰⁸ *Ulus*, "Dr. Satır Uşak'a Gidiyor", (26 Eylül 1962), 1.

³¹⁰⁹ *Ulus*, "Satır Uşak'a Gidiyor", (26 Eylül 1962), 5.

³¹¹⁰ Yurdakul Fincancıoğlu, "Suiistimallerin Devri Geçmiştir", *Ulus*, (27 Eylül 1962), 1,5.; *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Açılan Mücadele Bayrağı", 223 (4 Ekim 1962), 15.

³¹¹¹ *Ulus*, "İnönü'nün Sivrihisar ve Uşak'a Mesajı", (28 Eylül 1962), 1.

³¹¹² *Ulus*, "İnönü'nün Mesajı", (28 Eylül 1962), 5.

Kongrelere katılmaya devam eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 28 Eylül 1962 tarihinde Gediz CHP İlçe Kongresi'nde bir konuşma yapmıştır. Kemal Satır, partisinin demokrasiyi yerleştirmek için mücadele ettiğini ifade etmiştir. Satır'a göre, bu mücadele esnasında karşılarına çıkacak hiçbir engel onları yıldıramayacaktır.³¹¹³ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, demokrasiye vurgu yapmıştır. 30 Eylül 1962'de ise Kemal Satır, Kadıköy, Fatih ve Eminönü CHP İlçe Kongrelerine katılmıştır.³¹¹⁴ İlk olarak Fatih İlçe CHP Kongresi'nde bir konuşma yapan Satır, 10 yıllık karanlık devirde Türkiye'nin dışarıdaki itibarının zedelendiğini iddia etmiştir. Bu durumu ortadan kaldırma görevi de CHP'ye düşmüştür. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, bu görevde aydınlara büyük görev düşmektedir. Bu kongrenin ardından Kadıköy CHP İlçe Kongresi'ne katılan Kemal Satır, DP'nin Türkiye'yi ekonomik anlamda geriye götürdüğünü söyleyerek planlı çalışma ile bunun da üstesinden gelineceğini belirtmiştir. En son Eminönü CHP İlçe Kongresi'nde de konuşan Satır, parti teşkilatlarının 27 Mayıs öncesindeki ruh halinde olduklarını belirterek bir an önce bu durumdan çıkmalarını istemiştir.³¹¹⁵ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, DP'nin her alanda yarattığı olumsuz durum anlatıldıktan sonra CHP teşkilatı da eleştirilmiştir. 4 Ekim 1962 tarihinde Polatlı CHP İlçe Kongresi'nde konuşan Kemal Satır,³¹¹⁶ demokrasiye karşı girişilebilecek her hareketin karşısında olduklarını ifade etmiştir.³¹¹⁷ Satır'a göre, bu gün memlekette sosyal ve ekonomik olmak üzere iki ana dert vardır. Sosyal dertlerin çözümü için bütün partiler elbirliği ile çalışmalıdır.³¹¹⁸ Ancak CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, demokrasi ve birlik çağrısı yapılmıştır.

1962'nin Ekim ayının ortasına gelindiğinde, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, teşkilatla daha çok ilgilenmesi gerektiğini düşünmüştür.³¹¹⁹ Bu yüzden

---

³¹¹³ Yurdakul Fincancı, "Karanlık Devri Hortlatacaklarını Zanneden Bedbahtlar Bilmelidir Ki: Millet Düşünceden Yoksun, İptidai Bir Topluluk Değildir", *Ulus*, (29 Eylül 1962), 1,5.

³¹¹⁴ *Ulus*, "Artık Mücadeleyi Açıyoruz: Satır, Aydınları Gericilerle Mücadeleye Davet Etti", (1 Ekim 1962), 1.

³¹¹⁵ *Ulus*, "Satır, Aydınları Gericilerle Mücadeleye Davet Etti", (1 Ekim 1962), 5.

³¹¹⁶ *Ulus*, "Satır, Bugün Polatlı'da Konuşacak", (4 Ekim 1962), 1.; *Ulus*, "Bugün Satır Polatlı'da Konuşacak", (4 Ekim 1962), 5.

³¹¹⁷ *Ulus*, "Direniş Rejimin Teminatıdır", (5 Ekim 1962), 1.

³¹¹⁸ *Ulus*, "Direniş Rejimin Teminatıdır", (5 Ekim 1962), 5.

³¹¹⁹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Alttaki Küp", (15 Ekim 1962), 15.

yeni bir kongre takvimi oluşturulmuştur.³¹²⁰ Oluşturulan bu takvime göre, İstanbul CHP İl Kongresi ilk sırada yer almaktadır.³¹²¹ Bu nedenle Kemal Satır, İstanbul CHP İl Kongresi'ne katılmak için 18 Ekim 1962 tarihinde İstanbul'a gelmiştir.³¹²² 20 Ekim 1962'de İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda toplanan kongrede konuşan Satır,³¹²³ CHP'nin tavizci değil inkılapçı bir parti olmasına rağmen bazı politikacılar nedeniyle piyasaya huzur getiremediğini iddia etmiştir. Satır'a göre, CHP korkak bir parti olmadığını, kötü bir iktidarı ihtilal yoluyla devirmek suretiyle göstermiştir.³¹²⁴ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ihtilali CHP'nin yaptığını iddia ederek partiyi büyük bir sorumluluk altına sokmuştur. Takvime göre kongrelerde hazır bulunan Kemal Satır, 22 Ekim 1962 tarihinde Kütahya CHP İl Kongresi'nde bir konuşma yapmıştır.³¹²⁵ Konuşmasında Satır, CHP'nin 10 yıllık iktidarın *görülmemiş kalkınma* gibi söylemlerine itibar etmeden vatandaşın refah seviyesini yükselteceklerini ifade etmiştir.³¹²⁶ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonomik sorunlardan yüzeysel olarak bahsetmiştir. Bu kongrenin ardından 27 Ekim 1962'de Antalya'ya gelen Kemal Satır, partililerle görüşükten sonra Hatay'a hareket etmiştir.³¹²⁷ Aynı gün Hatay CHP İl Kongresi'ne katılan Satır, husumet tohumları yerine kardeşlik tohumları ekilmesini önermiştir.³¹²⁸ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşmasında, kardeşlik ve birlik vurgusu dikkat çekmiştir. 28 Ekim 1962'de Adana Asrı Sinema'da yapılan Adana CHP İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır, çıkması muhtemel olan Üçüncü Dünya Savaşı'na değinerek bütün partilere birleşme çağrısı yapmıştır. Ayrıca Satır'a göre Türkiye işçi meselesini diğer devletlerden daha önce ele aldığı için işçi sigortalarını hayata geçirmiştir.³¹²⁹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde hem partileri birleştirmek

³¹²⁰ *Ulus*, "CHP. İl Kongrelerinin Tarihleri Belli Oldu", (18 Ekim 1962), 1.

³¹²¹ *Ulus*, "CHP. İl Kongrelerinin Tarihleri Belli Oldu", (18 Ekim 1962), 5.

³¹²² *Ulus*, "İnönü Adalet ve İçişleri Bakanları İle Görüştü", (19 Ekim 1962), 1.; *Ulus*, "İnönü Adalet ve İçişleri Bakanları İle Görüştü", (19 Ekim 1962), s.7.

³¹²³ *Ulus*, "K. Satır'ın Konuşması Tezahüratla Karşılandı", (21 Ekim 1962), 1.

³¹²⁴ *Ulus*, "Kemal Satır'ın Konuşması", (21 Ekim 1962), 5.; *Milliyet*, "C.H.P. Kongresi", (21 Ekim 1962), 7.

³¹²⁵ *Ulus*, "Genel Sekreter Dr. Kemal Satır Kütahya İlce Kongresinde Bir Konuşma Yaptı: 'Vatandaşın Hakkı Daha Yüksek Hayat Seviyesidir'", (23 Ekim 1962), 1.

³¹²⁶ *Ulus*, "Vatandaşın Hakkı", (23 Ekim 1962), 5.

³¹²⁷ *Ulus*, "Kemal Satır İskenderun'da", (27 Ekim 1962), 1.; *Ulus*, "Kemal Satır İskenderunda", (27 Ekim 1962), 5.

³¹²⁸ Ayçetin Tuglar, "Bu, Buhranlı Günlerde Müttesanit Olmalıyız", *Ulus*, (28 Ekim 1962), 1,5.

³¹²⁹ Ayçetin Tuglar, "5 Yıllık Plân Süresince Türkiye 1,5 Milyar Dolar Yardım Alacak", *Ulus*, (29 Ekim 1962), 1,7.

için Üçüncü Dünya Savaşı'nın çıkma olasılığını gündeme getirmiş hem de 27 Mayıs'tan sonra ilk defa işçi meselelerine temas etmiştir. Adana ve Hatay CHP İl Kongreleri'nin ardından Kemal Satır, 29 Ekim 1962 tarihinde Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Satır, Toroslar'da hem sel hem de toprak kayması tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.³¹³⁰ Vatandaşların yardımıyla kurtarılan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, aynı akşam Ankara'ya dönmüştür.³¹³¹

1962 yılının Kasım ayında da CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın Konya, Kastamonu ve Sinop CHP Kongreleri'ne katılacağı duyurulmuştur.³¹³² 4 Kasım 1962 tarihinde yapılan Konya CHP İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır,³¹³³ bir CHP'li olarak iltimasın kökünü kazıyacaklarına dair söz vermiştir. Bunu yaparken de Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olmaktan ve demokrasinin yerleşmesi için çalışmaktan taviz verilmeyecektir.³¹³⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra ilk defa Atatürk'ten bahsetmiştir. 5 Kasım 1962'de Pasaj Sineması'nda yapılan Kastamonu CHP İl Kongresi'ne CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır. Buradaki konuşmasında Kemal Satır, TBMM'de yer alan partilerin tutumundan dolayı milletvekillerinin seyahatlerinin kısıtlandığını bir kez daha hatırlatmıştır. Çünkü bazı kimseler aşırı hareketleriyle eski zamana dönmek istemektedir. Satır'a göre, koalisyonun kurulduğu günden bu güne ülkenin mali durumunda iyileşme gözlenmektedir.³¹³⁵ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, milletvekillerinin seyahat etmemesi konusuna bir kez daha değinme ihtiyacı duyarken ekonomiden de üstünkörü bahsetmiştir. Bu kongreyi değerlendiren AKİS dergisine göre, Kemal Satır'ın konuştuğu sırada dinleyici azlığı dikkat çekmiştir.³¹³⁶ Bu durumda Satır ilgi çeken bir konuşma yapmamıştır. 6 Kasım 1962 tarihinde Sinop CHP İl Kongresi'ne katılan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, CHP'nin demokratik rejimi yerleştirmekten vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. Kemal Satır'a göre, memlekette huzur olduğunda kalkınma

³¹³⁰ *Ulus*, "Genel Sekreter Satır Bir Kaza Atlattı", (30 Ekim 1962), 7.

³¹³¹ *Ulus*, "Genel Sekreter Satır Bir Kaza Atlattı", (30 Ekim 1962), 7.

³¹³² *Ulus*, "Satır, Konya, Kastamonu ve Sinop CHP Kongresinde Bulunacak", (3 Kasım 1962), 1.; *Ulus*, "Satır", (3 Kasım 1962), 5.

³¹³³ *Ulus*, "Bugün 8 İlde CHP Kongresi Yapılıyor", (4 Kasım 1962), 1.

³¹³⁴ Orhan Duru, "C.H.P. ilere Haksızlık Yapılmasına Müsamaha Etmeyeceğiz: CHP. Konya İl Kongresinde Satır, Feyzioğlu, Öktem Konuştu", *Ulus*, (5 Kasım 1962), 1,5.

³¹³⁵ Orhan Duru, "Hakkını Arayanlara Kolaylıklar Sağlanıyor", *Ulus*, (6 Kasım 1962), 1,5.; *Cumhuriyet*, "Satır, "Vatandaş Hancıdır, Partiler İse Yolcu", (6 Kasım 1962), 5.

³¹³⁶ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Hayal ve Hakikat", (17 Kasım 1962), 12.

hamlelerini yapmak kolaylaşacaktır.³¹³⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, demokratik rejime vurgu yaparak partinin temel ilkelerinden birinin altını çizmiştir.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bir yandan kongrelere katılmaya devam ederken bazı kongrelere de telgraf göndermeyi uygun bulmuştur. 7 Kasım 1962 tarihinde yapılan Ordu CHP İl Kongresi'ne Kemal Satır bir telgraf göndererek katılmıştır.³¹³⁸ 8 Kasım 1962'de toplanan Rize CHP İl Kongresi'ne de Satır telgraf göndermiştir.³¹³⁹ Her iki telgrafın da içeriği hakkında bilgi verilmemesi yorum yapmayı güçleştirmiştir. Ancak aynı tarihte Renkli Sinema'da yapılan Niğde CHP İl Kongresi'ne CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır. Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır, CHP'nin demokratik rejimi yerleştirerek memleketi adil ve faziletli bir idareye kavuşturmak istediğini söylemiştir.³¹⁴⁰ Bunun için partisinin çok çalıştığını ifade eden Satır, diğer partilerinde bu görüşü savunmaları halinde rejimin daha kolay yerleşeceğini iddia etmiştir.³¹⁴¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, demokratik rejim için diğer partilere de çağrıda bulunmaktan çekinmemiştir. 11 Kasım 1962 tarihinde toplanan Eskişehir CHP İl Kongresi'nde bir konuşma yapan Kemal Satır, CHP'nin hedeflerinden birisinin de vatandaşların birbirlerini sevmesi olduğunu savunmuştur.³¹⁴² Satır'ın konuşması incelendiğinde, kardeşlik temasını partililere benimsetmeye çalışmıştır.

1962 yılı Kasım ayının ortalarına doğru CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşmalarında parti içi meseleler de yer bulmaya başlamıştır. Olaylı bir biçimde genel sekreterlikten ayrılan Kasım Gülek partiyi ele geçirmek için çalışmaktadır. Bu konuya 12 Kasım 1962 tarihinde toplanan Kırşehir CHP İl Kongresi'nde cevap veren Kemal Satır, parti için yapılan hiçbir hizmetin övünç malzemesi olarak kullanılmaması gerektiğini söylemiştir.³¹⁴³ Bu durumda Satır, Gülek'e bir uyarı mesajı göndermiştir. 25 Kasım 1962'de toplanan Bursa CHP İl

³¹³⁷ Orhan Duru, "Eski Zihniyetin Hortlamasına İzin Verilmeyecektir: Satır "Husumet Tohumları Ortadan Kaldırılacaktır", *Ulus*, (7 Kasım 1962), 1,5.

³¹³⁸ Aydın Nisari, "C.H.P. İçin Hedef Huzurun Tesisidir", *Ulus*, (8 Kasım 1962), 1,5.

³¹³⁹ Aydın Nisari, "C.H.P. Rize İl Kongresi", *Ulus*, (9 Kasım 1962), 5.

³¹⁴⁰ *Ulus*, "Partizanlığa Savaş Açtık", (9 Kasım 1962), 1.

³¹⁴¹ *Ulus*, "Partizanlığa Savaş Açtık", (9 Kasım 1962), 5.

³¹⁴² Nedim Tekin, "Tuttuğumuz Yol Sağlam Yoldur", *Ulus*, (12 Kasım 1962), 1,5.

³¹⁴³ Orhan Duru, "Mevki Elde Etme Yolu Partiyi Tahrip Değildir", *Ulus*, (13 Kasım 1962), 1,5.; *Milliyet*, "Satır'a Göre Gülek Partiyi Bölmek İstiyor", (13 Kasım 1962), 1.

Kongresi'nde de CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, isim vermeden Kasım Gülek'i eleştirmiştir. Kemal Satır'a göre Gülek, kurultayın ertelenmesini fırsata çevirmeyi düşündüğünden CHP'ye yakışmayan bir tavır içindedir.³¹⁴⁴ Bu durumda Gülek, ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Konuşmalarında Kasım Gülek'e yer vermeye devam eden Satır, şahsi hırslar yüzünden gerçeklerin çarpıtılmaması gerektiğini savunmuştur.³¹⁴⁵ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde ağır eleştirilerine devam etmiştir.

1962'nin Kasım ayının sonundan itibaren yapılan kongrelerde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, eski yönetimi eğitim ve adam kayırma üzerinden değerlendirmeye başlamıştır. 29 Kasım 1962 tarihinde yapılan İzmit CHP İl Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, 10 yıllık idare boyunca eğitimin Bulgaristan'dan bile geriye götürüldüğünü iddia etmiştir.³¹⁴⁶ Satır'ın konuşması incelendiğinde, DP'yi ilk defa eğitim üzerinden değerlendirmiştir. 2 Aralık 1962'de toplanan Zonguldak CHP İl Kongresi'nde konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, işçi haklarının yasal zemine oturtulması için çalışmaların devam ettiğini ifade etmiştir. Kemal Satır'a göre, çıkacak yasa ile birlikte işyerlerinde yapılan partacılık ve adam kayırmacılığın da önüne geçilecektir.³¹⁴⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, işçi meselesi eski devir üzerinden ele alınarak yapılacak işlerin sonuçları açıklanmıştır. Ancak 1962'nin sonlarına doğru gelindiğinde eleştiriler parti içine yönelmiştir. 4 Aralık 1962 tarihinde toplanan Elazığ CHP İl Kongresi'nde konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, CHP'de de bundan sonra adam kayırmacılığının yaşanmayacağını iddia etmiştir.³¹⁴⁸ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, CHP'yi eleştirmekten çekinmemiştir. Ayrıca bu kongreye CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de bir telgraf göndermiştir. Satır tarafından okunan bu telgrafta İnönü, parti içinde görev alan herkesin

³¹⁴⁴ Nedim Tekin, "İnönü: Kongreler Fikirde Zengin, Usulde Medeni Olsun: Satır Dedi Ki: CHP. nin İdaresine Hâkim Zihniyet, Memlekete Hizmet Zihniyetidir", *Ulus*, (26 Kasım 1962), 1,5.

³¹⁴⁵ Nedim Tekin, "Partizan İdare Artık Silinmiştir", *Ulus*, (28 Kasım 1962), 1,5.

³¹⁴⁶ Nedim Tekin, "Satır Konuştu: Namuslu Vatandaş On Yıl İstirap Çekmiştir", *Ulus*, (30 Kasım 1962), 1,5.

³¹⁴⁷ Nedim Tekin, "Zonguldak CHP. İl Kongresi", *Ulus*, (3 Aralık 1962), 7.; *Cumhuriyet*, "Satır, Grev ve Toplu Sözleşme Yakında Kanunlaşacak Dedi", (3 Aralık 1962), 5.

³¹⁴⁸ *Ulus*, "Satır: "Zafer Bizim Olacaktır", (5 Aralık 1962), 1.; *Cumhuriyet*, "Başbakan İnönü Ankaraya Döndü", (5 Aralık 1962), 1.; *Ulus*, "Satır "Zafer Bizim Olacaktır", (5 Aralık 1962), 5.; Özer Öztep, "İnönü, Elâzığ Kongresinde Konuştu", *Cumhuriyet*, (5 Aralık 1962), 5.

uzman olduğu alanlara yönlendirileceğini belirtmiştir.³¹⁴⁹ Bu durumda İnönü, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı desteklemiştir.

1963 yılında mahalli seçimlerin yapılmasından dolayı kongrelere önem verilememiştir. Ancak bu dönemde az da olsa yapılan kongrelere bakıldığında, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşmalarında eski defterlerden çok ekonomi yer almıştır. 4 Ağustos 1963 tarihinde yapılan Düzce CHP İlçe Kongresi'nde Kemal Satır, tarımda iyi sonuçlar alınmasına rağmen bununla övünecek bir politikacı olmadığını söylemiştir.³¹⁵⁰ Satır'a göre, %80'i çiftçi olan bir ülkede mahsulün doğru değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden Anayasa'ya tarımı koruyan kanunlar eklenerek bütün yurttaşların yararlanması sağlanmıştır.³¹⁵¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, tarım üzerinden ekonomi önlemlerinin faydalarından bahsetmiştir.

1964 yılının Mart ayına gelindiğinde, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır teşkilatlara bir genelge göndermiştir. Bu genelgede, kongrelerin Mart-Nisan arasında bitirilmesi istenmiştir.³¹⁵² Ancak genelgede belirtilen sürede kongreler tamamlanamamıştır. Bu durumda Kemal Satır kongrelere katılmaya devam etmiştir. 10 Mayıs 1964 tarihinde toplanan Eskişehir İl Kongresi'ne katılan Satır'ın³¹⁵³ konuşması hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. 14 Haziran 1964'te yapılacak olan Malatya ve Elazığ CHP İl Kongreleri'ne katılmak üzere CHP Genel Sekreteri Kemal Satır uçakla Malatya'ya hareket etmiştir.³¹⁵⁴ Fakat Kemal Satır'ın kongredeki faaliyetleri hakkında bilgi edinilememiştir. 18 Temmuz 1964 tarihinde Yeni Sinema'da toplanan Bolu CHP İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır, iç ve dış politika hakkında bilgi vermesine rağmen³¹⁵⁵ ayrıntıya girmemiştir. 1 Ağustos 1964'te Spor ve Sergi Sarayı'nda toplanan İstanbul CHP

³¹⁴⁹ *Ulus*, “İnönü: Yurttaş, Partilerde Ciddi Vasıflar Aramaktadır”, (6 Aralık 1962), 1.; *Ulus*, “İnönü: Yurttaş Partilerde Ciddi Vasıflar Aramaktadır”, (6 Aralık 1962), 5.

³¹⁵⁰ *Ulus*, “Düzce CHP Kongresinde Kemal Satır Konuştu: Biz Bütün Yurttaşlar İçin Eşit Muamele İstiyoruz”, (5 Ağustos 1963), 1.

³¹⁵¹ *Ulus*, “Biz Bütün Yurttaşlar”, (5 Ağustos 1963), 7.

³¹⁵² *Ulus*, “22 CHP İl Kongresi Tarihi Belli Oldu”, (1 Mart 1964), 1.; *Ulus*, “22 CHP’li”, (1 Mart 1964), 7.

³¹⁵³ *Ulus*, “Kemal Satır Eskişehir’e Gidiyor”, (10 Mayıs 1964), 1.; *Ulus*, “Kemal Satır”, (10 Mayıs 1964), 1.

³¹⁵⁴ *Ulus*, “Satır, Elazığ ve Malatya’ya Gidiyor”, (13 Haziran 1964), 1.; *Ulus*, “Kemal Satır”, (13 Haziran 1964), 7.

³¹⁵⁵ *Ulus*, “Satır Bolu CHP Kongresinde Konuştu: “Kıbrıs İçin Kararlıyız”: Dr. Satır: “Zaman Aşımı Tanımsızın Müfterileri İsbata Çağırdım”, (19 Temmuz 1964), 1.; *Ulus*, “Kıbrıs İçin Kararlıyız”, (19 Temmuz 1964), 7.

İl Kongresi'nde Satır,³¹⁵⁶ gösterişli bir giriş yapmasına rağmen³¹⁵⁷ herhangi bir konuşma yapmamıştır.

1965 yılında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, katıldığı kongrelerde ekonomiden daha ayrıntılı bir şekilde bahsetmeye başlamıştır. 20 Haziran 1965 tarihinde toplanan Zonguldak CHP İl Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, Zonguldak'a yapılan yatırımları açıklamıştır. Buna göre, Zonguldak'a 1960 yılından beri 10 milyon lira yatırım yapılmışsa da bu rakamın içinde Karabük Ağır Sanayi ve Ereğli Demir-Çelik Fabrikası bulunmamaktadır.³¹⁵⁸ 4 Temmuz 1965'te toplanan Elazığ CHP Merkez İlçe Kongresi'nde Satır, Keban Barajı'nın önemine değinmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, komşu devletlerle olan sorunlar aşılarak yapılan bu baraj Elazığ'a faydalı olacaktır.³¹⁵⁹ Kemal Satır'ın her iki konuşması incelendiğinde, ekonomiyi yerel olarak ele almışsa da sonuçları hakkında bilgi vermemiştir.

1966 yılında ise CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, ekonomiyi genel olarak ele almaya başlamıştır. 17 Temmuz 1966 tarihinde toplanan Eskişehir CHP İl Kongresi'nde konuşan Kemal Satır, karaborsacılığın patladığını iddia etmiştir.³¹⁶⁰ Ancak Satır bu sorunun çözümü hakkında bir öneri getirememiştir. 25 Temmuz 1966'da yapılan Ankara CHP Merkez İlçe Kongresi'nde konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, ekonomideki kötü gidişatın hâlâ düzeltilemediğini söylemiştir.³¹⁶¹ 1966 yılının Eylül ayına gelindiğinde yeni bir kongre takvimi oluşturulmuştur.³¹⁶² Bu takvime uygun olarak 3 Eylül 1966 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Bursa CHP Merkez İlçe Kongresi'ne katılmak için Bursa'ya gelmiştir.³¹⁶³ Ertesi gün yapılan kongrede konuşan Kemal Satır, memleket meselelerinde bütün kurumlarda bir görüş birliğinin olması

³¹⁵⁶ *Milliyet*, "C.H.P. İl Kongresi Bugün Toplanıyor", (1 Ağustos 1964), 1.

³¹⁵⁷ Sadun Tanju, "Hizmet Yarışı", (Kongreden Notlar) *Ulus*, (2 Ağustos 1964), 1,7.

³¹⁵⁸ Sertaç Tözün, "chp. Kongreleri Bütün Yurtta Devam Ediyor: K. Satır: CHP. İftiralarından Korkmuyor", *Ulus*, (21 Haziran 1965), 1,7.

³¹⁵⁹ Sertaç Tözün, "Dr. Kemal Satır Elâzığ'da Dedi Ki: Aleyhimizde Komünist İthamında Bulunanlara Haber Vereyim... :Bu Metodla Oy Toplanmaz", *Ulus*, (5 Temmuz 1965), 1,7.

³¹⁶⁰ Doğan Araslı, "Eskişehir İl Kongresinde Satır, Feyzioğlu, Ecevit Konuştu: Aşırı Sağ ve Solla Mücadelede Elele Verelim", *Ulus*, (18 Temmuz 1966), 1,7.; *Milliyet*, "CHP Eskişehir Kongresinde", (18 Temmuz 1966), 7.

³¹⁶¹ "Feyzioğlu, Satır ve Ecevit Konuşular", *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1966, s.1.; "Feyzioğlu", *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1966, s.7.

³¹⁶² *Ulus*, "Satır", (4 Eylül 1966), 7.

³¹⁶³ *Ulus*, "Satır Bugün Bursa'da Konuşacak", (4 Eylül 1966), 1.

gerektiğini savunmuştur.³¹⁶⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, görüş birliğinin oluşma şeklinden bahsetmeyerek çözüm odaklı bir yaklaşım sergilememiştir. Bu konuya 5 Eylül 1966'da toplanan Manyas CHP İlçe Kongresi'nde de devam eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partisinin samimiyetle görüş birliğinden yana olduğunu iddia etmiştir.³¹⁶⁵

Ancak Eylül ayının sonlarına doğru siyasette din olgusu konuşulmaya başlanmıştır. Bu konu hakkındaki düşüncelerini 27 Eylül 1966 tarihinde toplanan Tokat CHP İl Kongresi'nde dile getiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, din ve din adamlarının siyaset dışı tutulması gerektiğini vurgulamıştır.³¹⁶⁶ Aynı konu üzerinde 2 Ekim 1966'da toplanan Erzurum CHP İl Kongresi'nde de konuşan Kemal Satır, partisinin din adamlarına saygılı olduğunu bir kez daha açıklamıştır.³¹⁶⁷ Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, dinin siyasete alet edilmesine karşı çıktığı görülmüştür.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu görevdeki son günlerinde dahi kongrelere katılmaya devam etmiştir. 8 Ekim 1966 tarihinde yapılan Ankara CHP İl Kongresi'nde Kemal Satır hazır bulunmuşsa da³¹⁶⁸ konuşma yapmamıştır. 10 Ekim 1966'da toplanan Malatya CHP İl Kongresi'nde konuşan Satır, CHP'nin özel sektöre karşı olmadığını söylemiştir.³¹⁶⁹

Kemal Satır genel sekreter olduktan sonra sadece partinin il ve ilçe kongrelerine katılmakla kalmayıp CHP'nin kadın, gençlik kolları kongrelerinin yanı sıra parti dışı kongrelerde de hazır bulunmuştur. 9 Haziran 1963 tarihinde Zevk Sineması'nda toplanan Karabük CHP Gençlik Kolu Kongresi'ne CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır. Burada bir konuşma yapan Kemal

³¹⁶⁴ *Milliyet*, "Partilerarası Toplantı Teklifi", (5 Eylül 1966), 7.

³¹⁶⁵ *Ulus*, "Manyas C.H.P İlçe Kongresinde Konuşan Dr. Kemal Satır İftira Yolunu Seçenlere Cevap Verdi: "Fikir Mücadelesine Güçleri Yetmiyor", (6 Eylül 1966), 1.; *Ulus*, "Fikir Mücadelesine", (6 Eylül 1966), 7.; *Cumhuriyet*, "Kemal Satır: "Kafa Kafaya Döğüşemiyorlar", (6 Eylül 1966), 7.

³¹⁶⁶ Teoman Karahun, "Dr. Satır'ın Tokat CHP. İl Kongresinde Konuşması: " Asayiş Yurdun Her Yerinde Alabildiğine Bozulmuştur", *Ulus*, (27 Eylül 1966), 1,7.; *Cumhuriyet*, "CHP'li Gençler "İdarecilerin Ortanın Solunda Olmasını" İstedi", (27 Eylül 1966), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP'li Gençler", (27 Eylül 1966), 7.

³¹⁶⁷ Teoman Karahun, "CHP. Genel Sekreteri Erzurumda Bir Konuşma Yaptı: Dr. Satır İktidardaki Zararlı Zihniyet Sahiplerini Uyardı", *Ulus*, (3 Ekim 1966), 1,7.; Özer Öztep, "Ortanın Solu" Ortallığı Karıştırdı: "CHP'liler Adana İl Kongresinde Tekme ve Yumrukla Döğüştüler", *Cumhuriyet*, (3 Ekim 1966), 1,7.

³¹⁶⁸ *Ulus*, "Kongrenin Tafsilatı", (9 Ekim 1966), 1.; *Ulus*, "Kongrenin Tafsilatı", (9 Ekim 1966), 7.; Orhan Duru, "Kongrenin Kulisinde Sağ-Sol Sözü Duyulmadı", *Cumhuriyet*, (9 Ekim 1966), 1.

³¹⁶⁹ *Milliyet*, "Güneş", (11 Ekim 1966), 7.

Satır, parti politikalarından bahsettikten sonra işçi hakları konusunda Türkiye'nin diğer devletlerden daha ileride olduğunu iddia etmiştir³¹⁷⁰. Satır'ın konuşması incelendiğinde, işçi hakları konusunda yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermeden bir iddiada bulunmuştur.

1964 yılına gelindiğinde CHP Genel Merkezinin aldığı kararlar kongrelerde tartışılmaya başlanmıştır. 14 Ekim 1964 tarihinde toplanan ve delegeler tarafından ilgi gösterilmeyen Ankara CHP Gençlik Kongresi'nde, gençlik ve kadın kollarının başkanlarının parti meclisinde tabi üye olup olamayacağı gündeme gelmiştir.³¹⁷¹ Gündeme gelen konu hakkında açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, gençlik kolunun bir üye seçmesini isteyerek kurultayda gençlik kolu başkanının ya da seçilen üyenin parti meclisine alınabileceğini söylemiştir.³¹⁷² Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, sorunu çözecek bir öneride bulunmamıştır.

1965 yılında ise CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, parti içi kongrelere olduğu kadar parti dışı kongrelere de önem vermeye başlamıştır. 28 Mart 1965 tarihinde yapılan Ege Tütün Ekicileri Federasyonu Kongresi'ne Kemal Satır bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta Satır, kongreye başarılar diledikten sonra CHP milletvekillerinden Muammer Erten ve Mustafa Uyar'ın kongreyi izlemekle görevlendirildiğini bildirmiştir.³¹⁷³ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın telgrafı incelendiğinde, kongrenin toplanma amacına uygun bir mesaj göndermemiştir. 8 Mayıs 1965'te ise İstanbul İl Gençlik Kongresi'ne Satır'ın da katılacağı duyurulmuştur.³¹⁷⁴ 9 Mayıs 1965 tarihinde Spor ve Sergi Sarayı'nda toplanan kongrede bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, ülkenin kalkınması için devlet ve özel sektörün birlikte çalışması gerektiğini savunmuştur.³¹⁷⁵ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, kalkınma için doğru

³¹⁷⁰ Aydın Nisari, "Satır Karabük CHP Kongresinde Dedi ki: Esas Amaç Huzursuzluğu Gidermektir", *Ulus*, (10 Haziran 1963), 1,7.

³¹⁷¹ *Cumhuriyet*, "CHP Gençler Kongresinde Kavga Çıktı", (15 Ekim 1964), 1.

³¹⁷² *Cumhuriyet*, "Gençler", (15 Ekim 1964), 7.

³¹⁷³ *Milliyet*, "İzmirde", (29 Mart 1965), 3.

³¹⁷⁴ *Ulus*, "CHP İstanbul İl Gençlik Kongresi Bugün", (9 Mayıs 1965), 1.; *Ulus*, "CHP. İstanbul İl Gençlik Kongresi Bugün", (9 Mayıs 1965), 7.

³¹⁷⁵ *Ulus*, "CHP. İstanbul Gençlik Kolu Kongresine İnönü Mesaj Gönderdi: CHP. Sosyal Dâvalarda Her Islahatın Yanında", (10 Mayıs 1965), 1.; *Ulus*, "CHP. Sosyal Dâvalarda", (10 Mayıs 1965), 7.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. Kongresi", (10 Mayıs 1965), 7.; *Milliyet*, "Satır "CHP Kapitalistlere Dayanan Liberal Bir Teşekkül Değildir" Dedi", (10 Mayıs 1965), 1.

bir model önermiştir. 23 Mayıs 1965'te toplan Ankara CHP İl Kongresi'nde³¹⁷⁶ bir konuşma yapan Satır, CHP'nin fikir özgürlüğünden yana olduğunu belirttikten sonra her ileri atılımda CHP'nin önde olacağını iddia etmiştir.³¹⁷⁷ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ileri atılım olgusunu değerlendirme şekli anlaşılamamıştır. 1966 yılına gelindiğinde, Ulus gazetesinin 11 Eylül 1966 tarihli haberinde Tepebaşı Kazablanka Salonu'nda yapılacak olan İstanbul CHP Kadın Kolları Kongresi'ne Kemal Satır'ın da katılacağı duyurulmuştur.³¹⁷⁸ Ancak Satır'ın kongre faaliyetleri hakkında bilgi edinilememiştir.

27 Mayıs İhtilali'nin ardından siyasi faaliyetlere izin verilmesiyle birlikte partilere yeni üyeler kaydolmaya başlamıştır. Kemal Satır'ın genel sekreterliği döneminde partiye giren isimler; daha önceki siyasi partileri, askerî geçmişleri ve meslekleri açısından değerlendirilecektir. Kurulduğu günden beri her konuda CHP ile karşı karşıya gelen AP saflarından CHP'ye geçişler başlamıştır. 11 Aralık 1962 tarihinde AP'den istifa eden Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik'in giriş belgesini CHP Genel Sekreteri Kemal Satır imzalamıştır.³¹⁷⁹ Giriş töreni esnasında bir konuşma yapan Endik, eski partisinin milleti birleştirmekten aciz olduğunu belirtmiştir.³¹⁸⁰ Süreyya Endik'in konuşması incelendiğinde, CHP'nin kardeşlik söylemleri etkili olmuştur. Ancak girişler sadece AP'den olmamıştır. 17 Aralık 1963'te YTP Muş Senatörü İhsan Akpolat'ın CHP'ye giriş törenine Kemal Satır da katılmıştır.³¹⁸¹ 25 Mart 1963 tarihinde ise, senatörlerden Suat Seren, Cahit Akyar ve Enis Kansu'nun giriş belgeleri Satır tarafından imzalanmıştır.³¹⁸² 1964 yılında CHP'ye giren milletvekillerine bakıldığında, bağımsızların CHP'yi tercih ettiği görülmüştür. Bundan dolayı 27 Mart 1964'te bağımsızlardan Necmi Öktem, Rauf Kıray, Nihat Su, Bahattin Özbek ve Akif Eyidoğan'ın giriş belgelerinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın imzası

³¹⁷⁶ *Ulus*, "CHP Ankara İl Gençlik Kolu Kongresi Yapıldı: İnönü, Seçim Mücadelemizin Esası Seçimler Olacak, Dedi", (24 Mayıs 1965), 1.

³¹⁷⁷ *Ulus*, "İnönü, Seçim Mücadelemizin", (24 Mayıs 1965), 7.

³¹⁷⁸ *Ulus*, "İstanbul CHP. İl Kadın Kolu Kongresi Yarın Yapılacak", (11 Eylül 1966), 3.

³¹⁷⁹ *Ulus*, "Endik Dün CHP. ye Girdi", (12 Aralık 1962), 1.

³¹⁸⁰ *Ulus*, "Endik Dün CHP. ye Girdi", (12 Aralık 1962), 5.

³¹⁸¹ *Ulus*, "Katıldı", (18 Aralık 1963), 1.

³¹⁸² *Ulus*, "C.H.P. ye Girdiler", *Ulus*, 26 Mart 1964, s.1.; "Üç Senatör CHP. ye Girdi", (26 Mart 1964), 7.

bulunmaktadır.³¹⁸³ 24 Eylül 1964 tarihinde ise bağımsızlardan 6 milletvekili daha Kemal Satır'ın imzasıyla CHP'ye girmiştir. Yeni CHP'li milletvekillerinin adları; Prof. Dr. Muhlis Ete, İhsan Şeref Dura, Fahrettin Kerim Gökay, Kamuran Evliyaoğlu, Kemal Yörük ve Cevdet Oskay'dır.³¹⁸⁴ Burada Fahrettin Kerim Gökay'ı incelemek gerekmektedir. Çünkü 1950 seçimleri öncesinde İstanbul Valiliği yapan Gökay, bu görevini DP döneminde de sürdürmüştür.³¹⁸⁵ Bu durumda CHP'nin kardeşlik söylemi bir kez daha işe yaramıştır. Zaten yeni katılanlar adına bir konuşma yapan Kamuran Evliyaoğlu, memleket için aynı safta mücadele ettiklerinden dolayı CHP'ye girdiklerini söylemiştir.³¹⁸⁶ Satır da bu katılımdan memnun olduğunu ifade etmiştir.³¹⁸⁷ Ayrıca 28 Eylül 1964'te YTP'den istifa eden Adil Yaşa'nın CHP'ye giriş belgesini de CHP Genel Sekreteri Kemal Satır imzalamıştır.³¹⁸⁸ 15 Ekim 1964 tarihinde, Giresun milletvekili Ali Cüceoğlu da Kemal Satır'ın imzasıyla CHP'ye giriş yapmıştır.³¹⁸⁹ Yine bir süre önce YTP'den istifa eden Yusuf Ziya Yücebilgin ve Ata Topaloğlu, 1 Kasım 1964'te CHP'ye girmiştir. İki milletvekilinin giriş belgelerini de Satır imzalamıştır.³¹⁹⁰ 1965 yılan gelindiğinde, bağımsız senatör ve milletvekilleri CHP'ye girmeye devam etmiştir. 8 Mayıs 1965 tarihinde İzmir Bağımsız Senatörü İzzet Birand'ın CHP'ye giriş belgesini CHP Genel Sekreteri Kemal Satır imzalamıştır. Törenden sonra bir açıklama yapan Birand, partinin ortaya koyduğu ideallere ulaşacağını düşünmesinin bu kararında etkili olduğunu belirtmiştir.³¹⁹¹ Birand'ın konuşması ve partiye girişinin iki gün haber yapılması göz önüne alındığında, bu katılım CHP için önemlidir. Ulus gazetesinin 21 Mayıs 1965 tarihli haberinde ise eski DP Erzincan milletvekili ve AP Erzincan parti teşkilatı kurucusu Veysel Varol, AP'den istifa etmiştir. Aynı Gün Varol,

³¹⁸³ *Ulus*, "B. Özbek, R. Kıray, Nihat Su, Necmi Ökten, Akif Eyidoğan CHP. ne Girdi", (28 Mart 1964), 1.; *Ulus*, "Özbek, R. Kıray, Nihat Su", (28 Mart 1964), 7.

³¹⁸⁴ *Ulus*, "Altı Bağımsız Milletvekili C.H.P. Saflarında: Dura, Yörük, Gökay, Ete, Oskay, Evliyaoğlu, C.H.P. ne Girdi", (25 Eylül 1964), 1.; *Cumhuriyet*, "8'lerden 6 sı CHP ye Girdi", (25 Eylül 1964), 1.

³¹⁸⁵ Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-2:Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Temmuz 1983), 208, 210.

³¹⁸⁶ *Ulus*, "Dura, Yörük, Gökay", (25 Eylül 1964), 7.

³¹⁸⁷ *Cumhuriyet*, "C.H.P. ye Girenler", (25 Eylül 1964), 7.

³¹⁸⁸ *Ulus*, "Bir Milletvekili Daha CHP ne Girdi", (29 Eylül 1964), 1.

³¹⁸⁹ *Ulus*, "Giresun Milletvekili A. Cüceoğlu CHPne Girdi", (16 Ekim 1964), 1.

³¹⁹⁰ *Ulus*, "İki Milletvekili CHP'ye Katıldı", (2 Kasım 1964), 1.

³¹⁹¹ *Ulus*, "Prof. İzzet Birand CHP. ye Girdi", (9 Nisan 1965), 1.; *Ulus*, "İzzet Birand CHP. ye Girdi", (10 Nisan 1965), 1.; *Ulus*, "Prof. İzzet Birand CHP. ye Girdi", (9 Nisan 1965), 7.

Kemal Satır'ı imzaladığı giriş belgesiyle CHP'li olmuştur.³¹⁹² Törende bir konuşma yapan Varol hem DP'nin hem de AP'nin CHP kadar memlekete hizmet etmediğini gördüğünden parti değiştirme kararı aldığını ifade etmiştir.³¹⁹³ Varol'un konuşması incelendiğinde, partinin kardeşlik politikası etkili olmuştur. 26 Mayıs 1965'te de Bursa Bağımsız milletvekili Mehmet Vural'ın partiye giriş belgesinde Satır'ın imzası bulunmaktadır.³¹⁹⁴ 9 Haziran 1965 tarihinde, AP'den istifa eden Mardin Kızıltepe Belediye Başkanı Ali Rıza Arıkoğlu'nun CHP'ye giriş belgesi CHP Genel Sekreteri Kemal Satır tarafından imzalanmıştır.³¹⁹⁵ 22 Haziran 1965'te AP'den ayrılan Muğla Senatörü Mualla Akarca'nın partiye giriş belgesini imzalayanlar arasında Kemal Satır da vardır.³¹⁹⁶ 2 Temmuz 1965 tarihinde, Afyon Bağımsız milletvekili Haluk Nurbaki ve Ankara Bağımsız milletvekili Nihat Berkkan'ın partiye giriş belgeleri de Satır tarafından imzalanmıştır.³¹⁹⁷ 1965 yılının sonlarına doğru CHP'li milletvekilleri ailelerinden bazı isimleri de partili yapmıştır. 24 Temmuz 1965 tarihinde Tokat milletvekili Ali Rıza Ulusoy'un kardeşi Yusuf Ulusoy'un CHP'ye giriş belgelerinin CHP Genel Sekreteri Kemal Satır tarafından imzalanması³¹⁹⁸ buna bir örnektir. 13 Ağustos 1965'te ise Bağımsız Aydın milletvekili Orhan Apaydın'ın giriş belgesi de Kemal Satır tarafından imzalanmıştır.³¹⁹⁹ 28 Ağustos 1965'te ise MP'den ayrılan eski Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dorman'ın CHP'ye giriş belgesinde Satır'ın imzası bulunmaktadır.³²⁰⁰

Siyasi faaliyetlerin başlamasıyla birlikte emekli askerler de partilere kaydolmaya başlamıştır. 12 Mayıs 1964 tarihinde, Silahlı Kuvvetler Malûl, Dul ve Yetimler Cemiyeti Yönetim Kurulu üyesi emekli mühendis Albay Ahmet Pınarcı'nın giriş belgesi CHP Genel Sekreteri Kemal Satır tarafından imzalanmıştır.³²⁰¹ KİM dergisinin 25 Şubat 1965 tarihli haberine göre, Emekli Korgeneral Şerafettin Konaray'ın CHP'ye giriş töreninde Kemal Satır da hazır

³¹⁹² *Ulus*, "Veysel Varol CHP. ye Girdi", (21 Mayıs 1965), 1.

³¹⁹³ *Ulus*, "Veysel Varol CHP. ye Girdi", (21 Mayıs 1965), 7.

³¹⁹⁴ *Ulus*, "Vural CHP. ne Girdi", (27 Mayıs 1965), 1.

³¹⁹⁵ *Ulus*, "CHP. ne Katıldı", (10 Haziran 1965), 1.

³¹⁹⁶ *Ulus*, "Akarca CHP'De", (23 Haziran 1965), 1.

³¹⁹⁷ *Ulus*, "H. Nurbaki ve N. Berkkan Dün CHP'ye Katıldılar", (3 Temmuz 1965), 1.; *Ulus*, "H. Nurbaki", (3 Temmuz 1965), 7.

³¹⁹⁸ *Ulus*, "Yusuf Ulusoy CHP. Saflarında", (25 Temmuz 1965), 1.

³¹⁹⁹ *Ulus*, "Orhan Apaydın CHP. ne Girdi", (14 Ağustos 1965), 1.

³²⁰⁰ *Ulus*, "Dorman CHP. Saflarında", (29 Ağustos 1965), 1.; *Milliyet*, "Zekai Dorman CHP'ye Girdi", (29 Ağustos 1965), 3.

³²⁰¹ *Ulus*, "C.H.P. ne Kayıtlar", (13 Mayıs 1964), 1.

bulunmuştur.³²⁰² 3 Nisan 1965'te Emekli General İsmail İsmet Atak'ın CHP'ye giriş belgesini imzalayanlar arasında Satır da vardır.³²⁰³ Giriş töreninde yaptığı konuşmada Atak, CHP'nin 43 yıldır memlekete doğru bir biçimde hizmet ettiğini gördüğünden bu partiye girmekle aynı zamanda İnönü'nün de mübarek izinden gideceğini belirtmiştir.³²⁰⁴ Atak'ın konuşması incelendiğinde, eski bir asker olarak partiyi değil İnönü'yü yüceltmıştır. 1965 yılının ortalarına doğru eski MBK üyeleri de CHP'ye katılmaya başlamıştır. 7 Mayıs 1965 tarihinde; Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı ve İrfan Solmazer'in CHP'ye giriş belgeleri hem İnönü hem de CHP Genel Sekreteri Kemal Satır tarafından imzalanmıştır.³²⁰⁵ Törende bir konuşma yapan Kemal Satır, üç isimle de önceden görüştüğünü söyleyerek verimli çalışacaklarını ifade etmiştir.³²⁰⁶ Satır'ın konuşması incelendiğinde, üç ismi de kendisinin ikna ettiği izlenimini uyandırmıştır. Ayrıca 8 Mayıs 1965'te, 22 Şubat olaylarına adı karışan Mustafa Ok'un partiye giriş belgesi de İnönü ve Satır tarafından imzalanmıştır.³²⁰⁷ Ok'un son dönemde adının karıştığı faaliyet göz önüne alındığında, bu girişin partiye yarardan çok zarar getireceği düşünülmektedir. Ancak 22 Haziran 1965 tarihinde, Milli Savunma Bakanlığı Emlak-İnşaat Dairesi Başkanlığından emekli Tuğgeneral Talat Öktem'in CHP'ye giriş belgesinin CHP Genel Sekreteri Kemal Satır tarafından imzalanması³²⁰⁸ bu düşüncüyü ortadan kaldırmıştır. 8 Temmuz 1965'te de bir emekli general, iki hava generali, beş kurmay hava albayı ve iki yarbay CHP'ye girmiştir. Giriş belgelerinin Kemal Satır tarafından imzalanmasından sonra bir konuşma yapan Hava Kuvvetleri eski Kurmay Başkanı General Hüsnü Özkan'a göre, CHP Atatürk'ün partisi olduğu için rejimin güvenliğini sağlamak adına partiye kayıt yaptırmışlardır.³²⁰⁹ Özkan'ın konuşması incelendiğinde, rejim güvenliği konusunda askerlerin endişesi devam etmektedir. Aynı tarihte eski Genelkurmay Harekât Başkanı emekli Tümgeneral Nüzhet Akıncılar'ın partiye giriş belgesi

³²⁰² *KİM*, “İç Olaylar: CHP. :Muhalefetin Sorumluluğu”, (25 Şubat 1965), 11.

³²⁰³ *Ulus*, “Emekli General İ. İsmet Atak CHP. ye Girdi”, (4 Nisan 1965), 1.

³²⁰⁴ *Ulus*, “Emekli General”, (4 Nisan 1965), 7.

³²⁰⁵ *Ulus*, “Kabibay, Erkanlı ve Solmazer CHP. de: İnönü: Hepiniz Bundan Çok Daha İleri ve İyi Günler Göreceksiniz”, (8 Mayıs 1965), 1.; *Cumhuriyet*, “Erkanlı, Solmazer ve Kabibay CHP'ye Girdiler”, (8 Mayıs 1965), 1.

³²⁰⁶ *Ulus*, “İnönü: Hepiniz Bundan Çok Daha İleri ve İyi Günler Göreceksiniz”, (8 Mayıs 1965), 1.

³²⁰⁷ *Milliyet*, “Mustafa Ok CHP'ye Girdi”, (9 Mayıs 1965), 1.

³²⁰⁸ *Ulus*, “Talât Öktem CHP'ne Girdi”, (23 Haziran 1965), 1.

³²⁰⁹ *Ulus*, “Atatürk'ün Partisi Olan CHP ye Girdik”, (9 Temmuz 1965), 1.; *Ulus*, “Atatürk'ün Partisi”, (9 Temmuz 1965), 7.

Satır tarafından imzalanmıştır.³²¹⁰ 31 Ekim 1965 tarihinde, 27 Mayıs İhtilali sonrasında bir süre Emniyet Genel Müdürlüğü de yapan emekli General Fevzi Arsin'in CHP'ye giriş belgesi Satır tarafından imzalanmıştır.³²¹¹ Ayrıca 16 Kasım 1965'te 28. Eski Tümen Komutanı ve Antalya Üs Bölgesi eski komutanı Nuri Hazer'in partiye giriş belgesini imzalayanlar arasında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da bulunmaktadır.³²¹²

1963 yılına gelindiğinde, CHP'ye sivil meslek gruplarından da katılım olmuştur. 2 Nisan 1963 tarihinde Kadın Hastalıkları ve Doğum uzmanı olan Hasan Hastan'ın giriş töreninde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da hazır bulunmuştur.³²¹³ 1965 yılına gelindiğinde akademik çevrelerden de CHP'ye girişler başlamıştır. 16 Haziran 1965'te Siyasal Bilgiler Fakültesi Devlet Düşüncesi ve Siyasi Fikirler Tarihi Doçenti Dr. Şerif Mardin'in partiye giriş belgesinde Kemal Satır'ın imzası bulunmaktadır.³²¹⁴ Aynı yılın ortasından itibaren de sendika liderleri partiye kaydolmaya başlamıştır. 3 Temmuz 1965 tarihinde Toleyis Federasyonu Genel Sekreteri ve Ankara Oleyis Sendikası Genel Başkanı Nusret Aydın'ın partiye giriş belgesi Satır tarafından imzalanmıştır.³²¹⁵ Ulus gazetesinin 23 Ağustos 1965 tarihli haberinde, Tarım-İş Sendikası Başkanı Kamil Yıldırım da CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın katıldığı bir törenle CHP'li olmuştur.³²¹⁶

Kemal Satır genel sekreter olduktan sonra CHP ile daha yakından ilgilenmiştir. İlk olarak parti içinde *kardeşlik havasını* yaymaya çalışan Satır, bu konuda büyük başarılar elde edememiştir. Çünkü CHP'lilerin eski DP'lilere husumeti bitmemiştir. Bu arada teşkilat içi sorunlarla da ilgilenen Kemal Satır, sorunları çözmekte zorlanmıştır. Zaten Satır'ın katıldığı kurultaylar incelendiğinde, İsmet İnönü'nün desteği ile genel sekreter olabildiği anlaşılmıştır. CHP parti ve ortak grup toplantılarına katılmayı ihmal etmeyen Kemal Satır, sadece parti içi sorunları değil ülke sorunlarını da ele aldığı tespit edilmiştir. Ancak bu toplantılarda Satır'ın konuşmaları gazetelerde

³²¹⁰ *Ulus*, "Akıncılar", (9 Temmuz 1965), 1.

³²¹¹ *Ulus*, "Arsin CHP. ye Girdi", (1 Ekim 1965), 1.

³²¹² *Ulus*, "Nuri Hazer C.H.P. ye Girdi", (17 Kasım 1965), 1.

³²¹³ *Ulus*, "Hasan Hastan", (3 Nisan 1963), 1.

³²¹⁴ *Ulus*, "Şerif Mardin C.H.P. ye Girdi", (17 Haziran 1965), 1.

³²¹⁵ *Ulus*, "Bir Sendikacı CHP. de", (4 Temmuz 1965), 1.; *Milliyet*, "Oleyis Başkanı C.H.P.'ye Girdi", (4 Temmuz 1965), 1.

³²¹⁶ *Ulus*, "CHP. ne Girdi", (23 Ağustos, 1965), 1.

yayınlanmadığı için yorum yapılamamıştır. Fakat il, ilçe ve parti içi diğer kongrelerdeki konuşmalarına ulaştığımız Kemal Satır'ın, DP dönemini dilinden düşürmediği görülmüştür. Böylelikle Satır'ın eski dönemi eleştirmekten kurtulamadığı anlaşılmıştır. Oysaki bu dönemde Türkiye'nin ekonomik sorunları fazladır. Ayrıca siyasi parti faaliyetlerindeki tüm kısıtlamaların ortadan kalkmasıyla birlikte CHP'ye de katılımlar yeniden başlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken grup emekli askerlerdir. Çünkü bu katılımlarda Satır'ın aktif rol oynadığını askerler katılım törenlerinde açıkça beyan etmiştir.

3.3.2. Çeşitli Konular Hakkındaki Düşünceleri

DP, kurulduğu günden 27 Mayıs İhtilali'ne kadar olan süreçte en çok uğraştığı parti CHP'dir. Ancak 27 Mayıs İhtilali'nden sonra kurulan Yassıada Mahkemelerinde yargılanan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam edilmesi için uğraşan İsmet İnönü'dür.³²¹⁷ İnönü'nün tüm çabalarına rağmen Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilmiştir.³²¹⁸ İsmet İnönü'nün bu çabaları DP mirasına talip olan AP'lileri kızdırmıştır.³²¹⁹ Ancak 27 Mayıs Bayramı kutlaması için hipodroma gitme kararını CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın ısrarıyla alan İnönü, halkın yoğun tezahüratlarıyla karşılanmıştır.³²²⁰ Bu durumda Kemal Satır, Bayar'ın tahliyesinden yana olduğunu göstermiştir. Çünkü bu serbest bırakılma olayından sonra Albay Talat Aydemir'in anıları yayınlanmaya başlamıştır. Anılarında Aydemir, İnönü'nün idamlardan yana olduğunu iddia etmiştir.³²²¹ Bu iddia hakkında bir açıklama yapma ihtiyacı duyan Satır 16 Ekim 1966 tarihinde bir basın toplantısı yapmıştır. Bu toplantıda CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, İnönü'nün Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idamına engel olmaya çalışmışsa da başarılı olamadığını ifade etmiştir.³²²² Kemal Satır'a göre, Adnan Menderes'in eşi Berrin Menderes de İnönü ile sürekli görüştüğü için İsmet İnönü'nün idamlara karşı olduğunu bilmektedir.³²²³ Ancak Berrin

³²¹⁷ Heper, *İsmet İnönü*, 197.

³²¹⁸ Aydemir, *İkinci Adam C.III*, 518-523.

³²¹⁹ Demirel, *Adalet Partisi*, 48.

³²²⁰ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 164.

³²²¹ *Barış Dünyası*, "İdamların Önlenmesine Çalışan İnönü'nün Gürsel'e Mektubu", 54 (Kasım 1966), 12.

³²²² *Yeni Adana*, "Satır: 'İnönü, İdamlara Karşıydı'", (17 Ekim 1966), 1.; *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: İnfazlar: Delinin Attığı Taş", (22 Ekim 1966), 13.

³²²³ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Satır: 'İnönü, İdamlara Karşıydı'", (17 Ekim 1966), 6.

Menderes'in bu konu hakkında açıklama yapmaması Satır'ın iddialarının doğruluğu konusunda şüpheli yaklaşılmışna neden olmuştur.

27 Mayıs İhtilali sonrasında siyasi hayata veda etmek zorunda kalan Celal Bayar, siyasi hayatın normale dönmesinden sonra İsmet İnönü'nün ilgilendiği bir konu olmuştur.³²²⁴ Bayar'ın bir an önce hapisshaneden çıkabilmesi için uğraşan İnönü'ye, Kemal Satır da yardım etmiştir. Özellikle idamlar konusunda yaptığı açıklamalarla İnönü'nün yanında olduğunu gösteren Satır, diğer taraftan da partisinin MBK ile ilişkilerinin bozulmaması için çaba sarf ederek başarılı bir iş yapmıştır.

Kemal Satır-Kasım Gülek çekişmesi sonucunda Gülek geçici olarak CHP'den ihraç edilmiştir. Bunun üzerine Nihat Erim, parti politikasını ve iç işleyişi eleştirmesi üzerine İsmet İnönü'nün sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Erim'e Avni Doğan ve Turgut Göle de destek vermiştir.³²²⁵ Böylelikle CHP içinde bir 4'ler meselesi gündeme gelmiştir. Yaşanan durumun ardından Ankara Yenimahalle CHP İlçe Kongresi'nde konuşan Avni Doğan,³²²⁶ parti prensiplerinde yaşadığı anlaşmazlıklardan dolayı parti meclisinden istifa ettiğini iddia etmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, böyle bir istifanın kendilerine ulaşmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Doğan, istifa mektubu parti meclisi tarafından yırtılsa da vazgeçmeyeceğini belirtmiştir.³²²⁷ Ayrıca Turgut Göle de İnönü'nün bazı CHP'li milletvekillerini partizanlıkla suçladığını ifade etmiştir.³²²⁸ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, konuşulanları önemsemez görünmüştür.

---

³²²⁴ Heper, *İsmet İnönü*, 199-200.; *Yeni Adana*, “Bayarın Durumu”, (11 Mart 1963), 1.; *Yeni Adana*, “Celal Bayar”, (11 Mart 1963), 4.; *Yeni Adana*, “Celâl Bayarın Durumunu Adalet Bakanı Açıkladı”, (13 Mart 1963), 1.; *Yeni Adana*, “Celâl Bayarın Durumunu Adalet Bakanı Açıkladı”, (13 Mart 1963), 4.; *Yeni Adana*, “Düşük Bayar'ın Cezası Bir Hafta Tecil Edilecek”, (14 Mart 1963), 1.; *Yeni Adana*, “Bayar'ın Tahliyesine Anayasa Mahkemesi Karar Verecek: Adli Tıp Meclisi Sağlık Raporunu Kabul Etti: Refik Koraltan da Süreli Tahliye Peşinde: Ayrıca Celâl Bayar Hakkında Tevkif Müzakereleri Var”, (19 Mayıs 1963), 1.; *Yeni Adana*, “Bayar Serbest!”, (23 Mart 1963), 1.

³²²⁵ Bozkurt, *Türk Siyasi Tarihimizde*, 110.

³²²⁶ *Milliyet*, “Parti Meclisinde İstifa Ettiğini Söyleyen Doğan, “Fedakârlık Daima C.H.P.'den Bekleniyor” Dedi”, (24 Eylül 1962), 1.

³²²⁷ *Milliyet*, “Doğan, “Fedakârlık Daima C.H.P.'den Bekleniyor” Dedi”, (24 Eylül 1962), 7.

³²²⁸ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 64.

Bu konuşmanın ardından Yön dergisinin 21 Kasım 1962 tarihli haberine göre, Gülek-Erim-Göle-Doğan dörtlüsünün partiden ihracı istenecektir.³²²⁹ 8 Aralık 1962 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın başkanlığında toplanan Merkez Yürütme Kurulunda bu isimlerin Haysiyet Divanına verilmesi kararı alınmıştır.³²³⁰ 10 Aralık 1962'de başlayan grup görüşmelerinden sonra ihraç kararları tasvip edilmiştir.³²³¹ Aynı gün toplanan müşterek grup toplantısında konuşan Kemal Satır, bu ihracın zorunlu olduğunu belirtmiştir.³²³² Satır'ın konuşması incelendiğinde, genel merkez eleştiriye tahammül edememektedir.

Genel merkezde bunlar yaşanırken Yeni Adana gazetesinin 12 Aralık 1962 tarihli haberinde, Gülek-Doğan-Erim-Göle'nin ihraç kararını mahkemeye taşıyacağı duyurulmuştur.³²³³ Bu arada 4'lerin her kongrede onaylanması CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı korkutmaya başlamıştır.³²³⁴ Bu korkuyla 12 Aralık 1962 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyen Kemal Satır, *Dörtler'in* Haysiyet Divanına karşı tutumlarının doğru olmadığını belirtmiştir.³²³⁵ Ayrıca Satır, Nihat Erim'in kendisine gelerek Gülek'in yeni bir parti kurmak istediğini iddia etmiştir.³²³⁶ Oysaki Nihat Erim'in *Günlükler* adlı eseri incelendiğinde, böyle bir konuşmanın olmadığı görülmüştür. Aynı zamanda bir basın toplantısı düzenleyen Kasım Gülek, Satır'ın müşterek grup toplantısında yaptığı konuşmayı yalanlamıştır.³²³⁷ Gülek'e göre CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Gülek'in Nihat Erim'e giderek bir parti kurmak istediğini söylemesinin ardından Erim'in de bunu Satır'a duyurması olayının gerçeği yansıtmadığını iddia etmiştir.³²³⁸ Ancak Kasım Gülek de olayın aslını anlatmayarak olayı ortada bıraktığı gibi Satır'ın konuşmasının yerini de yanlış söylemiştir. Ayrıca Avni

³²²⁹ *Yön*, "İç Durum: C.H.P.", 1/49 (21 Kasım 1962), 6.

³²³⁰ *Ulus*, "Gülek ve Doğan'ın Da CHP. den İhracı İstendi", (8 Aralık 1962), 1.; *Ulus*, "Gülek ve Doğan'ın Da İhracı İstendi", (8 Aralık 1962), 5.

³²³¹ *Milliyet*, "CHP'deki İhtilâfın Dünkü Gelişmesi: Gruplar İhraç Kararını Tasvip Etti", (11 Aralık 1962), 1.

³²³² *Milliyet*, "Gruplar, İhraç Kararını Tasvip Etti", (11 Aralık 1962), 7.

³²³³ *Yeni Adana*, "CHP İçinde Durum Karıştı: İhraç Edilenler Mahkemeye Baş Vurdu- Erim Vesikaları Açıklıyor- Kasım Gülek, "Kemal Satır Yalan Söyledi" Dedi", (12 Aralık 1962), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. İçinde Durum Karıştı", (12 Aralık 1962), 1.

³²³⁴ *Yön*, "İç Durum: C.H.P.'de Buhran", 1/52 (12 Aralık 1962), 4.

³²³⁵ *Ulus*, "CHP. Türk Siyasi Hayatına Ahlakiliği Getirmeye Çalışıyor: Kemal Satır Olayların İç Yüzünü Açıkladı", (13 Aralık 1962), 1.

³²³⁶ *Ulus*, "Kemal Satır Olayların İç Yüzünü Açıkladı", (13 Aralık 1962), 7.

³²³⁷ *Milliyet*, "Üçler ve Genel Merkez Bugün Mahkemede Karşılaşıyor: Erim, İnönü'nün Mektubunu Basına Verdi", (13 Aralık 1962), 1.

³²³⁸ *Milliyet*, "Erim, İnönü'nün Mektubunu Basına Verdi", (13 Aralık 1962), 7.

Doğan da 13 Aralık 1962’de yaptığı basın toplantısında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın açıklamalarını yalanlamıştır.³²³⁹

Karşılıklı suçlamaların gölgesinde yapılan CHP 16. Kurultayı’nda geçici ihraçlar gündeme gelmiştir. 15 Aralık 1962 tarihinde bir konuşma yapan İsmet İnönü,³²⁴⁰ ihraçların onaylanmaması halinde genel başkanlıktan çekileceğini söylemiştir.³²⁴¹ İnönü’nün konuşmasının ardından yapılan oylamada alınan ihraç kararı kabul edilmiştir.³²⁴² Yapılan oylama incelendiğinde, kongreleri kazanan *Dörtler’in* İsmet İnönü karşısında bir etkinliği bulunmamaktadır.

Kemal Satır’ın genel sekreterliği döneminde, parti işleyişinden memnun olmayan Gülek-Erim-Göle-Doğan dörtlüsünün ihracı gündeme gelmiştir. Bu kararın sebepleri hakkında konuşmalar yapan Satır, parti içinden destek görememiştir. Dolayısıyla İsmet İnönü’nün ağırlığını Satır’dan yana koymasıyla ihraçların gerçekleşmesi, Kemal Satır’ın parti içinde çok az taraftarı olduğunu göstermiştir.

1963 yılına gelindiğinde yerleştirilmeye çalışılan demokrasi rejimi 20-21 Mayıs 1963 tarihinde yapılan ihtilal denemesiyle bir kez daha sarsılmıştır. İhtilal girişiminin bastırılmasından sonra yargılamalar esnasında bu rejimin yürümeyeceğini savunan bazı CHP milletvekilleri olmuştur.³²⁴³ Bu isimlerin Kasım Gülek, Kenan Esengin, Avni Doğan ve Celal Sungur olduğu tespit edilmiştir. Dört ismin karıştığı durum yargılamaların Mamak’ta yapılmasından dolayı parti içinde *Mamak Olayı* şeklinde adlandırılmıştır.³²⁴⁴ Oluşan durum üzerine 28 Haziran 1964 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bir açıklama yapmıştır. Kemal Satır’a göre, olayların gelişmesi beklendiğinden herhangi bir soruşturma açılmamıştır.³²⁴⁵ Ancak bu olay CHP ile sınırlı

³²³⁹ *Cumhuriyet*, “Doğan’ın Basın Toplantısı”, (14 Aralık 1962), 5.

³²⁴⁰ *Cumhuriyet*, “C.H.P. Kurultayı Da, İhraç Kararını Dün Gece Tasdik Etti”, (16 Aralık 1962), 1.

³²⁴¹ *Cumhuriyet*, “C.H.P. Kurultayı Da, İhraç Kararını Dün Gece Tasdik Etti”, (16 Aralık 1962), 7.

³²⁴² *Ulus*, “İhraçlar Aleyhinde Oy Verenler 10 Kişiydi”, (16 Aralık 1962), 1.; *Ulus*, “İhraçlar Aleyhinde Oy Verenler 10 Kişiydi”, (16 Aralık 1962), 7.

³²⁴³ *Ulus*, “Satır, Parti İçinde Resmî Bir Tahkikat Açılmadığını Belirtti”, (29 Haziran 1963), 1.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. deki Yıpratıcı Faaliyetler”, (29 Haziran 1963), 1.

³²⁴⁴ Bozkurt, *Türk Siyasi Tarihimizde*, 110.

³²⁴⁵ *Ulus*, “Satır”, (29 Haziran 1963), 7.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. deki Faaliyetler”, (29 Haziran 1963), 5.

kalmamıştır. AKİS dergisinin olaylara bakış açısı partiyi rahatsız etmiştir.³²⁴⁶ Rahatsız olunan durum 18 Haziran 1963'te toplanan CHP grup toplantısında gündeme getirilmiştir. Denizli milletvekili İsmail Ertem adı geçen derginin partiyle bir ilgisinin bulunmadığının bildirilmesini istemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da AKİS dergisinin partiyle bir ilgisi olmadığını sadece derginin sahibi olan Metin Toker'in İsmet İnönü'nün damadı olduğunu söylemiştir.³²⁴⁷ CHP içinde yaşananlar ve Kemal Satır'ın tutumu incelendiğinde, asıl konuya temas edilmemiştir.

Temmuz ayına gelindiğinde Kasım Gülek, Kenan Esengin, Avni Doğan ve Celal Sungur'un durumları yeniden ele alınmıştır. Milliyet gazetesinin 8 Temmuz 1963 tarihli haberine göre, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü bu isimlerin Haysiyet Divanına verilmesini istemiştir.³²⁴⁸ İnönü'nün isteği üzerine CHP Genel Sekreteri Kemal Satır başkanlığında bir toplantının ardından Gülek, Esengin, Doğan ve Sungur'un Haysiyet Divanı'na verilmesine kesin gözüyle bakılmıştır.³²⁴⁹ Zaten 9 Temmuz 1963'te toplanan CHP Ortak Grubu'nda konuşan Kemal Satır, bu isimlerin partiyi bölmek istediğini iddia ederek bir soruşturma kurulu kurulduğunu ve suçların sabit olması halinde Disiplin Kuruluna sevk edileceğini söylemiştir.³²⁵⁰ Alınan bu kararı değerlendiren AKİS dergisi de doğru bir yol izlendiğini ifade etmiştir.³²⁵¹

Soruşturma Kurulu çalışmaya başladıktan sonra 20 Temmuz 1963 tarihinde Kasım Gülek'in ifadesini almıştır.³²⁵² Bu arada CHP içinde Gülek üzerinde baskı kurma çalışmaları da başlamıştır. Orhan Erkanlı'nın 1962 de Gülek'e destek için kaleme aldığı mektup genel merkez tarafından yıpratıcı faaliyet olarak gösterilmiştir. Bunun üzerine Orhan Erkanlı Dünya gazetesinin 7 Temmuz 1963 tarihli nüshasında bir tekzip yayınlamak zorunda kalmıştır. Ancak

³²⁴⁶ Kurtul Altuğ, "Kendi Aramızda", *AKİS*, (22 Haziran 1963), 3.

³²⁴⁷ *Milliyet*, "AKİS Dergisi ve C.H.P.", (19 Haziran 1963), 7.

³²⁴⁸ *Milliyet*, "20- 21 Mayıs Olaylarına Adı Karışan Milletvekilleri Haysiyet Divanına Veriliyor: C.H.P. De Temizlik İçin Bir Komisyon Kuruldu", (8 Temmuz 1963), 1.

³²⁴⁹ *Milliyet*, "CHP De Temizlik İçin Bir Komisyon Kuruldu", (8 Temmuz 1963), 1.

³²⁵⁰ *Ulus*, "CHP. Ortak Grup'unda: Satır Soruşturma Kurulu Hakkında Bilgi Verdi", (10 Temmuz 1963), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP nin Ortak Grup Toplantısında Paksüt ve Esengin Çatıştılar", (10 Temmuz 1963), 1.; *Ulus*, "Satır Soruşturma Kurulu Hakkında Bilgi Verdi", (10 Temmuz 1963), 7.; *Cumhuriyet*, "CHP Grubu", (10 Temmuz 1963), 5.; *Milliyet*, "C.H.P. 'de 4 Kişilik Tahkik Komisyonu Kuruldu", (10 Temmuz 1963), 1.; *Milliyet*, "C.H.P. 'de 4 Kişilik", (10 Temmuz 1963), 7.

³²⁵¹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Orkestranın Adabı", (13 Temmuz 1963), 8.

³²⁵² *Milliyet*, "Soruşturma Kurulu Gülek'in İfadesini Aldı", (21 Temmuz 1963), 1.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bu duruma ses çıkarmamıştır.³²⁵³ Satır'ın tutumu incelendiğinde, savunduğu demokrasi anlayışına uymamaktadır.

Soruşturma Kurulunun çalışmalarının ardından hazırlanan rapor, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın başkanlık ettiği 23 Temmuz 1963 tarihinde yapılan bir ortak toplantıda incelenmiştir.³²⁵⁴ 23 sayfalık raporda Kasım Gülek, Avni Doğan, Celal Sungur ve Kenan Esengin'in tüzüğün 67. maddesi uyarınca partiden uzaklaştırılmaları istenmiştir.³²⁵⁵ Çünkü bu isimler başka bir parti kurmak için CHP'yi yıpratmaktadır.³²⁵⁶ Tüzüğün ilgili maddesi uyarınca bu dört ismi partiden uzaklaştırmak kolay olsa da teşkilatın tepkisi kestirilememektedir. Bu yüzden İstanbul CHP İl İdaresi toplantısını bahane eden Kemal Satır teşkilatın düşüncesini öğrenmeye çalışmıştır. Kemal Satır tarafından bu teşkilatta Gülek taraftarı olarak bilinen Yaşar Keçeli'ye olaylar karşısındaki tutumu sorulmuştur. Keçeli de Satır'ın yanında yer almıştır.³²⁵⁷ Böylelikle teşkilat uzaklaştırma kararına saygılı olacaktır.

Teşkilatın tavrının belli olmasından sonra 24 Temmuz 1963 tarihinde Haysiyet Divanı toplantıya çağırılmıştır.³²⁵⁸ Bu toplantıda parti ve meclis Haysiyet Divanları ortak toplantı çağırısı CHP Genel Sekreteri Kemal Satır tarafından yapılmıştır.³²⁵⁹ Bu çağrıda Satır, dört ismin de ihracını istemiştir.³²⁶⁰ 2 Ağustos 1963'te toplanacağı tahmin edilen bu toplantıda³²⁶¹ son karar verilecektir.³²⁶² 4 Aralık 1963'te alınan karara göre, Kasım Gülek ve arkadaşları *Anayasa düzenine ve demokratik rejime karşı olmak* suçlamasıyla partiden kesin olarak ihraç edilmiştir.³²⁶³ Olayın ortaya çıkışı ve iddialar göz önünde bulundurulduğunda, ihraç sebebinin uygun olmadığı anlaşılmıştır. Her ne kadar Kasım Gülek partiden ihraç edilmişse de CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bu konu üzerinde konuşma yapmaktan geri kalmamıştır. 12 Aralık 1963 tarihinde

³²⁵³ Erkanlı, *Anılar... Sorunlar...*, 200-201, 205.

³²⁵⁴ *Ulus*, "K. Esengin, A. Doğan, K. Gülek ve C. Sungur Müsterek Haysiyet Divanına Sevkedildiler: "Dörtler" in C.H.P. den İhraçları Talep Ediliyor", (24 Temmuz 1963), 1.

³²⁵⁵ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Dörtlerin Hikâyesi", 262 (24 Temmuz 1963), 4.

³²⁵⁶ *Ulus*, "Dörtlerin CHP. den İhraçları", (24 Temmuz 1963), 7.

³²⁵⁷ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Dörtlerin Hikâyesi", 262 (24 Temmuz 1963), 5.

³²⁵⁸ *Cumhuriyet*, "CHP Haysiyet Divanı Toplantıya Çağırıldı", (25 Temmuz 1963), 1.

³²⁵⁹ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Haysiyet Divanı", (25 Temmuz 1963), 5.

³²⁶⁰ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Çanlar Kimin İçin Çalışıyor?", (27 Temmuz 1963), 8.

³²⁶¹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Adaletin Kılıcı", (3 Ağustos 1963), 8.

³²⁶² *KİM*, "İç Olaylar: Partiler: C.H.P.'de Temizlik", 264 (8 Ağustos 1963), 10.

³²⁶³ Meral Balcı, *Bir Siyasetçi Portresi: Kasım Gülek Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri(1905-1996)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 152.

bir basın toplantısı düzenleyen Kemal Satır, ihraç edilen dört ismin partiyi aşiret zihniyetiyle yönetmek istemelerine izin verilmediğini söylemiştir.³²⁶⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, ihraçları teşkilata kabul ettirmeye çalışmaktadır.

20-21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleştirilmeye çalışılan askeri darbe CHP'nin içindeki farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gülek-Esengin-Göle-Doğan dörtlüsü, demokrasi karşıtı beyanlarıyla Kemal Satır ve genel merkezi kızdırmıştır. Bu sefer de kesin ihraç yöntemi devreye sokulmuşsa da Satır, teşkilatı ikna etmesi gerektiğine karar vermiştir. Ancak bu ikna etme yöntemini Adana veya Elazığ'da kullanmayan Kemal Satır, İstanbul'u seçerek yanlış bir karar vermiştir. Bu nedenle de Satır, teşkilatları kesin ihracı kabul ettirmek için ikna turlarına çıkmaya başlamıştır.

DP tarafından 16 Aralık 1953 tarihinde Anayasa'ya aykırı olarak çıkartılan 6195 Sayılı *Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının Millete İadesi Kanunu* ile CHP'nin mallarına el konulmuştur. 27 Mayıs İhtilali'nden sonra siyasi hayatın normalleşmesini fırsat bilen CHP, anti demokratik kanunları kaldırmaya karar vermiştir. İlk olarak bu kanunu ele alan CHP, kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine başvurmaya karar vermiştir. 4 Şubat 1963'te toplanan CHP Ortak Grubu'nda bir konuşma yapan Kemal Satır, bu konunun tartışılması gerektiğini söylemiştir.³²⁶⁵ Yapılan görüşmeler sonucunda kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine başvurulmasına karar verilmiştir.³²⁶⁶ Kanunun yeniden gündeme geldiği dönem göz önünde bulundurulduğunda, yeni rejimin yerleşmeye başlaması beklenerek uygun zaman kollanmıştır. Ancak alınan kararı değerlendiren Yön dergisine göre, CHP diğer anti demokratik kanunlar için aynı adımları atmamıştır.³²⁶⁷

CHP'nin başvurusu üzerine 11 Ekim 1963 tarihinde toplanan Anayasa Mahkemesi ilgili kanunu sadece Ulus Matbaası ve İş Bankası senetleri için değil

³²⁶⁴ *Milliyet*, "Satır, Dörtler'i "Aşiret Zihniyeti" İle İtham Etti", (13 Aralık 1963), 1.; *Milliyet*, "Satır, Dörtler'i "Aşiret Zihniyeti" İle İtham Etti", (13 Aralık 1963), 7.

³²⁶⁵ *Ulus*, "CHP Ortak Grubu Dün Toplandı: Grup Önemli Kararlar Aldı", (5 Şubat 1963), 1.; *Ulus*, "Grup Önemli Kararlar Aldı", (5 Şubat 1963) 5.

³²⁶⁶ *Cumhuriyet*, "Yeni Vergi Tasarıları Aleyhinde Yapılacak Teklifleri CHP Grubu, Reddetmek İçin Karar Aldı", (5 Şubat 1963), 5.

³²⁶⁷ *Yön*, "İç Durum: C.H.P. Grubu ve Atidemokratik Kanunlar", 2/60 (6 Şubat 1963), 4.

tüm mallar için iptal etmiştir.³²⁶⁸ Böylelikle CHP'nin elinden alınan ve Hazine'ye devredilen mallar partiye iade edilecektir. Bu karar hakkında bir açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, resmi bir bildiri olmadan konuşmanın doğru olmayacağını söyleyerek CHP'nin mal peşinde koşmadığını herkesin göreceğini iddia etmiştir.³²⁶⁹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, isim vermeden Yön dergisini yanıtlamıştır. Ancak bu konu hakkında yaptığı açıklama Satır'a yeterli gelmemiştir. 13 Ekim 1963 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partinin Ulus Matbaası ile Atatürk'ün vasiyeti ile partiye verilen görevleri dışında kalan malları Hazine'ye devretme kararı aldığını belirtmiştir.³²⁷⁰ Bu durumda CHP, hem matbaasına kavuşacak hem de İş Bankası'ndaki Atatürk hisselerini kontrol edebilecektir.

Alınan kararların kesinleşmesi için de CHP 17. Kurultayı'nın toplanması beklenmiştir.³²⁷¹ Ancak kurultayda büyük bir kavga yaşanmıştır. Özellikle partinin Halkevlerine sırt çevirmesi hazmedilememiştir. Bu konuda açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır sadece Ulus Matbaası ve İş Bankası hisselerinin alınacağını altını bir kez daha çizmiştir. Zaten Halkevlerini kapatan kanun ile bu kanunun bir alakası yoktur.³²⁷² Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, verilen karardan dönülmeyecektir. Kurultayın sonunda da Ulus Matbaası ve İş Bankası senetlerinin alınması kararı onaylanmıştır.³²⁷³ Fakat CHP'nin malları konusunun tartışması 1964 yılına da sıçrayarak Türk adalet sistemini de kapsamıştır.³²⁷⁴ Bu konu hakkında bir açıklama yapma ihtiyacı duyan Ulus gazetesi, 17 Temmuz 1964 tarihli nüshasında bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, CHP'nin hakkı olan Ulus Matbaası ve İş Bankası senetleri dışında hiçbir şey istemediği belirtilmiştir. Ayrıca CHP'nin 200 milyon

³²⁶⁸ *Ulus*, "C.H.P. Mallarının Gaspı Dün İptal Edildi", (12 Ekim 1962), 1.; *Milliyet*, "CHP'nin Mallarını Alan Kanun İptâl Edildi", (12 Ekim 1963), 1.; *KİM*, "İç Olaylar: Partiler: CHP'nin Malları", 274 (17 Ekim 1963), 12.; *Milliyet*, "Olaylar ve İnsanlar: Hafıza-ı Beşer Misyân İle Malûl Değildir", (15 Ekim 1963), 2.

³²⁶⁹ *Milliyet*, "CHP'nin Mallarını Alan Kanun İptâl Edildi", (12 Ekim 1963), 7.; *Ulus*, "C.H.P. Mallarının Gaspı", (12 Ekim 1962), 7.

³²⁷⁰ *Ulus*, "CHP. Mallarını Hazineye Bırakıyor", (14 Ekim 1963), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü ve Satır'ın Beyanatı: CHP Geri Verilecek Malların Çoğunu Hazineye Bırakıyor", (14 Ekim 1963), 1.; *Milliyet*, "İade Edilecek CHP Malları İçin Kararı, Kurultay Verecek", (14 Ekim 1963), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Mallarını Hazineye Bırakıyor", (14 Ekim 1963), 7.; *Milliyet*, "İade Edilecek CHP Malları", (14 Ekim 1963), 7.; *Cumhuriyet*, "İnönü ve Satır'ın Beyanatı", (14 Ekim 1963), 7.

³²⁷¹ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 153.

³²⁷² *KİM*, "İç Olaylar: Partiler: CHP'nin Malları", 274 (17 Ekim 1963), 13.

³²⁷³ Kili, *1960-1975 Döneminde*, 154.

³²⁷⁴ *Ulus*, "Türk Adliyesine Dil Uzatanlar Bunun Vebali Altında Kalacaklardır: Müsadere Kanununun İptali Adliyemizin Yüzünü Ağartmıştır", (16 Temmuz 1964), 1.

lirayı aşan kıymetteki arsalarını, 134 parça gayrimenkullerini ve Ulus Matbaası'nın binasını dahi Hazine'ye devrettiği ilan edilmiştir.³²⁷⁵

DP, Anayasa'ya aykırı bir biçimde CHP'nin mallarına el koymuştur. Ancak 27 Mayıs İhtilali'nden sonra CHP, bu haksız kararı düzeltmek için Anayasa Mahkemesine başvurmaya karar vermiştir. Konuyu inceleyen Anayasa Mahkemesi de CHP'nin bütün mallarının iadesine karar vermiştir. Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, iade edilen mallardan Ulus matbaası ve İş Bankası senetleri kabul edileceği anlaşılmıştır. Oysaki bu karar emsal gösterilerek Halkevleri için de başvuru yapılmalıdır. Özellikle Satır'ın eski bir Halkevi başkanı olduğu düşünüldüğünde, bu konunun üzerinde durmamasına bir anlam verilememiştir.

1963 yılında Kanlı Noel Saldırıları ile tekrar alevlenen Kıbrıs meselesi hakkında parti içinde yapılan görüşmelerde Kemal Satır, genel sekreter olarak da yer almıştır. 13 Mart 1963 tarihinde yapılan CHP Meclisi toplantısına CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da yer almıştır.³²⁷⁶ Bu görüşmenin ardından Başbakan İsmet İnönü, Rauf Denktaş ile yaptığı toplantıya Kemal Satır da katılmıştır.³²⁷⁷ Saldırıların durmaması üzerine 5 Eylül 1964'te CHP Ortak Grupları bir toplantı daha yapmıştır. Toplantıya katılan Satır görüşmeleri izlemekle yetinmiştir.³²⁷⁸ Bu yıl içerisinde Kemal Satır'ın genel sekreter olarak katıldığı toplantılar incelendiğinde, konuşma yapmamasına bir sebep bulunamamıştır.

1965 yılında İsmet İnönü'nün başbakanlıktan istifası üzerine Kemal Satır, genel sekreter olarak bu konuya daha çok dâhil olmaya başlamıştır. 8 Nisan 1965 tarihinde İsmet İnönü, Rauf Denktaş ile görüşmüştür. Bu görüşmeyi CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a anlatan İnönü, Amerikalıların baskı yaptıklarını ve İngilizlerin üzgün bir biçimde çabaladıklarını söylemiştir.³²⁷⁹ Bu görüşmeden anlaşıldığı üzere Kıbrıs meselesinde ABD daha etkin bir rol oynayacaktır. Fakat

³²⁷⁵ *Ulus*, "Parti Malları Etrafında Yaygara", (17 Temmuz 1964), 1.; *Ulus*, "Parti Malları Etrafında Yaygara", (17 Temmuz 1964), 7.

³²⁷⁶ *Ulus*, "C.H.P. Meclisinde Kıbrıs Görüşüldü", (14 Mart 1964), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Meclisinde", (14 Mart 1964), 7.

³²⁷⁷ *Ulus*, "İnönü Denktaş ve Orek İle Görüştü: İnönü: "Kıbrıs Dâvası Her Hükümetin Dâvasıdır" Dedi", (9 Nisan 1965), 1.

³²⁷⁸ *Ulus*, "CHP Grupları Müşterek Toplantı Yaptı", (6 Eylül 1964), 1.; *Ulus*, "CHP. Grupları", (6 Eylül 1964), 7.

³²⁷⁹ İnönü, *Defterler II*, 945.

bu mesele üzerinde duran bir başka ülke de Sovyet Rusya'dır. Sovyet Rusya Türkiye'yi yanına çekmek için hem Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti ile hem de CHP ile yakınlık kurmaya çalışmaktadır.³²⁸⁰ Bu nedenle Sovyet Rusya Dışışleri Bakanı Gromiko, 18 Mayıs 1965'te İsmet İnönü şerefine Sovyet Rusya elçiliğinde bir kokteyl vermiştir. Bu kokteyl de Kemal Satır da hazır bulunmuşsa da³²⁸¹ konunun ele alınışı hakkında bilgiye ulaşlamamıştır. Kıbrıs Meselesi üzerinde durmaya devam eden İsmet İnönü, 10 Kasım 1965 tarihinde Satır ile bir görüşme yapmasına rağmen³²⁸² görüşmenin ayrıntıları hakkında bilgi edinilememiştir.

Türkiye Kıbrıs konusunda kartlarını oynamaya başladığı sırada BM toplantısı yapılmıştır. Toplantıda BM, daha önceki anlaşmaları kabul etse de Yunan görüşü lehine karar vermiştir.³²⁸³ Verilen kararı değerlendiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu kararın Makarios'a cesaret vereceğini iddia etmiştir.³²⁸⁴ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, verilen kararın ardından meselenin içinden çıkılmaz bir duruma getirilmiştir. Oluşan yeni durumu görüşmek üzere TBMM'de genel görüşme açılması istenmiştir.³²⁸⁵ Kıbrıs meselesi hakkında 26 Aralık 1965 tarihinde TBMM'de genel görüşme açılmıştır.³²⁸⁶ Açılan görüşme hakkında konuşan Satır, CHP'nin görüşmeye BM tutanaklarıyla katılacağını belirtmiştir.³²⁸⁷ Genel görüşme başladıktan sonra CHP'de 3 gün süren bir parti meclisi toplantısı yapılmıştır. Toplantının son günü olan 30 Aralık 1965'te CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bir açıklamada bulunmuştur. Açıklamasında Kemal Satır, hükümetin meseleyi doğru bir biçimde ele almadığını söyleyerek gerçekleri gizlemeye çalıştığını iddia

---

³²⁸⁰ *Cumhuriyet*, "Kıbrıs Konusu Ele Alındı", (19 Mayıs 1965), 1.

³²⁸¹ *Cumhuriyet*, "Kıbrıs Konusu", (19 Mayıs 1965), 7.

³²⁸² Erim, *Günlükler II*, 818.

³²⁸³ *Cumhuriyet*, "İstanbulda Emniyet Tedbirleri", (19 Aralık 1965), 7.

³²⁸⁴ *Milliyet*, "Satır: "Karar Makarios'a Cesaret Verecek Diyor", (19 Aralık 1965), 1.

³²⁸⁵ *Ulus*, "CHP Genel Görüşmenin Açık Olmasını İstiyor", (21 Aralık 1965), 1.

³²⁸⁶ İnönü, *Defterler II*, 984.

³²⁸⁷ Mustafa Ekmekçi, "Mecliste Kıbrıs İçin Genel Görüşme Bugün", *Milliyet*, (27 Aralık 1965), 1.

etmiştir.³²⁸⁸ Ayrıca Satır'a göre, hükümet CHP'nin yardım teklifini de kabul etmemiştir.³²⁸⁹

Bu konu hakkındaki belgeleri kamuoyuyla paylaşma konusunda kesin kararlı olan CHP, Johnson mektubuyla işe başlamıştır. Bu arada ABD Büyükelçisi de adaya müdahaleye karşı olmadıklarını ifade etmiştir. Böylelikle CHP'nin doğru karar verdiği anlaşılmıştır. Mektup ile birlikte ABD Büyükelçisi'nin sözlerini değerlendiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, ABD'nin iç siyasete karıştığını belirterek³²⁹⁰ Johnson mektubunun bir an önce açıklanmasını istemiştir.³²⁹¹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, uluslararası bir sorun haline gelen Kıbrıs meselesini iç siyaset olarak görmesi olayı doğru bir biçimde değerlendiremediği kanısı uyandırmıştır. İlgili mektubun yayınlanma başarısını da gazeteci Cüneyt Arcayürek 22 günlük bir mücadele sonunda elde etmiştir.³²⁹² Bu başarısından dolayı Arcayürek'i tebrik eden Kemal Satır, İsmet İnönü'nün cevabının da yayınlanmasını istemişse de başarılı olamamıştır.³²⁹³ Mektubun yayınlanması siyasi çevrelerde büyük bir ses getirmesi üzerine Satır, bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, mektup İnönü hükümeti zamanında yazılmış olup ABD'nin çıkarmaya karşı olduğuna dair bir kanıttır. Zaten geçen yıl yapılan görüşmelerde bu mektup mecliste okunmuşsa da gizli kalmasına karar verilmiştir. Konuşmanın devamında Kemal Satır, her ne kadar bu konunun iç politikaya malzeme edilmemesini istemişse de kamuoyunun da bilgilendirilmesi gerektiğini de savunmuştur.³²⁹⁴ Ayrıca Satır, diplomasi üslubuna göre sert olan mektuba aynı sertlikle karşılık verildiğini söylemişse de iki ülke ilişkilerine zarar verilmediğini iddia etmiştir.³²⁹⁵ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ABD'ye gözdağı vermiştir. Kemal Satır'ın açıklamasından sonra

³²⁸⁸ *Ulus*, "Dr. Satır'ın Demeci: İktidar Partisi Perişanlık İçindedir", (31 Aralık 1965), 1.; *Cumhuriyet*, "Genel Görüşmenin Akisleri: Demirel: Mektup Üzerinde Durmayın", (31 Aralık 1965), 1.

³²⁸⁹ *Ulus*, "İktidar Partisi Perişanlık İçinde", (31 Aralık 1965), 7.; *Cumhuriyet*, "Genel Görüşme", (31 Aralık 1965), 7.

³²⁹⁰ *Milliyet*, "Satır: 'Amerikan Elçisi İç Politikaya Karışıyor'", (5 Ocak 1966), 1.

³²⁹¹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 67.

³²⁹² *Cumhuriyet*, "Cüneyt Arcayürek 'Johnson Mektubu' nu Anlatıyor: 'Tam 22 Gün Süren Kovalamaca Sonunda Mektup Ele Geçirilir'", (27 Mayıs 1982), 12.

³²⁹³ *Cumhuriyet*, "Cüneyt Arcayürek: Kemal Satır Ne Diyor?", (27 Mayıs 1982), 9.

³²⁹⁴ *Ulus*, "Johnson Mektubunun Bir Gazetede Yayınlanması Senatoda Tartışmalara Yol Açtı: İnönü'nün Cevabını Açıklaması Zaruridir", (14 Ocak 1966), 1.

³²⁹⁵ *Ulus*, "İnönü'nün Cevabını Açıklaması Zaruridir", (14 Ocak 1966), 7.

Ulus gazetesinin 16 Ocak 1966 tarihli nüshasında hem Johnson'un hem de İsmet İnönü'nün mektupları aynı anda yayınlanmıştır.³²⁹⁶

Siyasetin Kıbrıs konusunda fazla hareketlendiğini düşünen hükümet, 3 Mart 1966 tarihinde bir liderler toplantısı çağırısı yapmıştır.³²⁹⁷ Bu çağrı üzerine CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, kendisi yerine CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ve Nihat Erim'in katılmasını uygun bulmuştur.³²⁹⁸ Bu tavır incelendiğinde, CHP'nin hükümete yardım etme düşüncesi gerçek değildir. Toplantıda konuşan Kemal Satır, Kıbrıs'ı vermeyeceklerini söylemiştir.³²⁹⁹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, toplantıya gerekli önemi vermemiştir.

Bir sonuç alınamayan bu toplantının ardından 2 Mayıs 1966 tarihinde Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Avrupa Konseyi toplanacaktır. Ancak konsey için seçilen 4 AP'li milletvekilinin katılımının partileri tarafından engellenmiştir. Bunun üzerine CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 30 Nisan 1966'da Süleyman Demirel'e TBMM Başkanı Nurettin Ok'a gönderdiği telgrafın bir suretini iletmiştir. Bu telgrafta Kemal Satır, konseyde Kıbrıs parlamentosunun oluşmasının ele alınacağını hatırlatarak meclisin sadece Rum delegelerden oluşmaması için bu toplantının hayati önemine değinmiştir. Çünkü bu toplantıda heyet şeklinde değil üye olarak oy kullanıldığı için her oyun bir değeri olacaktır.³³⁰⁰ Satır'ın bu telgrafını konsey bittikten sonra cevaplayan Süleyman Demirel, toplantıda Rum tarafına yarayan sonuçların alınmadığını bildirmiştir. Ayrıca Demirel, BM'nin Kıbrıs meselesini görüşeceği zaman CHP'li milletvekillerinin de ilgili toplantıya katılmadığını ifade etmiştir.³³⁰¹ Süleyman Demirel'in mektubuna 11 Mayıs 1966 tarihinde cevap veren Kemal Satır, iktidarın kendi amaçları için milletvekillerini Ankara'da tuttuğunu iddia

³²⁹⁶ *Ulus*, "Hükümet Mesajlar Dün Açıkladı: Mektupların Asıllarını Veriyoruz", (16 Ocak 1966), 1.; *Ulus*, "İnönü'nün Mektubu", (16 Ocak 1966), 7.; *Ulus*, "Johnson'un Mektubu", (16 Ocak 1966), 7.

³²⁹⁷ *Ulus*, "Liderler Toplantısı Bugün", (3 Mart 1966), 1.

³²⁹⁸ *Milliyet*, "İnönü De Liderler Toplantısına Gitmiyor", (3 Mart 1966), 7.

³²⁹⁹ *Ulus*, "Liderler Toplantısı", (4 Mart 1966), 1.; *Milliyet*, "Liderler Toplantısında 'Kıbrıs' Ele Alındı", (4 Mart 1966), 1.; *Milliyet*, "Liderler Toplantısında", (4 Mart 1966), 7.

³³⁰⁰ *BCA*, 030,01,00,00,38,228,13,2.; *BCA*, 030,01,00,00,38,228,13,3.; *BCA*, 030,01,00,00,38,228,13,4.; *BCA*, 030,01,00,00,38,228,13,5.; *BCA*, 030,01,00,00,38,228,13,6.; *BCA*, 030,01,00,00,38,228,13,7.; *Milliyet*, "Kıbrıs Toplantısına AP'liler Katılmıyor", (1 Mayıs 1966), 1.; *Milliyet*, "Kıbrıs Toplantısına", (1 Mayıs 1966), 7.

³³⁰¹ *BCA*, 030,01,00,00,38,228,13,1.

etmiştir.³³⁰² Satır'ın konuşması incelendiğinde, bu meseleyi iç politikada kullanmıştır.

İsmet İnönü'nün başbakanlıktan ayrılmasının ardından Kemal Satır, Kıbrıs meselesiyle ilgilenmeye devam etmiştir. Ancak Satır'ın bu meseleyi iç politika üzerinden değerlendirmeye başlaması yerinde bir karar olmamıştır. Kemal Satır'ın bu davranışına İnönü'nün de ses çıkarmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla İnönü ve Satır arasında bu konunun ele alınışında bir anlaşma olduğu kanısına varılmıştır.

Kemal Satır, CHP Genel Sekreteri olduktan kısa bir süre sonra İsmet İnönü başbakanlıktan istifa etmiştir. İstifanın hemen sonrasında AP yöneticisi Ertuğrul Akça CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile görüşerek yeni hükümet için isteklerinden vazgeçmemelerini istemiştir. Çünkü AP arkalarında duracaktır.³³⁰³ Aslında AP hükümete bir kez daha tek başına ortak olmak istediğinden CHP'den yana tavır almıştır.

I. İnönü Hükümeti'nin dağılmasından sonra II. İnönü Hükümeti kurulmuştur. Bu sefer de İçişleri Bakanlığı krizi yaşanmıştır. 15 Ekim 1962 tarihinde siyasi çevrelerden sızan bilgilere göre, bu bakanlık için CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da düşünülmektedir.³³⁰⁴ Ancak İsmet İnönü, ilgili bakanlık için Kemal Satır'ı değil Orhan Öztrak'ı düşünmektedir.³³⁰⁵ Bu durumda İnönü'nün Satır'a hükümetten ziyade parti içinde ihtiyacı vardır.

1963'ün başlarında Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük, Anayasa'ya aykırı bir metni meclis kürsüsünde okumuştur. Bu duruma tepki gösteren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, hükümet içinde problemlerin yaşandığını gözler önüne sermiştir.³³⁰⁶ Ardından Kemal Satır, bakanlarla bir toplantı yaparak hükümetin icraatlarını halka anlatılması gerektiğini söylemiştir.³³⁰⁷ Mayıs ayına gelindiğinde Başbakan İsmet İnönü, bir buhran yaşandığını kabul etmiştir.

---

³³⁰² *Ulus*, "Satır Demirel'in Mektubuna Cevap Verdi: İç Politika Amaçları İçin Kıbrıs İhmal Edilmiştir", (12 Mayıs 1966), 1.; *Ulus*, "İç Politika Amaçları", (12 Mayıs 1966), 7.; *Cumhuriyet*, "Satır, Demirel'e Dün Cevap Verdi", (12 Mayıs 1966), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır", (12 Mayıs 1966), 7.

³³⁰³ Bakışık, *CHP İle*, 118.

³³⁰⁴ *Cumhuriyet*, "İçişleri Bakanlığı İçin Dört Aday Var", (16 Ekim 1962), 1.

³³⁰⁵ *Cumhuriyet*, "İçişleri Bakanlığı İçin Dört Aday Var", (16 Ekim 1962), 5.

³³⁰⁶ *Yön*, "İç Durum: Satır, Paksüt ve Prof. Yörük", 2/56, (9 Ocak 1963), 5.

³³⁰⁷ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Karar Saati", 241 (13 Ocak 1963), 5.

Buhranın çözümü için İsmet İnönü 15 Mayıs 1963 tarihinde çeşitli temaslarda bulunmaya başlamıştır.³³⁰⁸ Temaslar hakkında konuşan Satır, buhranın bir seçim meselesi olduğunu belirtmiştir.³³⁰⁹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, sebebi bilinmeyen buhranı seçim için bir sebep haline getirmiştir. 18 Mayıs 1963'te ise Kemal Satır, olası bir seçim için illere temsilci göndermeye başladıklarını söylemiştir.³³¹⁰ Böylelikle erken seçim ihtimaline karşı hazırlıklar başlamıştır.

Erken seçimden önce Başbakan İsmet İnönü'nün öngördüğü kabine bunalımı başlamıştır. 11 Haziran 1963 tarihinde Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer hariç bütün CKMP'li bakanlar istifa etmiştir.³³¹¹ İstifalar hakkında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile görüşen Başbakan İsmet İnönü, istifaları kabul etmediğini belirtmiştir.³³¹² Hükümetin CKMP kanadında yaşanan istifaların ardından CHP içinde de bazı CHP'li bakanların istifasının isteneceği konuşulmaya başlanmıştır.³³¹³ İstifası istenecek bakanlardan olduğu tahmin edilen Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in yerine de Kemal Satır düşünülmektedir.³³¹⁴ Ancak kabinede CKMP'li bakanlar dışında bir istifa gerçekleşmeden kriz atlatılmıştır.

Bakanların istifasından sonra kabine içinde daha iyi iletişim kurulması için bir toplantı yapılması gündeme gelmiştir. İstenen bu toplantı Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında 16 Ağustos 1963 tarihinde liderler toplantısı düzenlenmiştir. Toplantı öncesinde ise Başbakan İsmet İnönü, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile görüşmüştür.³³¹⁵ Aynı gün yapılan toplantıya YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın kabinenin çalışma sistemini eleştiren muhtırası damga vurmuştur.³³¹⁶ Toplantının ardından muhtıra ile ilgili olarak İsmet İnönü

³³⁰⁸ *Milliyet*, “İnönü, Dün CKMP Lideri Hasan Dinçer, CHP Grup Başkan Vekili Öktem ve Adalet Bakanı A. Kemâl Yörük İle Görüştü: Alican “İnönü’ye Hak Verecek Bir Buhran Yok” Diyor”, (16 Mayıs 1963), 1.

³³⁰⁹ *Milliyet*, “Alican “İnönü’ye Hak Verecek Bir Buhran Yok” Diyor”, (16 Mayıs 1963), 7.

³³¹⁰ *Ulus*, “CHP. Seçim İçin Hazırlanıyor”, (18 Mayıs 1963), 1.

³³¹¹ *Cumhuriyet*, “Dinçer Hariç, CKMP li Bakanlar İstifa Etti”, (12 Haziran 1963), 1.

³³¹² *Cumhuriyet*, “Kabineden İstifalar”, (12 Haziran 1963), 5.

³³¹³ *Cumhuriyet*, “C.H.P. Milletvekilleri Bazı Bakanların İstifasını İnönü’den İstiycekler”, (15 Haziran 1963), 1.

³³¹⁴ *Cumhuriyet*, “C.H.P. Milletvekilleri”, (15 Haziran 1963), 5.

³³¹⁵ *Ulus*, “Bakanlar Kurulu Sıkıyönetimin İki Ay Uzatılmasını İsteyecek: Liderler Toplantısı Bugün”, (16 Ağustos 1963), 1.; *Ulus*, “Liderler Toplantısı”, (16 Ağustos 1963), 7.

³³¹⁶ *Cumhuriyet*, “Çankaya Toplantısı 4 Saat 37 Dakika Sürdü: Koalisyon Liderleri Toplandılar”, (17 Ağustos 1963), 1.; *Cumhuriyet*, “Çankaya Toplantısı”, (17 Ağustos 1963), 5.

Kemal Satır ile bilgi alışverişinde bulunmuştur.³³¹⁷ Ancak görüşmenin ayrıntılarına ulaşılamamıştır. Liderler toplantısının ardından kabinenin daha iyi çalışması için bir alt komisyon toplanmasına karar verilmiştir. Komisyon tarafından hazırlanan rapor hakkında İnönü'ye bilgiyi Satır vermiştir.³³¹⁸ Ancak raporun ayrıntılarına ulaşılamamıştır.

Bütün çalışmalara rağmen kabinde bunalım devam etmiştir. Bu sefer de İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ve Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu arasında yaşanan Zeki Eratman'ın firarı tartışması bunalıma neden olmuştur. Konu ile ilgili açıklamada bulunan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, buhranı CHP'nin çözeceğini iddia etmiştir.³³¹⁹ Oysaki buhranı çıkaranlardan birinin CHP'li bir bakan olduğu düşünüldüğünde, mümkün olmadığı sanılmaktadır. Yaşanan olayların ardından Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu, kendisi için soruşturma açılmasını istemiştir.³³²⁰ Azizoğlu'nun bu isteğini CKMP milletvekili İrfan Baran yerine getirmiştir.³³²¹ Bunun üzerine bir açıklama yapan Kemal Satır, Yusuf Azizoğlu'nun Bekata'ya karşı savunmasını tam yapamadığını iddia etmiştir.³³²² Satır'ın konuşması incelendiğinde, buhranı gidermekten uzak bir üsluba sahiptir. Gensorunun verilmesinden sonra CHP, Meclis Grubu'nu toplantıya çağırmıştır.³³²³ Bu arada İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata da istifa etmiştir.³³²⁴ İstifanın ardından bir açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Bekata'nın kendi isteği ile ayrıldığını ifade etmiştir.³³²⁵ Cumhuriyet gazetesinin 18 Ekim 1963 tarihli haberinde, boş kalan İçişleri Bakanlığı için çalışmaların başladığı belirtilmiştir. Bu bakanlık için ilk olarak Arif Hikmet Onat'ın ismi üzerinde çalışmalar başlamıştır.³³²⁶ Ancak Kemal Satır'ın da katıldığı koalisyon ortakları toplantısında bu isim uygun bulunmamıştır.³³²⁷ Ayrıca İçişleri Bakanlığı için uygun bir aday bulunamamasına rağmen daha önce

³³¹⁷ *Cumhuriyet*, “Geceki Görüşme”, (17 Ağustos 1963), 5.

³³¹⁸ *Ulus*, “Alt Komisyon Raporunu Hazırladı”, (19 Ağustos 1963), 1.; *Ulus*, “Alt Komisyon”, (19 Ağustos 1963), 7.

³³¹⁹ *Cumhuriyet*, “Kemal Satır ‘Muhtemel Buhranı CHP Önlemeye Çalışılacak’”, (5 Ekim 1963), 1.; *Cumhuriyet*, “Kemâl Satır”, (5 Ekim 1963), 7.

³³²⁰ *Cumhuriyet*, “Bekatanın Yerine Kimin Tâyin Edileceği Belli Değil: Azizoğlu, Kendisi Hakkında Tahkikat Açılmasını İstedi”, (6 Ekim 1963), 1.

³³²¹ *Milliyet*, “Azizoğlu Hakkında Genel Görüşme İstendi”, (6 Ekim 1963), 1.

³³²² *Milliyet*, “Azizoğlu Hakkında Genel Görüşme İstendi”, (6 Ekim 1963), 7.

³³²³ *Cumhuriyet*, “İnönü, Sirmen ve Satır İle Görüştü”, (6 Ekim 1963), 7.

³³²⁴ *Ulus*, “İnönü, K. Satır İle Görüştü”, (6 Ekim 1963), 1.

³³²⁵ *Ulus*, “İnönü, K. Satır”, (6 Ekim 1963), 7.

³³²⁶ *Cumhuriyet*, “İçişleri Bakanlığına Dün De Tâyin Yapılamadı”, (18 Ekim 1963), 1.

³³²⁷ *Cumhuriyet*, “İçişleri Bakanlığı”, (18 Ekim 1963), 7.

duyurulan CHP ortak grup toplantısı 22 Ekim 1963 tarihinde yapılmıştır. Toplantıda Hıfzı Oğuz Bekata'nın övülmesi üzerine Satır, toplantıda bulunanları koalisyonu zedeleyecek hareketlerden kaçınmaları konusunda uyarmıştır.³³²⁸ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, koalisyonun devamı her şeyden önemli olmuştur.

Bakanlar arasındaki kriz çözüldükten sonra koalisyon hükümeti meclis başkanlığı seçimlerine odaklanmıştır. 31 Ekim 1963 tarihinde koalisyon ortakları arasında yapılan toplantı sonucunda CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bir açıklama yapmıştır. Kemal Satır'a göre hükümet, TBMM'nin çalışmalarından memnun olduğu için aynı kadro ile devam edecektir.³³²⁹ Ancak AKİS dergisinin 2 Kasım 1963 tarihli haberinde, CHP şeklen yapılacağı düşünülen meclis başkanlığı seçimleri için çalışmalara başlamıştır. Satır'ın başında olduğu grup İsmail Rüştü Aksal'ı meclis başkanlığına aday olması için ısrar etmişse de başarılı olamamıştır.³³³⁰ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın faaliyetleri gözlemlendiğinde, toplantıda alınan kararlara aykırı davranmıştır.

Fakat mahalli seçimlerde diğer partilerinde yüksek oy alması koalisyonda ayrılık seslerinin yükselmesine neden olmuştur. 19 Kasım 1963 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ile görüşen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, hükümetten çekilip çekilmeme meselesinin gündemlerinde olmadığını belirtmiştir. Hemen ardından da koalisyona çivi çakmayacaklarını iddia eden Kemal Satır, mahalli seçim sonuçlarının TBMM çalışmalarını da etkilemeyeceğini ifade etmiştir.³³³¹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, çelişkili ifadeler bulunmaktadır. Ancak CKMP hükümetten çekilme kararı almasından sonra açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bunun beklenen bir durum olduğunu söylemiştir.³³³² 27 Kasım 1963'te bir açıklama daha yapan Kemal Satır, buhranın fazla uzamadan

³³²⁸ *Cumhuriyet*, "Satır, Koalisyonu Zedeleyecek Bütün Davranışlardan Sakınılmasını İstedi", (23 Ekim 1963), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır", (23 Ekim 1963), 7.

³³²⁹ *Cumhuriyet*, "Koalisyon Liderleri Toplandılar", (1 Kasım 1963), 1.

³³³⁰ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: T.B.M.M. :Ortak Pazar!", (2 Kasım 1963), 11.

³³³¹ *Cumhuriyet*, "Satır 'Koalisyonda Çivi Çakacak Değiliz' Dedi", (20 Kasım 1963), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır 'Koalisyonda Çivi Çakacak Değiliz' Dedi", (20 Kasım 1963), 7.; *Milliyet*, "İnönü, Gürsel, Alican ve Dinçer İle Görüştü", (20 Kasım 1963), 1.; *Milliyet*, "Gümüşpala 'Göreve Hazırım' Dedi", (20 Kasım 1963), 7.

³³³² *Cumhuriyet*, "Bir Hafta Süren Müzakere ve Temaslardan Sonra: CKMP Koalisyonundan Çekilme Kararı Aldı: CKMP'nin Kararı Oy Birliği İle Alındı ve Bir Bildiri Yayınlandı", (27 Kasım 1963), 1.; *Cumhuriyet*, "C.K.M.P. nin Kararı", (27 Kasım 1963), 7.

çözülmesi gerektiğini hatırlatmıştır.³³³³ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, önceki söylemlerinin aksine hükümet buhranından yana değildir.

CKMP'nin ardından YTP'nin de hükümetten çekildiğini öğrenen Başbakan İsmet İnönü 2 Aralık 1963 tarihinde istifa mektubunu Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunmuştur.³³³⁴ İstifa kararının netleşmesinden sonra bir açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, kurtulduklarını ifade ederek³³³⁵ partisinin koalisyon başı olarak muhalefete yaranamadığını iddia etmiştir.³³³⁶ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, partisinin bir daha koalisyonda yer almayacağı düşünülmüştür. Satır'ın bu konuşmasını değerlendiren Cemal Gürsel, çok erken konuşulduğunu belirtmiştir.³³³⁷ Oysaki AP, Gürsel tekrar İnönü'yü başbakanlığa seçmeden bir CHP'li koalisyon hayali peşindedir.³³³⁸ Bu konu hakkında bir formül bulunamamasına rağmen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, İnönü olmadan bir CHP koalisyonunun düşünülemeyeceğini söylemiştir.³³³⁹ Zaten tekrar başbakanlık görevine getirilen İsmet İnönü de Kemal Satır'a, AP ile bir koalisyon yerine bağımsızları tercih edeceğini söylemiştir.³³⁴⁰

1965 yılına gelindiğinde kabinde yeni değişimler yaşanacağı gündeme gelmiştir. Bu nedenle hem CHP Genel Sekreteri hem de Başbakan Yardımcılığı görevini birlikte yürüten Kemal Satır'ın da bu iki görevden birini seçeceği düşünülmüştür.³³⁴¹ Ancak herhangi bir iyileştirme yapılamadan 1965 bütçesinin kabul edilmemesi dolayısıyla İsmet İnönü 13 Şubat 1965 tarihinde başbakanlıktan istifa etmiştir. Bu sefer Hükümet kurma görevi Suat Hayri Ürgüplü'ye verilmiştir. Oluşan yeni durumu görüşmek üzere CHP Merkez Yönetim Kurulu CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın başkanlığında

³³³³ *Ulus*, "Satır "Temenni Buhranın Uzayıp Gitmemesi" Dedi", (28 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "Satır", (28 Kasım 1963), 7.

³³³⁴ *Ulus*, "İnönü Dün İstifa Etti: C. Gürsel Bir Mesaj Yayınladı", (3 Aralık 1963), 1.; *Cumhuriyet*, "YTP ve CKMP'nin Koalisyondan Çekilme Kararını Resmen Bildirmesi Üzerine: Başbakan İsmet İnönü Dün İstifa Etti", (3 Aralık 1963), 1.; *Milliyet*, "İnönü İstifasını Dün Verdi", (3 Aralık 1963), 1.

³³³⁵ *KİM*, "İç Olaylar: Hükümet: Sabır Haftası", 281 (6 Aralık 1963), 7.

³³³⁶ *Ulus*, "İnönü Dün İstifa Etti", (3 Aralık 1963), 7.; *Cumhuriyet*, "İnönü İstifa Etti", (3 Aralık 1963), 7.; *Milliyet*, "İnönü İstifasını Dün Verdi", (3 Aralık 1963), 7.

³³³⁷ *KİM*, "İç Olaylar: Hükümet: Sabır Haftası", 281 (6 Aralık 1963), 8.

³³³⁸ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 18.

³³³⁹ *Ulus*, "Yeni Hükümeti Kuruluş Formülü Bulunamadı: AP. Koalisyon Çıkmazında Şaşkınlık İçinde Bocalıyor", (6 Aralık 1963), 1.; *Ulus*, "AP. Koalisyon Çıkmazında", (6 Aralık 1963), 7.

³³⁴⁰ *Milliyet*, "İnönü, AP İle Bir Koalisyonu İmkansız Görüyor", (6 Aralık 1963), 7.

³³⁴¹ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. : Dıştan İçte Temizlik", (1 Ocak 1965), 14.

toplanmıştır.³³⁴² Toplantı sonucunda yayınlanan bildiride, CHP'nin hem ekonomik hem de sosyal sorunlarla uğraştığını belirtmiştir. Bundan sonra partinin yarım kalan reformların takipçisi olacağı da iddia edilmiştir.³³⁴³ Bildiri incelendiğinde, bu zamana kadar yapılan işler CHP'ye mal edilmiştir. Oysaki CHP 1961-1965 yılları arasında kurulan hiçbir hükümette tek başına değildir.

CHP her ne kadar kendine güvenen bir bildiri yayınlamışsa da CHP Genel Sekreteri Kemal Satır yeni hükümet kurulma aşamasında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i ziyaret etmesi parti içinde dahi hoş karşılanmamıştır³³⁴⁴. Ancak Kemal Satır bu ziyaretin amacını açıklamadığı için olumsuz bir durum olmadığı düşünülmüşse de daha sonraki gelişmelerle aksi durum ispatlanmıştır. Çünkü Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakan olmasından sonra Cemal Gürsel'in tebrik mesajı yayınlamamıştır. Böylelikle Askeri Şura toplantısı dahi tehlikeye girmiştir. Durumu İnönü'ye anlatan Satır bir çözüm bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine İnönü Askeri Şura toplantısında Başbakanlıkta olacağını belirterek Gürsel'in kendisine veda ziyareti esnasında Ürgüplü'nün yanına götürebileceğini söylemiştir. Oluşturduğu planı başarıyla uygulayan İsmet İnönü hükümetin buhranla başlamasına engel olmuştur.³³⁴⁵ Bu durumda CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bir hükümet buhranına izin vermemiştir. Yaşanan olumsuz süreci atlatan Ürgüplü bir hükümet programı hazırlamıştır. Programı inceleyen Satır, yeni hükümet programıyla CHP'nin son hükümet programının aynı olduğunu ifade etmiştir.³³⁴⁶ Böylelikle CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın hükümet programında bir değişiklik beklediği anlaşılmıştır.

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü kabinede CHP'ye yer vermese de parti ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. Bu nedenle 25 Şubat 1965 tarihinde İsmet İnönü'yü CHP genel merkezinde ziyaret etmiştir.³³⁴⁷ Ziyaret esnasında hazır

³³⁴² *Cumhuriyet*, "C.H.P. Muhalefette Temel Dâvaların Savunucusu Olacak", (17 Şubat 1965), 1.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Merkez Yönetim Kurulu Bildiri Yayınlandı", (17 Şubat 1965), 1.

³³⁴³ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Muhalefete Başladı", (17 Şubat 1965), 7.; *Yeni Adana*, "C.H.P. Merkez Yönetim Kurulu", (17 Şubat 1965), 6.

³³⁴⁴ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 426.

³³⁴⁵ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 25-26.

³³⁴⁶ *Cumhuriyet*, "Lafa Değil İşe Bakarız: Satır'ın Protokol Hakkında Görüşü:", (22 Şubat 1965), 1.; *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Hükümet: Dilin Kemiği Olmayınca", (26 Şubat 1965), 8.

³³⁴⁷ *Ulus*, "Dr. Kemal Satır Liderlerin Sakat Fikirlerine Cevap Verdi", (26 Şubat 1965), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır: Demokratik Düzen CHP'nin 20 Yıllık Gayretiyle Kurulabilmiştir", (26 Şubat 1965), 1.; *Milliyet*, "İktidar Grupları, Programı Kabul Etti: Ürgüplü, İnönü ve Satır'la Görüştü", (26 Şubat 1965), 1.

bulunan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır görüşme hakkında bir açıklama yapmamıştır. Ancak Kemal Satır, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın CHP'siz hükümet kurulabileceği yönündeki açıklamalarına cevap verme ihtiyacı duymuştur. Satır'a göre, bu iddia da kendi beceriksizliklerini örtme çabası mevcuttur.³³⁴⁸ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, hükümet icraatlarını görmeden olumsuz yorum yapmaya başlamıştır.

Eleştirilere rağmen Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün hükümet programı 26 Şubat 1965 tarihinde TBMM'de görüşülmeye başlamıştır.³³⁴⁹ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile birlikte görüşmeleri izlemiştir.³³⁵⁰ 1 Mart 1965'te hükümet programını eleştirme sırası Kemal Satır'a gelmiştir. Satır, hükümet programı için sorulan soruları Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'den önce diğer parti liderlerinin cevaplama heveslisi olduğunu iddia etmiştir.³³⁵¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre oluşturulan hükümet programı bir parti propaganda metnini andırmaktadır.³³⁵² Ayrıca bu program görüşmelerinde CHP'ye 1946 seçimleri üzerinden yüklenildiğini söyleyen Kemal Satır, 1951, 1954 ve 1957 seçimlerinden hiç bahsedilmediğini ifade etmiştir.³³⁵³ Satır'ın konuşması incelendiğinde, eski defterleri açmaktan vazgeçmediği anlaşılmıştır.

Suat Hayri Ürgüplü hükümeti göreve başlamasından kısa bir süre sonra sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu konu hakkında bir demeç veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, sorunların üstesinden gelinmiyorsa çekilmenin en doğru karar olduğunu söylemiştir.³³⁵⁴ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, hâlâ iktidar olma isteği vardır. Ancak Nisan ayının sonlarına doğru hükümet ortaklarında birtakım sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Bunlara engel olamayan Ürgüplü, koalisyonun birbiriyle değil CHP'yle uğraşmasını uygun bulmaktadır. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün bu tutumunu 23 Nisan 1965 tarihinde Satır, İnönü'ye anlatmıştır. İnönü de CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'dan bu konuyu Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ile görüşmesini istemiştir. 10 Mayıs 1965'te

³³⁴⁸ *Ulus*, "Dr. Kemal Satır", (26 Şubat 1965), 7.; *Cumhuriyet*, "Satır", (26 Şubat 1965), 7.; *Milliyet*, "Ürgüplü, İnönü ve Satır'la Görüştü", (26 Şubat 1965), 7.

³³⁴⁹ *Ulus*, "Millet Meclisinin Dünkü Oturumu", (27 Şubat 1965), 1.

³³⁵⁰ *Ulus*, "Millet Meclisinin Dünkü Oturumu", (27 Şubat 1965), 7.

³³⁵¹ *Ulus*, "Dr. Satır'ın Konuşması: Vazifemiz: Köylüye Hizmet Etmek", (3 Mart 1965), 1.

³³⁵² *Ulus*, "Dr. Kemal Satır'ın Konuşması", (3 Mart 1965), 7.

³³⁵³ *KİM*, "İç Olaylar: Meclis: Görülmemiş İktidar", 346 (4 Mart 1965), 11.

³³⁵⁴ *KİM*, "İç Olaylar: Meclis: Gizli Oturumun Ötesi", 349 (25 Mart 1965), 7.

Kemal Satır, Suat Hayri Ürgüplü ile görüşmüştür.³³⁵⁵ Fakat bu görüşmenin ayrıntılarına ulaşamamıştır. CHP Ürgüplü'nün bütün oyunlarına rağmen kendisine yardımcı olmaya çalışmıştır. 16 Mayıs 1965 tarihinde İsmet İnönü Satır'ı Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'ye göndererek dış ilişkiler konusunda yardım edebileceklerini belirtmiştir. Suat Hayri Ürgüplü ile görüşen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır 17 Mayıs 1965'te İnönü'ye bilgi vermiştir. Ürgüplü, anlaşmaların onaylanması konusunun milletvekili seçimlerinden sonra halledilmesi gerektiğini söyleyerek İnönü'nün yolundan ayrılmadıklarını iddia etmiştir.³³⁵⁶ Böylelikle Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün oluşturduğu koalisyonundan umutlu olmadığı anlaşılmıştır.

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü koalisyonu bir arada tutmaya çalışmaya devam etmiştir. Özellikle aşırı akımlar konusunda koalisyonu bir arada göstermeyi başaran Ürgüplü, yayınladığı tebliğde her türlü aşırı akımın karşısında olduklarını ifade etmiştir. Bu tebliğ üzerine bir açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, oluşan durumdan çok memnun olduklarını belirtmiştir.³³⁵⁷ Kemal Satır'ın açıklaması incelendiğinde, bu konu hakkındaki düşüncelerini yinelediği görülmüştür. Ancak ağustos ayının sonlarına doğru hükümet içi anlaşmazlıklar büyümeye başlamıştır.³³⁵⁸ Bu nedenle yeni bir koalisyon olup olamayacağı gündeme gelmiştir. Koalisyonun durumunu 25 Ağustos 1965 tarihinde Malatya'da değerlendiren Satır, her partinin hedeflerini gerçekleştirebilmesi için tek başına çalışması gerektiğini söylemiştir.³³⁵⁹ Böylelikle CHP Genel Sekreteri Kemal Satır partisinin bir daha koalisyonda yer almak istemediğini bildirmiştir. Ancak ekim ayında Ceyhan'da yaptığı konuşmada Kemal Satır, koalisyon fikrine sıcak baktığını belirtmiştir.³³⁶⁰ Satır'ın konuşması incelendiğinde, koalisyona sıcak bakmasının sebebi anlaşılamamıştır. Koalisyonun sonlarına doğru ülkede anormal fiyat artışları yaşanmaya başlamıştır. Bu konu hakkında açıklama yapan Başbakan Suat Hayri Ürgüplü

³³⁵⁵ İnönü, *Defterler II*, 946-947, 950.

³³⁵⁶ Erim, *Günlükler II*, 808-809.

³³⁵⁷ *Cumhuriyet*, "Hükümet Uyandı", (14 Temmuz 1965), 1.

³³⁵⁸ *Cumhuriyet*, "YTP ve CKMP Sözcüleri İnönü'nün Hücumlarına Kendilerini Muhatap Kabul Etmediklerini Açıkladılar: Koalisyonda Çatışma Büyüyor", (26 Ağustos 1965), 1.

³³⁵⁹ *Cumhuriyet*, "Koalisyonda Çatışma Büyüyor", (26 Ağustos 1965), 7.

³³⁶⁰ Fikret Otyam, "Satır: Her Parti İle Koalisyon Yapabiliriz", *Cumhuriyet*, (5 Ekim 1965), 7.

artışın normal olmadığını belirtmiştir.³³⁶¹ Suat Hayri Ürgüplü'ye göre, fiyat artışları durmazsa karaborsa ve gıda kuyrukları oluşmaya başlayacaktır.³³⁶² Ürgüplü'nün konuşması incelendiğinde, alınacak önlemlerden bahsetmemiştir. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün açıklamalarına 24 Eylül 1965 tarihinde cevap veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, fiyatların düzenlenmesi için bazı devlet kuruluşlarının harekete geçirilmesi gerektiğini hatırlatmıştır.³³⁶³ Ardından Kemal Satır, Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsünü göreve çağırmıştır.³³⁶⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, bu sorunu çözecek kurumları harekete geçirmeye çalışmıştır. 1965 seçimlerinden sonra veda ziyaretlerine başlayan Başbakan Suat Hayri Ürgüplü CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile görüşmüştür. Görüşmenin ardından İsmet İnönü CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın odasına gelmiştir. İnönü'ye göre, Suat Hayri Ürgüplü yaşananlardan CHP'yi sorumlu tutmaktadır.³³⁶⁵ Oysaki Kemal Satır'ın konuşmaları ve faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda CHP hükümete her alanda yardımcı olmaya çalışmıştır.

27 Mayıs İhtilali'nin ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından hükümet kurma görevi İsmet İnönü'ye verilmiştir. I. ve II. İnönü Hükümetlerinin kurulması aşamasında İnönü'ye yardımcı olan Kemal Satır, aynı özeni hükümetin işleyişinde oluşan sorunlarda göstermemiştir. Dolayısıyla hükümetler uzun ömürlü olamamıştır. İnönü Hükümetleri sonrasında kurulan Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'ne de ağır eleştirilerde bulunan Satır, bununla da yetinmeyerek bir başkan edasıyla bazı kurum ve kuruluşları göreve çağırmıştır. Böylelikle Kemal Satır'ın eleştirdiği dönemde genel sekreter olduğu göz önüne alındığında, görev ve yetkilerinin dışına çıktığı tespit edilmiştir.

1964 yılının sonlarına gelindiğinde hem iç hem de dış meselelerde hükümet tıkanmaya başlamıştır. Bu durum 22 Aralık 1964 tarihinde toplanan CHP Ortak Grup toplantısında ele alınmıştır.³³⁶⁶ İlgili konularda açıklama yapan

³³⁶¹ *Cumhuriyet*, “Ürgüplünün Açıklaması: “Fiyatlardaki Artışı İyi Karşılamıyorum”, (24 Eylül 1965), 1.

³³⁶² *Cumhuriyet*, “Ürgüplü: Kuyruk Nerede?”, (24 Eylül 1965), 7.

³³⁶³ *Ulus*, “Ürgüplü, Önce Daha Vahim Fiyat Artışlarına Karşı Tedbir Almalı”, (25 Eylül 1965), 1.

³³⁶⁴ *Ulus*, “Ürgüplü”, (25 Eylül 1965), 7.; *Cumhuriyet*, “Satır'ın Konuşması”, (25 Eylül 1965), 7.

³³⁶⁵ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. :Kabahat Gelin Olmuş..”, 379 (21 Ekim 1965), 9.

³³⁶⁶ *Cumhuriyet*, “CHP Grubunun Toplantısı 15 Saat Sürdü: İnönü “Görevimi Bırakmam Dedi”, (23 Aralık 1964), 1.

İsmet İnönü, kendisinin CHP genel başkanlığından ayrılması gerektiğini düşünenler olduğunu ifade etmiştir. İnönü'ye göre, halk bu kadar CHP'ye güvenmişken genel başkanlığı bırakması doğru değildir.³³⁶⁷ İsmet İnönü'nün açıklamaları incelendiğinde, hem partisine hem de kendisine fazla güvenmiştir. Ancak İnönü'nün görevi bırakması halinde kimin başa geçeceği sorusu da partiyi meşgul eden bir mesele haline gelmiştir. Bu konuda İsmet İnönü'nün muhtemel adayları; CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, İsmail Rüştü Aksal, Nihat Erim ve Turhan Feyzioğlu'dur.³³⁶⁸ Böylelikle İnönü genel başkanlığı bıraksa dahi genel başkan seçiminde etkin olmak istemektedir.

CHP içinde bunlar yaşanırken 1965 seçimleri yapılmıştır. CHP bu seçimde beklenmedik bir yenilgi yaşamıştır. Bundan dolayı İsmet İnönü genel başkanlıktan ayrılmayı ciddi olarak düşünmeye başlamıştır. Düşüncesini ilk olarak Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e açan İnönü ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile görüşmüştür.³³⁶⁹ Ancak İsmet İnönü'nün bilgilendirme sırası ve yeni genel başkan konusundaki düşünceleri noktasında Şeref Bakşık çok farklı bilgiler vermektedir. Bakşık'a göre İnönü, seçimden 10 gün sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile ayrılma işini görüşerek yerine İsmail Rüştü Aksal'ı düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca İsmet İnönü, Kemal Satır'ın Aksal ile görüşerek bu konudaki düşüncelerini de öğrenmek istemiştir. İsmail Rüştü Aksal ile görüşen Satır görüşmenin ayrıntılarını İnönü'ye anlatmıştır. Aksal'a göre hem İnönü'nün genel başkanlıktan ayrılması hem de kendisinin yeni genel başkan olarak düşünülmesinin zamanı değildir. İsmail Rüştü Aksal'ın düşüncelerini CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'dan dinleyen İsmet İnönü, Aksal'dan sosyal reformlara uygun bir tavır beklemenin yanlış olduğunu dile getirmiştir.³³⁷⁰ Her iki kaynak karşılaştırılarak Şeref Bakşık'ın doğru söylediği düşünülmektedir. Çünkü Bakşık o dönemde yaşamış olup partinin üst düzey görevlilerinden biridir.

1965 seçimlerinde alınan yenilgi parti meclisinde çok sert eleştirilmiştir. Bu eleştirileri kaldıramayan İsmet İnönü genel başkanlıktan ayrılacağını bir kez daha dile getirmiştir. Ancak CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın topraksız köylü

³³⁶⁷ *Cumhuriyet*, "İnönü Bırakmam Dedi", (23 Aralık 1964), 7.

³³⁶⁸ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. : İnönü ve Fiili Görev", 363 (1 Temmuz 1965), 15.

³³⁶⁹ Turan, *İsmet İnönü*, 432-433.

³³⁷⁰ Bakşık, *CHP İle*, 229-230.

ve sanayi için birçok projesi olduğundan bu ayrılığa sıcak bakmamıştır.³³⁷¹ Zaten Kemal Satır'ın düşüncesi de İnönü'nün partiyi bırakamayacağı yönündedir. Bu durumda Satır'ın kendi siyasi gücüne güvenmediği ortaya çıkmıştır. Sancılı parti meclisi toplantısı sonrasında yaşananları dönem tanığı olan Kurtul Altuğ da anlatmıştır. Altuğ'a göre, toplantı sonrasında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile görüşen İnönü hem parti başkanlığından hem de milletvekilliğinden istifa edeceğini söylemiştir. İsmet İnönü'ye göre partinin başına da Kemal Satır geçmelidir. Teklifi kabul etmeyen Satır, İnönü'nün sadece bir parti başkanı değil memleketin de lideri olduğunu hatırlatarak bu karardan vazgeçmesini istemiştir.³³⁷² CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın tutum ve davranışları incelendiğinde, düşüncelerinde herhangi bir değişim olmadığı görülmüştür.

İsmet İnönü'nün genel başkanlıktan ayrılma düşüncesi sadece parti içinde değil aynı zamanda basında da geniş yer bulmaya başlamıştır. 14 Ekim 1965 tarihli AKİS dergisinde damadı Metin Toker'in bir yazısı çıkmıştır. Toker'e göre, İnönü görevini tamamlamış olup her sorunu çözecek tek bir adamın olması hayaldir.³³⁷³ Yazıyı kaleme alan kişinin İsmet İnönü'nün en yakınlarından biri olduğu düşünüldüğünde dikkatle okunması gereken bir yazı olduğu düşünülmüştür. Ancak CHP Genel Sekreteri Kemal Satır yazıyı okumadığını söylemiştir.³³⁷⁴ Bu durumda Kemal Satır'ın düşüncesinde bir değişim olmadığı anlaşılmıştır.

Ekim ayının sonlarına doğru İsmet İnönü, yeni genel başkan için İsmail Rüştü Aksal üzerinde bir kez daha durmaya başlamıştır. Ancak bu sefer bir elçi yerine kendisi görüşmeye gidecektir. 21 Ekim 1965 tarihinde İnönü, İsmail Rüştü Aksal ile görüşmüştür. 23 Ekim 1965'te CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile görüşen İsmet İnönü, Aksal'ın bu işe sıcak bakmadığını söylemiştir.³³⁷⁵ 25 Ekim 1965 tarihine gelindiğinde İnönü Nihat Erim'i evine çağırarak genel

³³⁷¹ Mehmed Kemal, "Satır, Politikaya Atıldığı İlk Günleri Şöyle Anlatıyordu: "Savaş Vardı Dünyada... Savaşa Girelim mi, Girmeyelim mi? Diye Tartıştık. Mebusların Bir Kısmı Almanları Tutardı, Bir Kısmı Müttefikleri... Ama Herşey İsmet Paşa Da Düğümlenirdi", (Raftaki Demokrasi), *Cumhuriyet*, (26 Nisan 1980), 9.

³³⁷² Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 152-154.

³³⁷³ *Milliyet*, "AKİS'İN Dikkate Değer Yazısı: "İstikbalin Siyasî Olayları İçinde İnönü Bulunmazsa Buna Hiç Şaşmamalıdır", (15 Ekim 1965), 1.

³³⁷⁴ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 60.

³³⁷⁵ İnönü, *Defterler II*, 974.

başkanlıktan ayrılmak istediğini ifade etmiştir.³³⁷⁶ Fakat Nihat Erim'in bu konu hakkındaki düşüncesi hiçbir kaynakta yer almadığından yorum yapılamamıştır. Aynı tarihte İsmet İnönü Kemal Satır ile de görüşmüştür. Bu görüşmede Satır İnönü'den bir yıl daha partide kalmasını istemiştir.³³⁷⁷ Böylelikle Satır zaman kazanmaya çalışmıştır. Zaten CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre bu konuları konuşmak doğru değildir.³³⁷⁸ Kemal Satır bu konudan uzak durmaya çalışmışsa da İsmet İnönü'nün not defterinin tarihsiz bir sayfasında iki kez daha bu konu ile ilgili olarak görüşüldüğü yer almıştır.³³⁷⁹ Yapılan bu görüşmelerde İnönü Satır'ın genel başkan olmak gibi bir niyetinin olmadığını anlamıştır.³³⁸⁰ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın yeni genel başkan olma ihtimali KİM dergisi tarafından ele alınmıştır. KİM dergisine göre, Kemal Satır vefalı ve tecrübeli bir politikacı olmasına rağmen yeni bir CHP yaratamayacaktır.³³⁸¹ Bu durumda Satır genel başkanlık için uygun bir aday değildir. Zaten İsmet İnönü de genel başkanlıktan ayrılma fikrinden vazgeçmiştir.

İsmet İnönü, hem 1964 yılında yaşanan hükümet buhranı sonrasında hem de 1965 seçimlerinde CHP'nin aldığı büyük yenilginin ardından genel başkanlıktan ayrılmayı düşünmüştür. Bu düşüncesinden sonra İnönü, defalarca yeni genel başkanın Kemal Satır olmasını arzu ettiğini söylemiştir. Ancak Satır'ın bu düşünceye sıcak bakmaması kendine güvenmediğinin göstergesidir. Zaten parti içinde de Satır'ı destekleyen bir grup bulunmamaktadır.

1960 yılından itibaren Türkiye'deki üniversite gençliği arasında aşırı sol eğilime yönelme başlamıştır. Kendini yenilemek isteyen CHP'de bunu fırsat bilerek aşırı sol eğilime karşı *ortanın solu* fikrini geliştirmiştir. CHP'ye göre bu fikir komünizme set çekecektir.³³⁸² Ancak CHP *ortanın solu* fikrini ortaya atarken sadece üniversite gençliğini düşünmemiştir. Yoksul kesimlerin artan sosyo-ekonomik isteklerinin artmasından dolayı parti içinde daha radikal atılımlara ihtiyaç duyulması, TİP'in somut önerilerinin yaygın taraftar toplaması

---

³³⁷⁶ Erim, *Günlükler II*, 817.

³³⁷⁷ İnönü, *Defterler II*, 975.

³³⁷⁸ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. : Grupta Seçimler", 280 (30 Ekim 1965), 20.

³³⁷⁹ İnönü, *Defterler II*, 976-977.

³³⁸⁰ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 63.

³³⁸¹ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. : Siyamli İkizler", 383 (20 Kasım 1965), 9.

³³⁸² Erhan Löker, *Ortanın Solu Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye*, (Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayi, 1969), 34-38.

ve Batı'ya güvenin azalması da bu fikrin doğmasını sağlamıştır.³³⁸³ Dolayısıyla CHP yeni istekler ve düşünceler karşısında kendini yenilemeye başlamıştır. *Ortanın solu* düşüncesi hakkında görüşlerini açıklayan İsmet İnönü'ye göre, bu düşünce ekonomik anlamda ülkenin kalkınmasına yardımcı olacaktır.³³⁸⁴ Böylelikle CHP için *ortanın solu* karma ekonomi modeliyle ülkeyi kaldırma çabası olarak ortaya çıkmıştır.³³⁸⁵ Böylelikle CHP içinde sadece ekonomik olarak söylemde bir yenilik ortaya atılmıştır.

CHP içinde yeni bir söylem geliştirilmesinden sonra AKİS dergisinin 10 Kasım 1962 tarihli haberinde, toplanacak olan Gençlik Kurultayı'nda –isim verilme de- *ortanın solu* hakkında da karar alınabileceği duyurulmuştur.³³⁸⁶ Ancak bu kurultayda herhangi bir karar alınmamıştır. 1964 yılına gelindiğinde teşkilat tarafından tüzüğün *ortanın soluna* uygun hale getirilmesi istenmeye başlamıştır.³³⁸⁷ Ancak CHP Genel Merkezi'nde “Sol” sözcüğünden korkulduğu için CHP Genel Sekreteri Kemal Satır 6 Ok'a bağlı olduklarını söylemek zorunda kalmıştır.³³⁸⁸ Bu durumda partinin her kademesinin *ortanın solu* düşüncesini benimsemesi gerekmektedir. Zaten İsmet İnönü'nün yaşı itibarıyla bunu hemen gerçekleştirmesi mümkün değildir.³³⁸⁹ Çünkü bu görüş etrafında iki eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki *ortanın solunu* bir sosyal demokrasi çizgisinde gören Bülent Ecevit ve çevresidir. İkinci kısımda ise bunu bir seçim malzemesi olarak gören Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen ve Orhan Öztrak yer almıştır.³³⁹⁰ Dolayısıyla Satır için bu görüş bir seçim malzemesinden öteye gidememiştir.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır her ne kadar *ortanın solu* düşüncesini seçim malzemesi olarak görse de şimdilik bu görüşü desteklemeye karar vermiştir. Kemal Satır'a göre, CHP servet düşmanı olmadığı gibi dar gelirlinin de ezilmesine razı olmamalıdır.³³⁹¹ Dolayısıyla Satır *ortanın solu* kelimesini

³³⁸³ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 390.

³³⁸⁴ Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, 254.

³³⁸⁵ Bozkurt, *Türk Siyasi Tarihinde*, 114, 183.

³³⁸⁶ AKİS, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Yeni Bir Durum”, (10 Kasım 1962), 10.

³³⁸⁷ AKİS, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Kongreler”, (7 Ağustos 1964), 15.

³³⁸⁸ Altuğ, *Genelkurmay'ın Işıkları*, 150.

³³⁸⁹ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 206.

³³⁹⁰ Tevfik Çavdar, “Cumhuriyet Halk Partisi(1950-1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 8/2032.; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 153.

³³⁹¹ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 180-181.

kullanmadan bu görüşü savunmayı başarmıştır. 13 Mayıs 1965 tarihinde ise, İsmet İnönü teşkilata *ortanın solu* fikrini kabul ettirmek için İstanbul’da bir sohbet toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantıya CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır. Burada konuşan İnönü, *ortanın solu* kelimesini kullanmadan sosyal adalet fikrinden bahsetmiştir. Ancak Kemal Satır toplantıda herhangi bir konuşma yapmamıştır.³³⁹² Dolayısıyla Satır bu düşünce sistemine ısınamamıştır.

CHP’nin yeni düşünce sistemi olarak sunduğu *ortanın solu* fikri basında da tartışmalara yol açmıştır. Yön dergisinin 28 Mayıs 1965 tarihli haberinde, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır CHP Ankara İl Gençlik Kongresi’ne katılmıştır. Burada bir konuşma yapan Kemal Satır, partinin Atatürk ilke ve inkılâplarının savunucusu olduğunu söylemiştir.³³⁹³ Böylelikle Satır *ortanın solu* fikrine ısınmadığını bir kez daha göstermiştir. Bu arada 1965 seçimleri için çalışmalarda devam etmektedir. Her ne kadar CHP *ortanın solu* düşüncesi etrafında şekillenmeye çalışsa da CHP Genel Sekreteri Kemal Satır aşırı sola karşı önlem almaya çalışmaktadır. 15 Temmuz 1965 tarihinde Sovyet Büyükelçisi ile yemek yiyen Nihat Erim, Kemal Satır’ın bir ricasını dile getirmiştir. Buna göre, Sovyet yanlısı olan Bizim Radyo’da seçimlerde CHP’ye oy verilmesine yönelik yayınlar yapılmıştır. Satır, bu yayının bir daha yapılmamasını istemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın isteği üzerine araştırma yapan Sovyet Büyükelçisi böyle bir yayın yapılmadığını bildirmiştir.³³⁹⁴ Böylelikle Kemal Satır’ın aşırı sola karşı tepkisi netleşmiştir.

1965 seçim çalışmaları sırasında İsmet İnönü ilk defa *ortanın solu* kelimesini telaffuz etmiştir. 25 Temmuz 1965 tarihinde CHP Beşiktaş Parti Merkezi’nde konuşan İnönü, *ortanın solu* düşüncesinin 1961 Anayasası’ndan sonra aydınlar arasında sosyalist düşüncenin tartışılması ve yumuşama döneminde ortaya çıkan bir kimlik olduğunu söylemiştir.³³⁹⁵ Böylelikle CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, İsmet İnönü ile arasını bozmamak için bu fikri savunmak zorunda kalacaktır. Ancak bu durum diğer CHP’liler için geçerli

³³⁹² Sadun Tanju, “İnönü İstanbul’da Sohbet Toplantısı Yaptı: Petrol Yerli Ellerde Bulunmalıdır”, *Ulus*, (14 Mayıs 1965), 1,7.

³³⁹³ Yön, “İç Durum: C.H.P.’de Sola Açılış”, 4/113 (28 Mayıs 1965), 6.

³³⁹⁴ Erim, *Günlükler II*, 812.

³³⁹⁵ Adem Çaylak -Hüseyin Baran, “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem(1960-1970), *Osmanlı’dan İkininli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, Ed. Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, (Ankara: Savaş Kitap, 2011),445.

değildir. Nitekim Edirne CHP Senatörü Tahsin Banguoğlu İnönü'ye açık bir mektup yazarak bu görüşe karşı çıktığını bildirmiştir. Banguoğlu'na göre, 1958'den beri CHP'ye yeni bir yön verilmeye çalışılmaktadır. Oysaki CHP, Atatürk ilke ve inkılaplarının bekçisi olmaktan gurur duyan bir parti olduğundan sadece devletçilik ilkesine sahip çıkmalıdır.³³⁹⁶ Tahsin Banguoğlu'nun mektubu incelendiğinde hem HP'nin partiye katılmasına hem de *ortanın solu* fikrine karşı çıktığı anlaşılmıştır. Banguoğlu'nun mektubu gazetelerde yayınlandıktan sonra Kemal Satır bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır.³³⁹⁷ Satır, partinin 6 Ok'undan biri olan devletçilik ilkesinin de parti meclisi tarafından kabul edildiğini Tahsin Banguoğlu'na hatırlatmıştır. Ayrıca Banguoğlu'ndan ifadelerini de düzeltmesini istemiştir.³³⁹⁸ Gazetelerde hem mektubun hem de cevabın yayınlanma tarihlerinin aynı olduğu göz önüne alındığında, kısmî bir danışıklı dövüş havası vardır. Fakat durum böyle olsa dahi *ortanın solu* düşüncesinin kapsamı genişlemiştir.³³⁹⁹ Böylelikle *ortanın solu* bir seçim malzemesinden çıkıp parti ideolojisi haline gelmiştir.

CHP'nin yeni bir ideolojiyle seçim meydanlarına çıkması aşırı solcuları kızdırmıştır. Sosyal Adalet dergisinin Temmuz 1965 sayısına göre, CHP suya sabuna dokunmadan reformculuk yapmaya çalışarak seçimleri kazanacağını düşünmektedir.³⁴⁰⁰ Ancak 1965 seçimlerinde CHP büyük bir yenilgiyle birlikte iktidar olma şansını kaybetmiştir. 1965 seçimlerinde alınan yenilgiyi değerlendiren Bülent Ecevit'e göre, gerçek *ortanın solu* doğuşu başlamıştır.³⁴⁰¹ Böylelikle *ortanın solu* düşüncesinin ayrıntıları belli olacaktır. Zaten CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da seçimi kaybetme nedeni olarak *ortanın solu* fikrini görmemektedir.³⁴⁰² Dolayısıyla Ecevit'in düşüncelerini ortaya koyması kolaylaşacaktır. 13 Ekim 1965 tarihinde toplanan parti meclisinde konuşan Kemal Satır, partinin bir düşünceyi benimsemesi için uzun yıllar çalışılması

³³⁹⁶ *Cumhuriyet*, "Banguoglu İnönüye Uyan Bir Mektup Gönderdi", (31 Temmuz 1965), 7.

³³⁹⁷ *Ulus*, "İnönü ve Satır'ın Açıklamaları", (31 Temmuz 1965), 1.

³³⁹⁸ *Ulus*, "İnönü ve Satırın", (31 Temmuz 1965), 7.; *KİM*, "İç Olaylar: Politika: Banguoğlu Meselesi", 368 (5 Ağustos 1965), 13-14.

³³⁹⁹ Çaylak-Baran, "Türkiye'de Kemalist Rejimin", 446.

³⁴⁰⁰ *Sosyal Adalet*, "Olaylara Bakış: Halkımız Uyanıyor", 16 (Temmuz 1965), 7.

³⁴⁰¹ Altan Öymen, "1965 Seçimleri Kaybediliyor: Ortanın Solu Hareketi 16 Kişilik Küçük Bir Grupla Başlamıştı", *Cumhuriyet*, (23 Ocak 1975), 4.

³⁴⁰² Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 200-201.

gerektiğini söylemiştir.³⁴⁰³ Böylelikle *ortanın solu* fikrini geliştirmek için sadece Ecevit'in değil genel merkezin de çalışacağı düşünülmüştür.³⁴⁰⁴ Ancak 23 Kasım 1965 tarihli parti meclisinde Satır, *ortanın solu* fikrinin kabul edilmesinin zorunlu olduğunu bildirmiştir.³⁴⁰⁵ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bu söylemini 24 Kasım 1965'te de yinelemiştir.³⁴⁰⁶ Kemal Satır'ın projesi de *ortanın solu* düşüncesini geliştirmek değil zorla benimsetmek yönünde olacaktır. Fakat bu durum seçimin kaybedilmesi de eklenince muhalif seslerin çıkmasına yol açmıştır.³⁴⁰⁷ Çıkan muhalif sesler sonucunda Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının örgütlü mücadelesine dönüşmüştür.³⁴⁰⁸ Mücadele sonucunda Satır genel sekreterlikten istifa etmek zorunda kalmasına rağmen yeniden genel sekreter olarak seçilmiştir.³⁴⁰⁹ Bu durumda CHP, *ortanın solu* düşüncesine alışmaya başlarken Kemal Satır'dan da vazgeçmeyeceğini göstermiştir.

Genel merkezde bunlar yaşanırken Kemal Satır, yeni düşüncenin parti teşkilatına anlatılmasına karar vermiştir. Bu durumda Ankara'da bir il başkanları toplantısı düzenlenecektir.³⁴¹⁰ Her il başkanlığından bir temsilcinin katılacağı bu toplantı 17 Aralık 1965 tarihinde başlayacaktır.³⁴¹¹ Belirtilen tarihte saat 10'da Bahçelievler Akalın Salonu'nda başlayan toplantıda Kemal Satır'ın da bir konuşma yapacağı duyurulmuştur.³⁴¹² Toplantıyı değerlendiren AKİS dergisinin 18 Aralık 1965 tarihli haberine göre, CHP kurultaya sorunlarını halletmiş bir şekilde girmek istemektedir.³⁴¹³ Böylelikle *ortanın solu* düşüncesi kurultayda tartışılmayacaktır. Ancak Kemal Satır'ın konuşmasına hiçbir gazetede yer verilmemiştir. Yine de Satır, il başkanlarının Anıtkabir'i ziyaretinde onlara eşlik etmiştir.³⁴¹⁴ Bu da Satır'ın toplantı esnasındaki tek faaliyeti olmuştur. 20 Aralık 1965'te ise il başkanları toplantısı sona ermiştir. Yayımlanan bildiride, CHP'nin aşırı akımlara karşı olduğu belirtilerek *ortanın solu* düşüncesi etrafında

³⁴⁰³ *Ulus*, "CHP. Genel Sekreteri Dr. Kemal Satır'ın Demeci: Fikirlerimizi Savunmaya Devam Etme Kararındayız", (14 Ekim 1965), 1.; *AKİS*, "Fikirlerimizi Savunmaya", (14 Ekim 1965), 7.

³⁴⁰⁴ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :**Halkın** Hizmetinde", (30 Ekim 1965), 14.

³⁴⁰⁵ *Cumhuriyet*, "C.H.P. De Ortanın Solu Meselesi Yok", (24 Kasım 1965), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP Ortanın Solu", (24 Kasım 1965), 7.

³⁴⁰⁶ *Cumhuriyet*, "CHP Meclisi Çalışmasına Devam Ediyor", (25 Kasım 1965), 7.

³⁴⁰⁷ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :İmtihan Kapısı", (27 Kasım 1965), 14.

³⁴⁰⁸ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Evet, Ortanın Solundayız", (4 Aralık 1965), 12.

³⁴⁰⁹ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Meleklerin Cinsiyeti", 385 (4 Aralık 1965), 7.

³⁴¹⁰ *Ulus*, "CHP. İl Başkanları Bu Hafta Toplanıyor", (14 Aralık 1965), 1.

³⁴¹¹ *Yeni Adana*, "CHP'nin İller Toplantısı Yarın Yapılıyor", (16 Aralık 1965), 1.

³⁴¹² *Ulus*, "C.H.P. İl Başkanları Toplanıyor", (17 Aralık 1965), 1.

³⁴¹³ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Sağduyunun Zaferi", (18 Aralık 1965), 11.

³⁴¹⁴ *Ulus*, "C.H.P.'liler Anıt Kabir'de", (19 Aralık 1965), 1.

birleşildiği iddia edilmiştir.³⁴¹⁵ CHP il başkanlarına göre *ortanın solu* seçim kaybettiren değil memleket ihtiyaçlarına cevap veren bir düşüncedir.³⁴¹⁶ Bildiri incelendiğinde, teşkilat *ortanın solu* düşüncesini kabul etmiştir.

Her ne kadar teşkilat *ortanın solu* düşüncesini kabul etse de genel merkezde yapılan toplantılarda bu düşünce tartışılmaya devam etmiştir. Bu tartışmalar esnasında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın tutum ve davranışları da eleştirilmiştir.³⁴¹⁷ Bunun üzerine Kemal Satır, 4 Temmuz 1965 tarihinde CHP Ortak Grubu'nda bir konuşma yapmıştır.³⁴¹⁸ Konuşmasında Satır, *ortanın solu* düşüncesinin partinin yetkili organları tarafından onaylandığını söylemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, parti bir an önce seçim kaygısından kurtularak aşırı akımlara karşı geliştirilen bu düşüncede birleşmelidir. Böylelikle demokrasi korunacaktır.³⁴¹⁹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, *ortanın solu* düşüncesine bir de demokrasi koruyuculuğu eklenmiştir. Satır'ın bu konuşması parti içinde birçok adlandırılmaya maruz bırakılmıştır. Baştan beri *ortanın solu* düşüncesine karşı olan Turhan Feyzioğlu'na göre, konuşmadan sonra bu düşünceyi engellemek için her şey yapılmalıdır. *Ortanın solu* düşüncesini savunan Bülent Ecevit ise konuşmayı “*bir genel sekreter konuşması*” olarak değerlendirmiştir.³⁴²⁰ Bu durumda parti içinde saflar netleşerek CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da bu düşünceyi savunanlar arasında yer almıştır. Aynı toplantıda eski genel sekreter Kasım Gülek'in de bir konuşma yapacağı duyurulmuştur.³⁴²¹ Fakat Gülek'in konuşması hakkında bir bilgi edinilemediğinden yorum yapılamamıştır. Parti içi huzursuzluğun yükseldiği bu dönemde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Nihat Erim ve Ferit Melen bir toplantı yapmıştır. Toplantının

³⁴¹⁵ *Yeni Adana*, “C.H.P. İl Başkanları ve İl Temsilcilerinin Bildirisi: C.H.P. Düşünce ve İlkelerinden Tâviz Vermeyi Reddeder”, (21 Aralık 1965), 1.

³⁴¹⁶ *Yeni Adana*, “Yurtta ve Dünyada: CHP İl Başkanları Bildiri Yayınladı”, (21 Aralık 1965), 6.

³⁴¹⁷ *Yön*, “İç Durum: CHP'de “Ortanın Solu Tartışmaları”, 5/170 (1 Temmuz 1966), 4.

³⁴¹⁸ *Ulus*, “Genel Sekterin CHP. Ortak Grubunda Konuşması: Satır: CHP. İlerici ve Devrimci Vasıfları İle Ortanın Solundadır”, (5 Temmuz 1966), 1.; *Cumhuriyet*, “Ortak Grup Toplantısında Kemal Satır'ın Konuşması: “CHP Ortanın Solundadır”, (5 Temmuz 1966), 1.

³⁴¹⁹ *Ulus*, “CHP. İlerici ve Devrimci Vasıfları İle Ortanın Solundadır”, (5 Temmuz 1966), 7.; *Cumhuriyet*, “CHP Ortanın Solundadır”, (5 Temmuz 1966), 7.; *Milliyet*, “Satır, Partilerin Aşırı Sol ve Sağ İle Savaşını İstedi”, (5 Temmuz 1966), 1.; *Milliyet*, “Satır”, (5 Temmuz 1966), 7.

³⁴²⁰ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Anlamayan Anlatabilir mi?”, (9 Temmuz 1966), 12-13.

³⁴²¹ *KİM*, “C.H.P. :İnönü C.H.P. Grubundaki Konuşmasında Neler Diyecek?”, (6-12 Temmuz 1966), 3.

amacı parti içi huzursuzluğu bitirmektir.³⁴²² Ancak toplantıda alınan sonuçlar hakkında bilgi edinilememiştir.

Genel merkezdeki huzursuzluk devam ederken CHP Genel Sekreteri Kemal Satır kongrelerde *ortanın solu* düşüncesini savunmaya devam etmiştir. 17 Temmuz 1966 tarihinde yapılan Eskişehir CHP İl Kongresi'ne katılan Kemal Satır bir konuşma yapmıştır. Satır'a göre, CHP hiçbir zaman doktrinler partisi olmayacaktır.³⁴²³ 24 Temmuz 1966'da yapılan Ankara CHP Merkez İlçe Kongresi'nde bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, parti içinde yaşanan tartışmaların olağan olduğunu söylemiştir.³⁴²⁴ Kemal Satır'a göre, CHP ilkelerinden ayrılmadan kendini yenileyebilen bir partidir.³⁴²⁵ Satır'ın konuşmaları incelendiğinde partisini dinamik bir düşünce tarzına sahip olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

CHP içinde yaşanan kabulleniş sonrasında *ortanın solu* görüşüne karşı çıkanlar CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a bir muhtıra hazırlığına başlamıştır.³⁴²⁶ Muhtıra da partinin *aşırı sol'a* kaymasından endişe edildiği bildirilmiştir.³⁴²⁷ Bu durumda Kemal Satır'ın konuşmalarının etkili olmadığı anlaşılmıştır. Muhtıradan sonra Satır, Turhan Feyzioğlu ile bir toplantı yapmıştır.³⁴²⁸ Ancak toplantının ayrıntıları hakkında bilgi verilmemiştir. Muhtıraya rağmen 10 Ağustos 1966 tarihinde olağan parti meclisi toplantısı gerçekleşmiştir. Toplantı sonrasında bir konuşma yapan Kemal Satır, parti içinde *ortanın solu* düşüncesi aleyhine görüş bildirenlerin olmadığını iddia etmiştir.³⁴²⁹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, muhtırayı önemsemediği anlaşılmıştır. Üç gün devam eden toplantılar sonucunda da parti merkezinde *ortanın solu* görüşünü savunanlar artmıştır.³⁴³⁰ Bu durumda CHP içinde *ortanın solu* tartışmaları sona ermeye başlamıştır.

---

³⁴²² Erim, *Günlükler II*, 834.

³⁴²³ *Yeni Adana*, "Kemal Satır: C.H.P. Doktrinler Partisi Değildir", (18 Temmuz 1966), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Kemal Satır", (18 Temmuz 1966), 6.

³⁴²⁴ *Yeni Adana*, "Satır, "CHP İşçinin İzdırabından İstifadeye Çalışmayacaktır"Dedi", (25 Temmuz 1966), 1.

³⁴²⁵ *Yeni Adana*, "Satır'ın Konuşması", (25 Temmuz 1966), 6.

³⁴²⁶ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 409.

³⁴²⁷ *Cumhuriyet*, "İnönü'ye Verilen Muhtıra", (5 Ağustos 1966), 1.

³⁴²⁸ Erim, *Günlükler II*, 835.

³⁴²⁹ *Ulus*, "CHP. Meclisi Çalışmaları", (11 Ağustos 1966), 1.; *Ulus*, "CHP. Meclisi", (11 Ağustos 1966), 7.

³⁴³⁰ Doğan Keçecioğlu, "Notlar...", *Cumhuriyet*, (12 Ağustos 1966), 1,7.

Bu durumdan güç alan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Oranın Solu düşüncesini daha güçlü bir biçimde savunmaya başlamıştır. CHP'nin 43. Kuruluş Yıldönümü'nde konuşan Kemal Satır, partinin *ortanın solunda* olduğunu belirtmiştir. Satır'a göre, *ortanın solu* şu anda ülkeyi tehdit eden akımlara karşı durabilecek tek olgudur.³⁴³¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, *ortanın solu* düşüncesini aşırı akımlara karşı kullanılacak bir olgu olarak anlatmaya çalışmıştır. Ancak bu sefer de CHP içindeki Atatürkçü görüşü savunan isimler *ortanın soluna* yüklenen amaçtan rahatsız olmuşlardır. 18. CHP Kurultayı öncesinde İstanbul Beşiktaş ilçesinde yapılan bir toplantıda Orhan Kabibay bir konuşma yapmıştır. Kabibay'a göre, sağ görüş çağdışı bir anlama sahipken sol görüş de son vagondur. Buna karşın Atatürkçü görüş itici bir güce sahiptir.³⁴³² Eski bir asker olan ve CHP'yi Atatürk'ün partisi olarak gören Orhan Kabibay'ın sözleri Kemal Satır'a bir uyarı niteliğindedir. Bu nedenle 21 Eylül 1966 tarihinde bir basın toplantısı yapan Satır, parti içinde aşırı akımlara ilgi duyanların temizlenmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü CHP Atatürkçü bir partidir.³⁴³³ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, yeniden Atatürkçü düşünceyi kabul etmeye başlamıştır. Kemal Satır bu açıklamalarından sonra 23 Eylül 1966'da İstanbul'a gelmiştir.³⁴³⁴ Ertesi gün İstanbul CHP İl Kongresi'ne Satır da katılmıştır.³⁴³⁵ 25 Eylül 1966 tarihinde kongrede bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, *ortanın solu* tabirinden korkulmaması gerektiğini ifade etmiştir.³⁴³⁶ Kemal Satır'ın konuşmasını İsmet İnönü beğenmiştir.³⁴³⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, parti içinde *ortanın solu* düşüncesinden korkanlar vardır.

1966'nın Ekim ayına gelindiğinde CHP'de kurultay heyecanı başlamıştır. Ancak bu kurultayda genel sekreterin kim olacağı değil *ortanın solu* düşüncesinin tartışma konusu olup olmayacağı gündemdedir. CHP Genel

³⁴³¹ *Milliyet*, "San çar: "Hilâfetçi Hareketler Yapılıyor", (10 Eylül 1966), 1.

³⁴³² Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 280-281.

³⁴³³ *Yeni Adana*, "CHP Reformcu Bir Siyasî Teşekküldür": Satır:"Partimizdeki Aşırıçılar, Partiden Uzaklaştırılmalıdır", (22 Eylül 1966), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (22 Eylül 1966), 6.

³⁴³⁴ *Ulus*, "Genel Başkan Dün İstanbul'a Gitti: İnönü İstanbul CHP. İl Kongresinde Konuşacak", (24 Eylül 1966), 1.

³⁴³⁵ *Ulus*, "CHP İstanbul İl Kongresi Çalışmaları", (25 Eylül 1965), 1.; *Ulus*, "CHP İstanbul İl Kongresi Çalışmaları", (25 Eylül 1965), 7.

³⁴³⁶ *Milliyet*, "Ortanın Solundan Ürken Parti Demokrasiyi Getirdim Diyemez", (26 Eylül 1966), 1.

³⁴³⁷ İnönü, *Defterler II*, 1025.

Sekreteri Kemal Satır'a göre, bu düşünce kurultayda da kabul edilecektir. Çünkü *ortanın solu* düşüncesi partinin gerçek kimliğini ortaya çıkaracaktır.³⁴³⁸ Hem Kemal Satır'ın açıklamaları hem de parti meclisi raporunda *ortanın solu* ifadesinin kabul görmesi Bülent Ecevit'i harekete geçirmiştir. *Ortanın solu* hakkında bir yazılı metin olmasını düşünen Ecevit 14 Ekim 1966 tarihinden sonra bir eser yazmaya başlamıştır. Bülent Ecevit'e göre, *ortanın solu* insanın kendisini geliştirebilmesi için şartların uygun hale getirilmesini istediği için insancıl bir düşüncedir. Bunun yanında her türlü sömürüye karşı olduğu içinde halkçıdır. Bu nedenle *ortanın solu*; sosyal adaletçi, sosyal güvenlikçi, ileri devrimci, reformcu, devletçi, plancı, özgürlüğe bağlı ve sosyal demokrasiden yanadır. *Ortanın solu* halkı her alanda kucaklayan bir düşünce olduğu için CHP bu görüşü savunmaktadır.³⁴³⁹ Ecevit'in yazdığı kitap incelendiğinde, *ortanın solu* hakkında söylenen sözlerin bir toplamıdır.

Bülent Ecevit'in kitabının yayınlanmasından sonra 16 Ekim 1966 tarihinde CHP Kadın Kolları Kurultayı toplanmıştır.³⁴⁴⁰ Burada bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, *ortanın solu* düşüncesini vatandaşın da benimsediğini söylemiştir.³⁴⁴¹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, Bülent Ecevit'in kitabından bahsetmemiştir. Ancak 18. CHP Kurultayı sonrasında Kemal Satır *ortanın solu* hakkında bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Satır'a göre, *ortanın solu* kurultay kararlarıyla sınırlandırılmıştır.³⁴⁴² Bu durumda *ortanın solu* düşüncesinin aşırı akımlara kayması engellenmiştir.

İsmet İnönü tarafından “*ortanın solu*” düşüncesi ortaya atıldığı andan itibaren Kemal Satır, yeni bir düşünceyle daha mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yılların siyasetçisi konumuna gelen Satır, İnönü ile ters düşmemek için bu görüşü kabullenmiş hatta görevi gereği parti teşkilatına da kabul ettirmiştir. Ancak Kemal Satır bu düşünceye ısınamamış olsa da “*ortanın solu*” düşüncesini aşırı sol düşünceden uzak tutmayı başarmıştır.

Kemal Satır'ın genel sekreter olmasından önce CHP-AP ilişkisi zaten gergindir. Satır'ın genel sekreter olmasından sonra AP'nin 1961 seçimleri

³⁴³⁸ AKİS, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Nasıl Bir Parti?”, (8 Ekim 1966), 7.

³⁴³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009).

³⁴⁴⁰ *Ulus*, “Satır, CHP. Kadın Kolları Kurultayında Konuşma Yaptı”, (17 Ekim 1966), 1.

³⁴⁴¹ *Ulus*, “CHP Kadın Kolları Kurultayı”, (17 Ekim 1966), 7.

³⁴⁴² Orhan Tokatlı, “Ortanın Solu” İçin Ne Dediler?”, *Milliyet*, (18 Ekim 1966), 1,7.

esnasında eski ve güncel olayları birbirine katarak CHP'yi suçlaması gerginliği arttırmıştır.³⁴⁴³ Bu durum seçim sonrasında ortaya çıkan koalisyon hükümet sisteminde aşılmaya çalışılmıştır. Böylelikle iki partinin de hükümet ortağı olduğu zamanda siyasi af konusunda kısmen de olsa bir anlaşmaya varılmıştır.³⁴⁴⁴ Ancak anlaşma havası kısa sürmüştür. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır Siyasi af konusundaki anlaşmazlığa değindiği ilk yer Sivrihisar CHP İlçe Kongresi olmuştur. Kemal Satır'a göre, AP bu affı oy avcılığı için kullanmaktadır.³⁴⁴⁵ Satır'ın konuşması incelendiğinde, seçim kararının dahi olmadığı bir dönemde oy avcılığı kelimesini kullanması yanlıştır.

1962 yılının Eylül ayının sonlarına doğru CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP'nin af düşüncesini anlatmaya başlamıştır. Bu nedenle 27 Eylül 1962 tarihinde toplanan Uşak CHP İl Kongresi'nde Kemal Satır bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Satır, AP'nin af konusunda topyekûn bir aftan yana olduğu için CHP ile anlaşamadığını iddia etmiştir.³⁴⁴⁶ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, CHP'nin kısmî aftan yana olduğu anlaşılmıştır. Ancak AP af konusunda kendi düşüncesinde ısrar etmeye devam etmektedir. Bunun üzerine CHP Genel Sekreteri Kemal Satır 30 Eylül 1962'de yapılan Kadıköy, Fatih, Zeytinburnu ve Eminönü Kongrelerinde bir konuşma yapmıştır. Kemal Satır'a göre, CHP'nin sabrı taşmak üzeredir.³⁴⁴⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, ciddi bir uyarı havası sezilmiştir. Fakat AP siyasi af konusunda bir adım daha ileriye giderek eski DP bakanlarının heykellerini dikeceğini söylemiştir. Bunun üzerine CHP Genel Sekreteri Kemal Satır Gediz CHP İlçe Kongresi'nde bir konuşma yapmıştır. Kemal Satır, AP'nin düşüncesinin hayata geçmeyeceğini belirtmiştir.³⁴⁴⁸ Bu durumda CHP-AP ilişkilerinde DP'nin gölgesi eksik olmayacaktır.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın açıklamalarından kısa bir süre sonra 2 Ekim 1962 tarihinde siyasi af konusunu protesto etmek için AP genel merkezi

---

³⁴⁴³ Bakışık, *CHP İle*, 164.

³⁴⁴⁴ *Ulus*, "CHP. ve AP. İdarecilerinin Toplantısında: Hükümetin Af Görüşü Kabul Edildi", (26 Mayıs 1962), 1.; *Ulus*, "Hükümetin Af Görüşü Kabul Edildi", (26 Mayıs 1962), 5.

³⁴⁴⁵ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Açılan Mücadele Bayrağı", 223 (4 Ekim 1962), 16.

³⁴⁴⁶ Yurdakul Fincancı, "Sabrın Da Bir Sonu Vardır: "Hükümeti Sabote Etmek Yolundalar", *Ulus*, (28 Eylül 1962), 1,5.

³⁴⁴⁷ *Milliyet*, "C.H.P., A.P.'ye Daha Sert Hareket Edecek", (1 Ekim 1962), 1.

³⁴⁴⁸ *Cumhuriyet*, "Evvelki Günkü Olaylar", (4 Ekim 1962), 5.; *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Açılan Mücadele Bayrağı", 223 (4 Ekim 1962), 17.

önünde bir gösteri yapılmıştır. Gösteri esnasında AP'nin tabelası indirilmiştir. 5 Ekim 1962'de hükümete bir muhtıra veren AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, indirilen tabelanın Başbakan İsmet İnönü'nün hazır olduğu bir törende yerine asılmasını istemiştir. Verilen muhtıra hakkında konuşan Kemal Satır, AP'nin bu isteğini 6-7 Eylül Olayları sonrasında İzmir Yunan Konsolosluğuna yeniden Yunan bayrağı asılmasına benzetmiştir.³⁴⁴⁹ Satır'a göre, bu durumdan siyasi af etkilenecektir.³⁴⁵⁰ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, her ne olursa olsun affın çıkacağı anlaşılmıştır. Kemal Satır'ın bu konuşması siyasi af karşıtlarının hoşuna gitmemiştir. Bu grubun içerisinde öğrenci teşekkülleri de yer almaktadır. 11 Ekim 1962 tarihinde İstanbul'da öğrenci teşekküllerine bir nezaket ziyareti esnasında aftan bahsetmek zorunda kalmıştır.³⁴⁵¹ TMTF'de yaptığı konuşmada Satır, CHP'nin dürüst adamlardan oluşan bir parti olduğu için siyasi af konusundaki sözü de tutmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Ancak bu af onların yeniden siyasi yaşama girecekleri anlamına gelmemektedir.³⁴⁵² CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, şartlı af konusunda ısrarcıdır.

Siyasi af konusunun çıkmaza girdiğini gören AP Genel Başkan Yardımcısı Süleyman Demirel 15 Şubat 1963 tarihinde mecliste grubu olan bütün partilere bir toplantı çağrısı yapmıştır.³⁴⁵³ Bu çağrıya CHP Genel Sekreteri Kemal Satır 16 Şubat 1963'te yazılı olarak cevap vermiştir. Kemal Satır, CHP'nin de böyle bir toplantı istemesine rağmen yapılan çağrının usulsüz olması

---

³⁴⁴⁹ *Ulus*, "Bir Muhtırayı Siyasi Çevre Tebessümle Karşıladi", (6 Ekim 1962), 1.; *Ulus*, "Bir Muhtırayı Siyasi Çevre Tebessümle Karşıladi", (6 Ekim 1962), 5.; *Cumhuriyet*, "CHP liler Muhtıra İçin Ne Diyorlar?", (6 Ekim 1962), 1.; *Cumhuriyet*, "C.H.P. liler Muhtıra İçin Ne Diyorlar?", (6 Ekim 1962), 5.

³⁴⁵⁰ *Ulus*, "Dr. Satır Gösteriler Hakkında Konuştu", (6 Ekim 1962), 5.; *Yeni Adana*, "Mersin Rafinerisi Dün Resmen Hizmete Açıldı: Törene Bakanlardan Dinçer İle Bekata, C.H.P. Genel Sekreteri Satır ve Bazı Senatörlerle Milletvekilleri Katıldılar", (6 Ekim 1962), 1.; *Ulus*, "Dr. Satır Gösteriler Hakkında Konuştu", (6 Ekim 1962), 5.; *Milliyet*, "Mersin Rafineri Tesisleri Açıldı", (6 Ekim 1962), 1.

³⁴⁵¹ *Ulus*, "CHP. Taviz Veren Bir Parti Değildir", (12 Ekim 1962), 1.; *Milliyet*, "İnönü İle Satır Gençlerle Görüştü", (12 Ekim 1962), 1.

³⁴⁵² *Ulus*, "GHP. Taviz Veren Bir Parti Değildir", (12 Ekim 1962), 5.; *Milliyet*, "Satır İstanbul'da T.M.T.F. Temsilcileri İle Görüştü", (12 Ekim 1962), 7.

³⁴⁵³ *Ulus*, "Satır, AP. nin Çağrısına Dün Cevap Verdi", (17 Şubat 1963), 1.; *Cumhuriyet*, "AP'nin Af Konusundaki Davetini Partiler Reddettiler", (17 Şubat 1963), 1.

nedeniyle katılamayacaklarını bildirmiştir.³⁴⁵⁴ Satır'ın cevabı incelendiğinde, TBMM tarafından bir çağrı olması gerektiği anlaşılmıştır.

AP'nin af konusunda yumuşama hamlesinin CHP tarafından görmezden gelinmesi ilişkileri iyice çıkmaza sürüklemiştir. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala partisi için yeni slogan bularak yurt gezilerinde “*plan yerine pilav*” demeye başlamıştır. Bununla da yetinmeyen AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala CHP'nin kurduğu koalisyon hükümetini eleştirmiştir.³⁴⁵⁵ AP'nin ithamlarına 16 Mart 1963 tarihinde İzmir'den cevap veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır iddiaların asılsız olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁵⁶ Ardından 17 Mart 1963'te İzmir CHP İl Başkanlığı tarafından düzenlenen kapalı salon toplantısında da konuşan Kemal Satır, devletin dolaşarak değil masa başında yönetilmesi gerektiğini hatırlatmıştır.³⁴⁵⁷ Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, Gümüşpala'nın yurt gezilerini eleştirdiği görülmüştür. Ayrıca Ragıp Gümüşpala'nın koalisyon hükümetine karşı yaptığı eleştirilere CHP Genel Sekreteri Kemal Satır 19 Mart 1963 tarihinde iki soru sorarak karşılık vermiştir.³⁴⁵⁸ Kemal Satır ilk olarak Başbakan İsmet İnönü'nün Anayasa gereği Başbakanlık'a bağlı ordu ile ilgilenmesinin zararlarını sormuştur. İkinci olarak da İnönü'nün bu temasları esnasında orduyu AP aleyhine kışkırtıp kışkırtmadığını Gümüşpala'nın cevaplamasını istemiştir.³⁴⁵⁹ Ancak ne Ragıp Gümüşpala ne de AP'den bir yanıt gelmiştir.

CHP-AP ilişkilerinde koalisyon tartışmaları devam ederken siyasi af konusu yeniden gündeme gelmiştir. 31 Mart 1963 tarihinde CHP'nin 3. Büyük Toplantısı'nda konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, kısmi aftan yana olduklarını bir kez daha tekrarlamıştır. Ancak Kemal Satır'a göre AP, Celal Bayar üzerinden bu konuyu bir gösteriye dönüştürerek 27 Mayıs İhtilali'ni yok saymaya çalışmıştır. CHP'de buna izin vermemek için elinden geleni

³⁴⁵⁴ *Ulus*, “Satır, AP. nin Çağrısına Dün Cevap Verdi”, (17 Şubat 1963), 5.; *Cumhuriyet*, “A.P.nin, Af Konusundaki Dâvetini Partiler Reddettiler”, (17 Şubat 1963), 7.

³⁴⁵⁵ *KİM*, “İç Olaylar: C.H.P. :Zamları Örtten Alkışlar”, (21 Mart 1963), 5-6.

³⁴⁵⁶ *Milliyet*, “C.H.P Bugün İzmir'de A.P.'ye Cevap Verecek”, (17 Mart 1963), 7.

³⁴⁵⁷ *Milliyet*, “İzmir CHP Toplantısında Dün Altı Bakan Konuştu”, (18 Mart 1963), 1.; *Milliyet*, “İzmir C.H.P. Toplantısında”, (18 Mart 1963), 7.

³⁴⁵⁸ *Cumhuriyet*, “Kemal Satır Gümüşpala'ya 2 Sual Sordu”, (20 Mart 1963), 1.

³⁴⁵⁹ *Cumhuriyet*, “Kemal Satır”, (20 Mart 1963), 5.; Ayhan Yetkiner, “Genel Sekreter Satır, Gümüşpalayı İthamlarını İspata Davet Etti”, *Ulus*, (20 Mart 1963), 1,5.

yapacaktır.³⁴⁶⁰ Satır'ın konuşması incelendiğinde, kısmi af konusunda ısrarcı olduğu anlaşılmıştır. 13 Nisan 1963 tarihinde yapılan CHP Lüleburgaz Bölge Toplantısı'na CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır.³⁴⁶¹ Kemal Satır'a göre, AP siyasi af tasarısını rafa kaldırmıştır.³⁴⁶² Dolayısıyla siyasi af rafa kalkmış görünmektedir. Zaten Satır, AP'nin bu konuyu kullanarak vatandaşlar arasında nifak tohumları ektiğini iddia etmiştir.³⁴⁶³ Fakat CHP Genel Sekreteri Kemal Satır siyasi af konusunu Celal Bayar üzerinden irdelemeye başlamıştır. Kemal Satır, Bayar'ın AP'liler ile görüşmesini eleştirerek memlekete zarar verdiğini iddia etmiştir.³⁴⁶⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, yaşanan olaylarda AP kadar Celal Bayar'ı da suçladığı anlaşılmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Celal Bayar üzerinden AP'yi eleştirmeye devam etmiştir. 7 Mayıs 1963'te Antalya'da bir konuşma yapan Kemal Satır, Bayar'ın bir daha iktidara gelemeyeceğini savunmuştur.³⁴⁶⁵ Dolayısıyla AP'nin DP mirasına sahip çıkma söylemi de ortadan kaldırılmıştır.

CHP-AP bu sefer de seçim üzerinden tartışmaya başlamıştır. AP Konya Milletvekili Faruk Sükan yaptığı yurt gezilerinde seçimlerin neden yapıldığını herkesin bildiğini söylemiştir.³⁴⁶⁶ Sükan'a göre, bunu en iyi bilmesi gereken kişi CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'dır.³⁴⁶⁷ Faruk Sükan'ın açıklamaları incelendiğinde, eleştirinin ne amaçla yapıldığı anlaşılamamıştır. Çeşitli sebeplerden dolayı CHP-AP ilişkileri gerginliğini korumaktadır. Bu dönemde AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala hafif bir kalp spazmı geçirmesiyle birlikte hararetli tartışmalara ara verilmiştir.³⁴⁶⁸ 10 Eylül 1963 tarihinde partisi adına CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Gümüşpala'yı ziyaret ederek geçmiş olsun

³⁴⁶⁰ Orhan Duru, "CHP 3 üncü Büyük Bölge Toplantısını Dün Eskişehir'de Yaptı: K. Satır "Perişan Olacaklardır" Dedi", *Ulus*, (1 Nisan 1963), 1,5.; *Milliyet*, "Olaylar ve İnsanlar: Kemal Satır mı Kasım Gülek mi?", (3 Nisan 1963), 2.

³⁴⁶¹ M.E. , "CHP Bölge Toplantısında AP'ye Hücumlar Yapıldı", *Cumhuriyet*, (14 Nisan 1963), 1,7.

³⁴⁶² *Milliyet*, "Bekata: "A.P. Kendini Islâha Mecbur", (14 Nisan 1963), 7.

³⁴⁶³ *KİM*, "İç Olaylar: Açık Oturum: İstanbul C.H.P. Toplantısı", 250 (17 Nisan 1963), 20.

³⁴⁶⁴ Nedim Tekin, "CHP. nin Beşinci "Açık Oturum" u Kayseride Yapıldı: K. Satır Eski Devrin Hasretini Çekenleri Bir Daha İkaz Etti", *Ulus*, (25 Nisan 1963), 1,7.

³⁴⁶⁵ Nedim Tekin, "CHP. Yedinci Bölge Toplantısı Yapıldı: Satır Bir Konuşma Yaptı: Türkiye Yeni Bir Ortamda Bulunuyor", *Ulus*, (8 Mayıs 1963), 1,7.

³⁴⁶⁶ *Milliyet*, "Sükan, AP Seçime Hazır, Dedi", (14 Ağustos 1963), 1.

³⁴⁶⁷ *Milliyet*, "Sükan, AP Seçime Hazır, Dedi", (14 Ağustos 1963), 7.

³⁴⁶⁸ *Cumhuriyet*, "Gümüşpala Bir Hafta Hastanede Kalacak", (11 Eylül 1963), 1.

dileklerini sunmuştur.³⁴⁶⁹ Böylelikle iki parti arasındaki ilişkilerin düzeleceği düşünülmüştür. Ancak iyimser hava uzun sürmemiştir. Mahalli seçimleri de fırsat bilen AP, Adana'da Satır-Gülek çekişmesini tekrar gündeme getirmiştir. Bu konu hakkında açıklama Satır'dan değil Adana belediye başkan adayı Vahit Kantel'den gelmiştir. Kantel, parti içinde Satır-Gülek çekişmesi olmadığını iddia etmiştir.³⁴⁷⁰ Vahit Kantel'e göre, AP kendi iç işleriyle ilgilenmelidir.³⁴⁷¹ AP'nin tekrar gündeme getirdiği bu olay hakkında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın değil de Kantel'in cevap vermesi anlamlandırılamamıştır. 8 Kasım 1963'te AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala bu sefer de Elazığ'da rahatsızlanmıştır. Gümüşpala'nın durumunu Malatya'da haber alan Kemal Satır, kendisine bir telgraf göndererek geçmiş olsun dileklerini iletmiştir.³⁴⁷² Ertesi gün de Ragıp Gümüşpala'nın iktidar hakkındaki sözlerine cevap veren Satır, iktidarın amacının intikam değil ben gelirim daha iyisini yaparım olduğunu hatırlatmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, AP devletin bütün kurumlarının kendisine çalışmasını istemektedir. Fakat bu mümkün değildir.³⁴⁷³ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP'nin de tıpkı DP'nin yolundan gittiğini anlatmıştır.

1964 yılının Mayıs ayına gelindiğinde senato seçimleri dolayısıyla CHP-AP ilişkileri daha da gerginleşmiştir. Bu gerginleşmeden ötürü siyaset dilinde kötü tabirler görülmeye başlanmıştır. AP'nin kullandığı bazı tabirlere CHP Genel Sekreteri Kemal Satır 20 Mayıs 1964 tarihinde İstanbul'da yaptığı bir konuşmayla cevap vermiştir.³⁴⁷⁴ Kemal Satır, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın Erzincan ve Sivas'ta "*ön safta bulunanların hapiste dışarıda olan kuyrukları da biz ezeceğiz*" şeklinde konuştuğunu iddia etmiştir. Böylelikle "*kuyruk*" tabirini ilk kez Gümüşpala kullanmıştır.³⁴⁷⁵ Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan Satır'ın konuşmasına baktığımız zaman siyaset dilinin AP tarafından bozulduğu anlaşılmıştır. Ancak aynı tarihli Ulus gazetesinde yer alan CHP Genel

³⁴⁶⁹ Ulus, "Kemal Satır Gümüşpala'yı Ziyaret Etti", (11 Eylül 1963), 1.; Cumhuriyet, "Gümüşpala", (11 Eylül 1963), 5.

³⁴⁷⁰ Yeni Adana, "Vahit Kantel, A.P. ve Ali Sepici'ye Çattı", (12 Ekim 1963), 1.

³⁴⁷¹ Yeni Adana, "Vahit Kantel", (12 Ekim 1963), 6.

³⁴⁷² Ulus, "Köylüye, İşçiye, Şehirliye Refah Getirecek Yoldayız", (9 Kasım 1963), 1.; Ulus, "Köylüye, İşçiye, Şehirliye Refah Getirecek Yoldayız", (9 Kasım 1963), 7.

³⁴⁷³ Özdemir Kalpakçıoğlu, "Satır Gümüşpala'ya Cevap Verdi", Milliyet, (10 Kasım 1963), 7.

³⁴⁷⁴ Ulus, "C.H.P. Genel Sekreteri Dedi Ki: CHP Sosyal Adalet İlkeleri İçinde Plânlı Kalkınmaya Gönül Bağlamış Bir Siyasi Teşekküldür: K. Satır İthamlara Cevap Verdi", (21 Mayıs 1964), 1.; Cumhuriyet, "Satır Gümüşpalaya Cevap Verdi: 'Kuyruk Deyimini Bizzat Gümüşpala İcat Etmiştir'", (21 Mayıs 1964), 1.

³⁴⁷⁵ Cumhuriyet, "Satır", (21 Mayıs 1964), 7.

Sekreteri Kemal Satır'ın konuşmasında “*kuyruk*” tabirinin geçtiği kısımlara yer verilmemiştir. Buna karşın AP'nin CHP'yi komünizme yakın durma suçlamasına genişçe yer verilmiştir. AP'nin bu iddialarına cevap veren Kemal Satır, CHP'nin hem aşırı solu hem de aşırı sağı gerici bir akım olarak nitelendirdiğini savunmuştur. Ardından Ragıp Gümüşpala'nın devletin masa başında idare edilemeyeceği sözlerini de cevaplandırmıştır. Kemal Satır'a göre, devlet dolaşarak değil masa başında idare edilmelidir.³⁴⁷⁶ Ulus gazetesinde yayınlanan Satır'ın konuşması incelendiğinde, gazete tarafından konuşmanın bazı kısımlarının alınmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda CHP'nin yayın organı olan Ulus gazetesi, üst düzey yöneticileri farklı göstermeye çalışmıştır. 26 Mayıs 1964'te Artvin'de bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Ragıp Gümüşpala'nın AP için bir şanssızlık olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁷⁷ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, siyasi arenada kişilerin hedef alındığı görülmüştür.

Ayrıca CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın hem sağ hem de sol akımları aşırılıkla suçladığı görülmüştür. AP'nin bu suçlamalarına bir kez de Kars'ta yaptığı konuşmada değinen Kemal Satır, hedefsiz atışlarla iktidara gelinemeyeceğini ifade etmiştir.³⁴⁷⁸ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, senato seçimlerini bir iktidara gelme provası olarak görmüştür. Bu arada AP Genel İdare Kurulu Üyesi Ertuğrul Akça da Erzurum'da bir konuşma yapmıştır. Akça'ya göre, Kemal Satır AP'yi “*deli dana*” olarak adlandırmıştır. Satır'ın bu yakıştırmasına cevap veren Ertuğrul Akça, kocaman öküz olmaksızın genç dana olmayı tercih edeceklerini söylemiştir.³⁴⁷⁹ Satır'ın bu benzetmesinin AP üzerindeki etkisini inceleyen AKİS dergisi ve A. Sait Terzioğlu'na göre, CHP iyi bir slogan bulmuştur.³⁴⁸⁰ Oysaki CHP'de siyaset dilini kötüye kullanmaya başlamıştır. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen AP Iğdır Belediye Başkanı CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı ilçe sınırında karşılamıştır.³⁴⁸¹ Böylelikle Kemal Satır kötü bir duruma düşmüştür. Ancak 4 Haziran 1964 tarihinde düzenlenen İstanbul Saraçhane açık

³⁴⁷⁶ *Ulus*, “Kemal Satır”, (21 Mayıs 1964), 7.

³⁴⁷⁷ *Milliyet*, “Satır, Gümüşpala'ya Çattı”, (26 Mayıs 1964), 7.

³⁴⁷⁸ *Cumhuriyet*, “Satır, A.P. nin Vaadlerini “hedefsiz atış” a Benzetti”, (28 Mayıs 1964), 1.; *Cumhuriyet*, “Satır”, (28 Mayıs 1964), 7.

³⁴⁷⁹ Mustafa Ekmekçi, “AP İktidara Talip”, *Milliyet*, (24 Mayıs 1964), 7.

³⁴⁸⁰ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: Millet: Slogan”, (29 Mayıs 1964), 6.; Sait A. Terzioğlu, “AP Genel Başkanının Doğru Anadolu Gezisi”, *Cumhuriyet*, (31 Mayıs 1964), 6.; Bahattin Özpınar, “Kıbrıs Dâvası Kansız Halle Çalışılıyor”, *Milliyet*, (31 Mayıs 1964), 7.

³⁴⁸¹ *Milliyet*, “Satır'ı Iğdırda AP'li Belediye Başkanı Karşıladı”, (29 Mayıs 1964), 7.

hava toplantısına katılan Satır, AP'yi vatandaşlar arasına nifak tohumları ekmekle suçlamaya devam etmiştir.³⁴⁸² Ayrıca CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, eski döneme asla dönülmeyeceğini de iddia etmiştir.³⁴⁸³ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, eski döneme olan korkusunu bir kez daha yineleme ihtiyacı duymuştur.

Senato seçimleri nedeniyle iyice gerginleşen CHP-AP ilişkilerinde bir dönüm noktası yaşanmıştır. Çünkü 6 Haziran 1964 tarihinde İstanbul'da Lido Otel'de kalan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala saat 01.30'da kalp krizi geçirerek vefat etmiştir.³⁴⁸⁴ Vefat haberini saat 03.00'te alan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP İstanbul İl Başkanlığına telgraf çekerek üzüntüsünü belirtmiştir. Bununla da yetinmeyen Kemal Satır başbakan yardımcılığı yetkilerini de kullanarak İstanbul Valisi'nin cenaze ile ilgilenmesini istemiştir.³⁴⁸⁵ Satır'ın faaliyetleri incelendiğinde, bütün yetkilerini kullanarak AP'ye zeytin dalı uzatmaya çalışmıştır. Gümüşpala'nın ani vefatından sonra partinin yeni liderinin kim olacağı tartışılmaya başlanmıştır. Bu durumda akla ilk gelen ise Saadettin Bilgiç olmuştur. Bilgiç, DP'li bir aileden gelerek Yassıada'da yargılanmasından sonra AP kurucuları arasında yer almıştır. Bu durumda AP'nin DP mirasını savunmaya devam edeceği düşünülmüştür. Ancak TSK'nin büyük bir kısmı, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, basının önemli bir kısmı, uzlaşmacı bir lider isteyen iş çevrelerinin yanı sıra ABD de Süleyman Demirel'i AP'nin lideri olarak görmek istemiştir.³⁴⁸⁶ Ayrıca Demirel'in liderliğine olumlu bakanlar arasında ekonomik kalkınmadan yana olanlar, politik istikrar isteyenlerin yanı sıra AP'ye şüpheyile yaklaşanlar da vardır. Böylelikle Demirel AP'nin yeni lideri olmuştur.³⁴⁸⁷ Yeni AP lideri Süleyman Demirel'in özelliklerine baktığımız zaman ABD'nin parti genel başkan seçiminde etkili olduğu anlaşılmıştır. Yeni AP liderini birçok CHP'li küçümserken İsmet İnönü, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a Demirel'in hafife alınmaması gerektiğini söylemiştir.³⁴⁸⁸ Bu

³⁴⁸² *Ulus*, "Satır, Vesikalarla AP. Başkanının İç Yüzünü Ortaya Koydu", (5 Haziran 1964), 1.; *Milliyet*, "C.H.P. Saraçhane Mitinginde, Satır "Nifak Var" Dedi", (5 Haziran 1964), 1.

³⁴⁸³ *Milliyet*, "C.H.P. Saraçhane Mitinginde", (5 Haziran 1964), 7.

³⁴⁸⁴ *Milliyet*, "Gümüşpala'nın Cenazesi Salı Günü Kalkıyor", (7 Haziran 1964), 1.

³⁴⁸⁵ *Milliyet*, "Gümüşpala'nın Cenazesi", (7 Haziran 1964), 7.

³⁴⁸⁶ Demirel, *Adalet Partisi*, 36-38.

³⁴⁸⁷ Karpas, *Türk Siyasi Tarihi*, 161.

³⁴⁸⁸ Bakışık, *CHP İle*, 258.

durumda Süleyman Demirel'in Ragıp Gümüşpala'dan daha tehlikeli olduğu anlaşılmıştır.

Yeni AP liderinin belli olmasından sonra CHP-AP ilişkilerinde farklı bir safhaya geçilmiştir. Bu dönemde herhangi bir seçim kararı alınmamasına rağmen seçim döneminde olduğu gibi konuşmalar sert bir üsluba bürünmüştür. Bu nedenle Antakya CHP İl Kongresi'ne katılan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, seçim üzerine bir konuşma yapmıştır.³⁴⁸⁹ Kemal Satır'a göre, bir CHP'linin yapması gereken iki şey vardır. İlki aday yoklamalarına katılmak, ikincisi de seçilen adayları eleştirmeden destekleyerek iftiracılar fırsat vermemektir.³⁴⁹⁰ Satır'ın konuşması incelendiğinde, isim vermese de AP'yi eleştirdiği anlaşılmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır her ne kadar AP'yi sertçe eleştirse de bazı durumlarda siyasi nezaketi elinden bırakmamıştır. Milliyet gazetesinin 12 Eylül 1964 tarihli haberine göre, Bolu'da geçirdiği bir kaza sonucu hayatını kaybeden AP Meclis Grup Başkanı Mahmut Rıza Bertan'ın cenazesi kaldırılacaktır. Kemal Satır AP'ye telgraf çekerek cenazenin ne zaman kaldırılacağını sormuştur.³⁴⁹¹ Ancak Satır'ın cenazeye katılıp katılmadığı ile ilgili bilgiye ulaşılammıştır.

Kısa süren bu nezaket gösterisinden sonra CHP içinde DP oy tabanını birkaç partiye bölerek iktidara gelmeyi garanti altına alma çalışmaları yapılmaya başlanmıştır.³⁴⁹² Zaten AP içinde de Süleyman Demirel'in tek adamlığa yürüdüğünü iddia eden Saadettin Bilgiç, Ferruh Bozbeyli ve Mehmet Turgut gibi isimler vardır.³⁴⁹³ Bu konuyu değerlendiren Akis dergisine göre, AP kulislerinde İsmet İnönü'nün Bilgiç'i tuttuğuna dair söylentiler dolaşmaktadır. Söylentiye yayanlara göre, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın Saadettin Bilgiç'e yönelik en ufak bir kötü sözünün olmaması bunun göstergesidir.³⁴⁹⁴ Ancak bu çalışmalar Süleyman Demirel'in yeniden AP liderliğine seçilmesiyle suya düşmüştür.³⁴⁹⁵ İddialar elimizde bulunan anı ve günlükler ile karşılaştırıldığında, parti içinde

³⁴⁸⁹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Antakya Kongresinde Satır Konuştu: "Tezvirci ve İftiracıların Mahkeme Huzurunda Yakalarına Yapışacam", (27 Temmuz 1964), 1.

³⁴⁹⁰ *Yeni Adana*, "C.H.P. Antakya Kongresinde Satır Konuştu", (27 Temmuz 1964), 6.

³⁴⁹¹ *Milliyet*, "Bertan'ın Cenazesi Bugün Kaldırılıyor", (12 Eylül 1964), 1.

³⁴⁹² Melek Çolak, "27 Mayıs Sonrası Türkiye'de Partileşme", *Türkler*, ed. Hasan Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 17/139.

³⁴⁹³ Demirel, *Adalet Partisi*, 57.

³⁴⁹⁴ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: A.P. :Demokratik Parti", (20 Kasım 1964), 13.

³⁴⁹⁵ *Cumhuriyet*, "Satır, Demirel'i Ziyaret Etti", (5 Aralık 1964), 1.

böyle bir planlamanın varlığından bahsedilmediği görülmüştür. Dolayısıyla bu iddiaların güvenilirliği sorgulanmalıdır.

AP içinde güçlenen Süleyman Demirel, CHP'ye seçim konusunda baskı yapmaya başlamıştır. Demirel'e göre, AP her zaman seçime hazırdır.³⁴⁹⁶ Zaten CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da erken seçimden yanadır.³⁴⁹⁷ Bu durumda CHP-AP erken seçim konusunda aynı düşüncelere sahip olması beklenmiştir. Ancak Kemal Satır'a göre, AP'nin derdi seçim değil hükümeti düşürmektir. Böylelikle AP için seçim vatana hizmet etme aracı değil sadece bir amaç halini almıştır.³⁴⁹⁸ Satır'ın konuşması incelendiğinde, seçim isteği üzerinden AP'yi suçlamıştır. Oysaki muhalefette olan her parti normal bir şekilde iktidara gelebilmesi için seçim şarttır.

1965 yılının Şubat ayına gelindiğinde, AP sadece seçim değil bütçe görüşmeleri konusunda da telaş etmeye başlamıştır. AP'nin durumunu değerlendiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu telaşın yersiz olduğunu belirterek CHP'nin Anayasal çerçevede çalıştığını iddia etmiştir.³⁴⁹⁹ Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, hükümet yasal bir biçimde çalışmaktadır. Zaten 1965 bütçesinin kabul edilmemesi üzerine İsmet İnönü başkanlıktan istifa etmiştir.

İsmet İnönü'nün istifasından sonra kurulan CHP'siz koalisyon hükümetinde AP de yer almıştır. Bundan sonra AP, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a her alanda ve her konuda sataşmaya devam etmiştir. Bu sataşmanın ilki 12 Haziran 1965 tarihinde Ordu Soya Fabrikası açılışında yaşanmıştır.³⁵⁰⁰ Burada bir konuşma yapan Kemal Satır, fabrikanın açılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.³⁵⁰¹ Konuşmasının ardından Satır, Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel'in elini sıkarak kendisini tebrik etmiştir. Ancak AP milletvekillerinden Neriman Ağaoğlu, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a fabrikaya geliş yolunu AP'nin yaptığını söyleyerek sataşmıştır. Bunun üzerine

³⁴⁹⁶ *Milliyet*, "Demirel "Seçime Her Zaman İçin Hazırız" Dedi", (7 Aralık 1964), 1.

³⁴⁹⁷ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Millet: Seçim Zamanı", (11 Aralık 1964), 4.

³⁴⁹⁸ *Ulus*, "Demirel'e Cevap Veren Satır, Meclisin İtimadını Muhafaza Ettikçe Vazifede Kalacağız, Dedi: "İktidar Gaye Değil Hizmet Vasıtasıdır", (19 Aralık 1964), 1.

³⁴⁹⁹ *Milliyet*, "Satır, "AP'nin Telaşı Yersiz", (7 Şubat 1965), 7.

³⁵⁰⁰ "Satır, Soya Fabrikasının Açılışında Bulunacak", *Ulus*, (12 Haziran 1965), 1.

³⁵⁰¹ Aydın Nisari, "Ordu'da Soya Fabrikası Dün Yapılan Törenle Hizmete Girdi", *Ulus*, (13 Haziran 1965), 1,7.

Kemal Satır, Ağaoğlu'nun övünme hastalığından kurtulması için Allah'a dua ettiğini ifade etmiştir.³⁵⁰² Satır'ın konuşmasında AP'yi kızdıracak bir ifade olmamasına rağmen Neriman Ağaoğlu'nun bu sataşması bir partiliye yakışmayan bir davranıştır.

Ordu Soya Fabrikası'nın açılışından sonra CHP-AP ilişkilerinde partiyi kayırma suçlamaları ön plana çıkmıştır. Ulus gazetesinin 18 Haziran 1965 tarihli haberinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP'nin bu açılış aracılığıyla devlet forsunu parti için kullandığını iddia etmiştir. Ardından Kemal Satır, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in CHP'ye yönelik ithamlarına cevap vermiştir. Demirel'in ilk ithamı %38 gibi az bir oranla CHP'nin iktidara gelmesinedir. Satır'a göre, TBMM'de bir partinin çoğunluğunun yüzdesi değil var olan partiler içindeki yüzde fazlalığı onu iktidar ya da muhalefet yapar. Dolayısıyla CHP'nin yüzdesi az gibi görünse de diğer partiler içinde fazla olduğu için iktidara gelmiştir.³⁵⁰³ İkinci olarak Süleyman Demirel CHP'nin kısır iktisadi politikalar ürettiği yönünde bir ithamda bulunmuştur. Buna da cevap veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, CHP iktidara geldikten sonra Türk parasının değerinin arttığını ve kalkınma planı ile ülkenin refah seviyesinin yükseldiğini belirtmiştir. Demirel'in üçüncü ithamı ise CHP'nin komünizmi savunmasıdır. Kemal Satır'a göre, CHP her türlü aşırı akımın karşısındadır.³⁵⁰⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, Süleyman Demirel'in her ithamına doğru cevap vermiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın bu konuşmasının sol akımlar kısmıyla Dönüşüm dergisi ilgilenmiştir. Dönüşüm dergisine göre, Kemal Satır reformculuk konusunda bayrağı kimseye kaptırmayacaktır.³⁵⁰⁵ Dönüşüm dergisinin aşırı sola eğilimli bir dergi olduğu düşünüldüğünde, yumuşak bir yorum yapmıştır. Parti kayırma konusunda bir başka iddia da Yön dergisine aittir. Derginin 25 Haziran 1965 tarihli nüshasında, yabancı petrol şirketlerinin seçimde kendilerine yarayacak partiyi destekleyecekleri iddiası ortaya atılmıştır. İsim verilme de ekonomi politikalarında yabancı sermayeye daha fazla olanak sağlayacağını her fırsatta söyleyen AP'nin destekleneceği düşünülmektedir. Bu iddiayı

³⁵⁰² Mustafa Ekmekçi, "Ordu'da Soya Fabrikası Dün Törenle Açıldı: Demirel: "Biz Aşırı Sola Karşıyız", *Milliyet*, (13 Haziran 1965), 1.

³⁵⁰³ *Ulus*, "Merakla Bekliyoruz: Kısır Olmayan İktisadî Politikaları Nedir?", (18 Haziran 1965), 1.

³⁵⁰⁴ *Ulus*, "Kısır Olmayan İktisadî Politikaları Nedir?", (18 Haziran 1965), 7.

³⁵⁰⁵ *Dönüşüm*, "Olayların Getirdikleri", 5 (21 Haziran 1965), 3.

değerlendiren Satır, sadece petrolün dünya politikalarını etkileyen bir oluşum olduğunu söylemiştir.³⁵⁰⁶ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde CHP'nin alacağı önlemlerden bahsetmediği için eksik bir konuşma yaptığı söylenebilir.

1965 seçimlerinin yaklaşmasıyla birlikte CHP-AP ilişkilerinde DP mirası yeniden gündeme gelmiştir. 21 Temmuz 1965 tarihinde Ankara'nın Beypazarı ilçesinde konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, DP mirasının AP'ye yaramayacağını iddia etmiştir.³⁵⁰⁷ Ayrıca Kemal Satır, AP'nin doğru yola gelmesini de istemiştir.³⁵⁰⁸ Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP açısından eski defterleri kapatmaya uğraşmıştır. Ancak CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da eski defterleri açma yöntemiyle AP'yi eleştirmiştir. Ulus gazetesinin 6 Ağustos 1965 tarihli haberinde CHP Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam, Kemal Satır'ın koalisyonu AP'nin yıktığına dair sözlerini doğrulamıştır.³⁵⁰⁹ Böylelikle Satır'ın eski defterleri açmaktan geri durmadığı anlaşılmıştır. 7 Ağustos 1965'te CHP Genel Sekreteri Kemal Satır Karabük'te yeni CHP ilçe binasının açılışına katılmıştır. Burada konuşan Kemal Satır, CHP'nin kin güderek oy toplamayacağını söylemiştir.³⁵¹⁰ Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP'nin ektiği nifak tohumlarını etkisizleştirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla bir önceki haberde yer alan konuşmasının etkilerini de silmeye uğraşmıştır. 25 Ağustos 1965 tarihinde Malatya'da gazetecilerle konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP'nin ısrarla eski dönemlerin hasretini çektiğini belirtmiştir. Bu durumda Kemal Satır, AP'ye haset etmek yerine acımak gerektiğini savunmuştur.³⁵¹¹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP'yi zavallı gibi göstermeye çalışmıştır. Bu taktiğe 27 Ağustos 1965'te Diyarbakır'da yaptığı konuşmada da devam eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP için sadece eski DP'lilerin çalıştığını ifade etmiştir.³⁵¹² Bu durumda Kemal Satır taktiğini bir adım daha ileri götürmüştür.

³⁵⁰⁶ Yönlü, "Siyasi Notlar: AP'nin Seçim Paraları", 4/117 (25 Haziran 1965), 6.

³⁵⁰⁷ *Cumhuriyet*, "Kemal Satır: 'AP Kendine Gelmelidir' Dedi", (22 Temmuz 1965), 1.; Mustafa Ekmekçi, "Satır: 'AP Kuzu Postuna Bürünmekten Kurtulmalıdır' Dedi", *Milliyet*, (22 Temmuz 1965), 1.

³⁵⁰⁸ Sertaç Tözün, "AP. Doğru Yola Gelmelidir", *Ulus*, (23 Temmuz 1965), 1,7.

³⁵⁰⁹ *Ulus*, "C. Halk Partisi Sınıf Ayrılığını Reddeder", (6 Ağustos 1965), 7.

³⁵¹⁰ Sertaç Tözün, "Satır, Karabük'te Büyük Tezahüratla Karşılanan Bir Konuşma Yaptı: 'C.H.P. Kin Tahririyle Oy Toplamaz'", *Ulus*, (8 Ağustos 1965), 1,7.

³⁵¹¹ *Milliyet*, "Satır 'Ben AP'ye Haset Etmem Acırım' Dedi", (26 Ağustos 1965), 1.

³⁵¹² *Ulus*, "Satır: A.P. 27 Mayıs'tan Önceki Zihniyeti Hortlatmak İstiyor: 'A.P. nin Yolu Rejimi Kazaya Uğratabilir'", (28 Ağustos 1965), 1.; *Ulus*, "A.P. nin Yolu Rejimi Kazaya Uğratabilir", (28 Ağustos 1965), 7.; Bahattin Özpirinççi, "Satır'ın Konuşması", *Milliyet*, (28 Ağustos 1965), 1.

Satır'ın AP'yi zavallı gösterme taktiği YTP'yi de etkilemiştir. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın düşüncesine göre, İsmet İnönü, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır gibi isimlerin yanında AP bir üçüncü takımdır.³⁵¹³ Dolayısıyla YTP kendini birinci parti olarak görmektedir.

Seçim zamanı yaklaştıkça CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP açısından eski defterleri açma meselesini yeni dönemlere de taşımaya karar vermiştir. Ulus gazetesinin 24 Eylül 1965 tarihli haberinde, İsmet İnönü ve Kemal Satır'ın İstanbul CHP İl Kongresi'ne katılacağı duyurulmuştur.³⁵¹⁴ Bu kongrede konuşan Satır, koalisyon dönemlerini kastederek AP'nin sorumluluk taşımadığını iddia etmiştir.³⁵¹⁵ Ancak bu konuda somut bir örnek verememiştir. 3 Ekim 1965'te Gaziantep'te bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP lideri Süleyman Demirel'in 7 ay boyunca müşavir olarak çalıştığını iddia etmiştir. Kemal Satır'a göre, Demirel nerde çalıştığını unutarak millet için sehpaya çıkabileceğini söylemektedir. Oysaki İsmet İnönü de idamların engellenmesi için MBK'ye mektup yazmasına rağmen CHP'nin bunu seçim malzemesi olarak kullanmadığını savunmuştur.³⁵¹⁶ Satır'ın konuşması incelendiğinde, MBK'nin de seçim için kullanıldığı anlaşılmıştır. Ancak Süleyman Demirel, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın iddialarına cevap vermemiştir.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır 1965 seçimlerindeki son AP eleştirisini 4 Ekim 1965 tarihinde Adana'da yapmıştır.³⁵¹⁷ Kemal Satır'a göre, AP toprak reformunu bir gasp şeklinde göstererek İnönü hükümetlerinin çalışmasına engel olmuştur. Bununla da yetinmeyen AP, petrol kanununun çıkmaması için elinden geleni yapmıştır.³⁵¹⁸ Satır'ın konuşması incelendiğinde, yerinde ve doğru tespitler yapmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın bütün olumsuz yorumlarına rağmen 1965 seçimleri sonucunda AP iktidar olmuştur. Bundan

³⁵¹³ *KİM*, “İç Olaylar: Seçimler: Parlamentoya Girenler”, 372 (2 Eylül 1965), 14.

³⁵¹⁴ *Ulus*, “İnönü İstanbul CHP. İl Kongresinde Konuşacak”, (24 Eylül 1965), 7.

³⁵¹⁵ *KİM*, “İç Olaylar: Pahalılık: Sıhhi Sebeplerden”, 376 (30 Eylül 1965), 14.

³⁵¹⁶ *Ulus*, “Satır'ın Demirel'e Cevabı: Yalandan Vazgeç”, (4 Ekim 1965), 1.; *Ulus*, “Satır'ın Demirel'e Cevabı: Yalandan Vazgeç”, (4 Ekim 1965), 3.; Fikret Otyam, “Satır Gaziantep ve Adanada AP'ye Çattı: Demirel İdamlar Sırasında MBK nin Müşaviriydi”, *Cumhuriyet*, (4 Ekim 1965), 1,7.; *Milliyet*, “İki Önemli İddia: Satır, Adana Mitinginde Konuştu: “Demirel M. B. K. Emrinde Çalıştı”, (4 Ekim 1965), 1.

³⁵¹⁷ *Ulus*, “Satır, Petrol Konusunda İtham Ediliyor: Millî Menfaatimizi Savunurken Dahî Bizi Arkadan Hançerlediler”, (5 Ekim 1965), 1.

³⁵¹⁸ *Ulus*, “Millî Menfaatimizi Savunurken Dahî Bizi Arkadan Hançerlediler”, (5 Ekim 1965), 7.

dolayı Kemal Satır 12 Ekim 1965 tarihinde parti teşkilatına bir genelge göndermiştir. Genelge de seçimler sonrasında millet tarafından CHP'nin muhalefetle görevlendirildiğini belirtmiştir. Böylelikle partinin bundan sonraki hedefi ülkenin huzur ve istikrarı için çalışmak olacaktır. CHP'nin demokratik rejime ve Anayasa'ya saygılı olduğunu ifade eden Satır, hükümet kuracak olan AP'ye her türlü yardımı yapacağını iddia etmiştir. Ancak AP'nin de vatandaşları huzursuz kılan, partizan idareye itibar etmemelidir.³⁵¹⁹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın genelgesi incelendiğinde, iktidar değişikliğini ve yeni iktidara bazı şartlar olsa da yardımcı olma fikrini kolayca benimsemiştir.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın iktidar değişikliği ile ilgili ılımlı düşüncelerinin ömrü kısa sürmüştür. Kasım ayı başlarında Başbakan Süleyman Demirel hükümet programını açıklamıştır. Kendini devletin kaynaklarını bilen biri olarak tanımlayan Kemal Satır'a göre, hükümet programının değil bir yılda 4,5 yılda dahi gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır. Bu durumda Demirel'in kötü duruma düşmesi kaçınılmazdır. Ayrıca Seçim Kanunu'nda değişiklik yapmak isteyen AP'ye direneceklerini söyleyen Satır, yürürlükte olan kanunun vatandaşlar arasında düşmanlığı ortadan kaldırdığına dair düşüncelerinin değişmediğini iddia etmiştir.³⁵²⁰ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, iki parti arasındaki ilişkilerin gergin bir şekilde devam edeceği anlaşılmıştır.

Başbakan Süleyman Demirel hükümeti kurup güvenoyu aldıktan sonra devletin kurumlarını tıpkı DP zamanında olduğu gibi AP'nin çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Bunun ilk örneği de 1966 yılının Ocak ayında yaşanmıştır. Demirel, gazetecilerle yaptığı bir sohbeti TRT'ye göndererek bir hükümet bildirisi şeklinde yayınlanmasını sağlamıştır. Yaşanan duruma itiraz eden CHP, mahkeme tarafından haklı görülerek karşı bir metin hazırlayıp radyoda yayınlanmasına izin verilmiştir. Bu izin CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a tebliğ edilmiştir. Verilen izinde metinde yer alacak konular ve konuların kaç kelime ile anlatılacağı da belirtilmiştir. Buna göre, CHP'nin son bütçe görüşmeleri için 172 kelime, Kıbrıs konusu hakkında da 173 kelime kullanma

³⁵¹⁹ *Milliyet*, “CHP, Bütün Milli Dâvâlarda AP'ye Yardımcı Olacak”, (13 Ekim 1965), 1.; *Ulus*, “Dr. Kemal Satır'ın C.H.P. Teşkilâtına Genelgesi”, (13 Ekim 1965), 1.

³⁵²⁰ Mustafa Ekmekçi, “Kemal Satır ‘Demirel’e Acıyorum’ Dedi”, *Milliyet*, (5 Kasım 1965), 1.

hakkı vardır.³⁵²¹ Ancak CHP aynı konuşmada Süleyman Demirel'in AP'yi öven sözlerini “yetkisizlik” olarak nitelendirdiği için ona da cevap vermek istemesi mahkeme tarafından kabul edilmemiştir.³⁵²² Yaşanan olay incelendiğinde verilen iznin göstermelik olduğu anlaşılmıştır. Çünkü hazırlandığı düşünülen metin radyoda okunmadığından gazetelerde de yer almamıştır. Fakat devlet mekanizmasının AP lehine kullanılması sonucunda hükümet içinde yaşanan bazı olaylar memurlar tarafından basına sızdırılmaya başlamıştır. 14 Ocak 1965 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel bu konudan yakınmıştır. Demirel'e cevap veren Kemal Satır, CHP zamanında bunların yaşanmadığını söyleyerek devlet mekanizmasının bozulduğunu iddia etmiştir.³⁵²³ Satır'ın konuşması incelendiğinde, Süleyman Demirel'e doğru bir cevap vermiştir.

İktidarının güçlendiğini düşünen Başbakan Süleyman Demirel, AP grup toplantılarında 27 Mayıs İhtilali, din istismarı gibi konularda cüretkâr açıklamalar yapmaya başlamıştır. Demirel'in konuşmalarına cevap veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP'nin dünyanın öküzün boynuzunda durduğunu zanneden yobazlardan medet umduğunu iddia etmiştir. Süleyman Demirel'in 27 Mayıs İhtilali'ni kazayla olduğunu zannettiğini ifade eden Kemal Satır, AP'lilerin uyanmasını isteyerek hem kendilerini hem de memleketi felakete sürüklememelerini istemiştir. Satır'a göre, AP CHP'yi bir menfaat çetesi olarak değerlendirse de aslında kendileri bir çetedir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Demirel'in Diyanet Başkanlığındaki gerçek ilim sahiplerini uzaklaştırma sebebinin Nurcular olduğunu söylemiştir.³⁵²⁴ Yerlerine getirilen din adamlarından dolayı Anayasa Mahkemesinin Nurculuk'u suç saydığını savunan Kemal Satır, DP döneminde olduğu gibi hâkim kararlarının yok sayıldığını belirtmiştir. Daha sonra ekonomi konularına da değinen Satır'a göre, bu kadar olumsuzluktan sonra AP'de dağılmanın beklenmesi gerekmektedir. Zaten AP'nin hem seçim hem de af kanunlarını çıkarmayı ertelemesi de dağılma

³⁵²¹ *Ulus*, “Radyoda Cevap Hakkı”, (10 Ocak 1966), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP Bugün Radyoda Demirele Cevap Verecek”, (10 Ocak 1966), 1.

³⁵²² *Cumhuriyet*, “CHP”, (10 Ocak 1966), 7.

³⁵²³ *Ulus*, “Satır'ın Demirele Cevabı”, (16 Ocak 1966), 1.; *Milliyet*, “Satır: “At Sahibine Göre Kişner” Dedi”, (16 Ocak 1966), 7.

³⁵²⁴ *Ulus*, “CHP. Genel Sekreteri Dr. Satır'ın Demeci: AP. Bir Menfaat Çetesidir”, (7 Şubat 1966), 1.; *Cumhuriyet*, “Başbakana Cevap Veren Satır, “A.P. liler Uyanınız” Dedi: “Demirel, Ülkeyi Felâkete Götürmek Yolundadır”, (7 Şubat 1966), 1.; *Milliyet*, “Satır: “AP'de Dağılma Mukadderdir” Dedi”, (7 Şubat 1966), 1.

korkusundandır.³⁵²⁵ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP'nin siyasi hayatının bittiğini düşündüğünü göstermiştir. Ancak İsmet İnönü, Kemal Satır'dan farklı düşünmektedir. Satır'ın açıklamasının yayınlandığı 7 Şubat 1966 tarihinde İnönü, Süleyman Demirel ile görüşmüştür. Görüşmeden Satır'ın da haberi vardır.³⁵²⁶ Burada İnönü, Demirel'den havayı yumuşatmasını istemiştir. Oysaki Demirel gergin havanın partisine faydalı olduğunu düşünmektedir.³⁵²⁷ Dolayısıyla siyasette gergin hava devam edecektir.

Tüm uyarılara rağmen gergin havayı devam ettirmek isteyen AP, bir kez 27 Mayıs İhtilali sürecinde yaşananları gündeme getirmiştir. AP Milletvekili Tekin Erer, isminin açıklanmasını istemeyen bir emekli subayın mektubunu yayınlamıştır. Mektupta, Yassıada Mahkemeleri boyunca tanıkların CHP tarafından tedarik edilerek partinin mahkemeyi kontrol atında tuttuklarını iddia etmiştir. Erer'in iddiasına cevap veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, böyle bir iftirayı hiçbir şerefli Türk subayının atmayacağını belirtmiştir. Kemal Satır'a göre, CHP'liler yargılama sürecinde sadece Topkapı Olayı gibi doğrudan partiyi ilgilendiren konularda şahitlik yapmışlardır.³⁵²⁸ Satır'ın konuşması incelendiğinde, iddiaların asılsız olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak burada mahkeme tutanaklarını referans göstermemesi büyük bir eksiklik olmuştur.

CHP-AP ilişkilerinde bir yandan iftiralara cevap verilirken diğer yandan da seçim kanunu için işbirliği çalışmaları yapılmıştır. 22 Şubat 1966 tarihinde AP'li Turhan Bilgin ile görüşen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, kanun metninde anlaşma sağlanması gerektiğini söylemiştir.³⁵²⁹ Ancak 1966 bütçesinin kabulünden sonra AP, bir an önce Seçim Kanununun çıkması için meclisin çalışmasına karar vermiştir. Bu gereksiz hızlandırmadan memnun olmayan CHP hemen bir Meclis Grubu toplantısı düzenlemiştir.³⁵³⁰ Toplantıda bir konuşma

³⁵²⁵ *Ulus*, "A.P. Bir Menfaat Çetresidir", (7 Şubat 1966), 7.; *Milliyet*, "Satır: "AP'de Dağılma Mukadderdir" Dedi", (7 Şubat 1966), 7.

³⁵²⁶ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Demokrasi: Bir Ziyaret", (12 Şubat 1966), 6.

³⁵²⁷ İnönü, *Defterler II*, 992-993.

³⁵²⁸ *Ulus*, "Satır, Şen'i Bir İftiraya Gereken Cevabı Verdi", (22 Şubat 1966), 1.

³⁵²⁹ İnönü, *Defterler II*, 995.

³⁵³⁰ *Ulus*, "CHP. Millet Meclisi Grubu Toplandı: AP. Lokomotifi Mutlaka Bir Kaza Yapacaktır", (1 Mart 1966), 1.; *Cumhuriyet*, "Parti Grubu Toplandı: CHP Meclis İçinde Mücadele Kararını Verdi", (1 Mart 1966), 1.

yapan Kemal Satır, çıkarılacak her türlü kanunun haksız olduğunun ortaya konacağını iddia etmiştir. Toplantı sonucunda da TBMM içinde mücadele kararı alınmıştır.³⁵³¹ Satır'ın faaliyetleri ve konuşması incelendiğinde, Seçim Kanunu hakkında fikrinin değiştiği anlaşılmıştır. CHP'nin aldığı bu karar karşısında AP, göstermelik de olsa bir geri adım atma ihtiyacı duymuştur. Başbakan Süleyman Demirel dış ilişkiler hakkında bilgi verme bahanesiyle bütün muhalefet parti liderlerini toplantıya çağırmıştır. Demirel'in bu çağrısına katılmama kararı alan İsmet İnönü yerine CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı göndermiştir.³⁵³² Böylelikle İnönü, Süleyman Demirel'i kendine denk görmediğini göstermiştir. CHP'nin bu tavrına sinirlenen Demirel, erken seçim kartını ortaya çıkarmıştır. Süleyman Demirel'in bu çıkışına cevap veren Kemal Satır, AP Grubu'nun seçim kararı alması halinde CHP'nin seçime hazır olduğunu ifade etmiştir.³⁵³³ Satır'ın konuşması incelendiğinde, erken seçimden korkmadığı anlaşılmıştır.

CHP'nin erken seçimden korkmadığını gören AP, TBMM içinde fiziksel saldırılara başlamıştır. 4 Mart 1966 tarihinde TBMM'de AP'li milletvekillerinden Hamit Fendoğlu ve Feyyaz Köksal'ın başını çektiği bir grup CHP'li milletvekillerine saldırmıştır.³⁵³⁴ Olay Seçim Kanunu görüşmeleri esnasında AP Kayseri Milletvekili Feyyaz Köksal'ın Turhan Feyzioğlu'na ağır bir hitapta bulunmasıyla başlamıştır. Feyzioğlu da Köksal'a gerekli cevabı meclis kürsüsünden vermiştir. Bundan sonra AP'li milletvekilleri topluca CHP'li milletvekillerine sopa, muşta ve tabanca ile saldırmıştır. Olayı yatıştırmak isteyen CHP'li milletvekillerinin aksine kürsüye gelen Başbakan Süleyman Demirel “*hücum*” diye bağırarak AP'li milletvekillerini kışkırtmıştır. Milletvekillerinin sakinleşemediğini gören Meclis Başkanı İsmail Arar da oturuma ara vermek zorunda kalmıştır. Meclis oturumunun tekrar açılmasından sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır söz alarak bu çirkin olayın konuşulmasını istemiştir. Ancak Arar sadece bağımsız Çankırı Mehmet Ali Arsan'a söz vereceğini söylemiştir. Arsan'ın olayı olduğu gibi anlatmasından sonra meclis toplantısına ara verilmiştir.³⁵³⁵ Yaşanan olay incelendiğinde,

³⁵³¹ *Cumhuriyet*, “AP. Lokomotif”, Ulus, 1 Mart 1966, s.7.; “CHP Meclis İçinde Mücadele Kararını Verdi”, (1 Mart 1966), 7.

³⁵³² *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: Demokrasi: Köprüler”, (5 Mart 1966), 6.

³⁵³³ *Yeni Adana*, “Satır, Demirel'e Cevap Verdi: “Hodri Meydan”, (5 Mart 1966), 1.

³⁵³⁴ “*Ulus*,” Meclis'te Kanlı Olay”, (7 Mart 1966), 1.

³⁵³⁵ *Ulus*, “Meclis'te Kanlı Olay”, (7 Mart 1966), 7.

AP'nin CHP'ye tahammül edemediği için planlı bir saldırı gerçekleştirdiği sonucu çıkarılmıştır. Çünkü muşta, sopa ve tabancaların varlığının başka bir açıklaması yoktur.

Olayın ardından CHP Meclis Grubu bir toplantı yaparak nasıl bir yol izleyeceğini belirlemiştir. Alınan karara göre, milletvekilleri yurt gezisine çıkacaktır. Karar hakkında açıklama yapan Kemal Satır, AP'nin huzursuzluk çıkaracak tasarılarla ısrar ettiğini ifade etmiştir. Satır'a göre, AP kendini kanunların da üstünde gördüğü için bu tip saldırılara yönelmektedir.³⁵³⁶ Bu nedenle CHP, yaşananları anlatmak için Trakya, Batı Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu'da toplam 27 ili kapsayan bir gezi düzenleyecektir.³⁵³⁷ Gezi programı incelendiğinde, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın geziye katılmayacağı anlaşılmıştır. Böylelikle CHP'nin geziden büyük bir beklentisinin olmadığı sonucu çıkarılmıştır. Çünkü CHP Seçim Kanunu'nun geri çekilmesi için AP içindeki bazı milletvekilleriyle görüşmeye başlamıştır.³⁵³⁸ Bu görüşmelerin ayrıntılı bilgisine ulaşamadığı için yorum yapılamamıştır. Olayların istediği gibi gelişmediğini gören Demirel, 17 Mart 1966'da Kemal Satır'a tahrik olayının çözülmesi gerektiğini söylemiştir.³⁵³⁹ Fakat Süleyman Demirel'in nasıl bir çözüm önerdiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Yeni Adana gazetesinin 21 Mart 1966 tarihli haberine göre, tahrik olayı ile ilgili parti meclisi toplantıları devam etmektedir.³⁵⁴⁰ 24 Mart 1966 tarihinde sona eren toplantıların ardından bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride, tahrikler sonucunda hem siyasal hem de ekonomik gelişmenin önünün tıkanacağı savunulmuştur.³⁵⁴¹ Memleketin çıkmaza girmemesi için AP Seçim Kanunu'nda ısrar etmemelidir.³⁵⁴² Bildiri incelendiğinde, CHP'nin AP ile Seçim Kanunu dışında bir sorunu yoktur.

---

³⁵³⁶ *Ulus*, “Yurttaş Uyarma Gezisi: CHP. Heyetleri 4 Bölgede 27 İli Dolaşacaklar”, (9 Mart 1966), 1.

³⁵³⁷ *Ulus*, “CHP. Heyetleri”, (9 Mart 1966), 7.

³⁵³⁸ Erim, *Günlükler II*, 824.

³⁵³⁹ *Ulus*, “Bu İş Halledelim”, (18 Mart 1966), 1.; *Cumhuriyet*, “Demirel, Satır'a “Gelin Şu İş Halledelim” Dedi”, (18 Mart 1966), 1.

³⁵⁴⁰ *Yeni Adana*, “CHP Parti Meclisinin Çalışmaları Devam Ediyor”, (21 Mart 1966), 1.

³⁵⁴¹ *Yeni Adana*, “CHP Parti Meclisinin Bildirisi: Tahrikler Durmazsa Üzücü Olayların Artacağı Endişesindeyiz”, (24 Mart 1966), 1.

³⁵⁴² *Yeni Adana*, “CHP Parti Meclisinin Bildirisi”, (24 Mart 1966), 6.

1966'nın Mart ayının sonlarında CHP-AP ilişkilerinde nedeni bilinmeyen bir yumuşama dönemi yaşanmaya başlamıştır. Bundan dolayı 29 Mart 1966 tarihinde yapılan turizm toplantısına CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır. Toplantıda konuşan Turizm ve Tanıtma Bakanı Nihat Kürşat turizmin öneminden bahsetmiştir. Kürşat'a göre, Türkiye'de birçok turizm değeri bulunmaktadır. Bunu değerlendirmek için çalışan hükümet turizmi bacasız sanayi olarak değerlendirmektedir. Nihat Kürşat'ın konuşmasının ardından turizmde yapılan işler hakkında iki film gösterilmiştir.³⁵⁴³ Bu toplantının ardından bir açıklama yapan Kemal Satır, iktidarın tekerinin doğru yönde döndüğü müddetçe taş koymayacaklarını iddia etmiştir.³⁵⁴⁴ Böylelikle Satır'ın AP'nin turizm politikasından memnun olduğu anlaşılmıştır.

CHP-AP ilişkilerinde bu yumuşama dönemi kısa sürmüştür. AP'li 147 milletvekilinin Seçim Kanunu'nun bir an önce çıkması amacıyla meclisin cumartesi ve pazar günleri de dâhil çalışması için önerge vermesiyle ilişkiler yeniden gerginleşmiştir. Bu konu hakkında 13 Mart 1966 tarihinde bir açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partisinin tüm siyasi partilerin aldıkları oy oranı nispetinde temsilinden yana olduğunu savunmuştur. Oysaki AP, bir seçim barajı koyarak en yüksek oy alan partinin mecliste daha çok milletvekili sayısına sahip olması gerektiğinde ısrarcıdır.³⁵⁴⁵ Kemal Satır'a göre AP'nin bu ısrarı yersizdir. Çünkü bu görüş demokrasiye aykırıdır.³⁵⁴⁶ Satır'ın konuşması incelendiğinde, CHP'nin mecliste şartsız bir şekilde oy alan bütün partilerin temsil edilmesinden yana olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle küçük partilerde mecliste temsil edilebilecektir. Bu konu hakkında kendi düşüncesini CHP'ye kabul ettirmek isteyen AP, iki parti arasında bir pazarlık olduğunu iddia etmiştir. AP'nin iddiasına cevap veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, herhangi bir pazarlığın söz konusu olmadığını belirtmiştir.³⁵⁴⁷ Kemal Satır aynı söylemi 3 Mayıs 1966 tarihli ortak grup toplantısında da tekrarlamıştır. Ardından Satır,

---

³⁵⁴³ *Ulus*, "Brifing", (30 Mart 1966), 1.; *Cumhuriyet*, "Turizm Ekonomimizin Faal Bir Kolu Olmalıdır", (30 Mart 1966), 7.; *Yeni Adana*, "1966 Türkiye Turizm Sezonu Açıldı", (30 Mart 1966), 1.

³⁵⁴⁴ *Milliyet*, "Satır: 'Doğru Yolda Dönerse İktidara Taş Koymayacağız'", (7 Nisan 1966), 7.

³⁵⁴⁵ *Ulus*, "Dr. Satır, Seçim Kanunu Hakkında CHP. nin Görüşünü Açıkladı: A.P. İçin Direnmekte Fayda Yoktur", (14 Nisan 1966), 1.

³⁵⁴⁶ *Ulus*, "AP. İçin Direnmekte Fayda Yoktur", (14 Nisan 1966), 7.

³⁵⁴⁷ Mustafa Ekmekçi, "CHP Meclisi Toplandı ve Senato Seçimleri Konusunu Görüştü: Satır: 'AP İle Bir Pazarlık Yok'", *Milliyet*, (28 Nisan 1966), 1,7.

halkın AP'den memnun olmadığını iddia etmiştir.³⁵⁴⁸ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP'yi iftira atmakla suçlamıştır.

AP'nin Seçim Kanunu çalışmaları esnasındaki saldırıları sadece CHP ile sınırlı kalmamıştır. 6 Mayıs 1966 tarihinde Seçim Kanunu için meclis çalışmalarını locadan izleyen Cumhuriyet Senatosu Üyesi Sıtkı Ulay, AP milletvekillerinden Ekrem Dikmen, Süleyman Ünlü, İbrahim Aytaç ve Hamit Fendoğlu'nun saldırısına uğramıştır.³⁵⁴⁹ Olayı haber alan İsmet İnönü ve CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Ulay'a geçmiş olsun ziyaretinde bulunmuştur.³⁵⁵⁰ Yaşanan olay değerlendirildiğinde, AP'nin bu kanun için her türlü yola başvurabileceği gözler önüne serilmiştir. Bu olayın ardından 16 Mayıs 1966'da bir demeç veren Kemal Satır, AP'nin memleketin birçok sorunuyla uğraşması gerekirken Seçim Kanunu'na takılıp kaldığını söylemiştir. Satır'a göre, AP'nin bu tutumu akla mantığa uygun değildir. Böylelikle memlekete partizan idare yerleşmeye başlamıştır.³⁵⁵¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP'yi doğru bir biçimde eleştirmiştir. Eleştirilerinde bir adım ileriye giden Kemal Satır, AP'nin kendisine çekidüzen vermezse siyaset sahnesinden silineceğini ifade etmiştir.³⁵⁵² Ancak CHP ileri fikirleri sayesinde zafere ulaşacaktır.³⁵⁵³ Satır'ın konuşması incelendiğinde, CHP'yi ileri bir parti olarak gördüğü anlaşılmıştır.

Seçim Kanunu ile ilgili çalışmalar devam ederken AP'nin tek başına iktidar olmasından sonra siyasi af kanunu yeniden gündeme gelmiştir. Bu konuda CHP ve AP'nin anlaştığı iddia edilmiştir. Ancak CHP Genel Sekreteri Kemal Satır hiçbir şekilde AP ile anlaşmadıklarını belirtmiştir.³⁵⁵⁴ Dolayısıyla siyasi af konusunda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Fakat siyasi af kanunu 14 Temmuz 1966 tarihinde bütün DP'lileri kapsayacak şekilde kabul

³⁵⁴⁸ *Cumhuriyet*, "Satır: "AP İle Temasımız Pazarlık Şeklinde Olmamıştır", (4 Mayıs 1966), 1.; *Milliyet*, "Satır: "Halk AP'den Memnun Değil" Dedi", (4 Mayıs 1966), 7.; *Yeni Adana*, "CHP Grubunda, Ata'ya Saldıran Bir AP Milletvekili Yazardan Bahsedildi", (4 Mayıs 1966), 1.; *Yeni Adana*, "CHP Grubunda", (4 Mayıs 1966), 6.

³⁵⁴⁹ *Ulus*, "İnönü, Dün Ulay'a "Geçmiş Olsun" Dedi", (8 Mayıs 1966), 1.

³⁵⁵⁰ *Ulus*, "İnönü, Sunay'a "Geçmiş Olsun" Dedi", (8 Mayıs 1966), 7.

³⁵⁵¹ *Ulus*, "CHP. Genel Sekreteri Dr. Satır'ın Demeci: A.P. İktidarı İnsan Aklının Almayacağı Bir Yoldadır", (17 Mayıs 1966), 1.; *Ulus*, "AP. İktidarı", (17 Mayıs 1966), 7.

³⁵⁵² *Ulus*, "Satır'ın AP. İdarecilerine Cevabı: AP. Kamuoyunda Mahkûm Olacaktır", (18 Mayıs 1966), 1.

³⁵⁵³ *Ulus*, "AP. Kamuoyunda Mahkum Olacaktır", (18 Mayıs 1966), 7.

³⁵⁵⁴ *Cumhuriyet*, "Satır: "CHP Af Konusunda AP İle Anlaşmış Değildir", (23 Haziran 1966), 1.

edilmiştir.³⁵⁵⁵ Bu durumda CHP'nin kısmî af isteği gerçekleşmemiştir. Meclisten geçen yasa tasarısının Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanmasından sonra 8 Ağustos 1966'da Beşiktaş CHP İlçe Merkezi'nde Kemal Satır'ın başkanlığında parti meclisi toplantıları başlamıştır.³⁵⁵⁶ Gazetecilerle konuşan Satır, sadece toplantının hafta sonuna kadar süreceğini söylemekle yetinmiştir.³⁵⁵⁷ 9 Ağustos 1966 tarihinde bir açıklama daha yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, af kanununu parti içindeki hukukçu arkadaşlara incelettirdiklerini söylemiştir.³⁵⁵⁸ Böylelikle af kanunu hakkında bir itiraz beklenmeye başlanmıştır. Bu beklentide toplantılarına devam eden parti meclisi çalışmalarına hakkında bilgi veren Kemal Satır, 10 Ağustos 1966'da 4 parti meclisi üyesinin konuştuğunu bildirmişse de konuşmaların içeriğinden bahsetmemiştir.³⁵⁵⁹ 11 Ağustos 1966 tarihinde ise Satır, parti meclisi çalışmalarının bugün biteceğini ve bildirinin yayınlanacağını duyurmuştur.³⁵⁶⁰ Yayınlanan bildiride AP iktidarının icraatlarına geni bir şekilde yer verilmiştir.³⁵⁶¹ İcraatlar toplu bir biçimde değerlendirildiğinde ise her yönüyle olumsuz olduğuna karar verilmiştir.³⁵⁶² Bildiri incelendiğinde, siyasi af kanunundan bahsedilmediği görülmüştür.

1965 seçimlerini kazanan AP, iktidarını sağlamlaştırmak için partizan bir idare kurmaya başlamıştır. Böylelikle AP hem taşra teşkilatının yaptığı anlamsız saldırılara göz yummuş hem de memurları kendinden tarafa çekmeye çalışmıştır. 28 Eylül 1966 tarihinde Ankara Belediye Meclisi toplantısı başlarken AP'li meclis üyelerinden Muhsin Şenöz, Atatürk ve şehitler için bir dakikalık saygı duruşu esnasında dışarı çıkmıştır. Toplantıyı izleyen Ulus gazetesi muhabirlerinden Cemal Saltık da Şenöz'e bu davranışının sebebini sormuştur. Soruya sinirlenen Şenöz, Saltık'a bir kül tablası fırlatarak cevap vermiştir.

³⁵⁵⁵ *Ulus*, "Anayasa, Ağır Bir Darbe Yedi", (15 Temmuz 1966), 1.; *Ulus*, "Anayasa Ağır Bir Darbe Yedi", (15 Temmuz 1966), 7.

³⁵⁵⁶ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi Bugün Toplanıyor", (9 Ağustos 1966), 1.; *Yeni Adana*, "CHP Genel İdare Kurulu Toplandı", (9 Ağustos 1966), 1.

³⁵⁵⁷ *Ulus*, "CHP Parti Meclisi", (9 Ağustos 1966), 7.

³⁵⁵⁸ *Yeni Adana*, "CHP Kurultayının 18 Ekim'de Toplanmasına Karar Verildi: Satır: "Af Kanunu İncelettiriyoruz, Anayasaya Aykırı Durum Görürsek Mahkemeye Başvuracağız", (10 Ağustos 1966), 1.; *Milliyet*, "CHP Parti Meclisi Kurultayın 18 Ekimde Toplanmasına Karar Verdi", (10 Ağustos 1966), 1.; *Milliyet*, "CHP Parti Meclisi", (10 Ağustos 1966), 7.

³⁵⁵⁹ *Yeni Adana*, "CHP Parti Meclisi Dün de Çalıştı", (11 Ağustos 1966), 1.

³⁵⁶⁰ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi, Bugün Bildiri Yayınlayacak", (12 Ağustos 1966), 1.

³⁵⁶¹ *Yeni Adana*, "CHP Parti Meclisi Bir Bildiri Yayınladı: "Hükûmet'in İcraatları Her Yönü İle Olumsuzdur", (13 Ağustos 1966), 1.

³⁵⁶² *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: CHP Parti Meclisi", (13 Ağustos 1966), 6.

Ayrıca Saltık'a bir başka AP'li meclis üyesi olan Halil Sapmaz da saldırmıştır.³⁵⁶³ Cemal Saltık'a yapılan bu saldırıyı doğu illeri gezisinde haber alan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, hür basının susturulamayacağını söyleyerek olayı protesto etmiştir.³⁵⁶⁴ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, partisinin yayın organını savunmadığı anlaşılarak partizan idarenin karşısında durmadığı gözlemlenmiştir. Ancak Malatya CHP İl Kongresi'nde konuşan Satır, AP'ye partizanlık hevesi bulaştığını ifade ederek mülki amirlerin bu hevesten uzak durmasını istemiştir.³⁵⁶⁵ Aksi takdirde CHP AP'yi doğru yola getirecektir.³⁵⁶⁶ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, partizanlık anlayışının sadece devlet işleriyle sınırlı olduğu görülmüştür. Bu durumda Kemal Satır'ın partizanlığa bakış açısının sığ olduğu anlaşılmaktadır.

Süleyman Demirel'in başbakan olmasından sonra CHP-AP ilişkilerinde ekonomi de yer almaya başlamıştır. 21 Mayıs 1966 tarihinde bir demeç veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP'nin 1965 seçimlerindeki ekonomi vaatlerini yerine getiremediğini iddia etmiştir.³⁵⁶⁷ Kemal Satır'a göre, AP eski borçlarını ödemediği yeni krediler peşinde koşmaktadır. Oysaki piyasada ciddi bir durgunluk ve pahalılık yaşandığından kredi yerine bu sorunların çözülmesi gerekmektedir.³⁵⁶⁸ Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonomik durumu beğenmemektedir. Ancak AP'ye göre, yeni tesis açılışlarının yapılmasından dolayı herhangi bir ekonomik sıkıntı mevcut değildir. AP'nin bu düşüncesine 19 Haziran 1966'da cevap veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, yapılan açılışların temellerinin planlı ekonomi devrine dayandığını söylemiştir.³⁵⁶⁹ Böylelikle CHP'nin planlı kalkınma hamlesinin güzel sonuçları alınmaya başlanmıştır.³⁵⁷⁰ Dolayısıyla AP'nin plana karşı olmaması gerekmektedir. 3 Temmuz 1966 tarihinde Konya'da bir konuşma yapan Kemal Satır ihracat-ithalat

³⁵⁶³ *Yeni Adana*, "Gazeteci Cemal Saltık'a Yapılan Tecavüz Şiddetle Protesto Edildi: Satır: "Hür Basın Yılmayacaktır", (29 Eylül 1966), 1.

³⁵⁶⁴ *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Kemal Satır", (29 Eylül 1966), 6.

³⁵⁶⁵ Cenap Çetinel, "CHP. Genel Sekreteri Dr. Satır Malatya İl Kongresinde Bir Konuşma Yaptı ve Dedi ki...: Partizanlığa Tahammül Kalmamıştır", *Ulus*, (11 Ekim 1966), 1,7.; *Cumhuriyet*, "Satır, Partizan Memurlara İhtarda Bulundu", (11 Ekim 1966), 1.

³⁵⁶⁶ *Milliyet*, "Satır: "Demirel ve Partisini Yola Getireceğiz" Dedi", (13 Ekim 1966), 1.

³⁵⁶⁷ *Ulus*, "Genel Sekreter Satır'ın Demeci: AP. Eski Borçlarını Ödemedi Yeni Krediler Peşinde", (22 Mayıs 1966), 1.

³⁵⁶⁸ *Ulus*, "Genel Sekreter Satır'ın Demeci", (22 Mayıs 1966), 7.

³⁵⁶⁹ *Ulus*, "CHP. Genel Sekreteri Satır'ın Demirel'e Cevabı: Kanunsuzluğun Baş Teşvikçisi Demirel ve Hükümetidir", (20 Haziran 1966), 1.

³⁵⁷⁰ *Ulus*, "Kanunsuzluğun Baş Teşvikçisi", (20 Haziran 1966), 7.

denmesine ve döviz durumuna değinmiştir.³⁵⁷¹ Satır'a göre, döviz sıkıntısı çekildiğinden ihracat-ithalat dengesi bozulmuştur. Bu nedenle de karaborsa görülmeye başlamıştır. Ayrıca yurt dışında çalışan Türk işçilerinin dövizlerinin yurt içinde değerlendirilemediğini belirten CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, AP iktidara gelmeden önce bu konu hakkında herhangi bir hazırlık yapmamıştır.³⁵⁷² Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP'nin ekonomi politikasından rahatsız olmaktadır. 28 Eylül 1966'da Malatya CHP İl Gençlik Kongresi'nde konuşan Satır, AP'nin memur maaşlarını dahi ödeyemediğini iddia etmiştir.³⁵⁷³ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonominin durumu giderek kötüleşmektedir. Bu durumda Satır'a göre Türkiye ekonomik bir çıkmazdadır.³⁵⁷⁴ Fakat CHP Genel Sekreteri Kemal Satır hiçbir konuşmasında ekonominin düzelme yollarını anlatmadığından bu konudaki her konuşması eksik kalmıştır.

AP lideri Süleyman Demirel'in kurduğu hükümetin güçlendiğini düşünmesinin ardından CHP-AP ilişkilerinde afet ile alakalı meselelerde gündeme gelmeye başlamıştır. 19 Ağustos 1966 tarihli Varto Depremi'nin ardından 2 Eylül 1966 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile Demirel 25 dakikalık bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme esnasında Süleyman Demirel, acil bir durum olmadıkça meclisi toplamayacaklarını Kemal Satır'a iletmıştır.³⁵⁷⁵ Oysaki Satır, CHP'nin tüm imkânlarıyla hükümete yardım edebileceğini söylemiştir. Ancak Süleyman Demirel, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın bu teklifini reddetmiştir.³⁵⁷⁶ Süleyman Demirel'in Kemal Satır'a söylediklerini değerlendiren AKİS dergisine göre, AP güç sarhoşluğu yaşamaktadır.³⁵⁷⁷ Satır'ın hükümete yaptığı teklif ve Demirel'in tutumu birlikte incelendiğinde, AP'nin işbirliğine hazır olmadığı görülmüştür. Bundan sonra CHP Genel Sekreteri

---

³⁵⁷¹ *Ulus*, "Dr. Satır Konya'da Konuştu: AP Yurt Ekonomisini Çıkmaza Götürüyor", (4 Temmuz 1966), 1.

³⁵⁷² *Ulus*, "AP. Yurt Ekonomisini", (4 Temmuz 1966), 7.

³⁵⁷³ Teoman Karahun, " Dr. Kemal Satır Malatya'da Konuştu: İktidar Partizan İdare Kurmak Hevesindedir", *Ulus*, (29 Eylül 1966), 1,7.

³⁵⁷⁴ Cenap Çetinel, "Genel Sekreter Satır Dün de Rize'de Konuştu: "Demirel Yanlış Bir Millî İrade Anlayışı İçindedir", *Ulus*, (14 Ekim 1966), 1, 7.

³⁵⁷⁵ *Ulus*, "Dr. Satır, Deprem Bölgesine Yardım Konusunu Başbakan Demirel'le Görüştü: CHP, Hükümete Yardıma Hazır", (3 Eylül 1966), 1.; *Milliyet*, "Hükümet Âcil Durum Olmazsa Meclis'i Toplamayacak", (3 Eylül 1966), 1.

³⁵⁷⁶ *Ulus*, "CHP. Hükümete", (3 Eylül 1966), 7.; *Milliyet*, "Hükümet, Acil Durum", (3 Eylül 1966), 7.

³⁵⁷⁷ *AKİS*, "Yurtta Olup Bitenler: Millet: Lâf ve Güzaf", (10 Eylül 1966), 4.

Kemal Satır deprem bölgesinde incelemeler yapmaya karar vermiştir.³⁵⁷⁸ İnceleme amaçlı çıkacağı geziye de 26 Eylül 1966'da başlamıştır.³⁵⁷⁹ 30 Eylül 1966'da Elazığ'a gelen Kemal Satır, ilçelerde inceleme yapmasına rağmen herhangi bir konuşma yapmamıştır.³⁵⁸⁰ Fakat 1 Ekim 1966 tarihinde Bingöl'ün Karlıova ilçesinin Kargapazarı köyünde incelemelerde bulunan Satır bir açıklama yapmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, kerestelerin bölgeye ulaşmasına rağmen 40 günde 4 baraka yapılabildiğini iddia etmiştir. Kemal Satır'a göre, baraka yapımı bu hızla devam ederse ihtiyaç üç ayda karşılanacaktır. Kıştan endişe eden halk başının çaresine bakmak için acil para yardımı beklemektedir.³⁵⁸¹ Satır'ın yurt gezisindeki incelemelerine bakıldığında, AP'nin deprem sonrası yapılacak işler konusunda yavaş davranarak halkı zor durumda bırakmıştır.

1966'nın sonlarına doğru AP, CHP'ye saldırmak için orduyu da kullanmaya karar vermiştir. Bunun için hükümet, DP döneminde polis şefi olan Ahmet Topaloğlu Milli Savunma Bakanlığına getirmiştir. Topaloğlu bakan olduktan kısa bir süre sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın komutanlarla görüştüğünü iddia etmiştir. Hatta Ahmet Topaloğlu, Kemal Satır ile görüşen komutanları “*satılmış komutan*” olarak nitelendirmiştir. Topaloğlu'nun yakıştırmalarını duyan komutanlar gülüp geçse de Satır bunu hazmedememiştir. Ahmet Topaloğlu'nun iddialarına sert bir mektup ile yanıt veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, böyle bir görüşmenin olmadığını belirtmiştir.³⁵⁸² Bununla da yetinmeyerek 19 Eylül 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Cihat Alpan'a bir mektup yazan Satır, Topaloğlu'nun sorularını bizzat cevaplayacağını bildirmiştir. Ayrıca Topaloğlu'na yazdığı cevabı da ekte gönderdiğini iddia etmiştir.³⁵⁸³ Ancak arşivlerde böyle bir belgeye rastlanılmamıştır. Oysaki Ahmet Topaloğlu 10 Ekim 1966'da Kemal Satır'a yazdığı mektubun bir suretini Alpan'a göndermiştir.³⁵⁸⁴ Bu mektupta Topaloğlu, ordu ile Anayasal çerçeve

³⁵⁷⁸ *Ulus*, “Deprem Bölgesi de Dahil Olmak Üzere: Satır, Doğu İllerinde Geziye Çıkıyor”, (23 Eylül 1966), 1.; *Ulus*, “Satır Doğu İllerinde Geziye Çıkıyor”, (23 Eylül 1966), 7.

³⁵⁷⁹ *Ulus*, “Dr. Kemal Satır Doğu Gezisine Bugün Başlıyor”, (26 Eylül 1966), 1.

³⁵⁸⁰ Teoman Karahun, “CHP. Genel Sekreteri Dr. Satır Bingöl'e Gitti: Gericî Güç Bir Gün AP'yi de Yenecektir”, *Ulus*, (30 Eylül 1966), 1.

³⁵⁸¹ Teoman Karahun, “Dr. Satır Deprem Bölgesinde: Kış Felaket Habercisi Olarak Yaklaşıyor”, *Ulus*, (2 Ekim 1966), 1,7.; *Milliyet*, “Satır Bingöl'de”, (2 Ekim 1966), 7.

³⁵⁸² *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: Ordu: Ağır Bir Mektup”, (1 Ekim 1966), 4.

³⁵⁸³ *T.C. Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi (CCSA)*, 05000687,1,312133.

³⁵⁸⁴ *CCSA*, 05000687,2,312273.

içinde ilgilendiğini belirterek dedikodulara ayıracak vaktinin olmadığını savunmuştur.³⁵⁸⁵ Yaşanan olay incelendiğinde, ordunun siyasete alet edildiği anlaşılmıştır.

CHP-AP ilişkilerinde yer alan önemli bir konu da petrol kanunudur. Bu konu hakkında 9 Haziran 1965 tarihinde bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, petrol konusunun Türkiye’deki her vatandaşın ilgilenmesi gereken bir konu olduğunu söylemiştir. Kemal Satır’a göre CHP, programında yer alan devletçilik ilkesi gereği yer altı kaynaklarının devlet eliyle işletmesinden yanadır.³⁵⁸⁶ Dolayısıyla petrol sahalarının yabancı şirketlere verilmesine karşı çıkmaktadır.³⁵⁸⁷ Satır’ın konuşması incelendiğinde, parti programından ayrılmadığı görülmüştür. Ancak AP her alanın özel sektöre açılmasını savunmaktadır. Bu yüzden Başbakan Süleyman Demirel de petrol boru hatlarının halka açılmasından memnun olduğunu belirtmiştir. Demirel’in bu açıklamasından sonra 17 Ekim 1966’da gazetecilere bir demeç veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, hisse senetlerinin yabancı şirketlerin eline geçmemesi için alınan önemleri bilmediğini ifade etmiştir. Eğer senetler yabancı şirketlerin eline geçerse %20’lik kâr oranıyla bu şirketlerin ekmeğine yağ sürülecektir. Bu durumda da TPAO güçsüz bir kurum haline gelecektir.³⁵⁸⁸ Satır’ın konuşması incelendiğinde, kuşkulananmakta haklı olduğu görülmüştür. Fakat AP’nin bu konuda aldığı önlemler hakkında herhangi bir açıklama yapmadığı anlaşılmıştır

Kemal Satır CHP genel sekreterliğine getirildikten sonra AP haricinde yeni kurulan partilerle de ilişki kurmaya çalışmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır diğer partilerle ilişkileri konu alan ilk konuşmasını 29 Ekim 1962 tarihinde toplanan Adana CHP İl Kongresi’nde yapmıştır.³⁵⁸⁹ Buradaki konuşmasında Kemal Satır, Üçüncü Dünya Savaşı çıkma ihtimaline dikkat çekerek bütün

---

³⁵⁸⁵ CCSA,05000687,3,314378.

³⁵⁸⁶ *Ulus*, “CHP. Ortak Grubu Petrolü Görüşüyor, İnönü Dedi Ki: Petrol Mücadelesiyle Varılacak Politika Kalkınma Politikasıdır”, (9 Haziran 1965), 1.

³⁵⁸⁷ *Ulus*, “Petrol Mücadelesiyle Varılacak Politika”, (9 Haziran 1965), 7.

³⁵⁸⁸ *Milliyet*, “Satır: “Petrol Boru Hattı” nın Halka Devri TPAO Güçsüz Brakır”, (17 Ekim 1966), 1.

³⁵⁸⁹ *Yeni Adana*, “C.H.P. İl Kongresi Yarın Yapılacak”, (28 Ekim 1962), 4.

partileri birlik olmaya davet etmiştir.³⁵⁹⁰ Satır'ın konuşması incelendiğinde, siyasi partileri birleştirmek için garip bir neden bulduğu anlaşılmıştır.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, yeni kurulan partileri birlik olmaya çağırılmışsa da bu partiler siyasi af kanunu için CHP'ye cephe almaya başlamıştır. Çünkü yeni kurulan partiler yaşayabilmek için eski DP tabanına ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle siyasi af kanununun bir an önce çıkmasını isteyen YTP bir bildiri yayınlayarak bu konuda CHP'yi suçlamıştır. YTP'nin bildirisine cevap veren Kemal Satır, 27 Mayıs İhtilali sonrasındaki CHP zihniyetini açıklamıştır.³⁵⁹¹ Satır'a göre, CHP 27 Mayıs İhtilali'nin meşruluğuna inanan, Anayasa'nın kayıtsız-şartsız uygulanmasıyla birlikte demokrasinin Batılı anlamda yerleşeceğini düşünen bir partidir. Zaten yeni kurulan siyasi partilerin yaşaması için de Anayasa gereklidir. Buna rağmen yeni kurulan siyasi partilerin hayali oy avcılığı yapmaya çalıştığını iddia eden Satır, CHP'nin Anayasal olmayan hiçbir girişime katılmayacağını belirtmiştir.³⁵⁹² CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, siyasi af kanununun çıkmasından yana olmadığı anlaşılmıştır. Her ne kadar Kemal Satır siyasi af kanunu konusunda diğer partilerle anlaşamasa da CHP 1961 seçim bildirgesinde de yer alan kardeşlik düşüncesinden vazgeçmemiştir. Bu nedenle 14 Nisan 1963 tarihinde İstanbul CHP İl Teşkilatı tarafından düzenlenen bir açık oturuma katılan Satır, kardeşlik havasının kökleşmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁵⁹³ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, kardeşliğin nasıl sağlanacağını açıklamadığı için eksik bir konuşma yaptığı tespit edilmiştir. Ancak 25 Nisan 1965'te Kayseri'de bir astsubayın öldürülmesi ve bir astsubayın yaralanması olayı meydana gelmiştir. Bazı partiler bu olayı CHP'nin tertiplelediği yönünde iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddiaları yalanlayan Kemal Satır'a göre, CHP şerefli bir parti olduğu için böyle bir saldırıyı tertipleyenlerin bu partide bulunması mümkün değildir.³⁵⁹⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, hangi

³⁵⁹⁰ *Yeni Adana*, “Bir Üçüncü Dünya Savaşı Tehlikesi Karşısında: Satır, Partileri Birliğe Çağırıldı”, (29 Ekim 1962), 1.; *Yeni Adana*, “Satır, Partileri Birliğe Çağırıldı”, (29 Ekim 1962), 4.

³⁵⁹¹ *Ulus*, “Satır CHP'nin Siyasî Kanaatlerini Tekrar Açıkladı: Husumetin Bitmesini İstiyoruz”, (8 Mart 1963), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP Genel Sekreteri YTP Tebliğine Cevap Verdi: Affin Getireceği Oyları Avlama Gayreti Siyasî Hayatı Altüst Etmemektedir”, (8 Mart 1963), 1.

³⁵⁹² *Ulus*, “Husumetin Bitmesini İstiyoruz”, (8 Mart 1963), 5.; *Cumhuriyet*, “CHP Genel Sekreteri YTP Tebliğine Cevap Verdi”, (8 Mart 1963), 5.

³⁵⁹³ *Yeni Adana*, “Kemal Satır ‘Kardeşlik Havası Kökleşmeli’ Dedi”, (15 Nisan 1963), 1.

³⁵⁹⁴ *Ulus*, “Astsubayımızın Öldürülmesini Kimlerin Hazırladığı Bellidir”, (27 Nisan 1963), 1.; *Ulus*, “Astsubayımızın Öldürülmesini”, (27 Nisan 1963), 7.

partinin CHP'yi hedef göstermeye çalıştığı anlaşılamamıştır. Siyasi ortamdaki gergin durum MP lideri Osman Bölükbaşı'nın sinirlerinin bozulmasına yol açmıştır. Bundan dolayı Bölükbaşı, 7 Ekim 1963 tarihinde fazla uyku hapı alarak intihara kalkışmıştır.³⁵⁹⁵ GATA'da tedavi altına alınan Bölükbaşı'yı Kemal Satır ziyaret etmiştir.³⁵⁹⁶ Satır'ın bu davranışı incelendiğinde, siyasi nezaketten ayrılmadığı görülmüştür.

Türk siyasi hayatının fazla karmaşık olduğunu gören ordu, 12 Kasım 1964 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'den bir önlem almasını istemiştir. Bunun üzerine TBMM ve Senato'da yapılan toplantılar sonucunda her parti ve gruptan birer temsilci seçilerek bir komisyon oluşturulmasına karar verilmiştir. Toplanan komisyon MBK Grubu Başkanı Fahri Özdilek başkanlığında çalışmaya başlamıştır. 16 Kasım 1964'te yapılan toplantıya CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır. Bu toplantıda üzerinde tartışılacak konular kısımlara ayrılarak belirlenmiştir. Bunlardan ilki siyasi partilerin uyması gereken önlemlerdir. Konuşulacak konular ise siyasi parti çalışmaları ve kongrelerde orduya ait hiçbir konuya temas edilmemesi, dini inanış ve duyguların istismarını önlemek için parti kongrelerinde ve partilerin kongre dışı çalışmalarında bunlara temas edilmemesidir. Ayrıca siyasi partiler Anayasal düzeni savundukları için siyasi mücadelelerini bu çerçevede gerçekleştirilmesi konusu da konuşulacaktır. Dahası Siyasi Partiler Kanunu'nun çıkması için çalışmaların başlaması ve dokunulmazlığı kaldırılacak milletvekillerinin işlemlerinin hızlandırılması bu bölümde konuşulacak konulardan bazılarıdır. Siyasi partiler kısmında konuşulacak konular incelendiğinde, ordunun ve MBK'nin her alanda kendini güvence altına almaya çalışmıştır. Hükümetçe alınması ve uyulması gereken önlemler ise parti konuşmalarının hükümet komiserleri tarafından kayıt altına alınması, hükümet komiserlerinin olduğunca liyakatli memurlar arasından seçilmesi, rejim teminatının sağlanması, amme nizamının korunması ve basınla ilgili kanunların uygulanmasına dikkat edilmesidir.³⁵⁹⁷ Hükümetin alması ve uyması gereken önlemler incelendiğinde, mecliste kürsü özgürlüğünün kısıtlanmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Çünkü meclis tutanaklarının kâtipler

³⁵⁹⁵ *Cumhuriyet*, “Moral Bozukluğundan Şikâyetçi Bulunan: Osman Bölükbaşı Evvelki Gün İntihara Teşebbüs Etti”, (8 Ekim 1963), 1.

³⁵⁹⁶ *Cumhuriyet*, “Osman Bölükbaşı İntihara Teşebbüs Etti”, (8 Ekim 1963), 7.

³⁵⁹⁷ Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar: “27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyet'e”*, C.III, 1372-1378.

tarafından değil hükümet komiserleri tarafından kayda alınması milletvekillerinin özgür bir biçimde hükümeti ve kanunları tartışamayacağı anlamına gelmektedir. TBMM genel kurulları ve komisyonlarda uyulması gereken önlemler ise partiler arası ilişkilerin medeni çerçevede olması, milletvekili dokunulmazlıklarının halledilmesi için ilgili maddenin hızlıca uygulanması ve TBMM iç tüzüklerinin en kısa sürede hazırlanarak tartışılmasıdır. Burada ele alınan konular incelendiğinde, dokunulmazlık konusunun önemli olduğu görülmüştür.

Kurulan komisyon tarafından toplantıda konuşulacak konuların belirlenmesinden sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkanlığında liderler toplantısının başlamasına karar verilmiştir. Toplantı başlamadan önce CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ve diğer CHP temsilcileri İsmet İnönü'nün evinde bir toplantı yapılmıştır.³⁵⁹⁸ Ancak toplantıda alınan kararlar hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır. CHP'nin kendi içinde yaptığı toplantının ardından 22 Kasım 1964 tarihinde liderler toplantısı başlamıştır.³⁵⁹⁹ Bu toplantıda AP temsilcilerinde Saadettin Bilgiç, orduyu suçlayan bir konuşma yapmıştır. Bilgiç'in konuşmasının ayrıntılarına ulaşılmasa da Kemal Satır'ın herhangi bir açıklama yapmaması dikkat çekmiştir. İlk toplantının ardından Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği tarafından bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiride, daha önce belirlenmiş konular üzerinde siyasi parti temsilcilerinin bir bildiri hazırlamalarına karar verildiği duyurulmuştur.³⁶⁰⁰ İstenen bildirinin hazırlanması için de toplantılara 14 gün ara verilmiştir.³⁶⁰¹ İkinci toplantı tarihinin yaklaştığı günlerde Satır bir açıklama yapmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, toplantıların daha yararlı olabilmesi için bütün siyasi partilerin içlerinde bulunan ayrılıkçı, hak ve özgürlüklere tecavüz eden unsurları temizlemeleri gerekmektedir. Fakat diğer siyasi partilerin temsilcileri Kemal Satır'ın

³⁵⁹⁸ *Ulus*, "Liderler Gürsel'in Başkanlığında Toplandı", (23 Kasım 1964), 7.

³⁵⁹⁹ *Ulus*, "Meclis İçi ve Dışı Huzuru Sağlamak Amacıyla: Liderler Gürsel'in Başkanlığında Toplandı", (23 Kasım 1964), 1.

³⁶⁰⁰ Koçuş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar: "27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyet'e"*, C.III, s.1383-1386.

³⁶⁰¹ *Ulus*, "Cumhurbaşkanlığı Gürsel'in Başkanlığında: Liderler Toplantısı Yarın Yapılacak", (7 Aralık 1964), 1.

açıklamalarına katılmamıştır.³⁶⁰² Satır'ın konuşması incelendiğinde, bahsettiği unsurların CHP'de de bulunduğunu söylemekten çekinmemiştir.

İlk liderler toplantısında Saadettin Bilgiç'in orduyu eleştirmesini dikkate alan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 7 Aralık 1964 tarihinde bir uyarı mektubu yayınlamıştır. Bu mektubun ardından Sunay, CHP'lilerle bir toplantı yapmıştır. Toplantıya CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır.³⁶⁰³ Ancak toplantıda konuşulanlar hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Cevdet Sunay ile yapılan toplantının ardından Kemal Satır, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkanlığında yapılan liderler toplantısına katılmıştır.³⁶⁰⁴ Toplantıya girerken Satır, İnönü'nün uyarısıyla konuşma yapmaktan vazgeçmiştir.³⁶⁰⁵ Bu toplantıda AP hazırladığı bildiriye okumak istemişse de Cemal Gürsel kabul etmemiştir. Gürsel bildiri hazırlama görevini Kontenjan Grubu Başkanı Sadi Koçuş'a vermiştir. Koçuş'ın bütün bildirileri dikkate yeni bir bildiri hazırlamıştır. Fakat hazırlanan bildiriye sadece AP temsilcileri imzalamamıştır. Hazırlanan metni gözden geçiren Gürsel ilk önce metni beğenmese de daha sonra kabul etmiştir.³⁶⁰⁶ Cemal Gürsel'in bu toplantıdaki tavırlarına CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın tepki vermemesi incelendiğinde, demokrasi anlayışından saptığı görülmüştür. 9 Aralık 1964'te Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in imzasıyla yayınlanan bildiride; yapılan toplantılarda devletin bekasına ve bu bekanın koruyucusu olan orduya yapılan istismarlara izin verilmeyeceği, böyle bir tutum içinde bulunanların devletin bekasına saldırmış kabul edileceğini ve parti temsilcilerinin de bu konuda hemfikir oldukları açıklanmıştır. Ayrıca seçim kanununun süratle çıkmasına karar verildiği, hükümet ve yasama organları üzerinde herhangi bir önlem düşünülmeyeceği duyurulmuştur. Ancak 27 Mayıs, din istismarı gibi konularda siyasi partilerin hassasiyet göstermesi istenmiştir.³⁶⁰⁷ Yayınlanan bildiri incelendiğinde, ordunun siyasete bazı konular hariç karışmama kararı aldığı gözlenmiştir.

³⁶⁰² *Ulus*, "Liderler Toplantısı", (7 Aralık 1964), 7.

³⁶⁰³ *Milliyet*, "Gürsel Başkanlık Edecek: Liderler Toplantısı Bugün", (8 Aralık 1964), 1.

³⁶⁰⁴ *Ulus*, "Liderler Toplantısı Bugün Yapılıyor", (8 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, "Liderler Toplantısı", (8 Aralık 1964), 7.

³⁶⁰⁵ *Ulus*, "Cumhurbaşkanı Gürsel'in Başkanlığında: Liderler Dün Toplandı", (9 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, "Liderler Dün Toplandı", (9 Aralık 1964), 7.

³⁶⁰⁶ Koçuş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar: "27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyet'e"*, C.III, 1395-1397, 1401.

³⁶⁰⁷ *Ulus*, "Parti Liderlerinin Millet Önünde Taahhüdü", (10 Aralık 1964), 1.; *Ulus*, "Parti Liderlerinin Millet Önünde Taahhüdü", (10 Aralık 1964), 7.

Diğer siyasi partilerle politik davranışlar konusunda anlaşıldığını düşünen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır iyimser havayı ekonomi sahasına da taşımayı düşünmüştür. Bu nedenle Kemal Satır, 4 Eylül 1965 tarihinde yapılan Bursa CHP Merkez İlçe Kongresi'nde bu düşünce üzerine bir konuşma yapmıştır. Satır'a göre, Türkiye az gelişmiş bir ülke olduğundan refah seviyesi düşüktür. Ancak Türkiye'nin böyle bekleme tahammülü yoktur.³⁶⁰⁸ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, ekonomik gelişme için bütün siyasi partilerin iç ve dış politika alanında 27 Mayıs ruhunda birleşmeleri gerektiğini savunmuştur.³⁶⁰⁹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, 27 Mayıs İhtilali'ni her alanın başında geldiği düşüncesinden vazgeçmediği görülmüştür.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır sadece partileri birleştirmeye çalışmakla kalmayıp aynı zamanda onlarla iyi ilişkilerde kurmaya çabalamıştır. 1965 yılının başlarında Bütçe Komisyonunda YTP'li Orhan Apaydın dış ticaretin devletleştirilmesini istemiştir. Apaydın'ın bu isteği üzerine YTP Genel Başkanlığı kendisine soruşturma açmıştır. Bunun üzerine Orhan Apaydın da YTP'den istifa etmiştir.³⁶¹⁰ İstifa haberini duyan Kemal Satır, Apaydın'ı demokratik rejime bağlı biri olarak tanıdığını ve onun kökü dışarıda düşüncelerle ilgisi olmayan bir genç olduğunu belirtmiştir.³⁶¹¹ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, Apaydın'ı kendi görüşlerine göre tanımlamıştır. Çünkü CHP Genel Sekreteri Kemal Satır için hem aşırı sol hem de aşırı sağ akımlara karşı olanlar iyi insanlardır. Kemal Satır 17 Ağustos 1965 tarihinde Demokrat Parti lideri Sıtkı Ulay ile bir görüşme yapmıştır.³⁶¹² Ancak görüşmenin ayrıntılarına ulaşamamıştır. Satır her ne kadar diğer partilerle iyi ilişkiler kurmaya çalışsa da partilerden olumlu yanıt alamamıştır. 25 Eylül 1966'da İstanbul Beykoz MP İlçe Kongresi'nde MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın bir konuşma yapacağı duyurulmuştur. Bölükbaşı'nın burada yapacağı konuşmada CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın bütün partilerin asgari müşterekte birleşmesi konuşmasına değineceği kesinleşmiştir.³⁶¹³ Osman Bölükbaşı'na göre, asgari müşterek söylemi kanseri aspirinle tedavi etmeye çalışmaktır. Bu çözüm yolu asla fayda

³⁶⁰⁸ *Yeni Adana*, "Kemal Satır, Partileri Anlaşmaya Çağırdı: Bu Millet Asırlarca Bekleyemez", (5 Eylül 1966), 1.

³⁶⁰⁹ *Yeni Adana*, "Kemal Satır'ın Konuşması", (5 Eylül 1966), 6.

³⁶¹⁰ *Milliyet*, "Orhan Apaydın YTP'den Ayrıldı", (10 Ocak 1965), 1.

³⁶¹¹ *Milliyet*, "Orhan Apaydın", (10 Ocak 1965), 7.

³⁶¹² *Milliyet*, "Ulay, Satır'la", (18 Ağustos 1965), 1.

³⁶¹³ *Milliyet*, "Bölükbaşı "Aspirinle Kanser İyileşmez" Dedi", (24 Eylül 1966), 1.

sağlamayacaktır.³⁶¹⁴ Bölükbaşı'nın Kemal Satır'a verdiği cevap incelendiğinde, uzlaşmaya hazır olmadığı görülmüştür.

Kemal Satır'ın genel sekreter olmasından sonra CHP-AP ilişkileri incelendiğinde, her konunun siyasete alet edildiği anlaşılmıştır. Ancak Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra durum daha da kötüleşmiştir. Burada hem Kemal Satır'ın hem de Başbakan ve AP lideri olan Süleyman Demirel'in *siyasi nezaket dilini* kullanmamaları etkili olmuştur. Aynı zamanda diğer siyasi partilerle de ilişkilerini sürdüren Satır, siyasi af konusunda onları ikna edemediği ve MBK'yi de siyasi hayattan uzak tutamadığı için başarısız olmuştur.

Süleyman Demirel başbakan olduktan sonra gündeme gelen basit olaylarda İsmet İnönü'nün desteğine ihtiyaç duymuştur. Bunlardan biri de Cemal Gürsel'in sağlık durumu ve Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı seçilmesi olayıdır.³⁶¹⁵ Cemal Gürsel cumhurbaşkanı olduktan sonra 14'ler meselesi zamanında kısmî bir felç geçirerek sağlığının iyi olmadığını göstermiştir. Gürsel, 1966 yılının Ocak ayında hafif bir kaza geçirmesiyle gündeme gelmiştir. Bu konu hakkında İsmet İnönü ile görüşen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Cemal Gürsel'in durumunun basit bir kaza olmadığını anlatmıştır. Ayrıca Kemal Satır, Gürsel'in istifa etmeyi düşünmesine rağmen şimdilik Bursa'da dinlenmesine karar verildiğini de bildirmiştir.³⁶¹⁶ 29 Ocak 1966'da ise Süleyman Demirel, Satır'ı Başbakanlık'a çağırarak kendisine son durum hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, Gürsel'in tedavisine Amerika'da devam edilecektir.³⁶¹⁷ Aynı gün CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Gürsel'in son durumuyla ilgili bilgiyi İnönü ile paylaşmıştır. İsmet İnönü de verilen kararı yerinde bulmuştur.³⁶¹⁸ Ancak ordudaki bazı subaylar bu kararı yerinde bulmadığını Demirel'e bildirmek için İnönü tarafından Kemal Satır görevlendirilmiştir.³⁶¹⁹ Buraya kadar Satır'ın tutum ve davranışları incelendiğinde, tam bir devlet adamı gibi davrandığı görülmüştür.

Verilen bu kararı 5 Şubat 1966 tarihli nüshasında değerlendiren AKİS dergisine göre, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durunda bir ağırlaşma

³⁶¹⁴ *Milliyet*, "Bölükbaşı", (24 Eylül 1966), 7.

³⁶¹⁵ Demirel, *Adalet Partisi* 39,47.

³⁶¹⁶ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 69.; İnönü, *Defterler II*, 989.

³⁶¹⁷ Bakışık, *CHP İle*, 233.

³⁶¹⁸ İnönü, *Defterler II*, 990-991.

³⁶¹⁹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 70.

olmadığından Amerika'ya gönderilmesine gerek yoktur. Alınan bu karardan dönülmediği takdirde ABD'nin Türk Ordusu'na müdahale yolu açılacaktır.³⁶²⁰ AKİS dergisinin değerlendirilmesi incelendiğinde, ordudaki bazı subaylarla aynı görüşü paylaştığı görülmüştür. Bütün uyarılara rağmen ABD'ye gönderilen Cemal Gürsel'in sağlık durumunun kötüleşmesinden sonra yeni bir cumhurbaşkanı seçimi gündeme gelmiştir.³⁶²¹ Bu konuda İsmet İnönü Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığına sıcak bakmaktadır.³⁶²² Ancak Sadi Koçuş'a göre, bazı kişilerin CHP'nin kendi adayını çıkartacağı söylentisini yaymışlardır.³⁶²³ Söylentinin Cevdet Sunay'ın kulağına gitmesinden sonra Koçuş Sunay ile bir görüşme yapmıştır. Sunay'a göre, diğer partiler kendisi desteklemeyecektir. İnönü bu konuda teminat vererek bütün partilerin Cevdet Sunay'ı aday göstereceklerini söylemiştir. Verilen bu teminat için CHP adına bir bildiri hazırlaması için CHP Genel Sekreteri Kemal Satır çağırılmışsa da geç kalınmıştır.³⁶²⁴ Bu yüzden Kemal Satır, CHP'nin kendi içinden bir aday çıkarmayacağını açıklamakla yetinmiştir.³⁶²⁵ Dolayısıyla Cevdet Sunay bu seçime tek aday olarak girmiştir. Öncelikle parlamentoya girmesi gereken Sunay için Cumhurbaşkanı vekili İbrahim Şevki Atasagun tarafından Cumhuriyet Senatosu'na seçilmesi uygun bulunmuştur. Bu seçimin ardından 17 Mart 1966 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda and içen Cevdet Sunay senatörlük görevine başlamıştır.³⁶²⁶ Yeminin ardından Sunay'ı Kemal Satır tebrik etmiştir.³⁶²⁷ Senatörlük görevinin başlamasından sonra 18 Mart 1966'da Cevdet Sunay cumhurbaşkanı seçilmiştir. Satır'ın bu konudaki faaliyetleri incelendiğinde, kendi düşüncelerini belirtmediği gözlemlenmiştir.

Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı olmasından sonra 14 Eylül 1966 tarihinde GATA'da tedavi gören Cemal Gürsel vefat etmiştir. Vefat haberinin

---

³⁶²⁰ AKİS, "Yurtta Olup Bitenler: G. Başkanlığı", (5 Şubat 1966), 6.

³⁶²¹ *Cumhuriyet*, "Gürsel'in Ümitsiz Durumu Karşısında: Başkentte Kapalı ve Yaygın Bir Faaliyet Var", (13 Şubat 1966), 1.

³⁶²² *Milliyet*, "Eski Başbakan Yardımcılarından Kemal Satır'dan Açıklama: Sunay'ı İsmet Paşa İstedi", (30 Temmuz 1989), 9.

³⁶²⁴ Sadi Koçuş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar: "İkinci Cumhuriyet'ten 12 Mart'a"*, C.IV, (İstanbul: May Yayınevi, 1977), 1625-1628.

³⁶²⁵ *Ulus*, "Satır'ın Demeci", (13 Şubat 1966), 1.; *Cumhuriyet*, "Başkentte", (13 Şubat 1966), 7.

³⁶²⁶ *Ulus*, "Cevdet Sunay Dün Senatoda Yemin Etti", (18 Mart 1966), 1.; *Milliyet*, "Senatörlük Görevine Dün Başlayan Sunay, Millî Birlik Grubu Görüşme Yaptı: Sunay And İçti", (18 Mart 1966), 1.

³⁶²⁷ *Ulus*, "Cevdet Sunay", (18 Mart 1966), 7.; *Milliyet*, "Sunay And İçti", (18 Mart 1966), 7.

duyulmasının ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Cemal Gürsel'in eşi Melahat Gürsel'e taziyelerini bildirmiştir.³⁶²⁸ Aynı gün Kemal Satır, cenaze töreni için Ankara'ya gelen İsmet İnönü'yü de karşılamıştır.³⁶²⁹ Ardından 18 Eylül 1966'da yapılan cenaze törenine Satır da katılmıştır.³⁶³⁰ Burada dikkat edilmesi gereken durum, Anıtkabir'e bir devlet adamının gömülmesi hakkında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın hiçbir açıklama yapmamasıdır. Oysaki bu tip mezarlar bir kişiye ait olup onun manevi şahsını yaşatma amacı gütmektedir.

Cemal Gürsel'in çok sağlıklı bir bünyesi olmadığı bilinmektedir. Bu yüzden basında "hafif bir kaza" olarak yer alan olay sonucunda Gürsel'in ABD'ye tedavi olmak amacıyla gönderilmesi gündeme gelmiştir. Ancak burada Kemal Satır kendi düşüncelerini açıklamayarak yorum yapmayı güçleştirmiştir.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra ABD, Türkiye'nin iç işlerine daha etkili bir biçimde müdahale kararı almıştır. Bu nedenle bir Türk ajanını görevlendirerek siyasi yaşamda olanları öğrenmeye başlamıştır. Ancak 28 Aralık 1965 tarihli bir rapor Cumhuriyet Senatosu Tabi Senatörü Haydar Tunçkanat'ın eline geçmiştir. 8 Temmuz 1966 tarihinde rapor hakkında açıklama yapan Tunçkanat'a göre, ajanın eskiden DP'ye mensup olan ve halen AP'nin yönetiminde etkin rol oynamakta olup ülkesi aleyhine casusluk yapmaktadır.³⁶³¹ Konu hakkında Sadi Koçaş daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre, E.M. Morgan takma adını kullanan ajan Albay Dickson'a 50 kişilik bir isim listesi göndermiştir. Raporda; 27 Mayıs İhtilali, ekonomik problemler, iç ve dış politika konularında CHP ile görüş ayrılığı yaşandığı "çetin ceviz" olarak adlandırılan İsmet İnönü'nün AP Hükümeti'ne karşı Atatürk'ün milli politikalarını kullanarak ABD'nin yapmak istediklerine karşı çıktığı belirtilmiştir. Bu durumun ABD'nin tarafsızlaştırma politikasını engellediği ifade edilerek askerin ve bürokrasinin İnönü'ye bağlılığının azaltılması gerektiğinin altı çizilmiştir.³⁶³² İlgili raporda CHP Genel

³⁶²⁸ *Ulus*, "İnönü Adına Bayan Gürsel'e Başsağlığı", (15 Eylül 1966), 1.; *Ulus*, "İnönü Adına", (15 Eylül 1966), 7.

³⁶²⁹ *Ulus*, "Cenaze Askerî Törenle Meclis'teki Katafalka Konuldu: Gürsel'i Bugün Toprağa Veriyoruz", (18 Eylül 1966), 1.; *Ulus*, "Gürsel'i Bugün Toprağa Veriyoruz", (18 Eylül 1966), 7.

³⁶³⁰ *Ulus*, "27 Mayıs Devriminin Cumhurbaşkanı, Büyük Komutana Bütün Ankara Halkının Katıldığı Hazin Bir Cenaze Töreni Yapıldı: C. Gürsel Anıt Kabir'deki Ebedi İstirahat Yerinde", (19 Eylül 1966), 1.; *Ulus*, "C. Gürsel Anıt Kabir'deki", (19 Eylül 1966), 7.

³⁶³¹ *Ulus*, "Tunçkanat "casusluk" Olayını Açıkladı", (9 Temmuz 1966), 1.; *Milliyet*, "Amerikalılara 40 Kişilik Liste Verilmiş", (9 Temmuz 1966), 1.; *Ulus*, "Tunçkanat "casusluk" Olayını Açıkladı", (9 Temmuz 1966), 7.

³⁶³² Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar: "İkinci Cumhuriyet'ten 12 Mart'a"*, C.IV, 1603-1605.

Sekreteri Kemal Satır'ın da adı geçmiştir.³⁶³³ Açıklanan bu durum hakkında açıklama yapan Kemal Satır, belgenin korkunç olduğunu söyledikten sonra hükümetin gerekli cevabı vermesini istemiştir.³⁶³⁴ Fakat hükümetten herhangi bir açıklama gelmemiştir.

Hükümetin bu konuya önem vermediğini gören Haydar Tunçkanat, 12 Temmuz 1966 tarihinde bir basın toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantıda Tunçkanat “*tarafsızlaştırılması*” gereken isimleri açıklayarak listenin başında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın olduğunu iddia etmiştir.³⁶³⁵ Böylelikle Kemal Satır'ın ABD için bir tehdit unsuru olduğu anlaşılmıştır. Çıkan haberlerin ardından Sadi Koçaş Cumhuriyet Senatosu'na 15 Temmuz 1966 tarihinde bir soru önergesi vermiştir. Önergede Amerikan Askeri Ataşesi olarak bulunan Albay Dickson'un “*güvenilmeyen adam*” ilan edilerek hemen ülkeyi terk etmesinin istenip istenmeyeceğini sormuştur. Ancak adı geçen kişinin Türkiye'de bulunmadığı göz önüne alındığında bir daha ülkeye girmesine mani olup olunmayacağı ve Dışişleri Bakanlığı'nın bu konuda ne düşündüğünü de sorularına eklemiştir. Koçaş'ın sorularına 5 Ağustos 1966'da cevap verilmiştir. Buna göre, Albay Dickson 8 Temmuz 1963-Haziran 1966 tarihleri arasında görev yapmıştır. Dolayısıyla şu anda ülkede bulunmamaktadır. Ayrıca metin üzerinde yapılan araştırmanın sonucuna göre gerekli işlemler yapılacaktır.³⁶³⁶ Verilen cevap incelendiğinde, önergedeki sorulara net ve tatmin edici cevaplar verilmediği görülmüştür. Soru önergesinden istedikleri cevabı alamayan CHP birde Cihad Baban'ın bu vesikaları uydurma olarak nitelendirmesine kızmıştır. 17 Temmuz 1966 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı yanına çağıran İsmet İnönü, verilecek cevap için fikirlerini beyan etmiştir.³⁶³⁷ Fakat hazırlanacağı belirtilen bildirge hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

ABD'nin bir ajan aracılığıyla Türkiye'de aktif görevlerde bulunan siyaset adamlarını sınıflandırdığı tespit edilmiştir. Hazırlanan listelerden birinde Kemal

³⁶³³ *Milliyet*, “Amerika'lılara 40 Kişilik Liste Verilmiş”, (9 Temmuz 1966), 7.

³⁶³⁴ *Ulus*, “Dr. Satır'ın Demeci”, (9 Temmuz 1966), 1.

³⁶³⁵ *Ulus*, “Amerikalılara Verilen Gizli İsim Listesi”, (13 Temmuz 1966), 1.; *Ulus*, “Gizli İsim Listesi”, (13 Temmuz 1966), 7.; *Cumhuriyet*, “Türkiye İle İlgili Gizli Rapor: “Nötralize” Edilecek İsimler Dün Açıklandı”, (13 Temmuz 1966), 1.; *Cumhuriyet*, “Nötralize”, (13 Temmuz 1966), 7.

³⁶³⁶ Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar: “İkinci Cumhuriyet'ten 12 Mart'a”*, C.IV, 1607,1610.

³⁶³⁷ İnönü, *Defterler II*, 1015.

Satır'ın da adı geçmiştir. Ancak Satır'ın TBMM'de ve CHP içinde herhangi bir açıklama yapmamasına bir anlam verilememiştir.

Kemal Satır genel sekreter olduktan sonra ülkenin ekonomik sorunlarıyla da ilgilenmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bu konu hakkındaki düşüncelerini 24 Mart 1963 tarihinde Yapı-İş Sendikası'nın düzenlediği toplantıda dile getirmiştir. Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır, Türk işçisinin kalkınma için öneminden bahsetmiştir. Ancak Satır'a göre, işçi hakları zor elde edilen haklardan biridir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partisinin işçi hakları üzerinde çalışırken oy derdinde olmadığını belirtmiştir.³⁶³⁸ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, işçi haklarını savunurken partisini de övmeyi unutmadığını göstermiştir.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ekonomi hakkında konuşurken İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan bahsetmeyi de ihmal etmemiştir. Bu nedenle Kemal Satır 14 Nisan 1963 tarihinde İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda il parti teşkilatının düzenlediği toplantıda bir konuşma yapmıştır.³⁶³⁹ Konuşmasında Satır, plan düşüncesinin vatandaşlar arasındaki huzursuzluğu bitirdiğini iddia etmiştir.³⁶⁴⁰ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, planın sosyal yönüne değindiği anlaşılmıştır. Planlı ekonomi devrine girilmesiyle birlikte altyapı çalışmaları da başlamıştır. Bunun için Anadolu'nun her tarafında teknik okulların açılması hızlandırılmıştır. Böylelikle 28 Nisan 1963'te Elazığ'da bir teknik okulun temel atma töreni gerçekleşmiştir.³⁶⁴¹ Törende bir konuşma yapan Kemal Satır, planlı kalkınma ile hem 75 bin öğretmen yetiştirileceği hem de 50 milyar lira olan milli gelirin 105 milyara çıkacağını savunmuştur.³⁶⁴² Satır'ın konuşması incelendiğinde, planlı kalkınmayı geniş bir çerçevede ele almıştır.

³⁶³⁸ Orhan Duru, "Kemal Satır İşçilere "Sizlere Ne Kadar Hizmet Etsek Azdır", *Ulus*, (25 Mart 1963), 1,7.

³⁶³⁹ *Cumhuriyet*, "T. Feyzioğlu, "Beş Yıllık Plân Yürümezse Türkiye Batar" Dedi", (15 Nisan 1963), 1.; *Milliyet*, "C.H.P.'li Bakanlar Dün İzahat Verdiler: "Türkiye, Kalkınma Plânı Yürümezse Batar", (15 Nisan 1963), 1.

³⁶⁴⁰ Ayhan Yetkiner- Nuyan Yiğit, "Bu Yıl 9,5 Milyarlık Yatırım Yapılacak", *Ulus*, (15 Nisan 1963), 1,7.; *Cumhuriyet*, "T. Feyzioğlu", (15 Nisan 1963), 7.; *Milliyet*, "Türkiye, Kalkınma Plânı Yürümezse Batar", (15 Nisan 1963), 7.

³⁶⁴¹ *Ulus*, "5 Yıllık Plân Tatbikatı İle 75 Bin Öğretmen Yetiştirilecek", (29 Nisan 1963), 1.

³⁶⁴² *Ulus*, "5 Yıllık Plân Tatbikatı", (29 Nisan 1963), 7.

Bu konuşmanın ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, planlı kalkınmanın gerçekleşme şeklini anlatmaya başlamıştır. 9 Mayıs 1963 tarihinde Yalvaç'ta bir konuşma yapan Kemal Satır, planın uygulanma şeklinden bahsetmiştir.³⁶⁴³ Satır'a göre, kalkınmada hiçbir şehir diğerinden üstün tutulmayacaktır.³⁶⁴⁴ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, kalkınmada eşitlik ilkesinden yanadır. Ayrıca 12 Mayıs 1963'te Adana'da yapılan 8. Bölge Toplantısı'nda konuşan Kemal Satır eşitlik ilkesini bir adım daha ileri götürmüştür. Buna göre, işçi ile işveren konusunda ayrımcılık yapılmayacaktır.³⁶⁴⁵ Satır'ın konuşması incelendiğinde, planda yer alan kesimleri bir bütün olarak ele almıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu bütüncül yaklaşımının sonuçlarını 26 Mayıs 1963 tarihinde Erzurum'da değerlendirmiştir. Kemal Satır, yabancıların gözünde Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olmaktan kurtulacağını söylemiştir.³⁶⁴⁶ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, planı kendine göre yorumlamıştır. Plan konusunda köylüyü de unutmayan Satır, onları da sevgi ve saygıyla plana dâhil edeceklerini ifade etmiştir.³⁶⁴⁷ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, tarım konusunda fikir sahibi olmadığı görülmüştür.

1965 yılına gelindiğinde, hem tarım hem de işçi meseleleri aynı zamanda ele alınmaya başlanmıştır. Yön dergisinin 15 Ocak 1965 tarihli haberinde, TMTF ve MTTB'nin ortak düzenlediği *Toprak Reformu* mitingine CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın da katılacağı duyurulmuştur.³⁶⁴⁸ Ancak tarihi belli olmayan toplantının ayrıntılarına ulaşamadığı için yorum yapılamamıştır. Bu duyurunun ardından 24 Nisan 1965 tarihinde İsmet İnönü, Eskişehir Cer Atölyesi işçilerini kabul etmiştir. Burada Kemal Satır da hazır bulunmuştur.³⁶⁴⁹ Fakat Satır herhangi bir konuşma yapmamıştır. Bu arada hükümet Sovyet Rusya'dan kredi almak için başvuruda bulunmuştur. 18 Mayıs 1965'te Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, hem İnönü hem de CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı

³⁶⁴³ *Ulus*, "Bugünümüz Dünden, Bu Yılımız Geçen Yıldan Çok Daha İyidir", (10 Mayıs 1963), 1.

³⁶⁴⁴ *Ulus*, "Bugünümüz Dünden, Bu Yılımız Geçen Yıldan Çok Daha İyidir", (10 Mayıs 1963), 7.

³⁶⁴⁵ Yurdakul Fincancı, "CHP. 8. Bölge Toplantısı Adana'da Yapıldı: İşçi ve İşvereni Biz Eşit Kabul Ediyoruz", *Ulus*, (13 Mayıs 1963), 1,7.

³⁶⁴⁶ Sait Arif Terzioğlu, "Satır ve Erim, Erzurum CHP Mitinginde Konuştular: "Avuç Açmaktan Artık Kurtulmak Lazımdır", *Cumhuriyet*, (27 Mayıs 1964), 1,7.

³⁶⁴⁷ *Milliyet*, "Satır, İktisadî İstiklâl Kavuşacağız Dedi", (31 Mayıs 1964), 7.

³⁶⁴⁸ *Yön*, "Çağrı: Toprak Reformu Mitingi İçin", 4/94, (15 Ocak 1965), 2.

³⁶⁴⁹ *Ulus*, "İnönü Dün Eskişehirli İşçilerle Görüştü", (25 Nisan 1965), 1.; *Ulus*, "İnönü Dün Eskişehirli İşçilerle Görüştü", (25 Nisan 1965), 7.

elçilikte bir akşam yemeğine davet ederek kredi işini görüşmüştür.³⁶⁵⁰ Dolayısıyla Sovyet Rusya'nın hükümete güvenmediği ortaya çıkmıştır. Görüşmelere 22 Mayıs 1965 tarihinde de devam edilmesine rağmen³⁶⁵¹ toplantının sonucu hakkında bilgi edinilememiştir. Aynı tarihten itibaren sendikalar CHP'yi ziyaret etmeye başlamışlardır. İlk ziyaret Eskişehir Şeker Fabrikası işçileri, İsmet İnönü tarafından kabul edildiğinde Kemal Satır da hazır bulunmuştur.³⁶⁵² Ancak Satır bir konuşma yapmamıştır. 17 Haziran 1965'te ise Ege Tütüncüler Federasyonu temsilcileri, İnönü'yü ziyaret etmiştir. Ziyaretin ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın da katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda konuşan Kemal Satır, tüccarın tütüncüyü ezmesine izin vermeyeceklerini ifade etmiştir.³⁶⁵³ Satır'ın konuşması incelendiğinde, çiftçiye korumaktan yana olduğu tespit edilmiştir. 19 Haziran 1965'te Beykoz Deri ve Kundura İşçileri Sendikası Yapı Kooperatifi'nin temsilcileri, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı ziyaret etmiştir.³⁶⁵⁴ Fakat Kemal Satır burada konuşma yapmamıştır. İşçi hakları meselesi seçim dolayısıyla tekrar gündeme gelmiştir. Bu konuda diğer partiler CHP'yi aşırı sola kaymakla suçlamaya başlamışlardır. Satır da konu hakkındaki düşüncelerini doğu gezisinde gündeme getirmiştir.³⁶⁵⁵ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, atılan iftiralar partinin pabucunu dahi kirletemeyecektir. Çünkü CHP her ne olursa olsun işçiye hizmet etmekten kaçmayacaktır.³⁶⁵⁶ Satır'ın konuşması seçim atmosferi içerisinde incelenirse, işçi hakları konusunda tatmin edici vaatleri bulunmamıştır. Böylelikle ciddi bir oy potansiyelini kaçırmıştır. 10 Ağustos 1965 tarihinde çeşitli sendika başkanları, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı ziyaret ederek işçi hakları konusunu

³⁶⁵⁰ *Ulus*, "İnönü Misafirlerle", (20 Mayıs 1965), 1.; *Milliyet*, "Sovyetlerden Kredi İstedik", (20 Mayıs 1965), 1.

³⁶⁵¹ *Ulus*, "İnönü- Gromiko", (23 Mayıs 1965), 1.

³⁶⁵² *Ulus*, "İnönü: Hürriyet İçinde Sosyal İlkelere Bağlı Nizam İstiyoruz", (23 Mayıs 1965), 1.; *Ulus*, "İnönü", (23 Mayıs 1965), 7.

³⁶⁵³ *Ulus*, "Tütün Ekicileri, CHP. Hükümeti Çekilince Bizim İçin Facia Ortaya Geldi, Diyor: Üreticiyi Korumak C.H.P. nin İncancıdır", (19 Haziran 1965), 1.; *Ulus*, "Üreticiyi Korumak", (19 Haziran 1965), 7.

³⁶⁵⁴ *Ulus*, "İşçi Temsilcileri CHP. Merkezinde", (21 Haziran 1965), 1.

³⁶⁵⁵ *Ulus*, "Kaba Kuvvet Yurdu Felâkete Sürükler", (6 Temmuz 1965), 1.

³⁶⁵⁶ Sertaç Tüzün, "Diğer Siyasi Partileri Uyarı Dr. Satır, İftiralarına İftira İle Karşılık Verilmeyecektir, Dedi ve İlave Etti: İftiralar Cevapsız Bırakılmayacaktır", *Ulus*, (7 Temmuz 1965), 1,7.; *Milliyet*, "Satır: İftiralar CHP'nin Pabucunu Bile Kirletmez", (7 Temmuz 1965), 7.; *Cumhuriyet*, "Satır, İftiraları Cevapsız Bırakmıyacağız Dedi", (7 Temmuz 1965), 7.

görüşmüştür.³⁶⁵⁷ Ancak görüşmenin ayrıntılarına ulaşamadığı için yorum yapılamamıştır.

CHP'nin başlattığı planlı kalkınma hamlesiyle birlikte ülkede çeşitli tesisler kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de Keban Barajı olup, 12 Haziran 1966 tarihinde temel atma töreni gerçekleştirilmiştir. Bu törene CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da katılmıştır.³⁶⁵⁸ Ancak bu konu hakkında hiçbir açıklama yapmayan Kemal Satır, partisinin ülkeye kazandığı tesisleri umursamadığını göstermiştir.

Kemal Satır, bu zamana kadar incelediğimiz siyasi hayatı boyunca ekonomi meselelerine çok değinmemiş bir siyasetçidir. Burada da Satır, işçi meselelerini ekonomiyle ilişkilendirmişse de işçi hakları hakkında konuşmaktan kaçınmıştır. Dolayısıyla işçi meseleleri Satır'ın ilgi alanında olmadığı anlaşılmıştır.

3.3.3. TBMM'deki Faaliyetleri

Kemal Satır genel sekreter olduktan sonra sadece parti içi faaliyetler ve çeşitli konular üzerinde değil aynı zamanda TBMM'de görüşülen işler hakkında da görüşlerini belirtmiştir. Bu nedenle CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 1963 yılında gündeme gelen lokomotif ithaliyle ilgili düşüncelerini beyan etmiştir. 27 Ağustos 1963 tarihinde 33 dizel lokomotif ihalesiyle ilgili 3 MP'li milletvekilinin soru önergesi kabul edilmiştir. Ardından Kemal Satır'ın teklifiyle de her siyasi partiden bir üyenin katılacağı bir soruşturma komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir.³⁶⁵⁹ Bu konu hakkında konuşan Satır, gazete haberlerine dayanılarak bir partiyi ve hükümeti zan altında bırakmanın doğru olmadığını söylemiştir. Ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu konu üzerinden İsmet İnönü'ye yapılan saldırılara cevap vermiştir. Kemal Satır'a göre,

³⁶⁵⁷ *Ulus*, “Sendikacılar Satır'ı Ziyaret Etti”, (11 Ağustos 1965), 1.

³⁶⁵⁸ *Ulus*, “İlk Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın Yurdumuza Armağanı: Keban Gövdesinin Temeli Atıldı”, (13 Haziran 1966), 1.; *Ulus*, “Keban Gövdesinin Temeli Atıldı”, (13 Haziran 1966), 7.; *KİM*, “Plânın Zaferi: Keban'ın Temeli Bir Plansızlık Örneğiyle Atıldı”, 412 (15-21 Haziran 1966), 3.

³⁶⁵⁹ *Ulus*, “Satır, Tahkikat Açılmalı Dedi”, (28 Ağustos 1963), 1.; *Cumhuriyet*, “Lokomotif İthali İle İlgili Olarak Meclis Soruşturması Açılıyor”, (28 Ağustos 1963), 1.; *Milliyet*, “Lokomotif İş İçin Meclis Tahkikatı Açıldı”, (28 Ağustos 1963), 1.

İnönü'ye her zaman saldırılar olmaktadır.³⁶⁶⁰ Bu konuyu ele alan KİM dergisine göre, bu ihalede Satır'ın da adı geçmektedir.³⁶⁶¹ Ancak CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, bu iddiaya cevap dahi verme gereği duymamıştır.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın bu bölümde ele alınan ikinci konuşması, 22 Ocak 1964 tarihli CHP Ortak Grubunda Siyasi Partiler Kanunu ile ilgilidir.³⁶⁶² Kemal Satır'a göre, bu kanun üç aşamada ele alınmalıdır. İlk olarak teşkilatla ilgili kısmı ele alan Satır, CHP'nin köklü bir siyasi teşekkül olduğunu belirtmiştir. Ancak 27 Mayıs İhtilali sonrasında il ve ilçe teşkilatlarının faaliyetlerinin yasaklanması diğer partiler gibi CHP'ye büyük bir darbe vurmuştur. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, 27 Mayıs öncesinde parti teşkilatlarının ocak ve bucak şeklinde köylere kadar örgütlenmesi sonucunda partililik bir kan davasına dönüşmüştür. Yeni Siyasi Partiler Kanunu ile ocak ve bucak teşkilatlarının bir daha açılmayacağı garanti altına alınmıştır. İkinci olarak rejimin sağlam temeller üzerine oturtulması konusuna değinen Kemal Satır, rejimin bir daha sekteye uğramaması ve 27 Mayıs İhtilali'nin sömürülmemesi amacıyla bir Anayasal çerçeve oluşturularak rejim teminatı sağlanması gerektiğini iddia etmiştir. Üçüncü olarak da seçim konusunu ele alan Satır, önseçimin öneminden bahsetmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, siyasi teşekküllerin en geniş kitlelerini oluşturan partili seçmenler aday belirleme sürecinde fazla yer almamaktadır. Önseçim ile birlikte bu durum biraz değişecektir. Milli bakiye konusunda da görüşlerini bildiren Kemal Satır, bunun da daraltılmış bir yoklama gibi ele alınarak seçmenlerin adaylar üzerinde daha etkili olabileceğini savunmuştur.³⁶⁶³ Satır'ın konuşması incelendiğinde, Siyasi Partiler Kanunu'nu çok yönlü bir şekilde ele aldığı görülmüştür.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır Siyasi Partiler Kanunu için iyi yorumlar yapsa da CHP'nin iftiraya uğramasını engelleyememiştir. Bu nedenle Milliyet gazetesinin 8 Mart 1964 tarihli haberinde Kemal Satır, CHP'nin tek parti

³⁶⁶⁰ *Ulus*, “Satır: Sosyal Hayatı”, (23 Ocak 1964), 7.; *Cumhuriyet*, “Lokomotif İthali”, (28 Ağustos 1963), 5.; *Ulus*, “Satır, Tahkikat Açılmalı Dedi”, (28 Ağustos 1963), 7.; *KİM*, “İç Olaylar: Meclis: Çıban Patlayınca”, 267 (29 Ağustos, 1963), 8.

³⁶⁶¹ *KİM*, “İç Olaylar: Meclis: Çıban Patlayınca”, 267 (29 Ağustos, 1963), 5.

³⁶⁶² *Ulus*, “Satır: Sosyal Hayatı Sağlam Temeller Üzerine Dayadık”, (23 Ocak 1964), 1.

³⁶⁶³ *Ulus*, “Satır: Sosyal Hayatı”, (23 Ocak 1964), 7.

dönemine dönmeyi düşünmediğini iddia etmiştir.³⁶⁶⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, tek parti döneminin kapandığını savunduğu görülmüştür. Ancak 1965 yılına gelindiğinde siyasi partiler kanunu yürürlüğe girmediği gibi toprak reformu ve petrol kanununda da bir gelişme yaşanmamıştır. Böylelikle TBMM çalışamaz hale gelmiştir. Bu durumu ele alan TBMM Başkanı Fuat Sirmen parti liderleri ve grup yöneticileriyle bir toplantı yaparak meclisin tatile girmesi gerektiğini söylemiştir. Toplantı öncesinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, toprak reformunun bir an önce çıkması gerektiğini iddia etmiştir. Yapılan toplantı sonucunda kanunların çıkartılmasının zor olduğu görülerek meclisin tatil edilmesine karar verilmiştir.³⁶⁶⁵ Kemal Satır'ın konuşması ve alınan karar birlikte incelendiğinde, kanunların parlamento sorununa yol açtığı görülmüştür. 1966 yılında ise kanunlarda herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. 5 Mart 1966 tarihinde seçim kanunu tasarısının görüşmesinde yaşanan kavga da bunun kanıtıdır.³⁶⁶⁶ Fakat Satır'ın yaşanan kavga hakkında bir açıklama yapmamasına bir anlam verilememiştir.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır TBMM içi faaliyetlerde konuştuğu bir diğer konu da bütçe görüşmeleridir. 23 Şubat 1963 tarihinde Kemal Satır 1963 bütçesi hakkında CHP adına bir konuşma yapmıştır. Satır'a göre Türkiye 9 Temmuz 1961'de yeni Anayasa'yı kabul ederek bambaşka bir döneme adım atmıştır. Bu durumu kabullenmek istemeyenler gayrimeşru bir devri özlediklerini göstermektedir.³⁶⁶⁷ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu yeni dönemin ikinci bütçesi olan 1963 bütçesi ile ileri bir kalkınma devresine girildiğini iddia etmiştir. Kemal Satır'a göre, milletvekilleri arasında kardeşlik ve dostluk bağı güçlendikçe iyi günlere ulaşmak kolaylaşacaktır.³⁶⁶⁸ Satır'ın konuşması incelendiğinde, bütçeyi sayısal veriler üzerinden savunmadığı gibi tehditkâr bir üslup kullanmıştır. 1966 bütçesinin komisyonda görüşülmesi esnasında milletvekili ve senatörlerin maaşlarının artması gündeme gelmiştir. Konuyu Bütçe Komisyonu'nda eleştiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, zam için

³⁶⁶⁴ *Milliyet*, "Satır "Konsey İsteğimize Uydu" Dedi", (8 Mart 1964), 7.

³⁶⁶⁵ Orhan Duru, "Çalışın!.. Çalışmıyor.. Dağılsın!.. Dağılmıyor!...", *Cumhuriyet*, (21 Haziran 1965), 6.

³⁶⁶⁶ *Cumhuriyet*, "Seçim Kanunu Tasarısı Görüşülecekti.. :Mecliste Kavga:3 Yaralı Var", (6 Mart 1966), 1.; *Cumhuriyet*, "Mecliste Kavga", (6 Mart 1966), 7.

³⁶⁶⁷ *Ulus*, "Satır: 27 Mayıs'a Karşı Olmak, Yıkılan Gayri Meşru Devri Özlemek Demektir: K. Satır Bütçenin Tümü Üzerinde CHP. Adına Konuştu", (24 Şubat 1963), 1.

³⁶⁶⁸ *Ulus*, "K. Satır Bütçenin Tümü Üzerinde CHP. Adına Konuştu", (24 Şubat 1963), 5.

yutkunanların varlığına dikkat çekerek bu kılıcığın boğazdan geçmeyeceğini ifade etmiştir.³⁶⁶⁹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, CHP'nin zam teklifinin karşısında olduğu anlaşılmıştır.

Satır'ın konuşmasında bahsettiği yutkunanlar 29 Mayıs 1965 tarihinde kendisine saldırmışlardır.³⁶⁷⁰ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a yapılan bu saldırı karşında parti, düşüncesinden vazgeçmemiştir. 1 Haziran 1965'te bu kararın iptali için Anayasa Mahkemesine başvurulmuştur.³⁶⁷¹ İptal davası için hazırlanan dilekçeyi Anayasa Mahkemesine Kemal Satır götürmüştür.³⁶⁷² Satır dilekçe hakkında bir açıklama yapmaktan kaçınmıştır. CHP'nin zam davası açmasından sonra zamdan yana olanlarda iptal davası için Anayasa Mahkemesine başvurmaya başlamışlardır.³⁶⁷³ CHP'nin iptal davası için daha önce dilekçe vermesinden dolayı zamdan yana olanların dilekçeleri kabul edilmemiştir.³⁶⁷⁴ CHP'nin dilekçesini inceleyen Anayasa Mahkemesi 12 Temmuz 1965 tarihinde kararını açıklamıştır. Buna göre, zam Anayasa'ya aykırı olduğu için iptaline karar vermiştir.³⁶⁷⁵ Verilen bu kararı 13 Temmuz 1965'te değerlendiren Satır, CHP'nin isabetli kararını Anayasa Mahkemesinin de onayladığını belirtmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, Anayasa Mahkemesi verdiği bu kararla Türk demokrasisinin sağlam temellere oturduğunu ispatlamıştır. Çünkü vatandaş hem TBMM hem de Cumhuriyet Senatosu'ndan çıkabilecek yanlış kararların bozulabileceğini görmüştür.³⁶⁷⁶ Satır'ın konuşması incelendiğinde, demokrasi konusunu her alanda ön plana çıkarmıştır. Bu arada CHP TBMM Grubu, 18 Kasım 1965 tarihinde bir toplantı yaparak kendi hazırladığı 1966 bütçesini görüşmüştür. Hazırlanan bütçe hakkında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın da konuştuğu iddia edilmiştir.³⁶⁷⁷ Ancak konuşma metni gazetelerde yer almadığından yorum yapılamamıştır.

³⁶⁶⁹ *Milliyet*, “Satır, Zam İçin “Bu Kılıcık Boğazdan Geçmeyecektir” Dedi”, (27 Nisan 1965), 1.

³⁶⁷⁰ *Milliyet*, “İnönü: “İleride Zammın İadesi Yoluna Gideriz”, (30 Mayıs 1965), 3.

³⁶⁷¹ *Ulus*, “Ödeneklerle İlgili Olarak Anayasa Mahkemesine Başvuran: CHP. Zammı İptal Dâvası Açtı”, (2 Haziran 1965), 1.

³⁶⁷² *Ulus*, “CHP. Zammı İptal Davası Açtı”, (2 Haziran 1965), 7.

³⁶⁷³ *Ulus*, “Zam İçin Oy Verenler Şimdi De İtiraz Yarışında”, (3 Haziran 1965), 1.

³⁶⁷⁴ *Ulus*, “Zam İçin Oy Verenler”, (3 Haziran 1965), 7.

³⁶⁷⁵ *Ulus*, “Anayasa Mahkemesinin Kararı Dün Açıklandı: Ödeneklere Zam Anayasa'ya Aykırı”, (13 Temmuz 1965), 1.

³⁶⁷⁶ *Ulus*, “Ödeneklerin İptali Dolayısıyla Dr. Satır'ın Demeci: Anayasa Mahkemesinin Kararı C.H.P.'nin Görüşlerindeki İsabeti Teyit Etmektedir”, (14 Temmuz 1965), 1.

³⁶⁷⁷ *Ulus*, “CHP. Grubunun 1966 Bütçesi Kabul Edildi”, (19 Kasım 1965), 1.

Kemal Satır'ın bu başlık altında ele aldığımız konular incelendiğinde, her olay ve yasa hakkında düşüncelerini genel sekreter olarak da belirttiği görülmüştür. Hatta Satır'ın yanlış bulduğu kararları Anayasa Mahkemesine de götürdüğü tespit edilmiştir. Dolayısıyla Kemal Satır, hukuksuz kararların karşısında yer almıştır.

3.3.4. Seçim Çalışmaları

Kemal Satır, genel sekreterliği döneminde çeşitli seçim çalışmalarının her safhasında aktif olarak görev almıştır. 14 Mayıs 1963 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısının ardından İsmet İnönü ile CHP Genel Sekreteri Kemal Satır bir saatlik bir görüşme yapmıştır.³⁶⁷⁸ Bu görüşmeyle yetinmeyen İnönü, parti ve meclis içinde önemli görevlerde bulunan isimlerle de fikir alışverişinde bulunmuştur.³⁶⁷⁹ İsmet İnönü görüşmeleri hakkında hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Ancak Kemal Satır yaptığı açıklamada, demokraside oluşan anlaşmazlıkların çözümü için seçimin şart olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸⁰ 17 Mayıs 1963'te bir açıklama daha yapan Satır, sorunların çözülmesi için milletin hakemliğine başvurulabileceğini söylemiştir.³⁶⁸¹ Böylelikle erken seçim olasılığı gündeme gelmiştir.

Yapılan hazırlıkların mahalli seçimlerle ilgili olduğu 27 Haziran 1963 tarihli CHP Ortak Grubu'nda yapılan sohbet toplantısında ortaya çıkmıştır. Burada konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, mahalli seçimlerin halkla ilişki kurmanın en iyi yolu olduğunu iddia etmiştir. Konuşmasına devam eden Kemal Satır, mahalli seçimlerin de 17 Kasım 1963'te yapılacağını duyurmuştur.³⁶⁸² Seçim tarihinin belli olmasından sonra Satır, 2 Temmuz 1963 tarihinde teşkilata bir genelge göndermiştir. Buna göre, temmuz ayının sonunda mahalli seçimlere hazırlık yapabilmek için Ankara'da il başkanları ve her ilden bir temsilcinin katılımıyla Ankara'da bir toplantının yapılacağını

³⁶⁷⁸ *Milliyet*, “Bakanlar Kurulu Durumu Görüştü”, (15 Mayıs 1963), 1.; *Milliyet*, “Bakanlar Kurulu”, (15 Mayıs 1963), 7.

³⁶⁷⁹ *Cumhuriyet*, “İnönü Ne Demek İstemişti?”, (16 Mayıs 1963), 1.; *Cumhuriyet*, “İnönü Ne Dedi?”, (16 Mayıs 1963), 5.

³⁶⁸⁰ *Ulus*, “Demokraside İhtilâflar İçin Hal Çaresi Seçimdir”, (16 Mayıs 1963), 1.; *Cumhuriyet*, “Satır'ın Sözleri”, (16 Mayıs 1963), 5.

³⁶⁸¹ *Cumhuriyet*, “Satır CHP nin Yeni Seçim İçin Hazırlık Yaptığını Açıkladı”, (18 Mayıs 1963), 1.; *Cumhuriyet*, “Satır”, (18 Mayıs 1963), 5.

³⁶⁸² *Ulus*, “CHP. Ortak Grupunda Yapılan Sohbet Toplantısında Satır Konuştu: Mahalli Seçim Kanunları Konusunda Açıklama Yapıldı”, (28 Haziran 1963), 1.; *Ulus*, “Mahalli Seçim Kanunları”, (28 Haziran 1963), 7.

duyurmuştur.³⁶⁸³ Fakat bu toplantının yapılıp yapılmadığı hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.

Seçim tarihinin belli olmasından sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın 28 Eylül 1963 tarihinde Trabzon CHP İl Kongresi'nde mahalli seçim kampanyasını açacağı kesinleşmiştir.³⁶⁸⁴ Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır, CHP'nin demokrasiyi yerleştirmek için uğraştığını söylemiştir. Satır'a göre, kardeşçe yaşamak için demokrasiden başka bir yol yoktur. Konuşmasına devam eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partisinin bazı politikacılar gibi milletin tamamının kendilerinin arkasında olduğunu söyleyecek kadar gaflet içinde olmadığını iddia etmiştir. Kemal Satır'a göre, tarihi bir oluşuma sahip olan CHP'nin ülkenin %40'nı temsil etmektedir.³⁶⁸⁵ Satır'ın konuşması incelendiğinde, CHP'yi övmekten öteye gitmeyen bir konuşma yaptığı görülmüştür.

Trabzon CHP İl Kongresi'nin ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 1 Ekim 1963 tarihinde Sakarya CHP İl Kongresi'ne de katılmıştır.³⁶⁸⁶ Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır, ulaşımda yapılan yenilikler sonucunda pancarın gelecek yıl daha fazla değer kazanacağını belirtmiştir. Konuşmasına devam eden Satır, diğer partilerden orduyu politikaya sokmamalarını istemiştir. Ayrıca CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, din adamlarının refah düzeyleri ile de ilgileneceklerini iddia etmiştir.³⁶⁸⁷ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, çoğunlukla köylüye hitap eden bir konuşma yaptığı tespit edilmiştir. Çünkü köylü için tarım ve din olgusu önemlidir.

³⁶⁸³ *Ulus*, "Satır, CHP Teşkilâtına Bir Genelge Gönderdi: İl Başkanları Toplanacak", (3 Temmuz 1963), 1.; *Ulus*, "İl Başkanları Toplanacak", (3 Temmuz 1963), 7.; *Milliyet*, "C.H.P. Mahalli Seçimlere Hazırlanıyor", (3 Temmuz 1963), 7.

³⁶⁸⁴ *Ulus*, "Dr. Kemal Satır Geziye Çıkıyor", (27 Eylül 1963), 1.; *Ulus*, "Satır Mahalli Seçim Kampanyasını Açıyor", (29 Eylül 1963), 1.; *Ulus*, "Satır Mahalli Seçim Kampanyasını Açıyor", (29 Eylül 1963), 7.

³⁶⁸⁵ *Ulus*, "Kemal Satır, Dün Trabzon İl Kongresinde Yaptığı Konuşmayla C.H.P. nin Seçim Kampanyasını Açtı: Yurdumuzu Yeniden İnşa Ediyoruz", (30 Eylül 1963), 1.; *Ulus*, "Yurdumuzu Yeniden İnşa Ediyoruz", (30 Eylül 1963), 7.; *Milliyet*, "Satır, İlk Seçim Konuşmasını Dün Yaptı: CHP, Yüzde 40'ı Temsil Eder", (30 Eylül 1963), 1.; Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 125.

³⁶⁸⁶ *Ulus*, "Satır Bugün Adapazarı'na Gidiyor", (1 Ekim 1963), 1.; *Ulus*, "Satır", (1 Ekim 1963), 7.

³⁶⁸⁷ Yurdakul Fincancı, "K. Satır, Sakarya CHP. İl Kongresinde Konuştu: Artık Köylümüz Emeginin Değerini Alıyor", *Ulus*, (2 Ekim 1963), 1,7.; Zekai Erdal, "Satır Muhalefetin Orduyu Politikaya Soktuğunu Söyledi", *Milliyet*, (2 Ekim 1963), 1,7.

Seçim gezilerine bir süre ara veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, aday belirleme sürecini takip etmek için İstanbul’a gelmiştir. Burada çeşitli temaslarda bulunan Kemal Satır Ankara’ya dönmüştür.³⁶⁸⁸ Çalışmalarına Ankara’da devam eden Satır, Sivas’ta aday yoklamalarının tamamlandığını öğrenince Sivas’a hareket etmiştir.³⁶⁸⁹ Ancak CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın buradaki çalışmaları hakkında bilgi edinilememiştir. Bu arada İstanbul’da Kemal Satır’ın başkanlığında yapılan toplantı sonucunda 4 muhtar adayı belli olmuştur. Bunlar; Eminönü’nden Burhan Felek, Kadıköy’den İsmet Uluğ, Beyoğlu’ndan Lefter Küçükandonyadis ve Beşiktaş’tan Saffet Rona’dır.³⁶⁹⁰ Bu seçimler incelendiğinde, *vitrin adayları* olarak adlandırılan isimlerin seçilmesiyle partinin eli güçlendirilmeye çalışılmıştır. Aday belirleme işlemleri devam ederken 22 Ekim 1963 tarihinde CHP birleşik grup toplantısına katılan Satır, mahalli seçimlerin öneminden bahsederek hem milletvekillerinin hem de senatörlerin bu seçimlerde çalışmasını istemiştir.³⁶⁹¹ Böylelikle CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın seçim çalışmalarını sadece parti teşkilatına bırakmak istemediği anlaşılmıştır. Partilerin seçim çalışmalarını değerlendiren AKİS dergisi, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın partisinin seçimi %50 oranında kazanacağını iddia etmiştir.³⁶⁹² Kemal Satır’ın daha önceki konuşmalarıyla iddia edilen düşüncesi karşılaştırıldığında, önceki konuşmalarını göz ardı ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca Ankara CHP İl Teşkilatı yayınladığı bildiride, 27 Ekim 1963’te Satır’ın da katılacağı bir toplantı yapılacağını duyurmuştur.³⁶⁹³ Yapılan toplantı sonucunda; partilerin il ve ilçelerde propaganda için yer isteklerinin seçim kurulları tarafından karşılanmasına ve Ankara’da seçim çalışmalarının da toplantı tarihinde başlamasına karar verilmiştir.³⁶⁹⁴ Yine CHP Merkez Kurulu, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın başkanlığında toplanmıştır. Bu toplantıda, seçim boyunca izlenecek politikalar gözden geçirilerek propaganda gezilerinin 13 Kasım 1963 tarihinde bitirilmesine

³⁶⁸⁸ *Ulus*, “Satır İstanbul’da Seçim Hazırlıkları İle Meşgul Oluyor”, (3 Ekim 1963), 1.; *Ulus*, “Satır İstanbul’da”, (3 Ekim 1963), 7.

³⁶⁸⁹ *Milliyet*, “Sivas’ta YTP’liler, AP Adayını Destekleyecek”, (15 Ekim 1963), 7.

³⁶⁹⁰ *Milliyet*, “Lefter ve İsmet Uluğ Aday”, (16 Ekim 1963), 7.

³⁶⁹¹ *Ulus*, “K. Satır Seçimlerin Önemi Belirtti”, (23 Ekim 1963), 1.

³⁶⁹² *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: Seçimler: Arpa Ambarında Tavuklar”, (26 Ekim 1963), 14.

³⁶⁹³ *Ulus*, “CHP Ankara İl Teşkilatı Bir Bildiri Yayınladı”, (26 Ekim 1963), 1.; *Ulus*, “C.H.P. Ankara İl Teşkilatı”, (26 Ekim 1963), 7.

³⁶⁹⁴ *Ulus*, “Satır, CHP Ankara İl Teşkilatının Düzenlediği Toplantıda Konuştu: Partiler Bugün Seçim Propogandasına Başlıyor”, (27 Ekim 1963), 1.; *Ulus*, “Partiler Seçim Propogandasına Başlıyor”, (27 Ekim 1963), 7.

karar verilmiştir.³⁶⁹⁵ Dolayısıyla Kemal Satır açısından seçim programı belirlenmiştir.

Ancak yaptığı çalışmaları yeterli görmeyen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, mahalli seçimler hakkında bir makale de yayınlamıştır. Kemal Satır'a göre, CHP seçimlerin normal zamanda yapılmasını arzu etmesine rağmen siyasette yaşanan süreçler buna izin vermemiştir. Ancak yeni düzenlemeler sayesinde mahalli seçimler yapılacaktır. Burada muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimlerine dikkat çeken Satır, partilerin burada herhangi bir söz sahibi olmaması için aday gösteremeyeceklerini bildirmiştir. Böylelikle eski dönemlerde yaşanan nifak tohumları ekme durumu en aza inecektir. Siyasi partilerin sadece belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri için aday göstereceğini ifade eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, isim vermeden partisinden aday olan bütün belediye başkanlarının tecrübeli olduğunu iddia etmiştir.³⁶⁹⁶ Kemal Satır'ın makalesi incelendiğinde, eski dönemleri hatırlatmaktan ve partisini övmekten vazgeçemediği görülmüştür. Ayrıca 31 Ekim 1963 tarihli Yeni Adana gazetesinde, Satır ve İnönü'nün de seçim gezisine başlayacağı duyurulmuştur.³⁶⁹⁷ Aynı gün İsmet İnönü ve CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bir toplantı yaparak İçişleri Bakanı İlyas Seçkin'in seçim boyunca konuşmamasına karar vermiştir.³⁶⁹⁸ Fakat bu kararın hangi sebeplerden dolayı alındığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Seçim gezilerine başlamadan önce CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın 2 Kasım 1963 tarihinde radyoda bir konuşma yapacağı kesinleşmiştir.³⁶⁹⁹ Ancak bilinmeyen bir nedenle Kemal Satır'ın konuşması 3 Kasım 1963'e ertelenmiştir.³⁷⁰⁰ Satır konuşmasında, Türk milletinin bütün güçlükleri yenerek mahalli seçimlere girdiğini belirtmiştir. Ardından CHP'nin demokrasiyi yerleştirmek için yaptığı çalışmalardan bahseden CHP Genel Sekreteri Kemal

---

³⁶⁹⁵ *Ulus*, "Satır'ın Başkanlığında Bir Toplantı Yapıldı", (28 Ekim 1963), 1.

³⁶⁹⁶ Kemal Satır, "Mahalli Seçimler", *Ulus*, (28 Ekim 1963), 1,7.

³⁶⁹⁷ *Yeni Adana*, "C.H.P., Büyük Mitingini Pazar Günü İnönü Meydanında Yapacak", (31 Ekim 1963), 1.

³⁶⁹⁸ *Milliyet*, "İçişleri Bakanı Konuşmayacak", (1 Kasım 1963), s.1.; *Milliyet*, "Ufrfa'da YTP Mitingi Sırasında Cinayet İşlendi", (1 Kasım 1963), 7.

³⁶⁹⁹ *Ulus*, "İnönü, Satır Seçim İçin Geziye Çıkıyor", (1 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "İnönü, Satır Seçim İçin Geziye Çıkıyor", (1 Kasım 1963), 7.; *Ulus*, "İnönü Radyoda Bugün Konuşuyor", (2 Kasım 1963), 1.

³⁷⁰⁰ *Ulus*, "Dr. Satır Radyoda Bugün Konuşacak", (3 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "Dr. Satır", (3 Kasım 1963), s.7.

Satır, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yaşanan ekonomik gelişmeyi anlatmıştır. Buna göre, son on yıllık iktidar döneminde kalkınma için toplam 35 milyon lira harcanmışken plandan bu zamana kadar 10 milyon lira harcama yapılarak eski toplamın üzerine çıkılacağına sinyalini vermiştir. Ayrıca eski iktidar döneminde belediyelerin toplam borcunun 800 milyon lira olduğunu iddia eden Satır, en kısa zamanda bu borcun da silineceği müjdesini vermiştir.³⁷⁰¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, her anlamda mahalli seçimlere uygun bir konuşma yaptığı tespit edilmiştir.

Radyo konuşmasının ardından hem İsmet İnönü'nün hem de CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın birlikte geziye çıkması beklenmektedir. Ancak İnönü, katılması gereken devlet törenlerini gerekçe göstererek seçim gezilerini iptal etmiştir.³⁷⁰² Bu durumda Kemal Satır ve Hürrem Müftügil, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gitmeye karar vermiştir.³⁷⁰³ Gezinin ilk durağı olan Malatya'ya doğru yola çıkan Satır, yol üstünde bulunan Kaman'a da uğramıştır. Burada Kamanlılarla sohbet eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP'nin ortaya attığı lokomotif işi sorusuna net ve güvenilir bir cevap vermek yerine Sahir Kurutluoğlu'nun halkı bilgilendirmesini istemiştir.³⁷⁰⁴ Oysaki seçim gezilerinde halkın sorularını cevaplamamanın önemli olduğu düşünüldüğünde, Kemal Satır'ın yanlış bir yol izlediği kanısına ulaşılmıştır. Kaman'daki toplantının ardından Satır Malatya'ya hareket etmiştir³⁷⁰⁵.

Bilinmeyen bir sebeple gezi programını değiştiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 10 Kasım 1963 tarihinde Mardin'e gelmiştir. Cumhuriyet Meydanı'nda bir konuşma yapan Kemal Satır, CHP'lilerin herkese kardeşçe davranması gerektiğini hatırlatmıştır. Satır'a göre, milletin kardeşçe

³⁷⁰¹ *Ulus*, "Satır Radyoda Konuştu: Vatandaşlar Arasında Eşitliğin Kurulması C.H.P. nin Amacıdır", (4 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "Vatandaşlar Arasında Eşitliğin Kurulması C.H.P. nin Amacıdır", (4 Kasım 1963), 7.

³⁷⁰² *Cumhuriyet*, "C.H.P. Genel Başkanı İnönü Propaganda Gezisine Çıkıyor", (8 Kasım 1963), 7.

³⁷⁰³ *Ulus*, "CHP. Genel Sekreteri Kemal Satır Bugün Geziye Çıkıyor: Satır, Müftügil, Yetkin Bu Akşam Malatya'da", (8 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "Satır", (8 Kasım 1963), 7.; *Milliyet*, "Mahalli Seçimler: İnönü Propaganda Gezisini İptâl Etti", (8 Kasım 1963), 1.

³⁷⁰⁴ Fikret Otyam, "Seçim Mücadelesi Kızıştı: M.P. Lokomotif İşini Seçim Mücadelesine de Sokmaya Çalışılıyor", *Cumhuriyet*, (9 Kasım 1963), 1,7.; *Yeni Adana*, "CHP Genel Sekreteri Satır da Seçim Gezisine Dün Başladı", (9 Kasım 1963), 1.

³⁷⁰⁵ *Ulus*, "Satır Vatandaşları Tehdid Eden Gümüşpala'ya Cevap Verdi: Demokratik Rejimde, İntikam Alacağım Kelimesi Yoktur. Ben Gelirsem Daha İyisini Yapacağım İddiası Vardır: Vatandaş Çıkarcı Politikacıları Teşhis Edecektir", (10 Kasım 1963), 1.

geçinmesiyle birlikte iç ve dış tehditler daha kolay atlatılacaktır.³⁷⁰⁶ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, kardeşlik vurgusu dışında başka bir konuya temas etmediği anlaşılmıştır. 11 Kasım 1963'te Elazığ'a gelen Kemal Satır, CKMP'nin propaganda yerini ve saatini kendisine vermesinden memnun olmuştur. Yaptığı konuşmasında bu nazik jestten bahseden Satır, CHP'nin de kardeşlik kavramından anladığı durumu CKMP'nin gösterdiğini ifade etmiştir. Buradaki konuşmasından sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Maden ilçesine gelmiştir. Konuşmasında Kemal Satır, hem CHP'nin kurucusunun Atatürk olmasını hem de bütün partilerin demokratik rejime geçmesinden dolayı onları kışkırdığını söylemiştir.³⁷⁰⁷ Satır'ın her iki konuşması da incelendiğinde, mahalli yönetimlere yönelik bir meseleye temas etmediği için doğru bir konuşma yapmamıştır. 12 Kasım 1963 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Şanlıurfa'ya gelmiştir. Kemal Satır'ın karşılanışına tanık olan YTP lideri Ekrem Alican, bu karşılama kortejinden memnun kalmamıştır. Ancak hiçbir sözlü sataşmada bulunmayan Alican doğruca seçim konuşması yapacağı miting alanına gitmiştir.³⁷⁰⁸ Ekrem Alican ile aynı zamanda konuşan Satır, diğer partilerin din üzerinden CHP'yi kötülediğini ifade etmiştir.³⁷⁰⁹ Ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, diğer partileri radyoda ve meydanlarda konuşmaya davet ederek bilgisizliklerini vatandaşın da görmesini istemiştir.³⁷¹⁰ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, MBK'nin belirlediği 12 Yasak'tan din olgusunu ve partilerin birbirleriyle nezaket çerçevesinde mücadele etme yasaklarına uymadığı tespit edilmiştir. Şanlıurfa'daki seçim faaliyetlerini bitiren Kemal Satır, aynı gün Gaziantep'te de bir konuşma yapmıştır. Satır konuşmasında, CHP'nin koalisyondan şikâyetçi

³⁷⁰⁶ *Ulus*, "CHP. Yurttaşlar Arasında Kardeşlik İstiyor", (11 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "CHP. Yurttaşlar Arasında Kardeşlik İstiyor", (11 Kasım 1963),7.; *Yeni Adana*, "Satır: "Ata'nın Kurduğu Bir Parti Olmakla Övünüyoruz", (11 Kasım 1963), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Kemal Satır", (11 Kasım 1963), 6.

³⁷⁰⁷ *Ulus*, "Kemal Satır Elazığ'da: Hiçbir Kundakçı İtibar Görmeyecektir", (12 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "Hiçbir Kundakçı İtibar Görmeyecektir", (12 Kasım 1963), 7.; Fikret Otyam, "Satır, Alican, Gümüşpala Dün Konuştu", *Cumhuriyet*, (12 Kasım 1963), 1,7.

³⁷⁰⁸ "Satır'ın Karşılanışı Alican'ı Kızdırdı", *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1963, s.7.

³⁷⁰⁹ Fikret Otyam, "Parti Liderleri Seçim Propogandasına Devam Ediyor: Kemal Satır "Koalisyonu Milletın Saadeti İçin Katlanıyoruz" Dedi", *Cumhuriyet*, (13 Kasım 1963), 1,7.; *Ulus*, "CHP Genel Sekreteri Urfa ve Gaziantep'te Konuştu: Zümre Saltanatı Kurulmayacaktır", (13 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "Zümre Saltanatı", (13 Kasım 1963), 7.

³⁷¹⁰ Özdemir Kalpakçıoğlu, "Kemal Satır Partileri Münazaraya Çağırıldı", *Milliyet*, (13 Kasım 1963), 1,7.

olmasına rağmen milletin refahı için koalisyona katlandığını iddia etmiştir.³⁷¹¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, seçim faaliyetinin niteliğine uygun bir konuşma yapmadığı anlaşılmıştır. Gaziantep'teki konuşmasından sonra Ceyhan'a gelen Kemal Satır, vatandaşın istikrar isteğini CHP'nin karşıladığını belirtmiştir.³⁷¹² Ceyhan'dan sonra Kahramanmaraş'a giden Satır, umulmadık bir tepki ile karşılaşmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın şaşalı şehir girişlerinden rahatsız olan CHP'li Kahramanmaraşlılar, kendisinden konuşma yapmamasını istemişlerdir.³⁷¹³ Kemal Satır'ın Kahramanmaraş'ta yaşadığı olay ele alındığında, seçim faaliyetini doğru bir biçimde yönetemediği tespit edilmiştir. Oysaki KİM dergisine göre, Satır'ın gezi programında değişikliğe gitmesinin sebebi doğu illerindeki CHP teşkilatlarının seçimi kaybetme korkusudur.³⁷¹⁴ Bu iddia doğrultusunda CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın seçim faaliyetleri incelendiğinde, teşkilatlar tarafından kendisine yöre halkının tutum ve davranışları hakkında doğru bilgi verilmediği görülmüştür.

Mahalli seçim tarihi yaklaştıkça siyasi partilerin seçim faaliyetleri de hızlanmaya başlamıştır. Bu nedenle CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 16 Kasım 1963 tarihinde Adana'da yapılacak olan ikinci açık hava mitingine katılacağı kesinleşmiştir.³⁷¹⁵ Belirtilen tarihte Kemal Satır Adana'ya gelmiştir.³⁷¹⁶ Ancak Satır'ın mitingdeki faaliyetleri hakkında bilgi edinilemediği için yorum yapılamamıştır. Aynı gün CHP genel merkezinde bir basın toplantısı düzenleyen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, seçimi CHP'nin kazanacağını iddia etmiştir. Kemal Satır, bu iddiasına kanıt olarak halkın CHP'ye olan güvenini göstermiştir.³⁷¹⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, kendinden ve partisinden emin olduğu anlaşılmıştır.

³⁷¹¹ Fikret Otyam, "Gaziantep'te", *Cumhuriyet*, (13 Kasım 1963), 7.

³⁷¹² *Ulus*, "Vatandaş İstikrar İstemekte ve Bunu CHP. de Buluyor", (14 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "Vatandaş İstikrar İstemekte", (14 Kasım 1963), 7.

³⁷¹³ *Milliyet*, "C.H.P. 'liler Satır'ın Maraş'ta Konuşma Yapmamasını İstedi", (14 Kasım 1963), 7.

³⁷¹⁴ *KİM*, "İç Olaylar: Seçimler: Buyrun Meydana", 278 (15 Kasım 1963), 10.

³⁷¹⁵ *Yeni Adana*, "Yarın C.H.P. İkinci Mitingini İnönü Meydanında Yapacak", (15 Kasım 1963), 1.

³⁷¹⁶ *Yeni Adana*, "C.H.P., Bugün Son Mitingini İnönü Meydanında Yapacak: Saat 14.00 de Başlıyacak Toplantıda K. Satır ve S. Baykam da Birer Konuşma Yapacak", (16 Kasım 1963), 1.

³⁷¹⁷ *Ulus*, "Satır Basın Toplantısı Yaptı: Özel Teşebbüsün Emniyetini ve Sosyal Adaleti Esas Sayıyoruz", (16 Kasım 1963), 1.; *Ulus*, "Özel Teşebbüsün Emniyetini ve Sosyal Adaleti Esas Sayıyoruz", (16 Kasım 1963), 7.

Seçim faaliyetlerinin sona ermesinin ardından 17 Kasım 1963 tarihinde mahalli seçimler yapılmıştır.³⁷¹⁸ Seçim için Ankara’da oy kullanan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ise herhangi bir açıklama yapmamıştır.³⁷¹⁹ 19 Kasım 1963’te açıklanan resmi olmayan sonuçlara göre, AP 41 ilde CHP 23 ilde seçimi kazanmıştır.³⁷²⁰ Bu durumda CHP seçimi kaybetmiştir. Sonuçların CHP genel merkezine ulaşmasından sonra Kemal Satır, İçişleri Bakanlığına gitmiştir.³⁷²¹ Ancak Satır’ın buradaki görüşmeleri hakkında bilgi edinilememiştir. Edinilen bilgilere göre CHP, Adana’da da seçimi kaybetmiştir. CHP’nin en güvendiğı yerlerden biri olan Adana’da alınan sonucu inceleyen KİM dergisine göre, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır tarafından Kasım Gülek olayının kesin bir sonuca bağlanmamasından dolayı seçim kaybedilmiştir.³⁷²² Yaşanan süreçler göz önüne alındığında, KİM dergisinin yorumu doğru olarak kabul edilmelidir. Bu seçimin sonunda parti içinde yeni koalisyonun hangi parti ile yapılması gerektiğı konuşlmaya başlanmıştır.³⁷²³ Fakat Kemal Satır, bu gelişmelerden haberdar değil gibi davranmaktadır.³⁷²⁴ Satır’ın bu tutumuna da bir anlam verilememiştir. Ayrıca CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın sonuçlara yönelik açıklama yapmaması da yorum yapmayı güçleştirmiştir.

Mahalli seçimlerden dört ay sonra Anayasa gereğince kura usulü belirlenen yerlerde senato seçimlerinin yenilenmesine karar verilmiştir.³⁷²⁵ Bu kararın ardından CHP, seçim hazırlıklarına başlamıştır. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır yurt gezisine çıkacaktır.³⁷²⁶ Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Kemal Satır’ın Bursa CHP İl Kongresi’yle birlikte seçim çalışmalarına başlayacağı duyurulmuştur.³⁷²⁷ 12

³⁷¹⁸ *Ulus*, “Bugün Mahalli Seçim İçin Oy Kullanılacak”, (17 Kasım 1963), 1.

³⁷¹⁹ *Ulus*, “Satır”, (18 Kasım 1963), 1.

³⁷²⁰ *Yeni Adana*, “Adalet Partisi 41, C.H.P. İse 24 İlde Seçimi Kazandı”, (19 Kasım 1963), 1.

³⁷²¹ *KİM*, “İç Olaylar: Seçimler: Yerden Göğ e Küp Dizseler...”, 279 (22 Kasım 1963), 8.

³⁷²² *KİM*, “İç Olaylar: Seçimler: Yerden Göğ e Küp Dizseler...”, 279 (22 Kasım 1963), 12.

³⁷²³ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: Seçimler: Dere ve Paça Hikâyesi”, (23 Kasım 1963), 10.

³⁷²⁴ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Eshab-ı Kehf”, (30 Kasım 1963), 11.

³⁷²⁵ *Akşam*, “Kur’a Çekildi: Hazıranda Nisbi Sistemle Yapılacak Yeni Senato Üyeleri Seçimi İçin Kur’alar Çekildi: 24 İlde 49 Senatör Yeniden Seçilecek”, (31 Mart 1964), 1.; *Akşam*, “24 İlde 49 Senatör Yeniden Seçilecek”, (31 Mart 1964), 7.

³⁷²⁶ *Ulus*, “CHP. Teşkilâta Seçim İçin Hazırlık Emri Verdi”, (6 Nisan 1964), 1.; *Ulus*, “CHP Teşkilâta Seçim İçin Hazırlık Emri Verdi”, (6 Nisan 1964), 1.

³⁷²⁷ *Ulus*, “CHP. Seçim Kampanyası”, (11 Nisan 1964), 1.; *Ulus*, “C.H.P. Seçim Kampanyası”, (11 Nisan 1964), 7.

Nisan 1964 tarihinde yapılan kongreye Satır da katılmıştır.³⁷²⁸ Ancak CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın buradaki konuşması gazetelerde başbakan yardımcısı olarak anılmasından dolayı bu konu içinde işlenememiştir.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın seçim faaliyeti içinde adının ilk geçtiği yer Milliyet gazetesinin 3 Mayıs 1964 tarihli haberidir. Bu haberde AP lideri Ragıp Gümüşpala, Kemal Satır'ın doğu illerindeki senatörlüklerin %80'ini alacağına dair bir hayal gördüğünü iddia etmiştir.³⁷²⁹ Gümüşpala'nın bu iddiasına Satır herhangi bir cevap vermemiştir. Çünkü CHP Genel Sekreteri Kemal Satır senato aday listeleri ile uğraşmaktadır. 7 Mayıs 1964 tarihinde yapılan CHP parti meclisinde senato yoklamalarına yapılan itirazlar incelenmektedir. Ancak kesin bir karar verilmemiştir. Bu arada Kemal Satır'ın gezi programı da kesinleşmeye başlamıştır.³⁷³⁰ 12 Mayıs 1964'te senato seçim çalışmalarını denetlemek üzere İstanbul'a gelen Satır, seçimlerde kardeşlik vurgusuna dikkat edilmesini istemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, bu vurgunun halk tarafından benimsenmesiyle birlikte iç ve dış tehditlere karşı daha kolay önlemler alınacaktır.³⁷³¹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, kardeşlik vurgusuna seçim dışı anlamlar yüklediği görülmüştür.

Parti içindeki çalışmalarını tamamlayan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 23 Mayıs 1964 tarihinde seçim gezisine başlayacağı kesinleşmiştir.³⁷³² Kemal Satır, seçim gezisine başlamadan önce gazetelerde şehirlerdeki seçim atmosferini anlatan yazılar çıkmaya başlamıştır. Cumhuriyet gazetesi muhabirlerinden Orhan Erinç, Van senato seçimlerinin CHP-YTP arasında geçeceğini iddia etmiştir. Bu yüzden CHP Van Senatörü Ferit Melen'in kazanabilmesi için Satır, 28 Mayıs 1964'te Van'da bir konuşma yapacaktır.³⁷³³

³⁷²⁸ *Ulus*, “Bugün Üç C.H.P. Kongresi Yapılacak”, (12 Nisan 1964), 1.; *Ulus*, “Bugün Üç CHP Kongresi Yapılacak”, (12 Nisan 1964), 7.

³⁷²⁹ Mustafa Ekmekçi, “A.P. Lideri “Küfür ve Tezvirde” Şikâyet Etti”, *Milliyet*, (3 Mayıs 1964), 1.

³⁷³⁰ *Ulus*, “CHP. Yoklama İle İlgili İtirazları İnceliyor”, (8 Mayıs 1964), 1.; *Ulus*, “CHP. Yoklama İle İlgili”, (8 Mayıs 1964), 7.

³⁷³¹ *Ulus*, “Senato Seçimine Gönül Birliği İçinde Gireceğiz”, (13 Mayıs 1964), 1.; *Ulus*, “Senato Seçimine Gönül Birliği İçinde”, (13 Mayıs 1964), 7.; *Cumhuriyet*, “CHP Senato Seçimleri İçin Bir Toplantı Yaptı”, (13 Mayıs 1964), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP Toplantısı”, (13 Mayıs 1964), 7.

³⁷³² *Ulus*, “C.H.P. nin Seçim Gezisi Programı Dün Açıklandı”, (18 Mayıs 1964), 1.; *Ulus*, “CHP. nin Seçim Gezisi Programı Açıklandı”, (18 Mayıs 1964), 7.; *Cumhuriyet*, “CHP'liler, AP'nin Seçim Beyannamesine Cevap Verdiler”, (18 Mayıs 1964), 1.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. Ekipleri De Seçim Bölgelerine Gidiyor”, (18 Mayıs 1964), 7.

³⁷³³ Orhan Erinç, “Güney Doğuda Seçim Sofraları”, *Cumhuriyet*, (21 Mayıs 1964), 6.

Makalede yazılanlar göz önüne alındığında, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın seçim faaliyetlerini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yoğunlaştırması gerekmektedir. Zaten Kemal Satır'ın 23 Mayıs 1964 tarihinde açıklanan gezi programında da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki illerin ağırlıkta olduğu anlaşılmıştır.³⁷³⁴ Satır seçim gezisine başlamadan önce radyoda bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partisinin Atatürkçü ve devrimci olduğunu söyleyerek dikta iddialarını reddetmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın çok başarılı olduğunu belirten Kemal Satır, milli gelirin 50 milyardan 100 milyara çıkacağını iddia etmiştir. Böylelikle Türkiye, yabancılara el açmaktan kurtulacaktır. Satır'a göre, hedef yardım almak değil geri kalmış memleketlere yardım edecek hale gelmek olmalıdır.³⁷³⁵ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, yatırımlardan bahsetmediği anlaşılmıştır.

Radyo konuşmasının ardından seçim gezisine başlayan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 23 Mayıs 1964 tarihinde Trabzon'a gitmiştir. Burada herhangi bir konuşma yapmayan Kemal Satır Rize'ye gelmiştir. Rize'de vatandaşlara hitap eden Satır, seçimde hangi partiye oy verilirse verilsin CHP tarafından kabul göreceğini belirtmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, diğer partilerin söylemleriyle piyasada endişe yaratmaya çalıştıklarını iddia etmiştir. Kemal Satır'a göre, CHP'nin tek amacı millete hizmettir.³⁷³⁶ Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonomiye ağırlık verdiği görülmüştür. 24 Mayıs 1964'te Karadeniz'in ilçelerinde seçim faaliyetlerine devam eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, vatandaşlardan kardeşlik olgusunu yerleştirmek için kendilerine yardımcı olmaları gerektiğini belirtmiştir. Vatandaş bölmenin kimseye fayda sağlamayacağını söyleyen Kemal Satır, AP'nin de bunu anlaması gerektiğini ifade etmiştir.³⁷³⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, kardeşlik olgusunu AP'ye

³⁷³⁴ *Ulus*, “Kemal Satır Bugün Trabzon ve Rizeye Gidiyor”, (23 Mayıs 1964), 1.; *Ulus*, “Kemal Satır”, (23 Mayıs 1964), 7.

³⁷³⁵ *Ulus*, “C.H.P. Genel Sekreteri Dr. Kemal Satır Radyoda Konuştu: Yabancı Devletlere Avuç Açmaktan Kurtulacağız”, (24 Mayıs 1964), 1.; *Ulus*, “Yabancı Devletlere Avuç”, (24 Mayıs 1964), 7.; *Milliyet*, “Liderler Birbirlerini İtham Etti”, (24 Mayıs 1964), 1.; *Milliyet*, “Liderler Birbirlerini İtham Etti”, (24 Mayıs 1964), 7.; *Cumhuriyet*, “Radyo Konuşması”, (24 Mayıs 1964), 7.

³⁷³⁶ *Ulus*, “K. Satır Dün Trabzona Gitti”, (24 Mayıs 1964), 1.; *Ulus*, “Kemal Satır Rizede”, (24 Mayıs 1964), 7.

³⁷³⁷ *Güngör Yerdeş*, “Satır: “Parolamız Millete Hizmet” Dedi: Sosyal Dengesizlik Kalkacak”, *Ulus*, (25 Mayıs 1964), 1,7.

de benimsetmeye çalıştığı görülmüştür. Ertesi gün de Karadeniz ilçelerini gezmeye devam eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, vatandaşları tahrikçi politikacılara kanmaması konusunda uyarmıştır. Kemal Satır'a göre, bu politikacılar TBMM'de yapılan gizli görüşmelerde hükümetin politikasını kabul ederken vatandaşa aksi yönde telkinlerde bulunmaktadır.³⁷³⁸ Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP'lilerin seçim propagandalarını eleştirdiği anlaşılmıştır.

Karadeniz seçim gezisini tamamlayan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 26 Mayıs 1964 tarihinde Erzurum'a gelmiştir. Burada yaptığı konuşmada Kemal Satır, AP'nin millete hizmet etmeye çalışan CHP'yi her alanda engellemeye çalıştığını iddia etmiştir. Satır'a göre, AP lideri Ragıp Gümüşpala daha önceleri İsmet İnönü'yü överken şimdi yermeye başlamıştır.³⁷³⁹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, seçim faaliyetinin sertleşeceği anlaşılmıştır. 27 Mayıs 1964'te Kars'ın ilçelerinde seçim faaliyetlerine başlayan Kemal Satır, 27 Mayıs İhtilali'ne giden yolu eski iktidarın açtığını söylemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, parti prensibinin özgürlük içinde kalkınma olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁴⁰ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ne ekonomiden ne de yerel sorunlardan bahsetmiştir. Seçim çalışmaları esnasında karşı karşıya gelen Satır ve Gümüşpala, 28 Mayıs 1964 tarihinde Ağrı'nın Patnos ilçesinde karşılaşmışlardır. Her ikisi de nezaket kurallarına uymayan bir şekilde birbirlerini selamlamıştır.³⁷⁴¹ Bu durumda CHP-AP hattında seçim çalışmaları daha da sertleşecektir. Ancak 29 Mayıs 1964 tarihinde Van'a gelen Satır farklı bir konuşma yapmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu seçimlerde partilerin değil kişilerin ön plana çıkmasından büyük bir sevinç duyduğunu ifade etmiştir. Fakat aynı gün Erciş'te bir konuşma daha yapan Satır, AP yöneticilerinin partiyi iyi idare edememesinden dolayı parti taraftarlarının *başı kesik tavuk gibi ortada dolaştığını* belirtmiştir.³⁷⁴² CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, AP'lileri de eleştirdiği görülmüştür. 30 Mayıs 1964'te Muş'a gelen Kemal Satır bir konuşma yapmıştır. Satır'a göre,

³⁷³⁸ Güngör Yerdeş, "Kemal Satır, Maceracı ve Tahrikçi Politikacılara Seslendi: O Devir Hortlamayacaktır", *Ulus*, (26 Mayıs 1964), 1,7.

³⁷³⁹ Güngör Yerdeş, "Satır Dünkü Gezide Tehlikeler Atlattı: C.H.P. lilere Yapılacak Kötülüklerin Karşısındayız", *Ulus*, 27 Mayıs 1964, s.1,7.

³⁷⁴⁰ *Ulus*, "Kemal Satır "27 Mayıs İhtilaline Devrin İktidarı Sebep Oldu", (28 Mayıs 1964), 1,; *Ulus*, "Kemal Satır", (28 Mayıs 1964), 7.

³⁷⁴¹ Mustafa Ekmekçi, "Gümüşpala Ahlatta Protesto'ya Uğradı", (9 Gün Kala Cumhuriyet Senatosu Kampanyası), *Milliyet*, (29 Mayıs 1964), 1,7.

³⁷⁴² Güngör Yerdeş, "Bizim Mücadelemiz Nifakçılardır", *Ulus*, (30 Mayıs 1964), 1,7.

Türkiye'nin iktisadi kaderi değişmektedir. Böylelikle bütün Anadolu kalkınacaktır. Muş'taki seçim çalışmalarını bitiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, aynı gün Siirt'te de bir konuşma yapmıştır. Buradaki konuşmasında Kemal Satır, hem iktisadi kalkınmadan hem de kardeşlik vurgusundan bahsetmiştir.³⁷⁴³ Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, hem ekonomiye hem de partinin yeni politikasına eşit bir şekilde yer verdiği görülmüştür.

Seçim çalışmalarını bitiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır 31 Mayıs 1964 tarihinde Ankara'ya dönmüştür. Bir basın toplantısı düzenleyen Kemal Satır, Doğu Anadolu'daki senatörlüklerin %80'ini CHP'nin alacağını iddia etmiştir. Gazeteciler, AP'nin seçimde %50 oy alması halinde milletvekili seçimi istediklerinde CHP'nin tutumunu Satır'a sormuşlardır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, TBMM'nin seçim kararı alması halinde partisinin de buna uyacağını söylemiştir. Ardından CHP hakkında söylenenlere cevap vermek isteyen Kemal Satır, CHP'nin asla azınlık iktidarı olmadığını ve zorla iktidarda durmak gibi bir niyeti olmadığını ifade etmiştir. Satır'a göre, CHP zamanında hem meclis hem de mahkemeler düzenli çalıştığı için günü gününe işler yapılmaktadır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, seçim gezisi boyunca AP'lilerin saldırılarına uğramasına rağmen kendisini yıldıramadıklarını belirterek basın toplantısını bitirmiştir.³⁷⁴⁴ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, partisinin seçimi kazanacağından emindir. Zaten 7 Haziran 1964'te yapılan seçim sonucunda, CHP'nin senatör sayısının arttığı anlaşılmıştır.³⁷⁴⁵ Ancak Artvin seçimlerinde yaşanan karışıklık nedeniyle seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. 21 Eylül 1964 tarihinde yenilenen seçim sonucunda, CHP adayı Fehmi Alpaslan Artvin senatörü olmuştur.³⁷⁴⁶ Seçimi değerlendiren Satır'a göre, sonuçlar hem oyların %65'ini alacağını iddia edenlere yanıt hem de halk nezdinde hükümetin tasvip edildiğinin göstergesi

---

³⁷⁴³ Güngör Yerdeş, "Satır, Muş ve Siirt'te Konuştu: Satır: Plânlı Kalkınma Asla Terkedilmeyecek", *Ulus*, (31 Mayıs 1964), 1,7.

³⁷⁴⁴ *Ulus*, "Kemal Satır Gezi İntibalarını Anlattı ve Muhalefetin İddialarını Cevaplandırdı: Satır: Türk Vatandaşı Sert Mücadele İstemiyor", (1 Haziran 1964), 1.; *Ulus*, "Satır: Türk Vatandaşı Sert Mücadele İstemiyor", (1 Haziran 1964), 7.; *Milliyet*, "Cumhuriyet Senatosu Seçim Kampanyası: Satır "Doğu'da Zafer CHP'nin" Dedi", (1 Haziran 1964), 1.; *Milliyet*, "Satır "Doğu'da Zafer CHP'nin" Dedi", (1 Haziran 1964), 7.

³⁷⁴⁵ *Ulus*, "Kısmî Senato Seçimi Dün 26 İlde Sükûnet İçinde Yapıldı... Ve: C.H.P. nin Senatör Sayısı Arttı", (8 Haziran 1964), 1.

³⁷⁴⁶ *Yeni Adana*, "Artvin'de Senato Seçimini C.H.P.li Aday Kazandı", (22 Eylül 1964), 1.

olmuştur.³⁷⁴⁷ Böylelikle CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın tahmini doğrulanmıştır.

27 Mayıs İhtilali'nin ardından yapılan 1961 seçimlerinde hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştır. Bu nedenle bütün partiler 1965'te yapılacak olan seçimlere erkenden hazırlanma kararı almıştır. Konu hakkında konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partisinin 1961'den daha iyi bir sonuç alacağını iddia etmiştir. Çünkü devlet mekanizması düzenli işlemekte olup ekonomi de düzelmiştir.³⁷⁴⁸ Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, hükümetin icraatlarından memnun olduğu anlaşılmıştır. Açıklamanın ardından Satır, CHP genel merkezinde çalışmalara başlamıştır.³⁷⁴⁹ CKMP'nin ise seçim beyannamesini daha önce hazırladığı ortaya çıkmıştır. Hazırlanan beyannamede CKMP, hem CHP'ye hem de AP'ye sert eleştirilerde bulunmuştur. Ancak CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu beyannameye hemen cevap vermemiştir.³⁷⁵⁰ Bu durumun sebebi hakkında bir bilgiye ulaşamadığı için yorum yapılamamıştır. Fakat 1964 yılının Ekim ayının sonlarına doğru genel seçimlerin ileri bir tarihe erteleneceğine dair haberler çıkmıştır. Çıkan haberler hakkında bir açıklama yapan Kemal Satır, seçimlerin yapılma tarihinin Anayasa hükümleriyle güvence altına alındığından böyle bir durumun söz konusu olmayacağını belirtmiştir. Ayrıca küçük partilerin de mecliste temsil edilmesi gerektiğine inanan İsmet İnönü'nün direktifiyle bu konu üzerinde de çalışıldığını söyleyen Satır, demokrasi için olumlu bir gelişme olacağını ifade etmiştir. Böylelikle seçmenin oyu daha değerli hale gelecektir.³⁷⁵¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, partisinin demokrasiyi tam anlamıyla yerleştirmek istediğini ortaya koymuştur.

CHP, demokrasinin tam anlamıyla yerleştirmek istese de diğer partiler erken seçim isteklerini dile getirmeye başlamıştır. Bu konu hakkında bir kez daha açıklama yapma gereği duyan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, erken seçim önergesinin meclise gelmesi halinde CHP'nin bunun karşısında

³⁷⁴⁷ Kadir Girgin, "Artvin'de Senatörlüğü CHP Kazandı", *Milliyet*, (22 Eylül 1964), 1,7.

³⁷⁴⁸ *Milliyet*, "Satır, Gelecek Seçimlerden Ümitli", (11 Eylül 1963), 7.

³⁷⁴⁹ *Milliyet*, "CHP, 1965 Seçimleri İçin Çalışmağa Başladı", (7 Şubat 1964), 1.

³⁷⁵⁰ *Milliyet*, "CKMP, Seçim Beyannamesi Yayınlandı", (19 Mayıs 1964), 1.

³⁷⁵¹ *Ulus*, "Seçmenin Oy'u Mutlak Surette Değerlendirilmeli", (25 Ekim 1964), 1.; *Ulus*, "Seçmenin Oy'u", (25 Ekim 1964), 7.; *Cumhuriyet*, "CHP Seçimleri Geri Bırakmak Niyetinde Değil", (25 Ekim 1964), 7.; *Milliyet*, "Seçimler Geri Bırakılmayacak", (25 Ekim 1964), 1.; *Milliyet*, "Seçimler", (25 Ekim 1964), 7.

olmayacağını iddia etmiştir. Ancak Kemal Satır'a göre, diğer partiler erken seçim kararından önce kendi içlerindeki aşırı grupları temizlemeleri gerekmektedir. Her partinin içindeki aşırı gruplar temizlendiğinde ne kabine bunalımı yaşanacak ne de koalisyon yapma ihtiyacı duyulacaktır.³⁷⁵² Satır'ın açıklaması incelendiğinde, erken seçimden korkmadığı anlaşılmıştır.

TBMM, 1965 seçimlerinin 10 Ekim 1965 tarihinde yapılmasına karar vermiştir. Bu kararın ardından CHP Genel Sekreteri Kemal Satır; Samsun, Ordu ve Giresun'a bir gezi düzenlemiştir.³⁷⁵³ 12 Haziran 1965'te Samsun'a gelen Kemal Satır, burada konuşma yapmadan Ordu'ya gitmiştir.³⁷⁵⁴ 13 Haziran 1965 tarihinde Ordu'da bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP lideri Süleyman Demirel'in *aşırı solculuğun CHP tarafından korunduğuna* dair ithamını kabul etmediğini belirtmiştir. Kemal Satır'a göre, AP itham üretmeyi bırakıp kendi politikalarını anlatmalı, bunu yaparken de uydurma sloganlar kullanmamalıdır. Konuşmasına devam eden Satır, CHP'nin fındık konusunda da doğru bir politika takip ettiğini söylemiştir. Petrol konusu hakkında düşüncelerini bir kez daha tekrarlama ihtiyacı duyan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, memleket kaynaklarının yabancılar tarafından sömürülmesine karşı olduklarını ifade etmiştir. Özel-devlet sektörü işbirliği konusuna da değinen Kemal Satır, iki sektörün ahenkli çalışması sonucunda kalkınmanın gerçekleşeceğini belirtmiştir.³⁷⁵⁵ Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonomiye ağırlık verdiği görülmüştür. 14 Haziran 1965'te Giresun'da bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, planlı kalkınmanın öneminden bahsettikten sonra AP'nin gösterişli temel atma törenlerinin DP iktidarını hatırlattığını iddia etmiştir. Kemal Satır'a göre, AP kendi döneminde düşen fındık fiyatlarını CHP'ye mal etmek istemişse de başarılı olamamıştır.³⁷⁵⁶ Satır'ın konuşması incelendiğinde, israf ve yalan beyan üzerinde durduğu anlaşılmıştır.

İlk seçim gezisini bitiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Ankara'da gazetecilere bir demeç vermiştir. Kemal Satır'a göre, Süleyman Demirel devlet

³⁷⁵² Mustafa Ekmekçi, "CHP "Erken Seçim İsteyen Partilerin Meclise Bu Yolda Önerge Getirmelerini" Bekliyor: Satır "CHP Seçime Hazır" Dedi", *Milliyet*, (7 Aralık 1964), 1, 7.

³⁷⁵³ *Yeni Adana*, "C.H.P. Genel Sekreteri Satır, Samsun'a Gidiyor", (12 Haziran 1965), 1.

³⁷⁵⁴ *Milliyet*, "Kemal Satır Bugün Orduda Konuşacak", (13 Haziran 1965), 3.

³⁷⁵⁵ Aydın Nisari, "Satır, Demirel'i CHP. ne Karşı İthamlarda Vuzuha Davet Etti: İhtar: Haksız İtham Karşısında Bütün CHP. liler Şahlanacaktır", *Ulus*, (14 Haziran 1965), 1,7.

³⁷⁵⁶ Aydın Nisari, "Satır, Binlerce Giresunlu'ya Hitabetti: C.H.P. nin Amacı Millî Menfaatleri Korumaktır", *Ulus*, (15 Haziran 1965), 1,7.

forsunu AP lehine kullanarak suç işlemiştir. Ardından Satır, AP'nin oy oranlarıyla CHP'nin oy oranlarının aynı olduğunu söylemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP'nin dilinden düşürmediği kısır politikanın ne olduğunu anlamadığını iddia etmiştir. AP'nin icraatlarıyla bu konuyu aydınlatması gerekirken *yeni iktidar olma* bahanesine sığındığını belirten Kemal Satır, icraat için eski-yeni ayrımının önemli olmadığını ifade etmiştir.³⁷⁵⁷ Satır'ın demeci incelendiğinde, Karadeniz'deki seçim atmosferinden bahsetmediği görülmüştür. Ancak demeç sonrası İsmet İnönü ile görüşen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın Karadeniz gezisinden memnun olduğunu anlatmıştır. Bu görüşmeden sonra Kemal Satır, seçim beyannamesi üzerinde çalışmaya başlamıştır. Çalışmalar hakkında bilgi veren Satır, CHP'nin daima Atatürkçü olmasına rağmen değişen şartlara da uyum sağlayacağını savunmuştur.³⁷⁵⁸ Böylelikle CHP'nin seçim beyannamesinde büyük değişiklikler olacağı düşünülmeye başlanmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın bu açıklamalarından sonra Sadun Tanju, Ulus gazetesinin 16 Haziran 1965 tarihli nüshasında bir makale yazmıştır. Bu makalesinde Tanju, komünistlere *kâfir* demenin yanlış olduğunu savunmuştur.³⁷⁵⁹ Tanju'nun bu makalesinden rahatsız olan Kemal Satır, Ulus gazetesi için Nihat Erim'den komünizm karşıtı bir makale yazmasını istemiştir.³⁷⁶⁰ Satır'ın bu isteği incelendiğinde, CHP'nin yayın organında komünizm propagandası yapılmasından hoşlanmadığı anlaşılmıştır. Ertesi gün yayınlanan Erim'in makalesinde, komünizm tehlikesine dikkat çekerek birçok Avrupa ülkesinde bu düşüncüyü savunan partilerin kapatıldığı iddia edilmiştir.³⁷⁶¹ Bu makale ile birlikte CHP'nin komünizm taraftarı olmadığı bir kez daha hatırlatılmıştır.

Seçim çalışmalarına hem genel merkezde hem de teşkilatlarda devam eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 7 Temmuz 1965 tarihinde Elazığ'da bir basın toplantısı yapmıştır. Kemal Satır'a göre, CHP'nin bu seçimde kırıkcı politikadan uzak duracaktır. Elazığ ve çevre ilçelerdeki seçim atmosferinden de bahseden Satır, diğer parti mensubu vatandaşlarla da iyi ilişkiler kurulduğunu

³⁷⁵⁷ Kemal Aydar, "Kemal Satır Demirele Cevap Verdi: Devlet Forsu AP Lehine Kullanıldı", *Cumhuriyet*, (17 Haziran 1965), 1,7

³⁷⁵⁸ KİM, "İç Olaylar: C.H.P. :Toplar Hazırlanıyor", 361 (17 Haziran 1965), 8-10.

³⁷⁵⁹ Sadun Tanju, "Kâfir", *Ulus*, (16 Haziran 1965), 2.

³⁷⁶⁰ Erim, *Günlükler II*, 816.

³⁷⁶¹ Nihat Erim, "Uyanık Olalım", *Ulus*, (17 Haziran 1965), 1.

iddia etmiştir.³⁷⁶² CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, iyimser bir havada olduğu görülmüştür. Ancak komünizm konusu genel seçimlerde Kemal Satır'ın üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. 15 Temmuz 1965'te yapılan grup toplantısında Satır, CHP'nin temel politikasının Atatürk milliyetçiliği olduğunu hatırlatarak komünizmin karşında olduklarını bir kez daha tekrarlamıştır.³⁷⁶³ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, partinin temel prensibi hatırlatılarak komünizm karşında olunması gerektiği bir kez daha ortaya konmuştur. Bu arada CHP'de seçim beyannamesi hazırlıkları Kemal Satır başkanlığında devam etmektedir.

Seçim beyannamesi çalışmaları sonucunda CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 23 Temmuz 1965 tarihinde teşkilatlara bir genelge göndermiştir. Genelgede Kemal Satır, CHP'lileri diğer parti mensubu vatandaşları sevmeye çağırarak kalmayıp kararsız vatandaşların sandığa gitmesi konusunda da CHP'lilerin çalışması gerektiğini hatırlatmıştır.³⁷⁶⁴ İki gün boyunca gazetelerde yer alan genelgeyi incelediğimizde, CHP'nin bu seçimden ümitli olduğu anlaşılmıştır. Satır'ın genelgesinin ardından CHP parti meclisi, 25 Temmuz 1965'te İstanbul'a bağlı Beşiktaş CHP İlçe Binası'nda toplanmıştır. Toplantı hakkında bilgi veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, "*Beyaz Kitap*" adlı altında 150 sayfalık bir broşür hazırlandığını duyurmuştur. Bu broşürde, CHP'nin tüm alanlardaki politikaları anlatılacaktır.³⁷⁶⁵ Ertesi gün de CHP parti meclisi toplantılarına devam etmiştir. Toplantı hakkında bilgi veren Satır, aday yönetmeliğindeki değişiklikler üzerinde durulduğunu, "*Beyaz Kitap*" hakkında üyelere bilgi verildiği ve üyelerin olumlu görüş bildirmesi halinde bastırılıp

³⁷⁶² Sertaç Tözün, "Genel Sekreter Satır'ın Elâzığ'da Basın Toplantısı: Seçimin Kırıcı Olmaması Memleketin Hayrınadır", *Ulus*, (8 Temmuz 1965), 1,7.; *Milliyet*, "Satır, "Seçimlerin Kırıcı Olmaması Gerektiğini" Söyledi", (8 Temmuz 1965), 1.

³⁷⁶³ *Ulus*, "Gruptaki Görüşmeler: Seçimden Zaferle Çıkacağız", (16 Temmuz 1965), 1.; *Ulus*, "Satır: CHP. Aşırı Akımlara Karşıdır", (16 Temmuz 1965), 1.; *Ulus*, "Satır: CHP. Aşırı Akımlara Karşıdır", (16 Temmuz 1965), 7.

³⁷⁶⁴ *Ulus*, "Genel Sekreter Dr. Satır'ın CHP. Teşkilâtına Genelgesi: CHP. Müteceviz Olmayacaktır", (24 Temmuz 1965), 1.; *Ulus*, "CHP. Müteceviz Olmayacaktır", (24 Temmuz 1965), 7.; *Cumhuriyet*, "Satır, CHP'lileri Karşı Partilileri Sevmeye Çağırır", (24 Temmuz 1965), 1.; *Ulus*, "CHP. Merkezinde Propaganda ve İstihbarat Bürosu", (25 Temmuz 1965), 1.; *Ulus*, "CHP. Merkezinde Propaganda", (25 Temmuz 1965), 7.; *Milliyet*, "Milletin Ümidi CHP'de", (25 Temmuz 1965), 3.

³⁷⁶⁵ *Ulus*, "CHP. Parti Meclisi İstanbul'da Toplandı: İnönü Yurda Hizmet Yollarını Arıyor", (26 Temmuz 1965), 1.; *Ulus*, "İnönü", (26 Temmuz 1965), 7.

halka dağıtılacağını söylemiştir.³⁷⁶⁶ 28 Temmuz 1965 tarihinde de toplantılarına devam eden parti meclisinde, İsmet İnönü bir konuşma yapmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın aktardığına göre, İnönü petrol ve devletçilik konularında konuşmuştur. Kemal Satır, ilçe seçim kurullarının ön seçime girecek parti üyelerinin seçim cetvellerini kabul etmediğini iddia etmiştir. Satır'a göre, toplantıda bu konu da görüşülecektir.³⁷⁶⁷ Uzun çalışmaların ardından ön seçime girecek olan adaylar da belirlenmiştir. Buna göre, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın Elazığ'dan ön seçime gireceği kesinleşmiştir.³⁷⁶⁸ Yapılan hazırlıklar göz önünde bulundurulduğunda, CHP'nin bu seçime önem verdiği bir kez daha görülmüştür.

Seçim hazırlıklarının genel anlamda tamamlanmasından sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, filme de alınan bir demeç vermiştir.³⁷⁶⁹ Kemal Satır, bu seçime CHP'nin farklı bir biçimde girdiğini iddia etmiştir. Satır'a göre partinin geçmişi, yaptıkları ve yeni programının varlığı CHP'yi diğer partilerden ayırmaktadır.³⁷⁷⁰ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın demeci incelendiğinde, partinin geçmişinden kopamadığı görülmüştür. Yaptığı konuşmayı yeterli bulmayan Kemal Satır, seçilecek adayların özellikleri hakkında da bir makale yazmıştır. Makalesinde Satır, seçilecek adayların CHP tarihine yakışır isimler olmasını istemiştir.³⁷⁷¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın makalesi incelendiğinde, seçimde izlenecek yol hakkında bilgi vermediği anlaşılmıştır. Bu arada diğer partiler CHP'yi Kemal Satır üzerinden karalamaya başlamışlardır. Konu hakkında konuşan Satır, gerekli cevabın kanuni propagandanın başlamasından sonra verileceğini söylemiştir.³⁷⁷² CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, yasal süreçlere uyduğu görülmüştür. Bütün olumsuzluklara rağmen seçim çalışmalarına devam eden Kemal Satır, hem parti içi sorunlarla hem de Vefik Pirinçcioğlu gibi CHP içinde önemli kabul edilen

³⁷⁶⁶ *Milliyet*, "CHP Parti Meclisi Seçim İçin Toplandı", (27 Temmuz 1965), 1.

³⁷⁶⁷ *Ulus*, "Dr. Satır, CHP. Meclisi Çalışmaları Hakkında Bilgi Verdi: İnönü, Dün Devletçilik ve Petrol Konusunda Konuştu", (29 Temmuz 1965), 1.; *Ulus*, "İnönü", (29 Temmuz 1965), 7.

³⁷⁶⁸ *Milliyet*, "Seçime Doğru: Ön Seçime Katılacak Adaylar Belli Oldu", (15 Ağustos 1965), 5.

³⁷⁶⁹ *Ulus*, "CHP. de Seçim Çalışmaları Konulu Aktüalite Filmi", (17 Ağustos 1965), 1.

³⁷⁷⁰ *Ulus*, "CHP Genel Sekreter Dr. Satır'ın Demeci: "CHP Görüşlerinden Hiçbir Fedakârlık Yapmayacak", (16 Ağustos 1965), 1.; *Ulus*, "CHP Görüşlerinden", (16 Ağustos 1965), 7.; *Cumhuriyet*, "Satır: "CHP Diğer Partilerden Fazla Oy Alacak", (16 Ağustos 1965), 1.

³⁷⁷¹ Kemal Satır", "Bugünkü Şartlar İçinde C.H.P.", *Ulus*, (16 Ağustos 1965), 1.

³⁷⁷² *Cumhuriyet*, "CHP Kara Propogandaya Karşı Tedbir Alıyor", (18 Ağustos 1965), 1.

isimleri milletvekili yapmak için uğraşmıştır.³⁷⁷³ Ancak bu konularda Satır'ın başarılı olup olmadığına dair bir bilgiye ulaşamadığından yorum yapılamamıştır.

18 Ağustos 1965 tarihinde CHP, ön seçime katılan adayların listesini YSK'ye bildirmiştir. Bu konu hakkında bir demeç veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partisinin sağlam ilkeleri olduğundan bahsederek devletçilik, sosyal adalet ve sosyal güvenlik konularında yenilikçi bir tutum izleyeceğini belirtmiştir. Kemal Satır'a göre, CHP'nin politikası az gelişmiş ülkeler için faydalı olan karma ekonomiyi Türkiye'de uygulamaktır. Bu modelde devlet ile özel sektör ahenk içinde çalışarak kalkınmanın hızlanması hedeflenmektedir. Satır, ön seçime girecek adaylar içinden bu politikayı benimsemiş isimlerin seçilmesini istemiştir.³⁷⁷⁴ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın demeci incelendiğinde, partinin ekonomik politikasının adaylar tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Ön seçim çalışmaları devam ederken 20 Ağustos 1965'te Kemal Satır'ın Konya'ya giderek seçim çalışmalarını denetleyeceği duyurulmuştur.³⁷⁷⁵ Burada yaptığı konuşmada Satır, karma ekonominin öneminden bahsettikten sonra AP'nin ülkeyi sömürücülere uygun hale getirme sevdasından vazgeçmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁷⁷⁶ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonominin bu seçimde ana konu olacağı öngörülmüştür. Konya'daki incelemelerini tamamlayan Kemal Satır, ön seçimde dikkat edilmesi gereken hususları bildirdiği bir genelgeyi teşkilatlara göndermiştir.³⁷⁷⁷ Ayrıca Ali Bey isimli bir şahısla da görüşen Satır, ön seçimle ilgili fikir alışverişinde bulunmuştur.³⁷⁷⁸ Ancak Ali Bey'in kimliğinin tam tespit edilememesi ve İsmet İnönü'nün de bu görüşme hakkında bilgi vermemesi nedeniyle herhangi bir yorumda bulunulamamıştır.

---

³⁷⁷³ İnönü, *Defterler II*, 964.; Erim, *Günlükler II*, 816.

³⁷⁷⁴ *Ulus*, "Satır, Önseçim Adaylarına Başarılar Diledi", (19 Ağustos 1965), 1.; *Ulus*, "Satır", (19 Ağustos 1965), 7.

³⁷⁷⁵ *Ulus*, "Dr. Satır Konya'ya Gidiyor", (20 Ağustos 1965), 1.; *Yeni Adana*, "Satır Bugün Konya'da Olacak", (20 Ağustos 1965), 1.

³⁷⁷⁶ *Ulus*, "Dr. Satır'ın Konya'daki Konuşması: CHP, Seçim Yarışını Önde Bitirecektir", (21 Ağustos 1965), 1.; *Ulus*, "CHP, Seçim Yarışını Önde Bitirecektir", (21 Ağustos 1965), 7.

³⁷⁷⁷ *Ulus*, "C.H.P. Teşkilâtına Önseçimlerle İlgili Genelge Gönderildi", (22 Ağustos 1965), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Teşkilâtına", (22 Ağustos 1965), 7.

³⁷⁷⁸ İnönü, *Defterler II*, 965.

Seçim hazırlıkları kapsamında partilerle görüşmeyi düşünen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 24 Ağustos 1965 tarihinde bir basın toplantısı düzenlemiştir. İlk olarak AP'nin seçimi kazanacağı beyanına cevap veren Kemal Satır, bu partinin 1961'den beri büyük sıçramalar yaptığını kabul etmiştir. Ancak Satır'a göre, AP vatandaşın da her şeyin farkında olduğunu unutmadan bu hayalden vazgeçmelidir.³⁷⁷⁹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın demeci incelendiğinde, AP'nin ilerlemesini kabul etse de ona gözdağı vermekten geri kalmadığı anlaşılmıştır. Bu arada Kemal Satır'ın görüşme gezisinin güzergâhı da belli olmuştur. 25 Ağustos 1965'te Diyarbakır'a gidecek olan Satır, Malatya ve Elazığ'ı da ziyaret ettikten sonra Ankara'ya dönecektir.³⁷⁸⁰ Aynı tarihte Malatya'ya gelen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, partililere bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Kemal Satır, karma ekonomi düşüncesinin İsmet İnönü tarafından geliştirildiğini söylemiştir. Ardından TİP ile koalisyon konusunu değerlendiren Satır, CHP'ye koalisyon görevi verildiğinde partinin düşüncesine yakın bir parti ile koalisyon yapılacağını ifade etmiştir. AP'nin tutum ve davranışlarını eleştiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu partinin bir DP sevdalısı gibi hareket etmemesi gerektiğini iddia etmiştir.³⁷⁸¹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, TİP ile yollarının ayrı olduğunu net bir biçimde ortaya koymuştur. Malatya'daki incelemelerini bitiren Satır, Elazığ'a gelmiştir. Burada da bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Elazığlıların AP gibi yalancılara gerekli cevabı vereceğini belirtmiştir.³⁷⁸² Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, Elazığ halkına güvendiği görülmüştür. Gezilerine devam eden Satır, ön seçimi de takip etmektedir. Teşkilatlara gönderdiği genelgede CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, sonuçların telgraf yoluyla merkeze bildirilmesini istemiştir.³⁷⁸³ 27 Ağustos 1965 tarihinde Diyarbakır'a gelen Kemal Satır, yaptığı konuşmada AP'yi ele almıştır. Kemal Satır, AP'nin 27 Mayıs öncesinin hasretiyle yandığını belirterek CHP'nin her türlü aşırı akımın

³⁷⁷⁹ *Ulus*, “Dr. Satır'ın 10 Ekim Seçimleriyle İlgili Demeci: Vatandaşın Uyanık Hâli, A.P. nin Hayalini Yıkacaktır”, (25 Ağustos 1965), 1.; *Ulus*, “Vatandaşın Uyanık Hali”, (25 Ağustos 1965), 7.

³⁷⁸⁰ *Ulus*, “Satır'ın Gezisi”, (25 Ağustos 1965), 1.

³⁷⁸¹ *Ulus*, “C.H.P. nin Parolası: Önce Millet Menfaati: Dr. Satır Malatya'da Büyük Tezahüratla Karşılandı: “Türkiye’de Kalkınmanın Tek Çaresi Karma Ekonomidir”, (26 Ağustos 1965), 1.; *Ulus*, “CHP. nin Parolası: Önce Millet Menfaati”, (26 Ağustos 1965), 7.

³⁷⁸² *Ulus*, “A.P. nin Siyasî Ahlâk Dışı Davranışları Tesbit Ediliyor”, (27 Ağustos 1965), 1.

³⁷⁸³ *Ulus*, “Dr. Satır'ın CHP Teşkilâtına Genelgesi”, (27 Ağustos 1965), 1.

karşısında olduğunu iddia etmiştir.³⁷⁸⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, 27 Mayıs öncesini hatırlatmaktan vazgeçemediği görülmüştür. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, çalışmalarına rağmen istediği sonucu alamayacağını düşünmeye başlamıştır. Bu yüzden 3 Eylül 1965'te Kemal Satır istifa etmeye kalkmıştır. Ancak İnönü'nün çabaları sonucunda Satır istifasını geri çekmiştir.³⁷⁸⁵ Böylelikle CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşmaları ile davranışlarının birbirini tutmadığı anlaşılmıştır. Eylül ayının başında ön seçim sonuçları merkeze gelmeye başlamıştır. Sonuçları inceleyen Kemal Satır, seçilen isimler hakkında bilgi aldıkça kızgınlığını gizleyememiştir.³⁷⁸⁶ Bu durumda Satır'ın demokrasiye kısmen inandığı görülmüştür.

Ön seçimin ardından seçim gezilerine başlama kararı alan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın Trabzon'a gideceği duyurulmuştur.³⁷⁸⁷ Kemal Satır, burada bir açık hava toplantısına katılacaktır.³⁷⁸⁸ Trabzon'dan sonra Satır, Samsun ve Ordu'da seçim faaliyetlerine devam edecektir.³⁷⁸⁹ Trabzon açık hava toplantısındaki konuşmasında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, kalkınma için özgür ve demokratik bir ortam olması gerektiğinden bahsederek partisinin bu yolda yıllardır çalıştığını ifade etmiştir. Kemal Satır'a göre ülkenin kalkınmasını istemeyenler milli çıkarlara karşı olduklarını ülkeyi kalkındırmaya çalışanları arkadan hançerlemiştir. AP'yi de eleştiren Satır, hükümetin 8 ay boyunca ihtiyaç malzemelerini karaborsaya düşmekten kurtaramadığını iddia etmiştir. Ardından DP'nin devamının AP olduğunu belirten CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu partiyi DP'lilerin idare ettiğini söylemiştir. Bundan sonra ekonomik konulara da değinen Kemal Satır, CHP'nin koalisyon hükümetleri zamanında fındık ve tütün üreticisini rahata kavuşturduklarını ifade etmiştir.³⁷⁹⁰ Aynı geziyi takip eden S. Arif Terzioğlu'nun Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan makalesinde yer alan Satır'ın konuşması incelendiğinde, farklı konulara da temas ettiği görülmüştür.

³⁷⁸⁴ *Yeni Adana*, "Satır, AP'ye Şiddetle Hücum Etti: 27 Mayıs Öncesini Yaşıyor Gibiyiz", (28 Ağustos 1965), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır AP'ye Şiddetle Hücum Etti", (28 Ağustos 1965), 6.

³⁷⁸⁵ İnönü, *Defterler II*, 967.

³⁷⁸⁶ *Cumhuriyet*, "Parti Liderlerinden İstifalar Başladı", (5 Eylül 1965), 7.

³⁷⁸⁷ *Ulus*, "Dr. Kemal Satır Bugün Trabzon'a Hareket Ediyor", (18 Eylül 1965), 1.

³⁷⁸⁸ *Milliyet*, "21 Gün Kala: Kampanya Başlıyor", (19 Eylül 1965), 1.

³⁷⁸⁹ *Ulus*, "C.H.P. Seçim Kampanyasını Açıyor: Satır Trabzon'a Gitti. İnönü Yarın Malatya'da", (19 Eylül 1965), 1.; *Ulus*, "Satır Trabzon'da", (19 Eylül 1965), 7.; Sait A. Terzioğlu, "Kemal Satır, Trabzonda", *Cumhuriyet*, (19 Eylül 1965), 1.

³⁷⁹⁰ *Ulus*, "Genel Sekreter Kemal Satır'ın Konuşması: "Millî Şuurun Kahredici Darbesi İftira ve Tahrikçileri Ezecektir", (20 Eylül 1965), 1.; *Ulus*, "Genel Sekreter Kemal Satır'ın Konuşması", (20 Eylül 1965), 7.; *Yön*, "Seçim Kampanyası Başladı", 4/130, (24 Eylül 1965), 4.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, partisi 40 yıldır *ortanın solunda* yer almaktadır.³⁷⁹¹ Kemal Satır'ın konuşması her iki gazetede birden incelendiğinde, Ulus gazetesinde *ortanın solu* konusu hakkındaki görüşlerine yer verilmediği görülmüştür. Satır'ın Ulus gazetesi yönetim kurulunda da yer aldığı düşünüldüğünde, bu konunun özellikle bu gazetede yer almadığı görüşüne ulaşılmıştır. Çünkü CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, parti taraftarları içinde yer alan *ortanın solu* karşıtlarını kızdırmak istememiştir. Ayrıca Kemal Satır'ın yerel ekonomik sorunlara da değindiği anlaşılmıştır. Trabzon'daki çalışmalarını bitiren Satır, Giresun'da düzenlenen açık hava toplantısında da konuşmuştur. Kemal Satır, CHP'nin ekonomik kalkınma noktasında Giresun'a yapmayı düşündüğü kâğıt fabrikasından bahsetmiştir. Fındık meselesine de değinen Satır, bu sene rekoltenin düşük olmasından dolayı CHP'nin iktidara gelmesi halinde bütün borçların silineceğini söylemiştir.³⁷⁹² CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, büyük vaatlerde bulunduğu görülmüştür. 21 Eylül 1965 tarihinde Samsun'a gelen Kemal Satır, CHP'nin demokrasiyi yerleştirerek husumeti ortadan kaldırma çabası içinde olduğunu ifade etmiştir. Ancak bazı kesimlerin bu zamana kadar olan tutumlarını ele alan Satır, AP'nin de husumetten beslendiğini iddia etmiştir. Samsun'un ekonomik dertlerine de değinen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 10 yıllık DP iktidarında uygulanan yanlış tarım politikaları yüzünden tütün üreticisinin çok zor durumda kaldığını belirtmiştir. Bu durumu CHP'nin çözdüğünü söyleyen Kemal Satır, tütün üreticisinin rahata kavuştuğunu iddia etmiştir. Ayrıca Satır, işçi ve işveren ilişkilerini düzenleyen kanunları da CHP'nin çıkarttığını söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.³⁷⁹³ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, yerel sorunlara daha fazla zaman ayırarak doğru bir seçim konuşması yaptığı görülmüştür.

Seçim gezisinin ilk turunu bitiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın radyoda bir konuşma yapacağı kesinleşmiştir.³⁷⁹⁴ 26 Eylül 1965 tarihinde Kemal

³⁷⁹¹ S. Arif Terzioğlu, "40 Yıldır Ortanın Solundayız", *Cumhuriyet*, (20 Eylül 1965), 1,7.

³⁷⁹² Yurdakul Fincancıoğlu, "Satır'ın Giresun'da Yaptığı Konuşma: C.H.P. Alın Açık Olarak Yurttaşın Huzurunda", *Ulus*, (21 Eylül 1965), 1,7.; S. Arif Terzioğlu, "Oylarınızı Düşünerek Kullanınız", *Cumhuriyet*, (21 Eylül 1965), 7.

³⁷⁹³ Yurdakul Fincancı, "CHP. nin Muhteşem Samsun Mitingi: A.P. nin Tutumu Bütünlüğümüze Karşı Suikasttır", *Ulus*, (22 Eylül 1965), 1,7.

³⁷⁹⁴ *Cumhuriyet*, "Radyoda İlk Konuşmayı Parti Liderleri Yapacak", (23 Eylül 1965), 7.

Satır radyoda bir konuşma yapmıştır.³⁷⁹⁵ Konuşmasına bir siyaset adamında olması gereken özellikleri anlatmakla başlayan Satır, çok partili hayata geçildikten sonra bazı politikacıların başarılarını vatandaşlar arasındaki husumeti arttırmaya dayandığını iddia etmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’a göre, bu durum vatandaşlar arasında kötü etkiler bırakmıştır. Husumetten beslenen politikacıların bu zamanda da var olduğunu söyleyen Kemal Satır, hem AP’nin hem de CKMP’nin bu yolla başarı elde edeceklerini umduklarını ifade etmiştir. Ancak Satır’a göre, CHP asla böyle bir yola başvurmamıştır.³⁷⁹⁶ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın konuşması incelendiğinde, kalkınma politikası yerine tahrik konusundan bahsettiği için doğru bir seçim konuşması yapmadığı anlaşılmıştır.

Radyo konuşmasının ardından seçim gezilerine devam eden CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 26 Eylül 1965 tarihinde Eskişehir açık hava mitinginde bir konuşma yapmıştır. Konuşmasına 1946 seçimleri sonrasında yaşanan tutanak görüşmeleriyle başlayan Kemal Satır, DP milletvekillerinden Yavuz Abadan’ın milletvekilliğinin CHP tarafından usulsüz bir biçimde kabul edildiğini belirtmiştir. Abadan’ın askerlikten istifa etmeden milletvekili olmasının o dönemin kanunlarına göre aykırı olduğunu iddia eden Satır, askerliği *vatani bir görev olarak* tanımlayan CHP’nin bu duruma göz yumduğunu söylemiştir. Bu örneğin verilme sebebini de açıklayan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP’nin partisini *zümre saltanatı* ile suçlamasına cevap verdiğini ifade etmiştir. Kemal Satır, AP’nin eski defterleri karıştırmak yerine baraj yapım fiyatlarının yüksek olma sebebini açıklamasının daha doğru olacağını beyan etmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi’nin kalkınma sorununa da değinen Satır, kalkınma planının uygulanmasıyla bu sorunun çözüleceğini savunmuştur. Diğer partilerin bu çözüme sıcak bakmamasını değerlendiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’a göre, bunun iktidar hırsı ve hasetten başka bir sebebi yoktur. Milletvekili maaşları konusunu da ele alan Kemal Satır, diğer partilerin aksine CHP’nin 1957’den beri maaş arttırılmasına karşı çıktığını iddia etmiştir. İşçi meselelerine de değinen Satır, CHP’nin bu konuda da çalışmaları olmasına rağmen meclis

³⁷⁹⁵ *Ulus*, “CHP nin Bugünkü Radyo Konuşması”, (26 Eylül 1965), 1.; *Cumhuriyet*, “Radyo Konuşmaları”, (26 Eylül 1965), 1.

³⁷⁹⁶ *Ulus*, “CHP Adına İkinci Radyo Konuşmasını Satır Yaptı: “Bazı Siyaset Adamları Başarılarını Husumet Yaratmaya Dayamıştır”, (27 Eylül 1965), 1.; *Ulus*, “Bazı Siyaset Adamları”, (27 Eylül 1965), 7.

çoğunluğuna sahip olmadığından dolayı hızlı kararlar alamadığını söylemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, partisi iktidara geldiğinde karar alma hızı artacaktır.³⁷⁹⁷ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, partisinin hem geçmiş hem de gelecek icraatlarını anlattığı görülmüştür.

Eskişehir'deki seçim faaliyetlerini bitiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın hem Elazığ hem de Adana'da konuşma yapacağı duyurulmuştur.³⁷⁹⁸ İlk olarak Elazığ'da bir konuşma yapan Kemal Satır, AP lideri Süleyman Demirel'in iktidarı sihirli bir değnek gibi gördüğünü iddia etmiştir. Satır'a göre, CHP alacağı dış yardımlarla ülkenin kalkınması için çalışacaktır. Bu konuda dikkat edilmesi gerekenin hesaplama olduğunu söyleyen CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, yapılacak yatırımlarda kâr-zarar dengesinin iyi ayarlanması gerektiğini belirtmiştir. Kalkınma politikasında Doğu Anadolu Bölgesi'ne önem vereceklerini iddia eden Kemal Satır, parti olarak hedeflerinin Türkiye'yi dışarıya avuç açmaktan kurtarmak olduğunu ifade etmiştir. Petrol konusuna da değinen Satır, petrol kanununda yer alan yabancı izni ile petrol çıkarma maddesinden dolayı Türkiye Petrolleri Anonim Şirketi'nin rafineri kuramadığını açıklamıştır.³⁷⁹⁹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonomik hedeflere özellikle de petrol konusuna yoğunlaştığı görülmüştür. Elazığ'daki konuşmasından sonra Kemal Satır, 3 Ekim 1965 tarihinde Adana'da bir konuşma yapmıştır. Yeni Adana gazetesinde yer alan konuşmasında Satır, sadece milli birlik ve beraberlikten bahsettiği duyurulmuştur.³⁸⁰⁰ 5 Ekim 1965'te Ceyhan'da bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, AP'nin üreticiyi koruyacak politikası olmadığını belirtmiştir. Ardından petrol konusuna bir kez daha ele alan Kemal Satır, petroldeki %10'luk indirimin CHP zamanında

³⁷⁹⁷ *Ulus*, "Satır, Eskişehir'de Düzenlenen Mitingde Bir Konuşma Yaptı: Vurguncuların Amansız Düşmanınız", (27 Eylül 1965), 1.; *Ulus*, "Vurguncuların Amansız Düşmanınız", (27 Eylül 1965), 7.; *Yeni Adana*, "Satır: "Reformlar Milletçe Benimsendi", (27 Eylül 1965), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: Kemal Satır", *Yeni* (27 Eylül 1965), 6.

³⁷⁹⁸ *Yeni Adana*, "CHP'nin Pazar Günkü Mitingi Satır da Konuşacak", (1 Ekim 1965), 1.; *Ulus*, "CHP. Genel Sekreteri Dr. Satır Dün Uçakla Malatya'ya Gitti: İnönü Yarın Trabzon'da Konuşacak", (2 Ekim 1965), 1.

³⁷⁹⁹ *Ulus*, "C.H.P. Genel Sekreteri Dr. Kemal Satır Elâzığ'da Konuştu: Yurttaş, Vatanını Yine Cehenneme Çevirtme", (3 Ekim 1965), 1.; *Ulus*, "Genel Sekreter Dr. Kemal Satır Elâzığ'da Bir Konuşma Yaptı: Yurttaş! Vatanını Yine Cehenneme Çevirtme", (3 Ekim 1965), 3.

³⁸⁰⁰ *Yeni Adana*, "CHP'nin 2. Büyük Mitingi Yapıldı", (4 Ekim 1965), 1.; *Yeni Adana*, "Yurtta ve Dünyada: CHP'nin 2. Büyük Mitingi", (4 Ekim 1965), 6.; *Yeni Adana*, "Satır: "Demirel, Zavallı Bir Ölünün Kefenini Bayrak Yaptı": "O, Gözü Dönmüş Bir Adamdır", (4 Ekim 1965), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır'ın Konuşması", (4 Ekim 1965), 6.

yapıldığını iddia etmiştir.³⁸⁰¹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, hem yerel hem de genel ekonomik sorunlara değindiği gözlemlenmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın seçim gezilerini KİM dergisi incelemiştir. Buna göre, Kemal Satır seçim boyunca yeni Türkiye modelini anlatmaya çalışmıştır.³⁸⁰² Ancak KİM dergisi, Satır'ın bu konuda ne kadar başarılı olduğu konusunda herhangi bir yorum yapmamıştır.

Seçim çalışmalarının sonlarına yaklaşırken siyasi parti yöneticileri radyo konuşmaları ile son defa halkı kendi taraflarına çekmeye çalışmıştır. Bu yüzden 8 Ekim 1965 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bir radyo konuşması daha yapmıştır.³⁸⁰³ Seçim çalışmalarının aksine radyo konuşmasında Kemal Satır, *ortanın solu* deyimini ilk kez AP'nin kullandığını iddia etmiştir.³⁸⁰⁴ Oysaki *ortanın solu* düşüncesi hakkında fikirlerini söyleyen Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, bu düşüncüyü İsmet İnönü'nün oluşturduğunu defalarca ifade ettiği açıktır. Dolayısıyla Satır'ın bu konuşmasının geçerli olma ihtimali yoktur. Ayrıca CHP Genel Sekreteri'nin seçim boyunca yapmış olduğu radyo konuşmaları arşivlerde de bulunmaktadır.³⁸⁰⁵ Ancak tam metinler yer almadığı için kullanılamamış olsa da hükümetlerin siyasi parti faaliyetlerini takip ettiğini göstermesi açısından önemli bir evrak olduğu düşünülmüştür.

Yoğun geçen seçim faaliyetlerinin ardından 10 Ekim 1965 tarihinde sandık başına gidilmiştir.³⁸⁰⁶ Oy kullanan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, hiçbir açıklama yapmamıştır.³⁸⁰⁷ Ancak kesin seçim sonuçlarının 11 Ekim 1965'te açıklanmasından sonra CHP'nin muhalefete düştüğü anlaşılmıştır.³⁸⁰⁸ Sonuçlar hakkında düşüncelerini açıklayan Kemal Satır, üzgün olmadığını

³⁸⁰¹ *Yeni Adana*, "C.H.P. Genel Sekreteri Satır: "Pamuk Üreticisi, Devletin Müdahale Alımı İle Korunur", (5 Ekim 1965), 1.; *Yeni Adana*, "CHP Genel Sekreteri Satır", (5 Ekim 1965), 6.; *Ulus*, "Doktor Kemal Satır Ceyhan'da Konuştu: C.H.P. Üreticiyi Koruyan Partidir", (6 Ekim 1965), 1.; *Ulus*, "Namuslu Politika Takip Eden Tek Parti C.H.P. : "A.P. İktidarı Zamanında, Hükümet Pusuda Yatan İnsanların Arkasında Sizin Soyulmanızı Beklemiştir", (6 Ekim 1965), 3.

³⁸⁰² *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Eski Kafa Yeni Cemiyet", 377 (7 Ekim 1965), 8.

³⁸⁰³ *Ulus*, "CHP Nin Bugünkü Radyo Konuşması", (8 Ekim 1965), 1. *Cumhuriyet*, "Radyo Konuşmaları", (8 Ekim 1965), 1.

³⁸⁰⁴ *Cumhuriyet*, "K. Satır: AP Boşa Hücum Ediyor", (9 Ekim 1965), 1.

³⁸⁰⁵ CCGA,0406719-1-338625.

³⁸⁰⁶ *Ulus*, "Seçmen Yurttaş: Kararın Memleket İçin Hayırlı Olsun: Sandık Başına!..", (10 Ekim 1965), 1.

³⁸⁰⁷ *Ulus*, "Dr. Satır Oy Kullanıyor", (11 Ekim 1965), 1.

³⁸⁰⁸ *KİM*, "İç Olaylar: C.H.P. :Bekle ve Gör.", 378 (14 Ekim 1965), 21.

belirtmiştir.³⁸⁰⁹ Satır'ın yaptığı seçim çalışmaları göz önüne alındığında, fazla rahat olduğu izlenimi edinilmiştir. Zaten seçim sonuçları açıklanırken genel merkezde yaşananları bildiren AKİS dergisine göre, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır rahat tavırlarla partiyi yönetmiştir.³⁸¹⁰ Kemal Satır bu tavrını 22 Ekim 1965 tarihinde yapılan TBMM'deki yemin töreninde de sürdürmüştür.³⁸¹¹ Satır'ın bu rahat tavırlarına rağmen parti içinde seçim sonuçları tartışılmaya devam etmiştir. Partiyi yatıştırmak için 30 Ekim 1965'te bir makale yayınlayan Satır, CHP'nin yalan ve boş vaatten yana olmadığını belirtmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, yapılacak olan işler halka rağmen değil halkla birlikte olmalıdır. Böylelikle halk da CHP'nin yanında yer alacaktır.³⁸¹² Kemal Satır'ın makalesi incelendiğinde, partiyi yatıştırma konusunda yanlış bir yol izlediği görülmüştür. Çünkü hiçbir parti mensubu, seçim kazanmak uzunca bir süre beklemeye tahammül edemeyecektir. Nitekim CHP'de de tartışmalar büyümektedir. 19 Kasım 1965 tarihinde toplanan parti meclisinde, seçim sonuçları tartışılmaya devam etmiştir.³⁸¹³ Bu toplantıda Ankara Milletvekili Ahmet Üstün, İsmet İnönü'yü seçim çalışmalarında hiçbir dini motifi kullanmamakla suçlamıştır. Bunun üzerine İnönü, Satır'a hitaben buna dayanamayacağını söyleyerek toplantıyı terk etmiştir.³⁸¹⁴ Yaşanan olay esnasında CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın tutumu göz önünde bulundurulduğunda, yatıştırıcılıktan uzak olduğu anlaşılmıştır. Seçim sonuçları parti meclisinde 22 Kasım 1965'te de tartışılmışsa da³⁸¹⁵ ayrıntılara ulaşılammıştır. Tartışmaların devam etmesi üzerine 17 Aralık 1965 tarihinde genel merkezde bir toplantı daha yapılmıştır. Toplantıda seçimi kaybettiren nedenler üzerinde durulmuştur. Buna göre, genel merkez-teşkilat ilişkilerinde kopukluklar olması, nispi ve ön seçimde eksikliklerin tespit edilememesi ve parti taraftarlarının 10 yıllık mahrumiyetlerin gölgesini üzerlerinden atamadıkları ortaya atılmıştır. Fakat Kemal Satır, toplantıya katılanlardan farklı düşünmektedir. Satır seçimi kaybetme nedenlerini açıkladığında, seçmen kütüklerinin kontrol edilmemesi, ön seçimde oy getirecek

³⁸⁰⁹ *Ulus*, “İnönü, Sağlam, Sarsılmaz Bir Haldeyiz, Dedi”, (12 Ekim 1965), 1.

³⁸¹⁰ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :”Ah Ben Demiştim!”, (16 Ekim 1965), 16.

³⁸¹¹ *Ulus*, “Millet Meclisi İlk Toplantısını Yaptı ve...:Milletvekilleri Dün Yemin Etti”, (23 Ekim 1965), 1.; *Ulus*, “Milletvekilleri Dün Yemin Etti”, (23 Ekim 1965), 7.

³⁸¹² Kemal Satır, “C.H.P. İlkelerine Sadık Kalacak”, (İktibas), *Ulus*, (30 Ekim 1965), 2.

³⁸¹³ *Yeni Adana*, “CHP Parti Meclisi Seçim Sonuçlarını Müzakere Ediyor”, (20 Kasım 1965), 1.; *Yeni Adana*, “Yurtta ve Dünyada: CHP Parti Meclisi”, (20 Kasım 1965), 6.

³⁸¹⁴ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 205.

³⁸¹⁵ *Cumhuriyet*, “CHP Meclisinin Toplantısı Devam Ediyor”, (23 Kasım 1965), 1.

adayların seçilmemesi ve diğer partilerin din istismarı yapması şeklinde bir sıralama yapmıştır.³⁸¹⁶ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın seçimi kaybetme nedenleri incelendiğinde, seçmenleri ve parti teşkilatını suçladığı görülmüştür.

Kemal Satır'ın genel sekreterliği döneminde faaliyet gösterdiği son seçim, 1966 Kısmi Senato Seçimleridir. 5 Haziran 1966 tarihinde yapılacak seçim için CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 14 Nisan 1966'da parti tarafından hazırlanan listeyi YSK'ye iletmıştır.³⁸¹⁷ Listelerin tesliminden bir ay sonra Kemal Satır'ın seçim gezisine çıkacağı duyurulmuştur.³⁸¹⁸ Ancak Kemal Satır, yurt gezisine çıkmadan önce bir radyo konuşması yapmayı uygun görmüştür.³⁸¹⁹ Konuşmasına CHP'nin geçmişi ile başlayan Satır, diğer partilerin karma ekonomi modelini yanlış anladığını iddia etmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, AP her yatırımın özel sektör tarafından yapılması taraftarıyken TİP de yatırımların devlet tarafından yapılmasına taraftardır. Bu durumda CHP'nin karma ekonomi modeli sekteye uğramaktadır. Daha sonra eleştirilerini AP'ye yönlendiren Kemal Satır, bu partinin propaganda yönünden CHP'nin önünde olduğunu kabul etmiştir. Fakat AP, icraat açısından her durumu kendi lehine yorumlamak istemesi yüzünden CHP'nin gerisinde kalmaktadır. Böylelikle bu seçimde vatandaşın dikkatli olmasını isteyen Satır, siyaset ortamının gerginleşmemesi için oyların düşünerek verilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, konuşmasını vatandaş Allah'a emanet ederek bitirmiştir.³⁸²⁰ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, yeni bir söylem geliştirmemesine rağmen dini motifleri kullanmaya çalıştığı tespit edilmiştir. Bu durumda Satır, vatandaşın dini duygularına yönelik, CHP'yi kızdırmayan bir konuşma yapmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşmasının yayınlanmasından sonra TİP bir açıklama yapmıştır. Açıklamaya göre, TİP karma ekonomiyi savunmaktadır.³⁸²¹ TİP'in açıklaması incelendiğinde, Kemal Satır'ın iddialarına üstünkörü bir cevap verdiği görülmüştür.

³⁸¹⁶ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 79-81.

³⁸¹⁷ *Ulus*, "CHP. Listesi Yüksek Seçim Kuruluna Verildi: CHP. Aday Adayları Belli Oldu", (15 Nisan 1966), 1.; *Ulus*, "CHP. Aday Adayları Belli Oldu", (15 Nisan 1966), 7.

³⁸¹⁸ *Ulus*, "Seçim İçin Propaganda Süresi Bugün Başlıyor", (15 Mayıs 1966), 1.; *Ulus*, "Seçim İçin Propaganda", (15 Mayıs 1966), 7.

³⁸¹⁹ *Ulus*, "Radyoda", (22 Mayıs 1966), 1.

³⁸²⁰ CCSSA, 05002166-14-298208.; *Ulus*, "CHP. Genel Sekreteri Dr. Kemal Satır'ın Dünkü Radyo Konuşması: AP. nin Milletin Hayrına Hiçbir Davranışı Olmadı", (23 Mayıs 1966), 1.; *Ulus*, "AP. nin Milletin Hayrına", (23 Mayıs 1966), 7.

³⁸²¹ *Yön*, "Çok Sert, Fakat İlgisiz Bir Seçim Kampanyası", 5/165 (27 Mayıs 1966), 4.

Radyo konuşmasından sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 25 Mayıs 1966 tarihinde seçim için program oluşturma konusunda İsmet İnönü'nün doktoru Zafer Paykoç'tan da yardım almıştır.³⁸²² Kemal Satır'ın bu tutumu incelendiğinde, siyaset sahnesinde herhangi bir deneyimi olmayan birinin ne kadar yardımcı olduğu bilinmemektedir. Çalışmalarını tamamlayan Satır, 30 Mayıs 1966'da Diyarbakır'da bir konuşma yapmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu seçim sonucunda iktidarın değişmeyeceğini belirterek partisinin amacının demokratik rejimi AP'nin elinden kurtarmak olduğunu söylemiştir. Bu konuda İsmet İnönü'nün de çalıştığını ifade eden Kemal Satır, bunun bir iktidar-muhalefet çekişmesi olmadığını belirtmiştir. Satır'a göre AP yalan, iftira ve irticai söylemleriyle CHP'yi halkın gözünden düşürmeye çalışmaktadır. Ancak hiçbir söylem CHP'yi yok edemeyecektir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, komünizm düşüncesinin partisine uymadığını anlatarak çoğunluk baskısına da karşı olduklarını belirtmiştir.³⁸²³ Diyarbakır'ın ardından Ergani ve Maden ilçelerinde bir konuşma yapan Satır, AP'nin iktidarda çılgınlık yapmak dışında herhangi bir hayırlı işinin olmadığını söylemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, vatandaşlardan AP'ye oy değil ders vermelerini isteyerek konuşmasını bitirmiştir.³⁸²⁴ Kemal Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, yeni bir söylem geliştirmedeği görülmüştür.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki gezileri bitiren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, 1 Haziran 1966 tarihinde bir radyo konuşması daha yapmıştır.³⁸²⁵ Ancak bu konuşmanın metni hiçbir gazete ve arşivde yer almadığı için yorum yapılamamıştır. Ulus gazetesi de Kemal Satır'ın radyo konuşması yerine Tekirdağ'da yaptığı konuşmayı vermiştir. Burada yaptığı konuşmada Satır, AP'nin irticadan kurtulması gerektiğini söylemiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, AP laiklik karşıtı söylemlerle inkılapları tehdit etmeyi düşündüğünde karşısına Atatürk'ün partisi çıkacaktır.³⁸²⁶ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, irticanın arttığı gözler önüne serilmiştir. Bu seçim için son konuşmayı Ankara'nın Altındağ ilçesinde yapan Satır, CHP'nin

³⁸²² İnönü, *Defterler II*, 1008.

³⁸²³ Doğan Araslı, "Genel Sekreter Dr. Kemal Satır Diyarbakır'da Konuştu: A.P. yi Doğru Yola Getirmek Yurttaş, Sana Düşmektedir", *Ulus*, (30 Mayıs 1966), 1,3.

³⁸²⁴ *Ulus*, "Satır Elâzığ'da", (30 Mayıs 1966), 1.; *Ulus*, "Satır Elâzığ'da", (30 Mayıs 1966), 3.

³⁸²⁵ *Ulus*, "Radyoda", (1 Haziran 1966), 1.

³⁸²⁶ *Ulus*, "C.H.P. Genel Sekreteri Dr. Satır'ın Konuşması: Demirel Ya Nureddin Ya Da Gaflettedir", (2 Haziran 1966), 1.; *Ulus*, "Demirel", (2 Haziran 1966), 7.

amacının demokratik rejimin devamı olduğunu belirtmiştir.³⁸²⁷ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, eski korkularından kurtulamadığı anlaşılmıştır. Yapılan seçim sonuçlarını değerlendiren AKİS dergisine göre, CHP'nin oy potansiyelini korumayı başardığı anlaşılmıştır. Bu yüzden İsmet İnönü'nün basın toplantısına katılan Kemal Satır rahat tavırlarıyla dikkat çekmiştir.³⁸²⁸

Seçim faaliyetleri içerisinde incelenen ilk konu mahalli seçimler olmuştur. Kemal Satır, hem seçim kararı alınmasında hem de seçim faaliyetlerinin düzenlenmesinde etkili görev üstlenmiştir. Ancak Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, belediye başkan adaylarından bahsetmemesinden dolayı mahalli seçimlere uygun olmadığı tespit edilmiştir. Bu yüzden Kemal Satır'ın doğru bir seçim süreci geçirmediği sonucuna ulaşılmıştır. Mahalli seçim sonuçlarını değerlendiren Satır, hem kendisini hem de partisini senato seçimlerine çok iyi hazırlamıştır. Bu seçimde Kemal Satır'ın yaptığı konuşmalar incelendiğinde, kardeşlik vurgusundan ziyade ekonomiye ağırlık verdiği görülmüştür. Böylelikle Satır'ın çalışmaları sonucunda CHP senatör sayısını arttırmayı başarmıştır. Senatör seçimlerinden aldığı güçle genel seçimlere çok iyi hazırlanmaya çalışan Kemal Satır, delege seçimlerini iyi yönetemediği tespit edilmiştir. Bu durumda CHP'nin görüşlerine uyan isimlerin seçilmediği ortaya çıkmıştır. Diğer partilerin yapmış olduğu ithamlara cevap vermeye çalıştığı gözlemlenen Satır, din istismarı konusuna hiç değinmemesi büyük bir eksikliktir. Bu sebeplerden ötürü de CHP 1965 seçimlerini kaybetmiştir. Kemal Satır'ın bu dönemdeki son seçim faaliyeti 1966 Kısmi Senato Seçimleridir. Bu seçim esnasında Satır'ın yaptığı çalışmalar ve konuşmalar birlikte incelendiğinde, senato seçimlerine gerekli özeni göstermediği görülmüştür.

3.3.5. Genel Sekreterlikten Ayrılışı

1965 seçimleri öncesinde İsmet İnönü tarafından ortaya atılan “*ortanın solu*” düşüncesi, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır tarafından tam anlamıyla benimsenmemiştir. Bu yüzden Kemal Satır, *Ortanın Göbekçisi* olarak anılmaya

³⁸²⁷ *Ulus*, “Satır Bir Konuşma Yaptı: Bir Başbakan Ki Göz İçine Baka Baka Yalan Söylemektedir”, (4 Haziran 1966), 1.; *Ulus*, “Satır'ın Konuşması”, (4 Haziran 1966), 7.

³⁸²⁸ *AKİS*, “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Dönüşü Olmayan Yol”, (11 Haziran 1966), 8.

başlanmıştır.³⁸²⁹ Böylelikle Kemal Satır'ın Bülent Ecevit'e cephe aldığı gözlemlenmiştir. Yaşan süreç sonucunda Satır'ın parti içindeki etkinliği azalmıştır.³⁸³⁰ Gelişmeleri dikkatle takip eden parti meclisi, kurultay tarihini belirlemek için toplantılara başlamıştır.³⁸³¹ 26 Kasım 1965 tarihinde yapılan parti meclisi toplantısında Satır, kurultay tarihinin belirleneceğini iddia etmiştir.³⁸³² Ancak kurultay tarihi bu toplantıda belirlenememiştir. 9 Ocak 1966'da yapılan toplantı sonucunda, kurultayın Nisan ayında toplanacağı duyurulmasına rağmen kesin bir tarih verilmemiştir.³⁸³³ Zaten parti meclisinin görüşüne göre, kurultay tarihi mevsim şartları göz önünde bulundurularak alınmalıdır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da alınan bu kararın seçim endişesinden dolayı olmadığını ifade etmiştir.³⁸³⁴ Bu durumda Kemal Satır'ın kurultaydan korkmadığı anlaşılmıştır.

Parti içinde kurultay gündeme geldikten sonra Satır ve Ecevit grupları oluşmuştur. Ecevit grubuna bakıldığında, kendilerini radikal karar alabilecek bir grup olarak görmedikleri için Kemal Satır'ın genel sekreterliğe devam etmesinde bir sakınca görmemiştir.³⁸³⁵ Zaten ismet İnönü de Bülent Ecevit'in genel sekreterliğe getirilmesinin erken olduğunu belirterek Kemal Satır'ın genel sekreterlik görevine devam etmesi gerektiğini söylemektedir.³⁸³⁶ Görüşü doğrultusunda çalışmalara başlayan İnönü, 26 Haziran 1966 tarihinde hem CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı hem de Turhan Feyzioğlu'nu evlerinde ziyaret etmiştir.³⁸³⁷ Bu durumda Ecevit grubunun Kemal Satır'ın genel sekreterliğini onaylaması yerinde bir karar olmuştur. Bu arada *ortanın solu* düşüncesine karşı olan bir grup hızlı bir örgütlenme içine girmiştir.³⁸³⁸ Ancak Satır, hem bu tip oluşumlardan hem de Bülent Ecevit'ten uzak durarak kendine farklı bir yol

³⁸²⁹ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 89.

³⁸³⁰ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 79, 87.

³⁸³¹ *Cumhuriyet*, "C.H.P. Meclisi", (23 Kasım 1965), 1.

³⁸³² *Cumhuriyet*, "İnönü Dün De "ortanın solu" Tezini Savundu", (27 Kasım 1965), 1.

³⁸³³ *Ulus*, "CHP. Kurultayı Nisan Ayında Yapılacak", (10 Ocak 1966), 1.

³⁸³⁴ *KİM*, "İç Olaylar: CHP: Kurultay Kararı", 391 (15 Ocak 1966), 23.

³⁸³⁵ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 88.

³⁸³⁶ Bakışık, *CHP İle*, 235.

³⁸³⁷ İnönü, *Defterler II*, 1012.

³⁸³⁸ *KİM*, "C.H.P. :C.H.P. İçindeki Sağ Kanadın Çekirdeği Gittikçe Azalıyor", 418 (27 Temmuz-2 Ağustos 1966), 9.

seçerek genel sekreterliği de istememiştir.³⁸³⁹ Böylelikle CHP’de yeni bir dönem başlama ihtimali belirmiştir.

CHP içinde bunlar yaşanırken Ulus gazetesinin 7 Ağustos 1966 tarihli haberinde, parti meclisinin İstanbul’da toplanacağı duyurulmuştur.³⁸⁴⁰ 9 Ağustos 1966 tarihinde İstanbul’da çalışmaya başlayan parti meclisi, kurultayın 18 Ekim’de toplanmasına karar vermiştir.³⁸⁴¹ Kurultay tarihinin belli olmasının ardından hazırlıklar hızlandırılmıştır. Ancak İsmet İnönü’nün geçirdiği soğuk algınlığı bazı gazetelerde farklı yorumlanmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’a göre, İnönü kurultayın düşünsel hazırlıklarıyla ilgilenmektedir.³⁸⁴² Kemal Satır’ın açıklamaları incelendiğinde, İnönü’nün parti içi istekleri değerlendirdiği anlaşılmıştır. Yapılan hazırlıklar hakkında 21 Eylül 1966’da bir demeç veren Satır, CHP’nin Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı, derleyici, toparlayıcı misyonuyla birlikte diğer partilerle iyi ilişkiler kurmaya çalıştığını söylemiştir.³⁸⁴³ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’ın konuşması incelendiğinde, kurultay hazırlıklarından ayrıntılı bir biçimde bahsetmediği görülmüştür. Her ne kadar Kemal Satır hazırlıklar hakkında bilgi vermese de 4 Ekim 1966 tarihinde parti meclisi toplanarak kurultayda sunulacak raporu tartışmaya başlamıştır.³⁸⁴⁴ 5 Ekim 1966’da devam eden parti meclisinde, rapor tartışılmıştır. Parti meclisi çalışmaları hakkında bilgi veren Satır, şimdilik tüzük değişikliğinin konuşulmadığını belirtmiştir.³⁸⁴⁵ Bu durumda kurultayda büyük değişimler olma ihtimali doğmuştur. Ancak 7 Ekim 1966 tarihinde bir açıklama daha yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, raporun kısa zamanda hazır olacağını ifade etmekle yetinmiştir.³⁸⁴⁶ Böylelikle kurultayda tüzük açısından büyük bir değişim yaşanmayacağı anlaşılmıştır. Ulus gazetesinin 16 Ekim 1966 tarihli haberinde,

³⁸³⁹ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa’nın Son Yılları*, 89.; Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 137, 155.

³⁸⁴⁰ *Ulus*, “CHP. Parti Meclisi Toplantısı Salı Günü”, (7 Ağustos 1966), 1.

³⁸⁴¹ *Ulus*, “C.H.P. Kurultayı 18 Ekim’de”, (10 Ağustos 1966), 1.; *Ulus*, “CHP. Kurultayı 18 Ekim’de”, (10 Ağustos 1966), 7.; *Cumhuriyet*, “C.H.P. Kurultayı 18 Ekimde Toplanacak”, (10 Ağustos 1966), 1.; *Cumhuriyet*, “CHP Kurultayı”, (10 Ağustos 1966), 7.

³⁸⁴² *Milliyet*, “Satır’a Göre İnönü Kurultay’a Hazırlanıyor”, (13 Eylül 1966), 7.

³⁸⁴³ *Ulus*, “Genel Sekreter Dr. Satır’ın Demeci: C.H.P. Kurultaya Hazırlıyor”, (22 Eylül 1966), 1.; *Ulus*, “CHP. Kurultaya Hazırlıyor”, (22 Eylül 1966), 7.

³⁸⁴⁴ *Ulus*, “CHP. Parti Meclisi Bu Sabah Toplanıyor”, (4 Ekim 1966), 1.

³⁸⁴⁵ *Ulus*, “CHP. Parti Meclisi Dün de Kurultaya Sunulacak Raporu Görüştü”, (6 Ekim 1966), 1.

³⁸⁴⁶ *Ulus*, “CHP Parti Meclisi Toplantısı Devam Ediyor”, (8 Ekim 1966), 1.

kurultay hazırlıklarının tamamlandığı duyurulmuştur.³⁸⁴⁷ Milliyet gazetesinin 17 Ekim 1966 tarihli haberine göre, Bülent Ecevit'in hazırlayacağı listede Kemal Satır da yer alacaktır.³⁸⁴⁸ Bu durumda İnönü'nün denge politikası devreye girmiştir.

CHP 17. Kurultayı 18 Ekim 1966 tarihinde Ankara Büyük Sinema'da çalışmalarına başlamıştır. Kurultaya katılım hakkında bilgi veren CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Muş'ta yaşanan deprem felaketi ve Çankırı'nın da kongrelerini tamamlayamaması dışında 65 ilin eksiksiz katılımının sağlandığını söylemiştir. Kemal Satır'a göre, 3-4 gün sürecek olan kurultaya katılan delege sayısı 1413'tür.³⁸⁴⁹ Komisyonların belirlenmesinden sonra Kemal Satır, parti meclisi raporunu okumuştur. Okunan raporu delegeler ciddi bir biçimde eleştirmiştir.³⁸⁵⁰ Yapılan eleştirilere cevap veren Satır, *ortanın solu* düşüncesinin bilimsel bir temele dayandığını iddia etmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'a göre, 1965 seçimlerinde alınan yenilgi bu yeni düşünceye mal edilmemelidir. Çünkü hem AP hem de TİP çeşitli iftiralar atarak vatandaş kendi saflarına çekmeyi başarmıştır. CHP'nin 3 yıllık koalisyon dönemindeki başarılarını anlatan Kemal Satır, petrol konusunda partisinin çok çalıştığını ifade ettikten sonra partiyi bölmek isteyenlere fırsat verilmemesini istemiştir. Konuşmasını bitiren Satır, büyük sevgi gösterileri arasında kürsüden inmiştir.³⁸⁵¹ CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, tartışmayı önleyecek bir üslup seçildiği görülmüştür.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın konuşmasından sonra parti meclisi için kulis çalışmaları başlamıştır. İsmet İnönü'nün parti meclisine alınmasını

³⁸⁴⁷ *Ulus*, "18 Ekim Sabahı Çalışmalarına Başlayacak Olan: Kurultay Hazırlıkları Tamam", (16 Ekim 1966), 1.

³⁸⁴⁸ *Milliyet*, "CHP Kurultayında 3 Liste Çarpışacak", (17 Ekim 1966), 1.; *Milliyet*, "CHP Kurultayında", (17 Ekim 1966), 7.

³⁸⁴⁹ *Ulus*, "Genel Sekreter Dr. Kemal Satır'ın Demeci: Kurultay Toplanıyor", (18 Ekim 1966), 1.; *Ulus*, "Kurultay Toplanıyor", (18 Ekim 1966), 7.; *Milliyet*, "CHP Kurultayı Bugün Açılıyor", (18 Ekim 1966), 1.; *Milliyet*, "CHP Kurultayı Bugün Açılıyor", (18 Ekim 1966), 7.

³⁸⁵⁰ *Ulus*, "XVII. Kurultay Çalışmalarına Devam Ediyor: C.H.P. Parti Meclisi Raporu Üzerinde Görüşmeler Başladı", (20 Ekim 1966), 1.; *Ulus*, "C.H.P. Parti Meclisi Raporu", (20 Ekim 1966), 7.

³⁸⁵¹ *Ulus*, "CHP. XVIII. Kurultay Görüşmeleri Hararetili ve Olumlu Geçiyor: Genel Sekreter Satır Tenkitlere Cevap Verdi", (21 Ekim 1966), 1.; *Ulus*, "Genel Sekreter Satır Tenkitlere Cevap Verdi", (21 Ekim 1966), 7.; *Cumhuriyet*, "CHP Kurultayı'nın Üçüncü Günü: Dün De Gülek İle Satır Çatıştı", (21 Ekim 1966), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP Kurultayının 3'üncü Günü", (21 Ekim 1966), 7.; *Milliyet*, "Kurultay, Bülent Ecevit'e Büyük Tezahürat Yaptı", (21 Ekim 1966), 1.; *Milliyet*, "Kurultay, Bülent Ecevit'e Büyük Tezahürat Yaptı", (21 Ekim 1966), 7.; Turan, *İsmet İnönü*, 436.; Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 254.

istediği isimler arasında Kemal Satır da bulunmaktadır.³⁸⁵² Dolayısıyla Bülent Ecevit ekibinin Satır'ı parti meclisi listesinde göstermesi gerekmektedir.³⁸⁵³ İnönü'nün direktifiyle hazırlanan parti meclisi listesine bakıldığında, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ın da yer aldığı görülmüştür.³⁸⁵⁴ İsmet İnönü'nün isteği yerine getirildikten sonra genel sekreterin kim olacağı konusu gündeme gelmiştir. CHP içinde oluşturulan Danışma Kurulu, Bülent Ecevit'in genel sekreter olması için çalışmaya başlamıştır.³⁸⁵⁵ Ancak İnönü'ye göre, Kemal Satır genel sekreterliğe devam etmeli ve Bülent Ecevit de onun yardımcısı olmalıdır.³⁸⁵⁶ Zaten Ecevit de genel sekreter olmayı düşünmemesine rağmen Şükrü Koç ve Mustafa Ok'un ısrarlarıyla bu göreve sıcak bakmaya başlamıştır.³⁸⁵⁷ Bu görüş değişikliği ardından Bülent Ecevit, Pembe Köşk'e giderek İnönü'yü ikna etmeye çalışmıştır.³⁸⁵⁸ Parti içindeki durumu değerlendiren İnönü de Bülent Ecevit'in genel sekreterliğini onaylamıştır.³⁸⁵⁹ Zaten Satır da genel sekreter olmak istemediğini İsmet İnönü'ye bildirmiştir.³⁸⁶⁰ Böylelikle parti içi oluşum tamamlanmıştır.

CHP içinde karara bağlanan görev dağılımının kurultay ve parti meclisinde de onaylanması gerekmektedir. Bu nedenle ilk olarak genel başkanlık seçimi gerçekleştirilerek İsmet İnönü tekrar başkan seçilmiştir. Seçim esnasında İnönü'nün kullandığı oy pusulası incelendiğinde, kendisinin Kemal Satır'a oy verdiği görülmüştür.³⁸⁶¹ Bu durumda İnönü için Satır'ın vazgeçilmez adam olduğu bir kez daha tescillenmiştir. İnönü'nün genel başkan olmasından sonra parti meclisi seçimleri yapılmıştır.³⁸⁶² Oyların tasnifi devam ederken Milliyet gazetesinin 24 Ekim 1966 tarihli haberine göre, Satır'ın parti meclisine girip

³⁸⁵² *Cumhuriyet*, “Kulislerde Parti Meclisi Üyeliği İçin İsimler..”, (21 Ekim 1966), 1.; *Cumhuriyet*, “Kuliste”, (21 Ekim 1966), 7.; İzzet S. Sedes, “Ecevit, Genel Sekreterliğe Oynuyor”, *Milliyet*, (21 Ekim 1966), 1,7.

³⁸⁵³ Uyar, *İki Darbe Arasında CHP*, 228.

³⁸⁵⁴ Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 157-158.; Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 415.; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 90.

³⁸⁵⁵ Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 105-106.

³⁸⁵⁶ Çolak, *Karaoğlan: Bülent Ecevit*, 119.

³⁸⁵⁷ Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 142-143.

³⁸⁵⁸ Turan, *İsmet İnönü*, 437.

³⁸⁵⁹ Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, 416-417.; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 80-81.

³⁸⁶⁰ İnönü, *Defterler II*, 1029.; Altuğ, *Umudun Tükenişinde*, 151.; “Yurtta Olup Bitenler: C.H.P. :Ayinesi İştir Kişinin...”, (29 Ekim 1966), 6.

³⁸⁶¹ *Ulus*, “İnönü'nün Kurultay'ı Kapayış Konuşması”, (22 Ekim 1966), 1.; *Ulus*, “İnönü'nün Kurultay'ı Kapayış Konuşması”, (22 Ekim 1966), 7.

³⁸⁶² *Ulus*, “Parti Meclisi Seçim Tasnifi Devam Ediyor”, (23 Ekim 1966), 1.; *Ulus*, “Parti Meclisi”, (23 Ekim 1966), 7.

giremeyeceği belirsizdir.³⁸⁶³ Ancak aynı tarihli Ulus gazetesi ise Kemal Satır'ın parti meclisine girdiğini duyurmuştur.³⁸⁶⁴ Dolayısıyla Milliyet gazetesinin yanlış haber verdiği anlaşılmıştır. Parti meclisi seçimlerinden sonra bir açıklama yapan Kemal Satır, genel sekreterlik için aday olmayacağını açıklamıştır.³⁸⁶⁵ Böylelikle Bülent Ecevit'in genel sekreterlik için tek aday olacağı kesinleşmiştir. 24 Ekim 1966 tarihli parti meclisi toplantısında 31 oyla Bülent Ecevit yeni genel sekreter olarak seçilmiştir. Bu seçimde Satır'a da 1 oy çıkmıştır.³⁸⁶⁶ Yeni genel sekreterin belli olmasından sonra bir demeç veren Satır, Bülent Ecevit'i destekleyeceğini ve partisinin de Atatürkçü çizgiden ayrılmayacağını ifade etmiştir.³⁸⁶⁷ Kemal Satır aynı düşünceyi teşkilatlara gönderdiği veda mesajında da görmek mümkündür.³⁸⁶⁸ Satır'ın konuşması ve mesajı incelendiğinde, görev değişiminden etkilenmediği görülmüştür.

CHP içinde yıllardır etkin olarak görev alan Kemal Satır'ın genel sekreterlikten ayrılmasından sonra çeşitli yorumlar yapılmıştır. İlk olarak Milliyet gazetesinin 26 Eylül 1966 tarihli haberinde Satır, Merkez İdare Kuruluna yazdığı mektupta her türlü ayrılıkçı propagandadan CHP'yi korumak gerektiğini belirttiği iddia edilmiştir.³⁸⁶⁹ Bu durumda partide birtakım anlaşmazlıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak sorunları görmezden gelmeyi seçen Fikret Ekinci, aynı tarihli Ulus gazetesinde yayınlanan makalesinde Kemal Satır'ın nazik vedasından bahsetmekle yetinmiştir.³⁸⁷⁰ Aynı şekilde teşkilata ilk genelgesini gönderen CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit de Satır'a teşekkür etmekten başka bir konuya temas etmemiştir.³⁸⁷¹ KİM dergisinin 26 Ekim-1 Kasım 1966 tarihli nüshasında, Kemal Satır'ın dinlenmeye karar verdiği

---

³⁸⁶³ *Milliyet*, "Genel Sekreterliğe Tek Aday: Ecevit", (24 Ekim 1966), 9.

³⁸⁶⁴ *Ulus*, "C.H.P. Parti Meclisi Üyeleri", (24 Ekim 1966), 1.

³⁸⁶⁵ *Ulus*, "Dr. Satır ve Erim'in Demeçleri", (24 Ekim 1966), 1.

³⁸⁶⁶ *Milliyet*, "İnönü: 'Herşey Bitti, Şimdi Yeni Çalışma Devresine Girdik' Dedi: Bülent Ecevit 31 Oyla Genel Sekreter Oldu", (25 Ekim 1966), 1.; *Milliyet*, "Ecevit 31 Oyla Genel Sekreter Oldu", (25 Ekim 1966), 7.

³⁸⁶⁷ *Ulus*, "Satır: CHP yi Başarıya Ulaştıracak Her Çalışmanın Destekçisiyim", (25 Ekim 1966), 1.; *Ulus*, "Satır", (25 Ekim 1966), 7.

³⁸⁶⁸ *Ulus*, "Satır CHP. Teşkilâtına Bir Mesaj Yolladı", (26 Ekim 1966), 1.

³⁸⁶⁹ *Milliyet*, "Yurdoğlu ve Öktem", (26 Ekim 1966), 7.

³⁸⁷⁰ Fikret Ekinci, "Kemal Satır, (Bugün ve Yarın)", *Ulus*, (26 Ekim 1966), 3.

³⁸⁷¹ *Ulus*, "Ecevit'in Teşkilata Genelgesi: Kasım Ayından İtibaren Yurdu Dolaşacağız", (30 Ekim 1966), 1.; *Ulus*, "Ecevit'in Teşkilata Genelgesi", (30 Ekim 1966), 7.

duyurulmuştur.³⁸⁷² Dolayısıyla herkes sorunları bir süreliğine görmezden gelmeyi seçmiştir.

Kemal Satır'ın genel sekreterlikten ayrılış süreci incelendiğinde, pek de istekli bir şekilde kabul etmediği bu görevi bırakmak konusunda zorlanmadığı görülmüştür. Ancak bu konuda asıl zorlanan taraf İsmet İnönü olmuştur. Çünkü İnönü, *ortanın solu* düşüncesinin kendi çizdiği çerçeve dışına çıkmamasını istemektedir. Fakat Satır'ın ısrarla genel sekreter olmayacağını belirtmesi sonucunda Bülent Ecevit hiçbir zorluk yaşamadan genel sekreter olmayı başarmıştır.

3.4. Diğer Partilerdeki Görevleri

3.4.1. Cumhuriyetçi Parti Genel Başkanlığı

CHP 5. Olağanüstü Kurultayı'nda istediği sonucu alamayan Kemal Satır ve arkadaşları nasıl bir yol izleyeceklerine dair toplantılar yapmaya başlamışlardır.³⁸⁷³ Yapılan bu toplantıları değerlendiren Milliyet ve Yeni Adana gazetesine göre, Satırcılar yeni parti kurma çalışmalarına başlamıştır. Hatta kurulacak yeni partinin adının da *Cumhuriyetçi Parti* olacağı ve genel başkanlığa da Satır ya da Nihat Erim'in getirileceği iddia edilmiştir. Ancak İsmet İnönü ile yapılan görüşmelerde yeni parti liderliğinin kendisine teklif edilmesine rağmen bu konuda kesin bir yanıt vermediği anlaşılmıştır.³⁸⁷⁴ Her şeye rağmen yeni parti için İstanbul'da temaslara başlayan Kemal Satır, eski CHP yöneticileriyle görüşmüştür.³⁸⁷⁵ Fakat görüşmelerin içeriğine ulaşılmasa da Satır'ın yeni bir parti kurma hazırlığı içinde olduğu görülmüştür. Çıkan haberlerden sonra bir açıklama yapma gereği duyan Kemal Satır, yeni parti söylentilerini

³⁸⁷² KİM, "Haftanın Portresi: Dr. Kemal Satır", 431 (26 Ekim- 1 Kasım 1966), 3.

³⁸⁷³ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 306.

³⁸⁷⁴ *Milliyet*, "Ecevit'e Karşı Olanlar Yeni Parti Kuruyor", (17 Mayıs 1972), 1.; *Milliyet*, "Ecevit'e Karşı Olanlar", (17 Mayıs 1972), 9.; *Yeni Adana*, "Satırcıların 'Cumhuriyetçi Halk Partisi' İsimli Bir Parti Kuracakları İddia Ediliyor", (17 Mayıs 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Satırcılar", (17 Mayıs 1972), 5.

³⁸⁷⁵ *Cumhuriyet*, "Satırcılar, Yeni Bir Parti Kurmak İçin Temaslar Yapıyor", (17 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Satırcılar", (17 Mayıs 1972), 7.

yalanlamıştır.³⁸⁷⁶ Böylelikle Satır'ın yeni parti kuruluşunu gizlemek istediği anlaşılmıştır.

Kısa bir süre sonra yeni parti kurma hazırlıklarının hızlandırılması gerektiğini düşünen Kemal Satır ve 14 arkadaşı, 8 Temmuz 1972 tarihinde CHP salonunda bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda meclis tatile girdikten sonra seçim bölgelerine gitme kararı alınmıştır. Toplantı hakkında bilgi veren Satır, kendisinin herhangi bir çıkar peşinde olmamasından dolayı kurulacak partinin bir şahıs partisi olmayacağını belirttikten sonra genel başkan seçiminin de arkadaşların yurt gezisinden dönmesinin ardından gerçekleşeceğini belirtmiştir.³⁸⁷⁷ Bu durumda Satır'ın genel başkan olma gibi bir niyeti olmadığı tespit edilmiştir. 20 Temmuz 1972'de bir toplantı daha yapan Kemal Satır ve arkadaşları, yeni parti kurmayı ciddi bir biçimde düşündüklerini ortaya koymuştur.³⁸⁷⁸ Böylelikle yeni parti kurma düşüncesi olgunlaşmıştır.

Yeni parti kurma düşüncesinin olgunlaşmasından sonra genel başkan arayışı başlamıştır. 21 Temmuz 1972 tarihinde Nihat Erim ile görüşen Kemal Satır, kendisine yeni partinin genel başkanı olmasını teklif etmiştir. Ancak Erim bu teklifi kesin bir dille reddetmiştir.³⁸⁷⁹ Böylelikle Satır'ın parti lideri olmak gibi bir hedefi olmadığı anlaşılmıştır. Bu teklifin ardından çalışmalarına devam eden Kemal Satır, temaslarını yurt geneline yayarak Adana'da istifa için taraftar toplama çalışmalarına başlamıştır.³⁸⁸⁰ Çalışmaları esnasında yeni parti hakkında bilgi vermeyi de ihmal etmeyen Satır, partinin *ortanın solunda* olacağını belirttikten sonra CHP'nin de Atatürkçü çizgiden uzaklaştığını iddia ederek partinin içinde aşırı solcuların korunduğunu belirtmiştir. Konuşmasının ardından Kemal Satır, Hatay'a giderek bir nabız yoklamasında bulunmuştur.³⁸⁸¹ Ancak Satır'ın Hatay'daki faaliyetleri hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır.

Yaptığı temaslar neticesinde Kemal Satır, hem CHP'den istifa ettiğini hem de eylül sonunda yeni bir parti kurulacağı müjdesini vermiştir. Yeni partinin

³⁸⁷⁶ *Cumhuriyet*, "Satır: "Mücadele Parti İçinde Devam Edecek", (18 Mayıs 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Satır", (18 Mayıs 1972), 7.; *Milliyet*, "Erim ve Satır Yeni Partiyi Yalanladı", (18 Mayıs 1972), 1.; *Milliyet*, "Erim ve Satır", (18 Mayıs 1972), 9.

³⁸⁷⁷ *Milliyet*, "Satır ve 14 Arkadaşı İkinci Defa Toplanarak Durumu Görüştüler: Yeni Bir Parti İçin Hazırlık Başladı", (9 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, "Yeni Bir Parti", (9 Temmuz 1972), 9.

³⁸⁷⁸ *Milliyet*, "Hatipoğlu ve Kabibay", (21 Temmuz 1972), 9.

³⁸⁷⁹ Erim, *Günlükler II*, 1038.

³⁸⁸⁰ *Cumhuriyet*, "Satır, İstifa İçin Taraftar Topluyor", (24 Temmuz 1972), 7.

³⁸⁸¹ Muzaffer Bal, "Satır: Yeni Parti Ortanın Solunda Olacak", *Milliyet*, (24 Temmuz 1972), 1,11.

ismini açıklamamakla birlikte Atatürkçü, hızlı kalkınmayı savunan bir parti kuracaklarını iddia eden Satır; genel başkan olarak seçilmesi halinde bu hedefleri yerine getirmek için canla başla çalışacağını söylemiştir.³⁸⁸² Böylelikle Kemal Satır genel başkanlığa hazır olduğunu ilk kez dile getirmiştir. Açıklamanın ardından Satır, İstanbul'da yeni parti çalışmalarına başlamak için 28 Temmuz 1972 tarihinde buraya gelmiştir. İstanbul da bir açıklama daha yapan Kemal Satır, CHP'den istifa eden milletvekilleriyle görüşeceğini bildirmiştir. Zaten Satır'a göre, CHP'den istifa eden parlamenterlerin kendi partilerini tercih edeceklerine inancı tamdır. Bu durumda yeni partinin de oy potansiyeli artacaktır.³⁸⁸³ Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, oy potansiyeli hakkında parti kurulmadan hesaplar yapılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Bu çalışmaları esnasında İsmet İnönü ile irtibatı koparmayan Satır, bir kez daha kendisiyle görüşmüştür. Ancak görüşmede genel başkanlık konusu gündeme gelmemiştir.³⁸⁸⁴ Bu da Kemal Satır'ın genel başkanlık için hazır olduğunun ikinci kanıtı olmuştur.

Bu süreçlerin ardından partinin görüş ve düşüncelerinin bir program haline getirilmesi safhasına geçilmiştir. Cumhuriyet gazetesinin 2 Ağustos 1972 tarihli haberine göre, yeni partinin benimseyeceği ekonomi modeli üzerinde çalışmalar devam etmektedir.³⁸⁸⁵ Parti kuruluş aşamaları göz önünde bulundurulduğunda, ekonominin ön plana alındığı anlaşılmıştır. 5 Ağustos 1972'de Ankara'ya giden Kemal Satır, partinin üç komisyonun çalışmaları sonucunda kurulacağını açıklamıştır. Buna göre; birinci komisyon program ve tüzüğü, ikinci komisyon teşkilatlanma ve propagandayı, üçüncü komisyonda mali işleri ele alacaktır. İlgili komisyonlar işlerini 14 Ağustos 1972 tarihine kadar bitirmesi gerekmektedir. 15 Ağustos 1972'den sonra program ve tüzük işlerinin tamamlanmasından sonra amblem tasarımına geçilecektir. Ayrıca Satır'ın Afyon, Kocaeli ve bazı Batı Anadolu illerine geziler düzenleyeceği

³⁸⁸² *Milliyet*, "Satır CHP'den İstifa Etti: Yeni Parti Kuruluyor", (29 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır CHP'den İstifa Etti", (29 Temmuz 1972), 9.

³⁸⁸³ *Milliyet*, "Yeni Parti Çalışmaları İstanbul'da Başlıyor: Satır: "CHP'nin Çoğu Yavaş Yavaş Bize Gelecektir", (30 Temmuz 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır", (30 Temmuz 1972), 9.

³⁸⁸⁴ *Milliyet*, "8'ler Adına Satır İnönü İle Görüştü", (1 Ağustos 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü Satır'la Görüşmesi Hakkında Açıklamada Bulundu", (2 Ağustos 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "İnönü", (2 Ağustos 1972), 7.; *Milliyet*, "İnönü: "Satır Bana Verdiği Notu Açıklayabilir", (2 Ağustos 1972), 1.; *Milliyet*, "İnönü", (2 Ağustos 1972), 9.

³⁸⁸⁵ *Cumhuriyet*, "Güleç'in İstifası", (2 Ağustos 1972), 7.

duyurulmuştur.³⁸⁸⁶ Duyurulan bu geziler hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

İlgili komisyonlar çalışmalarını belirtilen tarihte bitirdikleri için 15 Ağustos 1972 tarihinde Kemal Satır ve arkadaşlarının bir toplantı yapacağı kesinleşmiştir. Toplantı hakkında bilgi veren Satır, partinin tüzüğü ve ambleminin belli olacağını belirtmiştir. Gazetecilerden gelen CHP'den yeni istifaların partiyi nasıl etkileyeceği sorusunu da yanıtlayan Kemal Satır, istifaların ilgi alanında olmadığını ifade ederek isteyen arkadaşın kendilerine katılabileceğini söylemiştir.³⁸⁸⁷ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, CHP'deki istifalardan ziyade yeni parti kuruluşuna odaklandığı tespit edilmiştir. Toplantı öncesi gazetecilerin edindiği bilgiye göre yeni partinin adının *Cumhuriyetçi Parti* olması muhtemeldir. Ayrıca açıklama yapan Kemal Satır, partinin Atatürkçü bir çizgide ulusal gelişmeyi hedeflediklerini ifade etmiştir. Partinin ambleminin kurucu heyet tarafından belirleneceğini açıklayan Satır, bunun 15 gün içinde kesinleşeceğini iddia etmiştir.³⁸⁸⁸ Bu durumda partinin eylül ayında kurulacağı kesinleşmiştir. Yeni Adana gazetesinin 17 Ağustos 1972 tarihli haberine göre, yeni partinin isminin *Cumhuriyetçi Parti* olmasına karar verildiği duyurulmuştur.³⁸⁸⁹ Böylelikle gazetelerin doğru istihbarat aldığı ortaya çıkmıştır. Ertesi gün de partinin ambleminde *6 Ok*'un bulunacağı anlaşılmıştır. Yine yeni partinin mecliste grup oluşturmaya rağmen senatoda grup oluşturmamaya çalıştıkları anlaşılmıştır.³⁸⁹⁰ Fakat Milliyet gazetesinin 17 Ağustos 1972 tarihli haberine göre, amblem konusu bir kez daha ele alınarak *horoz üzerinde 6 Ok*'un bulunmasına karar verilmiştir. Fakat bu amblem konusunda halkın da görüşlerine

³⁸⁸⁶ *Cumhuriyet*, “Kasım Gülek Yeni Partide Yer Alacak”, (6 Ağustos 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “Kasım Gülek”, (6 Ağustos 1972), 7.; *Milliyet*, “Cumhuriyetçi Parti Eylül’de Kuruluyor”, (6 Ağustos 1972), 1.; *Milliyet*, “Cumhuriyetçi Parti”, (6 Ağustos 1972), 1.

³⁸⁸⁷ *Milliyet*, “Yeni Parti İçin Ankarada Toplanılıyor”, (14 Ağustos 1972), 1.; *Milliyet*, “Yeni Parti İçin”, (14 Ağustos 1972), 9.; *Yeni Adana*, “Kurulacak Yeni Partinin Son Hazırlıkları Gözden Geçirilecek: Satır ve Arkadaşları Yarın Basın Toplantısı Yapıyor”, (14 Ağustos 1972), 1.; *Yeni Adana*, “Satır”, (14 Ağustos 1972), 5.

³⁸⁸⁸ *Cumhuriyet*, “Yeni Parti İçin İlk Toplantı Yapıldı”, (16 Ağustos 1972), 1.; *Cumhuriyet*, “Yeni Parti”, (16 Ağustos 1972), 7.; *Milliyet*, “Satır ve 12 Arkadaşı Yeni Parti İçin Toplandı”, (16 Ağustos 1972), 1.; *Milliyet*, “Satır ve 12 Arkadaşı”, (16 Ağustos 1972), 9.; *Yeni Adana*, “Toplantıya 9 Parlamenter Katıldı: Satır, Yeni Parti Hakkında Açıklama Yaptı”, (16 Ağustos 1972), 1.; *Yeni Adana*, “Satır Yeni Parti Hakkında Açıklama Yaptı”, (16 Ağustos 1972), 5.

³⁸⁸⁹ *Yeni Adana*, “CHP’den İstifa Eden Parlamenterler Cumhuriyet Senatosunda Toplandılar: Yeni Partinin Adı “Cumhuriyetçi Parti Olacak”, (17 Ağustos 1972), 1.

³⁸⁹⁰ *Milliyet*, “Yeni Partinin Ambleminde “6 Ok” Bulunacak”, (18 Ağustos 1972), 1.; *Milliyet*, “Yeni Partinin”, (18 Ağustos 1972), 9.

başvurulacaktır.³⁸⁹¹ Dolayısıyla Cumhuriyetçi Parti'nin CHP ilkelerine sahip çıktığı anlaşılmıştır.

CP'nin amblem ve tüzüğünün kısmen belli olmasından sonra çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. İlk olarak amblem konusunda bir tartışma yaşanmıştır. 1969 seçimlerine *horoz* amblemi ile bağımsız İstanbul adayı olan İsmail Hakkı Karabulut, bu amblemin kendisine ait olduğunu belirtmiştir. Karabulut'a göre, Kemal Satır kuracağı partide bu amblemi kullanırsa yargı önünde hesap verecektir.³⁸⁹² Yaşanan olay incelendiğinde, tuhaf bir siyasi çekişmeyle karşı karşıya kalınmıştır. Ancak tartışmalar bununla da bitmemiştir. Milliyet gazetesinin 22 Ağustos 1972 tarihli haberine göre, Satır ve arkadaşlarının kuracağı partinin *orta sol* görüşte olup ilk kurultaya kadar da liderliğini Kemal Satır üstlenecektir.³⁸⁹³ Haber incelendiğinde, Satır'ın CHP'deyken benimsemediği görüşü değişik bir adla yeni bir partide kabulleneceği anlaşılmıştır. CP'nin parti politikasının belirlenmesinden sonra CHP Genel Sekreteri Kamil Kırkoğlu Amasra'da bir demeç vermiştir. Kırkoğlu'na göre, CP'nin yaşaması mümkün değildir. Zaten Kemal Satır'ın CHP'den ayrılış sürecinin tutum ve davranışlarının hazırladığını söyleyen Kırkoğlu, parti kurmanın değil partiyi iktidara taşımanın önemli olduğunu savunmuştur.³⁸⁹⁴ Kırkoğlu'nun demeci incelendiğinde, doğal olarak CP'ye şans tanımadığı görülmüştür. Kamil Kırkoğlu'nun açıklamalarına rağmen gezilerine devam eden Satır İzmir'de bir açıklama yapmıştır. Kemal Satır'a göre, parti 30 Ağustos-4 Eylül tarihleri arasında kurulacak olup kendisinin genel başkan olmak gibi bir arzusu bulunmamaktadır. Satır'ın İzmir faaliyetlerini değerlendiren CHP İzmir örgütü, başarılı olamayacaklarını tuttukları otelden dahi anlaşılabileceğini belirtmiştir.³⁸⁹⁵ Açıklamalar toplu bir biçimde incelendiğinde, her iki tarafında kendilerine güvendiği görülmüştür. Bu arada 23 Ağustos 1972 tarihinde Ankara'da yeni parti kurucuları toplanmıştır. Toplantı hakkında bilgi veren Kemal Satır, partinin isminin kesinleşmesine rağmen amblem konusunda

³⁸⁹¹ *Milliyet*, “Yeni Partinin Amblemi “6 Ok’lu Horoz Olacak”, (19 Ağustos 1972), 1.; *Milliyet*, “Yeni Partinin”, (19 Ağustos 1972), 9.

³⁸⁹² İhsan Onur, “Horozumu Alırsa Satır’ı Dava Ederim”, *Cumhuriyet*, (21 Ağustos 1972), 1,7.

³⁸⁹³ *Milliyet*, “Yeni Parti “Orta Sol” Olacak”, (22 Ağustos 1972), 1.; *Milliyet*, “Yeni Parti”, (22 Ağustos 1972), 11.

³⁸⁹⁴ *Cumhuriyet*, “Kırkoğlu: “Yeni Partinin Başarılı Olacağını Sanmıyorum”, (23 Ağustos 1972), 1.

³⁸⁹⁵ *Cumhuriyet*, “Satır Ümitli”, (23 Ağustos 1972), 7.

çalışıldığını ifade etmiştir.³⁸⁹⁶ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, amblem konusunun hâlâ çözülemediği anlaşılmıştır. 1 Eylül 1972'de CP genel merkezi Kemal Satır tarafından gezildiği esnada hâlâ amblem sorununun çözülemediği tespit edilmiştir.³⁸⁹⁷ Dolayısıyla parti kuruluş aşamasında sorunlar bitirilememiştir.

Yaşanan bu süreçlerin ardında 4 Eylül 1972 tarihine gelindiğinde, Ankara'nın Tunus Mahallesi'ndeki genel merkezde yapılan sade törenin ardından CP siyasi faaliyetlerine başlamıştır.³⁸⁹⁸ Partinin kuruluş sürecini değerlendiren Fikret Otyam'a göre, amblem sorunu ve her ay ödenecek 2800 lira kira bedeli büyük bir sorundur. Ancak Kemal Satır bu sorunların hiçbirisiyle ciddi bir şekilde ilgilenmemektedir.³⁸⁹⁹ Bütün bu sorunlara rağmen Satır ve arkadaşları saat 9.30'da Anıtkabir'e giderek Atatürk'ün mozolesine çelenk koymuşlardır. Anıtkabir Özel Defteri'ni imzalayan Kemal Satır, Atatürk'ün kurmuş olduğu partiyi işgal edenlerin Atatürkçülüğü savunamayacağından dolayı CP olarak yola çıktıklarını belirten bir yazı yazmıştır. Anıtkabir'deki törenin ardından Satır ve arkadaşları tüzüklerini İçişleri Bakanlığına vererek parti kuruluşunu tamamlamışlardır.³⁹⁰⁰ Tekrar CP genel merkezine dönen Kemal Satır ve arkadaşları parti binası önünde kurban kesmişlerdir. Daha sonra bir basın toplantısı düzenleyen Satır, CHP ve Bülent Ecevit'i hedef alan bir konuşma yapmıştır. Kemal Satır'a göre, Ecevit köylü ve işçi sınıfı dışındaki vatandaşları yok sayarak Atatürk'ün sınıfsız kaynaşmış bir millet olgusuna aykırı davranmaktadır. Oysaki CP hem sosyal adalete hem de sosyal güvenliğe dayalı bir Atatürk milliyetçisi, sosyal devleti savunan bir partidir. CP sosyalist bir parti olmayacağı için bir yandan emeği bir yandan da serveti korumaya yönelik

³⁸⁹⁶ *Cumhuriyet*, "Satır Ümitli", (23 Ağustos 1972), 7.

³⁸⁹⁷ *Milliyet*, "Satır: Horoz İçin Kesin Karar Yok", (1 Eylül 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır", (1 Eylül 1972), 11.

³⁸⁹⁸ *Cumhuriyet*, "Cumhuriyetçi Parti Bugün Kuruluyor", (4 Eylül 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Cumhuriyetçi", (4 Eylül 1972), 7.; *Yeni Adana*, "Kurucu Üyeler Anıt-Kabre Çelenk Koyacaklar: Cumhuriyetçi Partinin Kuruluş Hazırlıkları Tamamlandı", (4 Eylül 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Cumhuriyetçi Parti", (4 Eylül 1972), 5.

³⁸⁹⁹ Fikret Otyam, "Horoz Bu Sabah 9.30'da Anıtkabir'de Ötecek", *Cumhuriyet*, (4 Eylül 1972), 1.7.

³⁹⁰⁰ *ANITKABİR ÖZEL DEFTERİ (1953'ten Günümüze Anıtkabir'i Ziyaret Eden Yerli ve Yabancı Heyet Başkanlarının Atatürk Hakkındaki Duygu ve Düşünceleri)*, C.6, Ankara: Anıtkabir Derneği Yayınları, 2001, 270.; *Milliyet*, "69'uncu Parti Kuruldu", CP'nin Lideri Satır Oldu", (5 Eylül 1972), 1.; *Milliyet*, "CP'nin Lideri Satır Oldu", (5 Eylül 1972), 11.

söylemler içinde bulunurken sömürücülüğe de geçit vermeyecektir.³⁹⁰¹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, yurdun bütün kesimlerini kucaklayan bir parti lideri olmaya çalıştığı anlaşılmıştır.

Kemal Satır, CP Genel Başkanı olduktan sonra partinin il ve ilçelerde teşkilatlanmasına büyük önem vermiştir. 8 Eylül 1972 tarihinde İzmir'de partinin ilk teşkilatının açılışında CP Genel Başkanı Kemal Satır da hazır bulunmuştur.³⁹⁰² Bu açılışın ardından CP Afyon İl Teşkilatı açılışına da katılan Kemal Satır, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in partisinin kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmada CP'ye iftira attığını iddia etmiştir.³⁹⁰³ Satır'ın konuşması incelendiğinde, her kesimi kucaklayıcı konuşma tarzını çabuk bıraktığı tespit edilmiştir. Ege Bölgesi'nde CP il ve ilçelerde teşkilatlanması devam ederken Yeni Adana gazetesinin 12 Eylül 1972 tarihli haberinde, CP Adana İl Teşkilatının açılışına parti lideri Kemal Satır'ın da katılacağı duyurulmuştur.³⁹⁰⁴ Ancak Adana'dan önce İstanbul CP İl Teşkilatının açılışını gerçekleştiren Kemal Satır burada bir konuşma yapmıştır. Satır, CP olarak milli gelişmeyi önleyici anarşik ortamın karşısında olacaklarını söyledikten sonra hiçbir sınıfı diğerinden üstün görmeyeceklerini ifade etmiştir.³⁹⁰⁵ CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, isim vermese de CHP'nin tutumunu eleştirmiştir.

CP'nin teşkilatlanma konusunda önem verdiği yerlerden biri de CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın da seçim bölgesi olan Adana'dır. Ancak CP Adana İl Teşkilatının kuruluşu zannedilenden uzun sürmüştür. Yeni Adana gazetesinin 5 Ekim 1972 tarihli haberinde, teşkilatın bir hafta sonra açılacağı duyurulmuştur. İl Başkanı olarak da Muzaffer Onat ve Önder Girici'nin adının geçtiği

---

³⁹⁰¹ *Yeni Adana*, "Cumhuriyetçi Parti Resmen Kuruldu: Kemâl Satır Genel Başkan!..", (5 Eylül 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (5 Eylül 1972), 5.; *Cumhuriyet*, "Cumhuriyetçi Parti Kuruldu: Genel Başkan Satır: "CP Sosyalist Değildir" Dedi", (5 Eylül 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Genel Başkan", (5 Eylül 1972), 7.

³⁹⁰² *Yeni Adana*, "CP Genel Başkanı Dr. Satır, Teşkilât Kurmak İçin İzmir'e Gitti", (9 Eylül 1972), 1.; *Yeni Adana*, "CP Genel Başkanı", (9 Eylül 1972), 1.; *Milliyet*, "CP'nin İlk İl Örgütü İzmirde Kuruldu", (9 Eylül 1972), 11.

³⁹⁰³ *Milliyet*, "Cevap Verdi", (11 Eylül 1972), 11.

³⁹⁰⁴ *Yeni Adana*, "CP Genel Başkanı Dr. Satır 14 Eylül'de Şehrimize Geliyor", (12 Eylül 1972), 1.

³⁹⁰⁵ *Cumhuriyet*, "CP İstanbul Geçici Yönetim Kurulu Açıklandı", (15 Eylül 1972), 5.; *Milliyet*, "C.P. İstanbul İl Merkezi Açıldı: Satır: "Çektiklerimizi Çektirmeyeceğiz", (15 Eylül 1972), 1.

belirtmiştir.³⁹⁰⁶ 8 Ekim 1972 tarihinde kurulan CP Adana İl Teşkilatında bir konuşma yapan Kemal Satır, siyasi tartışmaların ekonomiye yönelik olması gerektiğini söylemiştir. Satır'a göre, ülkeyi darboğazdan çıkarmak için halkın tasarruflarını verimli yatırımlara dönüştürmek için etkili önlemler alınması gerekmektedir. Fakat bu önlemler alınmadığı için hem iç kaynak sıkıntısı hem de döviz olmasına rağmen cari harcamalar artmaktadır.³⁹⁰⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonomi hakkında alınması gereken önlemlerden bahsetmediği görülmüştür. Partinin Adana İl Teşkilatının belirlenme sürecini yakından takip etmek isteyen CP Genel Başkanı Kemal Satır hemen Adana'dan ayrılmamıştır. 9 Ekim 1972'de geceyi Çiftçiler Kahvesi'nde geçiren Kemal Satır, burada partililerle sohbet etmiştir.³⁹⁰⁸ Bu arada kurucu idarecileri de belirleyen Satır, kulislerde konuşulan isimlerin aksine CHP'den ayrılarak CP saflarına katılan Dr. Zeki Batur'un il başkanı olarak düşünüldüğünü açıklamıştır.³⁹⁰⁹ CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın bu hamlesi incelendiğinde, Adana'da sevilen CHP'lileri yönetici yaparak parti teşkilatını hızlı bir biçimde genişletmek istemektedir. 12 Ekim 1972 tarihinde ise CP Adana İl Teşkilatı binasının açılışı gerçekleştirilmiştir.³⁹¹⁰ Açılıştan sonra yapılan seçimde il başkanlığına Dr. Zeki Batur getirilmiştir. Burada bir konuşma yapan Kemal Satır, CP'nin hedefinin demokratik rejimi yerleştirmek olduğunu söyledikten sonra hükümetin fiyat artışlarına yönelik önlemler alması gerektiğini bir kez daha hatırlatmıştır. Satır'a göre, para politikasının belirlenmesiyle bu sorun çözülecektir.³⁹¹¹ CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonominin nasıl düzeleceğine dair görüşlerini bildirdiği görülmüştür.

CP Adana il Teşkilatının kuruluş ve üye seçimini yakından takip eden CP Genel Başkanı Kemal Satır, çevre il ve ilçelerdeki teşkilat açılışlarına katılmayı

---

³⁹⁰⁶ *Yeni Adana*, "Parti Başkanlığına İki Aday Var: CP Adana Teşkilâtını Kurma Hazırlıkları Tamamlandı", (5 Ekim 1972), 1.; *Yeni Adana*, "CP Adana Teşkilâtını Kurma Hazırlıkları", (5 Ekim 1972), 5.

³⁹⁰⁷ *Milliyet*, "Satır: "Tartışmalar Ekonomik Sorunlar Üzerinde Olmalı", (9 Ekim 1972), 1.; *Milliyet*, "Satır: "Tartışmalar", (9 Ekim 1972), 11.

³⁹⁰⁸ *Yeni Adana*, "CP Teşkilât Kurma Çalışmaları Hızlandırıldı: Satır Adana'da", (10 Ekim 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Satır", (10 Ekim 1972), 5.

³⁹⁰⁹ *Yeni Adana*, "Satır, Örgütü Kurmak İçin Şahsen Temaslarına Devam Ediyor: CP, Adana İl Teşkilâtını Kuruyor", (11 Ekim 1972), 1.; *Yeni Adana*, "CP, Adana", (11 Ekim 1972), 5.

³⁹¹⁰ *Yeni Adana*, "CP Adana Teşkilâtının Kuruluş Hazırlıkları Tamamlandı", (12 Ekim 1972), 1.; *Yeni Adana*, "CP Adana", (12 Ekim 1972), 5.

³⁹¹¹ *Yeni Adana*, "Satır "Ön Seçim Mutlaka Kaldırılmalı" Dedi: C.P. Adana İl Teşkilâtı Kuruldu", (13 Ekim 1972), 1.; *Yeni Adana*, "CP Adana İl Teşkilatı Kuruldu", (13 Ekim 1972), 5.

da ihmal etmemiştir. Bundan dolayı 26 Ekim 1972 tarihinde Kemal Satır Adana'ya gelmiştir.³⁹¹² 27 Ekim 1972'de Gaziantep'e giden Satır, önce CP Gaziantep İl Teşkilatının sonra da CP Osmaniye İlçe Teşkilatının açılışını gerçekleştirmiştir.³⁹¹³ Adana ve civardaki il ve ilçe teşkilatlarının açılışını şimdilik tamamlayan CP Genel Başkanı Kemal Satır Ankara'ya dönmüştür. Ancak kayınpederinin ölümü üzerine tekrar Adana'ya gelen Kemal Satır, cenaze sonrası partililerle sohbet etmiştir. 21 Kasım 1972 tarihinde ise Sakarya CP İl Teşkilatının açılışı münasebetiyle bir telgraf gönderen Satır, partinin Atatürkçü çizgide ilerlediğini hatırlatarak her türlü sınıf kavgasından uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.³⁹¹⁴ CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın telgrafi incelendiğinde, sınıf kavgaları üzerinden CHP'den farklı bir parti olduklarını ortaya koymaya çalışmıştır.

CP Genel Başkanı Kemal Satır, hem partisin teşkilatlanması hem de yeni üye kazanımları için çalışmaya devam etmektedir. Kemal Satır'ın düşüncesine göre yeni üye kazanımı için İsmet İnönü'nün CHP'yle olan bağlarını koparması gerekmektedir. Bunun için Satır, 4 Kasım 1972'de İnönü'yü arayarak düşüncelerini iletmıştır.³⁹¹⁵ Ertesi gün CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in, Ferit Melen Hükümeti'nde bulunan CHP'li bakanları çekme kararı almıştır. Bunun üzerine İsmet İnönü CHP'den istifa etmiştir. İnönü'nün bu hamlesinden sonra 25 parlamenterin de istifa etmesi CP'de bir ümit yaratmıştır.³⁹¹⁶ İstifa hakkında düşüncelerini dile getiren CP Genel Başkanı Kemal Satır, İnönü'nün yaşananlar karşısında aldığı tavrı desteklediğini belirtmiştir.³⁹¹⁷ Ardından Atatürk'ün ölüm yıldönümü münasebetiyle Anadolu Ajansı'na verdiği demeçte Kemal Satır, Atatürkçülüğün aşırı akımlarla yan yana gelemeyeceğini ifade

³⁹¹² *Yeni Adana*, "Osmaniye İlçe ve Gaziantep İl Teşkilat Kurma Hazırlıkları Tamamlandı: Satır, Bugün Uçakla Geliyor", (26 Ekim 1972), 1.

³⁹¹³ *Yeni Adana*, "CP Gaziantep İl ve Osmaniye İlçe Teşkilâtları da Kuruldu", (28 Ekim 1972), 1.; *Yeni Adana*, "CP Gaziantep İl ve Osmaniye", (28 Ekim 1972), 5.

³⁹¹⁴ *Yeni Adana*, "CP Genel Başkanı Şehrimizde: Satır "Sınıf Kavgalarının Karşısındayız", (22 Kasım 1972), 1.; *Yeni Adana*, "CP Genel Başkanı Şehrimizde", (22 Kasım 1972), 5.; *Cumhuriyet*, "CP, CHP İle İlgili İddiasında Israr Ediyor", (22 Kasım 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "CP, CHP İle", (22 Kasım 1972), 7.

³⁹¹⁵ Erim, *Günlükler II*, 1048.

³⁹¹⁶ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, 307,310.

³⁹¹⁷ *Cumhuriyet*, "Bozbeyli, Feyzioğlu ve Satır Görüşlerini Açıkladılar", (6 Kasım 1972), 7.; *Yeni Adana*, "Son Siyasi Durum İçin Liderler Ne Dediler?": Satır ve Feyzioğlu CHP'li Yöneticileri Suçladılar", (6 Kasım 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Son Siyasi Durum İçin Liderler Ne Dediler", (6 Kasım 1972), 5.

etmiştir.³⁹¹⁸ Satır'ın bu açıklamaları incelendiğinde, CHP'deki bu çözülmeye memnun olduğu anlaşılmıştır. Kendi içlerinde bu konuyu tartıştıktan sonra CP Genel Başkanı Kemal Satır, 28 Kasım 1972 tarihinde CHP'den istifa eden parlamenterler hakkında bir basın toplantısı düzenlemiştir.³⁹¹⁹ Basın toplantısında konuşan Kemal Satır, İnönü ile beraber Ecevit'in partisinden ayrılan 35 parlamenterle fikren beraber olduğunu söylemiştir. Satır'a göre istifa edenler oluşturulan Atatürkçü cephe içinde yer almalıdır.³⁹²⁰ CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, özellikle CHP ismini kullanmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca kesin ifadelerle olmasa da 35 parlamenterin CP'ye katılmasını arzu ettiği de tespit edilmiştir.

Yaşanan bu olay CP Genel Başkanı Kemal Satır'ı parti teşkilatlanmasını takip etmekten geri bırakmamıştır. Hazırlıkları biten CP Karataş İlçe Teşkilatının açılışı 29 Kasım 1972 tarihinde Kemal Satır tarafından yapılmıştır. Açılış sonrası bir konuşma yapan Satır, teşkilatı açmaktan duyduğu memnuniyeti anlatmıştır. Ardından CP Genel Başkanı Kemal Satır, Adanalılar tarafından seçilen bir milletvekili olarak yaptığı her şeyin hesabını verebileceğini iddia etmiştir.³⁹²¹ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, isim vermeden CHP'yi hedef aldığı tespit edilmiştir. Aynı günün akşamı ise CP Adana İl Teşkilatı bir tanışma yemeği düzenlemiştir. Bu yemekte Satır, delegelerle tek tek ilgilenmiştir. Delegeler de CP Genel Başkanı Kemal Satır'a partilerini güçlendirmek için çalışacaklarına dair söz vermiştir.³⁹²² Bu durumda CP'nin güçlü bir parti olabilmesi için uzun bir yolu olduğu anlaşılmıştır. 25 Aralık 1972'de CP Bakırköy İlçe Örgütünün açılışında konuşan Kemal Satır, 200 milyon doları bulan işçi dövizlerinin iyi değerlendirilememesinden dolayı hayat pahalılığının ve enflasyonun attığını ifade etmiştir. Satır'a göre bu affedilmez bir hatadır.³⁹²³

---

³⁹¹⁸ *Yeni Adana*, "Satır "Atatürk Aşırı Akımların Yanında Olamaz", (11 Kasım 1972), s.12

³⁹¹⁹ *Yeni Adana*, "Karataş İlçe CP Merkezi Çarşamba Günü Açılıyor: Satır Bugün Basın Toplantısı Yapacak", (28 Kasım 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Satır'ın Basın Toplantısı", (28 Kasım 1972), 5.

³⁹²⁰ *Yeni Adana*, "CP Genel Başkanı, Eski CHP'liler Hakkında Açıklama Yaptı: Satır "32 Bağımsız Parlamenter İle Fikren Beraberim" Dedi", (29 Kasım 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (29 Kasım 1972), 7.

³⁹²¹ *Yeni Adana*, "CP Karataş İlçe Teşkilatı da Dün Törenle Açıldı", (30 Kasım 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Karataş İlçe Teşkilatı", (30 Kasım 1972), 7.

³⁹²² *Yeni Adana*, "CP'nin İlk Tanışma Yemeği: Delegeler Kemal Satır'a Partiyi Güçlendireceklerini Söylediler", (1 Aralık 1972), 1.

³⁹²³ *Milliyet*, "Satır: "İşçi Dövizini Değerlendirilemiyor", (25 Aralık 1972), 11.

CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, yatırım konusuna değindiği tespit edilmiştir.

CP Genel Başkanı Kemal Satır, sadece parti teşkilatı açılışlarına değil partiye giriş törenlerinde de hazır bulunmaya özen göstermiştir. Bir süre önce CHP'den istifa eden Adana Belediye Başkanı Erdoğan Özlüşen, CHP kurultay delegesi Cumali Akın ve 102 kişinin CP'ye katılması nedeniyle bir tören düzenlenmiştir. Törende konuşan Kemal Satır, Çukurova'da yaşanan kuraklık sebebiyle tarım gelirlerinin düşeceğini belirtmiştir. Ancak Satır'a göre dertler bununla da sınırlı değildir. Yaşanacak enerji darlığı, formaliteler ve kanunların yetersizliği yüzünden Adana'nın kalkınmasına yarayacak tesislerin yapılmasının da geciktiğini iddia eden CP Genel Başkanı Kemal Satır, bunun sonucunda da işsizlik ve hayat pahalılığının ortaya çıktığını söylemiştir.³⁹²⁴ Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, ekonomi konusunda yerel sorunlara değindiği görülmüştür.

CP Genel Başkanı Kemal Satır, sadece partisini yurt içinde yaymakla değil aynı zamanda TBMM içinde oluşan grubu da ayakta tutmaya çalışmıştır. Çünkü 11 Ekim 1972 tarihinde çalışmaya başlayan TBMM'de partinin grubu mevcuttur.³⁹²⁵ Ancak CP kurucuları içinde yer alan İzmir Milletvekili Talât Orhon, 13 Aralık 1972'de hem milletvekilliğinden hem de CP'den istifa etmiştir. Böylelikle CP, TBMM içinde grup olma özelliğini kaybetmiştir.³⁹²⁶ Ertesi gün Elazığ Milletvekili Hayrettin Hanağası CP'ye girmiştir. Bu durumda CP, meclis içinde yeniden grup oluşturabilmiştir.³⁹²⁷ Bu gelişmeyi değerlendiren 17 Aralık 1972 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre CP'ye bir *organ nakli* yapılmıştır. Çünkü bir partinin mecliste grup oluşturabilmesi için en az 10 kişiye ihtiyaç vardır.³⁹²⁸ Yaşanan süreç incelendiğinde, CP'nin uzun ömürlü bir parti olma yolunda ciddi adımlar atması gerekmektedir.

³⁹²⁴ *Yeni Adana*, "Özlüşen'de CP'ye Girdi", (19 Ocak 1973), 1.; *Yeni Adana*, "Özlüşen'de CP'ye Girdi", (19 Ocak 1973), 5.

³⁹²⁵ *Cumhuriyet*, "Senato ve Meclis Çalışmaya Başladı", (12 Eylül 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Senato", (12 Eylül 1972), 7.

³⁹²⁶ *Cumhuriyet*, "CP, Grup Olma Niteliğini Yitirdi", (14 Aralık 1972), 1.

³⁹²⁷ *Milliyet*, "Hanağası Girince CP, Grup Kurdu", (15 Aralık 1972), 9.; *Yeni Adana*, "Hayrettin Hanağası CP'ye Girdi: Dr. Satır "Atatürkçü Cephenin Kurulması Gerektiğini" Söyledi", (15 Aralık 1972), 1.

³⁹²⁸ *Cumhuriyet*, "Siyasal Fantezi: "CP, Koma'dan Nasıl Kurtarıldı?", (17 Aralık 1972), 6.

Parti içindeki çalkantılı duruma rağmen CP Genel Başkanı Kemal Satır çeşitli konular hakkındaki fikirlerini söylemeye devam etmiştir. 1972'nin sonlarına doğru Anayasa değişikliği parti kulislerinde konuşulmaya başlanmıştır. Konu hakkında bir demeç veren Kemal Satır, partilerine bir bilgi verilmediğini iddia etmiştir. Satır'a göre bu durumun çözülebilmesi için bir yuvarlak masa toplantısı yapılmalıdır.³⁹²⁹ CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın konuşması incelendiğinde, Anayasa değişikliği konusunda partisinin kesin düşüncelerini ortaya koymadığı anlaşılmıştır. Ancak TBMM'nin yeni devre açılışı dolayısıyla bir açıklama yapan Kemal Satır, memleket için yararlı olacak tüm kanunların hızlı bir şekilde meclisten geçmesi için çalışacaklarını ifade etmiştir.³⁹³⁰ Satır'ın konuşması incelendiğinde, Anayasa değişikliğine karşı olmayacağı tespit edilmiştir. Ayrıca af konusuna da değinen CP Genel Başkanı Kemal Satır, Anayasa'yı zorla değiştirmek isteyenler hariç tutulursa affa karşı olmadıklarını açıklamıştır.³⁹³¹ Böylelikle Kemal Satır şartlı da olsa af konusunda muhalefet etmeyeceklerini duyurmuştur.

CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın açıklamalarından sonra 13 Ekim 1972 tarihinde Başbakan Ferit Melen, CP'yi ziyaret etmiştir. Görüşme hakkında gazetecilere bilgi veren Kemal Satır, Tedbirler Kanunu ve Anayasa değişikliği hakkında fikir alışverişinde bulunulduğunu söylemiştir. Satır'a göre CP reformdan yana olan bir parti olduğu için böyle düşünmeleri doğaldır.³⁹³² CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, Anayasa değişikliğine taraftar olduğu anlaşılmıştır. Ancak hükümetin yaptıklarını doğru bulmayan CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, hükümette yer alan bakanları çekme kararı almıştır. Ecevit'in bu kararını değerlendiren Kemal Satır, istikrarın tam olarak sağlanamadığı bir ortamda bu kararın doğru olmadığını iddia etmiştir.³⁹³³ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, istikrar üzerinden Bülent Ecevit'i eleştirdiği görülmüştür.

³⁹²⁹ *Cumhuriyet*, "Satır, Partilerarası Yuvarlak Masa Toplantısı Önerdi", (8 Eylül 1972), 1.

³⁹³⁰ Fikret Otyam, "Partilerin Hedefi: Reform ve Seçim", *Cumhuriyet*, (13 Eylül 1972), 1,7.

³⁹³¹ *Milliyet*, "CP Affa Taraftar", (8 Ekim 1972), 9.

³⁹³² *Milliyet*, "Melen, Feyzioğlu, Bozbeyli ve Satırla Görüştü", (14 Ekim 1972), 1.; *Milliyet*, "Melen, Feyzioğlu", (14 Ekim 1972), 9.

³⁹³³ *Cumhuriyet*, "Adana ve Çanakkale Örgütleri Bakanların Çekilmesini İstiyor: CHP, Hükümetin Görüşünü Bekliyor", (31 Ekim 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "CHP, Hükümetin", (31 Ekim 1972), 7.; *Yeni Adana*, "Satır 'CP'nin Bakanlarını Çekmesi İstikrara Yönelmiş Ortamı Çıkmaza Sokar' Dedi", (31 Ekim 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (31 Ekim 1972), 5.

Hükümet içinde yaşanan bu kriz ile birlikte ülkede anarşi artmaya başlamıştır. Bu nedenle 3 Kasım 1972 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya CP Genel Başkanı Kemal Satır da katılmıştır.³⁹³⁴ Ancak toplantı sonrasında Kemal Satır hiçbir açıklama yapmamıştır. Toplantının ardından Başbakan Ferit Melen, parti liderleriyle görüşmüştür. Görüşmenin ardından bir açıklama yapan Satır, CP'nin bunalımdan yana olmadıklarını ve partisinin bunalımın bitmesi için çalışacağını iddia etmiştir.³⁹³⁵ CP Genel Başkanı Kemal Satır, bunalımı bitirmek için CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ile görüşmüştür. Ecevit'in kayınpederinin cenazesinde gerçekleşen görüşmede Kemal Satır hükümet bunalımından bahsetmemiştir.³⁹³⁶ Görüşmenin bir cenazede gerçekleştiği düşünülmezse Satır'ın Ecevit'i ikna için çok büyük bir fırsatı kaçırdığı gözlemlenmiştir. Fakat CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit verdiği kararı uyguladıktan sonra CP Genel Başkanı Kemal Satır bir açıklama yapmıştır. Kemal Satır'a göre, CP bunalımdan çıkmak için gayret sarf etmektedir.³⁹³⁷ Parti liderlerinin kendi aralarında bu sorunu çözemediği anlaşılmıştır. Bu durumda Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, parti liderleriyle ayrı ayrı görüşmeler yapmaya başlamıştır. 24 Kasım 1972'de Sunay, Satır ile görüşmüştür.³⁹³⁸ Görüşme hakkında bilgi veren CP Genel Başkanı Kemal Satır, hükümet bunalımı hakkında konuşulduğunu ifade etmiştir.³⁹³⁹ Ancak Kemal Satır, sunduğu çözüm önerileri hakkında bilgi vermemiştir.

Hükümet bunalımı devam ederken CP Genel Başkanı Kemal Satır, Anayasa değişikliği ve meclis işleyişi hakkında da fikirlerini beyan etmiştir. 2 Ocak 1973 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, TBMM ve senato başkanlarıyla birlikte parti liderlerinin de katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. Bu

---

³⁹³⁴ *Cumhuriyet*, "Asayişle İlgili Toplantı Yapıldı", (4 Kasım 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Asayişle İlgili", (4 Kasım 1972), 7.

³⁹³⁵ *Milliyet*, "Başbakan Liderlerle", (8 Kasım 1972), 11.

³⁹³⁶ *Cumhuriyet*, "Kayınpederinin Cenaze Töreninde Ecevit; Melen ve Satır'la Görüştü", (11 Kasım 1972), 1.; *Cumhuriyet*, "Kayınpederinin", (11 Kasım 1972), 7.

³⁹³⁷ *VDET Milliyet*, "MGP ve CP Hükûmeti Destekliyor: AP'nin Ne Zaman Karar Vereceği Belli Değil", (14 Kasım 1972), 1.

³⁹³⁸ *Milliyet*, "Sunay, Bugün Satır İle Görüşecek", (24 Kasım 1972), 1.; *Milliyet*, "Sunay", (24 Kasım 1972), 9.

³⁹³⁹ *Yeni Adana*, "Sunay, CP Genel Başkanı Dr. Satır İle Görüştü", (25 Kasım 1972), 1.; *Yeni Adana*, "Sunay", (25 Kasım 1972), 4.; *Milliyet*, "Sunay Ecevit'le Görüşmeyecek", (25 Kasım 1972), 1.

toplantıya Kemal Satır da katılmıştır.³⁹⁴⁰ Ancak bu toplantıda sadece Anayasa değişikliği değil aynı zamanda yurt meseleleri ve seçimlerin de ele alındığı anlaşılmıştır.³⁹⁴¹ Böylelikle Türk siyasi hayatında büyük değişimler yaşanacağı düşünülmüştür. Toplantı sonunda TBMM Başkanı Sabit Osman Avcı'nın parti liderleriyle tek tek görüşmesi kararı alınmıştır. Alınan bu karar gereğince Avcı, 4 Ocak 1972'de CP Genel Başkanı Kemal Satır ile görüşmüştür.³⁹⁴² Yapılan görüşme hakkında bilgi veren Kemal Satır, Anayasa değişikliğinden önce seçime gidilmesinin bütün partilerin ortak isteği olduğunu belirtmiştir. Satır'a göre, siyasi hakların iadesi de önemli bir meseledir.³⁹⁴³ Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, seçimin Anayasa değişikliğinden daha önemli olduğu görülmüştür. Avcı ile yaptığı görüşmenin ardından CP Genel Başkanı Kemal Satır'a, DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli bir iade-i ziyaret yapmıştır. Bozbeyli ile yaptığı görüşme hakkında açıklama yapan Kemal Satır, demokrasinin işleyebilmesi için fikir alışverişinde bulunduklarını söylemiştir. Dolayısıyla Satır'ın değişiklik konusunu geniş çapta ele aldığı anlaşılmıştır.

Hükümet bunalımı ve Anayasa değişikliği hakkında görüşmeler devam ederken CP Genel Başkanı Kemal Satır, CHP'yi suçlayan bir konuşma yapmıştır. 4 Şubat 1973 tarihinde İzmir'de bir konuşma yapan Kemal Satır, Atatürk'ün kurduğu bir partide onun yok sayıldığını söyleyerek Atatürkçülerin bir cephede toplanması gerektiğinden bahsetmiştir.³⁹⁴⁴ Satır'ın konuşması incelendiğinde, CHP'ye olan öfkesinin geçmediği görülmüştür. 28 Şubat 1973'te ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, siyasi bunalımı bitirmek için bir kez daha parti liderleriyle görüşmeye başlamıştır. Buna göre, 1 Mart 1973 tarihinde CP Genel Başkanı Kemal Satır ve Cevdet Sunay arasında bir görüşme

³⁹⁴⁰ *Yeni Adana*, “Sunay, Yasama Meclis Başkanları İle Başbakan ve Parti Liderleriyle Bir Toplantı Yapacak”, (2 Ocak 1973), 1.; *Yeni Adana*, “Cevdet Sunay”, (2 Ocak 1973), 5.; *Milliyet*, “Çankaya’da Liderler Toplantısı Bugün”, (2 Ocak 1973), 1.; *Milliyet*, “Çankayada”, (2 Ocak 1973), 9.

³⁹⁴¹ *Yeni Adana*, “Ele Alınan konular Daha Önce Açıklandı: Sunay, Liderle Dün Gece Görüştü”, (3 Ocak 1973), 1.; *Yeni Adana*, “Cevdet Sunay”, (3 Ocak 1973), 5.

³⁹⁴² *Milliyet*, “Melenin Çıkmasını İstediği 20 Kanun Belli Oldu”, (4 Ocak 1973), 1.; *Milliyet*, “Melen’in Çıkmasını”, (4 Ocak 1973), 9.

³⁹⁴³ *Cumhuriyet*, “Meclis Başkanı, Liderlerle Anayasa Değişikliğini Görüşüyor”, (5 Ocak 1973), 1.; *Cumhuriyet*, “Meclis Başkanı”, (5 Ocak 1973), 7.; *Yeni Adana*, “Millet Meclisi Başkanı, Parti Liderleriyle Temaslarına Başladı: Avcı, İlk Olarak CP Lideri Satır İle Görüştü”, (5 Ocak 1973), 1.; *Yeni Adana*, “S. Osman Avcı”, (5 Ocak 1973), 5.; *Milliyet*, “Avcı, Satır ve Ecevit’le Görüştü”, (5 Ocak 1973), 1.; *Milliyet*, “Avcı”, (5 Ocak 1973), 9.

³⁹⁴⁴ *Cumhuriyet*, “Kemal Satır CHP’yi Suçladı”, (5 Şubat 1973), 7.

gerçekleşecektir.³⁹⁴⁵ Sunay ile yaptığı görüşmeler hakkında bilgi veren Kemal Satır, demokratik rejimin üzerinde 12 Mart arması bulunmasından dolayı bir an önce normal rejime geçmesi gerektiği üzerinde konuşulduğunu söylemiştir.³⁹⁴⁶ Bu durumda Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın da 12 Mart sürecinden memnun olmadığı görülmüştür.

Bu bölümde Kemal Satır'ın Cumhuriyetçi Parti içindeki faaliyetleri incelenmiştir. 5. CHP Olağanüstü Kurultayı'nda Ecevitçileri tasfiye edemeyen Satır, CHP'den istifa etmeden önce yeni parti hazırlıklarına başlayarak tutumunda bir değişiklik olmayacağını sinyallerini vermiştir. Ancak parti kuruluşunu uzun süre gizlemeyi seçen Kemal Satır, bu süreci iyi yönetememiştir. Çünkü gazetelerde yeni partinin ismi açıklanmıştır. Cumhuriyetçi Parti'yi kuran ve genel başkanı olan Satır, partiyi hem yurt içinde hem de mecliste yaymaya çalışmıştır. Senato grubunda başarılı olamayan Kemal Satır, Meclis Grubu'nu da ayakta tutmakta zorlanmıştır. Fakat partiyi özellikle Adana ve çevresinde yayma çabalarında başarı gösteren Satır, ekonomi üzerinde yaptığı tespitlerle adından söz ettirmiştir. Partiler arası ilişkiler konusunda Kemal Satır, CHP ile yan yana gelmekten kaçınarak devlet adamlığına gölge düşürmüştür.

3.4.2. Cumhuriyetçi Güven Partisi Divan Başkanlığı

1972'nin sonlarına doğru CP, yaptığı bütün faaliyetleri gözden geçirdikten sonra 35 bağımsız milletvekilinin de isteğini göz önünde bulundurarak Güven Partisi ile birleşmeye karar vermiştir.³⁹⁴⁷ Durumu değerlendiren Şeref Bakşık'a göre hem CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın hem de MGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'nun birleşmekten başka şansları yoktur.³⁹⁴⁸ Bu durumda Satır da birleşme konusuna sıcak bakmaya başlamıştır. 15 Aralık 1972 tarihinde CP, kendi içinde bir toplantı yapmıştır. CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın başkanlığında yapılan toplantı sonrasında bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride, Atatürkçü partilerin ve aynı görüşü savunan kişilerin tek bir çatı altında

³⁹⁴⁵ *Cumhuriyet*, “Sunay, Bugün Liderlerle Görüşmeye Başlıyor: Başkanlık Konusu Çözüme Bağlanacak”, (28 Şubat 1973), 1.; *Cumhuriyet*, “Başkanlık Konusu”, (28 Şubat 1973), 7.

³⁹⁴⁶ *Milliyet*, “Sunay, Görüşmelere Devam Ediyor: Sunay Liderlerden Sorumluluk İstedi”, (2 Mart 1973), 1.; *Milliyet*, “Sunay”, (2 Mart 1973), 9.

³⁹⁴⁷ Turan, *Türk Devrim Tarihi V*, 268.

³⁹⁴⁸ Bakşık, *CHP İle*, 387.

toplanması gerektiği vurgulanmıştır.³⁹⁴⁹ Böylelikle Kemal Satır da ilk defa birleşmeden yana olduğunu göstermiştir.

1973 yılına gelindiğinde, 35 bağımsız milletvekili birleşme için çalışmalarına başlamıştır. 4 Ocak 1973 tarihinde MGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ile 35 bağımsız milletvekili arasında bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya CP Genel Başkanı Kemal Satır da davet edilmiştir. Ancak Kemal Satır, bu konu hakkında görüşlerini daha önce de bildirdiğini öne sürerek toplantıya katılmayı reddetmiştir.³⁹⁵⁰ Dolayısıyla Satır'ın birleşmeden anladığı durumun yeni bir parti kurmak değil 35 bağımsız milletvekilinin CP'ye katılması olduğu kesinleşmiştir. Fakat birleşme konusunda CP Genel Başkanı Kemal Satır'ı ikna etmekte kararlı olan 35 bağımsız milletvekili, 20 Ocak 1973'te bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya katılan Kemal Satır, yeni kurulacak olan partinin yönetimini bağımsızlara bırakmayı vadetmiştir.³⁹⁵¹ Böylelikle Satır'ın birleşmeden yana olmaya başladığı görülmüştür. 35 bağımsız milletvekili ve parti liderleri toplantılarına devam etmiştir.³⁹⁵² Yapılan toplantılarda Satır, birleşme için ortak bir formül bulunmasını istemiştir.³⁹⁵³ Ortaya atılan görüş sonrasındaki çalışmalar neticesinde birleşme için olumlu bir yola girildiği duyurulmuştur.³⁹⁵⁴ 19 Şubat 1973 tarihinde *Atatürkçü Cephe Güç Birliği* adındaki bir protokolle CP-MGP ve bağımsız milletvekillerinin birleşmesi gerçekleşmiştir. Protokole göre, yeni partinin adı *Cumhuriyetçi Güven Partisi* olup Atatürkçü ve milliyetçi bir cephe içinde hareket edilecektir. Kurulan bu cephenin ekonomik görüşü ise karma ekonomi olacaktır. Ayrıca bu cephe aşırı sağ ve sol akımların karşısında olacaktır. Atatürkçü cephe içinde yer alan partiler en kısa sürede olağanüstü kurultaya giderek birleşme için son adımları atacaktırlar.³⁹⁵⁵ Yaşanan süreç ve imzalanan protokol birlikte incelendiğinde, CP Genel Başkanı Kemal Satır'ın birleşme sürecini gereksiz bir biçimde uzattığı

³⁹⁴⁹ *Milliyet*, "CP, Atatürkçü Partilerle Bağımsızların Birleşmesini İstiyor", (16 Aralık 1972), 9.

³⁹⁵⁰ *Cumhuriyet*, "CHP'den Ayrılanlar Bugün Feyzioğlu İle Görüşecekler", (4 Ocak 1973), 7.

³⁹⁵¹ *Milliyet*, "Bağımsız CHP'liler Kesin Kararlarını Yakında Verecek", (20 Ocak 1973), 1.;

Milliyet, "Bağımsız CHP'liler", (20 Ocak 1973), 9.

³⁹⁵² *Milliyet*, "CHP'den Ayrılanlar CP ve MGP Liderlerini Dinleyecekler", (29 Ocak 1973), 11.

³⁹⁵³ *Milliyet*, "Satır ve Feyzioğlu Birleşme Konusunda Ortak Formül İstedi", (2 Şubat 1973), 9.

³⁹⁵⁴ *Milliyet*, "MGP İle Birleşme Görüşmeleri Yakında Başlıyor", (6 Şubat 1973), 1.

³⁹⁵⁵ *Milliyet*, "Bağımsız, MGP ve CP'nin Birleşme Protokolü Hazırlandı", (20 Şubat 1973), 1.;

Milliyet, "Bağımsız", (20 Şubat 1973), 9.; *Yeni Adana*, "CP, MGP, Bazı Bağımsızlar Dün Birleşti", (20 Şubat 1973), 1.; *Yeni Adana*, "CP- MGP", (20 Şubat 1973), 5.

tespit edilmiştir. Çünkü protokolde yer alan her unsur Kemal Satır'ın isteğine uygundur.

Protokolün imzalanmasından sonra CP içinde birleşme hazırlıkları başlamıştır. Yeni Adana gazetesinin 26 Şubat 1973 tarihli haberine göre, CP genel merkezinde il ve ilçe başkanları toplanmıştır. Toplantı sonucunda CP Genel Başkanı Kemal Satır'a birleşme için tam yetki verilmiştir.³⁹⁵⁶ Yetkinin verilmesinin ardından CP-MGP ve bağımsız milletvekillerinin tek çatı altında toplanmasının 3 Mart 1973 tarihinde gerçekleşeceği duyurulmuştur.³⁹⁵⁷ 28 Şubat 1973'te ise Kemal Satır, CP'nin birleşme şartını yerine getirebilmek için feshedildiğini açıklamıştır.³⁹⁵⁸ Birleşme Kongresi öncesinde de parti üst düzey yöneticileri arasında görev paylaşımı yapılmıştır. Buna göre, Satır'ın parti divan başkanı olması kararlaştırılmıştır.³⁹⁵⁹ Böylelikle Kemal Satır'ın yönetimi bağımsız milletvekillerine verme sözünü tutmadığı anlaşılmıştır. 3 Mart 1973 tarihinde yapılan Güç Birliği Kongresi³⁹⁶⁰ sonucunda yeni partinin adı *Cumhuriyetçi Güven Partisi* olmuştur. Kongrede bir konuşma yapan Satır, orduyu iktidar özlemi içinde gösterenlerin karşısında olacaklarını söylemiştir. Kemal Satır'a göre, Türkiye'nin sosyo-ekonomik sorunlarına eğilmek gerekmektedir.³⁹⁶¹ Satır'ın konuşması incelendiğinde, isim vermese de CHP'yi eleştirdiği tespit edilmiştir. Ertesi gün yapılan seçimler sonucunda Kemal Satır, parti divanına seçilmiştir.³⁹⁶² 7 Mart 1973'te CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu başkanlığında yapılan toplantı sonucunda, Kemal Satır CGP Divan

³⁹⁵⁶ *Yeni Adana*, "CP İl ve İlçe Başkanları Satır'a Tam Yetki Verdi", (26 Şubat 1973), 1.; *Yeni Adana*, "CP.", (26 Şubat 1973), 5.

³⁹⁵⁷ *Yeni Adana*, "CP, MGP, Bağımsız Halkçılar Birleşmesi 3 Mart'ta Gerçekleşiyor", (27 Şubat 1973), 5.

³⁹⁵⁸ *Cumhuriyet*, "CP, MGP İle Birleşmek İçin Kurucuları Tarafından Şartlı Feshedildi", (1 Mart 1973), 1.

³⁹⁵⁹ *Yeni Adana*, "Satır CGP'nin Divan Başkanı Olacak", (3 Mart 1973), 1.; *Yeni Adana*, "MGP Kongresi", (3 Mart 1973), 4.

³⁹⁶⁰ Bu kongre sonucunda GP parti programının başına *Güçbirliği Bildirisi* eklenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: *Cumhuriyetçi Güven Partisi Programı*, (Ankara: Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii, t.y.), 11-16.

³⁹⁶¹ *Cumhuriyet*, "MGP'nin Adı, Birleşme Sonucu, Cumhuriyetçi Güven Partisi Olarak Değiştirildi", (4 Mart 1973), 1.; *Cumhuriyet*, "MGP'nin Adı", (4 Mart 1973), 7.

³⁹⁶² *Yeni Adana*, "Genel Başkan Feyzioğlu Divan Başkanı Satır", (5 Mart 1973), 1.; *Yeni Adana*, "Feyzioğlu", (5 Mart 1973), 5.; *Yeni Adana*, "CGP Parti Divanına Seçilenler Belli Oldu", (6 Mart 1973), 1.; *Yeni Adana*, "CGP Parti Divanına Seçilenler", (6 Mart 1973), 5.; *Cumhuriyet*, CGP Parti Divanına Seçilen 50 Üye Belli Oldu", (6 Mart 1973), 7.

Başkanı olarak seçilmiştir.³⁹⁶³ Böylelikle yapılan görev taksimi resmiyet kazanmıştır.

CGP Divan Başkanı Kemal Satır teşkilat gezilerine başlamıştır. Kemal Satır, 31 Mart 1973 tarihinde Adana'ya gelmiştir.³⁹⁶⁴ Burada CHP'den GP'ye geçenlerin işlemlerini takip eden Satır, Mersin'deki CHP teşkilatının tamamının CGP'ye geçtiğini öğrenmiştir.³⁹⁶⁵ Bu durumda Mersin CHP teşkilatında çözülme yaşanmıştır. Mersin'deki çözülme hakkında herhangi bir açıklama yapmayan CGP Divan Başkanı Kemal Satır, teşkilat oluşumlarıyla ilgilenmeye devam etmiştir. 28 Nisan 1973'te Kemal Satır başkanlığında yapılan toplantıda teşkilat işleri görüşülmüştür.³⁹⁶⁶ Ancak toplantının ayrıntılarına ulaşılamadığından yorum yapılamamıştır. CHP içinde yaşanan bu çözülme partilileri çok kızdırmıştır. Milliyet gazetesinin 1 Ekim 1973 tarihli nüshasında yer alan Satır'ın açıklamasına göre, Adana'da köylerden dönen CGP araçlarına Köprüköy yakınlarında CHP'liler saldırmıştır.³⁹⁶⁷ Böylelikle CGP-CHP ilişkilerinde fiziksel güç kullanımının başladığı tespit edilmiştir.

CGP Divan Başkanı Kemal Satır, parti içi işlerin yanı sıra cumhurbaşkanlığı seçimiyle de CP döneminden beri ilgilenmektedir.³⁹⁶⁸ Bu dönemde siyasi hayatta yeniden aktif bir rol almak isteyen İsmet İnönü, kendisine yapılacak bir cumhurbaşkanlığı teklifi beklemektedir. Ancak ne Kemal Satır'dan ne de askerlerden böyle bir teklif gelmiştir.³⁹⁶⁹ Böylelikle İnönü'nün aktif siyasete dönme umudu ortadan kalkmıştır. Cumhurbaşkanı seçimi için 25 Mart 1973 tarihinde AP Genel Başkanı ile görüşen Satır'ın anlattığına göre, herhangi bir isim üzerinde durulmamıştır. 26 Mart 1973'te CGP Divan Başkanı Kemal Satır, Nihat Erim ile cumhurbaşkanlığı meselesini görüşmüştür. Görüşmede Erim, CGP, CHP ve AP'nin ortak bir aday belirlemesi gerektiğini

³⁹⁶³ *Yeni Adana*, "Satır Parti Divanı Başkanı Oldu", (8 Mart 1973), 1.; *Yeni Adana*, "Kemal Satır", (8 Mart 1973), 5.; *Milliyet*, "Göğüş ve Özkan CGP Başkan Yardımcısı Oldu", (8 Mart 1973), 1.; *Milliyet*, "Göğüş ve Özkan", (8 Mart 1973), 9.

³⁹⁶⁴ *Yeni Adana*, "Satır, Göğüş ve Feyzioğlu Bugün Geliyor", (31 Mart 1973), 1.

³⁹⁶⁵ *Yeni Adana*, "Satır Mersin'de", (2 Nisan 1973), 1.; *Yeni Adana*, "Satır Mersin'de", (2 Nisan 1973), 7.

³⁹⁶⁶ *Milliyet*, "Feyzioğlu "CHP Oy Verdiği Anayasa Değişikliğini Kötülüyor", (29 Nisan 1973), 11.

³⁹⁶⁷ *Milliyet*, "Satır "CHP'liler Adanada 6 CGP Aracını Tahrip Etti", (1 Ekim 1973), 11.

³⁹⁶⁸ *Cumhuriyet*, "Cumhurbaşkanı Temaslara Başladı: Bozbeyli: "Gürler'in Adı Konmadı Diyemem", (1 Mart 1973), 1.; *Cumhuriyet*, "Bozbeyli ", (1 Mart 1973), 7.

³⁹⁶⁹ Hristidis - Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in*, 504.

söylemiştir. Bu görüşü Kemal Satır da kabul etmiştir.³⁹⁷⁰ Aynı gün Satır'ın da katıldığı CGP-CHP-AP toplantısı sonucunda Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan isimde anlaşma sağlanmıştır. Fakat Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, bu ismi kabul etmemiştir.³⁹⁷¹ 28 Mart 1973 tarihinde ordunun isteği cumhurbaşkanı adayları içinde Nihat Erim'in de adı geçtiği anlaşılmıştır. Bunu Erim'e Satır söylemiştir.³⁹⁷² Olayların gelişim süreci incelendiğinde, ordunun isim konusunda siyasi partiler gibi isim belirlediği anlaşılmıştır.

CGP Divan Başkanı Kemal Satır, CHP'den ayrıldıktan sonraki ilk siyasi sınavı 1973 milletvekili seçimleridir.³⁹⁷³ Aday belirleme işlemlerine başlayan CGP'de üst düzey yöneticilerin hangi ilden aday olacağı kesinleşmeye başlamıştır. Buna göre, Kemal Satır'ın Adana'dan aday olması muhtemeldir.³⁹⁷⁴ Yeni Adana gazetesinin 7 Ağustos 1973 tarihli haberinde de Satır'ın Adana'dan aday olduğu kesinleşmiştir.³⁹⁷⁵ Ancak aday sıralamasında Satırcı-Feyzioğlu çekişmesi yaşanmıştır. Fakat bu durum CGP Divan Başkanı Kemal Satır'ın Adana'dan birinci sıra adaylığını etkilememiştir.³⁹⁷⁶ Parti içinde yaşanan süreç incelendiğinde, Kemal Satır ve Turhan Feyzioğlu'nun CHP'de karşı karşıya gelme durumu burada da yaşanmıştır. Parti içi çekişmeler sonrasında seçim gezilerine başlayan Satır, Adana'da düzenlenen açık hava toplantısına katılmıştır. Yaptığı konuşmada CGP Divan Başkanı Kemal Satır, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'i bir gazeteyi dahi idare edememekle suçlayarak böyle kimselerin ne parti ne de memleketi yönetemeyeceğini iddia etmiştir. Ayrıca Kemal Satır'a göre Bülent Ecevit, Hz. Muhammed'i *ortanın solunda* göstermeye

---

³⁹⁷⁰ Erim, *Günlükler II*, 1070.

³⁹⁷¹ *Milliyet*, “9,5 Saat Süren “Liderler Turu”: 3 Parti Lideri Anlaşmaya Nasıl Varmıştı”, (27 Mart 1973), 1.; *Milliyet*, “3 Parti Lideri Anlaşmaya”, (27 Mart 1973), 9.; *Cumhuriyet*, “Üç Lider, Taylan'ı Aday Gösterdi: Sunay Taylan'ın Aday Olmasını Kabul Etmedi”, (27 Mart 1973), 1.; *Cumhuriyet*, “Sunay Taylan'ın Aday”, (27 Mart 1973), 7.

³⁹⁷² Erim, *Günlükler II*, 1072-1073.

³⁹⁷³ Turan, *Türk Devrim Tarihi V*, 287.

³⁹⁷⁴ *Yeni Adana*, “CGP Yöneticilerinin Hangi İlden Aday Olacakları Belli Oldu: Satır'ın Adana'dan Adaylığı Kesinleşti”, (21 Temmuz 1973), 1.; *Yeni Adana*, “Kemal Satır”, (21 Temmuz 1973), 5.

³⁹⁷⁵ *Yeni Adana*, “CGP'de ve MHP'de Milletvekili Aday Adayı Olmak İçin Müracaat Süresi Doldu: CGP'den Milletvekili Aday Adaylığı İçin 13 Partili Müracaatta Bulundu”, (7 Ağustos 1973), 1.

³⁹⁷⁶ *Yeni Adana*, “Adaylar Tercihli Oy Avcılığına Çoktu!..: Cumhuriyetçi Parti İçerisinde Feyzioğlu İle Satırcıların Arasındaki Mücadele Tercihleri Çalıştıracağı Benzetiyor”, (2 Ekim 1973), 3.

çalışarak halkı kandırmaktadır.³⁹⁷⁷ Satır'ın konuşması incelendiğinde, din olgusu üzerinden CHP'yi eleştirmekten CGP'nin politikalarını anlatmadığı görülmüştür. 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimler sonucunda CGP Parti Divanı Başkanı Kemal Satır seçimi kaybetmiştir.³⁹⁷⁸ Böylelikle de bir siyasi devir sona ermiştir.

Kemal Satır'ın CP'deki faaliyetleri incelendiğinde, partinin uzun ömürlü olmayacağı anlaşılmıştır. Bu yüzden 35 bağımsız milletvekilinin de çabaları sonucunda Satır, CP-GP birleşmesine olumlu yaklaşmıştır. Yapılan görüşmeler ve görev dağıtımı sonucunda Kemal Satır, CGP Parti Divanı Başkanı olmuştur. Bu durumda Satır, genel başkanlıktan çok altta olan bir pozisyonu kabullenmiştir. CGP Divan Başkanı olan Satır, hem parti içi işlerle hem de cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgilenmiştir. Ancak Satır, bu konularda varlığını hissettirememiştir. 1973 seçimlerinde CGP Adana 1. sıra milletvekili adayı olan Kemal Satır, doğru bir seçim stratejisi belirleyemediği için seçimi kaybetmiştir.

---

³⁹⁷⁷ *Yeni Adana*, “C.G.P’nin Güney Çıkarması: Satır Konuşmasında Ecevite Çattı: Feyzioğlu: “Hayat Pahalılığına Artık Dur Diyeceğiz”, (6 Ekim 1973), 1.; *Yeni Adana*, “Feyzioğlu”, (6 Ekim 1973), 5.

³⁹⁷⁸ *Yeni Adana*, “AP Adana’da Hezimete Uğradı: CHP 6 AP 3”, (16 Ekim 1973), 1.; *Milliyet*, “Satır, Göğüş, Öztrak, Aksal, Bilgin Fersoy ve Aybar Da Seçilemeyenler Arasında”, (16 Ekim 1973), 1.; *Milliyet*, “Satır, Göğüş”, (16 Ekim 1973), 1.

SONUÇ

Bu çalışmamızda İsmail Kemal Satır'ın siyasi hayatı tüm yönleriyle ele alınmıştır. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinin yaşandığı bir dönemde dünyaya gelen Kemal Satır, tıp eğitiminin ardından zorunlu doğu görevinde üstlendiği Kızılay Başkanlığı ve zorunlu görev sonrasında bir sene görev aldığı Halkevi Başkanlığı ile siyasi hayata hazırlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı'nın son döneminden itibaren siyasi hayatın içinde olan bazı isimlerin vefat etmesi veya politikadan çekilmesi sonucunda İsmet İnönü, *partiyi gençleştirme* politikasını devreye sokmuştur. Bu durumda Satır'ın siyasi hayata girmesi kolaylaşmıştır. Zaten 1943 seçimlerinin iki dereceli ve tek parti üzerinden gerçekleşen seçim sonucunda Kemal Satır, hiç seçim çalışması yapmadan Seyhan milletvekili olması da bunun bir göstergesidir.

Kemal Satır'ın 1943 ve 1946 Adana milletvekillikleri birlikte incelendiğinde, çok genç bir milletvekili olmasına rağmen hem parti müfettişi hem de kurultaylarda görevler üstlenmiştir. Ancak Satır, II. Dünya Savaşı sonrasına Türkiye'de yaşanan değişimlere kısmen alışamadığı gözlenmiştir. Böylelikle Kemal Satır, kendisinden beklenen değişimleri kabullenme görevini yerine getiremeyerek İnönü'nün *gençleştirme politikasına* uygun davranmadığı tespit edilmiştir. Bu dönemde Satır'ın TBMM içi faaliyetlerini incelediğimiz zaman, komisyon görevleri dışında herhangi bir aktif rol üstlenmediği tespit edilmiştir. Fakat 1957 seçimlerini *halka inme politikasına* uygun olarak yolsuzluk ve işçi meselelerine yönelik konuşmalar yaparak kazanan Kemal Satır, TBMM'de daha aktif olmaya başlamıştır. Bu dönemde Satır'ın TBMM içi konuşmalarını incelediğimizde, konuştuğu konulara hâkim olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bu dönemin önemli dış politika konularından biri olan Kıbrıs meselesinde İsmet İnönü'nün anlaşmalarda olması gerektiğini savunduğu maddelerin TBMM tarafından kabulü için çalışan Kemal Satır, başarı sağlayamamıştır. Bu durumda Satır'ın dış politika konularında kendisini geliştirmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Kemal Satır'ın CHP içi faaliyetleri incelendiğinde, kurultayda CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in karşında yer almasına rağmen parti meclisine seçilmesi İnönü'nün isteğiyle olmuştur. Ancak Satır'ın hem parti meclisi toplantılarında hem de il ve ilçe kongrelerinde yok sayılmaya çalışılması ikisi arasındaki

mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Partiler arası ilişkilerde de aktif rol oynayan Kemal Satır, DP ile her konuda karşı karşıya gelmiştir. DP'yi eleştirmekten çekinmeyen Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, ekonomiden çok siyasi konular üzerinde durduğu anlaşılmıştır. Böylelikle Kemal Satır'ın yanlış kararlar verdiği tespit edilmiştir.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra MBK normal siyasi yaşama dönülmesine karar vermiştir. 1961 seçimleri dolayısıyla Kemal Satır, siyasi hayata atıldığı günden beri milletvekili olduğu Adana'dan aday olmak istemektedir. Ancak ön seçimleri kazanamayan Satır'ı kaybetmek istemeyen CHP genel merkezi, kendisini Elazığ'dan aday göstererek meclise girmesini sağlamıştır. Bu durumda Kemal Satır, bir kez daha partisi sayesinde meclise girebilmiştir. Satır'ın TBMM içi faaliyetleri incelendiğinde, bütçe görüşmeleri ve diğer konular hakkında eskiye atıf yapmadan konuşmadığı görülmüştür. Böylelikle Kemal Satır'ın yeni bir konuşma tarzı geliştirdiği anlaşılmıştır. CHP içi faaliyetlerde Satır'ın tutum ve davranışlarını incelemek istediğimizde, Gülek ile olan çekişmesinden dolayı özellikle Ulus gazetesinde kendisine fazla yer verilmediğinden yorum yapılamamıştır.

1965 seçimlerine de Elazığ'dan katılan Kemal Satır, bütçe görüşmelerinde bütçeden çok hükümeti eleştirerek bütçeye önem vermediği tespit edilmiştir. Bu dönemde siyaseti meşgul eden bir konu da planlı kalkınmadır. 1930'lardan bu yana tartışılan planlı kalkınma hakkında CHP bir çalışma yapmıştır. Konu hakkındaki düşüncelerini hem parti hem de TBMM toplantılarında dile getiren Kemal Satır, planı savunmaya çalışmıştır. Ancak bu konuşmalarında Satır'ın hiçbir sayısal veriden yararlanmaması karşısında sağlıklı bir yorum yapılamamıştır. MBK'nin siyaset üzerindeki baskısının kalkmasından sonra diğer partiler CHP'ye çeşitli iftiralar atmaya başlamıştır. Atılan iftiraları cevaplamaya çalışan Kemal Satır'ın başarı oranı tartışmaya açıktır. CHP içindeki faaliyetleri incelendiğinde ise Satır'ın parti içinde eleştirilmeye başlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca 1965 seçimlerinden sonra parti içinde yüksek sesle eleştirilen *ortanın solu* düşüncesi karşısında Kemal Satır denge politikası izleme kararı almıştır. Bu durumda Satır ne parti içinde ne de parti dışında destek görmüştür. Dolayısıyla bu durum tuttuğu yolun yanlışlığını göstermiştir. Yine de Kemal Satır, *ortanın solu*

düşüncesine karşı çıkan 8'ler sorununda *ortanın solu* düşüncesini savunmuştur. Bu dönemde genel başkanlığı bırakmak isteyen İsmet İnönü'yü aksi yönde ikna etmeyi başaran Satır, gazete ve dergilerin yakıştırdığı *geleceğin genel başkanı* sıfatını önemsemediğini kanıtlamıştır. Kemal Satır'ın AP ile olan ilişkilerine baktığımız zaman bir iktidar-muhalefet çekişmesi içinde olduğu anlaşılmıştır. AP ile ilgi her türlü olumsuzluğu dile getiren Kemal Satır, CHP'nin görüşlerine uygun eleştiriler yaptığı anlaşılmıştır.

1969 seçimlerinde ise Kemal Satır, İstanbul'dan aday olmak istemesine rağmen İsmet İnönü ve sözde CHP Adana İl Teşkilatının ısrarları sonucunda Adana'dan aday olmayı kabul etmiştir. Ancak yerel basın incelendiğinde, teşkilatın Satır'ın yeniden Adana'dan aday gösterilmesini benimsememiştir de ön seçim sonucunda adaylığın kesinleşmesi genel merkezin teşkilata üstünlük kurmayı başardığının göstergesidir. Böylelikle Kemal Satır yeniden Adana milletvekili olmuştur. Satır'ın seçim çalışmaları incelendiğinde, AP'ye karşı sert söylemler geliştirmesine rağmen ne çiftçi ne de işçi sorunlarına değinmiştir. Seçim sonrasında Kemal Satır'ın CHP içi faaliyetleri göz önüne alındığında artık partide sevilmeyen bir adam olduğu açıkça meydana çıkmıştır. Çünkü ne parti meclisi toplantılarında ne de il ve ilçe kongrelerinde Satır dikkate alınmaktadır.

Bunun üzerine Kemal Satır'ın CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ile yaşadığı *ortanın solu* ve toprak işgallerini meşru gösterme meselesindeki tartışma hem 20. Kurultay'a hem de 5. Olağanüstü Kurultay'a giden sürece damga vurmuştur. Artık Ecevit'i partiden göndermeye karar veren Satır, üniversite kurullarından aldığını iddia ettiği raporla teşkilatları kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Fakat CHP teşkilatlarının çoğu Ecevit'in yanında yer almıştır. Çünkü Satır, *ortanın solu* düşüncesi karşısında yeni ve her kesimi kucaklayacak bir söylem geliştirememiştir. İsmet İnönü'yü yanına çekerek Bülent Ecevit'i düşüreceğini zanneden Kemal Satır'ın hem kongrelerde hem de olağanüstü kurultayda büyük bir hezimet yaşayarak partiden ayrılmak zorunda kaldığı görülmüştür. Her ne kadar *ortanın solu* düşüncesinde yer alan işçi meseleleri hakkında konuşmaktan kaçınan bir Kemal Satır varlığından söz etsek de AP ile ilişkiler noktasında durumun değiştiği anlaşılmıştır. Aynı zamanda Satır, AP'yi partizanlık yapmak, Anayasal düzeni bozmak gibi konularda da eleştirmeye

devam etmiştir. Çeşitli kişiler tarafından yapılan arabuluculuk çalışmaları da Kemal Satır'ı etkilememiştir. 1970'lerde artan olaylar karşısında ordu, 12 Mart Muhtırası vermek zorunda kalmıştır. Satır da CHP'nin bu yaşananlara mesafeli durma kararını önemsemeyerek muhtıra taraftarı açıklamalar yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine Kemal Satır'ın bir de Nihat Erim'in kuracağı partiler üstü hükümete yardımcı olma kararı alması CHP'de gerginlik yaratmıştır. Bu durumda Satır-Ecevit arasındaki ipler kopmuştur. Ancak çeşitli kaynaklar incelendiğinde, Kemal Satır'ın yeniden bakan olmak için Erim'e yardımcı olmaya çalıştığı anlaşılmıştır. Böylelikle Satır'ın sadece kendi çıkarlarını düşündüğü görülmüştür.

Kemal Satır'ın siyasi hayatı incelendiğinde, üç kez bakanlık yaptığı tespit edilmiştir. İlki de Şemsettin Günaltay Hükümeti'ndeki Ulaştırma Bakanlığıdır. Satır'ın tıp alanında eğitim aldığı düşünüldüğünde, uzmanı olmadığı bir alana bakan olarak atandığı anlaşılmıştır. Ancak Günaltay'ın kabineyi genç ve dinamik isimlerle kurmak istediği için bu ayrıntıyı göz ardı ettiği düşünülmüştür. Kemal Satır'ın 1949 ve 1950 Ulaştırma bütçelerindeki konuşmaları incelendiğinde, kısa sürede bakanlığı ile ilgili işlerde bilgi sahibi olduğu anlaşılmıştır. Fakat bütçe görüşmelerinde gösterdiği başarıyı demiryolu, denizyolu ve havayolu işletmelerinde çıkan sorunlar karşısında gösteremediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla Satır, sorunlar karşısında ani müdahale yeteneğine sahip değildir. Kemal Satır'ın bakanlığı dönemindeki DP ilişkileri incelendiğinde, DP'nin iktidar olamama endişesinden doğan bir panikle önerdiği koalisyon fikrinde CHP'nin arabulucusu olarak görev yaptığı görülmüştür. Ancak Satır'ın koalisyon hakkındaki düşünceleri net olmadığı için yorum yapılamamıştır. 1950 seçimlerine bakan olarak katılan Kemal Satır, bakanlıkta yaptığı çalışmalardan çok CHP tarihi ile ilgili açıklamalar yapması kendisine seçimi kaybettirmiştir.

Kemal Satır, ikinci bakanlığını da 3. İnönü Koalisyon Hükümeti'nde devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak yapmıştır. Kabinenin kurulmasında İnönü'ye yardım eden Satır'ın hem genel sekreter hem de başbakan yardımcılığını birlikte yürütecek olması hükümet-CHP koordinasyonunu da sağlayacağı anlaşılmıştır. Bu durumda hem Bakanlar Kuruluna hem de Yüksek Planlama Kuruluna da başkanlık yapan Kemal Satır, konular hakkında ne parti

toplantılarında ne de il ve ilçe kongrelerinde gerekli bilgiyi vermiştir. Böylelikle Satır'ın koordinasyon görevini yerine getirmediği görülmüştür. Kemal Satır TBMM içi faaliyetlerde ise Başbakanlık ve Dışışleri Bakanlığına vekâlet etmesine rağmen hem soru önergelerde hem de kanun tasarılarında aktif süreçler geçirmediği gözlemlenmiştir. Ancak bütçe görüşmelerinde Kemal Satır'ın eleştirilere tatmin edici cevaplar verdiği anlaşılmıştır. Fakat yapılan eleştiriler incelendiğinde, sayısal verilerden ziyade politik konular ele alındığı için Satır'ın fazla zorlanmadığı tespit edilmiştir.

Aynı şekilde Kıbrıs meselesi hariç diğer dış ilişkiler konusundaki eleştirilere de cevap veren Satır, bu alanda kendini geliştirmeye çalıştığını ispatlamıştır. Ancak Kıbrıs meselesinde ise Noel saldırılarından sonra başlayan diplomasi sürecinde Satır'ın da yer aldığı görülmüştür. Özellikle İngiltere ve ABD büyükelçileri ile yaptığı görüşmelerde Kemal Satır, adadaki Türk askerinin artırılması konusunda onları ikna edemediği anlaşılmıştır. Bu sürecin ardından Türkiye, Batı dışında bir müttefik arayışına girmiştir. Hem Ortadoğu için hazırlanan heyetler konusunda hem de Sovyet Rusya ile yakınlaşma konusunda aktif rol oynaması beklenen Satır'ın bu iki fırsatı kaçırdığı gözlemlenmiştir. Hatta Kıbrıs meselesini iç politikaya da taşıyan Kemal Satır, halkı galeyana getirecek konuşmalar dahi yapmıştır. Dolayısıyla Satır'ın dış politika konusunda tam başarılı olamadığı tespit edilmiştir.

Bu dönemde yaşanan kabine değişikliğinde yerini koruyan Satır, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanma sürecine dair bilgiler vermiştir. Kemal Satır'ın bu konu hakkındaki konuşmaları incelendiğinde, ilk başlarda planın küçük adımlarını dahi savunurken 1965 yılında bu plan projesinin yürümeyeceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durumda hükümetin önemli projelerinden biri kısa sürede başarısızlığa uğramıştır. İşçi-işveren ve çiftçi sorunlarıyla da ilgilenen Satır, burada yaptığı çalışmalar sonucunda bazı başarılar elde etmişse de ne çiftçinin ne de işçinin bayraktar ismi haline gelmiştir. Aşırı akımlar ve irtica konusunda hassas olan Kemal Satır'ın tavırları incelendiğinde, etkin olmadığı anlaşılmıştır.

Ayrıca hükümet-AP ilişkileri Kemal Satır açısından incelendiğinde, bu ilişkiyi ikiye ayırmanın daha yararlı olacağı görülmüştür. Birinci dönem Ragıp

Gümüşpala ikincisi de Süleyman Demirel dönemidir. Gümüşpala döneminde Satır, yüzeysel söylemlerle AP'yi eleştirirken ordunun tepkisini çekmemeye çalışmıştır. Süleyman Demirel döneminde Kemal Satır, Demirel'in iktidarı değiştirerek İnönüsüz bir hükümet kurmak istediğini anlamıştır. Böylelikle Satır, Süleyman Demirel'in hükümetin yetersizliğinden seçim güvenliğine kadar her konuda CHP'yi suçlamasına cevap vermek zorunda kalmıştır. Bu durumda Kemal Satır açısından hükümet-AP ilişkileri iki parti kavgasına dönmüştür. Oluşan kısır döngüye de Satır'ın engel olamaması siyaseti iyi yönetemediğinin göstergesidir. Her ne olursa olsun İnönü'nün istifasından sonra hükümeti kurmakla görevlendirilen Suat Hayri Ürgüplü'ye Kemal Satır'ın yardımcısı olması, sorunsuz bir biçimde bir kabine değişikliğinden başka bir şey değildir.

Kemal Satır'ın üçüncü başkanlığı ise Naim Talû Hükümeti'nde devlet başkanlığı ve başbakan yardımcılığıdır. Seçim öncesi hükümeti olan bu kabinde Satır, CGP'den bakan olarak partinin gözcüsü sıfatını kazanarak CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ile olan çekişmenin devam edeceği anlaşılmıştır. Ancak başbakan yardımcılığının yanında Milli Savunma Bakanlığına da vekâlet eden Satır, Anayasa değişikliği ve ülkede artan olaylar karşısında Ecevit'le görüşmeyi hiç düşünmediği ortaya çıkmıştır. Böylelikle Kemal Satır'ın bir devlet adamı olarak kişisel hırslarından kurtulamadığı anlaşılmıştır. Satır, daha önce de grev ve lokavt konularında arabuluculuk yaptığı için Talû tarafından bir kez daha bu göreve getirilmiştir. Kemal Satır'ın bu konudaki çalışmaları incelendiğinde, grevleri tamamen durduramadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Satır arabuluculuk görevini başarıyla yerine getirememiştir. Yine bu dönemde gündeme işkence konusu gelmiştir. Konu hakkında mecliste konuşma yapan Kemal Satır, işkence görenleri suçlayarak doğru bir tutum sergilememiştir. Ayrıca İsmet İnönü'nün defni için Anıtkabir'i uygun gören ve ailenin onayını alan Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, Anıtkabir'in manevi şahsiyetini kavrayamadığı görülmüştür. Tarım konusuyla da yakından ilgilenen Kemal Satır'ın konuşmaları ve faaliyetleri incelendiğinde, kuraklık yaşayan bölgeler için önlem almayı önemsemediği tespit edilmiştir. Satır'ın son seçim faaliyeti ise 1973 seçimleri olmuştur. Adana'dan aday olan Kemal Satır'ın seçim faaliyetleri incelendiğinde, parti içi çekişmelerden dolayı doğru bir seçim stratejisinden mahrum olmasından dolayı seçimi kaybettiği anlaşılmıştır.

Kemal Satır, sadece milletvekili veya bakan olarak değil aynı zamanda meclis dışı kaldığı dönemde de siyaset yapabilmiş bir şahsiyettir. 1950 seçimleri sonrasında beklenmedik bir şekilde muhalefete düşen CHP, *parti için önemli olan kişileri elde tutmak için onlara maddi ve manevi destekte bulunma* politikası geliştirmiştir. Ancak Satır'ın röntgen alanında uzmanlaştıktan sonra bir merkez açması onun maddi değil manevi olarak desteklenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle Kemal Satır, hem parti meclisi üyeliği hem de Adana CHP İl Başkanlığına getirilmiştir. Satır'ın hem parti meclisi üyeliği hem de Adana İl Başkanlığındaki faaliyetleri birlikte incelendiğinde, uzun bir süre muhalefette olmayı hazmedemediği ve yerel sorunlarla ilgilenmediği anlaşılmıştır.

Muhalefette olmayı hazmedemeyen Kemal Satır'ın DP ile ilişkileri incelendiğinde, bitmeyen gergin bir havanın hâkim olduğu anlaşılmıştır. Fakat bu gergin hava Halkevlerinin kapatılması ve CHP mallarına el konulması konularında hissedilmemiştir. Satır'ın hem eski Adana Halkevi Başkanı hem de parti meclisi üyesi olduğu düşünüldüğünde, partisinin kazanımlarını savunmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda Kemal Satır'ın CHP tarihine sözde sahip çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Halkın gözünde gittikçe güçlenen DP, muhalefet partilerine fiziksel güç uygulamaya da başlamıştır. Böylelikle HP'nin başı çektiği muhalefet partileri birleşme kararı almıştır. Satır'ın bu konu hakkındaki faaliyetleri incelendiğinde, yeterince aktif olmamasından dolayı güçlü bir muhalefet oluşamadığı tespit edilmiştir. Çünkü bir parti meclisi üyesi olan Kemal Satır'ın diğer partilerle ilişkilerini sağlam tutması gerekmektedir. CHP'nin bir muhalefet partisi olmasından sonra seçmen hakkındaki düşüncesi, seçmenin yaptığı hatayı ilk seçimde düzeltereği yönündedir. Bu düşünceye inanan Satır, belediye seçimleri için radyoda yaptığı konuşmada partisini övme dışında hiçbir vaatten bahsetmediği anlaşılmıştır. Aynı düşünceyle 1951 ara seçimlerinde Zonguldak'tan aday olan Kemal Satır, hem bölgeyi iyi tanıması hem de seçim propagandasını kısa tutması nedeniyle seçimi kaybetmiştir. Seçim sonuçlarını kendisine göre değerlendiren Satır, 1954 seçimlerindeki stratejisini DP'nin icraatları üzerine kurmuştur. Bu seçimde Adana'dan aday olan Kemal Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, CHP'nin vaatlerine yer vermemesinden dolayı yine seçimi kaybettiği görülmüştür. Ayrıca 1954 seçimlerinde seçim itirazlarında bulunan

Satır'ın haklı olmasına rağmen itirazları kabul edilmemiştir. Böylelikle yargının DP tarafını tuttuğu görülmüştür.

Kemal Satır'ın siyasi hayatı incelendiğinde, 1959-1962 yılları arasında kesintisiz bir biçimde CHP genel sekreter yardımcılığı görevinde bulunduğu tespit edilmiştir. İlk genel sekreter yardımcılığını Kasım Gülek döneminde yapan Satır'ın bu göreve getirilişi gayet sessiz bir biçimde olması parti içinde bir problem yaratmadığı düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Ancak basında Kemal Satır'ın genel sekreter yardımcısı olarak yok denecek kadar az anılması Kasım Gülek'in bu göreve başkasını düşündüğünü gözler önüne sermiştir. Çünkü CHP'nin sesi olarak anılan ve o dönemde Gülek'in yönetiminde olan Ulus gazetesinde dahi Satır'ın genel sekreter olarak anılmaması bir noktada Kemal Satır'ı yok saymak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla diğer basın organları da Satır'ı genel sekreter yardımcısı olarak değerlendirmeme hakkına sahip oldukları anlaşılmıştır. Parti içinde kendini yok sayanlar olmasına rağmen Kemal Satır, DP ile ilişkilerde partisini savunmaya devam etmiştir. Fakat bu dönemde ekonomiden ziyade özgürlükler, demokrasi ve ehl-i salıp-ehl-i vatan konuları gündemde olmasından dolayı Satır'ın ekonomiye değinmemesi normal karşılanmıştır.

Kemal Satır, ikinci genel sekreter yardımcılığını İsmail Rüştü Aksal döneminde yapmıştır. Bu dönemdeki genel sekreter yardımcılığında Satır'ın, Kasım Gülek dönemine göre gazetelerde daha fazla göreviyle anıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu durum parti içindeki çalkantıların önüne geçememiştir. Çünkü hem Gülek'in hem de Kemal Satır'ın Adanalı olmasından dolayı Adana CHP İl Teşkilatı, *hemşerilik* iddiasında bulunmaya başlamıştır. Dolayısıyla Kemal Satır'ın hem Gülek'in istifası karşısında sessiz kalması veya kendisinin de istifa etmemesi hem de Adanalı olmayan Aksal ile çalışmayı kabul etmesi bu iddianın daha da güçlenmesine yol açmıştır. Böylelikle CHP Adana İl Teşkilatı ile birlikte bölgede CHP'nin sesi olan Yeni Adana gazetesi de Satır'a gerekli olan saygıyı göstermemiştir. Hatta CHP Adana İl Teşkilatı bir adım daha ileri giderek Kemal Satır'ın 1961 seçimlerinde Adana'dan aday olmasını engelleyerek CHP tarihinde ilk defa bir teşkilatın genel merkezin isteği doğrultusunda hareket etmeyebileceğini göstermiştir. Satır'ın bu süreçteki konuşma ve davranışları incelendiğinde, ortamı yumuşatmaktansa yangına körükle gitmeyi tercih ettiği

görülmüştür. Bu durumda Kemal Satır, hiçbir bilgisinin olmadığı Elazığ'dan aday olmak zorunda kalmıştır.

Kemal Satır'ın parti içi ve dışında aktif olmasını sağlayan etken ise 27 Mayıs İhtilali'nin yaşanmasıdır. 27 Mayıs İhtilali sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler bir noktada Satır'ın ön plana çıkmasını sağlamıştır. Çünkü İsmail Rüştü Aksal'ın kronik rahatsızlıklarının bulunması bunu gerektirmiştir. İhtilalden sonra oluşturulan Kurucu Meclis'te görev alan Kemal Satır, ordu ile arasını iyi tutmaya çalışmışsa da İsmet İnönü'den destek görmediği anlaşılmıştır. Kurucu Meclis çalışmalarında Satır'ın Anayasa hakkında herhangi bir eleştirisi olmadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde Anayasa referandumu için yurt gezisine çıkmayan Kemal Satır, yaptığı radyo konuşmasında Anayasa'nın içeriğinden bahsetmeyen bir konuşma yaptığı görülmüştür. Bu durumda Satır'ın yenilikleri kavramakta ve anlatmakta yeterli olmadığı tespit edilmiştir. 27 Mayıs İhtilali'nden sonra siyasi faaliyetlerin yasaklanmasından dolayı Kemal Satır'ın CHP içindeki durgunluğu normal karşılanmıştır. Ancak siyasi yasağın kalkmasından sonra partiyi harekete geçirmek için Satır'ın çok çalıştığı görülmüştür.

Kemal Satır'ın diğer partilerle olan ilişkileri ele alındığında, iki dönemde incelemek gerektiği anlaşılmıştır. İlki Satır-DP ilişkileridir. Zaten önceden de gergin olan bu ilişki 1959-1960 yılları arasında daha hararetli bir hal almıştır. Gerek ekonomi gerek demokrasi konularında Kemal Satır, DP'yi çok ve doğru bir biçimde eleştirmiştir. Bunun sonucunda ise DP polis ve jandarma gücüyle Satır'ı sindirmeye çalışırken CHP'de CKMP ve HP ile Güç Birliğine yönelmiştir. CHP içinde yapılan çalışmalara rağmen Kemal Satır'ın tutum ve davranışları ele alındığında, bu birleşmeye çok da sıcak bakmadığı tespit edilmiştir. 27 Mayıs İhtilali'nden sonra kurulan AP ve YTP'nin başında askerlerin bulunması MBK'nin siyasi hayatı daha kolay bir şekilde yöneteceği izlenimini bırakmıştır. Fakat yeni kurulan partilerle birlikte CKMP, DP'nin mirasının peşine düşmüştür. Bu durumda Satır'ın tavrı incelendiğinde, hem yeni partilerle kaynaşamamış olup hem de bu partilerle yapılan koalisyon sonucu İnönü Hükümetlerinde ortaya çıkan sorunlar karşısında çözüm getiren taraf olmaktan uzaklaştığı gözlemlenmiştir.

İsmail Rüştü Aksal'ın kronik rahatsızlıklarından dolayı istifa etmesi sonucunda Kemal Satır, 20 Eylül 1962 tarihli parti meclisi toplantısında yapılan

oylamayla birlikte genel sekreterliğe seçilmiştir. Böylelikle genel sekreterlikte yumuşak bir değişim süreci yaşanmıştır. Satır'ın genel sekreter olmasından önce Türk siyasetine yeni partilerin katılmasından dolayı CHP, *Düşmanlık Yok Kardeşlik Var* söylemini geliştirdiği tespit edilmiştir. Ancak parti teşkilatının bu söylemi benimsemediği anlaşılmıştır. Yaşanan olumsuz durumu değerlendiren Kemal Satır, başarılı bir parti içi çalışmayla bu sloganı CHP'ye benimsetmiştir. Ulus gazetesinin yönetiminde de görev alan Satır'ın tutumu incelendiğinde, parti içinde görev alanların eşit bir biçimde haber yapılmasına izin verdiği görülmüştür. Ancak başarılı ve iyi niyetli tutumuna rağmen Kemal Satır'ın kurultaylarda çalışmalarından bahsedememesi nedeniyle her genel sekreter seçiminde zorlanmıştır. Satır'ın katıldığı parti meclisi ve ortak grup toplantıları birlikte incelendiğinde, parti meclisi toplantılarına fazla önem vermediği anlaşılmıştır. Oysaki parti meclisi, CHP'yi ilgilendiren kararların alındığı bir kurum olduğu için Kemal Satır'ın tutumu doğru bulunmamıştır. İl ve ilçe kongrelerine de katılmayı ihmal etmeyen Satır'ın konuşmaları incelendiğinde DP, ekonomi ve din konularına değindiği tespit edilmiştir. Böylelikle Kemal Satır, çeşitli konular hakkında konuşabildiğini kanıtlamıştır. Bu dönemde CHP'ye katılanlar ele alındığında, askerlerin, eski DP'lilerin, yeni kurulan istifa edenlerin ve sivil meslek gruplarından ciddi katılımların olduğu tespit edilmiştir. Bu isimlerin CHP'ye katılması için büyük emek harcayan Satır'ın özellikle 1965 sonrasında işçi sendika kesimine önem vermediği anlaşılmıştır. Bu dönemde Kemal Satır, CHP'nin geçmişte yaşadığı sorunlarla ve parti içinde gelişen yeni düşüncelerle birlikte dış politika konularıyla da ilgilendiği anlaşılmıştır. Bunlardan ilki *kuyudan adam çıkarma* meselesidir.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra yapılan yargılamalar sonucunda mahkûm olan Celal Bayar, sağlık sorunları gerekçesiyle Kayseri Cezaevi'nden tahliye edilmesi gerekmektedir. Tahliye işleminin bir hükümet görevi olduğu düşünülürse Satır'ın bu konu hakkında söz sahibi sayılması yanlıştır. Ancak bu görevi İnönü'ye yardım etmek amacıyla üstlenen Kemal Satır'ın tutum ve davranışı incelendiğinde, orduyu şüphelendirmeden tahliye işleminin gerçekleşmesine yardımcı olarak partisini koruduğu görülmüştür. Ayrıca 1966 yılında ortaya çıkan "*İnönü idamlara taraftardı*" söylemine İnönü'nün mektubunu açıklayarak cevap veren Satır, DP konusunda parti içinde hiç kimsenin şahsileştirme politikasına sahip

olmadığını da ortaya koymuştur. İkinci olarak CHP mallarının iadesi konusuyla ilgilenen Kemal Satır, parti meclisi tarafından alınan sadece Ulus Matbaası ve Atatürk'ün senetlerinin yönetimi dışında hiçbir şeyin kabul edilmeyeceğini açıklamıştır. Açıklamanın ardından CHP içinde yükselen itiraz seslerine engel olamayan Satır, başarısız bir yönetim şekli sergilemiştir. Ayrıca İsmail Rüştü Aksal döneminden itibaren devam eden Kemal Satır-Kasım Gülek çekişmesi boyut değiştirdiği tespit edilmiştir. Çünkü Gülek parti içinde huzursuzluk çıkarmaya başlamıştır. *4'ler ve Mamak Olayları*ndan sonra kurulan Haysiyet Divanında dinlenen Satır'ın konuşmaları incelendiğinde, kardeşlik olgusunu parti içinde uygulamaktan uzak olduğu anlaşılmıştır. Hükümet bunalımları ve 1965 seçimlerinin kaybedilmesinden sonra İnönü, genel başkanlığı bırakmak istediğini yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. İnönü, kendisinden sonra genel başkanlık için Kemal Satır'ı da düşünmüştür. Fakat Satır, kendisine teklif edilen pozisyonu geri çevirerek yarının adamı olmak istemediğini bir kez daha göstermiştir. Gençliğin aşırı sola kaymasından rahatsız olan CHP, *ortanın solu* diye adlandırılan bir düşünce geliştirmiştir. Hem görüşün 1965 seçimleri öncesinde ve tam şekil verilmeden ortaya çıktığı düşünüldüğünde, Kemal Satır'ın bunu yeni bir seçim malzemesi olarak görmesi olağan karşılanmıştır. Seçim sonrasında bu düşünceye karşı olduklarını ilan eden 8'ler Grubu karşısında Satır, *ortanın solunu* savunmayı seçmiştir. Dolayısıyla Kemal Satır'ın şartlar karşısında düşüncelerini değiştirebildiği tespit edilmiştir.

Kıbrıs meselesi konusunda başbakan yardımcılığı döneminden beri tecrübeli olduğunu düşünen Satır, hükümetin haberi olmadan Sovyet Rusya ile görüştüğü anlaşılmıştır. Böylelikle Kemal Satır'ın *hükümetten habersiz görevli* şeklinde çalışması doğru olmamıştır. Yine BM'nin Rum lehine karar vermesi ve Johnson mektubunun açıklanma sürecini iyi yönetemeyen Satır'ın dış politika konusunda kendisini geliştiremediğinin ispatıdır. Genel sekreterliği döneminde partiler arası ilişkiler hakkında da yoğun bir çalışma yürüten Kemal Satır'ın en çok konuştuğu parti AP olmuştur. Her konuda AP'yi eleştiren Satır, bir yumuşama dönemi yaratmaktan özellikle kaçındığı tespit edilmiştir. Satır'ın uzlaşmaz tutumu diğer partilerle olan ilişkilerini de kötü etkilemiştir. Siyasi ortamın karışık olduğu dönemde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in ABD'ye tedavi amaçlı gitmesi özellikle ordu tarafından hoş karşılanmamıştır. Ordu ile arasını her

zaman iyi tutmaya çalışan Kemal Satır'ın bu olaya tepkisiz kalmasına bir anlam verilememiştir. Ayrıca bu dönemde ABD, Türkiye'ye daha rahat müdahale edebilmek için birtakım düzenlemeler içinde olduğu ortaya çıkmıştır. Satır'ın da bu düzenlemeler esnasında *nötralize edilecekler* listesinde yer almasına rağmen konuya önem vermemiştir. Dolayısıyla Kemal Satır'ın siyaset alanındaki değerinin farkında olmadığı görülmüştür.

Ekonomi ve işçi konusunda da konuşmalar yapan Satır, işçinin siyaset alanındaki gücünü hafife aldığı anlaşılmıştır. Kemal Satır'ın genel sekreterliği dönemindeki haberler ele alındığında TBMM'de görüşülen konular hakkında da düşüncelerini beyan ettiği tespit edilmiştir. Ele aldığı konular bir bütün olarak incelendiğinde, Satır'ın her türlü kanuna aykırı girişimin karşısında olduğu anlaşılmıştır. Kemal Satır genel sekreterliği döneminde seçim çalışmalarında da aktif olduğu tespit edilmiştir. İlk seçim çalışmasını mahalli seçimlerde yapan Satır, iyi hazırlanmamış bir seçim stratejisiyle çalışmalara başlamıştır. Bundan dolayı Kemal Satır, konu çeşitliliği olan konuşmalar yapsa da CHP seçimi kaybetmiştir. Mahalli seçimlerin ardından 1964 Kısmi Senato Seçimleri için çalışmaya başlayan Satır, CHP'nin senatör sayısını arttıracığına dair konuşmalar yapmasına rağmen ekonomi üzerinde durmamıştır. Yapılan seçim sonucunda da CHP'nin senatör sayısı artmıştır. Bu durumda Kemal Satır'ın başarılı bir seçim süreci geçirdiği anlaşılmıştır. Seçimler konusunda Satır, asıl sınavını 1965 seçimlerinde yaşamıştır. Demokrasiye inanan bir CHP anlayışıyla konuşmalar yapan Satır, ekonomi üzerinde durarak İnönü Hükümetlerini doğru bir biçimde savunmuştur. Fakat seçim öncesi ortaya çıkan *ortanın solu* düşüncesini aşırı sol ile bağlantılı bulan diğer partilerin Kemal Satır'ı zor durumda bıraktığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla CHP hem seçimi kaybetmiş hem de kendi içinde ciddi tartışmalar yaşamak zorunda kalmıştır. Tartışmaları önleyemeyen Satır da istemeyerek de olsa genel sekreterliği bırakmak zorunda kalmıştır. 1965 seçimlerinin kaybedilmesinden sonra parti içi eleştirilerde din olgusunun yeterince kullanılmadığı dile getirilmiştir. Eleştirileri dikkate alan Kemal Satır, din olgusunu kendi açısından değerlendiren konuşmalar yapmıştır. Bu durumda Satır'ın eleştirileri bazen dikkate aldığı tespit edilmiştir.

Kemal Satır'ın siyasi hayatı ele alındığında, sadece CHP içinde değil başka partilerde de önemli görevlerde bulunduğu saptanmıştır. Bunlardan ilki CP genel başkanlığıdır. CHP 5. Olağanüstü Kurultayı'nda istediği sonucu alamayan Satır, aynı görüşleri paylaştığı arkadaşlarıyla birlikte yeni bir parti kurma hazırlığına başlamıştır. Ancak bu hazırlık sürecini gereksiz bir biçimde saklamaya çalışan Kemal Satır'ın amacı anlaşılamamıştır. Genel başkanlık için hem İsmet İnönü'nün hem de Nihat Erim'in nabzını yoklayan Satır, olumlu cevap alamaması üzerine genel başkanlık için aday olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır. Böylelikle yeni parti konusunda özellikle İnönü tarafından Kemal Satır yalnız bırakılmıştır. Amblem ve tüzük sorunlarına rağmen CP resmen kurulup Satır'ın da genel başkan seçilmesinden sonra kendisinin siyasi görüşlerindeki değişim incelemekte fayda vardır. CP'nin teşkilatlanma ve sohbet toplantıları sürecinde Kemal Satır'ın konuşmaları ele alındığında, orta sol adı altında bir düşünce geliştirerek işçi meselelerine daha fazla önem verdiği anlaşılmıştır. Bu düşünceyle birlikte işçi kesimine bakışı değişen Satır'ın yeni partisine bu kesimden çok az bir üye kaydı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Kemal Satır'daki bu olumlu değişimin partisine bir katkısı olmamıştır. CP'yi yurda yayma çalışmalarına önem veren Satır'ın faaliyetleri ele alındığında ise seçim bölgesi olan Adana'da çalışmalarını yoğunlaştırması olağan karşılanmıştır. Fakat Kemal Satır'ın önemli bir oy potansiyeline sahip İstanbul ve İzmir'e de aynı özeni göstermediği anlaşılmıştır. Bu durumda Satır'ın partiyi yurda yayma çalışmalarında doğru bir strateji takip etmediği görülmüştür. TBMM içi faaliyetlerinde de Kemal Satır'ın oluşturulan grubu ayakta tutmakta zorlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca hükümet bunalımı konusunda CHP ile aynı safta yer almaktan kaçınan Satır, bu parti hakkında düşüncelerinin değişmediğini göstermiştir.

İkinci olarak Kemal Satır, CGP divan başkanlığı görevini üstlenmek zorunda kalmıştır. Başarısız bir genel başkanlık sürecinden sonra Satır, hem bağımsız milletvekillerinin hem de MGP'nin birleşme kararı karşısında bu düşünceye olumlu baktığını açıklamıştır. Birleşme sürecinde toplantılara katılmaktan kaçınan Kemal Satır, düşüncelerinin tüzükte yer almasına engel olmuştur. Böylelikle Satır, CGP'de genel başkanlıktan aşağıda bir mevki olan parti divan başkanlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla *ortanın solu* düşüncesinden bu yana kavgalı olduğu CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'ndan

daha aşağıda olan bir mevkide görev yapmak Kemal Satır'a ağıır gelmiştir. Bunun zerine 1973 seçimlerinde yaşanan Satır-Feyzioğılu ekişmesi sonucunda Kemal Satır, doğıru bir seçim stratejisi oluşturamadığı için siyasi hayatı sona ermiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

TBMM Arşivi

RESMİ YAYINLAR

Anıtkabir Özel Defteri (1953'ten Günümüze Anıtkabir'i Ziyaret Eden Yerli ve Yabancı Heyet Başkanlarının Atatürk Hakkındaki Duygu ve Düşünceleri), 6, Ankara: Anıtkabir Derneği Yayınları, 2001.

C.H.P. VI. ncı Büyük Kurultayın Tetkikine Sunulan Nizamname Projesi, Ankara: y.y., 8.6.1943.

Cumhuriyetçi Güven Partisi Programı, Ankara: Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii, t.y.

Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor: CHP. nin 1965 Milletvekili Seçimleri Seçim Bildirgesi Özeti, y.y.: y.t.

C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara: y.y., 1948.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

[Erim, Nihat- Ecevit, Bülent- Satır, Kemal- Gündoğan, Fikret- KILIÇ, Muhsin]. *İkinci Beş Yıllık Plân Hakkında C.H.P. 'nin Görüşü*, Ankara: Ulusal Basımevi, 1967.

İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz: CHP nin Düzen Değişikliği Programı, Ankara: Ulusal Basımevi, 1969.

Millet Hizmetinde 40 Yıl C.H.P., y.y.: y.t.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayın Müdürlüğü, 2010.

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi

SÜRELİ YAYINLAR

Akis

Akşam

Ant

Barış Dünyası

Cumhuriyet

Dönüşüm

Emek

Gerçek

Halkçı

İkdam

Kim

Milliyet

Mim

Nuhun Gemisi

Proleter Devrimci Aydınlık

Sosyal Adalet

Son Posta

Tanin

T.C. Resmî Gazete

Türk Solu

Ulus

Vakit

Vakit-Yeni Gazete

Vatan

Yeni Adana

Yeni Gazete

Yeni İstanbul

Yeni Sabah

Yeni Ulus

Yön

Yurdun Sesi

Zafer

KİTAPLAR

Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele III: İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2017.

Altuğ, Kurtul. *Genelkurmay'ın Işıkları Yanıyordu: Süngü- Sandık- İrticanın Ayak Sesleri- Ilımlı İslam*, Ankara: Bilgi Yayınevi Kasım 2007.

Altuğ, Kurtul. *Umudun Tükenişinde Son Perde*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2001.

Altuğ, Kurtul. *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, İstanbul: O.b.a. Kitapları Dizisi, Şubat 1976.

Arcayürek, Cüneyt. *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-2:Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Temmuz 1983.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, İstanbul: Alkım Yayınları, Ocak 2010.

Armaoğlu, Fahir. *Kıbrıs Meselesi 1954-1959: Türk Hükümeti ve Kamu Oyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1963.

- Arslan, Zühtü. *Türk Parlamento Tarihi XI. Dönem (1957-1960) Yasama Faaliyetleri, I*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Kasım 2009.
- Atalay, Sırrı. *Bir Ömür Politika: Kars'tan Zincirbozan'a*, haz. Hikmet Bilâ, y.y.: Milliyet Yayınları, 1986.
- Ateş, Sinan- Namal, Yücel vd., *Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri: -Zonguldak Örneği-*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Makedonya'dan Ortaasya'ya: Enver Paşa, II*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Kasım 2006.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam II*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam III*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Menderes'in Dramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Aydinel, Sıtkı. *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990
- Baban, Cihad. *Politika Galerisi: (Büstler ve Portreler)*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970.
- Bakışık, Şeref. *CHP İle Bir Ömür*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009.
- Barutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Anılar*, İstanbul: Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.
- Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Berkes, Niyazi. *Unutulan Yıllar*, Ruşen Sezer. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Bilâ, Hikmet. *CHP Tarihi (1919- 1979)*, Ankara: DMS Doruk Matbaacılık Sanayii, 1979.
- Birand, Mehmet Ali vd., *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993.
- Bölükbaşı, Deniz. *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası: Osman Bölükbaşı*, İstanbul: Doğan Kitap, 2005.
- Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi, Nisan 2012.
- Bozkurt, Celâl. *Türk Siyasi Tarihimizde Cumhuriyet Halk Partisi: Dünyü Bugünü İdeolojisi(Siyaset İlmi Açısından Bir İnceleme)*, y.y.: t.y.

- Bozkurt, Gülnihal. *Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Bozkurt, Mahmut Esat. *Anadolu İhtilali I-II*, İstanbul: Kaynak Yayınları, Nisan 2003.
- Cin, Halil- Akyıldız, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Sayram Yayınları, 2003.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*, Ankara: İmge Kitabevi, Mart 2004.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara: İmge Kitabevi, Eylül 2008.
- Çolak, Mustafa. *Karaoğlu: Bülent Ecevit*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi(1946-1950): Milletvekilleri Özgeçmişleri*, C.III, Ankara: TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu, 2012.
- Demirel, Tanel. *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Doğan, Avni. *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, İstanbul: Dünya Yayınları, 1964.
- Ecevit, Bülent. *Ortanın Solu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Erim, Nihat. *12 Mart Anıları*, Haz. Raşit Çavaş. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları, Nisan 2007.
- Erim, Nihat. *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde: Kıbrıs*, Ankara: Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii, 1975.
- Erim, Nihat. *Günlükler 2 C*, haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Erkanlı, Orhan. *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, İstanbul: Baha Matbaası, 1972.
- Erkin, Feridun Cemal. *Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnur Matbaası, 1968.
- Eroğlu, Cem. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Findley, V. Carter. *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011.
- Gazioğlu, Ahmet. *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878): 300 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış*, Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ocak 1994.

- Giritlioğlu, Fahir. *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii 2 C*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi-I: Erzurum Kongresi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2008.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi- II: Sivas Kongresi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Temmuz 2008.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi-III: Üçüncü Meşrutiyet(1920) Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2010.
- Goloğlu, Mahmut. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2009.
- Goloğlu, Mahmut. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV: Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 2013.
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000.
- Gönlübol, Mehmet- Sar. Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.
- Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2003.
- Gürün, Kâmuran. *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara: A.Ü S.B.F. ve Basın- Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1983.
- Hablemitoğlu, Necip. *Milli Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti*, İstanbul: Birharf Yayınları, Ocak 2006.
- Heper, Metin. *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi*, çev. Sermet Yalçın. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Hristidis, Kılıç Şengün- Ergüz, Ersel. *İsmail Hakkı Birler'in Anılarında Chp'li Yıllar (1946-1992)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- İnönü, İsmet. *Defterler, 2 Cilt*, haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Koçaş, Sadi. *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar: "İkinci Cumhuriyet'ten 12 Mart'a"*, 4. Cilt, İstanbul: May Yayınevi, 1977.
- Kaplan, Leylâ. *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını(1908-1960)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.
- Kaplan, Muharrem. *Kadircan Kaflı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.

- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Karpat, H. Kemal. *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, çev. Ceren Elitez. İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011.
- Kaynar, Reşat. *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.
- Kayra, Cahit, *38 Kuşağı: Cumhuriyetle Yetişenler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Kinross, Lord. *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander. İstanbul: Altın Kitaplar, 1994.
- Kili, Suna. *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Koçaş, Sadi. *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar: "27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyet'e"*, 3. Cilt, İstanbul: May Yayınevi, 1977.
- Kurtcephe, İsrail- Beden, Aydın. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Alp Yayınevi, 2007.
- Löker, Erhan. *Ortanın Solu Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye*, Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayi, 1969.
- Öymen, Altan. *Umutlar ve İdamlar 1960- 1961*, İstanbul: Doğan Kitap, Mayıs 2018.
- Öymen, Altan. *Değişim Yılları*, İstanbul: Doğan Kitap, Şubat 2018.
- Özbudun, Ergun. *Siyasal Partiler*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, y.t.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih: İlkçağlardan-1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, Mart 1994.
- Satır, Kemal. *C.H.P. 'de Bunalım*, Ankara: Nüve Matbaası, Haziran 1972.
- Soileau, Dilek Kızıldağ. *Koçgiri İsyanı: Sosyo-tarihsel Bir Analiz*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Sülker, Kemal. *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, İstanbul: Gözlem İşçi Sorunları Araştırma Merkezi Dizisi, 1976.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 4 Cilt, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990.

- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Eylül 1990.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP'nin Altın Yılları*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Haziran 1990.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Demokrasiden Darbeye(1957-1960)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Haziran 1991.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Aralık 1991.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Aralık 1993.
- Tökin, Fûruzan Hüsrev. *Türkiye'de Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)*, İstanbul: Elif Basımevi, İstanbul, 1965.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, C.III, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Tunçay, Mete. *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Mayıs 1978.
- Tunçay, Mete. *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, y.y.: BDS Yayınları, t.y.
- Turan, Şerafettin. *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi-II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Nisan 1992.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi-III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu(1923-1938)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Ekim 2013.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi V: Çağdaşlaşma Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Ocak 2002.
- Tümerdem, : İ. Hakkı. *Yunanlılarla İstiklal Harbi*, İstanbul: Çelçut Matbaası, 1940.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih(1789-2010)*, İstanbul: DER Yayınları, 2010.
- Uğur, Necdet. *İsmet İnönü*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları, Ağustos 1995.
- Uyar, Hakkı. *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971*, İstanbul: Doğan Kitap, Eylül 2017.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *12 Mart: Faşizmin Felsefesi*, İstanbul: Evrim Yayınları, y.t.

Zürcher, Erik Jan. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

MAKALELER

Acar, Hasan. “Türk Siyasi Hayatında Şeyh Sait İsyanı”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/3 (2019), 2934-2952.

Akgün, Seçil. “Şapka Kanunu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25 (1981), 69-79.

Akgündüz, Hasan. “Tevhid-i Tedrisat Kanununun Amaç Gerçekleştirme Başarısına Dair Bir İnceleme”, *Turkish History Education Journal*, 8/1 (2019), 199-210.

Akın, Rıdvan. “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd. 16/1684-1706. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Akşin, Sina. “Siyasal Tarih(1908-1923)”, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye Tarihi(1908-1980)*, ed. Sina Akşin. 4/27-127. İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.

Akşin, Sina. “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, haz. Sina Akşin vd. 1/215-226. İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005.

Apaydın, Cem. Belgeler Işığında Tekke Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16/32 (2017), 149-171.

Arat, Nergiz. Hitler: Canavarın Ardındaki Adam”, *Tarih Kritik Dergisi*, 9/3 (2023), 284-287.

Aslan, Betül. “Saltanatın Kaldırılmasını İstanbul’daki Yansımaları”, *Belleten*, 66/245 (2002), 95-122.

Atıcı, Nesrin. “II. Dünya Savaşı”, *Tarih Okulu, Dergisi*, 2009/3 (2009), 175-181.

Başığit, Türkan. “Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması”, *CTTAD*, 6/14 (2007), 177-184.

Bozdağlıoğlu, Yücel. “İsmet İnönü Hükümetlerinde Dış Politika: Hükümet Programları Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber. 87-97. İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019.

Çavdar, Tevfik. “Cumhuriyet Halk Partisi(1950-1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd. 8/,2025-2036. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

- Çavdar, Tefik. "Demokrat Parti". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd., 8/2060-2075. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Çaylak, Adem- Baran, Hüseyin. "Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem(1960-1970)" *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 421-460. Ankara, Savaş Kitap, 2011.
- Çaylak, Adem- Nişancı, Şükrü. "Türkiye de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş Mi Siyasal Rejimin Restorasyonu Mu?", *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 303-343. Ankara, Savaş Kitap, 2011.
- Çelik, Ahmet, "Soğuk Savaş Başlarında Türkiye’de Anti- Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (Ocak 2020), 30/399-411.
- Çevikel, Nuri. "Osmanlı Devleti’nde Kıbrıs’ın Statüsü ve Osmanlının Kıbrıs Politikası (1570-1878)", *Türk Dış Politikası: -Osmanlı Dönemi-*, ed. Mustafa Bıyıklı. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008, 1/181-218.
- Çeviker, Hazal Ceren. "II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi:23 Ocak 1913 Babıâli Baskını", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 8/1 (2022), 159-170.
- Çiçek, Ömer. "İttihat ve Terakki Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme", *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/2 (Temmuz 2019), 107-123.
- Çolak, Melek. "27 Mayıs Sonrası Türkiye’de Partileşme". *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd. 17/137-146. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Demir, Mücahit "Operasyon: Mussolini", *Tarih Kritik Dergisi*, 7/1 (2021), 78-86.
- Demir, Yunus- Yüksel, Rahime Fulya. "Kemalist İdeolojide Kadın İmgesi: Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi Bir Lütuf Mu Yoksa Kazanılmış Bir Hak Mı?", *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 3/2 (2017), 226-248.
- Demirci, Hasan. "24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan (Lausanne) Barış Antlaşması’nın Türkiye ve Dünya Tarihi Açısından Yeri ve Önemi", *Anasay*, 1/2 (Kasım 2017), 247-263.
- Denktaş, Rauf. "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti(KKTC). *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd. 19/1433-1435. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Dirier, Ayten. "Kuvay-ı İnzibatiye/Hilâfet Ordusu", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8/3 (2021), 968-983.
- Dokuyan, Sabit. "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31/1 (2016), 129-166.

- Erdilek, Neşe. “Hükümetler ve Programları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anđ, vd. 4/968-1046. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Ertan, Temuçin Faik. “Lozan Konferansı’nda Türkiye’yi Temsil Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 14/53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı) (2013), 61-76.
- Ertem, Barış. “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1/2 (Aralık 2010), 71-92.
- Fedayi, Cemal. “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi(1971-1980): -Nâm-ı Diğer: 70’li Yıllar”, *Osmanlı’dan İkininli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 489-520. Ankara, Savaş Kitap, 2011.
- Gazioğlu, Ahmet. “Rum Mezalimi ve Kkte’ye Doğru”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd. 19/1539-1573. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Gençkaya, Ömer Faruk. “Türk Siyasal Sisteminde Kurucu Meclis: 1961 ve 1981 Deneyimlerinin Karşılaştırılması”, *27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, Ed. Suna Kili. 15-32. İstanbul: Boyut Matbaacılık, Aralık 1998.
- Gerger, Haluk. “Türk Dış Politikası (1946-1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anđ, vd., 2/537-558. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Gökbayır, Satılmış. “Gizli bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (2012), 61-96.
- Göktepe, Cihat. “Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960), *Osmanlı’dan İkininli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 361-394. Ankara, Savaş Kitap, 2011.
- Göktepe, Cihat. “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk İngiliz İlişkileri”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd., 16/1743-1758. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Göktepe, Cihat. “Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi Sonrası İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1961-1964), *Osmanlı’dan İkininli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 395-420. Ankara, Savaş Kitap, 2011.
- Güllü, Ramazan Erhan. “Saltanatın Kaldırılmasının Ardından İstanbul Bürokrasisinin TBMM Hükümeti’ne Bağlanma Süreci ve İstanbul Türklüğü’nün Muhafazası Tartışmaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 116/228 (2017), 119-144.

- Gürün, Kâmuran. “ Türkiye’yi II. Dünya Savaşı’na Sokma Çabaları”, *Belleten*, 52/204 (1988), 1455-1468.
- Hülagü, Orhan. “Anzavur İsyanı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14/40 (1998), 50-67.
- Kalaycıoğlu, Ersin, “27 Mayıs 1960 İhtilaline Giden Yol: Nedenler ve Açıklamalar”, *27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, ed. Suna Kili. 33-48. İstanbul: Boyut Matbaacılık, Aralık 1998.
- Karal, Enver Ziya. “Gülhane Hattı Hümayûn’da Batı’nın Etkisi”, *Tanzimat(Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu. 65-82. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006.
- Karaca, Taha Niyazi. “Milli Mücadele’de Bozkır İsyanları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/16 (2004), 169-190.
- Karataş, Ali İhsan. “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2006), 268-283.
- Kılavuz, Nuran. “Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare’nin Teşkili ve Tasfiyesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/1 (2011), 273-288.
- Kılıçoğlu, Ahmet M. “Medeni Kanunumuzu Nasıl Değiştirdik”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22/3 (2016), 1717-1757.
- Kırmıt, Ömer Faruk. “Lozan’a Giden Süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması”, *AÜSBD*, 21/1 145-162.
- Kili, Suna. “1961 Anayasası ve Devlet Anlayışı”, *27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, ed. Suna Kili. 49-70. İstanbul: Boyut Matbaacılık, Aralık 1998.
- Koçak, Cemil. “Siyasal Tarih (1923-1950)”. *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, haz. Sina Akşin vd. 1/127-214. İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005.
- Koçlar, Bekir. “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükûmet Muhalefet İlişkisi”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd. 16/1387-1407. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Korkmazcan, N. Selcen, “Soğuk Savaş Başlangıcında Dış Etkenlerin Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Dönüşüme Etkileri”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu 26-28 Kasım 2015*, yay. haz. Erdem Ünlen. 1673-1694. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017.
- Köstüklü, Nuri. “1920 Yılı Son Aylarında Akşehir Askeralma Bölge Başkanlığı Mıntıkasında Delibaş İsyanının Tesirleri ve Alınan Tedbirler”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/1 (2022), 53-67.

- Kuruç, Bilsay, “1961 Anayasası ve Planlı Ekonomi: Nedenler ve Açıklamalar”, *27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, ed. Suna Kili. 71-84. İstanbul: Boyut Matbaacılık, Aralık 1998.
- Okay, Bilge. “Beş Yıllık Kalkınma Planları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd., 6/1611-1614. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Özdemir, Hikmet. “Siyasal Tarih (1960-1980)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, haz. Sina Akşin vd. 1/227-296. İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005.
- Özden, Hakan. “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Diplomatik Manevraları”, *Karadeniz Araştırmaları*, 37/37 (2013), 91-110.
- Özel, Sabahattin. “Atatürk Dönemi Türkiye Yunanistan İlişkileri”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd., 16/1171-1189. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Özüçetin, Yaşar. “Demokrasiye Geçiş, Demokrat Partinin Kuruluşu, 1946 Seçimleri”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd., 16/1408-1426. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Sarınay, Yusuf. “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11/31 (1995), 107-162.
- Saylan, Gürkan Fırat. “İstanbul’un Resmen İşgali(16 Mart 1920). *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11/41 (Ocak 2014), 17-40.
- Sencer, Muzaffer. “Din ve Toplum”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd., 2/560-569. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Seydi, Süleyman. “1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika”. *Osmanlı’dan İki binli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 257- 302. Ankara, Savaş Kitap, 2011.
- Soysal, Mümtaz- Sağlam, Fazıl. “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd. 1/18-52. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Oğuz, Ahmet. “Yozgat Çapanoğlu İsyanı Hakkında Bir Değerlendirme”, *Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi SBE Dergisi*, 11/4 (2021), 1875-1890.
- Payaslı, Volkan. “Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup(1939-1946)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14/28 (2014), 175-197.
- Tamçelik, Soyalp. “Başbakan İsmet İnönü’nün Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber. 125-210. İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019.

- Tekerek, Meltem. “Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Müstakil Grup”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 15/57 (Güz 2015), 147-172.
- Tekin, Saadet. “Dr. Reşit Galip ve Üniversite Reformu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (1992), 179-211.
- Tunçay, Mete. “Cumhuriyet Halk Partisi(1923-1950), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd. 8/2019-2024.İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Turan, Hilal. “II. Selim’den Tanzimat’a Osmanlı Devleti’nde Yeniden Yapılanma Hareketleri”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11/2 (Haziran 2019), 37-46.
- Uslu, Nasuh. “1965-1970 Dönemi Dış Politika”, *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 461-488. Ankara, Savaş Kitap, 2011.
- Uzun, Hakan. “Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/2, (2005), 145-162.
- Yeşilyurt, Şahin- Tuna, Ali. “1926 Yılı İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Raporu Çerçevesinde Aşar Vergisinin Kaldırılmasıyla İlgili Bir Değerlendirme”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33/95 (2017), 39-92.
- Yetim, Fahri. “Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresindeki Asayiş Sorunları”, *CTAD*, 7/13 (Bahar 2011), 54-69.
- Yiğit, Yücel- İrdem, İbrahim. “İnönü’ye Suikastler: Düzmece mi Gerçek mi?”, *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber. 31-45. İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019.
- Yiner, Abdülnasır. “Bir Asayişsizlik Hareketi Olarak Ali Batı Olayı(1913-1919)”, *Tarih Dergisi*, 54/2 (2012), 193-220.
- Yurtseven, Yılmaz. “İslam ve Klasik Dönem Uygulamasında Zimmilerin Hukuki Statüsü”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 8/1, (2000), 439- 469.

TEZLER

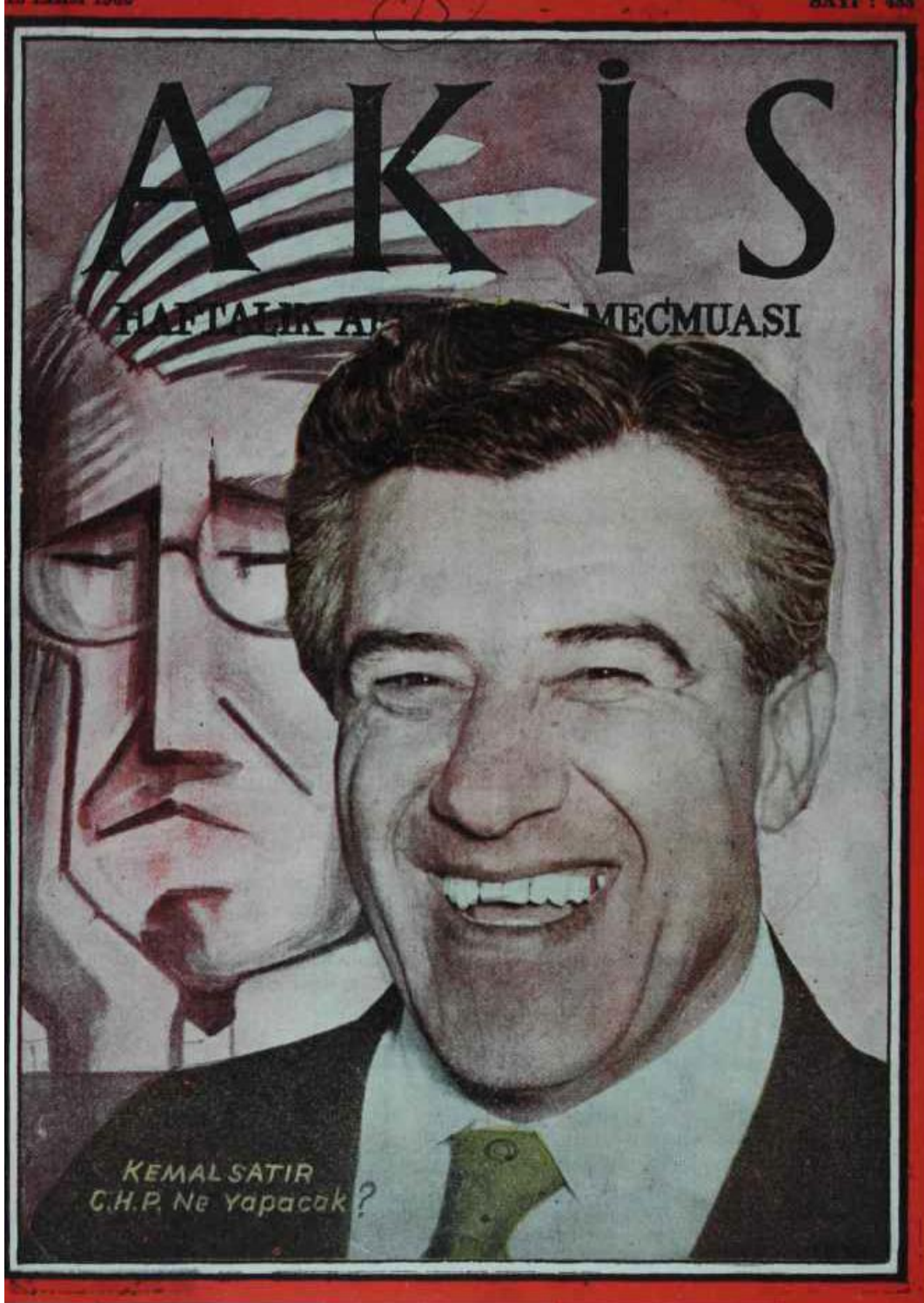
- Atayakul, Fatma Alev, *Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Balcı, Meral, *Bir Siyasetçi Portresi: Kasım Gülek Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri(1905-1996)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

- Erdoğan, Muhibbe, *İsmail Rüştü Aksal'ın Siyasi Hayatı(1946-1950)*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kapdan, Melike Ayşe, *Türkiye'de Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Öztürk, Fatih, *Hasan Saka(1885-1960)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Tuna, Sevil, *Siyasi Açından I. Ve II. Hasan Saka Hükümetleri(1947-1949)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, 2006.
- Yıldız, Rabia, *Zonguldak Milletvekilleri ve TBMM'deki Faaliyetleri*. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yılmaz, Sami, *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010,

EKLER

Ek 1. İsmail Kemal Satır'ın Resmi(Akis, 15 Ekim 1962)

Ek 2. İsmail Kemal Satır'ın Tercüme-i Hal Belgesi(TBMM Arşivi, Hal Tercümesi, 1302, 4,1.
İsmail Kemal Satır'ın Hal Tercümesi(TBMM Arşivi, Hal Tercümesi, 1302, 4,1.

Ek 2. İsmail Kemal Satır'ın Hal Tercümesi(TBMM Arşivi, Hal Tercümesi, 1302,4,1)

311

1. Dönem
146

Seçildiği yer	✓Ez. f.	Evlilik durumu ve kaç çocuğu bulunduğunu	Evlilik 3 Çocuk
Adı ve soyadı	Kemal Satır	Memur iken, seçilmeden önceki son unvanı	
Bahasının ve annesinin adı	Mustafa Zekiye	İhtisak derecesi ve son maaşını aldığı tarih	
Doğduğu yer ve tarihi	Adana 1911	Nezaret değişikliği intihapından önceki son durumu	Adana Serbest Rütgen Laboratuvarı
Tahvili	✓Oksek tbb.	Eski devletlerde maaş intihap edilmiş iş devre ve intihap tarihleri	1943-1950, Adana Mebusu Temsilciler Meclisi Üyesi
Bildiği diller	Fransızca Mesleki Kitaplar		
İhtisam	Rütken		
Faaliyetleri		Nezaret Meclisi seçildiği tarih	✓15.10.1961
İlim rütbesi		Kıyasetle temsilci seçildiği	
İşi ve gücü	Serbest Tabib Rütgen Mütahhasası	Nezaret Meclisi ihtisak tarihi	23.10.1961

HAL TERCÜMESİ (Kısaca)

1930 da Liseyi 1936 da Tıp Fakültesini ikmal. 1937 de ilk askerlikten sonra Resmî Hükümet tabibi. 1938 de Adanada serbest çalışmaya bağlandı. İl Genel Meclisi ve Belediye Meclisi Üyelikleri. Kızılay idare heyeti üyesi Halkevi Başkanı; C.H.P. Vilayet idare heyeti üyesi 1941 de ikinci askerlik. Hataşman olarak terhis. 1943 de Adana Mebusu. Aynı sene C.H.P. İzmir Bölgesi müfettişi. 1943-1945. 1945 de Ankara Bölgesi C.H.P. müfettişi. 1947 de C.H.P. merkez idare Kurulu üyesi. 1949 da Ulaştırma Bakanı. 1950 Haziran C.H.P. merkez idare Kurulu 1950 Haziran Numune Hastanesi Rütgen asistanı 1953 de Adana'ya nakil serbest mütehasas ve C.H.P. İl Başkanı 1954 C.H.P. Meclisi Üyesi. 1957 de Adana Mebusu ve C.H.P. Genel Sekreter yardımcısı. 1960 İstanbulda serbest Rütgen Laboratuvarı açtı. Halen Temsilciler Meclisi Adana Üyesi.

Ek 3. İsmail Kemal Satır'ın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Gönderdiği Bir Telgraf(T.C. Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi (CİİA), 02,000,235,44,757476.)

T. C.
MUNAKALÂT VEKÂLETİ
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberatından
dolayı mes'uliyet kab.

30/31

TELGRAF 27196

(Örnek : 251/1)

Adres : İSMET İNÖNÜ CUMHUR REİSİ ANKARA

Yol
Servis İşaretleri

21.2.43 14.00

İ+=+33 ADANA 3870 43 21 2 943 1010

ORTA MERKEZ			ALINDIĞI		İMZA	
Tarih	Saat	HUSUSİ	Tarih	Saat		

=HALKEVLERİNİN 11 İN Cİ YILDÖNÜMÜNÜ BÜYÜK BİR ŞEVK VE HEYEÇANLA
KUTLAYAN BİZ ADANA HALKEVLİLERİ MİLLİ ŞEFİMİZİN NURLU İŞARETLERİLE
YURT VE MİLLET İÇİN DAHA ÇOK FAYDALI OLACAGIMIZA SÖZ VERİR SARSILMAZ
BAĞLILIKLARIMIZI ARZEDEREK ELLERİNİZDEN ÜPERİZ =HALKEVİ RS DR
KEMAL SATIR +=+=+=+

Ek 4. Kıbrıs Meselesi Hakkında Büyükelçilerle Yaptığı Görüşme Tutanağı(CCGA, 04005460,1,281111.)

1 Şubat 1964'de Sayın Başbakan Yardımcısı ve
Dışişleri Bakan Vekili Dr. Kemal Satır ile Amerika ve İngiltere
Büyükelçileri arasında yapılan görüşme
zaptıdır.

Hazır bulunanlar: Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi
Fuat Bayramoğlu
Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı
Osman Olcay

Sayın Satır : Dün Sayın Başbakan'a tevdi ettiğiniz teklif metni
Bakanlar Kurul'unda bu sabah saat 2'ye kadar tetkik
ve müzakere edildi. Teklifleriniz prensip itibariyle
kabul edildi ve buna dair Hükümet kararı yazılı olarak
tesbit edildi. Şimdi sizlere bunun birer tercümesini
takdim ediyorum.

Mr. Hare: Sayın Başbakan Yardımcısı metni verirlerken prensip
itibariyle kabul edildiğini ifade buyurdular, acaba
bu bir söz gelisi midir, yoksa muayyen bir ihtirazi
kayıt mı ifade etmek istediler? Zira metinden kabul
edildiği manası çıkıyor.

Sayın Satır: Tamamen kabul etmiş bulunuyoruz. Ancak yine metnin
okunmasından da anlaşılacağı gibi teklifleri kabul
etmekle bir takım meseleler ortaya çıkıyor ki bunların
hali müzakereleri icap ettirecektir. Bu meselelerin
bağlıcaıları şunlardır:

1. Adaya Birlik gönderecek iştirakci Devletlerin Londra
temsilcilerinin siyasi ve icraf yetkilerinin, direk-
tif verme usullerinin tesbiti.
2. Ada'da çok gergin olduğunu duyduğumuz vaziyet muvace-
hesinde çok büyük önem verdiğimiz kuvvet sevki mese-
lesinin biran evvel halli. Ada'da olayların bağladığına
dair kesin bilgi alınmaması olmakla beraber duru-
mun ciddiyetini muhafaza ettiğini biliyoruz, kuvvet
sevki meselesi bu bakımdan birinci önceliği haizdir.

CUMHURBAŞKANLIĞI
CEMAL CÜRSER ARŞİVİ
r No: 4/5-9
Genel No
Dosya No:
Fihrist No: 5460

./..

3. Ara bulucu şahsiyetin kim olacağı hususunda mutabakatla varılma^{si} lüzumu.

Sayın Bayramoğlu: Sayın Başbakan Yardımcısı'nın sözlerine ilâveten dün akşam aldığımız fakat hakikat derecesini bilmediğimiz bazı haberlere göre -galiba AFP Ajans'ından idi- Ada-
da yeniden ateş teati edildiğ~~ini~~ⁱⁿⁱ bilâirmek isterim.
Ara bulucu meselesine gelince, acaba bunun kim olabilece-
ğine dair hiçbir tahminde bulunuluyor mu? Sayın Büyükel-
çilerin kulağına birşey çalındı mı?

Sir Dennis Allen: Hayır hiçbir malûmatım yok.

Mr. Hare: Şahıs ismi şu ana kadar zikredilmedi. Ancak genel olarak vasıfları üzerinde ihzari görüş teatisi olmuştur, tahmin ediyorum. Meselâ eski bir Dışişleri Bakanı, dünyaca tanınmış bir devlet adamı.... Hollandalı veya Belçikalı ola-
bilir. Böyle bir zatta aranacak vasıflar tıpkı Stikker'in halefini aramamız gerekse nasıl bir kimse düşünülür ise o çeşit olacaktır.

Sir Dennis Allen: Ben de Londra'dan gelen telgrafların satırları arasından sızan manadan çok yüksek seviye ve evsafda bir zatın bu-
lunmasına çalışıldığını seziyorum.

Sayın Satır: Kendilerine son Londra toplantısında Yunanlılarla Kıbrıs-
lıların, talepleri muvacehesinde ne tutum takındıklarını sormak isterim. Son inkişaflar nedir?

Ayrıca Kuvvetlerin biran evvel Ada'ya çıkması lüzumuna bir kere daha işaret etmek isterim. Bu en kısa vadeli olarak ne zaman olabilir?

Sir Dennis Allen: İngiltere Hükûmetinin için başından beri bu konuya ne kadar önem verdiğini biliyorsunuz. Bizim kitalarımız esasen Ada'da olduğuna göre bize katılacak diğer kuvvet-
lerin biran evvel gelmesini en az sizin kadar biz de tehalûkle bekliyoruz. Londra'daki inkişaflar hakkında maalesef ben de beklediğim halde hiçbir resmî malûmat alamadım.

./..

CUMHURBAŞKANLIĞI
CEMAL CÜRSSEL ARSIVI
r No: 4/5-9
İnşai No: _____
Dosya No: _____
Fihrist No: 5460-1

Mr. Hare:

Benim de bütün malûmatım bu sabahki BBC neşriyatına dayanıyor. Buna nazaran Kıbrıslı Rumlar anlıyamadığım bir sebeple dün memleketlerine dönmüşler, yarın tekrar Londra'ya geleceklermiş. Yunan Hükûmeti ise dün gece toplanmış ve cevapları müsbet olacaktı.

Kuvvetlerin sevki meselesine gelince; siyasi anlaşmaya varılmak şartı ile derhal harekete geçilebileceğini zannediyorum. Gerek bizim gerek İngilizlerin elimizde çok büyük sür'atle büyük kataları nakletme imkân ve vasıtaları mevcuttur. Hatta havadan indirme yolu ile başka kuvvet gönderecek olanlara bile yardım edebileceğimizi sanıyorum.

Yardımcısı'na

Sir Dennis Allen: Sayın Başbakan'ın Türk Hükûmetinin taleplerimizi ciddiyle tetkik hususunda gösterdiği büyük sür'at ve itnadan ve bunları müsbet karşılamış olmasından dolayı takdir ve şükranlarımı ifade etmek isterim. Bize tevdi edilen metni derhal Hükûmetime ileteceğim. Bundan sonra ki safhaların biran evvel tahakkukuna çalışacağız.

Mr. Hare:

Sir Dennis'in sözlerini her ikimiz adına söylenmiş kabul etmenizi rica ederim.

Sayın Satır:

Dünyanın bugünkü kritik halinde, gerek iç politikamız bakımından gerek Kıbrıs'da türlü haksızlık ve mezalime uğrayan Türklerin durumu bakımından biz taleplerimizden fedakârlık yapmış durumdayız. Fakat bilhassa Rusların bu meseleye burunlarını sokarak bölgemizde huzursuzluk yaratma temayüllerini gözönünde tutarak, sulha olan inancımız ve NATO'ya verdiğimiz değer dolayısıyla fedakârlık denebilecek bu kararı aldık. Kendilerinden de biran evvel gayret ederek Ada'ya barış ve emniyeti getirecek taktikleri almayı vaad ettiklerinden dolayı müteşekkirim.

Sir Dennis Allen: Bu nahos ve feci Kıbrıs olaylarının başlangıcından beri İngiltere Büyükelçisi olarak Türk Hükûmetinin yüksek devlet adamı vasıflarına layık tutumunu büyük bir hayranlıkla takip ettim. Bu tutum bugüne kadar değişmeden devam etti ve son örnekte taahhütlerimizin tetkik ve kabulündeki

./..

CUMHURBAŞKANLIĞI
CEMAL CÜRSER ARSIVI
Tarih No: 4/5-9
Dosya No: 5460-2
Fihrist No: 5460-2

anlayışınızda gösterdi.

Mr. Hare:

Sir Dennis'in sözlerine yine aynen iştirak ederim. Sade bir şey ilâve etmek istiyorum, Zatı Devletlerinin biraz evvel teklifimizi hangi zihniyetle kabul ettiğinize dair verdiği izahat Türk tutumunun en güzel bir örneğini teşkil eder. Fevkalâda bir demektir. Bir Türk devlet adamından beklenen şekilde konuştunuz, teşekkür ederim.

Sayın Bayramoğlu bundan sonra Sayın Başbakan Yardımcısı'nın Rusya'ya temas eden sözlerinden hareketle Sovyet Parlamento Hey'etinin memleketimizi ziyaret ve Kıbrıs konusunda Sovyetlerle teati edilen Nota'lar meselesini Büyükelçilere izah ettiler.

Büyükelçiler Sayın Başbakan'a hürmetlerinin iblâğı ve teşekkürlerinin arzı ricasıyla veda ettiler.

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CEMAL GÜRSEL ARSIVI	
No :	4/5-9
Yıl :	
Dosya No :	
Fihrist No :	5460-3

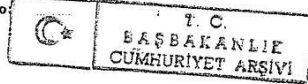

Ek 6. İsmail Kemal Satır'ın Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde Bakan Olarak Görev Alması İle İlgili Belge (BCA, 030,10,14,81,9,1.)

6

T. C.
BAŞBAKANLIK
AZI İŞLERİ VE SİCİL MÜDÜRLÜĞÜ

Ozel No:
G. No:
Ekli

Devlet Bakanı (Başbakan Yardımcısı)	Kocaeli Milletvekili	Nihat Erim
Devlet Bakanı	Antalya Milletvekili	Nurullah Sumer
Adalet Bakanı	Rize Milletvekili	Fuat Sirmen
Millî Savunma Bakanı	Samsun Milletvekili	Hüsnü Çakır
İçişleri Bakanı	Zonguldak Milletvekili	Emin Erişirgil
Dışişleri Bakanı	Sivas Milletvekili	Necmettin Sadak
Maliye Bakanı	Kocaeli Milletvekili	İsmail Rüştü Aksal
Millî Eğitim Bakanı	Bingöl Milletvekili	Tahsin Banguoğlu
Bayındırlık Bakanı	İzmir Milletvekili	Şevket Adalan
Ekonomî ve Ticaret Bakanı	Gaziantep Milletvekili	Cemil Sait Barlas
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Maraş Milletvekili	Dr.Kemali Bayazit
Gümrük ve Tekel Bakanı	Kocaeli Milletvekili	Dr.Fazıl Şerefettin tin Bürge
Tarım Bakanı	Seyhan Milletvekili	Cavit Oral
Ulaştırma Bakanı	Seyhan Milletvekili	Dr.Kemal Satır
Çalışma Bakanı	Sivas Milletvekili	Reşat Şemsettin Sırer

32 / 10 / 14 / 8 / 5

2

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Muhibbe ERDOĞAN
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Aldığı Sertifikalar : Yok
Uzmanlık Alanı : Yok

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Tarih Bölümü	Dumlupınar Üniversitesi	2009
Yüksek Lisans	Tarih Bölümü	Kırıkkale Üniversitesi	2012
Doktora	Tarih Bölümü\ T.C. Tarihi Anabilimdalı	Bülent Ecevit Üniversitesi	Devam ediyor.

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl

ESERLER

A. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

Yücel Namal- Muhibbe Erdoğan, “Millet Mektepleri ve Dilde Sadeleşme Çalışmaları: Çorum Örneği(1928-1935), *M. Derviş Kılınçkaya Armağan Kitabı*. ed. Sadık Erdaş- Seyfi Yıldırım. 369-394. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2022.

A1. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar:

A1.1. Sinan Ateş- Yücel Namal vd., *Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri: -Zonguldak Örneği-*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.

B. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

B1. Muhibbe Erdoğan, “II. Dünya Savaşı Sonrasında: Yaşanan Sosyal ve Siyasal Değişimlerde: İsmail Kemal Satır”. *Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1 (Haziran 2023), 33-52.

C. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

C1. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar:

C1.1. ....

C2. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplardaki bölümler:

C2.1.....

D. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

D1.....

E. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

E1.....

F. Sanat ve tasarım etkinlikleri:

F1.....

G. Diğer yayınlar: (Yukarıdaki maddelerde yer alan başlıklardaki kategorilere girmeyen ve belirtmek istenen tüm eserler bu maddenin altında belirtilecektir.)

G1.....